

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA MECLİS TAHKİKATI
VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE CUMHURİYET
HALK PARTİSİ HAKKINDAKİ MECLİS TAHKİKATI**

Hazırlayan
Mehmet Şah ÖZCAN

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Çankırı-2018

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA MECLİS TAHKİKATI
VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE CUMHURİYET
HALK PARTİSİ HAKKINDAKİ MECLİS TAHKİKATI**

Hazırlayan
Mehmet Şah ÖZCAN

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Çankırı-2018

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi	vii
Tez Kabul ve Onay Sayfası	viii
Önsöz	ix
Özet	x
Summary	xi
Kısaltmalar	xii
Tablolar Listesi	xiii
Şekiller Listesi	xv

GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: CHP İLE BİR KISIM BASININ FAALİYETLERİ HAKKINDA MECLİS TAHKİKATI AÇILMASI VE TAHKİKATIN TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ	60
1.1. DP İktidarının Son Dönemi ve Meclis Tahkikatına Giden Yol	60
1.1.1. DP'nin Meclis Tahkikatına Giden Yolda CHP'ye Son Uyarısı: DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 Tarihli Tebliği	63
1.1.2. Meclis Tahkikatına Giden Yolda Bir Öncül: DP Meclis Grubunun "Tedbirler Komisyonu" Oluşturması	70
1.1.2.1. Tedbirler Komisyonu Raporu	72
1.1.2.1.1. Cemiyetler Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler	73
1.1.2.1.2. Bayrak Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler	74
1.1.2.1.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler	75
1.1.2.1.4. Basın Kanunu İle Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanunda Yapılması İstenilen Değişiklikler	75
1.1.2.1.4.1. Suç Niteliğindeki Yayınlar	75
1.1.2.1.4.2. Basın Davaları	78
1.1.2.1.4.3. Danışıklı İşlemler	79
1.1.2.1.4.4. Meslekten Men Edilme	80
1.1.2.1.4.5. Meslek Kanunu	80
1.1.2.1.4.6. Dağıtım Ve Satış İşlemleri	81
1.1.2.1.4.7. İlanlar	82
1.1.2.1.5. TBMM İçtüzüğünde Yapılması İstenilen Değişiklikler	82
1.1.3. CHP İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı	83
1.1.3.1. Tahkikat Öncesi Siyasi Ortam	83
1.1.3.2. Meclis Tahkikatı Önergesinin DP Meclis Grubuna Gelişi: 7 Nisan 1960 Tarihli DP Meclis Grup Toplantısı	86
1.1.3.3. Meclis Tahkikatı Önergesinin DP Meclis Grubu Tarafından Onaylanması: 12 Nisan 1960 Tarihli DP Meclis Grup Toplantısı	109
1.1.3.4. Meclis Tahkikatı Önergesinin TBMM Tarafından Onaylanması: 18 Nisan 1960 Tarihli TBMM Oturumu	120
1.2. Tahkikat Komisyonunun Yapısı	132

1.2.1. Tahkikat Komisyonunun İdari Yapısı ve Alt Komisyonlar	133
1.2.2. Tahkikat Komisyonunda Görev Alan Personel	135
1.2.3. Meclis Tahkikatında Vazife Gören Asker ve Polisler	136
1.2.4. Meclis Tahkikatında Vazife Görenlere Verilen Yevmiye Ve İkramiyeler ...	137
1.3. Tahkikat Komisyonunun Yetkilerinin Arttırılması: 7468 Sayılı Kanun	138
1.3.1. Tahkikat Komisyonunun İlk Kararları Ve Yetki Kanununa Giden Yol	138
1.3.2. Yetki Kanunu Tasarısının DP Meclis Grubuna Gelişi	142
1.3.3. Yetki Kanunu Tasarısının TBMM'ye Gelişi ve Kanunlaşması	150
1.4. Yetki Kanununun Onaylanmasından Sonraki Süreç	161

BÖLÜM 2: TAHKİKAT KOMİSYONUNUN CHP'NİN FAALİYETLER HAKKINDA İÇİŞLERİ BAKANLIĞI VASITASIYLA ELDE ETTİĞİ BİLGİLER

185

2.1. İçişleri Bakanlığı'nın İlgili Tahkikat Kapsamında Vilayetlere Yolladığı Genelgeler	188
2.1.1. İçişleri Bakanlığının 1/400 Sayılı Genelgesi	188
2.1.2. İçişleri Bakanlığının 1/425 Sayılı Genelgesi	189
2.1.3. İçişleri Bakanlığının 1/426 Sayılı Genelgesi	189
2.2. Vilayetlerden İçişleri Bakanlığına Verilen Bilgiler	190
2.2.1. Adana Vilayetinden Verilen Bilgiler	192
2.2.2. Ağrı Vilayetinden Verilen Bilgiler	196
2.2.3. Amasya Vilayetinden Verilen Bilgiler	197
2.2.4. Ankara Vilayetinden Verilen Bilgiler	198
2.2.5. Antalya Vilayetinden Verilen Bilgiler	201
2.2.6. Aydın Vilayetinden Verilen Bilgiler	203
2.2.7. Balıkesir Vilayetinden Verilen Bilgiler	204
2.2.8. Bilecik Vilayetinden Verilen Bilgiler	206
2.2.9. Bitlis Vilayetinden Verilen Bilgiler	210
2.2.10. Bolu Vilayetinden Verilen Bilgiler	211
2.2.11. Burdur Vilayetinden Verilen Bilgiler	217
2.2.12. Bursa Vilayetinden Verilen Bilgiler	218
2.2.13. Çanakkale Vilayetinden Verilen Bilgiler	222
2.2.14. Çankırı Vilayetinden Verilen Bilgiler	224
2.2.15. Çorum Vilayetinden Verilen Bilgiler	225
2.2.16. Denizli Vilayetinden Verilen Bilgiler	226
2.2.17. Diyarbakır Vilayetinden Verilen Bilgiler	230
2.2.18. Edirne Vilayetinden Verilen Bilgiler	232
2.2.19. Elazığ Vilayetinden Verilen Bilgiler	233
2.2.20. Eskişehir Vilayetinden Verilen Bilgiler	235
2.2.21. Gaziantep Vilayetinden Verilen Bilgiler	238
2.2.22. Giresun Vilayetinden Verilen Bilgiler	243
2.2.23. Hatay Vilayetinden Verilen Bilgiler	245
2.2.24. Isparta Vilayetinden Verilen Bilgiler	246
2.2.25. İstanbul Vilayetinden Verilen Bilgiler	247
2.2.26. İzmir Vilayetinden Verilen Bilgiler	249
2.2.27. Kars Vilayetinden Verilen Bilgiler	250
2.2.28. Kastamonu Vilayetinden Verilen Bilgiler	251
2.2.29. Kayseri Vilayetinden Verilen Bilgiler	256
2.2.30. Kırklareli Vilayetinden Verilen Bilgiler	262

2.2.31. Konya Vilayetinden Verilen Bilgiler	263
2.2.32. Kütahya Vilayetinden Verilen Bilgiler	265
2.2.33. Malatya Vilayetinden Verilen Bilgiler	267
2.2.34. Manisa Vilayetinden Verilen Bilgiler	271
2.2.35. Maraş Vilayetinden Verilen Bilgiler	272
2.2.36. Mardin Vilayetinden Verilen Bilgiler	274
2.2.37. Muğla Vilayetinden Verilen Bilgiler	275
2.2.38. Nevşehir Vilayetinden Verilen Bilgiler	276
2.2.39. Niğde Vilayetinden Verilen Bilgiler	278
2.2.40. Ordu Vilayetinden Verilen Bilgiler	280
2.2.41. Rize Vilayetinden Verilen Bilgiler	284
2.2.42. Samsun Vilayetinden Verilen Bilgiler	286
2.2.43. Sinop Vilayetinden Verilen Bilgiler	291
2.2.44. Sivas Vilayetinden Verilen Bilgiler	294
2.2.45. Tekirdağ Vilayetinden Verilen Bilgiler	296
2.2.46. Tokat Vilayetinden Verilen Bilgiler	298
2.2.47. Trabzon Vilayetinden Verilen Bilgiler	304
2.2.48. Uşak Vilayetinden Verilen Bilgiler	308
2.2.49. Van Vilayetinden Verilen Bilgiler	311
2.2.50. Yozgat Vilayetinden Verilen Bilgiler	312

BÖLÜM 3: TAHKİKAT KOMİSYONUNUN CHP’NİN FAALİYETLERİ HAKKINDA ELDE ETTİĞİ DİĞER BİLGİLER VE CHP ALT

KOMİSYONUNUN RAPORU	314
3.1. Tahkikat Komisyonuna Gelen İhbarlar	314
3.1.1. Adana’dan Gelen İhbarlar	315
3.1.2. Afyon’dan Gelen İhbarlar	316
3.1.3. Amasya’dan Gelen İhbarlar	318
3.1.4. Ankara’dan Gelen İhbarlar	320
3.1.5. Antalya’dan Gelen İhbar	326
3.1.6. Balıkesir’den Gelen İhbarlar	327
3.1.7. Denizli’den Gelen İhbarlar	328
3.1.8. Diyarbakır’dan Gelen İhbarlar	330
3.1.9. Edirne’den Gelen İhbar	331
3.1.10. Eskişehir’den Gelen İhbarlar	333
3.1.11. Gaziantep’ten Gelen İhbar	334
3.1.12. Giresun’dan Gelen İhbar	335
3.1.13. Hakkâri’den Gelen İhbar	336
3.1.14. Iğdır’dan Gelen İhbar	337
3.1.15. İstanbul’dan Gelen İhbar	338
3.1.16. İzmir’den Gelen İhbarlar	339
3.1.17. Kahramanmaraş’tan Gelen İhbar	339
3.1.18. Karabük’ten Gelen İhbar	340
3.1.19. Malatya’dan Gelen İhbarlar	340
3.1.20. Mardin’den Gelen İhbarlar	342
3.1.21. Nevşehir’den Gelen İhbarlar	344
3.1.22. Ordu’dan Gelen İhbar	345
3.1.23. Samsun’dan Gelen İhbar	345
3.1.24. Sivas’tan Gelen İhbarlar	346

3.1.25. Şanlıurfa'dan Gelen İhbar	347
3.1.26. Tekirdağ'dan Gelen İhbar	347
3.1.27. Tokat'tan Gelen İhbar	348
3.1.28. Trabzon'dan Gelen İhbar	348
3.1.29. Yozgat'tan Gelen İhbarlar	348
3.1.30. Zonguldak'tan Gelen İhbar	349
3.2. Tahkikat Komisyonunun Bizzat Yürüttüğü Tahkikat Neticesinde Elde Edilen Bilgiler	352
3.2.1. "Kulak Gazetesi" Teşkilatı Hakkındaki Tahkikat	352
3.2.2. Oyaca Köyünde Yapılan Tahkikat	365
3.2.3. Kayseri'de Yapılan Tahkikat	367
3.2.4. İstanbul'da Meydana Gelen Öğrenci Olayları Hakkındaki Tahkikat	376
3.2.4.1. Muhalif Gazete ve Dergi Mensuplarının Sorguları	377
3.2.4.2. DP Mensupları ve Bunların İfadelerinde Adı Geçenlerin Sorguları	383
3.2.4.3. Tahkikat Komisyonuna Yapılan İhbarların Muhataplarının Sorguları	389
3.2.4.4. Muhalifliğiyle Bilinen Öğretim Üyelerinin Sorguları	391
3.2.5. Ankara'da Meydana Gelen Olaylar Hakkındaki Tahkikat	394
3.2.5.1. 19 Nisan'da Kızılay Meydanında Düzenlenen Gösteri Hakkındaki Tahkikat	394
3.2.5.2. 29 Nisan'da Ankara Üniversitesinde Meydana Gelen Öğrenci Olayları Hakkındaki Tahkikat	396
3.2.5.2.1. Tahkikat Komisyonuna İhbarda Bulunanların Sorguları	396
3.2.5.2.2. Milletvekillerinin Sorguları	397
3.2.5.2.3. Gazetecilerin Sorguları	399
3.2.5.2.4. Öğrencilerin Sorguları	403
3.3. CHP'nin Faaliyetleri Hakkındaki Tahkikatı Yürüten 1 Nolu Tahkikat Alt Komisyonunun Hazırladığı Rapor	404
3.3.1. Ortam ve Şartlar	407
3.3.1.1. Hadiselere Bağlı Olan Şartlar	407
3.3.1.1.1. 1950 Seçimlerinden Beş Gün Evvel	407
3.3.1.1.2. Milleti İtham	408
3.3.1.1.3. 5545 Sayılı Kanun	409
3.3.1.1.4. CHP ve Demokrasi	409
3.3.1.2. İnönü'nün Şahsına Bağlı Olan Şartlar	409
3.3.1.2.1. İnönü'nün Eski Hizmetlerinin İstismarı	410
3.3.1.2.2. Atatürk-İnönü-CHP Münasebetlerinin İstismarı	411
3.3.1.3. DP'nin Tutumuyla Alakalı Olan Şartlar	413
3.3.2. CHP Zihniyeti	413
3.3.3. CHP'nin Muhalefet Usulleri	414
3.3.3.1. 1957'ye Kadar	414
3.3.3.2. 1957 Seçimlerinden Sonra	417
3.3.3.2.1. TBMM'nin Meşruiyeti	417
3.3.3.2.2. TBMM Riyaseti	419
3.3.3.2.3. Cumhuriyet Bayramları ve CHP	419
3.3.3.2.4. Hükümet Otoritesini Tahrip Teşebbüsleri	419
3.3.3.2.5. Adalet, İdare, Zabıta	420
3.3.3.2.6. Kanunlar ve CHP	421
3.3.4. Vahim Gelişmeler	422
3.3.5. Tahriklerin Fikri Hazırlığı	428

3.3.5.1. Halkın Hissiyatını Tahrik Yolu	428
3.3.5.2. Yalan Haberler Uydurma Yolu	428
3.3.5.2.1. Hükümetin İcraat ve Eserlerine Yönelik Yalanlar	428
3.3.5.2.2. Vatandaşları Hükümet Aleyhine Kışkırtıcı Yalanlar	430
3.3.5.2.3. Yalan Haberlerin Yayılışı	434
3.3.5.2.4. Yalan Haberinin Korkusu	437
3.3.6. İhtilal Şartları	437
3.3.7. Vahim Neticeler	438
3.3.7.1. Gaziantep Ayaklanması	438
3.3.7.2. Yeşilhisar Ayaklanması	439
3.3.7.3. Ankara ve İstanbul'daki Ayaklanmalar	439
3.3.7.3.1. Tertipçiler Kimlerdir?	440
3.3.7.3.2. Tertipçilerin Gayeleri	441
3.3.8. CHP Liderine Düşen Vazife	442
3.3.9. Tedbirler	444
3.3.9.1. İcrai Tedbirler	444
3.3.9.2. Teşrii Tedbirler	445
3.3.9.3. Kazai Tedbirler	446

BÖLÜM 4: TAHKİKAT KOMİSYONUNUN BİR KISIM BASININ FAALİYETLERİ HAKKINDA ELDE ETTİĞİ BİLGİLER 447

4.1. Ankara, İstanbul ve İzmir'deki Bazı Basın Kuruluşlarının ve Anadolu Ajansının Çalışanları Hakkında Elde Edilen Bilgiler	448
4.1.1. Anadolu Ajansı Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	451
4.1.2. Ankara'daki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	459
4.1.2.1. Akis Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	459
4.1.2.2. Forum Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	461
4.1.2.3. Karagöz Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	462
4.1.2.4. Ulus Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	463
4.1.2.5. Yeni Gün Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	470
4.1.3. İstanbul'daki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	471
4.1.3.1. Akbaba Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	471
4.1.3.2. Akşam Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	473
4.1.3.3. Cumhuriyet Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	479
4.1.3.4. Çuval Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	485
4.1.3.5. Dünya Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	486
4.1.3.6. Kim Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	489
4.1.3.7. Milliyet Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	491
4.1.3.8. Tercüman Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	495
4.1.3.9. Yeni Sabah Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	497
4.1.4. İzmir'deki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	504
4.1.4.1. Demokrat İzmir Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	504
4.1.4.2. Sabah Postası Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler	507
4.2. İstanbul'da Faaliyet Gösteren Bazı Basın Kuruluşlarının Çalışma Usulleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler	508
4.3. Taşra Basınının Faaliyetleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler	508
4.3.1. Antalya Vilayetinden Verilen Bilgiler	512
4.3.2. Artvin Vilayetinden Verilen Bilgiler	514
4.3.3. Aydın Vilayetinden Verilen Bilgiler	515

4.3.4. Bolu Vilayetinden Verilen Bilgiler	516
4.3.5. Çanakkale Vilayetinden Verilen Bilgiler	517
4.3.6. Çankırı Vilayetinden Verilen Bilgiler	519
4.3.7. Denizli Vilayetinden Verilen Bilgiler	521
4.3.8. Edirne Vilayetinden Verilen Bilgiler	523
4.3.9. Eskişehir Vilayetinden Verilen Bilgiler	524
4.3.10. Gaziantep Vilayetinden Verilen Bilgiler	531
4.3.11. Isparta Vilayetinden Verilen Bilgiler	532
4.3.12. Kars Vilayetinden Verilen Bilgiler	533
4.3.13. Kastamonu Vilayetinden Verilen Bilgiler	535
4.3.14. Kayseri Vilayetinden Verilen Bilgiler	535
4.3.15. Kütahya Vilayetinden Verilen Bilgiler	539
4.3.16. Maraş Vilayetinden Verilen Bilgiler	542
4.3.17. Muğla Vilayetinden Verilen Bilgiler	544
4.3.18. Ordu Vilayetinden Verilen Bilgiler	545
4.3.19. Sakarya Vilayetinden Verilen Bilgiler	547
4.3.20. Siirt Vilayetinden Verilen Bilgiler	550
4.3.21. Sivas Vilayetinden Verilen Bilgiler	553
4.3.22. Tekirdağ Vilayetinden Verilen Bilgiler	553
4.3.23. Tokat Vilayetinden Verilen Bilgiler	554
4.3.24. Trabzon Vilayetinden Verilen Bilgiler	556
4.4. Hoffer İlançılık Kolektif Şirketi Hakkında Elde Edilen Bilgiler	557
4.5. Basın Kuruluşları Hakkında Yapılan İhbarlar	561
4.5.1. Dinar Sesi Gazetesi (Afyon) Hakkında Yapılan İhbar	561
4.5.2. Son Haber Gazetesi (İçel) Hakkında Yapılan İhbar	562
4.5.3. Yeni Ant Gazetesi (Bursa) Hakkında Yapılan İhbar	564
4.5.4. Tercüman Gazetesi (İstanbul) Yazı İşleri Müdürü Hakkında Yapılan İhbar	566
4.6. Basın Kuruluşlarıyla Alakalı Sorgu İşlemleri	567
4.6.1. Tercüman Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Semih Tuğrul'un Sorgusu	569
4.6.2. Ulus Gazetesiyle Alakalı Sorgular	570
4.6.3. Yeni Gün Gazetesiyle Alakalı Sorgular	574
SONUÇ	577
KAYNAKÇA	590
EKLER.....	602
ÖZGEÇMİŞ	605

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı Ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu taahhüt ederim.

28/ 09/ 2018

Mehmet Şah ÖZCAN

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mehmet Şah ÖZCAN tarafından hazırlanan *Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı Ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı* başlıklı bu çalışma, 10/10/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Danışman	: Prof. Dr. İsmet ÜZEN	İmza:
Üye	: Prof. Dr. Ahmet KANKAL	İmza:
Üye	: Prof. Dr. M. Serhat YILMAZ	İmza:
Üye	: Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 1/10/2018 tarih ve 2018/35/02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, “*Cumhuriyet Halk Partisi İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı*”, Türk siyasi hayatına etkileri ve işleyiş biçimi bağlamında bir bütün halinde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın sonuna geldiğimizi işaret eden bu satırları yazarken, geçirdiğim zorlu süreçte her daim yanımda olanlara duyduğum saygı ve minneti ifade etmek isterim. Bilhassa danışman Hocam Prof. Dr. İsmet ÜZEN Bey’e benim için yaptığı tüm fedakârlıklar için ayrıca teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Danışmanlığımı üstlendiği ilk andan itibaren, maddi ve manevi desteğiyle tökezlediğim her an kolumdan tuttu, ilmi ve ahlakıyla bana yol gösterdi. Bu süreçte kader birliği yaptığım, her açıdan büyük yardım gördüğüm dostlarım Yalçın Bazna, Taner Sabancı ve Çağrı Erdoğan’a, katkılarından dolayı Çağhan Sarı’ya, Çankırı Karatekin Üniversitesindeki tüm dostlarıma ve hocalarıma, ayrıca tez izleme komitemde ve jürimde yer alan değerli hocalarıma bu vesileyle bir kez daha teşekkür ediyorum. Bize her imkânı sağlayan Devletime ve Milletime de şükranlarımı sunuyorum. Tabi bu süreçte insan sevdiklerinin özellikle ailesinin değerini bir kat daha anlıyor. Ömrünü bana ve kardeşlerime vakfeden sevgili anne ve babama, kardeşlerime ve tüm aileme sevgilerimi iletiyorum. Ve özellikle eşim Gülnaz ve kızım Neslişah’a, hayatıma kattıkları tüm güzellikler için, sonsuz anlayış ve destekleri için teşekkür ediyorum.

28/09/ 2018

Mehmet Şah ÖZCAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı Ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı

Tezin Yazarı: Mehmet Şah ÖZCAN

Danışman: Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Anabilim Dalı: Tarih

Kabul Tarihi: 10/10/2018

Sayfa Sayısı: xv (ön kısım) + 602 (tez) + 3 (ekler)

Doktora tezi olarak kaleme aldığımız bu çalışmada; Demokrat Parti iktidarının son döneminde, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının illegal olduğu iddia edilen faaliyetlerini araştırmak için açılan Meclis tahkikatının tüm safhalarının açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Çalışmada, Meclis tahkikatı kavramının kavramsal, kuramsal ve tarihsel alt yapısı analiz edilmiş, Cumhuriyet Halk Partisi ve bir kısım basın faaliyetleri hakkındaki Meclis tahkikatı öncesinde ve esnasında yaşanan siyasi süreç masaya yatırılmış ve bilhassa tahkikatın işleyiş şekli ve tahkikat boyunca elde edilen bilgiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, genel itibarıyla bir arşiv çalışmasıdır. Çalışma sonunda Meclis tahkikatının Cumhuriyet Halk Partisi ve muhalif basın hakkında yürütülen iki farklı koluna dair ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sebebiyle nihayete erdirilemeyen tahkikatta, Cumhuriyet Halk Partisi ve onunla birlikte hareket eden muhalif basının, bilhassa 1957 seçimlerinden sonra Demokrat Parti iktidarı aleyhine sistematik bir propaganda faaliyeti yürüttüğü ortaya konulmuştur. Bu faaliyeti gayri meşru olarak nitelendiren Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin illegal yöntemler kullanarak iktidara gelmeyi amaçladığını iddia etmiştir. Bu çalışmanın, Demokrat Parti iktidarı dönemini daha anlaşılır kılması ve benzer çalışmalara öncülük etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, iktidar-muhalefet ilişkileri, Meclis tahkikatı, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

Çankırı Karatekin University Institute of Social Sciences Abstract of Doctoral Thesis

Title of the Thesis: Parliamentary Inquiry In Turkish Political Life and Parliamentary Inquiry On The Republican People's Party In The Democratic Party Era
Author: Mehmet Sah OZCAN
Supervisor: Prof. Dr. Ismet UZEN
Department: History
Date: 10/10/2018
In this study which we write as a PhD thesis; it was aimed to clarify all phases of the Parliamentary inquiry to investigate the alleged illegal activities of the Republican People's Party and some of the press in the last period of the Democrat Party government, before the 27 May 1960 Military Intervention. In this study, the conceptual, theoretical and historical infrastructure of the notion of Parliamentary inquiry was analyzed, the political process experienced before and during the Parliamentary inquiry on the activities of the Republican People's Party and some of press was discussed and in particular, the way in which the inquiry was conducted and the information obtained during the inquiry were tried to be put forward. The study is generally an archive work. At the end of the study, detailed information about the two different branches of the Parliamentary inquiry conducted on the Republican People's Party and the dissident press was presented. The inquiry, which could not be concluded due to the 27 May 1960 military intervention, revealed that the Republican People's Party and the opposition press acting with it, carried out systematic propaganda activities against the Democrat Party government, especially after the 1957 elections. Describing this activity as illegitimate, the Democratic Party claimed that the Republican People's Party intended to come to power by using illegal methods. It is hoped that this work will make the period of the Democratic Party more understandable and lead to similar studies.
Keywords: Democrat Party, Republican People's Party, power-opposition relations, Parliamentary inquiry, 27 May 1960 Military Intervention

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
B.	Birleşim
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren
D.	Devre
Der.	Derleyen
Dn.	Dönem
DP	Demokrat Parti
DPMGTT	Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısı Tutanakları
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HP	Hürriyet Partisi
İ.	İnikat
MP	Millet Partisi
O.	Oturum
s.	Sayfa
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
ss.	Sayfa sayısı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMBTT	Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı Tutanakları
TBMMTD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TDVİA	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
YYADTAİD	Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları Anayasayı İhlal Davası

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: 18 Nisan 1960 tarihi itibarıyla tahkikat komisyonunda görev alan personel	135
Tablo 1.2: Meclis tahkikatında vazife gören asker ve polisler	136
Tablo 2.1: İçişleri Bakanlığı'nın CHP'nin faaliyetleri hakkında yayımladığı genelgelere vilayetlerden verilen cevaplar	191
Tablo 2.2: 1957 seçimlerinden sonra Adana'da düzenlenen CHP kongreleri	193
Tablo 2.3: 1957 seçimlerinden sonra Antalya'da düzenlenen CHP kongreleri	201
Tablo 2.4: 1957 seçimlerinden sonra Balıkesir'de düzenlenen CHP kongreleri	205
Tablo 2.5: Denizli'de adli mercilere intikal eden siyasi suçlar (1957-1960).....	230
Tablo 2.6: Eskişehir'de işlenen siyasi suçlar (1957-1960)	237
Tablo 2.7: Giresun'da işlenen siyasi suçlar (1957-1960).....	244
Tablo 2.8: 1957 seçimlerinden sonra İstanbul'da düzenlenen CHP kongreleri	248
Tablo 2.9: 1957 seçimleri öncesi ve sonrasında İzmir'de CHP'liler tarafından işlenen suçlar	249
Tablo 2.10: Kırklareli'de devlet büyüklerine hakaret davalarının sonuçları	262
Tablo 2.11: Muğla'da devlet ve hükümet büyüklerine karşı işlenen suçlar	276
Tablo 2.12: 1957 seçimlerinden sonra Ordu'da düzenlenen CHP kongreleri	281
Tablo 2.13: 1957 seçimlerinden sonra Sivas'ta düzenlenen CHP kongreleri	294
Tablo 2.14: 1957 seçimlerinden sonra Tekirdağ'da düzenlenen CHP kongre ve toplantıları	297
Tablo 2.15: 1957 seçimlerinden sonra Trabzon'da devlet büyükleri ve iktidar aleyhinde işlenen siyasi suçlar	305
Tablo 4.1: Anadolu Ajansı yönetimi	451
Tablo 4.2: Anadolu Ajansı çalışanları	451
Tablo 4.3: Akis dergisinde daimi kadroda çalışanlar	459
Tablo 4.4: Akis dergisinde telif ücreti karşılığında çalışanlar	460
Tablo 4.5: Forum dergisi çalışanları	461
Tablo 4.6: Karagöz gazetesi çalışanları	462
Tablo 4.7: Ulus gazetesi çalışanları	463
Tablo 4.8: Ulus gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar	463
Tablo 4.9: Ulus gazetesi merkez muhabirleri	464
Tablo 4.10: Ulus gazetesi taşra muhabirleri	464
Tablo 4.11: Yeni Gün gazetesi çalışanları	470
Tablo 4.12: Yeni Gün gazetesi muhabirleri	470
Tablo 4.13: Akbaba gazetesi çalışanları	471
Tablo 4.14: Akşam gazetesinde daimi kadroda çalışanlar	473
Tablo 4.15: Akşam gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar	474
Tablo 4.16: Akşam gazetesi merkez ve taşra muhabirleri	474
Tablo 4.17: Cumhuriyet gazetesinde daimi kadroda çalışanlar	479
Tablo 4.18: Cumhuriyet gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar	481

Tablo 4.19: Dünya gazetesi çalışanları	486
Tablo 4.20: Dünya gazetesi taşra muhabirleri	487
Tablo 4.21: Kim dergisi çalışanları	489
Tablo 4.22: Milliyet gazetesi çalışanları	491
Tablo 4.23: Milliyet gazetesi taşra muhabirleri	492
Tablo 4.24: Tercüman gazetesi çalışanları	495
Tablo 4.25: Tercüman gazetesi taşra muhabirleri	496
Tablo 4.26: Yeni Sabah gazetesi çalışanları	497
Tablo 4.27: Yeni Sabah gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar	499
Tablo 4.28: Yeni Sabah gazetesi taşra muhabirleri	499
Tablo 4.29: Demokrat İzmir gazetesi çalışanları	504
Tablo 4.30: Sabah Postası gazetesi çalışanları	507
Tablo 4.31: İçişleri Bakanlığı'nın taşra basınının faaliyetleri hakkında yayımladığı genelgeye vilayetlerden verilen cevaplar	512
Tablo 4.32: Antalya gazetesinin incelemeye takılan nüshaları	513
Tablo 4.33: Devrim gazetesinin (Çankırı) incelemeye takılan nüshaları	520
Tablo 4.34: Eskişehir'de 1957'den itibaren adliyeye intikal ettirilen gazete nüshaları	524
Tablo 4.35: Gaziantep gazetesinde (Gaziantep) incelemeye takılan yazılar	531
Tablo 4.36: Akşam Haberleri (Sakarya) gazetesinin incelemeye takılan nüshaları	549

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Adana’da ele geçirilen beyannameler	195
Şekil 2.2: Uşak’ta ele geçirilen beyannameler	310
Şekil 3.1: Akis dergisinin 20 Nisan 1960 tarihli kapağı	354
Şekil 4.1: Akşam gazetesinde (Denizli) yayımlanan “Hürriyet Kalkınması!!!” ibareli karikatür	522
Şekil 4.2: Bizim Sakarya gazetesinde (Eskişehir) yayımlanan “Yeter” ibareli figür	530

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Çalışmamızın konusunu teşkil eden “*Cumhuriyet Halk Partisi İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikati*”, bugüne kadar hiçbir çalışmada bir bütün olarak ele alınmamıştır.

DP iktidarının son döneminde ve 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin hemen öncesinde oluşturulan Tahkikat Komisyonunu konu edinen birkaç akademik ve özel çalışma mevcuttur. Bizzat Tahkikat Komisyonunu konu alan çalışmalar hakkında yapacağımız tasnif ve analiz, çalışmamızın amacını, önemini ve farklılığını ortaya koyma hususunda bize katkı sağlayacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bizzat Tahkikat Komisyonunu konu alan çalışmalar şunlardır:

Yüksek Lisans Tezleri:

1- “*27 Mayıs İhtilâlini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikât Komisyonu*”¹

Dört bölümden oluşan çalışmanın üçüncü bölümünde Tahkikat Komisyonuna yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak dönemin basınından, Yassıada Mahkemelerinde görülen Anayasayı İhlal Davası tutanaklarından ve Meclis tutanaklarından faydalanılarak hazırlanan bölümde; bahsedilen kaynaklardan yapılan birebir alıntılar yoluyla, Tahkikat Komisyonunun kurulma süreci, muhalefetin Komisyona verdiği tepkiler, yerli ve yabancı basın kuruluşlarında Komisyon hakkında çıkan yazılar, Meclis Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerini belirleyen 7468 sayılı Kanun, bu kanunun Anayasaya aykırılığı meselesi ve Komisyon tarafından alınan kararlar konu edilmiştir.

2- “*27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması ve Faaliyetleri*”²

¹ Deniz Bayburt, *27 Mayıs İhtilâlini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikât Komisyonu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

² Önder Gün, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP – CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Dört bölümden oluşan çalışmanın iki, üç ve dördüncü bölümlerinde Tahkikat Komisyonuna yer verilmiştir. İkinci bölümde Tahkikat Komisyonunun kurulması öncesinde meydana gelen olaylar hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Tahkikat Komisyonunun kuruluşu, yetkileri ve Komisyon kurulduktan sonra meydana gelen olaylar üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde Komisyon tarafından yayımlanan tebliğler çerçevesinde, Komisyonun faaliyetleri hakkında bilgi verilmiş ve CHP'nin faaliyetleri hakkında hazırlanan raporun kısa bir analizi yapılmıştır. İlgili bölümler ağırlıklı olarak dönemin basınından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Kitaplar:

1- “12 Mart: İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporu”³

Söz konusu eser, Tahkikat Komisyonu raportörü ve CHP'nin faaliyetleri hakkındaki tahkikatı yürüten 1 Nolu Tahkikat Alt Komisyonunun Başkanı Nusret Kirişcioğlu tarafından kaleme alınmıştır. İki bölümden oluşan eserin ikinci bölümünde, CHP'nin faaliyetleri hakkında yürütülen tahkikat neticesinde Kirişcioğlu tarafından hazırlanan ve Anayasayı İhlal Davasında okutulmayan rapor yayımlanmıştır.

2- “Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri”⁴

Tahkikat Komisyonu üyelerinden Kemal Biberöglu tarafından kaleme alınan eserde; Komisyonun kurulmasına dair önerenin kısa bir tahlili yapılmış, 1924 Anayasasına göre Meclis Tahkikat Komisyonlarının yasal dayanakları ile görev ve yetkileri açıklanmıştır. Komisyon raportörü Nusret Kirişcioğlu'nun yazdığı rapor hakkında kısaca bilgi veren Biberöglu, eserin geri kalan kısmında 7468 sayılı Kanunun hükümlerinin ve Tahkikat Komisyonu kararlarının Anayasaya aykırı olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Yassıada Mahkemesi kararlarının eleştirisi mahiyetindeki eserde, mahkemenin devlet ve hükümet yetkilileri ile Tahkikat Komisyonu üyeleri hakkında verdiği kararlar da incelenmiştir.

³ Nusret Kirişcioğlu, *12 Mart: İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporu*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.

⁴ M. Kemal Biberöglu, *Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri*, Demokratlar Kulübü Yayınları No:10, Ankara 1996.

3- “Askeri Darbeye Doğru-Demokrat Partinin Tahkikat Komisyonu Girişimi”⁵

Söz konusu çalışma, Tahkikat Komisyonunu konu alan çalışmaların en kapsamlısıdır. Çalışmada, Tahkikat Komisyonu hakkında daha önce hiçbir çalışmada verilmeyen bilgiler, Anayasayı İhlal Davası tutanaklarından yapılan birebir alıntılar yoluyla birçok alt başlık halinde sunulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın ana kaynağı Anayasayı İhlal Davası tutanaklarıdır. Bunun yanında, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm bölümünde bulunan DP Meclis Grup zabıtlarından, dönemin basınından ve DP dönemi ile ilgili eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmada Tahkikat Komisyonuna giden süreç, komisyonun kararları ve faaliyetleri, 7468 sayılı Kanun ve Tahkikat Komisyonunun meydana getirilmesiyle birlikte yaşanan süreç hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler çalışmada kullanılan kaynaklarda ortaya konulan verilerle sınırlı kalmıştır.

Makaleler:

1- “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”⁶

Çalışmada DP iktidarının son dönemi ele alınarak, süreç içerisinde Tahkikat Komisyonunun oluşumu, Komisyonun yayımladığı bazı tebliğler, 7468 sayılı kanunun Meclis müzakereleri ve Tahkikat Komisyonu meydana getirildikten sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar yaşanan olaylar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak dönemin basını, Meclis tutanakları ve DP dönemini konu alan eserler kullanılmıştır.

2- “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”⁷

Çalışma, döneme ait anılardan, Anayasayı İhlal Davası tutanaklarından ve Tahkikat Komisyonu üyesi Kemal Biberoglu ile yapılan görüşme neticesinde elde edilen bilgilerden faydalanılarak meydana getirilmiştir. Çalışmada; 1924 Anayasasının

⁵ Ayşe Asker, *Askeri Darbeye Doğru-Demokrat Partinin Tahkikat Komisyonu Girişimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2013.

⁶ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, C.2, S.4, Yaz 2009, ss.125-145.

⁷ Selin Esen, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, C.24, S.267, ss.167-192.

temel ilkeleri, komisyon kavramı ve 1924 Anayasasındaki komisyonlar hakkında bilgi verildikten sonra, 18 Nisan 1960 tarihli Tahkikat Komisyonunun kuruluşu ve 7468 sayılı kanun ele alınmış ve son olarak Tahkikat Komisyonunun Yassıada Mahkemelerine konu olan kararları (kararların tamamına ulaşamadığı belirtilerek) irdelenmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalarda, “*CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı*”, “*Meclis tahkikatı*” çerçevesinden değil, “*Tahkikat Komisyonu*” özelinden ele alınmıştır. Görülmektedir ki, söz edilen çalışmalar Meclis tahkikatının siyasi ve anayasal boyutunu irdelemekle sınırlı kalmıştır. Oysaki Tahkikat Komisyonu tarafından yürütülen bir “*Meclis tahkikatı*” ve tahkikat sonucunda elde edilen bilgiler mevcuttur. Meselenin bu yönü hiçbir araştırmaya konu edilmemiştir.

Çalışmamızda bu eksikliği gidermeye çalıştık ve “*CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı*”nı bir bütün halinde ortaya koymayı amaçladık. Ayrıca, Meclis tahkikatının siyasi boyutuyla alakalı olan ve daha önce hiçbir çalışmada yer almamış bilgileri ortaya koymayı hedefledik. Meselenin anayasal boyutuyla alakalı tartışmaları ve Yassıada Mahkemeleri sürecini çalışmamızın kapsamına dâhil etmedik.

Çalışmamızı meydana getirirken temel kaynak olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Yassıada Mahkemesi Kararları Fonunda yer alan arşiv belgelerini kullandık. Bu belgelerin, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında DP iktidarının yargılandığı Yassıada Mahkemelerinde görülen Anayasayı İhlal Davasında kullanılmak üzere Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına sunulan belgeler olduğunu tespit ettik. Söz konusu belgelerin, askeri müdahale sonrasında DP Hükümeti üyelerinin, DP Meclis Grubu yetkililerinin ve Tahkikat Komisyonu üyelerinin Meclis’teki odalarında, evlerinde, ikamet ettikleri otellerde ve Tahkikat Komisyonunun faaliyet yürüttüğü ofislerde yapılan araştırmalar neticesinde elde edildiği anlaşılmaktadır. Yassıada Mahkemeleri sonrasında Cumhuriyet Arşivine intikal ettirildiğini düşündüğümüz belgelerin, ilgili arşiv tarafından sistematik bir tasnife tabi tutulmadığı görülmektedir. Bu durum, çalışmamız esnasında bize zorluk yaratan en temel husus olmuştur. Tahkikat Komisyonu ile ilgili çalışmaların hiç

birinde bahsettiğimiz arşiv belgeleri kullanılmamıştır. Bize göre bunun sebebi, söz konusu arşiv belgelerinin Tahkikat Komisyonu ile alakalı çalışmaların sonrasına denk gelen bir zamanda araştırmacıların kullanımına açılmasıdır.

Çalışmamızda arşiv belgelerinin yanı sıra, DP Meclis Grubu toplantı tutanaklarından ve TBMM tutanaklarından da istifade edilmiştir. Bu noktada DP Meclis Grubu toplantı tutanaklarından bahsetmemiz gerekmektedir. Bilindiği üzere, DP Meclis Grubu toplantı tutanaklarına TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümünden ulaşmak mümkündür. DP Meclis Grubunun 1950-1960 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantılara ait tutanaklar 305 cilt halinde toplanmıştır. Birinci cilt 28 Mayıs 1950, son cilt 29 Nisan 1960 tarihli toplantıya aittir. (Parti Grubu, 29 Nisan'da iki defa toplanmıştır. İlk toplantıya 304. ciltte, ikinci toplantıya 305. ciltte yer verilmiştir.) Çalışmamızda, 11 Ağustos 1958 ve 12 Nisan 1960 tarihli toplantı tutanakları (235. ve 302. ciltler) TBMM Kütüphanesinden temin edilerek kullanılmıştır. TBMM Kütüphanesinde yer almayan 7, 21 Nisan 1960 ve 2, 3, 4, 5, 11, 25 Mayıs 1960 tarihli toplantı tutanakları ise; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Yassıda Mahkemeleri Fonunda tespit edilmiş ve çalışmamızda kullanıldıktan sonra tarafımızdan TBMM Kütüphanesine teslim edilmiştir. Bu tutanaklar daha önce hiçbir çalışmada kullanılmamıştır.

Çalışmamız meydana getirilirken, birçok telif eserden, akademik çalışmadan ve dönemin basınından da istifade edilmiştir. Yassıda Mahkemelerinde görülen Anayasayı İhlal Davasına ait tutanaklar çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuş ve gerekli görülen birkaç durum haricinde kullanılmamıştır.

Çalışmamız giriş ve dört ana bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında: “Meclis tahkikatı” mefhumunun kavramsal, kuramsal ve tarihsel alt yapısı incelenmiş, ayrıca Türk modernleşmesinin başlangıcından 1957 seçimlerine kadar geçen süre zarfında Türk siyasi hayatının nasıl bir yol aldığı kısaca irdelenmiştir.

Birinci bölümde: DP iktidarını, “*CHP ile bir kısım basınının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı*” açtırmaya götüren süreç, 1957 seçimlerinden itibaren kamuoyuna çokça yansımaya yönleriyle beraber ele alınmıştır. Bu bağlamda, DP Meclis Grubunun, gayri meşru usullerle yönetimi ele geçirmeye çalıştığını iddia ettiği CHP'ye bu usulleri terk etmesi yolunda verdiği ilk ihtar olan, 11 Ağustos 1958 tarihli

tebliğinin hangi ortam ve şartlar altında meydana getirildiği, meselenin DP Meclis Grup toplantılarına yansımalarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Yine DP Meclis Grubunun, CHP ve onunla birlikte hareket eden basın kuruluşlarının illegal olduğu öne sürülen davranışlarının önüne geçilebilmesi amacıyla, 10 Aralık 1958 tarihinde kendi bünyesinden meydana getirdiği “Tedbirler Komisyonu” ve bu komisyonun iç politikada alınacak önlemleri içeren raporu hakkında, daha önce hiçbir çalışmada yer almamış bilgilere çalışmamızda yer verilmiştir. Meclis tahkikatı açılması fikrinin DP Meclis Grubunda ilk kez gündeme geldiği ve karar altına alındığı 7 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısına ait tutanak (ilgili tutanak daha önce yalnızca Anayasayı İhlal Davasına yansıdığı kadarıyla, dava tutanaklarından faydalanılarak ele alınmıştır) ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Meclis tahkikatı düşüncesinin yazılı bir önerge halini almasını takiben, önce 12 Nisan 1960 tarihinde DP Meclis Grubu tarafından onaylanmasını ve daha sonra 18 Nisan 1960 tarihinde TBMM tarafından onaylanıp, karar altına alınmasını içeren süreç de DP Meclis Grup toplantılarına ve TBMM müzakerelerine yansımaları eşliğinde incelenmiştir. Bu yolla, iktidar ve muhalefetin ilgili Meclis tahkikatı hakkındaki düşünce, niyet ve beklentilerinin açıklığa kavuşturulmasına çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Tahkikat Komisyonu’nun idari ve yapısal özellikleri de bütünüyle ortaya konulmuştur. Ayrıca, Meclis Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerini tespit eden 7468 sayılı Kanunun meydana getirilme ve TBMM tarafından onaylanma süreci, sürecin DP Meclis Grup toplantılarına ve TBMM müzakerelerine akisleri eşliğinde ele alınmıştır. Ayrıca, Meclis tahkikatı kararının alınmasıyla başlayan ve 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine varan süreç, Tahkikat Komisyonunun aldığı kararlar (kararların tümüne ulaşılmıştır) kronolojik bir sırayla sürece dâhil edilerek incelenmiştir. Böylece ilgili kararların hangi ortam, şart ve gerekçeler sebebiyle alındığı açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Tahkikat Komisyonunun CHP mensuplarının faaliyetleri hakkında İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla yürüttüğü tahkikat konu alınmıştır. Bu bağlamda; ilgili tahkikat sebebiyle Tahkikat Komisyonundan İçişleri Bakanlığına gönderilen tezkereler ve bu tezkereler doğrultusunda Bakanlık tarafından tüm vilayetlere gönderilen genelgeler tespit ve analiz edilmiştir. Ayrıca, ilgili genelgeler

çerçevesinde vilayetler dâhilinde yürütülen inceleme ve araştırmalar sonunda elde edilen bilgiler ayrıntısıyla ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; Tahkikat Komisyonunun CHP'nin faaliyetleri hakkında elde ettiği diğer bilgiler konu alınmıştır. Bu çerçevede; Tahkikat Komisyonuna gelen ihbarlar, Komisyonun CHP'nin faaliyetleri kapsamına giren bir takım meseleler hakkında yürüttüğü tahkikat ve bu tahkikat esnasında Komisyon tarafından yapılan sorgulamalar masaya yatırılmıştır. Bu bölümde ayrıca, CHP hakkındaki tahkikatı yürütmekle vazifelendirilen 1 Nolu Tahkikat Alt Komisyonunun hazırladığı rapor ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve bu yolla 1 Nolu Alt Komisyonun faaliyetlerinin daha anlaşılır hale gelmesi amaçlanmıştır.

Dördüncü bölümde; Meclis tahkikatının “bir kısım basın” faaliyetleriyle alakalı kısmı incelenmiştir. Bu bağlamda; Ankara, İstanbul, İzmir’de faaliyet gösteren bazı basın kuruluşlarına ve Anadolu Ajansına sızdığı iddia edilen “komünist” unsurların tespiti amacıyla yapılan tahkikat, İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla yürütülen ve taşradaki muhalif basın kuruluşlarının faaliyetlerini tespit etmeyi amaçlayan tahkikat, Tahkikat Komisyonuna bazı basın kuruluşları hakkında gelen ihbarlar, Tahkikat Basın Alt Komisyonunun yaptığı sorgular, İstanbul’daki bazı basın kuruluşlarının çalışma usulleri hakkındaki tahkikat ve Hoffer İlançılık Kolektif Şirketi hakkındaki tahkikat ele alınmıştır.

Kavramsal, Kuramsal ve Tarihsel Altyapı

Sözlük anlamı itibariyle “*tahkikat*”, bir şeyin sıhhat ve hakikatini meydana çıkarmak için yapılan araştırma ve soruştırmalardır.⁸ Bu bağlamda “*Meclis tahkikatı*”, yasama organının, görevlerini yerine getirirken kendisine faydalı olacak bilgileri toplamak amacıyla tahkikatta bulunmasıdır.⁹ Meclis tahkikatı terimini daha ayrıntılı bir şekilde açıklamamız gerekirse, bunu şu şekilde yapabiliriz;

⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s.386.

⁹ Ergun Özbudun, “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, ss.219-248, s.219.

Parlamente rejimlerde yasama organı olan Meclis, aslen yasama işlevini ifa etmekle beraber, hükümet sistemi¹⁰ el verdiği ölçüde, yürütme organı olan hükümeti denetleme ve icap ettiğinde yargısal mahiyette bir takım işlemler yapma yetkilerine de sahiptir.¹¹

Meclisin; bahsedilen görev ve yetkiler çerçevesinde faaliyet yürüttüğü esnada, nesnel bir tavırla, akılcı ve doğru kararlar alabilmesi için, el attığı konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olması gerekmektedir¹² ve bu noktada, Meclisin ne şekilde bilgi edineceği konusu önem kazanmaktadır.

Meclis, hükümetin kendi isteğiyle vereceği bilgilerden faydalanabileceği gibi, milletvekilleri de hükümet sisteminin müsaade ettiği ölçüde belirli konular hakkında hükümetten bilgi talep edebilir. Meclis, otoriter bir sistem içinde, hükümet tarafından kendisine sunulacak bilgilerle yetinmek ve bu bilgilerin doğruluğunu kabul etmek zorunda kalabilecekken; kendisine güç ya da güçler tanıyan bir sistem içinde var olması ve hükümetten gelen bilgileri yetersiz bulması halinde, belirli bir konu hakkında bilgi edinme faaliyetini, vasıtaları aracılığıyla kendisi yürütebilir.¹³

İşte, Meclisin; görev ve yetkileri kapsamına giren belirli bir konu hakkında muhtaç olduğu bilgileri toplamak amacıyla, kendi üyelerinden meydana gelen bir komisyon aracılığıyla yaptığı tahkikata “*Meclis tahkikatı*” denir.¹⁴

¹⁰ Hükümet şekilleri, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı olarak, başkanlık sistemi, parlamente sistem ve meclis hükümeti sistemi şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Bahsedilen sistemlerin tanımlanması noktasında, yasama ve yürütme erklerinin birbirleriyle olan ilişkileri temel alınmıştır. Yasama ve yürütme erklerinin aynı devlet organında toplandığı düzen “kuvvetler birliği” sistemi, ayrı organlarda toplandığı düzen ise, “kuvvetler ayrılığı” sistemi şeklinde tanımlanmıştır. Kuvvetler ayrılığı sistemlerinde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden kesin ve sert bir biçimde ayrıldığında başkanlık sistemi; yumuşak ve dengeli biçimde ayrıldığında ise, parlamente sistem meydana gelir. Kuvvetler birliği sistemleri de, yasama ve yürütme erklerinin birleştiği noktaya göre iki gruba ayrılır. Her iki kuvvetin, seçilmiş olmayan bir kişi veya kurulda birleşmesi halinde mutlak monarşi veya diktatörlükten; halk tarafından seçilmiş demokratik bir mecliste birleşmesi durumunda ise, meclis hükümeti sisteminden bahsedilebilir. Ergun Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.1, S.2, Mart 1985, ss.475-503. s.475.

¹¹ Erdal Onar, *Meclis Araştırması*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.1.

¹² Onar, *a.g.e.*, s.1, 3-4.

¹³ Onar, *a.g.e.*, s.4; Ergun Özbudun, *Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükûmeti Murakebe Vasıtaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962, s.99.

¹⁴ Nadir Lâtif İslam, *Türkiyede Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Ankara 1966, s.15; Onar, *a.g.e.*, s.1; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99; Turan Güneş, *Parlamente Rejimin Bugünkü Mânası ve İşleyişi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1956, s.68.

Meclis tahkikatı, modern demokrasilerin en yüksek karar organı olan yasama meclisleri için büyük bir gereklilik arz etmektedir. Öyle ki, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra devletin işlevlerinde beliren artış sebebiyle yeni görev ve sorumluluklar yüklenmek zorunda kalan Meclis, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için dış kaynaklardan temin edilecek yeni bilgilere ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacı yeri geldiğinde Meclis tahkikatı yoluyla karşılayabilmiştir.¹⁵

Meclisin, “*bir bütün halinde herhangi bir konu hakkında ayrıntılı bilgi toplaması*” mümkün olamayacağından¹⁶, belirli bir konuya yönelik tahkikat vazifesi, Meclis tarafından, ya daimi komisyonlardan birine ya da bu iş için özel olarak oluşturulan geçici bir komisyona yaptırılır.¹⁷ Tahkikat komisyonlarını diğer komisyonlardan ayırt eden en temel husus; Meclisin bir organı olan tahkikat komisyonlara dışarıdan üye kabul edilememesidir.¹⁸

Meclis tahkikatı, Meclisin çeşitli yetki ve işlevlere sahip oluşundan hareketle, kullanılan yetki veya yapılan işlevin türüne göre, farklı konular üzerine yönelebilir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Meclis, kanun yoluyla düzenleyeceği bir konu hakkında önceden bilgi sahibi olmak isteyebileceği gibi, hükümeti denetleme yetkisini kullanabilmek adına hakikatleri öğrenme arzusu duyabilir ya da bir takım yargısal işlevler yerine getirdiği esnada bilgi edinme zorunluluğu hissedebilir. Meclis tahkikatı kavramı, farklılık arz eden bu amaçlar doğrultusunda, teşrii tahkikat, siyasi tahkikat ve kazai tahkikat şeklinde bir gruplandırmaya tabi tutulmuştur.¹⁹

Meclis, ülkenin yapısıyla ilgili olarak idari, sosyal, zirai, iktisadi, ticari, sınaî vs. alanlara yönelik kanuni düzenlemeler yapma gereği duyarsa, henüz uygulama aşamasına geçilmeden önce, düzenlemeye gideceği konu veya alanlar hakkında ayrıntılı bir ön bilgi sahibi olmak isteyebilir. Bu bağlamda, Meclisin kendi üyelerinden meydana getireceği komisyon vasıtasıyla yürüttüğü bilgi toplama

¹⁵ Onar, *a.g.e.*, s.5; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99.

¹⁶ Onar, *a.g.e.*, s.5.

¹⁷ İslam, *a.g.e.*, s.15; Onar, *a.g.e.*, s.5; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.104.

¹⁸ Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.102-104. Yasama meclislerinde var olan, araştırma komisyonları haricindeki, tüm komisyonlar için bkz. M. Tuncer Karamustafaoğlu, *Yasama Meclisinde Komisyonlar*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1965, s. 107-232.

¹⁹ Onar, *a.g.e.*, s.6; İslam, *a.g.e.*, s.15; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99.

faaliyetine teşrii tahkikat denir.²⁰ Teşrii tahkikat, çıkarılması düşünülen bir kanunun hazırlık aşamasını meydana getirdiğinden, teşrii tahkikat yetkisi de, yasama işlevinin yardımcı ve tamamlayıcı bir ögesi olarak sayılmış ve bu yetkinin, Meclis içtüzüklerinde açıkça yer verilmese dahi, her yasama meclisinde mevcut olduğu benimsenmiştir.²¹

“Hükümet sistemi ne olursa olsun kesin bir kuvvetler ayrılığı düşünülemezine göre, yasama organının, yürütme organını belli bir ölçüde de olsa denetleme yetkisi vardır.”²² Denetim mekanizmasının hayata geçirilebilmesi adına, yasama organının, her şeyden önce yürütme organının hareket hattı hakkında bilgi sahibi olması gerekir.²³ Bu bilgiler hükümetten de talep edebilir ancak, Meclisi, denetleyeceği ve gerektiğinde sorumlu tutacağı bir organdan gelecek bilgilere mecbur etmek mantıksızdır ve hükümetin bir takım bilgileri gizleme ya da yanlış bilgi verme ihtimali de söz konusu olabilir.²⁴ Bu nedenle Meclis, bilgi edinme faaliyetini bizzat kendi yapmak isteyebilir ve bu amaçla yapılan tahkikata siyasi tahkikat adı verilir.²⁵ Siyasi tahkikat, doğrudan doğruya bir denetleme aracı değil, araştırma ve bilgi toplama faaliyetidir ve şayet toplanan bilgiler hükümet faaliyetinin kusurlu yönlerini ortaya koymuşsa, bu bilgilere dayanılarak gensoru gibi denetim araçları hayata geçirilebilir.²⁶

Meclisin; seçim tutanaklarını inceleyip, onaylanıp onaylanmayacaklarına karar vermek, ayrıca, görevlerine dair suçlamalar sebebiyle hükümet üyelerinin yargılanıp yargılanmayacaklarını belirlenmek gibi bir takım yargısal yetkileri de vardır. Meclisin, bahsedilen yargısal yetkileri kullandığı esnada doğru karar verebilmesi için ayrıntılı bilgi sahibi olması gerekmektedir ki bu bağlamda Meclis tarafından yürütülen tahkikata kazai tahkikat denir.²⁷ Kazai tahkikat; araştırma vasfı taşıyan teşrii tahkikat ve siyasi tahkikattan farklı olarak, yargısal özellikleri sebebiyle soruşturma niteliğindedir. Çünkü seçim tutanakları üzerinde yapılan tahkikat

²⁰ Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.100; Onar, *a.g.e.*, s.6-7; İslam, *a.g.e.*, s.16; Serkan Köybaşı, *Türk Parlamento Hukuku Açısından Meclis Araştırması Kurumu*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.8.

²¹ Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.100.

²² Onar, *a.g.e.*, s.8.

²³ Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99; Onar, *a.g.e.*, s.8.

²⁴ Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99-100.

²⁵ Onar, *a.g.e.*, s.8; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.99; Köybaşı, *a.g.t.*, s.10.

²⁶ Köybaşı, *a.g.t.*, s.10.

²⁷ Onar, *a.g.e.*, s.9, 11; Özbudun, *Parlâmanter Rejimde...*, s.100.

sonucunda, seçimin kurallara uygun biçimde yapıldığı ve tutanakta belirtilen milletvekilinin seçimi kazandığı anlaşılırsa tutanağın onaylanması, aksi takdirde ise, tutanağın iptal edilmesi yoluna gidilecektir. Tutanakların incelenmesi neticesinde seçim sonuçları da karara bağlanacağından, yasama organı tutanaklar üzerinden yargısal bir işlem yürütecek ve dolayısıyla yürütülen tahkikat yargısal nitelik arz edecektir. Hükümet üyelerinin görevlerini yerine getirirken suç işleyip işlemedikleri hakkında yapılan tahkikat da, tahkikat sonunda, Meclisin hükümet üyeleri hakkında suçlamada bulunup bulunmayacağına bahis konusu olması bakımından yargısal özellik göstermektedir.²⁸

Hükümet üyelerinin suçlanmasından önce yapılan kazai tahkikat ile hükümetin siyasi açıdan denetimini sağlayan siyasi tahkikatı birbirinden ayıran farklar vardır. Siyasi tahkikat, hükümet politikasının Meclisin arzu ettiği istikamette olup olmadığını saptamayı, kazai tahkikat ise, hükümet üyelerinin vazifelerini icra ettikleri esnada suç işleyip işlemedikleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Siyasi tahkikat sonucunda Meclis, izlediği politikayı değiştirmesi hususunu hükümetten talep edebilecek ya da daha ileri giderek, siyasal sorumluluk aygıtlarını devreye sokabilecekken; kazai tahkikat sonucunda Meclis, hükümet üyeleri hakkında suçlamada bulunup bulunmamak yönünde bir karar verecektir. Sözün özü; kazai tahkikatta yargısal özellikler belirdiği halde, siyasi tahkikat, siyasi bir karaktere sahiptir.²⁹

Yukarıda yer verdiğimiz tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Meclis tahkikatının, soruşturma ve araştırma şeklinde beliren iki farklı yönü vardır. Ne var ki, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması, müstakil birer kurum olarak ilk kez 1961 Anayasasında yer almıştır.³⁰ Her iki kurumun özellikleri barındıran “*Meclis*

²⁸ Onar, *a.g.e.*, s.9-12.

²⁹ Onar, *a.g.e.*, s.12.

³⁰ 1961 Anayasasının 88. maddesinde TBMM'nin denetim yolları; soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması biçiminde tanımlanmıştır. Aynı maddede, Meclis araştırmasının “*belirli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibaret*” olduğu açıklanırken, Meclis soruşturmasına ait bilgilere 90.maddede yer verilmiştir: “*Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma işlemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır. Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür. Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir. Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.*” Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri: “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s.196-197.

tahkikatı” terimine ise, Türk Anayasa metinlerinde ilk ve son kez 1924 Anayasasında yer verilmiştir. Buna rağmen, 1924 Anayasasına kadar geçen anayasal süreç zarfında, parlamento içinde birçok soruşturma ve araştırma örneğine rastlanılmaktadır.

1876 Anayasası ile başlayan Birinci Meşrutiyet döneminde, hükümet üyelerinin cezai sorumluluklarıyla alakalı Meclis soruşturması, Anayasanın 31-34. maddelerinde³¹ ve 13 Mayıs 1877 tarihli Heyet-i Mebusan İçtüzüğü’nün 32. maddesinde³² düzenlenmiştir.³³ Bu dönemde Meclise üç soruşturma teklifi verilmiş olmasına rağmen, haklarında soruşturma açılması istenen hükümet üyelerinin hiçbiri Divan-i Âli’ye (Yüce Divan) gönderilmemiştir.³⁴ Aynı dönemde ne Anayasada ne de yasama organını oluşturan Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan’a ait İçtüzüklerde Meclis araştırmasına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Ayrıca, 1876 Anayasası’nda yürütme erkinin yasama erki karşısında sorumlu tutulmaması ve Birinci Meşrutiyet döneminde Meclis içi muhalefetin mevcut olmaması sebebiyle Meclis araştırmasının pratik bir sonucundan söz edilemeyeceği açıktır.³⁵ Buna rağmen mebuslar, çeşitli sorunlar üzerine yönelip, hükümetin yanlış icraatlarını araştırmaya çabalamışlar ve hukuki bir dayanağı olmamasına karşın, araştırma yetkisinin Meclisin vazgeçilmez yetkilerinden biri olduğu kanaatiyle hareket ederek yedi adet araştırma teklifi sunmuşlardır. Tekliflerden ikisi kabul görmüştür ancak araştırma vazifesini yürüten komisyonların bir rapor meydana getirip getirmediği belli değildir. Zira her iki araştırma teklifi de, kabul edilişlerinin ardından bir daha Meclis gündemine gelmemiştir.³⁶ Parlamentonun 14 Şubat 1878’de süresiz olarak tatil edilmesiyle birlikte Birinci Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.

Meclisin 1908 yılında yeniden toplanmasıyla başlayan İkinci Meşrutiyet döneminde, 1909’da Anayasada yapılan bazı değişikliklerle³⁷ parlamenter hükümet sistemine

³¹ Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.34.

³² Bkz. Şeref İba, *Osmanlı’dan Günümüze... Meclis İçtüzük Metinleri*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2007, s.388.

³³ Ahmet Ali Gazel, “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Bahar 2005, ss.267-294, s.285, 288-289.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazel, *a.g.m.*, s.290-292.

³⁵ Onar, *a.g.e.*, s.49-51; Ahmet Ali Gazel, “Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Meclis Araştırması (Anket Parlamenter)”, *OTAM*, 2004, S.15, ss.309-331, s.310, 313-315.

³⁶ Gazel, “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda...”, s.285, 288.

³⁷ Bahsedilen değişiklikler için bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa 2010, s.38-40; Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.74-78.

geçilmiş ve Meclis gerçek manada bir takım yetkilere sahip olmuştur.³⁸ Bu dönemde, Meclis soruşturması hakkında 1876 Anayasasında ve Heyet-i Mebusan İçtüzüğünde var olan hükümler değişikliğe uğratılmadan muhafaza edilmiştir. 13 Mayıs 1877 tarihli Heyet-i Mebusan İçtüzüğünün 32. maddesinde yer alan Meclis soruşturmasıyla ilgili hükümlere; İçtüzüğün 1914 tadilinden sonraki yeni metninin 135. maddesinde aynen yer verilmiştir.³⁹ 30. maddede yapılan değişiklikle; hükümet üyelerinin, hükümetin genel politikasından ötürü “*kolektif ve bireysel olarak*” Meclis karşısında sorumlu hale getirildiği⁴⁰ bu dönemde, Anayasada ve Meclis İçtüzüklerinde Meclis araştırmasını düzenleyen açık bir kurala rastlanılmamasına rağmen, kurulan siyasi fırkaların muhalefet anlayışının da etkisiyle Meclis araştırması önermelerinde büyük bir artış meydana gelmiştir.⁴¹ Çeşitli meselelerle ilgilenen Meclis, 21 Aralık 1918 tarihinde feshedilmiş ve böylece İkinci Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin toplanmasıyla, Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştır.⁴² Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin millet adına ülkenin kaderine el koyduğu⁴³ Milli Mücadele döneminde, Meclis hükümeti sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Olağanüstü yetkilerle donanan Meclis, yasama ve yürütme güçlerinin yanında, 11 Eylül 1920 tarih ve 21 sayılı “*Firariler Hakkında Kanun*”un 1. maddesi gereğince kurulan ve hâkimleri Büyük Millet Meclisi üyelerinden meydana gelen İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla yargı gücünü de kendi tekeline almıştır.⁴⁴

Meclisin kurulmasıyla var olan Meclis hükümeti sistemi, 21 Ocak 1921 Anayasasında da tespit edilmiştir.⁴⁵ Anayasanın 2. maddesi, yürütme kudreti ve

³⁸ Onar, *a.g.e.*, s.52-53.

³⁹ Bahsedilen İçtüzük maddeleri için bkz. İba, *a.g.e.*, s.327, 388.

⁴⁰ Özgül Özkan Ürün, *Parlamenter Hükümet Sisteminde Denetimin Etkinleştirilmesi: Soru, Genel Görüşme, Meclis Araştırması*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2016, s.39.

⁴¹ Onar, *a.g.e.*, s.53-54; Gazel, “Osmanlı Mebusan Meclisi’nde...”, s.311. İkinci Meşrutiyet döneminde verilen Meclis araştırması önermeleri için bkz. Gazel, “Osmanlı Mebusan Meclisi’nde...”, s.319-330.

⁴² Onar, *a.g.e.*, s.55.

⁴³ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.13.

⁴⁴ Ferhat Kapıcı, *Meclis Soruşturması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s.5; Gözler, *a.g.e.*, s.52; Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s.65.

⁴⁵ Onar, *a.g.e.*, s.56.

yasama yetkisinin milletin tek ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde “*tecelli ve temerküz*” ettiği hükmüne yer vererek alenen kuvvet birliği ilkesini kabul etmiştir. Anayasanın Meclis hükümeti sistemini kabul ettiğini gösteren başka hükümleri de vardır. 3. maddeyle, Türkiye Devletinin, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edildiği ve Hükümetin, Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını aldığı belirtilmiştir. 8. madde ise, Meclisin Hükümet üyelerini doğrudan seçmesine, onları istediği zaman değiştirmesine ve onlara yön vermesine imkân tanımıştır.⁴⁶

1921 Anayasasında Hükümet üyelerinin cezai sorumluluklarıyla alakalı olarak sadece, 7. madde içerisinde “*Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tayin edilir.*”⁴⁷ hükmüne yer verilmiştir.⁴⁸ Buna rağmen, Milli Mücadele Döneminde oldukça güçlü bir konumda olan Meclisin, 1921 Anayasasında açıkça yer verilmemiş olsa bile, Meclis soruşturması yoluyla Hükümet üyelerinin sorumluluklarını tespit edebileceği söylenilebilir.⁴⁹ Ayrıca, 1921 Anayasasının 1876 Anayasasını yürürlükten kaldırmadığı ve bu sebeple bakanların cezai sorumluluklarını düzenleyen maddelerin uygulanmaya devam ettiği⁵⁰ gerçeğini de unutmamak gerekir. Kemal Gözler bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

*“1921 Teşkilât-i Esasîye Kanunu, 1876 Kanun-u Esasîsini yürürlükten kaldırmamıştır. Ancak, 1876 Kanun-u Esasînin 1921 Teşkilât-i Esasîye Kanununun hükümleri ile çatışan hükümlerinin lex posterior derogat legi priori ilkesi gereği zımnen ilga edildiği sonucuna varmak gerekir. 1921 Teşkilât-i Esasîye Kanunu ile çatışmayan 1876 Kanun-u Esasînin hükümleri ise geçerliliklerini korumaktadır.”*⁵¹

Büyük Millet Meclisinin, yukarıda belirttiğimiz özellikleri sebebiyle, 1921 Anayasasında açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen Meclis araştırması yetkisini de kullanabileceği ve bu yetkiyi kullanırken teorik olarak hiçbir engelle karşılaşmayacağı ortadadır. Nitekim Meclis uygulamasında, bilgi edinmeyi amaçlayan Meclis araştırmalarına rastlanılmaktadır.⁵²

⁴⁶ Gözler, *a.g.e.*, s.50-51.

⁴⁷ Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.92.

⁴⁸ Yusuf Sezer, *Meclis Soruşturması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.44.

⁴⁹ Kapıcı, *a.g.t.*, s.36.

⁵⁰ Sezer, *a.g.t.*, s.44.

⁵¹ Gözler, *a.g.e.*, s.48.

⁵² Onar, *a.g.e.*, s.57-58. Meclis araştırması örnekleri için bkz. Onar, *a.g.e.*, s.58-59.

Daha önce bahsettiğimiz üzere, “*Meclis tahkikatı*” terimi, Türk Anayasa metinleri içerisinde ilk ve son defa 1924 Anayasasında yer almıştır. Anayasanın 22. maddesi; “*Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı Meclisin cümlei salâhiyetinden olup şekli tatbiki nizamnamei dahilî ile tâyin olunur.*”⁵³ şeklinde bir hüküm barındırmaktadır ve bu hüküm 1924 Anayasası döneminde açılan Meclis tahkikatlarının Anayasal dayanağıdır.

Ne var ki, Meclisin hükümet üzerindeki denetim yollarını tanımlayan bu hükümde yer alan “*Meclis tahkikatı*” teriminin, bakanların cezai ve hukuki sorumluluklarını tespit etmeye yönelik olan yargısal nitelikteki Meclis soruşturmasının yanı sıra, sadece bilgi edinmeye yönelik olan siyasal araştırmaları ve yasama araştırmalarını da kapsayıp kapsamadığı açık değildir.

Anayasadaki bu belirsizlik, 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM İçtüzüğüyle giderilmeye çalışılmış ve İçtüzüğün “*Meclis Tahkikatı*” başlığını taşıyan on altıncı babındaki maddeler (169-177) çerçevesinde ikili bir düzenlemeye gidilmiştir.

İçtüzüğün 169-176. maddelerinde tanımlanan birinci tür tahkikat; bakanların vazifeleriyle alakalı cezai ve hukuki sorumluluklarını tespit etmeyi amaçlayan yargısal nitelikteki tahkikattır.

169. madde; bir gensorunun veya bütçenin görüşülmesi esnasında ya da neticesinde veyahut re’sen Anayasanın 46. maddesinin 1. ve 2. fıkralarına dayanarak, bakanların cezai veya mali sorumluluğunu gerektiren fiillerinden dolayı tahkikat yapılması talep edilmesi halinde, Meclis Başkanlığına bu talebi içeren bir önerge sunulması gerektiği kuralını getirmiştir.⁵⁴

170. madde ise, Meclis tahkikatının açılmasına yönelik ikinci bir şekli ortaya koymaktadır. Buna göre; Adli makamlar tarafından bir işin takibi esnasında, hükümet üyelerinden birinin göreviyle alakalı bir iş sebebiyle Meclise başvurulması halinde, Meclis Genel Kurulu bu hususta Meclis tahkikatına gerek olup olmadığını

⁵³ Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.115.

⁵⁴ İba, *a.g.e.*, s.277-278.

saptamak için beş kişilik bir komisyon meydana getirir ve komisyon Meclis Genel Kuruluna bir rapor sunar.⁵⁵

171. maddeye göre; Meclis, alakalı bakanı veya tahkikat önergesini verenleri ya da raporu hazırlayan komisyonu dinledikten sonra, önerenin veya raporun dikkate alınıp alınmaması hususunda oylama neticesinde karar verir. Meclis tahkikatına konu olan bakan milletvekili değilse, Meclis, ilgili şahsa yazılı savunmasını yapması için bir süre tanır.⁵⁶

172. maddeye göre; Meclis Genel Kurulu, tahkikat vazifesini Teşkilatı Esasiye ve Adliye Komisyonlarından oluşan bir karma komisyona veya Meclis üyelerinden meydana gelen on beş kişilik özel bir komisyona verir.⁵⁷

173. maddeye göre; tahkikatla vazifelendirilen komisyon hükümetin bütün vasıtalarından yararlanır ve istediği tüm evrak ve belgelere el koyar.⁵⁸

174. maddeye göre; Meclis Genel Kurulu kararında, tahkikat komisyonunun vazife süresi ve gerektiğinde başka yerlere gidip gidemeyeceği belirlenir. Komisyon, bakanları sorguya çekme ve dışarıdan herkesi şahit veya bilirkişi sıfatıyla dinleme yetkisine sahiptir. Dinlenmek üzere çağrılan şahitlerin, çağrıya uymaları zorunludur, aksi halde haklarında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun hükümleri uygulanır.⁵⁹

175. maddeye göre; tahkikatın bir gensoru neticesinde açılması durumunda, tahkikat komisyonu meseleyi sonuçlandırana kadar aynı konu hakkında başka bir gensoru önergesi verilemez.⁶⁰

176. maddeye göre; Tahkikat komisyonun son raporunda cezai ve mali sorumluluktan söz edilirse, tahkikat evrakı on beş gün içerisinde, Anayasanın 67. maddesi gereğince meclis kararıyla kurulacak olan Yüce Divana iletilir.⁶¹

⁵⁵ İba, *a.g.e.*, s.278.

⁵⁶ İba, *a.g.e.*, s.278.

⁵⁷ İba, *a.g.e.*, s.278.

⁵⁸ İba, *a.g.e.*, s.279.

⁵⁹ İba, *a.g.e.*, s.279-280.

⁶⁰ İba, *a.g.e.*, s.280.

⁶¹ İba, *a.g.e.*, s.280.

177. madde ise, “*Meclis, bir madde hakkında re’sen malumat edinmek isterse bir Tahkikat Encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur. Bu kabil tahkikatın icrasını aza veyahut bir encümen teklif edebilir.*”⁶² demek suretiyle ikinci bir tahkikat türü tanımlamıştır. Lakin İçtüzükte, bu tahkikatın yöntem ve işleyişi hakkında her hangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

177. maddede tanımlanan tahkikat, 169-176. maddelerde tanımlanan tahkikattan tamamen farklı olup, bakanların cezai ve hukuki sorumluluklarını saptamak yerine, Meclisin bir konu hakkında doğrudan bilgi edinmesini amaçlamaktadır.⁶³

1924 Anayasası devrinde, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar açılmış olan Meclis tahkikatı sayısı on üçe varmaktadır. Bunlardan dokuzu Meclis İçtüzüğü’nün 169-176. maddeleri dâhilinde açılmış olup, içlerinden dört tanesi Yüce Divana intikal ettirilmiştir. İçtüzüğü’nün 177. maddesine göre açılan Meclis tahkikatı sayısı ise dördtür.

İlgili dönemde Meclis İçtüzüğü’nün 169-176. maddeleri uyarınca açılan Meclis tahkikatlarının ilk örneği, 24 Aralık 1927 tarihinde Cebelibereket milletvekili ve eski Bahriye Bakanı İhsan Bey (Eryavuz) hakkında açılmış olan tahkikattır.⁶⁴

⁶² İba, a.g.e., s.280.

⁶³ Onar, a.g.e., s.63. Onar, İçtüzüğü’nün 177. maddesi hakkında şu analizi yapmaktadır; “*Zaten, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilen şeklinde de, 177. Maddenin kenar başlığı, “Mesuliyeti mucip olmayan işler hakkında tahkikat” olarak saptanmıştır. Her ne kadar, İçtüzüğü’nün sonraki yayınlarında, bu kenar başlığı yer almamışsa da, Meclisin kabul ettiği metinde bu başlığın bulunması, kanun koyucunun, 177. maddeye dayanılarak yapılacak olan tahkikatı, Bakanların cezai veya hukuki sorumluluklarının saptanmasına yönelik tahkikatın dışında gördüğünü gösterir.*” Onar, a.g.e., s.63.

⁶⁴ Meclis İçtüzüğü’nün 169-176. maddelerine göre açılan diğer Meclis tahkikatları şunlardır. 1- Gaziantep milletvekili ve eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey hakkında, un ve zahire fiyatlarının yükselmesini önlemek amacıyla Ticaret Bakanlığına tahsis edilen 500 bin liranın sarf şekli dolayısıyla açılan, 10 Mart 1928 tarihli tahkikat. Mesele Yüce Divana götürülmüş ve Ali Cenani Bey’in hüküm giymesiyle son bulmuştur. 2- Eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa (Katırcıoğlu) hakkında, İngiltere Times Iron Works Fabrikalarına kefaletsiz ödenen 20 bin İngiliz lirası dolayısıyla açılan, 24 Nisan 1928 tarihli tahkikat. Yüce Divana intikal eden dava sonucunda Paşa tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. 3-Trabzon milletvekili ve eski Maliye Bakanı Hasan Saka hakkında, “*barut ve mevaddı infilakıye*” meselesi dolayısıyla açılan, 27 Haziran 1932 tarihli tahkikat. Tahkikatı yürütmekle görevlendirilen Teşkilatı Esasiye ve Adliye Komisyonlarından oluşturulan Karma Komisyon, Hasan Saka hakkında kovuşturma yapılmasına ve son tahkikat açılmasına gerek olmadığı yönünde rapor vermiştir. Raporun 15 Aralık 1932 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmesiyle mesele kapanmıştır. 4-Erzincan milletvekili ve eski Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan ile Sinop Milletvekili ve eski Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı hakkında, Refah Şilebinin 23 Haziran 1941 günü batması hadisesi dolayısıyla Meclis tahkikatı açılması talep edilmiştir. 16 Ocak 1942 tarihli TBMM oturumunda gündeme alınan önerenin kabul edilmesiyle birlikte, İçtüzük hükümlerine göre beş kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Çalışmalarını tamamlayan komisyon şahıslar hakkında Meclis tahkikatı açılmasını ekseriyetle kararlaştırmıştır. Meclis Genel Kurulu, beşli komisyonun bu kararına rağmen, komisyon raporuna muhalif üye olan Recep Peker’in kanaatine uyarak, 2 Şubat 1942 tarihinde Meclis tahkikatı açılmasına gerek bulunmadığı yönünde karar vermiştir. 5-Kayseri

milletvekili ve eski Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında, Tekel İdaresinde yapılan yolsuzluklar dolayısıyla açılan, 16 Ağustos 1946 tarihli tahkikat. Tahkikat neticesinde Ürgüplü, 10 Eylül 1947 tarihinde Yüce Divana sevk edilmiştir. Ürgüplü'nün bu davadan beraat ettiği Yüce Divanın 26 Kasım 1948 tarihinde okunan tezkeresinden anlaşılmıştır. 6- İzmir milletvekili ve eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında, 7 Eylül Kararlarının zamanından önce ifşa edilmesi suretiyle haksız kazanç elde edildiği iddiası üzerine açılan, 4 Haziran 1948 tarihli tahkikat. Tahkikatı yürüten Karma Komisyon, şahıs hakkında son tahkikat açılmasına gerek olmadığı yönünde rapor vermiş ve raporun Meclis tarafından kabul edilmesiyle mesele kapanmıştır. 7- Eski İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hakkında, beş muhtelif maddeden açılan 11 Ocak 1956 tarihli tahkikat. Tahkikatı yürüten, Teşkilatı Esasiye ve Adliye Komisyonlarından oluşan, Karma Komisyon tarafından hazırlanan rapor 20 Haziran 1956 tarihli TBMM oturumunda gündeme alınmış ve kabul edilmiştir. Raporda; şahıslara, yetkilerin kötüye kullanılmasından doğan, mali ve cezai her hangi bir sorumluluk yüklenmesine yol açabilecek hiçbir hal ve keyfiyetin bulunmadığı açıklanmıştır. 8- Eski Devlet Bakanı Mükerrer Sarol hakkında, altı muhtelif maddeden açılan 8 Şubat 1956 tarihli tahkikat. Sarol hakkındaki tahkikatı yürüten Karma Komisyonun raporu, 18 Haziran 1956 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelmiş ve kabul olunmuştur. Raporda; şahsın cezai ve mali sorumluluğunu doğuracak her hangi bir unsurun bulunmadığı ve son tahkikat açılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. İba, *a.g.e.*, s.277-278; İslâm, *a.g.e.*, s.55-84, 88-99. Bu dönemde, İçtüzüğün 170. maddesi devreye sokularak, ilgili madde gereğince oluşturulan beş kişilik komisyonun verdiği karar çerçevesinde, alınan bir Meclis tahkikatı kararının Meclis Genel Kuruluna getirilmediğini tespit ettik. Tahkikata konu olan hadise, Demokrat Parti (DP) Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci'nin, 1937 senesinde Doğu vilayetlerinde öldürülen vatandaşların müsebbipleri hakkında yürütülen tahkikatın ne aşamada olduğuna ve hükümetin bu hususta ne düşündüğüne dair Adalet ve İçişleri Bakanlıklarına yönelttiği sözlü soruyla gündeme gelmiştir. İlgili soru, 26 Aralık 1952 tarihli Meclis oturumunda Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ tarafından cevaplanmıştır. Cevapta; Ekinci'nin TBMM Başkanlığına ilettiği sözlü soru ve Adalet Bakanlığına yaptığı ihbar neticesinde hadiseye el konulduğu ve Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı tarafından yürütülen tahkikat neticesinde; dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın hadiseyle ilgili bulunduğu bulunmadığını anlaşılarak, Bakanın ve ona bağlı diğer sorumluların durumlarının Anayasa hükümlerine göre değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varıldığı açıklanmıştır. Çiçekdağ, İçişleri Bakanlığının, idari vazifeleri gereğince hadiseyle ilgileri bulunan Genel Müfettiş Abidin Özmen ile Diyarbakır ve Mardin illerinin vali ve jandarma komutanları hakkında, Mülkiye Müfettişi Nurettin Arslan vasıtasıyla tahkikat yürüttüğünü de ifade etmiştir. Bu tahkikat sonucunda; Şükrü Kaya'nın hadise ile ilgili bulunması ve diğer sorumluların durumlarının da ona bağlı olarak tayin edilmesinin gereği sebebiyle, Anayasa hükümlerine göre tahkikat açılıp açılmayacağı hakkında karar vermek yetkisinin TBMM'ye ait olduğu sonucuna varılmış ve durum Başbakanlığa iletilmiştir. Adalet Bakanı, adli ve idari merciler tarafından yürütülen tahkikata ait dosyaların, incelenmek ve eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında Meclis tahkikatına gerek olup olmadığına karar verilmek üzere Başbakanlık tarafından TBMM'ye gönderildiğini de açıklamıştır. *TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD)*, Dn.9, C.18, B.22, s.432-436. Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına dair Başbakanlık tezkeresi 9 Ocak 1953 tarihli Meclis oturumunda gündeme gelmiştir. Oturumda, Meclis İçtüzüğü'nün 170. maddesi gereğince ilgili hadise hakkında Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına karar vermek üzere beş kişilik bir komisyon kurulmuştur. *TBMMTD*, Dn.9, C.19, B.25, s. 96, 110-111. Beşli komisyonun, Şükrü Kaya hakkında Meclis tahkikatı açılmasını öngören bir raporu 3 Kasım 1953 tarihinde TBMM Başkanlığına sunduğu, lakin bu raporun Meclis Genel Kuruluna sevk edilmediği gerçeği, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra ortaya çıkmıştır. 19 Ağustos 1963 tarihli TBMM Birleşik Toplantısında; TBMM tarafından karar altına alınmış olmalarına rağmen, askeri müdahale üzerine sonuçlandırılmamış olan iki Meclis tahkikatı hakkında, Başkanlık Divanı tarafından Genel Kurula sunuş yapılmıştır. Sunuşta; 9 Mart 1953 tarihinde oluşturulan beş kişilik komisyon tarafından hazırlanan ve Meclis Genel Kuruluna sevk edilmeyen 3 Kasım 1953 tarihli rapordan söz edilmiştir. Raporun sonuç kısmında eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında Meclis tahkikatı açılması gerektiği fikrinin benimsendiği belirtilerek, şahsın vefatı sebebiyle (1959 senesinde vefat etmiştir) bu konuda başka bir işlem yapılmasına gerek olmadığı arz edilmiştir. İlgili sunuş, aynı oturumda yapılan oylama neticesinde kabul edilmiştir. *TBMM Birleşik Toplantı Tutanaqları (TBMMBT)*, Dn.1, C.2, B.8, s.159. Sunuşta bahsedilen diğer Meclis tahkikatı, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bahsedeceğimiz üzere, Van'ın Özalp kazasında 1943 yılında meydana gelen hadise hakkında açılan tahkikattır.

“*Havuz-Yavuz hadisesi*” olarak bilinen bu olay şu şekilde gelişmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı ve Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey, 29 Aralık 1924 tarihinde kurulan Bahriye Bakanlığının ilk bakanı olmuştur. İhsan Bey’in bakanlığı döneminde, Türk donanmasının en büyük gemisi olan Yavuz zırhlısının tamiri ve donanma için bir tamir ve inşa havuzu yaptırılması söz konusu olmuştur. 1926 senesi Aralık ayında bir Fransız şirketiyle yapılan mukaveleye göre Yavuz bir sene içerisinde tamir edilecek ve bu süre müddetince sigortalanacaktır. Bu işin bedeli Fransız şirketine iki sene içinde ve taksitle ödenecektir. Yavuz zırhlısı 1927 Şubatında tamir havuzuna girerken kazaya uğramıştır. Fransız yüklenici firması bu kaza nedeniyle mukavele hükümleri üzerinde tadilat talep etmiştir. Talep karşısında İsmet İnönü başkanlığındaki hükümet, mukavele üzerinde hazine aleyhine sonuçlar doğurabilecek bir tadilatın söz konusu olamayacağına yönelik kararlar almış ve bu kararları ilgili şirkete tebliğ etmiştir. Hükümetin bu tasarrufuna rağmen İhsan Bey, yetkileri dışına çıkarak mukaveleye yüklenici şirket yararına hükümler koydurmuştur. Bunun üzerine Başbakan İnönü, 1927 Eylülünde durumu Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e aksettirerek, hükümet bünyesi içinde bir suiistimal, zimmet ve rüşvet vakası bulunduğunu bildirmiş ve meseleyi Meclis tahkikatına dökmek hususunda Gazi’den izin ve onay istemiştir. O esnada üçüncü dönem Büyük Millet Meclisi seçimlerine gidilmek üzere olduğundan, Cumhurbaşkanı, seçimlerin yapılmasını ve hatta İhsan Bey’in tekrar milletvekili adayı gösterilmesini ve Meclisin toplanmasından sonra İçtüzük hükümlerine göre hareket edilmesini talep etmiştir. Seçimlerin ardından Üçüncü Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1927 tarihinde toplanmıştır. İsmet Paşa tarafından kurulan yeni hükümette İhsan Bey’e yer verilmediği gibi Bahriye Vekâleti de ilga edilmiştir.⁶⁵

İhsan Bey hakkında “Havuz-Yavuz” meselesinden dolayı Meclis tahkikatı açılması talebi, bizzat Başbakan İnönü tarafından gelmiştir. İnönü, İçtüzük hükümleri gereğince “Malatya Mebusu” sıfatıyla Meclise sunduğu önergede; İhsan Bey’in, Yavuz zırhlısının tamir mukavelesinin tadili meselesinde hükümet kararı hilafına ve kanuni yetkilerinin dışında hareket edip, hazinenin yararına davranmadığının

⁶⁵ İslâm, *a.g.e.*, s.48-50.

anlaşıldığını belirtmiş ve şahıs hakkında İctüzüğün 169. maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılmasını talep etmiştir.⁶⁶

İlgili önerge, 24 Aralık 1927 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelmiş ve müzakereler neticesinde kabul edilmiştir. Önergenin kabul edilmesiyle birlikte, tahkikat vazifesini yürütmek üzere Teşkilatı Esasiye ve Adliye Komisyonlarından oluşan bir Karma Komisyon kurulmasına; tahkikat müddetinin, gerekirse uzatılmak üzere, on beş gün olmasına ve Komisyonun icap eden her yöreye gidebilmesine karar verilmiştir.⁶⁷

Karma Komisyon tarafından yürütülen tahkikat sonunda hazırlanan rapor, 26 Ocak 1928 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelmiştir. Raporun müzakere edilmesinden sonra, İstanbul milletvekili Dr. Nurettin Ali Bey tarafından verilen, Ankara’da bir Yüce Divan kurulmasını ve Cebelibereket milletvekili İhsan Bey’in dokunulmazlığının kaldırılarak Yüce Divana gönderilmesini teklif eden önerge oya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁶⁸

Bu karar gereğince kurulan Cumhuriyet Devrinin ilk Yüce Divanı, 6 Şubat 1928 tarihinde ilk toplantısını yapmış ve İhsan Bey’in tutuklanmasına karar vermiştir. Sonraki toplantılarda alınan bir karar gereğince, TBMM’den, hadiseye adı karışanlardan Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret Bey’in dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir. Bu talebe uyan TBMM, dokunulmazlığını kaldırdığı Fikret Bey’i, İhsan Bey’in suç ortağı sıfatıyla Yüce Divana sevk etmiştir. 12 Nisan 1928 tarihinde sona eren Yüce Divan duruşmaları sonunda; İhsan Bey’e iki yıl, Fikret Bey’e ise, dört ay hapis cezası verilmiştir.⁶⁹

1924 Anayasası devrinde İctüzüğün 177. maddesine göre açılmış olan dört Meclis tahkikatının ilki, 21 Aralık 1951 tarihinde “*TBMM ve bağlanıkları ile milli saraylar, kasırlar ve köşklerdeki eşya hakkında*” açılan tahkikattır. İlgili tahkikat, gerek Meclis müzakerelerinde ortaya konan fikirler gerekse tahkikatla alakalı bazı kararlar sebebiyle, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, söz konusu tahkikatın bazı yönleri hakkında ayrıntılı bilgi verme gereği duyuyoruz.

⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), D.3, C.1, İ.22, s. 157.

⁶⁷ TBMMZC, D.3, C.1, İ.22, s.157-171.

⁶⁸ TBMMZC, D.3, C.2, İ.36, s.61-97.

⁶⁹ İslâm, a.g.e., s.53-54.

Konunun Meclis gündeme gelişi ve sonrasında Meclis tahkikata dökülüşü şöyle gelişmiştir. DP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelmesinin hemen ardından, TBMM ve bağlanıkları ile milli saraylar, kasırlar ve köşklereki eşyaların durumu hakkında bir inceleme başlatılmış ve bu iş için Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu görevlendirilmiştir. 24 Mayıs 1950 tarihinde vazifeye başlayan Komisyon tarafından hazırlanan rapor, 17 Aralık 1951 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelmiştir. Raporda; inceleme altına alınan eşyalar üzerinde bir takım usulsüz işlemler, ihmaller, tedbirsizlikler ve suiistimaller yapıldığı ortaya konmuştur.⁷⁰

Raporun Meclis Genel Kurulunda okunmasını takiben açılan müzakerede milletvekilleri meseleye büyük bir hassasiyetle yaklaşmışlar ve sorumluların mutlak suretle tespit edilip, cezalandırılmasını istemişlerdir.⁷¹ Rapor hakkındaki müzakereler 19 Aralık 1951 tarihli oturumunda da devam etmiştir.⁷² Müzakerelerin yeterli olduğuna dair alınan karardan sonra, oturum başkanı Celal Yardımcı, mevzu hakkında Meclis tahkikatı açılmasını isteyen birçok önerge verildiğini, bu önergelerin bir kısmının Meclis İçtüzüğü'nün 169. maddesine, diğer kısmının 177. maddesine dayandırıldığını ve tüm önergeler okunduktan sonra tüzüğe en uygun bulunan 177. maddeye ait bir önergeyi oya sunacağını açıklamıştır.⁷³

Milletvekilleri Ahmet Gürkan (Tokat), Kamil Gündeş (Kayseri) ve Ahmet Başbüyük (Çorum) İçtüzüğü'nün 177. maddesine göre Meclis tahkikatı talep etmişlerdir.⁷⁴ Salomon Adato'ya (İstanbul) ait önergede ise, sunulan raporun herhangi bir bakanın veya bakanlar kurulunun sorumluluğunu gerektirecek bir hadise ortaya koymadığı ve bu sebeple 169. maddeye göre bir tahkikat açılmayacağı ifade edilmiştir. Adato'nun temas ettiği bir diğer nokta; 177. maddeye göre kurulacak komisyonların vazifesinin, bahis konusu edilen mesele hakkında bilgi toplamak ve elde edeceği bilgileri Meclise arz etmekten ibaret oluşudur. Ayrıca, okunan rapor cezayı gerektirecek fiil ve hareketlerin yapıldığını zaten ortaya koymuştur. Bu sebeplerden ötürü Adato, meselenin adli makamlara intikal ettirilmesini ve Meclisin

⁷⁰ Bu bilgiler bahsi geçen rapordan sağlanmıştır. 272 sayılı rapor, 17 Aralık 1951 tarihli Meclis tutanağının sonunda yer almaktadır. Bkz. *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.18, S.Sayı:272.

⁷¹ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.18, s.210-221.

⁷² *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.19, s.239-260.

⁷³ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.19, s.260.

⁷⁴ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.19, s.260-261.

mesele hakkında bilgilenmek istediği takdirde 177. maddeye göre açılacak olan tahkikat için söz konusu raporu hazırlayan komisyonun görevlendirilmesini önermiştir.⁷⁵

Önergelerin okunmasının ardından birçok vekil söz alarak görüş bildirmişlerdir. 21 Aralık 1951 tarihli oturuma da sarkan müzakereler esnasında, Meclis İçtüzüğü'nün 169-176 ve 177. maddeleriyle belirlenen iki tür Meclis tahkikatını birbirinden ayıran yönler net biçimde ortaya konmuştur.⁷⁶

Müzakerelerin yeterli olduğuna karar verildikten sonra önergelerin oylamasına geçilmiştir. Oylamalar neticesinde; İçtüzüğü'nün 177. maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılması ve Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonunun Tahkikat Komisyonu olarak vazifelenirilmesi 21 Aralık 1951 tarihi itibarıyla karar altına alınmıştır.⁷⁷

Göreve başlayan komisyon, 8 Ocak 1952 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda, kendisine verilen vazifenin icrası hususunda bazı tereddütler yaşadığından; 9 Ocak tarihli toplantısında aldığı 5 sayılı kararla, bu tereddütleri 10 Ocak 1951 tarih ve 5/44 esas sayılı yazı ile rapor halinde TBMM Başkanlığına iletmış ve Meclisin görüşünü sormuştur.⁷⁸

Raporda, iki ana madde dâhilinde sorular sorulurken, bu soruların gerekçeleri de ortaya konmuştur. 1- İçtüzüğü'nün 169. maddesiyle başlayan "Meclis tahkikatı" başlığı altındaki maddeler, bakanlar hakkında yapılacak tahkikatın usul ve yetkilerini izah edip, değinilmeyen noktalarda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun uygulanmasını isterken; Meclis tarihinde ilk defa uygulamaya geçirilen 177. maddenin bu hususlar hakkında hiçbir açıklama getirmemektedir. Bu çerçevede; komisyon celp ve ihzar, icabında zapt, müsadere ve tedbir mahiyetinde tevkif gibi tahkikat gereklerinin yerine getirilmesinde doğrudan doğruya yetkili midir? Değilse bu gibi işleri mahalli yargıç ve savcılıklar vasıtasıyla yaptırma yetkisine sahip olacak mıdır? Komisyon

⁷⁵ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.19, s.261.

⁷⁶ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.19, s.262-266; *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.20, s.276-281.

⁷⁷ *TBMMTD*, Dn.9, C.11, B.20, s.281-283.

⁷⁸ Bahsi geçen rapor, Meclis Başkanlığı tarafından Anayasa Komisyonuna gönderilmiştir. Anayasa Komisyonu da, rapor üzerinde görüşüp kendi raporunu hazırlamıştır. Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonuna ait olan rapor, Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan raporun 1. ve 2. sayfalarında yer almaktadır. 121 sayılı Anayasa Komisyonu raporu ise, 26 Mart 1952 tarihli Meclis tutanağının sonunda bulunmaktadır. Bkz. *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, S.Sayısı:121.

“*bir muhbir durumunda*” yalnızca bilgi edinmesi istenen hususları adli makamlara ihbar etmekten ileri gidemeyecek bir yetki mi taşıyacaktır? 2- Meclis müzakereleri esnasında, sarayların Türk milletine intikal etmesinden sonra meydana gelen bütün suiistimallerin araştırılması, failerin bulunması ve suiistimal edilen eşyanın geri alınması fikri benimsenmiştir. Ne var ki, zaman aşımı ve af kanunları, bir kısım hadiselerin cezai ve hukuki sorumluluklarını kaldırmakla beraber, sorumluluğu kalmamış bu gibi hadiseler hakkında tahkikat yapılmasına da engel olmaktadır. Bu durum karşısında komisyonun hareket tarzı ne olacaktır?

İlgili rapor, Meclis Başkanlığı tarafından Anayasa Komisyonuna havale edilmiştir. Anayasa Komisyonu meseleyi 30 Ocak 1952 tarihli toplantısında müzakere etmiş ve aldığı kararları 23 Şubat 1952 tarihli bir raporla Meclis Başkanlığına iletmıştır.⁷⁹ Rapora göre, mesele komisyon tarafından iki temel konu üzerinden inceleme altına almıştır.

İlk konu; İçtüzüğün 177. maddesine göre kurulan tahkikat komisyonlarına şahit dinlemek ve arama yapmak gibi yargısal nitelik taşıyan yetkiler verilmesinin anayasa hukukuna ve 1924 Anayasası hükümlerine aykırı olup olmamasıdır. Raporda, parlamenter rejimi uzun zamandan beri tatbik etmekte olan demokratik ülkelerde Millet Meclisinin Meclis tahkikatı açmasının ve bu tahkikatı yürütecek komisyonların yargısal yetkilere sahip olmasının parlamenter rejimin en tabii gerekliliği sayıldığını açıklanmıştır. İngiltere ve Fransa Parlamentosunun Meclis tahkikat komisyonlarına en geniş yetkileri verdiği ve anayasa hukuku otoritelerinin de bu uygulamayı onayladıklarına değinilerek, milli saraylardaki eşyalar hakkında tahkikat yürüten komisyona yargısal yetkiler tanınmanın demokratik ve parlamenter anayasa hukukuna aykırı düşmeyeceğine karar verildiği belirtilmiştir. Meseleyi 1924 Anayasası bağlamında da inceleyen komisyon şu değerlendirmeleri yapmıştır: 1- 1924 Anayasası Meclise tanınan haklar bakımından parlamenter ülkelerin anayasalarından geri değildir. 2- Millet hâkimiyetine ait tüm kuvvetler, milletin hakiki ve yegâne temsilcisi olan TBMM’de tecelli etmektedir. 3- Anayasanın 22. maddesi gereğince Meclis tahkikatı prensibi kabul edilmiştir ve aynı maddeyle tahkikatın uygulanma şekli İçtüzüğün ana esasları çerçevesinde Meclisin mutlak takdirine bırakılmıştır. Bu hususlardan ötürü komisyon; 177. madde gereğince

⁷⁹ Anayasa Komisyonu raporu için bkz. *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, S.Sayı:121, s.2-4.

oluşturulacak komisyona yargısal yetkiler tanınmasının Anayasa hükümlerine aykırı olmadığına karar vermiştir.⁸⁰

İkinci konu; İçtüzüğün 177. maddesi gereğince saray eşyaları hakkındaki tahkikatı yürütmekle görevlendirilen komisyona, yalnız bu iş için verilecek yetkililerdir. Anayasa Komisyonu mesele hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır: 1- Anayasanın 22. maddesine göre Meclis tahkikatının uygulanma biçimi İçtüzükle tayin edilmiştir. 2- İçtüzükte Meclis tahkikatı hakkında tek bir fasıl (on altıncı fasıl ya da bab) bulunup, bu fasılın 173. ve 174. maddelerinde tahkikat komisyonunun yetkileri sınırlı bir biçimde gösterilmiştir. 3- Aynı fasılda bulunan 177. madde gereğince oluşturulacak komisyonunda da aynı yetkilere sahip olması tabii görülmektedir. 4- Aksi takdirde; şahit getirtme, delillere el koyma gibi hallerin adli makamlar vasıtasıyla yaptırılması, yargısal tahkikat manasına gelir ki, böyle bir durum, Meclisin bu tahkikat yerine Meclis tahkikatı açılması yönünde verdiği kararlar uyumsuzdur. 5- 177. maddeye göre oluşturulacak komisyonun yetkileri hakkında, ilgili maddenin fasıl sonuna konması sebebiyle İçtüzüğün “meskût” (sessiz) kaldığı farz edilse bile, Anayasa tarafından Meclis tahkikatının uygulanma biçiminin İçtüzükle tayin edileceği kayıt altına alındığından, bu hususun Meclis kararıyla telafi edilmesi mümkündür.⁸¹

Anayasa Komisyonu, yaptığı tüm bu değerlendirmeler neticesinde; Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonunun, Meclisin tahkikat kararı verdiği hususlarda sınırlı kalmak şartıyla İçtüzüğün 173. ve 174. maddelerinde belirtilen yetkileri kullanabilmesine ve komisyon raporunda sorulan diğer sorulara cevap verilmesine gerek olmadığına karar vermiştir.⁸² TBMM'nin 26 Mart ve 28 Mart 1952 tarihli

⁸⁰ *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, S.Sayı:121, s.2-3.

⁸¹ *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, S.Sayı:121, s.3.

⁸² 11 kişiden oluşan komisyonun beş üyesi bu karara muhalif kalmıştır. Muhalefet şerhinde şu gerekçelere yer verilmiştir: 1- Meclis tahkikatı mutlaka bakanlar ve bakanların suç ortağı olanlar hakkında açılır. Bir bakanın suçu bahis konusu olmadıkça Meclis tahkikatı yapılması caiz olamaz. 2- İçtüzüğün 172. maddesinde yazılı komisyonlardan biri, ancak Meclis tahkikatı gerektirecek bir vaziyetin belirmesiyle kurulur ve bu komisyonlar İçtüzükte ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda yazılı yetkileri kullanır. 3- İçtüzüğün 177. maddesindeki komisyon ise, Meclisin bir mesele hakkında yalnızca bilgi toplamaya memur ettiği özel bir yasama organıdır. Bu organı 172. maddede adları geçen komisyonlardan biri olarak tanımaya hukuken imkân yoktur. Buna rağmen böyle bir heyete şahit getirtme, ev araştırması ve tutuklama gibi hürriyet haklarını ihlal eden yetkiler verilmesi ve vatandaşın olağan hâkiminden başka hâkimlerin “eline bırakılması” Anayasa hükümlerine aykırıdır. *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, S.Sayı:121, s.3-4.

oturumlarında müzakere edilen Anayasa Komisyonu raporu⁸³, 31 Mart 1952 tarihli oturumda 1786 sayılı Meclis Kararıyla kabul edilmiştir.⁸⁴

TBMM, 5 Mayıs 1952 tarihinde aldığı 1801 sayılı Kararla; milli saraylardaki eşyalar hakkındaki tahkikatı yürütmekle görevlendirilen ve 1789 sayılı Kararla yetkili belli edilen komisyonun, görevini (gerektiğinde uzatılmak üzere) altı ayda bitirmesine ve Meclis dışında da faaliyet yürütmeye yetkili kılınmasına karar vermiştir.⁸⁵

Komisyonun, milli saraylar, köşkler ve kasırlardaki eşyanın teftişi neticesinde hazırladığı 14 Ocak 1955 tarihli rapor⁸⁶, 21 Mart 1955 tarihli Meclis oturumunda müzakere edilmiştir.⁸⁷ Müzakere sonrasında söz alan Başbakan Menderes, ilgili raporun söz konusu eşya üzerinde hiçbir suiistimal bulunmadığını ortaya koyduğunu, Meclisin de aynı kanaate sahip olduğunu açıklamış ve böylece mesele hukuken kapanmıştır.⁸⁸

Yukarıda biraz da ayrıntılı bir biçimde açıklamaya çalıştığımız İçtüzüğün 177. maddesine göre açılan bu ilk Meclis tahkikatını takiben, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar geçen süre zarfında, ilgili içtüzük maddesi uyarınca üç Meclis tahkikatı daha açılmıştır.

Söz konusu tahkikatların ilki; “*Van Vilayetinin Özalp Kazasından 32 Vatandaşın Bilâmuhakeme Öldürülmesi Hâdisesinde Dahli Olanların Suç Derecelerini Tespit Etmek ve Bu Suçların Mahiyetine Göre Zamanaşımı Olup Olmadığını Anlamak İçin*” 15 Ağustos 1956 tarihinde açılan tahkikattır.

Tahkikata konu olan hadise ve hadisenin bir Meclis tahkikatına dökülme süreci, 15 Ağustos 1956 tarihli TBMM oturumunda ortaya konan vesikalardan ve müzakerelerden anlaşıldığı haliyle şöyle gelişmiştir: Olayın cereyan ettiği 1943 senesinde Türkiye-İran sınırının Van sınır bölgesine yoğun bir asayişsizlik hâkimdir. İran sınırından gelenler, Özalp sınırındaki hayvanları çalmaktadır ve yöre halkı da bu harekete aynı şekilde karşılık vermektedir. Türk hükümetine başvuran İranlılar ise;

⁸³ *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.53, s.54-60; *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.54, s.64-80.

⁸⁴ *TBMMTD*, Dn.9, C.14, B.55, s.114; *Resmi Gazete*, 5 Nisan 1952, Sayı: 8078.

⁸⁵ *TBMMTD*, Dn.9, C.15, B.68, s.48-49; *Resmi Gazete*, 8 Mayıs 1952, Sayı: 8104.

⁸⁶ Bahsi geçen 125 sayılı rapor, 21 Mart 1955 tarihli Meclis tutanağının sonunda yer almaktadır. Bkz. *TBMMZC*, D.10, C.6, İ.53, S.Sayısı:125.

⁸⁷ *TBMMZC*, D.10, C.6, İ.53, s.4-37.

⁸⁸ *TBMMZC*, D.10, C.6, İ.53, s.37.

hırsızlık hadiselerinde bir sorumluluklarının bulunmadığı ve kendi hayvanlarının haksız yere çalındığı iddiasıyla, hayvanlarının iadesini istemekte ve istekleri karşılanmadığı takdirde Türk hükümetinin haysiyetini kıracak hareketlerde bulunacaklarını beyan etmektedirler. Hükümetin duruma kayıtsız kalması sonrasında, günün birinde sınır karakollarını aşan İranlılar, Özalp kaza merkezine bir buçuk kilometre mesafede yayılmakta olan hayvanları alıp götürmüştür. Türkiye'nin haysiyetine zarar verecek tarzdaki bu hadisenin meydana gelmesini takiben, Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Muğlalı 1943 senesi Temmuzunda Özalp'e gelmiştir. Türk hükümetini ve devletini aciz gösteren ilgili hadise karşısında, durumu kurtarabilmek adına çare arayan Muğlalı, şehrin idari, askeri, adli amir ve yetkililerinin bir kısmıyla toplantılar yapmıştır. Neticede, Özalp kazasına bağlı köylerden toplanan 38 vatandaş, İran-Türkiye sınırında meydana gelen hadiselerde İranlılara yardım ve yataklık ettikleri suçlamasıyla adliyeye sevk edilmişlerdir. Bunların 5'i tutuklanırken, diğer 33 kişi serbest bırakılmıştır. Serbest kalanlar dönemin Van Valisi Hamit Onat'ın emriyle tekrar yakalattırılmış ve adli merciler yerine, usulsüz bir şekilde Sınır Tabur Komutanı Şükrü Tüter'e teslim ettirilmiştir. 33 vatandaş daha sonra, iki süvari müfrezesi tarafından İran sınırına götürülerek, 30 Temmuz 1943 tarihinde Kukur deresinde elleri kolları bağlı bir halde kurşuna dizilmiştir. Tabur Komutanı Tüter, olayın ardından düzmece bir rapor hazırlamış ve bu raporda; 33 vatandaşın, kaçakçılık olayları hakkında bilgilerine müracaat edilmek üzere bölgeye götürüldükleri esnada İran sınırından geçmeye çalıştıklarından, bu esnada İran ve Türk askerleri tarafından başlatılan yayılım ateşinin arasında kalarak öldüklerinden söz etmiştir. Bu olaydan bir vatandaş ölü numarası yaparak kurtulabilmiştir. Yaralı halde İran'a iltica eden bu kişi, tedavi olduktan sonra Suriye'ye geçmiş ve hadiseyi o esnada Van Cezaevinde mahkûm bulunan abisi İsmail Özay'a intikal ettirerek, abisinden Türkiye'ye geri dönebilmesi için yetkili mercilerle bağlantı kurmasını istemiştir. Bunun üzerine Özay, Cumhurbaşkanına, Meclis Başkanlığına, Başbakanlığa, Adliye ve İçişleri Bakanlığına birçok telgraf çekerek, hadiselerin sorumlularının bulunması hakkında tahkikat başlatılmasını ve kardeşi İbrahim'in affedilerek, Türkiye'ye girmesine izin verilmesini istemiştir. Adliye Bakanlığı, ortada askeri bir suçun olması sebebiyle, hadiseye müdahale edememekle birlikte; vaziyeti, takibat yapmak görev ve yetkilerine sahip makamlara (1943'te İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarına, 1944'te Genelkurmay Başkanlığına,) iletmiştir.

Özay'ın Meclis Bakanlığına gönderdiği dilekçeler, 1948 yılında TBMM Arzuhal Komisyonuna gelmiş ve görüşülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Milli Savunma Bakanlığından verilen emir gereğince Genelkurmay Başkanlığı tarafından tahkikat başlatılmıştır. (Askeri mahkemede görülen dava sonunda dönemin Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Muğlalı 20 sene hapse mahkûm edilmiştir. Ceza, şahsın akli melekelerinin yerinde olmadığına dair verilen rapor sebebiyle ertelenmiş ve Muğlalı'nın bir süre sonra vefat etmesi üzerine uygulanamamıştır.) Meclis Arzuhal Komisyonu 7 Aralık 1948 tarihinde verdiği kararda; Özay'ın ihbarlarına ve Adliye Bakanlığının girişimlerine rağmen idari ve askeri makamların meseleye ancak dört seneden fazla bir gecikmeyle 8 Temmuz 1948 tarihinde el koyduğunu belirtmiş ve bu hususta ihmali olanlar hakkında kanuni işlem yapılması için Meclis Başkanlığına tezkere yazılmasını kabul etmiştir. Arzuhal Komisyonunun kararı, 19 Ocak 1949 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve ihmalleri neticesine Özalp hadisesine vaka tarihinden dört sene sonra el konulmasına sebep olanların tespiti için, Adalet, Milli Savunma, İçişleri Bakanlıkları ve Genelkurmay Başkanlığı üyelerinden oluşan beş kişilik bir komisyon meydana getirilmiştir. Bu komisyon tarafından hazırlanan rapor, Bakanlar Kurulunun incelemesinden geçtikten sonra önce Meclis Bakanlığına ve oradan Meclis Arzuhal Komisyonuna iletilmiştir. Raporu yeterli ve tatmin edici bulmayan komisyon, meselenin kurulacak yeni bir komisyon tarafından tekrar ele alınmasını Başbakanlıktan talep etmiş ve bunun üzerine İçişleri, Adalet ve Milli Savunma Bakanlıkları üyelerinden oluşan beş kişilik yeni bir komisyon meydana getirilmiştir. İncelemelerini tamamlayan komisyon, 7 Temmuz 1951 tarihli bir rapor hazırlamıştır. Raporda; eski Milli Savunma Bakanı Ali Rıza Artukal, eski İçişleri Bakanı Hilmi Uran ve eski Genelkurmay Bakanı Kazım Orbay'ın, görevlerini suiistimal etmek suretiyle, makamlarının verdiği yetkiye dayanarak Özalp hadisesinin sorumlularını himaye etmeye çalıştıkları ve resmi tahkikatın açılmasını kasıtlı olarak önledikleri, eski Van Cumhuriyet Savcısı Kemal Yörükoğlu ile eski Özalp Hukuk Yargıcı Baki Tekin'in de görevlerini suiistimal ederek hadiseye el koymadıkları açıklanmıştır. Ayrıca, adı geçen şahıslar arasında eski bakanların bulunmasına, Anayasa gereğince bakanların sorumluluğunun ancak Meclis tahkikatıyla belirlenebileceğinin anlaşılmasına ve diğer görevlilerin de ancak bakana bağlı olarak tahkikata tabi tutulabileceğine binaen, komisyonun, mesele hakkında bir Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına karar vermek hususunu Meclisin takdirine

sunmayı uygun bulduğu ifade edilmiştir. Söz konusu raporun, Meclis'te görüşülmediği, karar altına alınmadığı ve hazırlandıktan ancak dört sene sonra, 1955 tarihinde yeniden Arzuhal Komisyonuna sevk edildiği anlaşılmaktadır. Raporu ve Özalp hadisesiyle alakalı tüm evrakı bir kez daha inceleyen komisyon, aldığı kararları 12 Şubat 1955 tarihli raporuna eklemiştir. Raporda; Özalp hadisesinin asıl fail ve sorumluları hakkında, adli ve idari makamlar tarafından gereken kararların verildiği, ayrıca aradan geçen on bir senelik süre zarfında, hadisenin zaman aşımına uğradığı ve Af Kanununun yürürlüğe girdiği belirtilerek; mesele hakkında bir Meclis tahkikatı açılmasına gerek kalmadığı açıklanmıştır. Rapor, 1956 yılında Arzuhal Komisyonuna tekrar gelmiş ve 25 Şubat 1956 tarihinde aynı şekilde karar altına alındıktan sonra, 15 Ağustos 1956 tarihinde TBMM tarafından müzakere edilmiştir. Müzakereler esnasında bazı milletvekilleri, Özalp hadisesinin dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün verdiği emir doğrultusunda meydana geldiğini ima etmişlerdir. Raporda, Meclis tahkikatına gerek olmadığı fikri benimsenmiş olmasına rağmen, özellikle DP milletvekillerinin ısrarları neticesinde söz konusu Meclis tahkikatının açılmasına karar verilmiştir. Aynı oturumda alınan karar gereğince, tahkikatın Teşkilatı Esasiye ve Adalet Komisyonlarından meydana getirilecek bir "Karma Komisyon" tarafından yapılmasına ve bu komisyonun vazifesini (gerektiğinde Meclis kararıyla uzatılmak kaydıyla) üç ayda tamamlamasına karar verilmiştir.⁸⁹

Çeşitli tarihlerde görev süresi uzatılan ilgili komisyon faaliyetleri neticesinde bir rapor meydana getirebilmişse de, Meclis Başkanlığına sunulan rapor, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde Meclis Genel Kuruluna sevk edilmemiştir. Bu husus, 19 Ağustos 1963 tarihli TBMM Birleşik Toplantısında Başkanlık Divanının Meclis Genel Kurulan yaptığı sunuştan anlaşılmaktadır. Sunuşta; Özalp hadisesini tahkik etmekle görevlendirilen komisyon tarafından hazırlandığı ve Askeri Müdahale öncesinde Meclis Başkanlığına sunulduğu halde Genel Kurula getirilmeyen bir raporun varlığından söz edilmiş ve raporun sonuç kısmında, hadisede adı geçenler hakkında ceza davası açılmasına imkân kalmadığının açıklandığı ifade edilmiştir. Başkanlık Divanı, komisyonun verdiği karar dikkate alınarak, mesele hakkında

⁸⁹ *TBMMZC*, D.10, C.13, İ.91, s.383-398. Bahsettiğimiz tüm Arzuhal Komisyonu raporları, 15 Ağustos 1956 tarihli Meclis tutanağının sonunda yer almaktadır. Bkz. *TBMMZC*, D.10, C.13, İ.91, S.Sayı:117.

ayrıca bir komisyon kurulmasına gerek bulunmadığını dile getirmiş ve bu hususun Genel Kurula sunulmasını istemiştir. Yapılan oylama neticesinde, Başkanlık Divanının görüşü kabul edilerek, komisyon teşkiline gerek olmadığına karar verilmiş ve Özalp hadisesi bu şekilde kapanmıştır.⁹⁰

1924 Anayasası döneminde Meclis İçtüzüğü'nün 177. maddesi gereğince yapılan bir diğer Meclis tahkikatı; Kromit Limitet Şirketine ve bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından verilen kredi dolayısıyla, 17 Şubat 1960 tarihinde açılan tahkikattır.

Mesele, CHP milletvekilleri İlyas Seçkin (Ankara) ve Muslihittin Yılmaz Mete (Adana) tarafından TBMM Başkanlığına sunulan 17 Aralık 1959 tarihli önergeyle Meclis gündemine gelmiştir.

Önergede, ilgili şirkete ve şirketin kurucusu Oğuz Akal'a Ziraat Bankası tarafından ilk defa 1953 senesinde altı milyon lira kredi açıldığı ve 1959 yılına kadar sağlanan kredi tutarının kırk milyon lira ulaştığı belirtilerek; şirketin ve kurucu kişinin mali durumun bu krediyi geri ödeyecek durumda olmadığı açıklanmıştır. 1959 yılına kadar ilgili kredinin tahsili hususunda hiçbir önlem alınmadığından söz edilerek, son defa Ticaret Bakanı (Hayrettin Erkmen) tarafından Ziraat Bankasına verilen yazılı emirle, bankadan Aksal'ın kurmaya teşebbüs ettiği iki milyon lira sermayeli bir şirkete sekiz yüz bin liralık hisse senedi ile ortak olmasının istendiği ve bu ortaklığın kurulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, elde edilen delil ve vesikaların, nüfuz suiistimali yoluyla söz konusu şirkete ve Aksal'a ölçsüz menfaatler temin edildiği gerçeğini net bir şekilde ortaya koyduğundan bahsedilmiştir. Bahsedilen tüm bu sebeplerden dolayı;

“T.C. Ziraat Bankası gibi Türk Köylüsünün ve çiftçisinin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan bir milli müessesenin mali kaynaklarının nüfuz suiistimali yoluyla ve pervasızca heba edilmesine yol açan mesuliyetler zincirinin bütün halkalarıyla meydana çıkmasına imkân vermek üzere”,

⁹⁰ TBMMBTT, Dn.1, C.2, B.8, s.159.

Meclis İçtüzüğünün 177. maddesi uyarınca Meclis tahkikatı açılması talep edilmiştir.⁹¹

Müzakerelerin⁹² ardından oya sunulan önerge, TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁹³ Daha sonra, 2242 sayılı Meclis Kararıyla⁹⁴ açılan tahkikat için Adalet Komisyonunun görevlendirilmesine, tahkikatın bir ay içinde tamamlanmasına ve komisyonun Ankara dışına da çıkabilmesine karar verilmiştir.⁹⁵

Komisyonun görev süresi; 4 Nisan 1960 tarihli kararla⁹⁶, 18 Mart 1960 günü temel alınarak iki ay ve ardından 23 Mayıs 1960 tarihli kararla⁹⁷, 30 Haziran 1960 gününe kadar uzatılmıştır. Komisyon, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sebebiyle tahkikatını bitirememiştir.

Çalışmamızın konusunu da teşkil eden, “*Cumhuriyet Halk Partisi İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı*”, 1924 Anayasası döneminde Meclis İçtüzüğünün 177. maddesine göre açılan tahkikatların sonuncusudur. 18 Nisan 1960 tarihli TBMM oturumunda alınan 2247 sayılı Kararla açılan tahkikat, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde tamamlanamamıştır.⁹⁸ Söz konusu tahkikat, gerek iktidar-muhalefet ilişkilerine ve siyasi sürece etkileri gerekse kendine has yapısal, hukuksal ve anayasal özellikleri sebebiyle, Cumhuriyet dönemi siyasal ve anayasal hayatının üzerinde en çok tartışılan meselelerinden biri olmuştur.

Türk Siyasi Hayatının Gelişimi

Çalışmamızın bu kısmında; Türk modernleşmesinin başlangıcından 1957 Milletvekili Genel Seçimlerine kadar geçen süre zarfında Türk siyasi hayatının gelişimi kısaca ele alınmıştır.

⁹¹ TBMMZC, D.11, C.11, İ.39, s.1087.

⁹² TBMMZC, D.11, C.11, İ.39, s.1087-1103.

⁹³ TBMMZC, D.11, C.11, İ.39, s.1104.

⁹⁴ Resmi Gazete, 20 Şubat 1960, Sayı:10437.

⁹⁵ TBMMZC, D.11, C.11, İ.39, s.1104.

⁹⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.52, s.6-7; Karar No: 2244, Resmi Gazete, 7 Nisan 1960, Sayı:10474.

⁹⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.68, s.490-492; Karar No:2249, Resmi Gazete, 25 Mayıs 1960, Sayı:10513.

⁹⁸ TBMM resmi sitesinde, 1924 Anayasası döneminde Meclis İçtüzüğünün 177. maddesi uyarınca kurulan Tahkikat Komisyonlarının tümü hakkında “*raporunu vermedi*” bilgisi yer almaktadır. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.sorgu_sonuc?taksim_no=10&kullanici_id=16703580&sonuc_sira=140&bulunan_kayit=137&metin_arama= (Erişim tarihi: 25 Eylül 2018) Bu bilginin gerçeği yansıtmadığı çalışmamız esnasında kanıtlanmıştır.

Osmanlı Devleti, 17. Yüzyıl ile birlikte Avrupa karşısındaki askeri ve ekonomik alandaki üstünlüğü yitirmeye başlamıştır. Avrupa'nın coğrafi keşifler neticesinde sermaye birikimine sahip olması, yeni ticaret yollarını kullanmaya başlayarak Osmanlı Devleti'nin gümrük vergisi gelirini sekteye uğratması, doğal olarak teknolojik alana yatırım yapabilme gücünü ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da bilim ve sanatın himaye edilmesiyle teknolojinin gelişmesi karşısında Osmanlı Devleti için 17. Yüzyıl siyasi istikrarsızlıklar ve isyanlar yüzyılı olarak tanımlanmaktadır.⁹⁹ Asayişin öncelikli olduğu bu dönemde ıslahat tedbirleri ekonomik ve askeri alanla sınırlı kalmıştır.¹⁰⁰ 18. Yüzyıla gelindiğinde geride bırakılan yüzyıldaki geçici düzen tesisleri yitirilmiştir, 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, duraklamadan bir sonraki aşamaya, gerileme dönemine girmiştir. Kaybedilen toprakların geri alınması için başlatılan savaşlar yitirilip, Avrupa'daki düşman ittifakı delinemeyince, Osmanlı Devleti'nin merkezinde yeniden bir yenileşme ve iyileşme arayışı başlamış, ıslahatta ekonomik alanın yanı sıra kültürel adımlar da kendini göstermiştir.¹⁰¹ Ancak tedbirler ve girişimler istenilen neticeyi vermemiş, 18. Yüzyılda da yenilgilerin önü alınamamıştır. 19. Yüzyıla girerken ıslahatların bir program dâhilinde yapılmasını ve disiplinle uygulanmasını öngören III. Selim, Nizam-ı Cedit adını verdiği programı başlatmıştır.¹⁰² Padişah III. Selim'in giriştiği yenileşme hareketi, ordu ve bürokrasi içerisindeki menfaat odaklarının çıkar çatışmasının derinleşmesi üzerine serpilememiştir.¹⁰³ III. Selim, batılı tarzda talim yapan yeni bir ordu kurmuş, bu ordunun okullarında yabancı dil eğitimi getirmiş, tercüme odası ve Devlet matbaasını kurdurmuş, son adımında hazineye yönelik yeni kararlar uygulamış¹⁰⁴ lakin Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda tahttan indirilmiştir.¹⁰⁵

⁹⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, C.2, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.3-6.

¹⁰⁰ İnalçık, *a.g.e.*, s.198-200.

¹⁰¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, C.3, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.117-177; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.365-374.

¹⁰² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.113.

¹⁰³ III. Selim'in Nizam-ı Cedit programı için bkz. Yunus Koç & Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

¹⁰⁴ Jorga, *Osmanlı...* C.5, s. 114; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.65-71.

¹⁰⁵ Jorga, *a.g.e.*, s.153; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.152.

II. Mahmut'un padişah olmasıyla beraber tarihsel devamlılığı cumhuriyete değin sürecek olan bir batılılaşma ve modernleşme hareketinin güzergâhı şekillenmiştir.¹⁰⁶

II. Mahmut, iktidarının ilk yılında gücünü pekiştirmek ve padişahlığını güvence altına almak için ayanlarla Sened-i İttifak metnini imzalamıştır.¹⁰⁷ Bu anlaşma ile ayanlara bir takım özerklikler verilirken ayanların da padişahın otoritesini kabul etmeleri ve merkez yönetime bağlılıkları sağlanmıştır.¹⁰⁸

II. Mahmut döneminde merkezi otoritenin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi için bazı alanlarda birtakım reform hareketlerine girişilmiştir. Bunlardan askeri alanda yapılması düşünülen yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi için 7 Şubat 1837 tarihinde Dar-ı Şura-yı Askeri kurulmuştur.¹⁰⁹ İdari anlamda ise Osmanlı merkez bürokrasinde uzmanlaşmaya yönelik 1836 tarihinden itibaren bazı nazırlıklar kurulmaya başlanmış ve bu nazırlıklar arasındaki koordineyi sağlamak için de 1838 tarihinde başvekâlet kurumu ihdas edilmiştir.¹¹⁰ Bundan başka Tanzimat'tan önce idari ve adli alanlarda bazı yeni düzenlemelerin daha işler bir şekilde yapılabilmesi için 1838 tarihinde aralarında sıkı bir ilişkiyi gerektiren Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye ile Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali adlarında iki ayrı meclis kurulmuştur.¹¹¹

1 Temmuz 1839'da II. Mahmut'un yerine oğlu Abdülmecit tahtta çıkmıştır.¹¹² Babasının yenileşme hareketlerini sürdürmek arzusunda olan padişah, saltanatının ilk evresinde mühim meseleleri nihayete erdirmek için gayret sarf etmiştir. Mısır sorunu yani Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, Devletin karşısındaki en ciddi sorun halini almış, Avrupa devletleri, meseleye dâhil olarak Osmanlı iç işlerini kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeye başlamışlardır. II. Mahmut'un, saltanatının sonuna doğru İngiltere ve Fransa'nın desteğini sağlamak, Mısır sorununa kesin çözüm

¹⁰⁶ Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahat ve yenilikler ile Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapılan inkılâpların tarihi devamlılığı için bkz. Vahdettin Engin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁰⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, C.4, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s.98.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Sened-i ittifak ve Gülhane Hatt-ı Hûmayunu", *Bellekten*, C.XXVIII, S.112, Ekim 1964, ss.603-611.

¹⁰⁹ Cevat Aksu, *Dar-ı Şura-yı Askeri Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s.11.

¹¹⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 6-7.

¹¹¹ Mehmet İpşirli, "Babıali", *TDVİA*, C.4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, ss.378-386, s.380-381.

¹¹² Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *TDVİA*, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, ss.259-263, s.259.

bulmak, Devleti batılı anlamda yazılı hukuk kaidelerine oturtmak adına tasarladığı ıslahat programına son şeklinin verilmesi Sultan Abdülmecit’le gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan program, sultanın onayından sonra 3 Kasım 1839 günü Gülhane’de okunmuştur.¹¹³ İlan edildiği yerin isminden hareketle Gülhane Hatt-ı Hümayunu adını alan programa Tanzimat Fermanı denilmiştir.¹¹⁴ Bu fermana göre Devlet, bütün vatandaşlarının can, mal ve namus güvenliğini temin edecek, yargılamalar halka açık yapılacak, yargısız infazdan kaçınılacak, vergide gelir adaleti sağlanacak, erkeklere dört yıllık zorunlu askerlik getirilecek, rüşvet ve iltimasın önüne geçilecek, müsadere usulünün yerine özel mülkiyet hakkı gelecektir.¹¹⁵

Osmanlı Devleti’nde, daha önceki ıslahat hareketlerinden farklı olarak yenileşme hareketlerinin kesin rotasını belirleyen ve batılılaşmanın ilk somut adımı olarak tanımlanan Tanzimat Fermanının ilkelerinin hayata geçirilmesi bir hayli süre almış, ancak on beş yıl gibi bir süre sonrasında ilkelerin hayata geçirilip denetlenmesi için 26 Eylül 1854’de Meclis-i Âl-i Tanzimat kurulmuştur.¹¹⁶ Kırım Savaşı ve ardından Paris Barış Antlaşmasının imzalanması, Abdülmecit döneminin önemli olaylarıdır. Paris Barış Antlaşması görüşmeleri esnasında ülke içindeki gayrimüslimlere yönelik bir düzenleme ile tıpkı Tanzimat Fermanı’nda olduğu gibi Avrupa devletlerinin Osmanlı toprak bütünlüğü hususunda desteğini almak amacıyla Islahat Fermanı hazırlanmıştır. Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa tarafından hazırlanarak 18 Şubat 1856’da padişahın onayıyla ilan edilen Islahat Fermanıyla, Tanzimat Fermanı’ndaki ilkeler genişletilip, yabancılara ve gayrimüslimlere bir takım yeni haklar getirilmiştir.¹¹⁷ Bu fermanla; gayrimüslimlere, memur ve subay olma hakkı verilirken, zorunlu askerlik yükümlülüğü de getirilmiş; tebaaya din değiştirme serbestisi tanınmış; silâh altına alınmak istemeyenlere bedel-i nakdi karşılığı askerlik yapmama imkânı verilmiş; Müslim ile gayrimüslim arasında vergi eşitliği sağlanmış

¹¹³ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.40.

¹¹⁴ İnalçık, *Devlet-i...* C.4, s.135.

¹¹⁵ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.176-180.

¹¹⁶ Ali Akyıldız, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *TDVİA*, C.28, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss.250-251, s.250.

¹¹⁷ Halil İnalçık & Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.19-23.

ve yabancılara toprak ve mülk satın alma hakkı tanınmıştır.¹¹⁸ Islahat Fermanının getirdiği yenilikler Devlet içerisindeki bir kesimde huzursuzluk yaratmıştır. Ordu, bürokrasi ve ulema sınıflarından bazı isimler, “Fedailer Cemiyeti” adı verilen gizli bir dernek kurarak darbe hazırlığına girişmişlerse de, 14 Eylül 1859’da açığa çıkan teşebbüsleri bastırılmış¹¹⁹ ve bu hadise, “Kuleli Vakası” olarak adlandırılmıştır.¹²⁰ Islahat Fermanına tepkiler bir darbe girişimine uzanırken, batılılaşma hareketi de ivme kazanmıştır. Her iki Fermanın ilanı ile hükümdarlığı sırasında batılılaşma hareketlerine önem veren Abdülmecit’in ölümü sonrası 25 Haziran 1861’de kardeşi Abdülaziz tahtta çıkmıştır.

Reform girişimleri Abdülaziz döneminde devam etmiş olmasına rağmen, bu reformların modernleşme gayretleri yönünde yarım kaldığı görüşünü taşıyanlar da olmuştur. 1860’lardan itibaren Namık Kemal ve Ziya Paşa öncülüğündeki Osmanlı aydınları, Devletin ayakta kalması için bir anayasanın kabul edilmesini reçete olarak görmüşlerdir. Reformların istenen sonuçları vermemesi, Balkanlarda bağımsızlık isyanlarının görülmesi, hazinenin tükenmesi sonucu dış borçlanmaya gidilmesi karşısında anayasal düzen çare olarak benimsenmiştir. Genç Osmanlılar ya da Jön Türkler ismini alan bu zümre, zamanla bir müdahale ile amaçlarına ulaşacakları fikrine varmışlardır. 30 Mayıs 1876’da Midhat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Mehmet Rüşdi Paşa önderliğindeki cunta, Abdülaziz’i darbeye tahttan indirmiştir.¹²¹ Sultan Abdülaziz’in yerine getirilen Sultan V. Murad’ın ruh sağlığının yerinde olmadığına anlaşılmasıyla, anayasayı ilan etmeyi kabul eden Sultan II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876’da tahtta çıkarılmıştır.¹²² Midhat Paşa’nın hazırladığı 59 maddelik bir kanun tasarısı ile Said Paşa’nın Fransa Anayasası’ndan yaptığı tercümeden meydana gelen bir taslak otuz üyeden oluşan Meclis-i Mahsus’da müzakere edilmiş ve aylar süren tartışmalar sonunda, Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876’da II. Abdülhamit tarafından kabul edilerek yürürlüğe sokulmuştur.¹²³

¹¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.6, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.1-7.

¹¹⁹ Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak’ası Hakkında Bir Araştırma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.15-16.

¹²⁰ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyenlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s.254.

¹²¹ Afyoncu, *a.g.e.*, s.257.

¹²² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.1-2.

¹²³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.163.

Anayasanın kabulüyle birlikte meşrutî monarşi sistemine geçilmiş ve I. Meşrutîyet Dönemi başlamıştır.

119 maddeden oluşan Kanun-i Esasi'nin ilk yedi maddesiyle padişahın hakları ve sorumlulukları düzenlenirken, sekizinci maddeyle vatandaşlık tanımını yapılmış; on birinci maddeyle Devletin dini, on yedinci maddeyle Devletin resmi dili açıklanırken, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Meclislerin teşkil usulü de yine Kanun-i Esasi ile belirlenmiştir.¹²⁴ 19 Mart 1877'de, her iki Meclisin oluşturduğu Meclis-i Umumi ilk oturumunu gerçekleştirmiştir. İlk Meclis, 69 Müslüman, 46 gayrimüslim Mebustan oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin I. Meşrutîyet denemesi uzun sürmemiş, 1877-1878 Rus Harbi'nin başlaması ile meşrutîyet tartışmaları savaş gündeminin ardında kalmıştır. Harbin yitirilmesinden sonra 13 Şubat 1878 tarihinde II. Abdülhamit tarafından meclis süresiz olarak tatil edilmiştir.¹²⁵

Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi için 2 Haziran 1889'da Askerî Tıbbîye Mektebi'nde İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adında gizli bir örgüt kurulmuştur.¹²⁶ Kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet gibi isimlerin bulunduğu örgüt, saltanat idaresinden memnun olmayarak meşrutîyetin yeniden ilanı için çalışmalarına girişmiştir. Sarayın cemiyetin faaliyetlerinden haberdar olması üzerine bazı üyeler yurt dışına çıkmıştır. 1894 yılında Paris'te örgütün yapılanma çalışmaları başlamış, 1889'da Paris'e yerleşmiş olan Ahmet Rıza Bey'le temas geçilerek İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş¹²⁷ ve Meşveret isimli bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır.¹²⁸ 4-9 Şubat 1902'de Paris'te "I. Jön Türk Kongresi" bir başka isimle "Birinci Osmanlı Liberalleri Kongresi" toplanmış¹²⁹, 27 Eylül 1907 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmiş ve 29 Aralık 1907'de Paris'te "II. Jön Türk Kongresi" meydana getirilmiştir.¹³⁰ Makedonya coğrafyasında ordu içerisinden süratle üye toplayan cemiyet, 3. Orduya hâkim bir konuma gelmiştir. 3 Temmuz 1908'de Resne'de Kolağası Niyasi Bey'in çetesiyle beraber dağa çıkmasını, Enver Bey'in hareketi izlemiş; fiili durumu bastıramayacağını gören II. Abdülhamit, 24

¹²⁴ Kanun-i Esasi metni için bkz. Kili ve Gözübüyük, *a.g.e.*, s.31-44.

¹²⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.335.

¹²⁶ Karal, *Osmanlı...* C.8, s.512.

¹²⁷ Karal, *Osmanlı...* C.8, s.514.

¹²⁸ Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 2009, s.36.

¹²⁹ Ramsour, *a.g.e.*, s.79.

¹³⁰ Ramsour, *a.g.e.*, s.136-137.

Temmuz'da Kanun-i Esasinin tekrar yürürlüğe girdiğini ve seçimlerin yapılarak Meclisin açılacağını ilan etmiştir.¹³¹

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber Osmanlı Devleti ikinci ve son kez meşruti monarşi düzenine girmiştir. Bu esnada, başkentte var olan fikir tartışmaları kanlı kavgalara yol açmış; karşıt görüşlü gazetecilerden Hasan Fehmi öldürülmüş, Volkan gazetesi yazarı Derviş Vahdeti önderliğinde 31 Mart Vakası olarak bilinen isyan meydana çıkmıştır.¹³² İsyanın İttihat ve Terakki mensubu subaylardan oluşan Hareket Ordusu tarafından bastırılmasıyla II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve Kanun-i Esasi'de bazı değişiklikler yapılmıştır. 1909 Anayasa değişikliği olarak bilinen bu düzenleme ile Meclisin açma kapama yetkisi padişahattan alınmış, Hükümet, padişaha karşı değil Meclise karşı sorumlu hale getirilmiş, uluslararası antlaşmaların onayı Meclise verilmiştir.¹³³ Padişahın haklarını sınırlayan bu düzenleme ile modernleşme sürecinde de önemli bir adım atılmıştır. 1912 seçimlerinin “sopalı seçimler” olarak literatüre geçmesi ve 1913 Bâb-ı Âli baskının yaşanması modernleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiş olmakla beraber, sendika hakları, 1917 tarihli Aile Kararnamesi, toplantı hakları ve Basın Yasası gibi hamleler, batılılaşma çabalarının II. Meşrutiyetin son evresindeki izleridir.¹³⁴

II. Meşrutiyet dönemi boyunca ve akabinde Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında, ulusal siyasette önemli rol oynayacak siyasi oluşumlar meydana gelmiş¹³⁵, farklı sosyal ve siyasi grupların mücadele ve ittifakıyla yeşeren bu oluşumlar Türk siyasi sisteminin özünü oluşturmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri kendilerine dayatılan antlaşmaları kayıtsız şartsız kabul ederken ya da mücadelelerini sonraya ertelerken; “*Anadolu'da Mondros ve Sevr'e karşı ciddi bir direniş başlamıştır.*”¹³⁶

¹³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.40; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, s.29.

¹³² Ahmad, *İttihat...* s.61.

¹³³ Ahmad, *İttihat...* s.82-85.

¹³⁴ Engin, *a.g.e.*, s.84.

¹³⁵ Sabri Sayarı, “The Chancing Party System”, *Politics, Parties, And Elections In Turkey*, Ed.Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, Lynne Rienner Publishers, London 2002, ss.9-32, s.10.

¹³⁶ Temuçin Faik Ertan, *Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010, s.10.

Şehirli orta sınıf ve aydınlarla, ordunun, Devlet bürokrasisinin ve Anadolu eşrafının dolaylı birlikteliğiyle yürütülen Milli Mücadele evresi¹³⁷, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi güzergâhında mihenk taşı olmuştur.

İşgal altındaki vatanın kurtarılması hususunda İstanbul'dan ümidini kesen Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesinin hemen ardından, 19 Mart 1920'de yayımladığı genelgeyle Ankara'da milli bir Meclis oluşturulmasını istemesinden sonra, dönemin tüm zorlukları içinde 23 Nisan 1920 tarihinde Birinci Büyük Millet Meclisi ülke mukadderatının tek yetkili temsilcisi olarak faaliyete geçmiştir.

Anadolu'dan seçilmiş kişilerden ve kapatılan son Osmanlı Meclisi'nin eski üyelerinden meydana gelmiş olan Birinci Büyük Millet Meclisi'nde, milletvekilleri, sosyal-kültürel ve düşünsel farklılıklarına rağmen, vatan toprakları üzerindeki fiili işgalin kaldırılması ve Misak-ı Milli ile belirlenmiş esaslar dâhilinde tam bağımsızlığın kazanılması hedefiyle, tüm farklılıklarını bir kenara bırakıp, Meclis çatısı altında birleşmişlerdir. Emperyalizme karşı fikir birliği içinde olan milletvekilleri, bir süre sonra, gerek farklılıklarının gerekse ülke ve dünya genelindeki fikir akımlarının etkisiyle, iç siyasete yön vermek amacıyla bir takım siyasal gruplaşmalar meydana getirmişlerdir. 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun¹³⁸ 1. maddesine göre¹³⁹; Halkçılık kavramının iç politikaya etken kılınması ve ilgili Kanunun hiçbir maddesinde sultanlık ve halifelik makamlarına atıfta bulunulmaması, milletvekilleri arasında ilk ciddi düşünce ayrılıklarını doğurmuş ve Meclis'in devrimci kararlar çıkarmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu durum karşısında harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, grupların kontrol altına alınmasını ve idealler doğrultusunda gerekli görülen inkılapçı kanunların Meclis tarafından rahatça çıkarılmasını arzulamıştır. Bu sebeple; reformist milletvekillerini tek çatı altında toplayarak, devrimci ruhun ve ulusal birlikteliğin Meclis'teki sembolü olacak bir çoğunluk grubunu kurmayı hedefleyen Mustafa Kemal Paşa, 10 Mayıs 1921 tarihinde TBMM'de Anadolu ve Rumeli

¹³⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 2007, s.15-16.

¹³⁸ Kanun'un tam metni için bkz. Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992, s.81-84; Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.91-93.

¹³⁹ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Madde 1-) "*Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.*" Özbudun, *1921 Anayasası*, s.81; Kili, Gözübüyük, *a.g.e.*, s.91.

Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuştur. Birinci Grup diye de anılan bu grubun kurulmasıyla birlikte; Kuvay-ı Milliye ruhuna sahip olup, Birinci Gruba alınmamış milletvekilleri tarafından, 1921 sonlarında örgütlendiği tahmin edilen, İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmuştur. Meclisin üstünlüğü ilkesini benimserken, bu üstünlüğün zedelenmesine karşı duran ve her türlü kişi hâkimiyetini önlemeyi amaç edinerek, faaliyetlerini bilhassa Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve icraatlarına muhalif olmak şeklinde yürüten İkinci Grup, zamanla Birinci Grubu zorlayacak şekilde güçlenmiştir. İkinci Grubun eleştirisi ve uyarı mekanizmasını etkin biçimde kullanmasıyla; Meclis adeta çok partili bir hüviyete bürünmüş, oturumlar gayet sert ve hararetle bir hava içinde gerçekleşmiştir. Özellikle Lozan Konferansı sürecinde Hükümete ve Türk delegelerine karşı ağır eleştiriler yöneltilmiş, onları Misak-ı Milli'den ödün vermekle suçlayan İkinci Grup'un varlığı¹⁴⁰, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki zümrede, bu varlığın Meclis'in mevcut şartlarda hazırlanmış bir barışa onay verilmeyeceği kanısını uyandırmıştır. Bu nedenle, her ne kadar 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Meclis seçimlerinin yenilenmesi için üye tam sayısının 2/3 oranında çoğunluk kararının aranmasına dair bir hüküm¹⁴¹ bulunsa da, 15 Nisan 1923'te az bir çoğunlukla Meclis seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa seçimlerden önce yayımladığı, karar verici zümrenin ekonomik ve siyasi görüşlerini yansıtan, "Dokuz Umde"¹⁴² bildirisiyle; barış sağlandıktan sonra Meclis çoğunluğunun, ekonomik kalkınma hedefi etrafında toplanarak, siyasal bir örgütlenme meydana getireceğini ve bu sebeple Meclis'teki Grubunun Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklamıştır. Seçimlerde, İkinci Grup üyeleri yanı sıra İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin de varlık gösterememeleri sağlanmış ve sonuç olarak 11 Ağustos 1923 günü açılan II. Dönem TBMM'si, birkaç bağımsız milletvekili haricinde Birinci Gruba mensup üyelere oluşmuştur.¹⁴³

¹⁴⁰ Lozan Konferansı sürecinde Meclis içinde meydana gelen tartışmalar için bkz. Mehmet Şah Özcan, *Lozan Konferansı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yansımaları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2011.

¹⁴¹ Teşkilatı Esasiye Kanunu, Madde Münferide: "...Teşkilatı Esasiye Kanunundaki 4 üncü, 5 inci, 6 ncı, maddeler gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsünü ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabdan itibaren meriyül icra olacaktır." Özbudun, *1921 Anayasası*, s.84.

¹⁴² "Dokuz Umde"nin tam metni için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s.580-582.

¹⁴³ İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1985, s.92-152; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990, s.236-248; İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi*

Milli Mücadeleyi başarıya ulaştırdıktan sonra, geleneksel iktidarın hükmüne son vermeyi de bilen¹⁴⁴ eğitimli-seçkin zümrenin, iktidar gücünün paylaşılması hususunda giriştiği mücadele sonucunda siyasi partiler ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵ II. Meclisin faaliyete geçmesini takiben, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası kurulmuştur. Birinci Grup, Halk Fırkası çatısı altında kurumsallaşırken, onun safları içinde kalmış olan muhalefet de, 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile kimlik kazanmıştır.¹⁴⁶ Halk Fırkasında vuku bulan iç çatışmaların sebebiyet verdiği ayrılıklarla kurulmuş ve güçlenmiş bulunan TCF, hem bu sebeple hem de programında barındırdığı bazı esasların¹⁴⁷ Halk Fırkası ve Hükümet tarafından, irticayı istismar ve teşvik edici mahiyette bulunması dolayısıyla, iktidar partisi ve çevresinin tepkisini çekmiştir. 1925'te patlayan Şeyh Said İsyanının bir tezahürü¹⁴⁸ olarak Hükümet, irticayı körüklemele isnat ettiği Fırkayı, Takrir-i Sükûn Kanunu'na¹⁴⁹ dayanarak ve İstiklal Mahkemesi'nin tavsiyesiyle, 5 Haziran 1925 tarihinde kapatmıştır.¹⁵⁰

Okyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.100-106; Rıdvan Akın, *T.B.M.M Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.53-65; Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.109-137; Tunaya, *a.g.e.*, s.529-539; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s.339-375; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.42; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.11-14; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-IV: Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, Ankara 1971, s.159-167; Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.399-481.

¹⁴⁴ Saltanatın kaldırılıp, halifeliğin muhafaza edilmesiyle sonuçlanan süreç, bu sürecin Lozan Konferansı'yla bağı ve Meclise yansımaları için bkz. *Nutuk*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s.683-701, 845-851; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, D.1, C.24, İ.129,130, s.269-316; Özcan, *a.g.t.*, s.20-28.

¹⁴⁵ Derviş Kılınçkaya, "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi", *CTAD*, Yıl 8, S.15 (Bahar 2012), ss.3-18, s.9.

¹⁴⁶ Tunçay, *a.g.e.*, s.104.

¹⁴⁷ TCF Programı Madde 6-) "Fırka efkâr ve itikadâtı diniyeye hürmetkârdır." Tunaya, *a.g.e.*, s.611,617.

¹⁴⁸ Mete Tunçay, Şeyh Said Ayaklanmasını, "*dinsel bir giysi altında ulusal bir başkaldırı*" olarak tanımlarken; isyanın, Mustafa Kemal Paşa ve etrafındakiler tarafından irticai ve karşı devrimci olarak kabul ve empoze edildiğini ve bunun, isyanın bastırılmasıyla sınırlı kalmayacak geniş çaplı bir karşı harekâtı haklı kılma çabası olduğunu savunmuştur. Tunçay, *a.g.e.*, s.136.

¹⁴⁹ 4 Mart 1925'te kabul edilen ve 1923-1929 tarihlerinde geçerliliğini koruyan Takrir-i Sükûn Kanunu, yürürlüğe girişinden itibaren erken dönem Cumhuriyet tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. 13 Şubat 1925'te Bingöl'de başlayan ve zamanla bölgedeki büyük şehirlere de sıçrayan Şeyh Said İsyanı üzerine Hükümet, muhalefetin de desteği ile sert önlemler almıştır. Olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemeleri tekrar faaliyete geçirilmiş, tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır. İsyan öncesinin siyasi ortamında; Hükümet Meclis kontrolünü sağlayamamış ve hatta muhalif bir parti oluşumu da meydana gelmiştir. İsyanın başlaması, Hükümete, otoriter bir yönetim kurması için ihtiyaç duyduğu kurumsal ortamı hazırlamıştır. İstiklal Mahkemelerinin de yardımıyla her türlü muhalif odak noktasını ortadan kaldıran hükümet, siyasi yönetimi yeniden inşa etme sürecine girişmiştir. Bu sürecin bir parçası olarak hızla uygulamaya geçirilen inkılaplar neticesinde rejim monolitik bir yapıya evrilmiştir. Seyfi Öngider, "Kemalist

Millet Meclisinin kontrolünü ele alan Halk Fırkası, planlanan devrimlerin uygulayıcısı olmuş ve Türk toplumunu gelenekçilikten kurtarıp, çağdaş ve akılcı fikirlerle bezeyerek günün ihtiyaçlarına göre yenileştirmeyi¹⁵¹ amaçlamıştır. Gerek toplumun gerekse bireyin dönüşümünü öngören devrimlerin temel düsturu laiklik ilkesi olmuş ve din ögesinin, ülkeyi geri bırakan bir unsur olarak değerlendirildiğinden¹⁵², nüfuz ettiği tüm somut ve soyut organizmalardan ayrıştırılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de 1923-1930 arasında uygulanan iktisat politikasının istenilen başarıyı sağlayamaması, 1929’da patlak veren büyük ekonomik buhranın etkileri, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun ilan edilmesiyle otoriter bir hüviyete bürünen Halk Fırkası’nın uygulamaları ve bazı kişilerin Fırka nüfuzunu şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanma teşebbüsleri neticesinde, 1930’ların başında, iktidar karşısında sessiz bir muhalefet oluşmuştur. Atatürk, çıktığı yurt gezilerinde mevcut durumun halk üzerindeki tesirlerine bizzat şahit olduğundan, toplumda birikmiş huzursuzlukların giderilmesini sağlayacak ve Hükümeti, yanlışlarını düzeltmeye ve ekonomik sorunların üstesinden gelecek politikalar üretmeye yönlendirecek bir kontrol mekanizmasının yani TBMM içinde muhalif bir fırkanın meydana getirilmesini istemiştir.¹⁵³ Batılı tarzda modernleşme yönelimindeki Türkiye’yi, Avrupa nazarındaki, tek partili diktatoryal imajından kurtarma çabası da bu isteğin zuhurunda rol alan önemli bir etken olmuştur.¹⁵⁴

Rejimin İnşası: Takrir-i Sükûn Kanunu”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C.9, Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss.312-318, s.312-318; Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.108.

¹⁵⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.17; Tunaya, *a.g.e.*, s.611-614; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.255.

¹⁵¹ Gazi Mustafa Kemal önderliğinde, Türkiye’nin modernleşmesi için yapılan reformlar için bkz. Gotthard Jäschke, *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s.19-33; Lewis, *a.g.e.*, s.260-278.

¹⁵² Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996, s.64-65.

¹⁵³ Tunçay, *a.g.e.*, s.247-249; Kılınçkaya, *a.g.m.*, s.10-12; Karpat, *a.g.e.*, s.72-73; Zürcher, *a.g.e.*, s.261.

¹⁵⁴ Hakkı Uyar, *Türkiye’de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1998, s.85. (Bu eser 2012 yılında kitap haline getirilmiştir. Bkz. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, 2012.)

Atatürk, kurdurmayı düşündüğü muhalif fırkanın önderi olarak, liberal fikirleriyle bilinen eski Paris Büyükelçisi Ali Fethi Bey'i¹⁵⁵ uygun görmüştür. Fethi Bey'in İnönü Hükümetine karşı Gazi'ye sunduğu eleştiriler bu girişimin önünü açmış ve kendisinden muhalif bir fırka kurması istenmiştir. Atatürk ve Fethi Bey arasındaki, kamuoyuna da yansıyan mektuplaşmalar¹⁵⁶ sonucunda, 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)¹⁵⁷ resmen kurulmuştur. Atatürk'ün verdiği güvenceyle¹⁵⁸ kurulan Fırka'ya örgütlenmesi için, maddi destek sağlanacağı ve belirli oranda milletvekili ayrılacağı da belirtilmiştir.¹⁵⁹ Her ikisi de Halk Fırkası bünyesinden doğmuş olmakla beraber, muhalif bir fırka sıfatıyla SCF'nin TCF'den ayrılan yönü, SCF'nin doğal bir organizasyon değil de Atatürk'ün kurdurduğu yapay ya da göstermelik bir girişim oluşudur.¹⁶⁰ Tunçay'ın tespitine göre; SCF girişimi, Atatürk'ün, Hükümete muhalif, aleni ya da gizli tüm grupları kendi istediği biçimde teşkilatlandırıp, denetleyebilme çabasıdır.¹⁶¹

Halk Fırkası'nın sosyo-ekonomik olarak kısmen daha üst bir tabakaya sahip olmasına karşın SCF, özellikle hoşnutsuz kitlelerin itibar ettiği bir siyasi oluşum hüviyetindedir. SCF'nin Halk Fırkasıyla olan ilişkileri, SCF'nin özellikle Batı Anadolu'da ciddi bir örgütlenmeye gitmesi ve bu yörelerde düzenlediği mitinglere halkın yoğun ilgi göstermesi sebebiyle değişim göstermiştir.¹⁶² Bilhassa Fethi Bey'in yerel seçim sebebiyle İzmir'e yaptığı gezide, SCF taraftarlarının aşırı ilgi ve taşkınlıkları sonucunda meydana gelen olaylar üzerine Atatürk, Halk Fırkası lehine bir tavır sergileyerek, Fırkaya duyduğu bağlılığı açıkça dile getirmiştir. SCF, yerel

¹⁵⁵ Ali Fethi Bey (Okyar)'in hayatı, Mustafa Kemal ile ilişkileri ve SCF girişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları; Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1999.

¹⁵⁶ Bahsedilen mektuplar için bkz. Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Yayınları, İstanbul 1963, s.49-51; Tunaya, *a.g.e.*, s.631-633.

¹⁵⁷ SCF programı için bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s.633-634. Program hakkında bir değerlendirme için bkz. Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.70-72.

¹⁵⁸ Fethi Okyar anılarında; Gazi Mustafa Kemal'in, Halk Fırkası ile SCF arasında tarafsız bir konumda bulunacağına dair vaadini, onun şu sözleriyle aktarmıştır: “*Bu fırkalar benim iki evlâdım gibi olacak; ve ben (İsmet Paşaya ve bana hitaben), böylece tabir etmekliğimi müsaade ederseniz, sizin babanız olacağım. Bir baba iki öz evlâdına nasıl müsavi muamelede buluyorsa, ben de aynı veçhile bu iki fırkaya muamele edeceğim. Bundan emin olunuz.*” Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.111.

¹⁵⁹ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s.117-120.

¹⁶⁰ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.101-102.

¹⁶¹ Tunçay, *a.g.e.*, s.251.

¹⁶² Kılınçkaya, *a.g.m.*, s.13-15.

seçimlerde, tüm baskılara rağmen, 502 seçim bölgesinden 22'sini kazanmıştır. SCF'nin halk nezdinde gördüğü ilgi, aynı zamanda onun sonunu hazırlayan etmenlerden biri de olmuştur. Fırkanın iktidar yolundaki bu aceleciliği karşısında kuşkusuz Atatürk de sessiz kalmamış ve Fethi Bey'e endişelerini iletmiştir. Fethi Bey'in, yerel seçimlerde fesat ve yolsuzluklar yapıldığına dair İçişleri Bakanına karşı verdiği gensorunun, Bakanın Meclis çoğunluğuyla güvenoyu almasıyla sonuçlanması ve ayrıca, Gazi'nin ileride Halk Fırkası saflarında, SCF ile karşı karşıya gelme olasılığının ortaya çıkması üzerine SCF, 17 Kasım 1930 tarihinde Fethi Bey tarafından kapatılmıştır.¹⁶³

“Güdümlü demokrasi deneyi”nin¹⁶⁴ başarısızlığa uğraması, Mustafa Kemal Paşa'da, memleketin henüz çok partili siyasi sisteme hazır olmadığı ve toplumun ancak, daha güçlü bir siyasal iktidar anlayışı içinde, tek partili Cumhuriyet düzeni ile modern uygarlık seviyesine ulaştırabileceği kanısını güçlendirmiştir.¹⁶⁵

Laik-milliyetçi devrimlerin derinleştirilerek genişlediği ve tek parti sistemin ideolojileşmeye başladığı yeni süreçte, 10-18 Mayıs 1931 tarihlerinde Halk Fırkasının Üçüncü Büyük Kongresi toplanmıştır. Kongrede Fırka için bir program¹⁶⁶ kabul edilirken, 1927 Kongresinde kabul edilmiş olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Halkçılık prensiplerine Laiklik, Devletçilik ve İnkılapçılık da eklenmiş ve bunların tümü “6 Ok” biçiminde belirginleşerek Halk Fırkasının temel ilkeleri¹⁶⁷ olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁸

Takip eden dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası, başka hiçbir partiye yaşama şansı vermeksizin, tüm bireylerin bir ve eşit olarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesini sağlamak amacıyla, çok partili sistemin tüm vazife, sorumluluk ve

¹⁶³ Kabasakal, *a.g.e.*, s.123-124; Uyar, *a.g.t.*, s.87.

¹⁶⁴ Tunçay, *a.g.e.*, s.247.

¹⁶⁵ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II: Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara 1974, s.3; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.41.

¹⁶⁶ Boratav'a göre program, devletçilik özelindeki iktisadi hükümler bakımından, uzun vadeli hedefleri tespit eden bir parti felsefesi değil, zayıf bir hükümet programını andırmaktadır. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s.99.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s.442-456; Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.237-244.

¹⁶⁸ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi -4- Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, 1989, ss.85-173, s.113; Yeşil, *a.g.e.*, s.20.

yetkilerini tek parti olarak kendi uhdesine almış; ulusal birlik ve beraberliğin temini adına kendi haricindeki tüm sosyal kuruluş ve örgütlerin varlığına birer birer son vermeye başlamıştır.¹⁶⁹ Bu bağlamda yapılan ilk icraat; faaliyetini sonlandırmış bulunan SCF'nin “*artıklarının temizlenmesi*” olmuştur.¹⁷⁰ Daha sonra ise, başta Türk Ocakları olmak üzere Mason Derneği ve Kadınlar Birliği gibi kurumlar, kendi kendilerini feshederek, kapatılmışlardır.¹⁷¹

1931'de çıkarılan yeni basın kanunuyla Hükümet, muhalif basını susturmak maksadıyla “ülkenin genel politikalarına aykırı düşen” yazılan basın gazete ve dergileri kapatma hakkını elde etmiş ve bu sayede her icraatının karşı çıkılmaksızın onaylanmasına çalışmıştır.¹⁷²

1935'e gelindiğinde, farklı seslerin işitilmesine yol açacak tüm imkânlar kısıtlanmış ve otoriter hükümet yapısı iyiden iyiye yerleşmiştir.¹⁷³ 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan Halk Fırkası Dördüncü Büyük Kurultayı'nda Genel Sekreter Recep Peker

¹⁶⁹ Goloğlu, *Tek Parti Cumhuriyeti*, s.4; Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s.42. Bu noktada Recep Peker faktörüne değinmek yerinde olacaktır. Üçüncü Büyük Kongre öncesinde 10 Mart 1931 tarihinde Halk Fırkası Genel Sekreterliği görevine getirilmiş olan Peker, Fırkayı gerek örgütsel gerekse doktrinsel açıdan kuvvetlendirmeye çabalarken aynı zamanda Fırkanın Devlet ve Hükümet üzerinde denetim kuracak kadar güçlü bir siyasal örgüt haline gelmesi için de uğraşmıştır. Onun bu uğraşları sonucu Fırka, siyasal alanda bir tekel haline gelmişse de Devlet ve Hükümet mekanizmalarına üstün gelip hâkim olamadığı gibi bu mekanizmaların bir parçası haline gelmiştir. Peker'in Fırkayı ideolojik ve örgütsel olarak güçlendirme çabalarının yönetim ve Atatürk tarafından faşizme duyulan bir hayranlık olarak yorumlanması neticesinde Peker, 15 Haziran 1936 tarihinden görevinden alınmıştır. Koçak, “Siyasal Tarih”, s.113-115; Teoman Gül, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.13. Peker'in Halk Fırkası Genel Sekreterliği görevinden uzaklaştırılma nedenleri için ayrıca bkz. Uyar, *a.g.t.*, s.236-239. Türk siyasal hayatının 1930'lu yıllarda içine girdiği değişim sürecinde yalnız iç değil dış dinamiklerin de etkisi olmuştur. Batılı parlamenter demokrasilerin kriz anlarında gelişim gösteren tek-partili sistemler, tıpkı 1920'li yıllarda olduğu gibi, bahsedilen dönemde de ekonomik ve siyasal sorunlarla mücadele eden Avrupa siyasetinde cazip bir seçenek olarak belirginleşmiş ve aynı sorunlardan mustarip Türk aydını ve yönetici elitine de çekici görünmeye başlamıştır. Öz, *a.g.e.*, s.114.

¹⁷⁰ Goloğlu, *Tek Parti Cumhuriyeti*, s.14. Bu süreçte, Devlet Şurası Umumî Heyeti, Fırkanın zaferle çıktığı on iki seçim bölgesinde yapılan seçimleri yasalara uygun yapılmadığı gerekçesiyle geçersiz saymış ve bu bölgelerde seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Kuşadası'nda belediye başkanlığı kazanan SCF adayı Cumhurbaşkanına hakareten tutuklanırken; Fırkanın Samsun'daki belediye başkanlığı geçersiz sayılmış ve bu amaçla Samsun Valisi önce görevden uzaklaştırılmış daha sonra da seçimlerde vazifesini suiistimal ettiği gerekçesiyle Bakanlık emrine alınmıştır. Ayrıca birçok SCF üye ve taraftarının, seçimlerde suç işledikleri gerekçesiyle, haklarında başlatılan soruşturmalar devam ettirilmiş ve Halk Fırkası'ndan SCF saflarına geçen vekillere karşı da yıldırma politikası izlenmiştir. Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s.45-48.

¹⁷¹ Çetin Yetkin'in gayet net ifade ettiği üzere; Üç teşekkül de “*artık amaçlarının C.H.F. iktidarınca gerçekleştirilmiş olduğu, başkaca bir çalışmaya gerek kalmadığı, C.H.F. içinde çalışmanın daha yararlı olacağı*” bahanesiyle faaliyetlerine son vermiş ve mallarını “*C.H.F.na ya da Halkevlerine devretmişlerdir.*” Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s.78.

¹⁷² Keyder, *a.g.e.*, s.127.

¹⁷³ Keyder, *a.g.e.*, s.128.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk parti devleti olduğunu açıklamıştır. Fırka-Hükümet ilişkisi kurumsallaştıktan sonra Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü 18 Haziran 1936 tarihinde yayımladığı genelgeyle Fırka ile Hükümetin yani Parti ile Devletin birleştiğini duyurmuştur. Genelgeye göre; İçişleri Bakanı'na aynı zamanda Parti Genel Sekreterliği de verilmiş ve tüm illerde, valiler Fırkanın il başkanı olarak görevlendirilmiştir. Fırka-Devlet bütünleşmesinin ikinci adımı olarak ise; 13 Şubat 1937'de, Fırkanın "6 Ok"una Anayasa'da yer verilmiş ve Fırkanın ilkeleri aynı zamanda devletin ilkeleri haline gelmiştir.¹⁷⁴

Atatürk'ün vefatını takiben, 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Atatürk'e muhalif olan ve yönetim dışında kalan eski silah arkadaşlarını yanına almayı, buna karşılık Atatürk'ün çevresinde kendisine muhalif olanları etkisiz hale getirmeyi planlamıştır. Bu planını yerine getirebilmek için Atatürk'ten boşalan Genel Başkanlık koltuğunu devralmayı ve bu sayede partiye de egemen olmayı düşünen İnönü, yeni genel başkanın seçimi ve parti tüzüğü'nün düzenlemesi için Parti Olağanüstü Kurultayını 26 Aralık 1938'de toplantıya çağırmıştır.¹⁷⁵ Kurultay'da; Parti tüzüğü, İnönü'nün partinin "Değişmez Genel Başkanı olarak belirlenmesi şeklinde değiştirilmiş, İnönü'ye "Milli Şef" unvanı verilmiş ve Atatürk, partinin kurucusu ve "Ebedi Şef"i ilan edilmiştir.¹⁷⁶

27 Ocak 1939'da TBMM'nin seçimlerin yenilenmesi kararını almasıyla yapılan seçimler sonucunda Atatürk dönemi dargınları Meclis'e alınırken Atatürk'ün çevresinden sayılanlar aday gösterilmeyerek yönetimin dışında bırakılmışlardır.¹⁷⁷

29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP Beşinci Olağan Kurultayında; Başbakanın Parti Genel Başkan Vekili, İçişleri Bakanının Parti Genel Sekreteri ve valilerin il başkanı olması uygulamasına son verilmiş, ayrıca TBMM'de denetimin sağlanabilmesi adına Parti bünyesi içinde bir Müstakil Grup'un kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Koçak, "Siyasal Tarih", s.115-116; Kabasakal, *a.g.e.*, s.131-135.

¹⁷⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/1, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.20.

¹⁷⁶ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.21-22; Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.30.

¹⁷⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/1, s.21.

¹⁷⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/1, s.33.

Milli Şef İnönü'nün liderliğindeki CHP, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle zor bir süreçle karşı karşıya gelmiştir. Türkiye her ne kadar savaşa dâhil olmamayı başarmışsa da, savaşın getirdiği tüm zorluk ve tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Savaşa dâhil olma ihtimali karşısında hazırlıksız yakalanmamak adına bilhassa düşük gelirli vatandaşları olumsuz etkileyecek önlemler almak zorunda kalan iktidar, bu dönemde Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalara başvurmuş ayrıca gıda, tekstil, ulaşım, haberleşme gibi birçok kaleme dolaylı vergiler getirmiştir. Bunlara, savaş koşullarında meydana gelen mal kıtlığı ve fiyat artışının yanı sıra karaborsa faaliyetleri, Köy Enstitülerinin birçok yükünün köylülere yüklenmesi ve CHP'nin bürokratik kesime karşı korumacı tutumu da eklenince, birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmış olan halk, bu sıkıntılarının tüm sorumluluğunu iktidardaki CHP'ye yüklemiştir.¹⁷⁹

Savaş sırasında, Avrupa'nın değişen siyasi ve askeri güç dengeleri çerçevesinde, gerektiğinde Müttefik Devletler ve Mihver Devletler ile ittifak ilişkileri kurarak fakat tarafların hiçbirine yakınlaşmayarak, denge politikası¹⁸⁰ takip eden Türkiye, savaşın bitime az bir süre kalana kadar, tarafların kendisini savaşa dâhil etmeye yönelik çaba ve baskılarına karşı koymayı başaramıştır.¹⁸¹

Türkiye'nin savaş dışı kalmak için çizdiği politik zikzaklar, Müttefik Devletlerin tepkisini çekmiştir ve bu durum savaşın sonlarında beliren Rus tehdidi¹⁸² karşısında

¹⁷⁹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s.24; Zürcher, *a.g.e.*, s.295; Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.85; A. Başer Kafaoğlu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, 2005, s.56-68; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.266; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.25; Yeşil, *a.g.e.*, s.32-33; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.22-24; Çetin Yetkin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, Kilit Yayınları, Ankara 2011, s.115.

¹⁸⁰ II. Dünya Savaşı'nın seyri ve süreç içerisinde Türkiye'nin konumu ve dış politikası için bkz. Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 11.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.359-416; *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, C.1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.389-477; Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, 1974; Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)- İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, İstanbul 2012. II. Dünya Savaşı'nın askeri ve siyasi öyküsü ayrıca savaşın neden ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi almak için ayrıca bkz. R.A.C.Parker, *II. Dünya Savaşı*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2009.

¹⁸¹ Tuncer, *a.g.e.*, s.185-186.

¹⁸² 1945 yılının başından itibaren Müttefik devletlerin galibiyeti ufukta belirmiş ve bu devletlerin savaş sonundaki niyetleri açığa çıkmaya başlamıştır. 4-11 Şubat 1945 tarihinde yapılan Yalta Konferansı'nda Stalin, Montreux Sözleşmesinin eskidiğini ve değişmesi gerektiğini savunmuş ve

ülkeyi yalnız kalma ihtimali ile karşı karşıya bırakmıştır. Oysaki yüzünü çoktan beri Batıya çevirmiş olan Türkiye, hedeflediği ekonomik ve siyasi çıkarlara ancak Batı saflarında yer alarak kavuşabileceğinin de farkındadır ve Mihver Devletlere savaş ilan etmesi sonucunda San Francisco Konferansı'na iştirak etme hakkı kazanıp Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalayarak yalnızlığından kurtulma yolunda önemli bir adım atmıştır.¹⁸³

Savaş sonunda Batılı devletlerin demokrasi cephesi ekseninde yer alma gereği hisseden tek parti idaresi altındaki Türkiye, özellikle 1945 yılından itibaren siyasal açıdan belirgin dönüşümlere sahne olmuştur.¹⁸⁴ İsmet İnönü'nün 1945 yılı Gençlik

Konferans'ta Boğazların statüsünün Sovyet Rusya lehine değiştirilmesi teklifinin ardından, meselenin dışişleri bakanlarınca ele alınmasına ve bu durumdan Türkiye'nin haberdar edilmesine karar verilmişti. Sovyet Rusya'nın 19 Mart 1945'de, 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını feshetmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin gitgide daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Ruslar, paktının yenilenmesi için kendilerine Kars ve Ardahan bölgelerinin ve Boğazlarda bir üs verilmesini şart koşmuşlardır. Bu şartlar altında 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihinde toplanan Postdam Konferansı'nda bu taleplerini tekrarlayan Rusların Türkiye üzerindeki tehditleri 1946 yılında daha da artmıştır. Boğazlar hakkındaki görüşlerini 7 Ağustos 1946 tarihli bir notayla Türkiye'ye açıklayan Sovyetler, özellikle Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından düzenlenmesini, ticaret ve geliş-geçişlerde serbestlik tanınmasını ve boğazların güvenliğinin Türkiye ve Rusya tarafından sağlanmasını istemişlerdir. Amerika ve İngiltere'nin de onay vermediği bu isteklere karşılık Türkiye 22 Ağustos 1946 tarihli notasında Rus isteklerini reddetmiş ve Sovyet tehdidine karşı her türlü mücadeleyi verme azminde olduğunu beyan etmiştir. Türk ve Rus Hükümetlerinin mesele karşısındaki tutumları karşılıklı notalarla devam ederken Amerika ve İngiltere, 9 Ekim'de verdikleri notalarla, Türkiye'nin Boğazların korunması hususunda tek sorumlu olduğunu teyit etmişler ve böylece Boğazlar konusundaki tartışmalar son bulmuştur. Bu meseleyle birlikte Sovyet tehlikesi Türkiye üzerinde ağır bir baskı unsuru oluşturmuş ve Türkiye'nin savaş sonrası dönemde Amerika bloğunda yer almasına neden olmuştur. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.399, 402-405, 414-416, 426-430; Weisband, *a.g.e.*, s.382-387.

¹⁸³ Yeşil, *a.g.e.*, s.40. Amerika'nın II. Dünya savaşına dahil olmasından sonra bir araya gelen Amerika ve İngiliz liderleri, Almanya karşısında Rusya'ya destek olma kararını vermişler ve 14 Ağustos 1941'de Atlantik Demeci namıyla yayınladıkları bildiride milli politika ilkelerini ilan etmişlerdir. Demeçte belirtilen, hürriyet ve demokrasinin temel teşkil ettiği, ilkeler daha sonraları Birleşmiş Milletler Antlaşmasının da ana yapısını meydana getirmiş, 1 Ocak 1942 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiş 26 devletin imzasıyla yayınlanan Birleşmiş Milletler Demeciyle ileride kurulacak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na ilk adım atılmıştır. Amerika, İngiliz ve Rus liderlerin katılımıyla 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihlerinde gerçekleşen Tahran Konferansı'nda savaş sonunda barışın sağlanması için uluslararası bir teşkilatın kurulması kararlaştırılmış, 4 Şubat-11 Şubat 1945 tarihlerinde toplanan Yalta Konferansı'nda ise; 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletlere savaş ilan eden devletlerin kurulacak olan Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne üye olarak alınması kabul edilmiştir. Konferans'ta ayrıca kurulması düşünülen Cemiyet'in tüzüğünün hazırlanması için 25 Nisan'da San Francisco'da bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararlar üzerine Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve böylece Türkiye'nin San Francisco Konferansı'na katılması sağlanmıştır. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.382-383, 393, 401; Weisband, *a.g.e.*, s.376-381. Türkiye, 26 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında yapılan Konferans'a katılarak Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve Postdam Konferansı öncesinde, Sovyet tehdidi karşısında kısmi bir destek sağlamıştır. Türkiye'nin savaş sonrasında izleyeceği politikalar bu konum üzerine oturtulmuştur. Aysen Şatıroğlu, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.12, İstanbul 2006, ss.23-40, s.28-29.

¹⁸⁴ Yeşil, *a.g.e.*, s.22-23; Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.192; Koçak, "Siyasal Tarih", s.134.

ve Spor Bayramında artık tek-partili sisteme son verileceğini açıklaması ve Birleşmiş Milletler Anayasasının imzalanması gibi gelişmeler iç politikada muhalefete cesaret verirken,¹⁸⁵ CHP içindeki muhalif oluşum kendisini ilk kez 1945 senesi bütçe görüşmelerinde göstermiştir.¹⁸⁶ Görüşmeler esnasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Fikri Düşünel ve Emin Sazak hükümeti ağır biçimde eleştirerek, yeni bir yönetim tarzını savunmuşlardır. Recep Peker'in de iştirak ettiği bu grup yedi aylık bütçe için ret oyu vermiştir.¹⁸⁷ Topraksız köylüye toprak dağıtılmasını öngören Toprak Reformu yasa tasarısının görüşmeleri esnasında Meclis içi muhalefetin belirli bir kimlik kazandığı görülmüştür.¹⁸⁸ Görüşmeler esnasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak'ın muhalif bir tavır sergileyerek, ilgili tasarımı “*faşist bir uygulama*” şeklinde nitelendirip eleştirmişlerdir. 1945 bütçesi ve Toprak Reformu yasa tasarısı görüşmeleri esnasında “*gelecekteki ana muhalefet partisinin de kimlerden oluşacağı iyice belli olmuştu[r]*”¹⁸⁹

Toprak Reformu yasa tasarısının 11 Haziran 1945 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmesi öncesinde, 7 Haziran'da Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından CHP Meclis Grup Başkanlığına “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen bir önerge verilmiştir. Türk ulusunun demokrasi arzusunun vurgulandığı önergede, Meclis denetiminin Anayasanın özüne uygun biçimde uygulanması için gereken önlemlerin hayata geçirilmesi, kişi hak ve hürriyetlerinin Anayasanın öngördüğü ölçüde kullanılabilmesinin temin edilmesi ve parti tüzüğüne bu esaslara göre yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir.¹⁹⁰ “Dörtlü Takrir”in CHP Meclis Grubu tarafından reddedilmesinin ardından, zaman içinde partiden tasfiye edilen önerge sahipleri, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi (DP) kurmuşlardır.¹⁹¹

DP kurulduktan bir süre sonra, 10 Mayıs 1946 tarihinde CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'da, tek dereceli seçim sistemi benimsenmiştir.¹⁹²

¹⁸⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/1, s.209; Yeşil, *a.g.e.*, s.42.

¹⁸⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.454.

¹⁸⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s.11; Çavdar, *a.g.e.*, s.455; Erer, *a.g.e.*, s.71.

¹⁸⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.23.

¹⁸⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s.455.

¹⁹⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.29; Albayrak, *a.g.e.*, s.44; Çavdar, *a.g.e.*, s.455.

¹⁹¹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.29-30; Albayrak, *a.g.e.*, s.53-57; Yetkin, *a.g.e.*, s.201; Çavdar, *a.g.e.*, s.455; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 2000, s.126-127.

¹⁹² Hakan Uzun, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.26, 2013-Bahar, ss.139-161, s.151.

Lakin TBMM, normalde 1947 yılında yapılması gereken seçimlerin bir sene öne alınarak 1946 Temmuzunda yapılmasına karar vermiştir. Bu karar ülke genelinde henüz tam manasıyla teşkilatlanamamış olan DP'de seçime girme hususunda tereddüt yaratmış olsa da, DP'nin her şeye rağmen seçime girmesi yönünde karar verilmiştir.¹⁹³

“*Dürüstlüğünden şüphe duyulan*” 1946 seçimleri sonucunda CHP dört yüz, DP elli dört ve bağımsızlar sekiz milletvekilini Meclise sokmuştur.¹⁹⁴ Seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan durumu kabullenmeyen DP, takip eden süreçte sert bir muhalefet politikası izlemeye başlamıştır. Bu politikaya ilk örnek olarak; DP milletvekilleri tepkilerini İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiği gün ortaya koymuş ve İnönü TBMM salonuna girerken ayağa kalkmamışlardır.¹⁹⁵

7 Eylül 1946 tarihli Meclis oturumunda, 1947 yılı bütçe görüşmeleri esnasında Başbakan Recep Peker yapılan eleştirileri “*psikopat bir ruhun ifadesi*” olarak değerlendirince DP milletvekilleri Meclisi terk etmiş ve dokuz gün boyunca Meclis çalışmalarını boykot etmişlerdir.¹⁹⁶ İktidar-muhalefet ilişkilerinin gerildiği noktada gerek İnönü'nün çabaları gerekse bazı işadamlarının iktidar-muhalefet arasında yaptıkları arabuluculuk çabaları sonuç vermiş ve DP'liler 27 Aralık'ta Meclisteki yerlerini almışlardır.¹⁹⁷

“*Psikopat buhranı*” halledildikten sonra, DP, 7 Ocak 1947'de I. Büyük Kurultayı'nı toplamıştır, Sert tartışmalar içinde geçen kurultay sonunda DP, antidemokratik kanunların kaldırılmasına ve seçim kanununda değişiklik yapılmasına dair taleplerini ifade eden “*Hürriyet Misakı*” adı verilen bildiriye kabul etmiştir.¹⁹⁸

Hürriyet Misakı CHP içinde bir takım tepkiler yaratmış ve iktidar-muhalefet ilişkilerinde gerginleşme meydana getirmiştir. Duruma müdahale etmek zorunda kalan İnönü, DP lideri Bayar ile yaptığı bir dizi mülakattan sonra meşhur “12 Temmuz Beyannamesi”ni yayımlamıştır. Partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez

¹⁹³ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966, s.56; Çavdar, *a.g.e.*, s.457.

¹⁹⁴ Çavdar, *a.g.e.*, s.457, 459.

¹⁹⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.23-25.

¹⁹⁶ Koçak, “Siyasal Tarih”, s.137.

¹⁹⁷ Eroğul, *a.g.e.*, s.30

¹⁹⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.107.

unsurları olduğunun kabul edildiği bu beyanname ile iktidar, muhalefetin varlığına tahammül etmeyi ve onunla bir arada yaşamayı kabul etmiştir.¹⁹⁹

12 Temmuz Beyannamesi, demokrasiye geçiş sürecinin kırılma noktalarından birisi olmuştur. Beyannameyle İnönü'nün tavrı netleşmiş ve demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmak için parti içindeki ılımlılar gibi, sertlik yanlısı Peker'den uzak bir tavır sergilemeye başlamıştır.²⁰⁰

İnönü beyannameyi yayımlarken, bu vesileyle kendisinin diktatör değil milli bir lider vasfı kazandığına inanmış ve Amerika'nın bu farkı anlayacağını da ümit ederken²⁰¹, beyanname CHP ve DP içindeki müfritlerin tepkisini çekmiştir. CHP içinde Başbakan Recep Peker'in başı çektiği sertlik yanlıları, İnönü'nün DP yanlısı tavır almasından daima rahatsız olmuşlardır ki bu tavır Peker Hükümetini güvenoyu istemeye mecbur bırakmıştır. Yapılan oylamada 35 milletvekilinin Hükümete güvensizlik oyu vermesiyle birlikte CHP içinde "Otuzbeşler" hizbi meydana gelmiş ve sonunda Başbakan Peker istifa etmek zorunda kalmıştır. Beyanname sonucunda, DP içinde de ayrılıklar meydana gelmiştir. DP içindeki huzursuzluklar II. Büyük Kongreye kadar devam etmiş, milletvekili maaşlarıyla büyüyen ihtilaf sonucunda DP'li bazı vekiller partiden ihraç edilirken, bir kısmı da partiden istifa etmişlerdir. Bağımsız kalan DP'li milletvekilleri Mecliste "Müstakil Demokratlar Grubu"nu kurmuştur. DP'den istifa etmiş ve atılmış vekiller 1948 Temmuzunda Millet Partisi (MP) adında yeni bir parti kurmuşlar ve daha sonra Müstakil Demokratlar Grubu'nu da partilerine dâhil etmişlerdir.²⁰²

Söz konusu dönemin önemli gelişmelerinden biri de CHP'nin 17 Kasım 1947'de toplanan Yedinci Büyük Kurultayı'dır. Gerek CHP'yle gerekse Türkiye'deki demokratik sistemin gelişmesiyle alakalı önemli kararların alındığı Kurultayda; parti tabanı, parti içinde daha etkin bir konuma getirilmeye çalışılmış, "altı umde" yeniden tanımlanmış ve İnönü, Genel Başkanlıktan çekilip partiler üstü bir konumda yer

¹⁹⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.118-122.

²⁰⁰ Kabasakal, *a.g.e.*, s.175-176.

²⁰¹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s.192.

²⁰² Albayrak, *a.g.e.*, s.123-130; Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesinin Siyasal Etkileri ve Önemi-Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2012/2, S.16, ss, 77-100, s.90-98; Kadri Unat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.48, Güz 2011, ss.839-867, s.851-863.

almak istediğini dile getirmiştir.²⁰³ CHP'ye yeni bir siyasi parti kimliği kazandırılması, bu Kurultayın diğer önemli bir sonucu olarak ortaya çıkarken, Kurultay CHP için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.²⁰⁴

Süreç CHP için belirtilen düzeyde ilerlerken, 20 Haziran 1949 günü DP II. Büyük Kongresi toplanmış ve kongrede Ana Davalar Komisyonu'nun raporu kabul edilmiştir. “*Milli Teminat Andı*” ismiyle yayımlanıp, CHP'liler tarafından “*Milli Husumet Andı*” adı verilen bu belgede; vatandaşın siyasi hak ve özgürlüklerini kullanmasına engel olacak kanun dışı faaliyetlerden sakınılması gereğinin, memleketin en yüksek menfaatini oluşturacağı, aksi halde hareket edenlerin ise; milli vicdanın ifadesi olan milli husumete maruz kalacağı ifade edilmiştir.²⁰⁵

Milli Husumet Andı, 12 Temmuz Beyannamesi'nin verdiği mesajlara ters düştüğü için, iktidar çevrelerinde tepkiye sebep olmuştur. Ancak gizli oy açık tasnif ilkesine dayalı yeni seçim kanununun kabulü, mevcut havayı biraz olsun yumuşatmış ve yasanın kabulünden sonra TBMM 14 Mayıs 1950'de seçimlerin yapılmasını kabul etmiştir.

14 Mayıs 1950 genel seçiminde 8.905.743 kayıtlı seçmenden 7.953.085 seçmen oy kullanırken, vatandaşların seçime katılım oranı % 89,3 olmuştur. Seçim sonunda oyların % 55,2'sini alan DP 416; %39,6'sını alan CHP 69; % 4,6'sını alan MP 1; % 0,6'sını alan Bağımsızlar 1 milletvekilliği kazanmıştır.²⁰⁶

CHP, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile 27 yıllık iktidarını herhangi bir itiraz göstermeden DP'ye devretmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası temel tercihini Batı demokrasisinden yana kullanan Türkiye, böylelikle tek partili sistemi terk ederek, seçimle iktidar değişikliği yaşamıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısındaki totaliter, tek parti rejimlerinin tatbik edildiği ülkelerdeki sistem değişiklikleri ile karşılaştırıldığında,

²⁰³ Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.25, 2012-Güz, ss.101-139, s.101,114.

²⁰⁴ Koçak, “Siyasal Tarih”, s.140.

²⁰⁵ Albayrak, a.g.e., s.146-147.

²⁰⁶ Erol Tuncer, *1950 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2010, s. 94, 117.

demokratik ögeler eşliğinde yaşanan bu değişim, dönemin önemli kalemleri tarafından 'Beyaz İhtilal' olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁷

1946-1950 arası iktidar-muhalefet ilişkilerini bir kez daha tecrübe eden Türkiye, iktidar ve muhalefet rollerinin değiştiği yeni dönemde, demokrasi hayatının toplumun tüm katmanlarında benimsenmesi ve çok partili hayatın oturması umuduyla yola devam etmiştir. Bu ümitli iklimin yeşermesindeki en önemli faktörlerden biri, 1950 seçimleri sırasında DP ileri gelenlerinin, “*devri sabık yaratmayacağız*” beyanatı olmuştur. Yeni dönemde, eski dönemin hatalarına değinilmeyecek, geriye dönük eleştiri ve tenkit hareketlerine girililmeyecek şekilde yorumlanan bu fikir açıklaması, uzun ömürlü olmayacaktır.

Henüz seçim akşamı sonuçların kesinleşmesinin ardından ordu içerisindeki bazı komutanların, seçim sonuçlarını geçersiz sayılıp komünistlerin seçime hile karıştırdığı yönünde iddia ile iktidarın devredilmemesi teklifine karşılık Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün sonuçların benimsenmesi ve kabul edilmesi görüşüyle reddedilmiştir. DP yönetiminin tepesine de ulaşan bu gelişme, yeni dönemin demokrasi oyununun kurallarının işletilmesi adına zorlu geçeceğinin ilk işareti olarak nitelendirilmektedir.²⁰⁸

Seçimlerin ardından kimi çevrelerde Celal Bayar'ın veya Fuat Köprülü'nün adı Başbakanlık için geçerken, DP, genel seçimler sonrası ilk Meclis Grup Toplantısını 20 Mayıs 1950 günü icra etmiş; toplantıda alınan kararlar neticesinde Celal Bayar 379 oydan 345 ini alarak “*ittifaka yakın çoğunlukla*” DP'nin Cumhurbaşkanı adayı olarak belirlenmiştir. Yine aynı toplantıda Parti'nin Meclis Başkanlığı adaylığına 274 oyla Refik Koraltan, Meclis Grup Başkanlığı'na ise Ekrem Hayri Üstündağ seçilmiştir.²⁰⁹ Basında, kabineyi kurma görevinin DP Genel Kurul Üyesi Adnan Menderes'e verildiğine ve Menderes'in bu hususta temaslara başladığına dair haberler yer almıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, Bilgi Kitabevi, Ankara 1999, s.9.

²⁰⁸ Gökhan Ak, “Dokuz Subay Olayı”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss.285-292, s.286-287.

²⁰⁹ *Milliyet*, 21 Mayıs 1950, s.1,7.

²¹⁰ *Milliyet*, 21 Mayıs 1950, s.7.

TBMM 9. Dönem 1. Yasama Yılı, 22 Mayıs 1950 günü yapılan oturumla faaliyete geçmiştir. Oturumda, 453 vekilin oy kullandığı Cumhurbaşkanlığı seçimini 387 oy alan Celal Bayar kazanmıştır. DP muhalefetteyken partili Cumhurbaşkanlığına itiraz eden Bayar, DP Genel Başkanlığından ayrılmış ve hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. Önceki dönemde CHP hükümetini eleştiren çıkışları ve dönemin başbakanı Recep Peker ile girdiği polemiklerle ulusal çapta siyasi üne kavuşan Adnan Menderes, üst üste beş hükümet kuracak, on yıl boyunca kesintisiz Başbakan olacaktır.

Geçmişle hesaplaşma içine girilmeyeceği fikrinin terk edildiği, 29 Mayıs 1950'de DP hükümet programının Mecliste okunmasıyla anlaşılmıştır. Başbakan Adnan Menderes, programın birinci bölümünde 27 yıllık tek parti yönetiminin uygulamalarını eleştirirken, programın ikinci bölümünde vaatlerden bahsetmiş ve "*millete mal olmuş inkılaplar mahfuz tutulacaktır*" ifadesini kullanmıştır.²¹¹ Programın okunmasının ardından muhalefetin söz taleplerinin geri çevrilmesi üzerine CHP Grubu Meclisi terk etmiştir.

İktidarla muhalefet arasındaki ilk gerginlik bu şekilde yaşanırken, parti gruplarının karşı karşıya geldiği ilk hadise ise; yeni yasama döneminin açılmasından kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. 15 Kasım 1950'de, dokuzuncu yasama döneminin ikinci haftasında DP milletvekili Gazi Yiğitbaş, dil meselesi görüşülürken CHP saflarına dönerek, "*Türk dilini bozdular. İnsanın bu adamların kanından, milliyetinden şüphe edeceği geliyor.*"²¹² şeklinde konuşmuş ve bunun üzerine CHP Grubu Meclis'i bir kez daha terk etmiştir.

Hâlbuki yeni yasama yılından önce, Türkçe Ezan yasağının kaldırılmasıyla ilgili 4055 sayılı Kanun, iki Partinin müşterek oyları ile kabul edilmiştir. CHP, Ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılmasında aleyhte görüş belirtmemiş, DP'nin teklifine olumlu oy vermiştir. 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesi meselesi de iktidar ve muhalefet arasında çetin bir çatışma iklimi doğurmamıştır. Çünkü muhalefetin meseleye yaklaşımı, Kore'ye

²¹¹ Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları TBMM 1950-1960*, Kültür Ofset Limited Şirketi, Ankara 1991, s.4-11

²¹² Eroğul, *a.g.e.*, s.94.

asker gönderilmesine doğrudan karşı çıkmak şeklinde tezahür etmemiştir.²¹³ CHP, Kore'ye asker gönderilmesi kararının TBMM'de değil de, 25 Temmuz 1950'de bir Bakanlar Kurulu kararı ile alınmasına karşı çıkmıştır.²¹⁴

İktidar-muhalefet ilişkilerini temelden kopma noktasına getiren ilk ciddi kavga ise; Halkevleri ve CHP malları konusunda yaşanmıştır. 5830 sayılı Yasanın kabulü ile Halkevlerinin kapatılmasına giden süreç, DP'nin muhalefet sıralarında olduğu vakit başlamıştır. CHP'nin gençlik ve halk örgütlenmesi şeklinde inşa edilen, tek parti döneminde inkılapları halka indirgemek ve sosyal bünyedeki hayatı canlı tutmak gibi vazifeler üstlenen Halkevleri, çok partili hayata geçilmesiyle beraber vazifelerinin çizgisi ile siyasetin doğal seyri arasında kalmıştır. Halkevlerinin altmış milyon liraya varan özel idare ve hazine aktarımlarından on milyon liralık kısmını CHP kullanmış, DP'nin taşradaki canlı propaganda atağına, CHP, Halkevleri ve Halkodaları ile karşılık vermiştir. 1950 seçimleri öncesinde DP Sivas İl Kongresinde konuşan dönemin DP Genel Başkanı Celal Bayar, Halkevlerinin, selefi Türk Ocakları gibi bir kültür kurumlarına dönüştüreceğini ve siyasi görüşü ne olursa olsun bütün vatandaşların Halkevlerinden istifade edebilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. 1951 yazında gerçekleştirilen partiler arası görüşmelerde taraflar, Halkevleri taşınmazlarının Türk Ocaklarına iadesi, Anıtkabir'in inşaatında bu kaynakların kullanılması ve Halkevlerinin, özerkliği sağlanarak, kültürel hizmet tesisleri haline getirilmesi gibi öneriler sunmuşlardır.²¹⁵

8 Ağustos 1951'te kabul edilip 11 Ağustos 1951'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın imzası ile yürürlüğe giren 5880 sayılı Kanun ile Halkevleri ve Halkodaları kapatılmıştır.²¹⁶ CHP Genel Merkezi olarak kullanılan ve hazineye kayıtlı olan 1. TBMM binası Maarif Vekâletine verilmesi üzerine CHP, Ulus matbaasının olduğu binaya taşınmıştır. İki yıl sonra Haksız İktisap Kanunu ile CHP malları tekrar gündeme gelmiştir. Halkevlerinin kapatılıp mallarının hazineye devri ile CHP, taşınmazlarının 5'te 4'ünü teslim etmiş ve iki Kanun arasındaki süre zarfında bazı

²¹³ L. Hilal Akgül, "DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti", *Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri*, Der. Mehmet Ali Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, ss.97-115, s.104.

²¹⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.62-63.

²¹⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s.210-211.

²¹⁶ Hüseyin, Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara 2011, s.205.

taşınmazlarını satış yoluyla elden çıkarmıştı. 1953 yılı sonundaki Haksız İktisap Kanunu görüşmeleri çok çetin geçmiş; İsmet İnönü'nün; “*tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum*” tarzındaki sözlerine Menderes; “*demin bu kürsüye yaşlı bir zat çıktı, saçları ak pak...*” diyerek karşılık vermiştir.²¹⁷ CHP Grubunun Meclisi terk etmesi sonrasında yapılan oylamalar neticesinde 6195 sayılı Kanun, 341 evet, 5 ret oyuyla kabul edilmiş, 120 vekil oylamada yer almamıştır.²¹⁸ İlgili Kanun gereğince, Ulus gazetesine Maliye Bakanlığı tarafından el konulurken, CHP ise; gazetenin Atatürk'ün direktifiyle CHP bünyesine alındığını, gazetenin kuruluşunda parti ya da devletin kasasından bir para çıkmadığını ileri sürmüştür.²¹⁹ 1954 seçimleri arifesinde kabul edilen Haksız İktisap Kanunu, CHP'nin mali kaynaklarını felç etmiştir.

İktidar-muhalefet ilişkilerindeki gerginlik DP-CHP çatışması ile sınırlı kalmamıştır. 1948 senesinde, DP'nin muhalif çizgisini yetersiz bulanlar tarafından kurulmuş olan MP²²⁰, sert muhalefeti ile siyaset arenasında kendisine yaşam alanı açmaya çalışırken; düzenlenen ikinci ve üçüncü parti kongreleri, MP'nin sonunu hazırlamıştır. İkinci kongrede, Atatürk'ün kabrine çelenk konulmasına parti içinden karşı çıkılması ve üçüncü kongrede de hilafetin geri getirilmesini savunan bazı delegelerin ortaya çıkması, partinin eski Genel Başkanı Hikmet Bayur'un istifası ile sonuçlanmıştır. Hikmet Bayur'un, istifa gerekçesinde partinin gericiler tarafından ele geçirildiğini belirtmesi, suç duyurusu olarak kabul edilmiş ve parti hakkında tahkikat başlatılmıştır. Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi'nde açılan dava sonucunda partinin “*dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet olduğu*” sonucuna varılmış ve MP 27 Ocak 1954'te resmen kapatılmıştır. DP'nin ilk döneminde iktidar muhalefet ilişkilerinin gerginliği ile özdeşleşen bir hadise de Malatya'da meydana gelmiştir. Gazeteci Ahmet Emin Yalman, 22 Kasım 1952'de Malatya'da saldırgan

²¹⁷ Fevzi Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *History Studies*, C.7, S.3, Eylül 2015, ss.1-21, s.15.

²¹⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.218.

²¹⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, *Demirkırat*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s.70.

²²⁰ Cemal Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004, s.61.

Hüseyin Üzmez tarafından vurulmuştur.²²¹ Yalman saldırıdan ağır yaralı olarak kurtulurken, saldırgan Hüseyin Üzmez yirmi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²²²

11 Şubat 1954'te seçim tarihi belirlenirken, İktidar, muhalefetin isteğini göz önüne alarak, seçmen kütüklerinin bir kopyasının partilere verilmesini yasalaştırmıştır.²²³ Muhalefetle ilişkileri yumuşatacak bir jest gibi görünen bu adım sonrasında, tepki çeken Basın Yasası kabul edilmiştir. 6334 sayılı Yasa ile basın yoluyla işlenecek suçların tanımı genişletilmiş, basın suçlarına verilen cezalar arttırılmıştır.²²⁴

Muhalefet, iktidar karşısında güç birliği arayışlarına girmiş, kapatılan MP'nin yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. CHP ve CMP, yaşadıkları mali ve siyasi kayıpları gidermek ve yeniden yapılanmak için görüşmelere başlarken, ittifak görüşmeleri, CMP'nin uzlaşmaz tavrı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. CMP'nin önce seçim bölgelerinde yarı yarıya aday gösterilmesini teklif etmesi, ardından bu oranı yüzde otuza çekmesi üzerine, İsmet İnönü, her iki Partinin de kendi güçleri nispetinde Mecliste temsil edilmelerinin en doğrusu olacağına değinerek, seçime ittifaksız girme kararı almıştır.²²⁵

Muhalefet, 1954 seçimleri öncesindeki propagandasını, uğradığı "mağduriyet" ekseninde inşa ederken, 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yasası, radyonun muhalefete kapatılması, 6334 sayılı Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanununun içeriği, hayat pahalılığı ve Kore'ye TBMM'ye danışılmaksızın asker gönderilmesi, CHP propagandasının temel başlıkları olmuş; DP ise, ilk dört yıllık uygulamaların ve ekonomideki iyimser tablonun propagandasını yapmıştır.

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin katılım oranı %88.63 oranına ulaşırken, DP, oyların %56,6'sını alarak Cumhuriyet tarihinin en yüksek oy oranıyla yeniden iktidara gelmiştir. DP, çoğunlukçu temsil sisteminin bir tezahürü olarak 503

²²¹ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.2, Ed. Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.558.

²²² Birand, DüNDAR, Çaplı, *a.g.e.*, s.69.

²²³ Albayrak, *a.g.e.*, s.253.

²²⁴ Eroğul, *a.g.e.*, s.127.

²²⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.88.

milletvekili çıkarırken; CHP, %34,8 oy oranıyla 31 Milletvekili ve CMP %4,8 oy oranıyla 4 milletvekili ile Parlamentoda temsil hakkı elde etmişlerdir.²²⁶

DP, iktidarının ikinci döneminde muhalefet ile ilişkilerini iyice sertleştirmiştir. Aldığı yüksek oy oranıyla, kendisine oy vermeyen bölgelere yönelik dikkat çeken yaptırımlar uygulayan DP, MP'nin kapatılmasına rağmen CMP'den Osman Bölükbaşı'nı tekrar meclise gönderen Kırşehir'in ilçe yapılmasına karar vermiştir.²²⁷ İsmet İnönü'nün seçim bölgesi olan Malatya ikiye bölünmüş ve Adıyaman il yapılmıştır. DP'ye milletvekilliği için başvuran adayların, rakip partilerin listesine girmesini önlemek için, seçim kanununda değişikliğe gidilerek; bir milletvekili aday adayının, adaylık için sadece bir partiye başvurabilmesi ve reddedilmesi halinde ikinci partiye adaylık başvurusunda bulunamaması kararlaştırılmıştır.²²⁸ Bu dönemde radyo siyasal partilere kapatılırken, iktidar, Hükümet kanalıyla bu yasağı delebilmıştır. Yine bu dönemde, memurların özlük haklarını ve iş güvencelerini doğrudan etkileyen 5434 sayılı Emeklilik Kanununda değişikliğe gidilmiş ve bu suretle, Yargıtay ve Danıştay üyelerinin erkenden emekliye sevk edilmelerinin önü açılmıştır.²²⁹

Bu dönemin önemli gelişmelerinden bir diğeri de “ispat hakkı” tartışmalarıdır. Tartışmalar, basın kanunundaki bir noksanlık neticesinde ortaya çıktı. Basında siyasilere yönelik itham içeren bir haber varsa, örneğin bir yolsuzluk iddiası yazılmışsa, mahkemeye gidilip soruşturma açıldığında, haberi yazanlara ispat hakkı tanınmıyordu. DP'nin önemli isimlerinden Fethi Çelikbaş'ın başını çektiği on dokuz vekil, basına ispat hakkı tanınması için bir kanun tasarısı hazırlayarak Meclise getirdi.²³⁰ Adnan Menderes, teklifin geri çekilmesi için gruba baskı uyguladı ve basından sorumlu bakan Mükerrer Sarol aracılığıyla teklifi verenler ikaz edildi. Baskılara rağmen Meclise getirilen tasarı, Gruptaki ciddi dalgalanmalar ve gürültüler arasında reddedildi. İspat hakkını savunanlara “ismail hakkıcılar” şeklinde

²²⁶ Yücel, *a.g.e.*, s.105.

²²⁷ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.250.

²²⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.154.

²²⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s.155-156.

²³⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s.170.

küçümseyici lakaplar takıldı.²³¹ Teklifin reddedilmesinden sonra DP içerisinde siyaset yapılamayacağını düşünen 19 milletvekili, DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni (HP) kurdu.²³² Böylece DP, muhalefette iken bünyesinden kopan MP'den sonra, iktidar görevini ifa ederken HP ile bir kez daha bölündü. HP, 1955-1957 yılları arası kendisine dâhil olan vekillerin sayısı ile ana muhalefet partisi halini aldı.²³³

İktidar muhalefet ilişkilerinin gerginliği devam ederken İstanbul merkezli başlayan 6-7 Eylül olayları ülke gündemini sarstı. Kıbrıs Sorunu yüzünden Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Londra'da kesin çözüm için düzenlenen Barış Konferansında bir araya gelmişlerdi. Tarafların tezleri görüşülürken, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba atıldığı yönündeki haber Türkiye'yi ayağa kaldırdı.²³⁴ İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere, hadiseyi lanetleyen ve kınayan nümayişler yapıldı. Ancak nümayişler kontrolden çıkarak, yakma yıkma ve talan hareketine dönüştü.²³⁵ Büyük kentlerde sıkıyönetim ilan edildi. Azınlıkların ev ve dükkânlarına gerçekleşen saldırıların tazminatı ile olayların iç yüzünü görüşmek için toplanan DP grubunda parti içi muhalifler harekete geçti. Mesuliyeti olan Bakanlarla, suiistimallere isimleri karışan Bakanların istifası istendi. Tek tek Meclis kürsüsüne gelerek istifalarını açıklayan Bakanların ardından III. Menderes Hükümeti düştü. "Sarol Formülü" ismiyle siyasi literatüre geçen yöntemle, Menderes, DP Grubundan şahsi itimat talep etti.²³⁶ Menderes'e itimadını bildiren Grup, kendi partisinin iktidarını eleştirme hususunda en ciddi seviyeye ulaşmış oldu.²³⁷

²³¹ Ayşe Elif Emre Kaya, "Demokrat Parti Döneminde Basın – İktidar İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.1, S.39, 2010, ss.93-118, s.102.

²³² Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.123.

²³³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.124.

²³⁴ Tefik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Ankara 2008, s.50; Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.81.

²³⁵ Birand, Dünder, Çaplı, *a.g.e.*, s.85.

²³⁶ Birand, Dünder, Çaplı, *a.g.e.*, s.88.

²³⁷ İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilme kararı alması üzerine adanın siyasi geleceği üzerinde Türkiye ve Yunanistan karşı karşıya gelmiş, adadaki Rumlar, bağımsız bir Rum devleti kurmak yahut Yunanistan'la birleşmek (Enosis) için harekete geçmiştir. Türkiye, adadaki haklarını ve Türk varlığını korumak için harekete geçmiştir. 1955'te Londra'da taraflar bir araya gelmişlerdir. 5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve atılan iptidai bir bomba, evin bahçeye bakan bir penceresini kırmıştır. 6 Eylül günü, Anadolu Ajansı, Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı haberini saat 13.00'da duyurmuştur. Günlük tirajı 20.000 civarında olan İstanbul Ekspres gazetesini 300.000 baskı girerek haberi manşetten vermiştir. Akşam saatlerinde Yunanistan'ı protesto amaçlı toplanan kalabalıklar, muhtelif unsurların provakatif yönlendirmeleri ile gayrimüslim vatandaşlara yönelik yağma, yıkma tedhiş hareketine yönelmişlerdir. 7 Eylül'ün ilk saatleri olayların yaşandığı şehirlerde

1956 senesi, belirli aralıklarla görülen bahar dönemleri bir kenara bırakılırsa, iktidar-muhalefet ilişkileri açısından mütemadiyen tartışmalar ve sertliklerle geçmiştir. DP'li Atıf Benderlioğlu tarafından hazırlanan 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile gösteri ve protesto eylemlerine ciddi sınırlamalar getirilirken; muhalefet partileri bu kanunun yürüyüş özgürlüğüne vurulan bir darbe olduğu tezini işlemişlerdir. Yasanın kabul edilmesini takiben 8 Temmuz 1956 tarihinde üç muhalefet partisi ortaklaşa bir bildiri yayımlamış ve iktidarın kapalı bir rejim kurmak niyetinde olduğunu ifade etmişlerdir.²³⁸ Toplantı ve yürüyüşlerin kısıtlandığı evrede CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve CMP lideri Osman Bölükbaşı, yasayı tesirsiz kılmak ve yasayı fiilen işlevsizleştirmek için yurt gezilerine çıkmışlardır.²³⁹ Kasım Gülek, Samsun'da polis tecridinden sıyrılmış olsa da Rize'de tutuklanarak, hâkim karşısına çıkarılmıştır.²⁴⁰ Osman Bölükbaşı'nın da yurt gezisini tamamlayamadan tevkif edilmesi üzerine, HP lideri Karaosmanoğlu, tutuklamaları protesto eden bir açıklama yayımlayarak muhalefeti iş birliğine çağırılmış ve böylece muhalefet partileri arasında ilk iş birliği girişimleri başlamıştır. 1957 yılında muhalefet, Birleşmiş Muhalefet Cephesi adı altında ittifak görüşmelerine, İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki yazlığında devam etmiştir. Bu esnada 12 Haziran'da Kırşehir yeniden İl yapılmıştır. Bu düzenleme yapılırken Meclis görüşmelerinde oldukça sert konuşan Osman Bölükbaşı'nın, Hükümete hakaret ettiği gerekçesi ile 24 Haziran'da dokunulmazlığı kaldırılmıştır. 2 Temmuz'da tutuklanarak cezaevine gönderilen Bölükbaşı, 1957 seçimlerinde Kırşehir'den milletvekili seçilmesi üzerine 30 Kasım 1957 de tahliye edilmiştir.²⁴¹

Başbakan Menderes, muhalefet saflarının sıkışması, basındaki muhalif hareket ve ekonomideki önlenemeyen düşüş neticesinde 1958 yılında yapılacak seçimlerin bir

sıkıyönetim ilan edilmiştir. Uğranılan maddi hasar ve manevi zararın boyutları Türkiye'yi ciddi etkilemiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra 6-7 Eylül'ün bir hükümet tertibi olduğu iddiası, DP'nin kurucu isimlerinden olan Fuat Köprülü tarafından dile getirilmiştir. Yassıada'da görülen 6-7 Eylül Davası sonucunda Başbakan Adnan Menderes ve Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başta olmak üzere sanıklar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. 6-7 Eylül Olayları ile ilgili bkz. Mehmet Arif Demirel, *6 Eylül 1955- Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1999; Sabit Dokuyan & Serdar Sakin, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010; *6 - 7 Eylül Olayları Fotoğraflar - Belgeler Fahri Çoker Arşivi*, Kolektif, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

²³⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.131.

²³⁹ Toker, *a.g.e.*, s.132.

²⁴⁰ Birand, Dünder, Çaplı, *a.g.e.*, s.93; Toker, *a.g.e.*, s.133.

²⁴¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.114-117..

yıl öne alınması kararını Meclisten geçirtmiş ve 27 Ekim 1957 tarihi seçim günü olarak belirlenmiştir. CHP'nin 1946 yılındaki baskın seçimine benzer nitelikte olan bu erken seçim kararından sonra, muhalefetin ilkbaharda bir sonuç elde edilemeyen iş birliği görüşmeleri, 21 Ağustos 1957'de ortaklaşa yayımlanan bir bildiri ile tekrar başlamıştır.²⁴²

9 Eylül 1957'de CHP'nin 13. Kurultayı toplanmış ve kurultaya diğer muhalefet partilerinin liderleri de davet edilmiştir. Kurultayda diğer iki partinin de ilke olarak kabul ettiği Hürriyet Andı adı verilen bir bildiri hazırlanıp, yayımlanmıştır.²⁴³ Muhalefetin hazırlıkları, iktidarın 13 Eylül'de seçim yasasında yaptığı, partilerin seçimlere tek başlarına katılmak zorunda olduklarını belirten, değişiklikle niteliksiz bir hale getirilmesi sonrasında CHP, 10 Ekim 1957 günü seçim bildirgesini yayımlamıştır.²⁴⁴

Seçim propagandaları sırasında, Fuat Köprülü, Balıkesir'deki bir nutkunda Menderes'i tek parti sistemini yeniden canlandırmak arzusunda olmakla itham ederken,²⁴⁵ Başbakan Menderes, İsmet Paşa'yı iktidar hastası olmakla suçlamış²⁴⁶ ve Paşa da bu sözlere karşılık olarak; *"Eğer DP'nin şansı varsa benim sağlığında çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride savunacak tek adam ben olacağım!"* cevabını vermiştir.²⁴⁷

27 Ekim 1957 günü yapılan seçimlerde kayıtlı 12.078.613 seçmenin 9.250.949'u oy kullanmıştır. Vatandaşların %76,6'lık bir oranda katılım gösterdiği seçim sonucunda: DP, % 48,6 oy oranıyla 424; CHP, % 41,4 oy oranıyla 178; CMP, % 6,5 oy oranıyla 4 ve HP % 3,5 oy oranıyla 4 milletvekili ile Meclis'te temsil edilme olanağı bulmuştur.²⁴⁸

²⁴² Albayrak, *a.g.e.*, s.290.

²⁴³ Demirel, *a.g.e.*, s.240.

²⁴⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.130-131.

²⁴⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.191-192.

²⁴⁶ Şerif Demir, *Düello Menderes ve İnönü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.146.

²⁴⁷ Demir, *a.g.e.*, s.147.

²⁴⁸ *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2012, s.5, 11, 25.

BÖLÜM 1

CHP İLE BİR KISIM BASININ FAALİYETLERİ HAKKINDA MECLİS TAHKİKATI AÇILMASI VE TAHKİKATIN TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ

1.1. DP İktidarının Son Dönemi ve Meclis Tahkikatına Giden Yol

27 Ekim 1957 tarihli milletvekili genel seçimleri, ne iktidarı ve ne de muhalefeti tatmin eden bir netice ile sonuçlanmamıştır. Seçimin ilk sonuçlarına göre; “*DP’nin yüksek bir milletvekili sayısı ile iktidarını koruduğu*” lakin alınan oy bazında muhalefetin aldığı toplam oy oranının altında kaldığı anlaşılmıştır. CHP ise, 1950 ve 1954 seçimlerine nazaran alınan oy ve kazanılan milletvekilliği sayısında büyük bir artış yakalamasına rağmen, ana muhalefet partisi konumunda kalmıştır. Dolayısıyla 1957 seçimleri ardından DP ve CHP saflarında “*şaşkınlık ve memnuniyetsizlik egemen*” olmuştur.²⁴⁹

CHP lideri İsmet İnönü, 28 Ekim 1957 akşamı düzenlediği basın toplantısında, bazı örnekler üzerinden 1957 seçimlerinde vuku bulduğunu iddia ettiği uygunsuzluklar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. İstanbul’da, polis, CHP teşkilatına türlü zorluklar çıkartıp, seçim pusulalarının dağıtılmasına engel olduğunu; DP’nin seçim kütüklerine müdahale ettiğini; radyonun, oy verme işlemi devam ettiği esnada DP lehine maksatlı yayına başladığını ve bu yayınların, bazı sandık başlarına radyo konulmak suretiyle vatandaşa dinletildiğini; bazı yerlerde gizli sayım yapıldığını ve özellikle Beyoğlu ve Fatih ilçeleri gibi büyük merkezlerde, oy sayım işlemi devam ederken seçime ait kesin sonuçların ve katılım oranlarının ilan edildiğini açıklayan İnönü, bu sebeple İstanbul seçiminin, seçim güvenliği temin edilmek suretiyle yenilenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sayım anında, DP ve CHP’nin aldığı oylar başa baş bir nitelik gösterdiği esnada, Konya, Trabzon, Gaziantep, Giresun, Artvin, Amasya, İçel gibi şehirlerde, DP’nin seçimi kazandığının radyodan defalarca ilan edildiğini bildiren İnönü, ayrıca, radyonun tesiri neticesinde, CHP’nin birçok bölgede küçük farklarla seçimi kaybettiğini; Seçim Kanununun, seçimlerin sevk ve idaresini hâkimlere ve onların başkanlığındaki seçim kurullarına vermiş olmasına

²⁴⁹ Süleyman Güngör, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s.461-462.

rağmen, Hükümetin Valilik ve Kaymakamlıklara gönderdiği genelgeyle, seçim neticelerinin yetki kurumlardan önce haber alınıp Ankara'ya bildirilmesi emrettiğini ve seçim huzursuzluklarını gidermek için ilk tedbir olarak, bahsettiği tüm hususlar hakkında inceleme ve soruşturma başlatılmasının, sorumlulardan hesap sorulmasının ve İstanbul'da seçimlerin yenilenmesinin gerektiğini, açıklamış; bu şartlar altında ve kanun nazarında, seçimin gerçekte hangi parti tarafından kazanıldığının henüz belli olmadığını vurgulamıştır.²⁵⁰

DP'nin yayın organı Zafer gazetesi, seçim sonuçlarını “*DP kahir ekseriyetle iktidarda*” şeklinde okuyucularına aktarırken²⁵¹; CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 16 Kasım 1957 günü CHP Genel Merkezinde düzenlediği basın toplantısında, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerine ait sayısal verileri kamuoyuyla paylaşarak²⁵², yüz binlerce vatandaşın oy kullanamamış olmasına²⁵³ rağmen, muhalefetin bir bütün halinde 1957 seçiminde DP'den daha fazla oy aldığını belirtmiş ve “....*artık millet huzurunda kahir ekseriyet lafına yer verilemeye[ceğini]*” ifade etmiştir.²⁵⁴

1957 seçimlerinden sonra DP'nin yeni kabinesi 25 Kasım 1957 tarihinde ilan edilmiştir. Başbakan Menderes tarafından 24 Kasım günü radyodan beyan edilen Hükümet programı ise, ancak 4 Aralık'ta Meclise sunulabilmiştir.²⁵⁵

Hükümet programı görüşüldüğü esnada muhalefet partileri, Meclis teamülleri gereğince programı incelemek amacıyla 6 Aralık tarihine kadar süre istemişlerse de bu istek DP milletvekillerinin oylarıyla reddedilmiştir.²⁵⁶ Bunun üzerine söz alan CHP lideri İsmet İnönü, hükümet programını eleştirmiş, iç ve dış politika meselelerine temas ederek; iktidarı, son seçimlerde devlet radyosunu ve tüm devlet imkânlarını kendisi için kullanmakla, dini siyasete alet etmekle ve muhalefete karşı acımasız bir tutum takınmakla suçlamış ve muhalefeti ihtilal metotları kullanmakla

²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1957, s.1, 5.

²⁵¹ Güngör, *a.g.e.*, s.462; *Zafer*, 28 Ekim 1957, s.1.

²⁵² Uyar, *Demokrat Parti...*, s.257; *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1957, s.1, 5.

²⁵³ Gülek, Kanuni süre içinde kütüklerde yer alan ismini, seçim günü hiçbir kütükte bulamadığı ve bu sebeple kendisinin de oy kullanamadığı açıklamıştır. *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1957, s.5.

²⁵⁴ *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1957, s.5.

²⁵⁵ Uyar, *Demokrat Parti...*, s.259; Albayrak, *a.g.e.*, s.512-513; *TBMMZC*, D.11, C.1, İ.10, s.57-64.

²⁵⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.513; *TBMMZC*, D.11, C.1, İ.10, s.64-65.

itham eden DP'nin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ihlal ettiğini söylemiştir.²⁵⁷

İktidar ve muhalefet arasında yoğun tartışmaların yaşandığı 4 Aralık 1957 tarihli Meclis oturumu sonunda Beşinci Menderes Hükümeti 403 milletvekilinin olumlu oyu ile TBMM'den güven almıştır.²⁵⁸

DP 1957 seçimlerinden sonra da muhalefeti etkisizleştirmek amacıyla yeni önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu önlemlerin ilki, 27 Aralık 1957 tarihinde alınan TBMM kararıyla Meclis İçtüzüğü'nün değiştirilmesidir.²⁵⁹

1957 yılı sonuna doğru meydana gelen bir diğer önemli gelişme de, “*Dokuz Subay Olayı*”dır. Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, 1957 senesinin ilk aylarında, farklı birimlerde vazife gören sekiz arkadaşıyla beraber bir hükümet darbesi yapmak hususunda anlaşmıştır. Darbe planları gizli toplantılar dâhilinde belirlenirken, cuntanın lideri konumundaki Kuşçu bazı arkadaşlarının tutumundan şüphelenmiş ve kendisine tuzak hazırlandığından emin olduktan sonra, arkadaşları kendisini ihbar etmeden önce, o arkadaşlarını ihbar etmeye karar vermiştir. Kuşçu, dâhil olduğu cuntayı, 23 Aralık 1957 tarihinde, DP İstanbul milletvekili Mithat Perin aracılığıyla Başbakan Menderes'e ihbar etmiş ve bunun üzerine 26 Aralık 1957 tarihinde dokuz subay²⁶⁰ tutuklanmıştır. Dönemin Milli Savunma Bakanı olan Şemi Ergin, 16 Ocak 1958'de, hadise hakkında kısa bir açıklama yaptıktan sonra dokuz subayın tutuklandığını kamuoyuna duyurmuş ve 19 Ocak'ta sağlık sorunlarını gerekçe göstererek vazifesinden çekilmiştir. Askeri Mahkemede yargılanan subaylardan

²⁵⁷ TBMMZC, D.11, C.1, İ.10, s.68-81; Uyar, *Demokrat Parti...*, s.260; Albayrak, *a.g.e.*, s.513.

²⁵⁸ TBMMZC, D.11, C.1, İ.10, s.120.

²⁵⁹ İçtüzükte yapılan değişiklikler için bkz. Albayrak, *a.g.e.*, s.516. Yapılan değişikliklerin Anayasaya uygun olmadığını savunan Anayasa Profesörü Hüseyin Naili Kubalı 1 Şubat 1958 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınmıştır. Kubalı, 5 Nisan 1958 tarihinde Üniversitedeki görevine geri dönmüştür. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.176-177.

²⁶⁰ Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Albay Naci Aşkun, Topçu Yarbay Faruk Güventürk, piyade Binbaşı Ata Tan, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Piyade Yüzbaşı Kazım Özfırat, emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım. Yücel, *a.g.e.*, s.132.

sekizi, 25 Kasım 1958 tarihli mahkeme kararıyla beraat ederken, ihbarcı Samet Kuşçu, ordudan uzaklaştırılmış ve iki sene hapse mahkûm edilmiştir.²⁶¹

1958 yılında siyasi ortamı gerginleştiren faktörlerden bir diğeri de, CHP'nin TBMM'ye verdiği soru ve gensoru önergeleridir. 5 Mart 1958 tarihinde TBMM'ye bir gensoru önergesi veren CHP, 1957 seçimlerinde usulsüzlükler yapıldığı; devlet radyosunun, yasalara aykırı bir biçimde, DP'nin propaganda vasıtası haline getirildiği; seçimlerde devlete ait motorlu araçların kullanıldığı; seçmen kütük ve listeleriyle oynandığı; Adalet Bakanlığı'nın, oy verme gününden önce yayımladığı bir bildiriyle, mahkemelere müdahale ettiği ve seçim güvenliğine zarar verdiği iddiasıyla, Başbakan Menderes ve bazı milletvekilleri hakkında Meclis soruşturması açılmasını istemiştir. 27 Mart 1958 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, ilgili önerenin reddedilmesi yönünde karar vermiştir.²⁶² Ayrıca, bu süreçte Ulus gazetesinin yayınlarına tepki gösteren iktidar, “*muhalefetin memlekette bir isyan havası yarattığını*” ileri sürmüştür.²⁶³

1.1.1. DP'nin Meclis Tahkikatına Giden Yolda CHP'ye Son Uyarısı: DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 Tarihli Tebliği

1958 yılında iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştiren bir diğer gelişme, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta vuku bulan ordu darbesidir. Olay, TBMM'nin dört buçuk aylık bir tatil evresinde olduğu esnada meydana gelmiştir. TBMM, ara seçimler mevzuu üzerinden şiddetli tartışmalara²⁶⁴ sahne olan, 25 Haziran 1958 tarihli oturumda alınan kararlar, 1 Kasım 1958 günü toplanmak üzere tatile girmiştir.²⁶⁵ Irak'taki hadiseler üzerine, CHP Lideri İnönü ve 146 arkadaşı, 22 Temmuz 1958 tarihinde TBMM'ye bir önerge sunmuşlardır. Önergede; Orta-Doğu'da ve Türkiye'nin etrafından süratle gelişen olaylar sebebiyle, TBMM'nin acilen toplanması gerektiği belirtilmiş ve TBMM, Anayasanın 19. maddesinin

²⁶¹ Yücel, *a.g.e.*, s.132-133; Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2004, s.98-109.

²⁶² Albayrak, *a.g.e.*, s.517.

²⁶³ Albayrak, *a.g.e.*, s.517-518.

²⁶⁴ *TBMMZC*, D.11, C.4, İ.85, s.630-655.

²⁶⁵ *TBMMZC*, D.11, C.4, İ.85, s.715. Tatil teklifi üzerine meydana gelen tartışmalar için bkz. *TBMMZC*, D.11, C.4, İ.85, s.704-715.

verdiği yetkiye dayanılarak, en geç 26 Temmuz 1958 Cumartesi günü saat 15.00'da gerçekleştirilecek olağanüstü bir oturuma davet edilmiştir.²⁶⁶

Meclis, CHP'nin talebi üzerine belirtilen tarihte toplanmış ve toplantıda, Dışişleri Bakanına vekâleten İçişleri Bakanı Namık Gedik, Hükümetin dış siyaseti ve yaşanan son hadiseler hakkında malumat vermiştir. Gedik'in beyanatından sonra, muhalefet mensupları söz istemişlerse de, bu istek, oturum başkanı İbrahim Kirazoğlu tarafından, Meclis İçtüzüğü gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Verilen izahatın, gazete haberlerinden farksız ve yetersiz olduğunu savunan muhalifler, kendilerine konuşma hakkı tanınmamasına tepki göstermişlerdir. Bu esnada, Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının, TBMM'nin, yaşanan hadiseler dolayısıyla vazifeye başlamasına dair önergeleri ile İsmet İnönü ve arkadaşlarının, Hükümet izahatının yetersiz ve gerçek sorumlular tarafından yapılmamış oluşuna binaen, meselenin, Başbakan yurda döndükten sonra, 25 Ağustos 1958 tarihinde düzenlenecek bir oturumda tekrar ele alınmasına yönelik önergeleri oya sunulmuş ve oylama sonucunda her iki önerge de reddedilmiştir. Bu kararların ardından muhalefet milletvekillerinin şiddetli protestolarına sahne olan oturuma, oturum başkanının kararıyla, 1 Kasım 1958 tarihinde toplanılmak üzere son verilmiştir.²⁶⁷

27 Temmuz 1958 tarihinde CHP Genel Merkezinde bir basın toplantısı düzenleyen İnönü, Hükümetin iç ve dış siyasette yanlış bir yol izlediğini belirtmiş ve bu meselelerin bir kez daha görüşülmesi için Meclisi yeniden olağanüstü bir toplantıya davet edeceklerini açıklamıştır.²⁶⁸ Bu açıklamanın ardından CHP, 30 Temmuz 1958 günü Meclise bir önerge daha sunmuş ve bu önergeyle; Meclisin en geç 27 Ağustos 1958 tarihinde toplanmasını, bu toplantıda, dış politika meselelerine dair müzakere açılarak, ülke güvenliğini ilgilendiren mühim konular hakkında gereken kararların alınmasını ve iç politika üzerine açılacak başka bir müzakerede, vatandaşların, Anayasa ve demokrasi prensipleri içinde hür ve eşit bireyler olarak bir arada yaşamasını ve bu suretle ülke huzurunun sağlanmasını temin edecek tedbirlerin görüşülerek, karar altına alınmasını talep etmiştir.²⁶⁹

²⁶⁶ TBMMZC, D.11, C.4, İ.86, s.817-819.

²⁶⁷ TBMMZC, D.11, C.4, İ.86, s.819-824.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 28 Temmuz 1958, s.1, 5.

²⁶⁹ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1958, s.1, 5.

CHP'nin bu hamlesi karşısında DP, 9 Ağustos 1958 günü Meclis Grubunu olağanüstü olarak toplamıştır. Toplantıda Türkiye'nin dış, mali ve iktisadi siyaseti görüşülmüştür.²⁷⁰ Aynı toplantıda, Bilecik milletvekili Şevki Hasırcı ve 11 arkadaşı, DP Meclis Grup Başkanlığına bir önerge sunmuşlardır. Önergede; CHP'nin iç politikada DP iktidarına karşı tatbik etmekte olduğu yıkıcı hareket ve teşebbüslerin, ülkenin ve milletin emniyet ve selameti ile rejimi tehdit eder bir hal aldığından ve CHP'nin bilhassa 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta vuku bulan hadiselerden sonra açıkça ihtilal yanlısı davranışlar sergilediğinden söz edilmiş; DP Grubunun bu meseleyi gereken ciddiyet ve önemle ele alabilmesini ve CHP'nin 27 Ağustos 1958 tarihinde yapılmasını istediği Meclis toplantısı hakkında DP Grubu ve Hükümet tarafından takip edilecek hareket tarzının belirlenmesini sağlamak amacıyla, parti grubu içinden 9 kişilik özel bir komisyon meydana getirilmesi ve komisyonun derhal faaliyete geçmesiyle hazırlanan raporun, Grubun bir sonraki toplantısında görüşülmesi teklif edilmiştir.²⁷¹ Komisyonca²⁷² hazırlanan rapor²⁷³, DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 tarihli toplantısında sunulmuştur.

Raporda, CHP Meclis Grubu tarafından yapılan teklif üzerine toplanması zaruri olan TBMM'nin, DP Grubu mensupları tarafından verilecek bir karşı önergeyle ve CHP tarafından belirlenen tarihten önce toplantıya davet edilmesinin; bu toplantıda Türkiye'nin dış siyaseti ile mali ve iktisadi politikasının geniş bir şekilde müzakere mevzuu yapılmasının; toplantının ve görüşülen meselelerin önem ve ciddiyetini bozacak hallerin önüne geçmek maksadı haricinde, görüşmelerin yeterliliğine dair önerge verilmemesinin ve DP Grubunun görüşlerini savunacak sözcülerin hemen tespit edilmesi suretiyle, ilgili toplantının DP'ye yakışır bir başarıyla sonuçlanması için gereken hazırlıkların yapılmasının, DP menfaatlerine uygun olacağı belirtilmiştir.²⁷⁴

²⁷⁰ *Milliyet*, 12 Ağustos 1958, s.1.

²⁷¹ *Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısı Tutanakları (DPMGTT)*, 11 Ağustos 1958, C.235, TBMM Kütüphanesi, Ankara, s.146.

²⁷² Komisyon şu üyelerden meydana gelmiştir; Başkan: İzzet Akçal (Rize), Mazbata Muharriri: Bahadır Dülger (Gaziantep), Üyeler: N.F.Alpkartal (Çanakkale), Behzat Bilgin (İzmir), İlhan Sipahioğlu (İzmir), Sezai Akdağ (Manisa), Burhan Belge (Muğla), Ekrem Anıt (Samsun), Zeki Erataman (Tekirdağ).

²⁷³ *DPMGTT*, 11 Ağustos 1958, s.143-145.

²⁷⁴ *DPMGTT*, 11 Ağustos 1958, s.143-144.

Muhalefetin faaliyetleri hakkında İçişleri Bakanı Namık Gedik ile Basın, Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu'nun bilgisine müracaat edildiğini ve bunun neticesinde, CHP'nin tüm faaliyetlerini, 26 Temmuz 1958 tarihli Meclis toplantısında açıkça gözlemlendiği şekilde, TBMM'nin nüfuz ve itibarını kırmak, yasama ve yürütme organlarını işlemez hale getirmek suretiyle iktidarı bir an önce ele geçirmek ve Irak hadiselerinden yıkıcı bir şekilde istifade ederek, ülkede, Meclisin ve Hükümetin meşruluğunu ve istikrarını zorla tahrip etmenin mümkün ve hatta gerekli olduğu kanaatini uyandırmaya yarayacak bir manevi ortam hazırlamak yolunda yürüttüğünün tespit edildiğini açıklayan raporda; CHP'nin bu faaliyetleri karşısında DP Grubunun, vaziyeti tüm açıklığıyla kamuoyuna arz ederek, kanuni ve meşru usullerle faaliyet yürütmeleri hususunda CHP idarecilerini uyaran bir tebliğ yayımlamasının etkili bir siyasi tedbir olacağı ifade edilmiştir. Tebliğde bilhassa, DP'nin, TBMM'nin kuvvet, nüfuz, vakar ve haysiyetini sonuna kadar müdafaa etme azim ve kararlılığında bulunduğu belirtilmesi gerektiğine vurgu yapılan raporda, bu çerçevede hazırlanmış bir tebliğ örneğinin rapora ilişik olarak takdim edildiğinden de söz edilmiştir.²⁷⁵

Raporda ayrıca, en son temin edilen mali ve iktisadi dış yardımlar sayesinde ülkede oluşan ferah havanın Hükümetin alacağı yeni tedbirlerle genişletilmesinin, DP menfaatlerine yarayacağını tespit edildiğine değinilmiştir. Ayrıca, Milli Korunma Kanunu ve Hazine Hissesi Kanunu gibi bazı baskıcı kanunların yürürlükten kaldırılacağını; memur maaşlarının arttırılacağını (mali ve iktisadi tedbirler bakımından bir sakıncası yoksa); hububat alım fiyatlarına zam yapılacağını; ilaç ithaline ve ihracatı yükseltecek maddelere ayrıcalıklı prim tanınacağını Hükümet tarafından kamuoyuna ilan edilmesinin yerinde bir hamle olacağı ifade edilmiştir.²⁷⁶

DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 tarihli toplantısında, Komisyonca hazırlanan rapor ve tebliğ müzakere edilmiştir. Komisyon sözcüsü Bahadır Dülger'in, Komisyonun çalışmaları hakkında verdiği kısa malumattan sonra milletvekili Rasih Gürkan (Edirne) söz almıştır. Tebliğde yalnızca CHP'nin faaliyetlerinin konu edilmesine itiraz eden Gürkan, asıl meselelerinin iktisadi gelişmeler ve dış siyasette meydana gelen hadiseler olduğunu ve vatandaşların kendilerinden bu mevzular

²⁷⁵ *DPMGTT*, 11 Ağustos 1958, s.144.

²⁷⁶ *DPMGTT*, 11 Ağustos 1958, s.145.

hakkında bir tebliğ beklediğini belirtmiş ve CHP'nin tebliğde belirtilen hareketleri tekrarlamaması ihtimalinin göz önünde bulundurulmasını talep etmiştir. Gürkan'ın bu sözlerine, milletvekili Münif İslamoğlu (Kastamonu) “*Memleket ihtilâl e gidiyor*” diyerek tepki göstermiştir. İhtilal gibi bir şeyin ihtimal dâhilinde olmadığını iddia eden Gürkan, tebliğde, memurların ve çiftçinin kötü vaziyetinden ve bu vaziyete karşı alınacak tedbirlerden de bahsedilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁷⁷

Gürkan'ın söylemleri, Başbakan Menderes tarafından ağır biçimde eleştirilmiştir. Oluşturulan komisyona itibar etmemenin, parti birliğine aykırı bir durum olduğunu ve Grubun, CHP'yle mücadeleye giriştiği esnada Hükümete destek vermesi gerektiğini vurgulayan Menderes; CHP'nin, kongreler, basın toplantıları ve tebliğler yoluyla kendilerini sürekli itham ettiğini belirtmiş ve DP Grubunun ilk defa inisiyatif olarak, hadiselere el koymak istemesinin çok önemli bir adım olduğunu beyan etmiştir. Hazırlanan tebliğin, yaşanan hadiseler karşısında sorumluluk sahibi bir iktidar partisinin ve o partinin Meclis grubunun alması gereken tedbirlerin açık bir ifadesi olduğundan ve bu tebliği yayımlamaktan vazgeçmenin de memleketi bir uçurumun kenarında terk edip, vazifeden kaçmak manasına geleceğinden bahseden Menderes; Türkiye'nin Irak'tan farklı özelliklere sahip bir ülke olmasına rağmen, Irak'ta meydana gelen hükümet darbesinin de halkın değil, birkaç kişilik bir zümrenin eseri olduğundan bahisle, aynı senaryonun Türkiye'de hayata geçirilmeyeceğinin garantisi olmadığını, keza CHP'nin ihtilal söylemlerini ortaya atarak, ülkeyi ele geçirmek hususunda komünistleri ve bir takım grupları harekete geçirmeye çalıştığını ve basınının da ordu mensuplarını ayaklanmaya teşvik eder mahiyette faaliyet yürüttüğünü açıklamıştır. CHP'nin komünist usuller benimsediği noktada, DP-CHP ilişkilerinin demokratik mücadele vasfını kaybettiğini vurgulayan Menderes; Hükümet ve iktidarın ihtilal korkusu yaşadığını itiraf etmiş ve böyle bir ortamda demokrasiden söz edilemeyeceğini belirterek, Grubun Hükümete destek vermesini istemiştir.²⁷⁸

Menderes'in açıklamalarının ardından komisyon üyelerinden İzzet Akçal söz almıştır. Hazırlanan tebliğin tamamen komisyona ait ve Grubun malı olduğunu vurgulayan Akçal; CHP'nin Meclisi 27 Ağustos'ta toplanmaya davet etmesi

²⁷⁷ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.1-10.

²⁷⁸ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.11-31.

karşısında, DP'nin bu tarihten önce Meclisi toplantıya çağırmasını uygun bulduklarına değinmiş; Bağdat Paktı görüşmeleri için Londra'da bulunmak zorunda olan Dışişleri Bakanının da Meclis toplantısında hazır bulunmasının büyük önem arz ettiğinden bahisle, Meclisin, CHP'nin teklifinde belirtilenden tarihten önce, Bakanın yurda dönüşü takip eden bir zamanda toplanması yönünde Hükümete tavsiyede bulduklarını ifade etmiştir. Raporda belirtilen mali tedbirlerin, Hükümete bir tavsiye niteliği taşıması sebebiyle tebliğe eklenmediğine değinen Akçal; iktidara geldikleri anda birçok baskıcı kanunu mevzuattan kaldırdıklarını lakin bunların bir kısmını sonradan hayata geçirmeye mecbur kaldıklarını ve ilgili kanunların, yürürlükte bulunmasına rağmen, % 2'lik bir oranla dahi tatbik edilemediğini belirtmiş; Hükümetin ağır tedbirler almak niyetinde olmadığından bahisle, muhalefetin normal usullerle faaliyet göstermeye başlaması durumunda, şikâyet edilen kanunların yürürlükten kaldırılabilceğini açıklamıştır.²⁷⁹

Akçal'ın ardından tekrar söz alan Menderes; demokrasi vahametine kapılarak muhalefete ve basına müsamahalı davranmaları neticesinde, bazı kesimlerin suç işlemeyi alışkanlık haline getirdiğinden bahsederek, cemiyette bir toparlanma meydana getirmek ve vatanın selameti için üstlendikleri sorumluluk çerçevesinde hareket edeceklerini vatandaşlara bildirmek için böyle bir tebliğ meydana getirildiğini söylemiştir. Muhalefetin tavrı sebebiyle memleketin tehlike içinde bulunduğunu ve ilgili tebliğin, ülke menfaatlerini her şeyin üstünde tutmaları gereğine binaen, büyükten küçüğe, hâkimden en düşük memura, yetkili yetkisiz her vatandaşa bir uyarı mahiyetinde olduğunu ifade eden Menderes; vatanın, meclis müzakerelerinin bir hafta ertelenmesine dahi tahammül edilemeyecek kadar tehlike içerisinde olduğunu iddia eden muhalefetin, bir taraftan bu iddiaları ortaya atarken diğer taraftan, komünistlere yol açan, özgürlükleri sömüren, ülke güvenliğini ihlal eden, Türk Milletini terörize etmeye dayanan, vatanperverlikle asla bağdaşmayan bir yol takip ettiğini savunmuş ve bu duruma sessiz kalmamaları gerektiğini belirtmiştir. Hükümetin 800 milyon Dolar değerinde dış yardım temin etmesinin, sanki fena bir halmiş gibi, “ülke bir felakete sürükleniyor” söylemiyle, muhalefet tarafından vatandaşlara sabah akşam propaganda yapıldığını ve vatandaşların, CHP'nin seçimleri beklemeye gerek kalmadan iktidara geleceğine inandırılmaya çalışıldığını

²⁷⁹ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.32-41.

açıklayan Menderes; bu faaliyetlere, vatandaş üzerinde bir korku ve endişe havası oluşturmak suretiyle, çıkarılacak bir anarşi hareketine karşı direniş gösterebilecek tüm unsurları önceden sindirmek amacıyla başvurulduğunu savunmuş ve hazırlanan tebliğ vasıtasıyla, gayrimeşru yollara sapanlara hadlerinin bildirileceğini beyan etmiştir.²⁸⁰

Komasyon üyelerinden Zeki Erataman ise, CHP'nin Meclisi toplanmaya davet eden önerlerinin ilkinde bahsedilmeyen iç politika meselelerine, ikinci önergede yer verilmesini eleştirmiş ve iki önerge arasında geçen süre zarfında iç politikaya etki eden önemli bir hadise olmamasına rağmen, böyle bir yol izleyen CHP'nin tek amacının, ülkenin siyasi havasını bulandırarak kendine menfaat sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Komasyonca hazırlanan tebliğe, bazı hususlar haricinde, genel manada iştirak ettiğini belirten Erataman; bilhassa mali ve iktisadi problemler sebebiyle bir kısım vatandaşların DP'ye kırgın olduğuna; bu kırgınlığın, komasyon raporunda belirtilen maddi vaatlerin, söz konusu tebliğe eklenip, vatandaşlara müjdelenmesi suretiyle ortadan kaldırılması gerektiğine, aksi halde, alınacak tedbirlerin tam fayda sağlamayacağına değinmiştir.²⁸¹

Erataman'a karşılık veren Menderes, temin ettikleri dış yardımı memur maaşlarına ve hububat alış fiyatına zam yaparak kullanmanın, tabiri caizse "*Sultan Ahmet'te dilenip Ayasofya'da sadaka vermek*" manasına geleceğini söylemiş; siyasi sahada geç kalınmış bir ikazı yaptıkları esnada, ulufe dağıtır gibi bedel ödemek zorunda olmadıklarını ve bu yardımları, geleceğin Türkiye'sini yaratmak adına, kalkınma amacıyla kullanacaklarını açıklamıştır.²⁸²

Bu minvalde devam eden müzakereler sonunda DP Meclis Grubu, komasyon tarafından hazırlanan tebliğe onay vermiş ve tebliğin kamuoyuna ilan edilmesi yönünde karar almıştır.²⁸³

Tebliğde, demokratik esaslara göre; meclis çoğunluğunun güvenini alarak iktidara gelen bir hükümetin elinden bu iktidarın hiçbir suretle alınamayacağı ve azınlık durumunda olan muhalefetin, Meclise ve Hükümete baskı uygulayamayacağı

²⁸⁰ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.42-51.

²⁸¹ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.52-61.

²⁸² DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.62-68.

²⁸³ DPMGTT, 11 Ağustos 1958, s.138.

vurgulanmıştır. CHP idarecilerinin, iktidarı kaybettikleri 1950 seçiminden itibaren, Meclis kararlarını, DP kararları gibi göstermeye ve bu yolla Meclisi zaafa uğratmaya çalıştığından bahsedilen tebliğde; meşruiyet sınırları dışında faaliyet yürüten CHP'nin, Meclisi ve iktidarı tanımama tutumunda olduğu ve bu sebeple, yasama ve yürütme organlarını “felce uğratmayı” hedeflediği iddia edilmiştir. CHP'nin illegal tutumunun, 26 Temmuz 1958 tarihli Meclis oturumunda kendini çok açık bir biçimde gösterdiğinden ve bu oturumda Meclisin vakar ve haysiyetini zedeleyen hadiseler meydana getirildiğinden bahsedilen tebliğde; CHP'nin Meclise ve iktidara karşı takındığı tavrın esasen Türk Milletini hedef aldığı ifade edilmiştir. CHP idarecileri ve organlarının, özellikle Irak'ta meydana gelen hadiselerin ardından, Meclisin ve Hükümetin meşruiyet ve istikrarının, şiddet yoluyla tahrip edilebileceği kanaatini uyandırmaya yol açabilecek çok tehlikeli bir yola girdiği savunulan tebliğde; DP Meclis Grubunun, TBMM'ye yapılan saldırıları, gerektiğinde en etkili önlemleri alarak karşılama yolunda azimli ve kararlı olduğu ve bu tebliğle CHP'nin son kez uyarıldığı beyan edilmiştir.²⁸⁴

1.1.2. Meclis Tahkikatına Giden Yolda Bir Öncül: DP Meclis Grubunun “Tedbirler Komisyonu” Oluşturması

Irak'taki ordu darbesi ve içerde “Dokuz Subay Olayı”, Başbakan Menderes'in nutuklarına da yansımıştır. 6 Eylül 1958 tarihinde DP Balıkesir İl Kongresinde yaptığı konuşmada muhalefete çatan Menderes;

*“Irak'ı emsal göstererek adeta bunları öldürecek bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz bunların meşhum maksadını seziyoruz. Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehparlarında can verdiklerini hatırlasınlar”*²⁸⁵ ifadelerini kullanmıştır.

CHP lideri İsmet İnönü, Menderes'in bu sözlerine aynı sertlikte karşılık vermiş ve Milli Mücadele senelerinde İstanbul Hükümeti'nin haklarında çıkarttığı idam kararını boyunlarına taşıdıklarını hatırlatarak, siyasetin herhangi bir safhasında bir tehdidin kendisine oyuncaktan başka bir tesiri olmayacağını söylemiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1958, s.1,5; *Milliyet*, 12 Ağustos 1958, s.1,5.

²⁸⁵ Demir, a.g.e., s.170

²⁸⁶ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): Demokrasiden Darbeye (1957-1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.165; Demir, a.g.e., s.171.

Siyasi iklimin kutuplaşmaya gittiği noktada Menderes, iktidar ve muhalefet saflarını iki kampa ayıran çıkışını 12 Ekim 1958’de Manisa’da yaparak, muhalefete karşılık yeni bir oluşum teşkil edildiğini ve muhalefetin ülkeyi anarşiye sürükleyen tavrına karşılık vatandaşları “*Vatan Cephesi*” ocaklarına beklediğini açıklamıştır.²⁸⁷

Vatan Cephesi hamlesinin ardından 16 Ekim’de muhalefet partileri birleşmeye başlamıştır. Osman Bölükbaşı’nın CMP’si, Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır.²⁸⁸ 21 Ekim’de HP ile CHP arasında başlayan birleşme görüşmeleri de 24 Kasım’da sonuçlanmış ve HP, CHP’ye katılmıştır. Menderes güç birliğini ehlihalibe yani Haçlılara benzetirken, İnönü ise, bu benzetmeye karşılık vererek “*Bu ehlihalip değil, ehli iman birliğidir*” demiştir.²⁸⁹

1958 yılında DP iktidarı gerek iç, gerekse dış sorunların yarattığı ağır baskıların altında ezilmiştir. Bir yandan iki yıldan beri artarak devam eden ekonomik sıkıntılar, karaborsacılık, döviz darlığı, mal sıkıntıları, hayat pahalılığı ile basın, Yüksek Yargı ve Üniversite ile olan anlaşmazlıklar ve muhalefetin baskıları; öte yandan Kıbrıs sorunu, 6-7 Eylül Olaylarının etkileri, Irak’taki ordu darbesi nedeniyle Bağdat Paketi’nin ortadan kalkması gibi gelişmeler ve ordu içinde genç subayların iktidardan rahatsız oldukları yolundaki haberler, iktidarı iyice bunaltmış ve siyasi gerginliği doruk noktasına çıkarmıştır. Her ne kadar ekonomik sorunların bir bölümü, 4 Ağustosta Uluslararası Para Fonu ile yapılan ve adına “*İstikrar Programı*” denilen uzlaşma ile belli bir çözüme bağlanmış ve bu anlaşma sonrasında, başta ABD olmak üzere, Avrupa ülkelerinden önemli ölçüde kredi desteği ve yardım sağlanabilmiş olsa da, Türkiye’ye önemli kısıtlamaların getirildiği bu program, o günlerde Hükümete rahat bir nefes aldırılmış olmakla beraber, iktidarla muhalefet arasındaki gerginlik, tarafların birbirilerini ihtilâlcilikle suçlamaları üzerinden artarak devam etmiş ve iktidar, muhalefetin önünü kesmek amacıyla yeni ve daha ciddi tedbirler alma yoluna gitmiştir.

Bu tedbirlerin en somut ve neticeleri açısından üzerinde en fazla tartışılanı, 18 Nisan 1960 tarihinde, CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkında açılan Meclis

²⁸⁷ Çağhan Sarı, “27 Mayıs’a Uzanan Süreçte Vatan Cephesi”, *Abdullah Satuk Buğra Koçlar Armağanı*, Serhad Yayınevi, Konya 2016, ss.98-124, s. 107.

²⁸⁸ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s.186.

²⁸⁹ Uyar, *Demokrat Parti...*, s.283.

tahkikatı olmuştur. DP iktidarı, Meclis tahkikatı öncesinde, bu tahkikata öncül sayılabilecek başka bir girişimde bulunmuştur.

10 Aralık 1958 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, iç politika meselelerini inceleyip, alınacak tedbirleri Grup Genel Kuruluna teklif edecek bir komisyon kurulması yönünde karar almıştır. İlgili karar gereğince, 15 DP milletvekilinden oluşan bir komisyon²⁹⁰ kurulmuştur. “Tedbirler Komisyonu” diye isimlendirilen bu Komisyon, 11-24 Aralık 1958 tarihlerini kapsayan süre zarfında, DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 tarihli tebliği çerçevesinde çalışmalar yürütmüş ve iç politikada alınacak tedbirlere dair bir rapor meydana getirmiştir.²⁹¹

1.1.2.1. Tedbirler Komisyonu Raporu

24 Aralık 1958 tarihinde DP Meclis Grup Başkanlığına sunulan raporda; muhalefetin ve onunla beraber hareket eden basın demokratik anlayışlarla bağdaşmayan yıkıcı davranışlarını göz önüne alan komisyonun, ülkede huzur ve istikrarın korunması için; Türk demokrasisinin “*demagojiden*” arındırılması ve siyasi mücadeleye, muhalefeti meşru ve kanuni sınırlar içinde faaliyet göstermeye mecbur ederek, istikrar ve kalite getirilmesi gerektiği yönünde kanaat sahibi olduğu belirtilmiştir.²⁹²

Ülkenin ekonomik durumundan da söz edilen raporda; Hükümetin iktisadi gelişim için uygulamaya koyduğu zaruri tedbirlerin, mal kıtlığı ve fiyat artışı yoluyla vatandaş üzerinde olumsuz bir hava yaratmakla beraber, ciddiyetle uygulanması neticesinde kısa bir süre sonra ülke ekonomisi adına olumlu sonuçlar vereceği ifade edilmiştir.²⁹³

Siyasi partilerin ve basının faaliyetlerini düzenleyen kanunlarda bir takım boşluklar olduğundan bahsedilen raporda; DP iktidarına karşı haksız ve gayri meşru bir mücadeleyi sevk ve idare edenlerin, ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek hevesiyle kanunlardaki boşluklardan da yararlanarak ülkedeki huzur ve istikrarı

²⁹⁰ Komisyon şu üyelerden meydana gelmiştir; Reis: Hulusi Köymen (Bursa), Mazbata Muharriş. Bahadır Dülger (Gaziantep), Kâtip: İlhan Sipahioğlu (İzmir), Üyeler: Cevat Ülkü (Aydın), Halim Alyot (Çanakkale), Turan Bahadır (Denizli), Behzat Bilgin (İzmir), Hadi Tan (Kastamonu), Halil Özyörük (Konya), Burhan Belge (Muğla), İzzet Akçal (Rize), Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Ekrem Anıt (Samsun), Daim Süalp (Siirt), Zeki Erataman (Tekirdağ)

²⁹¹ BCA, 010.09.21.59.10/ 1.

²⁹² BCA, 010.09.21.59.10/ 2.

²⁹³ BCA, 010.09.21.59.10/ 2.

bozmak için faaliyet yürüttüklerinden söz edilmiştir. Ayrıca, bu faaliyetleri yürütenlerin, yukarıda bahsedilen iktisadi ortamdan da azami derecede fayda sağladıkları açıklanmıştır.²⁹⁴

Raporda, bu hususları dikkate alan komisyonun, siyasi partilerin ve basının gayri meşru faaliyetlerine son vermek amacıyla bazı kanunları gözden geçirmeye karar verdiğine değinilmiştir.²⁹⁵ Bu bağlamda, komisyonun Cemiyetler Kanununda, Bayrak Kanununda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda, Basın Kanununda, Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanunda ve Meclis İçtüzüğünde yapılmasını öngördüğü değişiklikler hakkında bilgi verilmiştir.²⁹⁶

1.1.2.1.1. Cemiyetler Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler

Raporda, yürürlükte bulunan Cemiyetler Kanununun, cemiyetlerin çalışmalarını demokratik anlayışlara uygun bir şekilde düzenleyecek hükümleri barındırmadığından ve bu durumun, siyasi partilerin vatandaşları birbirine düşürebilecek nitelikteki faaliyetlerine zemin hazırladığından bahisle, Cemiyetler Kanununda bir takım değişiklikler yapılması gerektiğine değinilmiş; uzun vadeli bir nitelik taşıyan bu tedbire girişildiği esnada, aynı amaca yönelik olmak üzere siyasi huzuru temin edecek, başka tedbirlerin de alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.²⁹⁷

Siyasi partilerin sıklıkla gerçekleştirdiği kademe kongrelerinin, ülkede her gün seçim varmış gibi bir hava yarattığından, ayrıca, huzur ve sükûneti bozan siyasi tahrikler için vesile olarak kullanıldığından bahseden raporda; Komisyonun, ülke huzurunu bozan bu halin ortadan kaldırılmasına dair bir takım prensipler belirlediği ve bu prensiplerin, partilerin normal faaliyetlerini muhafaza etmeleri koşuluyla, yaptırımlara bağlı hükümler halinde mevzuata eklenmesini gerekli gördüğü belirtilmiştir.²⁹⁸ Komisyonca belirlenen prensipler şunlardır:

“1-Siyasi partiler kademe kongrelerini umumi mebus seçimlerini takip eden sene içinde icra ve intaç etmeğe mecburdurlar. 2-Müteşebbis hey’etler kurulması halinde dahi, kademe kongreleri bu müddetler içinde yapılır. 3-Siyasi partilerin kademe kongreleri, ocak, bucak, ilçe, il ve

²⁹⁴ BCA, 010.09.21.59.10/ 2-3.

²⁹⁵ BCA, 010.09.21.59.10/ 3.

²⁹⁶ BCA, 010.09.21.59.10/ 3-16.

²⁹⁷ BCA, 010.09.21.59.10/ 3.

²⁹⁸ BCA, 010.09.21.59.10/ 3-4.

*umumi kongrelerdir. 4-Kademe kongrelerini bugüne kadar bitirmemiş olan siyasi partiler altı ay içinde kongrelerini ikmal etmeğe mecburdurlar.*²⁹⁹

Siyasi partilerin, cinsiyet, yaş, sanat gibi bahaneleri kullanarak, memleket dâhilindeki teşkilatlarını kollar halinde yaymak suretiyle siyasi mücadelenin saha ve şiddetini arttırma yolunda gayret sarf ettiklerine ve bu gayretin Komisyonun gözünden kaçmadığına da değinilen raporda; siyasi partilerin çeşitli kollar kurmaya yönelik çabalarının, partilerde aktif rol almak istememiş vatandaşları manevi bir baskı altında tutup, parti saflarında bulunmaya mecbur etmek manasını taşıdığı ifade edilmiştir. Bu durumun, vatandaşları gündelik hayatlarının her safhasında parti düşüncesiyle hareket etmeye zorlayacağından ve ayrıca, siyasi partilere totaliter bir hüviyet kazandırıp, demokratik sürece zarar vereceğinden söz edilen raporda; Komisyonun, siyasi partilerin cinsiyet, yaş ve sanat gibi bahaneleri kullanarak çeşitli kollar kurmalarının önüne geçecek hükümlerin, Cemiyetler Kanununa bir an önce eklenmesi fikrinde olduğu açıklanmıştır.³⁰⁰

1.1.2.1.2. Bayrak Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler

Siyasi partilerin, kendilerine üye olan vatandaşları zaman zaman birbirine düşman kuvvetler halinde ve ayrı bayraklar altında topladıklarını ve bu tutumun bazen milli dayanışmayı bozan bir mahiyet aldığını belirten komisyon; milletin siyasi parti bayrakları altında, birbirleriyle çarpışan cepheler halinde bölünmesini, Türkiye'nin ve Türk demokrasisinin geleceğini tehdit eden bir unsur olarak tanımlamıştır. Komisyon, bu durumun önüne geçilebilmesi için; siyasi partilerin, özel bayrak, flama ve fors kullanmaktan men edilerek, yalnızca Türk bayrağı altında toplanabilmesine dair bir düzenlemeye gidilmesini ve bu düzenlemenin, kanuni yaptırımlara bağlanarak Bayrak Kanununa ilave edilmesini öngörmüştür.³⁰¹

²⁹⁹ BCA, 010.09.21.59.10/ 4.

³⁰⁰ BCA, 010.09.21.59.10/ 4.

³⁰¹ BCA, 010.09.21.59.10/ 5.

1.1.2.1.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda Yapılması İstenilen Değişiklikler

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun, siyasi faaliyetleri düzene sokmak bakımından kuvvetli ve yeterli yaptırımlar içermesine rağmen, son zamanlarda bu kanunun uygulamasında eşitlik ilkesinden uzaklaşıldığı gerçeğini ortaya koyan Komisyon; uygulamada eşitlik sağlanması amacıyla mevcut kanunun 12. maddesine aşağıda belirtilen ibarenin eklenmesini gerekli görmüştür.

“Siyasi partilerce veya siyasi gösteri maksadıyla hakiki veya hükmi şahıslar tarafından karşılama veya uğurlama merasimi yapılması veya bu vesile ile herhangi bir suretle toplanılması veya yürüyüş yapılması veyahut bu kabil merasim, toplantı veya yürüyüşlere iştirak olunması yasaktır.”³⁰²

1.1.2.1.4. Basın Kanunu İle Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanunda Yapılması İstenilen Değişiklikler

1.1.2.1.4.1. Suç Niteliğindeki Yayınlar

Raporda, muhalefetle birlikte harekete ederek DP'nin yıkılması için faaliyet yürüten gazetelerin, en etkili “silah” olarak yalan haber ve havadisleri kullandığından; Meclis müzakerelerini, Hükümetin faaliyet ve tasarruflarını ve adli süreçleri çarpıtarak, siyasi partilerin gayri meşru faaliyetlerini himaye etmeye varan bir yaklaşım sergilediğinden ve bu yolla kamuoyunu aldatarak onu yanlış yollara sürüklediğinden bahsedilmiştir. Basın Kanunu ile kabul edilen Cevap Hakkının ve Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 sayılı kanunun 3. maddesinde yer alan hükümlerin, yalan haber ve havadislerin önüne geçemediği belirtilen raporda, 6334 sayılı kanuna aşağıda belirtilen maddenin eklenmesi tavsiye edilmiştir.

“3.maddede yazılı haller haricinde:1-Yalan havadis haber veya bu mahiyetteki vesika, resim veya yazıların neşri, 2-Havadis, haber veya vakaların veya vesika, resim veyahut başkalarına ait beyan, mütalaa, yazı ve muamelelerin tahrifi suretiyle neşri hallerinde umumi veya hususi bir mazarratın doğması mümkün olabilirse kanuni mesuller 6 aydan 2

³⁰² BCA, 010.09.21.59.10/ 5.

*seneye kadar hapis ve 5000 liradan aşığı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.*³⁰³

Bir kısım basının, DP aleyhine yürüttüğü faaliyet esnasında başvurduğu gayri meşru yöntemler arasında en göze çarpanın, Meclis müzakerelerinin tek taraflı olarak yayınlanması olduğundan söz edilen raporda; Kamuoyunun, Türk Milletinin yegâne ve hakiki temsilcisi olan TBMM’de süre gelen müzakerelerden tam manasıyla haberdar olabilmesi adına, basının, Meclis müzakerelerini tahrif etmeden yayınlamaya mecbur edilmesinin gereğine değinilmiş ve bu amaçla Basın Kanununa;

“Büyük Millet Meclisi müzakerelerinin Meclis tarafından objektif bir şekilde telhis olunarak gününde ve zamanında dağıtılacak bir hülasasının siyasi gazetelerce neşrini mecburi kılan müeyyideye bağılı bir hükmün” eklenmesinin uygun olacağından söz edilmiştir.³⁰⁴

Basının, kanunlardaki boşluklardan faydalanarak yürüttüğü gayri meşru mücadele esnasında kanunların uygulanmasını önlemek ve kanun hükümlerinin uygulanmasını bir zulüm vasıtası biçiminde göstermek için, siyasi davalar veya alelade basın suçları hakkında yürütülen soruşturma ve kovuşturmaları kamuoyunda yanlış kanaatler oluşturacak tarzda tek taraflı olarak değerlendirip yayınladığından söz eden rapor; basının ayrıca, kanun uygulayıcıları hakkında yayınlar yaparak onları sürekli baskı altında tuttuğu ve bu yolla, kanunların uygulanışı açısından tereddütler meydana getirip, gayri meşru faaliyetlerini himaye ettirme yoluna gittiği de vurgulanmıştır. Komisyon, sosyal hayatta tahribata yol açmakla beraber mahkemelerin bağımsızlığına ve hâkim serbestliğine de aykırı olduğunu belirttiği bu gidişatın düzene koyulması amacıyla Basın Kanununa aşağıda belirtilen hükümlerin eklenmesini zaruri görmüştür;

“a-Muhakeme safahatını efkârı ammeyi yanlış sevk edecek tek taraflı mütalaa serdi suretiyle ve tarafeynin iddialarını bir taraflı görüşle tesbit ve neşretmek yasaktır.

*b-Adli hadiselere müteallik tahkikat ve takibat sırasında yapılan muameleleri ve ittihaz olunan kararları ifa ve ittihaz eden merci veya şahıslar hakkında ter türlü neşriyat yasaktır.”*³⁰⁵

Raporda, gazetelerin her türlü devlet faaliyeti ve Hükümet tasarrufu hakkında yalan bilgi vermesinin, 6334 sayılı kanunun 3. maddesinde bir suç unsuru olarak

³⁰³ BCA, 010.09.21.59.10/ 6.

³⁰⁴ BCA, 010.09.21.59.10/ 6-7.

³⁰⁵ BCA, 010.09.21.59.10/ 7-8.

tanımlandığından ve kanunda bu suçu önleyici yaptırımların bulunduğundan söz edilerek, buna rağmen, ilgili kanunun gerektiği şekilde uygulamaya geçirilemediği de ifade edilmiştir. Gazetelerin, “Devlet” ve “Hükümet” ibarelerini kullanmaktan sakınarak, ilgili kanun maddesi ile yasaklanmak istenen tüm suçları rahatça işlediklerine ve öngörülen cezalardan kendilerini kurtardıklarına değinen Komisyon; mahkemelerin, “Devlet” ve “Hükümet” ibarelerinin kullanılmasını asli suç unsuru olarak değerlendirdiğine ve bu ibareler kullanılmadan, Hükümetin ülke dışındaki itibar ve nüfuzunu kırmak amacıyla, yapılan yalan haberleri suç kapsamında değerlendirmediklerine vurgu yapmış; bu anlayışın düzeltilmesi için 6334 sayılı kanuna ek bir hüküm ilave edilmesini zaruri görmüştür.³⁰⁶

Basın Kanununun 19. maddesinin, özel ve tüzel kişilere, haklarında yapılan yayınlara karşı cevap ve yalanlama hakkı tanıdığından söz edilen raporda; yalan haber ve havadis yaymayı gelenek haline getiren ve bu doğrultuda yazılar yazan gazetelerin, şahıslara tanınan bu hakkı itibarsızlaştırma gayreti içinde olduklarından bahsedilmiş ve cevap hakkının korunması bakımından 19. maddenin,

“Başlıkların aynı punto harflerle dizilmesini ve cevaba mevzu teşkil eden yazı başlığının iki misli olabilmesini, cevabın aynı yerde, aynı puntolarla neşrolunmasını ve cevapların neşrinde gazetelerin diğer yazılarına gösterdikleri tertip ve itinayı aynen göstererek cevap ve tekziplerin gazetenin diğer yazılarından ayrılmasının imkânsız bir hale getirilmesini sağlayacak sarahatla takviye edilmesi” gerektiği açıklanmıştır.³⁰⁷

TBMM kürsüsünün kutsiyetinin korunmasını da zaruri gören Komisyon; milletvekillerinin Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmaların tahrif edilerek yayımlanması halinde, bu tür yayınların, Meclis müzakerelerini özetleyip gazetelere dağıtmakla görevlendirilecek bir kurum vasıtasıyla, resmen yalanlatılmasını önermiştir.³⁰⁸

Basın Kanununun 30. maddesinde;

“Kanun, nizamname veya resmî teşekküllerce itihaz olunan karar gereğince gizli yapılan toplantılardaki müzakeratın veya alınan kararların veya gizli olan tahkikat ve safahatının ve kaza mercilerinin müzakeratının neşri yasaktır.”

³⁰⁶ BCA, 010.09.21.59.10/ 8-9.

³⁰⁷ BCA, 010.09.21.59.10/ 9.

³⁰⁸ BCA, 010.09.21.59.10/ 9.

biçiminde bir hüküm bulunmasına rağmen, bu hükmün, gizli toplantılar hakkında yalan haber, havadis ve yorumlar yapılmasının önüne geçemediğine ve basın, bütün faaliyetlerini gizli bir biçimde yürüten “Tedbirler Komisyonu” hakkında da hiçbir sorumluluk endişesine düşmeden yayın yaptığına değinilen raporda; gizli toplantıların gizliğinin tam manasıyla korunması amacıyla, Basının Kanununun 30. maddesinin 4.Bölümünün;

“Kanun, nizamname veya resmi teşekküllerce ittihaz olunan karar gereğince gizli yapılan toplantılardaki müzakerat veya alınan kararlarla alelumum bu gibi toplantılar hakkındaki neşriyat ile gizli olan tahkikat ve safahatının ve kaza mercilerinin müzakeratının neşri yasaktır.” şeklinde değiştirilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir.³⁰⁹

1.1.2.1.4.2. Basın Davaları

Bir kısım gazetelerin yıkıcı faaliyetlerinin önlenmesinin, suçlular hakkındaki soruşturma ve kovuşturmaların kolaylıkla ve süratle bitirilmesiyle ve basın davalarının kısa bir süre zarfında hükme bağlanmasıyla alakalı bulunduğundan söz edilen raporda; yürürlükteki mevzuatın bu bakımdan bazı açıklar barındırdığına değinilmiş ve bu açıkların kapatılması için Basının Kanununun 5. maddesine³¹⁰ *“Tebligat müşkülâtını önlemek üzere, Mesul müdürün mevkutenin neşredildiği mahalde ikametgâh sahibi olması ve Türkiye’de devamlı oturması”* şartını barındıran bir ekleme yapılması öngörülmüştür.³¹¹

Raporda, basın davalarının açılma sürecinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle bazı suçlular hakkında kovuşturma yapılmasına olanak kalmadığına da değinilmiştir.³¹² 5680 sayılı Basın Kanununun 35. maddesi, basın yoluyla işlenen suçlarda günlük yayınlar hakkında dava açılma süresini üç ayla sınırlamış ve kamu davası açılması için izin veya karar alınması gereken suçlarda, izin veya kararın müracaat tarihi ile alınış tarihi arasındaki süreyi de üç ayla sınırlı tutmuş ve bu süreyi dava süresine dâhil etmemiştir.³¹³ Komisyon, basın davalarına etki eden bu sorunun ortadan

³⁰⁹ BCA, 010.09.21.59.10/ 9-10.

³¹⁰ İlgili kanun maddesi mesul müdürlerde aranacak şartlarla alakalıdır. Tedbirler Komisyonu bu şartlar arasına, mesul müdürün gazetenin yayınlandığı yerde ikamet etmesine dair bir ekleme yapılmasını öngörmüştür. Bahsedilen kanun maddesi için bkz. *Resmi Gazete*, 8 Haziran 1956, Sayı: 9327.

³¹¹ BCA, 010.09.21.59.10/ 10.

³¹² BCA, 010.09.21.59.10/ 10.

³¹³ İlgili kanun maddesi için bkz. *Resmi Gazete*, 24 Temmuz 1950, Sayı:7564.

kaldırılması için ilgili maddeye, izin veya karar alınmasına bağlı durumlarda, dava sürecinin izin veya kararın alındığı tarihten başlamasına dair bir ilave yapılmasını istemiştir.³¹⁴

Davaların uzamasını, basın suçlarında verilen cezaların etkinliğini azaltan olumsuz bir unsur olarak değerlendiren Komisyon; Basın Kanununun 37 ve 39. maddelerinin değiştirilerek, basın davalarının “Meşhud Suçların Muhakeme Usulü Kanunu³¹⁵” uyarınca görülmesini ve en geç üç ay içinde karara bağlanmasını uygun bulmuştur.³¹⁶

Komisyonun 37. ve 39. maddelerde öngördüğü değişiklikler şöyledir;

*“Madde 37-Basın kanununa göre veya basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı yapılacak tahkikat ve takibat 3005 sayılı kanunun A bendindeki mahal ve aynı kanunun dördüncü maddesinde yazılı zaman kayıtlarına bakılmaksızın, mezkûr kanun hükümlerine tevfikân icra olunur.
Madde 39-Basın kanununa giren veya basın yoluyla işlenen suçlara müteallik davalar kanuni zaruretlerden doğan manialar olmadıkça en geç 3 ay içinde hükme bağlanır.”³¹⁷*

1.1.2.1.4.3. Danışıklı İşlemler

Bazı yayın organlarının, gerçekte var olan yasal sorumlularını gizleyip, sorumluluğu başka şahıslar üzerinde göstererek, suç niteliğinde yayın yapma olanağı temin ettiğine değinen Komisyon; danışıklı işlemlerin önüne geçmek ve gerçek suçluların cezalandırılmasını sağlamak amacıyla Basın Kanununa yeni hükümler eklenmesini gerekli görmüştür. Komisyon, Basın Kanununun 16. maddesine, danışıklı işlemler yoluyla gerçek yasal sorumluların gizlenmesi usulünü cezalandıran ve bu işlemleri ihbar eden “gölge adama” gerçek sorumludan daha az ceza öngören bir hüküm eklenmesini istemiştir.³¹⁸

³¹⁴ BCA, 010.09.21.59.10/ 10.

³¹⁵ 8 Haziran 1936 tarih ve 3005 sayılı “Meşhud Suçların Muhakeme Usulü Kanunu” için bkz. *Resmî Gazete*, 13 Haziran 1936, Sayı:3329. İlgili kanun, 23 Mart 2005 tarih ve 5320 sayılı “Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun” un 18. Maddesi uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır. *Resmî Gazete*, 31 Mart 2005, Sayı: 25772.

³¹⁶ BCA, 010.09.21.59.10/ 11.

³¹⁷ BCA, 010.09.21.59.10/ 11.

³¹⁸ BCA, 010.09.21.59.10/ 11-12.

1.1.2.1.4.4. Meslekten Men Edilme

Raporda, basın suçlarından mahkûm edilen bazı gazetecilerin, suç işlemeyi alışkanlık haline getirdiklerinden ve serbest kaldıkları zaman, eskisinden daha şiddetli bir yıkıcılık hırsı ile faaliyet gösterdiklerinden söz edilmiştir. Türk Ceza Kanununun 25. maddesinin, belirli suçları işleyen şahısların mesleklerinden men edilebileceğini kabul ettiğine vurgu yapılan raporda; mesleği gazetecilik olan şahısların meslekten uzaklaştırılabilmesini sağlayacak hükümlerin 6334 sayılı kanuna eklenmesi gerekli bulunmuştur.³¹⁹

Yalan haber yapmayı ve yayım yoluyla hakaret etmeyi alışkanlık haline getirmiş olmanın, gazetecilik mesleği için yüz kızartıcı bir durum olarak değerlendirilmesi gerektiğine değinen Komisyon; kamuoyu üzerinde etkin bir rolü olan gazetecilik mesleğin arındırılması adına, Basının Kanununun 5. maddesine, zararlı faaliyet yürütmeyi alışkanlık haline getirenlerin sorumlu müdür ve muhabir olamamalarını sağlayacak ve ağır suçlardan mahkûm olanların gazetelerde yazar olarak çalışmalarını engelleyecek ilaveler yapılmasını istemiştir.

Meslekten men edilme hususunda Komisyonca belirlenen esasların uygulanabilmesi için, basın kuruluşlarında çalışan bütün gazetecilerin idareciler tarafından yakinen bilinmesini şart koşan Komisyon; bu koşulu sağlamak üzere, basın kuruluşlarını çalıştırdığı gazetecilerle mukavele yapmaya ve mukavelelerin birer örneğini Basın Yayın ve Turizm Bakanlığına göndermeye mecbur edecek, belirli hükümlerin Basın Kanununa eklenmesini uygun görmüştür.³²⁰

1.1.2.1.4.5. Meslek Kanunu

Raporda, sosyal ve siyasi alanda geniş bir etkiye sahip bulunan gazetecilik mesleğinin kanuni bir düzene bağlanmamış olduğundan da söz edilmiş ve komisyonun, gazeteciliğin ve gazetecilerin vasıflarını yükseltmeye yardımcı olabilecek ayrıca gazeteciliği başıboşluktan kurtarabilecek, bir Basın Meslek Kanununun hazırlanmasını Hükümetten dilemeyi uygun gördüğü ifade edilmiştir.³²¹

³¹⁹ BCA, 010.09.21.59.10/ 12.

³²⁰ BCA, 010.09.21.59.10/ 12-13.

³²¹ BCA, 010.09.21.59.10/ 13.

1.1.2.1.4.6. Dağıtım ve Satış İşlemleri

Türkiye’deki mevcut gazetelerin dağıtım ve satış işlemleri yakından incelendiği takdirde dikkate değer birçok hususun tespit edilebileceğine değinilen raporda, özellikle ilgili işlemler üzerindeki tekelleşmeye dikkat çekilmiştir.

Rapor, İstanbul’da yayımlanan ve tröst halinde ortaklaşa faaliyet yürüten beş gazetenin, genel tirajın % 90’ına sahip olduğu ve bu sayede, hususi ellerce idare olunan dağıtım ve satış teşkilatı üzerinde de büyük bir hâkimiyet kurduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Komisyona göre bu durumun sakıncaları şunlardır: Bahsi geçen beş gazete;

- Kendilerine rakip olarak çıkarılabilecek diğer gazeteleri dağıtım ve satış işlemleri yoluyla sabote etmekte ve onların piyasaya sürülmesini imkânsız hale getirmektedir.
- Her biri büyük birer merkez hüviyetine bürünmüş çeşitli şehirlerde yayımlanan mahalli gazeteleri, dağıtım ve satış üstünlüklerini kullanarak, devamlı ve ağır bir baskı altında bulundurmakta ve onların gelişimine başlıca engel olmaktadır. Bu durum, ülkenin bütününe etki eden önemli bölge meselelerinin kamuoyuna yansımamasına karşın; özel bir siyasi, iktisadi ve sosyal yapıya sahip olan İstanbul’a ait meselelerin, Türkiye’nin genel meseleleriymiş gibi anlaşılmasına yol açan, yapay ve aldatıcı bir vaziyetin yaratılmasına sebep olmaktadır.³²²

Dağıtım ve satış işlemleri üzerindeki tekelin, kitap yayıncılığına darbe vurduğundan da bahseden Komisyon; Türkiye’de günlük 750 bin adet gazete satışa sunulup, bunların yaklaşık 600 bini müşteri bulduğu halde, kitap tirajının 3-5 bin arasında seyrettiğini belirtmiş ve bu durumu, gazete tröstünün Türk fikir hayatına tek başına hâkim olma gayretinin “en hazin bir delili” olarak tanımlamıştır. Bu gözlemlere dayanan Komisyon; Hükümetten, gazete ve kitapların dağıtım ve satış işlerini tröst “zorbalığından” kurtarıp, medeni ülkelerde örneklerine rastlandığı gibi geniş teşkilatlı ve tarafsız bir organa vermesini talep etmiştir.³²³

³²² BCA, 010.09.21.59.10/ 13-14.

³²³ BCA, 010.09.21.59.10/ 14.

1.1.2.1.4.7. İlanlar

Raporda, tröst halinde çalışan gazetelerin, ticari ilanlar üzerindeki hâkimiyetinden de bahsedilmiştir. Rapora göre ticari ilanların ülke genelindeki dağılımı şu şekildedir: 1958 yılı Kasım ayı itibariyle Türkiye’de 2. 206 milyon liralık ticari ilan verilmiştir; ilanların 1.920 milyon liralık kısmı İstanbul gazeteleri tarafından alınmıştır; bu meblağdan, tröst halinde çalışan beş gazeteye 1.455 milyon liralık, İstanbul’daki diğer 25 gazeteye ise 465 bin liralık bir pay düşmüştür; İstanbul haricindeki gazetelerin aldığı ilan ücreti 286 bin liradan ibarettir; İstanbul’un tröst halinde çalışan beş gazetesi, İstanbul haricindeki şehirlerde bulunan gazetelerinden beş kat daha fazla ilan almaktadır ve bu miktar İstanbul’da çıkan diğer gazetelerin aldığı ilan ücretinden % 300 fazladır; tarafsız ya da DP taraftarı gazetelerin aldığı toplam ilan ücreti 319 bin lirayla sınırlı kalmıştır.³²⁴

Arz edilen verilerin, ticari ve resmi ilanlar üzerindeki adaletsizlik ve dengesizliği net biçimde ortaya koyduğundan söz edilen raporda, bu duruma son verilmediği müddetçe; tröste dâhil gazetelerin, Türkiye’nin sosyal, fikri, siyasi ve ticari hayatı üzerindeki “zorbalığına” son vermenin ve diğer gazetelere yaşam olanağı sağlayabilmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.³²⁵

Bu hususları dikkate alan Komisyon; Hükümete, ticari ve resmi ilan meselesini düzene koyup, ilanların adil dağıtılması üzerine hareket edecek bir teşkilat kurması yönünde vazife verilmesini uygun görmüştür.³²⁶

1.1.2.1.5. TBMM İçtüzüğünde Yapılması İstenilen Değişiklikler

Komisyonun, milletvekillerinin Meclis konuşmalarının basın tarafından tahrif edilip yayınlanmasına karşı alınmasını düşündüğü önlemlerden yukarıda bahsetmiştik. Meclis içinde oluşturulacak ayrı bir organ vasıtasıyla bu sorunun önüne geçilmesini talep eden Komisyon, bu organın, Meclis İçtüzüğünde yapılacak değişiklikler yoluyla meydana getirilmesini gerekli bulmuştur.³²⁷

³²⁴ BCA, 010.09.21.59.10/ 14-15.

³²⁵ BCA, 010.09.21.59.10/ 15.

³²⁶ BCA, 010.09.21.59.10/ 15.

³²⁷ BCA, 010.09.21.59.10/ 15.

Siyasi partiler ve onlarla beraber hareket eden basın, Meclis komisyonlarında meydana gelen müzakerelerin zapta geçirilmemesinden faydalanarak, müzakerelerde konuşulanlar hakkında tek taraflı ve geniş ölçüde yayın yaptığından söz eden Komisyon; bahsedilen problemin halledilmesi adına, komisyon müzakerelerinin zabıt altına alınarak yayınlanmasını faydalı bulmuş ve bunu temin etmek amacıyla Meclis İçtüzüğünde gerekli değişikliklerin yapılmasını uygun görmüştür.³²⁸

Tedbirler Komisyonunun yukarıda sıraladığımız tekliflerinin uygulamaya geçirilip geçirilmediği hakkında bir bilgiye ulaşamamış olmamıza rağmen, DP milletvekili Kemal Serdaroğlu'nun 7 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısında sarf ettiği sözler Tedbirler Komisyonu tarafından hazırlanan raporun akıbeti hakkında bazı ipuçları vermektedir. Serdaroğlu, söz konusu toplantıda Hükümetin iç politikada meydana gelen hadiseler sebebiyle Tedbirler Komisyonu oluşturmak dışında esaslı önlemler almadığını ve Komisyon tarafından hazırlanan raporun henüz DP milletvekillerinin huzuruna getirilmediğini ifade etmiştir.³²⁹

1.1.3. CHP ile Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı

1.1.3.1. Tahkikat Öncesi Siyasi Ortam

DP iktidarının son iki senesinde “*Millî Muhalefet Cephesi*” ile “*Vatan Cephesi*” arasında adeta “*siyasi bir savaş*” yaşanmış, toplum “*iktidar yanlısı*”, ve “*iktidar karşıtı*” olmak üzere iki kutba ayrılmıştır. “*İktidarın siyasi gücüne dayanarak TBMM’ni yeterli düzeyde çalıştıramaması ya da bunun muhalefet tarafından engellenmesi siyasi gerginliğin artarak devam etmesine neden olmuştur.*”³³⁰

Bu dönemde iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştiren bir diğer hadise ise, CHP'nin 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. Kurultayında “*İlk Hedefler Bildirisi*”ni yayımlamasıdır. Kurultayın üçüncü günü olan 14 Ocak'ta yayımlanan bildiri de şu hususlara yer verilmiştir:

³²⁸ BCA, 010.09.21.59.10/ 16.

³²⁹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s. 100-101. 7 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.86.260.1.

³³⁰ <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/demokrat-parti-doneminde-iktidar-muhalefet-iliskileri-1950-1960/> (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2017.)

- “1-Antidemokratik kanun zihniyet ve tatbikatı kaldırılacaktır.
2-Anayasa demokratik esaslara göre değişecektir.
a-Düşünce, söz, basın, ilim, vicdan hürriyetleri ile grev hakkı ve devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı tanınacaktır.
b-Devlet reisliği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.
c-Teşri organının icra üzerindeki murakabesi, fîli ve müessir olacaktır.
d-İkinci Meclis kurulacaktır.
e-Bağımsız mahkeme ve tesirden uzak hâkimlik müessesesinin zaruri kıldığı “Yüksek Hâkimler Şûrası” kurulacaktır. Hâkimlerin teminatıyla ilgili bütün muameleler bu şuraya bağlanacaktır.
3-Demokratik nizamın tesisi için şu tedbirler alınacaktır:
a-Seçimler dürüst, eşit ve serbest yapılacak ve memlekete uygun nisbi seçim tarzı bulunacaktır.
b-Meclis iç tüzüğü değiştirilecek ve Meclis Başkanlığının tarafsızlığı sağlanacaktır. Milletvekillerinin söz hürriyeti, dokunulmazlığı, soru ve gensoru müesseseleri gerçek hüviyetlerini kazanacaktır.
c-İspat hakkı ve mal beyanı tanınacaktır.”³³¹

Kutuplaşma, zıtlaşma ve ayrışma ile özetlenen bir dönemeçten geçilirken Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkilerindeki gerginliği kısa süreli unutturan olay ülke dışında yaşanmıştır. Başbakan Menderes, 17 Şubat 1959’da Kıbrıs meselesi hakkında İngiltere ve Yunanistan’la hazırlanan üçlü anlaşmayı imzalamak üzere uçakla Londra’ya hareket etmiştir. Vickers Viscount 794 tipi ‘TC-SEV’ uçağı, başlangıçta Heathrow Havalimanına inmeyi planlamış ancak, başkentte yaşanan yoğun sis nedeniyle, 25 kilometre kuzeyde bulunan Gatwick Havaalanına yönlendirilmiş ve pilotaj hatası sebebiyle Newgate Xhaffold çiftliği yakınlarına düşmüştür. Menderes, birçok kişinin yaşamını yitirdiğı bu kazadan ciddi bir yara almadan kurtulmuştur.³³² Kaza, iktidar-muhalefet ilişkilerinde bir “bahar havası” yaratsa da, oluşan ılımlı iklim kısa sürede kaybolmuştur.

Milli Muhalefet Cephesi ile istediğı direnci ortaya koyamayan muhalefet, yurt gezileri ile sahaya inme kararı almış ve CHP, 29 Nisan 1959’da “Büyük Taarruz” adı verilen yurt gezisi programını Uşak’tan başlatmıştır. Olaylı başlayan Uşak seyahati esnasında iktidar ve muhalefet mensupları arasında karşılıklı atışmalar meydana gelmiş, DP İl binası tahrip edilmiş ve İnönü, Uşak’tan Manisa’ya hareket etmek üzere tren istasyonuna geldiğı sırada, atılan bir taşla başından yaralanmıştır.³³³ İnönü, Manisa’ya varınca basına bir açıklama yapmış ve hayatına kast edildiğini

³³¹ Uyar, *Demokrat Parti...*, s.166.

³³² Yücel, *a.g.e.*, s.135.

³³³ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, s.230.

söylemiştir. Manisa’da, nispeten daha sakin bir havada gerçekleştirilen çalışmalardan sonra İnönü, İzmir’e geçmiş ve 4 Mayıs 1959 günü İzmir’den İstanbul’a geçerken, ikinci kez saldırıya uğramıştır. Yeşilköy Havalimanından aracına binip şehir merkezine hareket eden İnönü, Topkapı’da 10-15 kişilik bir grubun saldırısına maruz kalmıştır.³³⁴ “*Büyük Taarruz*” 7 Mayıs’ta sonlanmış ve İnönü Ankara’ya dönmüştür. Yaz aylarının geçmesinin ardından sonbaharda İnönü tekrar yurt gezilerine çıkma kararı almıştır.

İnönü, 1960 Şubat’ında konuşma yapmak üzere Konya’ya gelmiş ve konuşma öncesi İnönü’yü dinlemek için toplanan kalabalık ile polis arasında gerginlik yaşanmıştır. 27 Mayıs’a uzanan süreçte iktidarla muhalefeti karşı karşıya getiren önemli olaylardan biri de Kayseri’de yaşanmıştır. 24 Mart 1960 günü, Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesinde CHP’lilerle DP’liler arasında kavga çıkmış ve olaylar esnasında polisin CHP’lilere orantısız sertlik uyguladığı iddia edilmiştir.³³⁵ Bu olay sonrası İnönü, hem Yeşilhisar’daki olayları incelemek hem de 3 Nisan’da yapılacak İl Kongresine katılmak üzere Kayseri’ye gideceğini beyan etmiştir. Kayseri Valisi Ahmet Dalli, İnönü’ye bir telgraf çekerek, şehir içindeki parti kongreleri ve siyasi toplantıları yasakladığını belirtmiş ve İnönü’den Kayseri’ye gelmemesini istemiştir. Kararından geri dönmeyen İnönü, 2 Nisan sabahı trenle Ankara’dan Kayseri’ye doğru hareket etmiştir. 2 Nisan günü Kayseri’de tüm yollar askeri birlikler ve jandarma tarafından kesilmiş, civar il ve ilçelerden Kayseri’ye giriş çıkış yasaklanmıştır. İnönü’yü taşıyan tren Kayseri’ye 30 kilometre kala Himmetdede istasyonunda durdurulmuş ve İnönü’den Kayseri’ye girmemesi istenmiştir. İnönü ise, şehre girmekte ısrar etmiş ve 2 Nisan akşamı Kayseri’ye varmıştır. Geceyi Kayseri’de geçiren İnönü, Ertesi gün Yeşilhisar üzerinden Ankara’ya geçmek üzere Kayseri’den ayrılmışsa da, yolu İncesu’da bir kez daha kesilmiştir. Aracından inen İnönü, askeri birliklerce tutulmuş olan İncesu köprüsünü yaya olarak geçmiştir. Kurulan barikatları bir bir aşan İnönü, kendisini durdurmakla görevlendirilen birliğin komutanı olan Binbaşı Selahattin Çetiner’e “*Ateş emri verecek misin?*” diye sormuş ve Binbaşından “*Ne münasebet,*

³³⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.525.

³³⁵ Yücel, *a.g.e.*, s.140.

Paşam! Size ateş ettirmektense, kendime ateş edip intiharı tercih ederim” cevabını almıştır.³³⁶

Yeşilhisar’a gitmek isteyen İnönü, iktidarın engellemeleri neticesinde bu emeline ulaşamamış ve Ürgüp üzerinden Ankara’ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Siyasetin tansiyonunu yükselten Kayseri hadiseleri, iktidara yönelik tepkilerin artmasına ve muhalefetin kamuoyu nazarında bir nebze daha güç kazanmasına sebep olmuştur.³³⁷ Bu durumdan rahatsızlık duyan iktidar, en büyük siyasi rakibi olan CHP’yi sindirmek için yeni bir tedbir hayata geçirmiş ve bu hususta ilk adımını DP Meclis Grubunun 7 Nisan 1960 tarihli oturumunda atmıştır.

1.1.3.2. Meclis Tahkikatı Önergesinin DP Meclis Grubuna Gelişi: 7 Nisan 1960 Tarihli DP Meclis Grup Toplantısı

1960 senesi Şubat ayında yoğun mesai yapan TBMM, 29 Şubat 1960 tarihli oturumda alınan kararla, milletvekillerine dinlenme ve memleket içinde incelemelerde bulunma imkânı vermek üzere 4 Nisan 1960 tarihine kadar bir aylık bir tatil evresine girmiştir.³³⁸ Meclisin tatilde olduğu süre zarfında bilhassa Kayseri’de meydana gelen olaylar siyasi tansiyonunun yükselmesine ve muhalefetin kamuoyu nazarında biraz daha güç kazanmasına sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan iktidar partisi mensupları, en güçlü siyasi rakipleri olan CHP’yi etkisiz hale getirmek için yeni önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Bir aylık tatil evresinden sonra Meclise dönen DP milletvekilleri, 7 Nisan 1960 tarihinde gerçekleştirilen DP Meclis Grup toplantısında CHP hakkında bir Meclis tahkikatı açılması fikrini ele almışlardır.

DP Meclis Grubunun 7 Nisan 1960 tarihli oturumunda, DP Bolu milletvekili Reşat Akşemsettinoglu’nun Başbakan Adnan Menderes’e yönelttiği; CHP’nin son zamanlarda ülke içi ve dışında meşru iktidara karşı takındığı tavır hakkındaki şifahi soru okunmuş ve sonrasında İçişleri Bakanı Namık Gedik, Başbakan Adnan

³³⁶ Uyar, *Demokrat Parti...*, s.331-333.

³³⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s.529.

³³⁸ *TBMMZC*, D.11, C.12, İ.51, s.1122.

Menderes ve daha birçok DP milletvekili, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortam ve Hükümetin alması gereken tedbirler hakkında görüşlerini sunmuşlardır.³³⁹

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politikaya dair açıklamalarından³⁴⁰ sonra söz alan Reşat Akşemsettinioğlu, on üç sene Başbakan ve on iki sene Cumhurbaşkanı olarak, Takriri Sükûn ve İstiklal Mahkemesi Kanunlarıyla ve örfi idarelere dayanarak idaresini devam ettirmiş olan İsmet İnönü'nün, son zamanlarda Uşak, İstanbul, Yeşilhisar, İncesu ve daha pek çok bölgede mevcut düzeni, huzuru, sükûneti, emniyeti ve asayişini bozucu faaliyet gösterdiğini ve ülkede tehlikeli bir isyan hazırladığını iddia etmiştir.³⁴¹

İnönü hakkındaki düşüncelerini,

“İsmet Paşaya göre bütün mes’ul Demokrat partidir. İktidarında da bütün suç yalnız vatandaş tarafından işlenirdi. Takriri sükûn kanunu, İstiklâl Mahkemeleri kanunu, örfi idare kanunu bu itibarla haklı kaidelerdi. Eğer kendisi iktidara geçmese yapmayacağı yoktur, tarümar etmek, cepheyi yarıp Ankaraya varmak yalnız bu zatın hakkıdır. İktidara geçince kısa da olsa mevkiinden mahrum edenleri, bunlar bütün bir Türk milleti dahi olsa en ağır cezalarla tecziyeye azmetmiştir. Çünkü Türk milleti İsmet paşanın mazide dehşetli cezalarının çeşitlerini bol bol görmüştür.”

diyerek ortaya koyan Akşemsettinioğlu³⁴²; “geçmişin Milli Şefi” İnönü'nün, milli iradenin tezahür ettiği TBMM'yi ve onun meşru Hükümetini tehdit edip, en küçük bir endişe dahi duymadan bütün vatandaşları, memurları ve askerleri asayişini ve düzeni bozmaya ve isyana teşvik ettiğini; CHP milletvekillerinin yumruklu, bıçaklı, tabancalı ve küfürlü kavgalarıyla Meclis oturumlarını karıştırdıklarını ve Meclisteki menfi faaliyetlerinden istedikleri sonuçları alamayan CHP'lilerin, bunun üzerine, mevcut kanunları hiçe sayarak, idari emirleri tanımayarak, polis, jandarma ve asker kordonlarını yararak, Türk Milletini yeniden “şef sistemine” götürme yolunda gayri meşru bir mücadeleye atıldıklarını ifade etmiştir.³⁴³

CHP'nin, bahsedilen amaçlara bir an önce ulaşmak için, 21 Mart 1960 tarihinde kendi bünyesinde gizli bir teşkilat kurduğunun ele geçen belgelerden anlaşıldığını ve

³³⁹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.15-302.

³⁴⁰ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.2-14.

³⁴¹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.15-16.

³⁴² DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.16.

³⁴³ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.16.

partinin bu hususta çıkan haberleri reddetme yoluna gitmediğini açıklayan Akşemsettinoglu; belirli kanunlar çerçevesinde kurulup, tüm gaye ve tasarruflarını nizamnamesi içinde açıkça belirtmek zorunluluğunda olan bir partinin, nizamnamesi dışında gizli faaliyet yürütmesini eleştirmiş ve vatandaşları isyana ve ihtilale sürüklemek hedefiyle gizli faaliyetler yürüten CHP'nin kapatılması gerektiğini söylemiştir.³⁴⁴

Demokrasinin bir hoşgörü sistemi olduğunu, lakin idarecilerin de, vatandaşların can, mal, ırz ve hürriyetlerini gayri meşru yollarla tahrip etmek isteyenlere karşı olağan üstü önlemler almakla vazifeli bulunduğunu belirten Akşemsettinoglu; bu bağlamda, Hükümetin getireceği ve DP Grubunun onaylayacağı bir kanunla, Ankara'da, demokrasiyi yok etmeyi ve vatandaşları isyana teşvik etmeyi amaçlayan siyasi kuruluşları yargılamakla görevlendirilmiş, olağanüstü bir mahkemenin kurulmasını talep etmiştir.³⁴⁵

Akşemsettinoglu'ndan sonra Hükümet adına söz alan İçişleri Bakanı Namık Gedik, Meclis tatile girdikten sonra Kayseri'de meydana gelen hadiselerle, bu hadiseleri hazırlayan sebepler ve memlekete hâkim olan huzursuzluk havası hakkında açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁶

CHP'nin 1957 seçimlerini kazanmak pahasına giriştiği gayri meşru ve düzen bozucu faaliyetlerin, zaman içinde ülkenin bütünlüğünü tehlikeye sokacak bir seviyeye ulaştığını belirten Gedik; CHP'nin "*gözü pek ve kanun tanımaz elebaşlarının*" 1957 seçim sonuçlarına gölge düşürmek maksadıyla, bilhassa Kayseri ve Gaziantep gibi şehirlerde, komünistlerin dahi aklına gelmeyecek türden eylemler gerçekleştirdiklerini; Gaziantep hadiselerinin hukuki sonucundan da cesaret alan muhaliflerin, yeni bir seçime gidileceğine dair son zamanlarda çıkan haberlerin ardından, CHP Merkezinde hazırlanan plan çerçevesinde "*korkunç*" bir propaganda başlattıklarını, düzenledikleri kongrelerde Hükümete açıkça tehdit ve iftiralar savurduklarını, bunlarla yetinmeyip yeraltı faaliyetlerine giriştiklerini ve özellikle

³⁴⁴ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.17.

³⁴⁵ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.17-19.

³⁴⁶ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.20-44.

DP'nin üstün olduğu yörelerde, vatandaşlar arasında kanlı hadiselerle sebebiyet verecek tahriklere başvurduklarını ifade etmiştir.³⁴⁷

Bir aylık tatil devresinde seçim bölgelerine giden DP milletvekillerince toplanan bilgilerin, bahsettiği bu gerçekleri açıkça ortaya koyduğuna değinen Gedik³⁴⁸, konuşmasının devamında, Kayseri'de meydana gelen hadiseler ve bu hadiselerin arka planı hakkında malumat sunmuştur.³⁴⁹

Kayseri'ye 80 kilometre uzaklıktaki, 6-7 bin nüfuslu Yeşilhisar kazasının öteden beri CHP'ye teveccüh gösterdiğini ve 1957 seçimlerinin de Yeşilhisar'da CHP lehine sonuç verdiğini anlatan Gedik, seçim neticesinde sahip oldukları kısmi üstünlüğü kullanan CHP'lilerin DP'liler üzerinde daima bir baskı havası oluşturduklarına ve taraflar arasında zaman zaman irili ufaklı hadiseler meydana geldiğine değinmiş; bahsedilen bu nazik durum ve yaşanan olayların fazlalığı sebebiyle kazada altı ay önce kadrolu bir polis teşkilatının kurulduğunu belirtmiştir.³⁵⁰ Gedik'in beyanına göre 24 Mart 1960 tarihinde Yeşilhisar'da meydana gelen ayaklanma hadisesi şu şekilde gelişmiştir. CHP Yeşilhisar Parti Başkanı, 7 Şubat 1960 tarihinde kazanın DP'li Belediye Başkan Yardımcısını öldürmeye teşebbüs etmiş ve yakalanarak adliyeye sevk edilen şahıs, hakkında açılan takibat neticesinde, 23 Mart 1960 günü Kayseri ağır ceza mahkemesinde yargılanmak üzere Kayseri'ye sevk edilmiştir. CHP Parti Başkanının, kazada DP'lileri sindirmek yolundaki fiillerin öncüsü olması ve bu fiillerin faillerinin tespit edilip, hadiselerin önlenmesi amacıyla Yeşilhisar polis teşkilatına Kayseri'den iki polis daha gönderilmiştir. 24 Mart 1960 günü bir vatandaş, evinin taşlandığı hususunda mahalli savcılığa müracaatta bulunmuştur. Hadise hakkında soruşturma başlatan savcılık, biri CHP'li olmak üzere dört şahsı yakalatmış ve ifadeleri alınan şahıslar daha sonra serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılan CHP'li şahıs, karakolda dövüldüğünü etrafına yaymış ve bu durumu protesto etmek isteyen bir kitle gösteri yapmıştır. Gösteri esnasında DP'li bir vatandaşın ağır şekilde dövüldüğünü gören savcı, polislere emir vererek hadiseye müdahale ettirmiştir. Müdahale esnasında göstericiler tarafından darp edilen bir polis, tabancasını çekerek üç kişiyi yaralamıştır. Hadiseye şahit olan bir üsteğmen

³⁴⁷ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.20-25.

³⁴⁸ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.25.

³⁴⁹ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.25-44.

³⁵⁰ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.25-27.

uyarı amacıyla havaya üç el ateş etmiştir. Olay yerine yetişen jandarmanın hadiseye müdahale ettiği esnada protestocu topluluk, önce savcılık sonra da Kaymakamlık makamına saldırı girişiminde bulunmuştur. Kaymakamın bir erin silahını alarak protestoculara karşılık vermesi üzerine topluluk dağılmıştır. Olaylar esnasında bir komiser ve bir polis, başka bir protestocu grup tarafından darp edilip yerlerde sürüklenmiştir. Merkezden gönderilen görevlilerin duruma el koyması sonucunda hadiselerin önü alınmış ve tespit edilen suçlular tutuklanarak adli makamlara sevk edilmiştir.³⁵¹

Yaşanan bu hadisenin ardından harekete geçen CHP Genel Merkezinin, parti genel sekreterinin imzasıyla bir beyanname yayımladığını ve bu beyannameyle, hadiselerin sorumluluğunun iktidara yüklenip, CHP’li oldukları tespit edilen suçluların himaye edildiğini belirten Gedik; İnönü’nün Kayseri’ye düzenlediği seferin de, 2 Mayıs’ta Kayseri’de yapılacak parti Kongresine katılma kisvesine büründürülmüş olmasına rağmen, aslında, “*hadiselerin dumanı tüttüğü*” Yeşilhisar’ı hedef aldığını iddia etmiştir.³⁵²

Yeşilhisar’da beliren şartlar altında İnönü’den seyahatini iptal etmesinin umulduğunu lakin bu beklentinin boşa çıktığını belirten Gedik; İnönü’nün Kayseri’ye gelişi ve Yeşilhisar’a geçişinin bazı yeni olaylara sebebiyet verebileceği endişesiyle hareket eden Kayseri Valisinin, şehrin emniyet ve asayişinin korunması amacıyla İl İdaresi Kanunun kendisine tanıdığı yetkilere dayanarak, CHP Liderinin Kayseri’ye geleceği gün şehirde yapılacak her türlü siyasi parti kongresine yasak getirdiğini ifade etmiştir. Valinin, İnönü’yü taşıyan treni Himmetdede istasyonunda bir süre bekleterek, yasak kararını ve şehrin asayişi bakımından Kayseri’ye girmemesi gerektiğini İnönü’ye bildirdiğini; İnönü’nün ise, Kongrenin yapılmaması hususunu teşkilata iletmediğini söyleyerek, muhalif bir parti başkanı ve milletvekili olarak Yeşilhisar’da vuku bulan hadiseleri yerinde incelemek üzere yoluna devam edeceğini açıkladığını vurgulayan Gedik; İnönü’nün seyahate devam etmekteki amacını,

“Kendisinin ve tutumunun tahrik ettiği ve suç işlettiği insanların ayaklarına kadar giderek himaye altına alacak ve hem bu suretle onlara

³⁵¹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.27-33.

³⁵² DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.33-35.

karşı borcunu eda edecek, hem de bundan sonra aynı şekilde suça devam için vatandaşları tahrik ve teşvik edecekti.” şeklinde açıklamıştır.³⁵³

İnönü'nün Kayseri'ye geçişine, seyahatten doğacak tüm neticelerin sorumluluğunu bizzat üstlenmesi şartıyla, izin verildiğini ve Kayseri'ye olaysız bir şekilde varan İnönü'nün geceyi şehirde geçirdiğini anlatan Gedik; o gece, İnönü'nün ertesi gün bir basın toplantısı yaptıktan sonra Ankara'ya döneceğine dair istihbarat alınmış olmasına rağmen, Yeşilhisar'a gideceğini beyan eden İnönü'nün ve “*partizan teşkilatının*” bu seyahatte ısrarcı olacağını tahmin ve kabul ettikleri için, devletin şeref ve haysiyetini ve Hükümetin otoritesini korumak amacıyla bakanlık olarak bir takım tedbirler aldıklarını ve İnönü Yeşilhisar istikametine hareket ettiği zaman treni İncesu mevkiinde bir kez daha durduklarını açıklamıştır.³⁵⁴ Yeşilhisar'da yaşayan ve CHP'liler karşısında azınlık durumuna düşen DP'lilerin, meydana getirilen hava münasebetiyle sinmiş vaziyette, üzüntü ve acı içinde bulunmalarına rağmen devlet ve Hükümetin, bu defa bütün kuvvetiyle kendi yanlarında olduğunu da bildiklerinden söz eden Gedik; bütün bu durumlara vakıf olan CHP milletvekillerine ve İnönü'ye, İncesu'da durduruldukları esnada, Yeşilhisar'a gitmemeleri yönünde tekrar ikazda bulunulduğunu anlatmıştır. CHP teşkilatının, etraftan toplayarak şehre yerleştirdiği birkaç “*devşirmeyi*” vasıtalar aracılığıyla İncesu'ya hareket ettirdiğini söyleyen Gedik; “*İncesu barajı*” yıkıldığı takdirde CHP'lilerin Yeşilhisar'a varmak ve maksatlarını orada gerçekleştirmek imkânına kavuşacaklarını bildiklerinden, İnönü'nün bütün direktmelerine rağmen seyahatine izin vermediklerini ifade etmiştir.³⁵⁵

İçişleri Bakanından sonra Kamil Gündeş (Kayseri) söz almış ve Kayseri'de meydana gelen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi sunmuştur. Yeşilhisar olaylarının yayım yasağına uğradığını, Kayseri olaylarının da basın tarafından tahrif edilerek kamuoyuna sunulduğunu ve parti grubunun gerçekleri öğrenmesi için bu konuşmayı yapmak istediğini belirten Gündeş; Kayseri'de vuku bulan hadiselerin münferit olaylar değil, CHP'nin kanun dışı hareketlerinin en vahimleri olduğunu söylemiştir. Kayseri'de, CHP idarecilerinin yanı sıra başka seçim bölgelerinden milletvekili seçilmiş olanların ve askerlikten istifa edip siyasi ikbal peşine düşenlerin dahi menfi

³⁵³ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.36-39.

³⁵⁴ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.40-41.

³⁵⁵ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.41-44.

faaliyetler yürüttüğüne değinen Gündes; Yeşilhisar'da, bilhassa Amerikan aleyhtarlığı üzerinden; memleketin Amerikalılara satıldığına, Amerikalıların Türklerin namusuna el uzattığına ve Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine dair, propagandalar yapıldığını anlatmıştır.³⁵⁶

Yeşilhisar hadiselerine yayım yasağı gelmeden önce basın, olayları tahrif ederek, DP'lilerin, kazada yapılan bir kooperatif seçimini kaybetmeleri üzerine, bu hadiseleri meydana getirdiklerine yönelik, yayım yaptığını söyleyen Gündes; bu haberlerin gerçeği yansıtmadığından bahisle, olayların iç yüzü hakkında malumat vermiştir. Gündes'in anlatımına göre hadiseler şu şekilde gelişmiştir: CHP Yeşilhisar Parti Başkanı Mustafa Ünal, aralarında hasımlık bulunan Salih isimli DP'li Belediye Başkan Yardımcısını önce içki içmeye, içkiler içildikten sonra da kahve içmeye davet etmiştir. Kahveler içilmeden önce Ünal, dükkânına ceza verdirdiğini iddia ettiği Salih'e hakaretler eşliğinde tepki göstermiştir. Mekânda bulunanların sarf edilen hakaretlere tepki vermesine sinirlenen Ünal, evden silahını aldıktan sonra mekâna geri dönmüş ve "*İsmet Paşa'nın dediği an geldi*" diyerek Salih'e iki el ateş etmişse de, zabıtalının müdahalesi neticesinde Salih olaydan yara almadan kurtulmuştur. Hadise sonrasında tutuklanan Ünal, serbest bırakılması için CHP'li avukatlara ve türlü yollara başvurmuş fakat muvaffak olamamıştır. Bu arada, kazada sorgu hâkimliği görevini sürdüren ve "*Memleket aleyhine faaliyet yürüttüğü herkesçe bilinen*" Ömer isimli şahıs, yakın zamanda gerçekleştirilecek olan kooperatif seçimlerinde hadise çıkartılması halinde birçok DP'liyi tutuklayacağına dair CHP'lilere teminat sunmuştur. Ne var ki DP'liler, kazada huzursuzluk çıkmasını istemediklerinden dolayı, 21 Mart 1960 günü gerçekleşen kooperatif seçimlerine katılmamışlar ve hazırlanan plan böylece suya düşmüştür. 24 Mart 1960 günü gerçekleşen ve hükümet konağını basmaya varan hadiseler ise şu şekilde gelişmiştir. Olay günü bir CHP'li savcılığa başvurmuş ve ikisi DP'li biri de CHP'li olmak üzere üç kişi hakkında, bir gece evvel evinin taşlandığı belirterek şikâyette bulunmuştur. Yapılan tahkikat sonunda serbest bırakılan şahıslardan CHP'li olan, karakolda dövüldüğünü yayararak, "*hürriyet yok mu adalet yok mu*" diyerek etrafına topladığı bin kişiye varan bir kitleyle beraber Hükümet binasına yürümüştür. O sırada olay mahallinden geçen Ahmet Arslan isimli DP'li; "*hadiseyi ihbar eden Halk partilidir,*

³⁵⁶ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.45-51.

seni suçlu gösteren Halk partilidir, halk partilinin camını kim kırdığı hakkında tahkikat yapan Hükümet, niçin hürriyet yok mu, adalet yok mu diyorsun” diyerek tepki göstermiş ve topluluk tarafından öldüresiye dövülmüştür. Olaya müdahale eden polisler darp edilmiştir. Bu esnada sayıları gitgide artan gösterici topluluğu, Mustafa Ünal’ın ağır ceza mahkemesine sevkini isteyen savcuyu hedef alarak; “*savcının başını isteriz*” nidalarıyla saldırıya geçmişlerdir. Kaza Kaymakamının telkinlerini de hiçe sayan topluluk, bu sefer de Hükümet binasını basmaya teşebbüs etmiştir. Kalabalığın taşkınlığı ancak olay yerine gelen CHP Yeşilhisar İkinci Başkanı Mehmet Andaç’ın “*dağılın*” demesiyle son bulmuştur. Hadisenin akşamında eli sopalı 200 kişilik bir topluluk, zorla önlerine kattıkları polis komiseriyle beraber, DP’lilerin evlerini basmışlardır.³⁵⁷

Hadiselerin bir gün sonra yatıştığını, yetkililerin gerekli incelemeleri başlattığını ve Mustafa Ünal’ın binlerce kişi tarafından Kayseri ağır ceza mahkemesine uğurlandığını söyleyen Gündeş; idari yetkililer ve kolluk güçlerinin yatıştıramadığı gösterici topluluğunun CHP yetkilisinin bir sözüyle dağılmasını, bu olayların bir plan çerçevesinde meydana getirildiğinin ispatı olduğunu söylemiş; kaza halkının, bilhassa Amerikalılar üzerinden yapılan propagandalar neticesinde, ırz ve namusunu müdafaa edecek şekilde hazırlanıp, tahrik edildiğini ve aynı durumun Tokat, Sivas, Çorum gibi çevre illerde de geçerli olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁸

İnönü’nün Kayseri’ye yapacağı seyahat öncesinde Kayseri milletvekilleri olarak şehre gittiklerini ve incelemelerde buldukları açıklayan Gündeş; şehirde, CHP direktiflerini yaymak için kurulan ve gizlice faaliyet yürüten “Bizim Radyo” nun dinlenmesi; ordunun desteğini alan İnönü’nün, her türlü barikatı aşabilecek ve gerekirse seçim yolunun dışında iktidara gelecek kudrete sahip olduğu; CHP’ye eşit mücadele hakkı tanınmadan yapılacak seçimlerin gayri meşru olacağı ve gerekirse “*dişe diş, kola kol başa baş*” mücadele verileceği, yönünde propagandalar yapıldığını belirtmiş ve ayrıca, Kayserinin zenginleri tarafından desteklenen CHP teşkilatının, başka yörelerden getirttiği birçok suçluyu şehre yerleştirdiğini ve bu suçluların, şehrin asayişini bozacak faaliyetler yürüttüğünü ifade etmiştir.³⁵⁹

³⁵⁷ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.52-72.

³⁵⁸ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.69-75.

³⁵⁹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.76-86.

Yeşilhisar hadiselerinin yarattığı gerginliği ve Kayseri’de var olan siyasi ortamı değerlendiren Hükümetin, şehirde kongre düzenlenmesini yasakladığını ve bu yasağın yalnız CHP değil DP için de uygulandığını söyleyen Gündeş; gerek yasak kararının gerekse şehre hâkim olan nazik durumun, Kayseri Valisi tarafından seyahat öncesi İnönü’ye tebliğ edildiğini, tüm ikazlara rağmen Kayseri seyahatine başlayan İnönü’nün, hem yeniden ikaz edilmek hem de yaşanacak olayların sorumluluğunun kendisinde olacağını belirtmek maksadıyla, Himmetdede istasyonunda bir süre alıkonulduğunu açıklamıştır.³⁶⁰ Tüm uyarılara rağmen Kayseri’ye giren İnönü’yü karşılamaya gelenlere engel çıkarıldığına ve İnönü’nün 100 bin kişi tarafından karşılandığına dair haberlerin gerçeği yansıtmadığına da değinen Gündeş; İnönü’nün en fazla 5 bin kişi tarafından karşılandığını ve karşılamaya gelenlerin aranması sonucunda 60’a yakın silahın ele geçirildiğini belirtmiştir.³⁶¹

Düzen, kanun ve nasihat tanımaz bir halde hareket eden ve Yeşilhisar’dan, hayata geçirmek istediği plan hususunda, olumlu bir sinyal de almış olan İnönü’nün İncesu’da yeniden alı konulup, Yeşilhisar’a geçirilmemesini, devlet otoritesinin korunması ve kötü hadiselerin önüne geçilmesi bakımından yerinde bir adım olarak gören Gündeş; Kayseri hadiselerinin basit birer olay gibi değerlendirilmemesi gereğine tekrar vurgu yapmış; memleket huzur bulmadıkça ve huzur ortamını bozanlar cezalandırılmadıkça ülkenin birçok yerinde daha başka olayların meydana gelebileceğinden bahisle, Hükümetten, gayet esaslı tedbirler almasını talep etmiştir.³⁶²

Gündeş’ten sonra DP Kayseri milletvekillerinden Hakkı Kurmel söz almış ve Gündeş’in beyanlarını destekler mahiyette bir konuşma yapmıştır.³⁶³

Kurmel’in ardından kürsüye gelen Kemal Serdaroğlu (İzmir), DP Grubunun, 1957 seçimlerinden sonra CHP tarafından meydana getirilen birçok olaya şahit olduğu halde, Tedbirler Komisyonu oluşturmak dışında, hadiseleri ortadan kaldıracak esaslı tedbirler alamadığını ve bu Komisyona ait raporun da henüz önlerine gelmediğini belirtmiş; Grup içinde zaman zaman, Hükümetin tedbirler konusunda gerekli adımı

³⁶⁰ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.86-87.

³⁶¹ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.88.

³⁶² *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.89-91.

³⁶³ *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.92-99.

atmadığına dair söylemler üretilmiş olmasına rağmen, Grubun da, Hükümete bu hususta gerekli yetkileri vermediğini ifade etmiştir. Doğulu ülkelerde eşitlik, Batılı ülkelerde ise, kişisel hürriyet prensibine dayalı bir demokrasi sistemi uygulandığına vurgu yapan Serdaroğlu; “altı ok” da dahi hürriyete yer vermeyen CHP’nin tüm prensibini “eşitlik” üzerine kurmuş olmasına rağmen, Türkiye’nin, 1950’den itibaren Batı demokrasisine geçtiğini belirtmiş ve CHP’yi komünist usuller dâhilinde mücadele sürdürmekle suçlamıştır. CHP’nin, memlekette ikilik yaratmak, anarşi yoluyla Hükümeti yıkmak ve gizli teşkilat kurmak yoluyla beliren, üç farklı taktik etrafında faaliyet yürüttüğünden söz eden Serdaroğlu; normal bir siyasi mücadele vasfını kaybeden DP-CHP mücadelesinin, Amerika-Rusya örneğinde olduğu gibi doktrinsel ve uzlaşmaya imkân tanımayan bir vaziyet aldığını belirtmiştir. Ülkede, “*ben senin kelleni istiyorum, mevkiini istiyorum*” söylemiyle faaliyet yürüten bir muhalefet varken, DP’nin, alınacak tedbirler hususunda yavaş ve kararsız kaldığına değinen Serdaroğlu; DP’nin aynı tutumu devam ettirmesi halinde, Irak’ta yaşanan olayların Türkiye’de de gerçekleşebileceği uyarısında bulunmuş ve atılması gereken adımlara dair düşüncesini; “*ya komünizmi önleyecek tedbirler alalım ki bu da Halk Partisini kapatmaktır yahut birakalım takabbul edelim, bu yolda kan dökmeyelim.*” diyerek ortaya koymuştur.³⁶⁴

Serdaroğlu’nun ardından söz alan Zeki Erataman (Tekirdağ), İşleri Bakanı ve Kayseri milletvekilleri tarafından verilen izahatın kendisini üzüntüye sevk ettiğini belirtmiş ve CHP’nin faaliyetleri karşısında gerekli önlemleri almayarak, aciz bir görüntü ortaya koyduğunu düşündüğü Hükümeti gayet sert bir üslupla eleştirmiştir. Yeşilhisar olaylarını, “*Halk Partisi isyan bayrağını açmıştır*” diyerek tanımlayan Erataman; Örfi idare ilan edip birkaç kişiyi idam etmek dururken, aciz bir ruh hali içinde hadiseye yaklaşan Hükümetin, “*Halk Partisini kısıktıvrak yakalamak*” yolunda önemli bir fırsatı elinden kaçırdığını söylemiştir. Kayseri hadiseleri esnasında kendisine verilen emri dinlemeyip daha sonra ordudan istifa eden bir subay mevcutken, ona kumanda eden Bakanın istifa etmeyip görevine devam etmesini ve İnönü’ye Kayseri’ye geçiş imkânı tanınmasını eleştiren Erataman; DP Grubunun Hükümete yardımcı ve destek olacak her kararı verdiği halde, Hükümetin, Türk Milletinin ve DP Grubunun bütün gücü, şerefi ve haysiyetiyle kendisine bahşettiği

³⁶⁴ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.100-105.

kuvveti ve DP mirasını boşa harcadığını ifade etmiştir. CHP'nin “*ne mal olduğu*” çok iyi bilindiği halde, Hükümetin ülkeyi gündelik politikalarla yönettiğini ve bu politikanın bir tezahürü olarak, Tedbirler Komisyonu ve Basın Kanunu gibi teşebbüslerin sonuca ulaştırılmadığını belirten Erataman, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu üzerinden eleştirilerine devam ederek; kurulan barikatlara aldırış etmeyen, beyannameler yayımlayan, üstüne üstlük orduya da teşekkür eden, “*Allah'ın ve milletin yok ettiği bir insanın*”, sırf bu kanun yüzünden kahraman ve neredeyse peygamber sıfatına erecek hale geldiğini söylemiş ve ayrıca, vatandaşların, Vatan Cephesi hakkında yapılan radyo yayınlarını artık uygun bulmadığını iddia etmiştir.³⁶⁵

Erataman'ın eleştirileri üzerine söz alan Başbakan Menderes, Nisan-Mayıs aylarında gerçekleştirilen tüm grup toplantılarında olduğu gibi, parti grubunu ortak hareket etmek hususunda uyarıp, teşvik ederek konuşmasına başlamıştır. Demokratik rejimin “*soysuzlaşım*”, muhalefet tarafından istismar edildiği şartlar içinde, ülkenin idare edilir halden çıktığını ve gerekli tedbirlerin alınmadığına yönelik söylemlerin gerçeği yansıtmadığını ifade eden Menderes; daha önce uygulanan örfi idare tedbirinden istenen sonucun alınmadığını, basın ve muhalefet tarafından işlenen suçlara caydırıcı cezalar verilmediğini ve Hükümetin elindeki yetkiler ile mevcut kanunların, muhalefetin ve basının illegal faaliyetlerini sonlandırma hususunda yetersiz kaldığını açıklamıştır. Basının ülke gerçeklerini tahrif ederek yayınladığına değinen Menderes, bu durum karşısında Hükümetin de radyo aracılığıyla kendisini ifade etmeye ve böylelikle vatandaşla irtibat kurmaya yöneldiğini belirterek, kendisinin, tüm mesuliyeti omuzlarına alıp, bizzat kaleme aldığı metinlerle, muhalefetin Balkan komitacıları gibi faaliyet gösterdiğini radyodan ilan ettiğinden bahisle, radyonun Hükümet tarafından kullanılmasına yönelik eleştirilere cevap vermiştir. DP'li iki milletvekili tarafından CHP'nin faaliyetlerinin Meclis tarafından araştırılmasına yönelik bir önerge hazırlandığına ilk kez bu konuşmasında değinen Menderes, milletvekillerini bu girişimlerinden dolayı kutlamış ve muhalefete karşı sert önlemler alınması gereğinden bahisle DP Grubundan, parti grubu gibi değil Meclis gibi hareket etmesini, her şeyi Hükümetten beklemek yerine inisiyatifini ele almasını ve

³⁶⁵ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.106-115.

muhalefetin faaliyetlerine yönelik bir kanunu TBMM'den çıkarmasını talep etmiştir. Gruptan ve Meclis tahkikatından beklentisini,

“Siz geleceksiniz buraya, hükümet tedbir alsın diyeceksiniz ve gideceksiniz. Neden? Açın bir Meclis tahkikatı, tesbit edin bunları. Bu ne Biçim Partidir? Biz Amerikalılara kızlarımızı peşkeş çekmiş miyiz, bunlar bunu söylemişler mi? Bu namussuzca, hayâsızca söylenenleri tesbit edip bunları getirin Meclise düşünelim, konuşalım. “Ahlaksızlar, namussuzlar sizi kapatıyoruz” diye B.M.M nin kararıyla kapatalım.”

diyerek ifade eden Menderes; en ağır tedbirleri almak mümkün olduğu halde, hadiseler belirli bir olgunluğa eriştikten sonra kamu vicdanından tam onay almış önlemleri hayata geçirmek yolunu seçen Hükümetin, demokrasiye zarar gelmemesi, DP isminin tarihte kötü anılmaması ve Memlekette olumsuz bir olay yaşanmaması adına, bin bir acı ve sorumluluğa da katlanarak, ılımlı bir siyaset izlediğinden söz etmiştir. İzlenen ılımlı ve sabırlı siyaset sayesinde DP'nin halk nezdinde daha değerli, kuvvetli ve teveccüh gören bir hale geldiğini ve bu durum neticesinde sandığa gitmekten korkan CHP'nin, komünist metotlara başvurmaktan başka bir çaresinin kalmadığını belirten Menderes; Hükümet olarak gösterdikleri sabır neticesinde olayların belirli bir gelişim gösterdiğine ve bu sayede milletin büyük bir çoğunluğunun, CHP'nin *“karıştırıcı bir parti”* haline gelip, Balkan komitacılığı ruhu ve zihniyeti ile hareket etmekte olduğunu anladığına vurgu yapmıştır.³⁶⁶

CHP'nin, *“Bunlar kadınlarımızı satıyorlar, memleketi sattılar, har vurup harman savuruyorlar, baştan aşağı hırsızlar”* diyerek yıkıcı propagandalar yürüttüğü, bu propagandalar için, kendi radyosu gibi gösterdiği komünist radyosunu kullandığı ve *“Kulak gazetesi”* namıyla bir yeraltı teşkilatı kurduğu ortamda, TBMM'nin, CHP'nin bu faaliyetlerine el atmak dururken, Et-Balık Kurumunda ve İstanbul'un imar işlerinde var olduğu söylenen suiistimal iddialarıyla meşgul olmasını eleştiren Menderes; DP Grubu ve Hükümetin, seneler boyunca yaşanan olayları *“afyon”* yutturulmuş gibi bir ruh hali içerisinde izlemesine rağmen, Yeşilhisar hadiselerinin, ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli sürecin herkesçe anlaşılmasını sağladığını ve artık ileri tedbirler alma vaktinin de gelmiş olduğunu ifade etmiştir. Hükümetin ve adli makamların, sahip oldukları yetkiler dâhilinde, CHP'nin faaliyetleri soruşturmak ve cezalandırmak bakımından aciz kaldığından birçok defa söz eden Menderes, bu

³⁶⁶ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.116-146.

durumu; “Bizim takatımız bir noktaya kadar gelir. Yüzme bilmeyen birisi düşmanını okyanusun kenarına kadar kovalamış. Adam denize atlamış yüzüp gidiyor. O ne yapsın?” ifadesiyle ortaya koymuş; yaşanan süreçte sorumluluğu olanların ancak Meclis tarafından kurulacak Tahkikat Komisyonunca hesaba çekilebileceğinden bahisle, “Siz Meclissiniz, parti grubu hüviyetinden biraz çıkınız, meclis olunuz.” diyerek hitap ettiği parti grubunu, CHP’nin faaliyetlerine dair Meclis tahkikatı açılması hususunda bir kez daha teşvik ve telkin etmeye çalışmıştır.³⁶⁷

Menderes’in ardından söz alan Mazlum Kayalar (Bursa), Başbakanın emriyle Yeşilhisar hadiselerini incelemek üzere yüksek rütbeli devlet memurları arasından meydana getirilen ve 26 Mart 1960 tarihinde Yeşilhisar’a gönderilen heyete iştirak ettiğini belirttikten sonra, Yeşilhisar’da elde edilen bilgiler ve muhalefetin faaliyetlerine karşı alınması öngörülen tedbirler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ülke çapında meydana gelen olayların ele alınış şekli ve mesullerin bu olaylar üzerine eğiliş tarzı göz önünde tutulduğu takdirde, ileride alınacak tedbirler hakkında bir hükme varılabileceğinden söz eden Kayalar; Yeşilhisar olaylarının da, CHP’nin içyüzünü, komplolarını ve bu komploların ulaştığı seviyeyi DP’ye göstermesi bakımından, parti ve iktidar için çok isabetli bir zamanda meydana geldiğini ifade etmiştir. İnönü’nün Şubat ayında Bursa ve Konya seyahatlerinde sarf ettiği; “dünyanın [DP] başına yıkılacağı, [DP’nin] alaşağı edileceği ve Millet’in bunda kararlı olduğu” tarzındaki söylemlerin, meşruiyet çerçevesinde değerlendirilme ihtimali bir yana, CHP partizanlarını şiddete teşvik etme özelliği de barındırdığından, elastiki bir yapı arz ettiğini savunan Kayalar, bu iddianın en bariz delili olarak; CHP Yeşilhisar Parti Başkanı Mustafa Ünal’ın, “İnönü’nün dediği günler geldi, evlerinizi başımıza yıkacağız” diyerek, DP Belediye Başkan Yardımcısı Salih Kürkcü’yü öldürmeye teşebbüs etmesini göstermiştir.³⁶⁸

Yeşilhisar olayları esnasında, yerel savcının “kellesinin istendiğini”, dokuz vatandaşın evinin basıldığını, DP’li bir vatandaşın evine girilerek karısına hakaret edildiğini, bir fırının kasasının yağma edildiğini, olaylara denk gelen muhtelif zamanlarda evlerin taşlandığını ve vatandaşların yaralandığını belirten Kayalar; Yeşilhisar olayları sebebiyle 22 kişinin adliyeye verildiğini, adliyeye verilenlerden

³⁶⁷ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.143-156.

³⁶⁸ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.157-161.

14'ünün tutuklandığını, tutuklananlardan 2'sinin DP'li olup, bu kişilerin suçlarının diğer tutuklulardan tamamen farklı olduğunu, olayın bir iddianameye bağlandığını ve davanın Ankara mahkemelerinde görüleceğini açıklamıştır. Yeşilhisar olaylarını, bir merkezden idare edilip, her an emre hazır vaziyette bulunan bir kitlenin hazırlanmakta olduğunu gösteren ve kendilerini güvenlik güçleri karşısında dokunulmaz sayıp, Hükümetten bir parça daha kuvvetli gören CHP'lilerin neler yapabileceklerini gözler önüne seren, tertipli bir hadise şeklinde tanımlayan Kayalar; bu hadiselerin, İnönü'nün masumane bir şekilde göstermek istediği konuşmalarının, CHP'liler tarafından nasıl yorumlandığını ortaya koyması bakımından da önem arz ettiğini vurgulamıştır. Kayalar, Yeşilhisar olaylarının sorumluları hakkında, maddi delillerin yetersizliği ve Hükümetin hadiselere yaklaşım tarzı sebebiyle istenen adli neticelerin alınamadığı Uşak ve Gaziantep olaylarından farklı olarak, kendileri tarafından birçok maddi delil elde edildiğini ve hatta kurmay subay Bahri Yazır ve emekli kaymakam Mehmet Toprak'ın bu olayı tertiplediğinin dahi belirlendiğini açıklamıştır. Olayın, büyük bir topluluk tarafından işlenmiş, isyan tarzında bir hadise olması sebebiyle³⁶⁹, olağanüstü önlemler alınarak değerlendirilmesi gerekirken, Türk Ceza Kanununda isyan ve ihtilal hareketlerini karşılayacak hükümlerin bulunmadığını belirten Kayalar; adli makamların maddi deliller üzerinden hareket edeceği gerçeğinden bahisle, gerek DP'nin demokrasi anlayışı gerekse kanunlardaki boşluklar sebebiyle hadisenin üzerinin örtülmemesi amacıyla, olay mahallinde tespit ettikleri tüm maddi delilleri adli makamlara sunacaklarını ve DP Grubu olarak bu davanın takipçisi olacaklarını söylemiştir. Bu yolla suçluların somut biçimde Türk ve Dünya kamuoyu önüne serileceğinden hareketle, Yeşilhisar olaylarının adli neticeleri hakkında, bazı arkadaşları gibi, umutsuz olmadığına değinen Kayalar, konuşmasını Hükümetin alacağı tedbirler meselesine getirmiş ve bu hususta ihtiyatlı davranılmasına dair temennisini;

“Ben bu maruzatımla bu davanın sonunu bekleyelim, hiçbir tedbir almayalım gibi bir nokta-ı nazarın müdafaasında değilim. Ancak Mecliste yapılacak olan 177 inci maddeye göre tahkikat yapılması için verilmiş tahrir ve bundan sonra verilecek tahrirlerle bu dava at başı bir

³⁶⁹ Kayalar, adli makamların, topluca işlenen suçların faillerinin tespiti noktasında aciz kaldığına da değinerek; bin beş yüz kişinin iştirak ettiği düşünülen Yeşilhisar olaylarında, hayatına kast edilen savcının olaya el koyduğunu ve ilk başta suçlu tespiti yapamayan savcının, daha sonra ancak, olaylara bizzat şahit olan Kaymakamın tanıklığı sayesinde, 22 kişi hakkında dava açabildiğini belirtmiştir. *DPMGTT*, 7 Nisan 1960, s.164-165.

istikamette gidecek ve nasıl olsa bir zamana ihtiyacımız bulunacaktır.”
diyerek ortaya koymaya çalışmıştır.³⁷⁰

Kayalar’dan sonra tekrar söz alan Başbakan Menderes, Erataman ve Kayalar’ın konuşmaları vesilesiyle belirginleşen, Hükümetin “*bocalamasına*” dahi sebebiyet verebileceğini düşündüğü, görüş farklılıkları karşısında “*söyleyin bana, ben ikisi arasında ne yapayım?*” diyerek tepki göstermiştir. Kayalar’ın ortaya sürdüğü, isyan hareketlerinin Türk Ceza Kanunu’nda karşılığı bulunmadığına dair, görüşe katılmadığını belirten Menderes; adli mercileri, Hükümet konağını basma gibi hadiseleri Hükümete karşı işlenmiş suçlar kapsamında değerlendirmeme eğilimlerinden ötürü eleştirmiş ve herhangi bir devlet yetkilisine karşı işlenmiş olan suçların da Hükümete karşı işlenmiş suçlar kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Gaziantep ve Yeşilhisar gibi yerlerde meydana gelen olayların, üzerlerinde hassasiyetle durulması icap ederken, demokrasi söylemi ardına sığınılmak suretiyle, itibarsızlaştırıldığını ve bu tutum devam ettiği müddetçe hadiselerin önünün alınamayacağını belirten Menderes, hadiseler karşısında en sert tedbirlerin alınması yönündeki görüşünü, geçmişte yaşanan olaylar ve bu olaylar üzerine alınan önlemler çerçevesinde temellendirirken;

“Şeyh Sait isyanı nasıl olmuş, ondan sonra Bursa hadisesi nedir? Bir ezan sesi isyan telakki edilmiş. Menemende bir meczup derviş Mehmet çıkmış, bir Kubilayla karşı karşıya gelmiş, öldürmüştü. Kaç kişiler gitti derviş Mehmedin yolunda. Senelerce sarsıldı ortalık. Bir Erzurum hadisesi fes giyeceğiz demiş, valinin kapısının, evinin altundan geçmiştir. Ondan sonra ne olmuş?” ifadelerini kullanmıştır.³⁷¹

Konuşmasında, Kayseri hadisesinin figürlerinden biri olan Binbaşı Selahattin Çetiner hakkında;

“Bir binbaşının hadisesine bakınız. Evini, apartmanını yapmış, kimseye minneti yok. Kalkıyor, ben istifa ediyorum diyor. Üstelik bütün ordu zabitlerini tahrik edici bir jest de yapıyor, şantajın en tehlikelisini, korkuncunu yapıyor, ceza, muhakeme korkusundan masun olarak yapıyor. Bütün gazeteler alıyor ve bunu bir kahramanlık gibi ilan ediyorlar. Dün meçhul olan bir binbaşı, ertesi gün dünyaca meşhur oluyor. Belki ona para veriliyor.”

³⁷⁰ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.162-171.

³⁷¹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.171-180.

şeklinde bir açıklama yapan Menderes; DP iktidarının siyasi bir şantaja maruz kaldığını belirttiikten sonra, Ulus gazetesi neşriyatının, mevcut kanunlara göre suç mahiyetinde olmasına rağmen cezasız kalışından, Gaziantep ve Yeşilhisar'da yaşanan türden hadiselerin adliye eliyle dejenere edilmişinden bahisle, adli teminattan mahrum bırakıldıkları iddia edilen hakimlerin, siyasi konjonktürün etkisiyle tarafsızlıklarını kaybedip, iktidar aleyhinde faaliyet gösterdiklerini savunmuştur.³⁷²

CHP'nin yayımladığı beyannamelerin, CHP idarecilerinin ifade, beyan ve nutuklarının suç mahiyetinde olduğunu ve bu suçları işleyenlerin dokunulmazlık zırhı altında faaliyet sürdürdüklerini ifade eden Menderes;

“Bunlar haysiyetimizi, şerefimizi bırakmıyorlar. İktidara gelmiş isek, Mebus olmuş isek, karımızı, kızımızı, evladımızı, ecdadımızı, ahfadımızı bunların insafsızlığına kurban etmek için mi uğraşıyoruz? Bunlar ne namussuz insanlardır, ne zalim insanlardır? Bunlar en alçak insanlardır.”

diyerek tepkisini ortaya koyduktan sonra; Hükümetin yetki bakımından aciz kaldığı, adli makamların da iktidar karşısında tutum aldığı siyasi ortamda, yürütülen “alçakça” faaliyetlerin hesabının ancak TBMM tarafından sorulabileceğine değinmiş ve “Sizsiniz Büyük Millet Meclisi, onlar değil sizsiniz.” diyerek hitap ettiği parti grubunu, CHP hakkında Meclis Tahkikatı açılması yönünde, bir kez daha teşvik etmeye çalışmıştır.³⁷³

Parti grubunda, muhalefete karşı sert önlemler alınmasını savunanlardan bir diğeri de Sait Bilgiç (Isparta) olmuştur. Gaziantep, Zile, İstanbul, Kayseri ve Yeşilhisar hadiselerinin aynı merkezden idare edilen birer tahrik hareketi olduğunu ve vatanın her yerinde bu tarz sinsî tertiplerin bulunduğunu, ordunun tahrik edilmek istendiğini, “Elleri sopalı itlerin” namuslu vatandaşı sandığa getirmemek için vazifelendirildiğini, vatandaşların yalan haberlerle kandırıldığını ve ülkede hak ile batılın, gerçeğe yalanın ayırt edilemez hale geldiğini söyleyen Bilgiç; on senedir devam eden bu duruma rağmen DP iktidarının, demokrasiyi kesintiye uğratmamak adına ve düzelirler ümidiyle, geçmiş devrin hesabı kendisinden sorulmamış muhalefete karşı müsamahakâr bir tutum izlediğini ve daima bir “bahar havası” aradığını belirtmiştir. Yaşanılan siyasi ortamın, Türkiye düşmanlarına cesaret

³⁷² DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.180-184.

³⁷³ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.184-190.

verebileceği uyarısında bulunan Bilgiç, hürriyet kahramanlığının ucuz bir hal aldığı Türkiye’de, hürriyet yokluğunun değil hürriyet suiistimallerinin var olduğunu ifade etmiştir. MP’nin, irticaya taviz vermekle itham olunarak, kapatılmasına rağmen, her türlü “şirret ve şirretliğe” taviz veren CHP hakkında bir işlem yapılmamasını eleştiren Bilgiç; tüm müesseselere ve devlet adamlarına iftira atan, DP’nin icraatlarını bir hıyanet hareketi olarak gösterip, anarşi meydana getirmek isteyen ve “Kızdırırlarsa yapamayacağım şey yoktur”, “gök kubbeyi üzeri[n]ize devir[irim]” gibi tehditler savuranlar karşısında harekete geçmeleri gerektiğini vurguladıktan sonra; siyasi hadiselerin normal mahkemelerde ispat ve izah edilemeyeceğinden bahisle, hususi mahkemelerin devreye sokulmasını talep etmiştir.³⁷⁴

Bilgiç’in ardından söz alan Bahadır Dülger (Gaziantep) ise; organize bir eylem olduğunu belirttiği Yeşilhisar hadiseleri hakkında görüş bildirdikten sonra, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortama sebebiyet veren başlıca amiller hakkında analizlerde bulunarak, muhalefete karşı alınması gereken tedbirlere dair düşüncelerini ortaya koymuştur. İnönü’yü Kayseri’de karşılamaya gelenlerin aranması sonucunda altmıştan fazla ruhsatsız silah ele geçirildiğini belirten ve bu durumu CHP’lilerin bölgede organize bir suç işlemeye yönelik teşebbüsüne yoran Dülger; süreç içerisinde İnönü’ye siyasi güç kazandıran faktörler üzerinde durulması gerektiğine dair düşüncelerini,

“50 de ayakları titreyerek Celal Bayarın huzuruna çıkan, hayatım masun mudur diyen adam bütün barikadları yıkarım diye Yeşilhisarda karşımıza çıkıyor. Bu siyasi mevtaya bugün bu kudreti vermiş olan şey nedir? Bir hususiyet vardır. O bitik adam, o mevta adam, o hayatının emniyetini kendi siyasi rakibinin ayağına düşerek arıyan adam, hangi siyasi hadiseler cereyan etmiş de gelip benim yıkamayacağım barikad yok, diyor. Hangi siyasi hadiseler cereyan etmiştir de geliyor benim karşıma bu kürsüden, beni kızdırmayın yapmıyacağım şey yoktur, diyebiliyor. Bu düşünce ve zihniyet üzerinde D.P. Meclis grubu olarak, mesul adamlar olarak düşünmeye mecburuz.” diyerek ifade etmiştir.³⁷⁵

DP’nin, “beyaz bir ihtilal” yaparak iktidarı ele aldıktan sonra, memleketi yeni bir anlayışla idare etmek arzusuna binaen, “devri sabık yoktur” prensibi dâhilinde hareket ettiğini vurgulayan Dülger; partisini, bu yeni anlayışın cemiyet tarafından

³⁷⁴ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.191-194.

³⁷⁵ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.195-199.

kabul görmesini sağlayacak tedbirleri almaması sebebiyle eleştirmiş ve bu husus hakkında şu cümleleri sarf etmiştir:

“Bir misal söyleyeceğim: Halk Partisi geldi, oturdu, istiklal mücadelesini yaptı ve bir devir yaptı. Bu istiklal mücadelesini tarihi hakikatleri tahrif etmek suretiyle kendileri yazdılar. Hala mekteplerde o okunuyor. Biz geldik iktidara, tek parti mücadelesi hakikatlerini tarih kitabı yazarak gençlerin emrine verdik mi? Vermedik. Hala bu gün Üniversitede okuyan bizim devrimizde yetişmiş olan münevverler İsmet paşanın birer kahraman olduğunu okuyarak geldiler. İsmet Paşanın Van’da 32 vatandaşı öldürttüğünü kitaplar yazmadı, biz tarihe geçirip vatandaşlara okutmadık. Biz Demokrasiye geçtiğimiz zaman, bizden evvelki devrin hakikatlerini, yetişen gençliğin münevverlerin kafasına sokmadık. Biz zannettik ki, Büyük Millet Meclisinde söyleyeceğimiz laflarla, gazetelerde yazacağımız makalelerle bunları yaparız. Şimdi ne 32 vatandaş kaldı, ne seçim hileleri kaldı. Ama halk partisinin kahramanlığı dillerde mütemadiyen söyleniyor. İsmet Paşanın Lozan kahramanlığı, Garp cephesi kumandanlığı söyleniyor. Onun yanında Kazım Karabekir söyleniyor mu? Orta Anadolu’da isyanları bastırılmış olan, mücadelenin ana temelini kurmuş olan Refet Paşanın hizmetleri söyleniyor mu? Atatürk’ün yanında koşa koşa Erzurum’a gelmiş olan Rauf Beyin hizmetleri söyleniyor mu, okutuluyor mu? Hayır. İsmet Paşa... Bir İsmet Paşa, bir de Atatürk. Hiç bize, münevverlere, yeni nesillere, hafızaları uyandıracak şekilde bir şey var mı?”³⁷⁶

DP’nin yeni sistem kurma çabalarının, “30-40 sene tek parti sistemine izin vermiş” olan 1924 Anayasasıyla gerçekleştirilemeyeceğini savunan ve yeni bir Anayasa hazırlanmasını gerekli gören Dülger; vatandaşların DP’ye gösterdiği sevgi ve teveccühe rağmen, Hasan Tez gibi “30-35 adamın” memleket genelinde kendilerine “kan kusturduğunu” söylemiş ve bahsettiği temel meseleler üzerinde gereğince kafa yorulmamasını eleştirmiştir.³⁷⁷

Meydana gelen hadiselerin adli makamlara havale edilmek suretiyle sonlandırılmayacağını ve Yeşilhisar olayları hakkında açılan davaların, daha önce Gaziantep örneğinde olduğu gibi, beraat kararlarıyla neticeleneceğini savunan Dülger; yaşanan siyasi süreçte DP iktidarının da payı olduğunu vurgulamıştır. Dülger’e göre; Hükümetin öncelikle alması gereken üç tedbir vardır. İlk tedbir seçim mevzuuyla alakalıdır. İnönü’nün, tüm söylemleriyle seçim dönemine girilmiş gibi bir hava yarattığını ve bu yolla, hazırladığı tertipleri ve yaptığı hareketleri mazur

³⁷⁶ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.199-203.

³⁷⁷ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.203-206.

göstermeye çalıştığını belirten Dülger; Hükümetin seçim söylentilerine cevap vermemesini eleştirmiş; yaşanan siyasi ortamda, sandıkların ve oy verenlerin güvenliği kesin biçimde sağlanmadan seçime gidilmesi halinde vahim gelişmeler meydana geleceğini savunmuş; seçim havasını ortadan kaldırmak ve “vatandaşı ezmekte olan” siyasi ortamı dağıtmak amacıyla, seçimlerin normal zamanında yapılacağını kamuoyuna ilan edilmesini talep etmiştir. Alınacak ikinci tedbirin basınla alakalı olduğunu söyleyen Dülger; basının resmi ve özel ilanlarla “beslenmesinin” önü kesilmedikçe, Meclis müzakereleri ve ülke gerçeklerinin basın tarafından tahrif edilmesi engellenmedikçe ve bu hususlarda kanuni önlemler alınmadıkça, hayata geçirilecek hiçbir tedbirin başarıya ulaşamayacağını savunmuştur. Dülger’in öngördüğü üçüncü tedbir ise Anayasayla ilgilidir. Hürriyet ve Anayasa anlayışlarının, kompleks toplumların ihtiyaçlarına göre değişime uğradığından söz eden Dülger; Türkiye’nin ancak, toplumsal temelleri düzenleyecek yeni bir Anayasayla muasır medeniyetler seviyesine çıkabileceği belirtmiş ve 1960 yılı Meclis’inin, seçim kararı almadan önce, bir Anayasa taslağı hazırlaması gerektiğini ifade etmiştir. CHP hakkında açılmak istenen Meclis Tahkikatının, partinin ülke genelindeki faaliyetlerini değil de bizzat Merkez Teşkilatının ve Meclis Grubunun faaliyetlerini hedef alması gerektiğine vurgu yapan Dülger; bu husustaki düşüncelerini,

“Bütün memleket sathında halk partisinin nasıl yer yer çalıştığını tespit etmenin ne kadar bir zamana mütevakkıf olduğunu tahmin edersiniz, bir sene mi sürer, üç sene mi sürer belli olmaz, yalancı şahitler çıkar, vesikalar uydurulur, iş medreseye dökülür, ecnebi gazetelerinde çıkar o zamana kadar da siyasi iç muvazenede tebeddüller hâsıl olur, İsmet Paşa ölür. Ölür amma, leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. ...Biz Halk Partisinin merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavırıyoruz demektir. Memleket sathında tetkikata hacet yoktur. Falan yerdekini ehemmiyetli telakki etmiyorum. Falan yerde şöyle demişler ama merkezden böyle denmesi hususunda eğer telkin veriliyorsa asıl mesele budur.” diyerek ortaya koymuştur.³⁷⁸

On seneden beri gelişen hadiseler karşısında, “ince demokrasi devrinin” kapandığını, tereddüt göstermenin yersiz olduğunu ve enerjik bir biçimde tedbir almak icap ettiğini vurgulayan Dülger; atılacak adımlar bağlamında tüm sorumluluğun, yalnız

³⁷⁸ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.206-216.

Hükümete yüklenmeyip, DP Meclis Grubu ve DP camiası tarafından alınması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷⁹

Dülger'in konuşması üzerine bir kez daha söz alan Menderes; Meclis Tahkikatının, yalnız CHP'nin merkezdeki faaliyetlerine eğilmeyip, "*Halk Partisi merkezde nasıl çalışıyor? Memlekette, cemiyetin bünyesini tahrip edecek şekilde tahrikler ve zehirli propagandalar nasıl cereyan ediyor?*" sorularını aydınlatacak biçimde yapılmasını istemiş ve kapsamı itibariyle uzunca bir süreye yayılabilecek olan Tahkikatın müddeti hakkında endişeye düşülmemesi gerektiğini beyan etmiştir.³⁸⁰

Adli mekanizmanın ve kanunların işleyişi hakkında ayrıca bir tahkikat daha açılması gerektiğini vurgulayan Menderes; kanunların gereken biçimde uygulanmaması neticesinde, gerek basın gerekse şahıs ve kurumlar tarafından işlenen suçların cezasız kaldığını belirterek, bu duruma, kanunlardaki açıkların mı yoksa adli mercilerin uygulamalarının mı sebebiyet verdiğinin, yapılacak tahkikat neticesinde ortaya çıkarılacağını ve Hükümetin de bu doğrultuda gerekli tedbirleri alacağını açıklamıştır. Bilgiç'in, DP'nin muhalefet karşısında daima "bahar havası" aradığına yönelik, eleştirisine karşılık veren Menderes; Demokrasinin zedelenmemesi adına, "*devri sabık yaratmayacağız*" söylemiyle hareket etmelerine rağmen, bu tutumlarının demokrasiye zarar verecek neticeler de ortaya çıkardığını belirtmiş ve bu husustaki düşüncelerini hürriyet kavramı üzerinden temellendirerek, hürriyetler kanunlara tabi olmadıkça, asayiş güçleri ve adli kanunlar kuvvetlendirilmedikçe, demokratik düzenin tam manasıyla uygulanamayacağını ve toplumsal huzurun sağlanamayacağını ifade etmiştir.³⁸¹

Geçmişin muhasebesini yapmak yerine gelecek için tedbirler almak durumunda bulduklarını belirten Menderes, basının faaliyetlerine değinerek; adli mercilerin denetimine tabi olan basın hakkında gerekli işlemlerin yapılıp yapılmadığının, Hükümet tarafından değil ancak TBMM tarafından, Meclis Tahkikatı yoluyla soruşturulabileceğini savunmuştur. İddiasını temellendirirken; adli mercilerin tutumu, Hükümetin adli merciler karşısındaki konumu ve Meclis tahkikatını

³⁷⁹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.216-218.

³⁸⁰ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.219-220.

³⁸¹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.221-229.

yürütecek olan Komisyonun izleyeceği yol hakkında da açıklamalarda bulunan Menderes, bu bağlamda,

“Matbuat adli rejimin murakabesi altındadır, bu işliyor mu işlemiyor mu? Bir Adliye Vekili tedbir alamaz, çünkü hâkimle yakından uzaktan temas ettiği zaman suç olur, günahı kebirdendir. Ne yapalım. Adam dokunulmaz iradedir. Bilerek, kasten, şu maksatla, şu şekilde işini yürütmektedir. Ve biz hâkim teminatı yoktur efsanesi karşısında dışardan irademiz meflûç bir halde seyrediyoruz. Komisyon 50 tane örnek alsın, kanunlarla karşılaştırsın. Bu hareket takibata uğramış mı, uğramamış mı? Takibat yapılmış dava nasıl ve hangi istikamette yürümüş ve neticelenmiş? Bir defa baksın onlara. Bu memleketin yüksek menfaatlerinin bir sahibi yok mu? Vardır. Büyük Millet Meclisi. Türk Milleti, millet olarak. ...Onun organı, eli ayağı sizsiniz. Büyük Millet Meclisi. Meclis Gurubu değil.” ifadelerini kullanmıştır.³⁸²

Dülger’in seçim meselesiyle ilgili yorumlarına, *“Sahayı emniyet altına almadan seçime gidecek insanlardan mıyız? ...Ben, bu vatanın orasından, burasından kan fişkırınsın, afet zuhur etsin diye bunu bilerek göze alacak bir insan mı [yım]?”* diyerek cevap veren Menderes; demokratik düzene alışan Türk Milletini sandığa yöneltmek için herhangi bir teşvik gerekmediğine değinmiş ve seçimlerin DP’nin dilediği bir zamanda gerçekleştirileceğini *“Kimse bizi ne yapmaya, ne yapmamaya zorlayamaz. Hazırlanacağız, ölçeceğiz, biçeceğiz, önümüzü düzeltereğiz ve yapılması ne zaman muvafık ise, elbette bunu müştereken düşünecek ve karar vereceğiz”* diyerek ifade etmiştir.³⁸³

Yeşilhisar hadisesinin, adli makamlar yoluyla ya da örfi idare ilan etmek gibi tedbirlerle aydınlatılamayacağından bahisle, TBMM’nin bu meseleye el atması gerektiğini vurgulayan Menderes; ülkede isyan ve ayaklanma hadiselerinin meydana gelmeye başladığını belirterek, Yeşilhisar hadisesinin Meclis tahkikatı yoluyla incelenmesi halinde, bu tür hadiselerin önünün alınacağını ve çarenin TBMM’de olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, basında ve adliyede yaşanan sorunlara da Meclis tarafından el konulacağını beyan etmiştir.³⁸⁴

Başbakan’dan sonra söz alan Sezai Akdağ (Manisa), DP Grubunun ve TBMM’nin, yaşanan problemleri tespit etmesine rağmen, bu sorunları ortadan kaldıracak

³⁸² DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.229-231.

³⁸³ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.232-237.

³⁸⁴ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.237-239.

önlemleri almak hususunda eksik kaldığını belirterek başladığı konuşmasında, bilhassa Türk basının içinde bulunduğu durum hakkında açıklamalar yapmıştır. Komünist öğelerin Türk basınına sızdığını ve bu durumun basın kuruluşlarınca kontrol edilemediğine değinen Akdağ; basın hakkında bir Meclis tahkikatı açıldığı takdirde, komünist unsurların ortaya çıkarılıp ifşa edilebileceğini söylemiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, 26 Mayıs 1958 tarihinde Ulus gazetesinde yayımlanan makalesinde, DP'yi "*bir Yunan, bir Moskof ordusu gibi*" gösterdiğini; Vatan gazetesi yazarlarından İhsan Ada'nın, 4 Nisan 1960 tarihli yazısında DP'yi komünistlikle itham ettiğini ve "*tescilli komünistlerden*" Naci Sadullah'ın "*içine çöreklediği*" Demokrat İzmir gazetesinin, Başbakan Menderes aleyhinde yazılar yayımladığını belirten Akdağ, suç mahiyetindeki bu yazılar hakkında hiçbir adli takibat başlatılmadığını açıklamıştır.³⁸⁵

CHP milletvekili Avni Doğan'ın, İstanbul'daki bir toplantı esnasında gençlere; "*sandık başlarında meşru müdafaa halinde olacağız, sizden parmağınızın bir boğumunu istiyoruz, biz de kellemizi ortaya koyacağız.*" diyerek hitap ettiğine değinen ve bu sözleri, "*Parmağın boğumu ne yapar arkadaşlar, tetik çeker. Kellesine mukabil gençlerin tabanca çekmesini istiyorlar*" şeklinde yorumlayan Akdağ; Aziz Nesin'in, 23 Ocak 1960 tarihli Akşam gazetesinde yer alan, "Sosyalist Partisi" başlıklı makalesinden,

"Açık konuşalım. ...Türkiye Sosyalist Partisinin kuruluşundan kuşkuluyum. Neden? C.H.P. içindeki sol temayülleri, aydınları, münevverleri çekip C.H.P.ni yıpratmış olabilir. Elimde deliller olmadığı için kesin bir şey söyleyemem. Ama dikkatli olalım..."

şeklindeki pasajı okuyarak, bu yazının CHP tarafından tekzip edilmediği belirtmiş ve verdiği bu iki örnekten hareketle; CHP'nin, gayri meşru yollara sapan, solculardan ve komünistlerden istifade etmeyi seçen bir parti olduğunu iddia etmiştir.³⁸⁶

"Bizim radyo" isimli bir radyonun, vatandaşları ve orduyu isyana teşvik eder mahiyette yayın yaptığını ve CHP'lilerin, bu radyonun, kendi partilerine ait olduğuna ve Türkiye'de keşfedilemeyen bir yerden yayın yaptığını dair söylentileri kulaktan

³⁸⁵ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.240-247, 252-253.

³⁸⁶ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.247-249.

kulağa tüm Memlekete yaydığını açıklayan Akdağ; CHP hakkında Meclis tahkikatı açılmasına yönelik talebini ve tahkikattan beklentisini,

“Meclis tahkikatı açacağız. Biz çağıracağız. Onların yapamadığını biz yapacağız. Bu memlekette namuslu kim, namussuz kim bunu Millet’in görmesi lazımdır. Tansiyon had vaziyete çıkmıştır. Bundan sonra gelecek hastalık beyin kanamasıdır. Et-balık kurumunda 50 bin liralık bir suiistimal bir ahlak kumarı ise bu gün kumar masasında bu millet’in mazisi, istikbali, vatan bütünlüğü kumar masasında rest çekilerek pay akçesi olarak öne sürülmüştür. Süratli ve sıhhatli Meclis tahkikatı açalım ve bundan sonra kapılara vurulacak kilitleri her beraber kararlaştıralım.” diyerek ifade etmiştir.³⁸⁷

Bu esnada, müzakerelerin yeterli olduğuna dair bir takrir, Hamdi Ongun (Isparta) ve Aleksandros Hacıpulos (İstanbul) tarafından parti grup başkanlığına sunulmuştur. Takririn oya sunulması neticesinde müzakerelerin yeterliliğine karar verilmiş ve daha sonra, milletvekillerinin, alınacak tedbirler hakkında, parti grup başkanlığına ilettikleri takrirler okunmuştur.³⁸⁸ İlgili takrirlerden, Necati Çelim (Aydın) imzalı olanı, diğer takrirleri³⁸⁹ de kapsayıcı bir mahiyet arz etmiştir. Çelim, takririnde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yüksek Riyasete

C.H.P.nin ve onun naşiri efkârı olan matbuatın ve onların tutumu ve bunun memleket sathındaki akisleri son derece ciddi bir safhaya girmiştir.

Hükümetin mevcut kanunlara göre alacağı tedbirlerin hududunu aşmış bulunan ve memleketin ve rejimin temellerini tahrip eden bu davranışlar hakkında Meclis Tahkikatı açılması suretiyle hadiselere T.B.Millet Meclisi olarak vaz’ı yed etmek lüzum ve zarureti meydandadır. Bu sebeple Meclis tahkikatı açılmak üzere bir takrir hazırlanması ve ayrıca

³⁸⁷ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.254-256.

³⁸⁸ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.271-277.

³⁸⁹ Halil Turgut (Diyarbakır) ve Nazım Batur (Kastamonu), Meclis tahkikatını tespit ve tayin etmek üzere bir komisyon seçilmesi kararının DP Grubunca karara bağlanmasını; Hamdi Ongun (Isparta) ve Hristaki Yoannidis (İstanbul), alınacak tedbirleri hazırlamak üzere bir komisyon seçilmesini ve bu komisyonun en geç gelecek Grup toplantısına kadar hazır edilmesini; Perihan Arıburun (İzmir), Hilal Ulman (Bursa), Necla Tekinel (İstanbul), Nuriye Pınar (İzmir) ve Ayşe Günel (İstanbul), CHP hakkında, vatandaşların isyana teşvik edilmesi ve bilhassa Türk kadının şerefi üzerine gerçeğe aykırı beyanlar verilmesi sebebiyle Meclis tahkikatı açılmasını; Muhittin Güzelkılıç (Konya), memleket asayişini bozan, Türk kızlarının ve topraklarının Amerikalılara satıldığını iddia eden muhalefet milletvekilleri hakkında Meclis tahkikatı açılması için bir komisyon kurulmasını; Muhlis Erdener (İstanbul), Takrir-i Sükûn Kanununun bir sene müddetle tekrar hayata geçirilmesini ve CHP’nin kanun dışı ilan edilmesini, teklif etmişlerdir. DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.274-276. DP Meclis Grup Başkanlığı, bu tekliflerin kurulacak Komisyona havale edileceğini bildirmiştir. DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.284; BCA, 010.09.469.1356.9/ 8.

*gerekli teşrii tedbirlerin esaslarının tesbiti için bir komisyon teşkili hususunun Grupumuz İdare Heyetine yetki verilmesini arz ve teklif ederim.*³⁹⁰

Bilhassa Çelim'in takririnde beliren ana fikir çerçevesinde yapılan oylamalar sonucunda; CHP ve onun fikirlerini yayan basının takip ettiği vahim hareketlerin tayin ve tespiti için Meclis tahkikatı açılmasına; bu tahkikat için alınması gereken adli ve teşrii tedbirlerin hazırlanması için Grup Yönetim Kurulunca bir komisyon meydana getirilmesine; DP Meclis Genel Kurulunun 12 Mayıs 1960 günü saat 15'te olağanüstü olarak toplanmasına; bu toplantı gününde komisyon raporunun Grup Genel Kuruluna sunulmasına ve alınmış olan kararların bir tebliğ ile kamuoyuna arz edilmesine karar verilmiştir.³⁹¹

1.1.3.3. Meclis Tahkikatı Önergesinin DP Meclis Grubu Tarafından Onaylanması: 12 Nisan 1960 Tarihli DP Meclis Grup Toplantısı

DP Meclis Grubunun 12 Nisan 1960 tarihli olağanüstü toplantısında, Grup Yönetim Kurulunun 7 Nisan 1960 tarihinde verdiği karar gereğince kurulmuş olan Komisyonun³⁹² hazırladığı rapor görüşülmüştür.

Raporun okunmasından sonra³⁹³ söz alan Komisyon sözcüsü Bahadır Dülger; 7 Nisan tarihli toplantı sonunda meydana getirilen Komisyonun, bu toplantıda yapılan konuşmaları, sunulan önerileri ve Grubun bir tahkikat komisyonu oluşturulması yönündeki kesin kararını dikkate alarak, tahkikat komisyonunun kurulması hakkında Meclise sunulacak önergeyi hazırladığından bahsetmiştir. Dülger, CHP ve basının faaliyetlerinin hangi noktalar üzerinden incelenmesi gerektiği hususunu yedi madde altında özetlediklerini ve bu yedi maddeyi, kurulacak Tahkikat Komisyonunun hangi noktalar üzerinde durması gerektiğini belirtmek amacıyla önergeye eklediklerini açıklamıştır. Kurulacak tahkikat komisyonunun “*anket parlamenter*” komisyonu,

³⁹⁰ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.273.

³⁹¹ DPMGTT, 7 Nisan 1960, s.277-284; BCA, 010.09.469.1356.9/ 8.

³⁹² 7 Nisan 1960 tarihinde oluşturulan Komisyonun üyelerİ. Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Bahadır Dülger (Gaziantep), Sait Bilgiç (Isparta), Osman Kavuncu (Kayseri), Turan Bahadır (Denizli), Adnan Selekler (Antalya), Necmettin Önder (Nevşehir), Kamil Gündeş (Kayseri) , Ömer Lütfi Erzurumluoğlu (Yozgat), Mükerrerrem Sarol (Edirne), Nazım Tanıl (Yozgat), Kemal Biberöglü (Çorum) BCA, 010.09.469.1356.9/ 9.

³⁹³ DP Meclis Grubunun 12 Nisan 1960 tarihli toplantısına ait tutanaklarda, bahsi geçen raporun okunduğundan söz edilmekte fakat raporun kendisi yer almamaktadır. Müzakerelerden anlaşıldığı üzere; Komisyonun hazırladığı rapor, Tahkikat Komisyonunun kurulması hususunda TBMM'ye verilen önerge dir.

yani; TBMM'nin, Meclis İçtüzüğünün 177. maddesi gereğince bir mesele hakkında bilgi istemesi halinde kurmaya yetkili olduğu bir komisyon olduğundan söz eden Dülger, konuşmasının devamında bu komisyon için istedikleri yetkiler hakkında malumat vermiştir. Meclis İçtüzüğünün 16.babının 169. maddesine göre; suçlu sayılan bir milletvekilinin faaliyetlerini incelemek üzere kurulacak olan tahkikat komisyonuna sulh hâkiminin haiz olduğu yetkilerin verildiğini ancak 177. maddeye göre kurulacak olan tahkikat komisyonuna da aynı yetkilerin verilip verilmeyeceği meselesinin tartişma konusu olabileceğini söyleyen Dülger,  nerge hazırlandıktan sonra bu mevzu üzerinde yoğun tartişmalar yaptıklarını ve böyle önemli bir meseleyi incelemekle görevli olan Komisyona verilecek yetkilerin tartişma konusu olmaması yönünde görüş birliğine vardıklarını beyan etmiştir.  nergeye, İçtüzüğün 16.Babında zikredilmiş tüm yetkilerin tahkikat komisyonuna verileceğine dair bir ibare eklediklerini söyleyen Dülger, bunu, 169. maddede yer alan ve tahkikat komisyonuna sulh hâkimi gibi hareket etme serbestliği tanıyacak yetkilerin, 177. maddeye göre kurulacak Komisyona da verileceğini belirtmek amacıyla yaptıklarını açıklamıştır. Bir sulh hâkiminin, kendi vazife ve yetkileri dâhilindeki bir meselenin tahkikatını selâmetle yürütebilmek maksadıyla, bütün tedbirleri alma ve hatta gerekli g rd ğu faaliyetleri durdurabilme yetkisine sahip olduğuna değinen Dülger, buna binaen tahkikat komisyonuna da, ülke genelini kapsayacak incelemelerini selâmetle tamamlaması amacıyla, gerekli bütün önlemleri alabilme ve bu arada tüm siyasi faaliyetleri durdurabilme yetkisini verdiklerini ifade etmiştir. Kanuni  nlemler alınması meselesine de değinen Dülger, Komisyon  yelerinin bu hususta; gazete kapatma yetkisinin Hükümete verilmesi ve Takrir-i Sükûn Kanununun yeniden hayata geçirilmesi gibi öneriler sunduklarını, bu  nerileri görüşen Komisyonun ise, ilk önlem olarak; daha önce kurulmuş bulunan Tedbirler Komisyonu tarafından hazırlanan, siyasi faaliyetlerdeki ve parti bünyelerindeki birtakım değişiklikleri öngören, raporda belirtilen önlemlerin tahkikat komisyonu ile beraber kanunlaştırılmasını düşündüklerini açıklamıştır. Dülger, gazete kapatma yetkisinin Hükümete verilmesi, Takrir-i Sükûn Kanunu türünden olağanüstü önlemlerin alınması ve siyasi partilerin kapatılması gibi önlemlerin de, tahkikat neticesinde elde edilecek sonuç ve kanaatlerle ortaya çıkacak duruma göre, TBMM tarafından alınması yönünde karara vardıklarından söz etmiştir.³⁹⁴

³⁹⁴ DPMGTT, 12 Nisan 1960, C.302, TBMM Kütüphanesi, Ankara, s.2-11.

Dülgerin açıklamalarından sonra birçok milletvekili söz alarak hazırlanan takrir hakkında görüş beyan etmişlerdir. Necati Çelim (Aydın); ülkenin içinde bulunduğu durumu 1950'den beri bildiklerini lakin kendisinde asıl endişenin, İsmet İnönü'nün 1954 senesinde “*benimle iyi geçininiz, yapmıyacağım şey yoktur*” demesiyle belirlediğinden ve İnönü'nün 1957 seçimlerinden sonra yeraltı faaliyetlerine fiilen başladığından söz etmiştir. DP, vatan ve millet adına ülke içinde ve dışında şerefle hizmet görürken, muhalefetin bir “*fesat kumpanyası*” halinde faaliyet yürüttüğüne değinen Çelim, yapılacak tahkikatın zorluğuna ve önemine rağmen hazırlanan önergenin tedbirler hususunda zayıf kaldığını belirtmiş ve tahkikat esnasında gerekli görülen muameleleri kanunen yapabilecek kuvvette bir teşekkülün de hayata geçirilmesi gereğini vurgulamıştır.³⁹⁵

Muhlis Erdener (İstanbul); muhalefetin, inkâr, isnat ve hücum siyaseti yoluyla, şiddet ve zorlama politikasına hiç ara vermeden devam ettiğine, basın da, bir zamanlar karşısında bulunduğu CHP'nin yanında ve onun ihtiraslarına alet olarak, DP'yi, şantaj, yalan ve aşağılama yoluyla diktası altına almaya çalıştığına değinmiş ve Meclisin en sert ve şiddetli önlemleri almasını talep etmiştir.³⁹⁶

Şevki Erker (Erzurum); Yeşilhisar ve Kayseri hadiselerini basit birer vaka olmaktan öte büyük bir tehlikenin işareti olarak değerlendirerek, bu tehlikeyi, milletin iki cephe halinde bölünmeye doğru götürülmesi ve siyasetin orduya sokulmasına cesaret edilmesi şeklinde tanımlamıştır. İktidar ve muhalefet kendi hatalarını görmezden geldikçe bu tehlikenin önlenemeyeceğini vurgulayan Erker, konuşmasının devamında, DP'nin yapmış olduğu hataları, Gruptan gelen tepkilere rağmen, kendince ortaya koymaya çalışmıştır. Demokratik rejimlerde, parti gruplarında verilecek kararların karşıt görüşlerin çarpışması neticesinde alındığını ve bu sayede dengeli bir demokratik ortam oluştuğunu söyleyen Erker, Adnan Menderes'in bir Grup toplantısında sarf ettiği; “*Demokrasi bir bakıma lider rejimidir, onun görüş ve serzenişlerine inanmak ve uymak lazımdır*” tarzındaki ifadesine de atıfta bulunarak, DP Grubunun, bu denge unsurunu liderine feda etme eğiliminde olduğunu iddia etmiştir. DP iktidarının iç politikada, muhalefetin ve muhalefete destek verenlerin inkârcı ve sahte hürriyetçi olduğuna ve bunların anarşist metotlar takip ettiğine dayalı

³⁹⁵ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.13-15.

³⁹⁶ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.23, 25-26.

bir tepki siyaseti takip ettiğini vurgulayan Erker, bu yöntemle hareket eden iktidarın, hürriyet suiistimallerine karşı önlemler almak maksadıyla ülke ve parti bünyesindeki demokratik kurumların özgürlüğünü kısıtlama yoluna girdiğini ifade etmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun tek taraflı olarak yalnız muhalefet mensupları üzerinde tatbik edilmesinin, “devletin tarafsızlığı” ilkesini zedelediğinden bahseden ve bu bağlamda İsmet İnönü’ye Kayseri’de reva görülen muamelenin yanlış olduğuna değinen Erker, devlet radyosunu ve iktidar yanlısı gazeteleri görmezden gelerek, yalnız muhalif gazetelerin cezalandırılmasını beklemenin, bu beklenti karşılık bulmadığı zaman da adli kurumlardan şikâyet etmenin, adilane bir tavır olmadığını sözlerine eklemiştir. İspat hakkı tanınmaması ve Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi verilmesi halinde, asılsız haberlerin “kulak gazetesi” vasıtasıyla daha da fazla yayılmaya başlayacağını savunan Erker, şayet bir Meclis tahkikatı açılacaksa, bu tahkikatın, iktidar muhalefet ayrımı gözetmeden, Hükümeti ve diğer tüm kurumları da kapsayacak biçimde yapılmasını ve tahkikat mevzuunun “*kanunsuz hareketler ve kanunsuz tasarruflar*” şeklinde belirtilmesini talep etmiştir.³⁹⁷

Bu konuşmadan sonra söz alan Başbakan Adnan Menderes, Erker’i gayet sert bir üslupla eleştirmiştir. Manasız sözlerle edebiyat yaptığını belirttiği Erker’in, liderlik söylemi üzerinden kendisine atfettiği sözleri kabul etmediğini vurgulayan Menderes, kendisini “*demokrasinin hakiki taraftarı*” olarak nitelendirmiş ve hiçbir zaman kanunları destek yaparak itibar ve zorbalık peşinde koşan bir insan olmadığını ifade etmiştir. Ne zaman bir şeyleri düzeltmek için adım atmaya çalışsalar, farklı söylemlerle kendilerine mani olduğunu ve gereken önlemleri alamamaları neticesinde de meselelerin katlanarak büyüdüğünü belirten Menderes, bir kez daha Erker’e çatarak; vatandaşların bir takım yalan yanlış demokrasi edebiyatına değil, durumunun emniyet altına alınmasına ihtiyaç duyduğunu söylemiş ve “*ister tedbir alırsınız, ister almazsınız bana göre hava hoş, siz bilirsiniz. İş bu raddelere geldikten sonra arkası uçurumdur bunu unutmamak lâzımdır*” diyerek, ülkeyi selamete çıkaracak önlemlerin bir an önce alınmasını talep etmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu kabul edip, sonra bu kanunun uygulanması üzerinden iktidarı eleştirmenin yersiz olduğundan, ispat hakkının Anayasanın öngördüğü şekilde

³⁹⁷ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.23-31.

uygulandığından ve matbuat hürriyeti adı altında en mahrem ve kutsal sayılan şeylere dahi saldırıldığından söz eden Menderes, meşru olmayan yöntemlerle hareket eden muhalefetin “*kan dökeceğiz*” söylemiyle eli silahlı çeteler meydana getirdiği ortamda, kendilerinin “*müdafayı nefis*” durumunda olduklarını ve demokrasi yapmak için öncelikle “*zemini temizlemek*” gerektiğini ifade etmiştir.³⁹⁸

Hamdi Ongun (Isparta); bütün gerekçeleri ortaya koyması bakımından eksiksiz olan önerenin, tek bir komisyon meydana getirilmesini talep ettiğinden bahisle, bu durumun işleri güçleştireceğinden ve komisyona zaman kaybettireceğinden söz etmiştir. Bu sebeple, basın ve CHP'nin faaliyetlerini ayrı ayrı incelemek üzere iki farklı komisyon meydana getirilmesi teklif eden Ongun, CHP'nin 1957 senesinde şiddete yöneldiğinden hareketle, özellikle CHP'yi inceleyecek komisyonun tahkikatını bu tarihi esas alarak yürütmesi halinde, vuku bulan hadiselerin kapsam ve derinliğini ortaya çıkaracağına değinmiştir. Nerede bir suçlu varsa bunların CHP teşkilatı tarafından himaye edildiğini iddia eden Ongun, “*şeytanın dahi aklına gelmeyecek*” metotlarla hareket eden, ülke Amerikalılara satılıyor, Ramazanda içki içiliyor, çıplak kadın oynatılıyor gibi propagandalar yapan CHP'lilere karşı geç kalınmadan gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. “*İnönü ve onun liderliği altında halk partililerin bu memlekette demokrasiyi tesis etmelerine imkân ve ihtimal yoktur*” diyerek niyetini ortaya koyan Ongun, tahkikat sonunda yalnızca CHP'nin kapatılmasıyla yetinilmeyerek, mesuliyeti tespit edilen şahısların, başka bir parti kurmalarının önüne geçilmesi adına, on seneliğine her türlü siyasi faaliyetten mahrum bırakılmasını talep etmiştir.³⁹⁹

İkinci defa söz alan Adnan Menderes; muhalefet tarafından partiye yapılan hücumlara ve ithamlara karşı her beraber karşı koydukları halde, gelinen noktada DP hakkında da tahkikat açılsın diye talepte bulunulmasına akıl erdiremediğini söylemiştir. DP Grubu kadar mert ve kahraman bir grubun hiçbir ülkede mevcut olmadığını belirten Menderes; DP Grubunun, 400 kişinin dayanışması sonucu tek bir vücut haline geldiğinden bahisle; Atatürk'ün partisinin bile, onun Devlet ve Meclis Başkanı olduğu dönemlerde dahi, bu denli bir hüviyete sahip bulunmadığına değinerek, parti grubuna hâkim olan bu tavır sayesinde ülkenin “*baş aşağı*”

³⁹⁸ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.33-60.

³⁹⁹ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.69-71, 78, 81-83, 88-89.

gitmediğini vurgulamıştır. Muhalif propagandalarından⁴⁰⁰ da söz eden Menderes, dışışleri çevrelerinde, Kahire ve Moskova radyolarında tekrarlanan bu propagandaların, DP'nin “akıllara durgunluk veren” icraatlarının bir misli fazlasının gerçekleşmesine engel olduğunu savunmuştur. Seçim ihtimalinin belirmesini, yeraltı faaliyetlerini ve gizlenen bütün emelleri ortaya çıkarması bakımından, ülke adına bir şans olarak değerlendiren Menderes; CHP'nin; “seçim” kavramını, “İsmet Paşa'nın dediği gün geldi” şeklinde parolaya döktüğünü, Cemal Yıldırım gibi ordudan ilişigi kesilmiş, maceraperest bir takım kişileri vazifelendirip, onlara bir yeraltı teşkilatı⁴⁰¹ kurdurulduğunu ve bu yolla seçimlerde üstünlük kurmayı planladığını beyan etmiş; söz konusu teşkilatlar ortadan kaldırılmadan yapılacak bir seçimin, demokratik olmayacağından ve memleketi kanlı bir mücadele ortamına dönüştüreceğinden bahisle, böyle bir duruma asla müsaade etmeyeceğini bildirmiş; Türk Milletinin, ülke kargaşa ortamından sıyrıldıktan sonra yapılacak bir seçim neticesinde CHP'yi tasfiye edeceğini iddia etmiştir. Menderes, Türkiye'de adaletin yozlaştığından; kanunlara rağmen davaların takipsizlik kararı ile sonuçlandığından; Hâkim teminatının daima muhalefetin işine yaradığından; basının, iktidarın karşısında “kıpkızıl bir duvar” gibi dikildiğinden, ülkeyi kamuoyuna yanlış aksettirdiğinden ve komünist metotlarla kitle halinde suç işleyerek adli makamları çaresiz duruma düşürdüğünden şikâyet etmiştir. Ülkede işlerin çığırından çıktığına, Hükümetin iş göremez hale geldiğine ve bu

⁴⁰⁰ Menderes, konuşmasının bu bölümünde, DP aleyhine yürütülen propagandalar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ülkenin, başta iktisadi problemler olmak üzere, birçok sıkıntıdan kurtulduğu ortamda, İsmet İnönü'nün, DP aleyhine kullanabileceği yeni bir “motif” arayışına girdiğini ve “Demokrat Parti dini politikaya alet etmek, istismar etmek suretiyle seçimleri kazanmak istiyor” tarzında bir söylemle hareket etmeye başladığı belirten Menderes; İnönü ve CHP'lilerin, DP'lilerin vicdan hürriyetine ve dine olan bağlılıklarını bir suç veya ayıpmış gibi değerlendirdiklerini, bu bağlılıkları sebebiyle DP'lileri “gerici” ilan ettiklerini ve DP'nin, dini siyasete alet ederek seçimleri kazanma eğiliminde olduğuna dair “aşağılık, bayağı ve namussuzca” propagandalarını tüm dünyaya yaydıklarını ifade etmiştir. Menderes ayrıca, DP Trabzon milletvekili Fikri Karanis'in kendisine getirdiği “Halk” gazetesinde” yayımlanan “Savulun Amerikalı Geliyor” başlıklı makaleden alıntılar yaparak, Amerikalılar bahsi üzerinden DP aleyhinde yürütülen propagandalara dair de açıklamalarda bulunmuştur. (Çalışmamızın basın ile ilgili kısmında, Trabzon'da faaliyet gösteren “Halk” gazetesinin 28 Mart 1960 tarihli nüshasında yayımlanan bu makale hakkında daha ayrıntılı bilgilere yer verilecektir.) Amerikalıların, NATO'ya üye devletlerde meydana getirecekleri hadiseler sebebiyle, NATO anlaşmasında yer alan hükümlere göre yargılandıklarını ve NATO'ya bağlı tüm ülkelerde aynı uygulamanın geçerli olduğunu belirten Menderes; muhalefetin bu uygulamayı, yalnız DP'ye mahsus bir hareketmiş gibi, bir “yüzkarasıymış” gibi, DP aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanmaktan geri durmadığına değinmiş ve tepkisini; “Meclis olarak, Grup olarak bu rengi sileceksiniz. Sathı vatana düşürülmüş olan bu habaseti kaldıracak ve eğer toprağa nüfuz etmişse o pis toprakları da çuvallara doldurup denize atacaksınız. Bizim hangimiz kadın ticareti yapar, bizim hangimiz bilerek isteyerek bu memleketin istiklâlinden bir zerre feda etmeye razı olur. Hangimiz kadınlarımızı, kızlarımızı herhangi bir kimseye peşkeş çekmek rezaletini irtikâp eder. Bu ne biçim rezalettir.” diyerek ortaya koymuştur. DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.95-107.

⁴⁰¹ Bu husus, çalışmamızın ileriki bölümlerinde ayrıca ele alınacaktır.

durumun ancak TBMM'nin müdahalesi ile düzeltilebileceğine değinen Menderes; siyasi sistemi değiştirmek gibi bir amaçlarının olmadığını, siyasi partilerin özgürce faaliyet yürütmelerinde sakınca görmediklerini ancak CHP'nin “*Parti olmaktan ık[tığını]*” beyan etmiş ve DP milletvekillerinden Tahkikat Komisyonu'nu hayata geçirmelerini istemiştir.⁴⁰²

Saadettin Karacabey (Bursa); işlerin çığırından çıktığını kabul etmekle beraber DP Grubunun bu mevzuda suçlu olmadığını keza Grubun her türlü güçlüğe göğüs gererek alınacak tedbirler konusunda Hükümete yardımcı olduğunu söylemiştir. Tedbirler Komisyonu kararları ve memurların tasfiyesi hakkında çıkarılan kanun gibi yaptırımların hayata geçirilmemesinin, ülkede karışıklık çıkarmak isteyenlere cesaret verdiğinden söz eden Karacabey, bazı suiistimallerin üzerine gidilmemesinin de kamuoyunda tepki yarattığına değinmiştir. Ülkede huzurun sağlanması için, Tahkikat Komisyonunun kurulması ve ihtiyaç duyulan kanunların yürürlüğe konması gerektiğini ifade eden Karacabey, alınacak önlemler bağlamında seçim meselesinin önemine dikkat çekmiştir. Muhalefetin, erken seçim söylemi üzerinden teşkilatını ayakta tuttuğunu ve programlı bir şekilde seçimlere hazırlandığını ifade eden Karacabey; DP'nin, partinin müşkül durumdan kurtarılması ve CHP'nin umutlarının kırılması amacıyla, seçimlerin yakın zamanda yapılamayacağına yönelik bir Grup kararı almasını teklif etmiştir.⁴⁰³

Haluk Timurtaş (Balıkesir); Tahkikat Komisyonunun kurulmasını desteklediğini belirtmekle birlikte, Komisyon faaliyet gösterdiği esnada, yıkıcı hareket ve tahriklerin eşzamanlı olarak devam etmesini önlemek amacıyla, başka caydırıcı önlemler de alınmasını zaruri görmüştür.⁴⁰⁴

İhsan Gülez (Bolu); kurulacak Komisyona, Meclis İçtüzüğü'nün 177. maddesinde belirtilenlerin ötesinde, İsmet İnönü'ye dahi hesap sorabilecek yetkilerin verilmesini istemiştir. Komisyona muhalefetten üye alınması halinde, bu üyelerin hem davacı hem de hâkim rolüne geçeceğinden bahseden Gülez, bu uygulamanın doğru olmayacağına yönelik kanaatini ortaya koymuştur. Asıl şikâyet konusunun muhalif milletvekillerinin faaliyetleri olduğundan bahisle, dokunulmazlık hakkının büyük bir

⁴⁰² *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.89-94, 113-154.

⁴⁰³ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.154-168.

⁴⁰⁴ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.171-178.

sorun teşkil ettiğini ortaya koyan Gülez; bu nedenle, oluşturulacak komisyonun müstakil bir mahkeme gibi hareket edebilmesi gerektiğini söylemiş ve bu meselenin Meclise getirilecek bir kanun teklifiyle halledilmesini talep etmiştir.⁴⁰⁵

Üçüncü defa söz alan Adnan Menderes, İhsan Gülez'in tereddütte düştüğü mevzular üzerinden bazı açıklamalarda bulunmuştur. Henüz işin başındayken, bir takım olasılıkları hesaba katıp, gerekli olmayan önlemlere başvurarak yanlış bir yol tutmaktansa, soğukkanlılıkla hareket etmenin daha faydalı olacağını belirten Menderes; Komisyonun, karşılaştığı zorlukları DP Grubuna ve Meclise anlatması halinde, bu zorlukların çözümü noktasında gerekli önlemlerin alınabileceğini vurgulamıştır. Komisyon üyelerinin hangi partilere mensup olması gerektiği hususunun, Anayasa ve Meclis İçtüzüğünde her hangi bir kaideye bağlanmadığından söz eden Menderes, milletvekillerin Komisyon tarafından ifadeye çağrılabilmesi meselesine de değinmiştir. Milletvekiline soru sorulamaması neticesinde ağır suçların gizli ve cezasız kalması gibi bir duruma göz yumamayacaklarını belirten Menderes; TBMM'nin meselelere el koyacak olmasının bu noktada büyük bir önem ve fayda arz ettiğinden bahisle, dokunulmazlık gerekçesiyle ifadeye gelmeyen milletvekillerini, gerekirse dokunulmazlıklarının kaldırılmasını talep ederek Komisyona getirebileceklerinden söz etmiştir. Tahkikatın objektif kıstaslara göre yürütülmesi gerektiğine vurgu yapmakla beraber, suç ve suçluların tespit edilmesi hususunda adli makamların sorumluluğuna da değinen Menderes; hâkim serbestliği var diye suçluların cezasız kalmasına ve Meclis'in, hâkimler karşısında çaresiz duruma düşmesine müsaade etmeyeceklerini beyan etmiş; Anayasanın "kuvvetler birliği" esastan hareketle, yasama ve denetleme görevlerini bizzat yapan ve yürütme yetkisini de, kendi içinden seçeceği Bakanlar Kuruluna devreden Meclis'in, yeri geldiğinde müstakil mahkemeler vasıtasıyla kendi kanunlarını tatbik edebileceğini bildirmiştir.⁴⁰⁶

Hüseyin Balık (Ankara); Adnan Menderes'in Şevki Erker'e yönelik tutumunu eleştirmiş ve bu tavrın, DP Grubunu fikir beyan edilemez bir hale getireceği uyarısında bulunmuştur. Vatandaşların, Hükümetin insanüstü bir gayretle çalışması neticesinde DP'ye sempati duyduğunu söyleyen Balık; İsmet İnönü'yü, Atatürk'ten

⁴⁰⁵ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.179-184.

⁴⁰⁶ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.185-203.

sonra gelen bir şahsiyet olması sebebiyle, siyasi hayattan soyutlamanın mümkün olamayacağını belirtmiş ve İnönü-Menderes çatışmasının ülkeye bir fayda sağlamayacağından hareketle, bu iki şahsiyeti sık sık bir araya getirmek gerektiğini söylemiştir. Bir karar verilirken, o kararın etkilerinin de göz önünde bulundurulması lüzumuna vurgu yapan Balık; Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve İspat Hakkı gibi bazı kararların, ülke ve DP menfaatleri adına olumlu netice vermediğini belirtmiş; yanlış uygulamaların muhalefetin işine yaradığından bahisle, baskı tedbirlerinden vazgeçilmesi halinde bu “*silahın*” muhalefet elinden alınmış olacağını ifade etmiştir.⁴⁰⁷

Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri (Samsun); söyleyecek tek bir sözü kalmamış olanların, yalan ve iftiralar yoluyla DP'lilerin ırz ve namuslarına saldırdıklarından, her bir DP milletvekilinin karısı ve kızı hakkında “kulak gazetesi” işletildiğinden ve yüzlerce Türk kızının “*Amerika dölü almak için*” gönderildiğine dair propaganda yapıldığından söz etmiştir. Hüseyin Balık'ın sözlerine de cevap veren İleri; kimsenin İnönü ve Menderes'i dövdürmek gibi bir düşünceye sahip olmadığını ve memlekette meşru mücadele istediklerini beyan etmiştir.⁴⁰⁸

Önergeyi hazırlayan Komisyon adına söz alan Nusret Kirişçioğlu (Samsun); muhalefetin, DP'ye, Meclise ve Hükümet mensuplarına baskı uygulayıp, onlara iftiralar attığından ve komünist metotlarla hareket ettiğinden bahsederek; meşru iktidara karşı girişilen illegal mücadeleyi tahkik etmek için kuracakları komisyondan ülkeye zarar gelmeyeceğini; bilakis yürütülecek tahkikat sayesinde, CHP ve DP mensupları arasında bir kardeş kavgası çıkmasının önüne geçileceğini savunmuştur.⁴⁰⁹

Dördüncü defa söz alan Adnan Menderes; geçmişte İnönü'yle yakınlık kurmaya çalışmasına rağmen, karşı taraftan bu yönde adım atılmadığını belirtmiştir. Hiçbir zaman milletin oylarıyla iktidara gelmeyen ve gayri meşru yollarla mücadele eden bir zihniyetle el ele vermelerinin ve bir esas üzerinde birleşmelerinin mümkün olmadığına değinen Menderes, bu bağlamda, CHP ve DP'nin benimsediği yöntemlerin farklılığını da ortaya koymaya çalışmıştır. Muhalefette oldukları

⁴⁰⁷ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.204-210.

⁴⁰⁸ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.218-219, 222.

⁴⁰⁹ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.224-227.

dönemde aktif bir mücadele sergilemelerine rağmen, hiçbir zaman yalan ve iftiraya dayalı basit propaganda usullerini benimsemediklerini, üniversiteleri siyasete bulaştırmadıklarını, dış politikada ihtilafa yol açacak faaliyette bulunmadıklarını ve memleketi dış dünyaya kötü göstermeye çalışmadıklarını söyleyen Menderes; muhalefette oldukları zaman, oy hırsızlığıyla yönetime gelmiş gayri meşru bir iktidarla; meşru bir iktidar olarak vazifede buldukları esnada ise, gayri meşru bir muhalefetle mücadele ettiklerini anlatmıştır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun gerekliliğine de değinen Menderes; başka hiç bir ülkede yılın 12 ayında kongre, haftanın iki gününde 50 tane miting gerçekleştirilmediğini, ayrıca, söz hürriyeti adı altında her türlü kötü sözün sarf edildiği bu toplantıların, asayiş kuvvetleri ve ilgili bakanlık tarafından takip edilmesine imkân kalmadığını beyan etmiştir. Muhalefetin, Türkiye'nin milyarlarca lira borcu olduğuna ve bu borçtan her bir Türk vatandaşının payına sekiz bin liralık bir meblağ düştüğüne yönelik propaganda yaptığından söz eden Menderes; DP iktidarının 2 milyar 660 milyon lira borç devraldığını; güncel verilere göre devletin toplamda 1 milyar 350 milyon lira borcu olduğunu; 1970 senesinde 1 milyar lira borç geri ödemesi yapılacağını ve 1970 yılı sonuna kadar 3 milyar liralık dış borç daha alınacağını açıklamıştır. Menderes, alınan dış borçlarla ülkede 100 milyar liralık yatırım yaptıklarından, iktidara gelir gelmez traktör sayısını 45 bine ve tarım üretimini 20 milyon tona çıkardıklarından, buralardan gelen paraları da yeni yatırımlara, verem, sıtma gibi hastalıklarla mücadeleye ve sosyal hizmetlere aktardıklarından söz etmiştir. Dünyanın dört bir yanından memlekete “nimet yağdığı” esnada, yeni yatırımlar hakkında müzakere yapmak yerine, hürriyet ve eşitlik yok deyip duran “bir adamın” ihtirasını tatmin etmekle meşgul olduklarını söyleyen Menderes; iktidarda kaldığı süre zarfında ülkeyi ve vatandaşları sefaletle sürüklediğini belirttiği İnönü'nün, memleketi ihya edeceğine dair söyleminin, hiç bir inandırıcılığı olmadığını ifade etmiştir. Türk basınının, Batının komünist yayınlarından daha azılı bir şekilde faaliyet gösterdiğinden bahseden Menderes; ispat hakkı meselesini örnek göstererek, elinde hiçbir sahil kanıt olmayan “pestenkerani gazetelerin”, bu mevzu üzerinden DP'ye şantaj yapmaya çalıştığını iddia etmiştir. Alınan bazı önlemlerin DP adına olumsuz sonuçlar verdiğine yönelik eleştirilere de cevap veren Menderes; 1957 seçimlerinde yaşanan oy kaybının, iç ve dış tüm düşmanların bir ehli salip cephesi halinde DP'ye saldırımları yanı sıra, tehlikeli propagandalar ve yaşanan bir dizi kötü olay

neticesinde meydana geldiğini belirtmiş; vatandaşların, her şeye rağmen, DP'nin önderlik ettiği davayı benimsediğini ve kitleler halinde DP'ye katıldıklarını açıklamıştır. Alınacak tedbirlerin yararı ve zararı bakımından, DP değil, memleket menfaatlerinin gözetilmesi gerektiğine vurgu yapan Menderes; DP'nin ve Meclisin, muhalefet ile basının saldırı ve zulmüne maruz kaldığına değinerek, bu durumun üstesinden gelmeye mecbur olduklarını anlatmıştır. Muhaliflerin, DP icraatlarını hiçbir zaman takdir etmediklerinden, uluslararası alanda kendilerine destek vermediklerinden ve ne pahasına olursa olsun iktidara gelmeyi, yaşamlarının ana hedefi olarak belirlediklerinden söz eden Menderes; Turhan Feyzioğlu gibi, şahsi menfaatleri uğruna İnönü'nün etrafından toplanan ve onu şiddete sevk eden, şahısların, yaşanan sürecin gerçek sorumluları olduklarını belirtmiş ve Meclisin meselelere el koyması halinde tüm gerçeklerin ortaya döküleceğini ifade etmiştir.⁴¹⁰

Reşat Akşemsettinioğlu (Bolu); alınacak tedbirlerin demokrasiye ve Anayasaya aykırı olduğuna dair söylemleri doğru bulmadığını belirtmiş ve milli irade ile göreve gelen bir parti olarak, ülkeyi, geçmişteki icraatları malum olan bir partiye teslim edemeyeceklerinden bahisle, hazırlanan önerenin Meclise sunulmak üzere kabul edilmesini istemiştir.⁴¹¹

Akşemsettinioğlu'nun konuşmasından sonra, müzakerelerin yeterli olduğuna dair verilen önergeler okunmuştur. Bu önergelerin aleyhinde söz alan Burhanettin Onat (Antalya); komisyon tarafından hazırlanan metni, durumun ciddiyet ve vahametine nazaran yetersiz, esas fikirleri yansıtamayacak kadar ayrıntılı ve laubali bulunduğunu söylemiş ve önerenin, esas fikirleri yansıtacak daha açık bir üslupla ve Meclise yakışacak bir şekilde yeniden yazılmasını talep etmiştir.⁴¹²

Müzakerelerin yeterli olduğuna karar verildikten sonra, Meclise sunulacak önerenin oylamasına geçilmiş ve önerenin yedi ret oyuna karşı büyük bir çoğunlukla kabul edildiği açıklanmıştır. Bu esnada tekrar söz alan Adnan Menderes; ret oyu veren milletvekillerinin alınacak önlemlere muhalif olmayıp, sadece önerenin daha uygun bir üslupla kaleme alınmasını arzu ettiklerini açıklamış ve önerenin, aslına sadık kalmak şartıyla komisyon tarafından bir kere daha gözden geçirilmesinin uygun

⁴¹⁰ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.228-273.

⁴¹¹ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.275-276.

⁴¹² *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.277-280.

olacağını ifade etmiştir. Bu açıklamadan sonra DP Grubu, önergenin esasını ittifakla kabul etmiştir.⁴¹³

1.1.3.4. Meclis Tahkikatı Önergesinin TBMM Tarafından Onaylanması: 18 Nisan 1960 Tarihli TBMM Oturumu

TBMM'nin 18 Nisan 1960 tarihli oturumunda, DP milletvekilleri Mazlum Kayalar (Bursa) ve Baha Akşit (Denizli)'in,

“CHP'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tesbit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerinin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasına dair”⁴¹⁴ önergeleri gündeme alınmıştır.⁴¹⁵

Önerge şu şekildedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Türkiye'de iktidarın millî hâkimiyet esasına göre, vatandaşın hür iradesiyle tâyin edilmesi prensibi, Demokrat Partinin kuruluşuna temel teşkil etmiş olan ana fikirdir. Demokrat Parti bütün siyasi mücadelesinde bu fikrin tahakkuk etmesini ve bu yolla kurulacak meşru bir iktidarın Türkiye'nin kaderine hâkim olmasını müdafaa etmiş ve 1950 de bu yolla iktidara gelmek suretiyle takibetmiş olduğu gayeyi bizzat tahakkuk ettirmiştir.

Türk milleti 1950 den sonra, birbirini takibeden iki büyük seçimle Demokrat Partiyi iktidarda bırakmak kararında ısrar ettiğini ve milletin kaderini, zihniyetlerini ve fikirlerini ne kadar tebdil etmiş görünürlerse görünsünler, tek parti nizamının mümessillerine teslim etmek düşüncesinde olmadığını tezahür ettirmiştir.

Bu tezahür karşısında, tarihen tasfiye edildiklerini bir türlü idrak edemiyen devri sâbık adamları, başında ve içinde buldukları siyasi teşekkülü Türk milletinin meşru iktidarını gayrimeşru ve gayrikanunî yollarla düşürmek fikrine dayanan bir mücadeleye sevk etmeye çalışmışlardır.

1957 seçimlerinin akabinde ve ondan daha sonra bu gayrimeşru teşebbüslerin ileri tezahürlerini tesbit eden Demokrat Parti Meclis Grubu, Cumhuriyet Halk Partisinin sevk ve idaresini deruhte etmiş bulunanlara 11 Ağustos 1958 tarihli tebliği ile, gayrimeşru mücadele usullerini terk etmeleri hususunda katı ihtarını vermiş bulunuyordu.

⁴¹³ DPMGTT, 12 Nisan 1960, s.280, 283-284.

⁴¹⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.189.

⁴¹⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.189-213.

Buna rağmen kaybettikleri iktidarın kamçılacağı ihtiraslarla gözleri kararmış ve meşru bir seçimle iktidara gelmek ümidini tamamiyle kaybetmiş olan C.H.P. idarecileri, bu son iktidarın Türk milleti adına ifade ettiği azim ve kararın mahiyetini bir türlü idrak edememişler ve 7 Nisan 1960 tarihli Grup tebliğinde de tebellür ettirildiği gibi, 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğin neşrini icabettiren noktadan çok ilerilere geçmişlerdir.

Hiçbir kanuni salâhiyete sahibolmamalarına rağmen, umumi seçimlerin bu ilkbahar ortalarında yapılacağını bizzat ifade ederek ortaya atılan bu idareciler, emirlerinde bulundukları teşkilâta bu seçimleri her türlü baskı usullerini, gayrimeşru tedbirleri, kardeş kavgalarını dahi mubah görerek, milletin istinatgâhını teşkil eden devletin bütün müesseselerini ya tahrik veya tahribetmek bahasına da olsa muhakkak kazanmak hedefine göre harekete geçirmiş bulunuyorlar.

Bir kısım basın bu gayrimeşru gayenin tahakkuku uğrunda C.H.P. ile iş birliği halinde bulunuyor. Bu basın umumi efkârı aldatıyor. Hâdiseleri tahrif ediyor. Her türlü yıkıcı faaliyetleri teşvik eden yazılara sinesinde yer veriyor. Mücrimlerin müdafasını uhdesine alarak cemiyetin temellerini kökünden sarsıyor.

Gaziantep, Zile, Uşak, İstanbul, Yeşilhisar hâdiseleri 'gibi Devletin emniyet ve asayişini birinci derecede tehdideden, Türk milletinin itibar ve şerefine karşı da birer tecavüz mahiyetinde olan hâdiseler umumi efkâra hürriyet ve demokrasi mücadelesinin şerefli bir sayfası ve bunların tertiplileri birer kahraman gibi takdim olunuyor. Memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olan memurlar, kanunların tatbikatı ile vazifeli mahkemeler ve hâkimler baskı ve tehdit altında veya türlü işgâlarla kanunların âmir hükümlerini yerine getirmekten alıkonmak isteniyor. Orduyu siyasete karıştırmak, ordu kuvvetlerini emir ve kanun dinlemez bir hale getirmek için gayretler sarf olunuyor. Türkiye tarafından olduğu gibi NATO'ya dâhil bütün memleketler tarafından kabul edilmiş olan, "Kuvvetler statüsüne dair Sözleşme"nin tatbikatı ele alınarak veya memleketimizde vazifeli bulunan Amerikan kuvvetleri mensuplarının ırzlara ve nâmuslara tasaddi etmekte oldukları iftirası yaygın bir surette işlenerek, Türk - Amerikan dostluğunun sarsılmasına, dolayısıyla, NATO camiasında mevcut vâhdetin bozulmasına çalışılıyor. Seçimlerde nâmuslu vatandaşların iradesini tam bir hürriyet içinde izhar etmelerine mâni olmak üzere şerirler ve sabıkalılardan müteşekkil silâhlı siyaset çeteleri hazırlanıyor. Hücre usulüyle çalışan kollar kuruluyor ve bu kolların kurulması meşru bir hareket olarak açıkça müdafaa olunuyor.

Yukarda sayılan hususlar C.H.P. nin siyasi mücadelede meşruiyet hudutlarını fazlasıyla aşmış olduğunu tesbit etmektedir.

Türkiye'de devamlı ve müstakar bir demokratik İdare kurulması ve bu idarenin sağlam temeller üzerine oturtulması her şeyden evvel meşru bir iktidara karşı gayrimeşru mücadele usul ve imkânlarının tamamiyle bertaraf edilmesine bağlıdır. Bugüne kadar cereyan eden hâdiseler, Türkiye'de mer'i kanunların, suçları tâkip ve tecziye etmekle mükellef müessese ve kurulların bu fenalıkları önleyemediği kanaatini veriyor. Bu sebeple hâdiselere derinden ve bütün teferruatıyla nüfuz ederek,

Türkiyede siyasi huzur ve istikrarın sağlanması için gerekli tedbirleri almak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinin işe el koyması zaruri ve lüzumlu görülüyor.

Memleketin emniyet ve selâmetinin, huzur ve asayişinin yukarıda tafsilen izah edildiği şekilde tehlikelere mâruz bırakıldığı bir devrede T. B. M. M. nin, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile kendisine tanınan bütün haklarını bir anda eline alarak, yukardan beri tadadolan son derecede ehemmiyetli meselelere vaziyet etmesi artık kaçınılmaz bir zaruret haline gelmiş bulunuyor.

Memlekette hakiki bir hürriyet nizamının kurulması, huzur ve sükûnun tesisi, seçimlerin hiç kimsenin şüphesine, tereddüdüne, endişesine, korkusuna, itimatsızlığına en küçük bir imkân bırakmayacak sâlim, temiz ve dürüst şartlar içinde yapılması, nihayet gittikçe büyüyen hâdiseler halinde kendisini gösteren kanlı kardeş kavgalarını önliyecek kesin çarelerin bulunması buna mütevakkıf görülmektedir.

Bu itibarla, C. H. P. nin :

A) Meşru iktidarımızı, alelûmum devlet vazifelerini, Türk kadınlarını, dost ve müttefiklerimizi en iğrenç isnatlarla kötüleme usulleri de dâhil olmak üzere, çeşitli gayrimeşru ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlâl, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, Hükûmete, idari ve adli mercilere karşı galeyana ve fiilî tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek,

B) Müsait telâkki ettikleri mahallerde kendi partilerine mensup bâzi şahısları silâhlandırmak suretiyle iktidar partisinin mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu şekilde baskı yapmaya ve suç işlemeye teşvik suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak,

C) Orduyu sayasete karıştırmak teşebbüsleri de dahil olmak üzere, memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olanları çeşitli propaganda, baskı ve vaidler yoluyla vazifelerini ifadan alıkoymağa cüret ve teşebbüs etmek,

Ç) Bizim radyo namındaki komünist radyosunu halk partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeye sevk etmek ve umumi efkârı bu vahim neşriyatın zararlı tesirlerine mâruz bırakmak,

D) Bütün bu kanun dışı faaliyetlerini umumi efkârı karşı haklı gösterebilmek için T. B. M. Meclisinin, onun itimadına mazhar Hükûmetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek, ve bundan da ileri olarak, gelecek seçimlerin de meşruiyetini şimdiden muallal imiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak iktidarlar aleyhine vatandaşları gayrimeşru yollarla tahrik etmek suretiyle itimatsızlığa ve huzursuzluğa sevk etmek,

E) Hücre teşkilâtı ile işliyen gizli kollar kurmaya çalışarak, yukarıda mâruz faaliyetleri daha müessir bir hale getirmek,

Suretleriyle giriştiği yıkıcı, kanun dışı ve gayrimeşru faaliyetleriyle;

F) Aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak, Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikrî ve mânevi temellerini tahribeden, Devletin ve cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, iktisadi, malî, içtimai hayatını tehlikeye mâruz bırakan bir kısım hasının;

Bünyesini; çalışma tarz ve metotlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeşru faaliyetlerinin ve yukardan beri tafsilâtı ile arz edilen ahvalin önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri T. B. M. Meclisine bildirmek üzere, Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını; bu encümenin T. B. M. Meclisinden veya adlî mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahilî Nizamnamenin 16 nci babında yer almış bütün salâhiyetlerle teçhiz olunmasını; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve munhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışımda da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasını ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz.”⁴¹⁶

Önerge hakkında yapılan görüşmelerde ilk sözü Mazlum Kayalar almıştır. Muhalefet ve ona mensup basın, DP'nin şiddet tedbirleri peşinde olduğunu propaganda yoluyla kamuoyuna telkin etmeye çalıştığından söz eden Kayalar; “1946 seçimlerinin faileri” diyerek tanımladığı CHP idarecilerinin, özellikle bir seneden beri gelişimini hızlandırmış olan milli birlik karşısında telaşa düşerek; DP iktidarını yıkabilmek adına devletin temellerini, milli birlik ve haysiyeti sarsacak yöntemler kullandığını, insan haklarına tecavüz mahiyeti taşıyan şiddet ve tahrik hareketleri ile yıkıcı faaliyetler yürüttüğünü ve bunları mazur gösterebilmek için DP'ye dayanağı olmayan iftiralar isnat ettiğini belirtmiştir.⁴¹⁷

DP'nin ve parti grubunun, CHP'nin yıkıcı faaliyetlerini bu zamana kadar gözlemlemekle ve tespit etmekle yetindiğine temas eden Kayalar; CHP'nin Tahkikat Komisyonu kurulmasına yönelik eleştirilerine ve İsmet İnönü'nün bu husustaki tavrına Takrir-i Sükûn Kanununa atıfta bulunarak karşılık vermiştir. CHP'nin, Şeyh Sait İsyanı sonrasında, “Atatürk'ün büyük otoritesine rağmen”, memleketi kurtaracak çareyi Takrir-i Sükûn Kanununda bulduğuna ve o dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, 1927 Martında bu kanunun iki yıl daha uzatılması yönündeki tasarıyı savunduğuna değinen Kayalar; tepkisini, “D.P. iktidarı 1927'deki şartların daha teşkilâtli bir surete alıp yürümesine, o günkü Başvekilin bilhassa 1957 den bu yana,

⁴¹⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.189-192.

⁴¹⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.192.

rol değiştirerek makûs istikamette çalışmasına rağmen ne yapmıştır?” diyerek ortaya koymuştur.⁴¹⁸

Kayalar, TBMM'nin, devletin temellerini ve milli birliği sarsmaya yönelik faaliyetler gösteren oluşumlar hakkında tahkikat açma yetkisine sahip olduğuna vurgu yapmış; Ziraat Bankası kredi muameleleri hakkında açılmış bulunan tahkikatı yürütmek üzere İçtüzüğün 177. maddesi gereğince bir Tahkikat Komisyonu oluşturulmasını ve komisyonun İçtüzüğün 16. babındaki yetkilerle donatılmasını kabul eden ve ayrıca bahsedilen komisyonda üçte bir yesi bulunan CHP'nin, bu mevzuda itirazı olmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹⁹

Ziraat Bankası hakkında kurulan komisyonun, neşir ve seyahat yasağı koymak, bazı işleri durdurmak gibi tasarruflarda bulunduğunu ve kendi nergelerinde, İçtüzüğün 16. Babında ngrlen yetkilerden bahsetmelerinin de, mevcut yetkileri teyit etmekten başka bir maksat taşımadığını belirten Kayalar; bu yetkilerin, nihai karakterde olmamak ve korunma tedbiri hüviyetinde kalmak şartıyla, tutuklama, neşir yasağı koyma, her türden hareket ve faaliyeti tatil etme gibi hususları da kapsadığına değinmiş ve TBMM Tahkikat Komisyonlarının, Umumi Heyetin verdiği görevi sorunsuzca yerine getirebilmek adına, ayrıca bir açıklama yapmak lüzumu olmaksızın, her türlü karar verme hakkına haiz bulunduğunu ve bunun haktan öte vazife olduğunu savunmuştur.⁴²⁰

nerge aleyhine söz alan İsmet İnönü; iç politikada huzuru sağlamak için tedbirler getirmekten önce, tüm vatandaşların, siyasi kanaatlerine bakılmaksızın, devlet ve kanunlar önünde eşit muamele görmesini şart koştuklarını ifade ettikten sonra; bu esası hayata geçiren bir iktidarla, iç huzuru ilgilendiren tüm meseleleri ayrıntısıyla görüşüp, sonuca bağlamanın mümkün olabileceğini belirtmiş ve mevcut iktidarın hiçbir zaman eşit muamele düsturuna riayet etmediğini savunarak; bu tavrı, iç politikada huzurun sağlanmasına mani olan *“başlıca düğüm”* şeklinde tanımlamıştır.⁴²¹

⁴¹⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.192-193.

⁴¹⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.193.

⁴²⁰ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.193-194.

⁴²¹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.194.

CHP ile basını itham etmeyi esas alan ve bir takım tedbirler teklif eden söz konusu önerenin kabul edilmesi halinde, Türk siyasi hayatının, telafisi mümkün olmayacak bir sürece gireceğine değinen İnönü; önerge sahiplerinin, bahsettikleri olaylar hakkında senelerden beri zaten malumat sahibi olduklarını beyan ettikleri halde, Meclis İçtüzüğü'nün 177. maddesi uyarınca bilgi edinmek amacıyla kurulabilecek bir Komisyon meydana getirmeye ve bu Komisyon için, bilgi edinme maksadını aşan, olağanüstü yetkiler istemeye yeltendiklerinden söz etmiş; söz konusu durumun, kurulmak istenen Tahkikat Komisyonunu, ülkeyi idare eden başlı başına bir otorite haline getireceğini vurgulamıştır.⁴²²

Muhalefet olarak hangi sorumluluk ve yaptırımlara bağlı olarak faaliyet gösterdiklerinden de bahseden İnönü; iktidar ile muhalefet arasındaki çekişmenin doğal bir süreç olduğunu ifade ettikten sonra; Meclis içi faaliyetlerde İçtüzüğe, Meclis dışı faaliyetlerde ise, Cemiyetler Kanunu ile kabul edilmiş, parti nizamnamesine bağlı olduklarını; bunun dışında, gerek Meclis içi gerekse Meclis dışı faaliyetlerde hiçbir kayda bağlı olmadıklarını ve başka hiçbir kaydı kabul etmeyeceklerini bildirmiştir.⁴²³

Söz konusu önergede şikâyet edilen siyasi teşekkülün CHP olduğuna ve önerenin, gerektiğinde CHP'nin faaliyetlerini durdurmak dâhil her türlü tedbiri alabilmek için yetki istediğine değinen İnönü; hukuk prensipleri gereğince bir kişinin, hem davacı hem de hüküm verici ve uygulayıcı olamayacağından bahisle, davacı durumundaki Tahkikat Komisyonunun, hükmünü vermiş olduğu halde, bu hükmü uygulamak adına yetki istemesini; Anayasanın üstünde, kanun dışı ve gayrimeşru olarak değerlendirmiştir.⁴²⁴

Konuşmasının devamında üslubunu sertleştiren İnönü; bu önergeyle iktidarın, devlet memuruna, adalete ve orduya güvenmediğini gözler önüne serdiğini söylemiş; hiçbir kuruma güveni olmayan ve milletin reyleriyle azınlık durumuna düşmüş bulunan iktidarın, eşit olmayan şartlar altında bir seçim yapmakta kararlı olduğu halde, seçime gitmeye dahi cesaret edemediğini ve devletin bütün kurumlarının ve

⁴²² TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.194.

⁴²³ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.195.

⁴²⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.195.

kamuoyunun kati hükmü ve kanaati karşısında, “*bir kadro halinde*” kaldığını beyan etmiştir.⁴²⁵

İktidarın, Meclis Tahkikat Komisyonu adı altında, Hükümetin ve TBMM’nin üstünde bir baskı idaresi kurmak istediğini ve bu idarenin, Anayasa ve İnsan Haklarına karşı girişilen gayrimeşru bir darbe olduğunu savunan İnönü; CHP milletvekillerinin bu teşebbüsü kabul etmeyip; vatandaşlara, Anayasanın, adaletin ve kanunların dışında, meşru olmayan yetkilerle yapılacak müdahaleleri kabul etmemelerini söyleyeceklerini ve Türk Milletinin de, tüm namuslu teşkilatı ile baskı idaresine direneceğini ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştır.⁴²⁶

İnönü’den sonra kürsüye DP milletvekili Samet Ağaoğlu gelmiştir. Bu esnada DP ve CHP milletvekilleri arasında şiddetli münakaşalar yaşanmıştır. Hadiseler sırasında CHP milletvekili Sırrı Atalay “*bugün milyonların sahibisin*” diyerek Ağaoğlu’na sözlü sataşmada bulunmuş, CHP Kars milletvekili Hasan Erdoğan da, kendisine silah çektiğini iddia ettiği DP Gaziantep milletvekili Ali Şahin’e çanta fırlatmıştır. Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın teklifiyle; Atalay’a 12, Erdoğan’a 6 oturum Meclis’ten çıkarılma cezası verilmiştir.⁴²⁷

Bundan sonra söz alan Samet Ağaoğlu; İnönü’nün manevi çaresizlik içinde, kalbinin son isyanlarını haykırmaya çalıştığını söyleyerek, konuşmasına başlamıştır. Meclis’in, İnönü’nün, “*itaat etmeyeceğiz*” demesiyle bir kez daha beliren, isyankâr zihniyetini muhakeme etmek ve bu zihniyetin meydana getirdiği tehlikeyi bertaraf etmek maksadıyla toplandığını belirten Ağaoğlu; TBMM ve Hükümet dışında hiçbir şahsın, başka bir zümre namına “*isyan ediyorum, itaat etmiyorum*” şeklinde konuşma hakkı olmadığına vurgu yapmıştır. İnönü’nün, yaptığı konuşmada, söz konusu önergede belirtilen ithamların hiç birine cevap vermeyip, yalnız Meclis içi ve dışında kanunlara göre hareket ettiklerinden bahsettiğini ifade eden Ağaoğlu; İnönü ve partisinin, kendi iddialarının aksine, Meclis içi ve dışında kanunlara göre faaliyet

⁴²⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.196.

⁴²⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.195-196.

⁴²⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.196-197.

göstermediğini ve Anayasa ve kanunların ötesindeki ahlak kurallarına da riayet etmediğini söylemiştir.⁴²⁸

Önerge kabul edildiği andan itibaren Türk siyasi hayatının, içine girdiği kötü durumdan kurtulacağını vurgulayan Ağaoğlu; CHP milletvekilleri ve idarecilerinin sarf ettikleri sözler ve yaptıkları hareketler karşısında, kendilerinde ve Türk Milletinde, “*bu bildiklerimizden başka bilmediklerimiz de var mı şüphesi*” uyandığını ve bu soruya cevap bulabilmek adına, söz konusu önergeyi Meclis gündemine getirdiklerini açıklamıştır.⁴²⁹

Tüm vatandaşların, fikir ve kanaat gözetmeksizin milli bir endişe içinde, TBMM’den çıkacak kararı beklediğinden söz eden Ağaoğlu; bu endişenin sebebini anlamak için; ülkenin içinde bulunduğu duruma bakıp, görülenleri açıkça tespit etmek gerektiğini belirtmiş ve ülkenin içinde bulunduğu duruma yönelik tahliller yapmıştır. İç politika münakaşalarının, tüm meselelerin önüne geçerek, şehir meydanlarından okul bahçelerine kadar taşıdığına ve vatandaşları düşman gruplar halinde birbirine kırdıracak seviyeye geldiğine; özel ve tüzel tüm kişi ve kurumların itibar, haysiyet ve şereflerinin hiçe sayıldığına; iftira, isnat, hakaret ve küfrün, siyasi mücadele silahı olarak, maddi ve manevi her varlığı tehdit altına aldığına; açık ve gizli bir takım odakların, ülke meseleleri hakkında gerçeklerle asla bağdaşmayan dedikoduları, gencinden yaşlısına kadar tüm fertlere yaydığına; TBMM’nin, bir parti Meclisiymiş gibi gösterilmeye çalışıldığına; devlet ve Hükümet kurumlarından, partizanlar grubu diye bahsedildiğine; ülkenin ehil olmayan kişilerce yönetildiğine ve bu kişilerin benzeri olmayan suiistimaller yaptığına dair yalanların yayıldığına; iktidarın, ülkeyi mütteliklerine satıp, onlarla, yabancı orduların Türkiye iç işlerine müdahale etmelerine imkân verecek, antlaşmalar yaptığına ve Türk kadın ve kızlarını yabancılara peşkeş çektiğine dair propagandalar yapıldığına ve ayrıca, devlet kuvvetlerine karşı koymaya kadar varan hareket ve tahriklerin sürdürülmekte olduğuna değinen Ağaoğlu; İsmet İnönü’yü kastederek, ülkede bu manzarayı yaratan güçlerin bir kısmının başında, devleti uzun seneler idare etmiş, sancılı süreçleri

⁴²⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.198-199.

⁴²⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.199.

yaşamış, yeri geldiğinde suçlu suçsuz demeden insanları mahkûm etmiş şahısların yer aldığını iddia etmiştir.⁴³⁰

Ağaoğlu, ülke genelinde süregelen propagandaların kaynaklarının anlaşılabilmesi adına, muhalefete destek veren gazetelerin haber ve köşe yazıları ile muhalif liderler ve parti yönetimlerinin beyanat ve tebliğlerine bakmanın dahi yeterli olabileceğini belirttiikten sonra; Uşak ve Kayseri de meydana gelen olaylar hakkında gazetelerde yayımlanan; “İsmet İnönü Kayseri’ye girdi”, “Muhasara yarıldı, Anka’ya varıldı”, “İnönü yürüyerek askerinin arasına girdi. Mehmetçik subaylarla yol veriyordu”, “İç politikanın muzaffer komutanı” ,”Taarruz” gibi başlıklara değinmiş ve “İsmet Paşa kızmıştır, İsmet Paşa kuvvetlerine hazrol emri vermiştir, İsmet Paşa yer yer taarruza da geçmiştir” diyerek, İnönü hakkındaki kanaatini bir kez daha ortaya koymuştur. Ulus gazetesinin, TBMM kararlarını DP Grup kararıymış gibi yansıtır, Meclisi, bir bakıma DP çoğunluğu şeklinde lanse etmeye çalıştığından söz eden Ağaoğlu; İnönü’nün beyanlarında geçen, itham edici ve kışkırtıcı olduğunu belirttiği, sözlerden de örnekler vererek, muhatapların bu hususlarda Tahkikat Komisyonuna malumat vermek zorunda kalacağını ifade etmiştir.⁴³¹

CHP lideri ile tüm parti teşkilatı ve mensuplarının, 1950 seçimleri sonrasında ülkede seçim emniyetinin kalmadığı yönünde propagandalar yapıp, seçim mevzuunu bir tehdit unsuru olarak kullanmaktan çekinmediğine değinen Ağaoğlu; 1946 seçimlerini yapmış olan İsmet İnönü’nün, seçim emniyeti hakkında ne ahlaken ne de vicdanen söz söyleyemeyeceğini savunmuştur. CHP mensuplarının “hesap sorma”⁴³² söylemini, idam sehplarından da bahsederek, bir tehdit unsuru olarak kullandığından da söz eden Ağaoğlu; ülkenin bir daha “sehpalar devrine” dönmesine

⁴³⁰ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.199-200.

⁴³¹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.201-202.

⁴³² Ağaoğlu, “hesap sorma” meselesinden bahsederken, 26 Aralık 1958 tarihinde gerçekleştirilen CHP Bolu İl Kongresinde dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in yaptığı konuşmaya da atıfta bulunmuştur. Gülek’in “Demokrat Parti bugün gitti, gidecek: çok az bir fırsatı kalmıştır. Günahlarını affettirmesi lazımdır. Bazıları Amerika’da, İsviçre’de villâlar alırlar, o gün gelirse 4 motorlu uçağa biner kaçarlar, derler. Fakat onları götürecek Türk pilotu yoktur. Şayet kaçarlar derlerse, arkalarından jet uçakları gider alır, getirir.” (Bahsi geçen Kongreye ait Hükümet Komiseri raporu için bkz. BCA, 010.09.475.1372.5/ 28-32) tarzındaki sözlerine değinen Ağaoğlu, devlet kuvvetlerinin iç güvenlik işlerinden kullanılmasını eleştiren Gülek’in bu beyanıyla kendisiyle çeliştiğini belirterek, Türk Milletinin hiçbir iktidara, hasmına bu şekilde davranma yetkisi vermediğini ve vermeyeceğini vurgulamış, ayrıca “alın açık adamların” ülkelerini bırakıp kaçmaya yeltenmeyeceklerini söylemiştir. TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.204.

müsaade etmeyeceklerini ve TBMM'nin, Tahkikat Komisyonunun kurulmasına karar vererek, bu dönemlerin geri gelmesinin önüne geçeceğini beyan etmiştir.⁴³³

İnönü'nün, Türk Milleti'nin hassasiyetlerini ve tahammül sınırını iyi bilmesinden ötürü, her biri memleket genelinde karışıklık meydana getirecek söz ve davranışlarından ve CHP milletvekili ve idarecilerinin ülkenin her bir köşesinde yaptıkları propagandalardan netice beklediğini iddia eden Ağaoğlu; bu neticelerin neler olduğu ve hangi yollarla bu neticelere varılmak istendiği türden soruların, taşıdığı önem sebebiyle, ancak TBMM gibi yaptırım gücü yüksek bir otorite tarafından sorulabileceğinden söz etmiştir. TBMM'nin, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini Türk Milleti adına kendi bünyesinde topladığına ve verdiği kararların da Türk Milletinin kararları olduğuna vurgu yapan Ağaoğlu; bu gerçeğe binaen TBMM'nin, İnönü'nün iddialarının aksine, yukarıda belirttiği soruları sormak için bir “*anket parlementer*” açmaya yetkili olduğunu ve hiçbir hukuki görüş ve Anayasa maddesinin bu gerçeği ret ve inkâr etmediğini savunmuştur. Meclisin, devletin temellerini sarsan olaylar üzerine eğilmekle vazifeli olduğunu ve olaylarla alakalı milletvekilleri veya partiler var diye, bu vazifesinden ödün vermesinin mümkün olamayacağını belirten Ağaoğlu; İnönü'nün “*itaat etmeyeceğim*” şeklindeki sözlerine atıfta bulunarak, ülke istikbalinin en büyük düşmanlarından olan anarşi temayülünün TBMM kürsüsüne kadar sokulabileceğinden bahisle, büyük fedakârlıklarla kurulan demokrasinin anarşiden arındırılması adına, Tahkikat Komisyonu önergesinin Meclis'ten geçmesi gerektiğini söylemiştir.⁴³⁴

Ağaoğlu'ndan sonra, CHP Grubu adına söz isteyen İsmet İnönü bir kez daha kürsüye gelmiştir. DP idarecilerinin, ihtilal metotlarına başvurduğunu ve seçim yapmadan iktidarda kalmanın yollarını aradığını iddia eden İnönü; iktidarların halk tarafından desteklenmesi halinde ihtilal girişimlerinin başarıya ulaşamayacağına değinerek, ihtilalin aslında, seçim yoluyla iktidara geldikten sonra, devlet vasıtalarına el koyup, olası bir seçim mağlubiyeti karşısında iktidarı terk etmeme telaşına düşenler tarafından yapılmaya çalışıldığını beyan etmiştir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet ihtilallerinden sonra bin bir zorluk ve gayretlerin sonucunda demokratik rejime geçen ülkeyi, yeniden ihtilal rejimine döndürmenin, mana ve mantığının olamayacağını

⁴³³ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.203-204.

⁴³⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.205-206.

belirten İnönü; insan haklarına riayet etmeyip, baskı rejimi kuran iktidarlar tarafından yönetilen ülkelerde ayaklanma olacağından söz etmiş ve bu duruma imkân vermemek adına, yöneticilerin, demokrasiyi benimseyip, insan haklarına önem vermesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴³⁵

İhtilal kavramını, “*millet hayatının asla arzu etmeyeceği, çetin ve tehlikeli bir ameliyat*” şeklinde tanımlayan İnönü; vatanperver hislerle ihtilal yapıp yönetime gelenlerin dahi, çoğu zaman, idareyi demokratik bir sisteme devretme imkânı bulamadıklarını, oysaki Türk Milletinin, istisnai bir örnek olarak bu hususta başarılı olduğunu belirtmiş ve ihtilal fikrinin, vatandaşın ihtilal yapmaktan başka çaresinin kalmadığı düşüncenin genele hâkim olduğu anda meşruiyet kazanacağını iddia ederek, bu iddiasını; “*Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır.*” demek suretiyle ifade etmiştir. Kendisinin ve partisinin, ihtilal söylemi karşısındaki konumunu; “*Biz böyle bir ihtilâl içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle bir ihtilâl dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır.*” sözleriyle ortaya koyan İnönü⁴³⁶; demokratik rejimden baskı rejimine sapmanın tehlikeli bir yol olduğundan bahisle, “*bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.*” diyerek mevcut iktidarı uyarmaktan ve ona gözdağı vermekten de geri durmamıştır.⁴³⁷

Meclis’in, eşit haklarla yapılmış dürüst bir seçimin neticelerini kabul ederek, demokratik rejimi sürdürmeye ya da Meclis Tahkikat Komisyonu namında üç aylık olağan üstü bir idare kurmaya yönelik karar verme arifesinde olduğundan bahseden İnönü, Komisyon ismi altında belirecek idareye verilmek istenen yetkilerin gayrimeşru olacağından söz etmiştir. Vatandaşların, Meclisten çıkmış bir karara itaat etmeme gibi bir hakkı olamayacağına, lakin kendilerinin, kabul etmedikleri bu kanunun haksız taraflarını vatandaşlara anlatacaklarına ve onlara bu haksızlığa direnmeleri gerektiğini söyleyeceklerine değinen İnönü; konuşmasını, “*memurlara itimat etmez, adalete itimat etmez, orduya itimat etmez, kendisi esasen azlıktadır, bir kadrodur, bu şeyleri yapmak ister, böyle şey olmaz.*” diyerek sonlandırmıştır.⁴³⁸

⁴³⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.206-207.

⁴³⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.207.

⁴³⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.207.

⁴³⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.207.

İnönü'nün konuşmasını tamamlamasını takiben CHP milletvekilleri salonu terk etmeye başlamışlardır. Meclis Başkanının, önerenin görüşülmesine yetecek çoğunluğun hazır bulunduğu dair uyarısından sonra, DP Grubu adına söz isteyen Rize milletvekili Osman Kavrakoğlu kürsüye gelmiştir. İnönü'nün, partisi aleyhindeki iddialara cevap vermek ve memleket yararına bütünleştirici ve umut verici sözler söylemek yerine, huzursuzluğu, anarşiyi ve ihtilali savunduğundan söz eden Kavrakoğlu; bu inatçı ve ısrarcı tutumun, kendi davalarının haklılığına delil teşkil ettiğini belirtmiştir. Meclis'in aldığı bir kararın gayrimeşru olarak değerlendirilemeyeceğine değinen Kavrakoğlu, sözü seçim meselesine getirerek; DP içinde rey hırsızlığına tenezzül edecek kimsenin olmayacağından bahsetmiş ve İnönü'nün bu husustaki iddialarına; *“Paşa ömründe milletin helâl reyleri ile bir saniye bile iktidar sürmemiş bir talihsizdir. Onun için bizi rey çalıcı zannediyor.”* diyerek tepki gösterdikten sonra, DP'nin dürüst seçimleri mutlaka yapacağını beyan etmiştir.⁴³⁹

CHP liderini orduyu siyasete karıştırmak ve devlet memurlarını tahrik etmekle suçlayan Kavrakoğlu; İnönü'nün, milletin kendisine beslediği nefretin intikamını almak için ihtilal ve isyan beklentisi içinde olduğundan söz etmiştir. TBMM, memleket meselelerine ciddiyet ve hassasiyetle el attıkça ve iktidar emanetini milletin emrine vermeye devam ettikçe, Türkiye'de ihtilal olmayacağını ifade eden Kavrakoğlu; devlet kadroları içinde İnönü'ye bağlılığı bilindiği halde, vatana bağlılıkları sebebiyle DP tarafından iyi muamele gören şahıslar olduğundan bahsetmiş ve bu şahısların olası bir isyan durumunda İnönü'ye destek olacakları gibi bir beklenti varsa, bu beklentinin, Türk Milletinin çoğunluğunun DP'ye destek vermesi sonucunda, hüsrana neticeleneceğini bildirmiştir.⁴⁴⁰

Önerge hakkındaki görüşmelerde son sözü DP Antalya milletvekili Adnan Selekler almıştır. İnönü'nün *“eşit muamele”* söylemine değinen Selekler; DP'nin CHP'li vatandaşlara eşit muamele yaptığının, CHP lideri ve milletvekilleri tarafından da gayet iyi bilindiğini ve bundan dolayı ilgili söylemin samimiyetle alakası olmadığını ifade etmiştir. Hiç kimsenin, 20. yüzyılın modern ve demokratik Türkiye'sini, geri kalmış ülkelerin eskimiş siyasi oyunlarına kurban etmeye hakkı olmadığını belirten

⁴³⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.207-210.

⁴⁴⁰ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.210.

Selekler; CHP'nin “*demokrasi şampiyonluğuna*” soyunduğuna değinerek, hâkimiyetini halkoyuna dayandırmakla güç bulan DP'nin hiçbir zaman Milli Hâkimiyet prensibine karşı koyma ve bir dikta rejimi kurma düşüncesinde olmadığından söz etmiştir. Tahkikat Komisyonu vasıtasıyla, ülke genelinde baş gösteren durum ve olayların görülmeyen kısımlarının da aydınlatılacağına değinen Selekler; tahkikat sonucunda suçluların adalete hesap vereceğini, suçsuzların ise tahkikat hususunda telaşa düşmelerine gerek olmadığını ifade etmiştir.⁴⁴¹

Selekler'in konuşmasını takiben Tahkikat Komisyonu kurulmasına dair önerenin oylamasına geçilmiş ve Meclis Başkanı söz konusu önerenin iki ret oyuna karşın büyük çoğunlukla kabul edildiğini açıklamıştır.⁴⁴²

Aynı oturumda Tahkikat Komisyonu'nu oluşturacak olan on beş üyenin seçimi de yapılmıştır. 354 milletvekilinin katıldığı oylamada DP milletvekilleri Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A.Hamdi Sancar (Denizli), Vacid Asena (Balıkesir), Kemal Biberoglu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Turan Bahadır (Denizli), Selami Dinçer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya) ve Necmeddin Önder (Nevşehir) “*Cumhuriyet Halk Partisi ile Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkika Memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni*” üyeliğine seçilmişlerdir.⁴⁴³

1.2. Tahkikat Komisyonunun Yapısı

Tahkikat Komisyonunun kurulmasına dair 2247 sayılı TBMM kararının bir sureti, Komisyon üyelerinin ve Komisyonunda vazife alan personelin bilgilerini içeren ek bir listeye beraber, Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın imzasıyla 18 Nisan günü saat 19.35'te Tahkikat Komisyonu Başkanlığına iletilmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.211-212.

⁴⁴² TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.212.

⁴⁴³ TBMMZC, D.11, C.13, İ.58, s.213. Oylamada Osman Kavuncu 353 oy alırken, diğer üyeler 354'er oy almışlardır. Kurulan Komisyonun adı, resmi belgelerde “Cumhuriyet Halk Partisi ile Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkika Memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni” şeklinde geçmektedir, biz çalışmamız boyunca ilgili Komisyondan söz ederken “Tahkikat Komisyonu” tabirini kullanmayı uygun bulduk.

⁴⁴⁴ BCA, 010.09.461.1334.2/ 1-8.

18 Nisan 1960 tarihli TBMM oturumundan sonra, aynı gün ilk toplantısını gerçekleştiren Tahkikat Komisyonu, oy birliği ile aldığı 1 numaralı karar⁴⁴⁵ ile üyeleri arasında görev taksimi yapmış, Alt Komisyonlar oluşturmuş ve yayımlanacak 1 numaralı tebliğ⁴⁴⁶ ile görev dağılımının kamuoyuna duyurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁷

Bu noktada, Komisyon üyelerinin ve vazifeli personelin nasıl belirlendiği sorusu akıllara gelebilir. Zira Komisyon üyeleri, 18 Nisan tarihli Meclis oturumunda bir liste halinde Genel Kurula sunulmuş ve oylanmıştır. Ayrıca, 1 numaralı karar içerisinde vazifeli personele dair bir hükme de yer verilmemiştir. Dikkatli gözlerden kaçmayacak bir ayrıntı bu hususu aydınlatacak mahiyettedir. Şöyle ki: 1957 seçimlerinden itibaren CHP'nin faaliyetleri araştırmak ve bu faaliyetleri karşılayacak önlemleri almak için DP Meclis Grubunca oluşturulan Komisyonlar göz önüne getirildiği takdirde; 18 Nisan 1960 tarihli Meclis Tahkikat Komisyonunun, bir iki isim haricinde bu Komisyonlarda görev alarak tecrübe edinmiş, meseleye hâkim ve tamamı hukuk kökenli Milletvekillerinden meydana getirilmiş bir teşekkül olduğu anlaşılmaktadır. Ve kuvvetle muhtemeldir ki, Komisyonda vazife alacak personel belirlenirken de benzer hususiyetler göz önünde bulundurulmuştur.

1.2.1. Tahkikat Komisyonunun İdari Yapısı ve Alt Komisyonlar

1 numaralı kararla, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına A.Hamdi Sancar, Mazbata Muharrirliğine Nusret Kirişcioğlu, Kâtipliğe Nüzhet Ulusoy seçilirken; CHP ve basın faaliyetlerini incelemek amacıyla iki ayrı Alt Komisyon meydana getirilmiştir. CHP'nin faaliyetlerini araştıracak olan Alt Komisyon; Nusret Kirişcioğlu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Turan Bahadır, Selami Dinçer, Osman Kavuncu ve Ekren Anıt'tan, basının faaliyetlerini araştıracak Alt Komisyonu ise; Bahadır Dülger, Hilmi Dura, Sait Bilgiç, Kemal Biberöglü ve Necmettin Önder'den oluşmuştur.

Zaman içinde iş yükü artan Komisyon, 1 Mayıs 1960 Pazar günü saat 10.00'da gerçekleştirdiği toplantıda, vazifesini süratle yapabilmek için ne tür tedbirler alması

⁴⁴⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 99.

⁴⁴⁶ BCA, 010.09.461.1332.6/ 20.

⁴⁴⁷ BCA, 010.09.4.11.1/ 99.

gerektiği hususunu görüşmüş ve ittifakla aldığı 15 numaralı kararlar⁴⁴⁸, 18 Nisan'da oluşturulan Alt Komisyonlarda bir takım değişiklikler yapmıştır.

İlgili karar gereğince; daha önce kurulmuş olan CHP Alt Komisyonu, 1 Nolu Alt Komisyon haline getirilmiş ve 1/A, 1/B ve 1/C biçiminde üç Alt Komisyona bölünmüştür. İdari işlerle görevlendirilen 1/A Nolu Alt Komisyona; Turan Bahadır, Selami Dinçer ve Ekrem Anıt; 1/B Nolu Alt Komisyona Himmet Ölçmen, Kemal Özer ve Nüzhet Ulusoy; büro işleriyle görevlendirilen 1/C Nolu Alt Komisyona; Vacid Asena, Hamdi Sancar ve Osman Kavuncu seçilmişlerdir. Basın Alt Komisyonu; 2 Nolu Basın Alt Komisyonu ismini alırken, Kemal Biberoglu, Sait Bilgiç, Bahadır Dülger, Hilmi Dura ve Necmettin Önder bu Komisyonun üyesi olmuşlardır. Alt Komisyon üyelerinin, görev ya da başka sebeplerle, bağlı buldukları Komisyona katılamamaları hallerinde, Alt Komisyonlardaki yeter sayısının, Tahkikat Komisyonu Genel Kurulu üyelerinden her hangi birisinin katılımıyla sağlanacağı hükmü de ilgili kararda yer almıştır.

Tahkikat Komisyonu, 9 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı başka bir toplantıda Alt Komisyonlara yönelik yeni düzenlemeler getirmiştir. İlgili toplantıda, 15 numaralı karara ek olarak alınan 18 numaralı karar⁴⁴⁹ çerçevesinde; çalışmamızın ileriki safhalarında ayrıntısıyla yer vereceğimiz Meclis Tahkikat Komisyonlarının Görev ve Yetkilerini düzenleyen 7468 sayılı Kanununun 1. maddesi gereğince naip sıfatıyla basın mevzuunda gerekli incelemeleri yapmak üzere Bahadır Dülger'in başkanlığı altında Kemal Biberoglu, Hilmi Dura ve Necmeddin Önder'den müteşekkil bir Alt Komisyonun İstanbul'a gönderilmesi ve bu Komisyonun, 2247 sayılı TBMM kararında belirtilen tüm maddeler hakkında da tahkikat yetkisine sahip olması, ayrıca Kayseri ve Yeşilhisar olaylarını yerinde incelemek üzere Kemâl Özer'in başkanlığı altında Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen ve Nüzhet Ulusoy'dan oluşan bir Alt Komisyon kurulması ve her iki Alt Komisyon için birer otomobil tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.

⁴⁴⁸ BCA, 010.09.4.11.1/ 77-78.

⁴⁴⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 70.

1.2.2. Tahkikat Komisyonunda Görev Alan Personel

Tahkikat Komisyonu, bünyesinde birçok devlet memuruna da yer vermiştir. Kâtip, emniyet görevlisi, odacı ve şoför olan bu kişiler, Ankara'nın farklı bölgelerindeki karakollardan görevlendirme yolu ile Tahkikat Komisyonuna dâhil edilmişlerdir. 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu tarafından TBMM Başkanlığına sunulan listede bu kişiler hakkında malumat verilmiştir.

Tablo 1.1: 18 Nisan 1960 tarihi itibariyle Tahkikat Komisyonunda görev alan personel

Adı-Soyadı	Vazifesi	Bağlı Bulunduğu Karakol
Nurettin Özdemir	Başkâtip	Dikmen Karakolu
Mehmet Hikmet Tuna	Kâtip	Dumlupınar Karakolu
Sami Çelikbaş	Kâtip	Balkiraz Karakolu
Halit Yaşasın	Kâtip	Mamak Karakolu
Cumhur Tekin Şener	Kâtip	Keçiören Karakolu
Sadık Yeşil	Kâtip	Demirfirka Karakolu
Bahri Demir	Kâtip	Altındağ Karakolu
Kemal Oğuztimur	Polis Memuru	Akköprü Karakolu
Mehmet Kaplan	Polis Memuru	Bahçelerüstü Karakolu
Mehmet Sarıkaya	Başodacı	Yenidoğan Karakolu
Sadık Akdemir	Odacı	Altındağ Karakolu
Tahsin Özen	Odacı	Akköprü Karakolu
Mustafa İnci	Odacı	Akköprü Karakolu
Abdülkadir Şen	Motosikletçi	Altındağ Karakolu
Macit Çelikoğlu	Şoför	Doğanbey Karakolu
Osman İçöz	Şoför	Doğanbey Karakolu
Mehmet Göktepe	Şoför	Çiftlik Karakolu
Adem Dinçer	Şoför	Bahçelerüstü Karakolu

Kaynak: BCA, 010.09.461.1334.2/ 8.

Tahkikat Komisyonunun Alt Komisyonlar halinde çalışmaya başlamasıyla birlikte, Komisyonunda görev alan personele yeni eklemeler yapılmış ve personel, Alt Komisyonlarda görev almak üzere kısmen taksimata tabi tutulmuştur.

İlk etapta, 1/A Nolu Alt Komisyonunda Sadık Yeşil (kâtip) ve Sadık Akdemir (odacı); 1/B Nolu Alt Komisyonunda Cumhur Tekin Şener (kâtip) ve Mustafa İnci (odacı); 2 Nolu Basın Alt Komisyonunda Sami Çelikbaş (kâtip) ve Tahsin Özen (odacı) görev almış⁴⁵⁰; Komisyonun 18 numaralı kararıyla beraber, Sami Çelikbaş İstanbul'a gönderilen Basın Alt Komisyonunda, Cumhur Tekin Şener ise, Kayseri ve

⁴⁵⁰ BCA, 010.09.472.1363.5/ 46.

Yeşilhisar hadiselerini yerinde incelemekle görevlendirilen Alt Komisyonunda görevlendirilmişlerdir.⁴⁵¹

11 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'da göreve başlayan Basın Alt Komisyonu, 12 Mayıs 1960 tarihinde almış olduğu 6 numaralı kararla bünyesine yeni hizmetliler katmış ve bu bağlamda, kâtipler Mustafa Eratlı ve Selahattin Çokgezer, polis memurları Baki Güler ve Kadir Çıkış, odacılar İsmail Kazancı ve Kemalettin Alkan ile şoför Halil Gökmen ilgili Komisyon emrine verilmişlerdir.⁴⁵²

Komisyon hizmetine giren personele, Komisyon üyelerinin şahitliğinde; *“Encümenimizin hizmetine girdiğim şu anda bu hizmetin ifası boyunca duyup gördüklerimi ve öğrendiklerimi hiç kimseye hiç bir zaman hiç bir suretle nakletmeyeceğime Allahım, Namusum ve vicdanım üzerine yemin ederim.”* şeklinde yemin ettirilmiştir.⁴⁵³

1.2.3. Meclis Tahkikatında Vazife Gören Asker ve Polisler

Tahkikat Komisyonu, faaliyet yürüttüğü esnada yukarıda isimlerini zikrettiğimiz personel haricinde, TBMM Muhafız Birliğinde görevli subay ve astsubaylar ile TBMM Emniyet kadrosunda görevli amir ve memurların hizmetlerinden de istifade etmiştir.

Tablo 1.2: Meclis tahkikatında vazife gören asker ve polisler

TBMM Muhafız Birliğinde Görevli Subay ve Astsubaylar			
Subaylar		Astsubaylar	
Ad-Soyad	Rütbe	Ad-Soyad	Rütbe
Fikri Utku	Brl.K.P.Bnb.	Necati Kodal	Brl.Tk.Ast.Sb.Kd.Bş.Çvş.
Eşref Öncü	Brl.Tbb.Kd.Yzb.	Erol Ersoy	Brl.Tk.Ast.Sb.Bş.Çvş.
Cevdet Yılmaz	Brl.Tk.K.P.Kd.Üstğm.	Mehmet Şenol	Brl.Tk.Ast.Sb.Bş.Çvş.
Ö.Lütfi Kaynak	Brl.Tk.K.P.Kd.Üstğm.	M. Ali Şafak	Brl.Tk.Ast.Sb.Üst.Çvş.
Orhan Ongun	Brl.Tk.K.P.Kd.Üstğm.	Kamil Şimşek	Brl.Tk.Ast.Sb.Üst.Çvş.
Duha Sertkaya	Brl.Tk.K.Yd.P.Tğm.	Suat Bağır	Brl.Tk.Ast.Sb.Üst.Çvş.
Erkal Güceyü	Brl.Tk.K.Yd. Astğm.		
TBMM Emniyet Kadrosunda Görevli Amir ve Memurlar			
Ad-Soyad	Vazife	Ad-Soyad	Vazife
Hasan Oğuzcan	Emniyet Amiri	Kazım Cengiz	Polis Memuru
İbrahim Mutlu	Baş komiser	Hasan Sünel	Polis Memuru

⁴⁵¹ BCA, 010.09.4.11.1/ 70.

⁴⁵² BCA, 010.09.472.1363.5/ 42.

⁴⁵³ BCA, 010.09.25.72.1/ 34.

İsmail Baykan	Komiser	H.Hüseyin Satioğlu	Polis Memuru
Cemal Yüceler	Komiser	Şevket Gültekin	Polis Memuru
Mustafa Ergin	Komiser	Rıza Yorulmaz	Polis Memuru
Ahmet Temel	Komiser Muavini	Haşim Yılmaz	Polis Memuru
Recai Dirik	Komiser Muavini	Osman Gök	Polis Memuru
Cahit Demirağ	Komiser Muavini	Osman Bora	Polis Memuru
Halil Çağırğan	Polis Memuru	Sabit Yüce	Polis Memuru
Emin Elmacı	Polis Memuru	Mehmet Özduygu	Polis Memuru
Hamdi Eroğlu	Polis Memuru	Abdullah Tekin	Polis Memuru
Ali Bozkurt	Polis Memuru	Hakkı Doğan	Polis Memuru
Teoman Gürsoytırak	Polis Memuru	Cemal İlgün	Polis Memuru
Mustafa Kaynar	Polis Memuru	Mustafa Mercan	Polis Memuru
Kemal Oğuz	Polis Memuru	Sabri Kaplan	Polis Memuru
Hüsnü Tangüneri	Polis Memuru	Turabi Öksüz	Polis Memuru
Hüseyin Gürkan	Polis Memuru	İbrahim Dinçkol	Polis Memuru
Molla Yüce	Polis Memuru	İrfan Besler	Polis Memuru
Rüştü Gökçe	Polis Memuru	Satılmış Doğan	Polis Memuru

Kaynak: BCA, 010.09.472.1365.5/ 35-36.

1.2.4. Meclis Tahkikatında Vazife Görenlere Verilen Yevmiye ve İkramiyeler

Tahkikat Komisyonu, 20 Nisan 1960 tarihli toplantısında almış olduğu 8 numaralı kararla; Komisyonunda vazifeli memur ve müstahdemlere mesai saatleri dışındaki hizmet ve mesai ile zaruri masraflarının karşılanması için ödeme yapılmasına ve bazı⁴⁵⁴ subay ve astsubaylarla emniyet mensuplarına, uygun görüldüğü takdirde ikramiye verilmesi yetkisinin Başkanlık Divanına bırakılmasına karar verilmiştir.⁴⁵⁵ İlgili kararın ekinde, Komisyonunda görev alan başkâtime 25, kâtiplere 20, başodacıya 15, odacılara 10, emniyet memurlarına ve şoförlere 20'şer lira yevmiye verilmesine dair bir hükme de yer verilmiştir.⁴⁵⁶

Komisyon, ek bir karar almaya gereksinim duymadan, Tablo 1.2'de yer verdiğimiz asker ve emniyet memurlarına da yevmiye tahsis etmiştir. Buna göre Subaylara 25, Astsubay ve emniyet memurlarına 20'şer lira yevmiye verilmiştir.⁴⁵⁷ Tahkikat Komisyonu, 8 numaralı karara dayanarak almış olduğu başka bir kararla⁴⁵⁸; Meclis

⁴⁵⁴ Kararda hangi asker ve emniyet mensuplarına ikramiye verileceği hususu açıkça belirtilmemiş olsa da Tahkikat Komisyonunun yazışmalarından, bu asker ve emniyet mensuplarının TBMM Muhafız Birliğinde ve TBMM Emniyet Kadrosunda görevli personel olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 89.

⁴⁵⁶ BCA, 010.09.4.11.1/ 90. 11 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'da faaliyete geçen Basın Alt Komisyonu, 12 Mayıs 1960 tarihinde almış olduğu 3 numaralı kararla; bünyesine kattığı personele Tahkikat Komisyonunun 8 numaralı kararında belirtilen yevmiyelerin ödenmesi hususunu karara bağlamıştır. BCA, 010.09.472.1363.5/ 43.

⁴⁵⁷ BCA, 010.09.472.1363.5/ 37, 49.

⁴⁵⁸ BCA, 010.09.22.65.1/ 135-136. İlgili kararda her hangi bir tarih ve sayı belirtilmemiştir.

tahkikatında görev alan asker ve emniyet mensuplarının her birine, tahkikatla ilgili vazifelerde mesai saatleri dışında gösterdikleri “*müsbet çalışmalarını*” karşılamak üzere 500 lira ikramiye verilmesini kararlaştırmıştır.

1.3. Tahkikat Komisyonunun Yetkilerinin Arttırılması: 7468 Sayılı Kanun

Tahkikat Komisyonunun kurulup, faaliyete geçirilmesini takiben yaşanan hadiseler ve karşılaşılan zorluklar, ülkenin siyasi vaziyetine tam manasıyla hâkim olmayı amaçlayan iktidarı, yeni önlemler almaya sevk etmiştir. 27 Nisan 1960 tarihinde TBMM’den geçirilen 7468 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun” ile Tahkikat Komisyonunun yetkileri arttırılırken, Türk siyasi hayatı gerginliklerle dolu yeni bir sürece girmiştir.

1.3.1. Tahkikat Komisyonunun İlk Kararları ve Yetki Kanununa Giden Yol

18 Nisan 1960 tarihinde kurulan Tahkikat Komisyonu, faaliyet yürüttüğü süre boyunca otuz karara imza atmıştır. Bu kararların ilk dokuz tanesi, 7468 sayılı kanundan önce alınmıştır.

18 Nisan 1960 günü ilk toplantısını gerçekleştiren ve aldığı 1 numaralı kararla üyeleri arasında görev dağılımı yapan Komisyon; aynı toplantıda alınan 2 ve 3 numaralı kararlarla, tahkikatın selametini sağlamak gerekçesiyle bir takım tedbirler hayata geçirmiştir. Bu bağlamda Komisyon, 2 numaralı kararla;

“....bütün siyasi partilerin ve bunlara bağlı teşekkül ve kolların her türlü kongreleri ve kademelerin bünyeleri içinde veya kademeler arasında tertiplenecek müşterek toplantılarla, alelumum siyasi mahiyetteki toplantılar ve partilerce yeni kademeler ve teşkilat kurulmasını tahkikatın neticesine kadar durdurmaya”⁴⁵⁹,

3 numaralı kararla;

“....Tahkikata mevzu teşkil eden maddelerle tahkikat Encümeninin vazife ve salâhiyetlerine ve bilumum karar, tedbir ve faaliyetlerine müteallik her türlü haber, havadis, beyan, tebliğ, mütalea, vesika, resim ve yazıların ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt cerideleri hariç) bu

⁴⁵⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 98.

takrirle alakalı Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerinin her türlü vasıtalarla neşri[nin] yasak edil[mesine]”⁴⁶⁰ karar vermiştir.

CHP’liler, Komisyon kararlarına karşı ilk direnişlerini; 3 numaralı Komisyon kararına aykırı biçimde, CHP Lideri İnönü’nün 18 Nisan 1960 tarihli Meclis toplantısında sarf ettiği sözlerin yayımlandığı 19 Nisan 1960 tarihli Ulus gazetesi nüshasını⁴⁶¹ baskıya verip, el altından ülkenin muhtelif bölgelerine yayarak göstermişlerdir.⁴⁶² Bunun üzerine Komisyon, aldığı 4 numaralı kararla;

“[Komisyonun] 3 numaralı tebliği ile açıklanan neşir yasağı kararına muhalefetle yasak edilmiş mevzuları tabı ve neşreden mevkute ve gayri mevkutelere el konularak tevzilerine mani olunmasına ve dağıtılanların da toplatılmasına” karar vermiştir.⁴⁶³

Ulus gazetesiyle ilgili yaşanan hadise üzerine; Tahkikat Komisyonuna bağlı Basın Alt Komisyonu, Ankara Emniyet Müdürlüğü’ne gönderdiği 20 Nisan 1960 tarih ve 1

⁴⁶⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 96.

⁴⁶¹ *Ulus*, 19 Nisan 1960. *Ulus* gazetesinin 19 Nisan 1960 tarihli nüshası, Ankara 5. Sulh Mahkemesinin kararıyla 19 Nisan günü sabaha karşı toplattırılmıştır. Tahkikat Komisyonunun 3 numaralı karar ve tebliğine aykırı yayın yapıldığı iddiasıyla Ankara Cumhuriyet Savcılığının talebiyle alınan bu karar, sabaha karşı 5.20’de gazeteye getirilmiş fakat Savcılık mührünü taşımadığı gerekçesiyle gazete ilgilileri tarafından tebellüğ edilmemiştir. Bunun üzerine Savcılığa gönderilen karar, ikinci defa, 50 kadar resmi ve sivil polis eşliğinde ve tekrar mühürsüz olarak gazeteye getirilmiş ve ısrarlar neticesinde gazete yetkililerince tebellüğ edilmiştir. Matbaada bulunan gazeteler Polislerce bir kamyona yüklerken, rotatifteki baskı kalıpları da söktürülmüştür. *Ulus*, 20 Nisan 1960, s.1,5.

⁴⁶² Gazetenin Yazı İşleri Müdürlerinden Nihat Subaşı ile CHP Ordu milletvekili Ferda Güley, Komisyonun yayım yasağına rağmen 19 Nisan tarihli *Ulus* nüshasının basım ve dağıtım sürecini şu şekilde ifade etmişlerdir: Subaşı; “*Gazeteyi baskıya verdik. Bir iki saat geçti. Baskı sırasında, polis Yahya, elinde bir zarfla bana geldi. Polis Yahya aylardır Ulus’u kapatma emirlerini getiren memur arkadaşımız olduğu için iyi tanışırdık. Ahbab olmuştuk. Baktım gazeteyi kapatma emri. Halbuki gazete içerde basılıyor. Dağıtamayacağız. Dedim ki Polis Yahya’ya, “Senden bir ricam var.” “Nedir?” dedi. “Lütfen dedim, iki saat kaybol ortadan. İki saat sonra gel ve gazeteleri toplu. Zaten daha baskıya yeni başladık.” “Peki abi” dedi, hiç sesini çıkarmadan uzaklaştı. Biz gazeteleri basmaya devam ettik ve o arada bütün arkadaşlara, arabası olan bütün CHP’lilere, Milletvekillerine haber yolladık, gazetelerin dağıtımı için arabalarıyla gelsinler diye...”*, Güley; “*Kimi ceketli, kimi ceketsiz, kimi kravatlı, kimi kravatsız, kimi şapkalı, kimi şapkasız, itfaiye neferleri gibi geldiler. Sabaha kadar hiçbir polis uğramadı. Bütün gazeteleri ıslak ıslak tel sepetin içinden alıp otomobillere yükledim. Yüz ellilik paketler halinde rulo yaptım. Samsun İl Başkanı’na gönderdim. Bir de mektup yazdım, “Sen biraz kendine al, kalanını Ordu’ya gönder hemen.” Ordu aldı, Giresun’a, Giresun, Trabzon’a, Artvin’e kadar. Onlar da bu gazeteleri teksir ettiler. Bu suretle Türkiye’de yalnız 19 Nisan tarihli *Ulus Gazetesi’nde* bu haber çıktı.” Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s.112.*

⁴⁶³ BCA, 010.09.4.11.1/ 97. İlgili karara ait Tahkikat Komisyonu tutanağında, kararın “4” numaralı olduğu belirtilmiş ve 18 Nisan 1960 tarihini taşıyan tutanak bu haliyle Komisyon üyelerince imza edilmiştir. Ne var ki, komisyonun bu kararı, 19 Nisan günü Kızılay’da meydana gelen CHP nümayişi sonrası Komisyonca alınan 19 Nisan 1960 tarihli (4 numaralı tebliğ olarak 20 Nisan tarihli gazetelerde yer alan) karardan sonra, 21 Nisan 1960 tarihli gazetelerde komisyonun “4 numaralı tebliği” ibaresiyle yer almıştır. Kanımızca, ilgili karar aslında *Ulus* gazetesinin el atından piyasaya sürülmesinden sonra alınmış ve daha sonra, 18 Nisan 1960 tarihinde alınmış bir karar biçiminde daktilo edilerek, Komisyon üyelerine imzalatılmıştır. Biz, Komisyon tutanaklarına sadık kalarak, 18 Nisan 1960 tarihli bu kararı komisyonun 4 numaralı kararı olarak değerlendirmeyi uygun gördük. BCA, 010.09.4.11.1/ 94-95, 97; BCA, 010.09.23.67.1/ 1-2; BCA, 010.09.461.1332.6/ 16-17; *Ulus*, 20-21 Nisan 1960; *Zafer*, 20-21 Nisan 1960

sayılı yazı⁴⁶⁴ ile Ulus gazetesinin basılmakta olduğu matbaanın sahibi (aynı zamanda Ankara Telgraf gazetesi sahiplerinden) Gazanfer Kunt, Ulus gazetesi Yazı İşleri Müdürleri Erdoğan Tamer, Nihat Subaşı ve Cenap Çetiner, Ulus gazetesi Müessese Müdürü Muhittin Erkan, Ulus gazetesi İşletme Müdürü Muzaffer Erdost, Ulus gazetesi Baş Makinisti Seyfettin Görez ve Ulus gazetesi Başbayii Sadettin Kocatürk'ün, ifadeleri alınmak üzere 20 Nisan 1960 günü saat 16.00'da TBMM Emniyet Amirliği'nde hazır bulundurulmalarını istemiştir.⁴⁶⁵

CHP teşkilatı, Tahkikat Komisyonunun yasak kararlarıyla siyasi hayata getirilmek istenen sessizliğe karşı bir başka tepki eylemini ise, 19 Mayıs 1960 günü Ankara Kızılay'da tertiplenen ve CHP Lideri İnönü'nün de iştirak ettirildiği bir nümayiş ile hayata geçirmiştir. Hazırlanan plan doğrultusunda⁴⁶⁶, hadise günü evden çıkarken yanına para almayı unutan CHP Lideri, birkaç CHP milletvekilinin eşliğinde, devlet dairelerinin de boşalmaya başladığı saat 17.00 sularında, parti genel merkezinden hareketle yakınlardaki İş Bankası Yenişehir şubesinden para çekmek üzere Atatürk Bulvarı boyunca yürüyüşe geçmiştir. Yürüyüş esnasında İnönü'nün etrafını saran kalabalık, "*Hürriyet istiyoruz*" sloganları eşliğinde CHP liderine tezahüratta bulunmuş ve planlı bir gösteri yapılacağını önceden haber alan güvenlik güçleri kalabalığa müdahale ederek, aralarında öğrencilerin de bulunduğu 22 CHP'liyi gözaltına alarak adliyeye vermiştir.⁴⁶⁷

Hadise üzerine aynı gün toplanan Tahkikat Komisyonu, 5 numaralı kararıyla⁴⁶⁸; vazifeye başladığı andan itibaren hangi hal ve şartlarla karşı karşıya getirildiğini

⁴⁶⁴ Eski harflerle kaleme alınan yazı, TBMM Emniyet Amiri Hasan Oğuzcan eliyle Ankara Emniyet Müdürlüğüne iletilmiştir. *BCA*, 010.09.471.1362.6/ 75-76.

⁴⁶⁵ *BCA*, 010.09.22.65.1/ 62; *BCA*, 010.09.471.1362.6/ 75-76. Şahısların ifadelerine, çalışmamızın 2. bölümünde yer verilmiştir.

⁴⁶⁶ CHP Adana milletvekili Suphi Baykam, hayata geçirilen planı şöyle ifade etmiştir; "*O gün İsmet Paşa'nın yanına oturdum. Grup başladı. 10 dakika geçmeden İsmet Paşa'nın kulağına eğildim. Dedim ki, "Paşam ben Mevhibe Hanım'la konuştum. Siz bu sabah aceleyle giyinmişsiniz ve çıkarken para almayı unutmuşsunuz. İş Bankası'na gidelim para alacağız."* İsmet Paşa koluna girdi. Zaten bütün caddeler daha ilk adımda tıklım tıklım dolmuş, kalabalık bağırmağa başladı. "*İsmet Paşa çok yasa*" diye... Derken Kızılay oldu. Zafer Meydanı'na kadar bulvarda trafik felç oldu. "*Biz bankaya doğru kalabalığı yarmaya çalışıyoruz. Tabii beklediğimden daha büyük bir gürültü doğdu. Zaten istediğimiz de bundan ibarettir. yani sessizliği delmek.*" Birand, Dünder, Çaplı, a.g.e., s.114.

⁴⁶⁷ *Ulus*, 20 Nisan 1960; *Zafer*, 20 Nisan 1960.

⁴⁶⁸ *BCA*, 010.09.4.11.1/ 94-95.

vatandaşlara duyurmak yönünde karar almış ve bu kararı 5 numaralı tebliğle⁴⁶⁹ Kamuoyuna ilan etmiştir.

Tahkikat Komisyonu, 7468 sayılı Kanun öncesinde, yukarıda bahsettiğimiz kararlar haricinde 4 karar daha almıştır. Kamuoyuna ilan edilmeyen bu kararların 3'ü, 6,7 ve 8 numaralı kararlar olarak Tahkikat Komisyonu'nun 20 Nisan 1960 tarihli toplantısında alınmıştır.

6 numaralı kararla; *“Görülen lüzum üzerine Belediye Seçimleri ile şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimleri ve köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri seçimlerinin durdurulmasına karar ver[en]”*⁴⁷⁰ Komisyon; Ankara Valiliğinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği 20 Nisan 1960 tarih ve 523/20122 sayılı bilgi edinme yazısı⁴⁷¹ üzerine aldığı 7 numaralı kararla⁴⁷²;

⁴⁶⁹ *“Memleketin ihlâl edilmek istenilen huzur ve asayişini korumak ve vukuu teşvik edilen kardeş kavgalarını önlemek için alınması lüzumlu tedbirleri sebepleri ile birlikte tesbit etmek üzere, kurulan encümenimizin daha vazifeye başladığı ilk anda hangi ahval ve şartlarla karşı karşıya getirildiğinin Büyük Türk Milletine duyurulması zarureti hissedilmiştir. Encümenimiz, malûm olduğu üzere, Teşkilâtı Esasiye Kanununun ve Dahilî Nizamnamenin hükümlerine istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı ile kurulmuş ve Dahilî Nizamname ile müeyyed bulunan vazife ve salahiyet hudutları Büyük Millet Meclisinin ayrı bir kararı ile bir kere daha teyid olunmuştur. Buna rağmen bu mevzularla alâkalı takririn müzakeresi sırasında söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, Partisine mensup mebusların çok yakın tarihlerde Türkiye Büyük Millet Meclisine tahkikat taleplerini ihtiva eden muhtelif takrirlerle müracaat etmiş olduklarını unutmuş görünerek, encümenimize vücut veren tahkikat talebinin gayri meşruluğundan bahsetmiş ve encümenimizi “baskı rejiminin kanun dışı bir parçası” kelimeleriyle tavsif etmek istemiş ve partisine mensup mebus kadrosu ile encümenimiz tarafından alınacak tedbir ve kararlara karşı mukavemet edeceğini, vatandaşları da aynı yola sevk etmeye çalışacağını açıkça beyan ve ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, bundan başka memleketimizde vuku bulacağını sarih olarak ifade ettiği ihtilâl ve ayaklanmayı, konuşmasının bir noktasında aynen: “Şartlar tam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır” demek suretiyle mergup ve şayanı teşvik gördüğünü, yine sarahatle beyan ve ifade etmiştir. Dünyanın en muhataralı bölgelerinden birinde bulunan memleketimizde, bu çeşit teşviklerin ve tahriklerin ne kadar tehlikeli neticeler tevliid edebileceği izahdan varestedir. Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, bu beyanları ile gayri meşruluğun hudutlarını fazlası ile aşmış olduğunu ve muhalefette takip etmekte olduğu yolun memleketin emniyet ve asayiş için ne kadar tehlikeli ve kanunlara ne kadar münafi bir yol olduğunu kendi diliyle ve millet kürsüsünde ikrar etmiştir. Bu kabil tahrikler, Türk milletinin mâşeri vicdanında mâkes bulamaz. Nitekim, ayaklanmaya değil, hattâ girişilebilecek sokak nümâyişlerine karşı dahi vatandaşlarımızın kayıtsızlıkla, sükûn ve vekar ile mukabele ettikleri, bugün Ankara'da Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezinde, bu partiye mensup mebusların da yardımı ile hazırlanan ve Hükümet dairelerinin boşalma saatine rastlayan bir nümâyiş teşebbüsü sırasında da tamamiyle ortaya çıkmış bulunuyor. Tahkikat encümenimiz, bütün bu çeşit hâdiseleri de göz önüne alarak, tahkik vazifesine ciddiyetle başlamış ve ayrıca, memlekette huzur ve sükûnun bir an evvel teessüsü için lüzumlu ve zarurî gördüğü tedbirlerin tesbiti hususunu bütün işlerine tercihan ve hassaten ele almıştır.” Zafer, 20 Nisan 1960, s.1,4.*

⁴⁷⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 93.

⁴⁷¹ Ankara Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği ilgili yazıda; siyasi partilerin ve bunlara bağlı teşekkül ve kolların düzenlemek istedikleri balo, çay, eğlence ve benzeri toplantıların, Tahkikat Komisyonunun 2 numaralı kararı kapsamına girip girmediğini sormuştur. BCA, 010.09.22.65.1/ 130.

⁴⁷² BCA, 010.09.4.11.1/ 92.

“1-Balo, çay, eğlence ve emsali toplantıları, 18.4.1960 tarih ve 822/1 sayılı olup siyasi partilerin ve bunlara bağlı teşekkül ve kolların toplantılarının yasak edildiğine dair kararımız şümulü haricinde olduğuna, 2-Valilerin İller İdaresi Kanununun 11nci maddesi çevresinde yazılı salahiyetlerini her zaman istimal edebileceklerin[e]”

ve 8 numaralı kararla⁴⁷³; Komisyonunda vazifeli memur ve müstahdemlere mesai saatleri dışındaki hizmet ve mesaieleri ile zaruri masraflarının karşılanması için ödeme yapılmasına ve bazı subay ve astsubaylarla emniyet mensuplarına, uygun görüldüğü takdirde ikramiye verilmesi yetkisinin Başkanlık Divanına bırakılmasına karar vermiştir.

Ankara'nın Haymana Kazasına bağlı Oyaca köyünün DP Ocak Başkanı Musa Öztürk'ün, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 22 Nisan 1960 tarihli telgraf üzerine aynı gün toplanan Tahkikat Komisyonu; CHP Ankara milletvekili Selim Soley'in 21 Nisan 1960 günü uğradığı Oyaca köyünde, Türk kadınları üzerinden Amerika ve DP iktidarı aleyhtarı propaganda yaptığını ihbar eden ilgili telgrafi değerlendirmiş ve aldığı 9 numaralı kararla⁴⁷⁴; ihbar edilen hadise hakkında tahkikat başlatılmasını ve tahkikatın, Tahkikat Komisyonu üyelerinden Turan Bahadır, Ekrem Anıt ve Kemal Özer tarafından yapılmasını kararlaştırmıştır.⁴⁷⁵

1.3.2. Yetki Kanunu Tasarısının DP Meclis Grubuna Gelişi

Tahkikat Komisyonunun, elindeki yetkilerle siyasi hayata tam olarak hâkim olmaması üzerine; DP Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu ve arkadaşları tarafından, Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkilerini tespit eden bir kanun teklifi hazırlanmış ve teklif, DP Meclis Grubunun 21 Nisan 1960 tarihli toplantısında gündeme getirilerek, müzakere edilmiştir.

Toplantının başlamasıyla beraber söz alan Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar; Komisyonun, vazifeye başlar başlamaz evvela, TBMM'nin, onun adına hareket eden Tahkikat Komisyonunun ve iktidarın normal faaliyetlerini yürütebilmesi ve devlet otoritesinin sağlanabilmesi adına gereken asgari tedbirleri hayata geçirdiğini ve ülkenin içinde bulunduğu karışıklığın bu şekilde önünü aldıktan

⁴⁷³ BCA, 010.09.4.11.1/ 89-90.

⁴⁷⁴ BCA, 010.09.4.11.1/ 88.

⁴⁷⁵ Musa Öztürk tarafından yapılan ihbara ve ihbar neticesinde Oyaca köyünde yürütülen tahkikata çalışmamızın 3. bölümünde ayrıca yer verilmiştir.

sonra da, yetkilerinin daha esaslı temellere dayanmasını gerekli görüp, Meclis İçtüzüğü'nün 16. Babıyla kendisine tanınmış olan yetkileri, bir Kanun teklifiyle sağlam esaslara dayamak yoluna gittiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Söz konusu kanun teklifinin, o zamana kadar alınan tedbirlerin mesnetsiz olduğu gibi bir düşünceye dayandırılarak hazırlanmadığını özellikle vurgulayan Sancar; ülkenin içinde bulunduğu “*karmaşa girdabına*” son verilip, sağlam ve sarsılmaz bir zeminin ilk temelleri atılmadıkça, Tahkikat Komisyonunun ve TBMM'nin her an vahim tehlikelerle karşı karşıya kalabileceğini belirtmiş ve Tahkikat Komisyonunun, bu tehlikelerin önüne geçmek için faaliyet yürüttüğü esnada, sahip olduğu yetkiler hususunda kısıtlanmaması gerektiğini ima ederek, hazırlanan kanun teklifinin asıl gerekçesini de ortaya koymuştur.⁴⁷⁷

Sancar, konuşmasının devamında, Tahkikat Komisyonunun o zamana kadar yayımladığı tebliğler ve hazırlanan kanun teklifinin mahiyeti hakkında bilgi vermiştir.⁴⁷⁸ İlk iki tebliğden bahsettikten sonra, üç numaralı tebliğde belirtilen Komisyon kararının uygulanması esnasında, görevli memurların, ilgili kararın yayım yasağı yanında dağıtım yasağını da kapsayıp kapsamadığı konusunda tereddüde düştüğünü ve bu tereddüdün uygulamada yarattığı gecikmenin bir neticesi olarak, Ulus gazetesinin bir sonraki gün kaçak yollarla piyasaya sürüldüğünü açıklayan Sancar; ek bir kararla, 3 numaralı tebliğe aykırı bulunan yayınların dağıtılmasını da yasak kapsamına dâhil ettiklerini ve bu yolla yayın mevzuuna tamamen hâkim olduklarını ifade etmiştir.⁴⁷⁹

5 numaralı tebliğden de bahseden Sancar; bu tebliğin, bilhassa bitaraf muhitlerdeki vatandaş kitlesinin, yaşanan hadiseleri sadece kendi yörelerindeki akisleriyle değerlendiren, ülkenin içinde bulunduğu vahim hali yeterince gözlemleyememesi ve alınan olağan üstü tedbirlerin dayandığı sebepler hakkında tereddüde düşmesi ihtimallerine binaen hazırlandığını belirtmiştir. Yaşanan hadiseler DP Grubu ve TBMM'ce el koyulmasının sebep, lüzum ve zaruretinin vatandaşlarca tamamen kavranabilmesini temin etmek maksadıyla, en son gerçekleştirilen Meclis

⁴⁷⁶ *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.22-24. 21 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısı tutanakları için bkz. *BCA*, 010.09.87.262.2.

⁴⁷⁷ *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.25-27.

⁴⁷⁸ *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.29-39.

⁴⁷⁹ *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.31-32.

müzakerelerindeki vahim manzarayı, ilgili tebliğ aracılığıyla Türk kamuoyuna duyurmayı faydalı bulduklarını belirten Sancar; İnönü'nün bu müzakerelerde sarf ettiği bazı sözlere tebliğde yer verilmiş olmasına değinerek, Komisyonca gayet faydalı görülen bu hareketin DP'li kimi çevrelerce hoş karşılanmadığından bahisle, aldıkları kararların beğenilmeme ihtimal ve endişesi altında hareket etmeleri halinde, ağır sorumluluk içeren görevlerini yerine getirmelerinin mümkün olamayacağını açıklamıştır.⁴⁸⁰

Bu açıklamaların ardından Sancar, hazırlanan kanun teklifi taslağının ana hatları hakkında kısaca malumat vermiştir. Birçok demokratik anayasayı incelediklerini ve bu anayasalara göre Tahkikat Komisyonlarına genellikle parlamento kararıyla yetki verildiğini tespit ettiklerini belirten Sancar; Belçika, Danimarka ve Hollanda gibi muhtelif ülkelerin ise; daha sonraları, komisyon yetkilerini parlamento kararı olmaktan çıkarıp, müstakil birer kanuna bağlama yoluna gittiklerini beyan etmiştir. Yaşanan hadiselerin zorlaması neticesinde Türkiye'de de, Tahkikat Komisyonu yetkilerinin bir kanunla tespit edilmesi lüzum ve zaruretinin ortaya çıktığını açıklayan Sancar; TBMM'nin, çıkarılması istenen bu kanun olmasa dahi, Tahkikat Komisyonuna verilecek yetkilerin sınırlarını belirleme hakkına sahip bulunduğunun altını ısrarla çizmiş ve ilgili kanun teklifinin bu hakkı meşrulaştırmak için değil, yeni bir sistem yaratmak arzusuyla meydana getirildiğini ifade etmiştir.⁴⁸¹

Sancar'ın konuşmasının ardından, DP Meclis Grup Başkanı Mazlum Kayalar, Gruba, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinde yazılı Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salahiyetleri hakkında kanun teklifi[ni]”* okumuştur.⁴⁸²

⁴⁸⁰ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.32-36.

⁴⁸¹ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.36-39.

⁴⁸² *“Madde 1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni, Cumhuriyet Müddeiumumisi, sorgu hâkimi, sulh hâkimi ve askeri adli âmirlerin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Askeri Muhakeme usulü Kanunlarındaki bilcümle salahiyetleri haizdir. Encümen malumatına müracaat olunmak üzere mebusları da ihzaren celbedebilir. Tahkikat Encümeni. a) Hükümetin bütün vesaitinden istifade edebileceği gibi resmi dairelerle hakiki ve hükmi şahıslara ait evrak ve vesaike el koymaya; b) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla tahkikat mevzuu ile ilgili bilcümle neşriyatın men'ine ve toplatılmasına ve lüzumu halinde neşriyatın tatiline ve matbaanın kapatılmasına; c) Her türlü siyasi hareket ve faaliyetlerle nümayişler hakkında tedbir ve karar ittihazına salahiyetlidir Tahkikat Encümeni kararları aleyhine kaza mercilerine müracaat edilemez. Madde 2- Tahkikat Encümeninin birinci maddeye göre ittihaz etmeyeceği tedbir ve kararlara muhalefet edenler hakkında 6 aydan aşağı olmamak üzere hapis cezası hükmolunur. Bu kararlara muhalefet mebuslar tarafından vaki olursa bir senden 3 seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.”* DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.39, 192.

Metnin okunmasını takiben, teklif sahiplerinden Hüseyin Ortakcioğlu söz alarak, teklifin gerekçesi ve mahiyeti hakkında bilgi vermiştir. “*Kim ne düşünürse düşünsün*”, her gün başka bir hadisenin zorluğuyla karşılaştıkları şartlar içinde, Tahkikat Komisyonunu gerektiği gibi çalıştıramazlarsa Meclisi terk edip gitmekten başka çarelerinin kalmayacağını belirten Ortakcioğlu; Tahkikat Komisyonunun, kendisine verilen vazifeyi hakkıyla yapabilmek için bazı kanuni yetkilere ihtiyaç duyduğunu ve bu ihtiyacı karşılamak adına ilgili kanun tasarısının hazırlandığını ifade etmiştir.⁴⁸³

Ortakcioğlu, yetki mevzuu ele alınırken ilk önce, meselenin Anayasa karşısındaki durumunun dikkate alınmasını, daha sonra da, bu yetkilerin Meclis İçtüzüğünde mi yoksa özel bir kanun içinde mi yer alması hususu üzerinde düşünülmesi ve karar alınması gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁸⁴

1924 Anayasasının, “kuvvetler birliği” esasına dayandığından hareketle, TBMM’nin, her türlü Kanunu çıkarıp, uygulamaya yetkili bulunduğunu ve bu yetkinin, bütün Anayasal kısıtlamalardan bağımsız olduğunu iddia eden Ortakcioğlu; Anayasanın 22. maddesinin, Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerine dair hükümler hususunda Meclis İçtüzüğüne atıfta bulunmuş olmasına rağmen, Tahkikat Komisyonlarının Meclis dışında da faaliyet yürütmek zorunda kalabileceğinden ve Komisyon kararlarının bağlayıcılığını sağlayacak yaptırımlara dair hükümlerin Meclis İçtüzüğüne konamayacağından bahisle, Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerinin özel bir kanunla düzenlenmesi gerektiğini açıklamış ve bu usulün, Fransa, Belçika, Danimarka gibi demokratik memleketlerde çok önceden hayata geçirildiğinden söz etmiştir.⁴⁸⁵

Tahkikat Komisyonlarına yetki verilmesinin yeterli olmayıp, verilen yetkilerin harfiyen yerine getirilmesi için, cezai yaptırımların uygulamadaki pratik usullere bağlanması gerektiğine ve ilgili kanun taslağının bu düşünceyle hazırlandığına

⁴⁸³ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.46-47.

⁴⁸⁴ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.47-48.

⁴⁸⁵ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.48-60.

değinen Ortakcioğlu; var olabilecek eksikliklerin, taslağın havale edileceği bir komisyon vasıtasıyla tamamlanabileceğini belirtmiştir.⁴⁸⁶

Taslakta belirtilen yetkilerin, görevini rahatlıkla ve selamete yürütebilmesi için Komisyona verildiğini söyleyen Ortakcioğlu; taslağa, bilgisine müracaat olunan milletvekillerinin Komisyon huzuruna getirebilmesine yönelik bir hüküm koyduklarından söz ederek, ilk bakışta milletvekili dokunulmazlığına aykırıymış gibi görünen bu hükmün, demokratik düzeni hâkim kılmak için gerekli olduğunu ve Anayasanın 17. maddesinin bu hükmün önünü açtığını ifade etmiştir. Tahkikat Komisyonu kararlarına uymayan milletvekillerine 1 seneden 3 seneye kadar ağır hapis cezası verilmesine dair bir hükmü de taslağa ilave ettiklerine değinen Ortakcioğlu, dokunulmazlıklarına güvenen bazı CHP milletvekillerinin yasaklanan Ulus gazetesi nüshalarını dağıtmaları üzerine böyle bir karar almak zorunda kaldıklarını açıklamıştır.⁴⁸⁷

Ortakcioğlu'nun ardından Başbakan Menderes söz alarak, gayet uzun bir konuşma yapmıştır. Meclis tahkikatı önergesinin görüşüldüğü esnada CHP lideri İnönü tarafından sarf edilen sözlerin “*sivil harp ilanı*” manasına geldiğini ve bu denli bir “*ihtilal edebiyatının*” komünizmle yönetilen ülkelerde bile yapılmadığı söyleyen Menderes; bu sözleri dikkate almayacak kadar güçlü bir iktidar olduklarını ifade etmiştir. Menderes konuşması boyunca, DP iktidarının gücünden, kudretinden ve halkın DP'ye gösterdiği teveccühten bahsederek, ihtilal ihtimalini aklının ucundan dahi geçirmedeğini açıkça göstermiştir. Türk ordusunun adının, ihtilal söylemleri içinde asla yer almaması gerektiğini özellikle vurgulayan Menderes; orduya duyduğu güveni de konuşması süresince birçok defa ifade etmiştir. İnönü'nün, aslında sahip olmadığı bir gücü, kendisinde varmış gibi gösterip, bu yolla iktidara blöf yaptığına değinen Menderes; ihtilalin Meclis kürsüsünden ilan edilerek, “*davul çalarak*” yapılmayacağını, ihtilal şartlarının çok başka olduğunu ve DP iktidarının, “*kimsenin serçe parmağını dahi kımıdatamayacağı*” kadar, ülke vaziyetine hâkim olduğunu vurgulamıştır. İhtilal şartlarından bahseden İnönü'nün, bu şartları asıl kendi yönetimi sürecinde araması gerektiğini, zira Türk Milletinin İnönü yönetimi altında türlü sıkıntılar çektiğini belirten Menderes; bu durumun bilincinde olan İnönü'nün, 1950

⁴⁸⁶ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.60.

⁴⁸⁷ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.60-68.

seçimleri sonrasında, korkusundan “*Meclise arka kapıdan girdiğini*” ve hayatının güvencede olduğuna dair kendilerinden teminat talep ettiğini açıklamıştır. Zamanında ülke için büyük vazifeler üstlenmiş bir şahsiyet olarak İnönü’den, mazisine yakışır bir tavır beklendiğini lakin İnönü’nün her defasında bu beklentiyi boşa çıkardığını söyleyen Menderes; “*ömrünün sonuna yaklaşmış*” bulunan İnönü’nün, onun geçmiş şöhretinden istifade edip, siyasi kazanç sağlama arzusundaki şahıslar tarafından yanlış yönlendirildiğini belirtmiştir. Menderes, DP Grubunun ve iktidarının, hadiseler karşısında soğukkanlılığını muhafaza etmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. İhtiyatlı tutumları neticesinde hadiselerin belirli bir olgunluğa eriştiğini ve bu sayede, davalarında ne kadar haklı olduklarını gerek Türk Milleti gerekse tarih önünde ispat ettiklerini ve gerçek suçluların gün yüzüne çıktığını açıklayan Menderes, haklıyken haksız duruma düşmemek adına, meselelere ciddiyetle ve serinkanlılıkla yaklaşmaları gerektiğinin altını çizmiştir. İnönü’nün açıkça ihtilalden söz ettiği andan itibaren, meselenin tüm seyrinin değiştiğinden ve ülkenin başka bir siyasi ortam içine girdiğinden bahseden Menderes; CHP liderinin, Meclisi gayrimeşru olmakla suçlayıp, Meclis kararlarına direniş göstereceklerine dair sözler sarf ederek, bir bakıma kendi kendini gayrimeşru ilan ettiğini söylemiştir. İnönü’nün, aslen bir blöf olan tüm beyan ve hareketleriyle, devletin gücünü sınamaya kalktığını ve dokunulmazlık zırhına bürünmüş CHP Milletvekillerinin Meclisi çalışamaz hale getirdiğini belirten Menderes; devletin şeref ve itibarının korunması bakımından, lazım gelen her türlü tedbirin alınması gerektiğini açıklamıştır. Görevini ifa ederken ihtiyaç duyduğu tüm yetkilerin Tahkikat Komisyonuna verilmesinin ve Komisyon kararlarının belirli yaptırımlara bağlanmasının gereğine vurgu yapan Menderes; aksi halde, katlanılan tüm fedakârlıkların ve çabaların boşa çıkacağını ve memleketin tam anlamıyla huzura eremeyeceğini belirtmiş; TBMM’ce alınmış kararların Anayasaya aykırılığı gibi bir durumun söz konusu olamayacağından hareketle, Meclisin, Tahkikat Komisyonuna her türlü yetkiyi verebileceğini ve hazırlanan kanun teklifini gayet isabetli bulduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁸

Menderes’in konuşmasını takiben Afyon milletvekili Kemal Özçoban söz almıştır. Özçoban’ın değindiği ilk mevzu, Tahkikat Komisyonu Başkanı Sancar’ın, 5 numaralı Komisyon tebliği özelinde yaptığı açıklamalardır. Sancar’ın, Komisyon kararlarının

⁴⁸⁸ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.69-150.

kimi DP'lilerce eleştirildiğine dair, sitem ve tereddüt dolu sözler sarf ettiğini belirten Özçoban; DP Grubunun, muhalif görüşler olsa dahi, aldığı tüm kararlara mutlak riayet gösterdiğini ve Grubun, elinden geldiği kadarıyla, Tahkikat Komisyonuna yardımcı olmaya devam edeceğini açıklamıştır. İnönü'nün Mecliste sarf ettiği sözlerin ve 19 Nisan 1960 günü Kızılay'da yapılan gösterinin, Komisyonun ve İçişleri Bakanlığının tebliğleriyle kamuoyuna duyurulmasının, küçük olaylara büyüklük atfetmek manasına geldiğini söyleyen Özçoban; kendilerine düşen görevin, "habbeyi kubbe yapmadan", Başbakanın da belirttiği üzere, vakarlı ve temkinli hareket edip, ciddi tedbirler almak olduğunu beyan etmiştir. Özçoban'ın dile getirdiği diğer bir husus da, hazırlanan kanun teklifinin bazı noktalardan Anayasaya aykırılığıdır. Muhaliflerin Anayasaya aykırılık söylemi üzerinden hareket ettiğinden bahisle, onlara bu mevzuda hiçbir koz verilmemesi gerektiğini ve kanun metninin bu husus dikkate alınarak tekrar kaleme alınmasının icap ettiğini belirten Özçoban; Anayasanın 17. maddesi gereğince, Milletvekillerinin, Meclis içi ve dışında ifade ettikleri görüşlerden dolayı mesul sayılmayacaklarına ve cinayet işlerken yakalanmaları haricinde, kendilerine isnat edilen bir suç dolayısıyla tutuklanıp, sorgulanamayacaklarına vurgu yapmış ve suçlu sıfatıyla dahi tutuklanıp, sorgulanamayan Milletvekillerinin, şahit sıfatıyla Komisyona götürülebilmesini öngören bir hükmün ilgili kanun taslağına konmasının, Anayasayı ihlal manası taşıdığını iddia etmiştir.⁴⁸⁹

Özçoban'ın ardından Adalet Bakanı Celal Yardımcı söz almıştır. Muhalefetin, Tahkikat Komisyonu hakkında Meclis tahkikatı açılmasına yönelik bir önergeyi Meclise sunmaya hazırladığını açıklayan Yardımcı; hadiselerin bu evreye geldiği anda, söz konusu kanun teklifinin, DP Grubunun prensip üzerinde uzlaşması halinde, Anayasa ve Adliye Encümenlerinden oluşturulacak bir Karma Komisyona havale edilmesini ve son şeklini aldıktan sonra, Tahkikat Komisyonuna ve adli mercilere sunulmasını teklif etmiştir.⁴⁹⁰

Yardımcı'yı takiben söz alan Tahkikat Komisyonu üyelerinden Bahadır Dülger; Tahkikat Komisyonunun mutlak surette bir takım yetkilerle donatılmasına dair görüş bildirmiştir. Tahkikat Komisyonunun, faaliyete geçtiği üç günlük süre zarfında,

⁴⁸⁹ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.167-177.

⁴⁹⁰ DPMGTT, 21 Nisan 1960, s.178-181.

tahkikatın selametle yürütülmesi amacıyla bazı yasak kararları koyduğunu; yayın yasağına dair kararın, İnönü'nün Meclisteki son beyanlarını da kapsadığını; bu yasak kararı saat 10.00'da radyodan ilan olunup, saat 12.00'da gazetelere tebliğ edildiği halde Ulus gazetesinin bu yasağı uymadığını açıklayan Dülger; Komisyonun yasaklarına uymayanlar hakkında, Türk Ceza Kanununun 526. maddesinden başka tatbik edilecek bir hüküm bulunmadığını ve bahsedilen maddenin suçlular için 250 lira para ve birkaç gün hapis cezası öngördüğünü belirtmiş ve suçlular bu denli hafif bir şekilde cezalandırıldığı takdirde, Komisyon kararlarının tesir, önem ve ciddiyetinin kalmayacağını ifade etmiştir. Tahkikat Komisyonu olarak bir işlem yapmaya kalktıkları zaman, yasal bir zorunluluk olarak, idari amirden, hâkimden, savcıdan onay ve yardım almak mecburiyetinde kaldıklarını açıklayan Dülger, bu sebeple, etkili yaptırımlar içeren yetkilerin Komisyona bir an önce verilmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁹¹

Grup toplantısı bu şekilde sürdüğü esnada, Hüseyin Ortakçioğlu tarafından verilen önergeyle; Yetki Kanunu teklifinin, eksiklikleri Komisyonda tamamlanmak üzere, esas bakımından Grup Yönetim Kurulunca onaylanması talep edilmiştir. Bu talep üzerine oturum başkanı, teklifin, gerçekleştirilen müzakerelerin ışığı altında bir kez daha gözden geçirilerek kanun teklifi halinde Meclise getirilmesini ve bu işin, Grup Yönetim Kurulunun oluşturacağı bir komisyon vasıtasıyla halledilmesini oya sunmuş ve oylama sonucunda teklif ittifakla kabul edilmiştir. Müzakereler sırasında, dokunulmazlık meselesinin, Meclis tahkikatı ve alınacak tedbirler mevzuu ile alakalı olarak, Anayasa ve Meclis İçtüzüğü çerçevesinde bir defa daha gözden geçirilmesinin ve bu hususun bir karara bağlanmasının bahis konusu edildiğini açıklayan oturum başkanı; meselenin, Grup Yönetim Kurulunca oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla araştırılıp, teklife bağlanması hususunu da oya sunmuş ve ittifakla kabul neticesiyle sonlanan oylamanın ardından, ilgili teklifin gelecek TBMM oturuma kadar hazırlanması kararlaştırılmış ve DP Meclis Grubunun 21 Nisan 1960 tarihli oturumu böylece nihayete ermiştir.⁴⁹²

⁴⁹¹ *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.184-195.

⁴⁹² *DPMGTT*, 21 Nisan 1960, s.199-203.

1.3.3.Yetki Kanunu Tasarısının TBMM'ye Gelişi ve Kanunlaşması

DP milletvekilleri Hüseyin Ortakcıoğlu (Çorum), Sefer Eronat (Yozgat), Muzaffer Onat (Rize) ve Reşat Akşemsettinioğlu (Bolu)'nun imzasını taşıyan, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinde yazılı Tahkikat encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında kanun teklifi*”⁴⁹³, 22 Nisan 1960 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuştur.⁴⁹⁴

Önerge sahipleri, 25 Nisan 1960 tarihli Meclis oturumunda yaptıkları teklifle; önergelerinin, havale edilmiş bulunduğu Teşkilatı Esasiye Komisyonu yanı sıra Milli Müdafaa ve Adliye Komisyonlarından alınacak üçer üyeyle meydana getirilecek olan Muvakkat (Karma) Komisyonunda müzakere edilmesini istemişlerdir.⁴⁹⁵

⁴⁹³ “*Vazife ve Salâhiyet: MADDE 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri ve naib olarak vazifelendirecekleri tâli encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda C. Müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adli âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetleri haizdir. MADDE 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri, tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle: I - a); Her türlü neşriyatın yasak edilmesine ve neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabi veya tevziinin men'ine, b) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına, c) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade etmeye, d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar ittihazına, II - Tahkikatın devamı müddetince âmmenin huzur ve sükûnün bozulmaması için lüzumlu her türlü tedbir ve kararları almaya, dahi salâhiyetlidir. Ceza Hükümleri. MADDE 3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. MADDE 4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. MADDE 5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir. Bu gizliliğe riayet etmeyenler veya malûmatlarına müracaat suretiyle yahut sair suretlerle muttali oldukları tahkikatla ilgili hususları veya hâdiseleri ifşa edenler altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. MADDE 6. Türk Ceza Kanununda yazılı yalan şahitliği ve yalan yere yemin faslındaki suçları işleyenler hakkında mahsus maddelerinde zikredilen cezalar iki kat olarak hükmolunur. Usul Hükümleri. MADDE 7. Bu kanun hükümlerine muhalefet Meşhut suçların muhakeme usulüne dair olan Kanunun birinci maddesinin (A) bendinde yazılı mahal dışında vukubulsa dahi failleri hakkında mezkûr 3005 sayılı Kanun hükümlerine göre tahkikat ve takibat icra olunur. C. Müddeiumumileri 3005 sayılı Meşhut suçların muhakeme usulüne dair Kanunun 3 ncü maddesinin 4 ncü fıkrasında yazılı müddetle bağlı olmaksızın vazifeli mahkemede âmme dâvası ikame eder. MADDE 8. Bu kanunun tatbikatında Hâkimler Kanunu ile Memurin Muhakematı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak salâhiyet hakkındaki hükümler mahfuzdur. MADDE 9. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler katî olup aleyhine itiraz olunamaz. MADDE 10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri tarafından yapılmış olan tahkikat ilk tahkikat mahiyetindedir. MADDE 11. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri tahkikatın ikmalinde nihai bir mazbata tanzim ve dosya ile birlikte Heyeti Umumiyyeye tevdi eder. MADDE 12. Bu kanun neşri tarihinde mer'idir. MADDE 13. Bu kanunun hükümlerini icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.” TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 4-6.*

⁴⁹⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 1-6.

⁴⁹⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.60, s.247.

Teklifin kabul edilmesiyle birlikte 26 Nisan 1960 tarihinde göreve başlayan Karma Komisyon⁴⁹⁶, aynı gün, önerge üzerinde gerekli düzeltmeleri⁴⁹⁷ yapmış ve hazırladığı kanun metnini⁴⁹⁸, Komisyon mazbatasıyla⁴⁹⁹ birlikte TBMM Başkanlığına havale etmiştir.⁵⁰⁰

Karma Komisyona başkanlık eden DP Rize milletvekili Osman Kavrakoğlu, 27 Nisan 1960 tarihinde TBMM Başkanlığına sunduğu müstaceliyet önergesinde; TBMM İçtüzüğünde yazılı Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkileri hakkındaki kanun teklifinin, önemine binaen, bir an önce kanunlaştırılması maksadıyla ruznameye alınmasını ve bekleyen diğer işlerin önüne konularak görüşülmesini talep etmiştir.⁵⁰¹

Müstaceliyet önergesi aleyhine söz alan CHP milletvekili Nuvit Yetkin (Malatya); Meclis İçtüzüğünün 101. maddesine⁵⁰² göre; komisyondan geçen bir teklifin, basılıp Milletvekillerine dağıtıldıktan sonra en az 48 saat geçmedikçe müzakere edilemeyeceğini bildirmiştir. İçtüzükte, kanunların iki defa müzakere edilmesine dair bir hüküm bulunduğu ve İçtüzüğün 70. maddesinin, müstaceliyet talep edilebilmesi için çok önemli sebeplerin mevcudiyetini şart koştuğuna değinen

⁴⁹⁶ Karma Komisyon tutanakları için bkz. *BCA*, 010.09.87.263.1.

⁴⁹⁷ Karma Komisyonun önerge üzerinde yaptığı değişiklikler şunlardır: Önergenin başlığı, ifadeye açıklık kazandırmak amacıyla; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun*” şeklinde değiştirilmiştir. Önergenin 1. ve 3-13. Maddeleri aynen kabul edilirken, 2. Madde; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenİ. a) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine, b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevziinin men'ine, c) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına, e) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına, d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya, e) Tahkikatın selâmetle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye, dahi salâhiyetlidir.*” şeklinde değiştirilmiştir. *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 4-6.

⁴⁹⁸ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 4-6.

⁴⁹⁹ Mazbatada; Anayasanın 22. Maddesinde, Meclis tahkikatının, Meclis'in yetkileri dâhilinde olduğunun ve İçtüzüğe göre uygulanacağını belirtilmesine ve İçtüzüğün 16. Babında yer alan (169 ve devamındaki) maddelerde; Tahkikat Komisyonlarının ne şekilde ve kaç kişiden oluşacağını gösterilmesine rağmen, İçtüzüğün 169 ve 177. maddelerine göre Meclis tarafından kurulacak Tahkikat Komisyonlarının sahip olacağı hak ve yetkilerin, ne Anayasa ne de İçtüzükte tespit edilmediğine değinilmiştir. Mazbatada ayrıca, Anayasanın 26. Maddesinde belirtilen hüküm doğrultusunda meydana getirilen kanun teklifinin, mevcut boşluğu doldurması ve Anayasaya aykırı hiçbir husus taşımaması sebebiyle, Karma Komisyon tarafından incelendiği ve onaylandığı ifade edilmiştir. *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 2-3.

⁵⁰⁰ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.127/ 2.

⁵⁰¹ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s. 274.

⁵⁰² 1927 tarihli TBMM İçtüzüğü, 8. Bab 101. Madde; “*Hilafına Hey'et-i Umumiyenin kararı olmadıkça hiç bir kanun lâyihası veya teklifi bastırılıp azaya dağıtıldıktan en az kırk sekiz saat geçmeden müzakere edilemez.*” İba, a.g.e., s.266.

Yetkin, söz konusu kanun teklifine öncelik tanınmasını gerektirecek hiçbir geçerli sebebin bulunmadığını söylemiştir. Başbakan ve daha birçok kişi hakkında TBMM'ye sundukları önergeler dururken, bu teklifin öne alınmak istemesini, Hükümet, Meclis Başkanlığı ve Komisyon eliyle hazırlanmış bir komplo olarak tanımlayan Yetkin, Milletvekillerinden, rejime karşı yürütülen bu komploya itibar etmemelerini istemiştir.⁵⁰³

Yetkin'in açıklamalarına karşılık veren TBMM Başkanı Refik Koraltan; İçtüzüğü'nün 101. maddesinde "*Hilafına Hey'et-i Umumiyenin kararı olmadıkça...*" tarzında bir ibare bulunduğunu hatırlatmış ve bu ibareden hareketle, mevcut kanun teklifine öncelik verilmesine dair önergeyi Meclis oyuna sunmuştur. Oylama neticesinde, kanun teklifinin gündeme alınması, 133 ret oyuna karşın 216 kabul oyuyla onaylanmıştır.⁵⁰⁴

Oylamadan sonra söz alan CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu; Yetki Kanunu teklifi vasıtasıyla, TBMM'den, hak yolundan ayrılmasının, kendi yaptığı Anayasayı değersizleştirmesinin ve Türk siyasi hayatını 100 sene geriye götürmesinin istenildiğine değinmiş ve müzakerelere, siyasi rakiplerini yasal yöntemler dışında alt etmeye çalışanların gayretlerinin değil, Anayasaya riayet, yapılmış yeminlere sadakat ve demokrasiye bağlılık duygularının hâkim olmasını dilemiştir.⁵⁰⁵

Kanun teklifinin, Anayasayı ve daha birçok adli kanunu ihlâl ve iptal etmek manasına geldiğini savunan Feyzioğlu, konuşmasının devamında, bu tezinin gerekçelerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaya çalışmıştır. Demokrasi sisteminin, organların, heyetlerin ve yetkilerin birbirini kısıtlaması ve hiçbir şahıs ve zümrenin "*kaadiri mutlak*" haline getirilmemesi prensibi üzerine inşa edildiğini vurgulayan Feyzioğlu, söz konusu teklifin, kendi dahi "*kaadiri mutlak*" olmayan TBMM'nin bünyesinden meydana getirilecek olan Tahkikat Komisyonlarına "*kaadiri mutlak*" bir hüviyet verdiğini iddia etmiştir.⁵⁰⁶

Teklifin, yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki münasebetlerde karışıklık yaratacağını bildiren Feyzioğlu, bu iddiasını, Anayasa maddelerine atıf yaparak

⁵⁰³ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.274-275.

⁵⁰⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.275-276.

⁵⁰⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.276-277.

⁵⁰⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.277.

temellendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede; TBMM'nin, yasama yetkisini bizzat, yürütme erkini de Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanabileceğinden söz eden Feyzioğlu, yargı kuvvetinin ise; TBMM'ye değil, Türk Milleti adına vazife gören müstakil mahkemelere ait olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁷

Anayasayla hükme bağlanmış bu gerçekler ortada durduğu halde, Karma Komisyon müzakerelerinde kanun teklifini savunanlar tarafından, TBMM'nin, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin hepsine birden sahip bulunduğu ve istediği yetkiyi istediği heyete devredebileceği yönünde görüşler bildirdiğine değinen Feyzioğlu; TBMM'nin, bizzat sahip olmadığı yargı kuvvetini⁵⁰⁸, kendi içinden seçilecek 15 kişilik bir siyasi heyete devretmesinin mümkün olamayacağını ve Hukuk prensiplerine aykırı bu hareketin, Anayasayı iptal etmek manasına geleceğini ifade etmiştir.⁵⁰⁹

Anayasanın 83. maddesine göre; hiçbir vatandaşın tabi olduğu mahkeme dışında bir mahkemeye celp ve sevk edilemeyeceğinden de söz eden Feyzioğlu; örfi idare halinde dahi geçerli olan bu hakkın, ortada örfi idareyi gerektirecek bir durum yokken, TBMM'ye getirilen kanun teklifiyle vatandaşın elinden alınmaya çalışıldığını iddia etmiştir.⁵¹⁰

Teklifin, basını susturma, partileri siyasi faaliyetten alıkoyma gibi yetkileri bir siyasi heyete verdiğini ve bu heyetin vereceği kararlara itiraz yollarını da kapattığını belirten Feyzioğlu; muhalif kurumlar hakkında verilecek kararları, bu kurumların

⁵⁰⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.277-279.

⁵⁰⁸ Feyzioğlu, Karma Komisyon görüşmeleri esnasında bazı üyelerin, Hukuk Profesörü İlhan Arsel'in bir eserinde geçen "*Büyük Millet Meclisinin kazai hakları vardır*" cümlesini okuyarak, TBMM'nin yargı kuvvetine sahip olduğunu savunduklarını, oysaki eserin devamında daha başka bir görüş ortaya konduğunu ifade etmiştir. Eserde, TBMM'nin, idam kararlarını onaylamak, bir Bakan hakkında tahkikat yapmak gibi yargısal yetkilerinin olmasına rağmen, bu istisnalar dışında genel bir yargı kuvvetine sahip olmadığına vurgu yapıldığını söyleyen Feyzioğlu; İçtüzüğün 169. ve 177. Maddelerine göre kurulacak Tahkikat Komisyonlarının, yetki bakımından farklılıklarına değinmiş; kanun teklifinin, bu farklılığı yok sayarak, Tahkikat Komisyonlarına, tüm vatandaşlar hakkında savcı, sulh hâkimi, sorgu hâkimi ve askeri yargıç gibi yargısal yetkiler kullanma imkânını sağlaması sebebiyle de Anayasaya aykırı olduğunu beyan etmiştir. Getirilen kanun teklifiyle, Tahkikat Komisyonlarına siyasi faaliyetleri sonlandırma, gazete ve matbaa kapatma gibi yetkilerin tanındığını; Tahkikat Komisyonlarının kararlarına uymayanlara 1-3 yıl arası ağır hapis cezası verildiğini ve şahitliğe yanaşmayanlara ya da yalan veya eksik beyan sunanlara verilen cezaların 2-3 misli artırıldığını açıklayan Feyzioğlu; bilhassa matbaa kapatma cezası üzerinden yoğun eleştirilerde bulunmuş ve söz konusu kanun teklifinin bir terör ve baskı rejimi meydana getireceğini ifade etmiştir. TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.279-280, 283.

⁵⁰⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.278-280.

⁵¹⁰ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.281-282.

siyasi rakibine aldıran ve her türlü itirazın dışında tutan bir yönetimin, Hukuka ve Anayasaya bağlılığı hususunda kimseyi ikna edemeyeceğini açıklamıştır.⁵¹¹

CHP hakkında açılmış Meclis tahkikatı devam ettiği esnada, İçtüzüğe göre oluşturulacak tüm Tahkikat Komisyonlarına olağanüstü yetkiler tanıyan bir kanun teklifi verilmesini eleştiren Feyzioğlu; genel bir kanun yapılıyor kisvesine büründürülmüş bu teklifin ancak, “*C. Halk Partisinin ve basın faaliyetlerini Tahkik Encümeni için Kanun*” başlığını taşıması halinde, gerçek maksadını ortaya koyacağını ifade etmiştir.⁵¹²

Müstakil yargı organları gibi normal devlet kurumlarının, siyasi emellere alet olmayacağına değinen Feyzioğlu; serbest ve eşit seçim yoluyla ve normal devlet kurumları vasıtasıyla siyasi rakiplerini bertaraf edemeyeceğini anlayan iktidarın, anayasa dışı usullere teşebbüs ettiğini savunmuş ve müstakil yargı karşısında veremeyecek hesaplarının olmadığını vurgulamıştır.⁵¹³

Tek parti rejimindeki uygulamaları çok partili hayatta tatbik etmeye çalışmanın doğru bir yol olmadığına değinen Feyzioğlu; dikta rejimlerinin, görüşülmekte olan teklif türünden kanunlarla, Anayasayı fiilen ilga ederek kurulduğunu açıklamış ve ülke huzurunun şiddet tedbirleriyle değil, eşit ve serbest bir seçim yoluyla temin edilebileceğinden de bahisle, mevcut kanun teklifine itibar edilmemesini istemiştir.⁵¹⁴

Feyzioğlu’ndan sonra, teklif sahiplerinden Hüseyin Ortakçioğlu söz almıştır. CHP’nin, kanun teklifi yapıldığı andan itibaren büyük bir endişe yaşadığını; “*Sanki karanlıklara sakladıkları bir hususun üzerine projektör tutmuşuz da ayıpları meydana çıkacakmış gibi bir telaş içerisinde*” diyerek ifade eden Ortakçioğlu; CHP ile bir kısım basının, aslen kendi zihinlerinde var olan “*karanlık düşünceleri*”, ilgili kanun teklifine yüklemeye çalıştıklarından bahisle; Feyzioğlu’nun, teklif sahiplerini büyük vebal altına sokmaya çalıştığını açıklamış ve bu husustaki tepkisini; “*Esasen 1946 dan 1950 ye kadar memleketi gayrimeşru olarak idare*

⁵¹¹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.281-282.

⁵¹² TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.284.

⁵¹³ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.284-285.

⁵¹⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.276-286.

ettiklerini düşünseler bizim için bu kürsüde bunu söylemeye cesaret bulamazlardı” diyerek ortaya koymuştur.⁵¹⁵

İnönü’yü, partisi hakkında açılmış olan tahkikata kolaylık sağlamak varken, *“Meclisi ve Türk Milletini tehdit etmeyi seçmesi”* nedeniyle eleştiren Ortakçioğlu; muhalefetin, suç-adli merci-Meclis tahkikatı düzleminde ortaya attığı iddialara cevap vermiş ve bu yolla, yürütülmekte olan tahkikatın gerekçesi ve yöntemi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Meclis’in, suçlular adli mercilere sevk edilmeden önce, suçun gerçekte var olup olmadığını araştırmak ve bu sayede bilgilendirilmek üzere bir Meclis tahkikatı açtığını belirten Ortakçioğlu; suç varlığının tespit edilmesi halinde, suçluların mutlak surette adli mercilere verileceğini vurgulamıştır. Tahkikat Komisyonunu meydana getirecek olan 15 kişilik milletvekili heyetinin, gerekli tüm incelemeleri yaptıktan sonra Meclis’e bir rapor sunacağını ve raporun Meclis’te müzakere edileceğine değinen Ortakçioğlu; bu yolla, Meclis’in son kararı vermeye yetkili olduğunu bir kez daha gözler önüne sermeye çalışmış ve muhalefete yönelik eleştirilerini; *“bu tahkikat üzerinizde iddia edildiği gibi neticelenir diye mi korkuyorsunuz?”* söylemiyle sürdürmüştür.⁵¹⁶

Kanun teklifinin Anayasayı ihlal ettiğine ve ortadan kaldırdığına dair iddiaları kabul etmeyen Ortakçioğlu; Anayasanın 22. maddesine göre Meclis tahkikatı yapma yetkisinin TBMM’ye verildiğinden bahsederek, Meclis tarafından tahkikatı yürütmekle görevlendirilen Komisyonun da görevini yaparken Meclis’in tüm yetkilerine sahip olması gerektiğini savunmuştur. TBMM’nin, kendi namına faaliyet yürüten Tahkikat Komisyonlarına verilecek yetkilerin sınırını çizme kudretine de sahip olduğunu ve Anayasanın her hangi bir hükmünün bu kudreti sınırlamadığını belirten Ortakçioğlu; Meclis İçtüzüğü’nün 169. maddesine göre, muhalefeti ilgilendirmeyip yalnızca iktidar partisinin bir bakanı hakkında, açılacak Meclis tahkikatını yürüten komisyona, sorgu hâkimine ve savcıya ait yetkiler verilirken; 177. maddeye göre kurulacak olan, bilgi edinmek amacıyla faaliyet gösterecek ve muhalefet hakkında da incelemeler yapabilecek, komisyona aynı yetkilerin verilmemesinin mantığa aykırı bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁷

⁵¹⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.287.

⁵¹⁶ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.288-289.

⁵¹⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.289-290.

Ortakcioğlu, Meclis'e sundukları kanun teklifiyle; Meclis İçtüzüğünde Tahkikat Komisyonlarıyla ilgili olan tüm hükümleri, Anayasanın 22. maddesine göre düzenleyip, bir araya getirdiklerini ve Komisyonlara, kendilerine verilen görevi Meclisin büyüklüğüne yakışan bir yetkiyle yerine getirme imkânı verdiklerini açıklamıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri örneklerinden hareketle, CHP'nin, Meclis'in yetkileri konusunda ikircikli bir tutum takındığını iddia eden Ortakcioğlu; bu husustaki tepkisini; “ ...*bunlar Anayasaya uygundur da, bizim şu getirdiğimiz mâsum teklif mi uygun değildir? O zaman Anayasa nerede idi?*” diyerek ortaya koymuştur.⁵¹⁸

CHP'lilerin, Meclis İçtüzüğünün 177. maddesine göre kurulacak Meclis Tahkikat Komisyonlarına, 169. maddede yer alan yetkilerin verilemeyeceğini iddia ettiklerini söyleyen Ortakcioğlu; bu iddialara, “*Bir mesele tevdi edeceksiniz bu encümene. Şu meselede beni tenvir et, diyeceksin. Bu işi yaptırmak için heyetin elini kolunu mu bağliyacaksın? Böyle şey olur mu?*” diyerek tepki göstermiştir. 177. madde üzerinde “*yaygara koparmanın*” gereksiz olduğunu, zira bu meselenin Meclis tarafından daha önce halledildiğini belirten Ortakcioğlu, bu söylemini, Milli Saraylardaki kıymetli eşyalar hakkında açılan Meclis tahkikatı üzerinden temellendirmiştir. Mili Saraylardaki kıymetli eşyalar hakkında, İçtüzüğün 177. maddesine göre açılan Meclis tahkikatını yürüten Komisyonun, hangi yetkilere sahip olup olmadığı hususunda Meclise başvurduğunu ve başvurunun Anayasa Komisyonuna havale edildiğini açıklayan Ortakcioğlu; Anayasa Komisyonunun, 177. maddeye göre kurulan Komisyonların, 169. maddeye göre kurulan Komisyonlarla aynı yetkilere sahip olmasına dair karar verdiğini beyan etmiştir.⁵¹⁹

Zafer de dâhil olmak üzere tüm gazetelerin, Tahkikat Komisyonuna yargısal yetkiler verildiğine dair yaptıkları haberlerin gerçeği yansıtmadığını açıklayan Ortakcioğlu; Komisyonun “*kazai*” yetkilere sahip olmayıp, yalnızca tahkikatın selameti için tedbir almaya yetkili bulunduğunu bildirmiş; Komisyonun yasak kararlarına uymayanların

⁵¹⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.290-291.

⁵¹⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.291-293.

suçlu addedilerek yetkili mahkemelere sevk edileceğini ve basın kuruluşlarının da aynı muameleye⁵²⁰ tabi tutulacağını söylemiştir.⁵²¹

Komisyon kararlarının “katî” olmasına dair eleştirilere de cevap veren Ortakcioğlu; belediye encümeni ve köy ihtiyar heyetinin de “katî” hükmünde birçok karar vermesine rağmen, bu kararların temyize götürülebildiğinden bahsetmekle beraber, sulh hâkiminin ya da asliye hâkiminin sahip olduğu yetkilerle donatılan Tahkikat Komisyonunu, verdiği kararlar hususunda, yargı organlarının denetimine tabi tutmadıkları gerçeğini de ortaya koymuştur. Bu bağlamda; Tahkikat Komisyonunun, tek başına hiçbir yetkiye haiz olmayıp, aslen TBMM namına faaliyet yürütmesi sebebiyle, vereceği kararların doğruluğunu belirleyecek ve onu mesul tutacak merciin yalnızca TBMM olabileceğinden söz eden Ortakcioğlu; getirilen kanun teklifinin ülke menfaatine yarar sağlayıp sağlamayacağına ve bu çerçevede onaylanıp onaylanmayacağına dair kararın, bağımsız irade sahibi Milletvekillerinden oluşan TBMM tarafından verileceğine vurgu yapmıştır.⁵²²

26 Nisan 1960 tarihli Ulus gazetesinden, İsmet Paşa’ya atfedilen; “*Mücadele Türk milleti ile onun haklarını gasbetmeğe çalışan bir avuç insan arasındadır*”, “*Anayasa nizamı artık tamamen yıkılacaktır*”, “*Mücadele partiler arası bir mücadele olmaktan çıktı*” tarzındaki sözleri⁵²³ okuyan Ortakcioğlu; “*Bunu söyleyen zatı Muhtereme göre hâdiseler bu kadar vehamet kasbetmişse, acaba getirilen şu tedbirler fazla mıdır?*” sorusunu sorduktan sonra; Paşa’nın, tüm beyan ve hareketleriyle, iktidara gelmek hususunda tahammülünün kalmadığını gösterdiğini ve on senedir bütün ümitleri boşa çıkan Paşa’nın, ülkede bir karışıklık ortamı meydana getirerek iktidara gelmeyi hedeflediğini iddia etmiştir.⁵²⁴

Ortakcioğlu’nun konuşmasını takiben, İsmet İnönü, CHP Grubu adına söz almış ve Meclis içinde ve dışında büyük yankı uyandıracak bir konuşma yapmıştır. Öyle ki,

⁵²⁰ Komisyonun gazete ve matbaaları kapattığına yönelik söylemlerin gerçeği yansıtmadığını açıklayan Ortakcioğlu; Komisyonun yasak kararlarına uymayan gazete ve matbaaların, kötü niyetli davranıp, yasak tanımaz tutumlarını devam ettirmeleri halinde, faaliyetlerinin Komisyon kararıyla tatil edileceğini ve bu uygulamanın, TBMM ve Komisyonun vakar ve haysiyetinin korunması ve tahkikatın selameti açısından gerekli olduğunu beyan etmiştir. *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.297.

⁵²¹ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.291-295.

⁵²² *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.296-297.

⁵²³ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.298; *Ulus*, 26 Nisan 1960, s.1.

⁵²⁴ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.61, s.298.

bu konuşmanın bir kısmı, ileride görüleceği üzere Meclis tutanaklarından dahi çıkarılmıştır.

Yetki Kanunu teklifinin, CHP'nin DP aleyhinde vermiş olduğu 11 adet tahkikat önergesini karşılamak maksadıyla Meclis'e sunulduğunu iddia eden İnönü; CHP'nin bir takım hareketlerle itham edildiğinden bahisle sözü Zile, Uşak, Topkapı ve benzeri yerlerde meydana gelen olaylara getirmiştir. Tahkikat Komisyonunun, CHP'nin ilgili hadislerde menfi bir rol oynadığı savıyla faaliyet yürüttüğünü açıklayan İnönü; hadiseler esnasında kendi canlarına kastedildiğini ve bu olaylardan dolayı mahkemeye verilen CHP'liler hakkında beraat kararı çıktığını belirttiikten sonra, bu olayların Tahkikata konu edilme sebebini, biraz da kinayeli bir üslupla; *“Şimdi iktidar partisi diyor ki; “Nasıl oldu da bu hâdiselerden sağ çıktılar.” Bunu tahkik edecekmiş. Biz bu kadar tertipler yaptığımız halde bu tertipler nasıl oldu da muvaffak olmadı, diyorlar.”* şeklinde ifade etmiştir.⁵²⁵

İnönü, DP'nin ilkbaharda seçim yapılacağını ilan etmiş olmasına rağmen⁵²⁶, Tahkikat Komisyonunun kuruluş gerekçesinde *“Bu hava içinde seçim yapılamaz”* dendiğinden bahsetmiş; Tahkikat Komisyonu oluşumunun ve Yetki Kanunu teklifinin ana hedeflerinin, DP'nin istediği seçim ortamını yaratmak olduğunu savunmuştur.⁵²⁷

DP'nin, 1950'den sonraki seçimlerin her birini, özel ve olağanüstü bir tedbir aldıktan sonra gerçekleştirdiğini beyan eden İnönü; 1950 ara seçimlerinden önce, bütün Halkevlerinin CHP'nin elinden alınıp, kapatıldığını; 1951 ara seçimlerinden önce, beş yüze yakın kütüphanenin kapısına kilit vurulduğunu; 1954 seçimlerinden önce, MP'nin kapatıldığını ve CHP'nin tüm mal varlığının müsadere edildiğini; 1957 seçimlerinden önce, çıkarılan olağanüstü bir kanunla muhalif partilerin oylarının birbirine eklenmesinin önüne geçildiğini ve bununla yetinmeyen iktidarın seçim esnasında türlü kusurlar işlediğini söylemiş; CHP hakkındaki Meclis Tahkikatının da, DP'nin 1960 seçimlerine hazırlanmak için aldığı olağanüstü bir tedbir olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁸

⁵²⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.298-299.

⁵²⁶ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Medeni Berk (Niğde), *“Tezkibettik”* diyerek, İnönü'nün bu söylemine karşılık vermiştir. TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.299.

⁵²⁷ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.299.

⁵²⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.299.

İnönü, DP'nin arzu ettiği seçim ortamını hazırlayacak tedbirleri almakla görevlendirilen Tahkikat Komisyonunun, bir haftadan beri bu tedbirleri hayata sokup, müzakeresi yapılan kanun teklifinde belirtilen yaptırımlar henüz ortada yokken dahi, Meclis müzakerelerine yayım yasağı koydurduğundan ve memleketin dört bir köşesindeki CHP mensuplarını türlü bahanelerle tutuklattığından da söz etmiştir.⁵²⁹

Anayasaya dâhilinde dürüst bir iktidar olmak için, vatandaşlara partizanca yaklaşmamak ve dürüst seçim yapmayı kabul etmek gerektiğini vurgulayan İnönü; dürüst bir seçim yapmayı kabul etmemiş ve hatta dürüst bir seçim yapmamayı, seçimi kazanma yolu bellemiş bir iktidarın alacağı tedbirlerin gayrimeşru ve yıpratıcı olacağını belirtmiştir. DP'nin seçime karşı tutunduğu tavrın, vatandaşlara, mevcut iktidarın hiçbir zaman seçime gitmeyeceğini düşündürdüğünden söz eden İnönü, bu fikre katılmadığına değinerek; iktidarın, üç aylık bir seçim hazırlığının ardından, şartlar istediği hale geldikten sonra seçime gidip, % 96,6 oy oranıyla seçimi kazandığını tüm dünyaya bildireceğini, ancak ne Türkiye'de ne de dünyada, bu tür bir "marifetle" kazanılmış seçime itibar edilmeyeceğini iddia etmiştir. Vatandaşların "dolgunluğu" sebebiyle, DP'nin, bir sene dahi uğraşsa istediği seçim ortamını meydana getiremeyeceğini ifade eden İnönü; iktidarın, almış olduğu tedbirler vasıtasıyla, Anayasa dışı ve gayrimeşru bir baskı idaresi kurmakta olduğunun altını çizmiştir.⁵³⁰

Konuşmasının devamında, Güney Kore yönetimine atıfta bulunarak;

*"Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarecilerin hepsi böyle eylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki bu teşkilat sizin elinizde değil. Bunu kendiniz söylüyorsunuz. Meclis Tahkikatı önergenizin gerekçesi diyor ki "memura itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz; Hâkime itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz; orduya itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz." Bu sözleri siz söylüyorsunuz."*⁵³¹

ifadelerini kullanan İnönü'ye, DP'liler yoğun tepki göstermişlerdir. Oturum başkanı Ağâh Erozan, İnönü'nün, memurları, emniyet güçlerini ve orduyu politikaya alet

⁵²⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.300.

⁵³⁰ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.300.

⁵³¹ BCA, 010.09.467.1351.6/ 122-123.

etmesi sebebiyle, ilgili sözlerin Meclis tutanaklarından çıkarılması hususunu oya sunmuşsa da, Meclis çoğunluğu bu oylamada ret kararı vermiştir.⁵³² Tepkiler arasında konuşmasına devam eden İnönü'nün;

*“Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık bir mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Bizim görüşümüz farklıdır. Baskı tertipçileri bilsinler ki; Türk milleti, Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.”*⁵³³

şeklindeki açıklamaları sebebiyle Meclis'te tansiyon yükselmiş ve Meclis Başkanlığı, tutanakların incelenmesi amacıyla oturuma on beş dakika ara vermiştir.⁵³⁴

İkinci oturumun başlamasıyla beraber, oturuma başkanlığına geçen İbrahim Kirazoğlu, Meclis İçtüzüğü'nün 188. maddesinin 3. fıkrası gereğince İnönü'nün Meclisten çıkarılması gerektiğini açıklamış ve İnönü'nün 12 oturum süresince Meclisten çıkarılması hususunu oya sunmuştur. Oylamanın kabul sonucuyla neticelenmesinin ardından CHP lideri Meclisi terk etmiştir. Yapılan diğer bir oylama neticesinde, İnönü'nün yukarıda belirtilen söylemlerinin Meclis tutanaklarından çıkarılmasına da karar verilmiştir. Bu kararlar karşısında sıra kapaklarına vurarak tepki gösteren CHP Milletvekillerinden Suphi Baykam, Yaşar Alhas ve Nihat Sargınalp'in 3'er oturum; Nurettin Akyurt, Reşit Önder, Mehmet Delikaya, Osman Eroğlu, Ahmet Üstün, Hasan Tez, Ali Rıza Akbıykoğlu, Adil Sağıroğlu ve Tefvik Ünsalan'ın da 6'şar oturum Meclisten çıkarılmasına karar verildikten sonra; Yetki Kanunu teklifinde yer alan maddelerin oylamasına geçilmiş ve oylama sonucunda ilgili kanun teklifinin ittifakla kabul olunduğu ilan edilmiştir.⁵³⁵

Kanunun Meclisten geçmesi sonrasında bir tebliğ yayımlayan Tahkikat Komisyonu, ilgili kanuna dair TBMM müzakerelerinin, Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileriyle alakalı olması bakımından, 3 numaralı yayım yasağı kararının kapsamına girdiğini kamuoyuna bildirmiştir.⁵³⁶

⁵³² TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.301.

⁵³³ BCA, 010.09.467.1351.6/ 123.

⁵³⁴ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.301.

⁵³⁵ TBMMZC, D.11, C.13, İ.61, s.301-309.

⁵³⁶ BCA, 010.09.461.1332.6/ 15; Zafer, 28 Nisan 1960, s.1.

1.4. Yetki Kanununun Onaylanmasından Sonraki Süreç

Meclis Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerini belirleyen 7468 sayılı Kanun'un kabul edilmesiyle yükselen siyasi tansiyon, süreç içerisinde parlamento dışı muhalefetin merkezi haline gelen üniversitelere de yansımıştır. 28 Nisan sabahı İstanbul Üniversitesi bahçesindeki Atatürk heykeli etrafına toplanan bir grup öğrenci, İstiklal Marşını söyledikten sonra iktidarı protesto etmeye başlamış; polisin protestocu gruba müdahale etmesi üzerine, öğrencilerle polis arasında çatışmalar çıkmış ve duruma müdahale etmek isteyen Rektör Sıddık Sami Onar ve beraberindeki üniversite yöneticileri polisin sert tutumuyla karşılaşmışlardır. Üniversite bahçesinden çıkarak Beyazıt Meydanına ulaşan öğrencilerle polis arasında çıkan çatışmalar esnasında, seken bir kurşunla vurulan Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz hayatını kaybetmiştir. Valiliğin müracaatı üzerine Beyazıt Meydanını saran Birinci Orduya bağlı askeri birlikler, gösterici öğrencilere müdahale etmek bir yana, onlara yol açmış ve bu sayede Valilik önüne kadar gelen öğrenciler protestolarına burada da devam etmişlerdir. Hadiseler karşısında çare arayan Hükümetin saat 15.00'da İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmesi sonrasında göstericiler dağılmaya başlarken, ordu ise, göstericilere saldıran polislere engel olmuştur.⁵³⁷

Aynı gün bir toplantı yapan Tahkikat Komisyonu, bu toplantıda dört karar almıştır.⁵³⁸ 9/1 numaralı kararla; 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da meydana gelen hadiseler hakkında, Tahkikat Komisyonunun, Hükümetin ve Örfi İdare Kumandanlıklarının yapacakları resmi tebliğler haricindeki her türlü haber, havadis, makale, fıkra, mütalaa, resim ve yazıya yayım yasağı getirilmiş⁵³⁹ ve alınan bu karar kamuoyuna tebliğ edilmiştir.⁵⁴⁰

Tahkikat Komisyonunun 28 Nisan günü aldığı diğer üç karar, CHP'nin gizli yeraltı teşkilatı olduğu öne sürülen "kulak gazetesi"⁵⁴¹ teşkilatına dair yürütülen tahkikatla alakalıdır. Komisyon, ilgili tahkikat esnasında "kulak gazetesi" teşkilatı ile ilişkilendirilen Cemal Yıldırım ile 20 Nisan 1960 tarih ve 299 sayılı nüshasında

⁵³⁷ Özdağ, *a.g.e.*, s.153-155.

⁵³⁸ BCA, 010.09.4.11.1/ 84-87.

⁵³⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 87.

⁵⁴⁰ *Ulus*, 29 Nisan 1960, s.1; *Zafer*, 29 Nisan 1960, s.1

⁵⁴¹ Çalışmamızın ileriki bölümlerinde "kulak gazetesi" hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Cemal Yıldırım'a geniş yer veren, Akis dergisi Yazı İşleri Müdürü Kurtul Altuğ'un ifadelerine⁵⁴² başvurmuş ve 28 Nisan tarihli toplantıda alınan 9/2 numaralı kararlar Kurtul Altuğ'un ve 9/3 numaralı kararlar Cemal Yıldırım'ın, sorguları esnasında şahitlik ettikleri hususlar hakkında bilgi vermekten çekinmiş olduklarının anlaşılması sebebiyle, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 63 ve 87. maddelerine göre tutuklanmalarına karar vermiştir.⁵⁴³ 28 Nisan tarihli aynı toplantıda aldığı 9/4 numaralı kararda; sorgusunda, Cemal Yıldırım hakkında Akis dergisinde yer alan yazının, derginin İstanbul temsilcisi Egemen Bostancı tarafından gönderilen notlardan "*hülaseten kendisi tarafından mana ve madlulünü kavramaksızın yazıldığı[nı]*" beyan eden Altuğ'un, Bostancı'nın kendisine ilettiği notları Komisyona teslimden imtina ettiğinin anlaşıldığından söz eden Tahkikat Komisyonu, bu sebeplerle, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun "*86 ve müteakip maddeleri gereğince Akis Mecmuası matbaa ve İdarehanesinde arama yapılmasına ve lüzumlu görülecek vesaiğin müsadere ve zabtına*" karar kılmıştır.⁵⁴⁴

İstanbul'daki öğrenci protestoları 29 Nisan günü de devam etmiş, halkın da göstericilere katılmasıyla oluşan yirmi ile otuz bin kişiye varan gösterici topluluğu akşam saatlerinde Taksim'deki Atatürk heykeli etrafından toplanıp İstiklal Marşını okuduktan sonra dağılmıştır. Öğrenci olayları 29 Nisan günü Ankara'ya sıçramış, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinde yoğunluk gösteren hadiseler yanı sıra Fen Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Gazi Eğitim Enstitüsünde de olaylar çıkmıştır. Ordu ve Emniyet güçlerinin müdahalesiyle bastırılan⁵⁴⁵ olaylar sonrası bir tebliğ yayımlayan İçişleri Bakanlığı, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri öğrencilerinin düzenlediği gösteriler esnasında, CHP Milletvekilleri Ahmet Fırat, Ferda Güley, Ahmet Üstün, Melih Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz Mete ve Turhan Feyzioğlu'nun da,

⁵⁴² Tahkikat Komisyonunun faaliyet yürüttüğü süre zarfında almış olduğu tüm ifadelere, çalışmamızın 3. Bölümünde müstakil bir başlık altında yer verilmiştir.

⁵⁴³ BCA, 010.09.4.11.1/ 85-86.

⁵⁴⁴ BCA, 010.09.4.11.1/ 84. Tahkikat Komisyonu üyeleri Ekrem Anıt, Kemal Özer ve Necmettin Önder, beraberlerinde Emniyet Komiser Yardımcısı Nizamettin Çağlar ile Polis memurları İbrahim Çubuk ve Kadir Pekdemir olduğu halde, 28 Nisan 1960 Perşembe günü saat 21.00'da arama kararını uygulamak üzere Akis dergisine gitmişlerdir. Kurtul Altuğ'un verdiği bilgiler doğrultusunda, 299 sayılı Akis dergisinde yayımlanan yazıların orijinal kopyalarını ve müsveddelerini arayan görevliler, derginin Yazı İşleri Müdürlüğü müştemilatında yaptıkları aramadan bir şey elde edemeyince, derginin basıldığı Rüzgârlı Matbaasına yönelmişler ancak matbaada yapılan aramadan da sonuç alamamışlardır. BCA, 010.09.23.66.1/ 33.

⁵⁴⁵ Özdağ, *a.g.e.*, s.157-158.

kanunsuz fiil ve hareketleri teşvik etmek amacıyla, öğrencilerin arasında bulduklarının tespit edildiğini bildirmiştir.⁵⁴⁶

29 Nisan'da toplanan Tahkikat Komisyonu, toplantı sonunda üç karara daha imza atmıştır. Alınan 10 numaralı kararla; tahkikatın selametle yürütülmesini temin etmek maksadıyla Ankara'da Ulus gazetesi ile Akis dergisi; İstanbul'da Dünya gazetesi ile Kim dergisi ve İzmir'de Demokrat İzmir ve Sabah Postası gazetelerinin neşriyatının tatili ile bu gazete ve dergilerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasına karar verilirken⁵⁴⁷; 11 numaralı kararla; *"Her türlü toplantılar tertip etmek ve tertiplenen toplantılara, her ne suretle olursa olsun, fiilen iştirak etmek 7468 sayılı Kanununun 2. Maddesine göre yasak edilmiş"*⁵⁴⁸ ve 12 numaralı kararla; Tahkikatın selametle yürütülmesini temin etmek maksadıyla, 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara'da meydana gelen olaylar ve Hükümetçe İstanbul ve Ankara'da alınan örfi idare kararının onaylanmasına dair TBMM'de cereyan eden müzakereler hakkında, Zabıt Ceridesi ve Resmi Gazete ile Tahkikat Komisyonunun, Hükümetin ve Örfi İdare

⁵⁴⁶ Zafer, 1 Mayıs 1960, s.1.

⁵⁴⁷ BCA, 010.09.4.11.1/ 83. 30 Nisan günü toplanan Tahkikat Komisyonu, 10 numaralı karara ek olarak aldığı 13 numaralı kararla; Kim dergisinin basılmakta olduğu Vatan Matbaasında, Vatan gazetesinin de basıldığı ve Tercüman gazetesi klişelerinin de aynı matbaada hazırlanmakta olduğunun anlaşılmasından ötürü, Vatan Matbaasının 10 numaralı karar kapsamından çıkarılmasına ve yalnızca Kim dergisi neşriyatının tatil edilmesine karar vermiştir. BCA, 010.09.4.11.1/ 80. Akis dergisinin basıldığı Rüzgarlı Matbaa'nın sorumlu müdürü Mübin Toker, 14 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Basın Alt Komisyonuna dilekçe vererek; Akis dergisi ile olan anlaşmalarının feshedildiğini bildirmiş ve Akis dergisinin, Akis dergisi ile ilgili kişilerin çıkarabilecekleri herhangi bir yayının ve Tahkikat Komisyonunun yasak kararları içine girebilecek herhangi birşeyi matbaalarında basılmayacağını beyan ve tahhüt etmiştir. BCA, 010.09.10.30.2/ 4. Bunun üzerine Tahkikat Basın Alt Komisyonu 16 Mayıs 1960 tarihinde aldığı 5 nolu kararla; Rüzgarlı Matbaa'nın açılmasına karar vermiştir. BCA, 010.09.9.28.4/ 1. Tahkikat Basın Alt Komisyonu, Dünya gazetesinin basıldığı matbaa hakkında da benzer bir karar vermiştir. Kararın farkı matbaa ile birlikte gazetenin de yeniden faaliyete geçmesine izin verilmesidir. İlgili karar Basın Alt Komisyonu tarafından 16 Mayıs 1960 tarih ve 4 nolu karar olarak alınmıştır. BCA, 010.09.9.28.4/ 2. Bu karar alınmadan bir süre önce, Dünya Basın-Yayın ve Ticaret Limited Ortaklığı adına Avukat Hayri Alpar'ın 1 Mayıs 1960 tarihinde bir dilekçeyle Tahkikat Komisyonu Başkanlığına müracaat ettiği görülmektedir. Dilekçede; İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube memurlarının, Tahkikat Komisyonunun Dünya gazetesi ve matbaası ile alakalı verdikleri kapatma cezasını uygularken, kararın sınırları dışına çıkarak yalnız matbaanın makine dairesini değil, şirket binasının giriş kapısını mühürledikleri ve bu sebeple şirketin tüm faaliyetinin durma noktasına geldiği bildirilmiş ve yanlışlığın düzeltilmesini talep etmiştir. BCA, 010.09.22.63.3/54. Basın Alt Komisyonu Bahadır Dülger'in şifahi emri üzerine Komisyon üyelerinden Necmettin Önder'in eşlik ettiği polis memurları 14 Mayıs'ta gazete idarehanesine gelerek matbaanın mühürleri haricindeki mühürleri sökmüş ve büro kısmını yetkililere teslim etmişlerdir. BCA, 010.09.22.63.3/ 55. Bundan iki gün sonra da yukarıda bahsettiğimiz üzere Dünya gazetesi ve matbaasının yeniden faaliyete geçmesine karar verilmiştir. Bu kararın şirket yetkililerinin Komisyonuna verdiği bir taahhüt üzerine mi alındığı yoksa başka bir gerekçeye mi dayandırıldığı tarafımızdan tespit edilememiştir.

⁵⁴⁸ BCA, 010.09.4.11.1/ 82.

Kumandanlıklarının yapacakları resmi beyan ve tebliğler haricinde, her türlü haber, havadis, makale, fıkra, mütalâa, resim ve yazıların yayımı yasaklanmıştır.⁵⁴⁹

Bir grup DP'li milletvekilinin Cumhurbaşkanı Bayar'ı ziyaret ederek, Tahkikat Komisyonunun lağvedilmesini istedikleri fakat Bayar'dan olumsuz cevap aldıkları 29 Nisan akşamında, Başbakan Menderes de, birkaç gece sürekli hale getireceği radyo konuşmalarından ilkinin gerçekleştirmiştir.⁵⁵⁰ Konuşmasında; son iki gün içerisinde meydana gelen olaylar hakkında türlü yalan ve şayiaların ortaya atıldığına değinen Menderes, bu tür haberlere inanılmaması gerektiğini vurgulamış ve vatandaşlardan, yalan haberler yayan kimseleri Hükümet makamlarına ve yetkililere bildirmelerini, “*tertipçi ve bozguncular*” tarafından çıkarılabilecek hadiseler karşısında metanet ve itidallerini muhafaza etmelerini ve gerektiği takdirde, vazifelerini yaptıkları esnada güvenlik güçlerine yardım etmelerini istemiştir. İstanbul ve Ankara'da çıkarılmak istenen olayları, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş ağır ve vahim suikastlar olarak tanımlayan Menderes, olayların içinde, tertipçiler ve tertipçilerin kendilerine alet ettiği öğrenciler yanı sıra bir süreden beri kışkırtıcı politikaya maruz bırakılmış müfrit partilerin de bulunduğunu açıklayarak, kendilerinden olmayan vatandaşları düşman belleyen bu zümrelerin, önemli noktalarda yapay topluluklar meydana getirmek suretiyle ve teşkilatlı hareket etmek yoluyla bir şeyler elde edeceklerine inandırılmış “*bedbahtlar*” olduklarından söz etmiş; düzene ve devlete karşı gelerek, ülkenin asayiş ve selametini, vatandaşların huzur ve emniyetini bozmaya kalkışanlara karşı Hükümetin azimli ve kararlı şekilde mücadele vereceğinin altını çizmiştir.⁵⁵¹

İstanbul'da bir öğrencinin bir tanktan diğerine atlarken düşerek tankın paletleri altında can vermesi dışında olaysız geçen⁵⁵² 30 Nisan 1960 tarihinde toplanan Tahkikat Komisyonu; 2 ve 11 numaralı Komisyon kararlarının yerine geçecek nitelikte, her iki kararı tek bir metin altında toplayan 14 numaralı karara imza atmıştır. Tebliğ halinde kamuoyuna da ilan edilen ilgili karar gereğince; Örfi İdare Kumandanları ve İdare Amirliklerinin hususi kanunlara dayanarak aldıkları ve alacakları karar ve tebliğler saklı kalmak şartıyla, tüm siyasi partilerin ve bunlara

⁵⁴⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 81.

⁵⁵⁰ Özdağ, a.g.e., s. 158.

⁵⁵¹ Zafer, 30 Nisan 1960, s.1

⁵⁵² Özdağ, a.g.e., s.159.

bağlı teşekkül ve kolların her türlü kongreleri, kademelerin bünyeleri içinde yapılacak veya kademeler arasında tertiplenecek müşterek toplantılar, siyasi nitelikteki diğer toplantı, hareket ve gösteriler ile bunları tertip ve teşvik etmek ve bu tür toplantılara katılmak 7468 sayılı kanunun 2. maddesinin d fırcasına dayanarak yasak edilmiştir.⁵⁵³

Süreç bu minvalde ilerlerken, Cumhurbaşkanı Bayar 30 Nisan akşamı Çankaya Köşkü'nde bir yemek vermiştir. Başbakan Menderes'in talebi üzerine Ankara'ya gelmiş olan Anayasa Hukuku Profesörü Ali Fuad Başgil'in de davet edildiği yemekte, Tahkikat Komisyonu hakkında Başgil'in fikirlerine danışılmıştır. Meclis'in, İçtüzüğü'nün 177. maddesi gereğince Tahkikat Komisyonu kurmaya hakkı olduğunu belirten Başgil, asıl önemli meselenin Komisyona verilecek yetkiler olduğuna değinerek, 7468 sayılı kanunun bazı noktalardan mutlak şekilde Anayasa'ya aykırı hükümler⁵⁵⁴ barındırdığını açıklamıştır. Başgil'in itiraz noktalarına katılmayan Menderes'in kendi tezlerini ortaya koymasıyla “*akademik tarzda bir münakaşaya*” sahne olan ortamda Cumhurbaşkanı Bayar söze girmiş ve toplantının ana gayesini hatırlatarak, Başgil'den, fiilen vuku bulmuş hadiseler karşısında ne yapmak gerektiği hususunda tavsiye istemiştir. Bunun üzerine Başgil, ihtiyatlı davranılmasını, Anayasaya aykırı hükümler barındıran Yetki Kanununun Meclise geri gönderilmesini ve gençliğe karşı aşırı sert önlemlere başvurulmamasını tavsiye etmiştir. Başgil'in görüşlerine katılmadığını belirten Bayar ise; gençliğe karşı son derece sert davranılmasını ve örnek teşkil etmesi için tahrikçilerin cezalandırılması gerektiğini savunmuştur. Bayar'ın sertlik yanlısı tutumu karşısında Başgil, hadiselerin ağır bir seviyeye geldiği noktada, memnuniyetsizliklerin orduya

⁵⁵³ BCA, 010.09.4.11.1/ 79.

⁵⁵⁴ Konuşma esnasında Başgil, 7468 sayılı kanunla, Adliyenin sahasına girilerek kuvvetler ayrılığı prensibinin ihlal edildiğini ve Anayasanın 20. Maddesi uyarınca Meclis müzakerelerinin aleni olması gerekirken, müzakerelerin basında yer almasının önüne geçilmek suretiyle Anayasaya aykırı bir yol izlendiğini savunmuştur. Menderes ise, Yetki Kanunuyla, aleniyet prensibinin ihlal edilmediğini, yalnızca, “*namus ve şeref yoksunu*” bazı gazetecilerin Meclis müzakerelerini kasıtlı biçimde değiştirerek kullanmasının engellendiğini ve aynı kanuna göre, Meclis müzakerelerinin kelimesi kelimesine Meclis Zabıtlarına geçtikten sonra vatandaşların okuması için Resmi Gazetede yayımlanacağını açıklamıştır. Başgil'e göre, Resmi Gazete, kendisinin bile temin etmekte güçlük çektiği, halkın bilgi alma ihtiyacını karşılamaktan uzak, gazete özelliği taşımaktan ziyade devlet memurları ve Meclis arşivlerinin işine yarayacak bir vesikadır. Yetki Kanununun Anayasaya aykırı olmadığını ısrarla savunan Menderes, Meclis komisyonunda incelenip, üzerinde tartışma yapılması için Meclis Umumi Heyetine gönderilen ve belirli aşamalardan geçerek tüm ihtilaflardan arındırılan bir kanun tasarısının, Meclisçe onaylanıp kanun haline dönüştüğü andan itibaren Anayasaya aykırılığının söz konusu olamayacağını vurgulamıştır. Başgil, *a.g.e.*, s.129-132.

da sıçrayabileceğine yönelik endişesini beyan etmiş ve bizzat şahit olduğu İstanbul'daki gösteriler esnasında “*Kahrolsun hükümet*” şeklinde bağırarak beş bin kişilik bir gösterici kitlesinin bulunduğunu ve gösterilerin basit öğrenci gösterisi çerçevesini aşan bir mahiyette olduğunu anlatmıştır. Üniversitede gerçekleştirilen gösteriler esnasında öğrencilerle askerlerin birbirlerini kucakladığına şahitlik ettiğini açıklayan Başgil, bu durum karşısında şiddete yönelmenin, vaziyeti daha da güçleştirip, önüne geçilemeyecek tepkiler doğurmaktan başka bir netice vermeyeceğini belirtmiş ve ihtiyatlı hareket edip, şiddet tedbirlerine başvurmadan önce tüm olasılıkları hesaba katmak gerektiğine bir kez daha vurgu yapmıştır. Başgil'in açıklamaları sonrasında Başbakan Menderes'in, içine girilen çıkmazdan kurtulmak için başvurulacak çareler hususunda profesörden tavsiye istemesi üzerine, Bayar, Menderes, Başgil üçlüsü, Meclis Başkanı Koraltan ve Dışişleri Bakanı Zorlu'nun da iştirakiyle özel bir toplantı yapmışlardır. Yapılan bu “*Beşli Görüşme*” esnasında Başgil, rejimin kendini ayakta tutması ve karşılaştığı zorlukları yenmesi için, sertliğe başvurma tedbirinin en sona bırakılmasını, Menderes Hükümetinin derhal istifa etmesini, muhalefete de birkaç Bakanlık verilmesi suretiyle yeni bir Hükümet kurulmasını ve yeni Hükümetin, selefinin uyguladığı politikayı bir yana bırakarak, mutlak bir özgürlük içinde, Anayasaya aykırılığı iddia edilen kanunların (özellikle Yetki Kanununun) tadilini teklif edebilecek türden kararlar almasını teklif etmiş ve bu şekilde hareket edildiği takdirde, muhalefetin elinde Hükümeti suçlamak için bir koz kalmayacağını ve siyasi tansiyonun düşeceğini ifade etmiştir. Bayar, Başgil'in tekliflerine şiddetle karşı koymuş, bu yönde bir hareket tarzının zaaf belirtisi olacağını ve rakiplerini cesaretlendirmekten başka bir netice vermeyeceğini savunarak, Hükümeti değiştirmek gibi yersiz bir harekete girişmenin tam aksine, doğrudan sert önlemler almak gerektiğinde ısrar etmiştir. Beşli görüşmenin sona ermesinin takiben, gece yarısı toplanan Bakanlar Kurulu, Başgil'in tavsiyelerinin aksine iktidarda kalmak yönünde karar vermiştir.⁵⁵⁵

Başbakan Menderes, 30 Nisan akşamı radyodan halka seslenmeyi de ihmal etmemiştir. Konuşmasında, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar hakkında birçok yalan haber ve şayialar türetildiğini ve gerçeklerle bağdaşmayan bu haberlere

⁵⁵⁵ Başgil, *a.g.e.*, s.128-141.

inanılmaması gerektiğini belirten Menderes; “*Güzelim memleketimizde ayaklanmalar için hiçbir sebebin mevcut olmadığı aşikârdır.*” dedikten sonra,

“Hürriyetsizliğin, tek parti tahakkümünün, seçim yapmadan iktidarda bulunmanın, seçim yapıldığı takdirde ise rey sandıklarının nasıl kırılıp onbinlerce mazbatanın nasıl tahriş edildiğini ve nasıl reylerin çalınıp millet iradesinin ayaklar altında çiğnendiğinin türlü ve aşikâr misallerini görmüş ve yaşamış memleketiz. Bu iklimin içinden çıkıp gelmekteyiz.”

diyerek tek parti dönemini ağır biçimde eleştirmiş ve 10 senelik iktidarları döneminde Türkiye’nin, akıllara sığmaz bir hızla, bir asırlık gelişim gösterdiğine değinerek, iki dönem arasındaki farkı idrak eden vatandaşların gereken hükmü verdiğini beyan etmiştir. Yaşanan hadiselerin, 1960 baharında seçim yapılacağı düşüncesiyle hazırlanmış “*oyunlardan ve kanlı macera tasavvurlarından*” ibaret olduğunu söyleyen Menderes, tüm tertiplerin ortaya çıktığı şartlar dâhilinde, fesat yuvalarını ve kaynaklarını dağıtıp, kurutmaya kararlı olduklarını açıklamıştır.⁵⁵⁶

CHP lideri İnönü, 1 Mayıs günü verdiği demeçle⁵⁵⁷, Menderes’in beyanlarına cevap vermiştir. Başbakanın siyasi durumu izaha yönelik beyanlarının ve CHP’ye yönelik isnatlarının “*yalandan ibaret*” olduğunu belirten İnönü, gerek TBMM’de gerekse basında fikir beyan etme haklarının ellerinden alındığına değinerek, Türk Milletini hiçbir zaman tanıyamamış olan Menderes’in, vatandaşların kendisine inandığını hayal etmek gibi bir yanılgıya kapıldığını açıklamıştır. Millet karşısında hesap vermekten ve dürüst seçim yoluyla gitmekten kaçınan iktidarın, muhalefetten kurtulmak için baskı ve yıldırma yöntemlerine giriştiğine ve “*görmeyen ve anlamıyan bir mahlûk*” şeklinde gördüğü vatandaşlara, istediği gibi yön verebileceğini sandığına değinen İnönü; Türk Milletinin baskı rejimini asla kabul etmeyeceğe yönelik uyarılarının iktidar tarafından dikkate alınmadığını ve süratle gelişen hadiselerin tüm endişelerini haklı çıkardığını vurgulamıştır. İnsan gibi, hür ve demokratik bir yönetim altında yaşamaktan öte bir şey talep etmeyen gençlerin, korkunç muamelelere maruz bırakıldığını ve polis kıyafeti giydirilmiş kimselerin öğrencilere saldırdığını söyleyen İnönü, Uşak ve Topkapı olaylarında numarasız polis üniforması taşıyan kişileri tespit etmiş olduklarından da bahisle, “*baskı rejiminin*” resmi emniyet güçleri arasına karıştırdığı şahısları kullandığından şüphe

⁵⁵⁶ Zafer, 1 Mayıs 1960, s.1,4.

⁵⁵⁷ BCA, 010.09.4.11.1/ 74-75.

ettiklerini belirtmiştir. Menderes'in, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren memleketin kötü yönetildiğine ve kendisinin ülkeyi kurtarmak için gelen bir “*mesih*” olduğuna yönelik bir düşünceye sahip olduğunu açıklayan İnönü; iktidarda bulunanların, baskı idaresinin cazibesine kapılarak, ülkeyi karanlığa götürecek kadar “*gafil*” çıktıklarını lakin tarih seyriinin şaşmaması neticesinde, milletin kendi kaderini kendi iradesiyle selamete çıkaracağını ifade etmiştir. İktidarın yürüttüğü propagandanın, Türk Milletinin baskı idaresine “*kul olacağı*” düşüncesine dayanmasına rağmen, Milletin, baskı iradesinin “*haysiyetsiz, iradesiz kölesi*” olmayacağını söyleyen İnönü; masum insanların evlerinden alınıp mahkeme edilmeksizin eziyete maruz bırakıldığı, fikirlerini her türlü baskıya rağmen yazacaklarından korkulan gazetelerin sebepsiz kapatıldığı, matbaaların mühürlendiği, cezaevlerinde kimlerin bulunduğundan haberdar olunmadığı bir ortamda, Başbakanın, ayaklanma için herhangi bir sebep olmadığına dair sarf ettiği sözleri eleştirmiştir. İnönü demecine şu sözlerle son vermiştir;

“Şimdi ben haber veriyorum: Bu tedbirlerin hiç birisi fayda etmeyecektir. Devlet vasıta ve kuvvetlerinin şerre alet olacaklarını sanmak gafletlerin en büyüğüdür, insan hakları için her tehlikeyi göze alarak mücadele edenler milletin en şerefli insanları olarak anılacaktır. Onların başladıkları hareketin bu milletin fertleri tarafından sönmeğe mahkûm bırakılacağını sanmak, tekrar ediyorum, bu milleti hiç tanımamaktır. Bu idareden selâmet beklenemeyeceği artık herkes tarafından kat'i olarak anlaşılmıştır. Başbakanın vatandaştan saklamak istediği vaziyet işte budur. Bu vaziyetten kurtulmak için insan ve millet olarak vazifemizi sonuna kadar yapacağımızdan hiç kimsenin şüphesi bulunmasın. Millet haklarına kavuştuğu gün Türkiyeyi huzurların en mükemmeli ve en devamlısı bir baştan ötesine kaplayacaktır.”

1 Mayıs akşamı, işçi bayramı vesilesiyle radyodan vatandaşlara hitap eden Menderes; ihtilal kelimesini sıkça telaffuz ettiği konuşmasında, ihtilale sebebiyet verecek şartların Türkiye’de mevcut bulunmadığını ve Türkiye’de yaşanan hadiselerin ihtilal değil ayaklanma olduğunu vurgulamış; yaşanan tüm gelişmelerin müsebbibinin CHP olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁸

İstanbul’daki gösteriler NATO Konseyi toplantısının yapılacağı 2 Mayıs 1960 günü de devam etmiştir.⁵⁵⁹ Aynı gün verdiği demeçle, Başbakanın bir önceki geceki radyo

⁵⁵⁸ Zehra Arslan, “Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957 - 27 Mayıs 1960)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.204, Haziran 2013, ss.33-82, s.77-78.

⁵⁵⁹ Zafer, 3 Mayıs 1960.

konusmasına cevap veren İnönü; anayasal düzene karşı gelip, şahsi ikbal uğruna milletin huzurunu kaçıranın ve eşit, dürüst ve serbest seçimler yoluyla iktidardan düşmeyi felaket sayıp, bu akıbetten kurtulmak ümidi ile ülkeyi felakete sürükleyenin Başbakan Menderes olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁰

Başbakanın radyo konuşmaları vasıtasıyla CHP hakkında ileri sürdüğü ithamların şiddetlenmesi üzerine, 2 Mayıs'ta CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal tarafından Örfi İdare Ankara Komutanı Namık Argüç'e bir yıldırım telgraf gönderilmiştir. Telgrafta; muhalefetin tüm cevap imkânları ortadan kaldırıldıktan sonra CHP organlarını ve milletvekillerini ağır biçimde ve gerçeklere tamamen aykırı iddialarla itham eden beyan ve tebliğlerin radyo ile yayılmasının ve böylece muhalefete mensup ve taraftar olan milyonlarca vatandaşın devamlı şekilde aşağılanması ve tahrik edilmesinin Örfi İdare otoritesine saygısızlık manasına geldiği belirtilmiş ve “*tek taraflı ve tahrikçi*” radyo yayınının kontrol altına alınması talep edilmiştir.⁵⁶¹

İktidarla muhalefet arasındaki gerginlik bu minvalde sürüp giderken, 3 Mayıs 1960 tarihinde üzerinde durulması gereken bir hadise meydana gelmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, belirtilen tarihte Milli Savunma Bakanı Etem Menderes'e hitaben bir mektup kaleme almıştır. Mektupta Kayseri olaylarından itibaren vuku bulan hadiselerin, vatandaşlarda derin izler bıraktığı ve Hükümete karşı telafisi güç memnuniyetsizlikler yarattığı; ordunun öğrencilere karşı kullanılmasının durumun vahametini arttırdığı; ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hislerinin belirdiği ve ordunun siyasete karıştırıldığı belirtilerek; içinde bulunulan durumun küçümsenecek ve şiddet yoluyla geçirilecek türden olmadığı ve bu durumdan kurtulmak için sakın lakin ciddi ve tesirli tedbirler almak gerektiği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar'ın istifa etmesini ve yerine, her şeye rağmen vatandaşlarca sevilen, Adnan Menderes'in geçmesini öneren Gürsel, ayrıca; dürüst, makul, adil ve şefkatli kişilerden oluşan yeni bir kabine kurulmasını; Tahkikat Komisyonuyla ilgili Kanunun ve antidemokratik tüm Kanunların kaldırılmasını; varsa suiistimallerin önüne geçilmesini; din istismarcılığının önlenmesini; tutuklu gazeteciler için bir af kanunu çıkarılmasını; İstanbul ve Ankara'nın Vali ve Emniyet Müdürleri ile Ankara

⁵⁶⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 72.

⁵⁶¹ BCA, 010.09.4.11.1/ 73.

Örfi İdare Kumandanının değiştirilmesini; vatandaşların hürriyet ve eşit muamele hakkına kavuşturulmasını; devlet büyüklerinin, özel zaman ve günler haricinde, memleket gezilerinde suni topluluklarca karşılanması usulünün terk edilmesini; son olaylarda tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılmasını ve Üniversitelerin yeniden faaliyete geçirilmesini ve ordunun problemlerinin halledilmesini teklif etmiştir.⁵⁶²

Gürsel'in, belki de yaklaşan ihtilâli önlemek amacıyla yaptığı bu hamleden, Etem Menderes aracılığıyla haberdar olan Başbakan Menderes, kendisinde beklenen tepkiyi yaratmamış olan ilgili mektubu Cumhurbaşkanı Bayar, İçişleri Bakanı Gedik ve Genelkurmay Başkanı Erdelhun'dan gizli tutmuş ve bir müdahale yapacağına imkân vermediği ordunun, her şartta kendisiyle birlikte hareket edeceğine gönülden inanmıştır.⁵⁶³

İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar hakkında, 2-3 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantılarında DP milletvekillerine bilgi verilmiştir. Başbakan Menderes, yaşanan hadiselerin ağırlığını Gruba tam manasıyla aksettirmemiş ve olayların, siyasi hedeflerini normal usullerle hayata geçiremeyeceğini anlayan çıkar gruplarının öğrencileri tahrik etmesiyle meydana gelmiş münferit hadiseler olduğunu vurgulayarak, Hükümetin siyasi vaziyete tamamen hâkim bulunduğu fikrini Gruba empoze etmeye çalışmıştır.⁵⁶⁴

DP Meclis Grup toplantılarında, Tahkikat Komisyonunun faaliyetleri hakkında kısmi bilgiler de verilmiştir. 2 Mayıs'ta gerçekleştirilen Grup toplantısında söz alan Komisyon üyelerinden Nusret Kirişcioğlu; Komisyon kurulduğu zaman gerek milletvekilleri gerekse millet olarak zaten her şeyin farkında olduklarını, CHP liderinin Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmanın, bu konuşma sonrasında memlekette girişilen teşebbüslerin ve meydana gelen olayların, gerçek niyetleri ortaya çıkardığını ve bu sebeplerle Komisyonun henüz yeni kurulduğu anda dahi bir

⁵⁶² BCA, 010.09.90.276.3/ 4-6.

⁵⁶³ Albayrak, *a.g.e.*, s.546.

⁵⁶⁴ DPMGTT, 2 Mayıs 1960; DPMGTT, 3 Mayıs 1960; Rıfıkı Salim Burçak, *Yassıada Ve Öncesi*, Çam Matbaası, Ankara 1976, s.34-35. 2 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.88.265.2. 3 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.88.266.1/ 46-174.

rapor meydana getirebilecek durumda olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁵ Geçen zamanın bir israf olarak değerlendirilmemesini isteyen Kirişcioğlu, gerekçesini;

*“Bir encümen kurulur, üç gün sonra, bir gün sonra raporunu hazırlamış olarak B.M.Meclisinin huzuruna çıkar ve Türk Milletinin huzuruna çıkarsa umumi efkâr, millet ve bütün tarihler evvelden tasarlanmış bir fiili bir hareketi tertip etmek için kurulmuş bir encümen olarak encümenimize bakabilirdi.”*⁵⁶⁶

diyerek ortaya koymuş ve geçen zamanın hadiselerin olgunlaşmasına hizmet ettiğini belirterek, 2 Mayıs tarihi itibarıyla, tahkikat bir yandan devam ederken, kendisinin de Komisyon raporunu yazmaya başladığını açıklamıştır.⁵⁶⁷

Tahkikatın işleyişi hakkında da bilgi veren Kirişcioğlu, iç politika meseleleriyle alakalı dosyaların İçişleri Bakanlığında temin edildiğini, bu meselelerle alakalı suç dosyalarını Adalet Bakanlığında istediklerini, milletvekili dokunulmazlığıyla ilgili dosyaları temin ederek, başta güncel hadiselerle ismi karışanların olmak üzere bu dosyaları tasnife tabi tuttuklarını beyan etmiştir. Tahkikat esnasında DP teşkilatından da yardım talep ettiklerini belirten Kirişcioğlu, Konya milletvekili Remzi Birant'ın her gün telefon vasıtasıyla DP İl Başkanlarıyla temas halinde bulunduğunu ve Kayseri milletvekili Kamil Gündeş'in de bu hususta çok yardımlarının dokunduğunu ifade etmiştir. Parti kanalıyla, o güne kadar ülke genelinde yayılmış olan propagandalara ait belgelerin toplanmakta olduğunu ve parti genel merkezinde toplanacak olan bu belgelere Komisyonca el konulacağını söyleyen Kirişcioğlu, ayrıca, o güne kadar olan tüm neşriyatın, kongre zabıtlarının, gazetelerdeki yazıların ve Meclis tutanaklarının inceleneceğini ve bu suretle tahrik hareketlerinin tespit edileceğini vurgulamıştır. Delil toplamanın yanında hadiseler üzerinde tahkikat da yaptıklarını bildiren Kirişcioğlu, yalan neşriyat ve “kulak gazetesi” meselelerini incelemek için üç kişilik müstakil bir komisyon meydana getirildiğini, Cemal Yıldırım ve Akis dergisi sorumlusu Kurtul Altuğ'un tutuklanmasının bu faaliyetleri dâhilinde olduğunu ve bu mevzuda başka şahısların ifadelerine de başvurulduğunu açıklamıştır. Komisyonun vazifesinin delil toplamak olduğundan ve toplanacak delillerin adli mercilere intikal ettirileceğinden söz eden Kirişcioğlu, memlekette

⁵⁶⁵ DPMGTT, 2 Mayıs 1960, s.37-38.

⁵⁶⁶ DPMGTT, 2 Mayıs 1960, s.39.

⁵⁶⁷ DPMGTT, 2 Mayıs 1960, s.39-40.

gerçek manada huzurun temin edilebilmesi için bir an evvel hususi mahkemelerin hayata geçirilmesini talep etmiştir.⁵⁶⁸

Hükümet, DP Milletvekillerini iç politika meseleleri hakkında kısmen de olsa bilgilendirme tutumunu, 4-5 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantılarında da sürdürmüştür. 4 Mayıs tarihli oturumda söz alan Başbakan Menderes, iki günden beri hiçbir hadise meydana gelmemesini “*artık tertip ve teşebbüslerin ardının alınmakta olduğuna*” yorarken, muhalefetin protesto eylemlerini Meclis’e taşıyacağına dair istihbarat aldıklarına değinmiş ve DP’li vekillerden bu hususta dikkatli olmalarını istemiştir. İstanbul ve Ankara’da meydana gelen olayların “*hareket halinde bulunan*” öğrenciler, tescilli komünistler ve gözü dönmüş bir avuç politikacının eseri olduğunu söyleyen Menderes; vatandaşların, meydana gelen hadiseler karşısında reaksiyon göstermeye başladığını belirtmiş ve bu hadiselerin CHP’li vatandaşlarca dahi benimsenmemiş olmasının ülkenin geleceği açısından umut verici olduğunu sözlerine eklemiştir.⁵⁶⁹ 5 Mayıs tarihli DP Meclis Grup toplantısında söz alan İçişleri Bakanı Namık Gedik; İstanbul’da başlayıp, Ankara’ya sirayet ettirilen ayaklanma teşebbüslerinin CHP gençlik kollarının yeraltı faaliyetleri kapsamında, eski suçluların da kullanılması suretiyle aylar öncesinden planlandığını ve bu ayaklanmaların, Türkiye’de düzenlenen NATO toplantısını da gözeterek, ülkenin siyasi itibarına ve gelişimine darbe vurmaya amaçladığını açıklamıştır. NATO’ya bağlı devletlerin Dışişleri Bakanlarının, Türk Hükümetinin misafiri olarak, gazeteciler ve misyon üyeleri ile birlikte, gün içinde Ankara’da bulunacaklarına değinen Gedik, Türkiye’deki NATO faaliyetleri takip eden gösteri hareketlerinin bu nedenle Ankara’yı hedef aldığını ve bu hedefe binaen 555 rakamına gizlenmiş bir propaganda hakkında iki günden beri duyumlar aldıklarını ifade etmiştir.⁵⁷⁰

Hükümetin aldığı duyumlar doğru çıkmış ve 5 Mayıs 1960 günü Ankara Kızılay’da 555-K parolası altında iktidar aleyhine bir gösteri düzenlenmiştir. Nisan ayı içerisindeki protesto olaylarının etkisini azaltmak ve hadiselerin, İstanbul ve Ankara’daki üniversite öğrencilerinin gösterileriyle sınırlı olduğunu kamuoyuna

⁵⁶⁸ DPMGTT, 2 Mayıs 1960, s.40-56.

⁵⁶⁹ DPMGTT, 4 Mayıs 1960, s.12-17. 4 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.88.267.1.

⁵⁷⁰ DPMGTT, 5 Mayıs 1960, s.5-9. 5 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.88.267.2.

göstermek isteyen DP teşkilatı, 5 Mayıs 1960'da Ankara'da bir miting hazırlığına girişmiş ve bundan haberdar olan CHP örgütü de karşı bir gösteriş için harekete geçmiştir. Beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da parolasıyla CHP gençlik kollarınca tertiplenen nümayiş esnasında olaylar çıkmış, kalabalığın arasına giren Menderes'le protestocular arasında arbede yaşanmış ve Başbakan Menderes gazeteci Emin Karakuş'un kullandığı otomobile binerek olay mahallinden uzaklaşmıştır.⁵⁷¹ Akşam saatlerine kadar devam eden olaylar esnasında Cumhurbaşkanı Bayar'ın, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e, uyarılara rağmen dağılmamakta ısrar eden göstericiler üzerine ateş açılması için emir verdiği iddia edilmiş⁵⁷² olsa dahi, olaylar müddetince bu yönde bir uygulamaya başvurulmamıştır.⁵⁷³

6 Mayıs'ta toplanan Tahkikat Komisyonu ise, aldığı 16 numaralı kararla; İnönü'nün Menderes'in radyo konuşmalarına cevap verdiği 1-2 Mayıs 1960 tarihli demeçleri ile CHP Genel Sekreteri Aksal'ın 2 Mayıs'ta Ankara Örfi İdare Komutanı Argüç'e gönderdiği telgrafın tabettirilerek bütün yurda dağıtılacağına haber alındığını ve dağıtılan nüshalardan bazılarının Komisyona ulaştırıldığını açıklayarak; bu yazıların, Komisyonun tahkikat mevzuu ile doğrudan alakalı olması ve yapılmakta olan tahkikatın esasen bu gibi faaliyetlerin tespiti ile ilgili bulunması sebebiyle, tahkikatın selameti açısından dört sayfadan ibaret ve teksir edilmiş olan varakaların toplattırılmasına ve tüm yurda dağıtılmak üzere postanelere gönderilen nüshalara el konulup, dağıtımın durdurulmasına karar vermiştir.⁵⁷⁴

Gazete ve matbaa kapatma kararlarına 9 Mayıs'ta bir yenisini daha ekleyerek, 17 numaralı kararıyla; tahkikatın selameti açısından Adana'daki Yeni Adana ve Türksözü gazeteleri ile Bursa'daki Yeni And gazetesinin neşriyatının tatiline ve bu gazetelerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasına karar veren⁵⁷⁵ Tahkikat Komisyonu; 10 Mayıs 1960 tarih ve 19 numaralı kararıyla; Ulus gazetesinin basımını

⁵⁷¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, s.214; Albayrak, *a.g.e.*, s.538; Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hür Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1977, s.479-493.

⁵⁷² Karakuş, *a.g.e.*, s.483-484; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.371-375.

⁵⁷³ Karakuş, *a.g.e.*, s.484.

⁵⁷⁴ BCA, 010.09.4.11.1/ 76. İlgili karar, Tahkikat Komisyonunun 6 Mayıs 1960 tarih ve 115 sayılı yazısıyla PTT Genel Müdürlüğüne bildirilmiştir. BCA, 010.09.22.65.1/ 149.

⁵⁷⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 71.

yaptığı için kapatılmış olan Ankara Telgraf matbaasının, gazete ile olan mukavelesini feshetmesi üzerine, açılmasını kararlaştırmıştır.⁵⁷⁶

Hadiseler bu şekilde gelişim gösterirken, DP Meclis Grubu da 11 Mayıs 1960 tarihinde, sondan bir önceki toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantı esnasında Tahkikat Komisyonu Başkanı Ahmet Hamdi Sancar söz alarak, Komisyonunun faaliyetleri hakkında kısaca bilgi vermek istediğini belirtmiştir. Komisyonun iki ayrı Alt Komisyon halinde geceli gündüzlü denilebilecek bir gayret içinde faaliyetine devam ettiğini söyleyen Sancar, Basın Alt Komisyonunun dört kişilik bir grup halinde iki gün önce İstanbul'a hareket edip, orda faaliyette bulunduğunu, 1 Nolu Alt Komisyonun bir kolunun da yakında Yeşilhisar'a gidip incelemelerde bulunacağını ve Komisyon raporunun ana hatlarının, geçmiş hadiselerin ve yeni hadiselerin ışığı altında hazırlanmaya başladığını açıklamıştır. 1957 seçimlerinin öncesi ve sonrasında ve seçim sonrasına denk gelen Cumhuriyet Bayramı esnasında, bütün ülkede bir merkezden idare edilen hadiselerim meydana geldiğinden bahseden Sancar; DP'lilerin, aralarında yapacakları iş bölümü ile kendi vilayetlerindeki seçimler sırasında vuku bulan hadiseleri mümkünse özet halinde ve yazılı olarak Komisyona bildirmeleri istemiş, bu suretle mesailerinin rahatlayacağını ve Komisyon raporunun öngörülen zamandan önce DP Grubuna getirileceğini ifade etmiştir.⁵⁷⁷

Sancar'ın ardından kürsüye gelen Başbakan Menderes, CHP ile gizliden gizliye temas kurulduğuna dair söylentiler yayıldığını ve endişe yaratan bu söylentilerin DP Grubu içine kadar girdiğini belirterek, böyle bir durumun söz konusu olmadığını açıklamıştır. CHP'lilerle doğrudan ya da dolaylı yollarla temas kurmasını gerektirecek bir sebep olmayıp, tam aksine bu temastan kesin surette kaçınmak için birçok sebep bulunduğu değinen Menderes; “*Bunlar günahkârdırlar, suç işlemişlerdir*” diyerek, suç işlemiş kimselerle temas kurmanın, bir pazarlığa girmenin ve ülkenin emniyeti ve siyasi istikrarı üzerinde bir takım tavizler vermenin kendilerinin yapacağı bir iş olmadığını ayrıca mühim bir şey olup da bunun kendisi tarafından Gruba arz edilmemesi gibi bir ihtimalin söz konusu olamayacağını beyan etmiştir. CHP ile temas kurulması ve onlara taviz verilmesi halinde; büyük bir

⁵⁷⁶ BCA, 010.09.4.11.1/ 69.

⁵⁷⁷ DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.2-5. 11 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. BCA, 010.09.88.267.3.

çoğunlukla yine seçimi kazansalar dahi, CHP'lilerin, öğrencileri tekrar kışkırtarak, halkı sokağa dökerek ve iktidara baskı yapmaya kalkışarak, iktidara ortak olmaya çalışacaklarını ve böylece iktidarın meşru olmayan yollarla elde edilmesi kapılarının ardına kadar açılacağını vurgulayan Menderes; partinin ve memleketin aleyhine iş yapmak manasına gelecek olan bu tür teşebbüslere asla kulak asılmamasını ve bu tür söylentilerin gerçeklerle bağdaşmadığının her fırsatta dile getirilmesi istemiştir. CHP'yle temas kurulması noktasında bir takım teşebbüsler olduğunu ima etmekten de geri durmayan Menderes, iki tarafça da sevilen bazı kişilerin arabuluculuğa giriştiğini⁵⁷⁸ lakin kendisinin kimseyle bir görüşme yapmadığını ve temasa geçilen DP'lilerin de bu girişimlere gereken cevabı verdiğini belirtmiştir. İstifa edeceğine dair söylentiler çıkarıldığına değinen Menderes; kaderinin DP Grubunun elinde olduğunu ve grup talep etmedikçe yılmasının ve görevden çekilmesinin asla mümkün olmayacağını açıklamıştır. Türk çocuklarının İktidar aleyhine kışkırtıldığı anda, şiddetli tepki göstermek ya da korkudan sinmek ihtimaliyle karşı karşıya kalmalarına rağmen, çıkmazdan öte bir şey olmayan bu iki ihtimale de başvurmayıp, sinirlerine hâkim olmaları neticesinde başka ülkelerde çok pahalıya mal olabilecek hadiselerin kolaylıkla önüne geçtiklerini belirten Menderes; Hükümetin görevini büyük bir sorumlulukla yaptığını ve bu hadiselerin ne kendisinde ne de Hükümetin asabi durumunda kötü bir tesire sebep olmadığını söyleyerek, DP Grubundan aldığı kuvvetle vazifesinin başında olduğunu, alını açık biçimde Grubun karşısında çıktığını ve istifa etmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığını beyan etmiştir. Birtakım nutuklar eşliğinden yaşanan olaylar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek gerektiğine ve Türk Milletinin de Başbakanın sesini duyup, hislerini ona göstermeye büyük bir ihtiyaç duyduğuna değinen Menderes, bu sebeple İzmir'den başlamak üzere 10 günlük bir seyahate çıkacağını açıklayarak; seyahati sebebiyle bir arada olamayacaklarından Meclisin devamını faydasız bulduğunu, Gruptan seçilecek 50-100 vekilin Ankara'da kalıp, diğerlerinin memleket sathına yayılmasında fayda gördüğünü, bu hareketin mahalli teşkilata ve otoritelere büyük bir kuvvet vereceğini,

⁵⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, bahsi geçen arabuluculuk girişimleri hakkında bazı bilgiler vermektedir. 30 Nisan 1960 akşamı Çankaya Köşkü'nde yapılan "Beşli Görüşme"ye atıfta bulunan Aydemir; Profesör Başgil'in, söz edilen görüşmede yaşananları, CHP eski milletvekillerinden, aynı zamanda eski bir büyükelçi ve Türkiye Sosyalist Partisi Başkanı olan Alâettin Tiritioğlu'na anlattığına değinerek, Tiritioğlu vasıtasıyla İnönü ile Menderes arasında yürütülen arabuluculuk faaliyetinden söz etmektedir. Aydemir'in aktardığı bilgiler, Başbakan Menderes'in 11 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısındaki ifadeleriyle tezat halindedir. Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.381-385.

belirtmiş ve Meclisin 10-15 günlük bir tatil evresine girmesine dair teklifin kabul edilmesini istemiştir.⁵⁷⁹

Menderes'in açıklamaları üzerine söz alan Bolu milletvekili İhsan Gülez, Menderes'e, Başbakanın ve diğer DP'li milletvekillerinin memleket yanında dolaşmasının, Tahkikat Komisyonunun daha önceden almış olduğu, siyasi faaliyetlerin durdurulmasına yönelik karar karşısında tezat oluşturup oluşturmayacağını sormuştur.⁵⁸⁰ Menderes bu soruya verdiği cevapta; Komisyonca alınan kararın Hükümetle alakalı olmadığını zira kendisinin Başbakan sıfatıyla her zaman vatandaşlarla olabileceğini, bu hususta Komisyonla görüşüğünü ve onların da kendisine bu cevabı verdiğini açıklamış; DP'li milletvekillerinin de gezilerini, siyasi faaliyette bulunmak maksadıyla değil, vilayeti görmek, oralarda yaşananlar hakkında bilgi elde edip Hükümete bilgi vermek amacıyla yapacaklarını ifade etmiştir.⁵⁸¹

Menderes'e yönelik bir başka soru da Bursa milletvekili Hüseyin Bayrı'dan gelmiştir. İsmet Paşa seyahate çıktığı zaman, idare amirlerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu tatbik ettiğine değinen Bayrı, Menderes'in düzenleyeceği gezinin bu bağlamda bir takım ihtilaflara sebep olup olmayacağını sormuştur.⁵⁸² Bu soru karşısında Menderes; kendisinin, Hükümet Reisi olması bakımından İsmet Paşa'yla bir olmadığına vurgu yapmış ve ayrıca, gezisini tamamladıktan sonra, Paşa'ya "*hodri meydan çık bakalım*" demeye çok istekli olduğunu da beyan etmiştir.⁵⁸³

Gülez ve Bayrı'nın sorularıyla ortaya konan mesele, Tahkikat Komisyonu vasıtasıyla halledilmeye çalışılmıştır⁵⁸⁴. 12 Mayıs'ta toplanan Komisyon, aldığı 21 numaralı kararlar; devlet ve hükümet başkanı ile hükümet üyelerinin seyahatleri sırasında

⁵⁷⁹ DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.6-24.

⁵⁸⁰ DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.28.

⁵⁸¹ DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.29-30.

⁵⁸² DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.30.

⁵⁸³ DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.31-32.

⁵⁸⁴ Başbakan Menderes, Hükümet faaliyetlerinin Tahkikat Komisyonun yasak kararlarına tabi olmayacağı görüşündedir ve Komisyona, bu hususta bir düzenleme yapmasını salık verdiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "*Komisyon Reisi arkadaşım ile da konuştum, sarahaten bu istisnayı yapacaklardır.*" DPMGTT, 11 Mayıs 1960, s.145.

yapılacak olan karşılama ve uğurlamaların, siyasi toplantıların yasaklanması hakkındaki kararın kapsamı dışında tutulmasını kararlaştırmıştır.⁵⁸⁵

Tahkikat Komisyonu, 12 Mayıs'ta, az önce değinmiş olduğumuz karar haricinde, 20 ve 22 numaralı kararlara da imza atmıştır. 20 numaralı kararla; CHP ile gizli ilişkileri bulunduğu istihbaratı alınan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Osman Dağlıoğlu adına gelmiş veya gelecek olan tüm haberleşme vasıtalarının durdurulmasına; usulüne göre açılıp incelenecek olan bu vasıtalara, içeriği bakımından gerekli görüldüğü takdirde el konulmasına; Tahkikat Komisyonu üyelerinden her hangi birinin, vekil sıfatıyla, bahsedilen bu işlemleri yapmaya yetkili kılınmasına ve durumun PTT Genel Müdürlüğüne bildirilmesine⁵⁸⁶ karar verilirken⁵⁸⁷; 22 numaralı kararla; 3,12 ve 16 numaralı kararlara rağmen, bu kararlarda bahsedilen beyanname ve varakaların çoğaltılarak elde ele dağıtıldığının tespit edildiğine değinilmiş ve yurt genelinde kanun ve kurallara karşı meydana getirilecek olaylara dair haberleri içeren varakaların her ne suretle olursa olsun çoğaltılması, dağıtılması, bulundurulması, taşınması, başkalarına duyurulmak maksadıyla okunması ve elden ele geçmesine yol açacak hareketlerde bulunulması 7468 sayılı kanunun 2. maddesi gereğince yasaklanmıştır.⁵⁸⁸

İktidarın, dolayısıyla Tahkikat Komisyonunun, dağıtılan bildirimler hususunda titiz davranması boşuna değildir. Yasak kararlarıyla muhalefetin bilhassa muhalif basının susturulması, sesini duyurmak ve halkı iktidar aleyhine yönlendirmek isteyen muhalif kesimlerin, bildiri çoğaltma ve dağıtma yolundaki faaliyetlerini arttırmıştır. Öyle ki; 13 Mayıs'ta Ankara'da İstihbarat Okulunda, İnönü'nün demeçlerini teksir

⁵⁸⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 57.

⁵⁸⁶ İlgili karar, Tahkikat Komisyonunun 12 Mayıs 1960 tarih ve 154 sayılı yazısıyla PTT Genel Müdürlüğüne bildirilmiştir. BCA, 010.09.22.65.1/ 148.

⁵⁸⁷ BCA, 010.09.4.11.1/ 58.

⁵⁸⁸ BCA, 010.09.4.11.1/ 56. 27 Mayıs Askeri Müdahalesinden sonra DP iktidarının yargılandığı Yüksek Adalet Divanında görülen davalardan biri olan "Anayasayı İhlal Davası"nın 30 Mayıs 1961 tarihli on birinci oturumunda, Tahkikat Komisyonunun Osman Dağlıoğlu hakkında aldığı karar gündeme gelmiştir. Komisyon Başkanı Hamdi Sancar yaptığı açıklamada; Komisyonun şahit olarak sorguya çektiği Orhan Sakarya isimli öğrencinin, Osman Dağlıoğlu isimli öğrencinin CHP ile gizli münasebette bulunduğu ve haberleştiği bilgisini verdiğini ve bunun üzerine Komisyonun yukarıda bahsedilen 20 numaralı kararı aldığıı belirtmiştir. Orhan Sakarya'nın ardından dinlenen birkaç öğrencinin, Sakarya ile Dağlıoğlu arasında husumet bulunduğunu ve Sakarya'nın bu sebeple Dağlıoğlu'na iftira atmış olabileceğini söylemesi üzerine, Dağlıoğlu'na ait mektubun postaneden alınıp okunmasından vazgeçildiğini açıklayan Sancar, o günlerde Dağlıoğlu'na ait mektupların serbest bırakılması için postaneye yazı yazma fırsatı bulamadıklarını lakin şahsa ait mektupların hiçbir zaman açılmadığını ifade etmiştir. *Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: Anayasayı İhlal Davası (YYADTAİD)*, C.2, TBMM Kütüphanesi, Ankara, s.783; Asker, a.g.e., s.437.

edip çoğaltan yarbay ve binbaşı rütbeli beş subay ve 14 Mayıs'ta yine Ankara'da, Kızılay ile Sıhhiye arasında bildiri dağıttıkları için üç subay tutuklanmıştır.⁵⁸⁹ Bunun üzerine 14 Mayıs'ta toplanan Tahkikat Komisyonu, gerek kendisi gerekse Örfi İdare makamlarınca alınan yasak kararlarına ve tedbirlere rağmen, Yurt içinde ve dışında hazırlanan bir takım beyanname, el ilânı, broşür, sirküler ve emsali vesikalar ile Yurt içinde ve dışında yazılmış veya basılmış haber, makale, resim veya karikatürü içeren yayınların aynen veya değiştirilerek basıldığı, çoğaltıldığı ve gizlice dağıtıldığının öğrenilmesi sebebiyle, 23 numaralı kararıyla; bu çeşit ve benzeri evrakın basılmasını, çoğaltılmasını, bulundurulmasını, dağıtılmasını ve başkalarına duyurmak için okunmasını, 7468 sayılı Kanunun 2. maddesi gereğince yasaklamıştır.⁵⁹⁰

Komisyonun bu kararları aldığı esnada Başbakan Menderes Ege seyahatini başlatmıştır. TBMM'nin 11 Mayıs'ta tatile girmesi üzerine 13 Mayıs'ta İzmir'e geçmek üzere İstanbul'dan vapurla hareket eden Menderes, 15 Mayıs'ta İzmir'de 200 bin kişi tarafından karşılanmıştır. Kalabalığın etkisiyle coşkulu bir konuşma yapan Menderes, yaşanan son olayların, ihtiras sahibi politikacıların kışkırtıp, sokağa döktüğü kişilerce meydana getirildiğine değinmiş ve gerçek sorumluların, Türkiye'de ihtilalin haklı sebepleri bulunduğunu söyleyen, ihtiraslı politikacılar olduğunu belirterek İnönü'yü suçlamıştır. Bu sözlere sert bir şekilde karşılık veren İnönü ise; Menderes'in İzmir'de hitap ettiği topluluğun, çevre illerden derlenen suni bir kalabalık olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹¹ 17 Mayıs'ta Bergama'da konuşan Menderes, yaşanan olaylarda yalnızca kanuna, nizama ve iktidara değil Milli iradeye de saldırıda bulunulduğunu söylemiş; bu olayların CHP gençlik kolu ve devrim ocakları içinden küçük bir grup tarafından çıkarıldığını ve CHP'lilerin çoğunluğunun bu olayları tasvip etmediğini savunmuştur.⁵⁹² 18 Mayıs'ta Manisa ve Turgutlu'da halka hitap eden Menderes; seçimden başka hiçbir kuvvetin kendilerini iktidardan uzaklaştıramayacağına vurgu yapmıştır.⁵⁹³ Ege seyahatini tamamlayan Menderes, 18 Mayıs akşamı Ankara'ya dönmüştür.⁵⁹⁴

⁵⁸⁹ Özdağ, a.g.e., s.170.

⁵⁹⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 55.

⁵⁹¹ Özdağ, a.g.e., s.168-169.

⁵⁹² Zafer, 18 Mayıs 1960, s.1,4.

⁵⁹³ Zafer, 19 Mayıs 1960, s.1,4.

⁵⁹⁴ Zafer, 19 Mayıs 1960, s.1.

Resmi törenlerin Örfi İdare kumandanlarının izni ile yasaklandığı 19 Mayıs günü, Ankara’da polis ile öğrenciler arasında çatışma çıkmıştır. 20 Mayıs’ta toplanan Tahkikat Komisyonu, 24 numaralı kararıyla; Tahkikatın selâmeti açısından, Eskişehir’deki Bizim Sakarya gazetesi, Afyon Dinar’daki Dinar gazetesi, Antalya’daki Antalya gazetesi ile Mersin’deki Son Haber gazetesinin neşriyatının tatiline ve bu gazetelerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasına karar vermiştir.⁵⁹⁵ Aynı gün, Hindistan Başbakanı Nehru resmi ziyaret maksadıyla Ankara’ya gelmiştir. Nehru ve Menderes’in içinde bulunduğu kortej Ankara Kızılay’da yuhalanmış, Başbakan Menderes’in emriyle korteje muhafızlık etmek için görevlendirilen Harp Okulu öğrencileri, protestocu öğrenci grubuna eşlik ederek “*Dağ başını duman almış*” marşını söylemişlerdir. Örfi İdare Komutanlığı, marş söyleyen Harbiyelilerin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Bu hadise sonrasında, 28-29 Nisan olaylarından beri kaynamakta olan, Harp Okulu patlamaya hazır bir hale gelmiştir ve 21 Mayıs’ta, DP iktidarı aleyhinde en büyük siyasi çaplı gösteri meydana getirilmiştir.⁵⁹⁶

Ordu içindeki gizli yapılanmalardan biri olan Ankara’daki “Sınıf Okulları Grubu” örgütü, Hükümeti istifaya zorlamak ve bu yolla ihtilalin önüne geçmek için, Harp Okulunun da katılacağı bir subay yürüyüşü tertiplemiştir. 21 Mayıs günü saat 14.00’den itibaren subayların Sıhhiye Orduevi ile Güvenpark arasında küçük gruplar halinde dolaştığı görülmüş, saat 15.00’de Orduevi önünde toplanan, sayıları 600 ile 1000 arasında olan, subay ve Harp Okulu öğrencisi buradan Kızılay yönünde yürüyüşe geçmiştir. Zafer Anıtı önünde İstiklal Marşını söyledikten sonra Harp Okuluna doğru yürüyüşe geçen topluluk, Genelkurmayın önünden geçerken Milli Savunma Bakanı Etem Menderes’i yuhalamıştır. Yürüyüş devam ettiği esnada Başbakanlıkta, Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve Milli Savunma Bakanı Etem Menderes’in katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Başbakan Menderes bu toplantıda, Harp Okuluna sert bir müdahale yapılmamasını istemiştir. 21 Mayıs gecesi Bayar, Menderes ve Erdelhun Çankaya Köşkü’nde bir araya gelmiş ve görüşme esnasında Erdelhun, Harp Okulu

⁵⁹⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 54.

⁵⁹⁶ Özdağ, *a.g.e.*, s.175-177.

yürüyüşünün “*spontan bir hareket olduğunu ve ordunun kontrolü altında bulunduğunu*” ifade etmiştir.⁵⁹⁷

Hadiseler bu şekilde gelişim gösterirken, TBMM, 11 Mayıs'ta alınan tatil kararının ardından, 23 Mayıs 1960 günü tekrar faaliyete geçmiştir. Oturum devam ettiği esnada CHP Ankara milletvekili Avni Doğan, memlekette yer yer kanunsuz işkenceler ve tutuklamalar yapıldığını iddia ederek bu hadiseleri Meclis kürsüsüne taşımak amacıyla; CHP Tokat milletvekili Şahap Kitapçı da, Tahkikat Komisyonu kararlarına itiraz etmek maksadıyla gündem dışı söz talep etmişlerdir.⁵⁹⁸ Meclis Başkanlığının bu talepleri reddetmesi üzerine Avni Doğan, gündem belirlenirken Meclis İçtüzüğüne aykırı hareket edildiğini iddia ederek, bu mesele hakkında gündem dışı söz talebinde bulunmuştur. Talebin kabul edilmesiyle konuşma fırsatı bulabilen Doğan, denetleme vazifesini yapmakla mükellef olan TBMM'ye, bu amaca binaen muhalif partiler tarafından verilen önergelerin, Meclis Başkanlığının bir tertibi olarak, gündeme alınmadığını ya da türlü bahaneler öne sürülerek önerge sahiplerine geri iade edildiğini savunmuştur. Yakın zamanda Hükümetin sorumluluğu gerektiren ve Yüce Divana sevkini içeren bir önerge vermiş olmalarına rağmen bu önergenin Meclis'te okutulmadığını belirten Doğan; Başbakanın, kendisini denetlemeye memur olan Meclisin bir uzvunu (CHP'yi kastederek) hiçbir gerçeğe dayanmaksızın radyodan itham ettiği ortamda, TBMM'nin, Meclis Bakanlığı eliyle denetim faaliyetinden alıkonulmasının ve etkisiz hale getirilmesinin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Özdağ, *a.g.e.*, s.177-179.

⁵⁹⁸ TBMMZC, D.11, C.13, İ.68, s.492-493.

⁵⁹⁹ TBMMZC, D.11, C.13, İ.68, s.493-494. 17 Nisan 1960 tarihinde CHP Meclis Grubu adına TBMM Başkanlığına bir önerge sunulmuştur. Önergede, Başbakan Menderes'in usulsüz olduğu iddia edilen icraatları 21 madde dâhiline sıralanmış ve Anayasa dışında keyfi ve şahsi bir idare kurma gayreti içinde olduğu belirtilen Menderes hakkında; “a) Devlet parasını Anayasa ve mer’i kanunlar hükümlerine aykırı olarak sarf ve israf, b) Amme menfaati için kurulmuş devlet müesseselerini ve bunların selâhiyetlerini ve imkânlarını şahsi hâkimiyetini tesis yolunda suiistimal, c) devletin anayasa ile müesses normal cihazlarının selâhiyetlerine tecavüz ve bunları iptal suretiyle fiili bir dikta rejimi kurmağa teşebbüs etmesi sebepleriyle”, Yüce Divana sevk edilmesi için Meclis İçtüzüğü'nün 169. Maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılması talep edilmiştir. BCA, 010.09.467.1351.6/ 106-109. Kırşehir milletvekilleri Osman Bölükbaşı, Hayri Çopuroğlu ve Osman Canatan tarafından TBMM Başkanlığına sunulan 21 Nisan 1960 tarihli önergede; Tahkikat Komisyonunun ilk yasak kararlarına değinilmiş ve gayri meşru usuller kullanılarak, Anayasa dışı fiili bir baskı idaresi kurma yolunda olduğu iddia edilen Tahkikat Komisyonu hakkında, Meclis İçtüzüğü'nün 177. Maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılması istenmiştir. BCA, 010.09.461.1334.1/ 3-4. Avni Doğan'ın öncülük ettiği 18 CHP'li milletvekili tarafından verilen, 23 Mayıs 1960 tarihli TBMM oturumunda da bahsi geçen, 4 Mayıs 1960 tarihli önergede ise; “*Şahsi tahakküm ve ikbal uğruna*” milletin huzuruna suikastlar

Oturum esnasında Osman Bölükbaşı da, İstanbul ve Ankara’da meydana gelen olaylarda Hükümetin sorumluluğu hakkında bir önergelerin olduğu bahsederek, kendisine söz verilmesini talep etmiştir. Meclis Başkanlığının, ilgili önergenin henüz makama ulaşmadığı gerekçesiyle, Bölükbaşı’nın talebini de reddetmesi üzerine, muhalif vekiller, “*hesap istiyoruz*” sesleri eşliğinde sıra kapaklarına vurarak tepkilerini ortaya koymuşlardır.⁶⁰⁰

Gürültüler sebebiyle ara verilen oturumun yeniden başlamasıyla birlikte, Osman Bölükbaşı ve Avni Doğan tarafından hazırlanan ve Meclis Başkanlığına sunulan önerge milletvekillerine okunmuştur. Önergede; İstanbul ve Ankara’da meydana gelen olayların ülkedeki huzursuzluğu en üst noktaya çıkardığı belirtilerek, TBMM’nin duruma el koyması gerektiği ifade edilmiş ve olaylarda sorumluluğu bulunan Hükümet hakkında Meclis İçtüzüğü’nün 169. maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılması talep edilmiştir.⁶⁰¹ Önergenin okutulmasının ardından CHP milletvekilleri, gürültü ve münakaşalar eşliğinde, toplu halde Meclis salonunu terk etmişlerdir.⁶⁰²

23 Mayıs 1960 tarihli TBMM oturumu sonrasında toplanan Tahkikat Komisyonu, aldığı 25 numaralı kararla; tahkikatın selameti açısından, ilgili oturumdaki gündem dışı konuşmaların ve Hükümet hakkında Meclis tahkikatı açılmasını talep eden önergenin, (Meclis tutanakları hariç) her türlü vasıtalarla yayımlanmasının yasak edilmesine karar vermiştir.⁶⁰³

Başbakan Menderes’in, İstanbul ve Ankara’da patlak veren ilk öğrenci gösterilerinden itibaren DP Grubuna kabullendirmeye çalıştığı, Hükümetin duruma tamamen hâkim olduğu ve endişeye mahal bulunmadığı tarzındaki söylemlere rağmen, sürecin hükümet aleyhine bir hal alması; birçok DP’li milletvekilinde

tertiplendiği, Meclis müzakerelerine yayım yasağı konduğu, siyasi hakların gasbedilmeye çalışıldığı, gazetelerin ve matbaaların kapatıldığı, Üniversiteye tecavüz edildiği ve bu suretle Türk Milleti’nin bir baskı ve yıldırma rejimine sürüklendiği öne sürülerek, İstanbul ve Ankara’da meydana gelen öğrenci gösterilerinin “*kanlı usullerle*” karşılanmasının baş sorumlu olarak gösterilen Adnan Menderes hakkında, Meclis İçtüzüğü’nün 169. Maddesi gereğince Meclis tahkikatı açılması talep edilmiştir. *BCA*, 010.09.461.1332.7/ 12. Bahsi geçen bu üç önerge, TBMM Başkanlığına sunulmuş olmalarına rağmen, Meclis gündemine alınmamıştır.

⁶⁰⁰ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.68, s.495.

⁶⁰¹ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.68, s.495-497.

⁶⁰² *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.68, s.497.

⁶⁰³ *BCA*, 010.09.4.11.1/ 53.

rahatsızlık meydana getirmiştir. Parti grubunun 11 Mayıs'tan beri toplanmamış olması da başka bir huzursuzluk kaynağıdır. 23 Mayıs'ta; DP Grubundaki muhalif kanattan Sıtkı Yırcalı'nın başını çektiği bazı DP'li vekiller, hazırladıkları 97 imzalı önergeyi DP Meclis Grup Başkanlığına sunmuşlar ve bu suretle, Harbiye yürüyüşü sonrası tırmanış gösteren siyasi buhrana çare bulmak maksadıyla, Meclis Grubunu olağanüstü bir toplantıya çağırmışlardır. 23 Mayıs akşamı Cumhurbaşkanı Bayar'ın da katılımıyla DP Genel İdare Kurulu toplantısı yapılmıştır. Toplantıda, Yırcalı'nın başını çektiği ekip, Hükümetin değişmesini, Tahkikat Komisyonunun dağıtılmasını, Örfi İdarenin lağvedilmesini, gençliğe uygulanan baskının sonlandırılmasını ve tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılmasını teklif etmişse de, bu teklifler Bayar ve Menderes'çe kabul görmemiştir.⁶⁰⁴

DP Meclis Grubun “beklenen” toplantısı, 25 Mayıs 1960 Çarşamba günü 11.00'de başlamıştır. Yaklaşık bir saat süren toplantı boyunca Menderes, Hükümetin vaziyete tamamen hâkim olduğunu ve endişe edilecek bir şey olmadığını vurgulamaya çalışmıştır. Eskişehir başta olmak üzere birçok şehre geziler düzenleyeceğini ve milleti aydınlatacağını söyleyen Menderes; Hükümetin yaşanan süreçten başarıyla çıktığını ve bu sebeple uygulanan tedbirlerden vazgeçerek, başka bir yol aramanın uygun olmayacağını ifade etmiştir. Tahkikat Komisyonunun çalışmalarının sona erdiğini ve bunu, saat 17.00'da uçakla gideceği Eskişehir'de tüm yurda ilan edeceğini açıklayan Menderes; sokak gösterilerinin nihayete ermek üzere olduğuna değinmiş ve Harbiyeliler tarafından düzenlenen yürüyüşün çok vahim bir hal arz etmediğini savunmuştur. Menderes'in çizdiği iyimser tablo, Grup tarafından benimsenmemiştir. Yer yer homurtularla kendini gösteren tepkiler; Menderes'in isteğiyle Grupta bir müzakere açılmasının önüne geçilmesi ve TBMM'nin 20 Haziran 1960 tarihine kadar tatile girmesini teklif eden bir önergenin oya sunulacağını belirtilmesi üzerine, daha şiddetli bir hal almıştır.⁶⁰⁵ Vekillerin sıra kapaklarına vurarak protesto yapmaları nedeniyle tekrar kürsüye gelen Menderes; “

⁶⁰⁴ Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.407-410; Özdağ, *a.g.e.*, s.185; Burçak, *a.g.e.*, s.50.

⁶⁰⁵ Burçak, *a.g.e.*, s.51-55; *DPMGTT*, 25 Mayıs 1960, s.1-41. 25 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısı tutanakları için bkz. *BCA*, 010.09.88.266.1/ 1-42.

Bu gürültüyü parti reisiniz sıfatıyla şayanı teessüf bulmaktayım” diyerek kürsüden ayrılmıştır.⁶⁰⁶

25 Mayıs 1960 tarihli TBMM oturumu milletvekillerinin küfürlü ve yumruklu kavgalarına sahne olmuştur. Seçim kanunu üzerinden alevlenen tartışmalar, muhalif vekillerin gündem dışı söz taleplerinin reddedilmesi üzerine kavgaya dönüşmüştür. Henüz tatilden yeni çıkmış olan Meclisin, 20 Haziran 1960 tarihine kadar yeni bir tatil evresine girmesini teklif eden önergeyle birlikte, Meclis tansiyonu bir kez daha yükselmiştir. Tatil kararına karşı çıkan muhalif vekiller; ülkenin, Tahkikat Komisyonu, Örfi İdare ve Anayasaya aykırı kararlar alan Hükümet eliyle karanlığa sürüklendiğini; Hükümetin, basını ve Meclisi susturmak yoluyla denetimsiz bir idare kurmayı arzuladığını ve Ankara ve İstanbul’da meydana gelen olaylarda Türk gençliğinin “kanını akıtan” Hükümetin, hesap vermekten kaçtığını savunarak, halledilmesi gereken birçok sorun varken Meclis’in tatile sokulmak istenmesini ağır şekilde eleştirmişlerdir. Ne var ki, yapılan oylama sonucunda TBMM, 20 Haziran 1960 tarihine kadar tatil edilmiştir.⁶⁰⁷ Aynı gün toplanan Tahkikat Komisyonu, 26 numaralı son kararını vermiş ve bu kararla; 25 Mayıs 1960 tarihli TBMM oturumuna ait müzakere, resim ve fotoğraflara (Meclis tutanakları hariç) yayım yasağı getirmiştir.⁶⁰⁸

25 Mayıs’ta Eskişehir’e geçen Başbakan Menderes, Eskişehir askeri hava alanında yapılan karşılama merasiminde bazı subaylar tarafından protesto edilmiştir. Menderes, Vilayet meydanında yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonunun görevini erkenden tamamladığını ve en kısa sürede serbest seçimlere gidileceğini açıklasa da, ses tertibatının sabote edilmesi nedeniyle sesini kalabalığa duyuramamıştır.⁶⁰⁹ 26 Mayıs’ta Eskişehir’deki temaslarını sürdüren Menderes, açılış ve temel atma törenlerine katılmış ve aynı günün akşamında, Şeker Fabrikasında onuruna verilen yemekte, kendisine muhalif demeçler veren üniversite hocalarını eleştirmiştir.⁶¹⁰ 27 Mayıs sabahı saat 4.36’da İstanbul Radyosu’ndan yapılan açıklamayla, Türk Silahlı

⁶⁰⁶ Burçak, *a.g.e.*, s.55. Burçak’ın aktardığı bu ifadelerin 25 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısına ait tutanaklara yansıtılmadığı görülmektedir.

⁶⁰⁷ *TBMMZC*, D.11, C.13, İ.69, s.569-580.

⁶⁰⁸ *BCA*, 010.09.4.11.1/ 52.

⁶⁰⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.541.

⁶¹⁰ Yücel, *a.g.e.*, s.155-157.

Kuvvetlerinin yönetime el koyduğu ilan edilmiş ve bu suretle on yıllık DP iktidarı son bulmuştur.⁶¹¹

⁶¹¹ Arslan, *a.g.m.*, s.79.

BÖLÜM 2

TAHKİKAT KOMİSYONUNUN CHP’NİN FAALİYETLERİ HAKKINDA İÇİŞLERİ BAKANLIĞI VASITASIYLA ELDE ETTİĞİ BİLGİLER

18 Nisan 1960 tarihinde faaliyete geçen Tahkikat Komisyonu, göreve başladığı ilk hafta içinde, ülkenin siyasi ortamını kontrol altına almaya yönelik kararlar vermiştir. Alınan kararlar çerçevesinde Komisyon, tahkikat sona erinceye kadar, her türlü siyasi toplantıyı, partilerin yeni kademe ve teşkilat kurmasını, belediye seçimleriyle birlikte ilçe, kasaba ve köylerde yapılacak muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimlerini yasaklamıştır. Ayrıca, tahkikatı ilgilendiren konuların, Komisyonun vazife, yetki, karar, tedbir ve faaliyetlerine dair her türlü haber, beyan, belge, değerlendirme, resim ve yazı ile Tahkikat Komisyonunun kurulmasına yönelik teklif hakkında TBMM’de yürütülen müzakerelerin (TBMM tutanakları hariç) her hangi bir vasıtayla yayımlanmasını da yasak etmiştir.

Bu kararların tahkikatın selametle yürütülmesi amacına istinaden alındığını, yayımladığı tebliğler yoluyla kamuoyuna ilan eden Komisyon, kanaatimizce; bahsedilen amaç dâhilinde, siyasi ortam ve tansiyona hâkim olabilme düşüncesi yanı sıra, vuku bulması halinde, kendisini ve tüm devlet mekanizmasını meşgul edebilecek ve tahkikat kapsamının genişlemesine sebep olabilecek yeni hadise ve mevzuların önüne geçmeye ve yasak kararlarına uymayanlar üzerinden, suç işlemekte ısrarcı olanları tespit etmeye çalışmıştır.

Komisyon, yasak kararlarını uygulamaya geçirdikten sonra, CHP mensuplarının faaliyetlerini araştırma yoluna gitmiş ve bu araştırmanın bir bölümünü İçişleri Bakanlığı aracılığıyla sürdürmüştür.

CHP mensuplarının gerek geçmiş dönemlerde gerekse içinde bulunulan süre zarfında ülke genelinde yürüttüğü faaliyetlerin tespit edilebilmesi için, vilayetlerden toplanacak bilgilere ihtiyaç duyan Komisyon; taleplerini, İçişleri Bakanlığına gönderdiği tezkereler vasıtasıyla ortaya koymuş ve Bakanlık aracılığıyla vilayetlerden malumat elde etmiştir.

Bu noktada, bir hususun altını çizmekte fayda görüyoruz. Tahkikat Komisyonu esasen, aşağıda ayrıntısıyla yer vereceğimiz genelgeler öncesinde CHP mensuplarının ülke genelindeki faaliyetlerini araştırmaya başlamıştır. İlk başlarda, İçişleri Bakanlığının telefon marifetiyle valiliklere ilettiği şifahi emirler, daha sonra genelgeler yoluyla yazılı emirler haline getirilmiştir. Vilayetlerden İçişleri Bakanlığına iletilen dosyalar incelendiğinde, bu durumun her vilayet için geçerli olmadığı görülmektedir. Bizim kanaatimize göre; aslında her vilayete bu tür şifahi emirler verilmiştir fakat şifahi emirlerle yazılı emirler arasındaki süre çok kısa olduğundan, yazılı emirler gelmeden önce rapor hazırlama fırsatı bulamayan valilikler, birkaç istisna dışında, Bakanlığa gönderdikleri raporların münderecatında şifahi emirlere değil yazılı emirlere atıf yapmışlardır. Bu mevzu, çalışmamızın İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile ilgili kısmında ayrıca ele alınacaktır.

Vilayetlerden İçişleri Bakanlığına gönderilen evrak içerisinden, bilhassa CHP kongre ve toplantılarını izlemekle görevli olan hükümet komiserlerinin tuttuğu zabıtlar ile DP'ye mensubiyetlerini belirten veya belirtmeyen vatandaşların CHP mensuplarının faaliyetleri hakkında kaleme alıp gerekli mercilere ilettikleri tutanaklar göze çarpmaktadır. Tüm bu tutanaklar, DP iktidarının mustarip olduğu konulardan ve Meclis tahkikatının kapsamına giren temel hususlardan biri olan iktidar karşıtı söylem ve faaliyetleri, gerçek dışı beyanları ve yürütülen kara propagandaları net biçimde ortaya koymaktadır. İktidar aleyhindeki propagandaların başta milletvekilleri olmak üzere CHP teşkilatına mensup şahıslar tarafından ülkenin dört bir yanına yayıldığı ve farklı yörelerde benzer nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Vilayetlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda DP iktidarı aleyhine yürütülen propagandalardan bazıları şunlardır: Türk kadınları Hükümet tarafından Amerikalılara peşkeş çekilmektedir, Amerikalılara birçok bakımdan imtiyazlar tanınmaktadır, CHP döneminde kaldırılan kapitülasyonlar DP iktidarında tekrar hayata geçirilmektedir, memleket Amerikalılara satılmaktadır, Türk hâkimleri Türkiye'de suç işleyen Amerikan askerlerini yargılayamamaktadır, Amerikan mahkemelerinin yargıladığı Amerikan askeri personeline işledikleri suçlar karşılığında çok az ceza verilmektedir, iktidar CHP döneminden devraldığı altın ve döviz stokunu tüketmekle kalmamış üstüne gelecek nesillerin dahi altından kalkamayacağı ölçüde borçlanmıştır, iktidar borç bulabilmek için yabancı

devletlerden para “dilenmektedir”, devlet hazinesi keyfi işler ve gereksiz yatırımlarla çarçur edilmektedir, vatandaşa verilen vaatler tutulmamıştır, iktidar dini siyasete alet etmektedir, din bezirgânlığına soyunan iktidar mensupları dine aykırı bir yaşam tarzı sürmektedir, DP idarecileri akrabalarını gayri müslimlerle evlendirmektedir, iktidar mensupları devletten çaldıkları paralarla yurt dışına kaçmayı planlamaktadır, DP’liler haksız kazanç elde edip devlet malını suiistimal etmektedir, Londra’daki uçak kazasından kurutulan Menderes’e mistik vasıflar yüklenmektedir, kaza anında uçakta alkol alınıp kâğıt oynandığı ve uçakta devlet görevlisi olmayan kadınların da var olduğu tespit edilmiştir, Başbakan Menderes aylarca Meclise uğramadığından milletvekilliği düşürülmelidir, Meclise uğramayan Menderes ülkeyi otellerden yönetmekte ve zamanının çoğunu kadınlarla geçirmektedir, DP ve kurduğu “vatan cephesi” bir menfaat ortaklığıdır, “vatan cephesine” ölmüş vatandaşların yanı sıra hayvanlar dahi kayıt edilmektedir, iktidar vatandaşlar arasına ayrılık sokmaktadır, ülke partizan bir idareyle yönetilmektedir, baskıcı kanunlar yalnızca muhalefet aleyhine uygulanmaktadır, DP iktidarında kişisel hak ve hürriyetler sınırlandırılmış basın baskı altına alınmıştır, devlet vasıtaları ve imkânları DP menfaatleri için kullanılmaktadır, İsmet İnönü’ye iktidar eliyle suikastlar düzenlenmiştir, ordu İnönü’nün arkasındadır, Türkiye’de Irak’takine benzer bir hükümet darbesinin gerçekleşme ihtimali vardır, Türkiye’de darbe koşulları mevcuttur.

Yukarıda sıraladığımız propagandalar bizim tespit edebildiklerimizdir. Bununla beraber, CHP’lilerin her ortamda İsmet İnönü’nün tarihi şahsiyetinden söz ettikleri, gelecek seçimlerde iktidarı devralacaklarını ayrıca kendilerini dinsizlikle itham eden söylemler karşısında, en az DP’liler kadar dindar olduklarını, dini konulara hassasiyet gösterdiklerini lakin bu hislerini siyasete alet etmediklerini belirttikleri görülmektedir.

Tahkikat Komisyonunun vilayetlerden gelen her bilgiyi dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, adliyeye yansıyan bir mesele hakkında gereken işlemlerin yapılmadığını tespit ettiği noktada, Adliye Bakanlığıyla irtibat kurarak, Bakanlığın bu meseleyle bir kez daha alakadar olmasını istemiştir. Gelen bilgiler doğrultusunda birçok devlet kurumuyla ve adli merciiyle bağlantıya geçen ve malumat talep eden Komisyon, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sebebiyle birçok talebine karşılık alamadan faaliyetini sonlandırmak zorunda kalacaktır.

2.1. İçişleri Bakanlığı'nın İlgili Tahkikat Kapsamında Vilayetlere Yolladığı Genelgeler

İçişleri Bakanlığı, Komisyon tezkereleri kendisine ulaştıktan sonra, bizzat valiler adına yayımladığı üç ana genelgeyle, Komisyonun taleplerini vilayetlere bildirmiştir. Verilen emirler doğrultusunda gerekli araştırmaları yapan valilikler, elde ettikleri bilgileri Komisyona tevdi edilmek üzere İçişleri Bakanlığına göndermişlerdir. Bakanlık da, kendisinde toplanan bu bilgileri Komisyona havale etmiştir.

2.1.1. İçişleri Bakanlığının 1/400 Sayılı Genelgesi

Tahkikat Komisyonu, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 22 Nisan 1960 tarih ve 8 sayılı tezkerede⁶¹²; bütün vilayetlerde belirli bir merkezden idare edildiği hissini uyandıracak derecede aynı özelliklere sahip yalan haber ve propagandaların yayılmış olduğunun gözlemlendiğini açıklamıştır. Komisyon, DP Hükümetinin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiği, memleketi Amerikalılara sattığı veya Amerikalılara muhakeme vesaire bakımından imtiyaz verdiği şeklindeki haberlerle, Devlet ve Hükümet büyüklerini hedef alan küçük düşürücü sözlerin bu meyanda olduğunu ifade etmiştir.

Yazının devamında; bahsedilen propagandalara, yayıldıkları bölgenin özelliklerine göre uydurulmuş başka yalanların da ilave edildiğini belirtilmiştir. “Bizim radyo” denilen “*komünist radyosunun*” CHP’ye ait olduğuna dair söylemin bu hususta en dikkat çekici örnek olduğuna değinen Komisyon; vatandaşların, bu yalana inandırılmak suretiyle, söz edilen radyoyu dinlemeleri yönünde teşvik ve telkin edilmeye çalışıldığını açıklamıştır.

Bu çeşit propagandaların vilayetler tarafından tespit edilmesinin, propagandalar hakkında bilgi sahibi ve sözüne güvenilir şahısların ifadesine başvurulmasının ve yapılan incelemeler sonucunda elde edilen evrakın tahkikatla alakalı mevzulara dair önceden tutulmuş olan zabıtlarla birlikte Komisyona iletilmesinin, yürütülen tahkikat açısından faydalı ve zaruri olduğuna da temas eden Komisyon, Bakanlıktan bu hususta gerekli işlemlerin yapılması için vilayetlere emir vermesini talep etmiştir.

⁶¹² BCA, 010.09.22.65.1/ 125.

Bunun üzerine harekete geçen bakanlık, Tahkikat Komisyonunun taleplerini, yayımladığı 22 Nisan 1960 tarih ve 1/400 sayılı genelgeyle vilayetlere iletmiştir.⁶¹³

2.1.2. İçişleri Bakanlığının 1/425 Sayılı Genelgesi

Tahkikat Komisyonu, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Nisan 1960 tarih ve 31 sayılı tezkerede; CHP teşkilatının köylere beyanname dağıttığının haber alındığını açıklamış ve bu beyannamelerin, vilayetlerin takibiyle ele geçirilmesi mümkün olursa, birer örneğinin Komisyona iletilmesini talep etmiştir.⁶¹⁴ İlgili talep, 26 Nisan 1960 tarih ve 1/425 sayılı İçişleri Bakanlığı genelgesiyle vilayetlere iletilmiştir.⁶¹⁵

2.1.3. İçişleri Bakanlığının 1/426 Sayılı Genelgesi

İçişleri Bakanlığının, vilayetlere şifahi emirler de verdiğinden bahsetmiştik. 18-20 Nisan 1960 tarihlerinde telefon marifetiyle valilik özel kalemleriyle irtibata geçen Bakanlık, verdiği emirle; 1957 seçimlerinden sonra CHP organlarınca meydana getirilen olaylara ve ileri sürülen beyanlara yönelik araştırma yapılmasını ve elde edilen bilgilerin bakanlığa iletilmesini istemiştir.

Bahsettiğimiz bu şifahi emir, daha sonra yazılı bir emre dönüştürülmüş ve İçişleri Bakanlığının 1/426 sayılı genelgesi olarak 26 Nisan 1960 tarihinde valilik makamlarına iletilmiştir.

Araştırmalarımız sırasında söz konusu şifahi emrin ve 1/426 sayılı genelgenin orijinal metinlerini tespit edemedik. Bu hususta aktardığımız bilgiler, bahsi geçen emirler dâhilinde vilayetlerden Bakanlığa gönderilen yazı ve telgrafların münderecatları karşılaştırılarak elde edilmiştir.

Bu hususa değinmemizin en temel sebebi; ilgili genelgenin her vilayet tarafından aynı şekilde yorumlanmamış olmasıdır. Bu konuya genelgenin muhteviyatı hakkında bilgi verdikten sonra tekrar değineceğiz.

⁶¹³ BCA, 010.09.20.56.8/ 39, 72; BCA, 010.09.474.1369.2/ 33; BCA, 010.09.473.1365.6/ 1.

⁶¹⁴ BCA, 010.09.20.56.8/ 23.

⁶¹⁵ BCA, 010.09.20.56.8/ 22.

1/426 sayılı genelgeyle; her bir vilayetten iki husus hakkında araştırma yürütmesi ve elde edilen sonuçları İçişleri Bakanlığına iletmesi talep edilmiştir. Bu hususlar şunlardır:

- 1957 seçimlerinden sonra vilayet genelinde, CHP organlarınca meydana getirilmiş bir hadise olup olmadığının araştırılması;
- 1957 seçimlerinden sonra vilayet genelinde düzenlenmiş olan CHP kongrelerinde ve her türlü toplantıda, muhalif milletvekilleri tarafından ileri sürülen beyanların araştırılması ve suç unsuru barındıran beyanların, adli mercilere yansıtılmış ya da yansıtılmamış olmaları da dikkate alınarak, tespit edilmesi.

İki madde halinde sunduğumuz bu araştırma konuları, 1/426 sayılı genelge içerisinde tek bir cümle dâhilinde ifade edilmeye çalışıldığından, ikinci maddede bahsettiğimiz husus hakkında farklı uygulamalara gidilmiştir. Vilayetlerin bir kısmı, 1957 seçimlerinden sonra mntıkaları dâhilinde CHP mensupları tarafından gerçekleştirilen tüm kongre ve toplantılara ait tutanakları Bakanlığa iletirken, diğer kısımdakiler ise, yalnızca tahkikata konu olabilecek türden suç unsurları (hakaret, suç isnadı, asılsız haber ve propaganda gibi) içeren beyanlar hakkında malumat vermişlerdir. Kanaatimizce; Tahkikat Komisyonu, yekûnu binlerce sayfayı bulan kongre ve toplantı tutanaklarının tümüne sahip olmayı değil, yalnızca, suç unsuru barındıran beyanlar, beyanların sahipleri ve bunlar hakkında işletilen veya işletilmeyen adli süreçler hakkında bilgi edinmeyi istemiştir.

2.2. Vilayetlerden İçişleri Bakanlığına Verilen Bilgiler

İçişleri Bakanlığının emirleri doğrultusunda harekete geçen valilikler, elde ettikleri bilgileri peyderpey bakanlığa sunmuşlardır. Valilikler, yukarıda bahsettiğimiz her bir genelge için ayrı bir rapor hazırlayarak, topladıkları evrakı bu raporlarla beraber Bakanlığa göndermişler ve ayrıca, bilgi elde edilemeyen veya vilayetlerinde gözlemlenmeyen hususlar hakkında da malumat vermişlerdir.

Tablo 2.1: İçişleri Bakanlığı'nın CHP'nin faaliyetleri hakkında yayımladığı genelgelere vilayetlerden verilen cevaplar⁶¹⁶

VİLAYET	1-400	1-425	1-426	VİLAYET	1-400	1-425	1-426
ADANA	**	**	**	İZMİR	*	**	**
ADİYAMAN	*	*	-	KARS	**	-	*
AFYON	-	*	-	KASTAMONU	**	*	**
AĞRI	**	**	-	KAYSERİ	**	*	**
AMASYA	**	*	**	KIRKLARELİ	**	*	**
ANKARA	**	-	**	KIRŞEHİR	*	*	-
ANTALYA	*	*	**	KOCAELİ	*	-	*
ARTVİN	-	*	-	KONYA	**	*	**
AYDIN	**	-	-	KÜTAHYA	**	*	-
BALIKESİR	*	-	**	MALATYA	*	*	**
BİLECİK	**	-	-	MANİSA	*	*	**
BİNGÖL	*	*	-	MARAŞ	**	*	**
BİTLİS	**	*	*	MARDİN	-	*	**
BOLU	**	*	**	MUĞLA	*	*	**
BURDUR	**	*	**	MUŞ	*	*	-
BURSA	**	**	**	NEVŞEHİR	**	*	-
ÇANAKKALE	*	-	**	NİĞDE	**	*	**
ÇANKIRI	*	*	**	ORDU	**	*	**
ÇORUM	*	*	**	RİZE	*	*	**
DENİZLİ	**	-	**	SAKARYA	*	-	*
DIYARBAKIR	**	*	**	SAMSUN	*	*	**
EDİRNE	*	*	**	SİİRT	*	*	-
ELAZIĞ	*	*	**	SİNOP	**	*	-
ERZİNCAN	*	*	-	SİVAS	**	-	**
ERZURUM	*	*	-	TEKİRDAĞ	*	*	**
ESKİŞEHİR	**	-	**	TOKAT	*	*	**
GAZİANTEP	**	-	**	TRABZON	**	-	**
GİRESUN	**	-	**	TUNCELİ	-	-	-
GÜMÜŞHANE	-	*	-	URFA	*	*	*
HAKKARİ	*	*	-	UŞAK	*	**	**
HATAY	**	*	-	VAN	**	**	**
ISPARTA	**	*	-	YOZGAT	*	-	**
İÇEL	*	*	*	ZONGULDAK	*	*	-
İSTANBUL	**	*	**				

Çalışmamızın bu kısmında, İçişleri Bakanlığı genelgeleri kapsamında vilayetler tarafından toplanan ve Bakanlığa iletilen bilgileri sunacağız. Vilayetlerden gelen raporların ve şifre telgrafların incelenmesi suretiyle hazırlamış olduğumuz tablodan da anlaşılacağı üzere; vilayetler her bir genelge için ayrı bir rapor hazırlamışlar ve elde ettikleri bilgi ve evrakı bu raporlarla beraber Bakanlığa sunmuşlardır. Genelgelere belirtilen hususlar hakkında vilayet genelinde herhangi bir veriye ulaşılmaması halinde ise, şifre telgraflar ve yazılar eşliğinde bakanlığa malumat verilmiştir. Vilayetlerin bazı genelgeler hakkında bilgi vermediği de görülmektedir.

⁶¹⁶ (*) Genelgede belirtilen hususlara vilayet genelinde rastlanmadı, bakanlığa bildirildi.

(**) Genelgede belirtilen hususlara vilayet genelinde rastlandı, elde edilen bilgi bakanlığa sunuldu.

(-) Genelgeye cevap verilmedi.

Bununla beraber Tunceli Vilayetinden hiçbir bilgi akışının olmadığı da anlaşılmaktadır. Biz de, çalışmamızı daha anlaşılır kılmak, tekrar bilgilerden ve ifadelerden kaçınmak ayrıca çalışmamızın hacmine sınırlama koymak amacıyla; yalnızca, ilgili genelgede belirtilen hususların tespit edildiği vilayetlerden gelen bilgilere yer vermeyi uygun gördük. Bir başka ifadeyle, herhangi bir genelgede belirtilen hususların mntıkaları dâhilinde gözlemlenmediğini belirten vilayetlerin, bu durumu izah ettikleri raporlara metin içerisinde yer vermedik. Vilayetleri alfabetik sırayla ele aldık.

2.2.1. Adana Vilayetinden Verilen Bilgiler

Adana Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Mayıs 1960 tarihli yazıda: Vilayet genelinde aynı merkezden idare edildiği hissini verecek türden yalan haber ve propagandaların yapıldığını belirterek; Türk kadınlarının Amerikalılara satıldığı, memleketin Amerikalılara kiraya verildiği, Amerikalılara özel hak ve imtiyazların tanındığı tarzında sözlerin CHP milletvekilleri tarafından beyan edildiğine değinmiştir. Valilik, CHP milletvekillerinin 4 Ocak 1960 tarihli CHP Kadırlı İlçe Kongresinde yaptıkları konuşmaları, bahsedilen propagandalara örnek göstermiş ve bu konuşmalar hakkında kongrede görevli bulunan hükümet komiseri tarafından tutulan zabıtları da Bakanlığa takdim etmiştir.⁶¹⁷

Hükümet komiseri, CHP Adana milletvekili Suphi Baykam'ın;

*“İktidarın Başbakanı Menderes dün Hitler ve Musolini edasıyla Adana'ya girdi. ...İktidar olmadığımız takdirde sokaklarda leşi sürüklenmeyen siyaset adamı kalmayacaktır. Bu sebeple hep beraber çalışalım iktidarı bir an evvel alalım.”*⁶¹⁸,

CHP Adana milletvekili Hamza Eroğlu'nun;

*“Vatandaş geçim buhranı ve açlık içindedir. Bu milleti açlığa sürükleyen iktidarı devirelim arkadaşlar. ...Zürih Fatih denilen Menderes Meclisin verdiği karara aykırı olarak Kıbrıs'ı satmıştır. Bu bir Fatihlik midir? Kahramanlık mıdır?”*⁶¹⁹ tarzında konuştuklarını rapor etmiştir.

⁶¹⁷ BCA, 010.09.20.56.8/ 39.

⁶¹⁸ BCA, 010.09.20.56.8/ 42.

⁶¹⁹ BCA, 010.09.20.56.8/ 41.

Adana Valiliği, Baykam'ın halkı devlete direnir hale getirmeye ve ihtilâle hazırlamaya çalıştığını ve Eroğlu'nun da, beyanlarıyla bu çabaya ortak olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁰

“Bizim radyo” hakkında da görüş bildiren Valilik; Vilayette bazı kişilerin ilgili radyo hakkında yapılan telkinlere aldandığını açıklamış ve örnek olarak Karataş'a bağlı Helvacı köyünden kasap Fikri'ye ait sözleri göstermiştir. Bahsi geçen şahsın, İstanbul'da vuku bulan öğrenci olayları hakkında konuşurken;

“Örfi idare Kumandanı bir binbaşya ateş emri verdi. Binbaşı bunu reddetti ve yapamam dedikten sonra namuslu bir subay haysiyetile intihar etmiştir. Bilahare aynı vazife bir yüzbaşya verilmiş bu da reddeylemiştir. Ateş emrini bir başçavuşa veren diğer bir yüzbaşı da çavuş tarafından vurulmuştur. Bunun üzerine Üniversite tahrip edilmiş, Milletın alın teri ile temin olunan kıymetler hasara uğratılmıştır. Amerikan Hariciye Vekili Herter bu hadiseleri bir saat müddetle ve büyük bir teessürle takip etmiş ve biz böyle Demokrasi istemiyoruz. Eski tek partili Cumhuriyet bizim için makbuldür [demiştir.]”

şeklinde sözler söylediğini belirten Valilik, ihbar üzerine bu hususta tahkikata başlandığını ve şahıs hakkında tutuklama kararı verildiğini beyan etmiştir.⁶²¹

Adana Valiliği, Vilayet genelinde 1957 seçimlerinden sonra gerçekleştirilen CHP kongre ve toplantılarına ait hükümet komiseri raporlarını da İçişleri Bakanlığa arz etmiştir. Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.2: 1957 seçimlerinden sonra Adana'da düzenlenen CHP kongreleri

Hürriyet Ocağı Kongresi (16 Aralık 1957)	Adana İl Kongresi (12 Ekim 1958)	Tepebağ Ocağı Kongresi (7 Haziran 1959)
Sarıyakup Ocağı Toplantısı (20 Ocak 1958)	Sever Ocağı Kongresi (18 Nisan 1959)	Kocaceviz Ocağı Kongresi (14 Haziran 1959)
Gülek Ocağı Kongresi (24 Ocak 1958)	Seyhan Ocağı Kongresi (24 Nisan 1959)	Mithatpaşa Ocağı Toplantısı (21 Haziran 1959)
Tepebağ Ocağı Kongresi (18 Şubat 1958)	Sarıyakup Ocağı Kongresi (24 Nisan 1959)	Turan Cemal Ocağı Kongresi (21 Haziran 1959)
Döşeme Ocağı Kongresi (16 Mart 1958)	Şakirpaşa Ocağı Kongresi (25 Nisan 1959)	Beşocak Bucağı Kongresi (28 Haziran 1959)
Güneşli Ocağı Toplantısı (18 Mart 1958)	Mestenzade Ocağı Kongresi (26 Nisan 1959)	Adana İnönü Bucağı Kongresi (5 Temmuz 1959)
Haydaroğlu Ocağı Toplantısı (19 Mart 1958)	Kayalı Bağ Ocağı Kongresi (30 Nisan 1959)	Karşıyaka Bucağı Kongresi (19 Temmuz 1959)
Karşıyaka Bucak Kongresi (1 Temmuz 1958)	Ziya Paşa Ocağı Toplantısı (11 Mayıs 1959)	Köyler İlçesi Kongresi (17 Ekim 1959)

⁶²⁰ BCA, 010.09.20.56.8/ 39.

⁶²¹ BCA, 010.09.20.56.8/ 39-40.

Beş Ocak Bucak Toplantısı (6 Temmuz 1958)	Reşatbey Ocağı Toplantısı (16 Mayıs 1959)	Hürriyet İlçesi Kongresi (18 Ekim 1959)
Denizli Ocağı Kongresi (24 Ağustos 1958)	Gençlik Kolu Toplantısı (17 Mayıs 1959)	Alidede Ocağı Açılış Töreni (6 Kasım 1959)
Döşeme Ocağı Toplantısı (30 Ağustos 1958)	Yeşilyuva Ocağı Kongresi (17 Mayıs 1959)	Hürriyet Ocağı Kongresi (9 Nisan 1960)

Kaynak: BCA, 010.09.474.1370.2/ 1-116.

Çalışmamızın bu kısmında, CHP milletvekillerinin 1957 seçimleri sonrasında Adana’da düzenlenen CHP kongre ve toplantılarında ileri sürdükleri beyanlara, birkaç örnek dâhilinde yer vermeyi uygun görüyoruz.

1 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleştirilen Karşıyaka Bucağı Kongresinde Adana milletvekilleri Hamza Eroğlu ve Suphi Baykam birer konuşma yapmışlardır. Eroğlu, CHP’nin, 1950 ve 1954 seçimlerini kaybetmesine rağmen mücadeleden asla vazgeçmediğini; normal zamanından altı ay öne alınan 1957 seçimlerinin uygunsuz şartlar altında yapıldığını ve iktidarın seçim emniyetini ihlal ettiğini; milletin malı olan “devlet radyosunun” iktidar lehine taraf tuttuğunu; Kıbrıs sorununun milli bir dava olduğunu ve milli davaların milli birlik şuuruyla ve iç siyasetten uzak tutulmak suretiyle ele alınması gerektiğini; DP’nin son dakikalarını yaşadığını ve her yerde varlığını gösteren CHP’nin muzaffer olacağını söylemiştir. Baykam ise, CHP’nin, 1957 seçimleri neticesinde halktan aldığı kuvvetle ve imanla daha emin ve “müdrük” bir çalışma devresine girdiğini; iktisadi buhran yaşayan iktidar partisinin, sürekli zam yapıp, halkı yokluk içinde bıraktığını; ülkenin partizanca idare edildiğini; DP mensuplarına iltimas sağlandığını; İstanbul’a 700 milyon lira harcanarak asma köprü yapılmasının ve Beyazıt Meydanına 30 milyon lira sarf edilmesinin israf ve lüzumsuz olduğunu, ayrıca seçim ne zaman yapılırsa yapılısın CHP’nin idareyi ele alacağını beyan etmiştir.⁶²²

5 Temmuz 1959 tarihli İnönü Bucağı Kongresinde CHP Adana milletvekilleri Mehmet Geçioğlu ve Ali Menteşoğlu söz almışlardır. Geçioğlu, uygulanan iktisadi politikanın memleketi ve vatandaşı felakete sürüklediğini; iktidarın kendi emel ve arzuları peşine düşerek diğer her şeyi unuttuğunu, vatandaşa türlü baskılar uyguladığını ve köylüye köle muamelesi yaptığını; “*Halk Partisi iktidara gelirse dini kaldıracak*” diye propaganda yapan iktidarın, cahil köylünün kafasını çelmeye çalıştığını ve bu suretle dini siyasete alet ettiğini; köylerde ilkokul, kazalarda

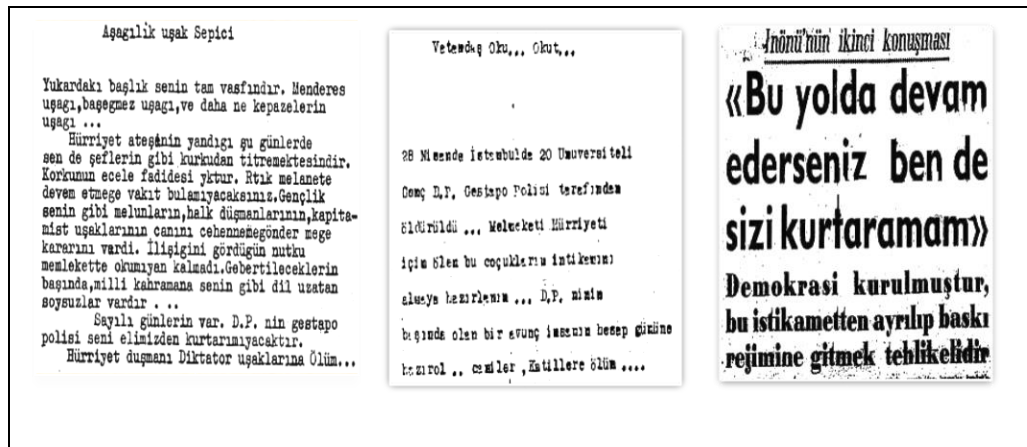
⁶²² BCA, 010.09.474.1370.2/ 96-98

ortaokul olmadığını; köylünün yol yerine okul istediğini ve ziraat bankasının köylü kalkınması için verdiği paralarda yolsuzluk yapıldığını söylemiştir. Menteşoğlu ise, DP'nin verdiği sözleri tutmayışı ve CHP'nin azimli çalışmaları neticesinde halkın DP'den ayrılmak üzere olduğunu ve “*mirasyedi*” gibi hareket eden iktidarın, memlekette ilaç dahi bulunamazken, kendi adamlarına dağıtmak için İtalya'dan muz, portakal, likör ve kaz ciğeri getirttiğini beyan etmiştir.⁶²³

6 Kasım 1959 tarihinde Alidede Ocağının açılış toplantısına katılan CHP Adana milletvekili Hamza Eroğlu, Meclis Başkanlığı seçimleri hakkında kendisine yöneltilen soruyu cevaplariken; Sıtkı Yırcalı'nın seçimi kazanacak kadar kuvvetli olmasına rağmen, DP liderlerinin Yırcalı tarafını tehdit ederek Refik Koraltan'ı başkan seçtiğini iddia etmiş ve makamı hak etmeyen, Meclis İçtüzüğünden bihaber ve milletin nefretini kazanmış biri olarak gördüğü Koraltan'ın Meclis Başkanı seçilmesinin, CHP'nin lehine olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin Tokyo Büyükelçisi'nin ölümü hadisesi hakkında kendisine sorulan bir soruyu da cevaplayan Eroğlu; olay akşamı Tokyo'da bir balo verildiğini, baloda yaşanan üzücü bir hadise ardından evine dönen Büyükelçi'nin, önce eşini boğarak öldürdüğünü daha sonra da fazla miktarda uyku hapı alarak intihar ettiğini ve otopsi işlemi yapan doktorlara her iki ölüm için de intihar raporu hazırlatıldığını açıklamıştır.⁶²⁴

Adana Valiliği, Vilayet genelinde ele geçirilen beyannameleri de İçişleri Bakanlığına iletmiştir. Söz konusu beyannamelere aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 2.1: Adana'da ele geçirilen beyannameler

Kaynak: BCA, 010.09.20.56.8/ 46-48.

⁶²³ BCA, 010.09.474.1370.2/ 28-29.

⁶²⁴ BCA, 010.09.474.1370.2/ 6.

2.2.2. Ağrı Vilayetinden Verilen Bilgiler

Ağrı Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 2 Mayıs 1960 tarihli yazıyla: 31 Ekim 1959 tarihli CHP Tutak İlçe Kongresinde yapılan konuşmalara dair, DP Tutak İlçe Başkanlığı ve kongrede hazır bulunan hükümet komiseri tarafından tanzim edilmiş olan iki adet tutanağı bakanlığa sunmuştur.⁶²⁵

Her iki zabıtta da kongrede konuşan Erzurum milletvekili Rauf Bayındır ve Avukat Şeref Yazıcı'nın Hükümet karşıtı söylemleri rapor edilmiştir. Bahsedilen zabıtlara göre: Rauf Bayındır, memlekette ahlakın bozulduğunu; Hükümetin, Türk kızlarının yabancılara verilmesine müsaade ettiğini; gazete ve dergilerin Milli Selamet Kanununa aykırı yayın yaptığını söylemiştir. Şeref Yazıcı ise, Hükümetin idaresizliği yüzünden milletin 20 milyar lira borçlandığını; “devlet radyosunun” Hükümetin propaganda aleti haline geldiğini ve doğruyu öğrenmek isteyen vatandaşların “bizim radyoyu” dinlemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶²⁶

Ağrı Valiliği, 2 Mayıs tarihli yazıya ek olarak, 3 Mayıs 1960 günü gönderdiği diğer bir yazıyla, Eleşkirt Kaymakamlığından gelen bilgileri de İçişleri Bakanlığına intikal ettirmiştir. Eleşkirt Kaymakamlığından Ağrı Valiliğine gönderilen 28 Mart 1960 tarihli yazıda: CHP mensuplarının, genel merkezlerinden aldıkları emirler dâhilinde, Eleşkirt yöresinin huzurunu bozmaya yönelik faaliyet yürüttüklerine ve vatandaşların bu faaliyetlerden rahatsız olduğuna değinilmiştir. Yazıda ayrıca, Hükümet aleyhindeki propagandalarda kullanılmak üzere CHP mensupları tarafından hazırlanmış beyannamelerden de bahsedilmiştir. CHP Genel Merkezinden veya İstanbul parti teşkilatından gönderildiği düşünülen, Osman Cermen'e ait “Dinimizde Reform” adlı derginin çoğaltılarak köylere dağıtıldığından bahseden Kaymakamlık; CHP'lilerin, dergide Kemalizm ve din konuları bağdaştırılarak sunulmuş olan düşünceleri, Hükümetin din mevzusundaki görüşleriymiş gibi halka aksettirdiklerinden ve propaganda unsuru olarak kullandıklarından söz etmiştir. Bir hafta önce Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü tarafından Eleşkirt'e gönderilmiş olan “Van Tarihi” adlı eserin de CHP propagandalarına alet edildiğini açıklayan kaymakamlık, bu propagandalarda; “*Hükümet Kürtçülüğü tetikliyor, aşiretler tekrar*

⁶²⁵ BCA, 010.09.474.1369.2/ 33

⁶²⁶ BCA, 010.09.474.1369.2/ 34-35

hortladı, eski Osmanlı devrindeki idareye doğru bir gidiş var” tarzında sözler kullanıldığını beyan etmiştir.⁶²⁷

2.2.3. Amasya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Amasya Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 4 Mayıs 1960 tarihli yazıda; Devlet büyüklerini hedef tutan küçük düşürücü sözler ve propagandalara dair iki adet ihbar tutanağı rapor edilmiş ve bu mevzuda başka bir veriye ulaşılamadığı belirtilmiştir. Yazıda ayrıca, “bizim radyonun” Amasya’da dinlenmediği bilgisine de yer verilmiştir.⁶²⁸

Bahsedilen tutanaklardan ilki; 2 Nisan 1960 tarihinde Suluova Şeker Mahallesinde gerçekleştirilen CHP İlçe Kongresinde yapılan konuşmalar hakkındadır. Mahalle sakinleri tarafından kaleme alınan 2 Nisan 1960 tarihli tutanakta; kongrede söz alan hatiplerden CHP Amasya İl Başkanı Kemal Karan’ın;

“Hükümet 60 milyar Amerika’ya borçlandı, memleket satıldı, iflas ettik. Yazıktır, aklınızı başınıza alın bu memleketi bu felaketten ancak İsmet İnönü kurtaracaktır. Arkadaşlar, İsmet Paşa o büyük devlet adamı 8 Nisan 1960 Cuma günü memleketimize geliyor. Bu adamın himayesinde taş, sopa ve silaha başvurmak suretiyle o gün bir emirle derhal harekete geçeceğiz. Arkadaşlar uyanık olalım, bizim kimseden korkumuz yoktur. Memurlar bizimle, jandarma bizimle, Tugay bizimle biz bu adaletsiz iflas etmiş hükümeti çiğneyip iktidarı elimize alacağız.”

şeklinde konuştuğu ihbar edilmiş⁶²⁹ ve ihbar doğrultusunda keyfiyet Amasya Cumhuriyet Savcılığına bildirilmiştir.⁶³⁰

İkinci tutanak Suluova ahalisinden Mustafa A., Ahmet D. ve Mehmet R. tarafından 4 Mayıs 1960 tarihinde hazırlanmıştır. Tutanakta; Hakkı T. ve Ali P. isimli kişilerin⁶³¹ her yerde “D.P. Hükümeti kararlarımızı, kızlarımızı Amerikalılara [...], bu ayıp D.P.ye kâfi, bu yüz karası bu hükümete yeter” diye propaganda yaptıkları ihbar edilmiştir.⁶³²

⁶²⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 13-14.

⁶²⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 57.

⁶²⁹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 59.

⁶³⁰ BCA, 010.09.474.1369.1/ 57.

⁶³¹ Çalışmamızda; Meclis Tahkikatıyla ilgili süreçte isimleri geçen şahısların (politik kimliği olanlar hariç) soyadlarının sadece baş harflerine yer vermeyi uygun gördük.

⁶³² BCA, 010.09.474.1369.1/ 58.

2.2.4. Ankara Vilayetinden Verilen Bilgiler

Ankara Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 17 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; Amerikan karşıtlığı, Devlet büyüklerine hakaret ve kanunlara riayetsizlik mevzularıyla alakalı bilgiler sunmuştur. Valilikten gelen evrak içinde, hakaret ve yergi içeren konuşmaların yapıldığı CHP Kongreleri hakkında hükümet komiserleri tarafından hazırlanan rapor ve tutanaklar da yer almaktadır.

25 Mart 1960 tarihinde Keskin'e bağlı Köprü köyünde düzenlenen CHP Ocak Kongresinden bahseden Valilik; kongrede söz alan CHP Ankara İl Yönetim Kurulu üyesi Doktor Vafi Erar hakkında, Londra'daki uçak kazasında vefat eden DP Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu'ndan bahsederken sarf etmiş olduğu; *“Demokrat Partinin ve hükümetin belkemiği olan Kemal Zeytinoğlu'nun karısı Amerikalı ile evlendi”* tarzındaki sözler sebebiyle, köylüler tarafından ihbar zaptı tutulduğunu ve Zeytinoğlu Ailesinin bu hususu adliyeye intikal ettirdiğini açıklamıştır.⁶³³

Valilik tarafından Bakanlığa arz edilen hükümet komiseri tutanakları, 27 Aralık 1959 tarihli CHP Cebeci İlçe Kongresi, 14 Şubat 1960 tarihli CHP Ankara Merkez İlçe Kongresi ve 3 Nisan 1960 tarihli CHP Kızılcahamam İlçe Kongresine aittir.

27 Aralık 1959 tarihli CHP Cebeci İlçe Kongresine ait hükümet komiseri raporuna göre; konuşmacılardan CHP Ankara milletvekili Hasan Tez, gittikleri her yerde DP'nin hırsızlık ve suiistimallerinden bahsedildiğine değinmiş ve DP'nin, Türk polisini CHP kongrelerini takip ettirmek amacıyla hükümet komiseri olarak kullandığından bahsederek, iktidara geldikleri zaman polisler DP'nin hırsızlıklarını takip ettireceklerini ifade etmiştir. Tez'in bu sözlerini Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanuna aykırı bulan hükümet komiseri Süreyya San, kongre başkanı Doktor Uğur Soyer'i bu hususta birkaç kez uyarmış ve Hasan Tez'in konuşmasına mani olunmasını istemiştir. Hükümet komiseri tarafından tutulan zapta göre hadise şu şekilde devam etmiştir: CHP'lilerin kendilerine yapılan uyarıları dikkate almaması üzerine kongre hükümet komiseri tarafından dağıtılmıştır. Bu duruma tepki gösteren başta CHP milletvekilleri Osman Alişiroğlu ve Hasan Tez olmak üzere CHP'liler;

⁶³³ BCA, 010.09.20.56.8/ 72.

“Siz mahkeme misiniz ki toplantıyı dağıtıyorsunuz. Efendilerinize yaranmak için onlardan aldığınız emirle kanunsuz iş yapıyorsunuz” demek suretiyle, hükümet komiseri ve beraberindeki görevlilere sözlü sataşmalarda bulunmuşlar ve polislerin kanunsuz emirlerini dinlemeyeceklerini belirterek, partililerden kongre salonunu terk etmemelerini istemişlerdir. Kongreyi dağıtmak üzere gelen takviye güçlere de aldırış etmeyen CHP’liler, hep bir ağızdan “Hürriyet, Hürriyet” diye bağırarak protestolara devam etmişler ve bu yolla civar fakültelerdeki öğrencileri de salona toplamışlardır. Durumu haber vermek üzere Ankara Emniyet Müdürlüğüne giden yetkililer, CHP’lilerin dağıtılan toplantılarına devam etmek için Valilikten izin aldıklarını öğrenmiş ve yaşananları zabıt altına almakla yetinmiştir.⁶³⁴

4 Şubat 1960 tarihli CHP Ankara Merkez İlçe Kongresinde söz alan konuşmacılardan CHP Ankara milletvekili Ahmet Üstün, DP’nin, dini siyasetse alet ettiğini, kiliseleri tamir ettirmeye başladığını ve Müslüman ülkeler dururken Vatikan’a elçiler gönderdiğini söylemiştir. CHP Ankara milletvekili Osman Alişiroğlu; DP’nin, seçimlerde sandık başlarında görev alacak kişileri para ile kandırmak niyetinde olduğunu iddia etmiştir. CHP Ankara milletvekili Selim Soley, DP’ye gönül verenleri eleştirirken; “Demokrat Parti mensuplarının başlarında birer yem torbası ve içinde şahsi menfaatlerini görmedikleri takdirde bu torbayı atarlar.” ifadelerini kullanmış; sözü Türk-Amerikan ilişkilerine getirerek, Amerika Cumhurbaşkanı için verilen ziyafete 129 bin lira harcadığını belirtmiş ve Hükümetin, suç işleyen Amerikalıların Türkiye’de yargılanmaması ve Türk kadınlarının Amerikalılarla kolayca evlenebilmesi için bir kanun tasarısı hazırladığını söylemiştir. DP dönemini “düzenbazlık devri” diye tanımlayan Soley, Adnan Menderes’in, kendisini “Fatih” gibi gördüğünden bahsederek; “O Fatih olamaz, olsa olsa Fatih’in tersi olur” şeklinde konuşmuştur.⁶³⁵

3 Nisan 1960 tarihli CHP Kızılcahamam İlçe Kongresinde söz alan konuşmacılardan Doktor Vafi Erar, Amerikalıların Türkiye’de 21’i ölümle sonuçlanan 398 tane suç işlediklerini⁶³⁶ belirttikten sonra, Ankara’da vuku bulan Yarbay

⁶³⁴ BCA, 010.09.474.1370.1/ 13-14.

⁶³⁵ BCA, 010.09.20.56.8/ 79-82.

⁶³⁶ CHP Ordu milletvekili Münir Ekşi, 13 Kasım 1959 tarihinde TBMM’ye bir soru önergesi sunmuş ve önergenin Milli Savunma Bakanı Etem Menderes tarafından yazılı olarak cevaplanmasını istemiştir. Önergede, NATO üyesi devletlerden hangilerinin, diğer devletler nezdinde, kendi

Morrison⁶³⁷ hadisesine atıfta bulunarak, DP'nin, CHP tarafından kaldırılan kapitülasyonları yeniden canlandırdığını iddia etmiştir. CHP Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, Türkiye'nin 19 milyar lira dış borcu olduğunu, her çocuğun 7-8 bin lira borçlu halde doğduğunu ve DP'nin, memlekete oyun kâğıdı ve viski getirmek suretiyle bu borcu yaptığını söylemiştir. Selim Soley, Hükümetin ispat hakkını tanınması halinde, CHP'lileri dinsizlikle suçlayan bir Devlet büyüğünün “put” (haç) taktığını ispat edeceğinden söz etmiştir. CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit ise, DP'nin şiddet yollarına başvurduğunu, “vatan cephesine” geçenlerin menfaat peşinde olduğunu ve bir seneden beri Meclis'e gelmeyen Adnan Menderes'in milletvekilliğinin düşürülmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁶³⁸

Ankara Valiliği, Bakanlığa ilettiği ilgili yazıda; Selim Soley ve Vafi Erar'ın konuşmalarını, Amerikan karşıtı propagandalara örnek olarak göstermiş ve her iki

görevlilerinin işledikleri suçları muhakeme edecek bir teşkilat kurdukları sorulmuş ve Türkiye'de görev yapan NATO personeli tarafından işlenen suçların, (suç türü ve adedi, suçlunun kimliği, muhakeme usul ve neticesi, verilen cezalar, beraat kararları, mağdurların kimliği ve zararlarının ne suretle karşılandığı vs.) ayrıntılı bir dökümünü istenmiştir. Etem Menderes'in ilgili soru önergesine verdiği yazılı cevap 12 Şubat 1960 tarihli TBMM oturumunda okutulmuştur. Cevapta; NATO Anlaşmasına taraf devletlerarasında imzalanan Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşmeye göre, “gönderen devlet” statüsündeki ülkelerin, kendi mevzuatlarındaki askeri Kanunları, askeri ve sivil statüdeki personelleri üzerinde tatbik etmeye yetkili oldukları ve cezai ve inzibati yargı yetkilerinin de yalnızca bu ülkelere verildiği açıklanmıştır. Sözleşmedeki bu husustan ötürü; ABD nezdinde ve Paris'teki NATO Başkumandanlığı nezdinde bulunan Türk Askeri Müşavir Heyeti Başkanlıklarına, Tümen Adli Amirlik yetkisi verildiğini ve ABD'nin de, Türkiye'de bulunan TUSLOG ve JUSSMAT Kumandanlıkları nezdinde askeri mahkemeler kurduklarını belirten Milli Savunma Bakanlığı; NATO'ya dâhil diğer devletlerin Türkiye nezdinde askeri mahkeme teşkilatlarının bulunmadığına da değinmiştir. Bakanlıkça arz edilen rapora göre; Türkiye'de, NATO personeli tarafından 386 farklı suç işlenmiş ve bunların 23 tanesi ölümle sonuçlanmıştır. Suçlular hakkındaki mahkeme kararlarını, suç çeşitlerini, mağdurlara ait bilgileri ve mağdurlara ödenen tazminatları, Bakanlıkça sunulan ilgili rapor üzerinden tespit etmek mümkündür. *TBMMZC*, D.11, C.11, İ.36, s.784-800.

⁶³⁷ Türkiye'deki Amerikan Yardım Heyetinde görevli Yarbay Allan Morrison, 5 Kasım 1959 gecesi Ankara Kavaklıdere'de Çankaya yokuşundan arabasıyla inerken, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Jandarma Taburunda görevli Türk askerlerine çarpmış ve kazada 9'u ağır olmak üzere 10 er ve 1 Astsubay yaralanmıştır. Yaralanan erlerden ikisinin bacakları kesilirken, üç er komaya girmiş ve Niğde doğumlu Hamza Şahin isimli asker, kazadan üç gün sonra tedavi gördüğü hastanede hayatını kaybetmiştir. Kazaya sebebiyet veren Morrison'un, NATO Askeri Birlikleri Anlaşması gereğince Türkiye'de bulunması sebebiyle, Türk mahkemelerinde mi yoksa Amerikan mahkemelerinde mi yargılanacağı hususu merak konusu olmuştur. Diplomatik pasaport sahibi olan Yarbay, NATO Anlaşmasına göre, bu kazayı görev başında yaptıysa Amerikan mahkemelerinde, aksi halde ise, Türk Mahkemelerinde yargılanacaktır. Olay sonrası tutuklanan Yarbay, kaza anında görevli olduğunun tespit edilmesi üzerine, kefalet karşılığı serbest bırakılmıştır. Olayın devamında Morrison, Amerikalılardan oluşan bir askeri mahkeme tarafından Türkiye'de yargılanmış; bir hafta süren ve 16 Mart 1960 tarihinde sonuçlanan duruşmalar neticesinde suçlu bulunarak, 1200 dolar para cezasına çarptırılmış ve ayrıca, subaylığı saklı kalmak şartıyla, 1 sene müddetle komuta yetkilerinden de mahrum bırakılmıştır. *Milliyet*, 7 Kasım 1959, s.1,5; 11 Kasım 1959, s.1,5; 17 Mart 1960, s.1,5.

⁶³⁸ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 73-75.

şahsın da beyanlarından dolayı Ankara Cumhuriyet Savcılığına verildiğini ifade etmiştir.⁶³⁹

2.2.5. Antalya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Antalya Valiliği, İçişleri Bakanlığından telefonla gelen emir üzerine, 1957 seçimlerinden sonra düzenlenen CHP kongreleri hakkında, kaymakamlıklardan ve İl Emniyet Müdürlüğünden kendisine gelen bilgileri 21 Nisan 1960 tarihinde Bakanlığa intikal ettirmiştir. Valilikten gönderilen evrakta, Vilayet genelinde düzenlenen CHP kongrelerini gösteren bir çizelge ile 24 Eylül 1959 tarihli CHP Muratpaşa İlçe Kongresine ait hükümet komiseri raporu yer almaktadır.⁶⁴⁰ Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.3: 1957 seçimlerinden sonra Antalya’da düzenlenen CHP kongreleri

Sinan Mahallesi Ocak Kongresi (14 Ekim 1958)	Kovanlık Köyü Ocak Kongresi (7 Kasım 1959)	Elmalı İlçe Kongresi (13 Ekim 1958)
Balıbey Ocak Kongresi (22 Ekim 1958)	F. Ahmet Barutçu Ocağı Kongresi (13 Aralık 1959)	Korkuteli İlçe Kongresi (10 Ocak 1960)
Muratpaşa Ocak Kongresi (18 Kasım 1958)	Antalya İl Kongresi (21 Şubat 1960)	Akseki İlçe Kongresi (16 Ocak 1960)
Antalya İlçe Kongresi (23 Kasım 1958)	Dutlu Bahçe Ocak Kongresi (19 Aralık 1959)	Gazipaşa İlçe Kongresi (7 Kasım 1958)
Antalya İl Kongresi (29 Kasım 1958)	Zeytinköy Ocak Kongresi (8 Mart 1960)	Gazipaşa İlçe Kongresi (15 Ocak 1960)
Güzeloba Köyü Ocak Kongresi (17 Nisan 1959)	Demircikara Ocak Kongresi (26 Şubat 1960)	Manavgat İlçe Kongresi (8 Kasım 1958)
Muratpaşa Ocak Kongresi (24 Eylül 1959)	Bahçelievler2 Nolu Ocak Kongresi (31 Mart 1960)	Manavgat İlçe Kongresi (18 Ocak 1960)
Kızıltoprak Ocak Kongresi (18 Ekim 1959)	Kalkan Nahiyesi Bucak Kongresi (7 Temmuz 1959)	Alanya Merkez Ocak Kongresi (3 Ocak 1960)
Bahtılı Köyü Ocak Kongresi (6 Kasım 1959)	Finike İlçe Kongresi (10 Ekim 1958)	Serik Yeni Mahalle Ocak Kongresi (5 Nisan 1960)

Kaynak: BCA, 010.09.474.1370.1/ 16-17.

24 Eylül 1959 tarihli CHP Muratpaşa Ocak Kongresinde, CHP milletvekilleri Nusret Durakbaşa (Maraş), İhsan Ada (Hatay) ve Şahap Kitapçı (Tokat) birer konuşma yapmışlardır. Nusret Durakbaşa, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun yalnız muhalefet partilerine uygulandığını; DP’nin gazetecilere ve memurlara korku salarak, onları kendi tarafında çekmeye çalıştığını ve vatandaşların, DP’ye oy vermedikleri takdirde yaşadıkları il ve ilçelerin iktidar tarafından kasaba ve nahiyeye çevrileceğinden korktuğunu belirtmiştir. DP’nin “vatan cephesi” kurmasına tepki gösteren Durakbaşa, vatandaşlar arasına nifak sokmak manasına gelen bu teşebbüsün

⁶³⁹ BCA, 010.09.20.56.8/ 72.

⁶⁴⁰ BCA, 010.09.474.1370.1/ 15-22.

DP'nin malıymış gibi hareket eden "devlet radyosu" yoluyla vatandaşa empoze edilmeye çalıştığını söylemiştir. Milletvekillerinin aslen Hükümeti denetlemekle görevli oldukları halde, DP milletvekillerinin Menderes'e "dur" diyebilecek cesareti gösteremediğine değinen Durakbaşı; DP'nin ruhunu ve idealini yitirmiş bir parti durumuna geldiğini iddia etmiştir. Gerçek dindarların dini siyasete alet etmeyeceğini vurgulayan Durakbaşı; Londra'da vuku bulan uçak kazasından kurtulan Adnan Menderes'e "*evliyalık ve peygamberlik*" atfedilmesini eleştirmiş; aynı kazadan yaralı kurtulan Emin Kalafat'ın, kaza anında viski içip bezik oynadıklarına dair bir açıklama yaptığından söz ederek, viski içen bir insanın peygamber olamayacağını ifade etmiştir. Kimi çevrelerin, DP'nin hiçbir şartta iktidarı bırakmayacağını iddia ettiklerini açıklayan Durakbaşı; bu iddialara, "*vatandaşlar CHP lehine oylarını verdikleri takdirde biz iktidarı almasını biliriz*" diyerek tepki göstermiştir. Durakbaşı'nın ardından söz alan İhsan Ada, muhalefetteyken İsmet Paşa'nın beyaz trenini eleştiren DP'lilerin, iktidara geldiklerinde resmi araçları şahsı işleri için kullanmaktan çekinmediklerini ve tüm seyahatlerini özel uçaklarla yaptıklarını söylemiştir. Memlekete yaptığı hizmetler bakımından kimseye nasip olmayacak bir mevkie sahip olan İsmet Paşa'nın taşlatıldığını ve bu hadisenin neşir yasağı yoluyla vatandaştan gizlendiğini açıklayan Ada; memleketi altı ayda "*cennete çevireceğini*" iddia eden DP'nin, başka memleketlerin aya, güneşe gittiği bir zamanda, küçük işlerle kendisini avuttuğunu beyan etmiştir. Ada'nın konuşmasını takiben Şahap Kitapçı söz almıştır. "*Bu memlekette, gavur eniştelere 7,5.milyon para aktarılıyor, hırsızlık oluyor, suiistimal oluyor, suikast oluyor*" diyerek konuşmasına başlayan Kitapçı; bu meselelerin hesabını Mecliste sordukları zaman cevap alamadıklarını, iktidarın hesap vermekten korktuğunu ve Mecliste dertlerini anlatamadıklarını için şehir şehir dolaşıp, olup bitenleri vatandaşlara anlatmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Türlü vasıtalarla vatandaşları tahrik eden iktidarın, bu durumu CHP'ye mal etmek için, kendilerini "*Balkan komitacılığıyla*" itham ettiğini belirten Kitapçı; 1950'de tek bir vatandaşın burnu kanamadan devrettikleri iktidarı aynı şekilde geri alacaklarını vurgulamıştır. Başbakan Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazasına da temas eden Kitapçı, uçağın yolcu listesinde Reyhan S. adlı bir kadının isminin bulunduğunu, kaza anına uçakta olmayan bu kadının Roma'da uçaktan indirildiğinin anlaşıldığını ve aynı kadının Ankara sokaklarında gezmekte olduğunu iddia etmiştir. Uçak kazasında hayatını kaybeden DP Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinolu'nun

Avrupa'daki bankalarda 30 milyon liraya denk gelen miktarda parasının bulunduğunun varisleri tarafından beyan edildiğini ve bu durumun Eskişehir mahkemeleri tarafından da tespit edildiğini iddia eden Kitapçı; iktidara geldikleri zaman mal mülk sahibi namuslu vatandaşlardan değil, “Devletin parasını hibe edenlerden” hesap soracaklarını açıklamıştır. DP'lilerin, “biz devri sabık yaratmadık sizin de yaratmamanız gerekir” diyerek kendilerine çağrıda bulunduğundan söz eden Kitapçı; kendilerinin verilemeyecek hesapları bulunmadığını belirttiikten sonra, CHP ve DP dönemlerini kıyaslarken, “sanki şimdiki durum devri sabıktan daha mı iyidir. Bu gün sokaklardan su, çeşme, yol diye ses gelmiyor. Kulaklarını açsınlar, sokaklardan Hürriyet diye ses geliyor” ifadelerini kullanmıştır. “Kendi ileri vicdanı geri adam”⁶⁴¹ diyerek vasıflandırdığı DP'li Tefik İleri'nin, “iktidarı vermeyiz” şeklinde konuştuğuna değinen Kitapçı; İleri'ye ithaf olunan bu söyleme, “Vatandaş kendisine gönderilen paraya, tehdide kapılmadan sandığa oyunu atsın biz [iktidarı] almasını biliriz.” diyerek karşılık vermiştir. CHP'nin kendisini temizlemesine karşılık, “Midecilerin ve sülük gibi [vatandaşın] kanını emenlerin” DP saflarında kaldığını iddia eden Kitapçı; ülkede hak, hukuk ve adalet temin edilinceye kadar mücadelelerini sürdüreceklerini söyleyerek konuşmasına son vermiştir.⁶⁴²

2.2.6. Aydın Vilayetinden Verilen Bilgiler

Aydın Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 30 Nisan 1960 tarihi yazıda; yalan haber ve propaganda mahiyeti taşıyan iki olay hakkında bilgi vermiştir.⁶⁴³

Olaylardan ilki Söke'de yaşanmıştır. DP İlçe Başkan Yardımcısı Ercüment Özbaş, 28 Şubat 1960 günü İlçe Emniyet Amirliğine başvurarak, Mustafa G. ve Halil Ö. adlı CHP'lilerin Kemalpaşa Mahallesiindeki evleri dolaşıp hane sakinlerinin bilgilerini kaydettiklerini ve Hükümet aleyhinde propaganda yaptıklarını ihbar etmiştir. Meseleye el koyan Emniyet Amirliği olayda ismi geçen tüm şahısların ifadesine başvurmuştur. Tahkikat sonunda; şahısların, kendilerini nüfus sayımı yapıyor gibi gösterip, yakın zamanda gerçekleştirilecek olan CHP Lozan Ocağı Kongresine

⁶⁴¹ Antalya Valiliği, bu ifadeleri sebebiyle Şahap Kitapçı hakkında, Antalya Cumhuriyet Savcılığı tarafından 9 Nisan 1960 tarihinde tahkikat başlatıldığını bildirmiştir. BCA, 010.09.474.1370.1/ 16.

⁶⁴² BCA, 010.09.474.1370.1/ 19-21.

⁶⁴³ BCA, 010.09.474.1369.1/ 19, 20-32.

delege kaydetmeye çalıştıkları ve bu esnada Hükümetin Amerika'ya ödenemeyecek düzeyde borçlu olduğu yönünde propaganda yürüttükleri tespit edilmiştir.⁶⁴⁴

Bu bilgilerden haberdar edilen Tahkikat Komisyonu, 5 Mayıs 1960 tarih ve 90 sayılı yazıyla Söke Cumhuriyet Savcılığına müracaat etmiş ve Mustafa G. ile Halil Ö. hakkında takibat açılıp açılmadığını sormuştur.⁶⁴⁵ 11 Mayıs 1960 günü Komisyona cevap veren Savcılık; şahıslar hakkında, kanunsuz olarak Hükümet memuru gibi görev yapmak suçundan Söke Asliye Ceza Mahkemesinde kamu davası açıldığını bildirmiştir.⁶⁴⁶

Aydın Valiliğinin rapor ettiği diğer hadise Çine'de meydana gelmiştir. Çine'ye bağlı Tatarmemişler köyü sakinleri, 14 Nisan 1960 tarihinde Çine Kaymakamlığına başvurarak, CHP Tatarmemişler Ocak Başkanı Hüseyin Arı hakkında ihbarda bulunmuşlardır. İhbarda; belirtilen tarihte köyde yapılan düğün esnasında, köyün yol ve su işleri konuşulurken söze karışan Hüseyin Arı'nın; *“Bizim Başvekil Amerika'dan çok para almıştır ve borç etmiştir. Bu parayı şimdi Amerika istiyormuş, Başvekil ben de Çanakkale boğazını açivereceğim demiştir. Bu yüzden C.H.P.liler derhal seçimi bir mayısta yap çekil demişler”* şeklinde sözler sarf ettiğine değinilmiştir.⁶⁴⁷ Çine Kaymakamlığı bu ihbarı, şahıs hakkında gerekli kovuşturmanın yapılması için Çine Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirmiştir.⁶⁴⁸ Savcılık, şahıs hakkında 18 Nisan 1960 tarihinde takipsizlik kararı vermiştir.⁶⁴⁹

2.2.7. Balıkesir Vilayetinden Verilen Bilgiler

Balıkesir Valiliği, 1957 seçimlerinden sonra Vilayet genelinde düzenlenen CHP kongrelerine ait hükümet komiseri raporlarını, 28 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına iletmiştir.⁶⁵⁰ Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

⁶⁴⁴ BCA, 010.09.474.1369.1/ 21-29.

⁶⁴⁵ BCA, 010.09.474.1369.1/ 20.

⁶⁴⁶ BCA, 010.09.474.1369.1/ 18.

⁶⁴⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 32.

⁶⁴⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 31.

⁶⁴⁹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 30.

⁶⁵⁰ BCA, 010.09.461.1334.1/ 7.

Tablo 2.4: 1957 seçimlerinden sonra Balıkesir’de düzenlenen CHP kongreleri

Edremit İlçe Kongresi (21 Mayıs 1958)	Burhaniye İlçe Kongresi (8 Ekim 1958)	Gönen-Altay Ocağı Kongresi (11 Temmuz 1959)
Erdek İlçe Kongresi (26 Mayıs 1958)	Kepşut İlçe Kongresi (8 Ekim 1958)	Haydar Çavuş Ocağı Kongresi (4 Eylül 1959)
Sındırgı İlçe Kongresi (31 Ağustos 1958)	Ege Bucağı Kongresi (8 Ekim 1958)	Bigadiç İlçe Kongresi (8 Ekim 1959)
Balıkesir Merkez İlçe Kongresi (21 Eylül 1958)	Susurluk İlçe Kongresi (12 Ekim 1958)	İvrindi İlçe Kongresi (26 Aralık 1959)
Gönen İlçe Kongresi (23 Eylül 1958)	Balıkesir İl Kongresi (26 Ekim 1958)	Balıkesir Merkez İlçe Kongresi (28 Aralık 1959)
Ayvalık İlçe Kongresi (8 Ekim 1958)	Bandırma Kurtuluş Ocağı Kongresi (11 Temmuz 1959)	Edremit İlçe Kongresi (24 Ocak 1960)

Kaynak: BCA, 010.09.475.1372.6/ 4-70.

Çalışmanın bu kısmında, CHP mensuplarının 1957 seçimleri sonrasında Balıkesir’de düzenlenen CHP Kongrelerinde ileri sürdükleri beyanlara, 8 Ekim 1959 tarihli Bigadiç İlçe Kongresi örneği üzerinden yer verilmesi uygun görülmüştür.

8 Ekim 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Bigadiç İlçe Kongresinde ilk sözü CHP Balıkesir İl Başkanı Dr. Zeki Altınbaş almıştır. Yaptıkları gezilerde vatandaşların CHP’ye gösterdiği alakaya şahitlik ettiklerini belirten Altınbaş; kanunların yalnız muhalifler üzerinde tatbik edildiğinden, “devlet radyosunun” DP’nin malı gibi kullanıldığından, CHP’lilerin iktidar tarafından dinsizlikle itham edildiğinden ve ülkenin partizanca yönetildiğinden şikâyet etmiştir. Ayrıca, vatandaşların gerçekleri öğrenmesini istemeyen iktidarın CHP’ye hiçbir şekilde konuşma hakkı tanımadığını ve kaybedeceğini bildiği için muhtarlık ve belediye başkanlığı seçimlerini yapmadığını açıklamış ve DP’nin yıldırma politikasına rağmen mücadeleden asla vazgeçmeyeceklerini ifade etmiştir. CHP Balıkesir İl Yönetim Kurulu üyesi avukat Sami Duyum, DP’nin vatandaşlar arasına ayrılık soktuğunu ve iktidarda kalmak için türlü oyunlara başvurarak, muhalefet üzerine baskı uyguladığı söylemiştir. CHP Tokat milletvekili Faruk Ayanoğlu, Türkiye’nin eskiden hiçbir yabancı devlete borcu yokken, DP zamanında borçlu duruma düştüğünü; Devlet büyüklerinin, birçok milletvekiliyle birlikte yabancı memleketlere gezi düzenleyip, ülkenin ekonomisini sarsacak derecede para harcadıklarını ve dışarıdan getirdikleri bavullar dolusu eşyayı gümrüğe sokmadan askeri vasıtalar ile evlerine götürdüklerini, lakin dağdan odun indiren vatandaşın da kaçakçı diye yakalandığını söylemiştir. Ayrıca, maaş almadan çalıştığı söylenen Adnan Menderes’in eline her ay 40 bin lira para geçtiğini ve İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün’ün tüm özel masraflarının bile belediye bütçesinden karşılandığını iddia etmiştir. İktidardan düştükleri zaman devletin

kasasında 30 kamyon altın ve 1 milyar dolar bulunduğu halde, DP'nin bunları tüketip ayrıca 200 milyar lira da borç yaptığını söyleyen Ayanoğlu; bazı “*dalkavukların*” uçak kazasından kurtulan Menderes'i “*Peygamber hatta Allah ilan ettiklerini*” ve Uşak'ta meydana gelen olaylarda Valinin, Emniyet Müdürüne verdiği emirle İsmet Paşa'yı öldürtmeye çalıştığını açıklamıştır. CHP Ankara milletvekili Muammer Akpınar ise, CHP'nin 1957 seçimlerinde Ankara'dan galip çıkmasının, aydın kesimlerin artık CHP'yi desteklediğini yansıtmaması bakımından, DP için büyük bir yıkım olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, DP zamanında 500 milyon lira harcanarak açılan 12 şeker fabrikasının, CHP zamanında kurulan 4 fabrika kadar üretim yapamadığını ve ABD'den aldığı paraları yine onun denetimiyle kullanmak zorunda kalan DP'nin iktidarında, Türkiye'nin müstakil bir devlet olma hüviyetini kaybettiğini açıklamıştır.⁶⁵¹

2.2.8. Bilecik Vilayetinden Verilen Bilgiler

Bilecik Valiliği, 1/400 sayılı genelde kapsamında hazırladığı raporu, 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına göndermiştir. Raporda, Vilayet genelinde vuku bulan söylentiler hakkında bilgisine başvurulmuş şahısların ifade tutanakları ve Hükümet karşıtı propagandalarla muhatap olan şahıslarca kaleme alınmış zabıtlar yer almaktadır.⁶⁵²

Valilikçe başlatılan soruşturma üzerine bilgisine başvurulmuş şahıslardan ilki, DP Söğüt İlçe Başkanı Mustafa Köseoğlu'dur. Köseoğlu, 25 Nisan 1960 tarihinde Bilecik Valisi tarafından alınan ifadesinde; bir buçuk ya da iki ay önce CHP Ocak Kongrelerini yapmak bahanesiyle Söğüt'e bağlı köyleri dolaşan Bilecik CHP İl Başkanı Mehmet Ergül, Avukat Fuat Kadioğlu, İsmail Selçuk ve İsmail Kürekçi'nin köylülerle temasları esnasında, seçimlerin çok yakında yapılacağı ve her ne şekilde olursa olsun CHP'nin iktidarı ele alacağı; Hükümet otoritesinin kalmadığı; Amerikalılara ödenmesi mümkün olmayacak miktarda borçlanıldığı; iktidarın Amerikalılara 9000 Türk kızını sattığı; arabasını Eskişehir'de pancar tarlasında çalışmakta olan işçilerin üzerine kasten süren Amerikan subayının bir kişinin ölümüne sebep olduğu ve bu şahıs hakkında tahkikat dahi açılmadığı yönünde

⁶⁵¹ BCA, 010.09.475.1372.6/ 32-33.

⁶⁵² BCA, 010.09.473.1365.6/ 1.

propagandalar yaptıklarını söylemiştir. Köseoğlu, bahsedilen propagandaların, Hamitabat ve Küre köylerine ziyarette bulunan DP Bilecik milletvekili Mehmet Erdem'e, bu köylerin DP Ocak Başkanı ve İdare Heyetleri tarafından bildirildiğini ve bunun üzerine Erdem'in, Amerikalılara kız satma meselesinin asılsız olduğunu söyleyerek ve Türk-Amerikan Antlaşmasına göre, Amerikalılar tarafından işlenen suçlarda suçluların Amerikan makamları tarafından muhakeme göreceğini açıklayarak, köylüyü tatmin ettiğine değinmiştir.⁶⁵³

İfadesine başvuruşan şahıslardan DP Bilecik İl Başkanı Muzaffer Erdem ve DP Bilecik Merkez İlçe Başkanı Şükrü Aynur, müştereken verdikleri ifadede⁶⁵⁴; Şeker Bayramının üçüncü günü olan 31 Mart 1960 tarihinde, Mehmet Erdem ve DP İl Teşkilatına bağlı kişilerle beraber, Borçak, Hamitabat, Küre, Zeyve, Kepen köylerine gittiklerini ve köylüyü, ocak kongreleri bahanesiyle köylere giden CHP'lilerin yaptığı propagandalar sebebiyle, üzgün gördüklerini söylemişlerdir. İfadede belirtildiği şekliyle, CHP'lilerin köylüye yaptığı propagandalar şöyledir; demokratlar ve hükümet Amerika'ya 9000 kadını satmıştır; Hükümet Amerika'ya Türk Milletinin ödeyemeyeceği ölçüde borçludur, bu nedenle millet DP'den soğumaktadır; CHP mutlaka iktidara gelecektir; Türkiye'de, Türk kanunlarının hâkim olmaması sebebiyle, Amerikalılar istedikleri gibi hareket etmektedir. İfadenin devamında, tüm bu söylemler karşısında Mehmet Erdem'in köylüyle yaptığı konuşmalara değinilmiştir. Buna göre Erdem; Türk kadınlarının Amerika'ya satılması meselesini, milli hislerle bağdaşmayan, hiçbir Türk ve Müslümanın yapamayacağı bir iş olarak tanımlamış ve şahsi ihtiraslardan türeyen bu tür söylemlerin, onları ortaya atanların bile ağzına yakışmadığını belirtmiştir. DP'nin iktidarı devraldığı günden beri borç miktarını yarı yarıya indirdiğine değinen Erdem; Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın, Bilecik'e 93 milyar lira yatırım yapıldığına dair beyanını hatırlatmış; muazzam biçimde kalkınan Türkiye'de bahsedilen borçların hiçbir önem arz etmediğini dile getirmiştir. Amerikalıların Türkiye'de işledikleri suçlar hususunda NATO Anlaşması'na atıfta bulunan Erdem; Amerika'da suç işleyen Türk subaylarının da Türk kanunları usulünce ve Türk makamlarınca yargıldığını belirtmiş ve köylülere verdiği bu izahatla onları tatmin etmeyi bilmiştir.

⁶⁵³ BCA, 010.09.473.1365.6/ 3.

⁶⁵⁴ BCA, 010.09.473.1365.6/ 4-5.

Bilgisine başvurulanan şahıslardan, Söğüt ahalisinden emekli öğretmen Hüsnü U., 29 Nisan 1960 tarihinde verdiği ifadesinde⁶⁵⁵; yukarıda bahsedilen CHP propagandalarını, köyleri ziyaret eden DP heyetine iştirak edenlerden işittiğini söylemiş ve bu türden sözlerin kasabada da bir şayia halinde dolaştığını ifade etmiştir.

Valilik, aldığı ifadelerde isimleri zikredilen köy muhtarlarının da bilgisine müracaat etmiştir. Hamitabat köyü muhtarı Emin K., 29 Nisan 1960 tarihinde verdiği ifadesinde⁶⁵⁶; bir iki ay önce birkaç kişiyle birlikte köylerine gelen CHP’li İsmail S’nin yaptığı propagandalara değinmiştir. Buna göre; İsmail S., Demokratların hırsız, onlara oy vereceklerin ise “*kani bozuk*” olduğunu ve Samet Ağaoğlu’nun kız kardeşinin bir Almanla evli bulunduğunu söylemiştir. Emin K., ifadesinin devamında; Hükümet ve Amerikalılar hakkındaki dedikoduların köylüler tarafından daima konuşulduğunu ve bu dedikoduların CHP’li köylüler tarafından yayıldığını beyan etmiştir. Emin K. ile birlikte ifadesi alınan Hamitabat köyünden Halil Ü. de söylentilerin köyde daha çok CHP’liler tarafından dillendirildiğini söylemiştir.⁶⁵⁷

Borçak köyü muhtarı Mehmet K. ise, 29 Nisan 1960 tarihli ifadesinde; köylerinde, Türk kızlarının Amerikalılara satıldığına dair şayialar olduğunu belirtmiştir. Aynı köyden Ahmet D., 2 Mayıs 1960 tarihli ifadesinde; ocak kongresi sebebiyle köylerine gelen CHP’lilerin, Menderes’in diktatör gibi hareket ettiğine; Amerikalılara serbestlik verildiğine; Türk kızlarının Amerikalılara satıldığına; Amerikalılara ödenmesi imkânsız derecede borçlanıldığına; Memleketin Amerikan müstemlekesi haline geldiğine ve Hükümetin dini siyasete alet ettiğine yönelik propaganda yaptıklarından bahsetmiştir.⁶⁵⁸

Bilecik Valiliğinin, Vilayet genelinde yapılan propagandalara şahit olanlarca tutulmuş zabıtları Bakanlığa ilettiğinden bahsetmiştik. Bu zabıtlardan ilki İnönü İlçesi Dereyalak köyü DP Ocak Başkanı Selim Atak tarafından hazırlanmıştır. Atak, DP İnönü İlçe Başkanlığına gönderdiği yazıda; 9 Nisan 1960 tarihinde köylerine gelen CHP heyetinin yaptığı konuşmalara dair, şahitler huzurunda tuttuğu zabıt

⁶⁵⁵ BCA, 010.09.473.1365.6/ 6.

⁶⁵⁶ BCA, 010.09.473.1365.6/ 7.

⁶⁵⁷ BCA, 010.09.473.1365.6/ 7.

⁶⁵⁸ BCA, 010.09.473.1365.6/ 8.

örneğini sunmuştur. Zabıtta; belirtilen tarihte Halil Bodur'un kahvesine gelen CHP'lilerden Bilecik İl Başkanı Mehmet Ergül'ün;

“Bakın arkadaşlar bu gördüğünüz resimdeki şahısların birisi şimdi dil uzatılan bizim Milli Şefimiz ve Paşamız onun yanındakilerden birisi Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt diğeri İngiltere Başvekili Mr. Churchill'dirler. Bu paşamıza dil uzatanın dilini koparacağız el uzatanın elini koparacağız, ... Biz Demokrat Partililer gibi Ankara barlarında çıplak karı ve kız oynatmıyoruz gene Demokrat Partililer gibi kilosunu 1000 liradan olan Havyar 40 kilo alıp kırk bin liraya mal olan 100/150 bin liraya viski içkisini ithal edip bir Alman iktisat bakanına Demokrat parti hükümeti gibi yedirmedik ve yedirmeyeceğiz. Arkadaşlar onların yazdığı istatistiğe bakarak dedi ki tam 19 milyar borçludurlar dış devletler° bu borç bizim üç senelik bütçemizdir biz Türkler bu borcu üç sene hiç yemeden giymeden çoluk çocuk geceli gündüzlü durmadan çalışsak bu borcu ancak ve ancak ödeyebiliriz yazık değil mi arkadaşlar. Bu veçhile onlar yani Demokrat Partililer havadaki yerdeki bütün canlılara dahi borçludurlar. Hani onların seçtiği yani köylülerin iktidara getirmiş olduğu hükümet bir misal daha. Arkadaşlar Bozüyük Kazasının Dodurga Nahiyesine bağlı Erikli Köyü ele alınarak gidin görün kadınlar kuyruk oluyor sıra bekliyor su testisini doldurmak için saatlerce işte arkadaşlar yeri gelmişken size vermiş oldukları vaatler hani köyünüzün yolu böylemi çalışıyorlar sorarım size işte gözünüzün önünde yolunuz yapıldı mı. Bir Alman iktisat Bakanına havyar, viski bir masada 150- 200 Bin lira yedireceklerine Demokrat Parti Hükümeti köy yollarını ve ihtiyaçlarınızı yaptırınlar” tarzında bir konuşma yaptığına değinilmiştir.⁶⁵⁹

Selim Atak ile Atak'ın şahit gösterdiği İsmet D., Mehmet Ç. ve Yaşar Ş., 2 Mayıs 1960 tarihinde Bilecik Valisi tarafından alınan ifadelerinde, Selim Atak tarafından tutulan zabıtta belirtilen hususların doğruluğunu tasdik etmişlerdir.⁶⁶⁰

Bakanlığa sunulan zabıtlardan sonuncu ise, Yukarı Nardin köyü DP Başkanı Nazif Akkaya tarafından tutulmuştur. Zabıtta; 16 Ocak 1960 tarihinde, köylülerden Mustafa Yılmaz'ın mevlidine katılan Yenipazar'dan Hüseyin Ü.'nün *“Milletçe sevilen”* Adnan Menderes'e nefret dolu ifadelerle hakarete bulunduğu belirtilmiştir. Akkaya'nın ifade ettiğine göre; Hüseyin Ü., Hükümetin milleti uçuruma sürüklediğini; Menderes'in Hilton Oteli'nde bütün gün *“karı kız oynatmakla”* vakit geçirdiğini; dört Türk jandarmasını arabasıyla çiğneyen Amerikan subayının himaye

⁶⁵⁹ BCA, 010.09.473.1365.6/ 9.

⁶⁶⁰ BCA, 010.09.473.1365.6/ 10.

edilip, hakkında tahkikata geçilmediğini; Türkiye’de adalet olmadığını ve Hükümetin “komünist siyaseti” yürüttüğünü iddia etmiştir.⁶⁶¹

2.2.9. Bitlis Vilayetinden Verilen Bilgiler

Bitlis Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 17 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; Tahkikat Komisyonu emri gereğince, CHP mensuplarınca sürdürülen yıkıcı propagandalar hakkında Bitlis merkezinde ve Ahlat’ta tanık ifadelerine başvurulduğunu bildirmiş ve bu ifadelere ait zabıt örneklerini Bakanlığa arz etmiştir.⁶⁶²

9 Mayıs 1960 tarihinde, Bitlis merkezinde ikamet eden şahısların ifadesi alınmıştır. Çiftçi Cemal Ş. ve ayakkabıcı Hamdi Ç.; yirmi gün önce Muhittin Barut’a ait dükkanda oturdukları esnada, Hevris köyünden Hacı A.’nın oğlu Ali’nin mekana geldiğini ve kendilerine hitaben “*Haberiniz var mı Demokrat Parti 500 tane kızımızı Amerika’ya göndererek satmış*” tarzında konuştuğunu ve bu sözleri kimden duyduğuna dair soruya da “*köy[e] gelen Halk Partisi mensuplarından*” şeklinde cevap verdiğini anlatmışlardır.⁶⁶³ Bitlis İl Daimi Encümeni Üyesi Mehmet G.: 22 Nisan 1960 tarihinde berber Cemil’in dükkânına gittiğini; kendisinden sonra mekâna gelen Bitlis CHP İl Yönetim Kurulu Üyesi terzi Selahattin Kitapçı’nın, parti münakaşası başlatarak; “*eskiden Halk Partisi zamanında biz müstakil Devlettik kimse bizim iç işlerimize karışmıyordu. Şimdi Demokrat Parti zamanında ise Amerikan müstemlekesi durumuna girdik, Amerika artık bizim bütün işlerimize karışıyor*” tarzında konuştuğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁴ Aynı gün ifade veren Bekir B.; bir ay önce Bitlis otobüs garajında bulunduğu esnada, CHP İl Yönetim Kurulu Üyesi şoför Hakim ile Zübeyr G.’nin beraberce garaja geldiklerini ve köylüleri kamyonla bindirdiği sırada kendisine hitaben; “*bu köylülerden fazla para alın, çünkü bunlar Demokrattır*”, köylülere hitaben de; “*İsmet Paşa bizim babamızdır, sizin de babanız. ...bu hükümeti dişimizle turnağımızla yıkacağız*” şeklinde sözler sarf ettiklerini belirtmiştir.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ BCA, 010.09.473.1365.6/ 11.

⁶⁶² BCA, 010.09.20.56.8/ 59-65.

⁶⁶³ BCA, 010.09.20.56.8/ 60-61.

⁶⁶⁴ BCA, 010.09.20.56.8/ 61.

⁶⁶⁵ BCA, 010.09.20.56.8/ 60.

Ahlat'tan, DP İlçe Başkanı Celal Sümer, DP İlçe Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Doğan ve Aydın Güvenir, 10 Mayıs 1960 tarihinde verdikleri ifadelerde; bir zamanlar Ahlat'ta lokanta işleten Hüseyin D. isimli şahsın kendilerine bahsettiği bir olaydan söz etmişlerdir. Şahıslar; CHP Van milletvekili Sait Erdiñ, CHP İl Başkanı Kenan Akışık ve Ahlat Belediye Başkanı Sıtkı Sayın'ın, Hüseyin D.'ye ait lokantada yemek yedikleri esnada, Sait Erdiñ'in; yakın zamanda Uşak ve İstanbul'da, Irak'takine benzer olayların vuku bulacağından söz ettiğinin; Sıtkı Sayın'ın da; *"nerede o millet, o milleti bulayım da ben turnağını öpeyim"* diyerek bu sözlere karşılık verdiğinin, Hüseyin D. tarafından kendilerine anlattığından bahsetmişlerdir.⁶⁶⁶ Aynı gün ifadeye alınan duvar ustası Hüseyin D., iki sene önce Ahlat'ta lokanta işlettiği esnada böyle bir olayın meydana geldiğini doğrulamıştır.⁶⁶⁷

2.2.10. Bolu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Bolu Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 30 Nisan 1960 tarihli yazıda; Vilayet genelinde 1957 seçimlerinden sonra CHP mensupları tarafından meydana getirilen olaylar ile her türlü toplantıda CHP milletvekillerinin ileri sürdükleri beyanlar hakkında bilgi vermiştir. Valilik, 3 Ekim 1958 tarihli CHP Akçakoca İlçe Kongresi; 26 Aralık 1958 tarihli CHP Bolu İl Kongresi; 25 Ocak 1959 tarihli Düzce- Arabacı Köyü CHP Ocak Kongresi; 11 Temmuz 1959 tarihinde Düzce'ye bağlı Bey köyünde düzenlenmek istenen CHP toplantısı ve 11 Nisan 1960 tarihli CHP Bolu Merkez İlçe Kongresi hakkında elde edilen bilgileri Bakanlığa rapor etmiştir.⁶⁶⁸

3 Ekim 1958 tarihli CHP Akçakoca İlçe Kongresinde konuşma yapan CHP'li hatiplerin, çeşitli mevzular üzerinden Hükümeti eleştirdiğine değinen Valilik; raporunda, konuşmacılardan CHP Ankara milletvekili İlyas Seçkin'in sarf ettiği sözlere⁶⁶⁹ yer vermiştir.

⁶⁶⁶ BCA, 010.09.20.56.8/ 62, 64.

⁶⁶⁷ BCA, 010.09.20.56.8/ 65.

⁶⁶⁸ BCA, 010.09.475.1372.5/ 26-36.

⁶⁶⁹ Seçkin; CHP'nin, Celal Bayar'ın 1954 ve 1957 seçimlerinde tarafsızlığını koruyamayıp, DP lehine propaganda yapması sebebiyle, Cumhurbaşkanlığı seçimine katılmadığını; DP'nin Türk ordusunu siyasete karıştırdığını ve asli görevi memleketi korumak olan Orduyu istimlak işlerinde kullandığını; ülkede 500 bin kişilik bir partizan grubun olduğunu ve bunların refah içinde yaşadığını; 25 milyon liraya yapılacağı söylenen Seyhan Barajının 84 milyon liraya mal edildiğini; barajları inşa etmek için kurulan çimento fabrikalarının, barajlar tamamlandıktan sonra atıl durumda kalacağını; DP her ne kadar inkâr etse de, CHP'nin Memlekete Sümerbank Fabrikası gibi birçok eser bıraktığını ve yedi

26 Aralık 1958 tarihinde yapılan CHP Bolu İl Kongresi münasebetiyle Bolu'ya gelen milletvekillerinin, kongrenin yapılacağı sinema binasına iki kilometre kala araçlarından inerek 15 kişilik bir grup halinde yürümeye başladıklarını ve milletvekili kafilesinin vatandaşları kendilerine katılmaya teşvik etmeleri üzerine, beş bin kişilik bir kalabalığın meydana geldiğini anlatan Valilik; zabıta kuvvetlerinin bu duruma müdahale ettiği esnada milletvekillerinin hep bir ağızdan; “*Bizleri ve halkı dağıtmaya salahiyetiniz yoktur, yolumuza devam edeceğiz, bize kimse mani olamaz*” tarzında sözler sarf ederek zabitanın vazifesine engel olduklarını ve vatandaşları kanunları çiğnemeye teşvik ettiklerini açıklamıştır. Milletvekillerinin davranışlarından cesaret alan bazı şahısların yürümeye ve gösteri yapmaya devam etmeleri üzerine, zabıta kuvvetlerinin şahısları tekrar uyardığına ve milletvekillerinin bu uyarıya sözlü ve fiili olarak karşılık verdiğiğine değinen Valilik; zabitanın kararlı duruşu neticesinde topluluğun dağıtıldığını, milletvekillerinin kongre binasına girdiğini ve hadise hakkında tutulan zaptın Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmesi üzerine, şahıslar hakkında Bolu Asliye Ceza Mahkemesinde dava açıldığını belirtmiştir.⁶⁷⁰ Kongrede yapılan konuşmalar⁶⁷¹ hakkında bilgi veren Bolu Valiliği,

senedir çile çeken vatandaşların, CHP iktidara geldiğinde bu kötü durumdan kurtulacağını ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 35.

⁶⁷⁰ *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 27-28.

⁶⁷¹ Kongrede CHP milletvekillerinin yanı sıra, muhalefet saflarında yer alan diğer Partilerin mensuplarının da “güç birliği” oluşumu altında konuşmalar yaptığı görülmektedir. Kongrede sırasıyla Nüvit Yetkin (CHP Malatya milletvekili), Turan Güneş (HP kurucularından-DP Kocaeli eski milletvekili), Ferda Güley (CHP Ordu milletvekili), Avni Yurdabayrak (DP Zonguldak eski milletvekili), Fethi Çelikbaş (HP Burdur milletvekili), Mustafa Saraç (DP Zonguldak eski milletvekili), Turhan Feyzioğlu (CHP Sivas milletvekili), Fazıl Yalçın (CKMP Kırşehir milletvekili) ve Kasım Gülek (CHP Adana milletvekili) birer konuşma yapmışlardır. Yetkin; ülkenin halledilmeyi bekleyen birçok sorunu varken, TBMM'nin 15 günlük bir tatil sürecine girmesini eleştirmiş; Türk'ün itibarını zedeleyen 6-7 Eylül olaylarından sonra Kıbrıs meselesinin konuşulmaz olduğuna değinmiş ve Yunan bayrağının İzmir'de resmi görevlilerce göndere çekilmesi sebebiyle, Türk bayrağının Yunan bayrağı önünde eğildiğinden bahsetmiştir. Güneş; muhalif partilere mensup kişilerin, memleket menfaati aleyhine çalışanlara karşı birleşerek, güç birliğini kurmalarının bir memleket davası olduğunu belirtmiş ve kendisinin de bu gaye uğruna partisinden istifa ettiğini söylemiştir. Güley; DP iktidarının bir propaganda arabasına sahip bulunduğunu, bu arabanın sağ tekerinin Tefik İleri, sol tekerinin Namık Gedik, ön tekerinin ise, Ali Server Somuncuoğlu olduğunu söylemiştir. CHP'nin, DP gibi 16 kuruluşluk pulla kurulmuş bir Parti olmadığını ve CHP beyannamesinin altında, İstiklâl Savaşı şehitlerinin kanlarıyla yazılmış imzaların bulunduğunu belirten Güley; “devlet radyosu” marifetiyle millete yapılan hakaretlerin hesabının sorulacağını ifade etmiştir. Yurdabayrak; DP'den istifa etme sebeplerini açıklayarak, vatandaşlık haklarını ve hürriyetlerini copla, dipçikle yok etmek isteyenlerle mücadele edeceğini söylemiştir. Çelikbaş; zamanında DP saflarında görev almış biri olarak; DP'nin, milletin istediği idareyi sağlayamayacağı yönünde kişisel kanaatini belirtmiş; DP'lilere uygulanmayan kanunların yalnızca muhalifler üzerinde tatbik edildiğine değinmiş; DP milletvekillerinin, Parti içinde oluşturulmuş otorite sebebiyle faaliyet gösteremediğinden ve muhaliflerin Mecliste konuşturulmadığından bahsetmiştir. Saraç; İçişleri Bakanının iç siyaseti iflasa götürdüğünden söz etmiş; hayat pahalılığından bahsederek, vatandaşın iktidardan şikâyetçi olduğunu ve Zonguldak'ta başlayan çöküntünün, DP'nin bütün Karadeniz'de çökmekte olduğuna işaret ettiğini söylemiştir.

Kasım Gülek hakkında, yaptığı konuşmadan ötürü Bolu Cumhuriyet Savcılığınca inceleme başlatıldığından ve inceleme sonunda takipsizlik kararı verildiğinden bahsetmiştir.⁶⁷²

25 Ocak 1959 tarihinde Düzce'ye bağlı Arabacı köyünde gerçekleştirilen CHP Ocak Kongresinde konuşma yapan CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Muzaffer Işın'ın; DP iktidarının, Türkiye'deki bütün camilere bir buçuk milyon lira harcadığı halde, oy avcılığı yaparak kiliselerin tamiri için on beş milyon lira harcadığına dair sözler sarf ettiğini belirten Valilik; bu hususta tutulan zaptın Düzce Cumhuriyet Savcılığına iletildiğini ve şahıs aleyhine açılan davanın devam etmekte olduğunu açıklamıştır.⁶⁷³

7 Haziran 1959 tarihinde düzenlenen Düzce CHP Gençlik Kolu Kongresinde CHP Ankara milletvekilleri Avni Doğan, Bülent Ecevit ve İlyas Seçkin ile Ordu milletvekili Ferda Güley'in birer konuşma⁶⁷⁴ yaptıklarına değinen Valilik; Güley ve

Feyzioğlu; ülkede hayat pahalılığının şahlandığını; DP'nin, eşitsizlikten ve partizanlıktan şikâyetçi olan millete, yeni bir alternatif sunmadığını; Devlet radyosunun, tek taraflı yayınları sebebiyle, bir iftira makinesine dönüştüğünü ve DP'nin, vaat ettiği şeylerin tam aksi yönünde icraatlar yaptığını ifade etmiştir. Feyzioğlu, DP'nin, şiddet tedbirleri getirecek bir komisyon kurmaya çalıştığından ve akıbetinin farkında olan iktidarın, telaş içinde bulunduğu bahsetmiştir. İktidarın, şerefli Türk Polisini ve Mehmetçiği kullanarak muhalif milletvekillerini halktan uzaklaştırmak istediğine değinen Feyzioğlu, DP milletvekilleri bir yere gittiğinde ise, fabrikaların tatil edildiğini ve işçilerin, çift yevmiye vermek suretiyle DP'lileri karşılamaya gönderildiğini iddia etmiş ve kendilerinin sadece muhalefet yapmakla kalmayıp, copla, dipçikle ve başka bir memlekette bulunmayan ağır Kanunlarla mücadele ettiklerini söylemiştir. Yalçın; insan hak ve hürriyetlerinin güvenilir teminatlara bağlanması ve hukuk düzeninin kurulması için mücadele verdiklerinden bahsettikten sonra, DP'nin, iktidara geldiği günden beri hürriyetleri kısıtladığından ve bütün özgürlüklere son vermek için çalıştığından söz etmiştir. Yalçın, "*Adnan Menderes'e, bu memlekette demokrasiye paydos denilemeyeceğini, bu nevi zihniyetin daima hüsrana uğrayacağını hatırlatırız.*" diyerek konuşmasına son vermiştir. Gülek; Hükümetin zam üstüne zam yaptığını ve vatandaşların, DP büyüklerine, "*zam baba*" diyerek hitap ettiğini söyledikten sonra, birçok derdi olan vatandaşların, DP'nin aldığı tedbirlere rağmen, vicdanından kopan sevgiyle muhalefete destek verdiğinden bahsetmiştir. Gülek, konuşmasının devamında; "*DP yolundan dönmüştür, çökmek üzeredir. Şayet ben dünyalığımı yaptım, o gün gelirse İsviçre'ye gider göl kenarında ayaklarımı uzatır dinlenirim diyen olursa dört motorlu uçagım peşinden jet uçakları yetişir. ...Düin cebinde 2,5 lirası olan bu gün milyoner oluyor.*" tarzında sözler sarf etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 28-32.

⁶⁷² *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 32.

⁶⁷³ *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 34.

⁶⁷⁴ Kongrede söz alan CHP milletvekillerinden Avni Doğan (Ankara); Haksızlıkları ortadan kaldırmak için çalıştıklarını belirttikten sonra, İsmet Paşa'ya İstanbul'da düzenlenen suikastı İstanbul Valisine anlattıkları halde, Valinin meseleyle alakadar olmadığını söylemiştir. Bülent Ecevit (Ankara);14 yıl önce kurulan DP'nin ihtiyarladığını söyleyerek, yeniden iktidara gelecek olan CHP'nin daha genç olduğunu vurgulamıştır. Ferda Güley (Ordu); CHP'nin, büyük, mağrur, kalın gövdeli bir çınar ağacı olduğunu ve gençlik kollarının bu ağacı yeşil tutacağını söylemiştir. Ticaret Bakanı Hayri Erkmen'in, kesmeye çalıştığı bu ağacın altında kalarak ezileceğinden bahseden Güley; sekiz yıl önce suya indirilen "*iktidar teknesinin*" Namık Gedik'in "*gediğinden giren sularla*" batacağını ifade etmiştir. İlyas Seçkin (Ankara); Uşak'ta, para ile tutulmuş ve sarhoş edilmiş serseriler marifetiyle, İnönü'ye taş atıldığına söylemiş ve bu işin Adnan Menderes, Namık Gedik ve Uşak Emniyet Müdürü tarafından tertiplendiğini iddia etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.5/ 33-34.

Seçkin'in konuşmalarının suç teşkil eder mahiyette görülmesi dolayısıyla, hükümet komiseri tarafından tutulan zaptın, kanuni takibat yapılmak üzere Düzce Cumhuriyet Savcılığına iletildiğini ve Savcılıkça hazırlanan fezlekeli evrak Adalet Bakanlığına gönderildiği halde, mevzu hakkında henüz bir netice alınmadığını ifade etmiştir.⁶⁷⁵

CHP Düzce İlçe Yönetim Kuruluna mensup dört kişinin, 11 Temmuz 1959 tarihinde Bey köyünde toplantı yapmak istediklerine değinen Valilik; durumdan haberdar edilen kolluk kuvvetlerinin toplantıya izin vermediklerini ve toplantıya devam etmek isteyen CHP'lilerin dağıtıldıklarını açıklamış, ayrıca, hadiseye sebebiyet veren şahıslar hakkında dava açıldığından ve davanın beraatla sonuçlandığından söz etmiştir.⁶⁷⁶

11 Nisan 1960 tarihinde gerçekleştirilen Bolu Merkez İlçe Kongresinden de bahseden Bolu Valiliği; kongrede söz alan CHP milletvekilleri Suphi Baykam (Adana), Selim Soley (Ankara) ve İlyas Seçkin'in (Ankara) yaptığı konuşmaları⁶⁷⁷ İçişleri Bakanlığına rapor etmiştir.⁶⁷⁸

4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına bir rapor daha gönderen Bolu Valiliği, bu raporda: yalan haberler ve propagandalar meselesi üzerinde hassasiyetle durulduğunu ifade etmiş; idare amirleriyle ve sözüne güvenilen kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde: Vilayet genelinde, bilhassa Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine dair propagandalar yapıldığının anlaşıldığını belirtmiştir.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ BCA, 010.09.475.1372.5/ 33-34.

⁶⁷⁶ BCA, 010.09.475.1372.5/ 34-35.

⁶⁷⁷ Konuşmacılardan Suphi Baykam; TBMM İçtüzüğü'nün değiştirilmesini, Atatürk'ün Partisine karşı vatan cephesinin kurulmasını ve bu cepheye geçenlere farklı muamele yapılmasını eleştirmiştir. İktidara geldikleri zaman sorumlulardan kanun çerçevesinde hesap soracaklarını, seçimlerde hile yapılmasına izin vermeyeceklerini ve namuslu bir idare kuracaklarını söyleyen Baykam; DP'lileri de CHP'ye oy vermeye davet ederek konuşmasını sonlandırmıştır. Selim Soley; Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'yi eleştirerek; İkizdere ve Ovadağ Barajlarının yıkıldığını, Göksu Barajının kuraklık sebebiyle çöktüğünü, Hirfanlı ve Sarıyer Barajlarına ihale bedelinden fazla para ödendiğini ve şeker fabrikalarının lüzumsuz bölgelere kurulduğunu söylemiştir. Başbakanın maaş almadığına dair söylentilere de değinen Soley; Başbakanı her sene, yirmi bin lira temsil ödeneği, dört buçuk milyon lira örtülü ödenek ve Başbakanlık araçlarının benzin harcamaları için yetmiş beş bin lira verildiğini anlatmıştır. İlyas Seçkin (Ankara); Bolu Valisini partizanlık yapmakla itham etmiş; Ziraat Bankasının verdiği yersiz krediler hakkında Meclise sunduğu soru önergesinin dikkate alınmadığını söylemiş; DP'nin yanlış bir iktisadi politika izlediğini savunmuş ve CHP'nin gelecek seçimlerde kesinlikle iktidara geleceğini iddia etmiştir. BCA, 010.09.475.1372.5/ 32-33.

⁶⁷⁸ BCA, 010.09.475.1372.5/ 32-33.

⁶⁷⁹ BCA, 010.09.475.1372.5/ 18.

Yalan haberlerin, sinsice ve kulaktan kulağa halka intikal ettirildiğine değinilen raporda; bu haberlerin kaynağının belirlenememesine rağmen, Gerede ve Düzce’de topluluk huzurunda meydana gelen iki hadisenin tespit edildiği ve gerekli incelemelerin başlatıldığı dile getirilmiştir.⁶⁸⁰

Gerede’de meydana gelen olay; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından BCG (tüberküloz) aşısını yapmak üzere görevlendirilmiş olan sağlık ekibinden Sedat Ö. ve Saim G. isimli sağlık memurlarının, 3 Nisan 1960 günü Gerede’nin Samat köyünde yaptıkları propagandalarla alakalıdır. Bahsedilen propagandalar, Köy Muhtarı Kemal Eroğlu tarafından tespit edilerek, aynı köyden dört kişinin şahadetiyle 10 Nisan 1960’da zabıt haline getirilmiş ve DP Gerede İlçe Başkanlığı’na gönderilmiştir. Bu zapta göre; aşı uygulamasını yaptıktan sonra CHP Ocak Başkanı’nın evinde bir süre istirahat eden sağlık memurları, daha sonra köy odasına gelmişler ve burada köylüyle hasbihalde bulunmuşlardır. Bu esnada söz alan Sedat Ö. adlı görevli, Türkiye’nin Amerika’ya satıldığını; Amerikalı bir şoför hakkında, birkaç Türk askerini öldürdüğü halde tahkikat yapılmadığını; Amerikalı başka bir şoförün, Bolu yakınlarında bir muhtarı öldürmesine rağmen, hapis cezası almadığını ve Türk kadınlarının Amerikalılardan sekiz aylık gebe olduğunu söylemiştir.⁶⁸¹

Muhtar Eroğlu’nun ihbarı DP Gerede İlçe Başkanlığına iletilmiş, İlçe Başkanlığı da durumu 19 Nisan 1960 tarihli yazısı ile Gerede Cumhuriyet Savcılığına bildirmiştir.⁶⁸² Savcılık, Gerede Kaymakamlığına yazdığı 25 Nisan 1960 tarihli yazıyla; suçlular hakkında idari tahkikat açılmasını istemiştir.⁶⁸³ Kaymakamlık derhal tahkikata başlamış ve hükümet tabibi Fikret Ayhan’ı bu iş için görevlendirmiştir. Tahkikat esnasında; sağlık ekibinin, 16 Nisan 1960 günü Gerede’den ayrılarak, Mengen, Mudurnu ve Göynük’e gittikleri belirlenmiş ve durum 29 Nisan 1960’da Bolu Valiliği’ne bildirilmiştir. Valilik, suçlu Sedat Ö.’yü Vilayet genelindeki görevinden men etmiş ve durumu ilgili Bakanlığa bildirmiştir.⁶⁸⁴

Düzce’deki olay ise, Ağa köyünden Bayram A. ve Küçük Ahmet köyünden Kemal B. adlı şahısların 8 Nisan 1960 tarihinde tutmuş oldukları zabıt ile öğrenilmiştir.

⁶⁸⁰ BCA, 010.09.475.1372.5/ 18.

⁶⁸¹ BCA, 010.09.475.1372.5/ 18, 21.

⁶⁸² BCA, 010.09.475.1372.5/ 22.

⁶⁸³ BCA, 010.09.475.1372.5/ 19, 23.

⁶⁸⁴ BCA, 010.09.475.1372.5/ 19, 24.

Zapta göre; kahvede, “memur ve açık saçık kadınlar” hakkında sohbet eden Bayram A. ve Kemal B.’nin yanına gelen “Kürt “ lakaplı Aziz Ç. isimli kişi, lafa girerek;

“...zaten fenalıkları Türkiye’ye sokan Atatürk değimliydi?, ona varıncaya kadar daha neler oluyor? Ankara Emniyet Amiri, yüksek rütbeli birisinin karısını NATO karargâhında Amerikalılarla uygunsuz vaziyette görünce, utanmıyor musun? Sana yakışır mı? Diye sorunca, senin karın da burada aynı şeyi yapıyor hatta en büyüğümüzün karısını da burada [...] ediyorlar hem de onlar Ankara’da yapıyorlar.”

şeklinde konuşmuş ve devamında; Emniyet Amirinin, karısını takip ederek cürmümeşhut halinde yakalattığını, Amerikalıların Türk kadınlarının namusuyla oynadığını ve namusların para karşılığında satıldığını iddia etmiştir.⁶⁸⁵ Bolu Valiliği, bu meselenin DP teşkilatınca tahkik edildiğini, Düzce Kaymakamlığı’nın da meseleye el koyduğu ve tahkikatın emniyet birimleri tarafından yürütüldüğünü açıklamıştır.⁶⁸⁶

Bolu Valiliği, zikredilen bu iki hadise dışında, Akçakoca’da meydana gelen ve Devlet büyüklerini hedef alan mahiyette üç vaka hakkında daha malumat vermiştir. İlk olayda; 18 Şubat 1960 tarihinde Beyveren köyünden Şerafettin Ö’nün, Adnan Menderes’in Londra’da uçak kazası geçirdiğine dair haberi köy kahvesinde duyduğu esnada, “bari Menderes kendisi de gebermiş mi? ” tarzında konuştuğu tespit edilmiştir. Akçakoca Asliye Ceza Mahkemesinde görülen duruşma sonucunda; Şerafettin Ö., Başbakana sıfat ve hizmetinden dolayı gıyabında hakaret etmekten suçlu bulunmuş ve 29 gün hapis ve 194,40 lira para cezasına mahkûm edilmiştir. İkinci olay, 26 Şubat 1959 tarihinde vuku bulmuştur. Trabzon’daki bir piyade birliğinde bölük kumandanlığı yapan ve Akçakoca’da iznini geçirmekte olan Hüseyin Y.’nin; “1960 yılında seçim yapılırsa bu seçimi mutlaka CHP kazanacaktır, aksi takdirde ordu bu işe el koyacaktır, hatta o gün Menderes’i alnından ben vuracağım.” tarzında sözler sarf ettiği, DP İlçe Başkanlığı tarafından Emniyet Komiserliğine ihbar edilmiştir. Akçakoca Cumhuriyet Savcılığı, hadise hakkında tahkikat başlatmıştır. Üçüncü olayda ise; İsmail D. adlı şahsın, 7 Nisan 1960 tarihinde arkadaşlarıyla siyasi tartışma yaparken; “İsmet İnönü’yü tanımayan [...] tir,

⁶⁸⁵ BCA, 010.09.475.1372.5/ 25.

⁶⁸⁶ BCA, 010.09.475.1372.5/ 19.

DP'ye kayıt olanın anasını, avradını [...]" dediği tespit edilmiş ve Akçakoca Cumhuriyet Savcılığı, şahıs hakkında takibata geçmiştir.⁶⁸⁷

2.2.11. Burdur Vilayetinden Verilen Bilgiler

Burdur Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 4 Mayıs 1960 tarihli yazıda, CHP'lilerin kanunlara riayet etmemek suretiyle sebep oldukları bir hadise ile Hükümet aleyhine yapılan propagandalar dâhilinde adli mercilere intikal ettirilen bir diğer hadise hakkında bilgi vermiştir.⁶⁸⁸

İlk hadise, 29 Kasım 1958 tarihinde meydana gelmiştir. Burdur Valiliğinin 30 Kasım 1958'de İçişleri Bakanlığına yolladığı rapora göre hadise şu şekilde cereyan etmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, beraberinde 15 CHP'li milletvekili olduğu halde, 29 Ekim 1958 günü saat 16.00 sularında Isparta'dan Burdur'a gelmiş ve şehir girişinde 5000 kişilik bir grup tarafından karşılanmıştır. Emniyet güçlerinin, topluluğa dağılmaları hususunda ikazda bulunduğu esnada, CHP Tokat milletvekili Faruk Ayanoğlu, Emniyet Müdürü Mehmet Şat'ın yakasına yapışarak, "*Sen kim oluyorsun, çekil oradan nasıl bu kalabalığı dağıtırsın, senden bunların hesabını soracağız*" tarzında sözler sarf etmiş; Trafik Komiser Yardımcısı Ali Gürçağlar'ın, Emniyet Müdürüne yardım etmeye çalışması üzerine, CHP Elazığ milletvekili Fahri Kayakaya da olaya karışarak, aynı tehdit dolu sözlerle polisleri itip kakmaya başlamış ve olay, CHP Kars milletvekili Turgut Göle'nin araya girmesiyle yatıştırılmıştır. İnönü'yü üstü açık bir arabayla şehre sokmak isteyen CHP'liler, polisin, üstü kapalı araç kullanılmasına dair emrine riayet etmemiş ve yukarıda bahsedilen karışıklıktan istifadeyle, İnönü'yü, Isparta plakalı üstü açık bir arabayla, geceyi geçireceği Haydar Kuzucu adlı Partilinin evine kadar götürmüşlerdir. Evde bir saat kadar dinlenen İnönü, daha sonra, şehir sinemasında devam etmekte olan CHP Merkez İlçe Kongresine iştirak etmiştir. CHP'liler, pencerelerden birinin kenarına koydukları hoparlör marifetiyle, Kongrede yapılan konuşmaları dışarıya aksettirmek isteseler de, durumu fark eden görevliler kendilerine mani olmuştur. Ertesi gün, Antalya'dan gelen 20 araçlık bir konvoy, istirahat ettiği evden aldıkları İnönü'yü Parti merkezine götürmüşlerdir. Bina önünde toplanan kalabalık, Emniyet görevlileri

⁶⁸⁷ BCA, 010.09.475.1372.5/ 19-20.

⁶⁸⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 125.

tarafından dağılmaları hususunda uyarılmış ve bu esnada, Emniyet Müdürü bir kez daha Faruk Ayanoglu ve Malatya milletvekili Nurettin Akyurek'in sözlü ve fiili saldırılarına maruz kalmıştır. Hadiseye müdahale etmek isteyen diğer polisler, CHP Burdur Milletvekilleri Osman Eroglu ve Âlim Sipahi tarafından tartaklanmış ve hadise esnasında Ayanoglu, bir ara elini beline götürerek, Emniyet Müdürünü vurmaya tehdit etmiştir. Hadise Turgut Göle'nin çabalarıyla yatıştırılmış ve Milletvekilleri hakkında tutulan zabıtlar Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiştir.⁶⁸⁹

Bahsedilen ikinci hadise, 25 Ekim 1959 tarihinde Burdur'un Çeltikçi nahiyesine bağlı Çebiş köyünde meydana gelmiştir. Olaya tanık olan köyüleri, Halil Çelik'e ait olan bakkal dükkânında propaganda yapan CHP mensubu Ahmet İ.'nin kendilerine hitaben; "*Demokrat Parti Türk kadınlarını Amerikalılara [peşkeş çekiyor], bu iktidardaki parti Demokrat partisi değil komünist ve hırsız partisi, siz Demokrat Partiyi kurmayın da komünist partisi kurun*" diye konuştuğu iddia etmişler ve bu iddialarını tutanağa geçirerek, 11 Aralık 1959 tarihinde Burdur DP İl Yönetim Kuruluna iletmişlerdir.⁶⁹⁰

Burdur Valiliği, söz konusu tutanağın, 20 Nisan 1960 tarihinde Burdur DP İl Yönetim Kurulundan izin alındıktan sonra adli makamlara intikal ettirildiğini belirtmiştir.⁶⁹¹ İhbar tutanağının, aylar boyunca işleme konmayıp, Tahkikat Komisyonu meydana getirildikten sonra Valilik tarafından adli mercilere aksettirilmiş olması, kanaatimizce; bazı kişi ve kurumların, adli mercilere ve Tahkikat Komisyonuna yaklaşımlarındaki farklılığı yansıtmaya bakımından dikkate şayan bir nitelik arz etmektedir.

2.2.12. Bursa Vilayetinden Verilen Bilgiler

Bursa Valiliğinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği 4 Mayıs 1960 tarihli yazıda; Tahkikat Komisyonunun yürütmekte olduğu tahkikatı kolaylaştırmak ve aydınlatmak maksadıyla icrası emredilen incelemelerin ciddiyet, dikkat ve gizlilikle yapıldığı belirtilmiş ve incelemelerin sonuçları bir rapor halinde takdim edilmiştir.⁶⁹²

⁶⁸⁹ BCA, 010.09.474.1370.1/ 4-5.

⁶⁹⁰ BCA, 010.09.474.1369.1/ 124.

⁶⁹¹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 125.

⁶⁹² BCA, 010.09.474.1369.1/ 106-122.

Hükümetin Türk kadınlarını Amerika'ya peşkeş çektiği, memleketin yabancılara satıldığı ve Amerikalılara bazı imtiyazlar verildiği gibi hiçbir esasa ve gerçeğe dayanmayan haberlerin, Mardin'den Edirne'ye kadar hemen hemen aynı tavır ve üslup ile yayılmış olduğunu belirten Bursa Valiliği; Vilayet genelinde yürütülen incelemelerde, CHP'nin söz konusu söylentilerle uzak ya da yakın bir ilişkisinin var olup olmadığı hususunun tespitine çalışıldığını bildirmiştir.⁶⁹³

Birçok Avrupa ülkesinin, memleketlerinde üslenmiş bulunan Amerikan askeri kuvvetlerine, Türkiye'de geçerli olmayan birtakım imtiyazlar tanıdığına değinen ve DP iktidarının, memleketi Amerikalılara satmadığı ve Türk kadınlarını bir vasıta olarak kullanmadığı gerçeğinin, aklı başında herkes tarafından bilindiğini belirten Bursa Valiliği; “*ayağı Avrupa'dan hiç eksik olmayan*” CHP milletvekillerinin, tüm gerçeklere vakıf olmalarına karşın, verdikleri beyanlarda, söz konusu rivayetleri propaganda aracı olarak kullanmaktan çekinmediklerini ifade etmiştir. CHP Ankara milletvekili Selim Soley'in, 24 Mart 1960 günü Mudanya'ya bağlı Eşkel köyünde yaptığı konuşmada⁶⁹⁴, bahsedilen yalan haberleri kullandığına değinen Bursa Valiliği; milli şeref ve haysiyeti sarsmayı hedef alan bu tür propagandaların, menşei ne olursa olsun, muhalefete mensup bir milletvekili tarafından kullanılmasının, üzerinde durulması gereken bir mevzu olduğundan söz etmiş; CHP milletvekillerinin, sistematik bir biçimde, muhtelif yer ve zamanlarda, söz konusu iftiraları halka intikal ettirmeye yönelik çabalarının tespit edildiği takdirde, asılsız rivayetlerin kaynağının da bulunmuş olacağına vurgu yapmıştır.⁶⁹⁵

“Bizim radyonun” dinlenmesi hususunda, CHP milletvekillerinin herhangi bir telkin ve tavsiyesine rastlanılmadığından ve muhalif şahısların, DP'ye besledikleri kötü hislerin tesiriyle, bu radyoyu dinlemeye meraklı olduklarından bahseden Bursa Valiliği; adı geçen radyonun, merkezinin ve istasyonunun Türkiye'de olduğuna, ülkede meydana gelen olayları Hükümetten önce haber aldığına, CHP'nin idare ve

⁶⁹³ BCA, 010.09.474.1369.1/ 106.

⁶⁹⁴ Tirilye Belediye Başkanı İhsan Uğur'un, 26 Mart 1960 tarihinde yaptığı ihbarda; Selim Soley'in, 24 Mart 1960 günü Eşkel köyünde yaşayan teyzesini ziyarete geldiği ve köyde yaptığı konuşma esnasında, Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğinden bahsettiği anlatılmıştır. BCA, 010.09.474.1369.1/ 107, 114.

⁶⁹⁵ BCA, 010.09.474.1369.1/ 106-107.

himayesi altında faaliyet gösterdiğine yönelik söylentilerin, her tarafta yaygın bir hal aldığı açıklamıştır.⁶⁹⁶

Bursa’da düzenlenen CHP Kongre ve toplantılarında, CHP Milletvekilleri tarafından, Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü birçok konuşma yapıldığına ve vakti zamanında İçişleri Bakanlığına da arz edilen bu konuşmaların, Cumhuriyet Savcılarına intikal ettirildiğine değinen Bursa Valiliği; Savcılıkların tüm teşebbüslerine rağmen, dokunulmazlığa sahip olan milletvekilleri hakkında tahkikat açılmadığını izah etmiştir.⁶⁹⁷

Bahsi geçen beyanların, İçişleri Bakanlığında gelen emir üzerine tekrar incelendiğini belirten Bursa Valiliği, bu beyanlardan dikkate değer gördüklerini de raporuna eklemiştir. Buna göre, 20 Mayıs 1958 tarihinde düzenlenen CHP 1 ve 2 Merkez İlçe Kongresinde söz alan Tokat milletvekili Reşid Önder’in; “*Biz Menderes’i Başvekil diye seçtik. O İstanbul belediye reisliği yapıyor.*”, Adana milletvekili Suphi Baykam’ın; “*Memleketin iktisadi durumu perişan, iç ve dış itibarın pejmurde olduğu devirlerde D.P. Liderleri kışlık ve yazlık kadillac arabalarını hâlâ bu memlekete sokuyorlar. Memleket Menderes’in çiftliği gibi idare olunamaz.*”; 25 Nisan 1959 tarihinde düzenlenen Demirtaş Nahiyesi CHP Kongresinde söz alan Adana milletvekili Kemal Satır’ın: “*Bugün hırsızlar cemiyet içinde elini kolunu sallayarak gezerken fikir ve kalemiyle hizmet eden mütefekkirler hapisanelerde çürüyor.*” diyerek konuştukları belirtilmiştir. Bursa Valiliği, 24 Mart 1960 tarihinde CHP Tirilye Parti binasında konuşma yapan Ankara milletvekili Selim Soley’in:

“Mecliste cahil mebuslar varmış diyorlar, vardır, başta Celal Bayar’dır. ...Demokratlar bize iktidarı vermeyeceklerini söylüyorlarmış. Biz bunlardan iktidarı, eşekten semer alır gibi alırız. Boyunlarına ip çeker, göbeklerine kurşun sıkar yine alırız. Çünkü ordu bir pamuk tüccarının değil, İsmet Paşanın ardından gider. ...Başvekilin maaş almadığı söyleniyor. Doğrudur. Fakat mestur tahsisattan günde 12.500 lira çekiyor. ...Devlet Reisinin, Başvekilin karılarının altındaki otomobiller millet parasıyla alınmıştır. Böyle saltanat sürüyorlar. ...Demokrat partinin kalkınma hikâyesinin aslı şudur: Sivas’a bir çimento fabrikası yaptılar. Fakat çalışan ameleye verilecek paraları yoktur. Çalışan

⁶⁹⁶ BCA, 010.09.474.1369.1/ 107.

⁶⁹⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 107, 110.

ameleye para yerine karşılık olarak çimento verilecektir. Amele fabrikaya gidip çalışıyor. Akşamları eşeğine çimento sarıp gidiyor. Gündüzleri köy kadınları şehirlere gidip çimentoyu satarak geçinmeye çalışıyorlar. ...Menderes beş aydır meclise ayağını basmadı. Anayasaya göre devamsızlık dolayısıyla mebusluğu kaybetmiştir. Mebus olmayan Başvekillik yapar mı? ...Başvekil İspanya dönüşünde milyonlarca lira harcayarak emrine tahsis edilen gemi ile fırtınaya tutulunca ben denizden korkarım gidemem demiş, hususi uçak tutarak dönüyor. Bu paralara yazık değil mi? ...Amerikalılar burada kaç tane trafik kazası yaptılar, kaç kişi öldürüldü. Bunların mahkemesi Amerika'da oluyor ve hiç birisi de ceza görmüyorlar. Memleketimizi Amerikalılara sardırıldılar ve bizim gidemediğimiz gezemediğimiz yerlerde bunlar geziyorlar. ...Avrupa dönüşünde [DP'li] bir mebusun Yeşilköy hava alanında bavulu kaybolmuş, polis arama yapmış ve bavul bulunmuş, açılınca bavulun içinden Avrupa'dan hanımına aldığı 30 bin liralık bir manto çıkmış ve bunun daha yirmiye yakın bavulu varmış” tarzında sözlerini, bu sözlere şahit olanların beyanları eşliğinde Bakanlığa rapor etmiştir.⁶⁹⁸

Ülke genelinde yayılan CHP beyannamelerine de değinen Bursa Valiliği; bu meseleyi, CHP'nin propagandalara verdiği değer bir kanıtı olarak göstermiştir. Bursa'da ele geçirilen beyannamelerin, Tahkikat Komisyonunun kurulması hakkında TBMM'de yapılan müzakerelere ait olduğu görülmektedir⁶⁹⁹. Bahsi geçen müzakerelere yayım yasağı getirilmesine rağmen, İsmet İnönü'nün bu müzakerelerde yaptığı konuşmaların çoğaltıldığını ve Orhaneli CHP İlçe Yönetim Kurulu üyelerinden Veli Bektaş vasıtasıyla köylere dağıtıldığını belirten Bursa Valiliği; tutuklu bulunan Bektaş'ın, bu beyannamelerin CHP İl Yönetim Kurulu üyelerinden avukat Orhan Feyzioğlu'nun emriyle kendisine sunulduğu yönünde ifade verdiğini açıklamıştır.⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 108-109, 112-114, 117-120.

⁶⁹⁹Bursa Emniyet Müdürlüğü, 1 Mayıs 1960 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğüne verdiği malumatta; belirtilen tarihte Orhaneli'nde bir takım beyannamelerin dağıtıldığını yönelik haber alındığını; beyannamelerin, İsmet İnönü'nün Tahkikat Komisyonu hakkında Mecliste yaptığı konuşmalara ait olduğunu; sorumlu şahsın yakalanarak, beyannamelere el konulduğunu ve hadisenin CHP Bursa teşkilatı tarafından tertiplendiği kanaatine varıldığını izah etmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bu meseleyi, 2 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonuna intikal ettirdiği anlaşılmaktadır. BCA, 010.09.474.1369.1/ 121-122.

⁷⁰⁰ BCA, 010.09.474.1369.1/ 110.

2.2.13. Çanakkale Vilayetinden Verilen Bilgiler

Çanakkale Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; 1957 seçimlerinden sonra CHP mensupları tarafından Çanakkale’de meydana getirilen hadiseler hakkında malumat verilmiştir.⁷⁰¹

Bahsedilen hadiselerin ilki, 17 Temmuz 1959 tarihinde vuku bulmuştur. CHP mensuplarının, Gelibolu iskele meydanında Şerafettin Akyay’a ait kahvehanede düzenledikleri sohbet toplantısında⁷⁰² sarf ettikleri sözler, toplantıyı izlemekle görevli “hükümet komiserleri” tarafından zabıt altına alınmış ve Gelibolu Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir.⁷⁰³ Zabıt üzerine tahkikata geçen Savcılık, Gelibolu Asliye Ceza Mahkemesine tevdi edilmek üzere hazırladığı iddianamede: toplantıda konuşma yapan CHP mensuplarının, vatandaşları suç işlemeye tahrik ve teşvik eder mahiyette, şeref, haysiyet ve itibar zedeleyici tarzda sözler sarf ettiklerine değinmiş; toplantıyı idare eden CHP yetkililerinin, bu tür durumlara engel olmakla mükellef bulunmalarına rağmen, vazifelerini icra etmediklerini belirtmiş ve Gelibolu CHP İlçe Başkanı Tevfik Ural, İlçe Yönetim Kurulu Sekreteri Azim Şengün ve İlçe Yönetim Kurulu üyesi İhsan Güven’in, 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı hareket etmekten cezalandırılmalarını talep etmiştir.⁷⁰⁴

Valilik; 9 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale’ye gelen CHP eski Genel Sekreteri Kasım Gülek ve beraberindeki CHP milletvekillerine yapılan tezahürat hadisesinin, aynı tarihte CHP Urfa milletvekili Esat Mahmut Karakurt tarafından CHP İl binasında yapılan konuşmanın⁷⁰⁵ ve 23 Eylül 1959 günü Çanakkale-Ezine şosesinin 31. kilometresinde vuku bulan olayın, Çanakkale Cumhuriyet Savcılığı tarafından; 11

⁷⁰¹ BCA, 010.09.472.1363.6/ 1-4; BCA, 010.09.474.1369.1/ 1-12.

⁷⁰² Toplantıda söz alanlardan CHP Ankara milletvekili Halil Sezai Erkut; İsmet İnönü’ye Uşak ve İstanbul’da suikast düzenlenmek istendiğine değinerek, bu hadiselerin DP ileri gelenlerince tertiplendiğini iddia etmiştir. DP’lilerin, kendilerine rakip olanları ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu fakat akıbetlerinden korktukları için İnönü’ye bir şey yapamadıklarını söyleyen Erkut; İnönü’ye reva görülen muamelelerin, Türk düşmanı “Moskofları” dahi ağlatacak türde olduğunu beyan etmiştir. 6-7 Eylül hadiselerinin arkasında DP’nin olduğunu savunan Erkut; DP Grubunda sorumluluk hissi olmadığını, DP milletvekillerinin kaçakçılık yaptığını ve ülkeyi diktatörlükle idare eden iktidarın, yaşanan olayları neşir yasaklarıyla gizlemeye çalıştığını ifade etmiştir. BCA, 010.09.472.1363.6/ 2.

⁷⁰³ BCA, 010.09.472.1363.6/ 1-3.

⁷⁰⁴ BCA, 010.09.472.1363.6/ 4.

⁷⁰⁵ Valilik, Çanakkale Cumhuriyet Savcılığının, 9 Eylül’de vuku bulan hadiseler hakkında takipsizlik kararı verdiğini beyan etmiştir. BCA, 010.09.472.1363.6/ 1.

Eylül 1960 tarihinde meydana gelen Geyikli Hadisesinin ise, Ezine Cumhuriyet Savcılığı tarafından araştırıldığını rapor etmiştir.⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ *BCA*, 010.09.472.1363.6/ 1. Çanakkale Valiliği, Çanakkale, Geyikli ve Ezine Hadiseleri hakkında hazırlanmış olan 21 Ekim 1959 tarihli raporu da İçişleri Bakanlığına arz etmiştir. CHP Çanakkale İl Başkanlığının, 7 Eylül 1959 günü verdiği dilekçeyle, CHP'nin 36. yıl dönümü için siyasi mahiyette olmayan bir toplantı düzenlemek istediğini ve bu toplantıya izin verildiğini belirten Çanakkale Valiliği; CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in, CHP milletvekilleri Esat Mahmut Karakurt (Urfa), Rıza Tekeli (Adana), Nusret Sefa Coşkun (Erzincan) ve Hasan Reşit Tankut (Mardin) ile birlikte İmroz'da yapılacak bu toplantıya katılmak için vapurla 9 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale limanına geldiklerini anlatmıştır. Vapur yolcularını karşılamak üzere zaten kalabalık olan iskelenin, birkaç yüz CHP'linin katılımıyla büsbütün karıştığını açıklayan Valilik; bundan istifade eden CHP mensuplarının, tezahürat yaparak ve bağırarak, Kasım Gülek ve arkadaşlarını omuzları üzerine almak istediklerini ve polisin birçok zorluk karşısında düzeni temin etmeye çalışmasına rağmen, kargaşanın CHP binasına kadar devam ettiğini açıklamıştır. Parti binasında yapılan toplantıda, Hükümet Komiserince tutulan zapta göre, Esat Mahmut Karakurt; alınan dış yardımların gereksiz yerlere harcandığından, bazı kimselerin bu durumdan faydalandığından ve alınan kredilerin faizlerinin dahi ödenemediğinden söz etmiş; başta Almanya olmak üzere kredi başvurusu yapılan ülkelerin, kredi vermek için itimat edilen bir hükümetin iş başına gelmesini şart koştuklarını ve bu sebeple Hükümetin seçimleri öne almak istediğini iddia etmiştir. Toplantı bittikten sonra bir araya gelen yüzlerce CHP'linin, sokaklarda tezahürat ve taşkınlık yaparak milletvekilleriyle beraber iskeleye geldiklerini belirten Valilik; bu duruma müdahale etmek isteyen CHP İl Başkanına ve Emniyet kuvvetlerine engel olan Gülek ve Karakurt'un, vatandaşları tahrik ve teşvik ettiklerine değinmiş ve bin bir zorlukla vapura bindirilen CHP Heyetinin gece saat 22.00'da İmroz'a hareket ettiklerini anlatmıştır. 10 Eylül 1959 tarihinde CHP İmroz İlçe Kongresine katılan Heyetin, 11 Eylül'de Ezine'ye ve oradan da Geyikli'ye hareket ettiğini açıklayan Valilik, Geyikli'de vuku bulan hadiseler hakkında da bilgiler vermiştir. CHP Heyetini taşıyan otobüsün, Geyikli'nin içinden geçen yolu terk ederek, başka yollardan Geyikli CHP binası önünde geldiğini ve burada biraz bekledikten sonra hareket edip, halkın içinden geçerek Parti binası önünde durduğunu anlatan Valilik; CHP Heyeti'nin, vatandaşlarla temas etmeden binaya girdiklerini ve bu esnada, iddia edildiğinin aksine, kendilerine hiçbir şeyin atılmadığını açıklamıştır. Otobüsün sebebi anlaşılmayan seri manevraları esnasında karışan halkın, bu durumu fotoğraflamak için otobüsünün üstüne çıkmış olan, Ulus Gazetesi İstanbul foto muhabiri Ayhan Yetkiner'e mani olmak için defalarca uyarılarda bulunduğundan söz eden Valilik; halkın, bu uyarılara aldırmaz etmeyen Yetkiner'e önce toprak attığını ve sonrasında onu otobüsten aşağı indirdiğini belirtmiştir. Karışıklık esnasında darp edildiğini iddia eden Yetkiner'in, tüm ısrarlara rağmen, yarasının bir sıyrıktan ibaret olduğundan bahisle doktora gitmediğini ve kolluk kuvvetlerinin kargaşaya anında müdahale ettiğini anlatan Valilik; CHP Heyeti ve beraberindekilerin, Çanakkale'ye dönüşlerine kadar, bu olay dışında hiçbir fiili harekete maruz kalmadıklarını vurgulamış ve Hadise hakkında ortaya atılan iddiaların gerçeği yansıtmadığını beyan etmiştir. CHP'li iki milletvekilinin "tetkik heyeti" namıyla, 19 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale'ye geleceklerine dair duyurular üzerine, gerekli tüm önlemlerin alındığını; CHP ve DP İl Başkanlarının talebi doğrultusunda, Çanakkale limanına gelen ve vapur içinde beklemekte olan CHP milletvekillerine, Geyikli olaylarının yarattığı gerginlikten bahsedildiğini ve gereken tüm önlemler alınmış olmasına rağmen, şehre inmelerinin uygun olmayacağını kendilerine anlatıldığını açıklayan Valilik; Heyetin şehre çıktığı 20 Eylül'den şehri terk ettikleri 24 Eylül tarihine kadar hiçbir hadisenin meydana gelmediğini beyan etmiştir. Geyikli'ye gitmek isteyen Heyetin, Geyikli halkı ve CHP İlçe Teşkilatının tepkisine maruz kaldığından söz eden Valilik; Heyetin, Geyikli'ye gitmek için 23 Eylül günü Valiliğe müracaat ettiğini bildirmiştir. CHP Heyetine, alınan tüm önlemlere rağmen iki bölge arasındaki 60 kilometrelik mesafenin güvenlik zafiyetine sebep olabileceği yönünde, uyarılarda bulunduğu ve 15 jandarmadan oluşan bir kuvvetin Heyete eşlik ettirildiğini açıklayan Valilik; üç arabalık konvoyla Çanakkale'ye doğru yol alan CHP kafilesinin, bir gün önce Ezine'nin kurtuluşu etkinliğe katılanları Çanakkale'ye taşıyan ve yolda arıza yapan kamyon sebebiyle duraklamak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu esnada, CHP Gelibolu teşkilatından Aziz Şengül'ün, otomobilden inerek, arızalı kamyondaki şahıslara yolu açmaları için müdahalede bulunduğunu ve silahını çekerek ateş ettiğini anlatan Valilik; Jandarmanın olaya yetişmesine rağmen, yolcuların da elindeki silahı almak için

2.2.14. Çankırı Vilayetinden Verilen Bilgiler

Çankırı Valiliği, 27 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda; 1957 seçimlerinden sonra Çankırı dâhilinde CHP mensuplarınca düzenlenen siyasi toplantılar ve bu toplantılarda yapılan konuşmalardan dolayı adliyeye sevk edilenler hakkında malumat vermiştir.⁷⁰⁷

Valilik, 1 Ekim 1958 tarihli CHP Çankırı Merkez İlçe Kongresi⁷⁰⁸; 9 Ekim 1958 tarihli CHP Eskipazar İlçe Kongresi⁷⁰⁹; 24 Ekim 1958 tarihli CHP Çankırı İl Kongresi⁷¹⁰; 5 Temmuz 1959 tarihli CHP Çankırı Gençlik Kolu Genel Toplantısı⁷¹¹; 14 Ekim 1959 tarihli CHP Çankırı Merkez İlçe Kongresi⁷¹²; 9 Aralık 1959 tarihli

Şengül'e taşlarla hücum ettiğini ve Şengül'ün bu esnada başından yaralandığını açıklamıştır. *BCA*, 010.09.474.1369.1/ 1-7.

⁷⁰⁷ *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 1-3, 6-7.

⁷⁰⁸ Kongrede CHP Çankırı milletvekilleri Ethem Yalçınalp ve Dursun Akçaoğlu birer konuşma yapmışlardır. Yalçınalp, altın stoklarının ve dövizlerin iktidar tarafından gelişi güzel harcandığını, Türkiye'nin dış itibarının kalmadığını ve DP'lilerin gayrimeşru kazançlar elde ettiklerini söylemiştir. Akçaoğlu ise, Balıkesir'de konuşan Adnan Menderes'in, CHP'lileri ihtilâlcilikle ve bozgunculukla itham ettiğine değinerek, bu iddiaların iktidardan düşmek korkusuyla uydurulduğunu belirtmiş ve CHP'lilerin böyle şeyler yapmayacaklarını söylemiştir. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 6.

⁷⁰⁹ Kongrede söz alan hatipler; keresteden çuvala kadar birçok şeye zam yapıldığını, iktidarın dini siyasete alet ettiğini, yeni kurulan fabrikaların verimli çalışmadığını, Devlet radyosunun CHP aleyhine yayın yaptığını ve memlekette hastalara verilecek ilaç bulunmadığını söyleyerek eleştirilerde bulunmuşlardır. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 7.

⁷¹⁰ Kongrede, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve Adana milletvekili Kasım Gülek konuşma yapmışlardır. Gülek, iktidarın muhalefete uyguladığı baskıdan söz etmiş; kalkınmanın her mahalleden bir milyoner çıkararak değil, milletçe refaha ererek mümkün olacağını belirtmiş; dış borçlar ve Devlet radyosunun faaliyetleri üzerinden iktidarı eleştirmiştir. İnönü ise, Adnan Menderes'in günlerden beri, bütün devlet vasıtalarını kullanarak meydanlara topladığı halkın huzurunda, muhalefete karşı yakışsız sözler sarf ettiğine değinmiş ve Başbakanın, 10 sene içinde tükenen 280 milyon Osmanlı altınının hesabının sorulmasına, sinirlenmemesi gerektiğini söylemiştir. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 6.

⁷¹¹ Toplantıda CHP milletvekilleri Dursun Akçaoğlu (Çankırı), Suphi Baykam (Adana), Şahap Kitapçı (Tokat) ve Nüvit Yetkin (Malatya) söz almışlardır. Akçaoğlu, DP'lilerin, "köylüler reyleri DP'ye verselerdi su ve yol işleri hallolurdu" tarzında konuştuklarını anlatmıştır. Kitapçı, CHP'lileri ehlihalip ve ihtilâlcî olmakla itham edenlerin, yanlış içinde olduklarını söylemiştir. Baykam, iktidarın, hırsızlık yapanların suçlarını gizlemek için ispat hakkını tanımadığını belirttikten sonra; "Vatan cephesine sövebilirsiniz, oraya kediler ve köpekler kayıt ediliyor. Vatan kurtaran insanlara karşı Vatan cephesi kurmak Vatana ihanettir." diyerek konuşmasını sonlandırmıştır. Yetkin, Uşak Valisinin, İnönü'yü öldürmesi için Uşak Emniyet Müdürüne emir verdiğini söylemiş ve Valiyi, satılmış olmakla itham etmiştir. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 6.

⁷¹² Kongrede CHP Ankara milletvekilleri Ahmet Üstün ve Mustafa Yeşil ile CHP Çankırı milletvekilleri Dursun Akçaoğlu ve Ferhan Arkan konuşma yapmışlardır. Akçaoğlu, DP'nin halka vaat ettiği ucuzluğu ve hürriyetleri yerine getiremediğini belirterek, bu vaatlere kanmayanların CHP'ye oy verdiklerini söylemiş ve vatandaşların gelecek seçimlerde DP'yi alaşağı edeceğini vurgulamıştır. Üstün, Çankırı Devlet Demir Yollarının CHP zamanında yapıldığından söz ettikten sonra; CHP'nin, DP'ye 135 ton altın ve borçsuz bir Memleket teslim ettiğini belirtmiştir. milletvekillerinin, aldıkları maaşları millete hizmet etmek için kullanmaları gerektiğine değinen Üstün; CHP milletvekillerinin çoğunun bir evi dahi yokken, DP milletvekillerinin iki, üç apartman sahibi olduklarını ifade etmiştir. Yeşil, Başbakanın ülkeyi Park Otelinde 33 bin liraya kiralan bir odadan idare ettiğini söylemiştir. Arkan, dış geziler için yapılan masrafları eleştirmiş, Başbakan ve

CHP Çerkeş İlçe Kongresi⁷¹³ ve 14 Ekim 1960 tarihli CHP Eskipazar İlçe Yönetim Kurulu Kongresine⁷¹⁴ ait hükümet komiseri raporlarını Bakanlığa arz etmiştir.⁷¹⁵

Sarf ettikleri sözlerden ötürü haklarında adli işlem başlatılan CHP mensuplarından da bahseden Valilik: 5 Temmuz 1959 tarihli CHP Gençlik Kolu Genel Toplantısında yaptığı konuşmadan ötürü CHP Adana milletvekili Suphi Baykam hakkında düzenlenen tutanağın, Çankırı Cumhuriyet Savcılığına verildiğini; 14 Ekim 1959 tarihli CHP Çankırı Merkez İlçe Kongresinde konuşma yapan CHP Çankırı milletvekili Ferhan Arkan hakkında, Çankırı Cumhuriyet Savcılığınca düzenlenen evrakın, Arkan'ın dokunulmazlığının kaldırılması talebiyle Adalet Bakanlığına iletilindiğini fakat Bakanlıktan bir cevap alınmadığını; Ferhan Arkan hakkında, 9 Aralık 1959 tarihli CHP Çerkeş İlçe Kongresinde yaptığı konuşmadan ötürü hazırlanan başka bir tutanağın da Çerkeş Cumhuriyet Savcılığına iletilindiğini ve Savcılığın Arkan hakkında takipsizlik kararı verdiğini ifade etmiştir.⁷¹⁶

2.2.15. Çorum Vilayetinden Verilen Bilgiler

Çorum Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Nisan 1960 tarihli raporda; CHP Çorum İlçe Başkanı Dr. Mahmut Angın'ın, 27 Mart 1960 tarihinde Çorum'a bağlı

Maliye Bakanının iktisadi duruma çare bulmak için “*kapı kapı avuç açarak dilendiklerini*” söylemiştir. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 6.

⁷¹³ Kongrede yapılan konuşmalarda hayat pahalılığından söz edilerek, demire, kömüre, şekere ve Sümerbank mamullerinin fiyatlarına sürekli zam yapıldığından bahsedilmiş; CHP'nin devrettiği 127 ton altının tüketildiği ve Memlekette söz hürriyetinin kalmadığı ifade edilmiştir. Hatiplerden CHP Çankırı milletvekili Ferhan Arkan, Adnan Menderes'in, bir gezi esnasında “*Bu vatan bize borçludur.*” dediğinden bahsetmiş ve bu sözleri ağır biçimde eleştirmiştir. Vatan'ın Menderes'e borçlu olmadığını söyleyen Arkan, konuşmasını “*Sayın Menderes demeye lüzum yok, ben olsan Adnan bey veya Bay Adnan derim.*” diyerek sonlandırmıştır. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 7.

⁷¹⁴ Kongrede CHP Çankırı milletvekilleri Ferhan Arkan, Ethem Yalçındağ, Kamil Tabak, Dursun Akçaoğlu ve Naşit Fırat ile Kars milletvekili Mehmet Hazer ve DP Zonguldak eski milletvekili Avni Yurdabayrak konuşma yapmışlardır. Arkan, Başbakanın Meclise uğramadığından bahsederek, milletvekilliğinin düşürülmesi gerektiğini söylemiştir. Yalçınalp, memleketin en büyük adamı olan İnönü'ye taş atıldığından söz etmiş ve Amerikalıların Türkiye'de “*cirit attıklarını*” ifade etmiştir. Tabak, Kayseri ve İncesu olaylarından dolayı iktidarı eleştirmiş ve Kayseri halkının kitleler halinde CHP'ye geçmekte olduğunu iddia etmiştir. Hazer, iktidarın hesap vermekten korktuğunu, İsmet Paşa'nın memleket içinde rahatça gezdirilmediğini ve Devlet radyosunun tek taraflı yayın yaptığını beyan etmiştir. Akçaoğlu, verdiği vaatleri tutamayan DP'nin, etrafını saran menfaat düşkünleri sebebiyle itibarını kaybettiğini söylemiştir. Fırat, Hz. Ömer döneminden örnekler vererek yaptığı konuşmada, ülkede adaletin olmadığından şikâyet etmiştir. Yurdabayrak, “*fıilen ölmüş*” olan DP'yi gömeceklerini söylemiş ve CHP'nin demokrasiyi yerleştirmek için mücadele verdiğine değinmiştir. *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 7.

⁷¹⁵ *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 6-7.

⁷¹⁶ *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 2-3, 7.

Karacaviran köyünde, Cumhurbaşkanı ve Başbakan aleyhinde propaganda yaptığını açıklamıştır.⁷¹⁷

Raporda; Angın'ın, Cumhurbaşkanının 77 milyon Dolar karşılığında Türk kadın ve kızlarını Amerikalılara sattığını; Adnan Menderes'in sarhoş halde nutuk verdiğini; bankalardaki paraların DP ileri gelenleri tarafından kullanıldığını ve Hükümetin hırsız olduğunu söyleyerek, propaganda yaptığını bahsedilmiştir.⁷¹⁸

Çorum Cumhuriyet Savcılığına, Angın hakkında bir ihbar yapıldığına değinen Valilik; ihbarı değerlendiren Savcılığın, tahkikat evrakını 21 Nisan 1960 tarih ve 563 sayılı yazıyla Adalet Bakanlığına gönderdiğini ve şahıs hakkında işlem başlatılması hususunda Bakanlıktan izin istediğini belirtmiştir.⁷¹⁹

2.2.16. Denizli Vilayetinden Verilen Bilgiler

Denizli Valiliği, İçişleri Bakanlığı genelgesi hakkında, Vilayet merkezinde ve Kaymakamlıklar nezdinde yürütülen incelemelerin sonuçlarını 6 Mayıs 1960 tarihinde ilgili Bakanlığa rapor etmiştir.⁷²⁰

Valilik, 1/400 sayılı genelgede belirtilen hususlar hakkında, itimada şayan şahısların vermiş oldukları ifadeleri, Vilayet merkezinde ve İlçelerde alınan ifadeler şeklinde ayrı ayrı takdim etmiştir.

Vilayet merkezinde; kendisine itimat edilen şahıslardan müteahhit Rifat Uysal ve oto tamircisi Hasan Kayanın ifadeleri, 3 Mayıs 1960 tarihinde Denizli Emniyet Müdürü Fehmi Kurtoğlu tarafından; Başkarcı Belediye Başkanı Halil Kantarcı, Akköy'den Mevlüt Özdemir, Bağbaşı köyü Muhtarı Hasan Gültaş, Kavakbaşı köyünden Osman Atik, Kurtdere köyü Muhtarı Mehmet Şentürk'ün ifadeleri ise, 28 Nisan 1960 tarihinde Denizli Jandarma Kumandanı Yarbay Rüştü Önel tarafından alınmıştır. Rifat Ünsal ve Hasan Kaya; ne siyasi münakaşalarda ne de günlük hayat içinde bahsedilen türden propagandalar hakkında bir söyleme şahit olmadıklarını bildirmişlerdir.⁷²¹ Halil Kantarcı; CHP'lilerin, Hükümetin Türk kadınlarını

⁷¹⁷ BCA, 010.09.472.1363.1/ 1.

⁷¹⁸ BCA, 010.09.472.1363.1/ 1.

⁷¹⁹ BCA, 010.09.472.1363.1/ 1.

⁷²⁰ BCA, 010.09.472.1363.8/ 1-19, 41-55.

⁷²¹ BCA, 010.09.472.1363.8/ 50-51.

Amerikalılara peşkeş çektiği, Amerikan askerlerinin serbestçe girebildikleri genelevlere Türk erkeklerinin sokulmadığı, Hükümetin memleketi Amerikalılara sattığı, Türk Bayrağını yırtan Amerikalılara hiçbir ceza verilmediği şeklinde sözler sarf ettiklerini ve bu sözlerin, Ocak ayında Belediye Başkanlığı seçimleri dolayısıyla yapılan propagandalar esnasında CHP'lilerden avukat Hulusi Dülgeroğlu ve Doktor Nazım Özata tarafından halka söylendiğini anlatmıştır. Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürecek tarzdaki sözlerin her zaman ve her vesileyle söylendiğini belirten Kantarcı, bu sözlerin yanı sıra Kore'deki Türk Tugayı kastedilerek, Türk askerlerinin Kore'ye satıldığına dair söylemlerin türetildiğini ve CHP'lilerin bir beyanname dağıtacaklarını söylediklerini ancak böyle bir beyannamenin henüz kendi ellerine geçmediğini açıklamıştır.⁷²² Mevlüt Özdemir; Hükümetin, borcuna mukabil Türk kadınlarını ve tüm memleketi Amerikalılara sattığına dair dedikoduları kendisinin de duyduğunu fakat bu hususta isim veremeyeceğini söylemiştir.⁷²³ Hasan Gültaş, Hükümetin Türk kadınları peşkeş çektiğine dair sözlerin köylerinde de duyulduğunu ve bu sözleri söyleyenlerin de gazetede gördükleri “*bir iki çıplak kadın resmini*” bu şekilde yorumlayanlar olduğunu belirtmiştir. Köylerinde radyo bulunmadığı için “bizim radyo” ile ilgili bir şey söyleyemeyeceğine değinen Gültaş, her ne kadar Devlet büyüklerini küçük düşürecek sözler işitmese de, hâkimlerin tesir altında olduğuna ve bu sebeple yalnız zenginlerin ve DP'lilerin mahkemeye düşmüş işlerinin halledildiğine dair sözlerin umumiyetle duyulduğunu ifade etmiştir.⁷²⁴ Mehmet Şentürk ve Osman Atik ise, CHP'liler tarafından yapılan propagandalarda, Hükümetin, her türlü ihtiyacını karşılayan Amerika'ya memleketi sattığı, Türk erkeklerinin sokulmadığı genelevlere Amerikalıların serbestçe girdiği ve Türk askerlerinin Amerikalılar uğruna Kore'de kırdırıldığı tarzında ifadeler kullanıldığını anlatmışlardır.⁷²⁵

Yukarıda bahsettiğimiz üzere; Denizli Valiliği, 1/400 sayılı genelge kapsamında Kaymakamlıklardan kendisine iletilen bilgileri ve evrakı da Bakanlığa sunmuştur. Bu bağlamda; Çal, Çivril, Çardak ve Kale Kaymakamlıkları, mıntıkları dâhilinde yapılan araştırmalar neticesinde, ilgili genelgede belirtilen türden yalan haber ve

⁷²² BCA, 010.09.472.1363.8/ 52.

⁷²³ BCA, 010.09.472.1363.8/ 53.

⁷²⁴ BCA, 010.09.472.1363.8/ 54.

⁷²⁵ BCA, 010.09.472.1363.8/ 55.

propagandalara rastlanılmadığını açıklarken;⁷²⁶ Güney ve Acıpayam Kaymakamlıkları ise, elde ettikleri malumatı rapor halinde Vilayet makamına sunmuşlardır.

Güney Kaymakamlığından Vilayet makamına gönderilen raporda; Kaymakamlıkça bizzat yürütülen soruşturmaya ek olarak, Belediye Başkanı Ziya Günay ile tüccarlardan Belediye Encümen Azası İsmail Özden'in bilgisine başvurulduğu ve bu şahısların 1/400 sayılı genelgede belirtilen hususlarda uzun zamandan beri tuttuğu notlarla Kaymakamlığın elde ettiği bilgilerin beraberce değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuçların rapor haline getirildiği açıklanmıştır. Hükümetin Türk kadınlarını peşkeş çektiğine ve "bizim radyoya" dair herhangi bir propaganda yapılmadığını belirten Kaymakamlık; Hükümetin memleketi Amerikalılara sattığına ve Amerikalılara imtiyazlar verildiğine dair yapılan incelemede: CHP Denizli İl Başkanı Avukat Hüdayi Oral'ın, 4 Nisan 1960 tarihli CHP Güney İlçe Kongresinde;

"...bir ecnebi Türkiye'de suç işlediği taktirde bu suça yabancı memleket mahkemesi bakmaktadır. Ankarada 11 tane erimizi çiğneyen biri ölen diğerleri ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılan askerlerimizi sarhoş bir Amerikan albayı vasıtası ile çiğnetti. Biz bu sarhoş Amerikan albaylarını muhakeme edemedik. Amerikan mahkemesi (1200) dolar ceza verdi. Bizde ise 5-8 sene yatar. Bunu demokrat parti beyler imzalamıştır. Bu husus Lozanda yırtılmıştı. Şimdi ise gene geldi buna maddi kapitilasyon derler. Bu memleketin namusu yokmu? Amerikan, fıransız, İngiliz ve yunan subayları kızlarımıza çatıyorlar. Paraları varsa alsınlar gitsinler"

diyerek konuştuğunun; Devlet ve Hükümet büyüklerini ve Hükümet icraatını küçük düşürücü sözlere dair incelemede: birkaç ay önce Cindere köyünde düzenlenen CHP kongresinde konuşan CHP Denizli Gençlik Kolları Başkanı Atilla Sezerer'in;

"1957 seçimlerinde Gaziantep'te seçimi halk partisi kazanmıştı, fakat sonradan falan köylerin sandıkları gelmedi diyerek fazla sandık tanzim edip hile ile seçimi demokrat parti kazanmış ve sonra iş mahkemeye intikal edince hileler meydana çıkmasın diye adliye binası demokrat partililer tarafından yakılmış ve içinde birde bekçi kurban gitmiş ve yine bir tümen komutanına vur emri verilmiş o da ben türk vatandaşını vuramam diyince sürgün edildi. Bu hadiseleri denizliden pilot bir albay

⁷²⁶ BCA, 010.09.472.1363.8/ 2, 4, 6, 42.

*anlattı ve bu albay “ben hadiseyi görünce ağladım” demiş” tarzında bir beyanat verdiğinin, tespit edildiğini açıklamıştır.*⁷²⁷

Acıpayam Kaymakamlığından gönderilen raporda; yalan haber ve propagandalar ile Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü sözler hakkında, DP Acıpayam İlçe Başkanı H.Hüseyin Altan, Kızıllhisar Belediye Başkanı Hamza Ciray, Yatağan Belediye Başkanı İsa Tunçbilek, Darıveren Belediye Başkanı Osman Oymak, Kumafşarı köyü Muhtarı Hasan Aday, Kelekçi nahiyesi Yazı İşleri Müdürü Musa Coşkun ve aynı nahiyeden Rıza Gencoğlu'nun bilgisine müracaat edildiği belirtilmiş; adı geçen şahıslardan ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerin Kaymakamlık tarafından değerlendirilerek rapor haline getirildiği ifade edilmiştir. Raporda; Kızıllhisar CHP İlçe Başkanı Kemal Özalp'in, 1960 senesi Şubat ayında Yazır köyünde yaptığı bir konuşmada, Amerikalılara imtiyazlar tanındığına ve Türk kadınlarının Amerikalılar tarafından kullanılmasına göz yumulduğuna dair sözler sarf ettiğinin, DP Yazır Ocak Başkanı Fehmi Yılmaz ve DP teşkilatından Hüseyin Bağlar tarafından zabıt altına alındığı; iki ay kadar önce Kelekçi nahiyesinin Güney köyünde “*Türk kadınlarını Amerikalılar kullanıyor*” şeklinde bir şayiye çıkarıldığının anlaşılmasına rağmen bu şayiayı çıkaranların tespit edilemediği; Kumafşarı köyünden kahveci Ömer G.'nin, bir buçuk iki ay kadar önce kendisine ait kahvede, 20-30 kadar köylü karşısında; “*Türk kadınları Amerikalılara peşkeş çekiliyor, Amerikalılar artık eniştemiz oldu*” diye konuşmuş olduğu; Acıpayam Belediye zabıta memuru Salih Ö.'nün, çeşitli yer ve zamanlarda; “*Kadınlarımız Amerikalılara peşkeş çekiliyor*” şeklinde propaganda yaptığı ve Çameli' de maliye memuru olan Şükrü A.'nin da; “*Gitti İsmet kesildi kısmet, geldi Bayar bozuldu ayar*” diyerek propaganda yürüttüğü, açıklanmıştır.⁷²⁸

⁷²⁷ BCA, 010.09.472.1363.8/ 10. Gaziantep Adliye Sarayı, 25 Kasım 1957 günü sabaha karşı 03.00 sularında başlayan büyük bir yangın neticesinde tamamen yanmış ve gece bekçisi 65 yaşındaki Mehmet Durmaz da bu yangında feci şekilde yaşamını kaybetmiştir. 1957 seçimleri sonrasında Şehirde yaşanan üzücü hadiseler, muhalefetin seçim sonuçlarına yaptığı itirazlar ve seçime ait tüm evrakın bahsedilen yangınla beraber yok olup gitmesi ülke gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Yangının vuku bulduğu gün, yeni kurulan DP Hükümetinin Kabine üyeleri kamuoyuna açıklanmış ve Adalet Bakanı olarak “Beşinci Menderes Kabinesi”ne giren Esad Budakoğlu'nun, 26 Kasım günü özel uçakla Gaziantep'e gideceği ve yangın hakkında bizzat incelemelerde bulunacağı duyurulmuştur. *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1957, s.1, 5. Yangın mevzuu ne iktidar ne de muhalefet tarafından TBMM'ye yansıtılmamıştır. Yangının kasten çıkarıldığına dair iddialar bir yana dururken, iktidarın yayın organı Zafer, yürütülen resmi soruşturmalar neticesinde yangının kasten çıkarılmamış olduğunun uzmanlarca rapor edildiğini, 28 Kasım 1957 tarihli nüshasında okuyucularına duyurmuştur. Güngör, *a.g.e.*, s.465.

⁷²⁸ BCA, 010.09.472.1363.8/ 12.

Denizli Valiliği, bahsi geçen raporunda, Devlet ve Hükümet büyüklerine karşı işlenen suçlara da yer vermiş ve bu hususta İl Emniyet Müdürlüğünden ve Kaymakamlıklardan temin ettiği bilgileri derleyerek İçişleri Bakanlığına arz etmiştir.⁷²⁹ Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.5: Denizli’de adli mercilere intikal eden siyasi suçlar (1957-1960)

Suçlu	Suç Türü-Tarihi	Dava Sonucu
Ruhi E.	Hükümete ve DP’ye hakaret-15.11.1957	Takipsizlik
Mustafa C.	Başbakana hakaret-12.12.1958	Takipsizlik
Hamdi D.	Başbakanın gıyabında sözle tehdit-28.1.1959	Takipsizlik
Ahmet A.	Devlete küfür etmek-8.10.1958	Takipsizlik
İbrahim D.	Başbakana ve Cumhurbaşkanına hakaret-14.4.1958	Beraat
Süleyman K.	Başbakana hakaret-15.8.1958.	8 gün hapis ve 71 lira 50 kuruş ağır para cezası
Hüseyin A.	Cumhurbaşkanına hakaret-26.12.1959	1 sene hapis cezası
Ahmet K.	Başbakana hakaret-7.9.1958	Mahkeme devam ediyor
Mustafa Y.	Hükümete ve iktidara hakaret-7.6.1958	Mahkeme devam ediyor
Rıza K.	Hükümetin manevi şahsına hakaret-7.1.1959	Mahkeme devam ediyor
Mehmet V.	Hükümete hakaret-19.10.1958	Mahkeme devam ediyor
Fuat D., İlhan A., Ali D.	Hükümetin manevi şahsına ve Devlet büyüklerine karşı hakaret içeren söz sarf etmek-7.10.1959	Denizli Cumhuriyet Savcılığında hazırlık aşamasında
Hüseyin Ö.	Devlet büyüklerine hakaret-15.6.1959	10 ay 6 gün hapis ve 48 lira 50 kuruş ağır para cezası

Kaynak: BCA, 010.09.472.1363.8/ 47-48.

2.2.17. Diyarbakır Vilayetinden Verilen Bilgiler

Diyarbakır Valiliği, CHP’nin faaliyetlerinin tespiti noktasında İçişleri Bakanlığından verilen sözlü ve yazılı emirler karşısında Bakanlığa 21 Nisan 1960 ve 4 Mayıs 1960 tarihli iki adet yazı göndermiştir.

21 Nisan 1960 tarihli yazıda; CHP mensuplarının 1957 seçimlerinden sonra meydana getirdiği hadiselerin tümünün adli mercilere intikal ettirildiği belirtilmiş ve hadiselere ait evrak Bakanlığa takdim edilmiştir.⁷³⁰

Valilikçe bahsedilen ilk hadise, 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri dolayısıyla Hani Kazasına giden CHP Diyarbakır İl Yönetim Kurulu Üyesi Avukat Eşref İnceoğlu ile CHP Bucak Başkanı Sıddık Berk’in halk arasında yaptığı propagandalarla alakalıdır. Şahısların, Bayar ve Menderes’in Türkiye’yi terk ederek kaçtıklarından ve DP’ye oy verilmemesi gerektiğinden bahsetmeleri üzerine, kendileri hakkında adli makamlarca

⁷²⁹ BCA, 010.09.472.1363.8/ 12, 47-48.

⁷³⁰ BCA, 010.09.475.1372.2/ 3-13.

yasal işlem başlatılmıştır. Avukat İnceoğlu bu olay sonucunda 13 ay hapis cezasına mahkûm olmuş ise de karar kesinleşmemiş ve temyiz süreci devam etmiştir.⁷³¹

İkinci hadise, 20 Eylül 1959 tarihli CHP Hazre (Hazro) Ocak Kongresi ile alakalıdır. Kongrede konuşan CHP Diyarbakır İl Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Tarık Ekinci'nin “*dün ceplerinde 5 lira olup, bugün milyonlara sahip olan o namusuz ve vicdansızlar*” tarzındaki sözleri üzerine Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı adli tatbikata geçme teşebbüsünde bulunmuştur.⁷³²

Üçüncü hadise, 30 Ocak 1960 tarihinde Diyarbakır DP İl Yönetim Kurulu Başkanı Cevdet Hayrulloğlu'nun, CHP İl Yönetim Kurulu Üyesi Tarık Ekinci'nin hemşerisi Tahsin B. tarafından bıçaklanmasıdır. Bu olayın, Hayrulloğlu'nun daha önce Ekinci'yi silahla tehdit etmesi üzerine, Ekinci tarafından azmettirildiği iddia edilmiştir. Tabancayla tehdit davası Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesine, bıçaklama davası ise Diyarbakır Sorgu Hâkimliğine intikal ettirilmiştir.⁷³³

Dördüncü hadise, 14 Nisan 1960 tarihli CHP Camiikebir Semt Ocağı Kongresiyle alakalıdır. Kongrede konuşan CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, radyo neşriyatını örnek göstererek, yabancı devletlerin “*kötü ideolojili*” radyolarının Türkiye'deki radyodan farkı olmadığını söylemiştir. CHP Mardin milletvekili Mehmet Ali Arıkan ise, İçişleri Bakanı Namık Gedik'i, “*eşkıyaların hamisi*” olmakla itham etmiştir. Her iki konuşmada da suç unsuru görüldüğünden, mesele adli makamlara iletilmiştir.⁷³⁴

Diyarbakır Valiliği, İçişleri Bakanlığına 4 Mayıs 1960 tarihinde ikinci bir yazı daha göndermiştir. 1/400 sayılı genelgeyle alakalı bu yazıda; Vilayet genelinde itimada şayan şahıslarla kurulan temaslar neticesinde, genelgede bahsedilen propagandaların ve “bizim radyo” hakkındaki telkinlerin Diyarbakır'da da yapılmakta olduğunun anlaşıldığından söz edilmiş ve ayrıca, “bizim radyonun” Diyarbakır ahalisi tarafından dinlendiği ve radyonun on beş gündür yayın yapmadığı açıklanmıştır.⁷³⁵

⁷³¹ BCA, 010.09.475.1372.2/ 3, 6.

⁷³² BCA, 010.09.475.1372.2/ 7-10.

⁷³³ BCA, 010.09.475.1372.2/ 11-12.

⁷³⁴ BCA, 010.09.475.1372.2/ 13.

⁷³⁵ BCA, 010.09.475.1372.2/ 1.

2.2.18. Edirne Vilayetinden Verilen Bilgiler

Edirne Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Nisan 1960 tarihli yazıda: 1957 seçimlerin sonra Vilayet genelinde düzenlenen CHP Kongre ve toplantıları hakkında bilgi vermiştir. Bu bağlamda; 29 Haziran 1959 tarihli Uzunköprü Muradiye Ocak Kongresine, 30 Haziran 1959 tarihli Keşan Gençlik Kolu Kongresine⁷³⁶ ve CHP Niğde milletvekili Asım Eren'in, 29 Temmuz 1959 günü, Meriç'in Subaşı Köyünde yaptığı konuşmaya⁷³⁷ ait tutanakları da rapora ekli olarak Bakanlığına iletmıştır.

CHP Muradiye Ocak Kongresi hakkında hazırlanan hükümet komiseri raporuna göre: konuşmacılardan CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit; Hükümetin, CHP milletvekillerine Meclis'te söz hakkı vermediğinden; can ve mal güvenliğini sağlayamadığından; adli mercilere baskı uyguladığından ve vatani düşman elinden kurtarmış olan İnönü'yü, Uşak'ta öldürtmek istediğinden bahsetmiş; halkın, zorla iktidarda kalmak niyetinde olan DP'den korkmadığını ve isterse DP'yi alaşağı etmekten de geri durmayacağını söylemiştir.⁷³⁸ CHP Adana milletvekili Suphi Baykam da benzer sözlerle DP'ye yüklenmiş, muhalefete danışmadan kararlar alan Hükümetin, vatandaşın malını istimlak edip bedelini ödemediğinden; İnönü'ye Uşak ve İstanbul'da suikast tertiplelediğinden ve yayın yasakları vasıtasıyla, halkın tüm bu olaylardan haberdar olmasını engellediğinden söz etmiştir.⁷³⁹ İstanbul -Kadıköy CHP Ocak Başkanı Salih Güteryüz ise, DP'lilerin, iktidara gelmesi halinde CHP'nin kendilerinden hesap soracağını bildiklerinden bahsetmiş; DP'nin, bütün imkânlarını

⁷³⁶ BCA, 010.09.22.65.1/ 84-87. Hükümet komiseri tarafından kaleme alınan kongre tutanağında; CHP Adana milletvekili Suphi Baykam'ın; İnönü'ye, İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından, Uşak'ta suikast düzenlendiğinden; CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit'in; Hükümetin, İnönü'ye, İstanbul'a yaptığı seyahat esnasında türlü zorluklar çıkarttığından; CHP Keşan İlçe Başkanı Avukat Fahir Giritlioğlu'nun ise; Talat Paşa gibi iyi bir asker olan İnönü'nün, iktidarı kendi eliyle DP'ye bıraktığından ve tekrar iktidara geleceğinden, bahsettikleri belirtilmiştir. BCA, 010.09.461.1333.2/ 9. Kongrede söz alanlardan Salih Güteryüz'ün konuşması hükümet komiseri raporuna yansıtılmamıştır. Güteryüz; CHP'nin DP'ye, iktidarla beraber 127 ton altın ve 200 milyon döviz bıraktığını belirtmiş ve Hükümetin, gereksiz harcamalarıyla bu rezervleri bitirip, üstüne yedi neslin dahi ödeyemeyeceği miktarda borç yaptığını belirtmiştir. BCA, 010.09.22.65.1/ 85-86.

⁷³⁷ Asım Eren'in konuşması hakkında, Subaşı'lı DP'lilerce tutulan zabıta, Eren'in; DP'nin, halkın elindeki hububatı ucuz fiyata alarak, vatandaşlar arasında bir iç savaş çıkarmak istediğinden; Türk Ordusu bu meseleyle meşgul olurken, "Moskofların" ve Bulgarların Türkiye'yi işgal etmeye kalkacağından ve Hükümetin, Irak'taki Türkmenlerin zulme uğramasına kayıtsız kaldığından, bahsettiği ifade edilmiştir. BCA, 010.09.461.1333.2/ 8.

⁷³⁸ BCA, 010.09.461.1333.2/ 3-4.

⁷³⁹ BCA, 010.09.461.1333.2/ 5-6.

seferber ederek, zor kullanma pahasına iktidarda kalmayı düşündüğünü belirtmiş ve kimsenin, halka rağmen zorla iktidarda kalamayacağını beyan etmiştir.⁷⁴⁰

Bakanlıktan bu bilgileri alan Tahkikat Komisyonu, Uzunköprü Cumhuriyet Savcılığına yolladığı, 5 Mayıs 1960 tarih ve 89 sayılı yazıda; CHP Muradiye Ocak Kongresine iştirak eden Bülent Ecevit, Suphi Baykam ve Salih Güteryüz'ün konuşmaları hakkında yapılması gereken yasal takibatın icra edilip edilmediği hususunda Komisyona bilgi verilmesini istemiştir.⁷⁴¹ Bu yazıya 9 Mayıs 1960 tarihinde cevap veren Uzunköprü Cumhuriyet Savcılığı; sorulan şahıslar hakkında herhangi bir kanuni işlem yapılmadığını Komisyona bildirmiştir.⁷⁴² Tahkikat Komisyonu bu açıklamadan hoşnut kalmamış olmalı ki; Savcılık yazısını ve ilgili kongreye ait hükümet komiseri raporunu Adalet Bakanlığına göndermiş ve Bakanlıktan, bu meseleyi yeniden tetkik ettirerek, sonuç hakkında Komisyona bilgi vermesini istemiştir.⁷⁴³

2.2.19. Elazığ Vilayetinden Verilen Bilgiler

Elazığ Valiliği, 21 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda; 1957 seçimlerinden sonra Elazığ'da CHP mensupları tarafından Hükümet, idare ve zabıta aleyhine tertip edilmiş bir hadise olmadığını belirtmiştir.⁷⁴⁴

Şehirde meydana gelen en ufak bir olaydan sonra, Hükümetin, idarenin ve zabitanın manevi gücünü kıracak türde yalan haber ve iftiraların yayıldığına değinen Valilik, 15 Nisan 1960 günü yaşanan bir hadiseyi bu duruma örnek olarak göstermiştir.⁷⁴⁵

Belirtilen tarihte, “Milli Muhalefet Cephesi” adı altında, aralarında Fuat Köprülü, Lütfü Karaosmanoğlu ve Nüvit Yetkin'in de bulunduğu bir heyetin Elazığ'a geldiğinden söz eden Valilik; Gösteri Yürüyüşleri Kanununun gereği olarak, heyetten, 34 araçtan müteşekkil kabileyi 8'erli gruplar halinde şehre sokmasının istendiğini; heyetin, bu isteğe itiraz ettiğini, hadise çıkarmak maksadıyla meseleyi bir saat müddetle uzattığını ve halktan hiçbir ilgi ve destek görmeyince de verilen emre

⁷⁴⁰ BCA, 010.09.461.1333.2/ 4-5.

⁷⁴¹ BCA, 010.09.461.1333.2/ 2; BCA, 010.09.22.65.1/ 236.

⁷⁴² BCA, 010.09.461.1333.2/ 1; BCA, 010.09.22.65.1/ 82.

⁷⁴³ BCA, 010.09.22.65.1/ 81.

⁷⁴⁴ BCA, 010.09.475.1371.1/ 2.

⁷⁴⁵ BCA, 010.09.475.1371.1/ 2.

uyduğunu ifade etmiştir. Olay sonrasında halk arasında, CHP'lilerin zabıtayı kovaladığı veya zabitanın CHP'lileri selamladığı şeklinde, yalan haberlerin dolaştığından söz eden Valilik, bu söylentileri yayanların tespit edilemediğini belirtmiştir.⁷⁴⁶

Muhalefetin, Hükümeti, idareyi ve zabıtayı yıpratmak için büyük bir kampanyaya giriştiğinden söz eden Elazığ Valiliği, başta Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Basın Kanunu olmak üzere muhtelif kanunlara riayet etmeyenler hakkında açılan davaların genellikle beraatla sonuçlandığına değinmiş ve bu durumun, muhalefete ve onun kullandığı vasıtalara büyük kuvvet ve cesaret verdiğini ayrıca hadiselerin büyümesine ve çoğalmasına sebep olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴⁷

Milletvekilleri de dâhil olmak şartıyla, idareye ve zabıtaya karşı gelenlerin, gerektiği şekilde cezalandırılmaları halinde, memleket genelinde olumlu neticeler alınacağından bahseden Valilik; kusurun, Kanunlardan ziyade adli tatbikatta aranması gerektiğine vurgu yapmış ve 16 Nisan 1960 tarihinde Milli Muhalefet Cephesine mensup şahısların katılımıyla gerçekleştirilen CHP Aksaray Ocak Kongresine dair hükümet komiseri raporunu⁷⁴⁸ da Bakanlığa arz etmiştir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ BCA, 010.09.475.1371.1/ 2.

⁷⁴⁷ BCA, 010.09.475.1371.1/ 2-3.

⁷⁴⁸ Kongrede CHP Tunceli İl Başkanı Hasan Ünlü, CHP Urfa milletvekili Yaşar Alhas, Prof. Dr. Fuat Köprülü ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu konuşma yapmıştır. Ünlü, Tunceli Valisinin makam arabasıyla köylerde dolaşarak, vatandaşları DP'ye girmeye davet ettiğini belirtmiş; DP'nin, haksız ve adaletsiz icraatlarıyla muhalefet üzerinde baskı oluşturduğunu söylemiştir. 1950'den önce hürriyetlerin azlığından şikâyet edenlerin, iş başına gelince, halkın elinden bu hürriyetleri de aldıklarına değinen Ünlü; DP'nin, "Abdülhamit devrinden kalma" Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu daha şiddetli bir hale getirdiğini açıklamıştır. Kayseri, Uşak ve İstanbul hadiselerinden bahisle, İçişleri Bakanının, Türk ordusunu memleket aleyhine kullandığından söz eden Ünlü; DP'nin "koma halinde" olduğunu da iddia etmiştir. Alhas, Şeker fabrikasının, Elazığ'ın 40 kilometre dışına yapılmasını eleştirerek, arsa sahibi iki DP'liyi zengin etmek için böyle bir uygulamaya gidildiğini iddia etmiştir. Ham maddesi şehrin 10 kilometre dışından getirilen çimento fabrikasının, 2 milyon lira zarar ettiğine değinen Alhas; 1950'den önce 8 milyon liraya ihale edilen hidroelektrik santralinin de 40 milyon lira harcanmasına rağmen henüz tamamlanmadığını söylemiştir. İktidarın, CHP'lileri, ehli salıblıkla, gizli usullerle çalışmakla, huzur bozmakla ve Orduyu siyasete alet etmekle suçladığını anlatan Ünlü; bu suçlamaları reddeden CHP'nin, kardeş kavgasına asla izin vermeyeceğini belirterek; asıl, Uşak, Kayseri ve Kumkapı'da yolları kesip, asker ile Milleti karşı karşıya getirenlerin bu zihniyette olduklarını ifade etmiştir. Köprülü, 1946'da başlayıp 1950'de sonuç veren muhalefetleri esnasında hiçbir zaman menfaat beklemeyip, Allah rızası için çalıştıklarından bahsetmiş ve "devlet radyosunun" memleketi ikiye bölecek şekilde konuştuğunu anlatmıştır. CHP'lilerin vatan hainliği ve kafirlikle itham edilmesini ve gazetelerin kapatılmasını şiddetlice eleştiren Köprülü; CHP'nin, hakkı, doğruluğu ve adaleti savundğunu belirtmiş; eski ve samimi demokratların da, içinde bulunulan durumdan memnun olmadıklarını ifade etmiştir. Orta sınıfın, memleketlerin bel kemiğini oluşturduğundan ve komünist sistemlerin bu sınıfı ortadan kaldırmayı amaçladığından bahseden Köprülü; Türkiye'de orta sınıfı teşkil eden vatandaşların ıstırap içinde olduklarını söylemiştir. DP'nin

2.2.20. Eskişehir Vilayetinden Verilen Bilgiler

Eskişehir Valiliği, 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği raporda; Vilayet genelinde yapılan incelemeler neticesinde, Devlet ve Hükümet büyüklerini hedef olan, küçük düşürücü sözler; yalan haber ve propagandalar; CHP mensuplarınca çıkarılan hadiseler ve 1957'den sonra işlenen siyasi suçlar hakkında elde edilen evrakı Bakanlığa arz etmiştir.⁷⁵⁰ Raporda söz edilen tüm hususlar (siyasi suçlar hariç), Eskişehir Emniyet Müdürlüğüne yapılan ihbarlar dâhilinde somut bir nitelik kazanmıştır.

Bahsi geçen ihbarlardan ilki, Seyitgazi'ye bağlı Alpuno köyünden, Devlet Demir Yolları işçisi Ali Osman T. tarafından yapılmıştır. 11 Nisan 1960 tarihinde Eskişehir Emniyet Müdürlüğüne müracaat eden Osman T.; 6 Nisan 1960 günü Alpuno köyünün DP merkezi (aynı zamanda muhtarlık odası) olarak kullanılan büroda DP'li köylülerle oturdukları esnada, aynı köyden CHP mensubu İbrahim ve Mehmet D. kardeşlerin, ellerinde silah, bıçak ve taş olduğu halde büroya geldiklerini; sudan sebeplerle hadise çıkarmaya çalıştıklarını ve ağza alınmayacak küfürlerle kendilerine hakaret ettiklerini belirtmiştir. Şikâyeti üzerine, Seyitgazi Cumhuriyet Savcılığının şahıslar hakkında tahkikat başlattığına değinen Osman T., bu olayın CHP'liler tarafından bilinçli olarak çıkarıldığını iddia etmiş ve iddiasını Hasan T., Sadık T. ve Yusuf I.'dan almış olduğu bir duyumuyla temellendirmeye çalışmıştır. Mart ayı içerisinde, Eskişehir CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Yılmaz Sazak ve CHP mensubu avukat Hüsnü Gök'ün, Alpuno köyünden Bekir G.'ye ait bakkal dükkânına geldiklerini belirten Osman T.; Bekir G.'nin Sazak ve Gök'e hitaben; *“Demokrat Parti Hükümeti İstanbul'u Amerikalılara sattı, İzmir'in karıları bitti şimdi Eskişehir'in karılarına sıra geldi, memlekette döviz kalmadı, böyle hükümetin anasını avradını [...] edeyim”* diye konuştuğunu ve Sazak ile Gök'ün bu sözlere; *“çok*

ucuzluk vaadine rağmen, ülkede tam aksi bir durumun yaşandığına değinen Köprülü; bu duruma, dışarıdan alınan yardımların, yerli yerinde kullanılmaması neticesinde gelindiğini ifade etmiştir. Karaosmanoğlu, Milli Muhalefet Cephesinin çalışmalarını yakından görmek için sekiz on gündür gezdiklerinden, gittikleri yerlerde vatandaşları acı içinde gördüklerinden ve âdete ikiye parçalanmış hale gelen memlekette, adalet ve hürriyetin yok edildiğinden söz etmiştir. İktidarın, ülkenin huzurunu bozduğunu söyleyen Karaosmanoğlu; hürriyetini bilen, medeni bir milletin evlatları olduklarını göstermek ve seçimle iş başına gelmek için mücadele verdiklerine değinmiş; CHP'nin, iktidara geldiği zaman, İlk Hedefler Beyannamesindeki hususları aynen uygulamaya geçireceğini söylemiştir. *BCA*, 010.09.475.1371.1/ 4-5.

⁷⁴⁹ *BCA*, 010.09.475.1371.1/ 2-5.

⁷⁵⁰ *BCA*, 010.09.474.1369.1/ 67; *BCA*, 010.09.474.1369.2/ 11-18.

doğru söylüyorsun, eliniz sopalı olsun, seçeceğiniz adamlar kuvvetli ve eli sopalı olsunlar, bir Halk partili 70 demokrat partiliyi öldürmelidir” şeklinde karşılık verdiklerini aktarmış; DP’lilere cephe alan CHP’lilerin, her iki parti mensupları arasında yoktan sebeplerle hadiseler çıkarmak istediklerini ihbar etmiştir.⁷⁵¹ İhbar üzerine inceleme başlatan Eskişehir Emniyet Müdürlüğü, Osman T.’nin şahit olarak gösterdiği şahısların ifadelerine başvurmuştur. Osman T.’nin iddiaları şahitler tarafından da onaylanmıştır.⁷⁵²

İkinci ihbar, Eskişehir DP Kadın Kolları üyesi Sabahat Tekin tarafından yapılmıştır. Gömlek ve pijama atölyesi sahibi Tekin, 2 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir Emniyet Müdürlüğüne başvurarak, eski Emniyet Müdürlerinden CHP mensubu Şevket Aspusoğlu hakkında şikâyette bulunmuştur. Aspusoğlu’nu, kayınpederi Hasan Tekin aracılığıyla tanıdığını belirten Tekin; sık sık atölyesine gelen ve CHP’ye geçmesi hususunda kendisine telkinde bulunan bu kişinin, İsmet İnönü’nün sağ kolu olduğundan bahsederek, seçimlerde adaylığını koyup milletvekili olacağından ve sonrasında Eskişehir’e vali olarak atanacağından söz ettiğini anlatmıştır. Aspusoğlu’yla aralarında geçen bir diyalogu aktaran Tekin; 1960 yılı Ocak ayının son günlerine denk gelen bir zamanda atölyesine gelen Aspusoğlu’nun;

“İktidar bu sefer bizimdir buna kalbin gibi inan Mayıs ayında seçim var mutlaka iktidar bizim olacak. ...Sandık başlarına onlar para ile müşahit koyacaklar fakat bizde kan dökmek için gönüllüler koyacağız. ...kan dökmeden onlar bize bu iktidarı pek vermeyecekler onun için kan dökülecek. ...Her vilayetten otuzar kırkar kişilik guruplarla Ankara’ya Büyük Millet Meclisine kapıları pencereleri kırarak içeriye gireceğiz, inin aşağıya iktidar bizimdir diyeceğiz ve işte orada Irak ihtilaline benzer ihtilal yaratacağız ve şayet mayıs ayında seçim yapılmazsa bu söylediğim kanlı ihtilal mutlaka olacak patlak verecektir. Bizim beklediğimiz mayıs ayıdır.”

şeklinde konuştuğundan söz etmiştir. Bu sözlere önceleri pek fazla önem vermediğini belirten Tekin; Mayıs ayında seçim olmayıp, Aspusoğlu’nun bahsettiği türden hadiseler baş gösterince ve Adnan Menderes’in radyo konuşmalarını dinledikten sonra, vuku bulan olayların CHP’liler tarafından idare ve tertip edildiği kanaatine vardığını ve Aspusoğlu’nun da bu tertipçilerden biri olduğunu anladığını ifade

⁷⁵¹ BCA, 010.09.474.1369.2/ 11, 18.

⁷⁵² BCA, 010.09.474.1369.2/ 12-14.

etmiştir.⁷⁵³ İhbarının değerlendirilmesini talep eden Tekin, atölyesinde çalışan Melahat B.'nin de bu hadiseye şahit olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁴ Aynı gün bilgisine başvuru Melahat B., Tekin'in iddialarını doğrular nitelikte ifade vermiştir.⁷⁵⁵

Eskişehir Valiliği, ilgili raporda, Vilayet genelinde 1957'den itibaren işlenmiş siyasi suçlar hakkında da bilgi vermiştir. Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.6: Eskişehir'de işlenen siyasi suçlar (1957-1960)

Suçlu	Suç Türü-Adalet Verildiği Tarih	Dava sonucu
Abdülbaki H.	Devlet büyüklerine ve kanunlara hakaret-6.2.1957	2 ay 15 gün hapis
1-Ali İhsan A. 2-Mustafa K.	Devlet büyüklerine hakaret-23.2.1957	1-2 ay hapis (Tecil) 2-Beraat
Ali Osman T.	Türklüğe hakaret-12.7.1957	Takipsizlik
Suphi Ü.	Başbakana hakaret-14.8.1957	Takipsizlik
Hasan Fehmi P.	Cumhurbaşkanına hakaret-19.8.1957	1 sene hapis
Fehmi T.	Devlet büyüklerine ve Hükümete hakaret-1.10.1957	Beraat
Hüseyin B.	Cumhurbaşkanına ve kanunlara hakaret-24.9.1957	1 sene hapis
Hüseyin Ş.	Hükümete ve kanunlara hakaret-20.11.1957	2 ay hapis
Fahrettin Ö.	Başbakana hakaret-1.12.1957	13 gün hapis ve 80 lira para cezası
Yaşar, Ali, Osman ve Rubiye E.	Türklüğe hakaret- 24.12.1957	Beraat
Hasan A.	Devlet büyüklerine hakaret-21.12.1957	1 sene hapis
1-Necmettin K. 2-Hakkı P.	Kanuna hakaret-4.7.1958	1-15 gün hapis ve 30 lira para cezası 2- Beraat
İzzet Y.	Cumhurbaşkanına ve kanunlara hakaret-11.9.1958	2 ay 15 gün hapis
1-Ali U. 2-Nuri Ç.	Başbakana ve Cumhurbaşkanına hakaret-2.12.1958	Takipsizlik
Akif G.	Başbakana hakaret-20.12.1958	Takipsizlik
Mehmet N.	Kanuna hakaret-10 Ocak 1959	Takipsizlik
Ramiz A.	Kanunlara ve Hükümete hakaret-17.1.1959	Beraat
Hüseyin S.	Türklüğe hakaret-28.1.1959	10 Ay hapis, 3 ay gözetim
İsmail K.	Atatürk'e ve hâkimlere hakaret-9.5.1959	Beraat
Bekir Ö.	Görevli memura ve kanunlara hakaret-17.9.1959	"Mahkûm olmuştur"
Suphi Ö.	Başbakana ve DP'ye hakaret-10.10.1959	2 ay hapis (Sarhoşluktan)
Gürbüz S.	Cumhurbaşkanına ve DP'ye hakaret-12.11.1959	Mahkemesi devam etmekte
Hasan F.	Maliye Bakanı Polatkan'a hakaret-22.11.1959	Mahkemesi devam etmekte
Şükrü S.	Başbakana ve Cumhurbaşkanına hakaret-16.8.1959	Takipsizlik
Nihavet N.	Türklüğü tahkir-13.10.1959	Mahkemesi devam etmekte
Mehmet E.	Devlet büyüklerine ve DP'ye hakaret-6.12.1959	Takipsizlik
Mehmet Ö.	Başbakana ve Cumhurbaşkanına hakaret-16.1.1960	Mahkemesi devam etmekte
Necip Ç.	Cumhurbaşkanının duvarda asılı fotoğrafının cam ve çerçevesini kırmak-12.1.1960	5 ay 15 gün hapis
Fevzi T.	Atatürk'e hakaret-11.1.1960	Mahkemesi devam etmekte
Sıdika K.	Başbakana hakaret-14.2.1960	Takipsizlik
Celalettin K.	Hükümet icraatını tenkit-28.3.1960	Takipsizlik

Kaynak: BCA, 010.09.474.1369.1/ 69-70.

⁷⁵³ BCA, 010.09.474.1369.2/ 16.

⁷⁵⁴ BCA, 010.09.474.1369.2/ 17.

⁷⁵⁵ BCA, 010.09.474.1369.2/ 15.

2.2.21. Gaziantep Vilayetinden Verilen Bilgiler

Gaziantep Valiliği, 29 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği 1303 sayılı yazıyla, 1957 seçimlerinden sonra; CHP mensuplarınca çıkarılan hadiselere ve CHP milletvekillerinin her türlü siyasi toplantıda ileri sürdükleri beyanlara dair evrakı Bakanlığa arz etmiştir.⁷⁵⁶

CHP'lilerin sebep olduğu olaylar bağlamında Bakanlığa arz edilen evrak; 1957 seçimlerini takiben 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının öncesi ve sonrasında yaşanan ve tarihe Gaziantep olayları şeklinde geçen hadiseler bütünüyle alakalıdır ve Gaziantep Valiliğinin olaylar hakkında İçişleri Bakanlığına sunduğu raporları, olaylar dâhiline Gaziantep Emniyet Müdürlüğü tarafından alınan şahit ifadelerini ve tutulan zabıtları içermektedir.⁷⁵⁷

Gaziantep Valiliği, söz konusu olaylar hakkında İçişleri Bakanlığına, 29 Ekim 1957 gecesi şifahen⁷⁵⁸; 8 Kasım 1957 tarihinde yazılı⁷⁵⁹ halde rapor vermiştir. Konulan yayın yasağı neticesinde kamuoyunun ayrıntısıyla bilgi sahibi olamadığı Gaziantep olayları, Valilik raporlarına ve tespit edebildiğimiz mahkeme tutanaklarına⁷⁶⁰ yansıdığı kadarıyla şu şekilde gelişmiştir: 1957 seçimleri ve sonrasındaki sayım işlemleri esnasında şehirde hiçbir hadise vuku bulmamıştır. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından, büyük hayal kırıklığı yaşayan CHP'liler, birçok partilinin oy kullanamadığı iddiasıyla propaganda yapmaya başlamışlar; DP'liler ise, Parti binası ve ocakları önünde kutlamalar düzenlemişlerdir. DP'lilerin sevinç gösterilerine öfkelenen CHP'liler, parti merkezlerinin önünde toplanarak, seçim neticelerini protesto etmek amacıyla Adliye binasına yürümüşlerdir. Vuku bulabilecek bir hadisenin önüne geçmeye çalışan İl Emniyet Müdürü; DP İl teşkilatıyla temasa geçerek, davul zurna eşliğinde şenlik düzenleyen DP'lilerin buna son verip dağılmalarını temin etmiş ve bu durumu Adliye binası önünde toplanan 5-6 bin kişilik gösterici kitlesine bildirerek, nasihat ve uyarılarda bulunduğu topluluğunun sessizce dağılmasını sağlamıştır. Adliye önünden dağılan CHP'lilerden bir katile, altı oklu CHP bayrağını yırttığı iddiasıyla tutuklanarak cezaevine konan

⁷⁵⁶ BCA, 010.09.472.1363.7/ 2; BCA, 010.09.21.62.4/ 1-7, 15-34.

⁷⁵⁷ BCA, 010.09.21.62.4/ 15-34.

⁷⁵⁸ BCA, 010.09.21.62.4/ 20-21.

⁷⁵⁹ BCA, 010.09.21.62.4/ 15-17.

⁷⁶⁰ BCA, 010.09.461.1334.1/ 18-54.

DP'li Ahmet Koral'ın tahliye edildiği şayiası üzerine, protesto yapmak için cezaevine yürürken, aynı anda başka bir kafilenin de CHP binası önünde toplandığı haber alınmıştır. Her iki kafiye de güvenlik güçlerinin gayretiyle olay çıkmadan dağıtılmıştır. Hadisesiz geçen geceden sonra, ertesi günü Cumhuriyet Bayramı olması sebebiyle, emniyet güçleri merasimin yapılacağı 1,5 kilometre uzunluğundaki İstasyon Caddesinde yoğun güvenlik önlemleri alarak, 30 bin kişiyi bulan vatandaş topluluğunun, caddenin iki yanında düzen içinde durmasını sağlamış ve bu esnada, bir gün önce meydana gelen olayları hesaba katarak, her ihtimale karşı Jandarmadan da takviye almıştır. Vatandaşların merasime yoğun katılım gösterdiği sıralarda, gösteri yapmak için parti binası önünde toplanan CHP'liler; merasim programında hiçbir partiye yer ayrılmamasına ve gösteri yapmak için izin talep edilmemesine rağmen, ellerinde CHP flamaları, bayrak ve sopalar ve önlerinde milletvekili adaylarından Osman Bilen, Ali İhsan Gögüş, Refik Danış, Cemil Cahit Güzelbey, Ömer Köylüoğlu, Cemil Sait Barlas ve Nail Bilen olduğu halde yürüyüşe geçmişler ve *“yaşasın Cumhuriyet Halk Partisi, yaşasın İsmet İnönü, hak, adalet, hürriyet isteriz, böyle hükümet istemeyiz”* sloganları eşliğinde Şehitler Abidesine çelenk koymuşlardır. Merasim yerine uzak bir mahalde gerçekleşen çelenk koyma nümayişini engelleyecek yeteri miktarda kuvvet olmamasından dolayı, durum Gaziantep Valisine ve İl Emniyet Müdürüne haber verilmiş ve Müdüriyet emrindeki hazır kuvvet Jandarma birliğini harekete geçirilmiştir. Bu esnada, sayıları 5-6 bini bulan gösterici topluluğu merasim mahalline gelerek, geçit töreninin yapılacağı yolu kapatmıştır. Yapılan tüm uyarılara rağmen dağılmayan göstericiler, güvenlik güçlerinin müdahalesiyle, ilk önce bir yan sokak olan Nizip Caddesine oradan da, öğrenci ve izci gruplarının merasim için toplandığı İstasyon Meydanına kaçmışlardır. Askeri birliklerin geçiş yaptığı esnada polisin göstericilere yaptığı bu ilk müdahale sayesinde, olası bir izdihamın da önüne geçilebilmiştir. İstasyon Meydanında bir kez daha toplanan göstericilerin hadise çıkarmaya kararlı olduklarına kanaat getirilmesi üzerine, Ordu birliklerinin yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Gaziantep Valisi Hıfzı Ege ve Kolordu Kumandanı Tümgeneral Şeref Korunay, derhal yardıma koşması için 47. Piyade Alayı Kumandanına emir vermişlerse de, Alay Kumandanı bu emri derhal yerine getirmemiştir. Durumun vahameti karşısında, merasime katıldıktan sonra dönüşü geçen bir süvari birliğine haberci yollanmış ve birlik İstasyon Meydanına gönderilmiştir. Merasim devam ederken alınan tedbirler neticesinde, gösterici kitlesi

bulunduğu yerde tecrit edilmiş, bu sırada Emniyet Müdürü de, birçok defa yardıma gelmesi emredilmiş olan 47. Piyade Alayı ile temasa geçerek yardım talebini tekrarlamıştır. Merasimin dağılmasıyla beraber büyük bir halk kitlesi de İstasyon Meydanına akın etmiş; durumdan istifade eden göstericiler, süvari birliğine saldırmış ve birlikten kurtularak tekrar yürüyüşe geçmişlerdir. İtfaiyenin su sıkarak olaya müdahale etmesi üzerine, göstericiler de taş ve sopalarla polis, itfaiye ve süvarilere saldırmış ve bu esnada üç itfaiyeci atılan taşlar sebebiyle hafif şekilde yaralanmıştır. Gittikçe tehlikeli bir hal alan ve hiçbir uyarı, rica ve nasihate aldırış etmeyen göstericilerin dağıtılması için, polis tarafından göz yaşartıcı gaz ve sis bombaları atılmış fakat bu tedbir de işe yaramamıştır. Göstericilerin Adliye'ye gidecekleri haber alındığından, bu bölgede gerekli tedbirler alınmış ancak göstericiler karar değiştirerek Belediye'ye doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Topluluğun önünde giden ve onu yönlendiren şahısların; *“haydin, korkmayın, yürüyün, Belediye'ye Vali'nin evine”* diyerek telkin ve tahrik ettiği *“şuursuz”* kalabalık, polisin tüm karşı koymalarına rağmen Belediye binası önüne gelmiştir. İtfaiye garajına, itfaiye ve Belediye araçlarına hasar verip, Belediye binasını taşa tutan göstericiler, daha sonra bina içindeki evrak ve eşyayı tahrip etmişler; bu esnada Cuma Balaban ve Yusuf Tavşan adlı şahıslar, Belediye binasında asılı bulunan Türk Bayrağını indirerek, yerine CHP'nin altı oklu bayrağını asmışlardır. Yollarına devam göstericiler; DP binasını taşıyıp, silah attıktan sonra bununla yetinmeyip, Hükümet Konağına ayrıca, Vali'nin ve DP Gaziantep milletvekili Ekrem Cenani'nin evine hasar vermişlerdir. Hadiselerin bu şekilde devam ettiği esnada, Vali ve Tabur Kumandanının çabalarıyla üç kamyon asker şehre girerek emniyet güçlerine katılmıştır. Polis, göstericileri kati surette dağıtmak amacıyla müdahale yeri olarak Suburcu mevkiini seçmiş ve 6-7 bin kişilik gösterici kitlesini burada karşılamıştır. Emniyet Müdürü, dağılmaları için göstericilere birçok kez uyarı ve ricada bulunmuşsa da, göstericiler bu uyarılara taş atarak karşılık vermişler ve yolu kapayan emniyet ve Ordu birliklerine taş ve sopalarla hücum etmişlerdir. Polisin, göz yaşartıcı gaz bombası kullanarak yaptığı müdahale sonrasında, göstericiler tarafından *“taş yağmuru”* başlatılmış ve Komiser Münir Özcan, Komiser Yardımcısı İsmail Ereyman ve polis memuru Sedat Olga atılan taşlar sebebiyle yaralanmışlardır. Bunun üzerine Askerler havaya ihtar ateşi açmışlar fakat göstericiler bu ihtar da taş ve sopalarla hücumu geçerek karşılık vermişlerdir. Havaya ateş ederek göstericiler üzerine yürüyüşe geçen emniyet ve

Ordu birlikleri, bu sefer galip çıkarak, göstericileri dağıtmaya muvaffak olmuşlardır. Göstericiler dağıtıldıktan sonra şehre giren askeri birlikler, duruma tamamen hâkim olmuş ve sükûneti sağlamışlardır. Hadiseler esnasında, kim tarafından atıldığı tespit edilemeyen birkaç el tabanca ateşi, Komiser Yardımcısı Selahattin Özücoşkun'un şehit olmasına ve emniyet kuvvetlerinin arkasında bir köşede duran şekiz yaşında bir erkek çocuğunun yaşamını yitirmesine sebebiyet verirken, 15 kişi de tabanca kurşunu, bıçak, taş ve sopa ile yaralanmıştır. İlk aşamada hadiselerden sorumlu tutulan 48 kişi hakkında adli işlem başlatılmış ve bunlardan 26'sı⁷⁶¹ tutuklanarak Adana'ya sevk edilirken, 6'sı da tutuklu halde Gaziantep'te alıkonulmuştur.

Gaziantep Valiliğinin, CHP milletvekillerinin ileri sürdükleri beyanlar bağlamda Bakanlığa sunduğu evraktan; CHP Malatya milletvekili Ahmet Fırat'ın, 5 Ekim 1959 tarihli CHP Oğuzeli İlçe Kongresinde DP milletvekili Samet Ağaoğlu hakkında ileri sürdüğü sözlerin⁷⁶² adli mercilere yansıtıldığı; dava açılabilmesi için Oğuzeli Cumhuriyet Savcılığınca mağdur Samet Ağaoğlu'ndan muvafakat talep edildiği,

⁷⁶¹ CHP, Gaziantep hadiseleri sebebiyle tutuklananlara destek olmak ve incelemeler yapmak üzere Kasım Gülek (Adana), Zeki Kumrulu (Ordu), Muammer Akpınar (Ankara), Fuat Börekçi (Ankara), Bülent Ecevit(Ankara), Ahmet Fırat (Malatya), Hilmi Soydan (Maraş), Fehmi Evliya (Maraş)'den müteşekkil bir Heyet görevlendirmiştir. Ulus gazetesi, 5 Kasım 1957 tarihli nüshasında, bahsi geçen Heyetin, Adana'ya sevk edilen tutuklu CHP'lileri ziyaret ettiğini yazarken; 27 Kasım 1957'de, Gaziantep'te tutuklanan CHP'lilere dair 36 kişilik bir liste yayımlamıştır. Güngör, *a.g.e.*, s.464. Bu listede yer alanlardan hangilerinin Adana'ya sevk edildiği belli olmamakla beraber, çalışmamız esnasında ulaştığımız mahkeme tutanaklarına göre, listede belirtilen isimlerin birçoğu da yanlıştır. Bunu yadırgamamak lazım çünkü Gaziantep hadiseleri, Gaziantep Sulh Hâkimliğinin kararıyla neşir yasağına tabi tutulmuş ve davaya bakan bütün üst mahkemeler de bu yasağı devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Türk kamuoyu bu mevzu hakkında sınırlı bilgi sahibi olabilmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Gaziantep hadiseleri dâhilinde 100'ü aşkın kişi hakkında farklı suçlardan adli süreç başlatılmıştır. Bunlardan 23'ü (muhtemelen tutuklanarak Adana'ya sevk edilen şahıslar), "Hükümetin ve Adliyenin manevi şahsiyetlerini alenen tahkir ve tezyif eylemek" iddiasıyla haklarında açılan ve Yozgat Ağır Ceza Mahkemesince yürütülen dava neticesinde, 14 Mayıs 1959 tarihinde, delil yetersizliğinden beraat etmişlerdir. Bu kişilerin isimleri ve sıfatları şunlardır: CHP Meclis Azası ve Ticaret eski Bakanı Cemil Sait Barlas, CHP Gaziantep İl İdare Kurulu Başkanı Osman Bilen, CHP 1957 seçimi milletvekili adayları Ali İhsan Göğüş (1963-1965 yıllarında Turizm Bakanı) ve Refik Danış, CHP Kozanlı Ocak Başkanı Ahmet Celal Başkaya, Avukat Cemil Cahit Güzelbay, Avukat Selçuk Kahraman, Avukat Nail Bilen, Abdullah Akarsu, Ahmet Dayan, Ali Avşar, Hilmi Başçı, Hasan Şahin, İbrahim Kızgın, İzzettin Çene, Memik Ertem, Kamil Öztürk, Mehmet Gündeş, Mustafa Cinkılıç, Ökkeş Gönülalan, Bahri Gönenc, Necdet Güç, Ahmet Keklik. *BCA*, 010.09.461.1334.1/ 18-49; *BCA*, 010.09.21.62.4/ 17.

⁷⁶² Ahmet Fırat; Samet Ağaoğlu'nun Süreyya isimli kız kardeşini bir "alman gavuruyla" evlendirdiğini; böylelikle Ağaoğlu'nun eniştesi olan bu kişiye, ülkeye makine ve benzeri şeyler getirmesi için usulsüz bir şekilde 35 milyon lira para aktarıldığını ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.21.62.4/ 6.

talebe cevap gelmeyince Fırat hakkında başkaca bir işlem yapılamadığı anlaşılmaktadır.⁷⁶³

Valilik, 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına bir yazı daha göndermiştir. İlgili yazıda; Hükümetin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiğine yönelik propagandalar ile Türk büyüklerini küçük düşürücü ve halkı tahrik edici mahiyetteki sözlere dair malumat veren Valilik; “bizim radyo” meselesine değinmiş ve Gaziantep’te hiçbir partinin, Doğu Almanya merkezli olduğu anlaşılan bu radyoyu kendisine mal etme cesareti gösteremediğini ifade etmiştir.⁷⁶⁴

Valilik, Devlet büyüklerine yapılan hakaretler ve Türk kadınlarını bahis konusu yaparak Türk-Amerikan ilişkilerini ve iktidarı zedelemeyi amaçlayan propagandalar hakkında, Gaziantep ve Kilis Emniyet Müdürlüklerine yapılan ihbarlara ait evrakı da Bakanlığa arz etmiştir.

Devlet büyüklerine hakaret mevzuundaki ihbar, Kilis Noteri Zeki İ. hakkında yapılmıştır. Zeki İ.’nin 11 Temmuz 1959 günü Devlet büyüklerine hakaret eder nitelikte konuşmalar yaptığı bilgisini alan Kilis Emniyet Amirliği, olaya şahit olan muhasebe memurları Ali O. ve Sıdkı O.’nun ifadesine başvurmuştur. 18 Temmuz 1959 günü ifade veren şahıslar; Zeki İ.’nin, Uşak olaylarını bizzat Celal Bayar’ın idare ettiğine; Bayar’ın, 1957 seçimlerini ne pahasına olursa olsun DP’nin kazanması için Adnan Menderes’e baskı yaptığına; İnönü’nün İstanbul’a gelişinde bütün subayların, sivil vaziyette ve silahlarıyla halkın arasına karışarak, İnönü’yü koruduğuna; Hükümet erkânının her an ihtilal olacak endişesi içinde yaşadığına ve bu sebeple, başbakan başta olmak üzere tüm kabine üyelerinin, İstanbul otellerine yerleştiklerine dair sözler sarf ettiğini anlatmışlardır. Aynı gün ifadesi alınan Zeki İ., kendisine komplo kurulduğunu iddia etmiştir. Gaziantep Valiliği, Adliyeye sevk edilen sanığın açılan dava sonucunda beraat ettiğini açıklamıştır.⁷⁶⁵

Türk kadınları üzerinden yürütülen propagandalar hakkındaki ilk ihbar, 25 Nisan 1960 günü yapılmıştır. Kilis Belediyesinde tellal olarak görev yapan Abdullah Y., Kilis Emniyet Amirliğine müracaat ederek, sünnetçi Hüseyin Sabri Ö.’nün; “*daha*

⁷⁶³ BCA, 010.09.21.62.4/1-7.

⁷⁶⁴ BCA, 010.09.474.1369.1/ 79.

⁷⁶⁵ BCA, 010.09.474.1369.1/ 79, 89-95.

Demokrat mısın? Ananızı Amerikalılar [...] ediyor” diyerek kendisine hakaret ettiği yönünde şikâyete bulunmuştur. Olayın ardından firar eden zanlı, emniyet güçleri tarafından yakalanarak adalete verilmiş ve 27 Nisan 1960 tarihinde Kilis Cumhuriyet Savcılığı tarafından serbest bırakılmıştır.⁷⁶⁶

İkinci ihbar, 28 Nisan 1960 günü yapılmıştır. Ziraat Bankası Gaziantep şubesinde bekçilik yapan İbrahim Ö., İl Emniyet Müdürlüğüne başvurarak; dört ay önce Milk köyünde gerçekleştirilen CHP Bucak Kongresinde şahit olduğu bir olay hakkında ihbarda bulunmuştur. DP’li olduğunu belirten İbrahim Ö., ilgili kongrede söz alan CHP Bucak Başkanı Fevzi Gürsel’in, topluluğa hitaben;

“Amerikalılar içimize doldu, Amerika’ya satıldık diyorsunuz. ...kokulanmış, borlanmış ve hımarlanmış hanımlar durduğu yerde dabanı yarık köylü kadınlarına saldırış yapamazlar. Bu hususta bu propagandaları yapmamanızı rica ediyorum.” şeklinde konuştuğunu anlatmıştır.⁷⁶⁷

2.2.22. Giresun Vilayetinden Verilen Bilgiler

Giresun Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Nisan 1960 tarihli raporda; 1957 yılından sonra işlenen ve adalete sevk edilen siyasi suçlar hakkında bilgi vermiştir. Yekûnu on sekizi bulan bu suçların, sarhoşluk ve asabiyet neticesinde meydana gelmiş münferit suçlar olduğunu ve çoğu hakkında takipsizlik kararı verildiğini belirten Valilik, iki hadisenin ise topluluk tarafından işlendiğini⁷⁶⁸ beyan etmiştir.⁷⁶⁹

Bu raporu yeterli bulmayan Tahkikat Komisyonu, 5 Mayıs 1960 tarih ve 87 sayılı yazı ile müracaat ettiği Giresun Valiliğinden, Vilayet genelinde 1957 seçimlerinden sonra işlenen siyasi suçlara ait evrakın tümünü istemiştir.⁷⁷⁰ Valilik, kendisinden istenen evrakı 14 Mayıs 1960 tarihinde Komisyona iletmiştir.⁷⁷¹

⁷⁶⁶ BCA, 010.09.474.1369.1/ 87-88.

⁷⁶⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 85.

⁷⁶⁸ 1957 seçimlerinde CHP’den milletvekili adayı olan Dr. Galip Zaimoğlu’nun, seçimi takip eden Cumhuriyet Bayramı gecesinde, kanunlara aykırı olarak gösteri yürüyüşü düzenlediğini belirten Giresun Valiliği; adalete intikal eden bu olay hakkında, delil yetersizliğinden beraat kararı verildiğini açıklamıştır. Kasım Gülek’in, CHP Genel Sekreteri sıfatıyla, 3 Eylül 1958 tarihinde Giresun’a geldiğine ve limanda kanunlara aykırı olarak toplantı düzenlediğine değinen valilik; adli mercilere iletilen bu hadise hakkında, Giresun Asliye Ceza Mahkemesi tarafından beraat kararı verildiğini ifade etmiştir. BCA, 010.09.473.1365.8/ 3.

⁷⁶⁹ BCA, 010.09.473.1365.8/ 3.

⁷⁷⁰ BCA, 010.09.473.1365.8/ 2.

⁷⁷¹ BCA, 010.09.473.1365.8/ 1.

Tablo 2.7: Giresun’da işlenen siyasi suçlar (1957-1960)

Suçlu	Suç Türü - Tarihi	Dava Sonu
Abdullah G.	Başbakana hakaret-30.7.1957	8 gün hapis ve 58,30 lira ağır para cezası
İbrahim A.	Hükümete hakaret-20.8.1957	Takipsizlik
Halil İbrahim C.	Seçim propagandasına mani olmak-2.10.1957	Beraat
Fahri Ç.	TBMM’ye hakaret-5.10.1957	Takipsizlik
Osman G.	Başbakana hakaret-15.10.1957	9 gün hapis ve 60,60 lira ağır para cezası
Nuri Gültekin C.	Başbakana hakaret-19.11.1957	Takipsizlik
Ahmet K.	Devlet büyüklüklerine hakaret-1957	Takipsizlik
İsmail K.	Hükümete hakaret-1957	Takipsizlik
Ali Y.	DP’ye ve Başbakana hakaret-29.10.1958	Takipsizlik
Mehmet Y.	Hükümete hakaret-14.4.1959	Takipsizlik
Necati D.	Ticaret Bakanına hakaret-27.7.1959	Takipsizlik
Dr. Asım Ö.	Ticaret Bakanına hakaret-13.10.1959	Takipsizlik
Cemal A.	Hükümete hakaret-14.11.1959	Dava aşamasında
Ahmet K.	Başbakana hakaret-1959	Takipsizlik
Hasan K.	Başbakana hakaret-1959	Takipsizlik
Durmuş A.	Hükümete hakaret-12.1.1960	Dava aşamasında
Yunus K.	Kanunlara hakaret-15.1.1960	Hapis cezası
Ali K.	Başbakana hakaret-18.4.1960	Takipsizlik

Kaynak: BCA, 010.09.473.1365.8/ 4-7, 18-23, 26-29, 33-38, 42-43.

Valilik, Vilayet genelinde yürütülen zararlı propagandalar hakkında da rapor hazırlamış ve bu raporu 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına sunmuştur. Propagandalarda; Türk kızlarının, bir çuval buğday karşılığında Amerikalılara satıldığına ve Tahkikat Komisyonunun İnönü’nün tutuklanmasını istemesine rağmen, DP Grubunun buna izin vermediğine dair sözler sarf edildiğini bildiren Valilik; şehirde, “Fatma ve Coni” ismi verilmiş kişilerin cinsi münasebetlerini gösteren resimlerin dolaştırıldığını ve Ankara’da vuku bulan Yarbay Morrison hadisesinin Amerikalılara imtiyazlar verildiğine yönelik propagandalarda kullanıldığını açıklamıştır.⁷⁷² Tahkikat Komisyonu Başkanlığı, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 17 Mayıs 1960 tarih ve 186 sayılı yazıda, raporda bahsedilen mevzuların, zabıt veya vesikaya dayandırılmış bilgiler halinde Komisyona gönderilmesi hususunun Giresun Valiliğine duyurulmasını istemiştir.⁷⁷³ İlgili talep, bakanlığın 17 Mayıs 1960 tarih ve 572 sayılı yazısı ile Giresun Valiliğine iletilmiştir. Valilik, bakanlığa gönderdiği 23 Mayıs 1960 tarih ve 543 sayılı cevap yazısında; 4 Mayıs 1960 tarihli raporda bahsedilen propagandaların, kaynağı tespit edilemeyen şaya niteliği taşıdığını ve vesikaya bağlanmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁷⁷⁴ İçişleri Bakanlığı, bu

⁷⁷² BCA, 010.09.473.1365.8/ 74.

⁷⁷³ BCA, 010.09.473.1366.6/ 3.

⁷⁷⁴ BCA, 010.09.473.1366.6/ 2.

bilgiyi, 25 Mayıs 1960 tarih ve 624 sayılı yazı ile Tahkikat Komisyonu Başkanlığına iletmiştir.⁷⁷⁵

2.2.23. Hatay Vilayetinden Verilen Bilgiler

Hatay Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 4 Mayıs 1960 tarihli yazıda; Vilayet genelinde yürüttükleri araştırmalarda, CHP Genel Merkezinden idare edilen yalan haber ve propagandaların izini sürdüklerini belirtmiştir. Bu bağlamda; 1957 seçimlerinde Hatay'da vuku bulan, Suriye ile işbirliği içinde Hükümet aleyhine propaganda yapılmasıyla alakalı, bir casusluk olayından bahseden Hatay Valiliği; soruşturma sonunda suçlu bulunan ve 12 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılan Mehmet G.'nin ifadesinde belirtilen hususların, Tahkikat Komisyonunun faaliyetleriyle alakalı görüldüğünü belirtmiş ve ifadenin bir örneğini yazıya ekli olarak İçişleri Bakanlığına takdim etmiştir.⁷⁷⁶

6 Mayıs 1960 tarihinde bir yazı daha gönderen Hatay Valiliği, bu yazıyla; Dört Yol'a bağlı Erzin nahiyesinde yürütülen bir soruşturmaya ait evrakı İçişleri Bakanlığına intikal ettirmiştir.⁷⁷⁷

Bahsi geçen soruşturma, Erzin sakinlerinden Abdülkadir K.'nin, 5 Mayıs 1960 günü Hatay Emniyet Müdürlüğüne yaptığı ihbar sebebiyle başlatılmıştır. Abdülkadir K., nahiyede şahit olduğu ve önceleri pek dikkate almadığı vakaları, Ankara ve

⁷⁷⁵ BCA, 010.09.473.1366.6/ 1.

⁷⁷⁶ BCA, 010.09.473.1365.5/ 1-2. 5 Haziran 1958 tarihinde Hatay Emniyet Amirliğinde sorguya alınan Mehmet G., 1957 seçimlerden önce, Suriye'nin Lazkiye milletvekili ve Sancak'ı Kurtarma Cemiyeti Başkanı Doktor Vehip Ganim ve Suriye Genel Kurmay Başkanlığı 3. Şubesinde sivil memur Edip Ganim'in birlikte Antakya'ya geldiklerini belirtmiş; kendisinin HP'ye mensup olduğunu da bilen Edip Ganim ile yaptığı görüşmeler sırasında, şahsın, muhalefetin DP'ye karşı CHP çatısı altında birleşmesi hususunda kendisine telkinde bulunduğu değinmiştir. CHP Hatay milletvekili Suphi Bedir Uluç'un da Vehip Ganim ile bağlantı içinde olduğunu iddia eden Mehmet G.; Sancak'ı Suriye'ye ilhak etme amacı güden "Sancak'ı Kurtarma Cemiyeti" üyelerinin, gerek Suriye gerekse Türkiye'de, Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiklerini belirtmiş ve bu amaca hizmet edenlerin isimlerini vermiştir. Seçim zamanı muhalefet namına il, kaza, nahiye ve köylerde dolaşarak propaganda yapan Alevilerin isimlerini de veren Mehmet G.; bu şahısların Hatay'da sürdürülen askeri manevraları fırsat bilip, "Eğer reylerinizi Demokrat Partiye verirseniz Türk ordusu Suriye'ye taarruz edecek, hâlbuki Suriye'nin arkası çok kuvvetlidir. Biz Suriye ile nasıl harp ederiz, bizim bütün akrabalarımız Suriye'dedir, onlarla nasıl harp ederiz. En iyisi reylerimizi Cumhuriyet Halk Partisine verelim, bu tehlikeden uzaklaşalım." diyerek propaganda yaptıklarından bahsetmiştir. BCA, 010.09.473.1365.5/ 3-5.

⁷⁷⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 167.

İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları sonrasında anlamlandırdığını belirterek, bu vakalara dair bildiklerini ifadesi aracılığıyla kayıt altına aldırılmıştır.⁷⁷⁸

2.2.24. Isparta Vilayetinden Verilen Bilgiler

Isparta Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 6 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; 1/400 sayılı genelgede belirtilen hakkında gerekli incelemelerin yapıldığını açıklamış ve DP Yalvaç İlçe Başkanı Mehmet İstifoğlu'nun, 23 Nisan 1960 günü Yalvaç Emniyet Amirliğine yaptığı ihbar sonucunda başlatılan soruşturmaya ait evrakı Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁷⁷⁹

İhbarda; 22 Nisan 1960 gecesi CHP mensubu Doktor İrfan Aksu'nun evinde gizli bir toplantı düzenlendiğinden ve bu toplantıda Hükümet aleyhine propaganda yapıldığından söz etmiştir.⁷⁸⁰ 26 Nisan 1960 tarihinde, şahitler eşliğinde ifade veren İstifoğlu; aradan beş gün geçmesine rağmen, adli ve idari makamların ihbarı hakkında inceleme başlatmadığından şikâyet etmiş ve bu süre zarfında suçluların, samimi dostlarını araya sokarak, meselenin üstünü kapatmaya çalıştığını ve hadiseyle

⁷⁷⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 168-174. Şahıs, CHP Hatay milletvekili Hasan İkiz'in, takriben bir ay kadar önce gece yarısında, Dört Yol'dan Erzin'e geldiğini ve CHP ileri gelenlerinden Refik Özsoy ve Belediye eski Başkanlarından Salih Ural'la beraber, CHP'li Ahmet Sağlam'ın evinde bir saat kadar toplantı yapıp, tekrar Dört Yol'a hareket ettiğini anlatmıştır. Olay hakkında bilgisine başvuru şahitler, İkiz'in uykularından kaldırdığı CHP'lilerin pijamalarıyla toplantıya katıldıklarını belirtmişler ve bundan hareketle, toplantıda mühim bir meselenin konuşulmuş olabileceğine dair kanaatlerini dile getirmişlerdir. Abdülkadir K., ifadesinin devamında; bu toplantıdan birkaç gün sonra yanına gelen İbrahim G.'nin, nahiyedeki CHP mensuplarının silahlanmaya başladığını kendisine haber verdiğinden söz etmiştir. İfadesine başvuru İbrahim G anlatılanları doğrulamıştır. Hasan Ü. adlı bir şahsın nahiyede yaptığı konuşmalardan da bahseden Abdülkadir K.; şahsın, öğrenci olaylarından bir süre önce kahvedeki bir sohbet esnasında; "*Meclis kararlarını dinlemeyeceğiz ve iktidarı zorla alacağız.*" tarzında sözler söylediğini ifade etmiştir. Bu sözlere tanık olan şahıslar, Emniyet Müdürlüğüne alınan ifadelerinde: Hasan Ü'nün, Tahkikat Komisyonu, öğrenci olayları ve seçim mevzuu hakkında konuşurken, başta İnönü olmak üzere CHP'lilerin Meclis kararlarını dinlemeyeceğinden; iktidarı zorla alacaklarından; üniversite öğrencilerinin haklı olarak devlete karşı geldiğinden; 1957 seçimlerinde yalan haberler veren "devlet radyosunun" gelecek seçimlerde CHP'liler tarafından basılarak DP elinden alınacağından bahsettiğini açıklamışlardır.⁷⁷⁸ İfadesine başvuru Hasan Ü., iddiaları kabul etmemiş ve bu tarz bir konuşma yapmadığını savunmuştur. Abdülkadir K.'nin bahsettiği olaylardan sonuncusu, tanığın anlatımına göre şöyle gelişmiştir: Erzin'deki CHP ileri gelenlerinden ayakkabıcı Ali Yülek, 21 Nisan 1960 günü Ali Aköz'e ait bakkal dükkânına gelerek alışveriş yapmış; dükkândan çıktığı esnada, raftan aldığı bir düdüğü öttürerek, duvarda asılı olan 1960 yılına ait takvimin 21 Nisan tarihli sayfasına "düdüğü çaldı" diye kayıt düşmüş ve "*bu ayın sonunda veya Mayıs 15'ine kadar düdüğü daha iyi çalacağım, şahit olun bu yazdığım tarihi unutmayın, sonradan bunun ne demek olduğunu size açıkça izah edeceğim.*" şeklinde konuşmuştur. Hatay Emniyet Müdürlüğü, Karakurum'un bahsettiği olay dâhilinde, bakkal Ali Aköz, şahit Mehmet Erol ve sanık Ali Yülek'in de ifadesine başvurmuştur. Tanıklar hadiseyi onaylamış, Yülek ise, kendisine ithaf edilen sözleri doğrulamakla beraber, maksadı hakkında tutarsız cevaplar vermiştir.

⁷⁷⁹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 160.

⁷⁸⁰ BCA, 010.09.474.1369.1/ 162.

alakalı delilleri yok etmeye uğraştığını iddia etmiştir. İstifoğlu, ihbara konu olan toplantıda; “*Adnan Menderes Türk kızlarını Amerikalılara satmıştır. Bu yüzden yedite general istifa etmiş ve Menderesi suale çekiyorlarmış.*” tarzında konuşmalar yapıldığı iddia etmiştir.⁷⁸¹

2.2.25. İstanbul Vilayetinden Verilen Bilgiler

İstanbul Valiliği, İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği “Nisan 1960” tarihli raporda; 1/400 sayılı genelgede belirtilen hususlar hakkında gerekli incelemelerin yapıldığını ve maksatlı propaganda yapanlarla bunları idare edenlerin tespiti için lüzumlu tedbirlerin alındığını açıklamıştır.⁷⁸²

Raporun devamında, Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine yönelik söylemlerden bahis açan Valilik; gerek günlük istihbarat bültenleri, gerekse partilerin yıl içindeki siyasi toplantılarının tutanakları üzerinde yapılan incelemelerde, bahsedilen söylem üzerinden yürütülmüş bir propagandaya rastlanılmadığını belirtmiş ve ilgili söylem çerçevesinde dikkate şayan bulunduğu bir ihbar hakkında Bakanlığa malumat vermiştir.⁷⁸³

Vilayet makamına, Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü sözler içeren birçok imzasız mektup gönderildiğini de açıklayan İstanbul Valiliği; yapılan araştırmalara rağmen, mektupları yollayan şahısların çoğunun tespit edilemediğini, yalnızca, emekli defterdar Hikmet K. ve İstanbul İnhisarlar Müdürlüğü teftiş kalemi memurlarından Ali E.’nin, belirtilen suçtan dolayı yakalanarak, adliyeye verildiğini

⁷⁸¹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 161.

⁷⁸² BCA, 010.09.473.1367.1/ 1.

⁷⁸³ BCA, 010.09.473.1367.1/ 1-2. Bahsi geçen ihbar, Kemal A. tarafından İstanbul Valiliğine yapılmıştır. Valiliğin aktardığına göre; bir süre önce memleketi Bayburt’a giderek, çeşitli köyleri dolaşan Kemal A., Niv köyünde şahit olduğu bir hadiseyi, İstanbul’a dönüşünde Vilayet makamına ihbar etmiştir. Söz konusu ihbarda Kemal A., Niv köyünde yapılan bir sohbet toplantısı esnasında, köy ağalarından CHP’li Ali K.’nin; “*Bu iktidarda iş yok. Yarın bunlar memleketi satarlar. Bakın ne olmuş; menderes hariç memlekette yurda dönerken 90 bavul kaçak eşya sokmuş. Celal Bayar kızını bir Rumla evlendirmiş, bu Müslüman bir devlet reisine yakışır mı? Ben Celal Bayar’ı Dolmabahçe sarayında Ramazanda Yunan Kralı ile kadeh tokuştururken bizzat gördüm.*” şeklindeki sözlerine ve köy imamının; “*Bize diyorlar ki Amerikalıları Türkiye’ye soktular. Trabzon’a geldiler. Bunlar istediği ve beğendiği kızımızı, karımızı istedikleri gibi kullanıyorlarmış. Devlet Amerikalılardan korktuğu için göz yumuyor.*” şeklindeki sözlerine bizzat şahit olduğunu açıklamıştır. Kemal A.’nin iddialarının tasdik ve tespit ettirilmesi amacıyla, Gümüşhane Valiliği’ne yazı yazıldığına değinen İstanbul Valiliği, bu yazıya olumlu ya da olumsuz bir karşılık verilmediğini belirtmiştir.

ve şahıslardan Ali E.'nin cezai ehliyetine haiz bulunmaması sebebiyle serbest bırakıldığını ifade etmiştir.⁷⁸⁴

Vilayet genelinde, memleketin Amerikalılara satıldığına, Amerikalılara bir takım imtiyazlar verildiğine ve Türkiye'de görev yapan Amerikalıların, işledikleri suçlar dolayısıyla istisnai muamele gördüklerine dair propagandalar yapıldığından söz eden İstanbul Valiliği; Yarbay Morrison hadisesinin de bahsedilen propagandalara alet edildiği belirtmiş ve bu hadiseyi, Türkiye'nin adli istiklâline tecavüz edildiğine yoran bazı yazarların, kamuoyunda infial yaratacak tarzda yazılar kaleme aldıklarını açıklamıştır.⁷⁸⁵

İstanbul Valiliği, 1957 seçimlerinden sonra İstanbul'da düzenlenen CHP Kongrelerine ait hükümet komiseri raporlarını da İçişleri Bakanlığına iletmıştır. Bu kongrelerin künyeleri aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 2.8: 1957 seçimlerinden sonra İstanbul'da düzenlenen CHP kongreleri

Üsküdar-Kasım Gülek Ocağı Kongresi (9 Nisan 1957)	Cumhuriyet Ocağı Kongresi (14 Haziran 1959)	Şişli-Eskişehir Ocağı Kongresi (26 Temmuz 1959)
Emirgan-İlçe Kongresi (12 Mayıs 1957)	Meşrutiyet Ocağı Kongresi (28 Haziran 1959)	Şişli-Mecidiyeköy Ocağı Kongresi (2 Ağustos 1959)
Harbiye-Semt Ocağı Kongresi (27 Haziran 1957)	Kadıköy-Osmanağa Ocağı Kongresi (5 Temmuz 1959)	Eminönü-Hacıkadın Ocağı Kongresi (5 Ağustos 1959)
Doğancılar Ocağı Kongresi (9 Mart 1958)	Üsküdar-Kuzguncuk Ocağı Kongresi (5 Temmuz 1959)	Sarıyer -Tarabya Ocağı Kongresi (5 Ağustos 1959)
Şehremini-İbrahim Çavuş Ocağı Kongresi (14 Mart 1958)	Zeytinburnu-Tunceli Ocağı Kongresi (11 Temmuz 1959)	Eminönü-İlçe Kongresi (16 Ağustos 1959)
Fatih-Hüsambey Ocağı Kongresi (13 Nisan 1958)	Fatih-Fener Ocağı Kongresi (18 Temmuz 1959)	Üsküdar-İlçe Kongresi (16 Ağustos 1959)
Şişli-Altınbakkal Ocağı Kongresi (27 Nisan 1958)	Fatih-Yedikule Ocağı Kongresi (19 Temmuz 1959)	Şehremini-Veledi Karabaş Ocağı Kongresi (22 Ağustos 1959)
Kadıköy-Osmanağa Ocağı Kongresi (3 Mayıs 1958)	Şişli-Kuştepe Ocağı Kongresi (19 Temmuz 1959)	Eyüp-Taşlı Tarla Ocağı Kongresi (30 Ağustos 1959)
Fatih-Gençlik Kolları Kongresi (4 Mayıs 1958)	Üsküdar-Doğancılar Ocağı Kongresi (19 Temmuz 1959)	Fatih-Karagümrük Ocağı Kongresi (30 Ağustos 1959)
Fatih-İlçe Kongresi (15 Haziran 1958)	Samatya-Hürriyet Ocağı Kongresi (22 Temmuz 1959)	Şişli-Kuştepe Ocağı Kongresi (30 Ağustos 1959)
Şişli-İlçe Kongresi (22 Haziran 1958)	Arabacı-Beyazıt Ocağı Kongresi (24 Temmuz 1959)	Şişli-İlçe Kongresi (5 Eylül 1959)
Üsküdar-İlçe Kongresi (22 Haziran 1958)	Eyüp-Bahriye Ocağı Kongresi (25 Temmuz 1959)	Kadıköy-İlçe Gençlik Kolu Kongresi (12 Eylül 1959)
Samatya-Kale Güç Birliği Ocağı Kongresi (8 Mart 1959)	Şehremini-İbrahimçavuş Ocağı Kongresi (25 Temmuz 1959)	Fatih-Hüsambey Ocağı Kongresi (20 Eylül 1959)

Kaynak: BCA, 010.09.461.1333.5/ 7-99.

⁷⁸⁴ BCA, 010.09.473.1367.1/ 3.

⁷⁸⁵ BCA, 010.09.473.1367.1/ 3.

2.2.26. İzmir Vilayetinden Verilen Bilgiler

İzmir Valiliği, 22 Nisan 1960 ve 28 Nisan 1960 tarihlerinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği raporlarda; dağıtılan beyannameler ve 1957 seçimlerinin öncesi ve sonrasında CHP mensuplarınca işlenmiş suçlar hakkında malumat vermiştir.⁷⁸⁶ Valilik, İsmet İnönü'nün Meclis konuşmalarının CHP'li gençler tarafından beyanname⁷⁸⁷ haline getirilip, dağıtıldığını ifade etmiş ve 1957 seçimleri arifesinde, seçim esnasında ve sonrasında CHP mensupları tarafından işlenen ve adli mercilere sevk edilen suçlar hakkında üç sayfalık bir rapor sunmuştur. Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.9: 1957 seçimleri öncesi ve sonrasında İzmir'de CHP'liler tarafından işlenen suçlar

Suçlu	Suç Yeri-Tarihi	Suç	Yapılan İşlem
CHP mensubu iki kişi	Urla (Seçim günü)	Oy pusulası dağıtmak	Kanuni muamele
Ömer U., Arslan A., Mehmet A.	Torbalı (30 Kasım 1957)	Başbakana gıyabında hakaret ve sarhoşluk	Tutuklama
CHP mensubu bir kişi	Menemen (Seçim günü)	Sandık başında seçim propagandası yapmak	Kanuni muamele
CHP mensubu iki kişi	Kemalpaşa (Seçim öncesi)	DP'li bir şahsı silahla tehdit etmek	Kanuni muamele
Nevzat K.	Tire (Seçim öncesi)	Seçim kanununa muhalif hareket etmek	Adli mercilere sevk
CHP mensubu iki kişi	Selçuk	Seçim kanununa muhalif hareket etmek	Kanuni muamele
CHP mensupları	Bergama	6 DP'liyi yaralamak	Kanuni muamele
CHP mensupları	Bergama	6761 sayılı Kanuna aykırı hareket etmek	Kanuni muamele
CHP mensubu üç kişi	Bayındır (29 Ekim 1957)	DP'lilere hakaret	Kanuni muamele
Avukat Mustafa U.	Ödemiş/Adagide (20 Eylül 1957)	"Biz demokratlar gibi yalan söyleyerek rey alacak alçaklardan değiliz" şeklinde konuşmak	Cumhuriyet Savcılığına sevk
CHP mensubu bir kişi	Ödemiş/Çay köyü (10 Kasım 1957)	Parti münakaşası sırasında adam öldürmek	Tutuklama
CHP mensubu üç kişi	İzmir merkez	Sandık başında propaganda yapıp oy pusulası dağıtmak	Kanuni muamele
CHP mensubu üç kişi	Cumaovası	"İzmir kordonunda yunan bayrağını çekenlere oy vermeyiniz" yazılı döviz taşımak	Kanuni muamele
Galip K.	Seydiköy (26 Ekim 1957)	CHP lehine propaganda yaparken DP'ye hakaret etmek	Cumhuriyet Savcılığına sevk
Müşerref Ö.	CHP Yeşildere Ocağı Toplantısı (13 Ekim 1957)	"Namussuz demokratlar, Allahsızlar, soysuzlar" demek suretiyle hakaret etmek	Adli mercilere sevk
İhsan A.	İzmir merkez (27 Ekim 1957)	Nebahat Aslan'a DP'li olması sebebiyle hakaret etmek	Kanuni muamele
Kasım Ç., Durmuş K.	İzmir merkez (Seçim sonrası)	Seçimlerin yenileneceğini söyleyip, CHP'ye oy vermeyenleri tehdit etmek	Kanuni muamele
Sadık K.	İzmir merkez (Seçim sonrası)	"Demokratlar seçimi hırsızlıkla kazandı" diyerek konuşmak	Cumhuriyet Savcılığına sevk
CHP mensubu üç kişi	Torbalı (Seçim sonrası)	Sarhoş vaziyette Devlet büyüklerine hakaret etmek	Tutuklama

Kaynak: BCA, 010.09.474.1369.1/ 41-43.

⁷⁸⁶ BCA, 010.09.474.1369.1 /35-43.

⁷⁸⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 37-38.

2.2.27. Kars Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kars Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 5 Mayıs 1960 tarihli yazıda; Hükümet icraatını halk nazarında kötü göstermek maksadıyla yürütülen propagandalardan, özellikle Türk kadın ve kızlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine ve Amerikalılara adli hususlarda imtiyaz tanındığına dair olanların, bilhassa köylü ve kasabalı vatandaşlar tarafından tepkiyle karşılandığı ifade edilmiştir. Ayrıca, bahsedilen propagandaların CHP Genel Merkezinin taşradaki elemanları tarafından yayıldığı belirtilerek, bu hususta kaleme alınmış üç adet tutanak Bakanlığa intikal ettirilmiştir.⁷⁸⁸

25 Mart 1960 tarihli ilk tutanak, Hür Sarıkamış gazetesi sahibi Cemal Ögün ve DP'li arkadaşları tarafından kaleme alınmıştır. Tutanakta, CHP Kars milletvekili Hasan Erdoğan'ın Sarıkamış'a geldiği zamanlarda iktidar aleyhine çok ağır sözler kullandığından ve özellikle Amerikalı subay ve erlerin Türk kadın ve kızlarıyla fuhuş yaptığını ve Hükümetin dış yardım alabilmek için Türk örf ve adetlerine aykırı mahiyetteki bu davranışlara göz yumduğunu söyleyerek, propaganda yaptığından bahsedilmiştir. Erdoğan'ın, bu faaliyetleri sebebiyle, Sarıkamış Kaymakamıyla ağır bir münakaşaya girdiğinden söz edilen tutanakta, ayrıca, Erdoğan'ın, söylemlerini CHP'nin propaganda vasıtasıymış gibi gösterdiğine ve faaliyetlerinde ısrar ettiğine de değinilmiştir.⁷⁸⁹

1 Mayıs 1960 tarihli ikinci tutanak, Ardahan Belediye Başkanı Enver Keskin ve arkadaşları tarafından hazırlanmıştır. Tutanakta, köylülerle kurulan temaslar neticesinde; CHP'nin Sarıkamış'taki elemanları tarafından köylerde ve halk arasında, Türk ordusunun Amerikalılara kiralandığı, Amerikalıların gelinlik Türk kızlarının ırzına geçtiği ve yakın zamanda Hükümetin yıkılacağı iddia edilerek propaganda yapıldığından ve bu propagandaların, Türk milletinin devlete olan güvenini sarsmayı ve Türk-Amerikan dostluğunu zedelemeyi amaçladığından bahsedilmiştir.⁷⁹⁰

Tutanaklardan sonuncusu, Çıldır'dan Yasin A. adlı vatandaşın, İlçe Jandarma Kumandanlığına yaptığı ihbar ile alakalıdır. 4 Mayıs 1960 günü Jandarma

⁷⁸⁸ BCA, 010.09.473.1365.7/ 1.

⁷⁸⁹ BCA, 010.09.473.1365.7/ 4.

⁷⁹⁰ BCA, 010.09.473.1365.7/ 3.

Kumandanlığına başvuran Yasin A. ifadesinde; Çıldır'da arzuhalcilik yaptığını belirtmiş ve 2 Mayıs 1960 günü işyerine gelen Müştak O.'nun, kendisine, Akçakale köyünden Köroğlu S.'nin, örfi idarenin ilan edilmesi hakkında konuşulan bir ortamda, sarf ettiği sözleri aktardığını söylemiştir. Köroğlu S.'nin, “İsyan eden iyi etmiş. Zaten memleketimizde 300-400 kadar kızları Amerikalılara vererek ırzlarına tecavüz ettiriyorlar” tarzındaki sözlerini aktaran Yasin A.'nın ifadesi üzerine, Kumandanlık, Müştak O.'nun da ifadesine başvurmuş ve Köroğlu S. hakkındaki ihbarı bu şekilde teyit ettirmiştir.⁷⁹¹

2.2.28. Kastamonu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kastamonu Valiliği, 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği raporda; aynı merkezden idare edildiği hissini veren propagandalar hakkında Vilayet genelinde yürütülen inceleme ve soruşturmaların neticelerine dair bilgi vermiştir.⁷⁹²

Raporda, 8 Temmuz 1959 tarihli CHP Saraçlar Ocak Kongresine, 23 Şubat 1960 tarihli CHP Mergüze Bucak Kongresine ve 13 Nisan 1960 günü Taşköprü'ye bağlı Gökçeadağ nahiyesinde CHP'lilerce izinsiz bir şekilde düzenlenen toplantıya ait tutanaklar ile bahsedilen kongre ve toplantılarda ileri sürülen (suç unsuru barındırdığı tespit edilen) beyanlar hakkında yürütülen adli süreçlere ait evrak ve yalan haber ve propagandalar hususunda bilgisine müracaat edilen Kastamonu esnaflarından Mehmet Saka'nın ifade zaptı Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁷⁹³

8 Temmuz 1959 günü gerçekleştirilen CHP Saraçlar Ocak Kongresinde, CHP milletvekillerinden Şahap Kitapçı (Tokat), Suphi Baykam (Adana), Nüvit Yetkin (Malatya), Ahmet Üstün (Ankara) söz alarak, DP iktidarını ağır biçimde eleştirmiş ve yer yer hakarete varan isnatlarda bulunmuşlardır.⁷⁹⁴

Kongrede ilk olarak Suphi Baykam söz almıştır. Samet Ağaoğlu'nun Alman asıllı eniştesine 7 milyon liralık haksız ihale verildiğine ve daha birçok suiistimaller yapıldığına değinen Baykam; Erzurum'da kurulmak istenen çimento fabrikasına yıllardan beri para aktarıldığı halde tesisin henüz faaliyete geçirilemediğini

⁷⁹¹ BCA, 010.09.473.1365.7/ 2.

⁷⁹² BCA, 010.09.475.1371.2/ 13.

⁷⁹³ BCA, 010.09.475.1371.2/ 1-12.

⁷⁹⁴ BCA, 010.09.475.1371.2/ 3-9.

söylemiştir. Bu iddialarını Mecliste dile getirdiği esnada, Ağaoğlu'nun kürsüye gelerek *“ispat edemezsen namussuzsun”* diye kendisine cevap verdiğiğine değinen Baykam; elinde çantasıyla kürsüye çıkarak iddialarını ispat etmek istemesine rağmen Meclis Başkanının buna müsaade etmediğini belirtmiş ve tepkisini *“hırsızları takip ederlerse birçoklarının başları gidecektir”* diyerek ifade etmiştir.⁷⁹⁵ Hükümetin israf içinde bulunduğunu iddia eden Baykam;

*“Endonezya Cumhur Başkanını davet ettiler zannedersen bu davet 7 milyon liraya mal olmuştur. [...]Uçak kazasından yaralandığından birkaç ay istirahate ihtiyacı olduğunu söyleyen Adnan Menderes 3 muhrip ile İspanya'ya seyahat etti ve bu muhriplerin yaktığı mazot parası 3 milyon lirayı tuttu. Geleceklerinde fırtınaya tutuldukları için muhriple gelemediler, İngiltere'den bir tayyare getirterek bu tayyare ile geldiler ve 150.000 lira da buna verdiler. Ergene köşkünde Zafer gazetesinin Başyazarı Burhan Belge yaşıyor.”*⁷⁹⁶

diyerek iddialarını desteklemeye çalışmış ve sözü, israf mevzuu üzerinden, İsmet İnönü'nün saygınlığına getirmeye gayret ederek;

*“Atatürk ve İnönü dışarıya seyahat etmeyi bilmez mi idi, 2. Dünya harbini düşünüyoruz. Çorçil İsmet paşa ile görüşmek istedi, İsmet paşa ayağına gitmedi. Çorçil ile Ruzvelt İsmet paşanın Adana'ya kadar ayağına geldiler.”*⁷⁹⁷

şeklinde konuşmuştur. *“Vatan cephesini”* eleştirirken; *“Kanunda vatan cephesi diye bir şey yoktur. Her vakit sövebilirsiniz çünkü idare heyeti ve azası yoktur”*⁷⁹⁸ ifadelerini kullanan Baykam; *“[...] Biz halktan kuvvet alıyoruz biz korkmuyoruz. Eğer Adnan Menderes korkutmak istiyorsa çiftliğindeki kargaları korkutsun”* diyerek de, Hükümetin baskılarından korkmadıklarını dile getirmiştir.⁷⁹⁹

Baykam'dan sonra kürsüye gelen Şahap Kitapçı, yakın bir zamana kadar kendisine kemer alacak kadar parası dahi bulunmayan Demokratların sonradan apartman sahibi olduklarını söylemiş⁸⁰⁰; Adnan Menderes'in *“iktidar alınır verilmez”* dediğinden bahisle; *“bu millet, memleketi nasıl düşmandan temizlemiş ise iktidarı vermek*

⁷⁹⁵ BCA, 010.09.475.1371.2/ 3-4; BCA, 010.09.465.1346.1/ 155.

⁷⁹⁶ BCA, 010.09.475.1371.2/ 4; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

⁷⁹⁷ BCA, 010.09.475.1371.2/ 4.

⁷⁹⁸ BCA, 010.09.475.1371.2/ 4; BCA, 010.09.465.1346.1/ 155.

⁷⁹⁹ BCA, 010.09.475.1371.2/ 5; BCA, 010.09.465.1346.1/ 155.

⁸⁰⁰ BCA, 010.09.475.1371.2/ 5; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

istemeyenlerden iktidarı alacaktır.” diyerek bu söze karşılık vermiştir.⁸⁰¹ Radyoda her gün DP'ye kaydolanlara ait listelerin okunduğuna değinen Kitapçı, bu duruma tepkisini; *“ölüler, itler, kediler kayıt oldu”* demek suretiyle göstermiştir.⁸⁰² İnönü'ye Uşak ve İstanbul'da jandarma ve polisin himayesi altında suikast düzenlendiğinden söz eden Kitapçı, Hükümetin bu olaylardan sorumlu olduğunu; *“[...] bu tertipleri siz yaptırınız diye soruyoruz cevap vermiyorlar.”* diyerek ifade etmiştir.⁸⁰³

Kitapçının, konuşması esnasında;

*“Birkaç gün evvel Çankırı'ya teşrif buyuran imar ve iskân vekili Medeni Berk halka muhalif partiler bizi çalıştırmıyor diye söylemiş, biz millete hakikatin anlatılmasını istiyoruz. Medeni Berk gibi daha dün her türlü uşaklık etmeğe alışmış bir kimseye diyeceğim yoktur.”*⁸⁰⁴

ifadelerini kullanması üzerine, kongrede görevli hükümet komiseri bu ibareleri zabıt altına almış ve kanuni gereği yapılmak üzere Kastamonu Cumhuriyet Savcılığına tevdi etmiştir.⁸⁰⁵

Konuşmasında, CHP'nin ihtilal istemekle suçlandığına da değinen Kitapçı; *“Biz bu memlekette ihtilalleri önliyoruz, biz Halk Partili olarak ihtilal istese idik çok basittir. İhtilal bize ne getirir, biz tek partili olmamak istiyoruz. İhtilal isteyenler bize ehlihalip ordusu diyenlerdir”*⁸⁰⁶ diyerek suçlamaları reddetmiş ve DP Hükümetini eleştirmiştir.

Kitapçıdan sonra söz alan Ahmet Üstün, DP Hükümetinin, kendi menfaatleri için devlet imkânlarını seferber ettiğini, israf yaptığını, ayrıca Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi hükümleri tek taraflı olarak yalnızca muhalefet üzerine tatbik ettiğini belirtmiştir. Dinsizlikle itham edilen CHP'nin, iktidardayken ilahiyat fakültesi açtığına ve din derslerini okutmaya başladığına değinen Üstün; gelecek seçimleri kaybedeceğini anlayan DP'nin, CHP'nin kendisinden hesap sormasından

⁸⁰¹ BCA, 010.09.475.1371.2/ 5.

⁸⁰² BCA, 010.09.475.1371.2/ 6.

⁸⁰³ BCA, 010.09.475.1371.2/ 6-7.

⁸⁰⁴ BCA, 010.09.475.1371.2/ 7; BCA, 010.09.465.1346.1/ 175; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

⁸⁰⁵ BCA, 010.09.475.1371.2/ 7-8.

⁸⁰⁶ BCA, 010.09.475.1371.2/ 8; BCA, 010.09.465.1346.1/ 175.

korktuğunu söylemiş ve DP'nin kanun dışı hareketlerle iktidarda kalmayı istediğini iddia etmiştir.⁸⁰⁷

Kongrede son sözü Nüvit Yetkin almıştır. Türkiye'nin ne kadar dış borcu olduğu hakkında resmi bir bilgi alamadıklarını söyleyen Yetkin, ülkenin dışarıya 14 milyar lira borçlu olduğunu; Hükümetin işçi sigortasında birikmiş yarım milyon lirayı İstanbul ve Ankara'nın imarı için harcadığını ve emekli sandığındaki 300 milyon liranın da iktidar tarafından çekilerek kullanıldığını iddia etmiştir. CHP'nin, ülkenin iktisadi durumu hakkında, bünyesinde kurulan araştırma bürosu marifetiyle incelemeler yaptırdığına değinen Yetkin, iktidardan düşmek korkusuyla seçimlere gitmeyenlerin, "*dağdan gelen eşkıyalar*" olduklarını söylemiştir.⁸⁰⁸ CHP'nin 1957 seçimlerinde Kastamonu, Sinop ve Gaziantep'te kazandığı halde kaybetmiş ilan edildiğine değinen Yetkin, iktidarın seçimlerde aday gösterilmeyen veya seçimi kazanamayan milletvekili adaylarını, yüksek maaşla devlete ait sanayi kuruluşlarında yönetim kurulu üyesi yapmak suretiyle himaye ettiğini belirtmiştir.⁸⁰⁹

Kastamonu Valiliğinin bahsettiği Kongrelerden ikincisi; 23 Şubat 1960 tarihinde Araç'ta gerçekleştirilen CHP Mergüze Bucak Kongresidir. Kongrede söz alan konuşmacılardan Avukat Cemal Dikmenli ve CHP Kastamonu İl Başkanı Avukat Ali Dikmenli, politik konulara değinerek Hükümeti eleştirmişlerdir. Cemal Dikmenli, Hükümetin 800 milyon lira dış borç yaptığını belirtirken; Ali Dikmenli ise, orman mevzuatından DP içindeki bir takım hırsızların istifade edeceğini ve DP'nin, iktidara geldiği günden beri İzmir'deki Türk kadınlarını Amerika'ya sattığını söylemiştir. Ali Dikmenli konuşmasının devamında; Adnan Menderes'in İspanya seyahatine 2 milyon liradan fazla para harcadığını ve Menderes'in İspanyol kızlarla zevk ve sefa sürdüğünü iddia etmiştir.⁸¹⁰ Ali Dikmenli'nin konuşması, kongrede görevli Hükümet Komiserinin tutanağı doğrultusunda Valilik tarafından Kastamonu Cumhuriyet Savcılığı'na tevdi edilmiştir.⁸¹¹

Valilik, bahsedilen kongre tutanaklarıyla beraber, 13 Nisan 1960 günü Taşköprü'ye bağlı Gökçeadağ nahiyesinde CHP'lilerin düzenlediği izinsiz bir toplantıda konuşan

⁸⁰⁷ BCA, 010.09.475.1371.2/ 8.

⁸⁰⁸ BCA, 010.09.475.1371.2/ 9.

⁸⁰⁹ BCA, 010.09.475.1371.2/ 9; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

⁸¹⁰ BCA, 010.09.475.1371.2/ 1,10; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

⁸¹¹ BCA, 010.09.475.1371.2/ 1; BCA, 010.09.474.1369.2/ 21.

ve bu sebeple tutuklanmış olan Kemal Aker hakkında kaleme alınan zaptı da İçişleri Bakanlığına göndermiştir.

Vatandaşların müracaatı üzerine Gökçe ağaç Jandarma Kumandanı Baş Çavuş Seyit Ayhan tarafından tutulan zabıta; 13 Nisan 1960 tarihinde Gökçe ağaçta gelen CHP Kastamonu İl Başkanı Ali Dikmenli, CHP Taşköprü İlçe Başkanı Şemi Talay ve emekli Albay Kemal Aker'in CHP Lokaline giderek konuşma yaptıkları; halkın yoğun katılım gösterdiği toplantının polis marifetiyle dağıtılması üzerine, şahısların, yol üzerinde bir yerde tekrar beyanatta buldukları belirtilmiştir. Zapta göre: bu esnada söz alan Kemal Aker, kendisinin ordudan istifa etmiş bir asker olduğuna değinerek; *“canımız, kanımız ve ırzımız Amerikalıların elindedir, fatihlerin torunlarının kanını bozuyorlar. Amerikalıları içimize sokarak ırzımızı lekelediler”* şeklinde konuşmuş; Türk ordusunun Amerikalıların kontrolüne girdiğini iddia etmiştir. Yarbay Morrison hadisesine de değinen Aker; Amerikalı askerin, Türkiye’de işlediği suçtan ceza almak bir yana, daha iyi şartlara sahip bir yere gönderilerek, bir bakıma ödüllendirildiği ima etmiş ve Amerikalıların, İzlanda’da gece sokağa çıkamadıkları halde, Türkiye’de serbestçe dolaşıp hareket edebildiklerini söylemiştir.⁸¹²

Kemal Aker'in konuşmasına ait bilgiler, Kastamonu Valiliğinin 4 Mayıs 1960 tarihli yazısından önce, bu bilgilere zaten vakıf olan Bakanlık eliyle Tahkikat Komisyonuna ulaştırılmıştır. Komisyon da, Adalet Bakanlığına gönderdiği 26 Nisan 1960 tarih ve 26 sayılı yazıyla, Kemal Aker’e ait dava dosyasının suretini talep etmiştir.⁸¹³ Bakanlık bu talebe 3 Mayıs 1960 tarihinde karşılık vererek, Aker’e ait dava dosyasını Tahkikat Komisyonuna göndermiştir.⁸¹⁴ Dava dosyasından⁸¹⁵ anlaşıldığına göre: Cumhurbaşkanlığı eski yaveri Kemal Aker; Taşköprü Sorgu Hâkimliği tarafından alınan ifadelerden sonra, Taşköprü Sulh Ceza Hâkimliğinin 13.04.1960 tarih ve 960/19 sayılı kararıyla, *“Hükümetin manevi şahsiyetini ve Türklüğü alenen tahkir ve*

⁸¹² BCA, 010.09.475.1371.2/ 11.

⁸¹³ BCA, 010.09.476.1374.1/ 4.

⁸¹⁴ BCA, 010.09.476.1374.1/ 5.

⁸¹⁵ BCA, 010.09.476.1374.1/ 1, 35-61.

*ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak şekilde asılsız ve mübalağalı havadis yaymak ve nakletmekten” suçlu bulunmuş ve tutuklanmıştır.*⁸¹⁶

Az önce bahsettiğimiz üzere, ilgili raporda Kastamonu esnaflarından urgan tüccarı Mehmet Saka'nın ifade tutanaklarına da yer verilmiştir. 26 Nisan 1960 günü Kastamonu Emniyet Amirliğinde ifadeye alınan Saka'ya, şehirde duyulmakta olan yalan haber ve propagandalar hakkında bilgi sahibi olup olmadığı sorulmuştur. Saka bu soruya verdiği cevapta; beş yüz kadar Türk kadınının tohum olarak alınıp, ilim adamı yetiştirmek maksadıyla Amerika'ya gönderildiğine; Amerikalılara bazı adli imtiyazlar tanındığına ve ordunun CHP ile beraber olduğuna dair söylentiler duyduğundan bahsetmiş ve bu söylentilerin kimler tarafından ortaya atıldığından haberdar olmadığını ifade etmiştir.⁸¹⁷

2.2.29. Kayseri Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kayseri Valiliği, 21 Nisan-6 Mayıs 1960 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazılarla; 1957 seçimlerinden sonra Kayseri'de CHP organları tarafından meydana getirilen hadiseler ve ileri sürülen beyanların adliyeye intikal etmiş ve etmemiş olanları hakkında Cumhuriyet Savcılıkları ve İlçe Kaymakamlıklarından alınan dosyaları, CHP kongrelerine ait tutanakları ve CHP'lilerin propagandaları hakkında tutulan zabıtları Bakanlığa takdim etmiştir.⁸¹⁸

Bünyan'a bağlı Elbaşı Nahiyesinden Şerafettin K., Recep A. ve Süleyman K. tarafından kaleme alınan 24 Eylül 1959 tarihli tutanakta; aynı gün CHP propagandası yapmak maksadıyla Elbaşı'ya gelen, eski Van Valisi Ahmet Feyzi Hamurculu, eski Kozaklı Kaymakamı Mehmet Toprak ve CHP Bünyan İlçe Başkanı Baha Turan'dan oluşan heyetin düzenledikleri toplantı esnasında, Hamurculu ve Toprak'ın yaptığı konuşmalardan bahsedilmiş ve bu konuşmaların Elbaşı ve civarında dedikodu mahiyeti alarak huzursuzluğa yol açtığı ifade edilmiştir. Tutanağa göre şahıslar; Türkiye nüfusunun % 80'ini oluşturan, ırz ve namusu için yaşayan köylü vatandaşların memlekette olup bitenlerden bihaber oldukları için DP'ye oy

⁸¹⁶ BCA, 010.09.476.1374.1/ 1, 5, 36-37, 48-54. Kastamonu Cumhuriyet Savcılığı, 15 Nisan 1960'da Adalet Bakanlığına gönderdiği yazıyla, Aker hakkında takibat izni istemiştir. Talebi değerlendiren Bakanlık, gerekli izni, 18 Nisan 1960 tarihinde Savcılığa vermiştir. BCA, 010.09.476.1374.1/ 45.

⁸¹⁷ BCA, 010.09.475.1371.2/ 12.

⁸¹⁸ BCA, 010.09.473.1365.1/ 8-12; BCA, 010.09.473.1365.2/ 23, 30, 38-40, 44-45, 54, 57-64, 73; BCA, 010.09.473.1366.5/ 3, 19, 22, 30-42, 73.

verdiklerini, ülkeye yabancıların bilhassa Amerikalıların doldurulduğunu, bunlara Türk kadın ve kızlarının hediye edildiğini, dışarıya kişi başı 8 bin lira borçlanıldığı halde hazinede para bulunmadığını, bu borçların ödenmesi için Türk kadın ve kızlarının hediye olarak yabancılara verilmesine devam edileceğini, kadınların mücevherlerine el konacağını ve ırz ve namusunu bilen Türk milletinin DP'ye oy vermemesi gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca, Türk kanı taşıyan herkesin, ülkeyi bu durumdan kurtaracak olan CHP'yi desteklemesini istemişlerdir.⁸¹⁹

16 Ekim 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Pınarbaşı İlçe Kongresine ait hükümet komiseri raporunda; kongrede konuşma yapan CHP Sivas milletvekili Halim Ateşalp'in, Türk milletinin ezeli düşmanları olan İngilizlerle, Amerikalılarla, Almanlarla ve Yunanlılarla kurulan dostluk neticesinde, Türk kadın ve kızlarının namuslarının bunlar tarafından ayaklar altına alındığından bahsettiği ve hükümet komiseri Doktor Hasan Bıyıkoglu'nun bu konuşmaya; *“heyecanını yenemeyerek bizi ve Türk Milletini [...] likle itham ediyorsunuz.”* diyerek müdahalede bulunduğu ifade edilmiştir. Raporun kendisine intikal ettirilmesi üzerine meseleye el koyan Pınarbaşı Cumhuriyet Savcılığı, yaptığı tahkikat neticesinde Ateşalp hakkında takipsizlik kararı vermiştir.⁸²⁰

Elbaşı'ya bağlı Zerzek köyünde tutulan 27 Ekim 1959 tarihli tutanak da Fevzi Hamurculu ve beraberindeki CHP'lilerin yaptıkları propagandalarla alakalıdır. Osman Y. ve arkadaşları tarafından kaleme alınan zapta göre; belirtilen günde Zerzek köyünden CHP'li Hüseyin Coşkun'a taziye ziyaretine giden Osman Y., Coşkun'a ait büroda eski Vali Fevzi Hamurculu, CHP İlçe Başkanı Baha Turan ve CHP Elbaşı Ocak Başkanı Şuayip Büyükelbaşı ile karşılaşmıştır. Baha Turan, Osman Y.'ye hitaben; *“Osman sen evvelce CHP'li idin DP iktidarının bütün Amerikalıları Türkiye'ye doldurdıkları, Türk kadınlarının iffetlerine dokundurdukları için mi DP'li oldun”* demesi üzerine, Osman Y., hiç kimsenin köylerindeki kadınların iffetine el uzatmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Turan, Amerikalıların bulunduğu şehirlerde bu tür olayların olduğunu ve Kayseri'ye NATO Üssü kurulursa, aynı hadiselerin Kayseri'de de yaşanacağını iddia etmiştir. İkilinin konuşmasına müdahil olan Hamurculu da Osman Y.'ye çıkışarak; *“sen hemşerim ne konuşuyorsun, aklı[n]*

⁸¹⁹ BCA, 010.09.473.1365.2/ 39.

⁸²⁰ BCA, 010.09.473.1365.2/ 23; BCA, 010.09.473.1366.5/ 30-42.

*ermiyor, Türk Milleti mahvoldu, Nüfus başına 8-9 bin liraya milleti ve memleketi Hükümet Amerikalılara sattı, yakında Amerikalılara hepimizi teslim edecekler” demiştir.*⁸²¹

Felâhiye’den yapılan ihbar da Fevzi Hamurculu ve Mehmet Toprak’la ilgilidir. İhbarda; 14 Şubat 1960 günü, CHP’ye ait hususi plakalı bir araç ile Felâhiye’ye gelen şahısların, Hükümetin yüzlerce Türk kızını Amerikalılara hediye ettiğine dair söylemleri yer almıştır.⁸²²

CHP İncesu Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Toprak’la alakalı bir başka tutanak, 12 Şubat 1960 tarihinde gerçekleştirilen CHP İncesu Kongresinde görevli hükümet komiseri tarafından kaleme alınmıştır. Tutanağa göre; kongrede söz alan Mehmet Toprak, DP Hükümetinin din istismarı yaptığını, Amerikalıların Türkiye’de birçok suç işledikleri halde Türk kanunlarına göre cezalandırılmadığını, bundan cesaret alan Amerikalıların Hükümetin göz yumması neticesinde şımarıklıklarını devam ettirdiklerini ve Hükümetin desteklediği Hür Adam gazetesinin, Londra’daki uçak kazası sonrasında Adnan Menderes’i “Peygamber” ilan ettiğini söylemiş ve konuşmasını,

“...kazadan kurtulan Başbakan Menderesin bu sebeple Peygamber olması iktiza ediyorsa, 1939 yılında Erzincan Vilayetinde vuku bulan zelzelede bu Vilayetin genel evi de sağlam kaldı, öyle ise bu genel evinde bulunan kadınlar da Başbakan gibi Peygamberlik vasfına nail olacaklar.” diyerek sonlandırmıştır.⁸²³

Fevzi Hamurculu’nun yaptığı propagandalara dair en vahim iddialar, Tahir Ağa mahallesi, Emir Ali mahallesi ve Küçük Ali mahallesi sakinlerinin hazırladığı tutanaklarda yer almıştır. 7 Şubat 1960 tarihinde Emir Ali ve Küçük Ali mahalleleri sakinleri tarafından hazırlanan ihbar tutanaklarında, 6 Şubat 1960 günü CHP’liler tarafından Mustafa K. isimli bir partilinin evinde düzenlenen toplantıya iştirak

⁸²¹ BCA, 010.09.473.1365.2/ 45.

⁸²² BCA, 010.09.473.1365.2/ 40.

⁸²³ BCA, 010.09.473.1365.2/ 65; BCA, 010.09.473.1365.5/ 22. İncesu Cumhuriyet Savcılığı, 29 Nisan 1960 tarihinde İncesu Kaymakamlığına gönderdiği yazıda; Mehmet Toprak hakkında, İncesu Asliye Ceza Mahkemesi tarafından kamu davası açıldığını ve ilk duruşmanın 2 Mayıs 1960 tarihine bırakıldığını bildirilmiştir. BCA, 010.09.473.1365.2/ 64; BCA, 010.09.473.1365.5/ 3.

ettiklerini beyan eden tutanak sahipleri, Fevzi Hamurculu'nun bu toplantıda yaptığı konuşmalardan söz etmişlerdir.⁸²⁴ Tutanaklarda;

“Londura kazasındaki pilot dünya çapında bir pilot idi. Türk Milletini zulümden kurtarmak için Londuraya giden devlet adamlarını yok etmek maksadiyle kendisini ve teyyareyi feda ederek bu kazayı kasten yaptı kendisinde şehit oldu buna rağmen-Adnan Menderes'i kasederek-bu mikrobu yine temizliyemedi”⁸²⁵

“Ben bir ara Üsküdar'da kaymakam bulunduğum sırada Hürriyet gazetesi matbasına gitmiştim. Orda tırnakları oceli dudakları boyalı hafif meşrep bir kadın gördüm. Matba müstahdemleriyle şakalaşıyordu. Müstahdemler benim geldiğimi görünce kadına (dikkat edin kaymakam bey var) demiş, kadın da (olsun ben 10 senedir o[...]m) diye cevap vermiş. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan bir gün [Ş.Ö.'nün] kocasının misafiri olmuşlar. Sofra kurulmuş i[ç]meye başlamışlar. Sofraya büyücek bir şey gelmiş, Celal Bayar bıçağı alıp bu büyücek şeyi kesince içerisinden çırılçıplak [Ş.Ö.] çıkmış, İşte benim Hürriyet Matbasında gördüğüm kadın da bu [Ş.Ö.'dür]. Bakın Memleket Büyüğü denen adamlar kimlerle düşüp kalkıyor.”⁸²⁶

“Ben Van Valisi idim. Van otomatik telefon santıralı [Ş.Ö.'nün] kocasına iade edildi bu maksatla avrupadan bir hayli malzeme geldi bu malzemeler fazla fiatla satıldı bozuk malzemededen tesisat yapıldı. Bir türlü konuşmak imkânını bulamadım 7 milyon tutarındaki bu tesisatı hiçbir mühendis teslim almadı en nihayet bir yüzbaşı mütekayidi teslim aldı”⁸²⁷

şeklinde konuşmalar yapan Hamurculu'nun, Devlet büyüklerine hakaret ettiği ve devlet kurumlarını töhmet altında bıraktığı ihbar edilmiştir.

Tahir Ağa mahallesi sakinlerinin tuttuğu zabıttta; 13 Şubat 1960 günü CHP'li Mehmet H.'ye ait evde, CHP mensuplarının katılımıyla bir toplantı yapıldığından bahsedilmiş ve toplantı esnasında Fevzi Hamurculu'nun;

“Baş Vekil Adnan Menderes Kayseri'ye geldiğinde (Ben Kayseri'ye Allah demesini öğreteceğim) diye hitap etmiş. Hâlbuki Valiliğim zamanında bir ziyafette Bayar, Menderes ve bir zat daha aynı masada yemek yedik. Sofraya domuz eti getirdiler. Bayar ve Menderes yemeye başladılar. Ben yemedim. Yemediğimi gören Menderes (Vali Bey neden yemiyorsun. Buna hazreti lahmayı hınzır derler) dedi yemeye devam etti. Bugün bu adam ulema yatağı Kayseri'de dindar Kayserililere Allah demesini öğretmeye kalkıyor. ...Domuz etine Hazret diyenin Müslümanlığına ne

⁸²⁴ BCA, 010.09.473.1365.1/ 10-12.

⁸²⁵ BCA, 010.09.473.1365.1/ 10.

⁸²⁶ BCA, 010.09.473.1365.1/ 11.

⁸²⁷ BCA, 010.09.473.1365.1/ 11.

dereceye kadar inanılır. Dinin hamisi görünen bu adamlara inanan hiçbir demokrat da yoktur. ...kala kala üç kısım halk demokrat partide kaldı. Biri partiden inek gibi eminenler. İkincisi korkaklar. Üçüncüsü de vicdanını namusunu bilmeyenler. ...150 ton altın gittikten sonra her yeni doğan çocuğun 8000 lira borcu var. ...Amerikan müstemlekesi olduk. ...Ordu bizden, emniyet teşkilatı bizden, onların elinde dört tane mebusu kaldı. Onların da hakkından geleceğiz. Menderes o zaman kaçacak ama bırakmayacağız. ...Nuri Saide Irakta ne yaptılar. İşte öyle [yapacağız]. ...Seçimi kazanınca iktidarı vermek istemezlerse onlarında akıbeti Iraktaki vaziyettir.” tarzında sözler sarf ettiğine değinilmiştir.⁸²⁸

Bünyan’a bağlı Koyunaptal köyü DP Ocak Başkanı Mehmet Kaynak tarafından hazırlanan 27 Aralık 1959 tarihli tutanakta ise; aynı köyden Hasan D.’nin, bir gün önce Bünyan’da yapılmış olan CHP Gençlik Kolu Kongresine katılmak için adam topladığı, civar köylerden topladığı gençleri kiralamış olduğu kamyona doldurduğu ve kamyonu İnönü’ye yapılan tezahüratlar eşliğinde köylerde dolaştırdığı beyan edilmiştir. Hasan D.’nin, CHP seçimleri kazandığı takdirde, kendisini köyden sürdürmekle tehdit ettiğini iddia eden Kaynak, ibret vesilesi olması bakımından, Hasan D. hakkında gereken kanuni işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.⁸²⁹

Bünyan Kaymakamlığından Kayseri Valiliğine gönderilen bir diğer evrak, 21 Şubat 1960 tarihli CHP Bünyan İlçe Kongresine ait hükümet komiseri raporudur. Raporla, kongrede söz alan konuşmacılardan CHP Adana milletvekili Muslihittin Yılmaz Mete’nin; 1958 yılında teslim edilmek şartıyla 100 milyon liraya ihalesi yapılan Hirfanlı Barajı için 1959 yılına kadar 425 milyon lira harcandığını söylemek suretiyle, Hükümeti suiistimal yapmakla itham ettiği ve Muncusun delegeesi Mustafa Özsan’ın; *Büyük Millet Meclisinde tokat, yumruk ve tekme ile çarpıştırlarsa biz cahil köylüler ne yaparız*” tarzında sözler söylediği belirtilmiştir. İlgili rapor, hükümet komiseri tarafından Bünyan Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir.⁸³⁰

İncesu Kaymakamlığından yollanan evrak içinde, kazaya bağlı Tahirini köyü muhtarı ve aynı zamanda DP Ocak Başkanı olan Şaban Muhtar’ın; Adliye Bakanı Celal Yardımcı’ya hitaben yazdığı 11 Mart 1960 tarihli ihbar mektubu da yer almaktadır. Mektupta, 6 Mart 1960 tarihinde CHP Kayseri Gençlik Kolu Başkanı Binbaşı Doktor

⁸²⁸ BCA, 010.09.473.1365.1/ 8-9.

⁸²⁹ BCA, 010.09.473.1365.2/ 38. Hasan D. hakkında gerekli tahkikatı yapan Bünyan Cumhuriyet Savcılığı, durumu Adliye Bakanlığına bildirerek, şahıs hakkında takibat yapılması için izin istemiştir. Bakanlığın bu hususta izin vermemesi üzerine şahıs hakkında takipsizlik kararı verilmiştir. BCA, 010.09.473.1365.2/ 61.

⁸³⁰ BCA, 010.09.473.1365.2/ 44; BCA, 010.09.473.1365.2/ 19, 73.

Sami ile aralarında geçen bir diyalogdan bahseden Muhtar, Binbaşı'nın; “sizin başınızda bulunan Başvekiliniz ve diğer vekilleriniz Amerikalıların kayınıdır. Reisi Cumhur yeğenini Ruma, Samet Ağaoğlu kızını bir Almanca verdi. Refik Koraltan'ın gelini bir Amerikalı ile kaçtı” şeklinde sözler sarf ettiğini aktarmış ve Devlet büyüklerine iftira attığını belirttiği şahsın cezalandırılmasını talep etmiştir.⁸³¹

Kayseri Valiliği, Pınarbaşı'na bağlı nahiye ve köylerde yapılan propagandalar hakkında tutulan zabıtları da İçişleri Bakanlığına intikal ettirmiştir. Pazarören nahiyesi köylüleri tarafından hazırlanan 7 Nisan 1960 tarihli tutanakta; bir ay önce nahiyeye gelen CHP Kayseri Teşkilatına bağlı üyelere Albay Bahri Yazır'ın;

“Beni Amerikalılar İncirli[k] Hava alanına indirmediler. Kendi mülkümüze sahip olamıyoruz. Aynı zamanda Amerikalılar, Türk kadın ve kızlarına yapmadıkları rezalet kalmadı. Kadınlarımız ve kızlarımız Amerikalıların elindedir. Hatta bizleri öldürseler bile, bizim hükümetimiz mahkemelerimiz bakmıyor ve ses çıkarmıyor. Bunlar Demokrat Parti hükümetinin acizliğine delalettir.”

şeklinde bir konuşma yaptığı ve bu konuşmanın yapıldığı günden beri Pazarören'li CHP'lilerin de;

“yakında Amerikalılar memleketimizi tamamen istila edeceklerdir. Ordu C.H.P.sinin İsmet Paşanın emrinde ve beraberinde olup 9 General istifa ederek C.H.P.in girmiştir. Bu bakımdan Demokrat Parti ordudan korktuğu için seçimi yapmıyor. Biz zorla şerle olsa da iktidarı alacağız.”

tarzında propaganda yürüttükleri ifade edilmiştir.⁸³² Han, Artmak ve Tözgün köyleri sakinlerinin kaleme aldıkları tutanaklarda da aynı tür propagandalardan duyulan rahatsızlıklar dile getirilmiş ve yetkili mercilerin meseleyle alakadar olması istenmiştir.⁸³³

Yeşilhisar'da tutulmuş başka bir tutanakta ise, 5 Ocak 1960 tarihinde gerçekleştirilen CHP İlçe Kongresinde yapılan konuşmalar rapor edilmiştir. Tutanağa göre: kongrede söz alan CHP Malatya milletvekili Mehmet Kartal, Türkiye'de basın ve söz hürriyeti olmadığından bahsetmiş, Uşak hadiselerinden söz ettikten sonra, ne pahasına olursa olsun gelecek seçimleri kazanacaklarını ve milleti zalimlerin elinden kurtaracaklarını

⁸³¹ BCA, 010.09.473.1365.2/ 54.

⁸³² BCA, 010.09.473.1365.2/ 59.

⁸³³ BCA, 010.09.473.1365.2/ 57-58, 60.

beyan etmiştir. Daha sonra söz alan CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu, Türkiye'nin perişan bir halde olduğunu, Amerika'ya altından kalkılamayacak derecede borçlanıldığını, bu nedenle Türkiye'de suç işleyen Amerikalılara gereken cezaların verilemediğini, Türk kadın ve kızlarının Amerikan askerlerinin kollarında gezdiğini, her Türk çocuğunun üç bin lira borçlu olarak doğduğunu, milletin malı olan “devlet radyosunun” Hükümetin şahsi emelleri için kullanıldığını ve CHP döneminde üç tane şeker fabrikasıyla Türkiye'nin tüm şeker ihtiyacı karşılanırken, DP dönemindeki on altı fabrikayla bu ihtiyacın karşılanamadığını ifade etmiştir.⁸³⁴

2.2.30. Kırklareli Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kırklareli Valiliğinden İçişleri Bakanlığa gönderilen 30 Nisan 1960 tarihli yazıda; Vilayet genelinde yapılan incelemelerde, yalnızca, Vize'ye bağlı Kömür köyünde 26 Mart 1960 tarihinde gerçekleştirilen CHP Ocak Kongresinde konuşan Parti mensuplarından Ali Coşkun tarafından ileri sürülen beyanların, ilgili genelgeyle alakalı bulunduğu belirtilmiş ve bu beyanların adli makamlara sevki hususunda gerekli talimatın Vize Kaymakamlığına verildiği ifade edilmiştir.⁸³⁵

Yalan haber ve propagandalara dair başka bir bilginin elde edilemediğini belirten Kırklareli Valiliği; Devlet büyüklerini hedef tutan küçük düşürücü sözleri sebebiyle, adliye verilen şahıslar hakkında alınan kararları da Bakanlığa arz etmiştir. Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.10: Kırklareli'de devlet büyüklerine hakaret davalarının sonuçları

Suçlu	Suç Yeri Ve Tarihi	Suçun Mahiyeti	Karar
Haluk E.	B.Karıştıran CHP Ocak Kongresi 21.12.1959	Hükümeti Aşağılama	Takipsizlik
Mehmet D.	İnece Tarım Kredi Kooperatifi 14.12.1959	Başbakana Hakaret	Takipsizlik
Halis Ö.	Alpullu Şeker Fabrikası Atölyesi Temmuz 1959	Başbakana Hakaret	Takipsizlik
Şaban G.	Sergen Nahiyesi/Lokanta Kasım 1958	Başbakana Hakaret	1 Ay 15 Gün Hapis ve 175 lira Para Cezası
Halil Y. Mustafa Ö. Ali E.	Polos Köyü Kahvesi Şubat 1959	Başbakana ve DP Mensuplarına Hakaret	Takipsizlik

⁸³⁴ BCA, 010.09.473.1365.2/ 30.

⁸³⁵ BCA, 010.09.476.1374.4/ 1. Kongrede söz alan Ali Coşkun'un, konuşması esnasında; ülkede hizmet veren fabrikaları eleştirdiği, Hükümeti memlekete yabancıları doldurmakla suçladığı ve bu yabancıların Türk kadınlarını kullandığını iddia ettiği belirlenmiştir. BCA, 010.09.476.1374.4/ 2.

Abdullah Y.	Turgutbey Köyü Kahvesi 16.12.958	Başbakana Hakaret	Takipsizlik
Süleyman M.	Üsküp Nahiyesi Meydanı 29.11.1958	Başbakana Hakaret	Takipsizlik
Adem K.	Lüleburgaz-Karşıyaka Mahallesi/ Marangoz Dükkânı Kasım 1958	Devlet Büyüklerine Hakaret	Takipsizlik
Paşa P.	Urgan Köyü Kahvesi Ekim 1957	Devlet Büyüklerine Hakaret	2 Sene 10 Gün Hapis Cezası
Tahsin G.	Alpullu Emniyet Komiserliği Binası / Şubat 1957	Sarhoş Halde Başbakana Hakaret	6 Gün Hapis ve 48 lira 50 kuruş Para Cezası
İbrahim B. Hasan Y.	Babaeski-Sinanlı Köprüsü	Sarhoş Halde Devlet Büyüklerine Hakaret	İbrahim B. 13 Ay, Hasan Y. 1 Ay 20 Gün Hapis Cezası

Kaynak: BCA, 010.09.476.1374.4/ 3-29.

1/426 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını hakkında da bilgi veren Kırklareli Valiliği; 26 Mart 1960 tarihinde Vize kazasına bağlı Kömür köyünde düzenlenen CHP Ocak Kongresinde söz alan konuşmacılardan Ali Coşkun tarafından ileri sürülen beyanlar hakkında yürütülen soruşturmaya ait evrakı Bakanlığa ilemiştir.⁸³⁶

2.2.31. Konya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Konya Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarihli yazıda; 1/400 sayılı genelgede bahsedilen türden yalan haber ve propagandaların Vilayet genelinde yayılmış olduğunu ve bu haberlerin parti kongrelerinde yapılan konuşmalar vasıtasıyla yayıldığını belirtmiş, ayrıca, “bizim radyonun” Konya’da dinlendiğine dair duyumlar alındığını ifade etmiştir.⁸³⁷ Valilik, Tahkikat Komisyonunun incelemeleriyle alakalı hadiseler hakkında, vakti zamanında tutulmuş olan zabıtları da Bakanlığa göndermiştir.⁸³⁸

Bahsi geçen zabıtlardan ilki, 30 Ekim 1959 günü CHP Zanapa Bucak Kongresinde konuşan Küçük Veli lakaplı Veli K. hakkında tutulmuş olandır. Sümerbank

⁸³⁶ BCA, 010.09.476.1374.4/ 1-2. Vize Jandarma Kumandanlığı, 5 Nisan 1960 tarihinde Kömürlü köyünde, köy muhtarı, DP ve CHP ocak başkanları ve köyden şahitlerin huzurunda soruşturma yapmıştır. Soruşturma tutanağında; ilgili kongrede söz alan Coşkun’un, CHP iktidara geldiği takdirde, Türk kadınlarını kullanmakta olan “gavurları” bir daha memleket içine sokmayacaklarına dair sözlerine yer verilmiştir. Bilgisine başvurulmuş şahitlerin bir kısmı, Coşkun’un belirtilen konuşmayı yaptığını onaylarken, diğer bir kısım ise, böyle bir konuşma yapıldığından haberlerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Soruşturma esnasında, ilgili konuşma hakkında kaleme alınmış herhangi bir ihbar tutanağının bulunmadığı da tespit edilmiştir. BCA, 010.09.476.1374.4/ 2.

⁸³⁷ BCA, 010.09.475.1372.1/ 1.

⁸³⁸ BCA, 010.09.475.1372.1/ 1, 24-26, 41-48.

Fabrikası işçilerinden Ali K. tarafından hazırlanan zapta göre: Kongrede söz alan Veli K.;

“Reisicumhur Celal Bayar Amerikaya gitti ve giderken 80 kişi götürdü. 3 milyon lira harcadı. Amerikaya niçin gitti: Arkadaşlar biliyorsunuz. Bir madamın elini sıkmaya gitti. Ne yaptı Amerikanların Türkiyeye girişini serbest yaptı. Amerikanlar Türkiyeye doldu. Bizim gelinlerimizi, kızlarımızı Amerikalıların kucacağına teslim etti D.P. iktidara girince Hâkimler vicdanını kullanamaz oldu. ...Tarsusta Almanlar ismile tanınan adamlar kereste kaçakçılığı yaparlarken yakalandılar, D.P.li olduğu için serbest bırakıldılar. Bunu yazan bir gazeteci mahkûm oldu. Fakat bu kaçakçılar ceza görmedi. İşte D.P. zamanında adalet diye bir şey kalmadı.”

şeklinde konuşmuştur.⁸³⁹ Ali K.’nin Ereğli Cumhuriyet Savcılığına yaptığı ihbar ve Ereğli Jandarma Kumandanlığının yürüttüğü tahkikat neticesinde; Ereğli Sulh Hâkimliği, Veli K.’nin suçunu sabit görmüş ve 1 Aralık 1959 tarihinde şahıs hakkında tutuklama kararı vermiştir.⁸⁴⁰

İkinci tutanak; çiftçi Mehmet Ş.’nin, çiftçi Ali Ç. hakkında yaptığı ihbara aittir. Tutanağa göre: ikilinin pancar mevzuu üzerinde tartıştıkları esnada, Ali Ç.’nin, *“bu pancar İbralayı batırdı, Demokrat Parti de Memleketi batırdı”* demesi üzerine, Mehmet Ş. de ona; *“Demokrat parti Türkiyenin neresini batırdı”* diyerek karşılık vermiştir. Bunun üzerine Ali Ç.;

“sen daha Hanyayı ve Konyayı bilmiyorsun. Türkiyenin batan yerlerini bilmiyorsun. ...yabancı memleketlerden Türkiyeye geliyorlar, en yüksek apartmanlarda Türk kadınlarını [...], bunları sen hiç görmedinmi. ...(Silifkeyi kastederek) Taşucuna varıver gözünlen görde gel”

şeklinde konuşmuştur. Mehmet Ş.’nin ihbarı üzerine, taraflar Emniyet Amirliğinde ifadeye alınmışlardır. Olayın şahidi Ali Y. hadiseyi doğrularken, Ali Ç. suçlamaları kabul etmeyerek, kendisine iftira atıldığını belirtmiştir.⁸⁴¹

Valilikten Bakanlığa gönderilen diğer tutanaklar ise, Ereğli esnaflarından İsmail G.’nin, tüccar Veysel G. hakkında yaptığı ihbarlara dairdir. İsmail G., iki seneden beri halk arasında devamlı propaganda yaptığını ve DP’li vatandaşları kışkırttığını iddia ettiği Veysel G.’nin; Konya gelen Celal Bayar’ın ortaokula giden kız

⁸³⁹ BCA, 010.09.475.1372.1/ 42.

⁸⁴⁰ BCA, 010.09.475.1372.1/ 41.

⁸⁴¹ BCA, 010.09.475.1372.1/ 24-26.

öğrencilerle eğlenip fuhuş yaptığına; DP'nin komünistlikten daha beter bir idareyle memleketi yönettiğine; iktidarın ırz ve namusları ayaklar altına alarak, Amerikalıların İzmir, Adana ve Ankara'da Türk kızlarıyla fuhuş yapmasına izin verdiğine dair söylemlerini, bu söylemlere şahit olanların imzasıyla beraber 10 Nisan 1960 tarihinde zabıt altına almıştır.⁸⁴² Veysel G. hakkında, Süleyman Ş.'nin şahitliğinde, 27 Nisan 1960 tarihli bir tutanak daha hazırlayan İsmail G.; 26 Nisan 1960 günü Ereğli'de kendisine ait olan dükkânda, Veysel G.'nin de iştirak ettiği siyasi konuşmalar yapıldığını ve Veysel G.'nin bu esnada; “*Bizim radyo saati geldi, C.H.P. [binasına] gidelim orada dinleriz, kısa dalga 30, 31, 83 rakamı üzerinden çıkar, sabah saat 7,45 de Akşam saat 20 de haberler vardır.*” diyerek, dükkândan çıkıp gittiğini belirtmiş; Vatanın selameti aleyhine yayın yapan bu radyonun başkalarına da tavsiye edilebileceği endişesiyle ve yürütülmekte olan tahkikata delil sağlaması niyetiyle, ilgili tutanağı kaleme aldığını ifade etmiştir.⁸⁴³

Tahkikat Komisyonu, Veysel G. hakkındaki bu bilgileri edindikten sonra, Ereğli Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği 16 Mayıs 1960 tarih ve 182 sayılı yazıda: Hükümet aleyhinde hakaretimiz söylemlerde bulunduğu anlaşılan şahıs hakkında kanuni takibat yapılıp yapılmadığının Komisyona bildirilmesini talep etmiştir.⁸⁴⁴ Bu yazıya 17 Mayıs 1960 günü cevap veren Savcılık; Veysel G. hakkında, Cumhurbaşkanına hakaret suçundan tahkikat başlatıldığını ve bu hususta hazırlanan evrakın, Adalet Bakanlığından izin alınması maksadıyla, 16 Mayıs 1960 tarihinde Karaman Cumhuriyet Savcılığına gönderildiğini beyan etmiştir.⁸⁴⁵ Ereğli Cumhuriyet Savcılığının, suçlu hakkında, Tahkikat Komisyonuna ait yazının kendisine ulaştığı gün harekete geçmesi, dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.32. Kütahya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kütahya Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 6 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; yalan haber ve propagandalar hakkında Emet, Gediz ve Simav Kaymakamlıklarından kendisine ulaştırılan raporları, Bakanlığına iletmiştir.

⁸⁴² BCA, 010.09.475.1372.1/ 48.

⁸⁴³ BCA, 010.09.475.1372.1/ 47.

⁸⁴⁴ BCA, 010.09.24.71.2/ 43.

⁸⁴⁵ BCA, 010.09.24.71.2/ 41-42.

Simav Kaymakamlığı tarafından gönderilen 2 Mayıs 1960 tarihli raporda; bahsedilen propagandaların ilçede duyulduğu belirtilmiş ve bu propagandaların, kimler tarafından yapıldığının tespit edilememekle beraber, CHP mensupları vasıtasıyla yayılmış olabileceğinden bahsedilmiştir. Amerikalılar hakkında verilen mahkeme kararlarının vatandaşlarda olumsuz etkiler yarattığına ve kapitülasyonlar yeniden canlandırılıyor söylemiyle CHP'liler tarafından kullanıldığına değinilen raporda, ayrıca, “bizim radyo” mevzuuna da yer verilmiştir. Doğu Almanya'dan yayın yapan bu radyonun; ilk zamanlar, iktidar aleyhinde yaptığı propagandalar sebebiyle CHP'liler tarafından benimsendiği ve CHP'ye ait gizli yayın yapan bir radyoymuş gibi CHP köy teşkilatlarına aksettirildiği belirtilen raporda; radyonun, muhalefet aleyhinde de yayın yapması üzerine, CHP'ye ait olmadığını anlaşıldığı ifade edilmiştir.⁸⁴⁶

Gediz Kaymakamlığı tarafından gönderilen 5 Mayıs 1960 tarihli raporda; CHP Gediz İlçe Başkanı Ahmet Erdoğan'un, 20 Ocak 1960 tarihinde Gediz'e bağlı Asaklar köyünde yaptığı konuşmada ileri sürdüğü: Amerikalıların Türk kadın ve kızlarını baştan çıkardığına; Amerikalı subayların Türk askerlerini arabalarıyla çiğneyip öldürmelerine rağmen, bu olaylara ait davaların Amerikalı hâkimler tarafından görüldüğüne ve Hükümetin bu hususta aciz kaldığına dair beyanların ihbar edildiği ve Gediz Cumhuriyet Savcılığının meseleye el koyduğu belirtilmiştir. Raporda, Erdoğan köyü ilkokul öğretmeni Mehmet S. hakkında yapılan ihbardan da bahsedilmiştir. Mehmet S.'nin, 20 Nisan 1960 günü yaptığı hususi bir görüşmede; Başbakanın Türk askerlerine güvenmediğini ve seçimler için Amerika'dan asker getireceğini söyleyerek propaganda yaptığının ihbar edildiğine değinilen raporda, bu hadisenin de, Gediz Cumhuriyet Savcılığı tarafından inceleme altına alındığı açıklanmıştır.⁸⁴⁷

Emet Kaymakamlığından gönderilen raporda ise; CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Şevket Gönen hakkında, 19 Mart 1960 günü Hacıbekir köyünde yaptığı konuşma esnasında; “Kızlarımızı Amerikalılara satıyor, Milleti gırtlığına kadar borca soktu”

⁸⁴⁶ BCA, 010.09.473.1365.1/ 3.

⁸⁴⁷ BCA, 010.09.473.1365.1/ 4.

diyerek, Hükümet aleyhinde propaganda yürüttüğü gerekçesiyle adli işlem başlatıldığı belirtilmiştir.⁸⁴⁸

2.2.33. Malatya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Malatya Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 4, 13 ve 23 Mayıs 1960 tarihli yazılarda; CHP Kongrelerinde ileri sürülmüş beyanlar ve CHP'lilerin meydana getirdiği, adli mercilere intikal ettirilmiş olaylar hakkında bilgi vermiştir.⁸⁴⁹

Valilik, CHP mensuplarının sebep olduğu olayları, altı ayrı dosya halinde Bakanlığa iletmiştir. Bu dosyalardan ilki; CHP milletvekillerinin Polat kazasında tertipledikleri toplantıya aittir. Dosyada arz edilen malumata göre; 19 Mart 1959 tarihinde, Doğanşehir'e bağlı Polat kazasına giden CHP Malatya milletvekilleri Nurettin Akyurt ve Nüvit Yetkin, CHP mensupları tarafından esnaflar kulübünde düzenlenen toplantıya iştirak etmiş ve birer konuşma yapmışlardır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanuna aykırı olarak, idari mercilerden izin alınmadan düzenlenen bu toplantının ihbar edilmesi üzerine, Doğanşehir Kaymakamlığı inceleme başlatmış ve 28 Nisan 1960 günü tanık ifadelerine başvurmuştur. Tanıklar, toplantıda söz alan milletvekillerinden Nüvit Yetkin'in; *"Arkadaşlar, hükümetin 15 milyar yabancı devletlere borcu var, bu borcu sizler ve bizler ödeyeceğiz. Hükümet dini siyasete alet ediyor, halk partililere dinsiz diyor, sizler dinsiz misiniz?"* şeklinde konuştuğunu; Nurettin Akyurt'un ise; *"Arkadaşlar, bu sene seçim var dış dış baş başa dövüşeceğiz ve leşlerine basa basa iktidarı alacağız. Onlar hep yalan söylüyorlar, kuru derelere baraj yaptılar, bütün ihaleleri kendi adamlarına yaptırıyorlar, kârlara ortaklar"* tarzında ifadeler kullandığını belirtmişlerdir. Kaymakamlık, inceleme sonucunda elde ettiği bilgileri Doğanşehir Cumhuriyet Savcılığına göndermiştir. Savcılık; CHP milletvekilleri hakkında, halkı Hükümet aleyhine harekete teşvik etmek; toplantıyı düzenleyenler hakkında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı davranmak ve esnaflar kulübü hakkında, Cemiyetler Kanununa aykırı faaliyet göstermek suçlamasıyla tahkikat başlatmıştır.⁸⁵⁰

⁸⁴⁸ BCA, 010.09.473.1365.1/ 1.

⁸⁴⁹ BCA, 010.09.17.51.1/ 54-111; BCA, 010.09.20.56.8/ 49-58; BCA, 010.09.473.1365.2/ 121-127.

⁸⁵⁰ BCA, 010.09.17.51.1/ 54-66.

İkinci dosya; Hekimhan Kaymakamına yapılan saldırıyla alakalıdır. 9 Eylül 1959 günü Hükümet Konağına gitmekte olan Hekimhan Kaymakamı Gürbüz Özyazıcıoğlu, Veli D. isimli bir şahsın saldırısına uğramıştır. Aynı gün tutuklanarak, cezaevine gönderilen Veli D.; Malatya Asliye Ceza Mahkemesinin, suçun sabit olmadığı gerekçesiyle, verdiği beraat kararı sonrasında, 18 Eylül 1959 tarihinde serbest bırakılmıştır. Malatya Valisi Nazım Arda, İçişleri ve Adalet Bakanlıklarına gönderdiği yazılarda; yaşanan hadisenin, CHP Malatya milletvekilleri ve CHP Malatya teşkilatı tarafından, Kaymakamın şahsında Hükümetin nüfuz ve itibarını sarsmak maksadıyla tertiplenip, kullanıldığını belirtmiş ve bu hususta hazırlanan raporu da ilgili Bakanlıklara tevdi etmiştir.⁸⁵¹

Üçüncü dosya; Abdullah T. adlı şahsın yaptığı ihbarla alakalıdır. Malatya Valiliği yazı işleri kaleminde görevli memurlardan Abdullah T., 19 Eylül 1959 tarihinde Malatya Emniyet Müdürlüğüne başvurarak, Yeşilyurt Belediye Meclisi üyelerinde CHP'li İbrahim T. hakkında şikâyette bulunmuştur. Bir gün önce evine gitmek üzere Yeşilyurt otobüsüne bindiğini belirten Abdullah T., aynı otobüste, 4-5 yaşlarındaki oğluya yolculuk yapan İbrahim T.'nin, çocuğa hangi partiyi tuttuğunu sorduğunu ve çocuğun bu soruya; "*Celal Bayar tayyare satarken vatani kurtaran İnönü'nün partisini tutuyorum*" şeklinde cevap verdiğini anlatmıştır. Bu sözlerin, çocuğa babası tarafından ezberletirildiğini savunan Abdullah T., İbrahim T. hakkında işlem yapılmasını istemiştir. Konu hakkında inceleme başlatan Malatya Cumhuriyet Savcılığı; sanık İbrahim T. hakkında, delil yetersizliği gerekçesiyle takipsizlik kararı vermiş ve hazırladığı evrakı, gereken tedbir kararının alınması maksadıyla, Malatya

⁸⁵¹BCA, 010.09.17.51.1/ 90-115. Raporda, bahsi geçen hadisenin CHP mensupları tarafından tertiplendiği iddiası, bir takım deliller eşliğinde ispat edilmeye çalışılmıştır. Olay hakkında ortaya atılan söylemlerde; babasından miras kalan arsaları kendi üzerine almak için dilekçe hazırlayan ve bu dilekçeyi yolda karşılaştığı Kaymakama vermek isteyen Veli D.'nin, kendisine hor davranılması üzerine sinirlenerek Kaymakama saldırdığının iddia edildiğini belirten Valilik; yapılan inceleme sonunda, şahsa babasından herhangi bir mal kalmadığının tespit edildiğini açıklamıştır. Veli D.'nin savunmasını üstlenen CHP'li avukatların, kendilerine yardım eden savcı vasıtasıyla, henüz ifadesi bile alınmamış olan şahsı Jandarma Kumandanlığından çıkarttıklarına değinen Valilik; olay günü ifadesine başvuru Erol Ö. isimli kişinin verdiği bilgileri de rapora eklemiştir. Erol Ö. ifadesinde; CHP mensuplarından İzzet Ü.'nün, kendisine, maddi destek ve mahkeme sürecindeki bir davasında yardımcı olma karşılığında, Kaymakam Özyazıcıoğlu'nun evine dinamit atması için teklifte bulunduğunu beyan etmiştir. Raporda, Veli D. ile aynı koşu kalan mahkûmların Vilayet makamına gönderdikleri mektuplardan da söz edilmiştir. Mektuplarda; CHP teşkilatı mensuplarının ve CHP'li avukatların Veli D.'yi sürekli ziyaret ettiklerinin; bu ziyaretler esnasında suçluya para ve yiyecek bırakıldığının ve suçlunun, bu şahıslar tarafından cesaretlendirilip, sakinleştirildiğinin ihbar edildiğini aktaran Valilik; ayrıca, CHP Malatya milletvekillerinin de, hâkim ve savcılarının kendilerinden yana olduğu söyleyerek; ceza almaktan korkmaksızın Kaymakam ve Valiyle mücadele edilmesini yönünde, vatandaşlara telkinde bulduklarını iddia etmiştir. BCA, 010.09.17.51.1/ 94-98, 105-110.

Sulh Hâkimliğine intikal ettirmiştir. 26 Şubat 1960 tarihinde sonuçlanan dava neticesinde; yaşı sebebiyle cezai ehliyeti bulunmayan çocuğun terbiye edilmek üzere ailesine teslim edilmesine ve baba İbrahim T.'nin, ihmal neticesinde suç işlenmesine sebep olmaktan 200 lira para cezasıyla cezalandırılmasına karar verilmiştir.⁸⁵²

Dördüncü dosya; Burhan Ç. isimli şahsın ihbarıyla alakalıdır. 28 Nisan 1960 tarihinde Malatya Emniyet Müdürlüğüne başvuran Burhan Ç.; Malatya Postası gazetesinin sahibi, CHP mensubu Ekrem T. hakkında şikâyette bulunmuştur. Bir hafta önce lokantada karşılaştığı Ekrem T.'ye CHP'nin durumunu sorduğunu belirten Burhan Ç.; iktidara geleceklerini beyan eden karşılaştığı Ekrem T.'ye bunun nasıl gerçekleşeceğini sorduğu zaman; *“Irak'ta olduğu gibi evvela milli savunmayı bilahare radyo evlerini ele geçirmek suretiyle”* tarzında bir cevap aldığını beyan etmiştir. Aynı gün ifadesi alınan Ekrem T. kendisine iftira atıldığını söylemiş ve suçlamaları kabul etmemiştir. Hadise hakkında, Malatya Cumhuriyet Savcılığı tarafından takipsizlik kararı verilmiştir.⁸⁵³

Beşinci dosya; Abidin D. adlı bir öğrencinin yaptığı ihbarla alakalıdır. Malatya Lisesi 5.Fen/B şubesi öğrencilerinden Abidin D., 30 Nisan 1960 günü Malatya Emniyet Müdürlüğüne müracaat etmiş ve okullarında psikoloji derslerini veren avukat İskender A. hakkında şikâyette bulunmuştur. İskender A.'nın, 29 Nisan 1960 günü yapılan psikoloji dersi esnasında, öğrencilerin talebi üzerine İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları hakkında konuştuğunu belirten Abidin D.; şahsın bu konuşma esnasında, Tahkikat Komisyonuna yetkiler veren kanunun Anayasaya aykırı olduğundan; İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin bu kanuna tepki olarak anayasa dersini boykot ettiklerinden; öğrencilerle polis arasında çıkan olaylarda Malatyalı bir öğrencinin öldüğünden ve Türkiye'de demokrasinin 1954'ten beri sürekli gerilediğinden bahsettiğini anlatmıştır. Emniyet Müdürlüğünün ifadesine başvurduğu İskender A. Hakkındaki iddiaları doğrulamış ve mesele Malatya Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir. Savcılık, Tahkikat Komisyonu kararlarına aykırı biçimde Komisyon faaliyetleri ve İstanbul olayları hakkında beyanat verilmiş olmasını gerekçe göstererek, sanığın 7468 sayılı Kanunun 3. maddesi gereğince

⁸⁵² BCA, 010.09.17.51.1/ 72-75.

⁸⁵³ BCA, 010.09.17.51.1/ 71.

cezalandırılmasını talep etmiştir Bunun üzerine, sanığın Malatya Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmasına başlanmıştır.⁸⁵⁴

Altıncı dosya; CHP Malatya milletvekillerinin 15 Mayıs 1960 tarihinde Doğanşehir'e bağlı Sürgü nahiyesinde, izinsiz bir şekilde halkı etraflarına toplayıp, beyanat vermeleriyle ilgilidir. Olay günü milletvekili Tevfik Ünsalan'ın;

“İstanbul'da yaralanan talebeler Türk Hastanelerine değil de Yahudi hastanesine yatırılmıştır. ...Malatyalı ölen çocuğun cenazesini almaya ne kadar gayret sarfettikse de yine de vermediler ve mezarının yerini de göstermediler. ...İstanbul'daki hadiselerde polisler yaralandılar. Ordu kuvvetleri gelince bütün talebeler ve kızlar subay ve erlerin boyunlarına sarılarak bizi kurtarın diye bağırdılar. NATO toplantısının yapıldığı gün binanın etrafı askerle çevrilmiş olmasına rağmen [...]üçer kişilik guruplar halinde gelen talebeler [...] bir anda asker kordonunu yarıdılar ve nümayiş yaptılar. Askerler bu işe müdahale etmediler. ...Biz ihtilal çıkarmak istemedik eğer isteseydik bütün ordu bizimle beraberdir bir saatte her şeyi hallederdik.”

tarzında konuştuğu ihbar edilmiştir. Doğanşehir Kaymakamlığı, kendisine yapılan bu ihbarı Doğanşehir Cumhuriyet Savcılığına iletmiştir.⁸⁵⁵

Valilik; CHP milletvekillerinin, parti kongrelerinde yaptıkları konuşmalarla halkı Hükümetin karar ve icraatı aleyhine tahrik etmeyi ve Hükümetin vatandaşlar arasındaki nüfuz ve itibarını sarsmayı hedeflediklerini belirterek⁸⁵⁶, 13 Eylül 1959 tarihli CHP Başharık Mahallesi Ocak Kongresine ⁸⁵⁷; 27 Eylül 1959 tarihli CHP Tecde Ocağı Kongresine ⁸⁵⁸; 4 Ekim 1959 tarihli CHP Dernek Mahallesi Bucak

⁸⁵⁴ BCA, 010.09.17.51.1/ 54, 67-70.

⁸⁵⁵ BCA, 010.09.20.56.8/ 49, 51, 57.

⁸⁵⁶ BCA, 010.09.17.51.1/ 54.

⁸⁵⁷Kongrede söz alan CHP Malatya milletvekilleri Mehmet Zeki Tulunay ve Ahmet Fırat, konuşmalarında şu ifadelere yer vermişlerdir: Tolunay; “D.P. ucuzluğu vaat ederek iktidara geldi işkence zulm olacak bir pahalılık yarattı. [...] Bu gün asayişsizlik had bir safhaya çıkmıştır, aşağılık bir zihniyetle hareket ediyorlar. [...] DP iktidarı hükümet otoritesini sarsmıştır. Hekimhan'da sokakta kaymakama dayak atıldı idare amiri vatandaşın mensup olduğu partiye göre muamele yapıyor. Kaymakam kanunsuz hareketiyle adamı tahrik etmiştir. Kaymakamlar, Valiler Ocak ve bucak başkanlarının kölesi olmuşlar. [...] bugünkü iktidar, adamları vasıtasıyla Demokrat Parti iktidarı vermeyecek diye propaganda yapıyor. Sandığa atılan reylerin hakiki kıymeti verilmezse cesetlerin üzerinden atlamak bir vicdan borcudur.”; Fırat; “Memlekette D.P. kongresi olur bu kanunlar onlara da tatbik ediliyor mu bir gün gidip öğreneceğim. Vali beyin anlayışı böyledir bize 5-10 polis gönderir, bizi mahkemelere vermek ister fakat biz korkmuyoruz. [...] Vali Bey köylere giderek Vatan cephesine geçinki işinizi halledeyim der, bu kötü yolda devam ederse gözlerini oyarım. Hekimhan kaymakamının durumuna düşer.” BCA, 010.09.17.51.1/ 80-81.

⁸⁵⁸ Konuşmacılardan CHP İlçe Başkanı Turan Fırat: “Vali [...] evvela işi düşen kimseleri müşkül duruma düşürüp kendisine iş yapmak için müracaat etmesini bekle [mekte] ve bu zamanda ben sizin

Kongresine⁸⁵⁹ ve 22 Ekim 1959 tarihli CHP Hidayet Mahallesi Ocak Kongresinde⁸⁶⁰ ileri sürülen beyanları da İçişleri Bakanlığı intikal ettirmiştir.

2.2.34. Manisa Vilayetinden Verilen Bilgiler

Manisa Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 22 Nisan 1960 tarihli raporla; muhtelif zamanlarda Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü sözler sarf edenler hakkında yapılan takibat ve tahkikata dair evrakı Bakanlığa arz etmiştir.⁸⁶¹

Raporda; Manisa 1.Piyade Er Eğitim Tugayına bağlı Kırkağaç Birliğinde askerlik görevini yapmakta olan Onbaşı Durmuş İ'nin, 10 Ağustos 1957 günü bir kahvede konuşurken; Celal Bayar'ın vakti zamanında, devlete ait üç uçağı sattığı için Başbakanlıktan alındığını, Türk askerlerinin Kore'de kıyıma uğratıldığını ve Türkiye'nin Amerika'dan dilenilen paralarla yönetildiğini söyleyerek propaganda yapması üzerine adliyeye sevk edildiğinden ve şahsın 18 Şubat 1959 tarihinde bir sene hapis cezasına çarptırıldığından söz edilmiştir.⁸⁶² 10 Ekim 1957 günü Halitpaşa nahiyesindeki bir sohbet esnasında, Adnan Menderes'in Kıbrıs'ı sattığını ve DP'nin seçimleri kazanması halinde Türkiye'yi de satacağını söyleyen Ahmet T.'nin adliyeye sevk edildiğine ve Adliye Bakanlığının takibata müsaade etmemesi neticesinde şahıs hakkında Manisa Cumhuriyet Savcılığı tarafından takipsizlik kararı verildiğine değinilen⁸⁶³ ilgili raporda; ayrıca, 26 Ekim 1957 günü, CHP'ye oy verilmesi için propaganda yapan Halil U.'nun Samet Ağaoğlu'nu komünistlikle

işinizi yaparım yalnız şu şartla, siz de vatan cephesine geçeceksiniz demektedir.” tarzında ifadeler kullanmıştır. BCA, 010.09.17.51.1/ 77.

⁸⁵⁹ Kongrede bir konuşma yapan CHP Malatya milletvekili Nurettin Akyurt: “D.P. hükümeti bize söz vermiyor mecliste konuşurmuyor. Bu kötülükleri radyomuz ve matbuat hürriyetimiz olmadığı için 180 milletvekili bütün vilayet ve kaza köyleri dolaşıp anlatmak mecburiyeti hâsıl olmuştur.” diyerek iktidarı eleştirmiştir. BCA, 010.09.17.51.1/ 86.

⁸⁶⁰ Konuşmacılardan Nusret Zapçı: “Demokrat Parti iktidarı C.H.P.sini dine karşı lakayt hareket ettiğini vatandaşa ilan etmek suretiyle camilerde Ezanı Muhammediyeyi okutturdu ama Malatya'nın en büyük ibadet yeri olan yeni camiye 90 liralık bir mahrukut bedeli gönderdi.” derken; milletvekili Ahmet Fırat da; ” ...Halk partisi Menderesten hürriyet dilenecek değildir. Menderes kim oluyor ki hürriyet dilenelim. Hürriyeti bize ancak Allah bahşeder. Samet Ağaoğlu 20 milyon lirayı [...] bir suiüstümalle Alman gâvuru eniştesine ithalat kontenjanı vererek cebine koydu.” ifadelerini kullanmıştır. BCA, 010.09.17.51.1/ 82-83.

⁸⁶¹ BCA, 010.09.472.1364.5/ 2-13.

⁸⁶² BCA, 010.09.472.1364.5/ 3, 6-7.

⁸⁶³ BCA, 010.09.472.1364.5/ 3, 9-10.

itham ettiği ve adliyeye sevk edilen şahıs hakkında, delil yetersizliği sebebiyle takipsizlik kararı verildiği de beyan edilmiştir.⁸⁶⁴

2.2.35. Maraş Vilayetinden Verilen Bilgiler

Maraş Valiliği, 28 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıyla; Türk kadınları üzerinden üretilen söylemler vasıtasıyla, Türk-Amerikan ilişkilerini zedelemeyi amaçlayan propagandalar hakkında kaleme alınan bir ihbar tutanağını⁸⁶⁵ Bakanlığa sunmuş ve “bizim radyo” mevzuunda kayda değer bir bilgiye ulaşamadığını açıklamıştır.⁸⁶⁶

28 Nisan 1960 tarihinde, İçişleri Bakanlığına bir rapor daha gönderen Maraş Valiliği; 7 Şubat 1958 tarihli CHP Maraş İl Kongresine⁸⁶⁷, 18 Aralık 1959 tarihli CHP Maraş

⁸⁶⁴ BCA, 010.09.472.1364.5/ 4, 12-13.

⁸⁶⁵ Gece bekçileri Durdu U., Osman S. ve Hamit B. tarafından kaleme alınan ilgili tutanakta: Nuri B., Şerif Ö. ve Okkaş A. adlı şahısların, 22 Nisan 1960 gecesi saat 22.00 sularında Şerif Ö.’ye ait kahvede Hükümetin manevi şahsiyetini zedeleyecek tarzda konuştukları ve konuşma esnasında Şerif Ö’nün; Ankara’da iki Amerikan subayının yolda karısıyla yürümekte olan bir adamın elinden karısını aldıklarını ve karakola müracaat eden adama, görevli polisin, “*ben karışmam bu iş üzerine 20 arkadaşımın elbisesini soydurdular*” diyerek, yardıma bulunmadığını anlattığından ve Nuri B.’nin de; “*Böyle Hükümet mi olur. Hâkime, polise, askere itimat etmiyorlar. Seçim için Amerika’dan asker getireceklermiş, böyle iş olur mu*” diyerek Şerif Ö.’ye destek verdiğiinden söz edilmiştir. Tutanak üzerine meseleye el koyan Maraş Emniyet Müdürlüğü Merkez Komiserliği, 26 Nisan 1960 tarihinde tarafların ifadelerine başvurmuştur. Gece bekçileri, tutanakta yazan hususları aynen tekrarlarken; zanlılar, kendilerine atfedilen suçlamaları reddetmişlerdir. Komiserlikçe hazırlanan suç fezlekesi, aynı gün içerisinde Emniyet Amirliği 2. Şube Şefliğine tevdi edilmiştir. BCA, 010.09.475.1372.3/ 5-6.

⁸⁶⁶ BCA, 010.09.475.1372.3/ 3.

⁸⁶⁷ Kongrede CHP Lideri İsmet İnönü’nün yanı sıra, CHP milletvekilleri Turhan Feyzioğlu (Sivas), Kasım Gülek (Adana) ve HP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş birer konuşma yapmışlardır. İnönü; Türkiye’nin iktisadi ve mali sıkıntılar içinde, acı dolu günler geçirdiğinden bahsederek, hatalı ve programsız davranmakta ısrar eden ve sorumluluk duygusu taşımayan idarecilerin, Türk milletinin bünyesinde derin yaralar açtıklarını söylemiştir. Partizan demokrasi anlayışının, “*Boncuklu İbrahim*” rejiminden daha aşağı bir seviyede olduğunu belirten İnönü; harp zamanlarında Türkiye’ye giren yabancılar bile Türk milletine sövmemişken, “devlet radyosunun”, millete gün boyu küfür ve hakaret ettiğini ileri sürmüş ve Güç Birliği oluşumunun, milletin içinden gelen bir sevgi ve vicdanları aydınlatan bir ışık olduğunu ifade etmiştir. Feyzioğlu; Güç Birliğinin önemli bir hamle yaptığından; CHP’nin hürriyet, adalet ve zafere mutlaka kavuşacağından ve hürriyetsiz bir iktisadi kalkınmanın mümkün olamayacağından söz etmiştir. Türk hâkimlerinin bir gecede görevlerinden azledildiğini söyleyen Feyzioğlu; iktidara geldikleri takdirde adliyeye önem vereceklerini, basın özgürlüğünü sağlayacaklarını ve Türk milletini israfçıların elinden kurtaracaklarını açıklamıştır. Gülek; İsmet İnönü’nün “*demokrasi babası*” olduğunu ve kongreye yoğun katılım gösterilmesinden memnuniyet duyduğunu dile getirerek konuşmasına başlamıştır. Kongre vesilesiyle meydana gelen kalabalığın bazı şahısları kısındıracağını söyleyen Gülek; o şahısların, İsviçre Bankalarında para biriktirip, güzel villalarda oturma hayallerinin de boşa çıkacağını ifade etmiştir. Güç Birliğinin, vatandaşın vicdanına işlediğinden; Türk parasının değer kaybettiğinden ve vatandaşların, geçim sıkıntısı içinde, perişan bir vaziyette bulunduğundan söz eden Gülek; Türk milletinin önünde, yeni bir “Milli Mücadelenin” belirlediğini iddia etmiştir. Çelikbaş; DP’li devlet adamlarının, sekiz yıldır yaptıkları yanlış işlerin hesabının sorulmasına öfkeli olduğunu belirtmiş ve kendi tüzüğünü dahi çiğnemekten çekinmeyen DP’nin, kaybederim korkusuyla belediye seçimlerini yapmadığını söylemiştir. Türkiye’de yaşanan geçim sıkıntısının müsebbibinin, yalan dolan sözlerle milleti kandıran DP’liler olduğunu ifade eden

Merkez İlçe Kongresine⁸⁶⁸, 9 Şubat 1960 tarihli CHP Andırın İlçe Kongresine⁸⁶⁹, 4 Nisan 1960 tarihli CHP Maraş İl Kongresine⁸⁷⁰ ve CHP Maraş milletvekili Hasan Fehmi Evliya'nın, 15 Aralık 1959 günü Yenice kale'ye bağlı Anabat köyünde yaptığı

Çelikbaş, dışarıdan gelen yardımları israfçıların elinden kurtaracaklarını söylemiş ve denetlenebilir bir demokrasi kurulmadıkça, DP'nin israf programının devam edeceğine vurgu yapmıştır. *BCA*, 010.09.475.1372.3/ 35-38.

⁸⁶⁸ Kongrede CHP Maraş milletvekilleri Nusret Durakbaşa, Hasan Fehmi Evliya ve Emin Soysal konuşma yapmışlardır. Durakbaşa, partililerden seçimlerde dürüst ve uyanık olmalarını ve DP'nin seçim hilelerine imkân tanımamalarını istemiştir. 1950'den beri gerilemekte olan DP'nin, bu nedenle ara seçimlere gitmediğini söyleyen Durakbaşa, yalnızca düşmana karşı cephe kurulacağını belirterek "vatan cephesini" eleştirmiştir. İktidarın Kıbrıs davasında sürekli fikir değiştirdiğine ve ülkede can, mal emniyetinin kalmadığına değinen hatip, gerek bu sebeplerden gerekse 6-7 Eylül, Zile ve İstanbul hadiselerinden ötürü, vatandaşların huzursuzluk yaşadığını ve onu bu huzursuzluktan kurtarmak gerektiğini ifade etmiştir. Uşak hadisesinden Namık Gedik'i sorumlu tuttıkları ve bu hususta tahkikat açılması için Meclise başvurdukları halde hiçbir sonuç alamadıklarından bahseden Durakbaşa; CHP iktidara geldiğinde bu olayların hesabının sorulacağından ve memlekette dürüst bir idare kurulacağından bahsetmiştir. DP'nin, seçimleri kaybettiği takdirde zorla iktidarda kalmak isteyebileceğine değinen hatip, Türk milletinin buna asla izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Evliya; DP hükümetinin, Meclis İttüzüğünü değiştirerek, 15 dakika olan konuşma süresini 5 dakikaya indirdiğinden ve bu yolla milletvekillerinin konuşmalarını engellediğinden bahsetmiştir. Milleti düşmandan kurtaran İsmet İnönü'nün öldürülmek istendiğini ve bu hususta emir verenler hakkında tahkikat dahi açılmadığını belirten Evliya; DP iktidarının, 6-7 Eylül hadisesinin bedelini millete ödettiğini, "devlet radyosunu" kendi menfaati için kullandığını ve Amerikalılara birçok imtiyaz verdiğini söylemiştir. İktidara geldiklerinde tüm DP'lilerden değil yalnızca DP iktidarında iş başında olanlardan hesap sorulacağından ve DP'li milletvekillerinin, kendi partilerinin yanlışlarını eleştiremediklerinden söz eden Soysal; DP Gaziantep milletvekili Cevdet San hakkında, döviz kaçakçılığı yaptığı ve Meclise uğramadığı halde inceleme başlatılmadığını; karaborsacılık yaptığı gerekçesiyle hakkında soru önergesi verilen Samet Ağaoğlu'nun da hiçbir soruşturma geçirmediğini ifade etmiştir. Basına hürriyet vaat ederek iktidara gelen DP'nin, basını kıpırdayamaz hale soktuğunu söyleyen Soysal; Başbakanı bir önceki sene 4 milyon lira ödenek ayrıldığına değinmiş ve bu paraların hesabını soracaklarını beyan etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.3/ 30-31.

⁸⁶⁹ Kongrede CHP Maraş milletvekilleri Kemal Aksüyek, Halil Gürün ve Emin Soysal birer konuşma yapmışlardır. Aksüyek; DP idarecilerini, verdikleri vaatleri tutmamaları sebebiyle, yalancılık ve dolandırıcılıkla itham etmiştir. Soysal; DP'nin kararsız ve plansız yönetimi neticesinde, ülkenin 20 milyar lira dış borca girdiğini söylemiştir. Gürün; Andırın'da görev yapan doktorun DP'lilerin şikâyetleri üzerine Afşin'e sürüldüğünden ve ilçenin doktorsuz kaldığından söz etmiş; DP idaresinin "çapulcu" bir hal aldığı ve diktatörlükle yönetildiğini beyan etmiştir. Kongreyi takip eden hükümet komiseri, Gürün hakkında, konuşmasında suç unsuru bulunduğu gerekçesiyle tutanak hazırlamış ve bu tutanağı Andırın Cumhuriyet Savcılığına tevdi etmiştir. Yapılan hazırlık tahkikatının sonucu Adalet Bakanlığına iletilmiş ve Bakanlık, olayda suç unsuru görülmediğinden, Gürün hakkında takibata mahal bulunmadığı yönünde karar vermiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.3/ 31-32.

⁸⁷⁰ Kongrede CHP Maraş milletvekilleri Hasan Fehmi Evliya ve Hilmi Soydan konuşma yapmışlardır. Evliya; Amerikalıların, Türkiye'de işledikleri suçlardan ötürü Türk kanunları yerine kendi kanunlarına göre muhakeme edildiklerinden bahsetmiş ve NATO sözleşmesinin Meclis onayından geçmediğini belirterek, sözü Yarbay Morrison hadisesine getirmiştir. Amerikalı Morrison'un, sarhoş halde kullandığı aracıyla 11 Türk vatandaşını yaralayıp, birinin de ölümüne sebep olduğuna değinen Evliya; Amerikan mahkemesinin suçluya 1200 Dolar ceza verildiğini açıklamıştır. Soydan; Adnan Menderes'in ülkeyi Meclisten değil Park Palas'tan idare ettiğini söylemiş ve Başbakanın milletin parasını gereksiz yere harcama hakkına sahip olmadığını ifade etmiştir. DP'lilerin, Ramazan ayında İstanbul'da 500 kişilik içkili bir ziyafet verdiklerinden söz eden Soydan; Hükümetin, Türk milletini, iktidarı terk etmemekle tehdit ettiğine değinmiş ve iradenin yalnızca Türk milletine ait olduğunu vurgu yapmıştır. Yalnızca "vatan cephesine" kaydolan vatandaşların işlerinin görüldüğünü iddia eden Soydan, "vatan cephesinin" bir menfaat ortaklığı olduğunu ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1372.3/ 7.

konuşmaya⁸⁷¹ ait evrakı Bakanlığa intikal ettirmiş ve suç unsuru barındıran beyanların, tutulan zabıtlar eşliğinde ilgili Cumhuriyet Savcılıklarına iletilmiş olduğunu açıklamıştır.⁸⁷²

2.2.36. Mardin Vilayetinden Verilen Bilgiler

Mardin Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Nisan 1960 tarihli yazıda; 1957 seçimlerinden sonra Mardin’de CHP mensupları tarafından meydana getirilmiş herhangi bir hadise olmadığını belirtmiştir. CHP Mardin milletvekili Mehmet Ali Arıkan’ın, 12 Eylül 1958 tarihli CHP Derik İlçe Kongresinde yaptığı konuşmadan ötürü adliyeye verildiğini açıklayan Valilik; Arıkan hakkında yapılan ihbarların tutanaklarını⁸⁷³ ve yürütülen tahkikata dair evrakı⁸⁷⁴ Bakanlığa sunmuştur. Valilik aynı yazıyla, 7 Eylül 1958 tarihli CHP Midyat İlçe Kongresinde⁸⁷⁵, 26 Eylül 1959

⁸⁷¹ Anabat köyü DP Ocak Başkanlığı, 16 Aralık 1959 tarihinde DP Maraş İl Başkanlığına gönderdiği telgrafta; bir gün önce köye gelen CHP Maraş milletvekili Hasan Fehmi Evliya’nın; “*D.P. iktidara geçerse her şeyi ucuzlatırız diye vaat etmişlerdi 5 kuruşluk sigarayı 50 kuruş ettiler her şey buna benzer 10 katı yükselttiler. Yol parasını kaldırdılar Gümrük ve İnhisar İşlerine koydular bu vergiyi 5 çocuğu olmayan veriyordu şimdi hepsi veriyor. Din mevzuunda 1946 tarihinden önce bu günkü Reiscumhurumuz Başbakan idi. Din işleri o zaman kendisinin elinde idi şimdi Müslüman mı olmuş aslen kendisi Masondur ve Mason cemiatını da kendisi açtırdı din işlerinde yaptığı masraf ve yardımla içten istekle değil dıştan Milleti kandırmak içindir. Bu günkü birleşik Amerika Hükümetine Türk Vatandaşlarının namus ve haysiyetini sattılar bu dışarı köylerde sizin duyup görmediğinize bakma Amerika işçileri namuslu Türk kadınlarını zorla kullanıyorlar. Mahkemeleri de Amerika’da görüldü. Sizin gibi Millete böyle Parti böyle Hükümet lâyuktur tohum değişmeye ihtiyacınız varmış” diyerek propaganda yaptığını bildirmiş ve alınacak tedbirler hususunda gereken emirlerin Ocak Başkanlığına verilmesini talep etmiştir. BCA, 010.09.475.1372.3/ 27-28.*

⁸⁷² BCA, 010.09.475.1372.3/ 7-8, 24-38.

⁸⁷³ Kongre güvenliğini sağlamakla görevli bekçiler tarafından tutulan zabıttta; Arıkan’ın, DP iktidarı mensuplarının ırz ve namus düşmanı olduklarına, adaletten yoksun memleketlerin insanların isyan etmekte haklı olduklarına, DP iktidarında bakanlık yapmış olan Sıtkı Yırcalı, Emin Kalafat ve Samet Ağaoğlu’nun, iktidarın adaletsiz ve haksız tutumları karşısında partilerinden istifa ettiklerine dair sözler söylediği rapor edilmiştir. Arıkan hakkında bir başka tutanak da DP Derik İlçe Başkanlığı tarafından kaleme alınmıştır. Tutanakta; bekçilerin belirtmiş olduğu hususlar aynen tekrarlanmış ve bunlara ilave olarak Arıkan’ın, DP iktidarına mensup kişileri “*Allah’ı inkâr edenler*” diye sıfatlandırdığı belirtilmiştir. BCA, 010.09.473.1365.4/ 18-19.

⁸⁷⁴ Evraktan anlaşılacağı üzere; Arıkan hakkında yapılan ihbarlar Derik Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiş ve buradan Mardin Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir. Arıkan’ın Hükümet mensuplarına hakaret ederek suç işlediği hususunda bilgilendirilen Adalet Bakanlığı, Mardin Cumhuriyet Savcılığına yazdığı yazıyla, Arıkan hakkında suç fezlekesi hazırlanmasını talep etmiştir. Talep doğrultusunda hazırlanan fezleke, 27 Ekim 1958 tarihinde Bakanlığa iletilmiştir. BCA, 010.09.473.1365.4/ 10-17, 20-22.

⁸⁷⁵ Kongrede söz alan Mehmet Ali Arıkan, DP içerisinde memleketi soyanlar olduğu kadar namuslu insanların da bulunduğunu, “*mideciler*” diye nitelendirdiği soyguncu zümrenin CHP iktidarı zamanında da mevcut olduğunu lakin DP döneminde bunların sayısının arttığını ifade etmiştir. Devlet kaynaklarının DP’lilere aktarıldığını ve DP’li olmayanların suyunun dahi kesildiğini söyleyen Arıkan, Hürriyet yolunu seçen vatandaşların, yalnız kendini düşünen ve kendisinden olmayanların nafakasını kesen DP ile mücadele etmeye mecbur olduğunu belirtmiştir. DP’nin, CHP’den intikal etmiş olan 280 milyon altını eritip ocak başkanlarına dağıttığını ve DP’lilerin bu paraları barlarda ve eğlence yerlerinde harcadığını iddia eden Arıkan, vatandaşların ise 50-60 lira alabilmek umuduyla banka

tarihli CHP Mardin İlçe Kongresinde⁸⁷⁶ ve 26 Eylül 1959 tarihli CHP Cizre İlçe Kongresinde⁸⁷⁷ muhalif milletvekilleri tarafından ileri sürülen beyanlara dair hükümet komiseri raporlarını da Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁸⁷⁸

2.2.37. Muğla Vilayetinden Verilen Bilgiler

Muğla Valiliği, İçişleri bakanlığına gönderdiği 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürecek mahiyette olup, çeşitli tarihlerde Muğla'da meydana gelmiş ve adli mercilere intikal ettirilmiş olaylara ait tutanakları ve suç listesini Bakanlığa arz etmiştir.⁸⁷⁹ Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

önlere beklediğine değinmiş; konuşmasının devamında Amerika'dan alınan borçların da iktidarda kalmak uğruna yine ocak başkanlarına verildiğini, Kore'ye Meclise danışmadan asker gönderildiğini, Din koruyuculuğuna bürünen DP'lilerin rakı içtiğini, ülkenin iktisadi bakımdan büyük sorunlar yaşadığını, Hükümetin İngiltere'den aldığı 10 milyon Dolar karşılığında Kıbrıs meselesinde İngiliz planını kabul ettiğini ve CHP Mardin milletvekilleri sayesinde Mardin'e birçok hizmet geldiğini anlatmıştır. *BCA*, 010.09.473.1365.4/ 7-8.

⁸⁷⁶ Midyat İlçe Kongresinde CHP Mardin milletvekilleri Mehmet Ali Arıkan, Aziz Uras ve Hasan Reşit Tankut birer konuşma yapmışlardır. Arıkan; Tefvik İleri'nin çıplak kadınlarla âlem yaptığına dair gazete kupürlerini okumuş, camilere halı yollayıp papazlara hürmet gösteren Celal Bayar ve Adnan Menderes'in dini siyasete alet ettiğini vurgulamıştır. Memlekette huzur kalmadığını ve Türk köylüsünün jandarmadan dayak yediğini söyleyen Arıkan, 100 kilo buğday satan köylünün kazandığı parayla ancak iki metre kaput bezi alabildiğini beyan etmiştir. Uras; DP'nin, CHP 'den kalan altınlar ve Marshall yardımlarından gelen paraların nerelere sarf edildiğinin izahını yapamadığına değinerek, yanlış politikalar sebebiyle Türk parasının değerinin düştüğünü anlatmıştır. Tankut; "devlet radyosunun" taraflı yayın yaptığını ve gerçekleri çarpıttığını belirterek, radyonun iddia ettiğinin tam aksine vatandaşların kitleler halinde CHP'ye geçtiğini ifade etmiş, "zalim" iktidara son verileceğini ve CHP'nin 1961 senesinde iktidarı devralacağını söylemiştir. *BCA*, 010.09.473.1365.4/ 5-6.

⁸⁷⁷ Kongrede CHP Mardin milletvekilleri Mehmet Ali Arıkan, Şevket Dursun ve Hasan Reşit Tankut ile CHP Urfa milletvekili Abdurrahman Odabaşı ve CHP Çankırı milletvekili Ethem Yalçınalp birer konuşma yapmıştır. Arıkan; Mardin yöresinin yol, hastane ve su işlerinin CHP milletvekilleri tarafından takip edildiğini ve kendileri takip etmediği takdirde bu işlerin asla yapılmayacağını ifade ettikten sonra; soyguncu ve katillerin iktidar partisi tarafından himaye edildiğini savunmuş ve Tefvik İleri için Midyat İlçe Kongresinde beyan ettiği sözleri tekrarlayarak; İleri'nin, bir yandan dinden bahsedip diğer yandan Müslüman ananelerine yakışmayacak hareketler sergilediği ifade etmiştir. Dursun; Mardin'in sorunları ve talepleri için mücadele ettiklerini aktarmış; ülkede, vatandaş hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığını, muhalefete söz hakkı tanınmadığını ve hâkimlerin vazife göremez hale getirildiğini açıklamıştır. Tankut; vatandaşların halledilmeyen sorunlarının yegâne müsebbibinin "zalim iktidar" olduğunu söylemiştir. Odabaşı; memlekette can ve mal güvenliğinin kalmadığını; Adnan Menderes'in "devlet radyosunu" "babasının çifliği" haline getirdiğini; muhalefetin radyodan konuşturulmadığını ve iktidarın tüm yatırımları batıya yaparak, doğu bölgelerinin geri kalmasına sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Yalçınalp; hürriyet ve istikrar vaat eden iktidarın, bu vaatleri gerçekleştirmediğini söylemiş ve birlik halinde çalışılıp, mevcut iktidara son verilmesi gerektiğine değinmiştir. *BCA*, 010.09.473.1365.4/ 3-4.

⁸⁷⁸ *BCA*, 010.09.473.1365.4/ 1.

⁸⁷⁹ *BCA*, 010.09.472.1364.4/ 1-22.

Tablo 2.11: Muğla’da devlet ve hükümet büyüklerine karşı işlenen suçlar

Adı Soyadı	Suç Yeri ve Tarihi	Suçun Türü-Netice
Cavit B.	Ula 10.8.1956	Hükümetin manevi şahsiyetine hakaret 1 yıl hapis ve Emniyet Genel Müdürlüğünce 4 ay denetim cezası
Hamdi K.	Yatağan 7.10.1957	Cumhurbaşkanına suç isnat etmek Takipsizlik kararı
İbrahim İ. ⁸⁸⁰	Turgut 1.10.1957	Hükümetin manevi şahsiyetine hakaret Takipsizlik kararı
Veli Ç.	Yatağan 12.7.1958	Hükümet aleyhinde propaganda yapmak 20 gün hapis ve 100 lira para cezası
Turgut Ö.	Turgut 7.9.1958	Adnan Menderes’e hakaret 8 gün hapis cezası
Mehmet Y.	Milas 22.10.1958	Cumhurbaşkanı Afganistan’a gidip orayı da karıştırdı demek suretiyle propaganda yapmak Beraat
Muammer Ş.	Muğla 25.9.1958	Başbakana hakaret Takipsizlik kararı
Hüseyin T.	Muğla 7.4.1958	Bizim Radyo adlı istasyonu dinlemeye teşvik Beraat
Halil İbrahim A.	Datça 1.2.1959	Hükümet darbesiyle iktidarı alacaklarını söylemek Beraat
Mehmet A. ⁸⁸¹	Muğla 21.4.1960	Hükümet aleyhinde konuşmak Tahkikat devam ediyor
Abdurrahim S. ⁸⁸²	Milas 3.4.1960	Hükümet aleyhinde konuşmak Takipsizlik kararı

Kaynak: BCA, 010.09.472.1364.4/ 2.

Muğla Valiliğinden gelen bilgiler üzerine harekete geçen Tahkikat Komisyonu, Muğla Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği 13 Mayıs 1960 tarih ve 166 sayılı yazıyla; İbrahim İ. ve Halil A. hakkında açılan davalara ait dosyaların ivedilikle kendisine gönderilmesini talep etmiştir.⁸⁸³

2.2.38. Nevşehir Vilayetinden Verilen Bilgiler

Nevşehir Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 1 Mayıs 1960 tarihli yazıyla; yalan haber ve propagandalar hususunda Vilayet genelinde vuku bulmuş ve adliyeye sevk edilmiş hadiselere ait tutanakları Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ İbrahim İ.’nin Zeytin köyü kahvesinde parti meseleleri konuşulurken; Hükümetin, Amerika’ya satılmış ve ipotekli olmasından ötürü, Amerika’dan gelen erkeklerin İstanbul’da evlendiğini, söylediği ihbar edilmiştir. BCA, 010.09.472.1364.4/ 20.

⁸⁸¹ Mehmet A., Hükümet aleyhinde; “İzmir’de ecnebilere 150 tane kız sattınız. [...] ortalığı pahalılığa garkettiniz” tarzında sözler sarf ettiği iddiasıyla ihbar edilmiştir. BCA, 010.09.472.1364.4/ 5.

⁸⁸² Milas CHP İlçe Başkanı Soydan ve arkadaşlarının, Selimiye’ye bağlı Kandak köyünde, Mustafa Sabancı isimli Partilinin evinde toplantı yaptıkları ihbar edilmiştir. Hadise hakkında Selimiye Jandarma Kumandanlığına ifade veren tanıklar, Soydan ve arkadaşlarının bu toplantıda; adli işlerde DP’lilerin kayırıldığına, Hükümetin ödenemeyecek miktarda borçlu olduğuna, Türkiye’de suç işleyen Amerikalıların Amerikan kanunlarına göre yargılanıp az bir cezayla kurtulduklarına dair sözler sarf ettiklerini beyan etmişlerdir. BCA, 010.09.472.1364.4/ 6-9.

⁸⁸³ BCA, 010.09.471.1362.8/ 6.

⁸⁸⁴ BCA, 010.09.475.1372.4/ 1-5.

Bahsedilen tutanaklardan ilk ikisi, DP Ürgüp İlçe Başkanlığı tarafından Ürgüp Cumhuriyet Savcılığına gönderilmiştir. Akköy DP Ocak Başkanı Hasan Gök aracılığıyla DP İlçe Başkanlığına ulaştırılan her iki tutanakta da; Akköy sakinlerinden Kazım G.'nin, Amerikalıların Türk kadın ve kızlarını kullandığına yönelik beyanları ihbar edilmiştir.⁸⁸⁵

Gülşehir'in Salanda nahiyesi DP Bucak Başkanlığı tarafından Gülşehir Cumhuriyet Savcılığına gönderilen 17 Nisan 1960 tarihli tutanakta ise, Salanda sakinlerinden Nurettin Ö. hakkında ihbarda bulunulmuştur. Tutanakta: Nurettin Ö.'nün, İsmet İnönü'nün içinde bulunduğu trenin Kayseri seyahati sırasında Himmetdede İstasyonunda bekletilmesinden bahisle, DP'li bakanlar bir yere seyahate gittiği zaman, ibadet edenlerin dahi camilerden zorla çıkartılarak karşılama kafilesine katıldığını; Adnan Menderes'in, sayıları sekiz yüz bini bulan Rum ve Yahudilerin oyunu alabilmek adına, Patrikhane papazının sakalını öptüğünü; Kayseri müftüsünün, DP'nin yaptırdığı camii ve mescitlerde namaz kılınmaz demiş olduğunu ve Menderes'in bir bakanın karısıyla zina yaptığını söylemek suretiyle, propaganda yürüttüğü ihbar edilmiştir.⁸⁸⁶

İçişleri Bakanlığına, 12 Mayıs 1960 tarihinde bir yazı daha gönderen Nevşehir Valiliği, Tahkikat Komisyonunun faaliyetleriyle alakalı hususlar hakkında güvenilir şahıslardan alınan ifadeleri Bakanlığa sunmuştur.⁸⁸⁷ 9-10 Mayıs 1960 tarihinde lokantacı Arif Parmaksız, aynı lokantada garsonluk yapan Tayyar Gürbüz, Nevşehir Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Genel Müdürü Avni Parmaksız, tüccar Murat Koyuer, Nevşehir Üzümcüler Derneği Başkanı Mehmet Ozansoy, Tatların köyü muhtarı Mustafa Kara ve Sulusaray köyünden çiftçi Mevgül Dingil yeminli ifade vermişlerdir. Nevşehir Valisi Dr. Nefi Tamer tarafından alınan ifadelerde şahıslara; bütün vilayetlerde aynı merkezden idare edildiği izlenimini veren yalan haber ve propagandalar; Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü sözler ve "bizim radyonun" CHP'ye ait olduğu ve dinlenmesi hususundaki telkin ve tavsiyeler hakkında ne bildikleri sorulmuştur. Bu sorulara cevap veren şahitlerin hepsi de, vazifeleri icabı şehirli olsun köylü olsun tüm vatandaşlarla diyalog içinde

⁸⁸⁵ BCA, 010.09.475.1372.4/ 3-4.

⁸⁸⁶ BCA, 010.09.475.1372.4/ 5.

⁸⁸⁷ BCA, 010.09.20.56.8/ 84.

bulduklarını beyan etmişler ve Türk kadınlarının Amerikalılara satıldığı; Türkiye'nin Amerika'ya ödenmesi mümkün olmayacak miktarda borçlandığı; Türk mahkemelerinin, Türk vatandaşlarını öldüren Amerikalıları yargılayamadığı; bu davalara Türkiye'ye getirilen Amerikalı hâkimlerin baktığı ve suçlulara hak ettiği cezaların verilmediği; Hükümetin Memleketi sattığı; Amerikalıların Adnan Menderes'e, onu kendi taraflarına çekmek maksadıyla, Amerika'dan kadınlar gönderdiği; gerçekleri öğrenmek için Türkiye'den yayın yapan "bizim radyonun" dinlenilmesi gerektiği şeklindeki propagandaların, her yerde ve çok şiddetli bir biçimde yapılmakta olduğunu ve kulaktan kulağa dolaşan söylentilerin kimler tarafından yayıldığına dair bir tespitin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.⁸⁸⁸

2.2.39. Niğde Vilayetinden Verilen Bilgiler

Niğde Valiliği, aynı merkezden idare edildiği hissini veren yalan haber ve propagandalar kapsamında, CHP milletvekillerinin Niğde'de yapmış olduğu konuşmalara dair ihbar tutanaklarını, 5 Mayıs 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına intikal ettirmiştir.

Bahsi geçen ihbarlardan ilki, 12 Eylül 1959 tarihinde, Ulukışla'ya bağlı Hüsniye köylüleri tarafından yapılmıştır. CHP Niğde milletvekilleri Vedat Mengi, Şefik Soyer ve İsmail Güven'in, belirtilen tarihte köye gelerek Tahsin Demir'e ait kahvede toplantı düzenlediklerini belirten köylüler, toplantı esnasında konuşma yapan Vedat Mengi'nin; yeni doğacak çocuklar da dâhil olmak üzere her vatandaşın sekizer bin lira borçlu olduğuna; Hükümetin çalışma kabiliyetini yitirdiğine; Türkiye'ye "doldurulan" Amerikalıların, Türk kadın ve kızlarını fuhşa teşvik ettiğine; Hükümet mensuplarının devlet hazinesindeki paralarla keselerini doldurduklarına; Londra'daki uçak kazasında yaşamını yitiren DP'li Kemal Zeytinlioğlu'nun, İsviçre bankalarında 30 milyon lirasının olduğuna ve karısının yabancı bir artistle zina yaptığının ve Başbakanın halk içine çıkamayacak derecede kötü bir ruh haline sahip olduğuna dair iddia ve ithamlarda bulunduğunu açıklamışlardır.⁸⁸⁹

Vedat Mengi hakkında, 12 Ekim 1959 tarihinde, Bor'a bağlı Kürkçü ve Postallı köylerinde de ihbar tutanakları hazırlanmıştır. Her iki tutanakta da, köy kahvesinde

⁸⁸⁸ BCA, 010.09.20.56.8/ 85-91.

⁸⁸⁹ BCA, 010.09.474.1369.2/ 30.

konuşma yapan Vedat Mengi'nin; Hükümetin, ne fabrika ve barajları bitirebilecek ne de köylerin yol, su ve okul sorunlarını halledebilecek bir vaziyette olmadığından; CHP'den kalan altınları tüketen ve Amerika'ya ödenmesi imkânsız derecede borçlanan DP'nin, bu borçlara karşılık olarak bizzat Adnan Menderes aracılığıyla Türk kadın ve kızlarını Amerikalılara peşkeş çektiğinden ve Türkiye'nin Amerikalılara satılmış olduğundan bahsederek propaganda yaptığı ifade edilmiştir.⁸⁹⁰

CHP Milletvekilleri hakkındaki ihbarlardan sonuncusu Bor'a bağlı Kemerhisar nahiyesinden yapılmıştır. İhbarda: 14 Mart 1960 günü nahiyeye gelen CHP Niğde milletvekilleri Asım Eren, Şefik Soyer, Vedat Mengi ve İsmail Güven'in, İbrahim Ilgın'a ait kahvede toplantı düzenledikleri ve bu esnada söz alan Şefik Soyer'in;

“Hirfanlı barajı 100 milyon liraya ihalesi yapıldı ve iki sende bitmesi lazımken halen 415 milyon sarf edildiğini yaptığımız takibatlardan anladık ve 4 sene geçtiği halde halen bitmiyor. Bu işler sayesinde Adnan Bey milyoner oldu ve açıktan 315 milyon lirasını Adnan Bey çaldı.” şeklinde konuştuğu beyan edilmiştir.⁸⁹¹

Bu bilgileri değerlendiren Tahkikat Komisyonu, Niğde Valiliğine gönderdiği 14 Mayıs 1960 tarih ve 173 sayılı yazıyla; CHP Niğde milletvekilleri hakkındaki ihbar tutanaklarının, adli mercilere intikal ettirilip ettirilmediği hususunda bilgi istemiştir.⁸⁹²

Niğde Valiliği, 17 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonuna verdiği cevapta; adli mercilerin söz konusu ihbarlar hakkında ihmalkâr ve usulsüz tavırlar sergilediklerini açıklamıştır.

Bu hususta en çarpıcı örnek; Hüsniye köylüleri tarafından yapılan ihbarın adli serüvenidir. Bahsi geçen ihbar, 22 Eylül 1959 tarihinde Ulukışla Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiş olmasına rağmen, Vedat Mengi hakkında Savcı Orhan Otağ tarafından 27 Nisan 1960 tarihinde takipsizlik kararı vermiştir. Otağ bu kararı, ihbar tutanağında imzası bulunan şahısların böyle bir ihbar yapmadıklarını beyan etmeleri üzerine aldığını açıklamıştır. Durumdan haberdar olan Hüsniye köylüleri, 12 Mayıs 1960 tarihinde Niğde Valiliğine başvurarak, savcı ile aralarında böyle bir

⁸⁹⁰ BCA, 010.09.474.1369.2/ 29, 31.

⁸⁹¹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 55.

⁸⁹² BCA, 010.09.474.1369.1/ 50.

diyalog geçmediğini ve savcı tarafından alınan ifadelerinde, ihbarda belirttikleri hususları aynen tekrar ettiklerini açıklamışlardır. Tüm bu bilgileri Tahkikat Komisyonuna da veren Niğde Valiliği, Savcı Orhan Otağ'ın öteden beri bu tür hadiselerde tarafsız karar veremediği yönünde söylentiler bulunduğunu beyan etmiştir.⁸⁹³

Kürkçü ve Postallı köylerinde tutulan ihbar zabıtlarının da, Savcı ve Ceza Hâkimine güvenilmemesi veya ihmal neticesinde, gerekli mercilere aktarılmamış olduğuna değinen Niğde Valiliği; Şefik Soyer hakkında hazırlanan evrakın Niğde Cumhuriyet Savcılığı vasıtasıyla, sanık hakkında tahkikat izni alınması amacıyla Adalet Bakanlığına intikal ettirildiğini fakat Bakanlığın Soyer yerine yanlışlıkla Asım Eren hakkında tahkikat izni verdiğini ve bu sebeple Soyer'e ait dosyanın yeniden Adalet Bakanlığına gönderildiğini açıklamıştır.⁸⁹⁴

Niğde Valiliğinden iletilen bilgileri, 24 Mayıs 1960 tarih ve 225 sayılı yazıyla Adalet Bakanlığına intikal ettiren Tahkikat Komisyonu; Bakanlıktan, bu bilgiler eşliğinde ihbar tutanaklarının yeniden incelenmesini ve gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁸⁹⁵

2.2.40. Ordu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Ordu Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 20 Nisan 1960 tarihli yazıda: 1957 seçimlerinden sonra Ordu'da düzenlenen CHP kongrelerine ait hükümet komiseri raporlarını arz etmiş ve CHP mensupları tarafından Ordu merkezinde işlenen ve Ordu Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilen herhangi bir hadise bulunmadığını belirtmiştir.⁸⁹⁶ Hükümet komiseri raporu gönderilen CHP kongrelerinin künyeleri aşağıda tablo halinde verilmiştir.

⁸⁹³ BCA, 010.09.474.1369.1/ 48.

⁸⁹⁴ BCA, 010.09.474.1369.1/ 48-49.

⁸⁹⁵ BCA, 010.09.22.65.1/ 71.

⁸⁹⁶ BCA, 010.09.473.1366.7/ 47.

Tablo 2.12: 1957 seçimlerinden sonra Ordu’da düzenlenen CHP kongreleri

Kongre İsmi / Tarihi	Kongre İsmi / Tarihi
Ordu Merkez İlçe Kongresi / 9.10.1958	Ordu İl Kongresi / 11.12.1959
Ordu İl Kongresi / 21.10.1958 ⁸⁹⁷	Ordu-Aziziye Mahallesi Ocak Kongresi / 13.1.1960
Fatsa Merkez Bucak Kongresi / 10.7.1959	Ordu-Düz Mahalle Ocak Kongresi / 11.4.1960
Fatsa İlçe Kongresi / 19.10.1959	

Kaynak: BCA, 010.09.473.1366.7/ 12-17, 48-52, 56-65.

26 Nisan 1960 tarihinde Fatsa ve Kumru’da meydana gelen hadiseler hakkında malumat veren Ordu Valiliği; 11 Nisan 1960 tarihinde Fatsa’ya gelen muhalif milletvekillerinin izinsiz konuşma yapmaları üzerine, CHP Fatsa Yönetim Kurulu hakkında adli işlem başlatıldığını, soruşturmanın takipsizlik kararıyla neticelendiğini ve konuşma yapan CHP Ankara milletvekili Osman Alişiroğlu ile HP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş hakkında tahkikat açılması için Ünye Cumhuriyet

⁸⁹⁷Kongrede beyanat verenlerden CHP Ankara milletvekili Faik Ahmet Barutçu: CHP’nin, vatandaşların hep bir arada, refah içinde yaşamalarını isteyen bir teşekkül olduğunu ve milleti ikiye ayırmak gibi bir düşüncesinin bulunmadığını söylemiştir. Eşitlik, sevgi ve bağlılık parolasıyla hareket ettiklerine değinen Barutçu, mutluluğun yegâne şartının hürriyet olduğunu vurgulamış ve hürriyetin bulunmadığı yerde adaletsizliğin, denetimsizliğin ve derin sosyal acıların var olacağını ifade etmiştir. Denetim mekanizmasının özü gereğince DP ile mücadele ettiklerini açıklayan Barutçu, DP’nin, iktidara gelmeden önce vaat ettiği her şeyi unutarak, basına ve muhalefete söz söyleme hakkı tanımadığını beyan etmiştir. DP iktidarının, eline geçirdiği iktidarın sonsuza kadar kendisinde kalacağını düşündüğü ve geri kalmış ülkelerin yönetim şekillerini taklit ettiğini belirten hatip, bu hususları DP’nin yapmış olduğu iki büyük hata olarak tanımlamıştır. Barutçu, muhalefetin 1957 seçimlerinde DP’den daha fazla oy almasına rağmen, gerek Seçim Kanunu gerekse muhalefetin birleşmesini engellemek için çıkartılan kanun nedeniyle DP’nin tekrar iktidara geldiğine vurgu yapmıştır. DP iktidarının iktisadi açıdan eline geçen fırsatları yerinde kullanmadığından ve kendi kusurlarını örtmek için CHP’yi ihtilalcilikle ve nifakçılıkla itham ettiğinden bahseden Barutçu, CHP’nin insanlık hakları için mücadele verdiğini belirtmiş ve DP’nin muhalefetle uğraşmak yerine halkın sorunlarına çözüm bulması gerektiğini söylemiştir. CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin: milletin 1957 seçimlerinden tatmin olmadığına değinerek, “devlet radyosunun” kanunlara aykırı olarak seçim günü DP propagandası yaptığından söz etmiş ve bu işte sorumluluğu olanlardan zamanı geldiğinde hesap sorulacağını söylemiştir. Kıbrıs meselesine temas eden Yetkin; DP’nin, Yunanlıların çeşitli şımarıklıklarına göz yumarak, Kıbrıs’ta hak talep etme cesaretini onlara verdiğini belirttikten sonra, iktidarın başta İngiltere olmak üzere yabancı ülkelere aldığı yardımlar karşılığında Kıbrıs meselesinde geri adım attığını iddia etmiştir. Mali konulara da değinen Yetkin; iktidarın karşılıksız para basma politikası sonucunda Türk lirasının içeride ve dışarıda değer kaybettiğini ve ülkede çok büyük bir hayat pahalılığı yaşandığını belirtmiş, İstanbul’da istimlak edilen binaların ve Suriye sınırına mayın döşemek için istimlak edilen arazilerin sahiplerine hiçbir ödeme yapılmadığını ifade etmiştir. CHP Ordu milletvekili Ferda Güley: Adnan Menderes’in Isparta’da yaptığı konuşmada; “*Ben sabık Başbakan olmayacağım. ...Eskiden üniversite muhtariyeti, hakim teminatı, basın hürriyeti var mıydı da muhalefet şimdi onları istiyor.*” dediğinden bahsederek, iktidarın ebedi olmadığını belirtmiş ve hürriyeti kısıtlayan kanunların 1950’den sonra çıkarıldığını söylemiştir. DP’lilerin, Bayar ve Menderes’in fotoğraflarının yanına cami resimleri koyarak broşür bastırdıklarını ve Müslümanlığı Türkiye’de kendilerinin kurduğuna dair propaganda yaptıklarından söz eden Güley, CHP’nin Rum ve Ermenileri koverak, çanları susturarak ve minareleri yükselterek Anadolulu’da Müslümanlığı kurduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin İnönü sayesinde 2. Dünya Savaşına girmediğini ve demokrasiyle tanıştığını ifade eden Güley; DP iktidarının dini siyasete alet ettiğini, devletin parasını kendi malıymış gibi harcadığını, askeri vasıtaları ve “devlet radyosunu” şahsi menfaati için kullandığını ve ülkeyi partizanca idare ettiğini söylemiştir. BCA, 010.09.473.1366.7/ 60-65.

Savcılığı kanalıyla Adalet Bakanlığında izin istendiğini bildirmiştir. Kumru nahiyesinin 1 Nisan 1960 günü alınan kararla ilçe statüsüne kavuştuğuna değinen Valilik, bu sebeple tertip edilen merasim esnasında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalif hareketlerde bulunan CHP Ordu milletvekili Ferda Güley hakkında adli mercilere şikâyetle bulunulduğunu beyan etmiştir.⁸⁹⁸

İçişleri Bakanlığına 27 Nisan 1960'da bir yazı daha gönderen Ordu Valiliği; yapılan temaslar ve incelemeler neticesinde; Ordu'da aynı merkezden idare edildiği hissini verecek tarzdaki propagandaların özellikle muhalefet partilerine mensup kimseler tarafından yapıldığı kanaatine varıldığından bahsetmiştir. Bu propagandaların, Türk kadın ve kızlarının Hükümet tarafından Amerikalılara peşkeş çekildiğine; Türkiye'nin iktisadi ve mali bakımdan Amerikalıların emrine verildiğine; memleketin uçuruma sürüklendiğine; ordunun İsmet İnönü'ye bağlı bulunduğuna; memur ve sabit gelirli vatandaşların CHP'yi desteklediğine dair söylemler içerdiğini ifade eden Valilik, ayrıca, Tahkikat Komisyonunun 8 sayılı emrine uyularak, propaganda meselesi hakkında sözüne güvenilen şahısların bilgisine başvurulduğundan da söz etmiştir.⁸⁹⁹

Ordu Valiliği, bu bağlamda ilk olarak DP Ordu İl Başkanı avukat Kemal Şensoy'a müracaat etmiştir. 23 Nisan 1960 günü Valilik makamına davet edilen Şensoy'a, son zamanlarda CHP'nin olumsuz propagandalara giriştiğine ve vatandaşlara asılsız haberler yayıldığına dair duyular alındığından bahsedilmiş ve bu hususta bilgi sahibi olup olmadığı sorulmuştur.⁹⁰⁰

⁸⁹⁸ BCA, 010.09.473.1366.7/ 8. Fatsa Emniyet Amirliği tarafından hazırlanan zapta göre: 11 Nisan 1960 günü saat 14.00 sularında Samsundan Fatsa'ya gelen Alişiroğlu ve Çelikbaş, CHP Fatsa ilçe binasına giderek birer siyasi konuşma yapmışlardır. Yapılan konuşmaların hoparlörler aracılığıyla dışarıda bulunan vatandaşlara dinletilmesi ve siyasi toplantı yapmak hususunda Fatsa Kaymakamlığından izin alınmadığının anlaşılması üzerine, bu hareketlerin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı olduğu emniyet komiseri tarafından CHP Fatsa İlçe Başkanına bildirilmiştir. İlçe Başkanının bu uyarılara aldırış etmemesi üzerine sorumlular hakkında emniyet görevlilerince tutanak hazırlanmıştır. Valiliğin sunduğu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla; CHP milletvekilleri aynı gün Ordu'da düzenlenen CHP Düz Mahalle Ocak Kongresine katılmışlardır. Vekiller burada yaptıkları konuşmalarda Uşak ve Kayseri'de meydana gelen olaylardan dolayı iktidarı suçlamış, CHP üzerine haksız yere gelindiğini belirtmiş, bazı DP'lilerin usulsüz işler yaptığını değinmiş ve iktidarın hesapsız hareketleri sebebiyle ülkeyi mali bir bunalıma sürüklediğini ifade etmişlerdir. BCA, 010.09.473.1366.7/ 18, 48-49.

⁸⁹⁹ BCA, 010.09.473.1366.7/ 1.

⁹⁰⁰ BCA, 010.09.473.1366.7/ 6.

CHP temsilcilerinin fırsat buldukları her yerde ve zamanda, Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine dair propaganda yaptıklarından söz eden Şensoy, bu propagandaların, Türkiye'nin dış dünyayla özellikle Amerika'yla ilişkilerinin kesilmesine dayanan ve komünist âlemin işine yarayan bir mahiyete sahip olduğunu ifade etmiştir. Halen şehirde bulunan bazı CHP milletvekillerinin bu söylemleri gizlice yaymaya çalıştıklarından bahseden Şensoy, söz edilen propagandaların diğer bir yönünün de Amerika ile Türkiye arasındaki ceza hukuku meselesi olduğuna değinmiştir. Yarbay Morrison hadisesine atıf yapan Şensoy, bu olayın, gerek mahkeme süreci gerekse faile verilen ceza bakımından, Amerikalıların Türk Milleti üzerinde hükümler kurduğu iddiasıyla propaganda vesilesi olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Türkiye'nin iktisadi bakımdan Amerika'ya esir olduğuna dair dedikodular üretildiğine de değinen Şensoy, “bizim radyonun” bir komünist radyosu olduğunu belirtmiş ve CHP'lilerin bu radyonun dinlenmesi hususunda halkı teşvik ettiğini söylemiştir.⁹⁰¹

24 Nisan 1960 günü ifade veren Ordu tüccarlarından Fahri Bacınoğlu, CHP propagandalarında; Amerikalıların Türk kadın ve kızlarının namusuna tasallut ettiğinden; Trabzon'da bir caminin Amerikalılara kilise olarak verildiğinden; sonraki nesillerin dahi ödeyemeyeceği miktarda borçlanıldığından; cami ve minareler hariç her şeyin Ziraat Bankası tarafından ipotek altına alındığından; vatandaşların ve gazetecilerin hürriyetlerinden mahkûm bırakıldığından; Anayasayı ihlal eden iktidara karşı, olay çıkarmak pahasına, korkmadan ve yılmadan her türlü mücadelenin yapılacağından; memurların % 90'ının CHP'yi desteklediğinden; ünlü generallerin ve eski muhariplerin, memleketin bir halaskarı olan İsmet İnönü'yü desteklediğinden; İnönü'nün ihtilal marifetiyle yeniden iktidara gelebileceğinden; ülkeyi içinde bulunduğu kötü durumdan ancak İnönü'nün kurtarabileceğinden; iktidarın ve özellikle Menderes'in mürtecilerle işbirliği yaptığından; DP mensuplarının suiistimal ve hırsızlık yaparak mal üstüne mal sahibi olduklarından; Celal Bayar'ın, yakınlarından birini ecnebi bir şahısla evlendirdiğinden; kaybetmekten korkan iktidarın seçim yapmaya yanaşmadığından; halkın son alınan kararlara başkaldıracağından ve İnönü'nün bu hususta iktidarı uyararak; “*sizi ben*

⁹⁰¹ BCA, 010.09.473.1366.7/ 6-7.

dahi kurtaramam” şeklinde bir Meclis konuşması yaptığından bahsedildiğini açıklamıştır.⁹⁰²

Bilgisine başvuru yapılan şahıslardan Kaydibi köyü sakinlerinden Ferhat Köymen, 25 Nisan 1960 tarihli ifadesinde: partili partisiz birçok kişiyle yaptığı konuşmalarda, Amerikalıların Türk kadınlarıyla “*düşüp kalktıklarına*” ve Hükümetin bu işe göz yumarak imkân verdiğine dair rivayetlerden bahsedildiğini anlatmıştır. Son günlerde Ordular arasında, milyonlarca para sarf edilerek yapılan Ordu Devlet Hastanesinin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığına dair söylenti yayıldığını belirten Köymen, bu söylemin de CHP propagandalarından biri olduğuna değinmiş ve vatandaşları bu hususlarda bilgilendirdiğini ifade etmiştir.⁹⁰³

Valilik tarafından ifadesi alınan son şahıs DP Ordu İl Yönetim Kurulu üyelerinden, Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği denetçisi Hamdi Mağden’dir. Davet üzerine 27 Nisan 1960 günü Valilik makamında bilgi veren Mağden, CHP’lilerin kulaktan kulağa; Türk kadın ve kızlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine ve Türkiye’de suç işleyen Amerikalıların Türk kanunlarına göre değil, kendilerine müsamaha gösteren Amerikan kanunlarına göre yargılandıklarına dair propaganda yaptıklarından söz etmiştir. Hükümetin birçok yeri Amerikalılara sattığına dair de dedikodular üretildiğinden bahseden Mağden, bu propagandalarda; Perşembe’de bulunan, Türk Hava Kuvvetlerinin emrinde ve tamamen Türk askerlerinin denetimi altında olan, radar üssünün de bahis konusu yapıldığını ve Perşembe’de birçok yerin Amerikalılara satıldığına dair söylemler üretildiğini beyan etmiştir.⁹⁰⁴

2.2.41. Rize Vilayetinden Verilen Bilgiler

Rize Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Nisan 1960 tarihli yazıda; 1957 seçimlerinden sonra CHP mensuplarınca düzenlenen kongre ve siyasi maksatlı sohbetlerde suç unsuru taşıyan sözler sarf edenler hakkında yürütülen adli işlemlere dair bilgiler vermiştir.⁹⁰⁵

⁹⁰² BCA, 010.09.473.1366.7/ 4-5.

⁹⁰³ BCA, 010.09.473.1366.7/ 2.

⁹⁰⁴ BCA, 010.09.473.1366.7/ 3.

⁹⁰⁵ BCA, 010.09.471.1362.7/ 4-12, 14-15, 18-20.

CHP Kars milletvekili Rasim İlter'in, 16 Ekim 1958 tarihinde Karadere nahiyesi kahvehanesinde yaptığı konuşmada; DP'nin, iktidarı bırakması gerektiği halde hesap vermekten korktuğu için bu yola başvurmadığına, ülkenin uçuruma sürüklendiğine ve memleketi soyan DP'nin 130 ton altını Amerikalılara verdiğiine dair sözler sarf ettiğini belirten Rize Valiliği; şahıs hakkında, Hükümeti küçük düşürmek ve halkın devlete olan güvenini sarsmak suçlamasıyla, Karadereliler tarafından kaleme alınan tutanağın adli mercilere tevdi edildiğini ve Karadere Cumhuriyet Savcılığının, İlter'in dokunulmazlığının kaldırılması maksadıyla hazırladığı evrakı Adalet Bakanlığına gönderdiğini ifade etmiştir.⁹⁰⁶

14 Aralık 1959 tarihli CHP Tophane Bucak Kongresinde⁹⁰⁷ söz alan CHP Adana milletvekili Kemal Satır ve CHP Ordu milletvekili Ferda Güley'in konuşmalarında suç unsuru bulunduğuna değinen Rize Valiliği; şahıslar hakkında hazırlanan evrakın, tahkikat izni alınması maksadıyla Adalet Bakanlığına gönderildiğini belirtmiştir.⁹⁰⁸

Rize Valiliğinin bahsettiği hadiselerden bir diğeri, 25 Nisan 1959 günü vuku bulmuştur. Derepazarı nahiyesine bağlı Fıçıcılar köyünden ihtiyar heyeti üyesi Hasan K., 26 Nisan 1959 tarihinde Nahiye Müdürlüğüne müracaat ederek; Turan S. adlı şahsın, 25 Nisan 1959 gecesi köy camisinde parti münakaşası yaptığı esnada; *"Menderes camiye giremez, girse de çarpılır. Londra'ya gitti uçaktan düştü ölmedi. Ben onu tanımıyorum."* mealinde konuştuğunu ve bu sözlere karşı çıkması üzerine

⁹⁰⁶ BCA, 010.09.471.1362.7/ 4, 14-15.

⁹⁰⁷ Kongrede Satır ve Güley'in yanı sıra CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ve CHP Ankara milletvekili Hasan Tez birer konuşma yapmışlardır. Aksal; bir haftadan beri Karadeniz'de temaslarda bulduklarını belirterek ekonomik meseleler üzerinden DP'yi eleştirmiştir. CHP'nin birçok zorluğa rağmen iki milyar lira borçla iktidarı devrettiğine değinen Aksal; DP'nin aldığı dış yardımlara rağmen on iki milyar lira borçlandığını ve memlekete 25 milyar liralık yatırım yaptığını söylemiştir. Satır; iktidarın ekonomide yanlış hamleler yaptığını ve başarısızlıklarını örtbas etmek için çeşitli önlemler almaya çalıştığını söylemiş; ülkede büyük bir asayiş sorunu olduğuna değinerek sözü Uşak hadiselerine getirmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in, İnönü'nün Uşak'ta vurulması için Vali'ye emir verdiğini iddia eden Satır, Namık Gedik'i *"eşkiyaların hamisi"* olmakla itham etmiştir. Güley; DP iktidarının, demokrasiyi var eden birçok unsuru ortadan kaldırdığına değinerek, özellikle basına uygulanan yaptırımlar üzerinden eleştiriler yapmış ve DP'lilerin, muhalefetteyken istifade ettikleri basına iktidar olunca zulmettiğini söylemiştir. CHP döneminde yok edilen verem, sıtma, frengi gibi illetlerin yerine, DP iktidarında suiistimal, israf ve partizanlığın geldiğinden söz eden Güley, namuslu demokratların da desteğiyle gelecek seçimleri CHP'nin kazanacağını ifade etmiştir. Tez ise; iki seneden beri köylerin ihtiyaçları için bütçeden beş yüz milyon lira tahsisat ayrılmasına rağmen, bu paraların elli ton iskambil kâğıdı ve büyüklerin içip sarhoş olması için viski ithal edildiğini iddia etmiştir. Gelecek seçimleri CHP'nin kazanacağını söyleyen Tez, konuşmasını *"Seçimi kazandığımız halde [iktidarı] vermezlerse Büyük Millet Meclisi önünü insan leşleri götürür."* diyerek sonlandırmıştır. BCA, 010.09.471.1362.7/ 7-12.

⁹⁰⁸ BCA, 010.09.471.1362.7/ 4-5.

kendisini darp ettiğini belirterek şikâyetle bulunmuştur. Adliyeye verilen Turan S., 28 Aralık 1959 tarihinde Rize Asliye Ceza Mahkemesi tarafından, iki ay on beş gün hapis ve 233 lira 30 kuruş ağır para cezasına çarptırılmıştır.⁹⁰⁹

22 Mart 1960 tarihli CHP Rize Merkez İlçe Kongresinden de bahseden Rize Valiliği, kongrede söz alan CHP Rize İl Başkanı Avukat Mehmet Ali Kumbasar'ın;

“Arkadaşlar seçimler yakındır, bu seçimlerde iktidar partisi mensupları tarafından reyler üzerinde hile yapıldığını müşahede ettiğiniz takdirde vurun kendilerine fırsat vermeyin. Seçimlerde Devlet vasıtasıyla propagandaya çıkanlar kim olursa olsun ister Valinin arabası ister başka bir resmi araba olsun lastiklerini patlatın motorunu kırın gitmelerine meydan vermeyin. Camilerde veya köylerde hocaların size yani Halk partililere dinsizdir diye propaganda yaptığını gördüğünüzde göz yummayın kafalarını patlatın korkmayın ben arkanızdayım.”

şeklinde hitapta bulunduğunu; kongrede görevli hükümet komiserinin şahıs hakkında, halkı kanunsuz bir harekete teşvik etmek ve vatandaşlarda telaş ve heyecan uyandıracak biçimde konuşma yapmak suçlamasıyla tutanak hazırladığını ve bu tutanağın adli mercilere intikal ettirildiğini açıklamıştır.⁹¹⁰

2.2.42. Samsun Vilayetinden Verilen Bilgiler

Samsun Valiliği, İçişleri Bakanlığının 18 Nisan 1960 tarihli telefon emirlerine karşılık olarak gönderdiği 21 Nisan 1960 tarihli yazıyla; 1957 seçimlerinden sonra Samsun hudutları dâhilinde CHP organları tarafından meydana getirilmiş olaylara ve ileri sürülen beyanlara ait dosyaları Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁹¹¹

Bakanlıktan gelen emir üzerine İlçe Kaymakamlıklarından malumat isteyen Samsun Valiliği, 19 Nisan 1960 tarihinde Kaymakamlıklardan cevap almıştır. Bu bağlamda; Bafra, Havza, Terme ve Kavak Kaymakamlıkları, ilçede 1957 seçimlerinden sonra CHP mensupları tarafından meydana getirilmiş bir hadise ve ileri sürülmüş bir beyan olmadığını belirtirken⁹¹²; Alaçam, Lâdik ve Vezirköprü Kaymakamlıkları ise, belirten hususlar hakkında birtakım bilgiler vermişlerdir.⁹¹³

⁹⁰⁹ BCA, 010.09.471.1362.7/ 5, 18-20.

⁹¹⁰ BCA, 010.09.471.1362.7/ 5.

⁹¹¹ BCA, 010.09.472.1364.3/ 5-90.

⁹¹² BCA, 010.09.472.1364.3/ 21-22, 28-30.

⁹¹³ BCA, 010.09.472.1364.3/ 7-20, 23-24.

Alaçam Kaymakamlığı, 1957 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Bayramına denk gelen 29 Ekim 1957 gecesi vuku bulan hadise ve CHP mensuplarının beyanları⁹¹⁴ hakkında malumat sunmuştur. Kaymakamlık, Cumhuriyet Bayramı gecesi DP ilçe binası önünde davul çalarak kutlama yapan DP'liler ile düzenledikleri fener alayıyla DP binası önünden geçen CHP'liler arasında elektriklenme meydana geldiğini ve durumu haber alan Kaymakamın, DP Samsun milletvekili Fikri Şen'in de yardımıyla muhtemel bir hadisenin önüne geçtiğini ifade etmiştir. Olay sebebiyle CHP Alaçam İlçe Başkanı Fevzi Geveci ve 73 arkadaşı hakkında, 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet, kanuna muhalefet etmeye teşvik, Türk Bayrağına hakaret ve mala zarar verme suçlarından Alaçam Cumhuriyet Savcılığı tarafından tahkikat başlatıldığını, hazırlanan iddianame ile Alaçam Asliye Ceza Mahkemesinde kamu davası açıldığını ve hâkimin üstlenmeyi reddettiği bu davanın Bafra Asliye Ceza Mahkemesine nakledildiğini belirten Alaçam Kaymakamlığı; bahsi geçen 74 suçlunun delil yetersizliğinden beraat ettirildiğini açıklamıştır. Alaçam Cumhuriyet Savcılığının hazırladığı iddianamede; suçluların, DP'nin iktidarda kalışını protesto etmek maksadıyla, Cumhuriyet Bayramını da vesile sayarak, fener alayı bahanesiyle toplu bir biçimde “yayaya şaşşaşa İsmet Paşa çok yaşa” tezahüratı eşliğinde ve bir hadise çıkarmak amacıyla, birkaç defa DP binasının önünden geçtikleri, bu arada DP'li bazı şahıslara saldırarak onları darp ettikleri; DP binasının camlarını kırdıkları ve Şeref A. ile üç arkadaşının DP binasında asılı duran Türk Bayrağını koparıp yere düşürerek, bayrağın yırtılmasına sebep oldukları ifade edilmiştir.⁹¹⁵

Lâdik Kaymakamlığı, DP Lâdik İlçe Başkanı Nuri Karahan'ın 14 Ekim 1958 tarihinde Lâdik Cumhuriyet Savcılığına başvurarak; 15 gün önce bir otobüs yolculuğu esnasında CHP Lâdik İlçe Başkanı Mustafa Boyar'ın, “*Irakta olduğu gibi bizde de bu hükümeti devirmekten başka çare yoktur. Bu da yapılacaktır.*” diye konuştuğundan bahisle, şahıs hakkında kanuni işlem yapılmasını istediğinden söz

⁹¹⁴ Alaçam Kaymakamı Emir Hüseyin Köroğlu, 19 Nisan 1960 günü hususi bir görüşme yaptığı DP Alaçam İlçe Başkanı Hasan Göl'ün, aralarında Gümenüz köyü CHP Ocak Başkanının da bulunduğu CHP mensubu birkaç kişinin, on beş günden beri umuma açık yerlerde; “*Ordu bizim arkamızdadır*” tarzında laflar söylediklerinden bahsettiğine değinmiş ve bizzat yaptığı soruşturma neticesinde; CHP mensuplarının 1957 senesinden sonra Alaçam'da yürüttükleri propagandaların, Hükümetin yanlış bir iktisadî politika izlediği, köylünün aşırı miktarda borçlandığı ve halkın geçim sıkıntısına düştüğü şeklindeki söylemler üzerine temellendirildiğini ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 24.

⁹¹⁵ *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 23-24.

etmiş ve yapılan hazırlık soruşturması neticesinde savcılığın takibata mahal bulunmadığı yönünde karar verdiğini açıklamıştır.⁹¹⁶

Vezirköprü Kaymakamlığı ise, CHP mensupları hakkında, 11 Nisan 1960 günü Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı hareket etmek suçundan, Vezirköprü Cumhuriyet Savcılığı tarafından açılan soruşturma hakkında bilgi vermiştir. Kaymakamlığın olay hakkında Samsun Valiliğine sunduğu evrakta; CHP Vezirköprü İlçe Başkanı Saim Dinler ile parti teşkilatından Nurettin Cerit ve Osman Kamsız'ın, CHP milletvekilleri Hasan Tez, Orhan Öztrak, İbrahim İmirzalıoğlu ve Muammer Akpınar'la birlikte CHP Vezirköprü ilçe binasına geldiklerinden ve burada izinsiz bir şekilde partililere ve vatandaş topluluğuna hitapta bulduklarından söz edilmiştir. Vezirköprü Cumhuriyet Savcılığı, 14 Nisan 1960 tarihinde Vezirköprü Kaymakamlığına gönderdiği yazıda; Dinler, Cerit ve Kamsız'ın Asliye Ceza Mahkemesinde görülen davalarının 21 Nisan 1960 tarihine ertelendiğini ve milletvekilleri hakkında, dokunulmazlıklarının kaldırılması için, Adalet Bakanlığına yazı gönderildiğini beyan etmiştir.⁹¹⁷

Valilik, ilgili yazıyla birlikte, Samsun Vilayet merkezinde düzenlenen 23 Ekim 1958 tarihli CHP Samsun İl Kongresi⁹¹⁸, 9 Ağustos 1959 tarihli CHP Hançerli Mahallesi

⁹¹⁶ BCA, 010.09.472.1364.3/ 19-20.

⁹¹⁷ BCA, 010.09.472.1364.3/ 7-11.

⁹¹⁸ Kongrede konuşma yapan CHP milletvekillerinden Faik Ahmet Barutçu (Ankara), ülkenin senelerden beri rejim buhranı yaşadığını ve iktisadi sorunların bu buhrana eşlik ettiğini söylemiş; demokrasi ve anayasa kavramlarını çoğunluğun tekeline veren DP iktidarında, vatandaşların bir kısmının kötü muameleye maruz kaldığından bahsederek, DP'nin Türkiye'yi geri memleketler seviyesine düşürmek hevesinde olduğunu iddia etmiştir. Demokrasi rejiminde yöneticilerin Meclis karşısında hesap verme zorunluluğunda olduğunu belirten Barutçu, iktidar mensuplarının bu kaideye riayet etmediklerini ve milletvekillerinin TBMM'de ülke meselelerini müzakere etme imkânı bulamadıklarını beyan etmiştir. Adnan Menderes'in, Türkiye'de basın ve muhalefetin özgür olduğunu söylemesine rağmen, bu söylemin gerçeği yansıtmadığını savunan Barutçu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun yalnızca muhalefet hakkında tatbik edildiğinden ve radyonun Meclis müzakerelerini tek taraflı bir biçimde vatandaşa aksettirdiğinden söz etmiştir. İktidarın tüm vatandaşlara eşit muamele yapması gerektiğine vurgu yapan Barutçu, muhalefetin “*uşaklık ve hıyanete*” asla tahammül etmeyeceğini belirtmiş ve demokratik haklar teminat altına alınmadıkça ülkeye huzur gelmeyeceğini söylemiştir. Menderes'in; “*bizde hâkim teminatı tamdır*” demesine rağmen, hâkimlerin Adalet Bakanının bir emriyle emekliye sevk edildiğini açıklayan Barutçu; demokrat olmak için hürriyetleri, gerçekleri ve muhalefeti sevmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Menderes'in “*iktisadi kalkınma yapıyoruz*” söylemi karşısında CHP'nin, iktidarın büyük bir israf içerisinde olduğunu savunduğundan bahseden Barutçu, “*para ayarlamasına*” yönelik tedbirlerin ülkede yaşanan hayat pahalılığını katbekat artırdığını açıklamıştır. İsmet İnönü'nün, “*kuru gücütlüye pabuç bırakmaz*” türden güçlü bir muhalefet yürüttüğünü vurgulayan Barutçu; iktidarda kalmak için çalışmak ve tahammül göstermek gerektiğini belirterek, tahammülü kalmayanların istirahat çekilmesini istemiştir. Nüvit Yetkin (Malatya), ülkenin “*gazlı, coplu ve dipçikli*” DP idaresi altında bulunduğunu ve DP'nin, muhalefet karşısında “*vatan cephesi*” kurmak istemesine rağmen,

Ocak Kongresi,⁹¹⁹ 4 Ekim 1959 tarihli CHP Merkez Bucağı Kongresi, 9 Aralık 1959 tarihli CHP Merkez İlçe Kongresi ve 10 Nisan 1960 tarihli CHP Samsun İl

vatandaşların, CHP'nin şahsında bir "vatan cephesi" meydana getirdiklerini iddia etmiştir. Muhalefeti "şeytan" olarak gören bir anlayışın ülkeye hayır getirmeyeceğini belirten Yetkin; tek taraflı ve gerçeklere aykırı yayın yapıp, "vatandaşların yarısına sövmekle meşgul olan" "devlet radyosunun" siyasi tansiyonu yükselttiğinden bahsetmiştir. Tek parti devrinde Milli Şefin "elini öpen,[ona] methiyeler yazanların" CHP'den ayrılıp DP'ye geçtiğini ve CHP'de "el etek öpen" kimsenin bulunmadığını ifade eden Yetkin; Adnan Menderes'in, CHP'den partisine miras kalan 280 milyon Osmanlı altının hesabını her bir vatandaşa vermeye mecbur olduğunu beyan etmiştir. Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), DP yöneticilerinin ülkede kıtlık yaşanmayacağını vaat etmiş olmalarına rağmen, milletin yokluk içinde kıvrandığını söylemiş; ülkenin ehliyetli kişilerce yönetilmesi gerektiğine vurgu yapmış; DP'nin 8 sene zarfında içten ve dıştan temin ettiği 48 milyar Türk lirasının hesabını soracaklarını belirtmiş ve meşru yollarla teslim ettikleri iktidarı yine meşru yollarla ellerine geçireceklerini ifade etmiştir. Reşit Önder (Tokat), DP'lilerin 1946'dan beri Türk milletine mantıktan uzak vaatler verdiklerini söylemiş; Adnan Menderes'in 1956 yılında Kütahya Şeker Fabrikasını açarken "pahalık yok, her mahallede milyoner türemiştir" dediğinden bahisle, İstanbul ve Ankara'da "naylon şirketler" kurulmak suretiyle milyonerler yaratıldığını savunmuştur. DP'lilerin yaptıkları seyahatlerin ülkeye faydadan çok zarar getirdiğini ifade eden Önder; Celal Bayar'ın, son gezisinden kendisi ve 28 kişilik mahiyetine ait olan 400 bavulla yurda döndüğünü ve bu bavullardan, içinde buhara kürklerinin bulunduğu, 190 tanesinin Bayar'a ait olduğunu iddia etmiştir. CHP devrinde 3-4 adet çimento fabrikası olması rağmen vatandaşların torbası 250 kuruştan çimento alabildiğini, DP devrinde ise, birçok çimento fabrikası kurulmasına rağmen vatandaşın ancak kapı kapı dolaştıktan sonra torbası 10-12 liradan çimento bulabildiğini ayrıca, CHP devrinde 100 kuruş olan şekerin DP iktidarında 260 kuruştan vatandaşa satılıp, 26 kuruşa Filistin ve İsrail'e ihraç edildiğini savunan Önder; radyonun övgüyle bahsettiği dış yardımların da, iflas etmekten olan birine yapılan yardım mahiyetinde olduğunu beyan etmiştir. Menderes'e yönelik eleştirilerini, "çiftlik idaresinden başka idarede çalışmayan kimseden memleket idaresi beklemek abes olur", diyerek devam ettiren Önder; Celal Bayar'ın doğup büyüdüğü Umurbey köyüne 10 milyon lira sarf edilerek betonarme evler, çocuk parkları ve banka binaları yapılmasını eleştirerek, yapılan bu masrafların hesabının bir gün mutlaka sorulacağını söylemiş ve "vatandaş bir kapı kilidi, bir cam ve bir çivi bulamazken, iktisadi kalkınmadan bahsetmek ayıptır" diyerek sözlerine son vermiştir. BCA, 010.09.472.1364.3/ 81-85.

⁹¹⁹ Kongrede birçok CHP'li milletvekili söz almış ve bilhassa DP Samsun milletvekili, aynı zamanda Bayındırlık Bakanı, Tevfik İleri üzerinden DP iktidarına yoğun eleştirilerde bulunmuşlardır. Bekir Şeyhoğlu (Tokat), suiistimallerin hesabını soracaklarını belirterek, Tevfik İleri'nin sigaranın paketinin 5 kuruşa içileceğini vaat etmiş olmasına rağmen vatandaşın bir tek sigarayı bu fiyattan içtiğini söylemiş; Menderes'in her mahalleden bir milyoner yaratılacağına dair söylemine atıf yaparak, Ziraat Bankasının paralarını peşkeş çeken bir zümrenin milyoner olduğunu iddia etmiştir. DP'nin dini siyasete alet ettiğini savunan Şeyhoğlu; Menderes'in Londra'da yaşadığı uçak kazasından bahisle, kaza esnasında uçakta Kıbrıs meselesiyle hiçbir alakası bulunmayan kişilerin olduğunu belirtmiş ve Reyhan S. isimli kadının uçakta ne amaçla bulunduğu cevabının iktidar tarafından kendilerine verilemediğini izah etmiştir. Adnan Menderes'in Meclise uğramadığını, birçok DP'li milletvekilinin suiistimal yaptığı halde bu suiistimallerin üzerinin örtüldüğünü ve kanunların sadece muhalefet hakkında tatbik edildiğini savunan Şeyhoğlu; şayet CHP devrinden hesap sorulacaksa, bu hesaba o devirde CHP içinde görev almış Bayar ve Menderes'in de dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Abdullah Yayıoğlu (Maraş), "Yunanı denize döken Lozan kahramanı" İnönü'ye reva görülen muamelenin DP'nin "yüz karası" olduğunu beyan ettikten sonra, ucuzluk vaadiyle iktidara gelen DP zamanında Türk parasının değer yitirdiğini; 180 milyon liraya mal olması düşünülen Adana Barajına 380 milyon lira harcandığını; millet ilaç bulamazken dışarıdan viski ithal edildiğini söylemiş ve CHP'lilerin de en az DP'liler kadar Müslüman olduklarını ifade etmiştir. Faruk Ayanoğlu (Tokat), Tevfik İleri'ye yoğun eleştiriler yönelttiği konuşmasında; İleri'nin, Nazım Hikmet'e methiyeler yazmış bir kişi olduğu halde CHP'yi komünistlikle itham etmekten de geri durmadığını, babasına ancak mahkeme kararıyla nafaka vermek durumunda kaldığını ve dini siyasete alet ettiğini söylemiştir. Türk insanının, Amerika'dan gelen et ve buğday yardımı olmasa aç kalacağına ve iktidarın yabancı memleketlere dahi "avuç açtığına" değinen Ayanoğlu; DP'nin aldığı dış borçlar sebebiyle her Türk evladının 8000 lira borçlu olarak doğduğunu savunmuştur. Hasan Tez (Ankara), CHP milletvekilleri olarak tüm yurdu dolaşıp, DP'nin suiistimal ve hırsızlıklarını vatandaşlara

Kongresi⁹²⁰ hakkında tutulan hükümet komiseri raporlarını ve CHP mensuplarının Vilayet merkezinde çıkardığı olaylara⁹²¹ dair evrakı da Bakanlığa sunmuştur.⁹²²

anlattıklarını ve Karadeniz gezilerinin bu hususta büyük önem arz ettiğini belirterek konuşmasına başlamıştır. İflas etmiş bir anonim şirket hüviyetindeki DP'ye mensup kişilerin, fakir Türk insanının parasıyla alınmış benzinleri şahsi arabalarında kullandıklarını iddia eden Tez; Türkiye nüfusunun 26 milyon olmasına rağmen, “devlet radyosunun” 70 milyon kişinin “vatan cephesine” geçtiğine dair yayınlar yaptığını açıklamıştır. Menderes'e yönelik eleştirilerini; “*C.H.P.sinin başında pamuk tarlalarının kâhyaları yok kumandan var*” diyerek ifade eden Ayanoglu; DP'nin ne şartta olursa olsun iktidarı vermeyeceğine dair söylemler üretildiğinden bahsederek, bu söylemlere karşı tepkisini “*bize rey vereceksiniz onlar iktidarı vermeyeceklermiş. [...] Menderes iktidarı vermezse başını koparır iktidarı alırız*” diyerek ortaya koymuş ve sözlerine son verirken, “*15 sene evvel Amerika'da kesilmiş kokmuş etleri vatandaşa yedirerek bu milletten rey alamazlar C.H.P.si mutlaka iktidara gelecek sizin hakkınızı yiyen bu insanların adil mahkeme huzurunda hesabını görecekler*” ifadelerini kullanmıştır. Rıza Tekeli (Adana), DP'nin ölçsüz vaatlerinin farkına varan Türk milletinin artık “*gözünü açtığını*” söylemiş; Zonguldak Kömür İşletmesinin, önceden tonu 35 lira olan kömürü 90 liradan sattığı halde 970 milyon lira borçlu olduğunu belirtmiş ve partizan bir idare benimseyen DP'nin, bu borçları, yaptığı zamlar vesilesiyle vatandaşın omzuna yüklediğini ifade etmiştir. Halim Ateşalp (Sivas), DP mensuplarının, vatandaşların dertlerine deva olmak yerine, “*alavereli dalavereli*” usullerle zengin olduklarını ve yanlış yola saptıklarını iddia etmiştir. Toprak köylüsünün bin bir sıkıntıyla, traktör sahiplerinin de yedek parça yokluğuyla mücadele ettiği ortamda DP'nin ülke kalkınmasından bahsetmesinin hiçbir anlam ifade etmediğini vurgulayan Ateşalp; iktidarın vatandaşları birbirine düşürüp, CHP'yi dinsizlikle ve ehli saliplikle itham ettiğini belirtmiş ve vatandaşın oylarıyla iktidara gelecek olan CHP'nin, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtaracağını ifade etmiştir. Ferda Güley (Ordu), DP iktidarının, karaborsacılık yoluyla zengin ettiği milyoner vasıtasıyla “vatan cephesine” para aktardığını iddia ederek; köy yollarının yapımı için 1959 bütçesine konan 70 milyon liranın büyük bir kısmının da Tevfik İleri marifetiyle “vatan cephesine” aktarıldığını savunmuştur. *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 58-64.

⁹²⁰ Kongrede konuşma yapan CHP milletvekillerinden Hasan Tez (Ankara); Sinop ve ilçesi Gerze'den Samsun İl Kongresine katılmak üzere hareket eden vatandaşların Gerze'de yollarının kesildiğinden bahsederek, Sinop Valisini DP'ye hizmet etmekle itham etmiş; Hükümetin, yabancı devlet yetkililerinin ağırlanması ve DP kongreleri için milyonlarca lira harcadığını belirtmiş; “devlet radyosunun” DP'nin propaganda aracını haline getirildiğini; Türkiye'de suç işleyen Amerikalıların, Amerikan mahkemelerince yargılanıp, küçük cezalara çarptırıldıklarını ve seçimleri kazandığı halde iktidarı CHP'ye teslim etmek istemeyenlerin “*ayaklar altında param parça*” edileceklerini söylemiştir. Osman Alişiroğlu (Kırşehir); DP'nin vatandaşları sindirmek amacıyla şiddet politikasına yöneldiğini; galeyana gelen milli irade ve milli şuuru hiçbir kuvvetin durduramayacağını; Türkiye'de idealist vatan evlatları ile onların karşısındaki DP'lilerin iki grup halinde çatıştıklarını; Ramazan ayında Ankara Palas'ta “*çıplak kadın oynatanların*” din ve imandan bahsetmeleri yetmezmiş gibi CHP'lileri dinsizlikle suçladıklarını; DP'nin orduyu siyasete alet ettiğini; 1950'de servetinin olmadığını söyleyenlerin, Meclise girince milyoner olduklarını; maaş dahi almadığı söylenen Adnan Menderes'in Park Otel ve daha birçok yerdeki masraflarının örtülü ödenekten karşılandığını beyan etmiş ve 26 milyon Türk milletinin hak ve hukukunu kimseye çiğnetmeyeceklerini vurgulamıştır. *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 34-38.

⁹²¹ Samsun Valiliği, 9 Ağustos 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Hançerli Mahallesi Kongresinin öncesinde ve sonrasında yaşanan hadiseleri, CHP mensuplarının 1957 seçimleri sonrasında Samsun vilayet merkezinde sebebiyet verdikleri olaylar bağlamında Bakanlığa rapor etmiştir. Rapora göre hadiseler şu şekilde cereyan etmiştir: Karadeniz gezisine çıkmış bulunan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, beraberinde otuz CHP milletvekili ve basın mensupları olduğu halde Ordu Vapuru ile 9 Ağustos 1959 günü saat 14.30'da Samsun Limanına gelmiştir. Heyetin Samsun'a gelişinde 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun ihlal edilebileceğini dikkate alan Valilik gerekli önlemleri almışsa da, CHP heyetinin iskeleden şehre ilerlemekte olduğu esnada ilk hadise meydana gelmiştir. 100 kişilik bir grubun Gülek'in teşvikiyle kendisini omuzlar üzerine alması üzerine, bu hareketin kanunlara aykırı olduğu şahıslara defalarca ikaz edilmiş ancak tüm ikazlara rağmen şahıslar kongre mahalline kadar eylemlerini devam ettirmiştir. Muhtelif yerlerde dağıtmaya çalışılan kalabalık yer yer 3-4 bin kişiye varan bir hal almış ve güvenlik güçlerinin kalabalığı dağıtma

2.2.43. Sinop Vilayetinden Verilen Bilgiler

Sinop Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 6 Mayıs 1960 tarihli yazıda: Sinop genelinde, Devlet ve Hükümet büyüklerini küçük düşürücü mahiyetteki söylentiler hakkında, bu söylentilerden haberdar olan ve kendisine güvenilen şahısların bilgisine başvurulduğu belirtilmiş ve şahısların ifade tutanakları yazıya ekli olarak Bakanlığa sunulmuştur.⁹²³

Sinop'ta ve Sinop'a bağlı ilçelerden Boyabat, Durağan, Erfelek ve Gerze'deki sorgu işlemleri 4-6 Mayıs 1960 tarihlerinde Sinop Emniyet Amiri Nevzat Ayaz ve Sinop Jandarma Kumandanlığı Vekili Kıdemli Binbaşı Ziyaeetin Sabuncu nezaretinde yapılmıştır. Ayancık'taki ifadeler Belediye Başkanı Bahattin Karakaş tarafından alınırken, Türkeli'deki işlemleri İlçe Jandarma Kumandanlığı yürütmüştür.

Türkeli İlçe Jandarma Kumandanlığı, Türkeli'nin Reyfez köyünden Salim oğlu Satu isimli bir şahsın asılsız propagandalar yaptığını haber aldığından, 1-2 Mayıs 1960 tarihlerinde bu mevzu ile alakalı olarak Şaban G. ve Şakir A.'nın bilgisine başvurmuştur. Şaban G.; uzun zaman önce köyden ayrılıp, Ankara ve Zonguldak'ta yaşayan Satu'nun CHP mensubu olduğunu belirtmiş ve bu kişinin, memleketin Hükümet tarafından Amerikalılara satıldığını; Türkiye'nin Amerikan müstemlekesi

teşebbüsleri CHP milletvekili Hasan Tez, CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı Rıza Işıtan, partili Nuri Ceritoğlu ve bazı vatandaşların müdahalesiyle başarısız kalmıştır. CHP heyeti 6761 sayılı Kanunu ihlal ederek saat 15.15'te kongre mahalline gelmiştir. Kongrenin sona ermesini takiben yaşanan olaylar şöyle gelişmiştir: Kongreye katılan halk, sinema binasını terk etmeye başlar başlamaz güvenlik güçleri tarafından dağıtmaya başlanmıştır. CHP heyetinin kongrenin yapıldığı sinemadan başlattığı yürüyüşe iştirak eden halkın, kurulan polis barikatıyla ikiye bölündüğü sırada, CHP Ordu milletvekili Ferda Güley; *"bu kanunu nasıl tatbik edersin, nasıl müdahale edersin"* diyerek, Emniyet Birinci Şube Amiri Komiser Şerafettin Gökceören'e müdahalede bulunmuş ve komiserin kravatını tutarak çekmiştir. Güley, CHP Gümüşhane milletvekili Nihat Sargınalp ve bazı vatandaşların, tekme ve yumruklar savurdıkları komiser, yerlerde sürüklenmeye başlamışsa da araya girenlerin müdahalesiyle bu zor durumdan kurtarılmıştır. Bu esnada CHP Ankara milletvekili Recep Dengin de; *"nerede bu memleketin namussuz valisi"* diyerek bağırarak ve hadiseleri gören DP milletvekilleri ve mensupları durumu Emniyet Müdürlüğüne aksettirmişlerdir. Mağdur komiser 10 gün iş göremez raporu almış ve hadiseler hakkında tutulan zabıtlar Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiştir. Yaşananlardan sonra, CHP heyetine otomobillerine binmeleri teklif edilmişse de bu teklif kabul görmemiş ve yapılan tüm uyarılara rağmen Gülek, yolcu iskelesine kadar kalabalığın omuzlarında gelmiştir. Gülek'i omuzlayanlardan Mehmet A'nın güvenlik güçlerini idare eden Emniyet Amiri Süleyman Öksüzöğlü'na saldırması üzerine, şahıs, kendisine yardım etmeye yeltenen Mehmet Ö. ve Salih Ö. ile birlikte yakalanarak iskele karakolunda nezaret altına alınmıştır. Bu olay üzerine CHP milletvekilleri Nihat Sargınalp, Yılmaz Mete ve Hasan Tez, Komiser Yardımcısı Mümtaz Ertuğrul'a fiili ve sözlü müdahalede bulunmuşlardır. Hadiseler sebebiyle adliyeye verilen şahıslardan Mehmet A. tutuklanırken, diğer sanıklar serbest bırakılmıştır. Savcılık, CHP milletvekilleri hakkında tutulan zabıtlar üzerine adli işlem başlatmıştır. *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 66-71.

⁹²² *BCA*, 010.09.472.1364.3/ 34-65, 72-88.

⁹²³ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 92-106.

haline geldiğini; Türk kızlarının Amerikalılarla zina yaptığını ve vatandaşların namusunun ayaklar altına alındığını söyleyerek propaganda yaptığını ifade etmiştir. Şakir A.; Satu isimli şahsın, Hükümetin Türkiye’de 10-12 liraya sattığı içkileri yurtdışına 5-6 liraya pazarlayarak ülkede pahalılık yarattığına ve memleketin Amerikalılara verildiğine dair söylemlerine değinmiştir.⁹²⁴

Ayancık’ta Belediye Başkanı Bahattin Karakaş nezaretinde yapılan sorgu işleminde, Devlet Orman İşletmesi Kereste Fabrikasının ustabaşı Şevki Yılmaz, esnaf Neşet Karaer ve tüccar Cemil Karahan malumat vermişlerdir. Bu hususta hazırlanan 4 Mayıs 1960 tarihli tutanakta; yalan haber ve propagandaların Ayancık’ta uzun süreden beri duyulduğu ve CHP’lilerin bu işe ön ayak olduğu belirtilmiştir.⁹²⁵

Erfelek’te, 4 Mayıs 1960 tarihinde ifadesi alınan manifaturacı Hasan Boyacı, Kamber Boyacı ve Sabri Felek ile Salavat köyü muhtarı Hasan Aydın; CHP mensuplarının, Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğini, Amerikalılara imtiyazlar tanındığını ve Ada bölgesine ait tapuların Sinop Amerikan Radar Üssüne verildiğini söyleyerek propaganda yaptıklarını anlatmıştır.⁹²⁶

4 Mayıs 1960 tarihinde Gerze’de, saraç Mehmet Yılmaz, terzi Kemal Parlakgün, Sarnıç köyü Muhtarı Hasan Çalık ile lokanta sahipleri Zühtü Çaça ve Arif Kocabaş’ın bilgisine başvurulmuştur. Şahıslar, CHP mensuplarının, Sinop ve Samsun’un Amerikalılara satıldığına; Amerikalıların, bu şehirlerdeki Türk kadın ve kızlarını kullandıklarına; Amerikalılara birçok imtiyaz verildiğine; Hükümeti devirip iktidara geleceklerine ve gerçekleri öğrenmek için CHP’ye ait olan “bizim radyonun” dinlemesi gerektiğine dair propaganda yürüttüklerini beyan etmişlerdir.⁹²⁷

Boyabat’ta 5 Mayıs 1960 günü yapılan sorgu işlemlerinde; bakkal Murat Çakıcı, zahireci Şerafettin Güneyli, Ulu Köy muhtarı Cemil Başoğlu, saraç İsmail Boz, keresteci Mustafa Erol ve Tarın Kredi Kooperatifi müdürü Ahmet Çankırılı ifade vermişlerdir. Şahıslar, CHP’liler tarafından yürütülen propagandalarda, Amerikalılara sayısız imtiyazlar tanındığından; memleketin birçok yeri gibi Sinop ve Samsun’un da Amerikalılara verildiğinden; Sinop ve Samsun’daki Türk kadın ve

⁹²⁴ BCA, 010.09.20.56.8/ 97.

⁹²⁵ BCA, 010.09.20.56.8/ 98.

⁹²⁶ BCA, 010.09.20.56.8/ 99-100.

⁹²⁷ BCA, 010.09.20.56.8/ 110-112

kızlarının Amerikalılara satıldığından; Adnan Menderes'in bir vapur dolusu kadını Amerika'ya göndermek istemesine rağmen, başka bir vapura binen İsmet İnönü'nün İzmir Limanında bu duruma mani olduğundan; Amerika'ya kişi başı 70 bin lira borçlanıldığından bahsedildiğini anlatmışlar ve CHP'lilerin, "bizim radyonun" frekans ayarlarını ve yayın saatlerini vatandaşlara verdiklerinden söz etmişlerdir.⁹²⁸

5 Mayıs 1960 tarihinde Durağan'da, DP İlçe Başkanı Sinan Erdoğan, hırdavatçı Kadir Erdoğan ve arzuhalci Lütfü Ermiş'in ifadeleri alınmıştır. Sinan Erdoğan, TBMM'ye de intikal ettirdiği 22 Şubat 1960 tarihli ihbar tutanağı sebebiyle ifadeye çağırılmıştır. Bu tutanakta Erdoğan, Durağan CHP İlçe Başkanı Cemil Kahraman ve CHP İlçe Yönetim Kurulu Üyesi Halit Gök'ün, DP iktidarı ve Hükümetinin Türkiye'yi Amerika'ya sattığına; Türk kadın ve kızlarına tecavüz eden Amerikalıların Türk kanunlarına göre yargılanamadığına ve Sinop'taki Amerikalıların, Demokratların eşlerinin ve kızlarının iffetiyle oynadığına dair propaganda yaptığını ihbar etmiştir.⁹²⁹ Erdoğan, verdiği ifadeye bu hususları aynen tekrarlamıştır.⁹³⁰ Kadir Erdoğan, Sinop ve Samsun'da Türk kadınlarının bizzat kocaları tarafından Amerikalılara satılmakta olduğuna dair dedikodular duyduğunu belirtmiş; Durağan CHP İlçe Merkezinde "bizim radyonun" dinlendiğini söyleyerek, bu radyonun CHP ve Türk ordusu tarafından çalıştırıldığına dair söylentiler duyduğunu ifade etmiştir.⁹³¹ Lütfü Ermiş, CHP propagandalarında, memleketin Amerikalılara satıldığından; Amerikalılara altından kalkılamayacak derecede borçlanıldığından; Amerikalıların, bol paraları sayesinde Türk kadın ve kızlarını istedikleri şekilde kullandıklarından ve suç işleyen Amerikalıların Türk kanunlarına göre yargılanmayıp, serbestçe dolaştıklarından söz edildiğini anlatmıştır.⁹³²

Sinop'ta 6 Mayıs 1960 günü yapılan sorgu işlemlerinde; Belediye Başkanı Şevket Şekeroğlu, Petrol Ofisi acentesi Zeki Karaalioğlu, Gelincik Mahallesi muhtarı Kahraman Bilgici ve tuhafiyeci Salih Göçkünoğlu ifade vermişlerdir. Şekeroğlu, bu tür propagandaları uzun zamandan beri duyduğunu ve araştırmaları neticesinde bu propagandaların CHP'liler tarafından yapıldığını tespit ettiğini söylemiştir.

⁹²⁸ BCA, 010.09.20.56.8/ 107-109.

⁹²⁹ BCA, 010.09.20.56.8/ 102.

⁹³⁰ BCA, 010.09.20.56.8/ 101.

⁹³¹ BCA, 010.09.20.56.8/ 105.

⁹³² BCA, 010.09.20.56.8/ 106.

Karaaliöğlu, muhtelif zamanlarda halk arasında duymuş olduğu propagandalarda, Sinop'un yarısının ve tüm sahillerin Amerikalılara satıldığından; Amerikalıların, Türk kanunlarına tabi olmayıp, suç işledikleri zaman Türk mahkemeleri tarafından yargılamadıklarından, suçluların memlekette serbestçe dolaştığından ve Türkiye'nin Amerikan sömürgesi haline geldiğinden bahsedildiğini beyan etmiştir. Bilgici, Sinop'un Amerikalılara satıldığına, Türk kadın ve kızlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine ve Amerikalılara birçok imtiyazlar verildiğine dair söylentiler duyduğunu belirtmiştir. Göçkünoğlu, çeşitli zamanlarda gerek köylü gerekse şehirli vatandaşlar arasında bu türden dedikoduların yapıldığını söylemiştir.⁹³³

2.2.44. Sivas Vilayetinden Verilen Bilgiler

Sivas Valiliği, 4 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda; aynı merkezden idare edildiği hissini veren yalan haber ve propagandaların CHP mensupları tarafından düzenlenen ocak, bucak ve ilçe kongreleri vasıtasıyla yayıldığının, Vilayet dâhilinde kurulan özel bir ekibin muhtelif tarihlerde Bakanlığa arz edilmiş olan kongre kayıtlarını⁹³⁴ incelemesi neticesinde tespit edildiğini açıklamıştır.⁹³⁵

Tablo 2.13: 1957 seçimlerinden sonra Sivas'ta düzenlenen CHP kongreleri

Yüceyurt Mahallesi Ocak Kongresi (17.3.1958)	Kızılırmak Mahallesi Ocak Kongresi (24.10.1959)
Kadı Burhanettin Mahallesi Ocak Kongresi (18.3.1958)	Pulur, Subaşı, Uluanak Ocak Kongresi (26.10.1959)
Sivas İl Kongresi (16.10.1958)	Zara-Şerefiye Mahallesi Ocak Kongresi (21.11.1959)
Çayyurt, Çarşıbaşı Mahallesi Ocak Kongresi (29.7.1959)	Yiğitler Mahallesi Ocak Kongresi (3.1.1960)
Yüceyurt Mahallesi Ocak Kongresi (12.7.1959)	Koyulhisar-Orta, Tuğladağı Ocak Kongresi (18.1.1960)
Uluanak, Şehitler Mahallesi Ocak Kongresi (1.8.1959)	Yüceyurt Mahallesi Ocak Kongresi (24.1.1960)
Yüceyurt Mahallesi Ocak Kongresi (13.9.1959)	Altuntabak Mahallesi Ocak Kongresi (31.1.1960)
Kangal Merkez İlçe Kongresi (24.10.1959)	Gevrek-Karaözü Köyü Bucak Kongresi (16.4.1960)

Kaynak: BCA, 010.09.475.1371.5/ 2-71.

Yapılan inceleme sonucunda, CHP'li hatiplerin kongreler esnasında DP ve Hükümet icraatını eleştirirken; Hükümetin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiği,

⁹³³ BCA, 010.09.20.56.8/ 93-96.

⁹³⁴ BCA, 010.09.475.1371.5/ 15-71.

⁹³⁵ BCA, 010.09.475.1371.5/ 1.

memleketi Amerikalılara sattığı ve Amerikalılara türlü imtiyazlar verdiği yönünde konuşmalar yaptıkları, Devlet ve Hükümet büyüklerini hedef alan küçük düşürücü sözler sarf ettikleri ve bölgenin özelliklerine göre uydurdukları birçok yalanı vatandaşa gerçekmiş gibi anlattıkları ifade edilmiştir.⁹³⁶

“Bizim radyo” denen komünist radyosunun CHP’ye ait olduğu söylemiyle, dinlenmesinin teşvik ve telkin edildiğine dair herhangi bir propagandaya rastlanmadığını beyan eden Sivas Valiliği; CHP mensupları tarafından kongreler haricinde yapılan propagandalar hakkında itimat edilen şahıslara başvurulduğunu fakat kayda değer bir bilgi elde edilemediğini açıklamıştır.⁹³⁷

Sivas Valiliği, 26 Ekim 1959 tarihli CHP Pulur, Subaşı, Uluanak Ocak Kongrelerinde⁹³⁸ konuşma yapan CHP Sivas milletvekili Halim Ateşalp hakkında,

⁹³⁶ BCA, 010.09.475.1371.5/ 1.

⁹³⁷ BCA, 010.09.475.1371.5/ 1.

⁹³⁸ Bahsi geçen Kongrede CHP Sivas milletvekili Halim Ateşalp, Kamil Kırıkoğlu, Nüzhet Çubukçu ve Turhan Feyzioğlu ile avukat Ahmet Durakoğlu birer konuşma yapmıştır. Halim Ateşalp; DP’nin muhalefetteyken vaat ettiği birçok şeyi iktidar olunca unuttuğundan bahsederek, bunu bir siyasi ahlaksızlık olarak değerlendirmiştir. CHP’nin, II. Dünya Savaşı sebebiyle, milletin şeref ve namusunun korunması maksadıyla, Türk ordusunu ayakta tutabilmek için halktan vergi almak zorunda kaldığından ve uluslararası kanunlara göre korunaklı bir statüde bulunan camileri, erzak ve cephane deposu olarak kullandığından bahseden Ateşalp; konuşmasının devamında Arapça Ezan meselesine temas etmiştir. Ezanın hangi dilde okunacağına dair herhangi bir ayet ve hadis bulunmadığını belirten Ateşalp; Atatürk’ün, Ezanın halk tarafından anlaşılması maksadıyla Türkçe okunması hakkında Beyoğlu Müftüsü Cemal Bey’e danıştığını ve daha sonrasında bu yönde karar aldığını anlatmıştır. Padişahların Kur’an-ı Kerim’i düstur kabul edip ondan faydalandıklarını, DP iktidarının ise, yalnızca partizanlığı benimsediğini söyleyen Ateşalp; DP’nin bir süre önce Allah ve Peygamberi Koruma Kanunu çıkarmak için Meclis görüşmesi açtığını, bu kanunun Allah ve Peygambere hakaret edenlere bir aydan üç aya kadar ceza öngörmesine rağmen, Menderes ve Bayar’a hakaret etmenin cezasının üç aydan başlayıp bir seneye kadar uzadığını aktarmıştır. DP’lilerin konuşmalarında bahsettikleri cami yaptırma meselesini oy avcılığı olarak tanımlayan Ateşalp; Menderes’in papazların sakalını öptüğü söylemiş; Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri’nin, dedelerin, hocaların ve papazların elini öptüğünü ve oy almak için 15 haneli köylere okul ve yol yaptırmasına rağmen 150 haneli köyleri bu hizmetlerden mahrum bıraktığını anlatmıştır. DP’nin, ülkede ilaç sıkıntısı varken, yurt dışından viski ithal ettiğini belirten Ateşalp; döviz sıkıntısına rağmen, DP’lilerin kendilerine yüklü miktarda döviz sağlayarak, aileleri, eş, dost ve akrabalarıyla Avrupa’da gezip dolaştıklarını iddia etmiştir. CHP milletvekillerinin ülke genelinde yaptıkları gezilerde, idari makamların çıkardıkları zorluklara rağmen, polis, asker ve jandarma birliklerinin ve bunların ailelerinin desteğini gördüğünden söz eden Ateşalp; Valilerin, vatandaşlara “vatan cephesine” geçmeleri hususunda baskı yaptıklarından ve “vatan cephesine” geçmeyenlere üvey evlat gibi davrandıklarından bahsetmiştir. Kamil Kırıkoğlu; “devlet radyosunun”, iktidarın malıymış gibi kullanıldığını ve DP’li bir milletvekilinin İzmir’de Yunan bayrağını göndere çektiğini iddia ederek başladığı konuşmasının devamında Londra’da vuku bulan uçak kazasına temas etmiştir. Türkiye’nin kadın diploması olmadığı halde, kaza yapan uçağın içinde elmas bir kadın küpesinin bulunduğunu anlatan Kırıkoğlu, kaza geçiren Hükümet kafilesinin eğlence için beraberlerinde kadın götürdüklerini iddia etmiştir. Nüzhet Çubukçu; CHP’nin Türkiye’yi II. Dünya Savaşına sokmadığını; Stalin, Churchill ve Roosevelt’in Türkiye’yi savaşa dâhil etmek maksadıyla İnönü’nün ayağına kadar geldiğini; DP Hükümetinin ise, kabileler halinde, dilenciler gibi Avrupa Devletlerinin peşinde koştuğunu söylemiştir. Turhan Feyzioğlu; 180 CHP milletvekilinin 25 koldan tüm yurdu baştan uca

dini siyasete alet etmek suçundan, 2 Kasım 1959 tarihinde Sivas Cumhuriyet Savcılığı tarafından tahkikat başlatıldığını rapor etmiştir.⁹³⁹

21 Kasım 1959 tarihli CHP Şerefiye Mahallesi Ocak Kongresinde konuşma yapan CHP Sivas İl Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Ertugay hakkında, konuşması esnasında DP iktidarını kastederek; “*Topkapı ve Uşak’taki suikastı yapanlar gibi alçak değiliz*” tarzında sözler kullanması üzerine, 4 Ocak 1960 tarihinde Zara Cumhuriyet Savcılığı tarafından tahkikat başlatıldığını belirten Sivas Valiliği; diğer kongrelerde yapılan konuşmalarda, her ne kadar suç unsuru görülmemiş olsa dahi, iktidarın ve Hükümet icraatının ağır şekilde eleştirildiğini⁹⁴⁰ ifade etmiştir.⁹⁴¹

2.2.45. Tekirdağ Vilayetinden Verilen Bilgiler

Tekirdağ Valiliği, 20 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıyla; CHP mensuplarının 1957 seçimlerinden sonra Tekirdağ’da düzenledikleri siyasi toplantılar ve sebep oldukları hadiseler hakkında malumat vermiştir. Tekirdağ merkezinde ve ilçelerinde gerçekleştirilen toplantılarda söz almış olan CHP mensuplarının konuşmalarına dair raporları sunan Valilik, Çorlu’da yapılan 28 Ağustos 1958 tarihli CHP Bölge Toplantısı⁹⁴² ve 26 Ekim 1958 tarihli CHP İlçe

dolaşarak, vatandaşların dertlerini dinlediğini ve DP’nin suiistimallerini tespit ettiğini belirterek, bunları Mecliste açıklayacaklarından söz etmiştir. DP’nin, seçimleri kaybetmesi halinde iktidarı devretmeye mecbur olduğuna, Milli iradenin karşısında hiçbir gücün duramayacağına ve Türk ordusunun halkın kararına karşı gelmeyecek kadar namuslu olduğuna değinen Feyzioğlu; Bayar ve Menderes’in CHP saflarında görev aldıkları dönemde İnönü’ye methiyeler düzdüklerini, şimdi ise, İnönü ve CHP mensuplarına ağır hakaretlerde bulduklarını söylemiştir. Ahmet Durakoğlu ise; DP’nin, ülke gerçeklerini vatandaşlardan gizlemek amacıyla çeşitli Kanunlar çıkardığını belirtmiş, Sultan Hamit döneminden kalma Toplantı Kanununu gerekçe gösteren DP Hükümetinin, saçlarını vatan ve millet uğruna ağartmış olan İnönü’nün gezilerini engellemeye çalışırken, kendi Vekilleri için düzenlenen karşılama törenlerine izin verdiğinden söz etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 15-20.

⁹³⁹ *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 2.

⁹⁴⁰ Sivas’ta düzenlenen CHP kongrelerinde: Amerikalıların, Türk insanının şeref ve haysiyetini hiçe sayarak suç işledikleri halde, Türk mahkemeleri tarafından yargılanmadıkları; DP’lilerin milyonlarca lira harcayarak dış geziler düzenledikleri, ülkeye yüzlerce bavul eşyayla döndükleri ve Avrupa bankalarına para kaçırdıkları; Refik Koraltan’ın oğlunun bir İngiliz’le kilisede nikâh kıydığı ve gelininin beraberinde Türkiye’ye getirdiği otomobile gümrük tarifesi uygulanmadığı; Samet Ağaoğlu’nun Alman eniştesine İzmir’de milyonlarca lira kazandırıldığı; Hükümetin camiler dururken kiliselere yardım yaptığı; Londra’daki uçak kazasından kurtulan ve evliya ilan edilen Adnan Menderes’in ancak riyakâr ve hırsızlara peygamberlik yapabileceği; Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur’un Mason Cemiyeti başkanı olduğu ve bu şahsın Diyanet İşlerini yönettiği; İstimplâk Garanti Kanunu ile yabancılara Türkiye’de istedikleri yerleri diledikleri fiyata istimplâk etme hakkı tanıdığı ve muhalefete mensup milletvekillerinin Mecliste konuşurulmadığı yönünde söylemler ileri sürülmüştür. *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 2-71.

⁹⁴¹ *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 2-3.

⁹⁴² Çorlu Emniyet Amirliği, CHP mensuplarının 28 Ağustos 1958 günü CHP Çorlu ilçe binasında, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve birçok CHP milletvekilinin katılımıyla bir bölge toplantısı

Kongresi⁹⁴³ haricinde adli mercilere intikal ettirilmiş herhangi bir hadise bulunmadığını bildirmiştir.⁹⁴⁴

Tablo 2.14: 1957 seçimlerinden sonra Tekirdağ'da düzenlenen CHP kongre ve toplantıları

Çorlu-CHP Bölge Toplantısı (28 Ağustos 1958)	Malkara İlçe Kongresi (9 Aralık 1958)
Zafer Mahallesi Ocak Kongresi (31 Ağustos 1958)	Çiftlikönü Mahallesi Ocak Kongresi (13 Aralık 1958)
Çorlu İlçe Kongresi (26 Ekim 1958)	İl Kongresi (28 Aralık 1958)
Çerkesköy İlçe Kongresi (6 Kasım 1958)	Malkara Gençlik Kolu Kongresi (3 Haziran 1959)
Hayrabolu-Hisar Mahallesi Ocak Kongresi (29 Haziran 1959)	Muratlı-Kâzımdirik Mahallesi Ocak Kongresi (12 Kasım 1959)
Şarköy- Cumhuriyet Mahallesi Ocak Kongresi ⁹⁴⁵	Ortacami Mahallesi Ocak Kongresi

yapacaklarını haber almıştır. Yasalar gereğince, bu nevi toplantılar için 48 saat önceden idari makamlara haber verilmesi gerekirken, CHP yetkililerinden bu hususta bir talep gelmemiştir. Kaymakamlık emriyle bilgi istenilen CHP ilçe yetkilileri, bu toplantının bir hasbihal olacağını ve bu nedenle izin almalarına gerek olmadığını belirtmişlerdir. Kaymakamlık ve emniyet yetkililerinin uyarılarına rağmen, CHP kafilesi, belirtilen tarihte ilçe binasında bir araya gelerek toplantı düzenlemiştir. Bunun üzerine, emniyet yetkilileri binaya girmiş ve toplantının dağıtılmasını istemişlerdir. Bu isteğe riayet eden CHP milletvekilleri, ilçe binasında bir müddet daha kalmış ve Selvili Kahve namıyla bilinen mekânda toplu halde çay içtikten sonra ilçeyi terk etmişlerdir. Emniyet yetkilileri hadisenin ardından, tüm uyarılara rağmen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet ettikleri gerekçesiyle, CHP Çorlu Yönetim Kurulu hakkında zabıt tutmuş ve meseleyi Çorlu Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirmişlerdir. *BCA*, 010.09.475.1371.6/ 46-51.

⁹⁴³ Kongrede CHP Adana milletvekilleri Nevzat Arman, Kemal Satır ve Ankara milletvekili Bülent Ecevit ile birlikte birçok partili konuşma yapmıştır. İlk sözü alan CHP Çorlu İlçe Başkanı avukat Turhan Kut; seçmen kütüklerinde yapılacak yolsuzlukları önlemek için partilileri görevlendirdiklerinden dolayı, 1957 seçimlerinde Çorluların gafil avlanmadığından bahsetmiştir. Tekirdağ Valisinin ve Çorlu Belediye Başkanının partizanca hareket ettiğini vurgulayan Kut, özellikle Çorlu Belediyesinin CHP mensuplarına üvey evlat muamelesi yaparak, her türlü ihalede, personel alımında ve hizmette DP'lileri kayırdığını iddia etmiştir. Nevzat Arman; ülkenin psikopatlar tarafından yönetildiğini ve DP'nin birçok vaat verip, vatandaşlar arasına nifak sokarak iktidara geldiğini söylemiştir. İktidarın korku içinde olduğundan ve bu sebeple ihtilâl söylemini ortaya attığından bahseden Arman, ihtilâl gerek olmadığını zira DP iktidarının zaten çökmekte olduğunu ifade etmiştir. Bülent Ecevit; kendi kongrelerini dahi yapamayacak hale gelen DP'nin CHP aleyhine yeni bir yıpratma kampanyası açtığından söz ederek, iktidarın CHP'yi kapatmaya kadar gidebilecek tedbirler almayı düşündüğünü beyan etmiştir. CHP'nin, nakdi varlığı elinden alındıktan sonra, en büyük hazine olan "Millet sinesine" kavuştuğunu ve böylelikle en güçlü durumuna geldiğini belirten Ecevit, Cumhuriyet yaşadıkça CHP'nin de varlığını sürdüreceğini söylemiştir. Kemal Satır: DP'nin, 1950'den beri bilgisizce yaptığı icraatlar neticesinde, vatandaşları kendisinden soğuttuğuna ve iktidarda kalmak adına yeni tedbirler almayı düşündüğüne değinerek, bu tedbirler Memleket ihtiyaçlarına cevap veremedikçe, DP'nin milli idare ile yıkılmaya mahkûm kalacağından söz etmiştir. Adnan Menderes'in hesap vermekten korktuğu için her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak istediğini anlatan Satır, DP'li milletvekillerinin, partilerini ancak Menderes'i devre dışarı bıraktıktan sonra kurtarabileceklerini söylemiştir. Partizan yönetim anlayışını ve milli gelirler üzerine "çöreklenenleri" ortadan kaldırmadıkça vatandaşların huzura eremeyeceğinden bahseden Satır, iktisadi refah söyleminin bir propaganda aracı olduğunu belirterek; ülkede, DP'nin savunduğunun aksine büyük bir mali buhran olduğunu ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.475.1371.6/ 56-58. Kongre sonunda, konuşmasında suç unsurları tespit edilen Nevzat Arman hakkında Çorlu Cumhuriyet Savcılığı tarafından adli tahkikat başlatmıştır. *BCA*, 010.09.475.1371.6/ 55.

⁹⁴⁴ *BCA*, 010.09.475.1371.6/ 1.

(1 Temmuz 1959)	(13 Kasım 1959)
Muratlı-Milletvekillerinin gezi konuşmaları (2 Temmuz 1959)	Hayrabolu İlçe Kongresi (15 Kasım 1959)
Ertuğrul Mahallesi Ocak Kongresi (2 Temmuz 1959)	Saray-Kemalpaşa Mahallesi Ocak Kongresi (16 Kasım 1959)
Hayrabolu-İlyas Mahallesi Ocak Kongresi (11 Temmuz 1959)	Saray İlçe Kongresi (17 Aralık 1959)
Barbaros Ocak Kongresi (12 Temmuz 1959)	Saray-Kemalpaşa Mahallesi Ocak Kongresi (16 Kasım 1959)
Çorlu-Marmara Ereğli Ocak Kongresi (24 Ocak 1960)	Saray İlçe Kongresi (17 Aralık 1959)
Çiftlikönü Mahallesi Ocak Kongresi (20 Mart 1960)	Çorlu İlçe Kongresi (3 Nisan 1960)

Kaynak: BCA, 010.09.475.1371.6/ 3-130.

2.2.46. Tokat Vilayetinden Verilen Bilgiler

Tokat Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Nisan 1960 tarihli yazıyla; 17 Ekim 1958 tarihinde Zile’de CHP milletvekilleri tarafından Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı olarak meydana getirilen hadiseye dair Tokat Cumhuriyet Savcılığınca hazırlanan fezleke örneğini ve 1957 seçimlerinden sonra CHP milletvekillerinin kongre ve toplantılarda yaptıkları suç teşkil eden konuşmalara ait tahkikat evrakını Bakanlığa takdim etmiştir.⁹⁴⁶

17 Ekim 1958 tarihinde Zile’de meydana gelen hadise kapsamında, 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu saymamak, vazifeli memura tahkir ve mukavemette bulunmak ve Hükümete sövmek suçlamalarıyla CHP Tokat milletvekilleri Şahap Kitapçı, Faruk Ayanoğlu, Bekir Şeyhoğlu, Kerametdin Gençler,

⁹⁴⁵ Kongrede CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit ve Adana milletvekili Suphi Baykam konuşma yapmıştır. Ecevit; İsmet İnönü’ye Uşak ve İstanbul’da, iktidarın teşvikiyle suikast düzenlenmek istendiğini fakat şerefli Türk polisleri ve Türk askerlerinin bu suikastlara mani olduğunu anlatmıştır. DP’nin, yapılan suiistimallerin hesabını veremeyeceğini bildiğinden, iktidardan düşme korkusu yaşadığını ve bu tür metotlara başvurduğu söyleyen Ecevit; sonu gelmeyen yanlış iktisadi politikalar neticesinde yabancılara el açıldığını ve iktidarın, Türk milletinin şerefinden taviz vererek kredi temin etmeye çalıştığını söylemiştir. Baykam; Adnan Menderes’in hesap verme korkusuyla iktidarı bırakmak istemediğinden söz ederek, CHP’nin 27 senelik iktidar dönemi için her an hesap vermeye hazır olduğunu belirtmiş ve iktidar mensuplarının birkaç sene içinde milyoner olduklarına değinerek, bu nedenle mal beyanı istediklerini söylemiştir. HP’nin, ispat hakkını savunan ve bu sebeple DP’den ihraç edilen milletvekilleri tarafından kurulduğu anlatan Baykam, onları partiden kovanların namuslu adamlar gibi yaşamaya devam ettikleri söylemiş ve iktidarın gerçek sahibi olan Millet vereceği oylarla, kötü yola sapanların hükmüne son verilebileceğini vurgulamıştır. İktidarda kalmak uğruna israf ve suiistimallere müsaade eden DP’nin, ülkeyi düşmandan kurtarmış olan İsmet Paşa’ya karşı “vatan cephesini” açtığından söz eden Baykam, milletin parasıyla kurulan “devlet radyosunun” da bu işe ortak edildiğini belirtmiştir. DP’lilerin her türlü fırsattan istifade ederek, sahte bir yüzle vatandaş karşısında çıktığından söz eden Baykam, konuşmasını “*ömürlerinde bir defa camiye gitmeyenler Eyüp türbesini ziyarete başladılar ve her biri ahır zaman Peygamberi kesildiler*” diyerek sonlandırmıştır. BCA, 010.09.475.1371.6/ 116-118.

⁹⁴⁶ BCA, 010.09.475.1371.4/ 6-94.

Mustafa Latifoğlu, Ali Rıza Ulusoy, Sıtkı Eken, CHP Kars milletvekilleri Turgut Göle ve Sırrı Atalay ile CHP Malatya milletvekili Mehmet Kartal hakkında Tokat Cumhuriyet Savcılığı tarafından kamu davası açılması yönünde fezleke hazırlanmıştır. Zile Kaymakamı Tefvik Kurma'nın müşteki olduğu davada, Zile Emniyet Amiri Cemal Orhun, Komiser Yardımcısı Halil Yılmazkaya ve İtfaiye Amiri Ömer Kocaman da mağdur olarak gösterilmişlerdir.⁹⁴⁷

Tokat Cumhuriyet Savcılığının; Zile Emniyet Amirliği, Zile Kaymakamlığı ve CHP Zile İlçe Başkanlığından gelen belgelerle, hadiseye şahit olanların beyanları⁹⁴⁸ eşliğinde hazırladığı fezlekeye göre, Zile Hadisesi olarak tarihe geçen vaka şöyle gelişmiştir:

CHP Zile İlçe Başkanlığı, ilçenin yayın organlarından Görüş gazetesinin, 14 Ekim 1958 tarihli nüshasında yayınladığı ilanla, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 17 Ekim 1958 Cuma günü Tokat'ta yapılacak CHP İl Kongresine iştirak edeceğini belirtmiştir. Aynı gün içinde, Kaymakamlık makamına müracaat eden CHP İlçe Başkanlığı, 17 Ekim 1958 tarihli Kongreye katılacak olan İnönü'nün Zile'ye uğrama ihtimalinin kuvvetle muhtemel olduğunu bildirmiştir. Müracaatın zamanını ve şeklini değerlendiren Kaymakamlık; bu müracaattan asıl kastın, İnönü'nün ziyaretini haber vermekten ziyade, kimseye belli etmeden Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3. maddesinde yer alan hükmü hayata geçirmeye çalışmak olduğunu fark etmiş ve CHP İlçe Başkanlığının başvurusunu reddetmiştir. Bunun üzerine Kaymakamlığa tekrar müracaat eden CHP İlçe Başkanlığı, bir önceki başvurularının toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak maksadı taşımadığını beyan ederek, ilgili başvurunun geri aldığını ifade etmiştir. İnönü'nün Zile'yi de ziyaret edeceğini öngören Zile Kaymakamlığı, 16 Ekim 1958 tarihinde İlçe Emniyet Amirliğine başvurarak, 6761 sayılı Kanunun uygulanması yönünde gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bu hususta görevlendirilen hükümet komiseri, 17 Ekim 1958 günü 50 jandarma, 20 bekçi ve 6 polisten oluşan kuvveti sabahın erken saatlerinden itibaren devriyeler halinde faaliyete sokarak, halkın meydan, cadde ve sokaklarda kanuna aykırı şekilde toplanmasına engel olmuş, Kaymakam ve Emniyet Amiri de devriye faaliyetlerine katılarak vatandaşların gruplar oluşturmamasına gayret etmiştir. CHP Genel Başkanı

⁹⁴⁷ BCA, 010.09.475.1371.4/ 7.

⁹⁴⁸ BCA, 010.09.475.1371.4/ 8-27.

saat 16.30-17.00 sularında üç taksi eşliğinde ilçeye gelmiştir. Araçların süratli ve birbirlerine yakın geçmeleri sebebiyle emniyet güçlerinin araçları birbirinden ayırması mümkün olmamış fakat bunları takip eden araçlar başka yollara sevk edilmiş ve bir konvoy meydana getirilmesinin önüne geçilmiştir. Önden gelen üç taksi alınan tedbirler neticesinde boş kalan caddeden ilçe binası önüne kadar gelmiş ve bunu gören vatandaşlar buldukları yerlerden çıkarak parti binası önüne toplanmaya başlamıştır. Emniyet güçlerinin duruma müdahale etmesi üzerine, diğer taksilerden çıkan CHP milletvekillerinden Faruk Ayanoglu, Bekir Seyhoğlu, Mustafa Latifoğlu, Kerametin Gençler, Şahap Kitapçı, Turgut Göle ve Mehmet Kartal zabıta kuvvetlerine tepki göstermiş ve halkı toplanmaya teşvik etmiştir. Şahap Kitapçı'nın; *“sizlere Atatürk'ün arkadaşı İnönü ve Lozan kahramanını getirdim”* demesi üzerine, halk, İnönü'ye, *“yaşa var ol”* şeklinde tezahürat yapmaya başlamış ve önü alınmaz bir kalabalık meydana gelmiştir. Kanuna aykırı şekilde meydana gelen toplantının bir an önce dağıtılması ve kanunun uygulanması için harekete geçen hükümet komiseri Cemal Orhun; toplantının dağıtılmasını, aksi halde cebir ve silah kullanılmak zorunda kalınacağını birçok defa hoparlörle anons etmiş, amacına ulaşamayınca da itfaiyeye halkın üzerine su sıkmasını emretmiştir. İtfaiyenin su sıkmaya başlaması üzerine; Kitapçı, Seyhoğlu, Ayanoglu ve Göle itfaiye aracı şoförüne hücum ederek, görevini uygulamasına mani olmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bu esnada CHP milletvekillerinden Göle ve Atalay Jandarma Bölük Kumandanının etrafını çevirerek, jandarmanın bölgeden çekilmesi gerektiğini söylemiş ve Göle; *“size emir veren adam kimse buraya gelsin bu namussuz kaymakam nerededir gelsin hesaplaşalım”* diye bağırıştır. Halkın su sıkılarak dağıtılmasının mümkün olmadığını gören hükümet komiseri, elindeki kuvvetlere silahlarını doldurma emri vermiştir. Bunun üzerine CHP milletvekilleri Kitapçı, Ayanoglu, Seyhoğlu, Göle ve Gençler, komiserin bulunduğu araca hücum ederek, *“sen ne hakla böyle bir emir verebiliyorsun vatan haini”* diyerek bağırış, aracın kapısını açarak komiserin elindeki mikrofonu almaya çalışmış, boğazına ve yakasına yapıştıkları komisere küfretmişlerdir. Yaşanan mücadele esnasında komiserin başından şapkası düşmüş, komiseri kurtarmaya gelen polis memuru Hayri Mutlu'nun müdahalesi esnasında komiserin düğme ve apoleti kopmuş ayrıca göğsündeki yıldız da eğilmiştir. Kargaşa esnasında iki adet göz yaşartıcı jop mermisi atılmış, Komiser Yardımcısı Halil Yılmazkaya kendisini ve amirini kurtarmak maksadıyla tabancası ile havaya üç el

ateş etmiş ve netice olarak Kitapçı, Şeyhoğlu, Ayanoğlu ve Göle hareketlerine son vermiştir. Savcılık fezlekesinde ayrıca, adı geçen milletvekillerinin toplantının devamında Kaymakama küfrettikleri; Şeyhoğlu ve Kitapçı'nın halkı dağıtmak isteyen jandarma süvarilerinin önüne atıldıkları; Kitapçı'nın ve Ali Rıza Ulusoy'un bu esnada yere düştükleri ve milletvekillerinden Sıtkı Eken'in de hadiselerin başından sonuna kadar aktif rol oynadığı ifade edilmiştir.⁹⁴⁹

Tokat Valiliği, CHP milletvekillerinin 1957 seçimlerinden sonra kongre ve toplantılarda yaptıkları konuşmalardan, suç unsuru barındırmaları itibariyle, 5 Ekim 1958 tarihli CHP Turhal İlçe Kongresine, 15 ve 22 Mart 1960 tarihlerinde Artova'da yapılan sohbet toplantılarına ve 21 Mart 1960 tarihli CHP Niksar Yusufpaşa Mahallesi Ocak Kongresine ait tutanakları ve bu kongre ve toplantılarda yapılan konuşmalar hakkında yürütülen adli işlemlerin evrakını Bakanlığa intikal ettirmiştir.⁹⁵⁰

5 Ekim 1958 tarihli CHP Turhal İlçe Kongresini takip eden hükümet komiseri, CHP Tokat milletvekili Şahap Kitapçı'nın, konuşması esnasında; Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'nin bir konuşmasında, *"bu vatan bizimdir"* diyerek; Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da, *"ikinci cihan harbine kendi ikazı üzerine girilmediğini"* söyleyerek küstahça konuştuklarından bahsettiğini rapor etmiştir.⁹⁵¹ Meseleye el koyan Turhal Cumhuriyet Savcılığı, hükümet komiseri raporu ve şahitlerin ifadeleri

⁹⁴⁹ BCA, 010.09.475.1371.4/ 28-31.

⁹⁵⁰ BCA, 010.09.475.1371.4/ 34-41, 48-63, 99-104; BCA, 010.09.459.1330.10/ 1-7.

⁹⁵¹ BCA, 010.09.475.1371.4/ 41; BCA, 010.09.459.1330.10/ 3. Hükümet komiseri raporuna göre, kongrede CHP Tokat milletvekilleri Faruk Ayanoğlu, Ahmet İspirli, Bekir Şeyhoğlu ve Şahap Kitapçı birer konuşma yapmıştır. Ayanoğlu; CHP'nin 1950'deki durumunda olmadığını, o zamanlar halkın partiden soğumuş durumda bulunduğunu ve bütün sevginin DP'ye verildiğini fakat aradan geçen sekiz sene zarfında DP'nin vaatlerini yerine getirememesi, halkın hastasına ilaç bulamaması gibi sebeplerle CHP'nin değerinin anlaşıldığını belirtmiştir. DP'nin, çıkardığı şiddetli kanunlarla CHP milletvekillerinin halk ile olan temasını kesmeye çalıştığından söz eden Ayanoğlu, seçim yapıldığı takdirde iktidarın CHP'ye geçeceğini anlayan Adnan Menderes'in, bu sebeple seçimleri öne aldığını iddia etmiştir. İspirli; iktisadi durumun bozukluğundan söz ederek, enflasyon sebebiyle Türk parasına güven duyulmadığına değinmiş ve iktidarın partizanca hareket ettiğinden bahsetmiştir. Şeyhoğlu; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı tarafsız olmaya davet ettikten sonra, Adnan Menderes ne kadar şiddetli kanunlar çıkarırsa çıkarsın mücadeleden vazgeçmeyeceklerini söylemiş ve iktidara geldikleri zaman DP'ye oy veren vatandaşlardan değil, cebindeki beş lirayı göstererek propaganda yapıp, sonradan milyonlarca liralık mal mülk sahibi olanlardan hesap soracaklarını ifade etmiştir. Kitapçı; Adnan Menderes'in idam sehpalardan bahsettiğine değinerek, Menderes'in bu sözlerden ötürü Türk milletinden ve İsmet İnönü'den af dilemesi gerektiğini söylemiştir. İnönü'nün ve tüm CHP'lilerin *"yirmi yaşındaymış"* gibi dinç olduklarını anlatan Kitapçı; Tevfik İleri'nin, bir DP'linin yirmi CHP'liye bedel olduğuna dair sözler söylediğini, bunun doğru olduğunu zira bir DP'liye yapılan yardımın yirmi CHP'liye yapılmadığını belirtmiş ve CHP'nin ihtilalle değil kanuni yollarla iktidara geleceğini ve bütün vatandaşlara eşit davranacağını vurgulamıştır. BCA, 010.09.475.1371.4/ 40-41.

çerçevesinde hazırladığı fezlekedede; Şahap Kitapçı'nın sözlerinin suç teşkil eder nitelikte olduğunu beyan etmiş ve meseleyi Zile Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirmiştir.⁹⁵² Zile Cumhuriyet Savcılığı durumu Ankara Cumhuriyet Savcılığına bildirerek, Kitapçı hakkında dava açılması hususunda muvafakat talep etmiştir. Adliye Bakanı Esat Budakoğlu, 10 Aralık 1958 tarihinde Fatih Rüştü Zorlu'ya gönderdiği yazıyla, Kitapçı hakkında gerekli işlemlerin yapılabilmesi için müsaade talep etmiştir.⁹⁵³

CHP Tokat milletvekilleri Şahap Kitapçı, Reşit Önder, Bekir Şeyhoğlu ve Ahmet İspirli'nin, 15 Mart ve 22 Mart 1960 tarihlerinde Artova'da Osman Ataoğlu'na ait kahvehanede yaptıkları konuşmalar da adli mercilere yansımıştır. Milletvekillerinin 15 Mart 1960 günü sohbet mahiyetinde yaptıkları konuşmalar, şahitlerin beyanlarıyla⁹⁵⁴ DP Artova İlçe Başkanlığı tarafından tutanak altına alınmış ve Artova Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir. Savcılığın başlattığı inceleme neticesinde hazırlanan evrak, gerekli izinlerin alınması için Adliye Bakanlığına gönderilmek üzere Zile Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiştir.⁹⁵⁵ Adı geçen milletvekilleri 22 Mart 1960 Salı günü aynı mekânda bir toplantı daha düzenlemek istemişlerse de, Artova Kaymakamlığı bu toplantıya izin vermemiştir. Bunun üzerine, mekânda oturacaklarını ve buna engel olunamayacağını belirten milletvekilleri partililer ile hasbîhâle başlamıştır. Sohbet esnasında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı bir durum meydana gelmemesi için gerekli tedbirler alınmış ve milletvekillerinin sarf ettiği sözler, Artova Jandarma Kumandanlığı görevlileri ve

⁹⁵² BCA, 010.09.475.1371.4/ 34; BCA, 010.09.459.1330.10/ 2.

⁹⁵³ BCA, 010.09.459.1330.10/ 1, 7.

⁹⁵⁴ Artova Cumhuriyet Savcılığının tahkikatı esnasında da ifadelerine başvuru şahıslar, sohbet sırasında Kitapçı'nın, Ankara'da Kızılay Caddesinde Amerikalılara ait bir kulübün kapısında "*buraya Türk kadınları girer Türk erkekleri giremez*" şeklinde levha bulunduğundan; Bahçelievler'de bir Türk çocuğunun, arabasını ellediği Amerikalı tarafından tüfikle vurulduğundan; Menderes'ten, vermek istemediği iktidarı "*eşek gibi alacaklarından*" söz ettiğini anlatmışlardır. Şeyhoğlu'nun, Cumhurbaşkanı'nın Pakistan seyahatinden 190 bavulla döndüğüne ve Başbakanın İstanbul'da kırk odalı Park Otel'de sefa sürdüğüne dair, sözlerini aktaran şahitler; İspirli'nin, memleketin Amerikalılara satıldığından, Amerikalılara 12 milyar lira borçlanıldığından ve bu borcu gelecek nesillerin bile ödeyemeyeceğinden; Önder'in ise, vatandaşların parasıyla kurulan "devlet radyosunun" bir "*düzenbazlık aleti*" haline getirildiğinden, söz ettiğini açıklamışlardır. BCA, 010.09.475.1371.4/ 56-62.

⁹⁵⁵ BCA, 010.09.475.1371.4/ 51-63.

vazifelenendirilen Kaymakamlık personeli tarafından tutanak⁹⁵⁶ altına alınarak, Artova Cumhuriyet Savcılığına iletilmiştir.⁹⁵⁷

Bahsi geçen CHP milletvekillerinin beyanlarına dair bir diğer tutanak da 21 Mart 1960 tarihinde gerçekleştirilen Niksar Yusufpaşa Mahallesi Ocak Kongresi esnasında tutulmuştur. Kongrede hükümet komiseri olarak görev yapan Niksar Emniyet Komiseri Feyzullah Göksu'nun kaleme aldığı tutanak, Niksar Kaymakamlığına iletilmiş ve Kaymakamlık, kongrede Refik Koraltan'a hakarete bulunduğu gerekçesiyle hadiseyi Niksar Cumhuriyet Savcılığına aksettirmiştir. Mevzu ile alakalı tahkikat başlatan Savcılık, hazırladığı fezlekede; CHP Tokat milletvekili Reşit Önder'in, yaptığı konuşmada; *“Onlar bizi dinsizlikle itham ediyorlar, Refik Koraltan Ramazan'da viski ziyafeti verip [dansöz] İnci Birolu çıplak oynatıyor bir de bizi dinsizlikle itham ediyorlar aramızdaki farkın tayini hakkında Millet tercüman olsun”* şeklinde beyanda bulunduğu, şahitlerin ifadelerinden⁹⁵⁸ ve kongreye ait tutanaktan⁹⁵⁹ anlaşıldığına değinmiş ve tahkikat evrakını, Önder'in milletvekili olması dolayısıyla, kendisi hakkında gerekli izin ve kararın alınması maksadıyla Tokat Cumhuriyet Savcılığına göndermiştir.⁹⁶⁰

⁹⁵⁶ Tutanağa göre: CHP milletvekillerinden Önder, Vali Fazıl Kaftanoğlu'na yüklenerek, Vali'nin CHP milletvekilleriyle uğraşmak yerine Erbaa'da tütün depolarını yakanları yakalaması gerektiğini, DP Tokat milletvekili Kerametdin Gençler'in koluna girip gezen Vali'nin, CHP'lileri gördüğü zaman yolunu değiştirdiği ve kendisinden bu hareketlerinin hesabının sorulacağını söylemiş, ayrıca, DP'nin, kedi ve köpekleri dahi “vatan cephesine” kaydettirecek kadar kötü duruma düştüğünü ifade etmiştir. Şeyhoğlu, 11 Türk askerini arabasıyla çiğneyip, birinin ölümüne sebep olan Amerikalı Yarbay Morrison'un Türk mahkemeleri değil de Amerikan mahkemeleri tarafından yargılandığından ve kendisine bir sene vazifeden uzaklaştırılma ve 1200 dolar para cezalarının verildiğinden bahsetmiş, *“bir Türk eri bu kadar kıymetsiz midir, it itin kuyruğunu ısırmasz”* diyerek konuşmasını sonlandırmıştır. İspirli, kendileri her türlü menfaati bir kenara bırakarak çalıştıkları halde, birçok DP milletvekilinin ticaretle uğraşarak binlerce lira kazandığını anlatmıştır. Sözü Amerikalılara getiren İspirli, İsmet İnönü'nün Amerikalıları memlekete soktuğunu fakat onların sadece yardım ve silahlarından istifade ettiğini, ayrıca, yüzbaşidan aşağı mertebedeki Amerikalıların İnönü tarafından ülkeye alınmazken, DP zamanında Amerikalıların Türkiye'de üsler kurduğunu ifade etmiştir. Konuşmalar esnasında Artova Jandarma Kumandanı Vekili Üst Çavuş Niyazi Çom mekâna gelerek, milletvekili Şahap Kitapçı'ya toplantı hakkında uyarılarda bulunmuştur. Bu duruma tepki gösteren Kitapçı, kanunların kendilerine verdiği haklara göre davrandıklarını belirtmiş ve Çom'a *“senin ne kaymakamın ne de Reisi Cumhuriyet bana mani olamaz, Kaymakamın değil Reisi Cumhuriyet da az gelir”* diyerek karşılık vermiştir. Konuşmasına devam eden Kitapçı, zamanını saçlarını boyamakla ve her iki dakikada bir taranmakla geçiren Adnan Menderes'in, buna karşılık Meclis'e beş ayda bir *“Hazreti Hızır”* edasıyla geldiğini söylemiştir. DP Tokat milletvekili Kerametdin Gençler hakkında da konuşan Kitapçı; Gençler'in, ancak kendi menfaatini düşünen ve kaçak saat ticareti yapan biri olduğunu iddia etmiştir. BCA, 010.09.475.1371.4/ 49-50.

⁹⁵⁷ BCA, 010.09.475.1371.4/ 48-50.

⁹⁵⁸ BCA, 010.09.475.1371.4/ 100-101.

⁹⁵⁹ BCA, 010.09.475.1371.4/ 104.

⁹⁶⁰ BCA, 010.09.475.1371.4/ 99.

2.2.47. Trabzon Vilayetinden Verilen Bilgiler

Trabzon Valiliği tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilen 25 Nisan 1960 tarihli raporda; Hükümet ve Devlet büyükleri aleyhinde yapılan propagandalar bağlamında Vakfikebir’de vuku bulan ve adli mercilere intikal ettirilen bir hadiseye ait evrak ile 1957 seçimlerinden sonra Trabzon’da muhalif parti mensupları tarafından işlenen siyasi suç kayıtları Bakanlığa arz edilmiştir.⁹⁶¹

8 Nisan 1960 günü birkaç CHP mensubu ile birlikte Vakfikebir’e bağlı Deregözü köyüne gelen Trabzon Meydan Camii eski imamı Cafer A.’nın cuma namazı hutbesi esnasında ve cami dışında sarf ettiği sözler, Deregözü köyü DP teşkilatı tarafından zabıt altına alınarak Vakfikebir Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiştir. Söz edilen zabıtta Cafer A.’nın; *“Bu hükümet Amerikalıları başımıza getirdi. Karılarımızın, kızlarımızın ve gelinlerimizin ırzlarına tecavüz ediliyor. Bundan kurtulmak için bu Hükümeti devirin”* mealinde konuştuğu belirtilmiştir. Mesele ile alakalı inceleme başlatan Trabzon Valiliği; bir komiser, iki polis memuru ve Vakfikebir Jandarma Bölük Komutan Vekilini Deregözü köyüne göndererek tahkikat yaptırmıştır.⁹⁶² 9-14 Nisan 1960 tarihinde yapılan tahkikat esnasında, Cafer A.’nın ve onun konuşmalarına şahit olan yirmi kişinin ifadesi alınmıştır. Şahitler, Cafer A.’nın bahsedilen konuşmaları yaptığını dair bilgi verirken; Cafer A., kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmemiştir.⁹⁶³ Tahkikata ait evrak Trabzon Cumhuriyet Savcılığına tevdi edilmiş ve böylece mesele hakkında kanuni süreç başlatılmıştır.⁹⁶⁴

Raporda bahsedilen bir diğer husus, Trabzon’da işlenen siyasi suçlardır. Devlet ve Hükümet büyükleri ile iktidar ve Hükümetin manevi şahsiyetini hedef alan küçük düşürücü sözler ve suç vasfına haiz olaylara ait dört sayfalık bir liste hazırlayan Valilik, suçların bir kısmı hakkında takipsizlik kararı verilirken, diğer bir kısmı hakkında adli takip ve muhakeme sürecinin devam ettiğini açıklamıştır.⁹⁶⁵ Bunlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

⁹⁶¹ BCA, 010.09.475.1372.7/ 2-3, 34-61.

⁹⁶² BCA, 010.09.475.1372.7/ 2.

⁹⁶³ BCA, 010.09.475.1372.7/ 47-61.

⁹⁶⁴ BCA, 010.09.475.1372.7/ 2.

⁹⁶⁵ BCA, 010.09.475.1372.7/ 3.

Tablo 2.15: 1957 seçimlerinden sonra Trabzon’da devlet büyükleri ve iktidar aleyhinde işlenen siyasi suçlar

Suçlu	Suç Yeri Ve Tarihi	Suç	Netice
Hasan S.	Gomera köyü 19.9.1957	Devlet büyükleri aleyhinde propaganda yapmak	Takipsizlik
Ahmet T.	Çömlekçi çarşısı 11.11.1957	Başbakana hakaret etmek	Takipsizlik
Hasan B.	Çömlekçi Mahallesi 15.1.1958	Devlet büyüklerine hakaret etmek	Takipsizlik
Kemal Ç.	Mumhane 25.4.1958	DP’ye küfretmek	Takipsizlik
Osman A.	Mumhane 9.12.1958	Devlet büyüklerine hakaret etmek	Beraat
Muharrem Kukudalı	CHP Yalı Mahallesi Ocak Kongresi 25.1.1959	Başbakana hakaret etmek	Takipsizlik
Hayati D.	Karadeniz kahvehanesi 20.2.1959	Başbakana hakaret etmek	16 gün hapis, 116 lira ağır para cezası
Muharrem Kukudalı Umran B.	CHP Cumhuriyet Mahallesi Gençlik Kolu Kongresi 2.7.1959	Başbakana hakaret etmek	Asiye Ceza Mahkemesinde
Hüsnü E.	Akçaabat 30.9.1958	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek	Ağır Ceza Mahkemesinde
Mehmet T.	Akçaabat 25.9.1957	DP Levhasını Koparmak	Takipsizlik
Ziver E.	Akçaabat 19.11.1959	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek	Takipsizlik
Enver T. Mehmet E. Mustafa K.	Akçaabat 27.9.1957	CHP İlçe Binasındaki Türk Bayrağını yırtmak	Takipsizlik
Mehmet Ç.	Akçaabat 4.4.1957	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek	Takipsizlik
Ahmet E. Ahmet E.	Akçaabat 26.10.1957	DP’nin duvar afişlerini yırtmak	Beraat
Osman K. Ayşe K.	Akçaabat 5.2.1959	Cumhurbaşkanına hakaret etmek	Takipsizlik
Kani B.	Maçka 25.3.1958	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek	Ağır Ceza Mahkemesinde
Ahmet Y.	Vakfikebir 29.7.1958	DP ve hükümet mensuplarına küfretmek	Ağır Ceza Mahkemesinde
Selahattin A. Dursun A. Hüseyin Y.	Sürmene 26.10.1957	Atatürk’e ve Cumhurbaşkanına hakaret etmek	Adaletle verilmiş fakat dava açılmamış
İsmail T.	Of Kasım-1957	Hükümete ve TBMM’ye hakaret etmek	Beraat
Fehmi K.	Of 17.10.1958	Hükümete hakaret etmek	Takipsizlik
Behzat Y.	Of 5.2.1960	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek	Tahkikat devam ediyor

Kaynak: BCA, 010.09.475.1372.7/ 34-37.

26 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına bir rapor daha gönderen Trabzon Valiliği, bu raporda; 1957 seçimlerinden sonra her türlü toplantıda muhalefet milletvekilleri tarafından ileri sürülen beyanlar ile CHP’lilerin kongre ve diğer ortamlarda sarf ettiği suç vasfındaki sözler hakkında yürütülen işlemlere dair bilgi vermiştir.

Bu bağlamda ilk olarak, 25 Ocak 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Trabzon Merkez Yalı Mahallesi Ocak Kongresinde konuşma yapan CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Muharrem Kukudalı'nın sözlerine değinilmiştir. Kongreyi takip eden polis memuru Sami Sönmez, Kukudalı'nın, Başbakan Adnan Menderes hakkında *“Arkadaşlar ağzı açık duran çuvalın altını delip diren yer faresi Menderes'e bizzat hesabı ben soracağım. Evet arkadaşlar o ne yer faresidir.”* şeklindeki sözlerini tutanak altına almıştır. Trabzon Cumhuriyet Savcılığı, mevzu ile alakalı inceleme sonucunda; Kukudalı hakkında, şahsın bahsedilen sözleri söylediğine dair başka bir şahit bulunmaması sebebiyle, 23 Temmuz 1959 tarihinde takipsizlik kararı vermiştir.⁹⁶⁶

1 Temmuz 1959 tarihli CHP Boztepe 2 Nolu Gençlik Kolu Ocak Kongresinde konuşan CHP Gümüşhane milletvekili Nihat Sargınalp'in, Adnan Menderes hakkında; *“Öyle bir adam ki katilden müteşebbis bir deccal gibi milleti kötü yollara sürüklemektedir.”*, İçişleri Bakanı hakkında; *“öyle bir adam ki valiye vur emrini verir.”*, Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında; *“bu millet onu öyle bir hale getirir ki leşini köpek gibi sokaklarda süründürür.”* ifadelerini kullandığını belirten Trabzon Valiliği; Trabzon Cumhuriyet Savcılığı tarafından Sargınalp hakkında hazırlanan hazırlık tahkikatı evrakının fezlekeye bağlanarak Adalet Bakanlığına sunulduğunu ve milletvekili dokunulmazlığını ilgilendiren meseleye hakkında henüz cevap alınmadığını açıklamıştır.⁹⁶⁷

2 Temmuz 1959 tarihli CHP Cumhuriyet Mahallesi Gençlik Kolu Kongresinde konuşan CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Muharrem Kukudalı'nın Başbakan hakkında *“ceberut”*, Gençlik Kolu Başkanı Ümran Baran'ın ise, *“izansız”* ifadelerini kullandığından söz eden Trabzon Valiliği, her iki şahıs hakkında Trabzon Asliye Ceza Mahkemesinde açılan davanın devam ettiğini belirtmiştir.⁹⁶⁸

⁹⁶⁶ BCA,010.09.475.1372.7/ 6, 79-82. Sönmez tarafından hazırlanan kongre tutanağına göre: Kukudalı, Adnan Menderes ve arkadaşlarının, Amerika ve İngiltere'nin isteği üzerine, Bursa hamamlarında keyfi karar vererek, Kore'ye asker gönderdiklerini; söz konusu devletlerin bu vesileyle ellerindeki kırık dökük makineleri Türkiye'ye sattıklarını; kendisinin Menderes tarafından çıkarılan kanunlardan asla çekinmediğini ve bunu her ortamda dile getirebileceğini söylemiş; Trabzon Valisinin, Milli Korunma Kanununa aykırı olarak, zeytinyağı, bu borusu ve lastik dağıtımı işlerinde DP mensuplarını kayırdığını iddia etmiştir. BCA, 010.09.475.1372.7/ 82.

⁹⁶⁷ BCA, 010.09.475.1372.7/ 6, 67-74.

⁹⁶⁸ BCA, 010.09.475.1372.7/ 6, 75-78.

CHP Gümüşhane milletvekili Nihat Sarginalp hakkında yapılan bir ihbardan söz eden Trabzon Valiliği, ihbarda; Araklı kazası CHP Ocağına giden Sarginalp'in; "*biz 180 mebusuz, istersek Sivas'ta bir Hükümet kurabiliriz. Nuri Sait Paşa hadisesini bilirsiniz*" şeklinde konuştuğunun bildirildiğini ve milletvekili hakkında Araklı Cumhuriyet Savcılığı tarafından takipsizlik kararı verildiğini aktarmıştır.⁹⁶⁹

CHP Trabzon İl Yönetim Kurulu üyesi Muharrem Kukudalı hakkında bir diğer tutanak, Araklı Hususi İdare tahsildarı Yusuf S. tarafından tutulmuştur. Yusuf S., 23 Eylül 1959 tarihinde CHP Kaşıkçı Bucak Kongresinde söz alan Kukudalı'nın; "*Çanakkale Geyikli hadisesinde Halk Partili mebuslarını vapurdan dışarı çıkarmak için emir veren ve çıkartmayanlar Makaryosun ve Piskopozun oğullarıdır, hesap soracağız, Adnan Menderes büyük adam olamaz, büyük adam değildir.*" tarzında sözler söylediğini Araklı Kaymakamlığına ihbar etmiştir.⁹⁷⁰ Trabzon Valiliği, bu meseleden dolayı Kukudalı hakkında Araklı Cumhuriyet Savcılığı tarafından takipsizlik kararı verildiğini rapor etmiştir.⁹⁷¹

12 Aralık 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Trabzon İl Kongresine ait hükümet komiseri raporunu⁹⁷² da Bakanlıkla paylaşan Trabzon Valiliği; kongrede söz alan CHP Gümüşhane milletvekili Sabahattin Kadirbeyoğlu'nun DP Muğla milletvekili Burhan Belge'ye hakaret etmek suçundan adliyeye verildiğini, sanık hakkında Trabzon Cumhuriyet Savcılığı tarafından hazırlanan fezlekenin gerekli izinlerin alınması maksadıyla Adalet Bakanlığına gönderildiğini ve Bakanlıktan henüz cevap gelmediğini beyan etmiştir.⁹⁷³

⁹⁶⁹ BCA, 010.09.475.1372.7/ 6, 65. Trabzon Petrol Ofisi Bayii Abdullah Ç., 18 Ağustos 1959 günü Trabzon Emniyet Müdürlüğü'ne müracaat ederek, iki ay kadar önce Araklı'ya gelen Nihat Sarginalp'in yukarıda bahsi geçen sözleri söylediğini duyduğunu ve Araklı Kooperatif Başkanı Hüseyin B. ile Kooperatif memuru Ali B.'nin bu sözlere şahit olduğunu anlatmıştır. Aynı gün Araklı'ya hareket eden Trabzon Valisi Hakkı Baykal ve Trabzon Emniyet Müdürü Hüseyin Özcan, ihbarda ismi geçen şahısların ifadesini almışlardır. Hüseyin B., bahsedilen sözleri bizzat Sarginalp'ten işittiğini; Ali B. ise, bu sözleri CHP Araklı İlçe Başkanı Ali Güven'den duyduğunu beyan etmiştir. BCA, 010.09.475.1372.7/ 66.

⁹⁷⁰ BCA, 010.09.475.1372.7/ 83.

⁹⁷¹ BCA, 010.09.475.1372.7/ 7.

⁹⁷² BCA, 010.09.475.1372.7/ 16-22.

⁹⁷³ BCA, 010.09.475.1372.7/ 7. Kongreye ait hükümet komiseri raporuna göre, Kadirbeyoğlu şu ifadeleri kullanmıştır: "*Memlekette Vatan Cephesi Komedyası oynanmaktadır. Mestan Karagöz kedisini bile Vatan cephesine girmiş diye Radyo ile ilan ediyorlar. Ve Başvekil Adnan Menderes, Mestan karagöz 72 kişi ile Vatan cephesine girdi diye tebrik telgrafi göndermiş. Bunlar Din mevzuunu da propaganda mevzuu olarak kullanmaktadırlar. Çöl faresi diye meşhur olan bir Burhan Belge vardır. O adam, onların fikir arkadaşları ve Muğla milletvekilleridir. Bu adamın kim olduğunu biliyor*

Trabzon Valiliği, CHP mensuplarının Devlet ve Hükümet büyükleri hakkında söyledikleri sözler bağlamında Sürmene’de adli makamlara yansımış iki vaka hakkında da bilgi vermiştir. Sürmene’nin Küçükdere nahiyesi müdürü Kemal E. hakkında⁹⁷⁴ 14 Nisan 1960 tarihinde yaptığı propaganda sebebiyle Sürmene Cumhuriyet Savcılığı tarafından takibata girildiğini ve ayrıca idari bakımdan açılan tahkikat sonucunda şahsın Bakanlık emrine alındığını bildiren Valilik; Büyük Gorgor köyünden İsmail K. adlı şahıs hakkında⁹⁷⁵, Sürmene’nin Küçükdere nahiyesine bağlı Oylum ve Oyva köyleri arasındaki bir mahalde yaptığı propaganda nedeniyle, Sürmene Cumhuriyet Savcılığı tarafından takibat başlatıldığını ve soruşturmanın devam ettiğini açıklamıştır.⁹⁷⁶

2.2.48. Uşak Vilayetinden Verilen Bilgiler

Uşak Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 9 Mayıs 1960 tarihli yazıda: tizlikle yürütülen incelemelere rağmen Hükümet aleyhinde yapılan kötü

muşunuz, bu adam Rusya’da tahsil görmüş komünist ruhlu bir kimsedir. 10 Ekim 1959 tarihli Kim mecmuasının 31nci sayfasında şöyle konuşmuş (Peygamberlerin Peygamberi kimdir biliyor musunuz? Komünistin mucidi olan Lenin’dir) demiş, işte size söven adam budur. İşte bu köpek adamdır.” BCA, 010.09.475.1372.7/ 18.

⁹⁷⁴ DP Sürmene İlçe Yönetim Kurulu Başkanı Ali Seymen, 25 Nisan 1960 tarihinde Sürmene Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği yazıda; Kemal E.’nin Hükümet aleyhine her türlü ağır ve iğrenç iftiralarda bulunduğuna değinmiş, olay mahallinde tutulan zaptın değerlendirilmesini ve şahıs hakkında kanuni işlem başlatılmasını talep etmiştir. Küçükdere nahiyesi sakinlerin tuttuğu zabıta; Kemal E.’nin, 14 Nisan 1960 günü düzenlediği açık hava toplantısında; “*işte elimde Akis mecmuası seçimlerde kazanan yerleri tespit ediyor, yakında iktidarı Halk Partisine teslim ediyorlar. Belki de seçim yapılmayacaktır. Çünkü askeri ordu İsmet İnönü’nün emrindedir. Bunu böyle bilin hiç böyle Hükümet olur mu? Hiç böyle idare olur mu? Vaziyeti görün Halk partisine kayıt olun ve reylerinizi verin eğer böyle yapmazsanız sizden yarın hesap sorulacaktır. İnanmayanlar varsa yüz lirasına ben 2000 lira koyuyorum.*” diyerek vatandaşları alenen CHP’ye teşvik ettiği dile getirilmiştir. BCA, 010.09.475.1372.7/ 8-9.

⁹⁷⁵ DP Sürmene İlçe Yönetim Kurulu Başkanı Ali Seymen, 19 Nisan 1960 tarihinde Sürmene Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği yazıda; İsmail K.’nin, Devlete, Hükümete ve Adnan Menderes’e galiz ve iğrenç iftiralarda bulunduğunu belirtmiş; olay mahallinde tutulan zaptın değerlendirilmesini, “*beli tabancalı bu haydut*” diye sıfatlandığı şahsın, daha korkunç suçlar işleyebileceğinin dikkate alınarak tutuklanmasını ve mahkemeye sevk edilmesini istemiştir. DP Vunit Ocak Başkanı İsmail Gugu tarafından, yöre sakinlerinin şahitliğinde tutulan zabıta; İsmail K.’nin, 17 Nisan 1960 günü vatandaşları etrafına toplayarak; “*Adnan Menderes namussuzdur. Anası daha yakında ker [...] den çıkmıştır. Bu şekilde anası ker [...] de olan bir başbakanın ne menfaat umarsınız zaten bu Menderes dinsizdir. Buna uyan arkadaşlar da dinsizdirler. Annesini [...] tan kurtaramayan bir başbakan memleketi kurtaracaktır. Zaten bizim kendisinden korkacağımız yoktur. Zaten aşikârı ordu demek İnönü demektir. İsterseniz zabıt tutun kime verecekseniz. Ceza Hâkimi bizdendir. Bize kimse bir şey yapamaz.*” diye konuştuğu belirtilmiştir. BCA, 010.09.475.1372.7/ 28-29.

⁹⁷⁶ BCA, 010.09.475.1372.7/ 7.

propaganda ve yalan haberlerin tespit edilemediğine değinilmiş ve bu konuyla alakalı görülen hadiselere ait bilgiler Bakanlığa arz edilmiştir⁹⁷⁷.

Bu bağlamda ilk olarak, Uşak'a bağlı Güre nahiyesinde tutulmuş olan ihbar tutanağından bahsedilmiştir.⁹⁷⁸ DP Güre Ocak Başkanı Ali Yılmaz ve arkadaşları tarafından tutulan 21 Eylül 1959 tarihli tutanakta, CHP Uşak milletvekilleri Rıza Salıcı ve Adnan Çalıkoğlu'nun 19 Eylül 1960 günü Güre'de yapmış oldukları konuşmalar hakkında ihbarda bulunulmuştur.⁹⁷⁹ Tutanakta, Rıza Salıcı'nın; DP saflarında memleketi yönetecek adam olmaması neticesinde Menderes'in ülkeyi tek başına idare etme kaygısı yaşadığına; Batı Almanya'dan ekonomik yardım isteyen Menderes'in, olumsuz yanıt alınca diğer ülkelere yöneldiğine, onlardan da aynı cevabı alınca Batı Almanya devlet adamlarına "*it gibi kuyruk sallamaya*" başladığına dair sözlerine yer verilmiştir.⁹⁸⁰ Adnan Çalıkoğlu'nun ise, Hükümetin oy alabilmek uğruna gereksiz yere birçok inşaat faaliyetine giriştiğinden ve Amerika'ya 20 milyar lira borç yapılmasına rağmen inşaatların bitirilemediğinden bahsettiği ve "*Menderes'le Bayar İngiliz kaşığı ile Fransız [...] yiyor*" tarzında ağza alınmayacak sözler sarf ettiği belirtilmiştir.⁹⁸¹ Valiliğin bildirdiğine göre; adı geçen milletvekillerinin Devlet ve Hükümet büyüklerine hakaret ettiklerinin anlaşılması üzerine durum adli mercilere intikal ettirilmiştir. Uşak Cumhuriyet Savcılığının talebine rağmen Adalet Bakanlığı, Salıcı ve Çalıkoğlu hakkında kanuni işlem yapılmasına izin vermemiştir.⁹⁸²

Valiliğinin bahsettiği diğer hadise, DP Eşme İlçe Bakanı tarafından yapılan ihbardır. İhbarda; CHP Eşme İlçe Başkanı Osman Akçan'ın, 19 Nisan 1960 günü Eşme'de yaptığı konuşmada; "*C.H.P. Genel Merkezinden tel geldi, Hükümeti ve kanunları tanımayacağız*" dediği ve Akçan'la beraber ilçeye gelen CHP mensupları İbrahim Aydın, Mehmet Şahin ve Mustafa Kalak'ın da bu mealde beyanat verdikleri ifade edilmiştir.⁹⁸³ Valiliğin açıklamasına göre; ihbar üzerine meselenin adliyeye intikal

⁹⁷⁷ BCA, 010.09.20.56.8/ 66-71.

⁹⁷⁸ BCA, 010.09.20.56.8/ 66.

⁹⁷⁹ BCA, 010.09.20.56.8/ 71.

⁹⁸⁰ BCA, 010.09.20.56.8/ 71.

⁹⁸¹ BCA, 010.09.20.56.8/ 71.

⁹⁸² BCA, 010.09.20.56.8/ 66.

⁹⁸³ BCA, 010.09.20.56.8/ 66.

ettirildiği, yapılan tahkikat sonucunda Eşme Cumhuriyet Savcılığının şahıslar hakkında delil yetersizliği sebebiyle takipsizlik kararı verdiği anlaşılmaktadır.⁹⁸⁴

Uşak Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 9 Mayıs 1960 tarihli yazıda ise, şehirde ele geçirilen beyannameler hakkında bilgi vermiştir. “*Türk Milletine*” başlığını taşıyan imzasız ve Hükümet aleyhinde yazılmış olan beyannamenin Ulubey DP İlçe Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Karahan vasıtasıyla ele geçirildiğini belirten Valilik; beyannamenin içinde bulunduğu zarfın adres bölümünde “*Sayın Ulubey Köyü Muhtarı-Ulubey-Uşak*” ibaresinin geçtiğini, 14 Şubat 1960 günü postaneye verilen zarfın üstüne, hangi şehirden gönderildiğinin anlaşılması için, belli belirsiz bir mühür basıldığını açıklamıştır.⁹⁸⁵ “Cevap Bekleyen Soru” başlıklı beyannamenin ise; DP Karahallı İlçe Başkanı Abdullah Kıygın tarafından, Uşak esnaflarından CHP üyesi Hüseyin İnce’ye ait yazıhanede ele geçirildiğini belirten Valilik; Kıygın’ın bu hususta bizzat Vali’ye ifade verdiğini ve ifadesinde; İnce’ye ait yazıhanedeki bir paket içinde 1000 adet beyanname gördüğünden ve durumu fark eden İnce’nin, kendisinin gözleri önünde bu paketi yaktığından söz ettiğini bildirmiştir.⁹⁸⁶

Şekil 2.2: Uşak’ta ele geçirilen beyannameler

TÜRK MİLLETİ.....

Milleti soyuna hürsüz demek, hürsüzlüğünü mahkemede ispat etmek hammazen yasaktır.

Bir batırdılar, altınlarımızı, övünçlerimizi bitirtiler, parçılarla kadar borca battık, yapacak çok yakıyoruz, heşap, kıtan, yok. Her şehide, kasabada, bir evuç vurmuşuz zengin oluyor, lakin çoğunluk sıkıntıya düşüyor; aradığın malı bulamıyoruz, bulduğuna paran yetmiyor. Bedyöde her gün sobru yel, liman, fabrika, baraj, temel atma dinliyoruz, çoğu lafıta kalıyor, yapı-lacın hesabı kitabı yok. Neden bir milyonluk işi beş milyona çıkarıyor? ara-dışık milyon kimin kesesine girer? Diyeniyorsun, soramıyoruz, yazamıyoruz..

Sana dimini verdik diyorlar, yetkilileri matbahlarda dillerinden Allah ek-sik çıkarıyor. Halimiz bir nemes suresini doğru çırpma bunlar... Başları yıldı bir defa bile seveder rahmana değmes, mason garvını dedikini farasomlar: biliresin. Yahuccuların, Yahudilerin, gavurların vurgun yapmak, rahat keşirmek için hurdıkları gizli bir cemiyettir.

Sana dimini verdik diyenlerin başındakiler bu cemiyete kayıtlıdır: Celal Bayar 33 numareda kayıtlıdır, Adilye Vekili, İstanbul Belediye Başkanı, birçok İstanbullu Türk tüccarı, başta müdür, mebuslar, valiler kayıtlıdır. Bu mebus cemiyetin başkanı Bayezid müttesandır. Farnaslar ile hasan olduk, Saadet Ağaçlıoğlu kas kardağı bir Alahı yahudistinin, İstanbul Ticaret Odası Başkanının kazı bir İsviçre yahudistinin sarılarına oluyordur. Loodra uşak kasasında ölen Basın Yayın Vekili Server Somuncunun karısı, kocasının sağken ortaklık ettiği bir yahudi tüccar ile yeni evlendi. Bekir Kocaltan in oğlu bir garv tüccar ile ortaktır. Gavurun çiftinin ortağı olan büyükbaş kalandı, diyenlerdir, yazamassın.

Sana dimini veriyorsun diyenler para, vurgun için güvne kas, kazı veriyor. Diyemessin, yazamassın yasaktır. Paket durumu millete anlatmak fers olsa, ? E H L İ K E D E Y İ L E .

Bu mektubun bir örneğini çıkar, 2 gün içinde en yakın 2 müslüman Türk e gönder, 0 , 2 kişide senin yaptığını yapсын. Onlardan alan 4 kişide aynı işi yapсын, bu yol ile 10 300 000 den fazla müslüman Türk gerçeği öğrenir..

günde.

Beşafa gidiyorsun, çalışıyorlar demek ve dedikini mahkemede ispat etmek yasak olmuş, böyle elden ele geçen gizli mektuplar çok da gün. Millet gerçeği bilir, öğrenir ise ne olur demer! Gerçeği anlatan millet karulmanın yolunu bulur . Çouttaiki Allah doğrusunun yarhasıdır.

Aranızdan biri Bu mektup 70 vilâyette 140 müslüman-Türk e gittiştir. Müslüman ve Türk Anadolu gerçeği duyacaktır.

Cevap Bekleyen Soru!..

Başbakanın cevaplandırılması istediğiyle Mahalefet tarafından 6/Eylül/1967 Tarihinde R. M. M. Başbakanına aşağıdaki soru üneregesi verilmiştir.

1-] 14 Mayıs-1950 tarihinden bugüne ka-dar bütün bankalardan kaç Mebus ve Vekile şahsen kendilerinin hisseler buldukları, koö-paratif ve edl ortaklıklara ne kadar ticari ve zirai kredi açılmıştır?

2-] 14 Mayıs 1950 den bugüne kadar kaç me-bus ve Vekile şahsen veya kendilerinin hisse-dar oldukları kooperatif, Şirket, ve Edl ortaklık İğra Apartman, han ve arsa almak veya yaptır-mak için hangi bankalardan ne miktar kredi açılmıştır?

3-] Sayın Devlet Reisinin Meclis Reisinin ve Başvakkile şahsen hissedar oldukları, şirket vesaile ortaklıklardan devlet müttesahhittliği yapan var mıdır?

Cevapsız kalan bu soruların cevabını sizin seçeceğinizin iktidar verecektir.

C. H. P.

Kaynak: *BCA*, 010.09.20.56.8/ 68-69.

⁹⁸⁴ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 66.

⁹⁸⁵ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 66.

⁹⁸⁶ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 67.

2.2.49. Van Vilayetinden Verilen Bilgiler

Van Valiliği, İçişleri Bakanlığa gönderdiği 28 Nisan 1960 tarihli yazıda: Hükümetin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiği, memleketi Amerikalılara sattığı veya Amerikalılara imtiyazlar verdiği şeklinde haber ve propagandaların Van sakinleri arasında zaman zaman yapıldığını, bu haber ve propagandaların İstanbul gazeteleri vasıtasıyla yayıldığını ve “bizim radyo” hakkında her herhangi bir propagandaya rastlanılmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Devlet ve Hükümet büyüklerine hakaret mevzuu hakkında, 1959 senesinde Erciş Cumhuriyet Savcılığı tarafından yürütülmüş bir tahkikata ait fezleke örneğini de Bakanlığa sunmuştur.⁹⁸⁷

Bahsi geçen tahkikat; DP Muradiye İlçe Başkanı Selahattin Eyüpoğlu'nun, DP eski İlçe Başkanı Mehmet Temuçin hakkında yaptığı ihbar üzerine başlatılmıştır. Söz konusu ihbarda: Muradiye DP İlçe Yönetim Kurulunun feshedilmesi üzerine DP'den istifa ederek CHP'ye geçen Temuçin'in, 27 Ekim 1959 günü Çaldırana bağlı köyleri dolaşarak;

“arkadaşlar bana vefası olmayan bu namusuz partinin hiç birinize [vefası] olmaz, Demokratların namussuzluğu bellidir, Adnan Menderes'i geçenlerde Amerika'dan [...] ettiler, tabi Amerika'ya karşı söz söyleyemez, o kadar borç para almış ki memleketi ve hepimizi verse Amerika'nın borcunu kurtaramaz, daha çok işler var şimdilik müsaade edin bütün köylere gidip bunların namussuzluklarını söyleyeceğim”

şeklinde sözler sarf ettiği belirtilmiştir. Şahitler bu hadiseyi doğrularken; Temuçin, DP'lilerin kendine iftira ettiklerini savunmuştur. Erciş Cumhuriyet Savcılığı, ilgili tahkikat sonucunda kaleme aldığı raporda; arzuhalcilik ve dava vekilliği yapan Temuçin'in 14 Ekim 1959 tarihinde DP İlçe Başkanlığı görevinden azledildikten sonra, DP ve Hükümet aleyhinde propagandalar yapıp, Hükümetin manevi şahsiyetine zarar verici eylemlerde bulunduğunu ifade etmiştir.⁹⁸⁸

28 Nisan 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına bir yazı daha gönderen Van Valiliği, Vilayet dâhilinde ele geçirilen beyannameler hakkında kısaca bilgi vererek; “Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarı alması önlenemeyecektir” ve “1957

⁹⁸⁷ BCA, 010.09.461.1333.2/ 25-27.

⁹⁸⁸ BCA, 010.09.461.1333.2/ 27.

seçimlerinde muhalefet Demokrat Partiyi mağlup etmiştir” başlıkları verilmiş iki adet Türkiye haritasının CHP propagandası için kullanıldığını açıklamıştır.⁹⁸⁹

2.2.50. Yozgat Vilayetinden Verilen Bilgiler

Yozgat Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 25 Nisan 1960 tarihli yazıda; 20 Nisan 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP Yozgat İl Kongresinde konuşma yapan CHP’li iki milletvekili hakkında tutulan zabıtları, Tahkikat Komisyonunun yürüttüğü tahkikat ile alakalı görülmelerinden dolayı, İçişleri Bakanlığına intikal ettirmiştir.⁹⁹⁰

Bahsedilen kongreyi takip eden hükümet komiseri tarafından kaleme alınan tutanakta: CHP Ordu milletvekili Ferda Güley’in;

“Celal Bayar 1948 senesinde, Anayasaya ve insan haklarına mugayir kanunları tekmeleyeceğiz demişti. Biz C.H.P mensupları bu sözleri tasvip etmiyoruz çünkü bu kanunlar iyi veya fena olsunlar, mademki Büyük Meclisten çıkmıştır bunlar tekmelenemez. Ama öyle kanunlar vardır ki, bazen onlara başka bize başka türlü tatbik olunmaktadır. İşte biz böyle kanunları tekmeleriz, çiğneriz. Bu kanunlardan bir tanesi “Toplantı Kanunu”dur. Bu kanun tamamıyla bizlere tatbik olunuyor. Onlar gittikleri yerlerde bando ile kurbanlar kesilerek, daire memurları işlerinden alınarak merasime getirilmek suretiyle karşılanıyor. İşte bunun için biz C.H.P. Millet Vekilleri bu ve buna benzer Kanunları her yerde tekmeleyip çiğniyoruz. Nitekim Trabzon, Samsun ve Orduda Toplantı kanununu çiğnedik, tekmeledik. İcap ederse Yozgat’ta da tekmeleyeceğiz.”

diyerek kanunlara hakaret ettiği ve vatandaşları kanunlara uymamaya sevk ettiği belirtilmiştir.⁹⁹¹ Aynı kongrede söz alan CHP Mardin milletvekili Mehmet Ali Arıkan hakkında tutulan zabıtta ise, Arıkan’ın;

“Memlekette can ve mal emniyetinin olmadığını beyan ettik, Mardin’in Gercüş kazasında 17 ölü ve 6 yaralı vatandaş vardır. Dâhiliye Vekili Namık Gedik, bu Millet’in can ve mal emniyetini korumak zorundasın bir mebus olarak soruyorum, Mecliste kürsüden sordum cevap vermedin, Millet’in katledildiğini ve soygunların devam ettiğini Dâhiliye vekili bilir. Fakat müdahale etmiyor, bu hareketi ile bu suçlara iştirak etmiş bulunuyor. Dâhiliye Vekili ya isteyerek müdahale etmemektedir yahut acz

⁹⁸⁹ BCA, 010.09.473.1365.3/ 47.

⁹⁹⁰ BCA, 010.09.461.1333.2/ 20-21.

⁹⁹¹ BCA, 010.09.461.1333.2/ 23.

*çerisinde*dir. *Namık gediği istifaya davet ediyorum.*” Şeklindeki konuşmasının hakaret içerdidine değinilmiştir.⁹⁹²

Güley ve Arıkan hakkında tutulan zabıtlar, Yozgat Emniyet Amirliği tarafından 21 Aralık 1959 tarih ve 776 sayılı yazıyla Yozgat Cumhuriyet Savcılığına iletilmiştir.⁹⁹³ Yozgat Valiliğinden verilen bu bilgilerin kendisine ulaŐtırılmasıyla beraber harekete geçen Tahkikat Komisyonu, Yozgat Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarih ve 93 sayılı yazıyla; bu mesele hakkında yapılan işlemlerin ve işlemlerin neticelerinin, ayrıca hazırlanan iddianamenin veya karar örneklerinin acele olarak Komisyona ulaştırılmasını istemiştir.⁹⁹⁴ 7 Mayıs 1960 günü Komisyona cevap veren Savcılık; düzenlenen hazırlık tahkikatı evrakının, her iki milletvekilinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına izin verilmesi talebiyle Adalet Bakanlığına sunulduğunu ifade etmiştir.⁹⁹⁵

⁹⁹² BCA, 010.09.461.1333.2/ 24.

⁹⁹³ BCA, 010.09.461.1333.2/ 22.

⁹⁹⁴ BCA, 010.09.461.1333.2/ 19; BCA, 010.09.22.65.1/ 233.

⁹⁹⁵ BCA, 010.09.461.1333.2/ 18.

BÖLÜM 3

TAHKİKAT KOMİSYONUNUN CHP’NİN FAALİYETLERİ HAKKINDA ELDE ETTİĞİ DİĞER BİLGİLER VE CHP ALT KOMİSYONUNUN RAPORU

Çalışmamızın ikinci bölümünde Tahkikat Komisyonunun CHP’nin faaliyetleri hakkında İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla ülke genelinde yürüttüğü tahkikatı ve elde edilen bilgileri ortaya koymaya çalıştık. Tahkikat Komisyonu, topladığı bu bilgiler haricinde, kendisine gelen ya da intikal ettirilen ihbarlar ve ülke genelinde yayılan yalan haberler ile iç politikaya etki eden bazı hadiseler hakkında bizzat yürüttüğü tahkikat dolayısıyla birçok bilgiye daha ulaşmıştır. Toplanan tüm bu bilgiler eşliğinde, CHP’nin faaliyetleri hakkındaki tahkikatı yürüten 1 Nolu Alt Komisyon tarafından bir rapor meydana getirilmiştir. Söz konusu rapora bu bölümün sonunda yer verilecektir.

3.1. Tahkikat Komisyonuna Gelen İhbarlar

Tahkikat Komisyonuna, faaliyet yürüttüğü süre zarfında ülkenin çeşitli yörelerinden birçok ihbar mektubu ve telgrafi ulaşmıştır. İhbarlar büyük oranda Komisyon Başkanlığına yapılmakla beraber, Komisyon üyelerine yapılan ihbarlar ve Başbakan Menderes’e yapıp Komisyonla intikal ettirilen ihbarlar da mevcuttur. İhbarların çoğu DP teşkilatı mensupları tarafından yapılmıştır. Zira daha önce bahsettiğimiz üzere, 2 Mayıs’ta tahkikat hakkında DP Meclis Grubuna bazı bilgiler veren Tahkikat Komisyonu Raportörü Nusret Kirişcioğlu, tahkikat esnasında DP teşkilatından da yardım istediklerini ve bu hususta DP İl Başkanlarıyla temasa geçildiğini açıklamıştır. İhbarların bazılarında, Başbakan Menderes’in radyo konuşmalarından cesaret alınarak ihbar yapıldığı da belirtilmiştir. Hatırlanacağı üzere, 28-29 Nisan’da meydana gelen öğrenci olaylarının ardından 29 Nisan akşamı radyodan halka seslenen Menderes, olaylar hakkında birçok yalanlar uydurulduğuna değinerek, vatandaşların yalan haber yayan kimseleri hükümet makamlarına ve yetkililere bildirmelerini istemiştir. İhbarlarda, iktidar aleyhine ve CHP lehine faaliyet yürüten vatandaşlar, devlet memurları ve askeri personellerin yanı sıra ülke çapında meydana gelen olaylarda rol aldığı düşünülen kişiler Komisyona bildirilmiştir. Bazı ihbarlarda,

bizzat tanık olunan olaylar aktarılarak DP aleyhine oluşturulmaya çalışılan algı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca çeşitli yörelerde ele geçirilen bildiri ve beyannameler de ihbarlar eşliğinde Komisyona ulaştırılmıştır. Yapılan ihbarlar, vatandaşların Tahkikat Komisyonuna bakış açılarını da yansıtır niteliktedir. Komisyonu bir üst merci gibi gören ihbar sahipleri, CHP lehine ve hükümet aleyhine propaganda yapanların cezalandırılmasını ve adli makamların CHP'lileri koruduğu iddiasıyla, Komisyonun adli davalara müdahil olmasını istemişler, bazen de nasıl hareket edecekleri hususunda kararsızlığa düştüklerine değinerek Komisyonun vereceği emirleri beklediklerini dile getirmişlerdir. Tahkikat Komisyonu, ihbarların çoğunu dikkate almıştır. İhbarların bir kısmını ilgili devlet kurumlarına ileterek gereğinin yapılması talep eden Komisyon, bazı ihbarların muhataplarını tanık sıfatıyla sorguya çekmiş ve gerekli gördüğü durumlarda ihbara konu olan hadiseler hakkında olay mahallinde tahkikat yürütmüştür.

3.1.1. Adana'dan Gelen İhbarlar

1- Bahçe İlçesi Belediye Başkanı Hasan Fettahlıoğlu, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a⁹⁹⁶ gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarihli mektupta⁹⁹⁷; ele geçirdiği bir bildiri hakkında bilgi vermiştir. Fettahlıoğlu, 4 Mayıs 1960 tarihinde Kızılac köyünden Hasan G. adına Bahçe postanesinden gönderilmiş bir zarfın, şahsa verilmek üzere aynı köyden Hasan M.'ye teslim edildiğini ve zarfı açan Hasan M.'nin, bir örneği Komisyona sunulmuş olan bildiriye bularak, kendisine getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, zarfın içinde "İnönünün Meclisteki Konuşması" başlıklı bir yazının bulunduğunu ve zarfın, gönderen kısmına İzmir milletvekili Behzat Bilgin'in ismi yazılarak, Bursa-Yenişehir postanesinden yollanmış olduğunu ifade etmiştir. Adli mercilere bu durumu intikal ettirdiklerinden bahseden Fettahlıoğlu, uyanık ve gayretli olduklarını söyleyerek, Komisyondan gelecek emirleri beklediklerini vurgulamıştır. Ele geçirilen bildiride şu ibareler bulunmaktadır:

"Vatandaş... Oku... Okut..."

28 Nisanda İstanbulda 20 Üniversiteli Genç D.P Gestepo Polisi tarafından öldürüldü... Memleketi hürriyeti için ölen bu çocukların

⁹⁹⁶ Fettahlıoğlu, mektubunda, "TBMM Tahkik Heyeti Reisi İlhami Sançara" ifadesini kullanmıştır.

⁹⁹⁷ BCA, 010.09.470.1360.2/ 18.

*intikamını almaya hazırlanın... D.P.'nin başında olan bir avuç insanın hesap gününe hazır ol... Caniler, Katillere ölüm..."*⁹⁹⁸

2- Ceyhan İlçesinden CKMP İlçe Başkanı Cavit Arabacı, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 15 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; ilçede kahvecilik yapan "horoz" lakaplı Mehmet S. hakkında ihbarda bulunmuştur. İhbarda, Mehmet S.'nin Ankara'ya gittiğini ve döndükten sonra Kızılay Meydanı'nda meydana gelen olayları etrafındakilere anlatırken, göstericilerin Menderes'in yakasına yapışıp, ona türlü hakaretler ettiklerinden bahsettiği açıklanmış ve ülke huzurunu bozacak nitelikte propaganda yürüten şahsın faaliyetleri hususunda birçok şahidin bulunduğu beyan etmiştir. İlgili ihbar, Tahkikat Komisyonu tarafından, gereğinin yapılması talebiyle, 21 Mayıs 1960 tarihli ve 197 sayılı yazıyla Adliye Bakanlığı'na intikal ettirilmiştir.⁹⁹⁹

3- Mağara kazası DP Başkanı Mehmet A., Tahkikat Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği 20 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; CHP Adana milletvekilleri Ahmet Karamüftüoğlu ve Mehmet Keçioğlu hakkında ihbarda bulunmuştur. İhbarda, şahısların kazadaki umuma ait bir kahvede düzenledikleri toplantı esnasında parti propagandası yaptıkları bildirilmiş ve Komisyonun, ilgili makamlara da iletilen bu durum hakkında gerekli işlemleri yapması talep edilmiştir.¹⁰⁰⁰

3.1.2. Afyon'dan Gelen İhbarlar

1- Çay kazasına bağlı Aşağı Mahalleden DP mensubu Hasan Hüseyin K., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 29 Nisan 1960 tarihli mektupta¹⁰⁰¹: Çay kazası CHP Başkanı Süleyman Mutlu ile arkadaşları Yunus Nadi K., Ömer B. ve Mustafa A. hakkında ihbarda bulunmuştur. İhbarda, şahısların ellerine geçirdikleri çıplak resimleri göstererek, Türk kadınlarının Amerikalılara peşkeş çekildiğine ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın kadınlarla fuhuş yaptığına yönelik propaganda yaptıkları bildirilmiştir. Ayrıca, Süleyman Mutlu'nun, Adnan Menderes'in üniversite öğrencilerini öldürttüğüne ve uçakla yurt dışına kaçmaya hazırlandığına dair iftiralar yaydığı anlatmıştır. Tahkikat yapılması halinde anlatılan her şeyin doğruluğunun

⁹⁹⁸ BCA, 010.09.470.1360.2/ 19.

⁹⁹⁹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 25-27; BCA, 010.09.22.65.1/ 192.

¹⁰⁰⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 14-15; BCA, 010.09.22.65.1/ 197.

¹⁰⁰¹ BCA, 010.09.476.1374.2/ 5.

ortaya çıkacağı belirtilen mektupta, tahkikata başlanması halinde bu husustaki bilgilerin Kaza Savcısıyla paylaşılması da talep edilmiştir.

2- Sultandağı kazasına bağlı Şemşik köyünden Tacettin Ç., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 2 Mayıs 1960 tarihli mektupta ¹⁰⁰²; köylüsü Hüseyin S.'nin iktidar karşıtı faaliyetleri üzerinden bazı açıklamalarda bulunmuştur. Hüseyin S.'nin, DP Hükümetinin borçlarına karşılık Türk kızlarını Amerikalılara yirmişer bin liraya sattığına dair propaganda yaptığını belirten Tacettin Ç., şikâyeti üzerine Çay Cumhuriyet Savcılığının bu şahsı tutuklandığından bahsetmiştir. Suçlunun 5 Mayıs 1960 günü Çay kazasında mahkeme huzuruna çıkacağına değinen Tacettin Ç., mahkeme süreciyle alakalı endişelerini Komisyona iletmiştir. Sami E. ve Kemal A.'nın da aralarında bulunduğu üç avukatın suçlunun vekilliğini üstlendiğini ve Şemşik köyünden CHP mensubu Ali Ç. ve Ali Osman B.'nin dava için özel olarak vazifelendirildiğini anlatan Tacettin Ç., Dereçine köyü CHP Ocak Başkanının da saydığı isimlerle ortak hareket ettiğini açıklamıştır. Bu şahısların, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda suçluyu kurtarmak için davaya yalancı şahit sunmayı planladıklarını iddia eden Tacettin Ç., bu iş için Şemşik köyünden Tacettin K., Halil Ş., Atay P. ve Ali Osman B'nin düşünüldüğünü anlatmıştır. Tacettin Ç., CHP'lilerin bu suçluyu kurtararak, kendi fikirleri ölçüsünde hareket edenlere manevi güç aşılmasını ve parti propagandasında kullanacakları insanları, *“hiç çekinmeyin [sizi] kurtaracak biziz”* demek suretiyle teşvik etmeyi amaçladıklarını beyan etmiştir.

3- Sandıklı ilçesinden Orhan A., Hakkı P. ve Nihat U., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdikleri 26 Mayıs 1960 tarihli telgrafta ¹⁰⁰³; CHP Sandıklı İlçe Başkanı Murat Öner ve Sandıklı Savcısı hakkında bir takım bilgiler vermişlerdir. Toplantı yasağına uymayan ve bildiri dağıtan Murat Öner'i 13 Mayıs 1960 günü Savcılığa şikâyet ettiklerini belirten şahıslar; 26 Mayıs günü ifadeye çağrıldıkları esnada, Sandıklı Savcısının Öner'i kendi odasına alarak görüştüğünü ve bu görüşmenin ifade almak maksadıyla değil de Öner'e direktif vermek amacıyla yapıldığına dair kendilerinde bir kanaat oluştuğunu anlatmışlardır. Ayrıca, davayla alakalı ifadelerinin Afyon Savcılığı tarafından alınmasına ön ayak olmasını talep etmişlerdir.

¹⁰⁰² BCA, 010.09.461.1332.4/ 25.

¹⁰⁰³ BCA, 010.09.461.1332.4/ 41-42.

3.1.3. Amasya'dan Gelen İhbarlar

1- Merzifon Yeni Çeltek Linyit İşletme A.Ş. müdürü ve yüksek maden mühendisi Musa Ş., Tahkikat Komisyonu üyelerinden Osman Kavuncu'ya gönderdiği 20 Nisan 1960 tarihli mektupta; ayda iki defa Ankara'ya gidip geldiğinden bahsetmiş ve seyahatleri esnasında uğradığı yerlerden “halkçı” olarak bilinen Sungurlu'da şahit olduğu bir hadiseyi aktararak, ülkedeki siyasi ortam hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Musa Ş.'nin aktardığı hadise şu şekilde gelişmiştir; On yedi yaşlarında bir çocuk, yaşıtı olan diğer bir çocuğa “*Ah, bir kere şu iktidarı ele geçiresek, şu Amerikalıları kendi ellerimle boğar dışarı atardım. Namussuzlar istila ettiler memleketi be...*” diyerek hitap etmiştir. Bu konuşmaya şahit olan Musa Ş., çocuğa hangi partiyi desteklediğini sormuştur. Çocuk, “*oradaki herkes gibi CHP'li olduğunu*” beyan etmiştir. Bu cevap üzerine Musa Ş., çocuğa neden CHP'yi desteklediğini sormuştur. Çocuk bu soruya; “*Ah beyim ah, sebebi pek çok! ...şu namussuz Amerikalıları memlekete sokmaları demokratları sevmememe yeter de artar*” diyerek cevap vermiştir.¹⁰⁰⁴ Musa Ş., tek başına değerlendirildiğinde değersizmiş gibi gözükken bu hadisenin, muhalif propagandacılarının halk arasındaki en zayıf noktalara kadar nasıl nüfuz edebildiğini anlamak bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır. Sonuçları itibariyle Türk milletine fayda sağlamayacak mahiyette ve Amerikan karşıtlığına dayanan menfi propagandaların, hangi kesimden olursa olsun bir Türk tarafından ortaya atılabileceğine inanmadığını belirten Musa Ş., bu faaliyetleri muhalefet kisvesine bürünmüş dış mihrakların organize etmiş olabileceğine değinmiştir.¹⁰⁰⁵

2- İhsaniye Mahallesi Muhtarı ve DP Ocak Başkanı Nail Pervane, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 7 Mayıs 1960 tarihli mektupta; CHP ileri gelenleri tarafından Amasya merkezinde, İstanbul ve Ankara olaylarına benzer şekilde ve halkı iktidara karşı isyana teşvik eder nitelikte gösteriler düzenlendiğini ve bu durumun gerek DP'li gerekse tarafsız vatandaşlar arasında endişe meydana getirdiğini beyan etmiştir. Başbakanın radyoda yaptığı konuşmalardan cesaret alarak bu mektubu yazdığını belirten Pervane, bahsettiği olaylara örnek olarak mahallelerinde gerçekleşen bir hadiseyi, olaya şahit olan Sabri K., Hamdi K. ve

¹⁰⁰⁴ BCA, 010.09.461.1333.6/ 22.

¹⁰⁰⁵ BCA, 010.09.461.1333.6/ 22-23.

Hüsnü Ö. tarafından hazırlanan tutanaklar eşliğinde Komisyona arz etmiştir.¹⁰⁰⁶ Sekiz ile on bir yaş aralığındaki öğrencilerin kötü niyetli CHP'lilere alet edildiğini anlatan Pervane, tutanaklarda bahsedilen hadisenin Amasya'daki durum hakkında gösterilecek en iyi örnek olduğuna değinmiştir. Hadiseye sebep olan öğretmenin Valilik tarafından 200 lira para cezasına çarptırıldığından söz eden Pervane, bu cezayı yeteriz bularak, olayın Tahkikat Komisyonu veya Cumhuriyet Savcılığı tarafından ele alınması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁰⁷

3- Şeker Mahallesi Muhtarı ve DP Ocak Başkanı Mehmet Rendeci, Tahkikat Komisyonuna gönderdiği 8 Mayıs 1960 tarihli mektupta CHP Amasya İl Başkanı Kemal Karan hakkında ihbarda bulunmuştur. Rendeci, bir ay önce gerçekleştirilen CHP İlçe Kongresinde vatandaşları tahrik edici, yıldırıcı ve hükümeti küçük düşürücü mahiyette bir konuşma yapan Karan'ın, bu konuşmada; *"Ordu bizimle, Amasya'daki tugay emrimizde, bir CHP'li on DP'liyi her zaman harcar, Adnan Menderes Türkiye'yi Amerikalılara sattı"* tarzında sözler sarf ettiğini anlatmıştır. Bu konuşmayı zabıt altına aldıklarına ve olaya şahit olanların Amasya Cumhuriyet Savcılığında ifade verdiklerine değinen Rendeci, aradan geçen zamana rağmen suçlular hakkında takibat yapılmadığını ve CHP ileri gelenlerinin, bu meselenin kapandığına dair söylemler ürettiklerini belirterek, meseleyle alakadar olunmasını istemiştir.¹⁰⁰⁸ Komisyon, Rendeci'nin bu ihbarını, 21 Mayıs 1960 tarih ve 214 sayılı yazıyla Adalet Bakanlığına havale etmiştir.¹⁰⁰⁹

4- Amasya'daki Er Eğitim Merkezi inşaatında çalışan altı işçi, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdikleri 11 Mayıs 1960 tarihli mektupta; inşaatın ambar memuru Ali Ç. hakkında ihbarda bulunmuştur. Ali Ç.'nin müfrit bir CHP'li olduğunu belirten işçiler; bir hafta önce hangi partiye üye olduklarını soran şahsa DP'li olduklarını söylediklerini, bunun ardından şahsın, kendilerine işten çıkarılmalarına dair bir yazı gönderdiğini ifade etmişlerdir. Devlete ait olan bir işte, siyaseti alet ederek mevcut iktidarı yıkma gayretinde olan Ali Ç.'nin, DP'li işçilere kötü davranıp, onları

¹⁰⁰⁶ BCA, 010.09.461.1333.6/ 1. Tutanaklarda; 5 Mayıs 1960 günü, Trabzon plakalı bir kamyonun kasasına bindirilmiş olan ilkokul öğrencilerinin, aralarında Ziya Paşa İlkokulu 2. sınıf öğretmeni İskender'in de olduğu, üç öğretmenin teşvikiyle *"ya ya ya şa şa şa İsmet Paşa çok yaşa"* nidaları arasında mahalleden geçtikleri, bu hareketin, CHP'liler tarafından alkışlar eşliğinde ve sevinçle karşılandığı halde DP'lilerde nefrete sebep olduğu ifade edilmiştir. BCA, 010.09.461.1333.6/ 2-4.

¹⁰⁰⁷ BCA, 010.09.461.1333.6/ 1.

¹⁰⁰⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 8-9; BCA, 010.09.22.65.1/ 195.

¹⁰⁰⁹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 9.

partilerinden soğutmaya çalıştığından ve fırsat buldukça CHP propagandası yaptığından bahseden işçiler, Komisyondan, şikâyetçi oldukları şahıs hakkında gereken kanuni işlemlerin yapılarak, hak ve hukuklarının korunması adına gerekli emirlerin verilmesini talep etmişlerdir.¹⁰¹⁰ Tahkikat Komisyonu, Amasya Valiliğine gönderdiği 14 Mayıs 1960 tarih ve 166 sayılı yazıda, ihbar hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını ve elde edilecek netice hakkında Komisyona bilgi verilmesini istemiştir.¹⁰¹¹

3.1.4. Ankara'dan Gelen İhbarlar

1- Haymana kazasına bağlı Oyaca köyünden DP Ocak Başkanı Musa Öztürk, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 22 Nisan 1960 tarihli telgrafta; CHP Ankara milletvekili Selim Soley hakkında ihbarda bulunmuştur. Öztürk, 21 Nisan 1960 günü Haymana'dan Ankara'ya giderken Oyaca'ya uğrayan Soley'in etrafına topladığı köylülere Hükümet aleyhine ve CHP lehine propaganda yaptığını ve birçok cahil köylüyü kandırmayı başardığını ifade etmiştir. Soley'in, Türk-Amerikan dostluğunun kötü sonuçlar doğuracağını; Türkleri öldüren Amerikalıların gerekli cezalara çarptırılmadığını; Maltepe'de, 12-13 yaşlarında bir kız çocuğunu kaçıran ve iki gün alıkoyarak tecavüz eden Amerikalı hakkında hiçbir muamele yapılmadığını; gazetelerde 750 liraya kiralanacağı ilan edilen bir dairenin, kiracı bulunamamasına rağmen 1000 liraya ve 3 senelik kirası devlet hazinesinden peşince ödenmek suretiyle DP ileri gelenlerine lojman olarak verildiğini söylediğinden bahsetmiştir.¹⁰¹²

2- Elmadağ ilçesi İstasyon Mahallesi DP Ocak Başkanı Ali Keskin, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 28 Nisan 1960 tarihli mektupta; CHP Ankara Milletvekili Selim Soley hakkında ihbarda bulunmuştur. Soley'in 21 Haziran 1959 günü Elmadağ'ın Yenişeyh köyünde yapmış olduğu konuşmaya dair, olay mahallinde hazırlanan, tutanağı Komisyona ileten Keskin, benzer hadiseler olması durumunda tekrar bilgi vereceğini ifade edilmiştir.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 40; BCA, 010.09.22.65.1/ 211.

¹⁰¹¹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 39.

¹⁰¹² BCA, 010.09.25.72.1/ 10-11; BCA, 010.09.24.71.2/ 14-24.

¹⁰¹³ BCA, 010.09.461.1333.6/ 6.

Yenişeyh köylülerinin hazırladığı tutanakta; 21 Haziran 1959 günü köye gelen Selim Soley'in, hiçbir idari makamdan izin almadan Hüseyin Ş.'ye ait kahvede gizli bir siyasi toplantı düzenlediği anlatılmıştır. Soley'in bu toplantıda CHP mensuplarının memleketin her yerinde yürüttükleri türden yıkıcı ve menfi propaganda yaptığı, vatandaşları Hükümet aleyhine kışkırtan sözler söylediği ve Adnan Menderes başta olmak üzere DP mensuplarına hakaret ettiği belirtilmiştir.¹⁰¹⁴

Tutanakta anlatıldığına göre; Soley, Hükümetin “*Türk Milletini enayi yerine koyarak*”, kilosunu altı kuruş otuz paraya aldığı gazı seksen kuruşa, dışarıya metresini yirmi bir kuruştan verdiği kumaşı ise yüz liraya vatandaşa sattığından bahsetmiştir. Ayrıca, Çankaya Köşkü'nün tamiri için 565 bin, resmi araçların boyanması için 126 bin, Menderes'in Japonya gezisi için 550 bin ve Kocatepe Camii projesi için 650 bin lira fuzuli masraf yapıldığına değinmiştir. Her Türk vatandaşının İspanya'ya doksan lira borçlu olduğunu ve Türk çocuklarının borçlu doğduğu için durmadan ağladığını söylemiştir. Öte yandan, DP'lilerin iktidara gelmeden önce maaşlarını Kızılay'a bağışlayacaklarına dair söz verdiklerini lakin bu sözü tutmak bir yana maaşlarına zam yaptıklarını ve Menderes'in her gün on beş bin liradan fazla harcırah aldığını anlatmıştır. “Vatan cephesini” de eleştiren Soley; Ankara'nın ahlakını bozan Fatma isimli kadının İstanbul'a sürüldükten sonra adını Ayşe olarak değiştirdiğinden ve burada hayat kadınlığına devam ettiğinden bahsederek, DP'nin de bu kadın gibi isim değiştirip “vatan cephesi” adını aldığını söylemiş ve hayvanların bile insan ismiyle “vatan cephesine” kaydettirildiğini iddia etmiştir. Hükümetin İsmet İnönü'ye İstanbul'da bir suikast düzenlemeyi planlamasına rağmen, bir binbaşının suikastı önleyip İnönü'yü kurtardığından bahseden Soley; bu olayın devamında on iki askeri uçağa İnönü'nün geçtiği sokaklara gaz bombası atılması emrinin verildiğini ancak CHP'li pilotların emre karşı gelerek, İnönü'yü bir kez daha kurtardığını ifade etmiştir.¹⁰¹⁵

3- Cebeci Mahallesi sakinlerinden Kadir T., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 29 Nisan 1960 tarihli mektupta; aynı mahallede aileleriyle birlikte ikamet eden iki asker hakkında, şahısların adreslerini de belirtmek suretiyle ihbarda bulunmuştur.

¹⁰¹⁴ BCA, 010.09.461.1333.6/ 7.

¹⁰¹⁵ BCA, 010.09.461.1333.6/ 7-9.

İhbarda; Yüzbaşı Ahmet B. ve karısı Sultan B. ile Yüzbaşı Ahmet B. ve karısı Nöber B.'nin iktidar karşıtı faaliyet yürüttüklerinden bahsedilmiştir. Şahısların, evlerinde düzenledikleri toplantılarda iktidar aleyhinde yapılan mitingleri organize ettikleri, bütün yasak ve uyarılara rağmen CHP beyannamelerini dağıttıkları, Ankara'daki öğrenci olaylarını onayladıkları ve “*en kısa bir zamanda Adnan Menderes'in mezarı kazılacak*” şeklinde propaganda yaptıkları anlatılmıştır. Ayrıca, yetkili makamlara yapılan tüm şikâyetlere rağmen bu faaliyetlerin önüne geçilemediğini de ifade edilmiştir.¹⁰¹⁶

4- Denizcilik Bankası Ankara Şubesi memurlarından Ahmet P. tarafından 29 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderilen mektupta; 1957 seçimleri esnasında DP Hükümeti ve idarecileri aleyhine propaganda faaliyetleri yürüten banka personeli hakkında geniş kapsamlı bir ihbar yapılmıştır. Enver Ü., Muharrem E., Ahmet P. ve Burhan P. isimli banka personeli tarafından hazırlanan ve rapor halinde Komisyona sunulan yazıda; propaganda yaptıkları iddia edilen Sezai O., İbrahim D., Arif K. ve Arif A. hakkında bilgiler verilmiş ve bu şahısların söylemlerinden bahsedilmiştir.¹⁰¹⁷

Raporda; Ankara Denizcilik Bankası 2. Müdürü Sezai O.'nun, gazeteci Cahit Yalçın'ın çok yakın akrabası olduğu ve CHP karargâhı haline gelmiş bulunan Denizcilik Bankası İstanbul Genel Müdürlüğü tarafından, 1. müdür yapılmak üzere Ankara'ya gönderildiği ifade edilmiştir. Muhasebeci İbrahim D.'nin banka içinde CHP rozeti dağıttığından, CHP mitinglerine katıldığından ve DP'lileri tehdit ettiğinden bahsedilen raporda; muhasebe memuru Arif K. ve banka avukatı Arif A.'nın da Sezai O. tarafından desteklendiği ve onun lafına göre hareket ettiği belirtilmiştir.¹⁰¹⁸

Ayrıca, şahısların 1957 seçimleri öncesinde yaptıkları propagandalarda: Adnan Menderes'in diktatörlüğünden kurtulmak isteyen vatandaşların halk kahramanı İnönü'yü iktidara getirmek istediğine, Celal Bayar'ın “*komiteci bir bunak*” olduğuna, “*Aydın köçeği*” Menderes'in seçimleri kaybedeceğini anlayınca İnönü'den af dilediğine, halkın DP mitinglerine zorla iştirak ettirildiğine, DP'nin seçimlerde oy

¹⁰¹⁶ BCA, 010.09.461.1333.6/ 5.

¹⁰¹⁷ BCA, 010.09.461.1333.6/ 13-16.

¹⁰¹⁸ BCA, 010.09.461.1333.6/ 15.

hırsızlığı yapacağına ve bu durum karşısında CHP'nin tedbirler almaya başladığına dair söylemler ürettiklerine değinilmiştir. CHP rozeti takarak İnönü'nün Ankara nutkunu dinlemeye giden şahısların, seçimler esnasında sandık başlarında dolaşarak CHP'ye oy istediklerinden de bahsedilmiştir. Refik Koraltan'dan “*ayağa kalkmış boz ayı*” diye söz eden bu CHP'lilerin, 1957 seçimi sonrasında devam ettirdikleri yıkıcı faaliyetlerde: Adnan Menderes'in kabinesine hâkim olamayıp Devleti kendi malıymış gibi yönetmeye çalıştığına ve seçimlerde birçok usulsüzlük yapıldığına dair dedikodular ürettiklerine de değinilmiştir. Diğer yandan, Denizcilik Bankası Ankara şubesinin, DP'yi tutanlara baskı ve eziyet yapılmak suretiyle, CHP'nin yuvası haline getirilmeye çalışıldığından da bahsedilmiştir.¹⁰¹⁹

Hazırladıkları bu raporun daha önce, DP Balıkesir milletvekili Haluk Timurtaş tarafından Denizcilik Bankası Genel Müdürü Sami Ş.'ye verildiğinden söz eden Ahmet P.; genel müdürün ihbar edilen şahısları cezalandırmadığını ve hatta onları daha önemli mevkilere yükselttiğini iddia etmiştir. CHP'lilerin “*İktidar DP elinde fakat İdare CHP elindedir*” parolasıyla hareket ettiğini söyleyen Ahmet P., CHP'lilerin tüm bu faaliyetleri yaparken DP'nin tedbirsiz ve müsamahakâr davranışlarından da cesaret aldıklarını belirtmiştir.¹⁰²⁰

5- Uşak Vilayet Jandarma Kumandanlığı Asayiş Şube Müdürü ve eski İskilip Jandarma Kumandanı Mehmet S., Tahkikat Komisyonu üyelerinden Kemal Biberoglu'na gönderdiği 30 Nisan 1960 tarihli mektupta¹⁰²¹; 29 Nisan'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde düzenlenen gösteriler esnasında bizzat şahit olduğu olaylardan bahsetmiştir.

Mehmet S., tesadüf eseri olay mahallinde bulunduğu sırada başta Garnizon Kumandanı olmak üzere tüm görevlilerin üzücü bir hadiseye meydan verilmemesi amacıyla öğrencileri teskin etmeye çalışırken, CHP Malatya milletvekili olduklarını öğrendiği beş kişinin durmadan öğrencileri tahrik ettiğini gözlemlediğini açıklamıştır. Dahası, bu şahısların görevlilere hitaben “*efendim çocuklar haklı hürriyetlerini istiyorlar, bırakılmaları lazım*” diyerek ve daha sonra öğrencilere hitaben “*bu memleket hürriyetsiz olmaz, size yapılan bu kanunsuz, yolsuz*

¹⁰¹⁹ BCA, 010.09.461.1333.6/ 14-16.

¹⁰²⁰ BCA, 010.09.461.1333.6/ 13.

¹⁰²¹ BCA, 010.09.124.390.3/ 3-8.

muameleleri meclise götüreceğiz, çocuklar biz Malatya Milletvekilleriyiz” şeklinde konuştuklarını anlatmıştır.

Hukuk Fakültesindeki gösteriler esnasında üç öğrencinin polisler tarafından öldürüldüğüne ve birçoğunun da yaralandığına inandırılan öğrencilerin “*yığın psikolojisinin esiri*” haline gelerek, dokunulmazlık zırhına bürünmüş milletvekilleri tarafından tahrik edildiğini belirten Mehmet S., bu hususta şu iki konunun özellikle incelenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır: 1- Milletvekilleri olay mahalline nasıl gelmişlerdir ve polis, asker kordonlarını nasıl geçmişlerdir? (Mehmet S., milletvekillerinin böyle bir gösteri yapılacağından haberdar olduklarını iddia etmektedir). 2- Milletvekillerinin olay mahalline gelmelerine ve öğrencileri tahrik etmelerine neden engel olunmamıştır?

Milletvekillerinin kendilerini kurtarıcı olarak göstermek ve alkışlatmak hususunda ellerine geçen fırsatı iyi bir şekilde kullandıklarına ve tahriklerinde muvaffak olduklarına değinen Mehmet S., şu iki hususun kendisini üzüntüye sevk ettiğini belirtmiştir: 1- Görevlilerden hiçbirinin milletvekillerine “*siz kimsiniz, maksadınız nedir ve ne için müdahale ediyorsunuz*” diye sormamaları. 2- Dekan ve bir kısım hocaların fakülteden çıkarak öğrencileri yatıştırmaya çalışmamaları.

6- Şereflikoçhisar’a bağlı Camili köyü sakinleri tarafından 11 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığı’na gönderilen mektupta; ilçede nüfus memuru ve nahiye müdür vekili olarak görev yapmakta olan Fahrettin Ç. hakkında ihbarda bulunulmuştur. İhbarda, Camili köyü muhtarı Dede Y.’nin, bazı suiistimallerden dolayı vazifeden el çektirildiği, Dede Y.’de bulunan mührün birinci azaya teslim edilmesine dair nahiye müdürlüğüne gönderilen Kaymakamlık emrinin, aradan yirmi gün geçmesine rağmen uygulanmadığı açıklanmıştır. İhbar sahipleri, bu meseleyi görüşmeye gittikleri Fahrettin Ç. ile aralarında geçen konuşmayı da aktarmışlardır. Fahrettin Ç.’nin görüşme esnasında,

“[...] bugünlerde vaziyet çok fena, iktidar akşam sabah düşecek, yerine Halk Partisi geçecek. Bakın ilk hadisede İstanbul Valisi öldürüldü. Ankara Valisi korkusundan dışarı çıkamıyor, birkaç gün sabredin. Muhtarımız Dede de Halk Partilidir. Halk Partili şahıslarla fazla uğraşmayın iyi netice vermeyecektir. Onun için iktidar değiştiğinde yine mührü ona verirler.”

şeklinde konuştuğunu anlatan şahıslar; müfrit bir CHP'li olan Fahrettin Ç.'nin, Menderes'in uçak kazasına ilişkin haberi dinlerken, “ *radyo tamamen yalan yayın yapıyor. Başvekil öldü saklıyorlar. Adam öldü ise eski iktidar tekrar yerini alacaktır*” diyerek Devlet aleyhine propaganda yaptığını da belirtmişlerdir. Ayrıca, böyle bir memurun ilçede görev yapmaya devam etmesi halinde; müfrit CHP'lilerin bütün köylüleri tehdit edeceğini hatta gece yatarken vuracağını ve böylece kendi aleyhlerinde şahitlik yapabilecek insanları etki altında bırakacaklarını iddia etmişlerdir. Tüm iddiaları şahitler aracılığıyla ispat etmeye hazır olduklarını söyleyen şahıslar, Fahrettin Ç.'nin başka bir yere tayin edilmesini ve hakkında inceleme yapılmasını istemişlerdir. Tahkikat Komisyonu bu ihbarı İçişleri Bakanlığına iletmiştir.¹⁰²²

7- DP Elmadağ İlçe Başkanlığı, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 17 Mayıs 1960 tarihli yazıda; Kılıçlar köyü DP Ocak Başkanı Halil Öztürk tarafından kendilerine gönderilen 15 Mayıs 1960 ihbar mektubunu Komisyona iletmiş ve bu mektup üzerinden bazı açıklamalar yapmıştır.

Halil Öztürk mektubunda; Hisar Köyü bekçisinin, Kılıçlar Köyü Muhtarı Mehmet K.'ye 13 Mayıs 1960 günü bir kâğıt getirdiğini, bunun üzerine CHP Kılıçlar Ocak Başkanı Mustafa Ercan, Muhtar Mehmet K., CHP Hisar Ocak Başkanı Şakir ve Hisar Köyü Muhtarı Rasim S.'nin 14 Mayıs sabahı topluca Ankara'ya gittiklerini yazmıştır. CHP'nin, muhtar ve ocak başkanlarını Ankara'da gizlice topladığından ve gizli planlar içinde olduğundan şüphelendiğini belirten Öztürk, durumu bildirmek için bu mektubu kaleme aldığını ifade etmiştir.¹⁰²³

Mektubu değerlendiren DP Elmadağ İlçe Başkanlığı; 14 Mayıs 1960 günü yapılan gösterilerin CHP'liler tarafından idare edildiğinin anlaşıldığını ve Elmadağ yöresi CHP Ocaklarının, CHP Elmadağ merkez teşkilatında görevli Fazlı S. ve bir arkadaşı tarafından tahrik edildiğini Komisyona aktarmıştır. Ayrıca, ellerinde yeterli delil bulunmamasından ötürü nasıl davranılması gerektiğini bilemediklerinden ve bu sebeple Komisyonun emirlerini beklendiklerinden söz etmiştir.¹⁰²⁴ Tahkikat

¹⁰²² BCA, 010.09.461.1333.1/ 20-21; BCA, 010.09.22.65.1/ 196.

¹⁰²³ BCA, 010.09.461.1333.1/ 11,13; BCA, 010.09.22.65.1/ 199.

¹⁰²⁴ BCA, 010.09.461.1333.1/ 10,12; BCA, 010.09.22.65.1/ 198.

Komisyonu, vaziyeti 21 Mayıs 1960 tarih ve 211 sayılı yazıyla Ankara Valiliğine bildirilmiştir.¹⁰²⁵

8- “*Bir vatandaş*” imzasıyla Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderilen tarihsiz mektupta; memleketin her tarafına yayılmış bulunan tahrikçi ve bozguncuların devletin tüm nimetlerinden azami derecede faydalandıklarından bahsedilerek, Başbakanın radyo konuşmalarından bu kişilerle ciddi surette mücadele edileceğinin anlaşıldığı ve bu hususun vatandaşlar arasında büyük memnuniyet ve huzur yarattığı ifade edilmiştir. Yazıda bu sözlere ek olarak; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası çalışanlarından Fethi A., Saip S., Zeki Ö., Bekir S., Fethi A., Fuat İ. ve Kemal P.’nin ismi verilere, bu şahısların bankada elebaşı olarak faaliyette buldukları ve Hükümet aleyhine propaganda yaptıkları ihbar edilmiştir.¹⁰²⁶

3.1.5. Antalya’dan Gelen İhbar

DP Serik İlçe Başkanı Mustafa Ege, 14 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yolladığı telgrafta; CHP Genel Kurul Üyesi Muammer Aksoy, CHP Antalya İl Kurulu üyeleri, CHP Serik İlçe Kurulu üyeleri ve daha birçok CHP’linin, CHP Serik ilçe binasında gösteri yaptıklarında söz etmiştir. Durumu incelemek üzere gönderilen Jandarma onbaşısının vazifesini yapmayıp halkın gözü önünde kendisine hakarete bulunduğunu ihbar eden Ege; ilçe halkının bu olayın heyecanı içinde olduğunu belirtmiş ve Komisyonun bu olayla alakadar olmasını talep etmiştir.¹⁰²⁷ Tahkikat Komisyonu, bu ihbar üzerine durumu, 15 Mayıs 1960 tarih ve 175 sayılı yazıyla İçişleri Bakanlığına bildirmiş ve gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁰²⁸

Mustafa Ege aynı ihbarı adli makamlara da yapmıştır. İhbar üzerine harekete geçen Antalya Cumhuriyet Savcılığı, Muammer Aksoy ve 17 CHP’li hakkında, Tahkikat Komisyonlarının Görev ve Yetkilerini Belirleyen 7468 sayılı Kanuna dayanılarak, Tahkikat Komisyonununun 14 numaralı kararına aykırı biçimde toplantı yapmak suçundan kamu davası açılmasını talep etmiştir. Antalya Ağır Ceza Mahkemesinde 16, 25 Mayıs 1960 tarihlerinde görülen dava 11 Haziran 1960 tarihine ertelenmiştir. 11 Haziranda görülen davada, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonucu TBMM’nin

¹⁰²⁵ BCA, 010.09.461.1333.1/ 10,12.

¹⁰²⁶ BCA, 010.09.461.1332.4/ 24.

¹⁰²⁷ BCA, 010.09.461.1333.1/ 36-38; BCA, 010.09.22.65.1/ 207.

¹⁰²⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 35; BCA, 010.09.22.65.1/ 206.

feshedilmesi ve Tahkikat Komisyonu kararlarının hükümsüz kalması sebebiyle sanıkların beraatına karar verilmiştir. Mahkeme tutanaklarından anlaşıldığı kadarıyla; Serik'te görülen bir mahkemeyi takip etmek için ilçeye gelen avukat Muammer Aksoy ve beraberindekiler, dava devam ederken adliyenin yakınındaki CHP ilçe binasında beklemeyi tercih etmiş, kendilerini gören Mustafa Ege, siyasi toplantı yapıldığından şüphelenerek şahısları ihbar etmiştir.¹⁰²⁹

3.1.6. Balıkesir'den Gelen İhbarlar

1- Manyas'ta nüfus memuru olarak görev yapan Mehmet E., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 2 Mayıs 1960 tarihli mektupta; İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylara denk gelen günde, Vatan gazetesinde Coşkun Kırca imzasıyla yayımlanan ("*korkunç ve iğrenç*") tabiriyle nitelendirdiği makaleyi Komisyona yollamıştır.¹⁰³⁰ Mektuba kayıtsız kalmayan Tahkikat Komisyonu Başkanlığı, Mehmet E.'ye 4 Mayıs 1960 tarihinde bir telgraf göndermiş ve memleket meseleleri üzerine göstermiş olduğu hassasiyet dolayısıyla kendisine teşekkür etmiştir.¹⁰³¹

2- Manyas'ın Çarşı Mahallesinden Ruhi A., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 2 Mayıs 1960 tarihli mektupta; İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları hakkında bilgi sahibi olabileceğini düşündüğü şahıslar hakkında ihbarda bulunmuştur. Ruhi A., Manyas'ın Darıca nahiyesinden İstanbul Hukuk Fakültesinde okuyan "*koyu bir CHP'li ve anarşist bir ruha sahip*" olduğunu belirttiği Emin oğlu Remzi'nin halen Manyas'a dönmediğini anlatmıştır. İhbarda ismi geçen Darıcalı bir diğer öğrenci de Önder Sav'dır. Ruhi A., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okuyan ve Ankara'da avukatlık yapan amcasının yanında oturan "*müfrit CHP'li ve anarşist ruhlu*" Sav'ın da Manyas'a dönmediğini belirtmiştir. Sav'ın, İstanbul olaylarından bir gün önce arkadaşlarıyla birlikte otomobille İstanbul'a gittiğine dair

¹⁰²⁹ BCA,010.09.12.36.2/1-133. Bu dosya, Yassıada Mahkemesi Yüksek Adalet Divanı Başsavcılığının, Tahkikat Komisyonunun kararlarına muhalefet suçundan haklarında 7468 sayılı Kanuna göre takibat yapılmış şahısların olup olmadığına dair Antalya Cumhuriyet Savcılığına yazdığı 17 Mayıs 1961 tarihli yazının karşılığında, Antalya Cumhuriyet Savcılığından gönderilen bilgileri içermektedir. Başsavcılık aynı yazıyı tüm vilayet savcılarına göndermiştir.

¹⁰³⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 76.

¹⁰³¹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 75.

bilgiyi şahsın ailesinden duyduğunu ifade eden Ruhi A.; hadiselerle alakalı olabileceğini düşündüğü Sav'ın bilgisine başvurulmasını istemiştir.¹⁰³²

Ruhi A. ayrıca; Ramazan K. adlı şahsın, Mahir E., Fehim G. ve İsmail A.'ya anlattığı bir olayı da Komisyona nakletmiştir. Ramazan K.'nin anlatımına göre; öğrenci olaylarından bir hafta önce Manyas'taki Doğan Kıraathanesine gelen CHP'li Şerif B., hadiselerin vuku bulacağından bahsetmiştir. Meseleyi Manyas Savcısına intikal ettiren Ramazan K., “*kuvvetli delil getirin*” cevabını almıştır. Hadiseyi takip eden günlerde CHP Manyas teşkilatından avukat Ruhi B., Ramazan K.'ye gelerek “*sakin şikâyet etme*” telkininde bulunmuştur.¹⁰³³

Savcının bu meseleyi araştırmak yerine, çok yakın dostu olan CHP'li Ruhi B.'ye aktarmasını dikkate değer bulan Ruhi A., korktukları ve çekindikleri için hadise üzerinde daha fazla duramadıklarını ve bu hususta keyfiyetin Tahkikat Komisyonuna ait olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁴

3- DP Gönen İlçe Başkanı Zeki Yüçetürk ve İl Meclis Üyesi Nesimi Ç. tarafından 18 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonuna gönderilen telgrafta; 27 Nisan 1960 günü ilçedeki lokantaya gelen bir kişinin, Başbakanın Yunanistan'a kaçmak üzere İzmir'e gittiğine dair konuşmalar yaptığı ve bu kişi hakkında beş kişinin şahitliğiyle şikâyette bulunulduğu açıklanmıştır. Şikâyete rağmen şahsın serbest bırakıldığı anlatılarak, Komisyonun bu konuyla alakadar olması istenmiştir. Komisyon bu ihbarı, gereğinin yapılması talebiyle 19 Mayıs 1960 tarihinde Adliye Bakanlığına havale etmiştir.¹⁰³⁵

3.1.7. Denizli'den Gelen İhbarlar

1- Tavas'ın Aydoğdu köyünden DP Ocak Başkanı Mustafa Taktaş, 30 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yolladığı mektupta; köylüsü Osman İ.'nin dört gün önce Kazım E.'ye ait köy kahvesinde otururken, arkadaşlarına;

“Durum çok kötü, 17 CHP'li Mebus tarafından Meclisin etrafına dinamit konmuş, yakacakları zaman yakalanmışlar, keşke yakalanmasalardı da

¹⁰³² BCA, 010.09.20.56.3/ 9.

¹⁰³³ BCA, 010.09.20.56.3/ 9.

¹⁰³⁴ BCA, 010.09.20.56.3/ 9.

¹⁰³⁵ BCA, 010.09.461.1333.1/ 28-29; BCA, 010.09.22.65.1/ 203.

içindeki mebuslarla gizli evraklar ortadan kalksaydı, Türkiye'nin işi daha iyi olurdu.”

diyerek hitap ettiğinden bahsetmiş ve bir yerlerden cesaret alarak bu sözleri söylediğine kanaat getirilen şahıs hakkında gereken kanuni incelemelerin yapılması talep etmiştir.¹⁰³⁶ İhbarı değerlendiren Tahkikat Komisyonu, durumu 4 Mayıs 1960 tarih ve 80 sayılı yazıyla Tavas Cumhuriyet Savcılığına ileterek, mesele hakkında gerekli tahkikatın yaptırılmasını ve neticenin Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁰³⁷

2- DP Tavas İlçe Yönetim Kurulu Üyesi Ali Ulvi Doğan ve Horasanlı köyü DP Ocak Başkanı İbrahim Oltan, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a gönderdikleri 17 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Horasan nüfusuna kayıtlı Hamdi U. adlı bir öğrenci hakkında ihbarda bulunmuşlardır. İhbarda; İstanbul Çapa Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencilerinden Hamdi U.'nun, İstanbul'da yaşanan olaylar hakkında, Horasan köyündeki babasına yalanlarla dolu mektuplar¹⁰³⁸ yazdığı, babasının ve bir kısım CHP'lilerin bu mektuplara dayanarak Hükümet ve DP aleyhine propaganda yaptıkları, ayrıca radyo haberlerini ve Başbakanı yalancılıkla suçladıkları anlatılmıştır. Hamdi U.'nun susturulmasının ve okulundan atılmasının da talep edildiği mektupta; bu ihbarın, Adnan Menderes'in benzer hadiselerin mercilere bildirilmesi hususundaki isteğini yerine getirmek amacıyla yapıldığı da açıklanmıştır.¹⁰³⁹

Tahkikat Komisyonu bu ihbara kayıtsız kalmamış ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne gönderdiği 23 Mayıs 1960 tarih ve 71 sayılı yazıyla; Hamdi U.'nun 24 Mayıs 1960 günü saat 10.30'da Komisyonda hazır bulundurulmasını talep etmiştir.¹⁰⁴⁰

2- Çivril'e bağlı Işıklı nahiyesinden DP Ocak Başkanı Hüseyin Çakır, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 20 Mayıs 1960 tarihi mektupta; Ankara'da

¹⁰³⁶ BCA, 010.09.471.1362.8/ 2-3.

¹⁰³⁷ BCA, 010.09.471.1362.8/ 1.

¹⁰³⁸ Hamdi U.'ya ait mektuplardan bir tanesi yukarıda ismi geçen DP'li görevliler tarafından ele geçirilmiş ve ihbar yazısına ek olarak Hamdi Sancar'a gönderilmiştir. Hamdi U., babasına hitaben kaleme aldığı 3 Mayıs 1960 tarihli mektubunda; 30 Nisan 1960 gecesi sokağa çıkma yasağına rağmen gösteri yaptıklarını, bu sebeple, Örfi İdare Komutanlığı'nın 16 numaralı tebliğiyle Çapa Eğitim Enstitüsü'nün 1 Mayıs 1960 tarihinde resmen kapatıldığını ve her gösterinin içinde olmak suretiyle bütün yaşananlara şahit olduklarını yazmıştır. BCA, 010.09.22.63.3/ 25.

¹⁰³⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 24.

¹⁰⁴⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 23.

avukatlık yapan Ahmet Cemal Y.'yi ihbar etmiştir. İhbarda, Ahmet Cemal Y.'nin iki ay önce Çivril'e gelip CHP'lilerle gizli toplantılar yaptığından ve daha sonra Çivril'den Ethem B. adlı şahısla birlikte Işıklı'ya gelerek gizli toplantılar düzenlendiğinden bahsedilmiştir. Çakır, halktan duyduğuna göre; CHP'lilerin bu toplantılarda, ülkenin her tarafında ayaklanmalar başlatılması, 24 saat içinde bitirilmesi tasarlanan harekete tüm CHP'lilerin korkmadan iştirak ettirilmesi ve CHP mensuplarına bu hususta birer tamim gönderilmesi hususlarında karara vardıklarından söz etmiştir. Çivril'de yeraltı faaliyetlerinin fazlalığından ve nahiye müdürünün de bu faaliyetlere dâhil olduğunu söyleyen Çakır, bu nedenle resmi makamlara başvurmadığını ifade etmiştir. Avukat Ahmet Y.'nin CHP Işıklı Ocak Başkanına gizlice göndermiş olduğu Akis dergisinin, kendisi tarafından 20 Mayıs 1960 tarihinde ele geçirildiğini söyleyen Çakır, derginin içine iliştirilmiş halde bir yazı bulduğunu ve yazıyı mektubuyla beraber Komisyona gönderdiğini beyan etmiştir.¹⁰⁴¹

Çakır'ın bahsettiği 9 Mayıs 1960 tarihli yazıda: Ahmet Y.'nin; muhalif gazete ve dergilerden Akis, Kim, Ulus ve Yenigün'ün kapatılmış olmasına rağmen çalışma azmini yitirmedeğinden ve günün hadiselerini anlayabilmek için eski gazete ve dergilerin karıştırılması gerektiğinden bahsettiği görülmektedir. Eline geçen tüm neşriyatı Çivril'in köylerine gönderdiğinden söz eden Ahmet Y., bu sebeple Işıklı'ya ancak on beş yirmi günde bir sıra geleceğini belirtmiş ve bu yazının okunduktan sonra herkese ulaştırılmasını istemiştir.¹⁰⁴²

3.1.8. Diyarbakır'dan Gelen İhbarlar

1- DP Lice İlçe Başkanı Galip Akay, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a yolladığı 24 Nisan 1960 tarihli telgrafta; 24 Nisan'da ilçeye gelen CHP Diyarbakır İl Başkanı Feyzi Kalgagil, Doktor Tarık E. ve Canip Y.'nin huzursuzluk yaratmak amacıyla Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanuna muhalif faaliyette bulduklarından bahsetmiştir.¹⁰⁴³ 25 Nisan 1960 tarihinde bir telgraf daha gönderen Akay, bir önceki telgrafında belirttiği hadiseye dair yapmış olduğu şikâyetlerin sonuçsuz kaldığını ifade etmiş; kendisi tarafından tespit olunan ve suç teşkil eden

¹⁰⁴¹ BCA, 010.09.461.1332.4/ 43.

¹⁰⁴² BCA, 010.09.461.1332.4/ 44-46.

¹⁰⁴³ BCA, 010.09.461.1333.1/ 92,97; BCA, 010.09.22.65.1/ 247.

hareketlerin Komisyonun yürüttüğü tahkikat dâhilinde ele alınmasını talep etmiştir.¹⁰⁴⁴

2- Dicle'ye bağlı Şehir köyünün muhtarı ve DP Ocak Başkanı Yusuf Gençler ile arkadaşları, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yolladıkları 16 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; Kaza Jandarma Kumandanı Üsteğmen Abdullah Atalay ve Kaymakam Nihat Öztekmek hakkında ihbarda bulunmuşlardır. Şahısların, 15 Mayıs günü kendilerini karakola getirttiklerini ve burada, parti faaliyetlerini durdurmaları ve DP'den istifa etmeleri yönünde kendilerine kaba kuvvet uygulayıp, hakaret ettiklerini belirtmişler ve Komisyonun bu meseleyle alakadar olmasını istemişlerdir.¹⁰⁴⁵ İhbar üzerine harekete geçen Komisyon, İçişleri Bakanlığına yolladığı 17 Mayıs 1960 tarih ve 187 sayılı yazı ile bu hususta gereken işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁰⁴⁶

3.1.9. Edirne'den İhbar

DP Edirne İl Yönetim Kurulu Başkanı Zafer Arıkbağ, 29 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına bir yazı göndermiştir.¹⁰⁴⁷ Yazıya ekli olarak; CHP Genel Merkezinden CHP Edirne İl Başkanlığına gönderilen İsmet İnönü imzalı telgraf, telgraf sebebiyle il başkanlığından ocak başkanlarına gönderilen tamim ve DP Paşayığıt Köyü Ocak Başkanının, CHP'lilerin propagandaları hakkında DP Keşan İlçe Başkanlığına sunduğu tutanak komisyona iletilmiştir.¹⁰⁴⁸

CHP Genel Merkezinin, tüm vilayetlerle birlikte Edirne CHP İl Başkanlığına da gönderdiği 20 Nisan 1960 tarihli telgrafta; CHP teşkilatının Tahkikat Komisyonu karşısında izleyeceği yol hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:

“C.H.P. İl Başkanlığına Edirne

Yaklaşmakta olan seçimleri kaybedeceğine kanaat getiren D.P.nin tertibi olarak Büyük Mecliste bir tahkikat Encümeni kurulmuştur. Kurulacak bu encümenin yetkilerinin anayasaya aykırı olduğunu ve Tasavvurlarının meşru olmayacağını Büyük Millet meclisinde beyan eyledim. Bu encümenin Anayasa dışı yetkileriyle Memleketimiz bir baskı rejimine girmiştir. Bu rejimden D.P. idarecilerinin bütün gayretleri parti

¹⁰⁴⁴ BCA, 010.09.461.1333.1/ 92,96; BCA, 010.09.22.65.1/ 247.

¹⁰⁴⁵ BCA, 010.09.461.1333.1/ 31-34.

¹⁰⁴⁶ BCA, 010.09.461.1333.1/ 30.

¹⁰⁴⁷ BCA, 010.09.476.1374.2/ 1.

¹⁰⁴⁸ BCA, 010.09.476.1374.2/ 2-4.

teşkilatımız aleyhine müteveccih olacaktır. Bu suretle D.P. idarecileri yeni seçimi hazırlamaya çalışacaklardır. Memlekete karşı esaslı vazifemiz parti teşkilatımızı canlı ve diri tutmak ve ansızın gelecek olan seçimler için bütün gücümüzle ve imkânlarımızla hazır bulunmaktır.

1-İdare kurulları Tüzüğü'nün 17 nci maddesindeki bütün vazifelerine eskiden olduğu gibi ve daha büyük bir gayretle devam edecekler muntazam toplanacaklar ve kendi kademeleri ile daimi temas halinde bulunacaklardır.

2-Kongrelerin bütün kademelere şamil olarak hangi tarihlerde yapılacağı Genel merkezce bilahire bildirilecektir

3-Tahkikat Encümeninin kararları karşısındaki tutumumuzun teferruatını sizlere ayrıca bildireceğim.

4-Merkez idare kurulu Meclis gurubu idare kurulu ile daimi temas halinde vazife başındadır. Genel Merkezde yetkili arkadaşlarla memurlar daimi olarak nöbet tutmaktadırlar. Her kademe maruz kalacağı müşkülâtı mercilerine ve o vasıta ile genel merkeze (Telefonla veya yıldırım telgrafla bildirmelidir) Memleket vazifelerinden muvaffak olacağımıza kat'i imanımız vardır. Sizlere başarılar diler gözlerinizden öperim.

*İ. İnönü*¹⁰⁴⁹

Telgrafi alan CHP Edirne İl Başkanlığı, bu telgrafi il genelindeki ocak başkanlıklarına gönderirken şu ifadeleri kullanmıştır:

“C.H.P. Ocak Başkanlığına

C.H.P Genel Başkanlığından 20/4/1960 tarihinde aldığımız Tel Yazısının sureti aşağıdadır.

Genel Başkanlığın Telgrafında Belirtildiği şekilde teknil vazifeli arkadaşlarımızın kendi kademeleri dâhilinde daimi temas sağlamalarını rica eder saygılarımızı sunarım.

*C.H.P. Edirne İl Başkanı Fahir Giritlioğlu*¹⁰⁵⁰

DP Paşayığıt Ocak Başkanı Mehmet Duraner tarafından hazırlanan tutanağın Arıkbağ'ın yazısıyla birlikte Komisyona intikal ettirildiğinden bahsetmiştik. Duraner, şahitler eşliğinde kaleme aldığı bu tutanakta; 18 Nisan 1960 günü Mustafa E.'ye ait kahvede CHP'lilerle tartıştığını ve şahısların kendisini dövmeye yeltendiğini

¹⁰⁴⁹ BCA, 010.09.476.1374.2/ 2.

¹⁰⁵⁰ BCA, 010.09.476.1374.2/ 2.

belirtmiştir. Ayrıca, bir süre önce Ahmet G.'ye ait kahvede bulunduğu esnada; CHP Paşayığı Ocak Başkanı Hasan Gür'ün, Amerikalıların Türk kızlarıyla evlendiğini ve Samsun'da 300 Amerikalının Türk kızlarıyla evlenip köy kurduklarını anlattığından ve bu esnada Mümin T. adlı şahsın da “*gavurdan dost olursa domuz derisinden de post olur*” şeklinde konuştuğundan söz etmiş, ilgili makamların konu hakkında inceleme başlatmasını istemiştir.¹⁰⁵¹

3.1.10. Eskişehir'den Gelen İhbarlar

1- Mihaliççık'ın Beylikahır¹⁰⁵² nahiyesine bağlı Köprübaşı mahallesinin DP Ocak Yönetim Kurulu Başkanlığı tarafından Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderilen 1 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Devlet Demir Yolları memuru Halil A., Toprak Mahsulleri Ofisi memuru Avni A. ile çarşı bekçileri Gafur C. ve Mehmet D.'nin düzenledikleri ihbar tutanağı sunulmuş ve bu hususta gereken işlemlerin yapılması istenmiştir.¹⁰⁵³

Halil A. ve arkadaşları tarafından 30 Nisan 1960 günü düzenlenen tutanakta; Beylikahır Toprak Mahsulleri Ofisi Ajans Müdürlüğü muhasebecisi İsmail G. ve eksper Ömer Lütfü Ö.'nün “*müfrit CHP'li*” oldukları, her ortamda DP Hükümeti aleyhine ağza alınmayacak ifadelerle propaganda yürüttükleri iddia edilmiş ve bu şahısların, görev yerlerinin değiştirilmesi suretiyle şarkta bir mahrumiyet bölgesine sürülmeleri istenmiştir.¹⁰⁵⁴

Yukarıda bahsedilen tutanağı muhatap alarak Komisyona bildiren Köprübaşı Mahallesi DP Ocak Başkanlığının bu tavrı, il teşkilatına bağlı diğer DP'lilerin tepkisine yol açmıştır.

Beylikahır'a bağlı Persibey köyünün İhtiyar Heyeti ve DP Ocak Başkanlığı üyeleri, Tahkikat Komisyonuna gönderdikleri tarihsiz mektupta; İsmail G. ve Ömer Lütfü Ö. hakkında yapılan ihbardan haberdar olduklarını ve bu durumdan dolayı büyük üzüntü duyduklarını anlatmışlardır. Adı geçen memurların DP destekleyicisi, akrabalarının

¹⁰⁵¹ BCA, 010.09.476.1374.2/ 3-4.

¹⁰⁵² Beylikahır Nahiyesi, ilgili belediyenin talebi doğrultusunda, 28 Eylül 1985 tarihinde Beylikova ismini almış ve 1987 yılında ilçe hüviyeti kazanmıştır. (<http://beylikova.bel.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2017.)

¹⁰⁵³ BCA, 010.09.461.1333.1/ 45,47; BCA, 010.09.22.65.1/ 209.

¹⁰⁵⁴ BCA, 010.09.461.1333.1/ 46; BCA, 010.09.22.65.1/ 208.

da DP mensubu olduğundan bahsederek, bu şahısların kendilerine atfedilen suçlu işlemeyecek derecede bir terbiyeye sahip olduğunu savunmuşlardır. Memurlar hakkında ilk ihbarı yapan şahıslardan Avni A.'nın ahlaka aykırı davranışlar sergilediğinden bahsedilen mektupta; ihbara muhatap olan memurların, davranışları sebebiyle Avni A.'yı uyarması üzerine, Avni A.'nın memurlar hakkında düzmece iftiralar ortaya attığı ve DP Ocak Başkanlığının da bu iftiralara kanarak, gerekli incelemeleri yapmaksızın meseleyi Komisyona aksettirdiği beyan edilmiştir. Bu hadisenin DP teşkilatında güvensizlik yarattığına da değinilen mektupta; ortaya atılan isnatların bir iftiradan ibaret olduğu ısrarla vurgulanmış ve bu bağlamda gerekli işlemlerin yapılması talep edilmiştir.¹⁰⁵⁵ Tahkikat Komisyonu, her iki mektubu birlikte mütalaa edilmek üzere, 13 Mayıs 1960 tarihli ve 161 sayılı yazıyla Ticaret Bakanlığına yollamış ve inceleme sonucunun kendisine bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁵⁶

2- “Eskişehirli bir talebe” imzasıyla Tahkikat Komisyonu'na gönderilen tarihsiz mektupta, komiser Bedrettin Ç. hakkında ihbarda bulunulmuştur. İhbarda; adı geçen komiserin, Eskişehir CHP teşkilatından Şevket A.'nın bir numaralı propagandacısı olduğu, ticaret okulunda eğitim gördüğü, öğrencileri hükümet aleyhine tahrik ve teşvik ettiği ve öğretmen olan karısının da onun faaliyetlerine ortak olduğu iddia edilmiştir. İhbarda ayrıca; Çankaya'nın, 14 Mayıs günü için gösteri düzenlediği, rüşvet aldığı, zimmetine para geçirdiği, DP'li araç sahiplerine ceza yazdırırken CHP'lileri kayırdığı da belirtilmiş ve “*bu adamın hakkından gelin, sesini kesin, sussun*” ifadeleriyle şahıs hakkında işlem yapılması talep edilmiştir. Eskişehir'den yapılan bu ihbar, Komisyon tarafından, gereğinin yapılması talebiyle 21 Mayıs 1960 tarihli ve 198 sayılı yazı ile İçişleri Bakanlığına havale edilmiştir.¹⁰⁵⁷

3.1.11. Gaziantep'ten Gelen İhbar

Yeniadım Kitabevi'nin sahibi Sinan B., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 6 Mayıs 1960 tarihli mektupta; şahit olduğu bir adli vaka hakkında adli mercilerin yapmış olduğu uygulamayı Komisyona ihbar etmiştir. Mektubunu, bir kimsenin mahkûm edilmesi için değil, adaleti temsil edip de adaletsizlik yapanları ifşa etmek adına kaleme aldığını belirten Sinan B.; Tahkikat Komisyonu'nun yasak

¹⁰⁵⁵ BCA, 010.09.461.1333.1/ 49; BCA, 010.09.22.65.1/ 221.

¹⁰⁵⁶ BCA, 010.09.461.1333.1/ 44.

¹⁰⁵⁷ BCA, 010.09.461.1333.1/ 23-24; BCA, 010.09.22.65.1/ 193.

kararına rağmen, CHP'lilerin siyasi toplantı yapmak hususunda ısrarcı ve kanun tanımaz bir tutum içinde olduklarını belirtmiştir. 1 Mayıs 1960 günü vuku bulan benzer bir olay esnasında, tüm uyarılara rağmen parti ocağında toplantı yapan CHP'lilerin, kanunları tanımadıklarını ve ocağı kapatmayacaklarını beyan etmeleri üzerine polisin duruma müdahale ettiğinden ve altı CHP'liyi tutukladığından bahseden Sinan B., tutuklanan şahısların mahkemesi esnasında şahit olduğu hadiseleri de Komisyona intikal ettirmiştir. Sanıkların avukatlığını yapan Avukat Orhan B.'nin, politik bir hüviyette yapmış olduğu müdafaasında; *“Sizler de biliyorsunuz: Türk Adliyesine karanlık bir el uzatılmıştır. Bu karanlık eli (Hâkimlere hitaben) siz, biz ve (yüze yakın Halk Partili seyirciyi işaret ederek) hepimiz bir olup, bir kuvvetle söküp atacağız”* tarzında beyanda bulunduğunu aktaran Sinan B.; hâkimlerin bu sözleri *“kanuna aykırı bir uygulamayla”* zapta geçirmeyip, sanıklar hakkında beraat kararı verdiğini açıklamıştır. Dava sırasında mahkeme salonunun *“yaşa, var ol”* nidaları arasında adeta bir miting meydanına dönüştüğünden bahseden Sinan B.; olaya dair hissiyatını *“yine ilahi adalet mağlup, şer ve bela galip, yine haksızlar neşelerinden coşuyor, haklılar ise bu işin sonu nereye varacak diye derin ve meyus düşünüyor”* diyerek tasvir etmiştir. Kendisini, *“Partisi üzerine konacak toz zerresini, dağ farz edecek”* düzeyde bir DP'li olarak tanımlayan Sinan B.; bahsettiği davaya ait dosyanın, vatan ve millet yararına Tahkikat Komisyonu tarafından tekrar gözden geçirilmesini talep etmiştir. Sinan B.'nin bu ihbarı Tahkikat Komisyonu tarafından, gerekli işlemlerin yapılması temennisiyle Adalet Bakanlığına havale edilmiştir.¹⁰⁵⁸

3.1.12. Giresun'dan Gelen İhbar

DP Alucra İlçe Başkanı İbrahim Köymen, 28 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği mektupta, Alucra halkından CHP mensubu Yunus T.'yi ihbar etmiştir. Köymen, Yunus T.'nin 26 Nisan günü ağır hakaretler eşliğinde DP aleyhinde propaganda yaptığını ve sarf edilen sözlere tahammül edemeyen Alucralıların Cumhuriyet Savcılığına ihbarda¹⁰⁵⁹ bulunduğunu açıklamıştır. Savcılık tahkikatı esnasında firar eden Yunus T.'nin, daha önce de Hükümetin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiğine dair propaganda

¹⁰⁵⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 52; BCA, 010.09.22.65.1/ 225.

¹⁰⁵⁹ BCA, 010.09.473.1365.8/ 73.

yaptığını ve bu durumun bir zabıt¹⁰⁶⁰ marifetiyle Alucra Cumhuriyet Savcılığına iletildiğini beyan eden Köymen, şahıs hakkında gereken işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁰⁶¹

Tahkikat Komisyonu Başkanlığı, Alucra Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarihli ve 109 sayılı yazıyla; Yunus T. hakkındaki ihbarlar sebebiyle yapılan işlemlere ve şahit ifadelerine ait evrakın birer örneğinin Komisyona gönderilmesini istemiştir.¹⁰⁶² Savcılık, kendisinden istenen evrakı¹⁰⁶³ 6 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonuna iletmiştir.¹⁰⁶⁴ Evrak incelendiğinde; Yunus T. hakkında Alucra Sulh Ceza Mahkemesinde dava açıldığı ve hâkimin, yapılan tahkikatın usulsüzlüğüne binaen, sanık hakkında 4 Mayıs 1960 tarihinde takipsizlik kararı verdiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶⁵

3.1.13. Hakkâri'den Gelen İhbar

Tahkikat Komisyonu, bizzat kendisine ya da üyelerine yapılan ihbarların yanı sıra, DP teşkilatına mensup kişilere iletilmiş ve bir şekilde Komisyon'a ulaştırılmış olan talep ve şikâyetleri de inceleme altına almıştır. Bu bağlamda, DP Çukurca İlçe Yönetim Kurulu Başkanlığından Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen 28 Ocak 1960 tarihli mektup, 12 Mayıs 1960 tarihinde bir nüshası çıkartılarak Komisyon dosyasına eklenmiş ve değerlendirme kapsamına alınmıştır. Mektupta; Çukurca'nın kendine has hususiyetlerinden bahsedilerek, bölgenin uzun seneler ihmal edildiği, halkının cahil bırakıldığı, DP'nin iktidara gelmesini takiben Hükümetin el uzatması neticesinde yeni yeni canlanmaya başladığı ifade edilmiştir. Zaten fakir olan yöre insanının, birbiriyle yardımlaşmak suretiyle on iki ay boyunca çalışmak zorunda kaldığından bahsedilen mektupta; insanlar arasına sokulacak nifakların tüm hayatı olumsuz etkileyeceğinden ve hatta kardeşkanının akmasına sebep olabileceğinden söz edilmiştir. Mektupta, nifak yaratma hevesiyle hareket eden CHP Hakkâri İl Başkanı Mehmet Çallı'nın, 1959 senesinde Çukurca'da kendisine fedailik yapan birkaç issize sözde bir parti teşkilatı kurdurduğu da anlatılmıştır. CHP'lilerin meşru

¹⁰⁶⁰ BCA, 010.09.473.1365.8/ 72.

¹⁰⁶¹ BCA, 010.09.473.1365.8/ 70.

¹⁰⁶² BCA, 010.09.473.1365.8/ 69.

¹⁰⁶³ BCA, 010.09.473.1365.8/ 45-67.

¹⁰⁶⁴ BCA, 010.09.473.1365.8/ 68.

¹⁰⁶⁵ BCA, 010.09.473.1365.8/ 49.50.

yollardan siyaset yapmasında bir sakınca görülmediği ancak Mehmet Çallı ve ekibinin insanlar arasına ikilik sokmak ve vatandaşların DP'ye beslediği sevgiye zarar vermek suretiyle, kendilerine ve partilerine fayda sağlamayı amaçladıkları belirtilmiş ve bu faaliyetlerin önlenmesi istenmiştir.¹⁰⁶⁶

3.1.14. Iğdır'dan Gelen İhbar

Iğdır'dan Vahap A. adlı şahıs, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 23 Nisan 1960 tarihli mektupta; başından geçen olaylar silsilesini anlatarak ve bazı şahısları da ihbar ederek Komisyondan yardım talep etmiştir. 1957 senesinde Iğdır'ın Tuzluca ilçesinde dava vekilliği görevini yürüttüğü esnada, CHP Kars milletvekili Kemal Güven hakkında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefetten şikâyetle bulunduğunu anlatan Vahap A., şikâyeti sebebiyle ağır baskıya maruz bırakıldığını ve Kemal Güven tarafından yönlendirilen Asliye Hukuk Hâkimi Sudi S.'nin vermiş olduğu karar sonucunda dava vekilliği görevinden azledildiğini açıklamıştır. Vahap A., yaptığı itirazlar neticesinde bu kararın kaldırıldığını fakat vekilliğini yaptığı davalardan alacağı olan otuz bin lirayı kaybettiğini ve kendisine 1957 sonuna kadar Tuzluca'yı terk etmesinin, aksi halde tutuklanacağını beyan edildiğini belirtmiştir. İddialarına devam eden Vahap A., Tuzluca'yı terk etmemesi üzerine hakkında birçok defa emniyeti suiistimalden dava açıldığını ve bir kere tutuklandığını, başına gelen hadiselerden ötürü reddi hâkim talep ederek, Tuzluca'yı terk etmek kararı aldığını açıklamıştır. Talebinin kabul edilmesi üzerine hakkındaki davaların düştüğünü aktaran Vahap A., maruz kaldığı baskı ve şiddete tahammül edemediğinden, elli bin lira değerindeki mülkünü on iki bin liraya satarak Iğdır'a kaçtığını ifade etmiştir. Ayrıca, Hâkim Sudi S.'nin görevinden istifa edip, gayri meşru işlerle uğraşan CHP'lilerle işbirliği yaparak beş bin dönümlük bir çiftlik aldığını ve menfi propagandalarını sürdürdüğünü de iddia etmiştir. Perişan bir halde olduğuna değinen Vahap A., Komisyonun, başından geçen hadiselerle ait evrakların yeniden incelenmesi ve buna göre karar alınması hususunda aracı olmasını istemiştir.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁶ BCA, 010.09.461.1332.4/ 11.

¹⁰⁶⁷ BCA, 010.09.461.1332.4/ 28.

3.1.15. İstanbul'dan Gelen İhbar

Tüccar Kenan Ö., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 7 Mayıs 1960 tarihli mektupta; İstanbul'da meydana gelen öğrenci olaylarına katıldığı iddia ettiği bir üniversite öğrencisi hakkında ihbarda bulunmuştur. Kenan Ö., 4 Mayıs 1960 günü ailesiyle birlikte komşu bir aileyi ziyarete gittiklerini ve kendilerinden önce komşularını ziyarete giden başka bir aileyle bu esnada tanışıp sohbet ettiklerini anlatmıştır. Bu ailenin Ferhan adlı Hukuk Fakültesi 1. sınıfına kayıtlı kızlarının, yaptıkları gösteriden bahsederken; yakalanmamak için pencereden kaçtığından, kız arkadaşlarının askerler tarafından yakalanan erkek arkadaşlarını kurtarmak amacıyla yüzlerce askeri öpüp kucaklamak zorunda kaldığından ve bu işin peşini bırakmayacaklarından söz ettiğini aktarmıştır. Kıza, bu hareketlerin vatanseverlikte uyuşmadığı anlatıp, “*madem milleti düşünüyorsunuz, o halde neden NATO toplantısı düzenlenen yerde gösteri yapıyorsunuz?*” sorusunu yönelttiğini belirten Kenan Ö.; kızın bu soruya, NATO toplantısına katılacağını tahmin ettikleri Menderes'i bu esnada linç etmeyi planladıklarından bahsederek cevap verdiğini açıklamıştır. Ayrıca, kanun elinden kurtulamayacaklarını ve milletin kendilerini affetmeyeceğini bu kıza söylediği, kızın bu sözlere aldırmaksızın, “*göreceksin üniversiteleri tatil etmekle bir şey kazanamadılar, onlar memleketlerinden dönüşlerinde hep silahlı, tabancalı gelecekler ve mücadelemize devam edeceğiz*” şeklinde konuştuğunu aktarmıştır. Muhabirliği kendisine yakıştıramadığına değinen Kenan Ö., buna rağmen “*Büyük Türk Milleti'nin ve çok sevdiği Hükümetin selameti için*” bu ihbarı yaptığını ifade etmiştir.¹⁰⁶⁸

Söz konusu ihbar, 11 Mayıs 1960 tarihinde faaliyet merkezini İstanbul'a taşıyan Tahkikat Basın Alt Komisyonu tarafından değerlendirilmiştir. Komisyon, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne gönderdiği 18 Mayıs 1960 tarihli ve 30 sayılı yazıyla; ihbarda ismi geçen öğrencinin 18 Mayıs 1960 günü saat 16.00'da Komisyonda hazır bulundurulmasını istemiştir.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 34-35.

¹⁰⁶⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 33.

3.1.16. İzmir'den Gelen İhbarlar

1- Sümerbank Alım ve Satım Müessesesi Tire Mağazası Şefi Mehmet D., 20 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği mektupta; Komisyonun aldığı kararlardan memnun olduğunu belirtmiş ve Demokrat İzmir ile Yeni Asır gazeteleri hakkında ihbarda bulunmuştur.

Derici, Demokrat İzmir gazetesinin 20 Nisan 1960 tarihli nüshasında yayımlanan “*İnönü'ye Yapılan Nümayiş*” ve Yeni Asır gazetesinin aynı tarihli nüshasında yayımlanan “*Ruhunu Kaybeden Adamın On Parmağı*” başlıklı yazıların, Tahkikat Komisyonunun 3 numaralı tebliğine aykırı hususlar içerdiğini belirtmiştir. İlâveten, Komisyon kararlarıyla alay etmeye kalkışanların hadlerinin bildirilmesi maksadıyla, dikkat çektiği yazıların incelenmesini ve gereğinin yapılmasını talep etmiştir.¹⁰⁷⁰

2- Alsancak'tan Ahmet D. adlı şahıs, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a yolladığı mektupta; Alsancak Devlet Demiryollarında sicil memuru olarak görev yapan Murat G. ve arkadaşı Abdullah S.'yi ihbar etmiştir. Ahmet D., CHP mensubu olan bu şahısların İzmir'de birçok kişiyle bağlantı içinde bulduklarını, sarı renkli kâğıtlar bastırıp dağıttıklarını ve bu kâğıtları insanlara gizlice okuduklarını aktarmıştır. Aynı kişilerin, Kayseri-Afyon yöresine gönderdikleri adamlarına propaganda yaptırdıklarını ve yetkili kimselermiş gibi faaliyet gösterip, “*seçimlerde olacak fırtınaya bakalım*” tarzında sözler sarf ettiklerini bildiren Ahmet D., gelecek seçimlerde etkin rol alacağını düşündüğü şahısların işlerinden atılmalarını talep etmiştir.¹⁰⁷¹ Söz konusu ihbar, Komisyon tarafından 21 Mayıs 1960 tarihli ve 213 sayılı yazıyla Ulaştırma Bakanlığı'na iletilmiştir.¹⁰⁷²

3.1.17. Kahramanmaraş'tan Gelen İhbar

Pazarcık köyünden Abdülkerim A. ve arkadaşlarının Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdikleri 1 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Pazarcık 3. Hudut Taburunda görevli levazım Yüzbaşı Necati K. ile Ünal ve Şamil isimli subayların CHP mensubu olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca, adı geçen askerlerin köylüye; “*İstanbul ve Ankara'da gençlik iktidara karşı nümayiş yapmış, bütün ordu da pek*

¹⁰⁷⁰ BCA, 010.09.461.1333.6/ 11.

¹⁰⁷¹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 16-19; BCA, 010.09.22.65.1/ 201.

¹⁰⁷² BCA, 010.09.461.1333.1/ 18.

*yakında iktidarı yıkacak, emekli İnönü'yu başa çıkaracaklar. Bu hususta malumatınız olsun siz de Halk Partisine reylerinizi verin” diye propaganda yapıp, yıkıcı faaliyetlerde bulduklarından söz edilmiş ve askerler hakkında kanuni işlem yapılması talep edilmiştir.*¹⁰⁷³ Tahkikat Komisyonu, Milli Savunma Bakanlığına yazdığı 11 Mayıs 1960 tarih ve 149 sayılı yazı ile ilgili ihbarın değerlendirilmesini ve elde edilecek neticenin Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁷⁴

3.1.18. Karabük'ten Gelen İhbar

DP Safranbolu İlçe Başkanı Ömer An, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 21 Nisan 1960 tarihli mektupta; CHP Kars milletvekili Mehmet Hazer'i ihbar etmiştir. Mektupta aktarılanlara göre; Hazer, 15 Nisan 1960 günü Ovacuma nahiyesinde düzenlenen CHP kongresinde şu iddiaları ortaya atmıştır: 1- Türk kadınları DP Hükümetinin borçlarına karşılık olarak Amerikalılara peşkeş çekilmektedir. 2- Köylüye verilen buğdaylar, Amerikalılara verilen kadın ve kızların karşılığıdır. 3- Türkiye, iki yüz senede dahi ödenemeyecek şekilde yirmi milyar lira borçlandırılmıştır. 4- İstanbul'un imarı için harcanan iki yüz milyon liranın otuz milyonu DP'liler tarafından “hortulanmış” ve bunu tespit eden bir mühendis öldürülmüştür. 5- Hirfanlı Barajı'nın inşasında altmış milyon lira suiistimal yapılmıştır. 6- DP Hükümeti eşkıyalık yapmaktadır. 7- Bir senedir Meclise uğramayan Adnan Menderes'in milletvekilliğinin ve başbakanlığının düşürülmesi gerekmektedir. 8- CHP'liler Menderes'i artık başbakan olarak tanımamaktadır. 9- Menderes, etrafını saran dalkavuklarla beraber, usulsüz bir şekilde dış gezilere çıkmaktadır ve bu gezilerden birinde (İngiltere'de meydana gelen uçak kazasında) dalkavuklardan birkaçı ölmüştür. Milletvekili dokunulmazlığına sahip olanlar hakkında kanuni bir işlem yapılamadığını ifade eden An, ihbarının bu husus dikkate alınarak değerlendirilmesini istemiştir.¹⁰⁷⁵

3.1.19. Malatya'dan Gelen İhbarlar

1- Tahkikat Komisyonuna ihbarda bulunanlar içinde salt siyasi mevzulardan bahsedenler çoğunlukta olduğu gibi, siyasi ortamdan istifade ederek şahsi

¹⁰⁷³ BCA, 010.09.461.1333.1/ 51; BCA, 010.09.22.65.1/ 218.

¹⁰⁷⁴ BCA, 010.09.461.1333.1/ 50; BCA, 010.09.22.65.1/ 217.

¹⁰⁷⁵ BCA, 010.09.461.1332.4/ 27; BCA, 010.09.476.1374.2/ 6.

meselelerine çözüm arayanlar da bulunmaktadır. Malatya'dan Mehmet F. adlı vatandaşın Komisyona yaptığı (ihbar özelliği taşıyan) başvuru bu hususta verilecek en sarih örneklerden biridir.

Mehmet F., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yolladığı tarihsiz mektubunda; Malatya Belediyesinde 24 sene boyunca ayar memuru olarak görev aldığından bahsederek söze girmiştir. DP'nin iktidara gelmesinden bir süre sonra CHP idaresindeki belediyede İsmet İnönü'ye ait fotoğrafların kaldırılmaya başlandığı halde, odasında bulunan İnönü büstünün kırılması üzerine CHP'li belediyenin kendisine kin beslemeye başladığını iddia etmiştir. Başından geçen bir yaralama hadisesi bahane edilerek işine son verildiğini ve sekiz senedir mağdur edildiğini ifade eden Mehmet F.; katilleri bile işe alan belediyenin, yaralama hadisesi beraat kararıyla sonuçlanmasına rağmen, başvurularına kayıtsız kalıp kendisine iş vermediğini açıklamıştır. Belediyenin, kendisine ait olan dört katlı betonarme ev hakkında yıkım kararı aldığını da beyan eden Mehmet F., bu olayların DP'li olması sebebiyle başına geldiğini iddia etmiştir. Mehmet F., memuriyete iade edilmesi, geçen süre zarfında alamadığı maaş ve ikramiyelerin tarafına ödenmesi ve evinin yıktırılmaması hususlarında Komisyondan yardım istemiştir.¹⁰⁷⁶

2- DP Malatya İl İdare Kurulu Üyesi Münir Özkan ve DP Darende İlçe Başkanı İsmail Sarı, Tahkikat Komisyonuna yolladıkları telgraflarda CHP Darende İlçe Başkanı Mustafa Özalp hakkında ihbarda bulunmuşlardır.¹⁰⁷⁷

İsmail Sarı, 5 Mayıs 1960 tarihli telgrafında; Mustafa Özalp tarafından 1 Mayıs 1960 günü dağıtılan beyannamelerin ele geçirildiğinden ve bu hususta idari ve adli işlemler devam ettiği halde henüz bir netice elde edilemediğinden söz etmiş; meselenin tam manasıyla aydınlatılabilmesi maksadıyla Komisyonun tahkikatı devralmasını istemiştir.¹⁰⁷⁸

Münir Özkan ise, aynı mevzu üzerinde daha teferruatlı bir şekilde kaleme aldığı ihbar telgrafını 7 Mayıs 1960 tarihinde Komisyona yollamıştır. Telgrafta; Mustafa Özalp'in neşir yasağına rağmen halkı galeyana getirmek amacıyla beyanname

¹⁰⁷⁶ BCA, 010.09.461.1332.4/ 29.

¹⁰⁷⁷ BCA, 010.09.461.1333.1/ 61-63, 67-68; BCA, 010.09.22.65.1/ 222.

¹⁰⁷⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 67-68.

dağıttığı, yapılan araştırmalar sonucunda bazı evlerde bu beyannamelerin tespit edildiği ve beyannamelerde, 2 Mayıs'ta Hükümetin devrileceğinden ve iktidarın ele alınacağından söz edildiği belirtilmiştir. Özkan, söz ettiği durumlar ve Malatya'nın hususiyetleri dikkate alınarak, Darende'de Komisyon marifetiyle yürütülecek incelemelerin olumlu neticeler vereceğinden bahsetmiş ve bu hususta gereken işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.¹⁰⁷⁹

Tahkikat Komisyonu, İsmail Sarı'nın ihbarını 6 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına, Münir Özkan'ın ihbarını 10 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri ve Adliye Bakanlıklarına havale etmiştir.¹⁰⁸⁰ Özkan'ın ihbarı, İçişleri Bakanlığı tarafından 14 Mayıs 1960 tarihinde Malatya Valiliğine iletilmiştir.¹⁰⁸¹

3.1.20. Mardin'den Gelen İhbarlar

1- Gercüş kazasından Yusuf O., Tahkikat Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği 4 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Kaymakam Orhan A.'nın DP aleyhinde müfrit bir CHP'li olduğunu ve Jandarma Kumandanı Zeki Ö. ile Askerlik Şubesi Başkan Vekili Süleyman A.'nın Gercüş'teki DP'li vatandaşlara, dövme ve aşağılamak suretiyle, kötü muamelede bulunduğunu ifade etmiştir. İsimlerini zikrettiği askeri görevlilerin yaşanan olumsuz hadiseleri fırsat bilerek DP aleyhinde propaganda yaptıklarına değinen Yusuf O., bu şahısların darbe fikrini benimsediklerini ve darbe teşebbüsü içinde bulduklarını beyan etmiştir. DP mensubu olduğundan yaşananlara tahammül edemediğini ve bu ihbarı yaptığını anlatan Yusuf O., DP Gercüş Kaza Başkanı ve Belediye Reisi ile kazada tahrirat kâtibi olarak görev yapan Zahit Y.'nin şahitliklerine başvurulduğu takdirde gerçeklerin ortaya çıkacağını belirtmiştir. Ayrıca, ihbar ettiği şahısların kazadan uzaklaştırılmasını ve DP Hükümetinin selameti için haklarında kanuni işlem başlatılmasını talep etmiştir.¹⁰⁸²

2- Ömerli kazasına bağlı Kafsanur¹⁰⁸³ köyü sakinlerinden Hüseyin Y., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 16 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; kendisi ve

¹⁰⁷⁹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 61-63.

¹⁰⁸⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 61,67.

¹⁰⁸¹ BCA, 010.09.20.56.8/ 31.

¹⁰⁸² BCA,010.09.461.1333.1/ 22; BCA, 010.09.22.65.1/ 194.

¹⁰⁸³Şikâyet sahibinin "Kafsunnu" diye belirttiği köyün, aslen "Kafsanur" olduğu ve daha sonra "Taşgedik" ismini aldığı anlaşılmaktadır.

(<http://www.omerlim.com/?pnum=25&pt=K%C3%B6ylerimiz>, Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2017.)

arkadaşlarının daha önce CHP'ye kayıtlı olduklarını, daha sonra, hayırlı faaliyet ve hizmetlerini takdir ettikleri DP'ye geçtiklerini ve bu nedenle CHP'lilerin ciddi tehditleri altında bulduklarını bildirmiştir. Şikâyetlerini Kaymakamlığa ilettiklerini ve gerekli emniyet önlemlerinin alınmasını istediklerini beyan eden Hüseyin Y.; köylerinde çobanlık yapan çocukların kavgasını bahane eden CHP Ömerli Kaza Başkanı Tahir Altındağ, İkinci Başkan Rıfat Altındağ, Kazım Altındağ ve yanlarındaki iki yüz kişinin, yollarını keserek jandarma kuvvetlerine rağmen altı kişiyi ağır şekilde yaraladığını anlatmıştır. Köylerine baskına gelen bu şahısların ancak Ömerli hâkimi tarafından durdurabildiğini ifade eden Hüseyin Y., CHP'lilerin kendilerini vurmaya ve mallarını yağmalamaya teşebbüs ettiğini belirtmiştir. Can ve mal güvenliklerinin kalmadığına değinen Hüseyin Y., meseleye el konulmasını ve gereken işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.¹⁰⁸⁴

İhbarı dikkate alan Tahkikat Komisyonu, durumu 17 Mayıs 1960 tarih ve 189 sayılı yazıyla İçişleri Bakanlığına arz etmiştir.¹⁰⁸⁵ Bakanlık, yaptığı incelemenin sonucunu 21 Mayıs 1960 tarih ve 46143 sayılı yazıyla Tahkikat Komisyonu'na rapor etmiştir. Rapora göre; Kafsannur'da arazileri bulunan aynı köy halkından CHP Ömerli Kaza Başkanı Tahir Altındağ ve kardeşleri ile amcazadeleri Abdulkerim A. ve adamları arasında arazi anlaşmazlığı sebebiyle 13 Mayıs 1960 günü saat 16.00 sıralarında kavga çıkmış ve bu kavgada taş, sopa ve av tüfeği kullanılmıştır. Kavgada Seyfettin A.'nın saçmayla boynundan, Hüseyin Y.'nin sopayla dövülmek suretiyle ağır şekilde ve diğer bazı şahıslar da hafif biçimde yaralanmıştır. Kavgayı haber alarak köye gitmek için yola koyulan her iki tarafın akrabaları, olay yerine intikal etmekte olan hâkim ve Jandarma Kumandanlığı Vekili tarafından geri çevrilmiştir. Yapılan adli ve idari incelemeler sonucunda; yedisi Tahir Altındağ'ın adamı olmak üzere toplam sekiz şahıs tutuklanmış ve bunlardan dördü daha sonra tahliye edilmiştir Raporda, gerek kazada gerekse köyde herhangi bir asayişsizliğin mevcut olmadığı ve her ihtimale karşı köyde jandarma kuvveti bulundurulduğu da belirtilmiştir.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁴ BCA, 010.09.461.1331.1/ 3-7; BCA, 010.09.22.65.1/ 205.

¹⁰⁸⁵ BCA, 010.09.461.1331.1/ 2; BCA, 010.09.22.65.1/ 204.

¹⁰⁸⁶ BCA, 010.09.461.1331.1/ 1.

3.1.21. Nevşehir’den Gelen İhbarlar

1- DP Kozaklı İlçe Başkanı Mevlüt Yılmaz, Tahkikat Komisyon üyelerinden Nevşehir milletvekili Necmettin Önder’e gönderdiği 23 Nisan 1960 tarihli mektupta; Kozaklı Belediye Başkanı Nuri Ü. hakkında vatandaşlar tarafından kaleme alınan iki adet şikâyet tutanağını takdim etmiş ve bu hususta gereken işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁰⁸⁷

Tutanakların ilki, Kozaklı’nın Bağlıca mahallesinden Ahmet Ü.’ye aittir. Ahmet Ü., 12 Nisan 1960 tarihinde DP Kozaklı İlçe Başkanlığına gönderdiği mektupta; Nuri Ü.’nün gerek ilçe dâhilinde gerekse başka yerlerde DP aleyhinde propaganda yürüttüğünü ve “*Memlekete Amerikalılar dolmuş, bütün Türk kızlarını Amerikalılar kullanıyor. ...Böyle bir partiye Allah lanet etsin. ...Cenabı Allaha dua edin CHP kazansın hem de elinizden geldiği kadar vatandaşlara propaganda edin.*” tarzında sözler sarf ettiğini anlatmıştır.¹⁰⁸⁸

İkinci tutanak, Muharrem T., Ali Ü. ve Muhsin Ü. isimli Kozaklı sakinlerine aittir. Şahıslar, 22 Nisan 1960 tarihinde DP Kozaklı İlçe Başkanlığına gönderdikleri mektupta; Belediye Başkanı Nuri Ü.’nün, ilçeye geldiği günden beri, yanına topladığı CHP’lilere hitaben “...*bu hükümet kindardır, bizim partimizi öldürecek siz sağlam durun. İktidar bu seçimlerde Halk Partisindedir. Türk kızlarının üzerinde Amerikalılar oynuyor*” şeklinde konuştuğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁸⁹

Tahkikat Komisyonu, Kozaklı Belediye Başkanı hakkındaki ihbarları 26 Nisan 1960 tarih ve 36 sayılı yazı ile Nevşehir Valiliğine göndermiş; Valiliğin, bahsi geçen şahıs hakkında adli ve idari inceleme yaparak, elde edeceği neticeyi Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁹⁰

Tahkikat Komisyonuna 6 Mayıs 1960 tarih ve 7634 sayılı yazıyla cevap veren Nevşehir Valiliği, hazırladığı raporda; Nuri Ü.’nün görevinden istifa ettiğini, istifası kabul olunan şahıs yerine DP Kozaklı İlçe Başkanı Mevlüt Yılmaz’ın Belediye Başkanlığı görevine vekâleten atandığını, şahıs hakkındaki idari incelemelerin devam

¹⁰⁸⁷ BCA, 010.09.461.1333.1/ 57,58; BCA, 010.09.22.65.1/ 242.

¹⁰⁸⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 56,59; BCA, 010.09.22.65.1/ 243

¹⁰⁸⁹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 55,60; BCA, 010.09.22.65.1/ 244.

¹⁰⁹⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 54; BCA, 010.09.22.65.1/ 241.

ettiğini ve adli muamelelerin başlatılması için Kozaklı Cumhuriyet Savcılığına yazı gönderildiğini açıklamıştır.¹⁰⁹¹

3.1.22. Ordu'dan Gelen İhbar

DP Ordu İl Haysiyet Divanı Başkanı Salim Tatar, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 10 Mayıs 1960 tarihli mektupta; 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde meydana gelen olaylar hakkında fakülte öğrencilerinden Naci Y.'ye başvurulması halinde, CHP milletvekilleri Ferda Güley ve Ahmet Üstün'ün olaylardaki rolünün aydınlığa kavuşturulacağını beyan etmiştir.¹⁰⁹²

İhbarı değerlendiren Tahkikat Komisyonu, Rize ve Samsun Cumhuriyet Savcılıklarına gönderdiği 15 Mayıs 1960 tarih ve 176 sayılı yazıda, Rize doğumlu Naci Y.'nin Samsun'da olabileceğinden bahsetmiş ve şahsın Komisyona müracaatının sağlanmasını istemiştir.¹⁰⁹³ Komisyon'un talebine aynı gün cevap veren Samsun Cumhuriyet Savcısı Galip Acar, Naci Y.'nin bir hafta önce babasının nezaretinde Samsun'dan Rize'nin Güneysu nahiyesinin Kibledağı köyüne gittiğinin öğrenildiğini ve şahsın Komisyona müracaat ettirilmesi hususunun Rize Cumhuriyet Savcılığına iletildiğini bildirmiştir.¹⁰⁹⁴

3.1.23. Samsun'dan Gelen İhbar

DP Samsun İl Başkanı Dr. Fethi Tevetoğlu, Tahkikat Komisyonu üyelerinden Samsun Milletvekili Nüzhet Ulusoy'a gönderdiği 11 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Samsun'daki Amerikan Askeri Üssünde görev yapan CHP mensupları hakkında ihbarda bulunmuştur.

Hüseyin E., Orhan A. ve ismini bilmediği (Cevat Ö.'nün kızı diye tanıttığı) bir kadının “*müfrit CHP'li*” olduklarından bahseden Tevetoğlu, bu kişilerin, askeri üsse alınmış veya alınacak olan Türk işçi ve hizmetlilerin CHP'ye mensup olanlarını dikkatle ve özenle seçip takip ettiklerine değinmiştir. Şahısların evlerinde, Amerikalıların da iştirak ettiği, içkili ve danslı partiler düzenlediklerinden ve bu

¹⁰⁹¹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 53.

¹⁰⁹² BCA, 010.09.22.65.1/ 161.

¹⁰⁹³ BCA, 010.09.22.65.1/ 159,160.

¹⁰⁹⁴ BCA, 010.09.22.65.1/ 162-163.

yolla Amerikan üsündeki personeli “*avlamayı*” hedeflediklerinden söz eden Tevetoğlu; ihbar ettiği şahıslardan Hüseyin E. hakkında gayet detaylı bilgiler sunmuştur. Erkek Sanat Okulundaki öğretmenlik görevinden ayrılarak Amerikalılar içine tercüman vasfıyla sokulmuş olan Hüseyin E.’nin, Emniyet Teşkilatının üzerinde dikkatle durması gereken şaibeli bir kişi olduğunu ifade eden Tevetoğlu; bu şahsın, Amerikalı asker ve sivil personele, Hükümet aleyhinde, DP iktidarına güvenmemeleri hususunda propaganda yaptığını belirtmiştir. Hüseyin E.’nin, Samsun’da CHP’liler tarafından çıkarılan ve DP aleyhinde yıkıcı faaliyet yürüten Halkın Sesi gazetesinin sorumlu müdürlüğünü üstlendiğini ve Kız Enstitüsünde öğretmen olan eşinin, öğretmen ve öğrenciler arasında propagandalar yaptığını beyan etmiştir. Ayrıca, Hüseyin E.’nin bir iki günden beri, yabancı radyolardan duyduklarına dayanarak, Türk Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının istifa ettiğine dair yalan haberler yaydığını sözlerine eklemiştir. Tevetoğlu, mektubunu sonlandırırken, arz ettiği mevzuların ivedilikle değerlendirme altına alınmasını ve ihbar ettiği şahısların görevlerinden uzaklaştırılması hususunda gereken adımların atılmasını talep etmiştir.¹⁰⁹⁵

3.1.24. Sivas’tan Gelen İhbarlar

1- DP Şarkışla İlçe Başkanı Mithat Ayanoglu, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 24 Nisan 1960 tarihli telgrafta; idaresi DP’lilerin elinde bulunan Esnaf Kefalet Kooperatifinin 24 Nisan 1960 günü gerçekleşen genel kurul toplantısında, Tahkikat Komisyonunun kararları dikkate alınmaksızın siyasi tartışmalar yapıldığını ve buna itiraz eden DP’li üyelerin polis marifetiyle dışarı çıkartıldığını anlatmıştır. Kooperatif idaresinin, DP’lilerin maruz kaldığı muamele neticesinde, CHP’lilerin eline geçtiği belirten Ayanoglu, Komisyondan bu hadisenin sorumlusu olan hükümet komiseri hakkında tahkikat açtırmasını talep etmiştir.¹⁰⁹⁶ Tahkikat Komisyonu, Ticaret Bakanlığına gönderdiği 25 Nisan 1960 tarih ve 19 sayılı yazıda; Ayanoglu tarafından yapılan ihbarın incelenmesini ve elde edilecek sonuçlar hakkında komisyona bilgi verilmesini istemiştir.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁵ BCA, 010.09.461.1333.6/ 19.

¹⁰⁹⁶ BCA, 010.09.461.1333.1/ 88-89; BCA, 010.09.22.65.1/ 249.

¹⁰⁹⁷ BCA, 010.09.461.1333.1/ 87; BCA, 010.09.22.65.1/ 248.

2- DP Kangal İlçe Başkanı Galip Moğulkoç, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 30 Nisan 1960 tarihli telgrafta; komisyonunun varlığından rahatsız olan Kangal Cumhuriyet Savcısı Aytekin N.'nin, müfrit CHP'lilerle mesai saatlerinde toplantılar yaptığını ve kötü bir hadisenin meydana gelmesi için zemin hazırladığını ifade etmiştir.¹⁰⁹⁸ Tahkikat Komisyonu, Adliye Bakanlığına yazdığı 1 Mayıs 1960 tarih ve 62 sayılı yazıyla, bu hususta gerekli işlemlerin yapılmasını ve elde edilecek netice hakkında Komisyona bilgi verilmesini istemiştir.¹⁰⁹⁹

3.1.25. Şanlıurfa'dan Gelen İhbar

Ceylanpınarı Belediye Başkanı ve DP İlçe Başkanı Seydo Atilla, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; Ceylanpınarı'nda devlete ait çiftlikte müdürlük yapan Ali B'nin, vatandaşlar arasında nefret uyandıracak şekilde hareket edip, devlet ile vatandaş arasındaki bağı zayıflatacak mahiyette faaliyet gösterdiğine değinmiştir. İlaveten, Ali B'nin etrafındaki CHP'lilerin sözlerine göre hareket edip, müesseseye memur veya işçi alırken CHP mensuplarına öncelik verdiğini de belirtilmiştir. Tahkikat Komisyonu, Atilla'nın şikâyetini 9 Mayıs 1960 tarihinde Ziraat Bakanlığına iletmiştir.¹¹⁰⁰

3.1.26. Tekirdağ'dan Gelen İhbar

Çerkezköy'den bakkal Hacı Mehmet N., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 26 Nisan 1960 tarihli mektupta; DP Çerkezköy teşkilatının ilk kurucularından olduğunu ve partisine maddi, manevi tüm varlığıyla sadakat içinde hizmet ettiğini anlatmış, daha sonra ablasının kocası Hulusi K. hakkında ihbarda bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa kazasında arzuhalcilik yapan Hulusi K.'nin, Serbest Fırka içinde aktif rol oynaması nedeniyle zamanın iktidarı tarafından Milli Emlak memurluğu görevinden el çektirildiğini belirten Hacı Mehmet N.; şahsın, gerek Yeni Ant (Bursa) gazetesindeki yazılarında gerekse diğer tüm faaliyetlerinde CHP propagandası yaptığından ve vatandaşları DP'den soğutmak için uğraştığından bahsetmiştir. Hulusi K.'nin kendisini sürekli rahatsız ettiğine ve ülkenin dört bir yanına gönderdiği mektuplar vasıtasıyla CHP teşkilatı arasındaki haberleşmeyi

¹⁰⁹⁸ BCA, 010.09.461.1333.1/ 80-82.

¹⁰⁹⁹ BCA, 010.09.461.1333.1/ 79.

¹¹⁰⁰ BCA, 010.09.461.1333.1/ 64-65; BCA, 010.09.22.65.1/ 223.

sağladığına da değinen Hacı Mehmet N.; verdiği bilgiler göz önünde bulundurularak, gereken işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.¹¹⁰¹

3.1.27. Tokat'tan Gelen İhbar

DP Zile İlçe Başkanı Ahmet Akbay, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 23 Nisan 1960 tarihli telgrafta; aralarında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Sabri E'nin de bulunduğu kırk kişiyi aşkın bir topluluğun, Tahkikat Komisyonu kararlarına aykırı bir biçimde CHP ilçe binasında toplantı yaptıklarından söz etmiştir. CHP İlçe Başkanının da dâhil olduğu bu kitlenin, sarhoş vaziyette gezip, halkı hükümete ve DP'ye karşı tahrik ettiğinden ve ilçenin huzurunu bozduğundan da bahseden Akbay, bu durumun önüne geçilebilmesi adına gereken işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹¹⁰²

3.1.28. Trabzon'dan Gelen İhbar

Trabzon'un Araklı kazasında ofis memuru olarak çalışan Hüseyin B., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yazmış olduğu mektupta; bir ay önce CHP Araklı İlçe Kongresinde konuşma yapan CHP Gümüşhane milletvekili Nihat Sargınalp hakkında DP teşkilatı olarak şikâyette bulduklarını ve bu sebeple kendisinin de Araklı Kaymakamlığında, Trabzon Emniyet Müdürü ve Vali İsmail Hakkı Baykal huzurunda ifade verdiğini açıklamıştır. Bir müddet sonra Araklı Savcısı tarafından çağrıldığını ve hadise hakkında sorulan sorulara cevap verdiğini anlatan Hüseyin B., Savcının tehditlerine maruz kaldığından, ifadesini okumadan imzaladığını belirtmiş ve ifadesinin Tahkikat Komisyonu huzurunda alınmasını talep etmiştir.¹¹⁰³

3.1.29. Yozgat'tan Gelen İhbarlar

1- DP Yerköy İlçe Başkanı Feyzullah Şahir, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar'a gönderdiği 5 Mayıs 1960 tarihli mektupta; Sorgun'un Akbucak köyünden Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi Fahri isimli kişi hakkında ihbarda bulunmuştur. Şahsın, okulların sıkıyönetim kararıyla tatil edilmesinden sonra Yerköy'deki akrabalarını ziyarete geldiğini ve öğrenci olaylarından söz ederken "[...]

¹¹⁰¹ BCA, 010.09.461.1332.4/ 31-32.

¹¹⁰² BCA, 010.09.461.1333.1/ 93-95.

¹¹⁰³ BCA, 010.09.461.1333.1/ 19; BCA, 010.09.22.65.1/ 200. İlgili ihbar, Tahkikat Komisyonunun 21 Mayıs 1960 tarih ve 208 sayılı yazısıyla Adliye Bakanlığı'na iletilmiştir. BCA, 010.09.461.1333.1/ 19.

vurdular kırdılar, talebede çok ölü var, iki subay intihar etti. [...] Bir ay sonra yine üniversite açılacak. Radyo evini basacağız. Menderesi Başvekillikten indireceğiz ve derisine tuz basacağız ve istediğimizi yapmakta kararlı ve azimliyiz.” tarzında sözler sarf ettiğini açıklamıştır. Tüm aramalara rağmen Yerköy’de bulunamayan şahsın, Yozgat’a gittiğini belirten Şahir, gideceği her yerde benzer propagandalar yapacağı malum olan bu kişinin ele geçirilmesini ve bilgisine başvurulmasını istemiştir.¹¹⁰⁴

2- DP Çayıralan İlçe Başkanı Hidayet Yücel, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 13 Mayıs 1960 tarihli telgrafta; Çayıralan Ceza Hâkimi Mehmet H. hakkında ihbarda bulunmuştur. Kendisi de CHP’li olan ve CHP’lileri kollayan bu kişinin, DP teşkilatına ağır baskılar uyguladığından ve teşkilat faaliyetlerini felce uğrattığından söz eden Yücel, Komisyonun bu mevzu ile alakadar olmasını istemiştir. Tahkikat Komisyonu, Adliye Bakanlığına gönderdiği 13 Mayıs 1960 tarih ve 162 sayılı yazıyla, ilgili ihbar hususunda gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.¹¹⁰⁵

Yücel, komisyona aynı tarihte bir telgraf daha göndermiştir. Komisyonun karar ve tedbirlere aykırı hareket eden CHP Çayıralan İlçe Başkanı Abdi Keçeli’nin, İsmet İnönü’ye, kardeş kavgasına sebebiyet vererek ihtilal yapmak maksadıyla telgraf çektiğini belirtmiş ve bu konunun incelemesini istemiştir.¹¹⁰⁶

3.1.30. Zonguldak’tan Gelen İhbar

Ereğli Karadeniz Üs Kumandanlığında sivil memur olarak görev yapan İshak B., Tahkikat Komisyonu Başkanlığına yazdığı 4 Mayıs 1960 tarihli mektupta; İstanbul ve Ankara’da meydana gelen hadiseler dolayısıyla ülke genelinde yapılmakta olan propagandalar hakkında sahip olduğu bilgileri aktarmış, ayrıca, Ereğli’deki CHP mensupları ve görev yerindeki askeri personel hakkında ihbarda bulunmuştur. Kendisini, DP için yılmadan, korkmadan çalışan ve (aslen İzmit’in Uzuntarla köyünden olması sebebiyle) DP Kocaeli milletvekilleri tarafından da tanınan biri olarak Komisyona takdim eden İshak B.; bu ihbarı, Adnan Menderes’in radyo

¹¹⁰⁴ BCA, 010.09.127.398.6/ 3.

¹¹⁰⁵ BCA, 010.09.461.1333.1/ 41-43.

¹¹⁰⁶ BCA, 010.09.461.1332.4/ 22-23.

konuşmalarından cesaret alarak ve durumdan vazife çıkararak yaptığını ifade etmiştir.¹¹⁰⁷

28 Nisan 1960 hadiselerinden bir gün sonra, personel şubesinde görevli Erdoğan isimli yedek asteğmenin; “*Dün İstanbul’da beş talebeyi öldürdüler. Akşam İstanbul’a telefon ettim. Hadiseler telefon ile izah edilemez [boyutta] cevap[ını] aldım, bu ne biçim hükümettir. Yapılan edilenden neden haberimiz olmuyor*” diyerek konuştuğunu belirten İshak B., kendisinin bu sözlere; “*siz hükümetin bir azası mısınız ki*” karşılığını verdiğini anlatmıştır.¹¹⁰⁸

Albay Reşit K. hakkında da bilgiler veren İshak B., “*beynine cehennem partisi yerleşmiş, dejenere bir makine*” tabiriyle nitelendirdiği Reşit K.’nin sabahtan akşama kadar Akis ve Kim dergileri ile Dünya gazetesini okuyarak zaman geçirdiği belirtmiştir. Ereğli avukatlarından CHP’li Haşim T.’nin 30 Nisan 1960 günü Reşit K.’yi makamında ziyaret ettiğini; Reşit K.’nin, aynı odada oturan memur Nezihe G.’yi “*bu bizdendir*” diye tanıttığını ve Haşim T.’nin, Reşit K. tarafından kendisine yöneltilen, İstanbul’da ve Ankara’da vuku bulan olaylardan haberdar olup olmadığına dair soruya; “*maalesef bütün talebelerimizi makineye tutmuşlar*” diyerek cevap verdiğini anlatan İshak B., Nezihe G.’yi bu olayın şahidi olarak göstermiştir.¹¹⁰⁹

2 Mayıs 1960 günü tanık olduğu hadiselerden de bahseden İshak B.; saat 08.15’de subay mahfeline gittiğini ve yüzbaşı Lütfü O., asteğmen O., asteğmen T., teğmen Kazım N. ve teğmen Hamdi’nin de bulunduğu ortamda, yüzbaşı Lütfü’nün İstanbul ve Ankara olaylarından,

“6-7 Eylül hadisesi gibi tertipler. Fakülteye bir demokrat Mebus girdi, orada huzursuzluk yarattı ve talebelerde buna kızarak ya ya ya şa şa şa İsmet Paşa çok yaşa, Menderes baş aşağı diye bağırıldılar. O sırada dışarıda zaten tertiplenmişler, böylelikle masum talebeleri kurşuna dizdiler”

diyerek bahsettiğini açıklamıştır. Bu esnada lafa giren asteğmen O.’nun “*zaten mebusları kimdir ki, okuma yazma bilmeyen Mebuslardır*” dediğini belirtmiş ve bu

¹¹⁰⁷ BCA, 010.09.22.65.1/ 213-214.

¹¹⁰⁸ BCA, 010.09.22.65.1/ 213.

¹¹⁰⁹ BCA, 010.09.22.65.1/ 213.

olaya, Kazım ve Hamdi isimli teğmenleri şahit göstermiştir.¹¹¹⁰ Aynı gün Reşit K.'nin odasında yaşanmış olan ve memur Nezihe G.'den öğrendiği diğer bir olayı da Komisyona ihbar eden İshak B.; koyu CHP'li ve Ereğlililer tarafından iyi tanınan 3. sınıf bir askeri sanatkar olarak tanımladığı İsmail H.'nin, Reşit K.'nin odasına geldiğini ve Reşit K.'nin bu şahsa, İstanbul ve Ankara olaylarını anlatırken;

“Gördün mü İstanbul’da olanlar[1], Demokratlar evvela Fakültenin etrafını askeri bir birlik ile çevirdiler, kendileri huzursuzluk çıkarttıklarında hemen bu müfrezenin başında bulunan binbaşıya emir verildi. Bunları makineli ile tara diye. Binbaşı da benim bunlar kardeşimdir, ben bunları öldüremem, iyisi mi kendimi öldürürüm diyerek şakağından vurmak suretiyle intihar etti. Ondan sonra ikinci olarak getirtilen başka bir binbaşı emir vererek makineli ile bütün talebeleri doğradı, hain heriflerin yaptığı işleri gördün mü. Bunları Fakültenin karşısındaki bir ev sahibi aynen görmüştür.” ifadelerini kullandığını açıklamıştır.¹¹¹¹

Reşit K.'nin odasında yaşanmış diğer bir hadiseyi daha Komisyona aksettiren İshak B., kumandan yaveri yedek asteğmen İsmail K.'nin Reşit K.'yi ziyarete geldiğini ve Reşit K.'nin öğrenci olayları hakkındaki sorusuna İsmail K.'nin *“maalesef efendim gözlerimizin önünde bütün hadiseler cereyan etmiştir, hepsi doğrudur.”* cevabını verdiğini belirtmiştir. İsmail K.'nin, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde eğitim görmekte olan *“kızılardan”* ve *“çok müfrit bir CHP’li”* olduğunu iddia eden İshak B., şahsın, Mükerrerem Sarol hakkında da *“beş kuruşu olmadığı halde bu gün Ankara’da yaptırdığı köşkü bir şarkıcı kadına hibe etmiştir”* tarzında sözler söylediğini anlatmıştır.¹¹¹²

Bütün bunlara ilaveten; Telsiz İstihbarat Komutanlığında görevli Kerim isimli astsubayın, yaptığı olumsuz propagandalarla tüm astsubayları etkilediğini, ayrıca, Ereğli’ye kayıtlı *“Çavuş”* gemisinin kaptanı Kazım isimli şahsın, İstanbul’dan yeni geldiğinden bahisle, öğrenci olayları ve hükümetin icraatları hakkında DP karşıtı menfi propaganda yürüttüğünü iddia etmiştir.¹¹¹³

¹¹¹⁰ BCA, 010.09.22.65.1/ 213.

¹¹¹¹ BCA, 010.09.22.65.1/ 213-214.

¹¹¹² BCA, 010.09.22.65.1/ 214.

¹¹¹³ BCA, 010.09.22.65.1/ 214.

3.2. Tahkikat Komisyonunun Bizzat Yürüttüğü Tahkikat Neticesinde Elde Edilen Bilgiler

Tahkikat Komisyonu, CHP'nin faaliyetleri hakkındaki tahkikat kapsamında, yalan haberler meselesi ve ülkenin muhtelif yerlerinde meydana gelen olaylar hakkında da bizzat tahkikat yürütmüştür.

Yalan haberler mevzuunda, CHP teşkilatı içinde meydana getirilen “kulak gazetesi teşkilatı” hakkında tahkikat yürüten komisyon; ayrıca, Haymana kazasının Oyaca köyünden DP Ocak Başkanı Musa Öztürk'ün ihbarı doğrultusunda, CHP milletvekili Selim Soley'in Oyaca'da yaptığı propagandalar hakkında, kendi üyelerinden oluşan bir heyet vasıtasıyla olay mahallinde tahkikat yapmıştır.

Tahkikat Komisyonu, kendi üyelerinden oluşan bir başka heyeti Kayseri'ye yollayarak, Kayseri'de meydana gelen olaylar ve yayılan yalan haberler hakkında da tahkikat yürütmüştür.

Meclis tahkikatı kararından sonra Ankara ve İstanbul'da meydana gelen olayları da tahkikat kapsamına alan Komisyon; tahkikat dâhilinde birçok şahsı tanık sıfatıyla sorguya almıştır.

3.2.1. “Kulak Gazetesi” Teşkilatı Hakkındaki Tahkikat

CHP İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanlığı, milletvekili seçimlerinin 1960 senesi Mayıs ayında yapılabileceğinin kuvvetle muhtemel olduğu düşüncesiyle, seçimlerle ilgili ne tür hazırlıklar yapılması gerektiği hususunda İlçe Yönetim Kurullarına gönderilmek üzere 21 Mart 1960 tarih ve 373 sayılı gizli bir genelge¹¹¹⁴ hazırlamıştır. İl Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Muzaffer Akalın'ın imzasını taşıyan genelgenin 2. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır;

“Gizliliği muhafaza edebilmek için bundan böyle kademeler arasındaki seçimle ilgili yazışmalar kademelerin tayin edeceği üyeler tarafından yapılacaktır. Bu cümleden olmak üzere İl ve İlçeler arasındaki irtibata İlçelerce memur edilecek üyelerin fotoğraflı künyeleri derhal İl'e bildirilecektir. İlçelerin irtibata memur ettikleri üyeler aynı zamanda kulak gazetesi muhabirliğini de deruhte edeceklerinden bu arkadaşlar şimdilik haftanın Salı ve Cuma günleri 14 ile 16 arasında İl seçim

¹¹¹⁴ BCA, 010.09.23.66.1/ 87-96.

komitesinden CEMAL YILDIRIM ile muntazaman temas edeceklerdir.”¹¹¹⁵

İlgili genelge DP İstanbul İl Başkanı ve İstanbul Belediye Reisi Kemal Aygün tarafından ele geçirilerek,¹¹¹⁶ önce radyodan sonra da bir basın toplantısıyla Aygün tarafından kamuoyuna ifşa edilmiştir.¹¹¹⁷

Genelgede geçen “kulak gazetesi muhabirliği” ifadesi, DP’liler tarafından, CHP içinde gizli bir teşkilat, “bir yeraltı teşkilatı” kurulduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ele geçirilen genelgeyi, “Komünist Partilerin metodlarına uygun olarak Halk Partisi Gizli Bir Nifak Teşkilatı Kuruyor” başlığıyla 6 Nisan 1960 günü okuyucularına duyuran Zafer gazetesi, “kulak gazetesi” ile alakalı şöyle bir analiz yapmıştır;

“...bu teşkilatın haftada iki defa parti merkezine gelerek bir zattan talimat alacakları yazılıdır. Bu zat kimdir? Kulak gazetesinin sahibi bu teşkilatın vazifesi nedir? kulak gazetesinin muhabirliği.. “Kulak Gazetesi” nedir? Neden kulak gazetesi denir? Şudur, diye bir tarife bağlayıvermek kolay değil. Fakat evvela kaydedelim ki, bu “Kulak gazetesi” teşebbüsü ile devlet ve cemiyetin bünyesine meş’um bir maraz aşılacak istemektedir. Bu kulak gazetesinin bir sahibi vardır. Bu zat, İstanbul gibi büyük bir şehirde faraza beş yüz kişiye haftada iki defa açık söylemekten korkulacak, açık söylemekten utanılacak, açık söylemekten kaçınılacak şeyleri mutemet muhabirlerinin kulağına fısıldamak suretiyle cemiyetin içine, İstanbul şehrine, istediklerini doğru olup olmadıklarına bakmayarak yaymaya çalışacaklar. Bu kulak gazetesi doğruyu mu söyleyecek? Vazifesi bu değil? Yalanı söyleyecek, iftirayı söyleyecek. Şenaati söyleyecek, haysiyetlere namuslara alçakça saldıracak. Ve bir tam siper masuniyeti ve emniyeti içinde bu yaptıklarının hesabından ve cezasından uzak bir cemiyeti kökünden yıkmak için istediği gibi yalan söyleyecek, uydurma ve iftiralara başvuracak.”¹¹¹⁸

Gazeteci Metin Toker, İsmet İnönü’nün ilgili genelgeden bihaber olduğunu belirterek, “kulak gazetesi” ile alakalı şu yorumu yapmıştır;

“[Genelgenin] içine böyle bir fıkranın konması da, tabii ihtiyatsızlıktı. Zira bunun ele geçeceği düşünülmeliydi. Gerçek şudur ki o günler, CHP bir yeraltı faaliyetinin bütün hazırlıklarını tamamlamaktaydı ve İstanbul örgütünün genelgesi, bu faaliyetin bir parçasıydı. DP iktidarı CHP’ye yerüstünde, meşru bir çalışma hakkını yasak ettiği takdirde CHP ne

¹¹¹⁵ BCA, 010.09.23.66.1/ 89.

¹¹¹⁶ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, s.333.

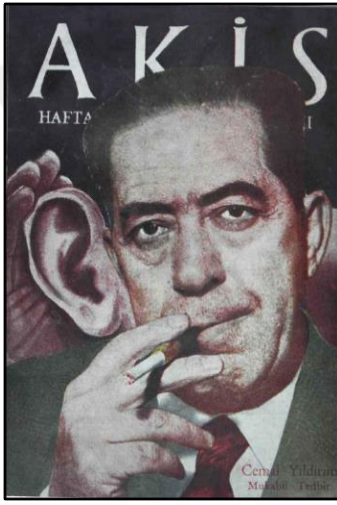
¹¹¹⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.207; *Zafer*, 6-7 Nisan 1960.

¹¹¹⁸ *Zafer*, 6 Nisan 1960, s.4.

teslim olacaktı, ne de ülkeyi Bayar-Menderes ikilisine teslim edecekti.”
1119

Toker'in başyazar olduğu ve sorumluları arasında bulunduğu Akis dergisi, 20 Nisan 1960 tarihli ve 299 sayılı nüshasında¹¹²⁰, “Yurtta Olup Bitenler” başlıklı bölümde¹¹²¹ CHP'nin gizli genelgesine ve genelgede adı geçen emekli Albay Cemal Yıldırım'a yer vermiş¹¹²² ve kapağına Yıldırım'ı koca kulaklarla tasvir eden bir fotoğraf koymuştur.

Şekil 3.1: Akis dergisinin 20 Nisan 1960 tarihli kapağı

Tahkikat Komisyonu, “kulak gazetesi” teşkilatı ile alakalı tahkikata, yukarıda bahsettiğimiz CHP genelgesini temin ederek başlamıştır. Başbakanlık makamına gönderilen 22 Nisan 1960 tarih ve 12 sayılı yazıyla; CHP içinde kurulan gizli teşkilata ait parti genelgesi ve bununla alakalı evrakın tasdikli bir suretinin Komisyona gönderilmesi talep edilmiştir.¹¹²³ Talep üzerine İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün'den temin edilen ilgili evrak, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur imzalı yazıya ekli halde 25 Nisan 1960 tarihinde Komisyona ulaştırılmıştır.¹¹²⁴

¹¹¹⁹ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, s.333.

¹¹²⁰ *Akis*, 20 Nisan 1960.

¹¹²¹ *Akis*, 20 Nisan 1960, s.8-18.

¹¹²² *Akis*, 20 Nisan 1960, s.14-17.

¹¹²³ *BCA*, 010.09.22.65.1/ 59.

¹¹²⁴ *BCA*, 010.09.23.66.1/ 87-96.

Komisyon daha sonra, ilgili genelgede adı geçen Cemal Yıldırım hakkında malumat toplamıştır. Yıldırım'ın "Dokuz Subay Olayına" adı karışanlardan biri olması sebebiyle, Milli Savunma Bakanlığına gönderilen 22 Nisan 1960 tarih ve 14 sayılı yazıyla, bu hadiseye ait dosyalar elde edilmiştir.¹¹²⁵ Komisyonun, Akis dergisinin 20 Nisan 1960 tarihli nüshasını tedarik edip, incelediği de anlaşılmaktadır.¹¹²⁶

Evrak toplama işini bu şekilde halleden komisyon, daha sonra "kulak gazetesi" meselesi hakkında tanık ifadelerine başvurmuştur. Cemal Yıldırım ve Akis dergisi yazı işleri müdürü Kurtul Altuğ, Komisyon tarafından sorguya alınan ilk tanıklardır. Her iki tanığın ifadeleri doğrultusunda başka isimlerin de bilgisine müracaat edilmiştir. Bunlar, CHP İstanbul Eminönü İlçe Yönetim Kurulu üyelerinden Battal Büyükfiratlı ile Akis dergisi çalışanları Atilla Bartınlioğlu, Egemen Bostancı ve Coşkun Kırca'dır. Komisyon'un ifadesine başvurduğu şahıslardan bir diğeri de, DP mensubu ve Çanakkale İl Genel Meclisi Üyesi Arif Erensoy'dur. Erensoy'un verdiği bilgiler gayet enteresandır ve bu bilgiler, CHP ile alakalı tahkikatı yürüten 1 Nolu Alt Komisyonun raporunda da yer almıştır. Komisyonun, bilgisine müracaat edilmek üzere Ankara'ya davet ettiği Erensoy'a 500 lira yolluk tahsis ettiği anlaşılmaktadır.¹¹²⁷ "Kulak gazetesiyle" alakalı sorgu işlemleri 2 Nolu Basın Alt Komisyonu tarafından yapılmıştır.¹¹²⁸

Kulak gazetesine dair sorgu işlemlerinin en dikkat çekici yönü; Cemal Yıldırım ve Kurtul Altuğ'un, ifadeleri alındıktan sonra tutuklanmış olmalarıdır. Tahkikat Komisyonu, 28 Nisan 1960 tarihli toplantısında aldığı 9/2 numaralı kararla Kurtul Altuğ'un ve 9/3 numaralı kararla Cemal Yıldırım'ın; sorguları esnasında şahitlik ettikleri hususlar hakkında bilgi vermekten çekinmiş olduklarının anlaşılması sebebiyle, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 63 ve 87. maddelerine göre tutuklanmalarına karar vermiştir.¹¹²⁹

Basın Alt Komisyonu, "kulak gazetesi" teşkilatıyla alakalı tahkikat esnasında ilk olarak Cemal Yıldırım'ın ifadesini almıştır. 27 Nisan 1960 tarihinde sorguya alınan

¹¹²⁵ BCA, 010.09.22.65.1/ 252.

¹¹²⁶ BCA, 010.09.23.66.1/ 52-86.

¹¹²⁷ BCA, 010.09.23.66.1/ 27.

¹¹²⁸ Atilla Bartınlioğlu'na ait ifade zaptının aslını elde edemedik. Zabıt suretinde sorguyu yapanlara ve sorgu tarihine dair bilgi mevcut değildir. Ancak, ifadenin içeriği, bu sorgunun da 1/B Alt Komisyonu tarafından, "kulak gazetesi" meselesiyle alakalı olarak yapıldığı kanaatini uyandırmaktadır.

¹¹²⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 85-86.

Yıldırım, ifadesine 1957 Ağustos’unda askerlikten emekliye ayrıldığını ve 10 Eylül’de kendi arzusuyla CHP’ye kaydolduğunu belirterek başlamıştır.

DP’nin henüz muhalefette bulunduğu 1947 senesinde Celal Bayar ve Adnan Menderes’le, biri emekli kurmay Tuğbay Emin Nihat Sözeri’nin, diğeri İsbankası İstanbul Şubesi Müdürü Selahattin Günevdiiren’in evinde olmak üzere iki kez konuşma fırsatı bulduğunu açıklayan Yıldırım; bu konuşmalarda 1946 seçimleri sonucunda memlekette meydana gelen memnuniyetsizlikler ve bunlara nasıl çare bulunacağını mevzu edildiğini belirtmiştir. Yıldırım, bahsettiği görüşmeler esnasında Bayar’ın kendisine “*ordunun tansiyonu ve görüşü*” hakkında sorular yönelttiğini ve kendisinin cevaben, Erkânı Harbiye Umumi Reisi ve büyük kumandanlar haricindeki ordu mensuplarının, bilhassa kurmay subayların DP’yi destekleyip, bir iktidar değişikliğinin memleketin hayrına olacağını düşündüklerinden söz ettiğini açıklamıştır. Günevdiiren’in evindeki görüşme esnasında Menderes ile aralarında muhalefetin birleşmesi hususunda ihtilaf yaşandığından söz eden Yıldırım, her iki görüşmede de mevcut yönetime karşı fiili bir müdahale teklifinde bulunmadığını belirtmiştir.

Sorgu esnasında Yıldırım’a, bazı eski sabıkalıların isimleri verilmiş ve bu şahısların seçimlerde CHP tarafından görevlendirilip görevlendirilmedikleri sorulmuştur. Şahıslardan bir kaçını hatırladığını ve Battal Ağa diye bilinen Battal Büyükfıratlı’yı tanıdığını anlatan Yıldırım; eski sabıkalılara bağlı buldukları il veya ilçe teşkilatları tarafından belirli bölgelerde ekip başkanlığı veya müşahitlik görevleri verildiği lakin bu görevlendirmelerin kimler tarafından yapıldığını bilmediğini açıklamıştır.

27 Nisan tarihli sorgusunda bu bilgileri veren Yıldırım, 28 Nisan’da tekrar sorguya alınmıştır. Komisyon, Yıldırım’a Akis dergisinin 299. sayısından bölümler okuyarak, “*fazla heyecan*” başlığı altındaki yazıda kendisine atfedilen “*eksantrik ve orijinal fikir ve teklif*” hakkında görüşünü sormuştur. Akis ve Kim dergilerinin gerçeğe aykırı haber yapan neşriyatın başında geldiğinden söz eden Yıldırım, bu soruların kendisine değil, dergi sorumlularına sorulması gerektiğini ifade etmiştir. CHP teşkilatı içindeki bazı kişilerin kendisini DP casusu olmakla dahi itham ettiklerine değinen Yıldırım, kendisinin CHP içinde “*mideciler*” diye tabir edilen zümreyle

mücadele ettiğini ve bunların kendisi hakkında komisyona yanlış bilgiler içeren ihbarlar yapabileceğini açıklamıştır.

Komisyunun, CHP İstanbul İl Başkanlığının yayımladığı gizli genelge hakkındaki sorularına da cevap veren Yıldırım; genelgeyi hazırlayan ve imzalayanın kendisi olmadığını, bu genelgenin parti teşkilatından Abdurrahman Aslan, Sefer İğmen ve soyadını bilmediği Mehmet adlı bir kişi tarafından hazırlandığını anlatmıştır. Genelgede geçen “kulak gazetesi” tabirini “sevimsiz” diyerek nitelendiren Yıldırım, müphem bir nitelik taşıyan bu tabir sebebiyle, genelgeyi imzalayan parti sekreteri Muzaffer Akalın’la münakaşa yaşadıklarından söz etmiştir. Bunun üzerine Komisyon, Yıldırım’a, ilgili tabir sebebiyle sekreterle sorun yaşadığı halde, durumu parti yetkililerine ve resmi makamlarına ihbar edip etmediğini ve etmediyse bunun nedenini sormuştur. Yıldırım, böyle bir ihbar yapma düşüncesinin aklına gelmediğini söylemiştir.

“Kulak gazetesi” teşkilatına, gizli genelgenin ele geçirilmesini takiben radyonun “hücumla geçmesi” sebebiyle İstanbul’un 26 ilçesinin ancak 8’inden bilgi geldiğini beyan eden Yıldırım, Tahkikat Komisyonunun toplantı yasağı sebebiyle teşkilatın hiçbir zaman toplanamadığını da ifade etmiştir. Yurdun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi İstanbul’da da, devlet büyükleri hakkında çeşitli yalan haberlerin yayıldığından söz eden Yıldırım, bu yalanların yayılması ile kendi çalışmalarının bir tutulmaması gerektiğini zira komünistlerin de ülke içinde faaliyet gösterdiklerini beyan etmiştir.

Komisyon, milli değer ve menfaatlere aykırı düşen yalanların CHP teşkilatı içindeki bir “mekanizma” tarafından yayıldığından bahsederek, Yıldırım’a, bu mekanizmanın parti içindeki işleyiş şeklinin ve çalışma usullerinin nasıl olduğunu ve ayrıca, CHP Genel Sekreterliği’ne bağlı Araştırma Bürosunun faaliyetleri hakkında hangi bilgilere sahip olduğunu sormuştur. Yıldırım, her iki husus hakkında hiçbir bilgisinin olmadığı cevabını vermiştir. Yıldırım’a yöneltilen bir diğer soru ise, hazır bulunduğu CHP ocak, bucak ve ilçe kongrelerinde Amerikalılar, Türk kadınları, devlet ve hükümet büyükleri hakkında uydurulan yalanlara dair konuşmalar yapıp yapılmadığıdır. Yıldırım bu soruya da, bu türden konuşmalara şahit olmadığını belirterek cevap vermiştir.

28 Nisan tarihli sorgu esnasında Yıldırım'a, 27 Nisan tarihli ifadesinde bahsettiği, Celal Bayar'a ordu ile alakalı verdiği bilgiler hakkında da soru yöneltilmiştir. Komisyon üyelerinden Turan Bahadır, Yıldırım'a, birkaç ordu ve kolordu kumandanı hariç olmak üzere ordunun DP'yi desteklediğine yönelik geniş kanaati, kimlerle, nerede ve ne suretle kurduğu temaslar neticesinde kazandığını sormuştur. Yıldırım bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Ben ordu hakkındaki kanaatimi subaylarla ayrı ayrı temas etmekle elde etmiş değilim. O sırada Erkanı Harbiye Umumi Riyaseti Milli seferberlik Şubesinde bulunmam dolayısıyla gerek Erkanı Harbiye Umumiye'deki ve gerek Milli Müdafadaki tanıdığım arkadaşlardan ve yaptığım hasbihaller neticesinde edindiğim kanaati ana hatlarıyla ifade etmiş oldum. O zaman Seyfi Kurtbek şube müdürü idi. Cavit Çevik Harp Akademisinde hoca idi, bunlarla da hasbihalimiz oluyordu. Cavit Çevik benim en hürmet ettiğim bir generalimdir.”

Sorgunun devamında; ifadede cevapsız kalan veya noksan bırakıldığı görülen kısımların anlatılarak Yıldırım'dan bunlar hakkında malumat istendiği ve Yıldırım'ın, beyanatına ekleyecek başka bir bilgisinin olmadığını açıkladığı anlaşılmaktadır.

Cemal Yıldırım'ın sorgusunu bu şekilde tamamlayan Komisyon, 28 Nisan'da Kurtul Altuğ'un da ifadesini almıştır. Altuğ ifadesine, Akis dergisinin 20 Nisan 1960 tarihli ve 299 sayılı nüshasının 8. ile 17. sayfaları arasındaki bölümün kimin tarafından yazıldığına dair soruyu cevaplayarak başlamıştır. 8. sayfanın 3. sütunundan, 10. sayfanın 1 sütununa kadar ki kısım hariç olmak üzere yazının kendisi tarafından yazıldığını söyleyen Altuğ, yazının mahiyetinin tam anlaşılabilmesi için gazetenin çalışma sistemi hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini belirtmiştir. Yazılarını, muhabirlerden ve CHP'den gelen bilgiler doğrultusunda, derginin üslubuna uyacak bir şekilde kaleme aldığına değinen Altuğ, bahsi geçen yazısına ait notların Egemen Bostancı tarafından kendisine ulaştırıldığını söylemiş ve bu notların orijinal nüshalarının yazıhanede mevcut olup olmadığını bilmediğini ifade etmiştir.¹¹³⁰

Yazısında Cemal Yıldırım'a atfedilen, “egzantrik tasavvurlar ve orijinal fikirler”in neden ibaret olduğuna yönelik soruya cevap veren Altuğ; bu ifadelerin, derginin İstanbul muhabiri Egemen Bostancı tarafından kendisine gönderilen notlarda mevcut

¹¹³⁰ BCA, 010.09.23.66.1 / 37.

olduğunu ve notlarda bu ifadelerin mahiyeti hakkında açıklama yapılmadığını söylemiştir. Kullanılan tabirlerin derginin üslubunu yansıttığına değinen Altuğ, söz konusu ifadelerin aslında tenkit amacıyla kullanıldığını; daha geniş bir anlatımla bu ifadelerin, fısıltı gazetesi adıyla gizli bir teşkilat kurulduğuna yönelik haberler yayılması sebebiyle, böyle bir hareketin doğru olmayacağını vurgulamak maksadıyla yazıya eklendiğini izah etmeye çalışmıştır.¹¹³¹

Bahsedilen ifadeleri kullanırken aklından Kore'yle veya ihtilal haberleriyle alakalı düşüncelerin geçmediğini söyleyen Altuğ, Türkiye'de bir ihtilal meydana gelebileceğine inanmadığını ve ihtilal fikri düşünülse dahi kendisinin buna tüm gücüyle karşı çıkacağını ifade etmiştir.¹¹³²

Derginin “genelkurmay” diye tabir ettikleri, kendisinin de dâhil olduğu, Metin Toker, Coşkun Kırca ve Atilla Bartınlıoğlu'ndan müteşekkil bir heyet tarafından yayına hazırlandığına değinen Altuğ; soru üzerine, Cemal Yıldırım'a ait fotoğrafın Bartınlıoğlu'nun teklifi ile kapağa konduğunu ve kendisinin de, “*Cemal Yıldırım*” yazısının altına “*mukabil tedbir*” kaydını eklettiğini ifade etmiştir.¹¹³³

Bu esnada komisyon üyelerinden Osman Kavuncu, “*memleketin içine bulunduğu şartlar ve günün hadiseleri muvacehesinde bir şahsı tasvip edilmeyen egzantrik tasavvurlar ve orijinal fikirlere sahip olmakla itham edebilmek için sarih malumata ihtiyaç olduğu [ndan]*” söz etmiştir. Bunun üzerine Altuğ, Cemal Yıldırım'ı şahsen değil, meydana gelen olaylar sebebiyle menfî düşüncelere sahip bir kişi olarak, gıyaben tanıdığını ve Yıldırım için kullandığı ifadelerde özel bir kastı olmadığını açıklamıştır.¹¹³⁴

Açıklamanın ardından, komisyon üyelerinden Kemal Biberoğlu meseleye müdahil olmuş ve Altuğ'a, “*bir siyasi partiye ve onun liderine [bağlılığı] malum ve iddialı bir mecmua olan akis böyle manasız boş laflarla okuyucularını avutmak [niyetinde midir?]*” diye sormuştur. Altuğ ise; ilgili yazıyı Yıldırım ve arkadaşları hakkında, “kulak gazetesi” gibi gizli faaliyetler yürüttüklerine dair dedikodular yapılması

¹¹³¹ BCA, 010.09.23.66.1 / 37.

¹¹³² BCA, 010.09.23.66.1 / 38.

¹¹³³ BCA, 010.09.23.66.1 / 38.

¹¹³⁴ BCA, 010.09.23.66.1 / 38.

sebebiyle; gerek Akis'in gerekse CHP'nin bu türden faaliyetleri onaylamadığını belirtmek için kaleme aldığını ifade etmiştir.¹¹³⁵

Biberoğlu bu cevaptan tatmin olmamış olmalı ki, Altuğ'a daha hayati bir soru yöneltmiştir: Yıldırım hakkında kamuoyuna yansıyan bilgiler CHP'nin gizli genelgesi ile ortaya çıkmışsa ve bu genelgede Yıldırım'ın yalnızca irtibat merkezi olduğu bildiriliyorsa; Altuğ, Yıldırım hakkında genelgede bahsedilenlerin ötesinde bir malumata nasıl sahip olmuştur? Bu soru karşısında Altuğ, Yıldırım hakkında herhangi bir fikir ve bilgiye sahip olmadığını tekrar etmiş ve bu hususta söyleyecek başka bir sözünün bulunmadığını belirtmiştir.¹¹³⁶

Altuğ'un ismini zikrettiği, Akis dergisi İstanbul muhabiri Egemen Bostancı, 30 Nisan 1960 tarihinde komisyona ifade vermiştir.¹¹³⁷ İfadesinde; Altuğ'un, 299 sayılı Akis dergisinin hazırlanması hususunda kendisini aradığını ve bu sayıya kapak adamı olarak seçilen Cemal Yıldırım'dan CHP'nin gizli genelgesi hakkındaki tüm bilgileri öğrenip, kendisine bildirmesini istediğini söylemiştir.

Cemal Yıldırım ile Cağaloğlu'ndaki bürolarında buluştuklarını ve Yıldırım'ın anlattığı haliyle biyografisini yazdığına değinen Bostancı, Yıldırım'dan özel hayatına dair bilgiler aldıktan sonra kendisinden ayrıldığını ifade etmiştir.

Bu görüşmeden sonra CHP'nin gizli genelgesini tedarik ettiğini ve Cemal Yıldırım hakkında az çok bilgi sahibi bulunduğunu, hatta onun CHP içindeki kravatlı-kravatsız hiziplerinden kravatlı hizbine dâhil olduğunu bile bildiğini sözlerine ekleyen Bostancı; Yıldırım ile Küçük Kulüp'te bir görüşme daha yaptığını bildirmiştir. Bostancı, görüşmede esnasında Yıldırım'la arasında geçenleri şu şekilde anlatmıştır:

“kendisinden gizli tamimin ne şekilde hazırlandığını sordum ve ilave ederek neden Kulak Gazetesi tabiri kullanıldı dedim, bana bu tabiri kendisinin de hoş karşılamadığını, seçim komitesinde bu tamim konuşulurken kulak gazetesi tabirinin tamime derci mevzubahis olmadığını, bu tamimi kaleme alanların bu tabiri koymuş olduklarını, kendisinin bunun üzerine ikinci başkan ve sekreter olan Muzaffer Akalın'a endişesini izhar ettiğini, gözümden kaçtı, dediğini ifade etti.”

¹¹³⁵ BCA, 010.09.23.66.1 / 39.

¹¹³⁶ BCA, 010.09.23.66.1/ 39.

¹¹³⁷ BCA, 010.09.23.66.1/ 29-30.

Bostancı, Yıldırım'ın genelgeyi kimin yazdığı hakkında bilgi vermemekle beraber, gizli niteliğinden dolayı telefon ya da posta aracılığıyla değil de gençlik teşkilatı vasıtasıyla elden ele dağıtmayı uygun bulduklarından söz ettiğini de açıklamıştır.

İkilinin “kulak gazetesinin” mahiyeti hakkındaki konuşmalarında Yıldırım, bunun bölgesel propagandaları tespit edip, hep birlikte cevaplandırmak ve CHP'nin propagandalarını yaymak maksadıyla kurulduğundan söz etmiştir. Ayrıca, “kulak gazetesi” muhabirlerinin, propagandalarını belirli günlerde kendisiyle buluşmak suretiyle yapacaklarını da ifade etmiştir.

Bostancı, dergiye yazıyla alakalı gönderdiği notlarda; Yıldırım'ın diğer partililer tarafından onaylanmayan aşırı merakları ve hevesleri olduğundan bahsettiğini, lakin Yıldırım'ın ihtilal metotlarıyla hareket ettiğine ve ayrıca eksantrik ve orijinal fikirlerinin olduğuna dair bir şeyden söz etmediğini açıklamıştır. Bostancı, bahsi geçen yazının ilaveleri ile birlikte Ankara'da yazıldığına ve Altuğ tarafından metne döküldüğüne dair duyumlar aldığını da ifade etmiştir.

Akis dergisi yazarlarından Atilla Bartınlioğlu ise; derginin 20 Nisan 1960 gün ve 299 sayılı nüshasındaki yazılardan 10. sayfadaki “*Politikacılar*”, 8. sayfadaki “*Demokrasi*” ve 19. sayfadaki “*Gazeteciler*” ile “*Gazeteler*” başlıklı yazıları kendisinin yazdığını beyan etmiştir. Kendisine yöneltilen soru üzerine, 14. sayfadaki “*Partiler*” başlığından başlayıp, “*Dış Politika*” başlığında biten yazıyı, dergi yayımlandıktan sonra okuduğunu ve bu yazıları kimin yazdığından haberi olmadığını anlatmıştır.¹¹³⁸

Derginin asıl hüviyetini teşkil eden ve fikrini belirten yazıların kendisi ve Kurtul Altuğ tarafından kaleme aldığını söyleyen Bartınlioğlu, kendisine verilen belirli talimatlar ve konular doğrultusunda yazılar yazdığını, derginin genel idaresi ve politikasıyla bilfiil alakadar olmadığını ifade etmiştir. Dergi yönetiminde “*kurmay heyeti*” diye bir kademenin var olduğunu belirten Bartınlioğlu, bu heyetin Coşkun Kırca, Kurtul Altuğ ve Metin Toker'den oluştuğunu beyan etmiştir.¹¹³⁹

¹¹³⁸ BCA, 010.09.23.66.1/ 34.

¹¹³⁹ BCA, 010.09.23.66.1/ 34.

Basın Alt Komisyonu, Cemal Yıldırım'ın ifadeleri doğrultusunda, CHP İstanbul Eminönü İlçe Yönetim Kurulu üyelerinden Battal Büyükfiratlı'nın da ifadesine başvurmuştur. Büyükfiratlı, 30 Nisan 1960 tarihinde verdiği ifadesine, 30 sene önce hapse mahkûm olduğunu fakat 1937 senesinde tahliye edildiğini ve Cağaloğlu'ndaki işyerinde inşaat malzemesi ticareti yaptığını beyan ederek başlamıştır.¹¹⁴⁰

CHP'nin gizli genelgesini görmediğini ve okumadığını belirten Büyükfiratlı, “kulak gazetesi” adlı bir teşkilatın meydana getirildiğini duyduğunu fakat kimler tarafından kurulduğu ve kimlerin bu teşkilatta görev aldığı hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Cemal Yıldırım'ı tanınmasına rağmen “kulak gazetesi” muhabirliğine ayrılan şahısların Yıldırım'a müracaat ettiklerine dair herhangi bir malumatı bulunmadığını da açıklamıştır.¹¹⁴¹

1954 seçimlerinde sandık başlarına sabıkalılardan müteşekkil şahısların ekip başkanı veya sandık müşahidi olarak vazifelenirilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığına değinen Büyükfiratlı, 1957 seçimleri öncesinde bir silah meselesinden dolayı tutuklandığını, bu nedenle seçimlerde sabıkalıların vazifelenirilip vazifelenirilmediğinden haberi olmadığını açıklamıştır. 1960 senesinde seçim yapılacağına dair söylentiler çıkınca, il merkezinden verilen faaliyet emri gereğince ilçelerinde görev alacak sandık müşahitlerini belirlediklerine değinen Büyükfiratlı, il ile irtibatı sağlayacak üyelere verilen fotoğraflı künyelerden haberdar olmadığını ve bahsedilen gizli genelgeyi de okumadığından, bu hususta verilmiş bir emrin varlığından bahsedemeyeceğini söylemiştir.¹¹⁴²

“Kulak gazetesi” ile ilgili tahkikatta tanıklığına müracaat edilen şahıslardan bir diğeri olan Çanakkale İl Genel Meclisi Üyesi ve Bahri Sefir Oteli işletmecisi Arif Erensoy; 30 Nisan 1960 tarihli ifadesinde ilk olarak, CHP Milletvekilleri Kasım Gülek, Esat Mahmut Karakurt ve Hasan Reşit Tankut'un, CHP'nin kuruluş yıl dönümünde Çanakkale'ye geldiklerinden bahsetmiştir. Köylüler ve partililer ile konuşan Karakurt'un, ortamda yalnızca CHP'lilerin bulunduğunu zannederek;

“Dışarıdaki konuşmalar yapıla dursun biz şimdi yayılacak Kulak Gazetesi haberlerini konuşalım, arkadaşlardan rica ediyorum, gittikleri

¹¹⁴⁰ BCA, 010.09.23.66.1/ 28.

¹¹⁴¹ BCA, 010.09.23.66.1/ 28.

¹¹⁴² BCA, 010.09.23.66.1/ 28.

her yerde bu haberi kulaktan kulağa duyursunlar” dedikten sonra “Fısıltı Gazetesi bir yeraltı faaliyetidir, Fransa’yı bu göçürmüştür, Demokrat Parti de Fısıltı Gazetesi ve yapacağınız hareketlerle yakında yıkılacaktır”

şeklinde sözler sarf ettiğini ve yayılacak haberleri anlatmaya başladığını açıklamıştır.¹¹⁴³

Erensoy, Karakurt’un; “kulak gazetesi” marifetiyle,

“Her doğan çocuk üç bin lira borçla doğuyor. Alman İktisat Nazırı Erhard geldiği zaman “Almanya size yardım yapamaz, çünkü Türkiye’de meşru Hükümet yoktur, Demokrat Parti gayrimeşru olduğu için Alman Anayasasına göre biz size yardım yapamayız” demiş ve kalkıp gitmiş”; “Fatih Rüştü Zorlu, yapılan yardımlardan yüzde on beş komisyon alıyor, bir İngiliz gazetesi; “Fatih Rüştü Zorlu yüzde on beş merhaba” diye acınacak ve gülünç bir makale yaz”[mış]; “Ahmet Sokarno [Türkiye’ye] geldiği zaman Türk kadınlarını çok beğenmiş, Reisisumhur hazretlerinden kadın istemiş, Celal Bayar Adnan Menderese, Adnan Menderes’te işi Namık Gedik’e havale etmiş, o da Lüks Nermin’i çağırıp güzel bir kadın bulmasını tembih etmiş. Endonezya Reisisumhuru bu kadınla yatıp belsoğukluğu almış, lüks Nermin bu sebeple basılmış. Dostluk ve kredi temin etmek için Hükümet böyle Türk kadınına peşkeş çekmiş.”

tarzında haberler yayılmasını istediğini belirtmiştir.¹¹⁴⁴ CHP’nin Müdafaa-i Hukukun temsilcisi olduğundan bahseden Karakurt’un, “nasıl bu memleketin istiklalini kurtardıkça iki aya kalmayacak bu gayrimeşru Demokrat Parti İktidarını yıkacağız. Çanakkale’de çok imanlı Halk Partililer gördüm, bu bize büyük kuvvet olacaktır.” dediğini aktarmıştır.¹¹⁴⁵

Karakurt’un,

“nerden buldun Kanunu çıkaracağız, Halk Mahkemeleri kuracağız, bugün CHP de eskiden bulunan mideciler hep DP ye geçmiştir, çünkü DP mideciler ve hırsızlar partisidir, CHP idealistler ve münevverler partisidir. Hesap soracağız, sizin Milletvekiliniz Emin beyden hesap soracağız, kara listeler tanzim ediliyor, bugün bu listelere girenler elimizden kurtulamayacak, 190 kişilik kara listemiz var.”

¹¹⁴³ BCA, 010.09.23.66.1/ 24.

¹¹⁴⁴ BCA, 010.09.23.66.1/ 24.

¹¹⁴⁵ BCA, 010.09.23.66.1/ 25.

diyerek konuşmasına devam ettiğini söyleyen Erensoy; orada bulunan bir şahsı, not aldığı için hükümet komiseri zannettiğini ve bu sebeple ortamdan ayrılıp DP binasına gittiğini ifade etmiştir.¹¹⁴⁶

CHP kafilesinin aynı gün saat 23.30 da İmroz'a hareket ettiğini ve 12 Eylül 1959 günü Geyikli'de DP'nin de bir toplantısı olduğunu anlatan Erensoy; DP Milletvekili Ahmet Hamdi Sezen'in bu toplantıya iştirak etmesi sebebiyle Geyikli'de bir miktar DP'linin toplandığını ve İmroz'dan Bozcaada'ya giden CHP kafilesinin de daha sonra Geyikli'ye geçtiğini belirtmiştir. Erensoy, Geyikli'de meydana gelen ve "Geyikli hadiseleri" şeklinde tarihe geçen olaylar hakkında şu yorumu yapmıştır:

*"Birden şoför otobüsü DP'lilerin üzerine sürdü, benim ayak başparmağımın tırnağı ezildi, iki arkadaşı otomobilin altından zor kurtardık, pencerelerden otobüste bulunan şahıslardan bir kısmı müstehcen kol işareti de yapıyorlardı. Sonradan duyduk ki: CHP Mebusları şoföre "Her Mebus on kişi öldürebilir, beş kişiyiz, elli eder, ellisi bizim, elli birincisi senin, korkma sür" demişler. Şoför bunu kahvede ifade ederken aynı zamanda Kasım Gülek ve Esat Mahmut Karakurt'un çok cesur insanlar olduğunu ve Kasım Gülek'in tabancasını çıkarıp, tıpkı E. Mahmut Karakurt gibi şarjörüne mermi sürdüğünü ifade etmiş. [Olay, şoförün] otobüsü halk üzerine sürmesi neticesin[d]e çıktı. İşte Geyikli hadiseleri denen hadise budur ve böyle çıkmıştır."*¹¹⁴⁷

Komisyonun, tahkikat kapsamında ifadesine başvurduğu son şahıs Akis dergisi yazarlarından Coşkun Kırca'dır. Kırca, 1 Mayıs 1960 tarihinde vermiş olduğu ifadesinde¹¹⁴⁸; Akis dergisinde iktisat ve sosyal politika, Vatan gazetesinde dış politika yazarlığı yaptığını, ayrıca CHP Araştırma Bürosunda uzman olarak görev aldığını ve Akis dergisinde başkaca bir sıfat ve yetkisinin olmadığını söylemiştir. Haftada bir kere yazı işleri müdürü başkanlığında yazar ve muhabirlerin iştirakiyle yapılan toplantılara katıldığını, bu toplantılarda yazılacak yazıların konusunun, sayfa sayısının ve yazı teslim tarihlerinin belirlendiğinden söz etmiştir.

Kendisine sorulan soru üzerine bu toplantılarda derginin düşünce istikameti, prensipleri gibi hususların konuşulduğuna şahit olmadığını bildirmiştir. Başka bir soru üzerine, derginin yayın politikasını belirleyen bir kurmay heyetinden haberi olmadığını, böyle bir heyet varsa dahi kendisinin bu heyete dâhil olmadığını ve

¹¹⁴⁶ BCA, 010.09.23.66.1/ 25.

¹¹⁴⁷ BCA, 010.09.23.66.1/ 25.

¹¹⁴⁸ BCA, 010.09.23.66.1/ 21-23.

heyetin kimlerden oluştuğunu bilmediğini ifade etmiştir. Şayet dergi bir fikrin destekleyicisi durumundaysa bunu iç politikayı ilgilendiren konular üzerinden yapması gerektiğini belirten Kırca, kendisinin dış politika mevzularıyla alakalı olduğundan söz etmiştir.

Kırca ifadesinin devamında; yazılarını yazdıktan sonra bu yazıların, nerede, ne zaman ve ne şekilde kullanılacağından kendisinin haberi olmadığını, ayrıca, derginin sunumunun ve kapak şeklinin belirlenmesi hususlarında hiçbir yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu sebeple; derginin 20 Nisan 1960 tarihli sayısının kapak düzeni ile 14. ve 17. sayfalardaki yazılardan da dergi yayımlanana kadar bilgi sahibi olmadığını açıklamıştır.

Sorulan bir soruya karşılık; CHP Araştırma ve Yayın Bürosunda Osman Okyar ve Doğan Avcıoğlu ile birlikte görev aldıklarını ifade etmiş; iktisadi konuları örnek vererek, bu gibi meselelerde partinin isteği doğrultusunda rapor sunduklarını lakin partinin hiçbir zaman iç politika meseleleri hakkında kendilerinden düşünce, bilgi ya da rapor istemediğini dile getirmiştir.

CHP'nin gizli bir teşkilat kurması ve “kulak gazetesi” hakkında kendisine yöneltilen sorulara cevaben; bu konularda bilgisinin olmadığını söylemiştir. “Kulak gazetesi” marifetiyle Türk kadınlarının ve Türk Milletinin şeref ve haysiyetini hedef alan faaliyetlere şahit olmadığı belirterek, bu faaliyetlerden haberi olması halinde durumu yetkili mercilere şikâyet etmekten de geri durmayacağını ifade etmiştir.

3.2.2. Oyaca Köyünde Yapılan Tahkikat

Tahkikat Komisyonu; DP Oyaca Ocak Başkanı Musa Öztürk'ün CHP Ankara Milletvekili Selim Soley hakkında komisyona yaptığı ihbar üzerine, 22 Nisan 1960 tarihli toplantısında aldığı 9 numaralı kararla, ihbara konu olan hadise hakkında Ankara'nın Haymana kazasına bağlı Oyaca köyünde tahkikat yapılmasını kararlaştırmıştır. İlgili kararda; tahkikatın, “*naip sıfatıyla*” Komisyon üyelerinden Denizli Milletvekili Turan Bahadır, Kütahya Milletvekili Kemal Özer ve Samsun Milletvekili Ekrem Anıt'tan oluşan bir heyet tarafından yapılması da karara bağlanmıştır.

Yeminli kâtip Feridun Gökçe ve Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memuru Ahmet Teksoy ile birlikte 22 Nisan'da Oyaca'ya giden komisyon üyeleri; köy muhtarı Ferahuş Başaran'a ilkokul binasını açtırmış ve bu binada Oyaca köyü sakinlerinin ifadelerini almıştır. Komisyona ifade veren ilk kişi ihbar sahibi Musa Öztürk¹¹⁴⁹ olurken, daha sonra, Soley'in köyde yaptığı konuşmayı zabıt altına alan Kasım A.¹¹⁵⁰, Murat O.¹¹⁵¹, Rahmi E.¹¹⁵², Halil U.¹¹⁵³ ve İbrahim E.'nin¹¹⁵⁴ ifadesine başvurulmuştur. Şahitler hepsi, Selim Soley'in 21 Nisan 1960 Perşembe günü saat 13.00 civarında Oyaca köyü kahvesine geldiğini, Türk-Amerikan ilişkileri ve hükümet aleyhine konuştuğunu, CHP lehine propaganda yaptığını ve iddiaları sebebiyle DP milletvekilleriyle yüzleşmeye hazır olduğunu bildirdiğini açıklamışlardır. Ayrıca, Soley'in sarf ettiği sözlere karşı çıktıklarını ve şahsın saat 14.30 civarında arabasına binerek Haymana yönüne hareket ettiğini anlatmışlardır.¹¹⁵⁵

İfadelerde belirtildiği üzere; Soley'in Oyaca'yı terk etmesini takiben, yaşanan hadise köylüler tarafından zabıt¹¹⁵⁶ altına alınmış ve DP Ocak Başkanı Musa Öztürk'ün 22 Nisan 1960 tarihli telgrafiyle¹¹⁵⁷ birlikte Tahkikat Komisyonuna iletilmiştir.

Tahkikat Komisyonu, Oyaca köyündeki tahkikatını tamamladıktan sonra, ihbarın muhatabı olan Selim Soley'in de ifadesine başvurmuştur. 29 Nisan 1960 tarihinde sorgulanan Soley'e, CHP'lilerin üniversite olaylarındaki rolü, "kulak gazetesi" ve Amerika karşıtı söylemler hakkında sorular sorulduğu anlaşılmaktadır. Soley ifadesinde; CHP Genel Merkezine sadece bayramlarda uğradığını, parti içinde fiili bir görevinin bulunmadığını, üniversitelerle alakalı vazife alan CHP Milletvekilleri ve idarecileri hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Parti içinde kurulan "kulak gazetesi teşkilatı" ve partinin gizli genelgesi hakkında bilgi sahibi olmadığını

¹¹⁴⁹ BCA, 010.09.24.71.2/ 6.

¹¹⁵⁰ BCA, 010.09.24.71.2/ 7-8.

¹¹⁵¹ BCA, 010.09.24.71.2/ 9-10.

¹¹⁵² BCA, 010.09.24.71.2/ 11.

¹¹⁵³ BCA, 010.09.24.71.2/ 12.

¹¹⁵⁴ BCA, 010.09.24.71.2/ 13.

¹¹⁵⁵ BCA, 010.09.24.71.2/ 6-13.

¹¹⁵⁶ BCA, 010.09.24.71.2/ 14-15.

¹¹⁵⁷ BCA, 010.09.24.71.2/ 16-24.

vurgulayan Soley, ne kendisi ne de partisinin böyle bir teşkilata değer vermeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁵⁸

Komisyon, henüz bir hafta önce Oyaca köyünde, hakkında tahkikat yürütmüş olduğu Selim Soley'e, yurdun dört bir yanında, örnekleri ve söyleniş tarzları dahi aynı olan bazı yalan haberlerin yayıldığına tespit edildiğini anlatarak; bu haberlerin ne şekilde çıkarıldığı ve kendisinin bu haberlerden haberdar olup olmadığı hakkında sorular yöneltmiştir. Her ne kadar Oyaca köylülerinin ifadeleri tam aksini iddia etse de, Selim Soley, herhangi bir şahsın herhangi bir yerde, Türk kadınlarının iffetsizliğe teşvik edildiği veya bu türden hareketlere izin verildiği hakkında sözler söyleyeceğine ihtimal vermediğini açıklamıştır.¹¹⁵⁹

3.2.3. Kayseri'de Yapılan Tahkikat

Tahkikat Komisyonu, 9 Mayıs 1960 tarihli toplantısında almış olduğu 18 numaralı kararın üçüncü maddesi gereğince; Kayseri'de ve Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde meydana gelen hadiselerin, olay mahallinde tahlil edilmesine karar vermiştir. Ayrıca, bu işin Komisyon üyelerinden Kemal Özer, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen ve Nüzhet Ulusoy'dan oluşan bir alt komisyon meydana getirilmiştir. Cumhur Şener'in kâtip olarak atandığı bu Komisyona bir de otomobil tahsis edilmiştir.¹¹⁶⁰

18 Mayıs 1960 günü Kayseri'ye gelen komisyon; burada yaptığı araştırma ve soruşturmaların ardından, 19-20 Mayıs tarihlerinde Yeşilhisar ve Tomarza ilçelerinde faaliyet yürütmüş ve il merkezindeki çalışmalarını 20 Mayıs'ta da devam ettirmiştir. Komisyon, Kayseri'de bulunduğu süre zarfında birçok tanığın ifadesine başvurmuştur.

Komisyonunun Kayseri il merkezinde yürüttüğü faaliyetler esnasında ifadesine başvurduğu ilk şahıs belediye zabıta memuru Sami Yücel'dir. Komisyonun, emekli Vali Fevzi Hamurculu'nun bölgede yaptığı propagandalar hakkında Yücel'den bilgi edinmek istediği anlaşılmaktadır. Yücel, bu hususta verdiği ifadesinde; Fevzi Hamurculu, Nuh Mehmet Sağlam ve İbrahim Ergüven'den oluşan bir heyetin altı ay kadar önce, kendisinin o zamanlar vekil öğretmen olarak görev yaptığı Muncusun

¹¹⁵⁸ BCA, 010.09.24.71.2/ 3.

¹¹⁵⁹ BCA, 010.09.24.71.2/ 3.

¹¹⁶⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 70.

nahiyesine bağı Hamarat köyüne geldiklerini söylemiştir. Bu ziyaret sırasında Hamurculu'nun yaptığı konuşmalardan bahseden Yücel; adı geçen şahsın iktisadi konular ve daha birçok memleket meselesi hakkında görüş bildirdiğini ve özellikle DP'nin Türk kadın ve kızlarını Amerikalılara sattığından, Amerikalılardan olma binlerce çocuk doğduğundan ve bu sebeple Türk Milletinin kanının bozulmakta olduğundan söz ettiğini belirtmiştir.¹¹⁶¹

Komisyon aynı gün içerisinde, 1957 seçimleri sonrası 29 Ekim 1957 tarihinde Kayseri'de meydana gelen olaylar hakkında da tanık ifadelerine başvurmuştur. Komisyon üyelerinden Osman Kavuncu'ya ifade veren Kayseri Emniyet Amirliği Komiseri Tahsin Soydan; olay günü CHP binasının önünde bir hareketlilik olduğuna dair gelen ihbar üzerine olay yerine gittiğini, bina önünde iki gruba ayrılmış büyük bir kalabalığın bağırıp çağırarak birbirlerine küfür etmekte olduğunu görmesi üzerine, karakoldan gelen polislerle birlikte kalabalığı dağıttığını beyan etmiştir. Sözlerinin devamında, olayların oluş şekli ve sebepleri hakkında bir tahkikat yaptığından da bahseden Soydan, bu mevzu hakkındaki tespitlerini;

“...Demokratlar ya seçimi kazandıkları veyahutta 29 Teşrin-evvel bayramı münasebeti ile davul zurna çalarak halk partisi binası önünden geçerlerken halk partisinden Mustafa Kürkçü ismindeki şahsın daha tasnif bitmemiştir seçimi biz kazanıyoruz şeklindeki beyanı ve bu sırada vurun diye bir sesin duyulması üzerine orada toplanmış bulunan halkın biri birine girdiğini davul çalanlara hücum ettiklerini öğrendik. Halk partisinin yukarıda naklettiğim hoporlör neşriyatını evvela Polis memuru Akif Argun ve Komser Muavini İbrahim Altan duyarak polis memuru partiye çıkıp neşriyatı durdurmuş” diyerek ifade etmiştir.¹¹⁶²

Yapılan soruşturma kapsamında CHP Kayseri il merkez binası civarında işyerleri bulunan esnaflardan saat tamircisi Kasım Birsöz, Şengör çorap mağazası sahibi Mehmet Şengör, saatçi Ziya Silahtaroglu, berber Mustafa Titizbaş ve şekerci Torun Özçandarlı'nın 20 Mayıs 1960 günü ifadelerine başvuru ve bu ifadeler komisyonu tarafından toplu halde değerlendirilerek zabıt altına alınmıştır.¹¹⁶³

İfade sahipleri, CHP'lilerin 1957 seçimlerinden itibaren, Kayseri'nin bütün kaza ve köylerinde tertipledikleri toplantılar vasıtasıyla halk üzerinde olumsuz etki bırakacak

¹¹⁶¹ BCA, 010.09.25.72.1/ 39.

¹¹⁶² BCA, 010.09.25.72.1/ 38.

¹¹⁶³ BCA, 010.09.25.72.1/ 36-37.

yalan haber ve iftiralar ortaya attıklarına değinmişlerdir. Şahıslar, CHP'lilerin, her ne pahasına olursa olsun en kısa zamanda iktidarı ele alacaklarından; ordu ve zabitanın (polisin) Hükümetin emrinde olmadığından; bütün devlet kuvvetlerinin İnönü'yle beraber hareket ettiğinden; DP'lilerin hırsız olduklarından ve Türk kadınlarını Amerikalılara sattıklarından; Hükümetin memleketi gelecek nesillerin dahi ödeyemeyeceği miktarda borca soktuğundan; Türk generallerin Amerikalıların emir eri haline geldiğinden; Amerikalılar keyifleri için adam öldürdüğü halde Hükümetin bu duruma kayıtsız kaldığından ve CHP'nin iktidarı aldığında, DP yetkililerini ülke dışına kaçmaya çalışsalar dahi yakalayacaklarından ve onları, hesap sorduktan sonra meydanlarda sallandıracaklarından, söz ettiklerini belirtmişlerdir.¹¹⁶⁴

1957 seçimleri hususunda ve 29 Ekim 1957 günü meydana gelen olaylar hakkında da bilgi veren ifade sahipleri, seçim günü, CHP tarafından görevlendirilmiş sabıkalı bazı kişileri sandık başlarında dolaşırken gördüklerini ve bu kişilerin o gün şehirde birkaç hadise meydana getirdiklerini beyan etmişlerdir. 29 Ekim günü CHP binasından, hoparlörler marifetiyle akşam saat dokuzaya kadar neşriyat yapıldığına değinen tanıklar, CHP'lilerin bu neşriyat dâhilinde; seçimlerin geçersiz olduğuna, birçok bölgede tasnif hatası sebebiyle oyların yeniden sayıldığına, DP'lilerin Kayseri'de birçok sandığı kaçırdığına, İstanbul'da sandıkların DP'liler tarafından denize atıldığına ve Ankara'dan alınan haberlere göre ülke genelinde seçimleri CHP'nin kazandığına dair söylemler ürettiklerini ifade etmişlerdir. CHP'lilerin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına daha önce benzeri olmayan şekilde bir katılım gösterdiklerine değinen esnaflar, seçimleri kazandıkları savıyla hareket eden CHP'lilerin, bayram kutlamaları bittikten sonra şehre dağılarak, DP seçim afişlerini parçaladıklarını, kutlama yapan DP'lileri tartakladıklarını, otobüslere el koyup halkı mağdur ettiklerini ve tüm bu taşkınlıklarını akşam saat dokuzaya kadar sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.¹¹⁶⁵

19 Mayıs 1960 günü Yeşilhisar'a geçen komisyon; burada ilk önce, 1960 Şubatında Yeşilhisar Şehir Kulübünde CHP İlçe Başkanı Mustafa Ünal'ın DP'li Belediye Başkanı Salih Kürkçü'ye silahla ateş etmesi hadisesini araştırmış ve şahitlerin

¹¹⁶⁴ BCA, 010.09.25.72.1/ 37.

¹¹⁶⁵ BCA, 010.09.25.72.1/ 36-37.

ifadesini almıştır.¹¹⁶⁶ İfade veren şahıslar şunlardır: Kulüp garsonu Bekir Bayram, Baş Fırın müessesesi sahibi Zekeriya Ayvaz, kulüp işletmecisi Mustafa Kayık, meteoroloji memuru Adem Kökcan ve zabıta memuru İhsan Arslan. Şahitlere, bahsi geçen olayın yanı sıra, CHP'lilerin ilçe yürüttüğü faaliyetler hakkında da sorular sorulmuştur. Bu noktada, benzer nitelikteki tanık ifadelerinden bazılarına yer vermeyi uydun bulduk.

Tanıklardan Zekeriya Ayvaz; Şubat ayında bir gece saat 20.30 civarında şehir kulübüne gittiğini, Ünal ve Kürkçü arasında yaşanan hadiseyi burada öğrendiğini ve Ünal'ın *"İnönü'nün dediğini yapacağım, hepinizi mahvedip evlerinizi yıkacağım"* dediğinin, kulüptekiler tarafından kendisine anlatıldığı anlatmıştır. Bir süre sonra mekâna gelen Ünal'ın Kürkçü'ye bir el ateş ettiğini, kendisinin müdahalesiyle sendeleyeni Ünal'a daha sonra zabıta memurlarının müdahale ettiğini ve bu esnada bir el daha ateş eden Ünal'ın elinden tabancasının alındığını anlatmıştır. Komisyonun yönelttiği soru üzerine; 1957 seçimlerinden itibaren CHP'lilerin ilçe halkı üzerinde baskı ve tehdide başladıklarını söylemiştir. Yakında iktidara geleceklerini, bütün devlet kuvvetlerini ellerine alacaklarını ve kendilerine hiç kimsenin bir şey yapamayacağını söyleyip duran CHP'lilerin, özellikle Kayseri'den Mehmet Toprak, Bahri Yazır gibi partililerin ilçede yaptıkları toplantılardan sonra olay çıkarmaya yer aradıklarını açıklamıştır. Şehir kulübünde yaşanan olaydan sonra DP'lilerin evlerinden çıkamaz hale geldiğini, iş yerlerine toplu halde gidip geldiklerini belirten Ayvaz, ilçede yaşanan tüm hadiselerin, olayların iç yüzünü bilmeyen halkın CHP'liler tarafından çeşitli propagandalarla teşvik ve tahrik edilmeleri neticesinde meydana geldiğini aktarmıştır. Ayrıca, otuz kişiden fazla bir kalabalıkla yapılan işlerin suç sayılmayacağı, kimsenin CHP'lilere dokunamayacağı, Türk kadınlarının Amerikalılara satıldığı tarzında tahrik edici propagandalar yürüten CHP'lilerin ilçeden gitmesiyle birlikte, uzun süredir özlemini çektikleri normal hayatlarına döndüklerini ifade etmiştir.¹¹⁶⁷

Şehir kulübünde yaşanan hadiselerin halkı olumsuz yönde etkilediğini belirten bir diğer ifade sahibi de garson Bekir Bayram'dır. Bayram, hadiseden sonra gerek kendisi gerekse babasının rahatça işe gidemez olduklarından, şehirde yalnızca

¹¹⁶⁶ BCA, 010.09.24.71.2/ 29-38.

¹¹⁶⁷ BCA, 010.09.24.71.2/ 30-31.

CHP'lilerin rahatça dolaşabildiğinden, diğer vatandaşların her an kendilerine de saldırlabileceği endişesiyle yaşadığından söz etmiştir. İlave olarak, CHP'lilerin Yeşilhisar olayları sebebiyle tutuklanmasının ardından, herkesin rahat bir nefes aldığı da belirtmiştir.¹¹⁶⁸

Komisyonun, Yeşilhisar'daki tahkikat esnasında Kaymakam Nuri Erdem, Cumhuriyet Savcısı Saim Dinçarslan, Askerlik Şubesi Başkanı Üsteğmen Necip Karaoğlu, Ortaokul Müdürü Hüseyin Şaban Bingöl, Hükümet Doktoru Cahit Erkan, Tabu Memuru Ahmet Dülger ve Ziraat Memuru M. Ali Göksulu'nun katılımıyla bir toplantı düzenlediği anlaşılmaktadır.¹¹⁶⁹ Toplantıda, Yeşilhisar'da meydana gelen olaylar hakkında, az önce isimlerini belirttiğimiz devlet görevlilerin ifadeleri alınmış ve bu ifadeler ortak bir metne¹¹⁷⁰ dökülerek, şahıslara imzalatılmıştır. Metnin sonuç kısmında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Halk partisi idarecileri; halk partilileri suç işlemekten çekinmemeye, hükümet otorite ve kuvvetlerini saymamaya, kendilerince arzu edilen istikametlerde hareket edildiği takdirde hiçbirisinin ceza görmeyeceğine dair telkinleriyle bütün şehirde memur ve halk üzerinde her türlü kötü hadiselerle dövme, tehdit, hakaret, cam kırma yolları ile bir tedhiş ve tehdit havası yaratmak ve sindirilmiş devlet memuru ve halka her istediklerini yaptırmak, bunun için de her türlü fırsatı kaçırmadan ve en kötü usullerle tatbik etmek durumundadırlar. Bütün hareketler halk partisinin devamlı tahrik ve teşvikinin birer mahsulüdür. 1957 senesinden beri halk partisi tarafından tatbik edilen bu sindirme tedhiş ve tehdit havası içinde yapılacak her hangi bir seçimin vatandaşı akıl ve vicdan süzgecinden geçen reylerle yapılmış bir seçim addolunmasına imkân ihtimal yoktur. Esasen akıl ve vicdanını kullanan ve reyini ona göre kullanmak mecburiyetini hisseden bu kazada 5 şahıs çıkarsa onlar da sandık başına gelemezlerdi. Bütün Yeşilhisarda hadiseler başladığı günler zarfında yani bir iki aydan beri şehir içinde ve dışında yalnız halk partililer ve memur olarak da tek doktor olması sebebiyle hükümet tabibi serbestçe dolaşabilmekte bundan gayri şahıslar korku içinde yaşamakta idiler. Bizim hadiseler hakkındaki bütün malumat ve kanaatimiz bundan ibarettir.”¹¹⁷¹

20 Mayıs'ta Tomarza'da yürütülen tahkikatta ise, ifadesine başvuru alan şahıslardan, CHP mensuplarının propagandaları ve özellikle “bizim radyo” meselesi hakkında bilgi toplanmıştır. Komisyon, Tomarza'da; Cemal., Mustafa T., Necdet T., Mahmut

¹¹⁶⁸ BCA, 010.09.24.71.2/ 29.

¹¹⁶⁹ BCA, 010.09.24.71.2/ 25.

¹¹⁷⁰ BCA, 010.09.24.71.2/ 25-28.

¹¹⁷¹ BCA, 010.09.24.71.2/ 28.

Y., Abdullah A., Sadık Y., Ahmet T., Turan Z., Muharrem T., İsmail T., Abdurrahman D., Hüseyin Ü., Çerkez Ş., Ali K. ve Jandarma personeli Muzaffer E.'nin ifadesini almıştır.

Cemal Y.; Ahmet A.'ya ait kahvenin CHP'lilerin uğrak yeri olduğunu ve bu kahvede akşam saatlerinde “bizim radyo” dinlemek için bir araya geldiğini söylemiştir. “Bizim radyonun” ne olduğunu sorduğu zaman, “*bütün Türkiye'ye ait işlerin kötülüklerini birer birer anlatır her işten bahseder Menderes'in ne biçim kötü bir adam olduğunu söyler*” cevabını aldığından söz etmiştir.¹¹⁷²

Kahveci Mustafa T.; karşılarındaki kahveye gelen CHP'lilerin devamlı olarak “bizim radyoyu” dinlediklerini ve bu kişilerin Hükümet aleyhinde, Amerikalılara kız satılması türünden birçok kötü propagandalar yaptıklarını söylemiştir. Mustafa T. ifadesinin devamında; bir gün işlettiği kahveye gelen CHP'li Necdet T.'nin, akşam saat 8.30'da ve 31 metre üzerinden yayın yapan, Menderes'in adaletsizliklerinden ve yaptığı yanlış işlerden bahseden, “bizim radyo” adlı bir radyodan söz ettiğini anlatmıştır. Ayrıca, Necdet T.'nin “bizim radyonun” dinlenmesi hususunda kahvedekileri teşvik ettiğini de söylemiştir.¹¹⁷³

Mahmut Y., “bizim radyonun” CHP'liler tarafından sürekli dinlendiğinden bahsetmiş ve bu radyo hakkında kendisine Necdet T.'nin bilgi verdiğini açıklamıştır.¹¹⁷⁴

Abdullah A.; CHP'lilerin “bizim radyoyu” dinlemek için, kendisinin de sıkça uğradığı kahveye geldiklerini ve kahvede akşam saat 20.00'den sonra “bizim radyo” dinlendiğini anlatmıştır. CHP Tomarza İlçe Başkanı Ali Galip Sümengen'in radyonun dinlenmesini teşvik ettiğine değinen Abdullah A., bu şahsın ayrıca, kendisine Ankara'dan gizli yazılar geldiğini söyleyip, kahvede bulunanları bu yazıları okumak için odasına davet ettiğini belirtmiştir. İlçedeki CHP'lilerin, Menderes'in Amerikalılara 100 tane Türk kızını sattığına dair söylentiler yaydığından bahseden Abdullah A., CHP İlçe Başkanı'nın kardeşi Halil'in kendisine

¹¹⁷² BCA, 010.09.24.71.2/ 142.

¹¹⁷³ BCA, 010.09.24.71.2/ 142.

¹¹⁷⁴ BCA, 010.09.24.71.2/ 141.

“İstanbul’da, Ankara’da öldürdüğünüz şehitlerimizin intikamını alacağız, bir ay sonra iktidara geliyoruz” dediğini aktarmıştır.¹¹⁷⁵

Sadık Y.; bir ay kadar önce köyleri Çanakpınar’a hava değişimi için gelmiş olan Jandarma Astsubay Osman K.’nin¹¹⁷⁶, Hasan Ö. ve Mehmet Ö. adlı CHP’lilerle yaptığı sohbette şahit oldukları hakkında bilgiler vermiştir. Yavuz’un anlattığına göre; adı geçen şahıslar, Adana’daki Amerikan Hava Üssü’nde görevli Amerikalı subay ve erlerin Türk kadın ve kızlarıyla düşüp kalktığından; Hükümetin Kayseri’ye, halkın karşı koymasına rağmen, bir NATO Üssü kuracağından söz etmişlerdir. Anlatılanlara tepki gösterdiğini vurgulayarak beyanına devam eden Sadık Y.; bu şahısların kendisine, yatsı namazından çıkar çıkmaz kısa dalga radyodan “bizim radyoyu” bulması halinde hükümetin gizlediği işler hakkında bilgi sahibi olabileceğinden bahsettiklerini anlatmıştır. Radyonun kime ait olduğunu sorduğunda, *“bizim radyodur, bize talimat var ismini söyleyemeyiz”* cevabını aldığı belirten Sadık Y., şahısların *“sizin haberiniz [yok] yakında genç üniversiteliler kan dökecekler memleketi kurtaracaklar siz kendi kendinize korkuyorsunuz ama o gençler korkmayacaklar kan dökecekler”* demeleri üzerine oradan ayrıldığını ve komisyonun ilçeye gelmesi üzerine bildiklerini anlatma gereği duyduğunu söylemiştir.¹¹⁷⁷

Emiruşağı köyü muhtarı Ahmet T.; 15-20 gün önce köyde bulunduğu sırada, CHP Ocak Başkanı Mustafa Saraç’ın hükümet aleyhindeki propagandalarına şahit olduğunu söylemiştir. Saraç’ın, Menderes’in yakın zamanda 100 Türk kızını Amerika’ya gönderdiğine, Amerikalıların kızların ırzına geçtiğine ve bir polisin karısının Amerika’ya kaçırıldığına dair söylemlerine tepki verdiğini söyleyen Temel; şahsın, *“...inanmazsanız halk partisinin radyosunu saat 8.15 de dinleyiniz bir*

¹¹⁷⁵ BCA, 010.09.24.71.2/ 141.

¹¹⁷⁶ Osman K. ile ilgili bu ihbar üzerine harekete geçen Tahkikat Komisyonu, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 24 Mayıs 1960 tarih ve 224 sayılı yazıda; hava değişimi olarak uzun süreden beri Tomarza’nın Çanakpınar köyünde oturan ve bu süre zarfında Türk-Amerikan ilişkileri ve Türk kadınları üzerinden propaganda yaptığı tespit edilen Osman K.’nin, emeklilik süresini rapor olarak tamamlamaya çalıştığı ve bu maksatla Ankara’da bulunduğu belirtilmiş; bu durumun incelenmesi ve neticensin komisyona bildirilmesi istenmiştir. BCA, 010.09.22.65.1/ 74. Bunun üzerine, Jandarma Genel Kumandanlığı, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına 25 Mayıs tarihli ve “gizli” ibareli bir yazı göndermiştir. Yazıda, Osman K. hakkında bir rapora ve aldığı hava değişimi gösteren bir tabloya yer verilmiştir. BCA, 010.09.22.65.1/ 72-73.

¹¹⁷⁷ BCA, 010.09.24.71.2/ 140.

haftaya kadar senin başvekilin Amerika'ya kaçıp gidecekmış” diyerek kendisine karşılık verdiğini ifade etmiştir.¹¹⁷⁸

Taf köyünden muhtar Turan Z.; 5-6 ay kadar önce CHP Ocak Başkanı İbrahim Yıldırım'ın, hükümetin hırsız olduğu, Cumhurbaşkanı'nın çıplak kadın oynattığı, Başbakanın uçaktan düştüğü halde “gebermediği” tarzında sözler sarf etmesi sebebiyle mahkemeye verildiğini aktarmıştır. Kendisinin de, şahit yazıldığı bu dava nedeniyle CHP Tomarza İlçe Başkanı Ali Galip Sümence'den baskı gördüğünü ifade etmiştir. Sümence'nin, “*sen bu hükümetin nesini müdafaa edersin Amerikalılar Türk subaylarının ve polislerinin karlıları ile zina ediyorlar namus elden gitti yakında başvekil de kaçacak*” diyerek kendisinden şahitliğini geri almasını istediğine değinmiş ve baskıya rağmen mahkemede bildiklerini anlattığını söylemiştir. Komisyon'un “bizim radyo” hakkındaki sorusuna, “*Köyümüzde halk partililerin kendi aralarında bir radyodan bahsettiklerini duyuyorum nenin nesi olduğunu da bilmem bizim radyo deyip duruyorlar*” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁷⁹

Taf köyünden bekçi Muharrem T.; muhtardan aldığı emir dâhilinde köyde toplu halde konuşma yapılmasına mani olduğunu söylemiştir. Muharrem T., bu bağlamda müdahil olduğu bir vakayı komisyona aksettirmiştir. İbrahim Y. adlı CHP'linin yanına topladığı insanlarla sokakta konuştuğu esnada duruma müdahale ettiğine değinen Muharrem T., bu sırada İbrahim Y.'nin, “*Amerikalılar Türk subay ve polislerinin ailelerinin ırzına geçiyorlar bu hükümet yıkılacak bu havadisleri halk partinin radyosundan dinliyoruz*” tarzındaki konuşmalarına şahit olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁸⁰

Emiruşağı köyünden müezzin İsmail T. ve aynı köyün DP Ocak Başkanı Abdurrahman D. de köylerinde CHP'liler tarafından yapılan propagandalar hakkında bilgi vermişlerdir. İsmail T., söz edilen propagandaları yapan Mustafa S. ve Kemal G. adlı şahıslarla arasında geçen münakaşadan bahsetmiştir. Abdurrahman Demirel ise, CHP'lilerin propagandaları hakkında birkaç defa zabıt tutmayı düşünmesine rağmen, her defasında ihtiyar heyetinin kendisini bu düşüncesinden vazgeçirdiğini söylemiş ve propagandaların devam etmesine binaen ve suçluların cezalandırılması

¹¹⁷⁸ BCA, 010.09.24.71.2/ 140.

¹¹⁷⁹ BCA, 010.09.24.71.2/ 139.

¹¹⁸⁰ BCA, 010.09.24.71.2/ 139.

maksadıyla hâlihazırda Tomarza'ya gelmiş bulunan Komisyona müracaat ettiğini belirtmiştir.¹¹⁸¹

Keprin köyünden Hüseyin Ü.; köydeki CHP'lilerden Hacı Ali T. adlı şahsın, Şubat ayı içerisinde partili birkaç kişiyle yapmış olduğu konuşmada;

“arkadaşlar müjde partimizin radyosu çıktı her akşam 8-8.30 arasında konuşuyor demokratların yaptıkları işlerin sahte olduğu belli oldu Amerikan askerleri Türk kadın ve kızları ile düşüp kalkıyorlarmış İnşallah yakın zamandan bunların hakkında geliriz bu işleri düzelterek daha fazla çalışalım” dediğini beyan etmiştir.¹¹⁸²

Keprik köyünden Mustafa T.; muhtemelen Ocak ayında, Tomarza Encümen Üyesi Mehmet Köker'in köylerine gelmesi üzerine kahvede toplandıklarını, bu esnada Köker'e *“sizin haberiniz var mı bir radyo çıkmış halk partililerinmiş neşriyat yapıyormuş hacı alinin radyosunda her akşam dinliyorlar hükümet halk partililere radyo açmak için izin mi verdi”* tarzında bir soru sorulduğunu ve Köker'in bu soruya; *“benim böyle bir şeyden haberim yok benim bildiğim bu şekilde propaganda yapan rusların radyosu var o olsa gerektir”* diyerek cevap verdiğini anlatmıştır.¹¹⁸³

Aynı köyden Çerkez Ş. de, “bizim radyo” meselesinde Hacı Ali T. ve kardeşi Nurettin'in ismini vermiş, bu şahısların, köylüyü bahsi geçen radyonun CHP'ye ait olduğu yönünde telkin ve radyonun dinlenmesi hususunda teşvik ettiğinden söz etmiştir. Çerkez Ş., Komisyon tarafından kendisine sorulan soru üzerine; Türk kızlarının Amerikan subaylarına satıldığına dair dedikoduları ve söylentileri duyduğunu ancak bu söylemlere bizzat şahit olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁸⁴

Bostanlık köyünden Ali K. de, CHP Tomarza İlçe Başkanının kardeşi Hilmi S. ile aralarında geçen bir hadise üzerinden komisyona bilgi sunmuştur. Bir hafta ya da on gün önce Kayseri'den Tomarza'ya gittiği esnada yanında bulunan Hilmi S.'nin siyasi konulara girerek; Hükümetin Amerikalılara teslim olup ülkeyi sattığından ve Amerikalıların Türk kızlarını kullandığından söz ettiğini anlatmıştır. Ali K., kendisinin bu laflara kayıtsız kalamaması üzerine konuşmaya devam eden Hilmi S.'nin; öğrencilerin İstanbul ve Ankara'da Menderes'e *“biz seni istemiyoruz*

¹¹⁸¹ BCA, 010.09.24.71.2/ 138.

¹¹⁸² BCA, 010.09.24.71.2/ 137.

¹¹⁸³ BCA, 010.09.24.71.2/ 137.

¹¹⁸⁴ BCA, 010.09.24.71.2/ 136.

hürriyetimizi istiyoruz” diye bağırdığından ve Menderes’in bu öğrencileri “taratarak” öldürttüğünden söz ettiğini, daha sonra da “bir aya kalmaz bir ay sonra görüşürüz mektepler açıldıktan sonra görürsünüz bu şehitlerin intikamını alacağız” şeklinde konuştuğunu beyan etmiştir.¹¹⁸⁵

Tahkikat Komisyonu, Tomarza’da yürüttüğü tahkikat esnasında, bölgede vazife gören Jandarma personelinden Bölük Kumandanı Vekili Muzaffer E.’nin de ifadesine başvurmuştur. Erdem ifadesinde; iki ya da iki buçuk ay önce kendisine gelen bazı vatandaşların, kahvelerde bilhassa Ahmet A.’ya ait kahvede, menfi propaganda yapan “bizim radyo” adlı bir radyonun dinlendiği hususunda şikâyetle bulduklarını ve olaya el konulmasını istediklerini söylemiştir. Bu doğrultuda meseleyle alakalı tahkikata başlayarak tüm kahvecilerle toplantı yaptığını ve onlara “bizim radyo” denen radyonun aslında bir komünist radyosu olduğunu bildirdiğini ve o tarihten sonra, özellikle Ahmet Aksoy’un ki olmak üzere, tüm kahveleri sık sık kontrol etmeye başladığını ifade etmiştir. Kahveci Ahmet A.’ya, bahsedilen radyoyu kimden öğrendiğini sorması üzerine, şahsın, bu radyoyu kısa dalgayı açtığı bir anda tesadüfen bulduğunu beyan ettiğine değinen Muzaffer E.; yaptığı sıkı takibat neticesinde “bizim radyonun” artık dinlenmediğini düşündüğünü lakin gizlice dinlenilmesinin de ihtimal dâhilinde olduğunu sözlerine eklemiştir.¹¹⁸⁶

3.2.4. İstanbul’da Meydana Gelen Öğrenci Olayları Hakkındaki Tahkikat

Tahkikat Komisyonu, 28-30 Nisan 1960 tarihlerinde İstanbul’da meydana gelen öğrenci olaylarını da tahkikat kapsamına almıştır. Bunun yegâne sebebi, CHP’nin illegal faaliyetlerinin tespiti için meydana getirilmiş bir teşekkül olan Tahkikat Komisyonunun, CHP’nin bu hadiselerin her hangi bir evresinde rol oynayıp oynamadığı ortaya koymak istemesidir.

Komisyon, tahkikat esnasında birçok kişiyi sorguya çekmiştir. Komisyona ifade veren şahısların kimlikleri, tahkikatın boyutlarını yansıtan bir mahiyet arz etmektedir. Bu noktada karşımıza çıkan soru, bu şahısların ne sebeplerle sorguya alındıkları ve nasıl tespit edildikleridir. Şahıslar üzerinden yapacağımız bir tasnif,

¹¹⁸⁵ BCA, 010.09.24.71.2/ 135.

¹¹⁸⁶ BCA, 010.09.24.71.2/ 136.

hem bu soruların yanıtlanmasını sağlayacak hem de ifadeleri çalışmamıza yansıtacak hususunda bize kolaylık sağlayacaktır.

Komisyonun sorguya çektiği kişileri dört grup halinde tasnif etmek mümkündür: 1- Muhalif gazete ve dergi mensupları. 2- DP mensupları ve bunların ifadelerinde adı geçenler. 3- Tahkikat Komisyonuna yapılan ihbarların muhatapları (ihbar eden ve edilenler). 4- Muhalifliğiyle bilinen öğretim üyeleri (Hüseyin Naili Kubalı)

3.2.4.1. Muhalif Gazete ve Dergi Mensuplarının Sorguları

Tahkikat Komisyonu, İstanbul basını içinde iktidara muhaliflikleriyle bilinen bir kaç gazete ve derginin bazı yazar ve sorumlularını; yayımlanan yazıların öğrenci olaylarıyla alakasının olup olmadığını, kendilerinin CHP ile bir bağlarının bulunup bulunmadığını ve CHP'lilerin hadiselerde rol alıp almadığını tespit etmek amacıyla sorguya çekmiştir. Bu bağlamda; Dünya gazetesinden Bedii Faik, Vatan gazetesinden Mesut Özdemir ve Orhan Sami Güvenç ile Kim dergisinden Özcan Ergüder'in ifadelerine başvurulmuştur. Sorgularda, muhalif basın organlarının olaylar üzerindeki etkisinin irdelenmesiyle yetinilmemiş, teşkilat yapıları ve yayın politikaları hakkında da bazı bilgiler elde edilmiştir.

İfadesi alınan ilk gazeteci Dünya gazetesi sahibi ve başyazarı Bedii Faik Akın'dır. Bedii Faik, 30 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Basın Alt Komisyonuna ifade vermiştir. Dünya gazetesinin 28 Nisan 1960 tarihli nüshasındaki "Kore Destanı" başlıklı yazının kendisine ait olduğunu beyan eden Bedii Faik'e, ilgili yazıda geçen,

"Yürekleri gerçekten yürek olan bir avuç üniversiteli ve kafalarının içi gerçekten olan bir dizi Profesör dal gibi gövdelerini zulüm kusan kızgın namluların karşısına dikerek imanın ve hürriyet aşkının ne kadar yenilmez bir kudret olduğunu göstermişlerdir"

ibaresi okunmuş ve aynı gün İstanbul'da bir üniversite hareketi meydana geldiğinden bahisle; üniversitede o gün böyle bir hareket olacağını kimin haber verdiği ve bu yazıyı yazması kimin istediği sorulmuştur. Bedii Faik bu soruya verdiği cevapta; İstanbul Üniversitesinde bir hareket olacağını kendisine hiç kimsenin bildirmediğini ve bu yazıyı yazması için de hiçbir yerden telkin almadığını ifade etmiştir. Bedii Faik'in bu yazıyı gazete haberlerine istinaden Kore hadiseleri için yazdığını belirtmesi üzerine; kendisinin 27 Nisan 1960 tarihli Dünya gazetesinde "Yeter"

başlıklı bir yazısının daha bulunduğu hatırlatılmış ve bu iki yazının birlikte değerlendirilmesi halinde maksadın sadece Kore hadiselerine ait olamayacağı iddia edilmiştir. Bunun üzerine Bedii Faik, üniversitede bir hareket olacağını kesinlikle bilmediğini ve hatta hadise çıktığı zaman “*şimdi bu Kore Destanı yazısı ile bu hadiseye bağlayacaklar, bu benim için talihsizliktir*” diye düşünmüş olduğunu belirtmiş; durumdan dolayı hissettiği üzüntüyü “*böyle bir netice çıkacağını bilseydim ellerimi kırar yazmazdım*” diyerek ifade etmiştir.¹¹⁸⁷

Komisyon üyelerinden Kemal Özer’in talebi üzerine Bedii Faik’e; “*Yeter*” başlıklı yazısı hakkında da sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda şahsa, Tahkikat Komisyonunun Türkiye’yi 20. yüzyılın sonunda bir “*Kartaca Konseyi’ne*” dönüştüreceğine ve ayrıca, partizan diye tabir ettiği zümrenin Komisyon oluşturmadaki amacının vatanın huzuru ve milletin selâmeti ile alakalı olmadığına dair iddialarını hangi cüret ve düşünce ile ortaya attığı ve bu hususta kimden talimat ve telkin aldığı sorulmuştur. Bedii Faik bu soruya cevaben; hiçbir zaman telkin altında kalmadığını, yazısını Meclisi düşünerek kaleme almadığını ve partizan ifadesiyle, iktidar mensubu olup bu kanunu müdafaa eden Meclis dışı insanları kastettiğini beyan etmiştir.¹¹⁸⁸

Dünya gazetesi ile CHP arasında hiçbir hukuki bağ olmadığını belirten Bedii Faik; kendisine sorulan diğer bir soru üzerine, “*Kore Destanı*” başlıklı yazıyı, yayımlanmadan bir gün önce mürettiphaneye gönderdiğini açıklamıştır. Komisyon üyeleri Bedii Faik’e birkaç defa, CHP Adana milletvekili Suphi Baykam ile irtibatı olup olmadığına ve kendisinden telkin alıp almadığına dair sorular yöneltilmişlerdir. Bedii Faik bu sorulara verdiği cevapta; Baykam’ın hadiseden dört gün önce Hayri Alpar’ın da bulunduğu esnada odasına geldiğini ve “*imanlıyız, haklıyız, kararlıyız, bu kanun çıkamaz*” gibi her zaman söylediği sözleri tekrarladığı anlatmıştır. Baykam’a fazla ehemmiyet vermediğini ve bu şahsın kendisine telkinde bulunmasının mümkün olamayacağı söyleyen Bedii Faik, Baykam’ın öğrenciler üzerindeki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadığını vurgulamıştır.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁷ BCA, 010.09.4.11.1/ 2.

¹¹⁸⁸ BCA, 010.09.4.11.1/ 2, 43.

¹¹⁸⁹ BCA, 010.09.4.11.1/ 43-44.

İfade tutanaklarını inceleyen Komisyon, Bedii Faik'i, 1 Mayıs 1960 günü tekrar ifadesi alınmak üzere Komisyona davet etmiştir. Belirtilen tarihte sorguya alınan Bedii Faik'e Dünya gazetesinin yazarlardan Falih Rıfkı Atay'la imzalamış olduğu mukavele hakkında soru sorulduğu anlaşılmaktadır. Atay'la 7 Kasım 1953 tarihli bir mukavele yapıldığını söyleyen Bedii Faik; mukavelenin dördüncü bendinde geçen ibarenin¹¹⁹⁰ Dünya gazetesinin hazineye devri ile ortadan kalktığını beyan etmiştir. Bedii Faik'e, ilk ifadesinde bahsetmiş olduğu Suphi Baykam ile yaptığı görüşme hakkında da soru sorulmuştur. Bedii Faik, Baykam'ın İstanbul'daki gazete idaresinde kendisine uğradığı zaman, ilk ifadesinde zikretmiş olduğu sözlerden başka bir şey söylemediğini vurgulamıştır. Halen Ankara'da bulunan Baykam'ın yanı sıra milletvekilleri Avni Doğan ve Bülent Ecevit'in de kendisiyle görüşmek istediklerini belirtmiş ve bir gün önce ifade vermiş olmasından çekinerek her üç şahısla da görüşmediğini açıklamıştır. Bedii Faik'e, "Kore Destanı" başlıklı makalesi ile aynı gün meydana gelen hadiselerin dikkat çekici benzerlikler taşıdığı hatırlatılmış ve bu bağlamda Suphi Baykam'la görüşmesi esnasında kendisiyle neler konuştuğu bir kez daha sorulmuştur. Baykam'ın, on dakikayı geçmeyen bu görüşme sırasında "kararlıyız, azimliyiz, imanlıyız" gibi sözler söylediğini fakat üniversite içinde gerçekleştirdiği iddia edilen faaliyetleri hakkında kendisine bir şey bahsetmediğini anlatan Bedii Faik, başka bir bilgisinin olmadığını söylemiştir.¹¹⁹¹

Vatan gazetesi idarecilerinden Mesut Özdemir, 2 Mayıs 1960 tarihinde Komisyona ifade vermiştir. Özdemir'e 28 Nisan 1960 tarihli Vatan gazetesinde yayımlanan Orhan Sami Güvenç imzalı "Diktatörlük ve Ötesi" başlıklı yazı hakkında sorular sorulduğu anlaşılmaktadır. Özdemir, yazıyı yayımlandıktan bir gün sonra okuduğunu ve meydana gelen olaylarla çok yakın ve alakalı bulduğunu söylemiştir. Yazının, gerginlik oluşturabilecek muhtevası gereğince, iktidar-muhalefet ilişkilerinin çok kötü olduğu bir dönemde yayımlanmasının yanlış olduğunu ifade eden Özdemir; İstanbul'da meydana gelen olaylar hakkında daha önceden bir bilgiye sahip

¹¹⁹⁰ İbare şudur: "CHP Genel Başkanı İsmet İnönü parti prensiplerine uygun olarak çıkarılacak olan bu gündelik gazetenin başyazarına iç ve dış politikanın ana hatları üzerinde direktif vermek yetkisine sahiptir"

¹¹⁹¹ BCA, 010.09.4.11.1/ 41-42.

olmadığını ve yaşanan hadiseleri gazeteye geldikten sonra öğrendiğini de beyan etmiştir.¹¹⁹²

Komisyon, 4 Mayıs'ta Orhan Sami Güvenç'in ifadesine başvurmuştur. CHP üyesi olduğundan bahseden Güvenç, CHP İstanbul İl Başkanlığı tarafından Beşiktaş İlçe Başkanlığı'na aday gösterildiğini ancak kongrede yaşanan ihtilaftan dolayı adaylıktan çekildiğini ve o andan itibaren de parti kademelerinde görev almadığını beyan etmiştir.¹¹⁹³ 1946 seçimleri esnasında Erzincan Valiliği görevini yürüttüğünü, 1950 Temmuzunda 30 senelik hizmet süresini doldurduğunu ve idarenin talebi üzerine Çankırı Valiliğinden emekli olduğunu sözlerine eklemiştir. Vaktiyle tanıdığı olduğu partililer vasıtasıyla CHP ile irtibat kurduğuna değinen Güvenç, Vatan gazetesi sekreterlerinden Nebahattin Kırmacı'yla ve aynı gazetenin mensuplarından Naim Tirali'yle Samsun Valisi olduğu esnada tanıştığını söylemiştir.¹¹⁹⁴ Yedi sekiz aydan beri on ya da on beş günde bir Vatan gazetesinde yazılarının çıktığını belirten Güvenç, "Diktatörlük ve Ötesi" başlıklı yazının kendisi tarafından kaleme alındığını ifade etmiştir.¹¹⁹⁵

Yazıyı 20 Nisan'da kaleme aldığına ve 23 Nisan'da, Kore'deki hükümetin istifa ettiğine dair haberleri okuduktan sonra, yazısına ilaveler yaparak aynı gün gazeteye yolladığına değinen Güvenç, iç makalelerin sıraya konması sebebiyle yazının İstanbul olaylarına denk gelen 28 Nisan günü yayımlandığını açıklamıştır.¹¹⁹⁶ Yazının başındaki "*Kore olayları bize nerede olursa olsun diktatörlüğün milli irade karşısında tutunamayıp yıkılacağını göstermiştir*" ifadesinin kendisine ait olmayıp gazete tarafından yazıya eklendiğini söylemiştir. Yazının iki kısımdan meydana geldiğini; birinci kısımda, Kore'ye ait hadiselerin tahlil edildiğini, ikinci kısımda, anayasa ve insan haklarına aykırı kanunlar çıkarılamayacağı ve diktatörlerin milli irade karşısında tutunamayacağı gibi fikirlerin işlendiğini belirtmiştir. Türkiye'nin, milli iradenin milletlerin kaderine hâkim kılınmasını savunan uluslararası kuruluşlar içinde vazife aldığına ve milli irade ile gelmiş bir iktidara sahip olduğuna değinen

¹¹⁹² BCA, 010.09.22.63.3/ 63-64.

¹¹⁹³ BCA, 010.09.22.63.3/ 60.

¹¹⁹⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 60-61.

¹¹⁹⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 60.

¹¹⁹⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 60.

Güvenç, bu nedenle yazısının Türkiye'yle alakalı olmadığını savunmuştur.¹¹⁹⁷ Komisyon'un Güvenç'e, yazının Kore'de görev alan Türk tugayından bahsedildiği kısmında Celal Dora'ya¹¹⁹⁸ ayrı bir değer atfetmiş olma sebebini de sorduğu anlaşılmaktadır. Kore tugayının başarılarını Celal Dora'ya atfederken özel bir maksat gütmeyeceğini belirten Güvenç, Kuniri'de etrafı sarılan kuvvetlere Celal Dora kumandanlık ettiğinden, Kore başarısının baş amili olarak Dora'dan bahsettiğini ifade etmiştir.¹¹⁹⁹ Komisyon, yazıda Anayasaya ve insan haklarına uymadığı halde meclis kararıyla çıkarılan kanunların kabul görmeyeceği tezinin işlendiğini belirterek; Güvenç'in, Kore hükümetinin Anayasaya ve insan haklarına aykırı olarak çıkarıldığı kanun ve kararlar hakkında ne tür bilgilere sahip olduğunu öğrenmek istemiştir. Güvenç, Kore Anayasası ve kanunlarını araştırmadığını, yabancı radyo ve gazete yayımlarının kendisinde Kore'de bu gibi olayların meydana geldiği izlenimini oluşturduğunu söylemiştir.¹²⁰⁰ Milli iradeyle meydana gelmiş bir Meclis ve Hükümetin var olduğu Türkiye'de Anayasaya aykırı kanun çıkarmanın mümkün olamayacağını belirten Güvenç; bazı CHP Milletvekillerinin ortaya attığı, bir takım kanunların Anayasaya aykırı olduğuna yönelik iddiaları doğru bulmadığının ve kabul etmediğinin altını çizmiştir.¹²⁰¹ Yazıda belirtilen fikirlerin İstanbul'da meydana gelen olaylarda sarf edilen sözlerle benzerliğini kötü bir tesadüf olarak nitelendiren Güvenç, bu yazıyı Türkiye'yi kastedecek ve ayaklanmalara destek olabilecek bir düşünceyle yazmadığını belirtmiştir.¹²⁰²

Komisyonun ifadesi aldığı gazetecilerin sonuncusu Kim dergisi başyazarı Özcan Ergüder'dir. 5 Mayıs'ta ifade veren Ergüder, derginin çalışma prensipleri ile Komisyon tarafından mercek altına alınan 27 Nisan 1960 tarihli sayısı hakkında açıklamalar yapmıştır.¹²⁰³

Derginin Orhan Birgit, Ali İhsan Göyüş, Şahap Balcı ve kendisinin ortak malı olduğunu, son sayıyla birlikte Zaim Baykal'ın da ortaklar arasına alındığını fakat Şahap Balcıoğlu'nun bir yazısı sebebiyle hapse mahkûm edilmesi dolayısıyla

¹¹⁹⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 60.

¹¹⁹⁸ Celal Dora, 1957 seçimleri sonucunda CHP Elazığ milletvekili olarak Meclise girmiştir.

¹¹⁹⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 60-61.

¹²⁰⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 61.

¹²⁰¹ BCA, 010.09.22.63.3/ 61.

¹²⁰² BCA, 010.09.22.63.3/ 61.

¹²⁰³ BCA, 010.09.22.63.3/ 58-59.

yeniden 4 ortak halinde dergiyi işlettiklerini beyan etmiştir. Her bir ortağın 3 aylık d6nemler halinde dergi sorumluluğunu 6stlendiğine değinen Erg6der, 27 Nisan tarihli n6shanın Zaim Baykal'ın sorumluluğu altında yayımlandığını belirtmiştir.¹²⁰⁴ Tahkikat Komisyonu oluşturulması meselesinin bahsi ge7en n6shanın temel konusu olduğundan s6z eden Erg6der, Komisyonun meydana getirilmesini ve Komisyona yetkiler verilmesini 6ng6ren kanunlar hakkında gazetelere yansıyan g6r6şlerin ve Meclis m6zakerelerinin, kendisinde bu kanunların Anayasaya uygun olmadığı y6n6nde bir izlenim oluşturduğunu a7ıklamıştır. “*Bu g6n6n g6revi ve bu g6n6n g6revlisi*” başlıklı yazısında ge7en, “*zor tatbikatı ve zor tatbikat7ılığı*” ifadeleriyle bu hususu kastettiğini belirtmiştir.¹²⁰⁵ Kim dergisinin 7arşamba g6n6 piyasa 7ıkmasına rağmen, Perşembe g6n6 meydana gelen olaylarda kendi yazılarının bir etkisi olmadığını d6ř6nd6đ6n6 belirten Erg6der, bu t6rden olaylarda aydınlara fiili değil fikri direniş g6sterme vazifesi d6řt6đ6ne değinmiş ve bu d6ř6ncesini “*ihtilalleri ihtilaller takip eder ve normal rejimler ihtilaller sayesinde kurulamaz*” diyerek vurgulamıştır.¹²⁰⁶ Meclis azınlığını oluşturan partilerin, temsil ettiği se7menler topluluğu bakımından bir takım haklara sahip olması gerektiğini savunan Erg6der, yazısında, kanunsuzluklara karşı ilk direnişin aydınlardan, ikinci direnişin ise, aydınlardan y6nlendirdiği se7menler tarafından se7im zamanında g6sterilmesi gerektiği fikrini anlatmaya 7alıştığını ifade etmiştir.¹²⁰⁷ Erg6der, direniş tabirini 6zellikle basın kanunun m6eyyidelerinden 7ekinebilecek gazetecileri d6ř6nerek kullandığını belirterek, bu tabirden, İstanbul'daki olayları telkin ya da 6nceden tahmin ettiği manasının 7ıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Meclis m6zakerelerinin gazetelerde yayımlanmasını yasaklayan bir kanun h6km6n6n Anayasaya aykırı olacağını belirten Erg6der, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olayları, bir ayaklanma değil de g6steri y6r6y6şleri kanununa karşı bir hareket olarak değerlendirdiğini ve bu nedenle kınama gereğini hissetmediğini ayrıca olaylar hakkında 6nceden bilgi sahip olmadığını ifade etmiştir.¹²⁰⁸

¹²⁰⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 58.

¹²⁰⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 58.

¹²⁰⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 58.

¹²⁰⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 59.

¹²⁰⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 59.

3.2.4.2. DP Mensuplarının ve Bunların İfadelerinde Adı Geçenlerin Sorguları

İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları ile ilgili tahkikatın, DP İstanbul İl Başkanlığıyla koordineli bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Başkanlık, İstanbul merkez ve ilçe teşkilatı mensuplarının kendisine ilettiği CHP'lilerle alakalı jurnalleri rapor¹²⁰⁹ halinde komisyona sunmuştur. Raporda, jurnal sahiplerinin isimleri ve ilettikleri bilgilerin yanı sıra olayların tertipçi ve teşvikçisi olduğu tespit edilen kişilere dair bir liste ve kendisinden malumat elde edilebilecek DP mensubu öğrencilere dair başka bir liste yer almaktadır. DP İstanbul İl Başkanlığı, İstanbul Emniyet Amirliğinin istihbarat raporlarını¹²¹⁰ da komisyona sunmuştur. Raporlar, DP İstanbul İl Başkanlığı antetli bir kağıda yazılan üst yazı eşliğinde 13 Mayıs 1960 tarihinde komisyona iletilmiştir. El yazısıyla kaleme alınan yazıda; bu raporların İstanbul Emniyet Amirliği 1. Şubede görevli bir polis memuru tarafından DP İstanbul İl Başkanlığına ulaştırıldığı belirtilmiştir.¹²¹¹

Komisyon, DP İstanbul İl Başkanlığının raporunda yer alan muhbirlerden bazılarının ifadesine başvurmuştur. Bunlar; Zirai Donatım Kurumu İstanbul Bölge Müdürlüğü Şef Muavini ve DP Beyazıt Bucak Başkanı İhsan Korkut, DP Üsküdar İlçe Başkanı Ali Rıza Satıcı, DP Kasımpaşa Bucak Başkanı Ali Fedakâr ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Nazım D.'dir. Tanıkların verdiği bilgiler doğrultusunda başka şahısların da ifadesine başvurulmuştur.

DP Beyazıt Bucak Başkanı İhsan Korkut, 24 Mayıs tarihli ifadesinde, 30 Nisan'da yapılan gösteriler esnasında Beyazıt'taki DP binasında olduğunu belirtmiştir. Gösteriyi takip eden DP'li Süreyya B. ve DP Beyazıt Bucak Yönetim Kurulu üyesi Mehmet Erözer'in göstericiler arasından Belediye Müfettişi Raif adlı şahsı teşhis edip kendisine haber verdiklerini anlatmıştır. Ayrıca, göstericilerin önünde elinde Türk Bayrağı taşıyan ve sonradan CHP propaganda kolu başkanı olduğunu öğrendikleri Eşref adlı bir kadının da teşhis edildiğini açıklamıştır. İlave olarak, Eşref adlı kadının muhitlerinde herkes tarafından bilindiğini ve bu kişinin Beyazıt Camii

¹²⁰⁹ BCA, 010.09.21.62.8/ 1-17, 29-30.

¹²¹⁰ BCA, 010.09.21.62.8/ 19-28, 31-33.

¹²¹¹ BCA, 010.09.21.62.8/ 18.

avlusunun arkasındaki top ağacının dibinde üniversiteli öğrencilerle görüşmeler yaptığını beyan etmiştir.¹²¹²

Komisyon, Korkut'un verdiği bilgiler doğrultusunda İstanbul Belediyesi Fen İşleri Muhasibi Süreyya B. ve İstanbul Belediyesi Başmentor ve DP Beyazıt Bucak Yönetim Kurulu üyesi Mehmet Erözer'in¹²¹³ ifadesini almıştır.

24 Mayıs'ta ifade veren Süreyya B.; Raif ve Eşref adlı şahıslarla ilgili bilgileri teyit etmiştir. Dahası, DP teşkilatına bilgi getiren Askeri Tıbbiye kapıcısının ve DP Süleymaniye Ocağından Fahrettin adlı bir şahsın verdiği bilgilere dayanarak; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi okutmanlarından Kenan R.'nin öğrenci gösterilerine bizzat katıldığını ve öğrencileri teşvik ettiğini açıklamıştır.¹²¹⁴

Süreyya B.'nin Fahrettin diye bahsettiği şahsın, DP Süleymaniye Ocağı üyesi Fahri T. olduğu anlaşılmaktadır. 25 Mayıs'ta komisyona ifade veren Fahri T., Cemal R. adlı şahsın göstericilere önderlik ettiğine dair bilgilerin, Sezai K. adlı arkadaşı tarafından, İstanbul Üniversitesi Yayınları Kitap Satış Bürosu memuru Feyzi A.'dan alınan duyular çerçevesinde, kendisine iletildiğini açıklamıştır.¹²¹⁵ Süreyya B.'nin Kenan R. diye bahsettiği şahsın da aslında Cemal R. olduğu bu şekilde ortaya konmuştur.

Komisyon, T.'nin ifadesinde ismi geçen Feyzi A.'yı 25 Mayıs'ta sorguya almıştır. Görevi icabı üniversite öğrencileri ve hocalarıyla temas içinde olduğunu belirten Feyzi A., öğrencilerin, Profesör Tarık Zafer Tunaya ve Profesör Hüseyin Naili Kubalı'nın derslerde daima CHP propagandası yaptıklarından söz ettiğini anlatmıştır. Üniversitenin özerk durumuna binaen, kendisi gibi birçok personelin işten çıkarılmak korkusuyla bilgi vermekten çekindiğine değinen Feyzi A., diğer hizmetlilerden

¹²¹² BCA, 010.09.22.64.1/ 6.

¹²¹³ 25 Mayıs'ta komisyona ifade veren Mehmet Erözer, lise öğrencilerinin 30 Nisan'da katile halinde "dağ başını duman almış marşı" eşliğinde yürüdükleri esnada, CHP propagandacılarından olduğunu iddia ettiği Eşref adlı bir kadının öğrencileri sevk ve teşvik ettiğinden bahsetmiştir. Belediyeden tanıdığı Raif adlı kişiyi öğrenci kafilesi arasında gördüğüne ve Raif'in, hal ve tavırlarıyla orada bilerek bulunduğu izlemine verdiği değinen Erözer, İhsan Korkut'a anlattığı bu durumu daha sonra DP İstanbul İl Başkanlığına bildirdiklerini ifade etmiştir. BCA, 010.09.22.64.1/ 4.

¹²¹⁴ BCA, 010.09.22.64.1/ 5.

¹²¹⁵ BCA, 010.09.22.64.1/ 1.

öğrendiğine göre, Cemal R.'nin gösterilerde aktif rol oynadığını ve Dekan Mehmet Uluç haricinde tüm hocaların CHP'li olduğunu ifade etmiştir.¹²¹⁶

DP İstanbul İl Başkanlığının raporunda ismi geçen muhbirlerden bir diğeri olan Ali Rıza Satıcı, 25 Mayıs'ta komisyona ifade vermiştir. Satıcı; Devlet Demiryollarının Haydarpaşa'daki dikim evinde işçi olarak çalışan Türkan B. isimli bir kadının, üzerinde Atatürk'e ve İnönü'ye ait resimler bulunan "altı oklu" bayrakları iş yerinde dağıttığını ve Atatürk'ün partisi CHP iktidara gelecek diye işçi kadınlara propaganda yaptığını açıklamıştır. Ayrıca, dağıtılan bayraklardan alan şapka kısmı şefi Emin'in, bayrağı göğsüne takarak "*işte halk partisi iktidara gelecek benim de hiçbir şeyden korkum yok, serbestçe gezmem ve bunu takman bunun ispatıdır*" dediğini anlatmıştır.¹²¹⁷ Satıcı, 28 Nisan'da meydana gelen olayların sonrasına denk gelen bir günde, DP Üsküdar ilçe merkezindeyken şahit olduğu bir olay hakkında da bilgiler vermiştir. Olay günü sokaktan gürültüler duyması üzerine meseleyle alakadar olduğunu belirten Satıcı, Üsküdar İş Bankası Şubesi memurlarından İhsan A.'nın, bankanın karşısında yeni yapılan tretuvara ayağı ile "orak çekiç" işareti yaptığını ve bunun üzerine gürültünün koptuğunu ifade etmiştir. Olayın gelişiminde; bir kadının bağırarak, İhsan A.'nın "orak çekiç" işareti yaptığını etrafında toplananlara anlattığını; bunun üzerine bankaya kaçan İhsan A.'nın orada manavlık yapan Orhan Y. tarafından yakalanıp dışarı çıkarıldığını; olay yerine gelen polis ekibinin İhsan A.'yı alıp götürdüğünü ve "orak çekiç" işaretinin başına da bir asker dikildiğini sözlerine eklemiştir. Satıcı, olay bu minvalde gelişirken parti binasına döndüğünü ve aradan beş dakika geçtikten sonra; bankanın karşısındaki eskici İsmail'in çocuğunun gelerek kendisine, bankadan çıkan üç memurun bu işaretleri sildiğinden ve o sırada arkası dönük vaziyette aşağı doğru yürümekte olan askerin bu durumu fark edemediğinden, bahsettiğini belirtmiştir. Almış olduğu bu bilgiyi Emniyet Amiri Mehmet Parlar'a ilettiğini söyleyen Satıcı, Parlar'ın kendisine; "*zarar yok fotoğrafı alındı, işaret belli, ben şimdi polisle o üç memuru da getirtirim*" diyerek cevap verdiğini anlatmış ve İhsan A.'nın o akşam serbest bırakıldığına dair duyum aldığını söylemiştir.¹²¹⁸

¹²¹⁶ BCA, 010.09.22.64.1/ 2-3.

¹²¹⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 26; BCA, 010.09.477.1378.3/ 1.

¹²¹⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 27; BCA, 010.09.477.1378.3/ 2.

Muhbirlerden İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi Nazım D. 24 Mayıs 1960 tarihli ifadesinde; 28 Nisan günü meydana gelen öğrenci olayları hakkında bilgi vermiştir. O gün Hukuk Fakültesinin her zamankinden daha kalabalık olduğuna ve bir haftadan beri üniversite içinde tahrik faaliyetlerinin yapıldığına değinen Durmuşoğlu, CHP teşkilatı ve Gençlik Kolları mensuplarının İnönü'nün Mecliste ihtilal hususunda yaptığı konuşmaları bildiri şeklinde dağıttıklarını açıklamıştır. Ayrıca, CHP milletvekili Sırrı Atalay'ın DP'li Mazlum Kayalar tarafından Meclis içinde öldürüldüğüne dair yalan haberlerin ve çeşitli iftiraların üniversite içinde yayıldığını anlatmıştır.¹²¹⁹

Durmuşoğlu; Ayhan Toraman, Bozkurt Nuhoglu, Ertuğrul Yalçın, Raif Ertan, Halil Akyüz, Aytekin Kotil, Alev Coşkun, Sübütay Tarım, Erdem Kaşıkçı, Refet Ataç ve Nuri Yazıcı adlı öğrencilerin gerek üniversite içinde yürütülen faaliyetler gerekse meydana gelen hadiseler dâhilinde etkin rol oynadıklarını açıklamıştır. Özellikle, CHP teşkilatında aktif olarak görev yaptığı da bilinen Rize'li Nuri Yazıcı adlı öğrencinin, 28 Nisan günü Hukuk Fakültesi 1. sınıf amfisinde kürsüye çıkarak kahramanlık şiiri okuduğunu ve “İsmet Paşa'yı 12 celse Meclisten çıkaracaklar anasının karnından doğmamıştır, daha ne söylememi bekliyorsunuz” diyerek öğrencileri yürüyüşe teşvik ettiğini söylemiştir.¹²²⁰

Nuri Yazıcı'nın elebaşları tarafından omuzlara alındığını, 200 kişilik öğrenci grubunun tezahürat eşliğinde kütüphanedeki öğrencileri de yürüyüşe iştirak ettirdiğini, 2500 kişiye varan öğrenci topluluğunun “dağ başını duman almış” marşını söylediği esnada beş veya altı jeep dolusu polisin öğrencileri dağıtmaya ve yakalamaya geldiğini anlatmıştır. Öğrencilerin daha önce bahçede hazırlanmış yuvarlak ve ağır taşları polise atmaya başladıklarından, bu arada Mehmet Bal ismindeki polisin ağır şekilde yaralandığından ve Malatyalı bir öğrencinin polisin havaya açtığı ateşle yaralanıp daha sonra öldüğünden de bahsetmiştir.¹²²¹

Durmuşoğlu, bazı öğretim üyelerinin olaylar esnasındaki tutumlarından da söz etmiştir. Hukuk Fakültesi Asistanı Orhan A.'yı öğrencileri gösteriye teşvik ederken gördüğünü, ayrıca hadiselerin olduğu gün Doçent Aytekin Ataay'ın ülkede hürriyet

¹²¹⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 39; BCA, 010.09.478.1379.4/ 1.

¹²²⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 39; BCA, 010.09.478.1379.4/ 1.

¹²²¹ BCA, 010.09.22.63.3/ 39-40; BCA, 010.09.478.1379.4/ 1-2.

olmadığı gerekçesiyle dersini tatil ettiğine, İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli ve Profesör Tarık Zafer Tunaya'nın da meydana gelen olaylarda öğrencileri tahrik ve teşvik ettiğine dair duyumlar aldığını açıklamıştır.¹²²²

Nuri Yazıcı adlı öğrenci hakkında komisyonun kendisine yöneltilen soru üzerine; sekiz senedir üniversite muhitinde olduğunu belirttiği bu kişinin CHP'den maddi yardım aldığını düşündüğünü, Ramazan ayında oruç tutan Yazıcı'nın maceracı bir kişiliğe sahip olduğunu ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü dolayısıyla yapılan bir gösteriye katıldığı için okuldan uzaklaştırıldığını ifade etmiştir. İlâveten, polis tarafından aranan Yazıcı'nın, on gün önce İstiklal Caddesinde bir arkadaşıyla yemek yediği esnada, “200 talebe ile 5-10 polis tevkif edilir. Bu nümayiş burada kesilir zannediyorduk, büyüdü” şeklinde sözler sarf ettiğini ve İnönü'ye küfrederek, gösteriler esnasında ordunun kendileriyle birlikte hareket edeceği kanaatinin gerçekleşmemesinden ötürü yaşadığı hayal kırıklığını anlattığını açıklamıştır.¹²²³

Muhbirlerden DP Kasımpaşa Bucak Başkanı Ali Fedakâr 24 Mayıs'ta ifade vermiş ve anlattıkları doğrultusunda birçok şahıs daha komisyon tarafından sorguya alınmıştır. Fedakâr, 28 Nisan olaylarından bir gün önce Ankara'da olduğunu, 29 Nisan'da İstanbul'a döndüğü zaman Belediye İktisat Müdürlüğü Müstahdem Şefi Şemsi D.'yle görüşüğünü ve görüşme esnasında bu kişinin kendisine 28 Nisan olayları hakkında bir şeyler anlattığını açıklamıştır. Şemsi D.'nin, CHP İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi Orhan Eyüboğlu'nun öğrencileri ve halkı gösteri yapmaya ve polise karşı gelmeye teşvik eden hareketlerine kendisinin ve arkadaşlarının şahit olduğunu kendisine aktardığını anlatmıştır. Şemsi D.'nin ayrıca, Eyüboğlu'nun 27 Nisan günü Ankara'da İnönü'den talimat aldıktan sonra ailesine “yarın dışarıya çıkmayın isyan olacak, ihtilal olacak” şekline konuştuğundan ve bunu Belediye İmar Müdürlüğünde görevli Refika adlı bir kadından duyduğundan bahsettiğini açıklamıştır.¹²²⁴

Fedakâr'ın Şemsi diye bahsettiği kişinin Şemsettin D. olduğu anlaşılmaktadır. 25 Mayıs'ta Komisyona ifade veren Şemsettin D., Ali Fedakâr'ı tanıdığını ve meydana gelen hadiseler hakkında şahit olduğu bir olayı kendisine anlattığını söylemiştir. Bu

¹²²² BCA, 010.09.22.63.3/ 39-40; BCA,010.09.478.1379.4/ 1-2.

¹²²³ BCA, 010.09.22.63.3/ 40-41; BCA,010.09.478.1379.4/ 2-3.

¹²²⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 19.

olayı Komisyona da anlatan tanık; Örfi İdarenin ilan edildiği 29 Nisan 1960 günü Beyazıt'ta yapılan gösteriler esnasında Bahar Pastanesinin civarında bulunduğunu ve pastanenin yanında toplanmış olan öğrenciler bağırıp çağırırken onlara yakın bir yerde Orhan Eyüboğlu'nu iki kişiyle konuşurken gördüğünü açıklamıştır. Konuşulanları duyamamış olmasına rağmen şahısların olayları tasvip eden bir tutum içinde olduklarını gözlemlediğini ve Orhan Eyüboğlu'nun gizlemeye çalıştığı bazı el hareketleriyle öğrenciyi cesaretlendirip, teşvik etmesine şahit olduğunu anlatmıştır. Eminönü Kaymakamlığı memurlarından Mürvet O.'nun, olay günü Eyüboğlu ve yanındakilerin “*bu günlük bu kadar yeter*” diye konuştuklarının bir mühendis tarafından duyulmuş olduğunu kendisine aktardığından da söz etmiştir. Eyüboğlu'nun İnönü'den talimat aldığına dair bilginin Refika Ö. tarafından söylediğine değinen Şemsettin D., bu bilgiyi açıklayacak ve onaylayacak kişinin de Refika Ö. olduğunu sözlerine eklemiştir.¹²²⁵

İstanbul Belediyesi Evrak Müdürü Refika Ö. 25 Mayıs'ta Komisyon tarafından sorguya çekilmiştir. Refika Ö., 1956 yılından beri Orhan Eyüboğlu ile görüşmediğini belirtmiştir. Olayları takip eden günlerin birinde Eyüboğlu'nun dayısının kızı olan Jale S. tarafından öğle yemeğine davet edildiğini ve Jale S.'nin yemek esnasında, Eyüboğlu'nun olaylardan bir gün önce Ankara'ya gidip döndüğünden bahsettiğini açıklamıştır. Bu seyahatin sebebini sorduğu zaman, kadının kocası Elektik İdaresinde Ambar Şefi olan İbrahim S.'nin konuşmaya müdahale ettiğini ve bu sebeple mesele hakkında daha fazla bilgi alamadığını ifade etmiştir. Komisyon, Refika Ö.'ye Şemsettin D.'nin ifadesini de okumuştur. Refika Ö., kendisinin bahsedilen bilgilere sahip olmadığını ve Şemsettin D.'ye böyle bir şeyden bahsetmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Komisyon, başka bir odada bekletilen Şemsettin D.'yi Refika Ö.'yle yüzleştirmiştir. Refika Ö. ifadesinde ısrarcı olurken, Şemsettin D. yanılmış olabileceğinden söz etmiştir.¹²²⁶

Komisyon, Şemsettin D.'nin ifadesi doğrultusunda, 25 Mayıs'ta Eminönü Belediyesi Şube Müdürlüğü Yazı İşleri Kaleminde Memur Mürvet O.'yu sorguya çekmiştir. Mürvet O., şahsen tanınmasına rağmen ismini hatırlayamadığı fakat iş yerini bildiği bir mühendis arkadaşının kendisine anlattıklarından bahsetmiştir. Buna göre;

¹²²⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 18.

¹²²⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 15.

mühendis olduğu belirtilen kişi Mürvet O.'ya, 29 Nisan 1960 günü olaylar meydana geldiği sırada Orhan Eyüboğlu ile arkadaşlarını Soğanağa'da gördüğünden ve bu sırada Eyüboğlu'nun yanındaki şahsa *"bu günlük bu kadar yeter, çok iyi oldu"* dediğinden söz etmiştir.¹²²⁷

Mürvet O.'nun söz ettiği mühendisin İstanbul Belediyesi Fen İşleri Dairesinde Kısmi Mühendisi Yaşar S. olduğu anlaşılmaktadır. 25 Mayıs'ta Komisyona ifade veren Yaşar S., 28 Nisan Perşembe günü işten eve döndüğü esnada, Beyazıt'ın olaylar sebebiyle kordon altına alınmasından ötürü arka sokaklardan geçmek zorunda kaldığını ve Marmara Sineması civarında gösterilerin meydana geldiği yere birkaç metre mesafede, Orhan Eyüboğlu, Orhan K. ve şahsen tanımadığı kısa boylu bir şahsı konuşurken gördüğünü beyan etmiştir. Sayın, kulak misafiri olduğu bu konuşmada, kısa boylu şahsın diğerlerine *"artık bu kadari kâfi siz buralarda gözükmeyin."* dediğini, bu kişinin daha sonra olay yerinde kaldığını ve diğerlerinin Eyüboğlu'nun kullandığı arabaya binip uzaklaştıklarını ifade etmiştir.¹²²⁸

Tahkikat Basın Alt Komisyonu, DP İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi Orhan Eyüboğlu hakkında bilgi sahibi kişilerden ifade aldıktan sonra, bu hususta İstanbul Örfi İdare Kumandanlığıyla irtibata geçmiştir. Komisyon Başkanı Bahadır Dülger imzasıyla Kumandanlığa gönderilen, 25 Mayıs 1960 tarih ve 80 sayılı yazıda; yürütülen tahkikat esnasında, Eyüboğlu'nun 28 Nisan ve onu takip eden günlerde İstanbul'da meydana gelen gösterilere katıldığını ve göstericilere cesaret vererek onları teşvik ve tahrik ettiğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Ali Fedakâr, Şemsettin D., Refika Ö., Mürüvvet O. ve Yaşar S.'ye ait ifadeleri de yazıya ekleyen Komisyon, bu hususta gereğinin yapılmasını istenmiştir.¹²²⁹

3.2.4.3. Tahkikat Komisyonuna Yapılan İhbarların Muhataplarının Sorguları

İstanbul'da meydana gelen olaylar hakkındaki tahkikatta ifadesine başvuru yapılan şahıslardan bir diğeri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1.sınıf öğrencisi Nihal T.'dir. Tezcan, Kenan Ö. adlı şahsın Tahkikat Komisyonu'na yaptığı ihbar sebebiyle

¹²²⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 17.

¹²²⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 16.

¹²²⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 14.

18 Mayıs 1960 günü sorguya alınmıştır.¹²³⁰ Komisyon, Nihal T.'den önce ihbar sahibi Kenan Ö.'nün de ifadesini almıştır. Kenan Ö., ihbarında belirttiği hususları aynen tekrar etmiştir.¹²³¹

Kenan Ö.'den sonra sorguya alınan Nihal T., ifadesinin başında; 28 Nisan Perşembe günü olaylar meydana geldiğinde üniversitede olduğunu, Roma Hukuku dersinin yapılmayacağını söylenmesi üzerine Selim S. ve Yaşar T. adlı arkadaşlarıyla birlikte bahçeye çıktıklarını, diğer öğrencilerin üniversiteden çıkmaları hususundaki telkinlerine uyararak Beyazıt meydanına kadar yürüdüklerini, buradan otobüse binerek eve geldiğini ve babasının izin vermemesi sebebiyle o günden beri evden çıkmadığını ifade etmiştir. Sonrasında Komisyon, Nihal T.'ye Kenan Ö.'nün kendisi aleyhine verdiği ifadeyi okumuştur. Bunun üzerine Nihal T.; Kenan Ö.'yü misafirlığe gittikleri Mehmet adlı şahsın evinde tanıdığını ve ona, daha önceden evlerine gelen yengesinin eniştesi, Çorum'da yüzbaşı olarak görevli bulunan, Muhlis Ö.'den duyduklarını anlattığını belirtmiştir. Kenan Ö.'nün kendisi hakkında söylediklerini kabul etmeyen Nihal T., hadiselere katılmadığı için yaşanan olayların öncesi ve sonrası hakkında bilgisi olmadığını beyan etmiştir.¹²³²

İstanbul'daki öğrenci olayları dolayısıyla hakkında Tahkikat Komisyonuna ihbarda bulunulan ve bu olaylarla ilgili tahkikatta ifadesi alınan şahıslardan diğeri Çapa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü 2. Sınıf öğrencisi Ahmet Hamdi U.'dur. Aslen Denizli'nin Tavas ilçesinin Horasanlı köyünden olan Ahmet U., DP Tavas İlçe Yönetim Kurulu üyesi Ali Ulvi Doğan ve DP Horasanlı Ocak Başkanı İbrahim Oltan'ın yaptıkları ihbar sebebiyle ifadeye alınmıştır.

Ahmet U., 25 Mayıs 1960 tarihinde vermiş olduğu ifadesinde¹²³³; DP iktidarının tutumunu beğendiğini bu sebeple protesto gösterilerine katılmasının mümkün olamayacağını savunmuştur. 28-29 Nisan'da meydana gelen olayları uzaktan gördüğünü ve olaylara iştirak etmediğini söyleyen Ahmet U., gösterilere katılan kalabalığın, istifa ve hürriyet gibi sözler yanı sıra “dağ başını duman almış” marşı ile

¹²³⁰ Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığı, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gönderdiği, 18 Mayıs 1960 tarihli ve 30 sayılı yazıda; Hukuk Fakültesi 1. Sınıf öğrencisi olduğu belirtilen ve açık adresi sunulan Ferhan isimli bayanın 18 Mayıs 1960 günü saat 16.00'da Komisyonda hazır bulundurulmasını, istemiştir. *BCA*, 010.09.22.63.3/ 33.

¹²³¹ Kenan Özkaya'nın ifadesi için bkz. *BCA*, 010.09.22.63.3/ 31-32.

¹²³² *BCA*, 010.09.22.63.3/ 28-30.

¹²³³ *BCA*, 010.09.22.63.3/ 21-22.

güftesi tahrif edilmiş “Osman Paşa” marşını söylediğinden bahsetmiştir. Ayrıca, 30 Nisan gecesine dair bilgiler de veren Ahmet U., o gece kitle şuuruyla hareket ettiklerini, diğer okullar gibi kendi okullarının da tatil edilmesini istediklerinden gençlik marşını söyleyerek okul bahçesinden Fındıkzade’ye kadar yürüyüş yaptıklarını, askeri birliğin müdahalesiyle okula döndürüldüklerini ve ertesi gün okullarının tatil edildiğini beyan etmiştir. Ahmet U., babasına gönderdiği mektuptaki “gösteri” ve “gösteriye katılma” ibareleri üzerinden kendisine yöneltilen soru karşısında, babasının CHP’yi destekleyen cahil biri olması sebebiyle onun hoşuna gideceğini bildiği bu türden sözler kullandığını söylemiş ve olaylara öncülük edenleri bilmediğini açıklamıştır.

Ahmet U.’nun ifadesini alan Tahkikat Basın Alt Komisyonu, İstanbul Örfi İdare Kumandanlığına gönderdiği 25 Mayıs 1960 tarih ve 79 sayılı yazıda; tahkikat neticesinde Ahmet U.’nun son gösterilere katıldığının anlaşıldığını açıklamış ve şahıs hakkında suçlu sıfatıyla takibat yapma yetkisi Örfi İdare adli mercilerinde olduğundan gereğinin yapılmasını istemiştir. Ahmet U.’nun babasına yazdığı 3 Mayıs 1960 tarihli mektup ve komisyona verdiği ifadenin tutanağı yazıya eklenmiştir.¹²³⁴

3.2.4.4. Muhalifliğiyle Bilinen Öğretim Üyelerinin Sorguları

İstanbul’da meydana gelen öğrenci olayları sebebiyle ifadesi alınanlardan bir diğeri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Anayasa Profesörü Hüseyin Naili Kubalı’dır.¹²³⁵ Kubalı, iktidarın kimi uygulamalarına yönelik karşı çıkışları sebebiyle zaman zaman bir takım yaptırımlara maruz kalmıştır. Örneğin; 27 Aralık 1957 tarihinde Meclis İçtüzüğünde yapılan değişikliklerin Anayasaya uygun olmadığını savunması neticesinde 1 Şubat 1958 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınmış ve 5 Nisan 1958’de üniversitedeki görevine iade edilene kadar Bakanlık emrinde kalmıştır.¹²³⁶

¹²³⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 20.

¹²³⁵ Tahkikat Komisyonu Başkanlığının İstanbul Valiliğine gönderdiği 30.4.1960 tarihli ve 54 sayılı yazıda; Hüseyin Naili Kubalı’nın ifadesi alınmak üzere ilk vasıta ile Komisyona getirilmesini istemiştir. BCA, 010.09.25.72.1/ 12.

¹²³⁶ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s.176-177.

Kubalı, çalışmamıza konu olan Meclis tahkikatı kararını, bu kararın uygulanış tarzını ve Meclis Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkilerini belirleyen kanunu da ağır biçimde eleştirmiştir. Yetki Kanununun Meclis'ten geçtiği 27 Nisan 1960 tarihinden bir gün önce, basın mensuplarının ilgili kanun hakkında kendisine yönelttiği soru üzerine uzun bir beyanat¹²³⁷ veren Kubalı, 27 Nisan tarihli gazetelerde yayınlanan bu beyanati sebebiyle, İstanbul'daki öğrenci olayları hakkında yürütülen tahkikat esnasında Basın Alt Komisyonu tarafından sorguya alınmıştır. Bu noktada, Kubalı'nın bahsi geçen beyanati hakkında bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Kubalı, 1924 Anayasasının 22. maddesine ve Anayasa prensiplerine göre Meclis tahkikatı kurumunun, Meclisin hükümeti denetleyebilmesi amacıyla meydana getirilen bir mekanizma olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Meclis İçtüzüğü'nün 169-176. maddeleriyle tanımlanan Meclis tahkikatının, bakanların görevleriyle alakalı sorumlulukları hususunda Meclisi ve adli makamları harekete geçirdiğini ve gerektiği takdirde bakanların Yüce Divana gönderilmesine yol açabildiğini belirtmiştir. Bundan sonra, İçtüzüğü'nün 177. maddesine göre açılan Meclis tahkikatının ise, Meclisin bütün icra ve idare teşkilatı üzerindeki denetleme yetkisinin bir neticesi olarak, kamu hizmetlerinin hakkıyla yerine getirilip getirilmediğinin Meclis tarafından öğrenilmesini amaçladığını ve yalnızca kamu idareleri ve kurumlarıyla alakalı faaliyetleri ve şahısları kapsayabileceğini beyan etmiştir. Kubalı, özel kurumlar ve resmi sığata sahip olmayan şahısların ancak bakanlarla alakalı bir tahkikat sebebiyle Meclis tahkikatına konu edilebileceğini de savunmuştur. Bunlar hakkında Meclis tarafından re'sen ve doğrudan doğruya tahkikat açılmasının; 177. maddenin ruh ve maksadına aykırı olacağı gibi, Anayasanın temel prensiplerinden olan yargı bağımsızlığına ve özel kurumların ve vatandaşların yargı teminatından faydalanma hakkına tecavüz manasına da geleceğini açıklamıştır.

Özel kurum ve şahısların faaliyetlerinin, Cemiyetler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Ceza Kanunu ve Basın Kanunuyla düzenlendiğinden bahseden Kubalı; özel kurum ve şahısların, bu kanunlara aykırı biçimde, meşruiyet sınırları dışına çıkıp çıkmadıklarını tespit etmenin ve gerekli yaptırımları uygulamanın TBMM'ye değil yargı mercilerine ait yetkiler olduğuna değinmiştir. Söz konusu yetkilerin siyasi bir heyet olan TBMM'ye ve hakikatte yalnız iktidar partisi

¹²³⁷ *Ulus*, 27 Nisan 1960, s.1,5.

mensuplarından oluşan komisyonlara devredilmesinin Anayasanın 8, 54 ve 83. maddelerinin “ağır bir ihlali” ve hukuk devleti prensibinin “açık bir inkârı” olacağını söyleyen Kubalı; bu nedenle, TBMM’nin CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini doğrudan doğruya tahkikat konusu yapmasını “hiçbir hukuki esasa dayanmayan bir tasarruf” şeklinde yorumlamıştır.

Kubalı, Meclis tahkikat komisyonlarına, belirli bir zaman için olsa dahi, her çeşit siyasi parti faaliyetini ve her çeşit yayını yasaklama yetkisi verilmesinin de kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve bu husustaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Zira Dâhili Nizamnamenin 173. ve 174. maddelerinin Meclis tahkikatı yapan komisyonlara tanıdığı selâhiyetleri hükümetin bütün tahkik vasıtalarından faydalanma, evrak vesaireye el koyma, şahit celbi ve dinlenmesinden ibarettir. Münhasıran delillerin toplanması temine matuf olan bu usuli selâhiyetler, usuli selâhiyet gibi tahdididir. Hâlbuki siyasi faaliyetlerin ve muayyen neşriyatın men’i, zikrettiğimiz usul, tedbirler arasına girmediği, temel hürriyetleri kısıttığı cihetle, Anayasanın tanıdığı hak ve hürriyetleri muvakkaten tadil veya talikini mümkün kılan örfi idare rejimi dışında yani normal zamanlarda ancak Anayasaya uygun olmak kaydıyla ya bir kanun veya bir kanuna müstenit mahkeme kararı ile kabildir. Bunun hilâfına Meclis Komisyonunun siyasi faaliyetleri ve basın hürriyetlerini tadil eylemesi umumi objektif mahiyette, kanun değerine bir karar vermesi demektir ki, Meclis Dâhili Nizamnamesi Meclis haricindeki müessese ve şahıslara müessir, tanzimi tasarruflar mahiyetinde kararlar almak selâhiyetini bir tahkikat komisyonuna ve hatta Meclis Umumi Heyetine dahi veremez. Bu mahiyetteki kararlar ancak B.M. Meclisi’nin usulü dairesinde yapacağı bir teşrii tasarrufla alınabilir. Fakat siyasi hürriyetleri ve basın hürriyetlerini tadil eden, mahkemelerin istiklalini ve adli teminatı bertaraf eden bir kanun Anayasa’ya ve demokrasi prensiplerine aykırı olmaya mahkûmdur. O halde B.M. Meclisi’nin bizzat haiz olamayacağı bu mahiyetteki bir selâhiyeti Meclis Komisyonlarına tanıyabileceğini tasavvura dahi imkân yoktur. Aksini düşünmek ve yapmak Anayasa’nın 68. ve 70. maddelerinin ağır bir ihlâlidir. Bu sebepten dolayı siyasi parti faaliyetlerinin ve tahkikat mevzuu ile alâkalı neşriyatının men’i hakkındaki komisyon kararı da mutlak butlan ile malûldür.”

Kubalı, “iktidar partisinin bir kuvvet darbesi” şeklinde tanımladığı Meclis tahkikatı kararının ve onun uygulanma şeklinin; mevzuata, hukuk prensiplerine ve Batı demokrasilerinin dayandığı siyasi ahlak kurallarına ayrı olduğunu ve ayrıca, Türk demokrasisini çıkmaza sokup, var olan hukuk ve rejim buhranını ve siyasi huzursuzluğu tehlikeli biçimde arttırdığı iddia etmiştir. Açıklamalarına,

“Böyle bir vaziyeti ihdas ederek demokrasi tarihimizde çok fena bir sahife ekleyenler Türk milletini ve onun mensup olduğu medeniyet ve demokrasi dünyası karşısında büyük bir manevi mesuliyetin yükünü taşıyacaklardır.”

diyerek devam eden Kubalı; şayet Meclis tahkikat komisyonlarına geniş yargısal yetkiler verilmesi için bir kanun çıkarılması düşünülüyorsa, bu kanunun, Anayasaya ve demokrasi prensiplerine aykırı olacağı gibi çıkarılanlarını da ağır bir tarihi sorumluluk altında bırakacağını ifade etmiştir.

Komisyon, 4 Mayıs'ta sorguya aldığı Kubalı'dan, 27 Nisan 1960 tarihli Ulus ve Yeni Gün gazetelerinde yayınlanmış olan beyanatının izahını yapmasını ve yaşanan olaylar hakkında bildiklerini anlatmasını istemiştir. Gazetelerde çıkan beyanatın kendisine ait olduğunu söyleyerek görüşlerinin arkasında duran Kubalı, ne olayların olduğu 28 Nisan tarihinde ne de bir önceki günde Erenköy'deki evinden çıkmadığını söylemiş ve şerefi üzerine yemin ederek öğrenci hareketi hakkında önceden bir bilgiye sahip olmadığını açıklamıştır.¹²³⁸

3.2.5. Ankara'da Meydana Gelen Olaylar Hakkındaki Tahkikat

Tahkikat Komisyonu, 18 Nisan 1960 tarihinde CHP ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı açılmasının ardından 19 Nisan'da Ankara Kızılay Meydanında düzenlenen İsmet İnönü'nün de dâhil olduğu gösteri ile 29 Nisan'da Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde meydana gelen öğrenci olayları hakkında da tahkikat yürütmüştür. 1/C Nolu Alt Komisyon tarafından yürütülen tahkikat esnasında birçok kişinin tanık sıfatıyla sorguya çekildiği anlaşılmaktadır.

3.2.5.1. 19 Nisan'da Kızılay Meydanında Düzenlenen Gösteri Hakkındaki Tahkikat

İlgili tahkikat sebebiyle ifadesi alınan ilk şahıs, Ankara'da inşaat kalfalığı yapan Nazmi Y.'dir. Nazmi Y., 3 Mayıs 1960 tarihli ifadesinde; 20 Nisan 1960 günü, Tuna Pasajında inşaat mühendisliği ve komisyonculuk yapan, Maraşlı Ahmet P. adlı bir tanıdığının yazıhanesine gittiğini, Ahmet P. yerinde olmadığından bitişikteki

¹²³⁸ BCA, 010.09.25.72.1/ 40.

Kahveci Acem namıyla bilinen şahsın yanına uğradığı söylemiş ve bu mekânda şahit oldukları hakkında bilgiler vermiştir¹²³⁹.

Mekânda oturdukları esnada Kahveci Acem'in; İsmet İnönü'nün, 19 Nisan günü Yenişehir'den geçtiği sırada, çok kalabalık bir topluluğunun tezahüratıyla karşılaştığından bahsettiğini, kendisinin de bu şahsı konuşturmak için bazı sorular sorduğunu ve hatta İnönü yaşlı bir insandır iyi ki kabalık arasında ezilmemiş tarzında sözler söylediğini beyan etmiştir. Kahvecinin, her ikisinin de tanıdığı gazeteci Vehbi gibi bazı şahısların İnönü'yü kolundan tutarak kalabalıktan koruduklarına değindiği esnada, Vehbi'nin de buldukları mekâna gelip muhabbete ortak olduğunu ve *“dün saat 5'ten sonra hayatımın en mesut gününü yaşadım. 50-100 bin kişi İnönü'ye muazzam tezahürat yaptı”* dediğini açıklamıştır. Kendisinin, bu kadar kalabalığın nasıl bir tesadüf sonucu bir araya geldiğine yönelik söylemine itiraz eden Vehbi'nin, bunun bir tesadüf değil kendilerinin bir tertibi olduğuna ve İnönü'nün de bu tertipten haberdar edildiğine dair sözler söylediğini belirten Yılmaz; bu kişinin konuşmasının devamında; *“Bunlar esasında hiçbir şey değil, bize emir verildiği gün 65 vilayette birden bu hali meydana getirebiliriz. Her yerde bir anda harekete geçmemizi temin edecek telsizlerimiz dahi bulunmaktadır. Ben fedaiyim”* dediğini ifade etmiştir.¹²⁴⁰

Vehbi adlı kişinin konuşması esnasında yanlarına gelen Sivas Emlak'ın sahibi İhsan'ın söze girerek; *“artık bunlar istifa etsinler, yeni bir kabine kurup derhal dürüst seçime gideceklerine söz versinler, bu işler bu şekilde düzelir, hatta Başvekil değişmeli, Nedim Ökmen'i Başvekil yapmalı”* dediğini; bu sözlere sinirlenen Vehbi'nin ise;

“o ne biçin şey yağma yok bunlar 15 kişi kadar evvela yaptıkları işler sebebiyle intihar etmeli, bunlar ileride istifayı, çekilmeyi, her şeye razı olacaklar ama o zaman kurtulamayacaklar. Biz bu işte muvafık olduğumuz an 65 Vilayette ihtilal başladığı zaman köşk de dâhil her yeri zaptedip başlarına yıkacağız”

tarzında sözler sarf ettiğini beyan eden Yılmaz, kendisinin bu sözlere daha fazla dayanamayıp mekanı terk ettiğini anlatmıştır.¹²⁴¹

¹²³⁹ BCA, 010.09.25.72.1/ 31.

¹²⁴⁰ BCA, 010.09.25.72.1/ 31.

¹²⁴¹ BCA, 010.09.25.72.1/ 31.

Yılmaz'ın ifadesi üzerine harekete geçen Tahkikat Komisyonu, Ankara Emniyet Müdürlüğüne gönderdiği 3 Mayıs 1960 tarih ve 72 sayılı yazıda; ifadesine müracaat edilmesi gereği duyulan, Rüzgarlı Sokak Ulus gazetesi idarehanesi karşısında yazıhanesi olduğu tespit edilen ve gazetecilik yapan Vehbi adlı şahsın en kısa zamanda Komisyona müracaat ettirilmesini istemiştir.¹²⁴²

4 Mayıs 1960 tarihinde ifadesi alınan Demokrat Türkiye Gazetesi sahibi Vehbi Ö.; Yenişehir'de, devlet dairelerinin tatil saatinde, bazı şahıslar tarafından yapılan tezahürat hakkında bilgi sahibi olmadığını ve hiçbir yerde bu konu hakkına bir konuşma yapmadığı söylemiştir. Yasalara aykırı beyanlarla ihtilal ve başka hareketlerle iktidarın CHP'ne geçeceğine dair de bilgisi olmadığını ve bu hususta hiçbir söz söylemediğini vurgulayan Vehbi Ö.; CHP ile hiçbir bağı bulunmadığını, parti adına herhangi bir faaliyete katılıp, fedakârlıkta bulunmasının söz konusu olamayacağını ve kendisine iftira atıldığını ifade etmiştir.¹²⁴³

3.2.5.2. 29 Nisan'da Ankara Üniversitesinde Meydana Gelen Öğrenci Olayları Hakkındaki Tahkikat

Tahkikat Komisyonunun, 29 Nisan'da Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde meydana gelen öğrenci olayları hakkındaki tahkikat esnasında birçok şahsın ifadesine başvurduğundan söz etmiştik. Bu şahısları şu şekilde tasnif etmemiz mümkündür: 1- Tahkikat Komisyonuna ihbarda bulunanlar. 2- Milletvekilleri. 3- Gazeteciler. 4- Öğrenciler.

3.2.5.2.1. Tahkikat Komisyonuna İhbarda Bulunanların Sorguları

Komisyon, 29 Nisan'da Ankara Üniversitesinde meydana gelen olaylarla alakalı tahkikat esnasında, olaylar hakkında Tahkikat Komisyonu üyelerinden Kemal Biberoglu'na 30 Nisan'da bir ihbar mektubu gönderen İskilip eski Jandarma Kumandanı Mehmet S.'yi 3 Mayıs 1960 günü sorguya almıştır.

Halen Uşak Vilayet Jandarma Kumandanlığında Asayiş Şube Müdürü olarak görev yaptığını ve hava değişimi nedeniyle Ankara'daki evinde bulunduğunu söyleyen Mehmet S., hadise günü tesadüfen olay yerinde olduğunu ve şahit olduğu şeyleri

¹²⁴² BCA, 010.09.124.390.3/ 18.

¹²⁴³ BCA, 010.09.23.66.1/ 20.

arkadaşı Kemal Biberoglu'na mektup vasıtasıyla aktarma gereği duyduğunu anlatmıştır. Komisyon, mektubuna ekleyecek bir husus olmadığını söyleyen Mehmet S.'ye, mektupta bahsettiği CHP milletvekillerini Meclis Albümünden teşhis ettirmiştir. CHP milletvekilleri Ferda Güley, Muslihittin Yılmaz Mete, Ahmet Fırat'ı kat'i şekilde tespit eden Mehmet S., bunların öğrencileri tahrik ettiğini ve Melih Kemal Küçüktepepınar'ı da olay yerindeki CHP milletvekillerinden birine benzettiğini belirtmiştir. Dahası, mektubunda geçen “*efendim çocuklar haklı hürriyetlerini istiyorlar bırakılmaları lazım*” sözlerini Ahmet Fırat'ın ve “*bu memleket hürriyetsiz olamaz size yapılan bu kanunsuz muameleleri Meclise götürecez*” sözlerini Muslihittin Yılmaz Mete'nin söylediğini anlatmıştır. Hukuk Fakültesindeki olaylarda dekan Coşkun Üçok, Hukuk Profesörü Faruk Eren ve daha birçok profesörün bahçeye çıkararak öğrencileri uyardıklarına ve onlara yaptıklarının doğru olmadığını söylediklerine değinen Mehmet S., Siyasal Bilgiler Fakültesindeki olaylarda dekan ve profesörlerin, o esnada fakültede olmalarına rağmen, öğrencilere hiçbir müdahalede bulunmadıklarını belirtmiştir.¹²⁴⁴

3.2.5.2.2. Milletvekillerinin Sorguları

Tahkikat Komisyonu, ilgili tahkikat kapsamında CHP Ankara milletvekili Ahmet Üstün ile DP Sakarya milletvekilleri Baha Hun ve Hamdi Başak'ın ifadelerine başvurmuştur.

Ahmet Üstün 30 Nisan'da Komisyona ifade vermiştir. 29 Nisan günü Mecliste bulunduğu esnada milletvekili arkadaşları Ferda Güley ve Ahmet Fırat'ın yanına gelerek “*sen ne biçim Ankara Mebususun, Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinde hadiseler oluyor, ölenlerin bulunduğu da söyleniyor, sen de gel gidelim ve vaziyeti mahallinde bizzat görelim*” demeleri üzerine Muslihittin Yılmaz Mete'yi de alarak arabayla hareket ettiklerini, Sıhhiye'den geçerken polis tarafından durdurulduklarını, milletvekili olduklarını söyleyip polisten izin aldıklarını ve Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) önüne gittiklerini açıklamıştır. Olay mahalline vardıkları zaman Hukuk Fakültesindeki olayların bittiğini, fakülte camlarının kırıldığını ve polislerin bina önünde beklediğini gördüklerinden bahseden Üstün, Siyasal Bilgiler Fakültesinde ise, polis ve askerlerin öğrencileri koridor altına

¹²⁴⁴ BCA, 010.09.124.390.3/ 1-2.

aldıklarını ve sürekli uyardıklarını, öğrencilerden bazılarının içlerinden ölenler olduğundan bahsettiklerini, “yaşasın Türk ordusu” diye bağırarak öğrencilerin, polis olay yerinden gitmesi halinde dağılacaklarını söylediklerini gözlemlediklerini anlatmıştır. Üstün, olay yerinde isimlerini bilmediği iki DP’li milletvekilini hadiseleri sükûnetle seyrederken gördüğünü ve arkadaşı Ferda Güley’in, öğrencilerin arasına girebilmek için milletvekili olduğunu açıklamak zorunda kaldığını anlatmıştır. Güley’in öğrencilere hitaben yalnızca “ *bu hareketinizin manası çok büyük olmakla beraber, Örfî İdareye itaat edin, vazifelilere yardım edin ve dağılın.*” dediğini belirten Üstün, daha sonra arkadaşlarından ayrılıp, fakültenin karşısında oturan bir tanıdığının evine gittiğini ve hadiseleri orada perde arkasından izlediğini söylemiştir. Milletvekili arkadaşlarının olay yerinde hazır bulunan Örfî İdare paşalarıyla konuşmalarının ardından, Meclise geri döndüklerini ve olaylar hakkında önceden hiçbir bilgisinin olmadığını belirtmiştir.¹²⁴⁵

Komisyon, Baha Hun ve Hamdi Başak’ın ifadelerini 4 Mayıs 1960 tarihinde almıştır. Hun ifadesinde¹²⁴⁶, olay günü Başak’la beraber Mülkiye civarındaki evine giderken, CHP milletvekilleriyle dolu olan bir arabanın Sağlık Bakanlığının önündeki trafik polisinin duru ihtarına aldırmayarak Mülkiye’ye doğru saptığını görünce arabasıyla onları takip ettiğini söylemiştir. Kurtuluş’taki polis çevirmesinde durdurulan CHP milletvekillerinin polislerle tartıştıktan sonra yola devam ettiklerini, aynı polis noktasından kendilerinin de geçmek istediği zaman polisin buna izin vermediğini anlatmıştır. Hun, bu esnada polislerle arasında geçen olayı,

“...polis memuru bana aynen şunları söyledi, “Allah belasını versin bu halk partili mebusların, ne emir dinliyor, ne yasak dinliyorlar. Kendileri ile münakaşa etmeme rağmen gaza basıp yürüdüler. Tabanca mı çekseydim, arabalarının numarasını aldım” diye bize söyledi. Avucunun içinde yazılı (50943) plaka numarasını verdi. O halde biz geri dönelim dedim. Ben sizden rica ediyorum, siz de takip edin dedi oradan geçtik.” diyerek aktarmıştır.

Mülkiye binasına gittiklerinde öğrencileri ve öğrencilerin arasında bir Tümgeneralin gördüklerini ve Tümgeneralin öğrencilere efendice dağılımları hususunda telkinde bulunduğunu belirten Hun, CHP Milletvekilleri Ferda Güley, Ahmet Fırat ve Ahmet

¹²⁴⁵ BCA, 010.09.124.390.4/ 42-43.

¹²⁴⁶ BCA, 010.09.124.390.3/ 9-10.

Üstün'ü öğrencilerin arasında gördüğünü anlatmıştır. Ayrıca, Güley'in Tümgenerale hitaben *“Ben de ordudan geldim, halen mebusum, bu çocukların polise itimadı yok, onlar çekilsin”* şeklinde konuştuğunu, Tümgeneralin *“mebus olun ne çıkar, sizden mi emir alacağım ben rica ediyorum hemen dağılsınlar”* diyerek Güley'e karşılık verdiğini ve Güley'in bu esnada öğrencilerin arasına girip çıkarak, onların duyacağı şekilde *“ah zavallılık Hukuk Fakültesinde bir kız talebe yerde yatıyor, bu ne vicdansızlık, bu ne vahşet, hiç mi merhamet yok”* tarzında konuştuğunu açıklamıştır. Mülkiye rozetli bir öğrencinin kendilerinin DP'li olduğunu öğrenince yanlarına gelerek *“bunlar yalan söylüyor, ne yaralı, ne bir şey, üç beş kurulmuş çığırtan yüzünden derslere de giremedik”* şeklinde konuştuğunu belirten Hun, CHP'li Muslihittin Yılmaz Mete'nin sivil polis amirine hitaben *“polisleri çekin, çekmediğiniz takdirde talebeler dağılmaz”* dediğini ve sivil polislerin öğrencilere efendice dağılmaları hususunda uyarılarda bulduklarını anlatmıştır. Hun ifadesinin devamında, yaşananları DP Grubuna haber vermek için olay yerinden ayrıldıklarını ve vaziyeti hemen Baha Aksit'e bildirdiklerini anlatmıştır. Baha Hun'un ardından ifadesi alınan Hamdi Başak, Hun'un anlattığı şeyleri aynen tekrar etmiştir.¹²⁴⁷

3.2.5.2.3. Gazetecilerin Sorguları

Tahkikat Komisyonu, söz konusu tahkikat kapsamında Ankara Telgraf gazetesi sahibi ve yazı işleri müdürü Gazanfer Kunt, Ankara Telgraf gazetesi ortaklarından Fethi Giray ve aynı gazetenin adliye muhabiri Turhan Ada ile Haber gazetesi sahibi Vedat Refioğlu ve aynı gazetenin çalışanlarından Sabri Yalım'ın da ifadesine başvurmuştur.

Gazanfer Kunt, 3 Mayıs'ta verdiği ifadesine, hadiselerin birinci günü öğleden sonra gazete idarehanesindeki odasında hadiselerin nasıl meydana geldiği ya da tertiplendiği hususunda diğer arkadaşlarıyla yaptığı toplantıdan bahsederek başlamıştır. Toplantı esnasında ortaya konan bilgiler şunlardır: Haber gazetesi çalışanlarından Cevat Oktay, olayların tertipli olduğunu hatta CHP Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu ve Avukat Muammer Aksoy'un hadiseye denk gelen gece öğrenci yurtlarını dolaşarak, Hukuk Fakültesi önünde toplanılmak üzere öğrencileri tahrik ettiklerini anlatmıştır. Haber gazetesi sahibi Vedat Refioğlu, Kocaeli Milletvekili

¹²⁴⁷ BCA, 010.09.124.390.3/ 12-13.

Sadettin Yalım'ın oğlunun kendisine, Mülkiye öğrencilerinin “İnek Bayramında” DP milletvekillerine sopalarla saldıracakları ve bir arkadaşının babasına saldırmakla görevlendirildiği bilgisini verdiğini söylemiştir. Kunt'un ortağı Fethi Giray, Hukuk Fakültesindeki olaylar esnasında Turhan Feyzioğlu'nun fakülteden çıkarak öğrencilerin alkışları arasında otomobiline binerek uzaklaştığını aktarmıştır. 29 Nisan 1960 günü saat 15.00-16.00 sularında TBMM postanesinin karşısındaki salonda Vedat Refioğlu ile birlikte bekledikleri esnada yanlarına Turhan Feyzioğlu'nun geldiğini ve TBMM'nin son kararlarının 1700 senesinde alınmış kararlar türünden olduğunu söylediğini açıklayan Kunt, “*siz Anayasa hocasıınız, mevzuları daha selâhiyetli mütalaa ettiniz ve bilmeniz iktiza eder*” şeklinde cevap verdiği Feyzioğlu'nun başka bir şey söylemeden yanlarından ayrılıp gittiğini beyan etmiştir.¹²⁴⁸

3 Mayıs'ta ifade veren Fethi Giray, olayların meydana geldiği gün idarehaneye uğrayan adliye muhabiri Turhan Ada'nın, öğrencilerin o sabah Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde ayaklanma yaptıklarına dair istihbaratı kendisine aktardığını açıklamıştır. Bunun üzerine Ada'yı ayrıntılı bilgi alması için olay mahalline yolladığını belirten Giray, Ada'nın olayların büyüklüğünü haber vermesi üzerine, gazeteye ait araçla olay mahalline gittiğinden ve Mülkiyenin yanındaki yol üzerinde durarak olayları gözlemlediğinden söz etmiştir. Mülkiyenin avlusunda bulunan üstü siyah altı sarı renkli otomobilin içerisindeki şahısların gösteri yapan öğrenciler tarafından alkışlandığını görmesine rağmen aracın hızlı bir şekilde hareket etmesi nedeniyle şahısları tespit edemediğine değinen Giray, öğrenci topluluğunun içine girerek otomobildeki şahısların kim olduğunu sorduğunda Turhan Feyzioğlu cevabını aldığını ve olay yerinde görevli bulunan Ankara Emniyet Müdür Muavinlerinden İsmail Kuntay'ın da kendisine Feyzioğlu'nun ismini verdiğini açıklamıştır. Bu sırada, Hukuk Fakültesi profesörlerinden Tahsin Bekir Balta'nın kendisine yapılan tezahürat eşliğinde Fakülte bahçesinden Mülkiye istikametine doğru yürüdüğüne ve profesörün, peşine takılan yüze yakın öğrencinin ve Fakülte bahçesindeki diğer öğrencilerin tezahüratına el ve başı ile karşılık verdiğine değinen Giray, olay mahallinde kaldığı süre zarfında Hukuk Fakültesinde meydana gelen

¹²⁴⁸ BCA, 010.09.124.390.4/ 44-45.

olayın da kontrol altına alınmış olması sebebiyle gazete idarehanesine geri döndüğünü ifade etmiştir.¹²⁴⁹

4 Mayıs'ta ifade veren Vedat Refioğlu¹²⁵⁰, meydana gelen hadiselerden çok önce, gazetesinde çalışan Kocaeli Milletvekili Sadettin Yalım'ın oğlu Sabri Yalım'ın kendisine, Mülkiye Mektebinin "İnek Bayramı"nda mevcut Hükümete karşı bir hareket olacağından söz ettiğini anlatmıştır. Hadiseleri haber alır almaz, gazetenin diğer sahiplerinden Yılmaz Çetiner'le birlikte saat 12 sularında Cebeci'ye doğru hareket ettiklerini ve önce, etrafında kalabalığın ve askeri önlemlerin yoğun olduğu Askeri Tıbbiye Mektebine gittiklerini söyleyen Refioğlu, 30-40 kadar Askeri Tıbbiye öğrencisi ve 20-25 kadar sivil öğrencinin okul önünde toplanarak, pencereden sarkan öğrencileri gösterilere teşvik ettiğini ve kendilerine katılmayanlara "alçaklar, yeşilciler, camide namaz kılmaktan başka bir iş yapmazsınız, avratsınız, mektebin şerefi yok mu" gibi sözlerle hitap ettiklerini aktarmıştır. Cankurtaranların yaralıları taşıdığı bu anlarda öğrencilerin, "Türk olan bizimle gelsin" parolası altında önce Tıp Fakültesine oradan da şehre doğru yürüyüşe geçtiklerini anlatan Refioğlu; yakasında Tıbbiye rozeti bulunan ve olayları teşvik eden bir öğrenci ile hastane personeli olduğunu düşündüğü bir genç kız arasında yaşanan hadiseyi komisyona şu şekilde aktarmıştır:

"Genç kız Tıbbiyeli talebeye hitap ederek yalvarıyor bu yaptığımız çılgınlıktır elinizde hiçbir kuvvet yoktur, sapır sapır vuruyorlar dedi. Yakasında tıbbiye rozeti bulunan ve benim ve arkadaşım Yılmaz'ın kolaylıkla teşhis edebileceğimiz gencin mukabelesi aynen şöyle oldu, Aldığımız talimat gibi hareket ederek karşularına büyük kütle ile çıkarsak bu alçaklar hepimizi birden vuramazlar. Gidelim üç tane Demokrat Mebusu, Üç tane Polis vuralım. Demokrat Parti merkezini basalım bunları devirmek için kâfidir, dedi."

Yarıya indirilmiş Türk Bayrağı önünde ölen arkadaşlarının ruhu için saygı duruşu yapan göstericilerin şehre doğru yürüyüş yapma emaresi göstermemeleri üzerine, yaralıların cankurtaran vasıtasıyla hastaneye götürülmesinin sakıncalı olduğunu ilgililere bildirmek için olay yerinden ayrıldıklarına değinen Refioğlu, Hukuk Fakültesi önüne vardıklarında, kolluk güçlerinin oradaki duruma hâkim olduğunu gördüklerini bildirmiştir.

¹²⁴⁹ BCA, 010.09.124.390.4/ 45-47.

¹²⁵⁰ BCA, 010.09.124.390.4/ 29-31.

Sabri Yalım, 4 Mayıs tarihli ifadesinde¹²⁵¹, Siyasal Bilgiler Fakültesinde meydana gelen son olaylardan önce, Yenişehir’de İş Bankası ile Kızılay arasında saat 17-18 sularında İsmet İnönü’nün katılmış olduğu toplantıdan iki gün sonra, Mülkiyeli birkaç arkadaşına rastladığını ve aralarında geçen konuşmalar esnasında arkadaşlarının, İnönü’nün o akşam yine Kızılay’da yürüyüşe çıkacağından ve bu sefer kendisine Mülkiyelilerin de iştirak edeceğinden bahsettiklerini fakat bundan öte bir bilgi paylaşmadıklarını anlatmıştır. Yalım, ismini hatırlayamadığı Mülkiyelilerden birinin kendisine; “*biz demokrat Partili Mebusları aramızda paylaştık senin baban da bana düştü*” demiş olmasına rağmen, konuşulanları bir şaka olarak değerlendirdiğini ve akşamüstü yapılacağı söylenen gösterinin doğruluğunu araştırmak amacıyla bir bahane bulup arkadaşlarının yanından ayrılarak Siyasal Bilgiler Fakültesine gittiğini söylemiştir. Fakülte bahçesinde bazı öğrenci gruplarının bulunduğunu ve bu öğrencilerinin bazılarının 30 cm uzunluğunda ve 1,5 cm kalınlığındaki sopaları kırdıklarını gördüğünden söz eden Yalım; öğrencilerin şüpheli bir hareketine rastlamamış olmasına rağmen, Mülkiyeli arkadaşlarıyla arasında geçen konuşmayı ve Mülkiye Mektebinde gördüğü vaziyeti gazetenin istihbarat şefi Kenan Harun’a bildirdiği anlatmıştır. Bunun üzerine gazete sahibi Vedat Refioğlu’nun davetiyle gazete idarehanesine gittiğini ve Refioğlu’nun, öğrenciler arasına girerek vuku bulan olaylar hakkında bilgi toplamasını kendisinden istediğini açıklayan Yalım; aslen gazetecilik mesleğini öğrenmek adına ve staj mahiyetinde yürüttüğü faaliyetlerin ötesine geçecek cesareti kendinde bulamaması ve Fen Fakültesinde devam ettiği öğrencilik hayatına ağırlık vermek istemesi nedeniyle, Haber gazetesiyle olan bağını tamamen kestiğini izah etmiştir.

4 Mayıs’ta ifade verenlerden bir diğeri olan Turhan Ada ise, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde başlayan olayları Zafer gazetesi adliye muhabiri Zeki Aslan’dan haber aldığını ve Aslan’la birlikte Ankara Telgraf gazetesine ait otomobille Hukuk Fakültesi önüne kadar gittiklerini anlatmıştır. Öğrenci kalabalığını gördükten sonra hadiselerin basit bir düzeyde olmadığını anlayarak bu durumu ve öğrencilerin İsmet İnönü ve Hürriyet lehine slogan atıp, Başbakanı istifaya davet etmelerini gazete sahiplerinden Fethi Giray’a telefonla haber verdiğini ve olayları takip etmek için Giray’dan izin aldığını açıklamıştır. Gazete ile olan konuşması

¹²⁵¹ BCA, 010.09.124.390.4/ 31-33.

bittiği esnada olay mahalline Korgeneral Namık Arguç'un geldiğini ve öğrencilere gayet yumuşak bir dille yapılan eylemlerin sonlandırılması hususunda telkinde bulunan Arguç'un protestolara maruz kaldığını anlatan Ada, daha sonra olay yerine gelen Hukuk Fakültesi Dekanı Coşkun Uçok'un, öğrencilerin asker ve kolluk güçleri tarafından Fakülte binasına doldurulmasının yanlış olduğunu Arguç'a izah ederek, öğrencilerin dışarıya salıvermeleri durumunda olayların sonlanacağına dair teminat verdiğini ve öğrenciler Fakülteden salıverildikten sonra Hukuk Fakültesindeki olayların sona erdiğini belirtmiştir.¹²⁵²

3.2.5.2.4. Öğrencilerin Sorguları

Tahkikat Komisyonu, ilgili tahkikat kapsamında Ankara Milli Türk Talebe Birliği 2. Başkanı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi Beşir H.'yi 30 Nisan'da sorguya çekmiştir. Beşir H.'ye CHP milletvekillerinin olaylardaki rolleriyle ilgili sorular yöneltildiği anlaşılmaktadır. Olaylar esnasında Ferda Güley'i gördüğünü, Güley'in öğrencilere hitaben "*bir CHP'li mebusun buraya gelmesi ve dağılın demesi bir mana ifade ediyorsa dağılın*" dediğini duyduğunu, olaylardan önce Muammer Aksoy ile Turhan Feyzioğlu'nun öğrenci yurtlarını gezdiğine yönelik bir bilgisinin olmadığını açıklamıştır. Olayların kimler tarafından tertip edildiği ve CHP milletvekili Suphi Baykam'ın olaylardan önce yurda gelip gelmediğini de bilmediğini belirten Beşir H., Baykam'ın gençlik teşkilatları ile ilgilendiğini duyduğundan söz etmiştir. Komisyonun Beşir H.'ye 19 Nisan'da Kızılay'da meydana gelen olay hakkında da sorular sorulduğu anlaşılmaktadır. Bu olayın kimler tarafından tertiplendiğini bilmediğini söyleyen Beşir H., olaydan önce İnönü'nün saat 15.30'da Yenişehir'den CHP Genel Merkezine yürüyeceğine dair haberlerin yayıldığını anlatmış ve fakültelerinde CHP teşkilatı içinde aktif görev alanların bulunduğunu fakat isimleri bilmediği belirterek ifadesine son vermiştir.¹²⁵³

Tahkikat Komisyonu, Ankara Üniversitesinde meydana gelen öğrenci olayları hakkında aldığı ifadeleri ve Mehbet S.'ye ait ihbar mektubunu 4 Mayıs 1960 tarih ve 85 sayılı yazıyla, Ankara Örfi İdare Kumandanlığına iletmiştir.¹²⁵⁴ Çünkü İçişleri Bakanlığı ilgili olaylar sebebiyle bir tebliğ yayımlamış ve 1 Mayıs tarihli gazetelere

¹²⁵² BCA, 010.09.124.390.4/ 33-36.

¹²⁵³ BCA, 010.09.124.390.3/ 15-16.

¹²⁵⁴ BCA, 010.09.124.390.4/ 37.

yansıyan bu tebliğde CHP milletvekilleri Ferda Güley, Ahmet Fırat, Ahmet Üstün, Melih Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz Mete ve Turhan Feyzioğlu'nun öğrencileri kanunsuz fiil ve hareketlere teşvik ettiğinin tespit edildiğini açıklamıştır.¹²⁵⁵ Bunun üzerine harekete geçen Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlık müsteşarının telefonla Örfi İdare Kumandanlığına verdiği emirle, olaylarda ismi geçen milletvekillerinin bu olaylarla alaka ve münasebetlerinin tespit edilmesini istemiştir.¹²⁵⁶ Ankara Örfi İdare Kumandanlığı da Ankara Emniyet Müdürlüğü ve Ankara Garnizon Kumandanlığına yazdığı yazılarla, olayın soruşturulmasını talep etmiştir.¹²⁵⁷ Bunun üzerine hadiseler esnasında olay mahallinde vazifeli bulunan emniyet görevlileri ve askerlerin ifadeleri alınmış¹²⁵⁸ ve bu ifadeler Tahkikat Komisyonundan gönderilen evrakla birlikte, 5 Mayıs 1960 tarihinde Ankara Örfi İdare Kumandanlığı tarafından 1 Nolu Örfi İdare Mahkemesi İdare Amirliğine intikal ettirilmiştir.¹²⁵⁹ 5 Mayıs'ta "*Tahkikat Hâkimi Üsteğmen F. Bahçekapılı*" imzasıyla hazırlanan mütalaanın¹²⁶⁰ son kısmına "*gerek ihbar ve gerekse evrak münderecatına göre adli takibat yönünden ve mesuliyet tevcihi bakımından üzerinde durulacak bir nokta müşahade edilmedi*" kaydı düşünülmüştür.¹²⁶¹

3.3. CHP'nin Faaliyetleri Hakkındaki Tahkikatı Yürüten 1 Nolu Tahkikat Alt Komisyonunun Hazırladığı Rapor

Çalışmamıza konu olan "*CHP İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikati*", iki başlı bir tahkikattır. Tahkikatın CHP ile alakalı olan kısmı, Tahkikat Komisyonu içinde yapılan görev taksimi neticesinde 1 Nolu Alt Komisyon tarafından, basın ile alakalı kısmı ise, 2 Nolu Alt Komisyon tarafından yürütülmüştür.

Tahkikat Komisyonunun mazbata muharrirliği yani raportörlük görevi, Komisyon üyelerinden Nusret Kirişcioğlu'na verilmiştir. Bununla birlikte, 1 ve 2 Nolu Alt Komisyonların raporlarını hazırlama görevlerinin, her iki komisyonun başkanlarına verildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 1 Nolu Komisyonun raporunun, komisyon

¹²⁵⁵ *Zafer*, 1 Mayıs 1960, s.1.

¹²⁵⁶ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 13.

¹²⁵⁷ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 17.

¹²⁵⁸ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 16, 19-24.

¹²⁵⁹ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 12.

¹²⁶⁰ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 3-5.

¹²⁶¹ *BCA*, 010.09.124.390.4/ 5.

başkanı Nusret Kirişcioğlu; 2 Nolu Komisyonun raporunun, komisyon başkanı Bahadır Dülger tarafından hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Kirişcioğlu, 2 Mayıs 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısında Tahkikat Komisyonunun faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verirken, o gün itibariyle tahkikat bir yandan devam ederken kendisinin de raporunu hazırlamaya başladığından söz etmiştir. Lakin bu açıklama, Kirişcioğlu'nun ilgili raporu yıllar sonra (birazdan bahsedeceğimiz) müstakil bir kitap içerisinde yayımladığı esnada raporu tanıtırken kullandığı ifadelerle çelişki halindedir. Zira söz konusu eserde Kirişcioğlu, raporunu 10 Mayıs tarihinde evinde yazmaya başladığını, Komisyon üyelerinin toplanan delilleri kendisine gönderdiğini ve kendisinin bu delilleri peyderpey değerlendirip, raporunu yazdığını açıklamıştır.

Kirişcioğlu, yukarıda bahsettiğimiz eserde rapor hakkında daha başka bilgilere de yer vermiştir. Şöyle ki; raporu 25 Mayıs günü sabaha karşı tamamladığını, aynı gün müsveddeleri alıp Meclise gittiğini ve CHP ile alakalı raporun bittiğini Başbakan Menderes'e ve karşılaştığı diğer Komisyon üyelerine söylediğini anlatan Kirişcioğlu; bunun üzerine Menderes'in aynı gün Eskişehir'de Meclis tahkikatının bittiğini ilan ettiğini açıklamıştır. Oysaki Meclis tahkikatı henüz sona ermemiştir. Çünkü tahkikatın basınla ilgili kısmı o esnada devam etmektedir ve tahkikatı yürüten 2 Nolu Alt Komisyon henüz bir rapor meydana getiremeden 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi meydana gelmiştir.

Kirişcioğlu tarafından hazırlanan rapor¹²⁶² 297 sayfadan ibarettir ve el yazısıyla Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Raporun, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında ele geçirildiği ve Latin harflerine çevrilerek Yassıada Mahkemesi Başkanlığına iletildiği anlaşılmaktadır. 179 daktilo sayfasından oluşan bu nüsha¹²⁶³, önemsiz sayılabilecek çeviri hataları haricinde raporun aslıyla bire bir uyuşmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere; ilgi rapor, Nusret Kirişcioğlu tarafından 1973 yılında kaleme alınan “*12 Mart: İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporum*” adlı eserde, eserin ikinci bölümü olarak yayımlanmıştır. Kirişcioğlu bahsi geçen eserde rapor hakkında kısaca bilgi verirken, Yassıada duruşmaları esnasında raporun

¹²⁶² BCA, 010.09.4.12.1.

¹²⁶³ BCA, 010.09.4.11.2.

okutulmayacağını tahmin ettiğinden, kardeşinden raporun bir suretini mahkeme dosyasından çıkartıp yayımlatmasını rica ettiğini ve henüz mahkeme kararları açıklanmadan kardeşinin bu raporu iki gazetede birden tefrika halinde yayımlatmayı başardığını açıklamıştır. Ayrıca, Yassıda duruşmaları esnasında raporun okunması için defalarca ısrar etmesine rağmen, mahkeme başkanı Salim Başol'un raporun muhteviyatının açıklanmasına razı olmadığını ve rapor incelendiği zaman Başol'un bu tavrının derhal anlaşılacağını ifade etmiştir.

Bahsi geçen rapor, bu zamana kadar her hangi bir akademik ya da özel çalışmada ayrıntısıyla incelenmemiştir. Bize göre bunun yegâne sebebi, raporda bahsedilen hususların altını dolduracak bilgilerin elde edilememiş olmasıdır. Çalışmamızda, CHP'nin faaliyetleri hakkında yürütülen tahkikat esnasında elde edilen bilgiler ortaya konulmaya çalışıldığından, konunun bütünlüğünü sağlamak amacıyla raporun ayrıntılı sayılabilecek bir analizini yapmayı uygun gördük. Bu bağlamda, söz konusu analizi raporun orijinal halinden Latin harflerine çevrilen nüshası üzerinden yaptık. Kirişcioğlu'nun sonradan yayımladığı metinde manaya etki etmese dahi bir takım eklemeler (bilgi dipnotları ve raporun aslında yer verilmeyen şahıs ve kurum isimleri gibi) yaptığını tespit ettiğimizden bu yola başvurduk.

Raporun analizine geçmeden önce bahsetmemiz gereken birkaç husus daha vardır. İlk olarak; raporun yazımı esnasında çalışmamız sürecinde ortaya koyduğumuz bilgiler haricinde bilhassa CHP lideri İnönü başta olmak üzere, Başbakan Menderes ve bazı iktidar ve muhalefet mensuplarının muhtelif zaman ve ortamlarda yaptıkları konuşmaların kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, basın organlarında yer alan yazı ve haberlerden ve çeşitli kanun metinlerinden de istifade edildiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak; raporda birçok mevzudan bahsedilmesine rağmen, bu mevzuların başlıklandırılması noktasında sistematik bir yol izlenmemiştir. Bu nedenle biz, ilgili raporu, daha anlaşılır kılmak amacıyla, (raporda belirtilen başlıklara sadık kalarak) dokuz başlık ve bunlara ait alt başlıklar altında analiz etme gereği duyduk. Başlıklarımız şunlardır: 1- Ortam ve Şartlar, 2- CHP Zihniyeti, 3- CHP'nin Muhalefet Usulleri, 4- Vahim Gelişmeler, 5- Tahriklerin Fikri Hazırlığı, 6- İhtilal Şartları, 7- Vahim Neticeler, 8- CHP Liderine Düşen Vazife, 9- Tedbirler.

Raporda, tahkikata konu olan siyasi hadiseleri tam manasıyla anlamak için her şeyden önce; CHP muhalefetinin hangi ortam ve şartlar içinde mücadele yürüttüğünün, bu mücadeleye hâkim olan ruh hali ve zihniyetinin, CHP'nin izlediği muhalefet usullerinin nelerden ibaret olduğunun ve bu usullerin 10 senelik süre zarfında nasıl bir seyir aldığına incelenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹²⁶⁴

3.3.1. Ortam ve Şartlar

CHP muhalefetinin dünyada eşine rastlanmayacak ortam ve şartlar içinde yürütüldüğü belirtilerek, bu ortam ve şartları; “*Hadiselere bağlı olan şartlar*”, “*İnönü'nün şahsına bağlı olan şartlar*” ve “*DP'nin tutumuyla alakalı olan şartlar*” çerçevesinde üç ayrı bölüm halinde değerlendirmenin mümkün ve girift hadiseleri aydınlığa kavuşturmak açısından da gerekli olduğuna değinilmiştir.¹²⁶⁵

3.3.1.1. Hadiselere Bağlı Olan Şartlar

Raporda, bizzat CHP'nin idare ettiği 1950 seçimleri sonucunda yaşanan iktidar değişikliğinin, CHP liderlerinin hiç de hazır bulunmadığı bir anda ve aniden meydana geldiğinden bahsedilmiş ve bu durumun CHP'nin muhalefet usullerine etki eden başlıca faktör olduğu ifade edilmiştir. CHP idarecilerinin 1950 seçimine denk gelen hareket ve beyanlarının ve seçim neticesine karşı takındıkları tutumun bu iddiayı desteklediğinden söz edilen raporda, bahsedilen hareket, beyan ve tutumlar; “*1950 seçimlerinden beş gün evvel*”, “*Milleti itham*”, “*5545 sayılı kanun*”, “*CHP ve demokrasi*” başlıkları altında analiz edilmiştir.¹²⁶⁶

3.3.1.1.1. 1950 Seçimlerinden Beş Gün Evvel

Raporun bu kısmına, “*İsmet İnönü'nün 9 Mayıs 1950 tarihinde İstanbul'da Reiscumhur olarak yaptığı son seçim konuşması dikkati çeken işaretleri ihtiva etmektedir: İşte bu konuşmadan birkaç cümle;*” diyerek başlanmış ve devamında, CHP liderinin ilgili tarihte İstanbul Taksim Meydanında yaptığı seçim söyleviden alınan pasajlar; “*Anayasaya aykırı kanun olmaz*”, “*Teşrii Masuniyet*

¹²⁶⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 2.

¹²⁶⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 2.

¹²⁶⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 2-7.

*Antidemokratiktir”, “Masum Üniversite talebeleri”, “Basına birçok noktalarda kayıtlar” ve “Yıkıcı usuller” başlıkları altında sınıflandırılarak rapora eklenmiştir.*¹²⁶⁷

İktidarı kesinlikle kaybetmeyeceklerine inanan CHP idarecilerinin İsmet Paşa’yı ikna etmeleri neticesinde, Paşa’nın, ilgili söylevinde milletvekili dokunulmazlığının kaldırılacağını, üniversite muhtariyeti aleyhinde tedbirler alınacağını, basına yeni şartlar getirileceğini ve muhalefete karşı kanuni yaptırımlar uygulanacağını açıkça söylemekten çekinmediği vurgulanan raporda; İnönü’nün, getirilecek tedbirlerin Anayasaya aykırı olacağına dair ortaya atılması muhtemel iddiaları dahi düşünerek, TBMM’nin kabul edeceği her kanunun Anayasaya uygun olacağını onaylamak lüzumunu da hissettiğinden bahsedilmiş ve iktidardayken savunduğu bu esaslara muhalefetteyken karşı çıkan İsmet Paşa’nın kendisiyle açıkça çeliştiği ifade edilmiştir.¹²⁶⁸

3.3.1.1.2. Milleti İtham

Başta İsmet İnönü olmak üzere CHP idarecilerinin, bizzat idare ettikleri 1950 seçiminin sonuçlarına karşı gösterdikleri ve 10 sene boyunca devam ettirdikleri şiddetli tepkiyi, 1950 senesinde milletin eline geçen “mesut fırsatın” CHP liderlerinin yanlış hesabından ileri geldiğinin kanıtı olarak değerlendiren raporda; bu değerlendirme, İnönü’nün 27 Mayıs 1950 tarihinde CHP Divan toplantısında yaptığı konuşmaya dayandırılmıştır.¹²⁶⁹

Bu konuşma çerçevesinde İnönü’nün, CHP’nin iktidarı kaybetmesini; islahat ve inkılap hareketlerine duyulan tepkiye, ilerici bir teşekkül olan CHP karşısındaki gerici güçlerin açık ve gizli faaliyetlerine ve değişmez zannedilen bir iktidarı değiştirmeye yönelik isteğe bağladığından söz edilmiştir. İnönü’nün, iktidarı kaybetme nedenlerini kendi nefsinde ve geçmiş icraatlarının millet tarafından onaylanmamasında aramak varken, Türk milletini inkılap düşmanlığıyla, gerici kuvvetlerin kölesi olmakla ve bir heves uğruna hareket etmekle itham etmeyi seçtiğine vurgu yapılmıştır. Raporda, İnönü’nün tavrı, *“bu zihniyetin bizi bugünkü neticelere getireceğini beklemek lazımdı. Çünkü bu sözleriyle İnönü yeniden iktidara*

¹²⁶⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 2-4.

¹²⁶⁸ BCA, 010.09.4.11.2 /4-5.

¹²⁶⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 5.

geldiği takdirde demokrasiyi gömeceği çukuru daha muhalefetin başında kazmış oluyordu” ifadesiyle eleştirilmiştir.¹²⁷⁰

3.3.1.1.3. 5545 Sayılı Kanun

Raporda, gizli oy, açık tasnif ve adli teminat prensipleri dâhilinde hileli bir seçime asla imkân bırakmayan ilgili Kanunun çıkarılmış olması, CHP liderlerinin 1950 seçimini mutlaka kazanacaklarına dair inançlarına ve gerek milletin gerekse DP'nin 1946 seçimlerine verdiği tepkiye bağlanmıştır. 1946 seçiminde hile yapıldığını bile bile cumhurbaşkanlığı, bakanlık ve milletvekili görevlerini kabul edenlerin, seçimi kazanacaklarına bu denli emin olmasalar, kendilerini tekrar hile yapmaktan alıkoyacak ilgili Kanunun kabulüne onay vermeyecekleri iddia edilmiş ve CHP'lilerin “1946'da hata ettikse düzelttik” diyerek sorumluluktan kaçmalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir.¹²⁷¹

3.3.1.1.4. CHP ve Demokrasi

Raporun bu kısmında, “*hadiselere bağlı olan şartlar*” başlığı altında yapılan değerlendirmelerin, hareket ve sözleriyle vahim olaylara sebebiyet veren CHP idarecilerinin asıl şikâyetlerinin DP'nin icraat, kanun, karar ve tedbirlerinden değil de kendilerine oy vermeyen milletten kaynaklandığını izah etmek için yapıldığına değinilmiştir. CHP liderlerinin, sadece kendilerini iktidara getiren veya iktidarda tutan rejimi “Demokrasi” diye tanımlayıp, iktidarda olmadıkları her dönemi, millet iradesi ve dürüst seçimlerle tecelli etmiş olsa dahi, antidemokratik saydıklarından bahsedilmiştir. Ayrıca, Türk milletinin çektiği ve çekmekte olduğu tüm sıkıntıların da CHP'nin benimsediği bu demokrasi anlayışından kaynaklandığı iddia edilmiştir.¹²⁷²

3.3.1.2. İnönü'nün Şahsına Bağlı Olan Şartlar

Raporda, İnönü'nün şahsına bağlı şartların, CHP'nin muhalefet usullerini şekillendiren baş faktörlerden olduğundan söz edilmiş ve bu husus, “*İnönü'nün eski*

¹²⁷⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 5-6.

¹²⁷¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 6-7.

¹²⁷² BCA, 010.09.4.11.2/ 7.

hizmetlerinin istismarı” ve “Atatürk-İnönü-CHP münasebetlerinin istismarı” başlıkları altında değerlendirilmiştir.¹²⁷³

3.3.1.2.1. İnönü’nün Eski Hizmetlerinin İstismarı

CHP’nin düzeni ve asayişini bozan faaliyetleri esnasında; Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’nın geçmiş hizmetlerinin, bir kalkan, hafifletici bir unsur ve mazeretmiş gibi kullanıldığına ve CHP’lilerin, başları sıkıştığı her an, İnönü’yü “Milli kahraman” veya “Ak saçlı kahraman” gibi sıfatlarla takdim edip, onun eski hizmetlerini istismar ettiklerine değinilmiştir. Raporda, CHP mensuplarının bu tavrına iki noktadan itiraz edilmiştir.¹²⁷⁴

Karşı çıkılan ilk husus; vatan için yapılan hizmetlerden menfaat ya da ayrıcalık umulmasıdır. Vatana ve millete karşı ödenmiş bir borç sayılan vatan vazifesinin, insanlara şeref ve itibar kazandırmakla beraber, bir kimseyi vatandan ve millettan alacaklı hale getiremeyeceğine ve kimseye memlekete kötülük yapıp, kanunlardan muaf olma imtiyazını sağlayamayacağına vurgu yapılmıştır.¹²⁷⁵

Karşı çıkılan ikinci husus ise, Kurtuluş Savaşı, Batı Cephesi Savaşları ve Lozan Barış Antlaşmasındaki başarıların yalnız İsmet İnönü’ye mal edilip, İnönü’nün “*abartılan hizmetlerinin*” propaganda vasıtası olarak kullanılmasıdır. Raporda, vatan uğruna hiçbir karşılık beklemez kan döküp can verenlerin yazdığı bir destan olan Milli Mücadelenin, Atatürk’ün her fırsatta dile getirdiği üzere, Türk Milletinin top yekûn bir zaferi olduğu dile getirilmiştir. İnönü ve diğer CHP idarecileri tarafından adeta bir düşmanmış gibi görülen DP’lilerin de bu Mücadeleye katılmış insanlar ya da onların evlatları olduğundan söz edilmiştir. Ayrıca, İsmet Paşa’nın Milli Mücadeledeki rolünün CHP propagandalarında kullanıldığı ölçüde olmadığına değinilmiştir. Refet Paşa, Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa’nın Milli Mücadeleye katıldıkları evrede, İsmet İnönü’nün henüz İstanbul’da bulunup, Miralay sıfatıyla Padişah emrinde çalışmakta olduğundan bahsedilmiştir. İnönü’nün, ilerleyen süreçte İstiklal Mücadelesinin önder şahıslarına karşı tutumu; “*İstiklal Mücadelesi denince Rahmetli Atatürk’ten sonra ilk akla gelen biri de Mareşal Fevzi*

¹²⁷³ BCA, 010.09.4.11.2/ 7.

¹²⁷⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 7.

¹²⁷⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 7-8.

Çakmak'tır. Hâlbuki İsmet İnönü'nün bu kahraman askere karşı yaptıkları, rahmetli Atatürk'e yaptıklarından pek de farklı olmamıştır” ifadesiyle eleştiri konusu edilmiştir. Raporda, İsmet İnönü'nün, I. ve II. İnönü Zaferlerinin ve Lozan Antlaşmasının yıl dönümlerinde yaptığı konuşmalarda, Atatürk'ün ismini dahi anmadığından ve bu başarıların da CHP'liler tarafından yalnız İnönü'ye mal edildiğinden bahsedilmiştir. I. İnönü Savaşında muhabere yönünden yaşanan aksaklıkların, Kemalettin Sami ve Cemil Cahit Paşaların II. İnönü Savaşındaki rollerinin ve Atatürk'ün her iki savaştaki payının, alınan neticelere etkisini en iyi bilmesi gereken şahsın İnönü olduğuna değinilmiştir. Ayrıca, Lozan Antlaşmasının, İstiklal Mücadelesinden ve Atatürk'ten bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğine de vurgu yapılmıştır.¹²⁷⁶

3.3.1.2.2. Atatürk-İnönü-CHP Münasebetlerinin İstismarı

Raporda, CHP'nin, 10 seneden beri yürüttüğü Türk gençliğini tahrik edici ve yıkıcı faaliyetlerin, kamuoyundaki olumsuz tepkilerini hafifletmek amacıyla Atatürk-İnönü ve Atatürk-CHP ilişkilerini istismar ettiği savunulmuştur. Atatürk tarafından Başbakanlıktan el çektirilen ve Cumhurbaşkanı seçildiği tarihe kadar 14 ay müddetince sadece Malatya milletvekili olarak kalan İnönü'nün, bu sebeplerden dolayı, tarihte örneğine rastlanmayan kin ve ihtirasla Atatürk'ün hatırasına karşı “çirkin” bir mücadeleye giriştiği ifade edilmiştir. İnönü tarafından, Cumhurbaşkanı olduğu 12 sene boyunca en şiddetli şekilde devam ettirilen bu mücadelenin, Atatürk'ü gerçekten sevenlerin İnönü'yü sevmelerine imkân bırakmayacak bir hal aldığı iddia edilmiştir.¹²⁷⁷

Raporda, bu iddiayı desteklemek adına sunulan örnekler şunlardır. 1- İnönü'nün 26 Aralık 1938 tarihli CHP Büyük Kurultayında Değişmez Genel Başkan seçilmesi. 2- Atatürk'e yakınlığıyla bilinen simaların CHP'den tasfiye edilmesi. 3- Atatürk'ün resimlerinin resmi dairelerden indirilip yerlerine Milli Şef İnönü'nün resimlerinin asılması. 4- Atatürk'ün resmini taşıyan para ve pulların sistemli bir şekilde değiştirilmesi. 5- CHP'nin resmi yayın organı olan Ulus gazetesinin, İnönü Zaferlerinin ve Lozan Antlaşmasının yıl dönümlerinde İnönü'nün kırmızı çerçeveli

¹²⁷⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 8-9.

¹²⁷⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 9-10.

büyük resimlerini yayımladığı halde, 23 Nisan, 19 Mayıs ve 30 Ağustosun yıl dönümlerinde hiçbir resim yayımlamaması. 6- Atatürk'ün ölüm yıl dönümlerine ait programların, İnönü'nün eski bir bildirisinin okunarak ve Atatürk'ün hayatının kısa ve sade bir şekilde anlatılarak geçirilmesi ve değişik bir program hazırlanmasına izin verilmemesi. 7- Çankaya Köşkünün bahçesine dikilmek üzere 1939 senesinde hazırlanan Atatürk heykelinin, 12 sene boyunca Köşke ait bir barakada tutulması ve yerine dikilmemesi. 8- Atatürk devrini toptan kötülemek maksadıyla “Devri İsmet” tabirinin türetilmesi. 9- Öğretimden kaldırılan 4. cilt “Tarih” kitabı.¹²⁷⁸

İnönü'nün yalnız başı sıkıştığı zamanlarda Atatürk'ü anımsadığı da iddia edilen raporda; İnönü'nün, iktidardan düşmesini takip eden Atatürk'ün ilk ölüm yıldönümünde, yazdığı bir makalede geçen “*Atatürk'ün bizi kendi halimize bıraktığının her yıl dönümünde onun büyük ıslahatının ne halde bulduğumuzu gözden geçirmek ödevinde olduğumuzu sanıyorum*” ibaresine atıf yapılmıştır. Ayrıca, İnönü'nün, Zübeyde Hanım'ın kabrini de ilk defa, “*Ege Taarruzu*” ismiyle çıkardığı karışıklıktan doğan tepkileri hafifletmek amacıyla, 1959 Mayısında ziyaret ettiği açıklanmış ve İnönü'nün, hatırasıyla 12 sene mücadele ettiği Atatürk'e sığınmak zorunda kalışının da “*Allah'ın bir hikmeti ve Atatürk ve Türk Milletinin yeni bir zaferi*” olduğu ifade edilmiştir.¹²⁷⁹

Raporda, İnönü'yü Atatürk'e çok yakınmış gibi gösterip, bunu istismar etmeye çalışanların hatırlaması gereken başka bir olay olarak; İnönü'nün, hastalığı boyunca Atatürk'ü ziyaret etmemiş olması gösterilmiştir. “*İnönü kendisine bunca iyiliği olan Atatürk'ü sırf 14 ay Başvekillikten uzaklaştırdığı için mi ziyaret etmemiştir, yoksa İnönü ziyaret etmek istemiştir de Atatürk onun yüzünü görmek mi istememiştir*” soruları sorularak, cevabı henüz verilmemiş bu soruların, Atatürk- İnönü ilişkilerini istismar etmeye çalışanları susturmaya yeteceğinden bahsedilmiştir. Atatürk'ün, henüz hayattayken CHP'yi Celal Bayar'a emanet ettiğinden de söz edilen raporda, CHP'nin, Başkanlık görevini İnönü sürdürdüğü müddetçe, Atatürk'ün partisi vasfını kazanamayacağı iddia edilmiştir.¹²⁸⁰

¹²⁷⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 9-10.

¹²⁷⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 10-11.

¹²⁸⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 10-11.

3.3.1.3. DP'nin Tutumuyla Alakalı Olan Şartlar

Raporun bu kısmında: “Milli Şef” unvanını taşıyan İnönü'nün, muhalefet lideri olarak siyaset yapması eleştirilmiş; İnönü'nün içinde bulunduğu bir siyasi ortamda demokrasiden söz edilemeyeceğine vurgu yapılmış ve CHP liderlerinin ülkede yaşanan vahim hadiseler üzerindeki sorumluluğu, DP'nin “devri sabık yaratmayacağız” vaadi üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.¹²⁸¹

DP'nin, henüz muhalefetteyken ve 1946 seçimleri başta olmak üzere CHP'den sorulacak birçok hesabı varken, ortaya koyduğu “devri sabık yaratmayacağız” söylemine iktidarı boyunca riayet ettiğini vurgulayan raporda; bu söylemin, yaşanan hadiseler dolayısıyla sakıncaları¹²⁸² belirginleşmiş olsa dahi, yaşananların gerçek sorumlusunun CHP liderleri olduğunun tarafsız vatandaşlar tarafından anlaşılmasına imkân sağladığından söz edilmiştir.¹²⁸³

3.3.2. CHP Zihniyeti

Raporda, CHP'nin, belirli fikir ve prensipler dâhilinde demokratik usullerle idare edilen bir parti olmadığı ve tek merkezden yönetildiği belirtilerek, Partiye hâkim olan anlayışın İnönü'nün şahsında belirginleştiği ve Parti'nin, İnönü'nün arzu ve rızası olmaksızın her hangi bir mesele hakkında karar vermesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.¹²⁸⁴

Yürütülen tahkikat neticesinde; başta İnönü olmak üzere CHP idarecilerinin, Partinin en yıkıcı beyan ve hareketlerine öncülük ettiklerinin saptandığına değinilen raporda; ülkede yaşanan siyasi olayların, partilerarası bir mücadele olmaktan öte, geçmiş hizmetlerini ve Atatürk'ü kendine kalkan yaparak kanun dışı mücadeleye girişmiş

¹²⁸¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 11-12.

¹²⁸² Bu husus raporda; “1946 seçimlerinden sonra can kaygısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinin arka kapısından kaçanların, 1950 seçimlerinden sonra yine aynı endişe ile “hayatım emniyette mi” diye D.P. idarecilerinden şahsi teminat talep edenlerin bugün bir kahraman edasıyla isyan kundakçılığı yapabilmeleri muhakkak ki devri sabık yaratılmamış olmasının tabii ve elim bir neticesidir.” cümlesiyle ifade edilmiştir. BCA, 010.09.4.11.2/ 13.

¹²⁸³ BCA, 010.09.4.11.2/ 11-13.

¹²⁸⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 13.

olan İsmet İnönü meselesi ve şahsi ihtirasları uğruna İnönü'nün şöhretini istismar etmeye kalkışan politikacılar meselesi olduğu açıklanmıştır.¹²⁸⁵

İnönü'nün, olağanüstü kanunların ve Atatürk gibi sevilen bir liderin himayesinde 12 sene Başbakan ve “Milli Şef, Değişmez Başkan” sıfatıyla 12 sene de Cumhurbaşkanı olduğu belirtilen raporda; 24 sene devam eden baskı idaresinin İnönü'nün ruh halinde yarattığı hislerin, CHP'nin 10 senelik muhalefetine yön veren başlıca unsur olduğu vurgulanmıştır.¹²⁸⁶

3.3.3. CHP'nin Muhalefet Usulleri

Raporun bu kısmında; CHP'nin belirli fikir ve prensiplere dayanan muhalefet usullerine sahip olmadığına ve CHP propagandasının zamana, mekâna ve şahıslara göre değişkenlik arz ettiğine vurgu yapılmıştır. CHP'nin, her hangi bir fikri, gerçeklere ve milli menfaatlere uygunluğuna göre değil de ikna ve oy getirme potansiyeline göre değerlendirdiği savunulan raporda, bu iddia şu ifadelerle temellendirilmeye çalışılmıştır;

“C.H.P. lideri İsmet İnönü'nün “D.P; seçimlerde Saidi Nursiyi vazifelendirdi” şeklinde bir isnat ve iftirayı ortaya atması, bu parti propaganda organlarının, Saidi Nursiyi D.P. öldürttü şeklinde evveline zıt ikinci bir yalan ve iftirayı muayyen muhitlerde yapmalarına mani değildir”¹²⁸⁷

Raporda, CHP'nin muhalefette bulunduğu 10 senelik süre zarfında yürüttüğü faaliyet, “1957 seçimlerinin öncesi ve sonrası” şeklinde iki devre halinde incelenmiş ve CHP organlarının 1957 seçimlerine kadar, birkaç istisna hariç, meşru seçimleri konu ederek; 1957'den sonra ise, ayaklanma, isyan ve ihtilal söylemleri üzerinden faaliyet yürüttüğü açıklanmıştır.¹²⁸⁸

3.3.3.1. 1957'ye Kadar

1957 senesinden sonra CHP'de beliren endişeli ve telaşlı halin gerçek sebeplerini tespit edebilmek için, 1950'deki Belediye ve Genel Meclis seçimlerinde, 1951'deki ara seçimlerde ve 1954 ve 1957'deki Genel seçimlerinde, CHP tarafından yürütülen

¹²⁸⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 13-14.

¹²⁸⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 14-17.

¹²⁸⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 17.

¹²⁸⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 17-18.

propagandaların incelenmesi gereğine vurgu yapılmıştır.¹²⁸⁹ İnönü'nün, bahsi geçen seçim dönemlerinde yaptığı konuşmalardan örnekler verilmiştir¹²⁹⁰ CHP'nin, 1950-1957 tarihleri arasında da yıkıcı faaliyetler yürütmüş olmasına rağmen, DP'nin bu faaliyetleri, demokrasi rejimine sağlayacağı katkıyı göz önünde bulundurarak, kısmi tedbirlerle karşılama yolunu seçtiği ifade edilmiştir.¹²⁹¹

CHP'nin, 1951 ara seçimleri ve öncesinde yapılan mahalli seçimlerde; halkın DP'yi iktidara getirmekle yanlış bir yol seçtiğine ve bu tercihin, Ülkenin iç ve dış güvenliğine zarar verecek neticeler doğuracağına yönelik propaganda yürüttüğüne değinilen raporda; ilgili propagandaların, ülkeyi bu tehlikelerden kurtaracak yegâne kişinin İnönü olduğu fikrinin vatandaşlara empoze edilmesi amacını taşıdığı dile getirilmiştir. DP'nin bu seçimlerde kazandığı zaferlerin, “minarede ezan, radyoda Kuran, Kore’de kurban” parolasıyla, DP'nin vaatlerini tutamadığı söylemiyle ve DP adaylarına iftira atma yoluyla yürütülen CHP propagandalarının halktan karşılık görmediğinin ispatı olduğundan söz edilmiştir.¹²⁹²

Raporda, CHP propagandasının 1954 Genel seçimlerinde daha şiddetli bir hal aldığı ve bu propagandaların; Yabancı Sermaye Kanunu, Petrol Kanunu ve temel atma törenleri üzerinden işletildiği açıklanmıştır. İnönü'nün bu mefhumlar hakkında verdiği “*yalan*” beyanlardan örnek ve cesaret alan bir kısım CHP'lilerin, yabancıların Türk köylüsünün toprağına el koyacağına; DP'nin memleketi sattığına; kapitülasyonların yeniden hayat bulacağına; atılan temellerin sivrisinek yuvası haline geldiğine ve yapılan yatırımların tamamlanamayacağına dair söylemleri ülkenin dört bir yanına yaydıklarından söz edilmiştir. Bu söylemlerin gerçekleri yansıtmadığının anlatılmaya çalışıldığı raporda, inşa edilen fabrika, liman ve barajların, “Hükümet vaatlerini yerine getirmedi” söylemini ortaya atanların yalancılıklarını ortaya koyduğuna, çıkarılan kanunların iddia edilenin aksine ülke menfaatine katkı sağladığına ve İnönü'nün, sırf oy toplamak uğruna, her türlü söylemi ortaya atabileceğine vurgu yapılmıştır.¹²⁹³

¹²⁸⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 18.

¹²⁹⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 18-25.

¹²⁹¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 18.

¹²⁹² BCA, 010.09.4.11.2/ 18-20.

¹²⁹³ BCA, 010.09.4.11.2/ 20-23.

DP'nin, yapılan yatırımların karşılığının henüz alınmadığı; 3-4 yıl kadar süren kuraklığın ihracat imkânlarını azaltıp, ithalat zorunluluğunu arttırdığı; üretim ve ithalatın talepleri karşılayamaması sonucu, yiyecekteki gıyeyeğe, yedek parçadan ilaca kadar birçok kalemde kıtlık yaşandığı; karaborsacılık sebebiyle ürün fiyatlarının sürekli yükseldiği; yabancı sermaye katkısı ve dış yardımların, olası bir seçimin sonuçlarına odaklanıp, duraksadığı bir ortamda, milli menfaatleri parti menfaatlerinden üstün tutarak, 1957 seçimlerini yaptığında söz edilen raporda¹²⁹⁴; CHP'nin, bahsedilen ortamdan faydalanarak yürüttüğü, seçim propagandalarına da değinilmiştir.

Türkiye'nin dış dünyada itibar kaybettiğine; DP Hükümetlerinin plan ve programsız yatırımları sebebiyle dış yardımların kesildiğine; Kıbrıs'ın kaybedildiğine; ülkenin iktisadi bakımdan çöktüğüne; DP iktidarda kaldığı müddetçe bu durumların düzelmeyeceğine ve CHP'nin altı ay sonra seçimleri yenileyeceğine yönelik propagandaların, CHP teşkilatının alt organları tarafından daha korkunç ve çirkin bir mahiyet verilerek, ülkenin her köşesinde kullanıldığı açıklanan raporda; CHP lideri İnönü'nün de, yaşanan tüm sorunların CHP iktidarında çözüme kavuşturulacağı yönünde söylemler türeterek, kendi şahsını teminat göstermek yoluyla, köylü borçlarından işçi haklarına kadar uzanan bir yelpazede geniş çaplı vaatlerde bulunduğu ifade edilmiştir.¹²⁹⁵

Raporda ayrıca, DP'nin attığı adımlar sayesinde; Kıbrıs meselesi ve mal kıtlığı gibi problemlerin halledildiğine ve Türkiye'nin, dünyada söz sahibi ve itibarı yüksek bir ülke haline geldiğine değinilmiştir. CHP'nin, DP aleyhine kullanılabilecek bir kozu ve Türk Milletine verebileceği bir vaadi kalmadığından bahsedilmiş; meşru bir seçimle iktidar olamayacaklarını anlayan ve iktidar olmayı bekleyecek tahammülleri de kalmayan CHP idarecilerinin, 1957 seçimlerinden sonra, iktidara gelmek için meşru olmayan yöntemlere başvurdukları iddia edilmiştir.¹²⁹⁶

¹²⁹⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 23-24.

¹²⁹⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 24-25.

¹²⁹⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 26-29.

3.3.3.2. 1957 Seçimlerinden Sonra

Raporda, CHP muhalefetinin 1957 seçimlerinden sonra, Türk Tarihinin en karanlık sayfasını meydana getirecek vahamette yöntemler takip ettiğine değinilerek, bu yöntemlerin hangi sahalarda ve ne şekilde uygulamaya geçirildiği izah edilmeye çalışılmıştır.¹²⁹⁷

İnönü'nün 1954 seçimleri öncesinde ve 1957 seçimleri sonrasında, Parti teşkilatının dağılmasına mani olmak ve vatandaşları korkutmak yoluyla Partisine oy devşirmek maksatlarıyla “*CHP iktidara geliyor*” şeklinde umut ve korku aşılایıcı bir söylem kullandığına değinilmiştir. Bu söyleme, 1957 seçimleri sonrasında, DP'nin meşru bir seçim yapmayacağı ve seçimi kaybetse dahi iktidarı bırakmayacağı iftiralarının eklendiği belirtilerek; “*CHP iktidara geliyor*” söyleminin halk üzerinde CHP'nin arzu ettiğinin aksi yönünde bir tesir yarattığından ve halkın, geçmiş icraatları malum olan CHP'nin iktidara gelmesinden endişe ederek, DP'ye oy verdiğiinden söz edilmiştir.¹²⁹⁸

3.3.3.2.1. TBMM'nin Meşruiyeti

Raporun bu kısmına CHP Liderinin 22 Eylül 1957 tarihinde Elazığ'da yaptığı konuşmada sarf ettiği “*(D.P. iktidarı) Muhafaza etse de kıymeti yoktur. Çünkü millete seçimi zorla kazanmış intibainı bırakacaktır.*” biçimindeki sözlere atıf yapılarak başlanmış ve böyle peşin hükümlerle seçime iştirak eden CHP'nin seçimler hakkında yapacağı itirazlara önceden zemin ve delil hazırlamak için bir takım teşebbüslere giriştiği belirtilmiştir. Rapora göre, CHP'lilerin 1957 TBMM'sinin meşruluğu üzerinde şüphe uyandırmak için giriştiği teşebbüsler şunlardır: 1- 1957 seçimlerinde İstanbul Beyoğlu İlçe Seçim Kurulunda yaşanan hadise. 2- İsmet İnönü'nün 1957 seçimlerine yaptığı itirazlar. 3- 1957 seçimlerinde Gaziantep'te yaşanan hadiseler. 4- İnönü'nün Gaziantep hadiselerinde rol alan CHP'lileri “*seçim mağduru*” şeklinde nitelendirip, sahiplenmesi. 5- CHP milletvekillerinin, 1946

¹²⁹⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 29-33.

¹²⁹⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 29-33.

seçimleri mevzubahis olduğunda “1957” diye bağırarak “1957’nin pak alınca 1946’nın kara damgasını” vurmaya çalışmaları.¹²⁹⁹

4 Aralık 1957 tarihli TBMM oturumunda CHP milletvekillerinin Meclisi bir kavga mekânı haline getirdiğine, milletvekillerinin kürsüde konuşturulmadığına, sıra kapaklarını yumruklamak suretiyle daha önce emsali görülmemiş gürültülerin koparıldığına, Meclis Başkanlığına hakaret edildiğine, hakareti yapan milletvekilinin Meclisten çıkarılması yönünde verilen karara CHP’lilerin direniş gösterdiğine de değinilen raporda, daha ilk günden ve sebepsiz çıkarılan bu hadisenin CHP’nin Meclisi tanımama yaklaşımının ilk tezahürü olduğu ifade edilmiştir.¹³⁰⁰

Tahkikat esnasında, Meclisin meşruluğu üzerinde kuşku uyandırabilecek türde birçok konuşma ve yazıya rastlanıldığı açıklanan raporda; örnek olarak, CHP’nin, Meclise sunduğu önergelerden bir kısmının reddedilmesi üzerine, Ulus gazetesinde çıkan “*Suç ortada fakat tahkikat açılmıyor*” başlıklı yazı gösterilmiştir. Bu tabirin, Meclis’i, vazifesini suiistimal etmekle suçlamak ve aşağılamak manasına geldiği belirtilerek, ilgili yazı hakkında herhangi bir dava açılmamış olduğundan bahsedilmiş ve savcıların gözünden kaçan bu tür yayınların önüne geçilebilmesi amacıyla, tüm neşriyatı takip edecek hukuki bir istişare heyetinin kurulması tavsiye edilmiştir.¹³⁰¹

Raporda, Meclisin meşruluğu aleyhindeki teşebbüslerin en vahimi olarak, Tahkikat Komisyonunun kurulmasına ve TBMM Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkileri hakkındaki kanun teklifine yönelik eleştiriler gösterilmiştir. Bu eleştirilerin haksız ve hukuki bir dayanaktan yoksun oluşları, Anayasa maddeleri, Meclis İçtüzüğü hükümleri ve Meclis uygulamaları ele alınarak ispat edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, İsmet İnönü’nün Meclis tahkikatı hakkında Meclis kürsüsünden sarf ettiği sözlerin ve basında yer alan haber ve yazıların, Meclisin meşruluğunu zedelemeyi amaçladığı iddia edilmiştir.¹³⁰²

¹²⁹⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 32-36.

¹³⁰⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 36.

¹³⁰¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 36-37.

¹³⁰² BCA, 010.09.4.11.2/ 37-43.

3.3.3.2.2. TBMM Riyaseti

Raporda, CHP milletvekillerinin 1957 seçimlerinden sonra, önceki seçimlere kıyasla daha fazla milletvekilliği kazanmış olmalarından cesaret ve kuvvet alarak, bazen ferdi çoğu zaman toplu halde, TBMM'yi çalışamaz hale getirmek için uğraştıkları belirtilmiştir. Hep bir ağızdan bağırıp gürültü yapan, sıra kapaklarına vuran ve toplu halde Meclisi terk eden CHP'li vekillerin, gündem dışı söz alarak, geçmiş oturumlar hakkında söz talep ederek ve usul hakkında müzakere talep ederek Meclis İçtüzüğünü ihlal etmeye çalıştıkları ve Meclisi bir kavga yeri haline getirmeye uğraştıkları ifade edilmiştir.¹³⁰³

3.3.3.2.3. Cumhuriyet Bayramları ve CHP

Raporda, CHP lideri İnönü'nün ve onun telkiniyle CHP milletvekillerinin, on seneden beri 29 Ekim'de TBMM'de düzenlenen Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılmadıkları da konu edilmiştir. Bazı şehirlerde, sırf karışıklık çıkarmak için, CHP bayrağı taşıyan kabileleri resmi törenlere katılmaya zorlayan CHP idarecilerinin, TBMM'de düzenlenen törenlere katılmamalarının, üzerinde durulması gereken bir durum olduğunda söz edilmiştir. Bu tavrın sebebi olarak, iktidarın CHP'de olmayışı ve (zamanında Atatürk tarafından İnönü'nün yerine Başbakanlığa getirilen) Celal Bayar'ın Devlet Başkanı oluşu gösterilmiştir. Hiçbir kanuni yaptırım bulunmayan bu hareketin, İnönü'nün "*kin ve ihtirasının*" CHP mensuplarına nasıl hükmettiğini göstermesi bakımından dikkate değer bulunduğu ve bu sebeple rapora eklendiği açıklanmıştır.¹³⁰⁴

3.3.3.2.4. Hükümet Otoritesini Tahrip Teşebbüsleri

Raporda, İsmet İnönü'nün "*muhalefete düştüğü*" ilk andan itibaren milletin hükümete olan güvenini "*zehirmek*" için elinden geleni yaptığı ve yaptırdığı iddia edilmiştir. İnönü'nün, hükümeti partizanlıkla, israfla, suiistimalle, becerisizlikle, memleketi satmakla ve ülkeyi iflasa sürüklemekle itham ettiği ve onun bu

¹³⁰³ BCA, 010.09.4.11.2/ 43-48.

¹³⁰⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 48-50.

hareketlerinden cesaret alan parti alt kademesinin “soysuzlaşmış” bir propaganda yürüttüğü ifade edilmiştir.¹³⁰⁵

Hükümet otoritesinin sarsılmasının Türkiye’nin geleceği açısından büyük bir tehlike arz ettiğine değinilen raporda, “içleri iktidar hırsıyla yanan bir avuç insanın” bu yola başvurdukları beyan edilmiştir.¹³⁰⁶

Bilhassa komünizmin, bünyesini tahrip etmek istediği memleketlerde milliyet hissini, dini duyguları ve hükümet otoritesini sarsmaya çalıştığı hatırlatıldıktan sonra, Türk milletinin milli ve dini hislerinin kuvvetli oluşu ve hükümet otoritesine karşı basiretli davranması sebebiyle, Türkiye’nin komünizmden en az etkilenen ülke olduğundan söz edilmiştir.¹³⁰⁷

Türk Milletinin dini hisleri hususunda herhangi bir dış tehlike bulunmamasına karşın, muhalefetin, kasıtlı olmasa dahi, zararlı bir din politikası güttüğüne vurgu yapılan raporda, inkılâpların bekçiliğini kendilerine mal eden CHP idarecilerinin, hükümetin irticaı desteklediğini iddia ettikleri lakin bu iddiaların gerçeklerle bağdaşmadığı açıklanmıştır.¹³⁰⁸

CHP muhalefetinin bazı gazeteler ve “sözde münevverler” aracılığıyla din adamları aleyhine kampanya başlattığına ve bu kampanyanın aslen hükümet otoritesini sarsmayı amaçladığına da değinilen raporda; irtica iddialarının ve din adamlarına yöneltilen suçlamaların yeni yetişen nesillerin dini duygularını zedeleyebileceği ve bu durumun, Rusya ile sınırdaş olan Türkiye için “ateşle oynamak” manasına geleceği bildirilmiştir.¹³⁰⁹

3.3.3.2.5. Adalet, İdare, Zabıta

Raporun bu kısmında, CHP idarecilerinin kanunlardan, müstakil hâkimlerden, idare amirlerinden ve emniyet kuvvetlerinden şikâyet etikleri belirtilerek, bu şikâyetlerin CHP mensuplarının illegal hareketlerine göz yumulmamasından kaynaklandığı açıklanmıştır. Ayrıca, devlet memurlarını türlü vaat ve tehditlerle siyasi emellerine

¹³⁰⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 50-51.

¹³⁰⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 52,55.

¹³⁰⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 52.

¹³⁰⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 52-53.

¹³⁰⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 53-55.

alet etmeye çalıştıkları da iddia edilmiştir. Rapora göre bu meselenin en vahim yönü; Türkiye’de hüküm ve kararlarına güvenilecek bir mahkeme, emirlerine itaat edilecek idare ve zabıta yoktur ve onlara karşı koymak mümkün ve caizdir düşüncesinin, her fırsatta Türk milletine telkin edilmeye çalışılması ve dokunulmazlık zırhına sığınanların (Zile, Geyikli, Uşak ve Ankara’da olduğu gibi) bu yolda vatandaşlara kötü örnek olmakta ısrar etmesidir.¹³¹⁰

3.3.3.2.6. Kanunlar ve CHP

CHP yöneticilerinin ve teşkilatının, iktidarları zamanında kanunlara mutlak biçimde uyulması gerektiği ve anti demokratik kanun olamayacağı fikrini benimserken, muhalefetleri zamanında bunun tam aksi yönünde hareket ederek, kanunları zorlama ve ihlal etme yoluna gittikleri açıklanmıştır.¹³¹¹

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun CHP’liler tarafından en çok zorlanan ve ihlal edilmeye çalışılan kanun olduğuna değinilmiştir. DP’nin iktidarı devraldığı günden beri, vatandaşların kongre, toplantı, tebliğ, basın toplantısı gibi vesilelerle CHP’liler tarafından sürekli bir seçim havası içerisinde yaşamaya mecbur bırakıldığı ve ilgili kanunun muhalefetin bu zararlı tutumuna engel olmak için çıkarıldığı ifade edilmiştir.¹³¹²

Kanunları zorlamaya yönelik hadiselerin, Türk Milletinin huzur ve sakinliğe kavuştuğu günlerin hemen ardından çıkarıldığına değinilen raporda, bu husus Zile ve Uşak hadiseleri üzerinden izah edilmiştir.¹³¹³

Kanunların zorlanmasına ve ihlal edilmesine yönelik teşebbüsler beş ana sebebe bağlanmıştır. 1- Heyecanlı bir ortam yaratıp, bu ortamdan istifadeyle teşkilatı bir arada tutmaya çalışmak. 2- Vatandaşlar üzerinde, CHP’nin benimsemediği kanunların ihlal edilmesi lazımdır ve bu mümkündür fikrini kökleştirmek. 3- Vazifelileri, CHP’nin en yakın zamanda iktidara geleceği endişesiyle yıldırma. 4- CHP’yi hadiselerin mağduru gibi göstermek ve bu yolla vatandaşın CHP’ye

¹³¹⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 55-60.

¹³¹¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 61-62.

¹³¹² BCA, 010.09.4.11.2/ 62-63.

¹³¹³ BCA, 010.09.4.11.2/ 64-70.

merhamet, iktidara husumet duymasını sağlamak. 5- Ülkede her türlü karışıklığa uygun bir ortam hazırlamak.¹³¹⁴

Türkiye'nin, Türk milletinin anlayışı, olgunluğu ve DP'ye sevgi ve güveni sayesinde, CHP'nin uluslararası komünizmin usullerinden pek de farklı olmayan yıkıcı faaliyetlerine dayanabildiği anlatılmıştır. CHP idarecilerinin, bilmeyerek veya gönüllü olarak uluslararası komünizmin propagandasına hizmet ettikleri de iddia edilmiştir.¹³¹⁵

3.3.4. Vahim Gelişmeler

CHP'nin muhalefet usullerinin, ihsan sahibi CHP'liler de dâhil olmak üzere, vatandaşlar tarafından onaylanmadığı, lakin bu gerçek karşısında makul ve olumlu bir muhalefet yolu tutması beklenen CHP idarecilerinin, etkisiz kaldığını gördükleri yöntemleri daha da şiddetlendirerek uygulamakta ısrarcı oldukları açıklanmıştır. Bu tutumun izah edilebilmesi için, CHP'nin 1950'den itibaren uygulamaya koyduğu “*tahrik usullerinin*”, zaman içinde vahim neticelere varan seyrinin ortaya konulması gerektiği belirtilmiştir.¹³¹⁶

İnönü'nün ve onun yolundan gidenlerin, on seneden beri “partizan idare” söylemini ağzlarından düşürmediklerine değinilerek, CHP'nin tahrik vasıtalarından biri olan bu söylemin, CHP mensuplarına istisnai muamele yapmayarak görevini kötü kullanmayan memurlara yöneltilmiş haksız bir itham olduğu ifade edilmiştir.¹³¹⁷

“Çankaya Köşkünün kapısına tez elden bir daha devretmemek üzere sahip olmak isteyenlerin” partizan idare ithamıyla vatandaşlar arasına nifak sokmak istedikleri ve İnönü'nün 1952'den itibaren partizan idare söylemini aktif biçimde kullandığı açıklanmıştır.¹³¹⁸

Raporda, seçim yolunun millet için son çare olması gerekirken; 1957 seçimlerinde, o günün şartlarına rağmen, DP'yi mağlup edemeyen CHP'nin, iktidara gelebilmek adına yegâne çare olarak ihtilâli benimsediği ve bu nedenle milletle tezat ve husumet

¹³¹⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 70.

¹³¹⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 70-73.

¹³¹⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 73-74.

¹³¹⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 74-75.

¹³¹⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 76-78.

halinde bulunduğu anlatılmıştır.¹³¹⁹ Ayrıca, İnönü'nün ihtilal söylemini ilk defa 1953 yılında, ihtilal felsefesini de 1957 yılında siyasi arenaya sürdüğünden söz edilmiştir.¹³²⁰

İnönü'nün, 21 Ocak 1953 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında;

“Siyasi irtica için fikrimiz şudur; siyasi irtica, nazari bir ihtimal olarak etrafımızda gördüğümüz gibi askeri veya sivil hükümet darbesi şeklinde, iktidarda bulunan hükümetin aleyhtarlarından gelebilir. ...Siyasi irtica bir de, yine etrafımızda ve birçok yerde gördüğümüz gibi iktidar sahipleri tarafından rejim aleyhine darbeler ve tertiplerden meydana gelebilir.”

diyerek, ihtilâl söylemini ilk defa “*siyasi irtica*” adı altında ve gayet “*çekingen*” bir üslupla ortaya attığı açıklanmıştır.¹³²¹

4 Aralık 1957 tarihli bir konuşmasında, “*Bir memlekette ihtilâl nasıl olur?*” problemi üzerinden açıklamalar yapan İnönü'nün; İnsan Hakları Sözleşmesinin önsözünde yer alan “*insanın istibdat veya baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması bir zarurettir*” hükmünden söz ettiği, bu hükümden bir ihtilal felsefesi çıkarmaya çalıştığı ve bu yolla, uygulamaya koyduğu ihtilâl metotlarını meşru göstermeyi amaçladığı da ifade edilmiştir.¹³²²

İnönü'nün, Türkiye’de İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı bir ortam olduğunu ortaya koyabilmek ve Türkiye’de ihtilâl şartlarının belirdiğini tüm dünyaya ilan edebilmek amacıyla; mahkemelerin tarafsız davranmadığına, vatandaşlara eşit muamele yapılmadığına ve ülkede rejim buhranı olduğuna yönelik iddiaları dile getirdiği belirtilmiştir.¹³²³

Ayrıca, Tahkikat Komisyonuna mahkeme yetkisi verildiğine dair yalanlar uydurup, bu yetkinin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla öğrencilere Kızılay ve Beyazıt meydanlarında “*ihtilâl provası*” yaptırımların ve birkaç gazete ve “*ayartılmış*” profesör ile işbirliği halinde vatandaşları birbirine kırdırmaya çalışanların, 1957’den itibaren ihtilâl lafını ağızlarından hiç düşürmedikleri ve Türk milletine bir örnek

¹³¹⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 82.

¹³²⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 79-82.

¹³²¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 79.

¹³²² BCA, 010.09.4.11.2/ 79,82.

¹³²³ BCA, 010.09.4.11.2/ 83.

sunmak maksadıyla, dünyanın herhangi bir yerinde bir karışıklık çıkmasını “dört gözle bekledikleri” açıklanmıştır.¹³²⁴ Lübnan, Irak ve Güney Kore hadiseleri bu hususta örnek olarak gösterilmiştir.

Raporda, İnönü'nün Lübnan hadiseleri esnasında CHP İstanbul Kadıköy İlçe Kongresinde yaptığı konuşma ele alınmış ve konuşmada gerçeklerle bağdaşmayan bir rivayeti ortaya attığı belirtilmiştir.¹³²⁵ İnönü, Lübnan'da var olan iktidarın, anayasada değişiklik yaparak, büyük ihtimalle kaybedeceği bir seçim karşısında iktidarda kalmayı amaçladığından ve buna karşı çıkan halkın ayaklandığından söz etmiştir.¹³²⁶ İnönü'nün bu konuşması hakkında rapora şöyle bir yorum eklenmiştir:

*“Bugün sanki D.P. iktidarı; seçimi hiç yapmayacak veya dürüst yapmayacak veya geri bırakacak veyahutta yapılacak seçimde gâip etse dahi iktidarı muhafazaya çalışacakmış gibi haksız, maksatlı ve yalan bir faraziyeyi ortaya koyup memleketi karıştırmaya çalışan İnönü bu sahadaki ilk ağız denemesini bir komşu memleketi hakkında rivayetlere dayanarak böylece yapmış oluyordu.”*¹³²⁷

Rapora göre, Lübnan hadisesinin CHP idarecilerini en çok düşündüren ve endişeye sevk eden yönü; meşru Lübnan hükümetinin başvurusu üzerine ABD'nin Lübnan'a yardım kitaları göndermesidir. Zira Türkiye ile ABD arasında imzalanan işbirliği anlaşması da bu türden bir yardımlaşmayı öngörmektedir.¹³²⁸

Raporda, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta meydana gelen hükümet darbesi, CHP tarafından istismar edilen bir diğer hadise olarak gösterilmiştir. Bağdat Paktının imzalanmasından sonra Irak'ta uluslararası komünizmin ve “ittihatçıların” mevcut iktidar aleyhinde faaliyete geçtikleri bilindiği halde, hükümet darbesinin Türkiye'de ve dünyada ani ve şiddetli bir etki yarattığından söz edilmiştir.¹³²⁹

Hükümet darbesinin ana etkeninin Bağdat Paktı olduğu belirtilmiş ve bu gerçeği yok sayan CHP idarecilerinin, olayın halkın idareden hoşnutsuzluğu neticesinde meydana geldiğini kabul ve ilan etmeyi çıkarlarına daha uygun buldukları açıklanmıştır.¹³³⁰

¹³²⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 84.

¹³²⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 84-85.

¹³²⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 85.

¹³²⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 85.

¹³²⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 85-86.

¹³²⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 87.

¹³³⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 88.

Türk hükümetinin 31 Temmuz 1958 tarihinde yeni Irak hükümetini tanınmasına rağmen, Irak'ın Bağdat Paktından çekilmesi sebebiyle Türkiye-İrak ilişkilerinde istikrar sağlanamadığı ve Irak'ta yeni darbe teşebbüslerinin gözlemlendiği anlatılmış; bu gelişmeler karşısında Türk milletinin üzüntülü olması ve dikkatli davranması doğalken, CHP'nin bu hassasiyetlere aldırış etmediği belirtilmiştir.¹³³¹

Raporda, Irak'taki olayların Türkiye'de nasıl iç siyasete malzeme yapıldığı ve suiistimal edildiği meselesi, İnönü'nün konuşmalarından alıntılarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlk olarak, CHP lideri İnönü'nün 20 Temmuz 1958 tarihli CHP İstanbul Eyüp İlçe Kongresindeki konuşması ele alınmıştır. İnönü, milli birlikten bahsettiği bu konuşmada şu sözleri sarf etmiştir:

*“Türk milleti güç hadiseler karşısında fedakârlıkla bir birile yarış ederek, beraber hareket etmesini bilen bir millettir. Gelecek hadiseler karşısında da bu imtihanı millet olarak muvaffakiyetle geçireceğimizi ümit ederim. Bütün bu sözlerim, millet içinde kuvveti, beraber çalışmayı muhafaza etmek için büyük siyasi teşekkül olan C.H.P.sine esaslı vazifeler düştüğünü ilham etmiş olur zannederim.”*¹³³²

İnönü'nün, CHP'nin yeraltı faaliyetlerini gizlemek amacıyla bu tür konuşmalar yaptığına değinilen raporda, CHP liderinin 2 Ağustos 1958 tarihinde bir dergide yayımlanan makalesinde, Eyüp'teki sözlerinin tam aksi yönünde bir fikir ortaya attığı açıklanmıştır.¹³³³ İlgili makaleden rapora aktarılan cümleler şunlardır:

“...İktidar liderleri için Ortadoğu memleketlerinin iç idaresi çok uygun bir idaredir. Bu tarz idareyi Türkiye'de de tatbik etmenin münasip olacağı kanaatindedirler. Biz Türkiye'de böyle bir idarenin hem yakışksız, hem zararlı olduğuna kati olarak inanıyoruz. Bu görüş farkını ortadan kaldırmadan meseleleri selamete ele almak kabil değildir. O halde her meselenin başında iç huzuru temin edecek tedbiri bulmak lazımdır. Bu tedbiri bulmakta geç kalmak memleketin kaderini tamamiyle vahim bir surette meçhulâta bırakmak olacaktır. İktidarın son tutumu göstermiştir ki, hakikaten vatan müdafaası günü gelse ...hür ve eşit vatandaşlar olarak çalışmak mümkün olmayacaktır. Dış tehlikeye karşı milli birlik... için önce içerde bir salim politika tesis etmeliyiz. ...Milli birlik ancak serbest tartışmalar sonunda tahakkuk eder. ...Benim Eyüp'te

¹³³¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 87.

¹³³² BCA, 010.09.4.11.2/ 88.

¹³³³ BCA, 010.09.4.11.2/ 88.

bahsettiğim milli birlik odur. Aksini düşünmek hayale kapılmak olur...”¹³³⁴

Makalede yer alan ifadelerin, CHP'nin ileriki dönemlerde yapacağı tahriklerin hareket noktasını oluşturduğuna¹³³⁵ değinilen raporda, söz konusu ifadeler hakkında şu yorumlara yer verilmiştir;

“1- Evvela orta doğu memleketlerine has bir idare şekli yoktur. Orta doğunun (İnönü için) tek hususiyeti orada ihtilâl kazanının kayna [makta] bulunmasından ibarettir. 2- Orta doğuya mahsus bir idare tarzının bir an evvel mevcudiyeti kabul edilse dahi böyle bir idareyi Türkiye’de tatbik etmenin münasip olacağını D.P. iktidarının hiçbir mesul şahsiyeti hiçbir zaman ve hiçbir yerde ifade etmemiştir. 3- Vatan müdafaası günü gelince hür ve eşit vatandaşlar olarak çalışmak mümkün olmayacaktır, sözüne gelince, demek İnönü Eyüp’te milli birlikten bahsederse herkes vatan vazifesine koşacak, İnönü bir dergide bir makale yayınlayıp milli birlik için şartlar koşunca kimse vatan vazifesine koşmak imkânını bulamayacak. Bu iddia baştanbaşa Türk milletine bühtandır ve Türk milletinin vatanperverlik ve milliyetperverlik hislerinin inkârı demektir.”¹³³⁶

Raporda, CHP'nin Irak'taki hükümet darbesinin ilk günlerinde çekingen ifadeler arkasına gizlemeye çalıştığı niyetlerinin, zaman geçtikçe netleştiği belirtilmiş ve İnönü'nün bir takım söylemleri bu hususta örnek gösterilmiştir.¹³³⁷ Söz konusu söylemlerden bazıları şunlardır:

“ Tarih daima göstermiştir ki İhtilâl iki türlü olur. Ya doğru yoldan sapmış olan sokak serserileri meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler. Yahut insan hakları dışında iktidar sürme sevdasına düşen

¹³³⁴ 89. Bu makale Akis dergisinin 2 Ağustos 1958 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bkz. Akis, 2 Ağustos 1958, s.6-7. Yeri gelmişken, incelemekte olduğumuz raporun yazımına hâkim olan (anlamlandırmakta güçlük çektiğimiz) bir husustan bahsetme gereği duyuyoruz. Raporda, CHP ile resmi ve gayri resmi bağları bulunan Ulus gazetesi ve Akis dergisinden yapılan alıntılarda, ilgili yayımların adlarının verilmediği, bunun yerine “bir gazete”, “bir dergi”, “partinin nâşiri efkârı olan bir gazete” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Aynı durum CHP milletvekillerinden bahsedilen durumlar için de geçerlidir. Örneğin, raporun ilerleyen kısımlarında CHP milletvekilleri Selim Soley ve Esat Mahmut Karakurt'un bir takım faaliyetlerinden bahsedilirken, şahısların isimleri yerine “bir CHP’li vekil” ibaresi kullanılmıştır. (Şahıs isimlendirmeleri, çalışmamızda ortaya konulan veriler ışığında bizim tarafımızdan yapılmıştır. Kirişcioğlu, raporun orijinal metninde belirtmediği bu iki isme, aynı raporu “12 Mart-İnönü-Ecevit ve Tahkikat Komisyonu Raporu” adlı eserinde yayımlarken parantez içinde yer vermiştir.) Ayrıca, CHP milletvekillerinin çeşitli toplantılarda sarf ettikleri sözlerden alıntı yapılırken, şahıs adları ile toplantı yer ve zamanı belirtildiği halde (“Suphi Baykam. Sinop, 8.7.1958 veya İnönü'nün konuşmalarına atıf yapılırken “13.4.1954 İstanbul’da” gibi), toplantının açık künyesine (CHP Çankırı İl Kongresi gibi) yer verilmemiştir. Oysaki çalışmamızın ikinci bölümünde de görüleceği üzere, vilayetlerden İçişleri Bakanlığına, Bakanlıktan Tahkikat Komisyonuna iletilen verilerde, CHP'nin her türlü toplantısının açık künyesi de sunulmuştur.

¹³³⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 89.

¹³³⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 89-90.

¹³³⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 90-91.

siyaset serserileri ihtilâli zorla meydana getirirler. (7 Eylül-958 Heybeliada)”; “Biz ihtilal ve inkılâp rejiminden geldik (18/ Ekim/958)”; “Bir memleketin bünyesinde seçim hastalığı tedavi edilmezse orada çaresi bulunmayacak her türlü beladan korkulur. (21/Ekim/958)”; “Türkiye Cumhuriyeti idaresinde Nuri Essait usulüne veya Pakistan idaresine gitmeye özenmek çok tehlikeli bir yoldur. ...Türkiye’de bu usulleri tatbik etmek milletimizin başına içeride ve dışarıda büyük belalar getirir. Türk Milletinin sabrı ve tahammülü ne kadar hesapsız derecede ise tepkisi ve karşı koyma başladığı zaman hareketleri de o kadar tesirli olacağına bütün tarih şahittir. (25/Ekim/958 Kastamonu)”; “Bu memlekette demokratik rejimi kaldırmaya teşebbüs etmek zihniyeti memleketi tahmin olunamayacak musibetlere sevk edecektir. ...Bu zihniyet memleketi baştanbaşa huzursuzluğa, ayaklanmaya ve her şeye sevk eder (30/Kasım/1958 Antalya)”; “Şikâyet bu kadar [çok] olunca vatandaş için müşterek şuur haline gelmiş demektir. Artık çare bulunması lazımdır. Vatanını dışıyla turnağıyla müdafaa eden Türklerin insan ve millet olarak öz haklarını feda edip köle gibi yaşayacaklarına ihtimal vermek sadece vahim bir gaflettir. (8/Aralık/958)”¹³³⁸

Bu sözlerin rastgele değil, birçok araştırmalar neticesinde maksatlı olarak söylendiği iddia edilen raporda, örnek olarak “köle” tabirinin kullanıldığı konuşma gösterilmiştir. Bahsedilen konuşmayla, Türkiye’yi dış dünyaya karşı kötülemek ve uygulanan ihtilâl metotlarını meşru göstermek amacıyla, İnsan Hakları Sözleşmesinin 4. maddesindeki “Hiç kimse kölelik altında bulundurulamaz” hükmüne atıf yapıldığı açıklanmıştır.¹³³⁹

Güney Kore’de meydana gelen olayların da CHP tarafından suiistimal edildiği anlatılan raporda; İnönü’nün Meclis tahkikat komisyonlarının görev ve yetkileri hakkındaki kanun teklifinin müzakeresi esnasında Güney Kore’ye atfen söylediği (Meclis zabıtlarından çıkarılmasına karar verilen) sözlerin, senelerdir ifade ve telkin edilmeye çalışılan arzu ve emellerin yeni bir ifadesi olduğu ve bu sözlerle halkın alenen isyana teşvik edildiği belirtilmiştir.¹³⁴⁰

Raporda, Güney Kore hadiselerinin suiistimali hususunda şu yorum yapılmıştır;

“...şurasını belirtmek yerinde olur ki, hakikaten Güney Kore’de hileli seçim yapılmış ise ve eğer behemehâl Türkiye’imizde buna bir misal

¹³³⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 90-91.

¹³³⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 91-92.

¹³⁴⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 92-93.

*vermek icabederse, bunu D.P. de değil, 1946 seçim hünerlerinin failleri arasında aramak en isabetli hareket tarzıdır.”*¹³⁴¹

3.3.5. Tahriklerin Fikri Hazırlığı

Raporda, CHP tahriklerinin ve bu tahriklerin fikri hazırlığının zamana, mekâna, kitleye göre farklılık gösterdiğine değinilmiş; tahriklerin fikri hazırlığı için “halkın hissiyatını tahrik” ve “yalan haberler uydurma” yollarına başvurulduğu açıklanmıştır.¹³⁴²

3.3.5.1. Halkın Hissiyatını Tahrik Yolu

Bu yöntemin İnönü'nün “siyasi mağdurlar” söyleminde mana bulduğuna ve İnönü'yü mağdur gösterme çabalarının başında Uşak hadiselerinin geldiğine değinilmiştir.¹³⁴³ Raporun bu kısmında, Uşak hadiselerinde İnönü'nün canına kastedildiğine ve başına taş atıldığına yönelik iddiaların gerçekleri yansıtmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır.¹³⁴⁴

3.3.5.2. Yalan Haberler Uydurma Yolu

Yalan haberlerin Türkiye ve Türk siyasi hayatı için en büyük tehlike ve bela haline geldiğinden söz edilerek, CHP'nin, muhalefete geçtiği ilk andan itibaren yalan haberleri propagandasının kaynağı ve merkezi haline getirdiği açıklanmıştır.¹³⁴⁵ Raporda, yalan haberler “vahamet dereceleri” dikkate alınarak iki başlık altında değerlendirilmiştir: 1- Hükümet icraatını ve kalkınma eserlerini kötülemek ve gölgelemek suretiyle, halkın hükümete karşı hissettiği güzel duyguları zedelemek amacıyla türetilen yalan haberler. 2- Halkın hükümete karşı husumetini tahrik edecek ve halkı galeyana getirecek türden yalan haberler.¹³⁴⁶

3.3.5.2.1. Hükümetin İcraat ve Eserlerine Yönelik Yalanlar

Baraj, fabrika, köprü gibi kalkınma eserleri hakkında; bunların halkı kandırmak için birer seçim yatırımı olduğu, temellerinin suyla dolduğu ve sivrisinek yuvası haline

¹³⁴¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 93-94.

¹³⁴² BCA, 010.09.4.11.2/ 94.

¹³⁴³ BCA, 010.09.4.11.2/ 94-95.

¹³⁴⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 95-100.

¹³⁴⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 100-101.

¹³⁴⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 101.

geldiği, mali hesaplarının yanlış yapıldığı, yanlış yerlere kuruldukları, ülkeye faydadan çok zarar verecekleri gibi yalanlar türetildiğine değinilmiştir.¹³⁴⁷

CHP yerel teşkilatı tarafından türetilen ve daha sonra genele yayılan bu yalanların, ilk zamanlar DP'nin oy kaybına sebep olurken, doğru olmadıkları ortaya çıktıkça CHP'ye zarar vermeye başladığı açıklanmıştır.¹³⁴⁸

Eserleri hedef alan bu yalanlara, programsızlık, plansızlık, israf ve suiistimal iddialarının eşlik ettiği belirtilmiştir. Bahsedilen iddiaların yalanlığını ispat edebilmenin gayet güç olduğunu bilen CHP'nin, son zamanlarda bütün faaliyetlerini bu iddialar üzerinden şekillendirdiği ifade edilmiştir.¹³⁴⁹

Raporda, ülkenin iç bünyesine ciddi zararlar veren bu yalanların en tehlikeli yönü olarak; bunlara dayandırılan propagandaların, özellikle dış yardımların söz konusu olduğu ve alındığı zamanlarda artış göstermesi gösterilmiştir.¹³⁵⁰

4 Ağustos 1958 istikrar önlemlerini takip eden dış kredi anlaşması esnasında, CHP önderlerinin hissedilebilir derecede telaş ve endişeye kapıldıklarından ve bu durumun CHP'nin yayın organına (Ulus gazetesi) bariz biçimde yansıdığından da söz edilmiştir.¹³⁵¹ Ayrıca, Ulus'un 5-22 Ağustos 1958 tarihli nüshalarından örnekler verilerek,¹³⁵² gerek bu yayınlarda ve gerekse sunulan beyanlarda Türk milletine şu fikirlerin telkin edilmeye çalışıldığı açıklanmıştır:

- “1- Yardımlar iflas tehlikesini önlemek için yapılmış bir moratoryumdur.
- 2- Bu son yardımdır.
- 3- Yardım için ağır şartları hükümet kabul etmiştir.
- 4- Bu son şartlar icabı alınacak tedbirler pahalılık ve darlık getirecektir.
- 5- İflaslar başlayacaktır.
- 6- İşsizlik alıp yürüyecektir.
- 7- Kalkınma hamleleri duracak, yatırımlar yarım kalacaktır.”¹³⁵³

¹³⁴⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 101-103.

¹³⁴⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 103

¹³⁴⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 103-110.

¹³⁵⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 110.

¹³⁵¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 113-114.

¹³⁵² BCA, 010.09.4.11.2/ 114-116.

¹³⁵³ BCA, 010.09.4.11.2/ 116-117.

Yardımların kesilmeden devam etmesi, mal kıtlığı yaşanmaması, iflas ve işsizlik meydana gelmemesi ve kalkınma hamlelerinin devam etmesi karşısında, yalanların, ortaya atanlarının adına “*yüz karası*” olarak tarihe geçtiği de belirtilmiştir.¹³⁵⁴

3.3.5.2.2. Vatandaşları Hükümet Aleyhine Kışkırtıcı Yalanlar

CHP propagandasının, “*iktidar hırsı ile yanan maksatlı politikacıların eline düştüğü*” gerçeğinin; dış yardımlardan olumlu sonuçlar alındıktan sonra, Türk-Amerikan dostluğunu, yardım şartlarını, Hükümeti ve Türk kadınlarının şeref ve itibarını hedef alan yalan haberlerin türetilmesiyle, inkâr edilemeyecek bir belirginlik kazandığından söz edilmiştir.¹³⁵⁵

Türk-Amerikan dostluğunu hedef alan yalanların, vatandaşları hükümet aleyhine kışkırtan yalanlar içinde ilk sırayı aldığı belirtilen raporda, bu konuya girmeden önce, söz konusu yalanların bir “*riya perdesi*” ardına gizlenmiş olduğu hakkında açıklama yapılmıştır.¹³⁵⁶

Bu bağlamda, CHP lideri İnönü'nün 1960 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi hakkında Mecliste yaptığı konuşmanın, Türk-Amerikan dostluğuyla alakalı kısmı rapora eklenmiş ve analiz edilmiştir. İnönü, bahsedilen konuşmada şu sözleri sarf etmiştir;

“Birleşik Amerika ile olan münasebetlerimiz hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi ve mali alanda kuvvetli desteğimizdir. ...Siyasi partilerin hiçbirinde, Amerika münasebetlerini kıymetli bulmayan bir telakki yoktur. Biz CHP ise, bu yeni münasebetlerin 15 sene evvelki kurucusu, 15 seneden beri sadık taraftarız. Bizim kanaatimizce Birleşik Amerika dostluğunun temelini hükümetten hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde milletten millete münasebet kaidesinde sağlam olarak muhafaza etmek lazımdır. ...İçinde bulunduğumuz demokratik rejimde iç ve dış her münasebetin milletin takdirine, tenkidine açık olduğunu da tecrübe ediyoruz. ...Benim kanaatimce Amerika ile münasebetlerin sağlam tutulmasına zarar verecek tek unsur bu münasebetlerin milletten millete olduğu hakikatini zedelemektir. Böyle bir hatadan dikkatle sakınmak lazımdır. İçinde bulunduğumuz demokratik rejimin, geçirmekte olduğu hastalıklar devresinde böyle bir cereyana kolaylıkla heves edebilecekler bulunabilir. Bunların arasında memleketimizin siyasetinde çalışanlar

¹³⁵⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 117.

¹³⁵⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 113.

¹³⁵⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 118.

görüneceği gibi, Amerikan resmi memurları içinde de ihtiyatsızlıklar görünebilir. ...Her iki memlekette iktidarda bulunan siyasi partiler gelip gidecek ve fakat bu dostluğun temeli ve yürüyüşü mahfuz kalacaktır. ...Amerika ile son zamanlarda yapılan bütün mukavelelerde milletlerarası bir şüpheye mahal vermeme kaygusu bizim dikkatle göz önünde tuttuğumuz bir husustur. Amerikalı dostlarımız bizim bu hassasiyetimizi daha 1947'den beri bilirler...”¹³⁵⁷

Raporda, bu konuşmanın “maksatlı ve hesaplı” olduğu ve iki ana hedefinin bulunduğu bahsedilmiştir. Bu hedefler şunlardır: 1- Amerikan hükümetine teminat vermek. 2- CHP teşkilatının yaptığı olumsuz propagandaların dayanağını yapmak ve bu propagandaların üstünü örtmek.¹³⁵⁸

İnönü'nün Amerika'yla alakalı dış meselelerdeki tavrının, bahsedilen konuşmayla tezat halinde olduğu belirtilen raporda, CHP'nin “kulak gazetesi” teşkilatı vasıtasıyla ülke geneline yaydığı Türk-Amerikan dostluğu aleyhindeki yalanların da bu bağlamda dikkate alınmasının gerektiği ifade edilmiştir.¹³⁵⁹

Amerika'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımları son iki sene içerisinde arttırması ve Türkiye'nin borçlarını konsolidasyona tabi tutması neticesinde ülkede bir ferahlık meydana geldiğine değinilen raporda, bu durumun CHP'yi büyük bir telaş ve endişeye sevk ettiği ve CHP propagandasının sistematik bir şekilde Türk-Amerikan dostluğu aleyhine işletilmeye başlandığı açıklanmıştır.¹³⁶⁰

Raporda, Türk-Amerikan dostluğunu hedef alan iddialar, dört ana örnek üzerinden çürütülmeye çalışılmıştır.

1- Türk hükümetinin yardım alabilmek amacıyla her sene binlerce Türk kızını Amerika'ya gönderip, Amerikan büyüklerine peşkeş çektiğine dair iddia.¹³⁶¹ Rapora göre;

“[Bu] iftira üç başlı şen'i bir yalandır. Türk hükümeti de, Türk ordusu da, Türk milleti de Türk kadınının şeref ve namusunun bekçisidir,

¹³⁵⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 117-118.

¹³⁵⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 119.

¹³⁵⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 120-121.

¹³⁶⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 121-122. Raporun bu kısmında, Tahkikat Komisyonun faaliyetleri esnasında CHP'li bir milletvekilinin (Selim Soley) Haymana kazasının Oyaca köyünde vatandaşlara Türk-Amerikan dostluğunu hedef alan yalanlar aktardığının deliller eşliğinde tespit edildiğine değinilmiş ve bulgular rapora eklenmiştir. BCA, 010.09.4.11.2/ 122-123.

¹³⁶¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 122.

peşkeşçisi değil. ... Dış yardımlar Türk hükümetine değil, Türk milletine ve dünya sulhunda milletçe başardığımız büyük hizmetlerin karşılığında yapılmaktadır. Cumhuriyet hükümetlerini yardım mukabili Türk kadınının iffetini satmakla itham etmek vatansızlıktır; ihanettir. ...Kadın mukabili yardım yapacak bir Amerikan hükümeti bugüne kadar ne gelmiştir, ne de gelecektir. ...Bu yardımı böylesine istismar eden hain bir muhalefet propagandasını ne tarih kaydetmiştir ne de kaydetmesine imkân vardır. ...[Bu] zihniyet mahzû şerdir. ...[Türkiye’de] yardım için namusunu teslim edecek Türk kadınları bulunduğunu yâr ve ağyâra karşı ilan etmek, böyle bir ihtimali aklına dahi getirmek [Türkiye’yi, Türk milletini] ve Türk kadınlığını dünyaya karşı en haksız ve en şen’i şekilde kötölemek, lekelemek olur.”¹³⁶²

2- Hükümetin, Amerikalılardan aldığı kanı Türklere zerk ettiğine ve milletin kanını değiştirdiğine dair iddia.¹³⁶³ Rapora göre; “*Kan [kaybından] dolayı ölüm tehlikesi geçiren vatandaşları kurtarmak için kurulan kan bankasını, [Türk milletinin] kanını yabancı kanıyla değiştirecek bir kurum olarak ilan etmeye kalkışanların kanından şüphe etmek [gerekir].*”¹³⁶⁴

3- Hükümetin, memleketin en güzel yerlerini Amerikalılara sattığına dair iddia.¹³⁶⁵ Raporda, bu iddianın “patenti İnönü’ye ait bir yalan” olduğu ve İnönü’nün bu iddiayı 1954 seçim propagandasında kullandığı belirtilmiştir.¹³⁶⁶ Ayrıca, bu hususta şöyle bir yorum yapılmıştır;

“Dünya sulhunu ve memleketimizin bütünlüğünü sulh düşmanı ve ezeli düşmanımız olan Sovyet Blokuna karşı koruyabilmek için yurdumuzda kurulan atom üslerini Amerikalılara toprak verilmesi şeklinde ilan etmek, “Bizim Radyo”nun hizmetine girmekten zerre kadar farkı olmayan vehim bir gaflettir.”¹³⁶⁷

4- Hükümetin, yardımların kesilmemesi için Türkiye’deki Amerikalıların her türlü suçu işlemesine göz yumduğuna dair iddia.¹³⁶⁸ Raporda, Amerikalılara adli ayrıcalık tanındığına dair yalan haberlerin, “NATO Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme”nin istismarından ibaret olduğu açıklanmıştır.¹³⁶⁹ Adli imtiyaz yalanlarının ana malzemesi olarak, bilhassa Amerikalı

¹³⁶² BCA, 010.09.4.11.2/ 123.

¹³⁶³ BCA, 010.09.4.11.2/ 122.

¹³⁶⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 123.

¹³⁶⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 122.

¹³⁶⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 124.

¹³⁶⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 124.

¹³⁶⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 122.

¹³⁶⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 124.

bir subayın yaptığı otomobil kazasının (Yarbay Morrison hadisesi) kullanıldığı ifade edilen raporda, yukarıda bahsettiğimiz sözleşmenin 7. maddesine de yer verilmiştir.¹³⁷⁰ İlgili maddeye göre, Türkiye’de görev yapan bir Amerikalı veya Fransız’a hangi haklar tanınmışsa, Fransa’daki NATO Karargâhında görevli Türk kuvvetleri mensuplarına ve yakınlarına da aynı hakların tanındığı, lakin yargı yetkisinin devredilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı açıklanmıştır. Ayrıca, vazife esnasında ya da gönderen devlet kuvveti veya sivil görevlilerin aleyhinde bir suç işlenirse, bu durumlarda gönderen devlet makamlarının yetkili olduğu belirtilmiştir. Çocuk öldürme olayları ve benzerlerinde Türk yargısını sınırlandıran hiçbir kayıt ve uygulamanın var olmadığına da değinilen raporda, bahsi geçen iddiaların halkı tahrik etmek için uydurulmuş yalanlardan ibaret olduğu ifade edilmiştir.¹³⁷¹

Raporun bu kısmında, İnönü’nün 1960 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde, *“Türk-Amerikan münasebetlerinin millette millete olduğu hakikatini zedelemek cereyanına heves edeceklerin çıkabileceğinden”* bahsetmesi de yorumlanmıştır. Raportörün bu mesele hakkındaki yorumu şöyledir;

“İnönü nasıl, “Bu memlekette ihtilâl olacaktır, fakat bu ihtilâl bizim dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır” demek suretiyle suçu bin bir tahrikle ayaklanmaya sevk ettiği genç yavruların¹³⁷² üzerine atıvermek suretiyle işin içinden stırılmaya kalkmışsa, yukarıdaki konuşmayı yapmakla memlekette yapılmasına bizzat önayak olduğu bu yalan haberlerin vebalini bu işte vasıtalıktan başka rolleri olmayan insanlara yıkmak istemektedir.”¹³⁷³

Raporda vatandaşları iktidar ve hükümet aleyhine kışkırtmak amacıyla üretilen yalan haberlerin yalnızca Amerikalılarla ilgili yalanlardan ibaret olmadığı, genel ve yerel özellikte başka yalanların da var olduğu açıklanmıştır.

Genel özellikli yalanlara iki örnek gösterilmiştir. Bunların ilki; Türkiye’nin Japonya Büyükelçisi Süreyya Anderiman ve eşinin intihar etme hadisesinin, o esnada

¹³⁷⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 124-128.

¹³⁷¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 128.

¹³⁷² Kirişcioğlu, ilgili raporu sonradan başka bir eser içinde yayımlarken, raporun bu yerine *“(veya ordunun)”* şeklinde bir kayıt düşmüştür. Kirişcioğlu, *a.g.e.*, s.146. Raporu kaleme aldığı esnada bu hususta bir bilgi ya da öngörüsü var mıydı? Bilinmez. Lakin o dönemin şartlarında böyle bir ihtimali rapora yansıtmasının mümkün olamayacağı da ortadadır.

¹³⁷³ BCA, 010.09.4.11.2/ 129.

Japonya’da bulunan Meclis Başkanı Refik Koraltan’la ilişkilendirilmesidir. İkinci yalan ise, Türkiye’ye gelen Endonezya Cumhurbaşkanı Ahmet Sukorno’nun Türk devlet idarecilerinden kadın talep edip, bir randavu evinde hastalık kapıldığına dair yalandır. Sukorno ile ilgili yalanın, CHP Milletvekili Mahmut Esat Karakurt tarafından, CHP Çanakkale il yönetim kurulu binasında yaptığı konuşmada vatandaşlara aktarıldığının Tahkikat Komisyonunun faaliyetleri esnasında ayrıntısıyla ortaya çıkarıldığı açıklanmıştır.

Raporda yerel özellikli yalanların özellikle dini siyasete alet eder tarzda olduğu belirtilmiş ve İnönü’nün, DP iktidarı Said-i Nursi’yi seçimlerde görevlendirdi diye bir yalan ortaya attığı, Nursi’nin ölümü üzerine bu defa DP’nin Nursi’yi öldürttüğü şeklinde başka bir yalanın türetildiği anlatılmıştır.

3.3.5.2.3. Yalan Haberlerin Yayılışı

Raporda yalan haberlerin beş farklı yöntemle yayıldığından söz edilmiştir. 1- CHP idarecileri ve milletvekillerinin her türlü ortamda yaptıkları konuşmalar. 2- Parti tebliği ve bildirimlerinin yayımlanması veya broşürle ve kulaktan kulağa duyulması. 3- CHP taraftarı gazete ve dergilerin yayınları. 4- CHP milletvekillerinin yalan haberleri yayması. 5- “Kulak gazetesi” adı altında kurulan özel ve gizli teşkilat.

İlk üç maddedeki yöntemlerin özelliklerinin bilinmesi sebebiyle, diğer iki yöntem hakkında bilgi verileceği belirtiler raporda, CHP milletvekillerinin yalan haber yayma faaliyetleri kapsamında Selim Soley’in Haymana’nın Oyaca köyünde ve Mahmut Esat Karakurt’un CHP Çanakkale il binasında yaptığı konuşmalar örnek gösterilmiştir.¹³⁷⁴

“Kulak gazetesi” meselesinde ise, bu tabirin yer aldığı CHP İstanbul İl Başkanlığının 20 Mart 1960 tarih ve 373 sayılı “gizli-seçim” ibareli genelgesinden kısaca bahsedilmiştir.¹³⁷⁵

“Kulak gazetesi” teşkilatının, yalan haberlerin en uzak köylere kadar en kısa zamanda ve aynı şekilde yayılmasında doğrudan alakalı olduğu ve CHP genel merkezinden yönetildiğinin ispatlandığı açıklanmıştır.¹³⁷⁶

¹³⁷⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 131-132.

¹³⁷⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 132-133.

Uluslararası komünizmin, bünyesine zarar vermek istediği memleketlerde yalan haberler yaymak suretiyle hükümet otoritesini sarsmayı ve halkı tahrik etmeyi hedeflediğinden bahsedilerek, aynı yöntemlerle harekete eden "kulak gazetesi" teşkilatının bu bakımdan memleket için büyük bir tehlike arz ettiği anlatılmıştır.¹³⁷⁷ Ayrıca, CHP'li vatandaşların önemli bir kısmının her fırsatta hükümet aleyhine faaliyet yürüttüğünden söz edilerek, CHP propagandası yapan bu kişilerin rastgele yalanlar uydurmadıkları, tahkikat sonucunda toplanan delillerin, yalan haberlerin bir merkezden çıkarıldığını açıkça ortaya koyduğu açıklanmıştır.¹³⁷⁸

Raporun bu bölümünde, "bizim radyo" meselesine de değinilmiştir. "Bizim radyo" adıyla bilinen komünist radyosunun 1 Ekim 1959 tarihinden sonraki Türkçe yayınlarına ait bültenleri elde eden ve bunları inceleyen Tahkikat Komisyonunun, bu radyonun bazı yayınları ile CHP propagandası arasında "korkunç bir ağız birliği" olduğunu tespit ettiği belirtilmiştir.¹³⁷⁹

Raporda "bizim radyo" nun 9 Ekim 1959-14 Nisan 1960 tarihleri arasındaki Türkçe yayınlarından birçok örnek verilmiştir.¹³⁸⁰ Örneğin;

*"Silahlı kuvvetlerimiz resmen Amerikalıların emrine verildi. ...Başbakan CENTO konseyinin dünkü oturumunda konuştu. Söze efendilerine teşekkür etmekle başladı...(9 Ekim 1959)"*¹³⁸¹

*"Oysaki askeri pakta bağlılık bizim için yıkıcı olmuştur. ...memleket boğazına kadar borca gömülmekle kalmamış borçtan tam bir iflas haline gelmiştir. ...Bunun için iktidar Avrupa ve Amerika'da kapı kapı dolaşır borç dilenmektedir. (10 Ekim 1959)"*¹³⁸²

*"Menderes hükümetinin iç ve dış siyaseti tamamen iflas etmiştir. ...Memleketi selamete götürmek için komşularımızla barışçı münasebetler kurmanın çaresi bu hainleri başımızdan atmakla kabildir. ...nutuk çekmekle milletin varını yoğunu Amerikalılara peşkeş çekmekle meşgul. (14 Ekim 1959)"*¹³⁸³

"Öğrenciler arasında iktidarın bu diktatörce hareketlerine karşı mukavemet fikri gündüz gece geliyor. ...Bu günkü iktidar, memleketi

¹³⁷⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 132.

¹³⁷⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 132.

¹³⁷⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 133.

¹³⁷⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 133.

¹³⁸⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 133-140.

¹³⁸¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 133.

¹³⁸² BCA, 010.09.4.11.2/ 134.

¹³⁸³ BCA, 010.09.4.11.2/ 134-135.

Amerika'ya teslim etti. Bu gün artık memleketin bağımsızlığından bahsedilemez. ...Bize yeni bir kurtuluş hareketi lazım. ...Halkın sesinin kudretini duyurmak, yurdu bir avuç hainden kurtarmak için gizli ve açık teşkilatlanmalıyız. ...Mahkemeye düşen muhalif hapse düştü demektir. Vatan cephesine girmeyene tohum bile vermez. (4 Kasım 1959)”¹³⁸⁴

“Dünyaya her gelen çocuğumuz artık sekiz bin lira borçla doğuyor. Füze rampalarını kurmak için ve harp hazırlığı yapmak için bizi yirmi milyar borca soktular. (5 Kasım 1959)”¹³⁸⁵

“Sanayici, tüccar, işçi, köylü, genç, ihtiyar, bütün halk kendi imkânlarına göre birleşmeye bir birimizi desteklemeye çalışalım Milli kurtuluş cephesi kuralım. (19 Kasım 1959)”¹³⁸⁶

“Ordu içinde subaylarımız kanuna aykırı emirleri yerine getirmekle mükellef değildir. (14 Nisan 1960)”¹³⁸⁷

Raporda, “bizim radyonun” komünist bir radyo olup, CHP ile hiçbir alakasının olmadığına değinilmiş ve bu radyonun yaptığı propaganda ile CHP propagandası arasında “korkunç ve vahim” bir benzerlik bulunduğu bir kez daha açıklanarak,¹³⁸⁸ CHP liderlerinin bu “ağız birliğini” Türk milletine izah etmek zorunda olduğu belirtilmiştir.¹³⁸⁹ Söz konusu benzerlikler raporda şu şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır;

“Bizim Radyo “Milli kurtuluş cephesi” der, CHP propagandası “Milli Muhalefet Cephesi” ...Bizim Radyo “her doğan çocuk sekiz bin lira borçlu doğuyor” der, CHP liderleri ve mebuslar bunu aynen kullanır. ...Bizim Radyo “varını yoğunu Amerikalılara peşkeş çekmekten” bahseder, CHP propagandası, hükümetin Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş çektiğinden bahseder. ...Bizim Radyo “Baştakilerin ülkeyi bırakıp kaçacaklarını söyler, CHP genel sekreteri iktidar ileri gelenlerini kaçırmak için hazırlanmış dört motorlu tayyerelerden bahseder. ...Bizim Radyo “Bu halk isyan etmez de ne yapar?” diye sorar, CHP liderleri “Şartlar tahakkuk etmiştir ihtilal olacaktır” der. ...Bizim Radyo orduyu, halkı, gençleri, talebeleri hükümet aleyhine kışkırtır, CHP propagandasının senelerdir yaptığı bundan başka bir şey değildir.”¹³⁹⁰

¹³⁸⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 135-136.

¹³⁸⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 136.

¹³⁸⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 137.

¹³⁸⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 140.

¹³⁸⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 140.

¹³⁸⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 142.

¹³⁹⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 140-142.

3.3.5.2.4. Yalan Haberin Korkusu

Raporda, yalan haberleri yayanların bu yalanların yalanlanmasından hoşnut olmadıklarından söz edilmiş ve bu bağlamda tekzip kurumunun önemine değinilmiştir. Ayrıca, resmi tebliğlerin, beyanların ve devlet radyosu yayınlarının yalan haberler için bir “panzehir” olduğu belirtilerek, bu sebeple yalan habercilerin devlet radyosuna düşman oldukları açıklanmıştır. CHP’lilerin on senden beri, devlet radyosunun vatandaşlara hakaret ettiği iddiasını ortaya sürüp, radyodan şikâyet etmelerine rağmen, Tahkikat Komisyonunun devlet radyosu bültenleri üzerinde yaptığı incelemelerin sonucunda, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığının ispatlandığından da söz edilmiştir. Rapora göre; devlet radyosu hakkındaki şikâyetlerin asıl amacı, radyonun vatandaşlara iftira ve hakaret ettiğini söylemek suretiyle, halkın isyana teşvik edilmesidir.¹³⁹¹

3.3.6. İhtilal Şartları

Raporun bu kısmında, Başbakan Menderes’in 1 Mayıs 1960 tarihli radyo konuşmasından bölümler alınarak, Türkiye’de bir ihtilalin meydana gelmesine neden olacak şartların var olmadığı açıklanmış ve on seneden beri vatandaş üzerinde uygulamaya geçirilen tahriklerin Türk milletine ve Türkiye’ye has özellikler sebebiyle başarıya ulaşamadığı anlatılmıştır.¹³⁹² Türkiye’nin,

“1- Türk milletinin toptan milli menfaatlerine [ve] hükümet otoritesine karşı bağlılık, itina ve hürmeti. 2- (Bir kısım yeni yetişen gençler ve maksatlı partizanlar hariç) [CHP’nin] mazideki zihniyet ve icraatı ile bu parti liderlerinin kin ve ihtirası hakkında Türk Milletinin (İktidar hırsıyla yapılan propagandaya rağmen yanıtılması mümkün olmayan) derin vukufu. 3- Sovyet Rusya’nın ezeli düşmanlığına karşı tarihten gelen bilgi ve teyakkuz. 4- Milli, dini ve ahlaki hislerin, [uluslararası] komünizmin sızmasına imkân bırakmayacak emsalsiz kudreti. 5- İş başında sevilen, itimat edilen, takdir edilen çalışkan, vatanperver bir hükümetin bulunması. 6- [Türkiye’de] bir ihtilalin maddi ve manevi şartlarının asla mevcut olmaması.”¹³⁹³

sayesinde muhalefetin tahrik ve teşviklerinden zarar görmeden kurtulabildiği beyan edilmiş ve devamında, “yoksa çoktan bu memlekette İnönü’nün beklediği ihtilal

¹³⁹¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 142-144.

¹³⁹² BCA, 010.09.4.11.2/ 144-146.

¹³⁹³ BCA, 010.09.4.11.2/ 144-145.

çıkmiş ve Rusya elini kolunu sallayarak yurdumuzu işgal etmiş olurdu” şeklinde bir yoruma yer verilmiştir.¹³⁹⁴

Ayrıca, “eksantrik tasavvurlar ve orijinal fikirler” şeklinde bir yan başlık açılarak, Akis dergisinin 299. nüshasındaki “kulak gazetesi” ve Cemal Yıldırım ile alakalı makaleden pasajlar alınmak suretiyle ilgili makale çerçevesinde İnönü hakkında şu yorum yapılmıştır:

“Bu tasavvurların yalnız C.Y’ye [Cemal Yıldırım] ait olmadığı ve bu makalenin C.H.P. liderlerinin bugünkü fil ve hareketlerinin suçunu daha o zamandan üzerlerinden atabilmek için kaleme alınmış daha doğrusu aldırılmış olduğu ardı arkası kesilmeyen ayaklanma talimleriyle ortaya çıkmıştır. Çünkü halen C.Y. faaliyette bulunacak mevki ve durumda değildir. (Yıldırım’ın hapiste olmasına rağmen olayların devam ettiği vurgulanmaktadır.) Daha evvel C.H.P. liderinin hadiselerden kendisini sıyırmak için yaptığı iki teşebbüsten bahsetmiştik. Bu yazının, aynı usulün vasıtalı bir tatbikinden öteye manası yoktur.”¹³⁹⁵

3.3.7. Vahim Neticeler

Raporda, Türkiye’de ihtilal ve ayaklanma için her hangi bir şart ve ortam bulunmamasına rağmen, seneler boyu içerden ve dışardan yapılan tahriklerin tamamen neticesiz kaldığından söz edilemeyeceğine değinilmiştir.¹³⁹⁶ Bu bağlamda, 1957 senesinden sonra meydana gelen olaylardan üçü, “Gaziantep ayaklanması, Yeşilhisar ayaklanması, Ankara ve İstanbul’daki ayaklanmalar” başlıkları altında tahlil edilmeye çalışılmıştır.¹³⁹⁷

3.3.7.1. Gaziantep Ayaklanması

Raporda, 1957 senesinde Gaziantep’te meydana gelen olaylar ayrıntısıyla anlatılmış, olayların İnönü’nün iddia ettiğinin aksine, vatandaşların seçim kütüklerine itirazı neticesinde değil, 1957 seçimlerinin öncesinde kışkırtılan CHP’lilerin şehirdeki taşkınlıkları sonucunda ortaya çıktığı açıklanmıştır. Olaylarda rol alan şahısların, kanunların yerinde uygulanmaması sebebiyle gerekli cezalara çarptırılmadığı ve

¹³⁹⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 145.

¹³⁹⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 146-147.

¹³⁹⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 147.

¹³⁹⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 147-174.

olayların esasen, CHP idarecilerinin Türk milletine bir ayaklanma örneği sunma gayretleri neticesinde meydana geldiği iddia edilmiştir.¹³⁹⁸

3.3.7.2. Yeşilhisar Ayaklanması

Raporda, öncelikle Yeşilhisar olaylarının meydana geliş şekli anlatılmıştır.¹³⁹⁹ Daha sonra, İnönü'nün hadiseler karşısındaki tavrı ve hükümetin İnönü'nün Kayseri seyahatini önlemeye yönelik teşebbüsleri şu şekilde yorumlanmıştır;

“Yurdun her hangi bir bölgesinde böyle vahim bir hadise ceryan ettiği zaman, her vatandaşa düşen vazife partizan hislerini bir kenara bırakarak, bu hareketleri takbih etmek ve en azından tasvikkâr ve teşvikkâr bulunmamaktır. Böyle olmasına rağmen C.H.P. lideri İnönü'nün Kayseri'de bir kongreyi vesile ederek yola çıktığı, kongrelerin durdurulduğu ve hadise çıkması mevcut olduğu kendisine Valilikçe tebliğ edilmesine rağmen. ...bu tebliği fevkalade nahoş bir şekilde karşılamak suretiyle Kayseri'ye gelmekte ısrar ettiği ve ancak Yeşilhisar'da çıkacak vakaları önlemek üzere buraya gitmesinin inzibati ve fiili tedbirlerle önlenebildiği malumdur. Mahalli hadiseleri körükleyeceği muhakkak olan bu ziyareti yapmaya teşebbüs etmiş olması C.H.P. liderinin asla övünebileceği bir hal olmadığı gibi hükümet için böyle bir tedbiri almış olmak bir hata değil filhakika yerinde bir hareket olarak mütalaa edilmek lazım gelir. Çünkü adliyenin şeref ve itibarını korumak yalnız hükümete değil muhalefet partilerini dahi bütün siyasi partilere hatta bütün vatandaşlara düşen bir memleket vazifesi ve hatta bir kanuni icaptır.”¹⁴⁰⁰

3.3.7.3. Ankara ve İstanbul'daki Ayaklanmalar

Raporda, 28 Nisan 1960 tarihinden itibaren Ankara ve İstanbul'da meydana gelen olaylarında ayrıntılı bir analizi yapılmıştır.¹⁴⁰¹ Bu olayların kendiliğinden meydana gelmiş öğrenci ya da halk hareketi değil, tertip eseri birer suni ayaklanma oldukları iddia edilmiş ve bu iddia birkaç madde çerçevesinde şu şekilde temellendirilmeye çalışılmıştır:

“a- Bu hadiseler daima muayyen yerlerde ve muayyen saatlerde yapılmaktadır. b- Her hadise birbirinin aynıdır. c- Günlerce evvelden tertipçilerin faaliyet gösterdikleri ve hatta halkın birikmesini temin için kulaktan kulağa haber salındığı sabittir. ç- Evvelden basılmış tahrik ve

¹³⁹⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 147-155.

¹³⁹⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 155-160.

¹⁴⁰⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 160.

¹⁴⁰¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 160-170.

teşvik edici beyannameler ve broşürler hadiselerle tekaddüm eden zamanlarda muayyen şahıslar tarafından dağıtılmaktadır. d- Bizzat vaka mahallinde [yapılan] tetkikler göstermiştir ki, hadiselerden evvel, bunların vukuundan haberli olanlar beklemeye başlamakta ve işaretler verildikten sonra ilk hareket 20-25 kişinin “Hürriyet Hürriyet” diye tempolu feryatlarıyla başlamakta, bunlara maksatlı gelenler eklenmekte ve asıl kalabalığı da seyirci kalan halk teşkil etmektedir.”¹⁴⁰²

3.3.7.3.1. Tertipçiler Kimlerdir?

Yapılan tahkikat neticesinde Ankara ve İstanbul’da meydana gelen son olayların bizzat CHP liderleri tarafından tertiplendiğinin tespit edildiğine de değinilen raporda, ayaklanma emrinin yazılı olarak verilmesinin mümkün olmayacağından bahsedilerek, bu nedenle İnönü veya onun adına başka bir şahıs tarafından imzalanmış yazılı bir ayaklanma emrinin ele geçirilemediği açıklanmıştır.¹⁴⁰³ Ayrıca, Tahkikat Komisyonunun ancak delil toplamaya yetkili olmasına ve şahısları suçlu sıfatıyla sorguya çekme hakkının Komisyona verilmemesine rağmen, olayları tertip edenlerin beceriksizliği yanı sıra yetkili makamların çalışmaları neticesinde, ayaklanma hadiselerinin CHP idarecileri tarafından tertiplendiğinin, reddi mümkün olmayacak şekilde deliller eşliğinde ispatlandığından da söz edilmiştir. Bu delillerin rapora ekli bir biçimde sunulduğu belirtilerek, rapora eklenmeyen delillerden de bahsedilmiştir.¹⁴⁰⁴ Bahsedilen deliller şunlardır: 1- Ayaklanmalar sırasında yakalanan şahısların üstlerinde CHP pankartlarının bulunmuş olması. 2- Ayaklanma hareketlerine denk gelen zamanlarda, başta CHP milletvekilleri olmak üzere CHP mensuplarından bir kısmının hazırlık faaliyetlerinin tespit edilmiş olması. 3- Hadiseler esnasında CHP milletvekillerinin bir kısmının olay mahallinde bulunmaları ve hatta hadiseleri tahrik eder bir vaziyette görülmeleri. 4- Ayaklanma hadiselerine denk gelen zamanlarda evlere gizli biçimde dağıtılmakta olan beyannamelerin, CHP mensupları tarafından kapıların altından atıldığına tespit edilmiş olması. 5- CHP teşkilatı ve milletvekillerinin halkı tahrik eder tarzda yalan haberler yaymakta ısrar etmeleri ve CHP milletvekillerinin, yalan haberlere dayanan propagandaları desteklemek ve onaylamak adına, “Ankara ve İstanbul’da kanlı hadiseler cereyan ediyor”, “otuz ölü var” türünden yalan haberleri Meclis kürsüsünden tekrarlamaları. 6- CHP teşkilatının, Tahkikat Komisyonunun yalan

¹⁴⁰² BCA, 010.09.4.11.2/ 170-171.

¹⁴⁰³ BCA, 010.09.4.11.2/ 171.

¹⁴⁰⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 171.

haberlerin kaynağını tespit edebilmek ve bu haberlerin CHP Genel Merkezinden yayılıp yayılmadığını belirlemek adına aldığı yayın yasağı kararlarına aykırı olarak, yalan haberleri gizli broşürler halinde elden ele dağıtması. 7- “Bizim radyo” adlı komünist radyosunun dinlenmesini tavsiye eden, ayrıca komünist radyoların frekans ve yayın saatlerini içeren listeleri köylere kadar gönderen CHP’lilerin, çeşitli şahısların şهادetleriyle tespit edilmiş olması. 8- Her vesileyle beyanat vermek, basın toplantısı yapmak, parti tebliğ ve bildirisi yayımlamak alışkanlığına sahip olan CHP liderlerinin, son hadiseleri onaylamadıklarını ifade etmekten kaçınmış olmaları. 9- Başta İnönü olmak üzere bir kısım CHP milletvekillerinin, ihtilâl ve ayaklanmayı onaylayıcı ve tahrik edici konuşmaları ve İnönü’nün son Meclis müzakerelerinde, “*hazırlıklarından emin*” bir biçimde kullandığı “*ihtilâl olacaktır*” şeklindeki ifadesi.¹⁴⁰⁵

3.3.7.3.2. Tertipçilerin Gayeleri

Raporda, son olayların gerçek mahiyetinden ve onları tertip edenlerin amaçlarından da bahsedilmiştir. Seçimsiz iktidara gelmeyi amaçlayanlar tarafından tertiplenen olayların, asilik ve ayaklanma hareketleri ile baş gösteren birer ihtilâl ve siyasi suikast teşebbüsü oldukları ve bu teşebbüslerin son safhaya kadar getirildiği açıklanmıştır. Bu bağlamda, İnönü’nün şartlar oluştuğunda ihtilalin hak olduğunu ve ihtilalin mutlaka gerçekleşeceğini Meclis kürsüsünden ilan etmesi üzerine; İnönü’den aldıkları talimatlar doğrultusunda harekete geçen CHP merkez teşkilatı ve milletvekillerinin, halkı, öğrencileri ve hatta orduyu tahrik etmek suretiyle Türkiye’de ihtilal ortam ve şartlarını hazırlamaya çalıştıkları iddia edilmiştir.¹⁴⁰⁶

CHP liderlerinin tüm çabalarına rağmen, onların iradeleri dışındaki sebeplerden ötürü Türkiye’de bir ihtilalin meydana gelmediğine değinilen raporda; ihtilal niyet ve teşebbüslerinin bir kere başarısız olmasının, bu çeşit amaçların ilelebet gerçekleşme imkânı bulamayacağını kanıtlamaya yetmeyeceğinden söz edilmiştir. Bu nedenle, Türkiye’yi ihtilal teşebbüslerinin vahim neticelerinden kesin olarak kurtarabilmek

¹⁴⁰⁵ BCA, 010.09.4.11.2/ 171-172.

¹⁴⁰⁶ BCA, 010.09.4.11.2/ 173.

için, ihtilale zemin hazırlayan fitne ve fesatların tamamen ortadan kaldırılması gerektiği açıklanmıştır.¹⁴⁰⁷

Raporun devamında, fitne ve fesatların ortadan kaldırılması için izlenmesi tavsiye edilen bir yol haritası belirlenmiştir. Bu bağlamda CHP lideri İnönü'ye “*milli vazife*” adı altında bir sorumluluk yüklenmiş ve İnönü'den, Meclis'te yapacağı bir konuşma ya da yayımlayacağı bir bildiri ile raporda belirtilen bazı açıklamaları yapması istenmiştir. İnönü'nün üzerine düşen bu “*milli vazife*”yi yapmaktan kaçınması veya söz edilen açıklamayı yapmakla beraber eski muhalefet usullerini devam ettirmesi halinde ise, raporda belirtilen teşrii, icrai ve kazai (yasama, yürütme ve yargıyla alakalı) tedbirlerin alınması gerektiği açıklanmıştır.¹⁴⁰⁸

3.3.8. CHP Liderine Düşen Vazife

Raporda, komünist ajanların Türkiye'de faaliyet gösterdiklerinden ve bunların, 1957'den sonra uygulamaya koyduğu muhalefet usulleri sebebiyle, CHP içine de sızmış olabileceklerinden bahsedilmiştir. İçinde bulunulan ortamda kimin ne maksatla faaliyet yürüttüğünü tespit etmenin imkânsız hale geldiği açıklanarak, bu durum karşısında İnönü'ye, Meclis kürsüsünden ya da bir bildiri ile aşağıda verilen açıklamaları yapma vazifesi düştüğü belirtilmiştir.¹⁴⁰⁹ İnönü'den yapması istenilen açıklamalar şunlardır:

“1- Türk hükümeti bir karış vatan toprağını dahi ne Amerikalılara ne yabancılara satmamıştır. Memleketimizde kurulmakta olan üsler yurdumuzun selameti ve dünya sulhunun korunması için faydalıdır. C.H.P.’ de bunlara taraftardır.

2- Türk hükümeti hiçbir şekilde hiçbir yabancıya Türk kadınlarını peşkeş çekmemiştir. Bu şekilde uydurulan yalan haberler milli vakarımız ve Türk kadınlığının iffeti ve dost ve mütteliklerimizin hüsnüniyetiyle asla kabili telif olmayan muzır bir neşriyattır.

3- Türk hükümeti Amerikalılara hiçbir hususi imtiyaz tanımamıştır. Türk çocuklarının kasten çiğnenmesi veya öldürülmesi ve Türk kadınlarının zorla kirletilmesi gibi vakalar yoktur. Böyle müessif bir vaka tahaddüs etse dahi buna Türk mahkemeleri bakar, bunun hilafına ne tatbikat ne anlaşma yoktur.

¹⁴⁰⁷ BCA, 010.09.4.11.2/ 173-174.

¹⁴⁰⁸ BCA, 010.09.4.11.2/ 174-179.

¹⁴⁰⁹ BCA, 010.09.4.11.2/ 174-175.

4- Vazife esnasında işlenen suçlara maznunun bağlı bulunduğu kuvvetler mahkemesince bakılması Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf devlet arasında kuvvetlerin statüsüne dair sözleşme hükümleri icabıdır ve karşılıklıdır. Bu hükümlerden NATO karargâhlarında vazife alan Türk askeri kuvvetleri de aynen faydalanmaktadır. Buna C.H.P. de taraftardır.

5- “Bizim radyo” C.H.P.’nin radyosu değildir. Bir komünist radyosudur. Dinlenmesi memlekete zararlıdır. Tahriklerine, teşviklerine itibar etmemek lazımdır.

6- Türkiye Büyük Millet Meclisi meşru bir meclistir. Çıkardığı kanunlara itaat etmek vatandaşlık vazifesidir. Aksi takdirde müeyyidelerin tatbiki hak olur.

7- Türkiye Büyük Millet Meclisi ekseriyetinin kararıyla ademi itimat reyini almadıkça muhalif, muvafık bütün vatandaşların hükümet karar ve emirlerine riayet etmesi zaruridir.

8- Tahkikat Encümenini kurmak Türkiye Büyük Millet Meclisinin selâhiyetleri cümlesindedir.

9- Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selâhiyetleri hakkındaki kanunun, kurulan veya kurulacak olan Tahkikat Encümenlerine mahkeme selâhiyeti vermediği, kanunun metninden, ruhundan ve tatbikatından anlaşılmuştur.

10- Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesi her şahıs hakkında, mazisi ve geçmiş hizmetleri ne olursa olsun tatbik edilmek icap eder.

11- İstanbul’da ve Ankara’da vuku bulan müessif hadiseler memleketin hayrına değildir ve derhal durdurulması lazımdır. İstanbul’da ölen bir talebe ile tank altında ezilen bir şahıstan başka ne Ankara’da ne İstanbul’da bu hadiseler sırasında ölen kimse yoktur. Yaralananlar hastahaneden çıkmışlar ve iyi olmuşlardır.

12- Askerlerin siyasetle işigali caiz değildir. Bu itibarla bazı askeri talebelerin yaptıkları gösteri yürüyüşü memleketimiz atisi için tehlikeli bir teşebbüstür.

13- Demokrat Partinin seçimleri yapmayacağı veya seçimi kaybetse de iktidarı bırakmayacağı yolundaki haberler asılsızdır.

14- Seçim günü reyler kullanılırken veya tasnif esnasında her hangi bir hadise çıkarılmaması milli iradenin tezahürünün tek yoludur.”¹⁴¹⁰

Raporda, İnönü’nün bu açıklamaları yapması ve faaliyetlerini bu açıklamalar çerçevesinde sürdürmesi halinde, memleket geneline yayılan yalan haberlerin

¹⁴¹⁰ BCA, 010.09.4.11.2/ 175-177.

“kökünden kurumasının” ve huzursuzluğun ortadan kalkmasının mümkün olabileceğinden söz edilmiştir. Dahası, İnönü’nün “üzerine düşen bu vazifeyi” yapmaktan çekinmesi durumunda, artık hiçbir şekilde iyi niyet iddiasında bulunamayacağı gibi, kendisini tarih ve millet karşısında yalan haberlerin onaylayıcısı ve teşvikçisi mevkiinden asla kurtaramayacağı da açıklanmıştır.¹⁴¹¹

3.3.9. Tedbirler

İnönü’nün yukarıda bahsettiğimiz açıklamaları yapmaması veya yapmasına rağmen eski muhalefet usullerine devam etmesi halinde icrai, teşrii ve kazai (yasama, yürütme ve yargıyla alakalı) bir takım tedbirlerin hayata geçirilmesi gibi bir zaruretin ortaya çıkacağına değinilen raporda, alınması gereken tedbirler maddeler halinde sıralanmıştır.

Raporda yer verilen icrai ve teşrii tedbirlerin birçoğunun (Cemiyetler Kanunu, Bayrak Kanunu, Basın Kanunu ve Meclis İçtüzüğünde yapılması istenen değişiklikler), DP Meclis Grubunun 10 Aralık 1958 tarihinde kendi bünyesinde meydana getirdiği “Tedbirler Komisyonunun” iç siyaseti düzene sokmak adına alınmasını teklif ettiği tedbirlerle birebir uyduğu görülmektedir.

3.3.9.1. İcrai Tedbirler

“1- Milli Emniyet Teşkilatını kemiyet ve keyfiyet bakımından fevkalade takviye ve cihazlandırmak suretiyle yalan haber yuvalarını tespit ve bu zehirli yılan yuvalarını bertaraf edip, suçluların tecziyesi imkânlarının bu teşkilata verilmesi.

2- Zabıta kuvvetlerinin takviye ve terfihî.

3- Memleketteki bütün yıkıcı neşriyatı takip ve alakalıların dikkat nazarını çekecek, merkezde mütehasıs bir hukuk müşavir heyetinin kurulması.

4- Devlet ve amme müesseselerinde daha müsmir, daha disiplinli bir çalışma sistemi tesisi.”¹⁴¹²

¹⁴¹¹ BCA, 010.09.4.11.2/ 177.

¹⁴¹² BCA, 010.09.4.11.2/ 177.

3.3.9.2. Teşrii Tedbirler

“1- Basın yoluyla veya her hangi bir suretle mücerret yalan haberlerin yayınlanmasının veya yayılmasının ceza müeyyidesi altına alınması.

2- Yalan haberleri yayma suçunun, amme vazifesi görenler veya dost ve müttefiklerimiz aleyhine işlenmesi halinin kanuni şiddet sebebi sayılması.

3- Hüküm ve infaz tarihi ne olursa olsun, sabıkalı eşhasın seçim ve sandık kurullarında vazife almamaları ve partilerce bu gibi eşhasa her ne suretle olursa olsun seçimlerde vazife verilmemesini temin edecek bir hükmün seçim kanununa ilavesi.

4- Seçim ve tasnif devam ettiği müddetçe silah taşıyanlar için çok ağır ceza müeyyidesi vaz olunması.

5- Rey verme gününden en az üç gün evvel ruhsatlı veya ruhsatsız bütün silahların idare amirliklerine veya adli mercilere veya seçim kurullarına makbuz mukabili teslimine dilmesi için seçim kanununa mecburiyet ve ağır müeyyide vaz olunması. (Ruhsatsız olanların teslimi halinde ceza verilmeyeceği tasrih edilmek kaydıyla)

6- Seçim kütüklerinin adli teminata bağlanması ve seçim kütüklerinin tanziminde ihmal ve suiistimalleri görülen vazifeliler için mevcut müeyyidelerin ağırlaştırılması.

7- Siyasi partilerin bütün kademe kongrelerini umumi mebus seçimlerinden iki ay sonra başlamak ve bir sene içinde ikmal edilmek üzere yapmalarını teminen Cemiyetler Kanununda gerekli tadilin veya tesisin yapılması. (Muvakkat bir maddde ile siyasi partilerin büyük kongrelerini bu kanunun neşrini takip eden üç ay içinde yapabilmelerinin temini muvafık olur.)

8- Siyasi partilerin Türk bayrağından maada ayrı parti bayrak, fors ve flamaları kullanmamaları için Bayrak Kanununda gerekli tadilin yapılması.

9- Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinde değişiklik yapılarak;

a- Gündem dışı söz talebinin sağlam esaslara bağlanması,

b- Zaptı sabık hakkında söz talebinin yazılı ve mucip sebepli bir takrir ile yaptırılması ve Reisin takdir hakkı bulunması.

c- İnzibatı ceza müeyyidelerinin müessir hale getirilmesi ve bilhassa toptan yapılan hareketlerle verilen cezanın infazına mümanaat veya hürmetsizlik halinde çok ağır ceza müeyyideleri konması.

ç- Usul hakkındaki müzakerelerde yeni esasların tespiti.

d- Sadet dışı konuşmakta ısrar hali için kuvvetli müeyyide vazı.

10- Türk Ceza Kanununda hükümet kuvvetleri aleyhine işlenen suçlara ait müeyyidelerin tekrar gözden geçirilmesi ve amme müesseselerine tecavüz için ayrı sarih hüküm vazedilmesi.

11- Ordunun siyasete alet edilmesine delâlet edecek neşriyat ve teşebbüsâtın ve harekâtın sıkı müeyyide altına alınması, siyasi partilerin bu yola başvurmaları halinde partinin kapatılması hususunda müeyyide vazolunması.

12. Üniversite Kanunu gözden geçirilerek,

a- Talebeleri ayaklanma ve nümayişlere teşvik edenler hakkında müessir ceza müeyyidesi konulması.

b- Profesör ve talebelerin siyasi partilere girmelerinin men edilmesi. Profesörlerin ve talebelerin günlük politika ile iştigallerinin yasak edilmesi.

c- Profesörlerin siyasetle iştigalleri halinde Maarif Vekiline müessir selâhiyet tanınması.”¹⁴¹³

3.3.9.3. Kazai Tedbirler

Raporda, CHP'nin hali hazırda uygulamakta olduğu muhalefet usullerinde ısrar etmesi halinde, parti yetkilileri ve hatta bizzat partinin manevi şahsiyeti hakkında yargısal tedbirlerin alınması gerektiği açıklanmıştır.¹⁴¹⁴ Lakin bu tedbirlerin mahiyetinden söz edilmemiştir.

¹⁴¹³ BCA, 010.09.4.11.2/ 177-179.

¹⁴¹⁴ BCA, 010.09.4.11.2/ 179.

BÖLÜM 4

TAHKİKAT KOMİSYONUNUN BİR KISIM BASININ FAALİYETLERİ HAKKINDA ELDE ETTİĞİ BİLGİLER

Çalışmamızın iki ve üçüncü bölümlerinde Meclis tahkikatının CHP'nin faaliyetleri ile alakalı kısmı ele alınmıştı. Bu bölümde ise, tahkikatın bir kısım basının faaliyetleriyle alakalı olan kısmı konu edilmiştir.

Söz konusu tahkikat, Tahkikat Basın Alt Komisyonu tarafından yürütülmüştür. Komisyona başkanlık eden Bahadır Dülger, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında görülen davalardan biri olan Anayasayı İhlal Davasının 30 Mayıs 1961 tarihli oturumunda, bir kısım basının faaliyetleri hakkında yürütülen tahkikat hakkında bilgi vermiştir. Dülger, tahkikatın dört aşamadan meydana geldiğini açıklamıştır. Basın da çıkan yalan haber ve tahrik edici yazıların, gazete koleksiyonlarının incelettirilmesi suretiyle tespit edilmesine çalışıldığına değinen Dülger, komisyonun esasen, bu tahrik edici yazı ve yalan haberlerde düşmanca bir maksat bulunup bulunmadığını araştırdığını açıklamıştır. Bu meseleyi açıklığa kavuşturabilmek için basının bünyesinde bir “sondaj” yapmak istediklerini lakin bazı gazete ve dergiler üzerinde böyle bir “sondaj” yapmanın imkân dâhilinde bulunmadığını söyleyen Dülger, bu nedenle bazı gazete ve dergilerden çalışanları hakkında malumat istediklerini ifade etmiştir. Komisyonun basın içine sızan “komünist” unsurların tespiti için bu yola başvurduğunu açıklayan Dülger, basın mensuplarına ait topladıkları bilgileri Milli Emniyet Hizmeti Teşkilatına gönderdiklerini ve teşkilatın bu şahıslar içinden komünistlik ya da başka sebepler dolayısıyla takip etmekte olduğu biri olup olmadığını sorduklarını beyan etmiştir. Teşkilatın elli bir kişilik bir liste gönderdiği, bu kişilerin çoğunun komünistlikten hüküm giymiş ya da bu suçun ağır şüphelisi olduğunu belirten Dülger, listede ismi verilen on bir kişinin (Anadolu Ajansının adını vermeden) “büyük bir ajans” içine sızdığının da tespit edildiğini ifade etmiştir. Dülger, tahkikat kapsamında Abdülhamit döneminde kurulan “Musevi” sermayeli bir özel ilancılık şirketi hakkında araştırma ve incelemeler yürütüldüğünü ve ayrıca gazetelerin mali mevzuat ve iş mevzuatı kapsamında faaliyet gösterip göstermediğinin de inceleme altına alındığını beyan

etmiştir.¹⁴¹⁵ Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde, yürüttüğü tahkikatla ilgili bir rapor meydana getirememiştir.

Dülger'in yukarıda bahsedilen açıklamaları, araştırmamız esnasında rastladığımız Tahkikat Basın Alt Komisyonuna ait olan evrakın muhteviyatıyla uyum göstermektedir. Çalışmamızın bu kısmında, bir kısım basın hakkında yürütülen tahkikatın dört farklı ayağı, ayrıca, basın kuruluşları hakkında Komisyona gelen ihbarlar ve Komisyonun basınla alakalı yaptığı sorgu işlemleri müstakil başlıklar dâhilinde ele alınmıştır.

4.1. Ankara, İstanbul ve İzmir'deki Bazı Basın Kuruluşlarının ve Anadolu Ajansının Çalışanları Hakkında Elde Edilen Bilgiler

Tahkikat Komisyonu, bir kısım basının faaliyetleri hakkındaki tahkikat kapsamında Ankara, İstanbul ve İzmir'deki bazı basın kuruluşlarının ve Anadolu Ajansının çalışanları hakkında çok yönlü bir tahkikat yürütmüştür.

Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanı Bahadır Dülger'in imzasıyla, İçişleri Bakanlığına gönderilen 21 Nisan 1960 tarih ve 5 sayılı yazıyla; aşağıda ismi verilen basın kuruluşlarında 1 Nisan 1960 tarihi itibari ile çalıştırılmakta olan yazarlar (telif hakkı ödenmek suretiyle çalıştırılanlar dâhil), muhabirler (merkezde ve taşrada çalışanlar), mütercimler, yazı işleri müdürleri ve yardımcıları, sekreterler, fotoğraf muhabirleri, ressam, karikatüristler, telefoncular, telsizciler, radyocular ve arşivcilerin ayrıntılı künyelerini, aldıkları ücretleri, çalıştıkları kurum ile aralarında sözleşme olup olmadığını, varsa sözleşme tarih ve süresini gösteren bir listenin iki gün içinde hazırlattırılarak Komisyona gönderilmesi istenmiştir.¹⁴¹⁶ Çalışanları hakkında bilgi istenen basın kuruluşları; Ankara'da: Ulus, Yeni Gün, Akis, Forum, Karagöz; İstanbul'da: Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Dünya, Yeni Sabah, Tercüman, Kim, Çuval, Akbaba; İzmir'de: Demokrat İzmir ve Sabah Postası'dır.

Tahkikat Basın Alt Komisyonu aynı yazıyı 22 Nisan 1960 tarih ve 15 sayı ile yukarıda isimlerini verdiğimiz basın kuruluşlarına da yollamıştır.¹⁴¹⁷ Bu yazıda muhabirler unutulduğu için, 26 Nisan'da ilgili basın kuruluşlarına muhabirler

¹⁴¹⁵ *YYADTAİD*, C.2, s.834-839; Asker, *a.g.e.*, s.454-457.

¹⁴¹⁶ *BCA*, 010.09.468.1354.3/ 289.

¹⁴¹⁷ *BCA*, 010.09.468.1354.3/ 287.

hakkında bilgilerin istenildiği 33 sayılı bir yazı daha gönderilmiştir.¹⁴¹⁸ Gazete ve dergilerden verilen bilgiler dikkate alındığında; Ulus, Akis ve Forum çalışanı olarak kimlik bilgileri Komisyona iletilenlerin çoğunun, on yıllar boyunca CHP içinde veya CHP için çalışan ve özellikle siyasette önemli yerlere gelen şahsiyetler olduğu görülmektedir.

Komasyon, Anadolu Ajansı çalışanlarına ait bilgileri ise, ajansın genel müdürlüğüne gönderdiği 21 Nisan 1960 tarih ve 6 sayılı yazıyla¹⁴¹⁹ talep etmiştir. Yazıda; Anadolu Ajansı merkezinde ve şubelerinde çalışan yönetici, yazar, muhabir, tercüman, telefoncu ve telekscilerin ayrıntılı künyelerini, aldıkları ücretleri ve hangi tarihten beri görevde bulduklarını gösteren bir listenin iki gün içinde Komisyona gönderilmesi istenmiştir. Bu noktada, Anadolu Ajansından verilen bilgilerin ilginç bir yanından bahsetmek yerinde olur. Ajansın, çalışanları hakkında bilgi derlerken şahısların herhangi bir partiye kayıtlı olup olmadıklarını da sorgulamıştır. Tahkikatın ileriki aşamasında, Ajans çalışanları hakkında istihbarat ve emniyet birimlerinden verilen bilgilerin çoğunun DP'ye mensup olmayanlara ait olduğu görülürken, mensup olanlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Yukarıda bahsedilen taleplere verilen cevaplar neticesinde, ilgili gazete ve dergilerde çalışan 321 kişi ile Anadolu Ajansında çalışan 123 kişi hakkında kimlik fişleri oluşturan Tahkikat Basın Alt Komyonu, bu fişleri liste halinde 30 Nisan 1960 tarihli ve 55 sayılı yazıyla¹⁴²⁰ Emniyet Genel Müdürlüğüne ve 5 Mayıs 1960 tarihli ve 108 sayılı yazıyla¹⁴²¹ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı Başkanlığına göndermiştir. Komasyon bu yazılarla her iki kurumdan, kurumda kimlik fişleri gönderilen şahıslara ait dosya bulunup bulunmadığını araştırmasını ve dosyası olanlar hakkındaki bilgileri acele olarak Komisyona bildirmesini talep etmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü bu talebe Tahkikat Komyonu Başkanlığına gönderdiği 1 Mayıs 1960 tarihli ve 41631 sayılı yazıyla¹⁴²² cevap vererek, 41 gazete ve dergi çalışanı ile 4 Anadolu Ajansı çalışanı hakkında derlediği bilgileri rapor halinde Komisyona sunmuştur. Raporda Ali Nejat Özen adlı bir Anadolu Ajansı çalışanı

¹⁴¹⁸ BCA, 010.09.468.1354.3/ 250.

¹⁴¹⁹ BCA, 010.09.468.1354.3/ 288.

¹⁴²⁰ BCA, 010.09.468.1354.3/ 46.

¹⁴²¹ BCA, 010.09.468.1354.3/ 30.

¹⁴²² BCA, 010.09.468.1354.3/ 45.

hakkında bilgi verilmişse de, ajanstan gelen bilgilerde bu isimde bir kişinin kurumda var olmadığı görülmektedir. Bununla beraber, raporun gazete ve dergi çalışanları ile alakalı kısmında Nejat Özon isimli bir kişi hakkında bilgi verilmiştir. Oysaki şahıs, Anadolu Ajansından gönderilen personel listesine dâhildir. Kanaatimizce, Ali Nejat Özen diye bahsedilen şahıs aslında Nejat Özon'dur. Her iki isim hakkında verilen bilgilerin benzer oluşu bu savımızı desteklemektedir.

Tahkikat Basın Alt Komisyonuna 20 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap veren Mili Emniyet Hizmetleri Teşkilatı ise, teşkilat başkanı Büyükelçi Celal Tevfik Karasapan'ın imzasını taşıyan yazıda; teşkilatta dosyası bulunan 43 gazeteci ve 11 Anadolu Ajansı çalışanının dosyalarının incelendiğini ve bu şahısların eğilim ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi içeren notların ilişik olarak Komisyona gönderildiğini belirtmiştir.¹⁴²³ Raporda hakkında bilgi verilen Mahmut Erhan isimli bir Anadolu Ajansı çalışanı varsa da, Ajanstan verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğu bu kişinin aslında Mahmut Orhan olması gerekmektedir. Yanlış kişi hakkında bilgi verilmiş olma ihtimalini de gözden kaçırmamak gerekir.

Aşağıda, basın kuruluşlarından Tahkikat Basın Alt Komisyonuna gönderilen bilgiler tablo halinde verilmiştir. Gelen bilgiler şahıslara ait kimlik bilgileri olup, kimi liste kimi de ayrı fişler halinde Komisyona gönderilmiştir. Gelen çok sayıda bilgiyi, derli toplu ortaya koyabilmek için, tablo haline getirmeyi uygun gördük. İstihbarat ve emniyet birimlerinden gönderilen bilgilere ise, hakkında bilgi sunulan şahısların çalıştığı kurumlar (kurumlardan gelen bilgilerden de istifadeyle) tespit edilerek, tabloların hemen altında yer verilmiştir. Şahıslar hakkındaki mahrem bilgilerin verilmemesine özen gösterilmiştir.

¹⁴²³ BCA, 010.09.22.63.3/ 115.

4.1.1. Anadolu Ajansı Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.1: Anadolu Ajansı yönetimi

Adı Soyadı	Vazifesi	Bilgi
Firuzan Tekil	Genel Müdür	9. ve 10. Dönem İstanbul Milletvekili
Ahmet Muhip Dranas	İdare Meclisi Başkanı	Ankara Belediye Meclisi Üyesi
Galip Kemal Söylemezoğlu	İdare Meclisi Üyesi	İstanbul Vilayet Meclisi Üyesi, Eski Büyükelçi
Tevfik Şeraner	İdare Meclisi Üyesi	
Galip Hikmet İpek	İdare Meclisi Üyesi	Avukat
Hasan Çorakçı	İdare Meclisi Üyesi	Niğde (Aksaray) DP Teşkilatında, Çiftçi
Ahmet Ulus	İdare Meclisi Denetçisi	CHP Eski Milletvekili

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 200.

Tablo 4.2: Anadolu Ajansı çalışanları

Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi	Müesseseye Giriş Tarihi, Görevi ve Ücreti	Bir Siyasi Partiyeye Kayıtlı mı?	Hangi Ocağa, Hangi Tarihten Beri Kayıtlı?
Genel Müdürlük Çalışanları				
Süreyya Kalabay	İstanbul 1900	1920 Genel Müdür Muavini-1750 Lira	DP	Arifiye 6.2.1960
Yekta Çaylan	Dağistan 1899	1.5.1941-30.9.1948 18.1.1950-(...) Umumi Muhasebe ve Muamelat Müdürü 1500 Lira	DP	Keçiören-1946 Keçiören Bucağı Eski Başkanı ve İlçe Seçim Kurulu Üyesi
Cehdi Demirkol	Erzurum 1339	1.7.1949 Muhasebe Şefi-1250 Lira	DP	İstanbul Şişli Ocağı-1946
Bahattin Erener	İstanbul 1927	Kasım 1954 Muhasip-1250 Lira	----	----
Münevver Soyuer	Ankara 1928	1958 Muhasip, Daktilo-950 Lira	DP	Varlık Mahallesi Kudret Ocağı-1959
İsmet Selmanoğlu	Taşlıca 1313	1925 Veznedar-800 Lira	----	----
Haydar Hıdır	Alasonya 1312	9.11.1959 İdare Müdürü-950 Lira	----	----
İsmail Yaşar Büyükbıkmaz	İstanbul 1305-1306	10.3.1958 Muamelat ve Personel Şefi 800 Lira	----	----
Cenani Derman	İstanbul 1328	7.4.1958 Doktor-1250 Lira	----	----
Aybike Ulu	Kars 1929	14.4.1958 Muamelat ve Personel İşleri Müdürü-800 Lira	DP	Varlık Mahallesi Kudret Ocağı-1959
Enver Suda	Gemlik 1328	1944 İdare Memuru-950 Lira	DP	Varlık Mahallesi Kudret Ocağı-1959
Habib Kara Arslan	Bünyan 1336	1.10.1953 Arşiv Memuru-700 Lira	DP	Çankaya, Cebeci Akdere Ocağı-1946
Siddik Giritlioğlu	Reşadiye 1312	1922 Tahsildar-800 Lira	----	----
Sevil Öner	İstanbul 1937	11.4.1958 Santral Memuru-700 Lira	Yaşı küçük olduğundan DP'ye kayıt olamadığını beyan etmiştir.	
Zeynep Demir	İstanbul 1938	1958 Santral Memuru-700 Lira	----	----
M. Semih Törüner	Ankara 1940	14.1.1958 Ambar Memuru-400 Lira Brüt	----	----
Mücahit	İstanbul	1945	----	----

Topalak ¹⁴²⁴	1330	Dış İstihbarat Müdürü-1500 Lira		
Zühal Akkök	Adana 1927	18.4.1955 Mütercim-1250 Lira	----	----
Gönül Buran	Çorlu 1927	17.2.1953 Mütercim-1250 Lira	----	----
Mübeccel Yalçın	Ankara 1931	1954 Mütercim-1200 Lira	----	----
Tuğrul Tuna ¹⁴²⁵	İstanbul 1329	Eylül 1954 Mütercim-1250 Lira	----	----
Turhan Selen	İstanbul 1926	Mayıs 1949 Mütercim-1250 Lira	----	----
Mehmet Behzer Atıncı ¹⁴²⁶	İstanbul 1328	Ağustos 1957 Dış İstihbarat Mütercimi 1100 Lira	DP	Ankara Yenişehir ve Zonguldak Meşrutiyet Ocağı-1945
Nejat Özön	İstanbul 1927	18.4.1958 Fransız Mütercimi-1100 Lira	----	----
Ruhi Dervişoğlu	İstanbul 1912	Mütercim, Sekreter-900 Lira	----	----
Orhan Aka	İstanbul 1931	1959 Mütercim-750 Lira	----	----
Önder Özar	İstanbul 1937	15.6.1959-Fransızca Mütercim- 600 Lira Brüt	----	----
Nevnihal Topalak	1333	1944-Fransızca Bülten ve Tashih Memuru-950 Lira	----	----
Alpagut Erenuluğ	İstanbul 1935	1957-Fransızca Servis Bülten ve Tashih Memuru-750 Lira Brüt	----	----
Yaşar Yaşer	Konya 1933	1.3.1960 İktisadi Servis Şefi-750 Lira	----	----
Yüksel Öner	İstanbul 1935	1.8.1954 İdari İşler-600 Lira	DP	Varlık Mahallesi Kudret Ocağı-1959
Sulhi Gürleyen	Ankara 1923	Haziran 1954 İktisadi Servis Memuru-600 Lira	----	----
Ahmet Yavuz	Konya 1335	Nisan 1952 İktisadi Servis Memuru-600 Lira	DP	Konya Merkez İlçe Ocağı-1946
Timuçin Akkutay	İstanbul 1934	Şubat 1958 İktisadi Servis Memuru-500 Lira	----	----
Ali Rıza Atıla	1323	1957 Merkez Müdürü-1500 Lira	DP	Aydınlık Evler Ocağı 1953
Y. Adnan Aktan	Beyazıt 1340	Mart 1958-Merkez Müdür Muavini1250 Lira	DP	Matbuat Ocağı
Fikret Tokat	İstanbul 1916	1951 Gece Sekreteri-950 Lira		Başbakanlıkta memur olması sebebiyle siyasi bir partiye kayıt olmadığını beyan etmiştir.
Nevzat Alpağut	Üsküdar 1327	1931-1942; 27.4.1955- (...) İç Haberler Sekreteri-900 Lira	DP	Çankaya Ocağı-1950
Fahrettin Gülseven ¹⁴²⁷	İğdır 1341	Temmuz 1950 İstihbarat Şefi-1250 Lira	DP	Kadıköy Cafcağa Ocağı-1946
Sahir Güven ¹⁴²⁸	Mardin 1927	1948;1957 Parlamento Muhabiri-1100 Lira	DP	Maltepe Ocağı
Selahattin Atalar	Kars 1930	18.4.1955 Muhabir-950 Lira Brüt	----	----
Ahmet Karaca	İğdır 1930	1.6.1953 Muhabir-950 Lira	----	----
Fikret Can Boztepe	Ordu 1931	1.2.1951 İç Haberler Servisinde Muhabir 950 Lira	----	----
Ertuğrul	İzmir	Ekim 1950	DP	İzmir Kahramanlar

¹⁴²⁴ Aynı zamanda Zafer Gazetesinde de çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴²⁵ Aynı zamanda Zafer ve Akşam Postası gazetelerinde çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴²⁶ Aynı zamanda France Presse Ajansında çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴²⁷ Aynı zamanda Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴²⁸ Aynı zamanda Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde çalıştığını beyan etmiştir.

Elçevik	1931	İç İstihbarat Muhabiri-950 Lira		Ocağı-1949
Hüseyin Avni Soysal	Kemaliye 1319	17.5.1953 Muhabir-950 Lira	DP	Misakı Milli ve Matbuat Ocağı- Anafartalar-1946
İlhami Tansel	1907	1955 İç Haberler ve Spor Muhabiri 950 Lira Net	DP	Necati Bey ve Matbuat Ocağı- Anafartalar-1950
Yusuf İleri	İstanbul 1321	17.9.1958 Muhabir-950 Lira		
Veysel Yalman	1338	1951-Muhabir-900 Lira	DP	1947 veya 1948
Necdet Onur	Savaştepe 1934	1.6.1958 Muhabir-800 Lira Brüt	----	----
Zeki Metiner	İstanbul 1338	Gündüz Sekreteri-800 Lira	DP	Yeşilyurt Ocağı 10.3.1960
Hasan Şahan ¹⁴²⁹	Erzincan 1933	24.3.1957 Muhabir-800 Lira Brüt	----	----
Adnan Bindal	1327	1952 Muhabir-800 Lira	----	----
Ergin Ünal	Ankara 1937	Ekim 1956 Muhabir-700 Lira Brüt	----	----
Doğan Toros	Mardin 1932	23.10.1959 Muhabir-600 Lira Brüt	DP	Malatya Büyükhüseyin Bey Mahallesi Ocağı
İbrahim Çingay	Samsun 1937	1.11.1959 Muhabir-500 Lira Brüt	----	----
Orhan Tayş	Trabzon 1338	1.12.1959 İç İstihbaratta Muhabir-500 Lira	DP	Kurtuluş Topraklık Ocağı-1958
Ural Yamaç	Silistre 1936	15.4.1952 Muhabir-450 Lira	DP	Taksim-Firuzaga Ocağı-1956
A. Refik Ünal	İstanbul 1322	Şubat 1943 Bülten Servis ve Tashih Şefi 1250 Lira Brüt	----	----
Mehmet Turgut	Orhangazi 1328	5.6.1955 Bülten Tashih Memuru-950 Lira	----	----
Behcet Akın	Palanga 1327	Ekim 1957 Bülten Tashih Memuru-950 Lira	----	----
İyas Toprakoğlu	İstanbul 1324	15.11.1953 Bülten Tashih Memuru-950 Lira	----	----
Orhan Tosun	Isparta 1934	2.3.1954 Bülten Tashih Memuru-800 Lira	----	----
Sadi Başçuhadar	Reşadiye 1937	12.4.1953 Bülten Tashih Memuru-600 Lira	----	----
Hüseyin Ulupınar	Divriği 1934	Ekim 1952 Bülten Tashih Memuru-600 Lira	----	----
Hacı Bekir Şenol	Zara 1933	1956-Bülten Memuru-450 Lira	----	----
Ali Gülsezer	Eskişehir 1933	1955-Tikers (Teleemprimör) Servisinde Tashih ve Bülten Memuru-450 Lira	----	----
İsmail Tayş	Divriği 1932	15.4.1960 Bülten Memuru-400 Lira	----	----
Attila Ülgen	İstanbul 1943	20.4.1960-Tikers Bülten Memur Stajyeri-300 Lira	----	----
Bekir Sami Çaylı ¹⁴³⁰	Boyabat 1326	1945 Tikers Başteknisyeni-750 Lira	----	----
Muhlis Şenol	Zara 1930	Ocak 195-İstihbarat Telsiz Teknisyeni-750 Lira	----	----
Ömer Naci Ülgen ¹⁴³¹	İstanbul 1930	13.2.1954-İstihbarat Telsiz Teknisyeni-750 Lira	----	----

¹⁴²⁹ Aynı zamanda Başbakanlık İktisadi Basın Müşavirliğinde çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴³⁰ Aynı zamanda PTT Telgraf Müdürlüğünde çalıştığını beyan etmiştir.

Mahmut Başçuhadar	Reşadiye	1929 Teksir Memuru-700 Lira	DP	Yeni Mahalle Kudret Ocağı-1946
Rıza Kibar	Reşadiye 1320	1931 Teksir Memuru-700 Lira	----	----
Mehmet Kibar	Reşadiye 1930	11.11.1943 Teksir Memuru-600 Lira	----	----
Salih Kibar	Reşadiye 1926	1943-1949; 1951-(...) Teksir Memuru-400 Lira Brüt	----	----
İstanbul Şubesi Çalışanları				
Cavit Yamaç	Silistre 1920	1956 Şube Müdürü-1500 Lira	DP	İzmir Tilkilik Ocağı 1946
İbrahim Hayi	İstanbul 1905	1.12.1950 Müdür Muavini-1250 Lira	DP	Kadıköy Caferağa Ocağı-1949-1950
Kemal Gezer	İstanbul 1339	5.3.1953 Muhasebeci-1100 Lira Brüt	DP	Anadolu Hisarı Merkez Ocağı-1946
Mahmut Orhan	Kerkük 1335	1957 Sekreter-1250 Lira	----	----
Osman Tuğrul	İstanbul 1307	1944 Sekreter-1250 Lira	----	----
İsmet Karadoğan	İstanbul 1882	23.1.1948 Sekreter-1100 Lira	----	----
Emin Olcay	İstanbul 1338	1.4.1953 Sekreter-1100 Lira	DP	Fatih Sofular Ocağı 1946
Selçuk Emre	Gelibolu 1927	1.4.1953 İstihbarat Şefi-1100 Lira	----	----
Kamuran Tekil	İstanbul 1928	1951 Muhabir Redaktör-950 Lira	DP	Kadıköy Caferağa Ocağı
İsmet Güleç	İstanbul 1341	1950 Muhabir-950 Lira Brüt	----	----
M. Niyazi İsvartalı	Balıkesir 1328	1.3.1959 Muhabir-900 Lira	----	----
Barbaros Baykara	İstanbul 1933	1.6.1957 Muhabir-800 Lira	DP	Beşiktaş Merkez Ocağı-1.2.1960
Ahmet Turna	Bandırma 1333	Şubat 1959 Foto Muhabiri-800 Lira	----	----
Muzaffer Celaman	Balıkesir 1337	1960 Muhabir-750 Lira	DP	Kılıcalı Ocağı 1955
Devrim Ülküsel	Ankara 1935	5.3.1958 Muhabir-550 Lira	DP	Kocatepe Ocağı-1954
Erdoğan Sevgin	İstanbul 1930	1.1.1959 Spor Muhabiri-500 Lira	DP	Beşiktaş Muradiye Ocağı-1950
Fuad H. Ayan	İstanbul 1902	1.12.1959 Muhabir-450 Lira	----	----
Enver Güner	Kıbrıs 1327	15.2.1959 Muhabir-450 Lira	----	----
Yasin Sumak	İstanbul 1922	1.1.1960 Muhabir-450 Lira	DP	Fatih Sofular Ocağı 4 Nolu Üye
Nasri Oktay	Siirt 1930	1.1.1960 Muhabir-360 Lira	DP	Fatih Sinan Ağa Ocağı 1952
Ender Ülgen	İstanbul 1939	8.7.1959 Muhabir-300 Lira	----	----
Fehmi Alkım	Bursa 1330	1.7.1958 İktisadi Servis Memuru-400 Lira	DP	Kızıltoprak Ocağı
Hayri Gümüşman	1315	1.1.1960 Arşiv Memuru-350 Lira	----	----
Ahmet Targu	İstanköy 1320	1925-Teknik Şef-1100 Lira	----	----
İclal Işık	Mersin 1320	1931-Bülten ve Tashih Memuru 1100 Lira	----	----
Melih Arel	İstanbul 1327	1944-Bülten ve Tashih Memuru 950 Lira	----	----

¹⁴³¹ Aynı zamanda Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde çalıştığını beyan etmiştir.

Ferhunde Ülküsel	Samsun 1335	1951-Bülten ve Tashih Memuru 950 Lira	DP	Taksim Kocatepe Ocağı-1953
Necati Ural	Gönen 1340	Ekim 1947-Bülten Servis ve Tashih Memuru-950 Lira	----	----
Azize Süyüncü	1926	1.9.1944-Bülten ve Tashih Memuru-950 Lira	----	----
Faliha Targu	Büyük Ada 1919	1943-Bülten ve Tashih Memuru 950 Lira	----	----
Saime Yasak	İstanbul 1331	Ekim 1941-Bülten ve Tashih Memuru-500 Lira	----	----
İzmir Şubesi Çalışanları				
Hurrem Kubat	İzmir 1327	Temmuz 1950 Müdür-1500 Lira	DP	Namık Kemal Ocağı 1947
Orhan Suda	Adapazarı 1332	1936 İstihbarat Şefi-1250 Lira	DP	Değirmendere Ocağı 17.7.1957
Erdoğan Mengü	İzmir 1341	1.3.1956 Muhabir-900 Lira	DP	Florya Ocağı Kurucusu-1947
M. Ulvi Çakırca	İstanbul 1928	15.10.1954 Muhabir-480 Lira	DP	Tuzcu-Tan Ocağı 13.5.1953
Esat Penbe	Katerin 1338	1.10.1958-Bülten ve Tashih Memuru-600 Lira	----	----
Orhan Düker	Adapazarı 1933	1.12.1953-Bülten ve Tashih Memuru-500 Lira	DP	Mehmet Akif Ocağı 17.4.1960
Salim Çatalkaya	Edirne 1926	1.12.1953-Bülten ve Tashih Memuru-500 Lira	DP	Mehmet Akif Ocağı 20.1.1960
Günay Edgüer	İstanbul 1936	1.2.1959-Bülten Servis Ve Tashih Memuru-500 Lira	DP	Değirmendere Merkez Ocağı-3.1.1959
Mustafa Akıncı	İspir 1929	1.4.1953 Teksir Memuru-400 Lira	DP	Değirmendere Merkez Ocağı-1959
Hüseyin Çorakpınar	Çorum 1936	1.10.1958 Teksir Memuru-400 Lira	----	----
Hulki Tamur	İstanbul 1315	1953-Teknisyen-300 Lira	----	----
Yusuf Ayhan ¹⁴³²	Adana 1328	1951 Müdür-1100 Lira	DP	Adana Mermerli Ocağı-1946
Rasim Eğdemir	Piriştine 1306	1954-Muhabir ve Bülten Memuru 700 Lira	----	----
Süleyman Erol Erk ¹⁴³³	Ezine 1935	1960-Muhabir ve Bülten Memuru 600 Lira	----	----
Turgut Şenbol	Mersin 1936	1960-Muhabir ve Bülten Memuru 600 Lira	DP	Adana Çınarlı Ocağı 1960
Yaşar Doğan	Adana 1944	1956-İktisadi ve Günlük Haberler Bülteni Memuru-280 Lira	----	----
Mehmet Ali Oktağ	Adana 1329	1954-Teknisyen-300 Lira	----	----

Kaynak: BCA, 010.09.476.1375.1/ 1-123.

Ahmet Yavuz: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Bursa'nın Gürsu bucağına bağlı Esebey köyünde öğretmenlik yaptığı sırada “komünistlikten” mahkemeye verilmiş ve bu davadan beraat etmiştir.¹⁴³⁴

Ali Nejat Özen: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Özen, “Türkiye Gençler Derneği” üyelerindendir. 1951 yılında İstanbul’da meydana çıkarılan “Gizli

¹⁴³² Aynı zamanda Zafer ve Havadis gazetelerinin Adana yöresi temsilcisi olduğunu beyan etmiştir.

¹⁴³³ Aynı zamanda Adana’da Bugün gazetesinde çalıştığını beyan etmiştir.

¹⁴³⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 169.

Türk Komünist Partisi” ile alakasından dolayı adliyeye verilip 4 ay hapis 1 ay 10 gün Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulma cezasına çarptırılmıştır ve bu nedenle durumu denetlenmektedir.¹⁴³⁵

Cavit Yamaç: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; aslen Romanyalı olup ailesiyle birlikte 1938’de Türkiye’ye gelmiştir ve 1950 senesinde Fahri Erdinç’le birlikte Bulgaristan’a kaçan Ziya Yamaç’ın kardeşidir. Fahri Erdinç’in yazdığı tahmin edilen “*Kıımızı Ampul*” adlı hikâyeyi yayımlaması etrafta memnuniyetsizlik uyandırmıştır. İzmir’de Demokrat İzmir gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü ve İzmir Gazeteciler Sendikasının başkanlığını yaptığı sırada “*sol eğilimli*” yazar Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) için bir jübile yapılmasına ön ayak olmuştur. İstanbul, İzmir ve Ankara’da tanınmış solcularla ilişki kurmuş ve “*şüpheli komünistlerden*” gazeteci Kenan Harun Soran’ı daima gözetmiştir. Karısı Nahire “*Rus dönmesi*” olduğu halde, Kazan Türklerinden olduğunu iddia etmiş ve bu karısından daha sonra ayrılmıştır. Daha sonra, “*komünistlikten*” ve komünist şahıslarla temas kurmaktan dolayı gözaltında bulundurulan “*Rus dönmesi*” Yusuf Rıfat Soykut’la evlenmiş olan Zeliha İzbul’un kızı Ayten İzbul ile 23 Ekim 1959’da Bursa’da evlenmiştir. Ayrıca, Rus Ataşesinin 1952’de Yamaç’ın çalıştığı matbaaya gelerek sık sık kendisi ile görüştüğü ve Yamaç’ın askerlik durumu için şubeye sahte bir vesika sunarak Romanya’da askerlik yapmış olduğunu bildirdiği öğrenilmiştir.¹⁴³⁶

Gönül Buran: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Anadolu Ajansı’nda çalışırken 1953 senesinde Osman Tuğrul ile beraber tercüme ettiği bir bültende Sovyet propagandasına sebebiyet verdiğinden yazılı uyarı almıştır.¹⁴³⁷

Mahmut Erhan: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Erhan’ın, Esat Adil’in kurduğu Sosyalist Partisi’nin toplantılarına katıldığı haber alınmıştır.¹⁴³⁸

Mücahit Topalak: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; içkiye son derece düşkün ve içtiği vakit ne konuştuğunu bilmeyen biridir. Basın mensupları arasında solcu olarak tanınan kimselerle arkadaşlık yapmakta olduğu

¹⁴³⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 1.

¹⁴³⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 170.

¹⁴³⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 165.

¹⁴³⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 171.

öğrenilmiştir. Bulgar ve Yugoslav elçilik mensupları ile gayet sıkı temas etmekten çekinmemektedir ve Yugoslav Elçiliği Basın Ataşeliğinde çalıştığını söyleyen Viladimir Milovanoviç ile son derece samimidir. Solcu olduğuna ve solcu fikirleri taşıdığına şüphe olmayan Topalak, daima elçilik mensupları ile buluşup, alkol aldıktan sonra abartılı bir şekilde ve çok fazla konuşmaktadır. Bu özelliklerinden ötürü Anadolu Ajansı'nda üzerinde çalıştığı bazı gizli dış haberleri ve basında yer alması sakıncalı görülen birçok bilgileri istemeyerek sızdırabilme ihtimali vardır ve yabancı elçilik mensuplarının bu nedenle kendisi ile yakından ilgilendiklerinin tahmin edilmektedir.¹⁴³⁹

Nejat Özon: Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgilere göre; Özon, sol fikirli kimseler tarafından Ankara'da kurulan ve daha sonra kendini fesheden “*Türkiye Gençler Derneği*” üyelerindendir, “*Gizli Türk Komünist Partisi*”ne girmek ve parti içerisinde faaliyet göstermekten sanık olarak 1952'de tutuklanmasına ve yargılanması sonunda beş sene ağır hapis, bir sene sekiz ay Kastamonu'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurma cezalarına çarptırılmasına rağmen, daha sonra Gizli Komünist Partisi faaliyetinin iç yüzü hakkında “*izahat ve ifşaat*” bulunmasından dolayı cezası bir sene on beş güne indirilmiştir. Bu “*ifşaat*” sonra bütün hal ve hareketi ile samimiyetini ispat etmeye çalışmış ve bu yüzden asıl cezasına ek olarak verilen ceza askeri mahkeme tarafından kaldırılmıştır.¹⁴⁴⁰

Orhan Suda: Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgilere göre; Suda, “*Gizli Türk Komünist Partisi*” ile alakasından dolayı 1952 yılında tutuklanmış ve Ankara Garnizon Kumandanlığı Askeri Mahkemesi tarafından 5 sene ağır hapis ve 1 sene 8 ay Ankara Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurma cezasına çarptırılmıştır. “*Partili komünistlerden*” olan Suda, 1959 senesinde Ankara Telgraf gazetesinde “*tanınmış Fransız komünistlerinden*” Simone De Beauvoir'den tercüme ettiği “*Cinsi Hayata Başlangıç*” başlıklı müstehcen bir tefrika yayımlamıştır.¹⁴⁴¹

¹⁴³⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 164.

¹⁴⁴⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 167; BCA, 010.09.476.1375.2/ 3.

¹⁴⁴¹ BCA, 010.09.22.63.3/ 162; BCA, 010.09.476.1375.2/ 1. 23 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığına Orhan Suda hakkında bir yazı gönderen Milli Emniyet Hizmetleri

Osman Tuğrul: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 1949'da İstanbul'da çıkan Yeni gazetede Sovyet silahlarının Amerikan silahları karşısındaki kuvvet ve kudretine dair bilgi vermiş ve Anadolu Ajansı'nda çalışırken 1953'de tercüme ettiği bültende Sovyet propagandasına yol açtığı için yazılı uyarı almıştır.¹⁴⁴²

Ruhi Dervişoğlu. Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Dervişoğlu, "Komünist bir faaliyet olduğu bilinen" "Yeni Edebiyatçılar" hareketine katılmıştır. 21 Eylül 1942'de İstanbul Örfi İdare Komutanlığı tarafından komünizm propagandası yaptığı için mahkemeye verilmiş, dava sonucunda Suat Derviş ve Hasan İzzet Dinamo ile birlikte bir sene hapse ve 22 Lira harç ödemeye mahkûm edilmiştir.¹⁴⁴³ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgilerde ise; şahısların mahkemeye verilmiş tarihi olarak 1945 senesi gösterilmiş ve Ruhi Dervişoğlu'nun, 1945 senesinde "*komünistlik*" lehinde ve rejim aleyhinde hareket etmesinden dolayı, Suat Derviş ve Hasan Dinamo isimli "*tanınmış komünistlerle*" birlikte adliyle verildiği, her üç şahsın da birer sene ağır hapis cezasına çarptırıldığı fakat daha sonra davanın düşmesine karar verildiği açıklanmıştır.¹⁴⁴⁴

Tuğrul Tuna: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 1949 yılında bir arkadaşı ile çok sarhoş oldukları bir sırada, kimlik tespiti için karakola götürüldükleri zaman elinde bulunan bir paketi yolda sakladığı görülmüş ve bu nedenle Emniyet Müdürlüğünde ifadesi alınmıştır. Sakladığı paketin içinde, kendisine ait olan Troçki'nin Fransızca yazılmış "Rus İhtilâl Tarihi", Kerim Sadi'nin "Manifest" ve "Hanri Barbüs", Rıfat Ilgaz'ın "Yaşadıkça" ve Nazım Hikmet'in "Kafa Tası" adlı eserlerin bulunmuştur. Emniyetteki ifadesinde; Galatasaray Lisesi'nde okuduğu zaman Aziz Ziya adındaki arkadaşından aldığı komünizmle ilgili eserleri okuyarak ve münakaşalar yaparak bu fikre kapıldığını, aynı arkadaşısı vasıtasıyla Abidin Dino, Abidin Nesimi, Fehmi Yazıcı, Yusuf Ahıskalı, Kerim Sadi gibi komünistlerle konuştuğunu, Sabahattin Âli ile Yedek Subay Okulunda tanıştığını ve onun aracılığıyla Aziz Nesin ve Esat Adil ile yakınlık kurduğunu

Teşkilatı, son yapılan tahkikata göre; şahıs hakkında sunulan bilgilerin Anadolu Ajansı çalışanı Orhan Suda'ya değil, aynı isme sahip bir mahkûma ait olduğunun anlaşıldığını ve bu karışıklığın Komisyon tarafından gönderilen dosyalarda Orhan Suda'nın açık kimliğinin verilmemesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. *BCA*, 010.09.22.63.3/ 161.

¹⁴⁴² *BCA*, 010.09.22.63.3/ 172.

¹⁴⁴³ *BCA*, 010.09.22.63.3/ 168.

¹⁴⁴⁴ *BCA*, 010.09.476.1375.2/ 1.

anlatmıştır. Ayrıca, 1945 yılında Türkiye’de kurulmasına izin verilen “Sosyalist Köylü ve Emekçi Partisi” ile Esat Adil Müstecabi’nin kurduğu “Sosyalist Partisi” kapatıldığı tarihe kadar sol düşünceli bir insan olduğunu, liderlerin hırsla kapıldığını görünce ve siyasetle uğraşmanın zararlı olacağına kanaat getirince pasif kalmaya ve kendi kabuğuna çekilerek hayatını devam ettirmeye karar verdiğini belirtmiştir. Solcu şahıslarla teması görülen Tuna’ya seçimlerde hangi partiye oy vereceği sorulduğunda, “Bizim vaziyetimizde olanların ne yapmasını Karl Marx söylemiştir, sen yıkamazsan yıkacak, zayıflatacak tarafı tut der, bunun için MP’ye vermek lazımdır” cevabını verdiği öğrenilmiştir. Solcu olarak tanınan dergi ve gazetelere yazı yazan, Nazım Hikmet’in karısı Münevver Andaç’ın evine girip çıkan ve devamlı olarak solcularla teması bulunan Tuna’nın, Nazım Hikmet’in kurtarılması için imza toplayanlar arasında bulunduğu öğrenilmiştir.¹⁴⁴⁵

Yusuf Ayhan: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 1951 senesinde Zafer gazetesine “Kore’ye gidenlerin evlerine Amerikan mahreçli kızıl beyannamelerin atıldığına” dair bir haber gönderdiği; aynı sene Suriye’de meydana gelen olaylar üzerine Türk gazetelerine yalan haberler yolladığı ve Mersin’deki Yeni Mersin gazetesinin 15 Haziran 1955 gün ve 1065 sayılı nüshasında yayımlanan “İncirlik’te sabotaj” başlıklı, gerçeklerle bağdaşmayan haberin de Ayhan tarafından gazeteye gönderildiği öğrenilmiştir. Yalan haberler türeten ve bu haberleri çalıştığı gazeteye gönderen sol eğilimli bir kişi olan Yusuf Ayhan, bazı solcularla da temas halindedir.¹⁴⁴⁶

4.1.2. Ankara’daki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

4.1.2.1. Akis Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.3: Akis dergisinde daimi kadroda çalışanlar

Adı-Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Nüfus Kayıt Yeri	İşe Giriş Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)
Kurtul Altuğ	Şerafettin	İzmir-1935	Malatya	20.10.1958	Yazı İşleri Müdürü	750
Yusuf Z. Ademhan	Abdullah	Kemaliye-1928	Kemaliye Aşutka	15.3.1957	Yazar	500
Metin Toker	Ekrem	İstanbul-1340	Beykoz	2.10.1957	Yazar	3000

¹⁴⁴⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 166.

¹⁴⁴⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 173.

Atilla Bartınlioğlu	Muhsin	İzmir-1931	Lâpseki	4.12.1959	Yazar ve Muhabir	700
Hüseyin Eser	İbrahim	Eskişehir-1919	Ankara	1957	Foto Muhabiri	400
Tahir Zengingönül	Halil	Bursa-1936	Ankara	2.2.1960	Arşiv Memuru	300

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 282.

Tablo 4.4: Akis dergisinde telif ücreti karşılığında çalışanlar

Ad ve Soyadı	Adresi
Coşkun Kırca	CHP Araştırma Bürosu-Ankara
Turhan Selçuk	Milliyet Gazetesi-İstanbul
Müşerref Hekimoğlu	Akşam Gazetesi Bürosu-Ankara
Nesibe Çengil	1.Cadde 16.Sokak No.14/3 Bahçelievler
Nevin Tugen	Bahçelievler,8. Sokak 3/3-Ankara
Ali Gergirili	Vatan Gazetesi-İstanbul
Eyüp Karadayı	Vatan Gazetesi-İstanbul
İlhami Soysal	Milliyet Gazetesi Ankara Bürosu
Özdemir Nazar	Demokrat İzmir Gazetesi-İzmir
Egemen Bostancı	Cağaloğlu, Türk Ocağı Caddesi Gürsoy Han
Sunullah Arısöz	6.Sokak Uner Ap.No.69 Bahçelievler
Meftun Olgaç	Akşam Gazetesi-İstanbul

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 283.

Kurtul Yılmaz Altuğ: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Altuğ, Ankara’da 1957 senesinde yayımlanmakta olan “Divan” adlı dergiyi Erdem Karaismail isimli şahıstan devralmıştır.¹⁴⁴⁷

Metin Toker: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Toker’in, 1951 yılında Cumhuriyet, 1952 yılında Yeni İstanbul gazetelerinin muhabiri olarak Paris’te bulunurken, Arslan Humbaracı ve Kamuran Bedirhan gibi şahıslarla bir iki kere temas ettiği duyulmuşsa da, şahıs basın muhitinde dürüst ve vatansever bir insan olarak tanınmaktadır.¹⁴⁴⁸ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Toker, Akis Dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürüdür. Derginin 2,23,30 Ekim 1954, 13, 20 Kasım 1954 tarihleri nüshalarında Mükerrer Sarol'un itibarını kırarak yayında bulunduğu Ankara Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi tarafından 9 ay 10 gün hapis, 9535 lira para cezasına mahkûm edilmişse de karar temyizde bozulmuş, ikinci mahkemesinde beraat etmiştir. Ayrıca, 1957 yılında Mükerrer Sarol’a neşren hakaret suçundan 7 ay 23 gün hapis 9999 lira para cezasına mahkûm

¹⁴⁴⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 4.

¹⁴⁴⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 155.

edilmiş, 11 Şubat 1957 günü cezaevine girmiş, 2 Ekim 1957’de tahliye olmuş, 1958 senesinde Nihat Erim’e hakaretten 1 sene hapse mahkûm edilmiş, 30 Kasım 1958’de cezaevine girmiş ve 30 Kasım 1959’de tahliye olmuştur.¹⁴⁴⁹

4.1.2.2. Forum Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.5: Forum dergisi çalışanları

Adı-Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Adı-Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi
Metin And	Reşit Seniha	İstanbul 1927	Perran Eralp	Nesip Hamide	İstanbul 1926
Osman Okyar	Fethi Fatma	İstanbul 1333	Fakir Baykurt	Veli Elif	Yeşilova, Burdur 1929
Bekir İkinci	Fahrettin Memnune	Refahiye 1936	Mahmut Makal	İsmail Adike	Aksaray, Niğde 1930
Cahit Talas	Kamil Fethiye	Trabzon 1917	Mümtaz Soysal	-	-
Cemal Aygen	İzzet Hamdune	İstanbul 1340	Münci Kapani	-	-
Şevki Vanlı	Fuat Sıdka	Konya 1926	Aydın Yalçın	-	-
Halil Aytekin Harmandalioğlu	Salih Gülsün	Kırşehir 1328	Şerif Mardin	-	-
N. Sami Özerdin	Nabih Leyla	Hayrabolu 1334	Mehmet Seyda	-	-
Müjgân Cunbur	Falih Seniye	İstanbul 1926	Kaya Özsezgin	-	-
Yaşar Karayalçın	Galip Sultan	Sivas 1923			

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/166-168, 171.

Osman Okyar: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Okyar, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde Doçentken, 6-11 Eylül 1956 tarihinde Roma’da toplanacak olan “Milletler Arası İktisat Cemiyeti Kongresine” ve 1-12 Ekim 1956 tarihinde Venedik’te toplanacak olan “Centre de Culture et Civilisation de la Fondation Giorgio Gini Kongresine” katılmak üzere bir buçuk ay süreyle görevlendirilmiş ve kendisine hizmet pasaportu verilmiştir.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 11.

¹⁴⁵⁰ BCA, 010.09.476.1375.2/ 3.

4.1.2.3. Karagöz Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.6: Karagöz gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavelesi
Hicret Canbazoğlu	A. Necati	İzmir 1336-1338	Yazı İşleri ve Müessesese Müdürü	1135 Net	Yok
Orhan Rahmi Gökçe	Hamza	Tire 1319	Başyazı ve Yarenlik Köşesi Yazarı	37.5 Sayı Başına	Yok
Mustafa Uykusuz (Mim Uykusuz)	H. Hüseyin	Akhisar 1338	Karikatürist	50 Sayı Başına	Yok
Ekrem İrge	A. Nafiz	Bursa 1337	Serbest Yazar	500	Yok

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 293.

Ekrem İrge: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; İrge, CHP'nin 5.4.1954 günü Sivas'ta yapmış olduğu toplantıda,

“Ordudan ayrıldım 1947'den beri Ankara'dayım. DP'nin bol vaatlerini görüyorum. Beni de kandırdılar kendi adamlarını başa getirdiler, memleketi fena duruma soktular. İnşallah 2 Mayıs'ta iktidarı yine alacağız verdikleri sözde durmadılar bu namussuzluktur”

şeklinde konuşmuş ve bu sebeple DP'nin manevi şahsiyetine hakaretten adliyeye verilmişse de davan takipsizlik kararıyla sonuçlanmıştır.¹⁴⁵¹

Mustafa Uykusuz: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Uykusuz, *“Tanınmış komünistlerle”* sıkı temaslarda bulunmaktadır ve komünistlikten mahkûm olan Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin ve *“maktul”* Sabahattin Âli'nin yakın arkadaşıdır. 1949 yılında Tak Matbaasında ressam olarak çalışan Uykusuz'un o tarihten önce basın suçundan 3 aylık bir mahkûmiyetinin bulunmaktadır. Komünizmle ilgili hadiseler katıldığı ve bu yüzden sorgu ve yargılama safhaları geçirdiğinin görülmemesine rağmen, *“Baştan”* ve *“Marko-Paşa”* gibi *“komünist dergilerde”* çıkan yazılarda güdülen maksat ve manayı karikatürleri ile tamamladığı tespit edilmiştir. Ayrıca, *“Yeryüzü”* dergisinde komünist fikirler yayan yazılar yazan Abdülkadir Meriçboy'u resimleri ile destekleyeceği duyulmuş olup, 1951 yılında Kıbrıs komünistlerinden A. Sadi Erkut ile iletişim kurduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁵² Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Uykusuz, 1947 senesinde

¹⁴⁵¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 2.

¹⁴⁵² BCA, 010.09.22.63.3/ 158.

“Marko Paşa” gazetesinde yayımlanan “Dediğin Adlı” başlıklı yazısından dolayı adliyeye verilmiş ve 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁵³

4.1.2.4. Ulus Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.7: Ulus gazetesi çalışanları¹⁴⁵⁴

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri,Tarihi	Net Ücreti	Vazifesi	Mukavele Tarihi ve Süresi
Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Kadri	Kahire 1889	1.750	Başyazar	4.10.1956 Süresiz
Nihat Subaşı	Tevfik	İstanbul 1331	1.932	Genel Yayın Müdürü	1.3.1956 Beş Sene
Erdoğan Tamer	Fahri	Filyos 1934	950	Yazı İşleri Sorumlu Müdürü	Şifahi Mukavele
Cenap Çetinel	Cezmi	Kozan 1931	910	Yazı İşleri Sorumlu Müdürü	Şifahi Mukavele
Leyla Çambel	H. Cemil	Berlin 1915	980	Mütercim	Şifahi Mukavele
Hüseyin Ezer	İbrahim	Eskişehir 1919	854	Foto Muhabiri	Şifahi Mukavele
Örsan Öymen	Hıfzırhman	Ankara 1936	700	Karikatürist ve Foto	Şifahi Mukavele
Muzaffer Yurtçu	Hüsnü	Adana 1339	521,05	Telefoncu	Şifahi Mukavele
İsmet Dörtköşe	Lütfü	Ankara 1337	300	Ressam	Şifahi Mukavele

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 255.

Tablo 4.8: Ulus gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Yazı veya Karikatür Başına Aldığı Telif Ücreti (Lira)
Namık Zeki Aral	Halil	İstanbul-1303	40
Bülent Ecevit	Fahri	İstanbul-1925	40
Ahmet Şükrü Esmer	Mehmet Arif	Kıbrıs-1309	25
Sadun Tanju	Mucip Hasan	Çarşamba-1924	40
Emil Galip Sandalcı	Mehmet Galip	Bakırköy-1922	40
Özcan Ergüder	Nazif	Çanakkale-1929	40
Şevket Raşit Hatipoğlu	Raşit	Menemen-1314	40
Yurdakul Mehteroğlu	Sadullah	İstanbul-1341	30
Faruk Güvenç	İsmail Hakkı	Ankara-1926	30
Metin And	Cenap	İstanbul-1927	30
Hıfzırhman Raşit Öymen	Raşit	Trabzon-1900	40
Ayfer Neyzî	Kemal Doğan	İstanbul-1930	25
Samî Özerdim	Nabi	Hayrabolu-1334	25
Selahattin Hakkı Esatoğlu	Hakkı	Ürgüp-1341	25
Osman Okyar	Fethi	İstanbul-1333	40
Yalçın Tuna	Nuri	İstanbul-1926	25
Doğan Talay	Parsih	Yozgat-1927	Ücretsiz
Ali Rıza Erer			25
Selami İzzet Sedes	Yusuf İzzettin	İstanbul-1896	35

¹⁴⁵³ BCA, 010.09.476.1375.2/ 3.

¹⁴⁵⁴ Kurumun kadrosunda telsizci, radyocu ve arşivci bulunmadığı beyan edilmiştir.

Mustafa Uykusuz	Hasan Hüseyin	Akhisar-1338	25 (Karikatürist)
Yaşar Tonguç			20 (Karikatürist)
Zeki Beyner	Salih	İstanbul-1930	20 (Karikatürist)
Semiramis Aydınlı			20 (Karikatürist)
Yalçın Kaya			25
Argun Tümer	Ali	Niğde-1935	20
Coşkun Kırca	Mehmet Ali	İstanbul-1927	40

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 256, 291.

Tablo 4.9: Ulus gazetesi merkez muhabirleri

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Ücreti (Net, Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
Fikret Otyam	Vasıf	Aksaray-1926	980	Şifahi Mukavele
Hakkı Uman	Şakir	Isparta-1309	735	Şifahi Mukavele
Ayçetin Tulgar	Haydar	Bolu-1934	710	Şifahi Mukavele
Teoman Karahun	Hakkı	Akşehir-1932	854	Şifahi Mukavele
Örsan Öymen	Hıfzırhman	Ankara-1936	700	Şifahi Mukavele
Doğan Kasaroğlu	Celâl	Sivas-1933	854	Şifahi Mukavele
Coşkun Bölükbaşıoğlu	Ali Rıza	Burdur-1341	390,71	CHP Parti Merkezi Basın Bürosu Şefi
Cemal Saltık	Hüseyin	Ankara-1339	910	Şifahi Mukavele
Arman Talay	Parsih	Ankara-1938	560	Şifahi Mukavele
Altan Öymen	Hıfzırhman	İstanbul-1932	775,59 (Esas Ücreti) 258,53 (Askerlik Süresince Ücreti)	1.2.1959 Tarihinden Beri Askerlik Vazifesini Yapmakta

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 185.

Tablo 4.10: Ulus gazetesi taşra muhabirleri¹⁴⁵⁵

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Muhabirlik Yaptığı Yer	Bilgi
Resul Sıtkı Sayın	Şükrü	Ahlat-1333	Ahlat	Belediye Reisi Ahlat
Selami Savaş	Nazım	Burhaniye-1326	Adapazarı	Akşam Haberler Gazetesi Sahibi
Ahmet Demircay	İsa	Amasya-1327	Amasya	
Enver Konyar	Hasan	Ahmediye-1331	Antalya	
Sabahattin Ezer	Sami	Antakya-1921	Antakya	Sabah Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
H.Adil Cenkçimanoğlu	Ali	Anamur-1330	Anamur	
Halil Dündar	Hasan Ali	Akhisar-1332	Akhisar	
Kenan Mümtaz Akışık	Abdullah	Ahlat-1331	Bitlis	Avukat
Rıza Yeşildağ	Fazıl	Burdur-1926	Burdur	
Mehmet Ergül	Ali	Çoruh-1336	Bilecik	
Hüseyin Ökten	Mustafa	Burdur-1340	Burdur	Avukat
Ömer Hulusi Ergüven	Hüseyin	Bozkır-1929	Bozkır	
Azmi Atasü	Ahmet	Bor-1928	Bor	CHP İlçe Başkanı
Hasan Mazlum Aydın	Abdullah	Bozkır-1336	Bozkır	
Vahit Benderlioğlu	Ahmet	Çorum-1932	Çorum	
Mustafa Ergun Aksoy	M. Selahattin	Ezine-1934	Çanakkale	
Suphi Yiğit	Hidayet	Çankırı-1927	Çankırı	
Orhan Çöplü	Lütfi	Çorum-1931	Çankırı	
Erol Özbal	Ahmet	Köyceğiz-1933	Denizli	
Ali İhsan Bölükbaşı	Ahmet	Dörtöyol-1341	Dörtöyol	

¹⁴⁵⁵ Yalnız İstanbul, İzmir ve Adana muhabirlerine ücret verildiği, taşra muhabirlerine ücret verilmediği beyan edilmiştir.

Selahattin Çomoğlu	Ahmet	Darende-1932	Darende	
M. Necati Yavuz	Hacı Ali	Aslanköy-1934	Diyarbakır	
M. Ziya Ketiymen	Hüseyin	Elbistan-1327	Elbistan	
Mehmet Enver Erbil	Fahri	Kerkük-1327	Eskişehir	Sakarya Gazetesi Müdürü
Emrah Sağdıç	Mustafa	Üsküdar-1929	Edremit	
Erdoğan Çalkavur	Ragıp	Sarıkamış-1341	Erzincan	
Suphi Müceldilli	Canip	Erzurum-1335	Erzurum	CHP İl İdare Kurulu Üyesi
Fikret Güldiken	Salih	Kızanlık-1931	Edirne	
Refik Daniş	Ali Rıza	Birecik-1333	Gaziantep	
Ali İhsan Açıkgöz	Bekir	Karacaşar-1930	Gülşehir	CHP İl İdare Kurulu Üyesi
Hikmet Çakır	Mehmet	Hopa-1929	Hopa	CHP İlçe Başkanı
M. Orhan Yancıoğlu	Osman	İskenderun-1941	İskenderun	
Feyzullah Sacit Akdagel	Hafız	Yusufeli-1916	Kars	
Doğan Görkey	Mustafa	Foça-1927	Kırklareli	Kırklareli Merkez CHP Bucak Başkanı
Mehmet Olgunbaş	Ali	Kayseri-1928	Kayseri	
Mehmet Gülşen	Ali	Kütahya-1318	Kütahya	
Tahsin Bağcıoğlu	Bekir	Kalecik-1336	Kalecik	Avukat, CHP İlçe Başkanı
Enver Z. Altayoğlu	Yusuf	Antakya-1932	Kırıkhan	
Cengizhan Yorulmaz	Ali	Keskin-1339	Kırıkkale	Avukat
Fahrettin Düzel	Ömer	Eskişehir-1927	Kızılcahamam	
Mustafa Kaya	Nuri	Konya-1930	Konya	
Nurettin Okşar	Musa	Kiği-1933	Kiği	
Mehmet Rendecioglu	Ahmet Duran	Kayseri-1928	Kayseri	
Cevdet Karlıdağ	Abdullah	Elazığ-1300	Muş	CHP İl İdare Kurulu Üyesi
Doğan Keçecioğlu	Ahmet	Maraş-1329	Maraş	Gençlik Gazetesi Sahibi
Ömer Özkaya	Mehmet	Adana-1315	Manisa	Doğuş Gazetesi Sahibi
Suat Önal	Ahmet Fuat	Merzifon-1931	Merzifon	
Sait Şahenk	Mehmet Faik	Niğde-1331	Niğde	Avukat, İl İdare Kurulu Üyesi
Dr. Mehmet Ali Güven	Tahir	Rize-1334	Rize	
Kâmil Rinter	A. Kemal	İzmit-1318	Söke	
Hayat İlhan	Şükrü	Siirt-1929	Siirt	Ekspres Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
Turhan Cingi	Ökkeş	Maraş-1929	Pazarcık	Shell Akaryakıt Bayii
Vasfi Kozluca	Vasfi	Tirebolu-1335	Tirebolu	
Halil Nihat Kürklü	Hüseyin	Tarsus-1332	Tarsus	
Fethi Günesin	Ali Rıza	Tokat-1338	Tokat	
Orhan Vural	Tevfik	Ordu-1932	Ordu	
Mehmet Sami Yalkın	İsmail Hakkı	İstanbul-1334	Urla	
Vecdi Kutdemir	Cevat	Siverek-1929	Urfa	Yeni Ceyhan Gazetesi Sahibi
Hüseyin Terzioğlu	İsmail	Ürgüp-1929	Ürgüp	CHP İlçe Başkanı
Azmi Soydan	Aziz	Van-1930	Van	
Fehmi Özdemir	Osman	Yatağan-1927	Yatağan	
Hüseyin Cantekin	Ömer	Çiçekdağ-1930	Yerköy	
Hayri Yılmaz Ünlütürk	Mehmet	Zonguldak-1933	Zonguldak	
Ayhan Yetkiner	Ethem	Zile-1929	İstanbul	854 Lira net ücret almaktadır.
Orhan Birgit	Fehmi	Kars-1927	İstanbul	750 Lira net ücret almaktadır.
Emin Alakuş			İstanbul	200 Lira net ücret almaktadır. Spor muhabiridir.
Orhan Rahmi Gökçe	Hamza	Tire-1319	İzmir	289 Lira net ücret almaktadır.
Nejat Türkeri	Hilmi	Antalya-1929	İzmir	100 Lira net ücret almaktadır. Spor muhabiridir.
Şahin Gürtunç			Adana	Yeni Adana Gazetesi Yazı İşleri Müdürü. 75 Lira net ücret almaktadır.

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 186-187.

Bülent Ecevit: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; eski milletvekillerinden Profesör Fahri Ecevit'in oğlu olan Bülent Ecevit, Dil Tarih Fakültesi İngiliz Edebiyatı Bölümünü bitirmiştir. 1951'de girdiği Ulus gazetesinde tercüme işleriyle uğraşmış ve son dönemde Londra ve Kanada'ya üçer aylık inceleme gezileri gerçekleştirmiştir. Ankara gazetecileri tarafından, iyi İngilizce bilen, zeki, az konuşmasına rağmen genel kültürü yerinde bir şahıs olarak tanınmaktadır. Yazdığı yazılarda sürekli olarak iktidara hücum eden, Atatürkçü bir kişidir. CHP'nin müfrit kanadından olup, inkılaplara bağlılığı sebebiyle öz Türkçe yeni terimler kullanmaktadır ve komünist düşmanlığıyla bilinmektedir. Görünürde fazla nazik ve hürmetkâr bir karakter ortaya koyan Ecevit, kendisini parti mücadelelerine fazla kaptırmakta ve bu sebeple yazılarını eleştiri ölçüsünü aşan bir üslupta kaleme almaktadır.¹⁴⁵⁶

Cenap Yalçın Çetiner: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Çetiner, 1954 yılında devlet büyüklerine yayın yoluyla hakarete bulunduğundan dolayı 4 ay 20 gün hapis ve 700 lira ağır para cezasına mahkûm edilmiştir.¹⁴⁵⁷

Falih Rıfki Atay: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Atay, 1952 senesinde Hükümetin manevi şahsiyetini aşağılamak suçundan adliyeye sevk edilmiş ve Ulus gazetesinde yayımladığı "Bolşevik" başlıklı yazıdan dolayı Askeri Mahkemeye verilmiştir.¹⁴⁵⁸

Fethi Çelikbaş: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Çelikbaş, Siyasal Bilgiler Fakültesinde Profesörken DP'ye girmiş, 1950 seçimlerinde Burdur milletvekili seçilmiş ve 1955'de DP'den istifa ederek HP'ye girmiştir. 2.9.1953 tarihinde İstanbul İç Erenköy Küçük Bakkal köyünde ve 1.9.1956 günü İstanbul Çengelköy'de 6761 sayılı Kanuna (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu) aykırı olarak toplantı yaptığından Adliyeye verilmişse de hakkında takipsizlik kararı alınmıştır. Yine 26.9.1956 günü Sakarya'nın Pamukova nahiyesinde arkadaşlarıyla birlikte 6761 sayılı Kanuna muhalif olarak toplantı yaptığından adliyeye verilmiş (toplantıyı dağıtmak isteyen Nahiye Müdürüne "küstah terbiyesiz herif" demiş.), 25.10.1956 tarihinde Manisa'da arkadaşlarıyla 6761 sayılı Kanuna muhalif olarak

¹⁴⁵⁶ BCA, 010.09.22.63.3./ 118.

¹⁴⁵⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7.

¹⁴⁵⁸ BCA, 010.09.476.1375.2/ 14.

yapmak istedikleri toplantı zabıta tarafından dağıtılmış ve adliyeye verilmişlerse de haklarında takipsizlik kararı alınmıştır. Ayrıca, 19.10.1956 tarihinde İzmir'in Kemal Paşa ilçesinde 6761 sayılı Kanuna muhalif olarak toplantı ve konuşma yaptığından adliyeye verilen Çelikbaş'ın, 12.7.1959 günü Afyon'un Sandıklı ilçesinde CHP Merkez Bucak Kongresindeki konuşmasından dolayı da adliyeye verilmiş ancak suç unsuru görülmediğinden Cumhuriyet Savcılığı takibata gerek olmadığı yönünde karar almıştır.¹⁴⁵⁹

Fikret Otyam: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Otyam hakkında, 1951 yılında güzel sanatlar okulunda öğrenciyken, solcuların tertiplediği gizli toplantılara katıldığı yönünde ihbar alınmıştır. Ankara'dan adresine 20 adet "yağmur ve toprak" adlı sol görüşlü derginin gönderilmiştir. Mahmut Makal'ın yargılanması aşamasında abisi Nusret Otyam'la bir olup, şahit öğrencilerin ifadelerini değiştirmek için uğraşmıştır.¹⁴⁶⁰ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; İstanbul Valiliği, Fikret Otyam'ın Güzel Sanatlar Akademisindeki komünist öğrencilerden olduğu yönünde bilgi vermiştir. Otyam 1960 senesi başında Amerika'ya gitmek için iki senelik pasaport talep etmiş ve bu talep yerine getirilmiştir.¹⁴⁶¹

İhsan Ada: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Ada, "Tanınmış solculardan Abdülbaki Gölpinarlı" ile 1953 senesinde temas kurmuştur. Ruhi Su'ya olan hayranlığını gizlemeyen Ada, "bu işe inanmak iyi bir şey, fakat bu inancı sonuna kadar götürmek lazım. İnanıldığı şeyin tahakkukuna çalışmak zevkli şeydir. Karşılaşılabilecek zorluklar insanı yıldırılmamalıdır, dikkatli olmak şarttır." tarzında dikkat çeken ifadeler kullanmıştır. Sol fikirler ile meşgul olup; Esat Adil, Neriman Hikmet gibi tanınmış şahıslarla dostluk kurmuş, Zekeriya Sertel tarafından gazetecilik ortamına sokulmuş ve Vatan gazetesinden uzaklaştırıldıktan sonra Ulus gazetesine yazı işleri müdürü olmuştur. Bu görevi yürüttüğü sırada Ulus gazetesinde, Adalet Cimcoz, Ferruh Doğan, Orhan Kemal, M. Sunullah Arısoy gibi solculardan oluşan bir kadro meydana getirmiştir. Bazı şahısların 1958'de Demokrat İşçi Partisinden ayrılarak yeni bir parti kurma teşebbüsü karşısında "İşçi Partisi fikri

¹⁴⁵⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7-8.

¹⁴⁶⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 119.

¹⁴⁶¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 13.

*müsait vasat bulmuş ve inkişaf halindedir. Komünizan, sosyolizan ve sol cenah unsurlar da bu harekete katılmak ve desteklemek istidadındadır.” dediği öğrenilmiştir.*¹⁴⁶²

Kasım Gülek: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Gülek, 1950 yılında Bozüyük'te milli menfaatlere aykırı beyanda bulunduğuundan adliyeye verilmişse de beraat etmiştir. 1951 senesinde Bilecik'te dağıtmış olduğu “Demokrat Parti Milletvekillerine” başlığını taşıyan beyannamenin halkı hükümet aleyhine tahrik özelliği taşımasından dolayı askeri mahkemeye verilmişse de yine beraat etmiştir. 1953 senesinde Ordu'da düzenlenen açık hava toplantısında Celal Ergün adlı DP'li bir şahsa hakaret ettiğinden 1 ay hapis ve 250 Lira para cezasına mahkûm edilmişse de suçun davacının tahrikiyle işlenmiş olduğundan hareketle cezası düşmüştür. 1955 senesinde Kırklareli CHP İl Kongresinde “zavallı Bakanlar” diyerek devlet büyüklerine hakarete bulunduğuundan adliyeye verilen ve hakkında takipsizlik kararı alınan Gülek, aynı sene İzmir'in Tire ilçesinde yaptığı konuşmanın buhran yaratacak özellikte olmasından dolayı adliyeye verilmiş ve bu davadan beraat etmiştir.. 11.8.1955 günü İstanbul'da Karadeniz seyahatine çıkarken Erzurum Vapurunda yaptığı basın toplantısında sarf ettiği “1954 seçimlerini nasıl kazandılar bizden iyi bilirler bunun üzerinde bir şey söylememeyi tercih ediyoruz” şeklindeki konuşması Meclisin manevi şahsiyetini aşağılayıcı özellikte görülmüş, bu sebeple Sinop'ta tutuklanarak İstanbul'a getirilmiş ve yargılama neticesinde bir sene ağır hapis ve dört ay Bursa Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulma cezasına çarptırılmıştır. Karar temyiz mahkemesi tarafından bozulmuştur.¹⁴⁶³

Özcan Ergüder: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; tahsili için İngiltere'de bulunduğu süre boyunca İngiliz Komünist Partisi'ne üye olduğu yönünde ihbar gelmiş ancak yapılan araştırmalar sonucunda bu bilgi ispatlanamamıştır. Kendini göstermeyi seven ve “ateşli” bir yapıya sahip olan Ergüder, Vatan gazetesinden ayrıldıktan sonra Kim dergisinde çalışmaya başlamış, BBC'nin daveti üzerine Londra'da düzenlenen bir tartışma programına katılmış ve burada Türkiye'nin Kıbrıs davasını savunmuştur.¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶² BCA, 010.09.22.63.3/ 120.

¹⁴⁶³ BCA, 010.09.476.1375.2/ 9-10.

¹⁴⁶⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 117.

Selami İzzet Sedes: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Sedes, Anadolu Ajansı'nın İstanbul sekreteri iken, Mao-Tstung'un Lenin'in mezarına “*ihtilalin büyük ustadı Lenin*” yazılı bir çelenk koyduğuna dair Moskova kaynaklı haberi (bu haberin değersiz bir komünist propagandası olduğunun Anadolu Ajansının Ankara merkezinden hatırlatılmasına rağmen, haberi komünist propagandası olarak kabul etmediğini bildirerek) bültene konulmasında ısrar etmiştir. Bu olay üzerine yapılan incelemede, o zamana kadar komünistliğe eğilimini gösterecek herhangi bir hareketine rastlanılmamıştır. 1952 senesinde “*asrımızın muamması Stalin*” adında tefrika halinde bir yazısı yayımlanan Sedes, basın muhitinde inatçı fakat sağlam karakterli bir şahıs olarak tanınmaktadır.¹⁴⁶⁵

Teoman Karahun: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Mersin Üniversitesinden mezun olan Karahun, sol görüşlü yazarlardan Mehmet Kemal Kurşunluculu tarafından Yeni İstanbul gazetesine muhabir yardımcısı olarak alınmıştır. Milliyetçi bir yazar olarak tanınmasına rağmen sürekli solcularla temas etmiş ve bunlardan özel ilgi ve yardım görmüştür.¹⁴⁶⁶

Turgut Göle: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; CHP genel sekreter yardımcısı ve Kars milletvekili olan Avukat Turgut Göle, kaymakamlık, Emniyet Genel Müdürlüğünde 1.Şube müdürlüğü ve Polis Enstitüsünde öğretmenlik yapmıştır. 26.6.1955 tarihli CHP Antalya İl Kongresinde;

“Demokrat iktidarın birinci alın lekesi husumet andıdır, ikinci alın lekesi Anayasayı çiğneyerek CHP'nin mallarını elinden alan kanundur, artık bu memleket adaletten şüphe ve tereddüt ediyor. Bir milletin adaletle itimadı kalmaz adaletten şüphe edilirse o memlekette hiç bir şey yapılmaz. Bu Sovyet Rusya'da, Arjantin'de ve İspanya'da da böyledir.”

şeklinde konuşmuştur. 25.11.1956 günü İzmir Torbalı'da yapılan CHP kongresinde hükümetin manevi şahsiyetine hakarete bulunmuş, CHP'nin birçok kongrelerinde konuşma yapmış ve hakkındaki takibat devre sonuna bırakılmıştır.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 140.

¹⁴⁶⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 121.

¹⁴⁶⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 2.

4.1.2.5. Yeni Gün Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.11: Yeni Gün gazetesi çalışanları¹⁴⁶⁸

Adı Soyadı	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavelesi	Adresi
Cihad Baban	Başyazar	3.000	---	Bestekâr Sok.37/A-1
Cemalettin Ünlü	Yazı İşleri Müdürü	750	1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Erdoğan Gürgen	Sekreter	500	1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Erol Olgundemir	Foto Muhabiri	400	1959	Sanayi Cad. 36/A-1
Oğuz Turan	Karikatürist	300	1958	Sanayi Cad. 36/A-1
M. Ali Kışlalı	Spor Sekreteri	850	4.8.1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Öcal Uluç	Sekreter	350	1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Hıncal Uluç	Spor Muhabiri	350	1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Rıza Kaynak	Arşivci	250	Yok	Sanayi Cad. 36/A-1
Kemal Köprülü	Telefoncu	300	Yok	Sanayi Cad. 36/A-1
Sabahattin Şehsuvar	Yazar	600	1.4.1959	Sanayi Cad. 36/A-1
Haşim Bingöl	Yazar	Telif	19.5.1958	Sanayi Cad. 36/A-1
Nuri Özkan	Mütercim	Telif	Şifahi	Sanayi Cad. 36/A-1

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 254.

Tablo 4.12: Yeni Gün gazetesi muhabirleri

Adı Soyadı	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavelesi	Adresi
Seyfi Özgenel	İzmir Muhabiri	250	Var	Sabah Postası Gazetesi İzmir
Necati Bilgiç	İstanbul Muhabiri	250	Var	Sabah Postası Gazetesi İzmir
Tekhan Demirkuş	İstanbul Muhabiri	300	Yok	Cumhuriyet Gazetesi İstanbul
Güneş Tecelli	Ankara Muhabiri	Telif	Var	Sanayi Cad. Demir İş Hanı 36/A-1
Erol Aksoy	Ankara Muhabiri	350	Yok	Vatan Gazetesi Ankara Bürosu
Yaşar Güngör	Ankara Muhabiri	Telif	Yok	Sanayi Cad. Demir İş Hanı 36/A-1
Oktay Kurtböke	Ankara Muhabiri	Telif	Yok	Sanayi Cad. Demir İş Hanı 36/A-1

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 197.

Cihat Baban: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Ankara’da yayımlanan Yeni Gün gazetesinin başyazarı olan Baban, DP İzmir milletvekiliyken 1957 yılında DP’den istifa ederek HP’ye girmiştir. 1957 yılında Balıkesir’de HP ilçe kongresinde “*kanun teklif etmek, sual sormak, namuslu olarak düşünmek yasak edilmiştir*” şeklinde konuşmuştur. Konuşması 5732 sayılı Kanuna aykırı görüldüğünden 1957 yılı Eylül ayında hakkında takibat yapılmak üzere dokunulmazlığının kaldırılması talebinde bulunulmuş ve dokunulmazlığı kaldırılan Baban hakkında, duruşması sonunda suçu sabit görülmediğinden beraatı verilmiştir.¹⁴⁶⁹

Erdoğan Tokatlı: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Tokatlı’nın, Galatasaray Lisesi’nde “*solculuğu*” ile tanındığı, bazı öğrencilerle

¹⁴⁶⁸ Kurumda telsizci ve radyocu çalışmadığı beyan edilmiştir.

¹⁴⁶⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 6.

birlikte solculuk lehinde ve din aleyhinde konuşmalar yaptığı öğrenilmiştir. Fikret Hakan'ın desteğiyle sinema muhitine girmiştir. Abisi Atilla Tokatlı'nın komünist olduğuna dair bilgiler mevcuttur.¹⁴⁷⁰ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Tokatlı, Basın Kanunu gereğince cezalandırılması için Ankara Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesine verilmiştir. Adına İstanbul'dan posta ile Tass Ajansı bülteni gönderilmiştir.¹⁴⁷¹

Mehmet Ali Kışlalı: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Kışlalı, 23 Aralık 1955 tarihli Zafer gazetesinde "*Rusya'da san'at istismar ediliyor*" başlıklı yazısında; "*Sovyet Cumhuriyetinde sanatkâr en gösterişli bir mevkie sahiptir. Yüksek, maaş alır ve vergiler den de muaf tutulur. Buna ilaveten sanatkârların bedava apartman dairesi, otomobil vs. gibi birçok avantajları vardır.*" tarzında, Sovyet sempaticanlığı hissini uyandıran ifadeler kullanmıştır.¹⁴⁷²

4.1.3. İstanbul'daki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

4.1.3.1. Akbaba Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.13: Akbaba gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti	Mukavelesi
Yusuf Ziya Ortaç	Süleyman Sami Huriye	İstanbul-1310	Sahibi ve Başyazarı (Eski Edebiyat Öğretmeni, 1946-1954 Ordu Milletvekili)		
Zahir Güvemli	Sıtkı	Edirne-1329	Yazar	Yazı Başına 59 Lira Brüt Telif Ücreti	Yok
Aziz Nesin	Aziz		Yazar (Hikâye, Roman ve Resimli Roman Yazarı)	Yazı Başına 176,50 Lira Brüt Telif Ücreti	Yok
Nüsret Vedat Saygel	İbrahim Şerafettin Emine	Giresun-1931	Yazar	47.10 Lira Yazı Başına Telif Ücreti	Yok
Kenan Akıncı			Yazar	47.10 Lira Yazı Başına Brüt Telif Ücreti	Yok
Ahmet Koçer	Osman Sıdika	Bulgaristan-1933	Yazar ve İdare Müdürü	1000 Lira Brüt	1953-Süresiz
Hüseyin Korkmazgil			Yazar	47.10 Lira Yazı Başına Brüt Telif Ücreti	Yok
Yaşar	Vahit	Gaziantep-1930	Yazar	36 Lira Yazı	Yok

¹⁴⁷⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 122.

¹⁴⁷¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7.

¹⁴⁷² BCA, 010.09.22.63.3/ 123.

Özen	Raife			Başına Brüt Telif	
Kadri Yurdatap	Selami Enise	İstanbul-1932	Yazı İşleri Müdürü	1050 Lira Brüt	18.3.1959 Süresiz
Baha Oral	Mehmet Zeki Hatice Huriye	Boyabat-1930	Sekreter Muavini ve Arşiv Memuru	550 Lira Brüt	1.4.1960 Süresiz
Hamdi Varoğlu	Mehmet Hurşit Fatma İsmet	İstanbul-1317	Mütercim	Tefrika Roman Başına Net 25 Lira	Yok
Adnan Tahir Güntan	Tahir Ayşe Sadberk	İstanbul-1920	Mütercim		Yok
Semiramis Aydınlık			Mütercim	Yazı Başına 24 Lira Brüt	Yok
Nehar Tüblek	Hüseyin Avni Huriye	Manastır-1340	Karikatürist	Karikatür Başına 30 Lira Brüt	Yok
Mehmet Polat			Karikatürist	Karikatür Başına 17.65 Lira Brüt	Yok
Zeki Beyner			Karikatürist	Karikatür Başına 20 Lira Brüt	Yok
Necmi Rıza Ayça	Rıza Emire	Priştine-1328	Karikatürist	180 Lira Brüt (63,5 Lira Kapak,38,5 Lira İç Resim Başına Telif Ücreti)	1955, Süresiz
Yalçın Çetin	Mehmet Ata Münevver	1934	Karikatürist	180 Lira Aylık (620 Lira Resimli Roman Telif Ücreti)	6.10.1958 2 Sene
Cafer Zorlu	Yusuf Nuriye	İnegöl-1926	Karikatürist	755 Lira Brüt	1.4.1960 2 Sene
Bülent Şeren	Enver Mustafa Meliha	İstanbul-1932	Karikatürist	Resim Başına 24 Lira Brüt Telif Ücreti	Yok
Yaşar Tonguç	Aptullah Mükerrerem	İstanbul-1332	Karikatürist	24 Lira Brüt Karikatür Başına Telif Ücreti	Yok

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 229-249.

Aziz Nusret Nesin: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Nesin, 1937 senesinde Harbiye'den mezun olmuş, askerliği esnasında görev ve yetkilerini suiistimal suçundan 23 Tümen Askerî Mahkemesinin 18.7.1944 gün ve 25 esas 3 numaralı kararı ile 4 ay 10 gün hapis cezasına çarptırılmış ve ordudan ihraç edilmiştir. 1945 yılından sonra çeşitli gazete ve dergilerde şiir, hikâye, roman, fıkra vb. yazılar yazan Nesin, "Marko Paşa" ve benzer "solcu" gazetelerdeki faaliyetlerinden dolayı defalarca mahkemeye verilmiş ve farklı zamanlarda çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Nesin, millî menfaatlere aykırı yayın yapmaktan ve Amerikan yardımı aleyhinde "Nereye Gidiyoruz" adlı bir broşür yayımlamaktan, Örfî İdare Mahkemesi tarafından 12 Ağustos 1947 tarihinde 56 esas ve 60 sayılı kararlar ile 10 ay ağır hapse ve 3 ay 10 gün Bursa'da Emniyet nezareti altında bulundurulmaya mahkûm edilmiştir. Ayrıca, Yeni Baştan adlı dergideki yazılarından dolayı 26 Eylül 1950 gün 950/364 sayılı yakalama yazısı ile yakalanmış ve 2. Ağır

Ceza Mahkemesi tarafından 18.1.1951 gün 950/22 ve 951/2 sayılı kararlarla 1 sene 4 ay hapse mahkûm edilmiştir. 1956-1957 yıllarında İtalya’da uluslararası mizah yazarları yarışmasında birincilik kazanan Nesin’in, son yıllarda kaleme aldığı “İt Kuyruğu” adlı eser Moskova’da Rusça olarak bastırılmıştır. Nesin, “tanınmış komünistlerden” olup, bütün “tanınmış komünistlerle” sıkı temas ve arkadaşlığının bulunmaktadır ve eserlerinde daima komünistler tarafından istismar edilen meseleleri konu almaktadır.¹⁴⁷³ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Nesin, 1941-1944 yıllarında Kars mevkiî müstahkem kıtasında üsteğmen olarak çalışmış ve buranın savunma planlarının büyük bir kısmının krokilerini yapmıştır. Orduda hırsızlık yapıp, diğer bazı suçlardan mahkûm edilmiş ve ordudan ihraç olmuştur. 1947 senesinde yayımladığı “Nereye Gidiyoruz” adlı broşürün Amerikan yardımının aleyhinde bir düşünce ve propaganda özelliği taşımasından ötürü bir sene dört ay ağır hapse ve ceza müddeti kadar Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulma cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca, 1948 yılında Rıfat İlgaz tarafından çıkarılan “Marko Paşa” ve “Baştan” gazetelerinin sekreterliğini yapmış ve bu gazetelerde çıkan yazıları Hükümetin ve Cumhurbaşkanının manevi kişiliğini aşağılayıcı nitelikte görülmüştür.¹⁴⁷⁴

Yusuf Ziya Ortaç: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Ortaç, İstanbul’da yayımlanan “Akbaba” adlı derginin sahibidir ve derginin 23.8.1954 tarihli ve 128 sayılı nüshası İstanbul 10. Asliye Ceza Hâkimliğinin 28.8.1954 tarihinde kararıyla toplattırılmıştır.¹⁴⁷⁵

4.1.3.2. Akşam Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.14: Akşam gazetesinde daimi kadroda çalışanlar

Adı Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	İşe Başlama Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
O. Necmi Karaca	M. Şevket Nebile	Ayvalık 1939	8.8.1957	Yazı İşleri Müdürü	2425,22	8.8.1957 Süresiz
Halil Güreli	İbrahim Hatice	Üsküdar 1925	1.1.1958	Sekreter	1376,36	1.1.1958 Süresiz
İlhan Turalı	Turgut Melek	İstanbul 1930	15.9.1957	Yazı İşleri Müdürü	1376,36	15.9.1957 Süresiz
Abdülkadir Günyaz	Osman Emine	İstanbul 1932	1.2.1959	Sekreter	1376,36	1.2.1959 Süresiz

¹⁴⁷³ BCA, 010.09.22.63.3/ 157.

¹⁴⁷⁴ BCA, 010.09.476.1375.2/ 3.

¹⁴⁷⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 4.

Kadir Dayı	Hayri Naime	Alaşehir 1928	1.6.1958	Dış Haberler Servisi ve Radyo Şefi	823,98	1.6.1958 Süresiz
Özcan Eralp	Hüseyin Mazlum	Akhisar 1935	1.9.1957	Ressam	513,66	1.9.1957 Süresiz
Burhan Altaş	Abbas Cemile	Bursa 1928	15.9.1957	Foto Muhabiri	895,57	15.9.1957 Süresiz
Meftun Olgaç	Ali Ulvi Aleksandra	İstanbul 1927	10.10.1957	Foto Muhabiri	1035,92	10.10.1957 Süresiz
Növber Demirbağ	Mehmet Sait Zehra	Malatya 1932	15.7.1959	Arşiv Memuru	593,47	15.7.1959 Süresiz
Gönül Erdeha	Mehmet Zahide	İzmir 1942	15.5.1959	Telefoncu	423,93	
Oğuz Şirvancı	Abdülkadir Fehime	Akşehir 1937	1.1.1960	Telefoncu	513,66	
Süha Aknur	Sakıp Meliha	Usturunca 1928	1.10.1959	Foto Muhabiri	384,16	1.10.1959 Süresiz
Kasım Yargıcı	Faik Handan	İstanbul 1925	1.5.1952	Mütercim	1070,84	1.5.1952 Süresiz
Galip Bütkat	Mümin	İstanbul 1923	15.12.1958	Ressam	1041,64	15.12.1958 Süresiz
Sayhan Bilbaşar	Burhanettin Belkıs	İstanbul 1930	1.5.1957	Yazar	1230,61	1.5.1957 Süresiz
Müşerref Hekimoğlu	Hakkı İhsan	İstanbul 1921	1.6.1957	Yazar	1847,04	1.6.1957 Süresiz

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 210-225.

Tablo 4.15: Akşam gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar

Adı Soyadı	Vazifesi	Yazı veya Resim Başına Aldığı Brüt Ücret (Lira)	Adı Soyadı	Vazifesi	Yazı veya Resim Başına Aldığı Brüt Ücret (Lira)
Abdullah Ziya Kozanoğlu	Resimli Roman Kubbealtı	41.18	Burhanettin Ökte	Müzik Yazıları	23.53
Edip Çelik	Dış Olaylar	58.82	Aziz Versan	Pul Yazıları	23.53
Remzi Türemen	Resimli Roman	44.12	Renda Poğda	Müzik Yazıları	23.53
Vahdet Gültekin	Roman Tercüme	7.50	Suat Yalaz	Resimli Roman	70.59
Ratıp Tahir Burak	Resimli Roman	117.65	Atilla Oymak	Tıp Yazıları	23.53
Erdoğan Tokatlı	Sinema	14.71	Baykan Sezer	Sinema	14.71

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 209.

Tablo 4.16: Akşam gazetesi merkez ve taşra muhabirleri

Adı Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	İşe Başlama Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi
Rahmi Karaca	A. Galip Ayşe	İstanbul 1914	15.1.1960	Muhabir	825.65	Süresiz
H. Bedrettin Ülgen	Ahmet Afitap	Karacabey 1331	15.1.1960	Muhabir	837.15	Süresiz
Aysel Okan	Ali Ferit Halide	Kars 1933	1.12.1959	Muhabir	624.79	Süresiz
Ziyaettin Atatüre	M. Fehmi Emine	İstanbul 1341	1.12.1959	Muhabir	624.79	Süresiz

Ali Utku	Osman Fatma	Manyas 1932	1.9.1959	Muhabir	648.87	Süresiz
İsmet Yenisey	Abdülkadir Şehzane	Bayındır 1926	1.8.1957	Muhabir	1333.21	Süresiz
İhsan Biricik	Tacettin	Akşehir 1930	1.1.1959	Muhabir	202.71	Süresiz
Bilgin Peremeci	Osman Nuri	Edirne 1935	15.1.1959	Muhabir	791.32	Süresiz
Meral Gaspıralı	Mahmut Cevdet	İstanbul 1930	1.1.1959	Muhabir	200	Süresiz
Eyüp Karadayı	İbrahim	İstanbul 1933	1.1.1959	Muhabir	457.40	Süresiz
Rahmi Turhan	İbrahim	Bilecik 1939	1.1.1959	Muhabir	241.85	Süresiz
Handan Akalar	M. Ziya Servet	İstanbul 1339	21.8.1958	Muhabir	593.47	Süresiz
Meryem Azimiyol	Abdullah	İstanbul 1933	10.9.1957	Muhabir	834.18	Süresiz
Doğan Koloğlu	Sadullah	Sürmene 1927	18.7.1957	Spor Şefi	1380.46	Süresiz
Kuvvet Başarır	Hüsnü Seniye	Üsküdar 1929	1.1.1960	Ankara Bürosu Şefi	3841.60	Süresiz
Güngör Yerdas	Tahir Leman	Silifke 1933	1.7.1957	Muhabir	1094.28	Süresiz
Hamdi Avcıoğlu	Ahmet Fatma	Mustafa Kemal Paşa 1340	1.12.1959	Muhabir	1182.03	Süresiz
Yılmaz Tunçkol	İsmail	İstanbul 1932	13.9.1957	Muhabir	791.80	Süresiz
Muammer Kaylan	Ali Hacer	Antalya 1341	1.8.1957	Haberler Şefi	1565.96	Süresiz
Aytekün Cengiz	İhsan Fahriye	Diyarbakır 1933	1.3.1960	Muhabir	390.45	Süresiz
Ahmet Çitilci	Mustafa Hatice	Malatya 1932	5.8.1959	Muhabir	684.94	Süresiz
Hayri Baydar	Hüseyin Halide	Orhangazi 1321	1.12.1959	Suşehri Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Orhan Menemencioğlu	Adil Safiye	Adana 1330	1.5.1957	Muhabir	462.26	Süresiz
Turgut Dinsel	Rıza Fatma	İstanbul 1936	15.3.1958	Muhabir	519.05	Süresiz
Nejat Türkeri	Hilmi	Manisa 1929	19.8.1958	İzmir Muhabiri	1333.21	Süresiz
İrfan Derman	Süleyman	Tire 1339	28.6.1954	Muhabir	2009.69	Süresiz
Kemal Tayşi	Esat Ganime	Soma 1342	1.5.1960	Soma Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Şenol Ünal	Süleyman Muazzez	Kuyucak 1942	1.5.1960	Kuyucak Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Bilkay Seyhan	Rıza Hanife	İstanbul 1930	1.2.1960	Kırklareli Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Şefik Koç	Tevfik Nezahat	Ahlat 1933	1.3.1960	Ahlat Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Misban Yardım	Ahmet Cemil Hamide	Siirt 1337	1.2.1960	Batman Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mustafa Yalçın	Mehmet Meryem	Alaşehir 1933	1.1.1960	Sarıgöl Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Metin Sönmez	Zühtü Saniye	Vize 1934	1.11.1960	Vize Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Sokrat İncesu	İstavri Despina	İncesu 1310	1.1.1960	Bozcaada Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mehmet Kalkanoglu	Mustafa Lütifiye	Sarkışla 1929	1.1.1960	Sarkışla Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Arif	Süleyman	Gelibolu	1.10.1959	Gelibolu	Satır	Yok

Kavaller	Hacer	1929		Muhabiri	Hesabı	
İsmail Kelebeklioğlu	Hamdi Halime	Edremit 1933	1.1.1960	Edremit Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Hikmet Çakır	Mehmet Nafia	Hopa 1929	1.11.1959	Hopa Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Habil Demircan	Talip Cemile	Bafra 1927	1.10.1959	Bafra Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Sabri Akman	Mustafa Şükriye	Zile	28.9.1959	Zile Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Lütfi Akcan	Nurettin Meliha	İstanbul 1931	1.12.1959	Turhal Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Abdülkadir Çeçe	Mustafa Sabire	Şebinkarahisar 1929	1.12.1959	Şebinkarahisar Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
İsmail Müştak Bilici	M.Tevfik Emine	Ezine 1340	1.2.1958	Ezine Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
M. Eniş Şengör	İlyas Vassap Durriye	İzmir 1931	26.2.1958	Milas Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Ahmet Korkubilmez	Mehmet Fatma	Turgutlu 1335	1.1.1958	Turgutlu Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Remzi Gürcan	Ahmet Zeynep	Tarsus 1330	7.7.1957	Tarsus Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Abdullah Zobaroğlu	Kamil Zehra	Söğüt 1337	1.12.1957	Söğüt Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Yılmaz Köseoğlu	Hasan Kamile	Sarıkamış 1935	1.12.1959	Sarıkamış Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Süleyman Yarar	Mehmet Fatma	Kemaller 1931	1.1.1960	Nazilli Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Suat Önal	Fuat Nüntaze	Merzifon 1931	1.11.1959	Merzifon Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Özcan Gedik	Mustafa Hatice	Ereğli 1936	1.1.1960	Karabük Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Hüsamettin Küley	Ziya Melek	Bursa 1959	12.9.1959	Gemlik Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Ahmet Ortaer	Şükrü Saliha	Konya 1338	24.9.1957	Ereğli Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Necati Güzeltürk	Kurman Hayriye	Üsküdar 1332	20.5.1958	Düzce Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
H. Basri Atılganer	Recep Sabriye	Bandırma 1934	1.12.1957	Bandırma Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Zeki Vardar	H. Hıfzı Fatma	Ayvalık 1340	1.4.1958	Ayvalık Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Salih Özcelebi	Ömer Hanife	Akşehir 1341	1.12.1960	Akşehir Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Cevdet Sidal	M. Cevdet Behiye	Akhisar 1926	21.9.1957	Akhisar Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Enver Güvener	Mustafa Nevres	Zonguldak 1324	21.9.1957	Zonguldak Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Doğan Erkılıç	Mustafa Keziban	Yozgat 1938	1.2.1960	Yozgat Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Nevzat Soydan	Ethem Bedia	Van 1939	1.12.1959	Van Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mustafa Göceci	M. Asım Advıye	Uşak 1939	15.10.1957	Uşak Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Bedii Mungan	Abdülvahap Zekiye	Mardin 1937	7.10.1958	Mardin Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Naci İpek	Halil Zehiye	Urfa 1930	1.1.1960	Urfa Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Cemani Mutlu	Sadık Gayal	Nazimiye 1319	1.12.1959	Tunceli Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Orhan Karaveli	Ömer Lütfi Refia	Trabzon 1337	1.11.1959	Trabzon Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Rıza Kesin	Şükrü Nuriye	Tokat 1929	1.12.1959	Tokat Muhabiri	Satır Hesabı	Yok

Mehmet Taner	Şakir Mihriye	Tekirdağ 1927	1.12.1959	Tekirdağ Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Turan Gürel	Mehmet Ayşe	Sivas	1.7.1957	Sivas Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Faik Olcay	Musa Hasibe	Siirt 1926	1.12.1959	Siirt Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
M. Hazım Topkara	Abdi Fatma	Alucra 1340	1.3.1959	Samsun Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Selami Savaş	Nazmi Şerife	Sakarya 1926	11.9.1957	Sakarya Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Ali Rıza Gürsoy	Hasan Asiye	Ordu 1320	1.12.1959	Ordu Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mithat Özdoğan	Rasih Sara	Niğde 1315	16.9.1957	Niğde Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Dilaver Özey	Ahmet Zehra	Nevşehir 1930	1.12.1957	Nevşehir Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Hamdi Çelebi	Hamza Hanım	Muş 1926	1.12.1959	Muş Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Refii Alkor	Muharrem	İstanbul 1929	1.12.1957	Manisa Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Turan Kurt	Hasan Emine	Malatya 1934	1.10.1957	Malatya Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Kemal Alkın	Hasan Gülsüm	Kars 1933	1.2.1958	Kars Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Kazım Erbil	Mehmet Fatma	Tarsus 1333	1.2.1960	Mersin Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Ahmet Ersöz	Mahmut Zehra	Tirebolu 1930	1.12.1957	Giresun Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Kamil Apa	Mehmet Kazım Ayşe	Gaziantep 1338	1.12.1957	Gaziantep Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Naci Gelendost	Avni Sadiye	İstanbul 1928	1.12.1957	Eskişehir Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Şinasi Ünal	Hakkı Behriye	Erzurum 1932	1.1.1960	Erzurum Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Refik Eren	Şefik Zihnet	Elazığ 1927	17.9.1957	Elazığ Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Rıza Ataktürk	M. Sabri Mezune	Edirne 1336	1.11.1959	Edirne Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mehmet Mercan	Şükrü Asya	Diyarbakır 1937	1.12.1959	Diyarbakır Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Erol Özbal	Ahmet Dürriye	Köyceyiz 1933	1.12.1957	Denizli Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Akif Leblebicioğlu	Hacı Ali Binnaz	Çorum 1339	16.9.1957	Çorum Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Muazzam Alpaslan	Fethi Afife	Çankırı 1339	12.9.1957	Çankırı Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mehmet Emin Cantürk	Hüseyin Hatice	Bükrüş 1916	16.9.1957	Çanakkale Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Erdoğan Binyüce	Rüştü Fahriye	İstanbul 1937	31.12.1955	Bursa Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Osman Şan	Mehmet Ayşe	Burdur 1341	25.9.1957	Burdur Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Turan Çulha	Tayyar Emine	Bolu 1926	12.9.1957	Bolu Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Kemal Çelebi	Nezir Cemile	Bitlis 1937	1.10.1959	Bitlis Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Hikmet Sağır	Haydar Zühre	Bingöl 1937	1.10.1959	Bingöl Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Süleyman Kara	Abdullah Sultan	Adıyaman 1930	1.10.1959	Adıyaman Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mehmet Gerçek	Halil Hatice	Bilecik 1326	1.4.1960	Bilecik Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Reşat	Hüsnü	Antalya	20.12.1957	Antalya	Satır	Yok

Saatçioğlu	Nuriye	1331		Muhabiri	Hesabı	
Namık Kitapçı	Cemalettin Zübeyde	Amasya 1932	1.10.1957	Amasya Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Mithat Aslan	Rıfat Saadet	Karaköse 1929	9.10.1957	Ağrı Muhabiri	Satır Hesabı	Yok
Muzaffer Göktan	H.Behçet Münire	Afyon 1333	12.9.1957	Afyon Muhabiri	Satır Hesabı	Yok

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 48-158.

Haluk Yetiş: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Yetiş, “Komünist Sabahattin Ali”nin kuryeliğini yapmış ve 1946-1947 senelerinde Sabahattin Ali’nin “Marko Paşa” adlı gazetesinde idare müdürlüğü görevini üstlenmiştir.¹⁴⁷⁶ Emniyet Genel Müdürlüğü ise, Yetiş’in, “Komünist fikirli” olduğunu ve bu sebeple durumunun gözetlendiğini bildirmiştir.¹⁴⁷⁷

İsmet Yenisey: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 1956 Eylül’ünde “mahkûm komünistlerden Orhan Kemal”le birlikte Akşam gazetesinde “Çok Çocuklu Aileler Arasında” adlı bir röportaj serisi hazırlamış ve bu röportajlarda Türkiye’de sosyal sefalet yaşandığı tezini savundukları görülmüştür. Komünist yazarların bu gibi konuları istismar ettikleri bilindiğinden, söz konusu röportajlar dikkate alınmıştır.¹⁴⁷⁸

Meftun Olgaç: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; mevcut dosyalar içinde, Deniz Harp Okulunda meydana çıkarılan komünizm olayında adı geçen ve Maltepe Askeri Okulu öğrencisi bulunduğu sırada diğer şahıslarla birlikte tutuklanıp, daha sonra tahkikata gerek olmadığı kanaati ile tahliye edilen Meftun isimli bir şahsın bulunmaktadır ancak bu şahsın Meftun Olgaç olup olmadığı bilinmemektedir.¹⁴⁷⁹

Ratıp Tahir Burak: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Burak, CHP’nin 23.2.1953 tarihinde Alaşehir’de düzenlediği toplantıda;

“DP idarecileri Genel Başkanımızla aramızın açmağa çalıştılar, İnönü’ye her türlü isnat ve iftirada bulundular, oğluna katil dediler, Necip Fazıl’ın Büyük Doğu mecmuasını 80 bin lira para vermek suretiyle beslediler. DP’nin iktidara gelmek için ihtiyacı olan parayı tüccarlara taviz vermek suretiyle fabrikatörlerden temin ettiler bu bakımdan DP bir şirkettir.”

¹⁴⁷⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 124.

¹⁴⁷⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 10.

¹⁴⁷⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 125.

¹⁴⁷⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 126.

şeklinde konuşmuştur. Bu sözlerin Hükümeti aşağılayıcı özellikte görülmesinden dolayı adliyeye verilmiş ve Cumhurbaşkanı aleyhinde gıyaben tecavüzde bulunduğu görüldüğünden 4 ay hapse mahkûm edilmiş fakat bu hüküm temyiz mahkemesi tarafından bozulmuştur. 1956 senesinde siyasi “Halk” gazetesinde yayımladığı “*Oldu da Bitti Maşallah*” karikatüründen dolayı 15 ay hapis ve 4 bin Lira para cezasına çarptırılan Burak, 11.4.1957 tarihinde yakalanarak Üsküdar Cezaevine teslim edilmiştir.¹⁴⁸⁰

Vahdet Gültekin: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Gültekin, 2.10.1945 günü akşamı gece saat 23.00 sıralarında Rus Elçiliğine ait otomobil ile Cadde Bostan’daki plaj önüne kadar gitmiş ve orada otomobil içindeki bir şahısla bir müddet görüşmüştür.¹⁴⁸¹

4.1.3.3. Cumhuriyet Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.17: Cumhuriyet gazetesinde daimi kadroda çalışanlar

Adı-Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Brüt Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
M. Nadir Nadi	Yunus Nadi Nazime	Mekri 1324	Baş Yazar	4.324,40	Gazete Sahibi/ Mukavele Yok
Doğan Nadi	Yunus Nadi Nazime	İstanbul 1329	Yazar	4.247,70	Gazete Sahibi/ Mukavele Yok
Cevat Fahmi Başkut	Ömer Fehmi Cemile	Edirne 1905	Neşriyat Müdür Vekili Yazar	2.219,52	19.8.1958 Süresiz
Şahin Perese	Şükrü Münevver	Tekirdağ 1927	Yazı İşleri Müdürü	1.034,80	15.3.1960 Süresiz
Rahmi Berksoy	Sabri Zühre	Yugoslavya 1340	Yazı İşleri Müdürü	831,06	1.12.1959 Süresiz
Vecdi Kızıldemir	I. Hidayet H. Müeddeb	İstanbul 1930	Yazı İşleri Müdürü		
Burhan Felek	Ziyaeddin F. Naciye	İstanbul 1889	Yazar	2.804,28	19.8.1952 Süresiz
Nazım Ulusay	A. Nafiz Nimet	Selanik 1312	Yazar	1.359,89	16.10.959 Süresiz
Hidayet Reel	Tahir Fatma	İstanbul 1311	Yazar	529,11	19.8.1952 Süresiz
Y. Kemal Gökçeli	Sadık Nigar	Kadirli 1926	Yazar	933,35	19.8.1952 Süresiz
Tevfik Sadullah	Sadullah Saniye	İstanbul 1916	Yazar, Mütercim	1.041,79	
Mazhar Kunt	F. Mehmet Sadberk	İstanbul 1320	Muhabir	1.053,14	20.8.1952 Süresiz
Cem	Selahattin	İstanbul	Sekreter Yazar	1.228,70	19.8.1952 Süresiz

¹⁴⁸⁰ BCA, 010.09.476.1375.2/ 4.

¹⁴⁸¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7.

Atabeyoğlu	Suat	1925			
Selmi Andak	Nuri Şazer	İzmir 1337	Muhabir	1.009,99	22.2.1955 Süresiz
Vedat Etensel	Şükrü Nadide	İstanbul 1337	Muhabir	831,06	5.11.1959 Süresiz
Alaaddin Bilgi	Mecdüdin Zübeyde	Diyarbakır 1936	Muhabir	581,29	1.10.1959 Süresiz
Ziya Nebioğlu	Kemal Şerife	Eğridir 1932	Muhabir	581,29	25.3.1960 Süresiz
Vural Suiçmez	Vahit Gülişan	Bayburt 1935	Muhabir	862,31	15.3.1960 Süresiz
Mücahit Beşer	Şevki Makbule	İstanbul 1930	Muhabir	825,65	15.3.1960 Süresiz
Doğan Keçecioğlu	Ahmet Hatice	Maraş 1929	Muhabir	581,29	15.3.1960 Süresiz
Erdoğan Arıpınar	M. Müfit Huriye	Malatya 1932	Spor Sekreteri	862,31	14.2.1956 Süresiz
Haluk San	Ali Ayşe	İstanbul 1328	Spor Yazarı	489,51	
Abdül Yücelman	Mustafa Makbule	İstanbul 1932	Spor Muhabiri	495,74	1.11.1959 Süresiz
Tuncer Benokan	Osman Hafize	İstanbul 1937	Spor Muhabiri	513,67	6.11.1959 Süresiz
Ekrem Karpaz	Yusuf Ümmiye	İstanbul 1938	Spor Muhabiri	513,67	1.11.1959 Süresiz
Ulvi Ersoy	M. Azmi Ferah	İstanbul 1924	Karikatürist	2075,21	19.8.1952 Süresiz
Öktemer Köksal	Recep Neyir	İstanbul 1936	Ressam	513,67	15.3.1960 Süresiz
Selahattin Giz	Abdurrahman Pembe	Selanik 1330	Foto Muhabiri	1080,99	19.8.1952 Süresiz
İbrahim Köz	M. Ali Fatma	İliç 1340	Foto Muhabiri	624,77	15.2.1960 Süresiz
Kamil Yaman	Kamil Safinaz	Düzce 1935	Foto Muhabiri	653,42	1.1.1960 Süresiz
Selçuk Aybatar	Durmuş Meryem	Fethiye 1936	Telefoto	513,67	1.10.1959 Süresiz
Ertum Öcal	Muhsin Fikret	İstanbul 1935	Stenograf	637,45	
Yekhan Demirkuş	Süreyya Nimet	İstanbul 1929	Telefoncu	505,16	
Ecvet Güresin	Fevzi Muzaffer	İstanbul 1335	Ankara Mümessili	2633,57	
Sait Terzioğlu	Arif İsmet	İstanbul 1338	Ankara Mümessili	1081,25	
Doğan Tanyel	Teyfik Kadriye	Giresun 1921	Ankara Mümessili	1103,46	
Yudakul Fincancı	Ragıp Raziye	Ankara 1934	Ankara Mümessili	1026,80	1.6.1959 Süresiz
Naci Akın	İsmail Saliha	Sasun 1927	Ankara Teleks Memuru	431,47	
Ali Abalı	İbrahim Rukiye	Fethiye 1931	Ankara Spor Muhabir	390,41	
Necati Andiç	Şuayip Zeliha	İstanbul 1924	Ankara Foto Muhabiri	579,58	
Haluk Cansın	Zeki Meliha	İzmir 1923	İzmir Muhabiri	840,52	
Şahap Mete	Kemal Hadiye	Çanakkale 1337	İzmir Foto Muhabiri	286,93	
Kami Suveren	Şükrü Fethiye	Mersin 1924	Stajyer Muhabir	841	
Kazım Kip	Şerafettin Fitnat	İstanbul 1925	Muhabir	293,25	19.8.1952-Süresiz (Halen Yedek Subay)

Kayhan Sağlamer	Mustafa Ayşe	Mersin 1931	Muhabir	868	(Halen Yedek Subay)
Erol Dalla	Şefik Lütfiye	Ankara 1930	Muhabir	801,71	1.5.1957-Süresiz (Halen Yedek Subay)
Feyyaz Tokar	Hüsnü Hatice	İstanbul 1931	Yazar	298.55	19.8.1952-Süresiz (Halen Yedek Subay)
Oğuz Şeren	Şevki Münevver	İstanbul 1928	Yazı İşleri Müdür Muavini	1009,99	(Halen Yedek Subay)
Tekin Zeybektekin	Fikri Hüsnüye	Adana 1934	Arşiv Memuru	513,67	(Halen Yedek Subay)

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 184.

Tablo 4.18: Cumhuriyet gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar¹⁴⁸²

Adı-Soyadı	Brüt Ücreti (Lira)	Adı-Soyadı	Brüt Ücreti (Lira)
Aydemir Balkan	58,75	Hasan Âli Yücel	100
Baha Arıkan	58,75	Hamdi Varoğlu	35,30
Cahit Tanyol	58,75	Muhsin Ertuğrul	58,75
Feridun Ergin	100	M. Piri (Cihat Baban)	40
Dr. Receb Doksat	40	Neyir Koçer	35,30
Esat Tekeli	100	Osman Okyar	100
Emin Âli Çavlı	58,75	S. N. Özerdim	40
Fakir Baykurt	100	Elif Naci (Ressam)	50
Haluk Y. Şehsuvaroğlu	100		

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 182.

Ahmet Cemalettin Saraçoğlu¹⁴⁸³: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Yeni Sabah gazetesinin eski imtiyaz sahibi olan ve Her Gün gazetesinde de çalışan Saraçoğlu, geçmiş tarihlerde tanınmış komünist ve solcularla devamlı temas halinde bulunmuştur. 1950 senesinde yakınlarından birisine “*ben Moskova’ya bağlı olmayan ve fakat halis Türk komünisti bir komünistim diyen her samimi insanın dostuyum, böylelerini daima kucaklar öperim*” dediği öğrenilen Saraçoğlu, Naci Sadullah ve Zekeriya Sertel’i müdafaa ederken, “*onların komünist değil hürriyet aşığı demokratlar olduğundan*” ve “*bir ilim olan komünizmi bilmeyenlerin yanlış düşündüklerinden*” söz etmiştir.¹⁴⁸⁴ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Saraçoğlu, “Tanınmış komünistlerden Zekeriya Sertel” ile birçok defa iletişim kurmuştur ve Sertel’in Saraçoğlu’nu Yeni Sabah Matbaası’ndaki odasında ziyaret ettiği öğrenilmiştir.¹⁴⁸⁵

¹⁴⁸² Sürekli çalışan olmadıklarından ayrıntılı künyelerinin tutulmadığı belirtilmiştir.

¹⁴⁸³ Cumhuriyet Gazetesinden verilen bilgilerde Saraçoğlu’na dair bir kayda rastlanılmamasına rağmen, Tahkikat Komisyonu Saraçoğlu’nun isminin karşısına “Cumhuriyet Gazetesi” kaydını düşmüştür. Aynı durum, Lütfü Ay ve Mustafa Baydar için de geçerlidir.

¹⁴⁸⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 130.

¹⁴⁸⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 9.

Cevat Fehmi Başkut: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; daha önce Eski Vakit, Son Saat ve Son Posta gazetelerinde muhabirlik ve yazarlık yapmış olan şahıs, 1930 yılında Cumhuriyet gazetesine girmiş ve bir müddet sonra yazı işleri müdürlüğüne getirilmiştir. Aynı zamanda piyes yazarı da olan Başkut'un sol görüşlü olarak tanınmaktadır. Türk tiyatrosu adlı derginin 1 Nisan 1948 tarih ve 2154 sayılı nüshasında yayımlanan “içtimai dertler ve tiyatro muharrirliği” başlıklı makalesinde görüşünü açığa vurarak, toplumsal meseleleri sanat yoluyla deşmek ve düzeltmek tezini savunmuştur. “*Mahkâm komünistlerden Hasan Ali Ediz*”le birlikte “paydos” isimli, toplumsal düzeni hicveden bir piyes yazmış, ayrıca “Kadıköy iskelesi” adlı bir komedi eseri meydana getirmiş ve bir komedi olmaktan ziyade, sol fikirler aşılavıcı mahiyette olan bu eser, gazete sütunlarında tenkit ve dedikodulara sebep olmuştur. Kaleme aldığı “Harput'ta bir Amerikalı” adlı piyeste Amerikalılarla alay ederek, Amerikan aleyhtarlığını telkin etmek istediği görülen Başkut, Cumhuriyet gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yaptığı esnada Yaşar Kemal, Reşat Eniş gibi yazarları gazete kadrosuna almış ve 1955 senesinde Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığına seçilmiştir.¹⁴⁸⁶

Hasan Ali Yücel: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Eski Milli Eğitim Bakanı olan Yücel'in bu vazifeyi yürüttüğü sırada komünist olanları himaye ettiği Kenan Öner tarafından beyan olunmuştur. Olayın adliyeye intikal etmiş ve Yücel'in sol fikirlileri himaye ettiği şeklinde söylentiler çıkmıştır.¹⁴⁸⁷

Lütfü Ay: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; tiyatro eleştirmeni olarak tanınan Lütfü Ay, Galatasaray Lisesi'nin orta kısmını bitirmiş, Ankara'da dışarıdan sınava girmek suretiyle liseyi bitirdikten sonra Dil Tarih Fakültesi Fransız Edebiyatı bölümünden mezun olmuş ve bir müddet Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğünde çalıştıktan sonra 1952 yılında Devlet Tiyatrosu edebi heyet raportörlüğüne geçmiştir. Tiyatroya geçmesine aracılık eden Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul ve eskiden Maarif Vekâleti yükseköğretim genel müdürü iken daha sonra Gazi Terbiye Enstitüsünde tarih öğretmeni olan Faik Raşit Onat ile samimi dosttur. Devlet Tiyatrosu camiası içerisinde sosyalist fikirli bir kimse olarak tanınmaktadır. 1943-1952 yılları arasında Ulus gazetesinde Ankara'nın tiyatro

¹⁴⁸⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 132.

¹⁴⁸⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 5.

hareketlerini takip ederek eleştiri yazıları yayımlayan ve klasik tercümelemler yaptığı sıralarda sol unsurlarla sıkı teması görülen Lütfü Ay, tiyatro eleştirmenliği devresinde sol piyes ve aktörleri överek adeta onların “*reklamcılığını*” yapmış, lakin Maarif Vekâleti muhitinde solculukla ilgisinin bilinmediği öğrenilmiştir.¹⁴⁸⁸

Mustafa Baydar: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Baydar’ın durumu, “*Solculuğa eğilimli, sakıncalı bir kişi*” olmasından dolayı, gözetim altında tutulmaya başlanmıştır ve şahıs hakkında 1954 senesinden sonra yapılmış bir muamele bulunmamaktadır.¹⁴⁸⁹ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; Baydar’ın, 1950 senesinde Erzurum Öğretmen Okulunda edebiyat öğretmeni olduğu sırada solculuk akımlarına kapıldığı ve öğrenci ile öğretmenler arasında uygunsuz faaliyet ve telkinlerde bulunduğu haber alınmıştır. Baydar’ın daha önce Diyarbakır Lisesinde edebiyat öğretmeni iken sol eğilimleri sebebiyle Erzincan Lisesine nakledildiği, daha sonra tayin edildiği Erzurum Lisesinde (her fırsatta milli his ve heyecanları baltalamaya çalışması ve namus ve ahlak kavramlarını hiçe sayması sebebiyle) durumunun okul yönetimi tarafından takip edildiği ve 15 Mayıs 1950’de Bakanlık emrine alındığı öğrenilmiştir.¹⁴⁹⁰

Nadir Nadi: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Nadi’nin, “*tanınmış komünistlerden Zekeriya Sertel*”le bir konuşması sırasında, Sertel Nadi’ye, demokratik dünya devletlerinin bir dünya etrafında birleşmeleri konusunda Cumhuriyet gazetesinde bir makale yazmasını söylemiş, Nadi bu teklifi olumlu karşılamış fakat aradan uzun zaman geçmesine rağmen gazetede böyle bir yazı çıkmamıştır. Bunun üzerine Sertel, bu konuda kaleme aldığı bir yazıyı Nadi’ye vererek “*işlerinizin çokluğu dolayısıyla yazamamış olduğunuz yazı mevzuunda hazırladığım bu yazının altına imzanızı koymanız suretiyle neşrediniz*” demiş ve bu yazı Nadi’nin imzası altında gazetede yayımlanmıştır. Bu olaydan sonra sol fikirli kimselerin Cumhuriyet gazetesinde yazı yazdıkları görülmüş ve hatta Bulgaristan’a kaçmış olan Tuğrul Deliorman’ın da Cumhuriyet’te çalıştığı anlaşılmıştır.¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 133.

¹⁴⁸⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7.

¹⁴⁹⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 129.

¹⁴⁹¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 10.

Selmi Andak: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; İstanbul'da "Gizli Komünist Partisi"nin gençlik kolu olduğuna kanaat getirilen "Yüksek Tahsil Gençlik Derneği" üyelerinden olan Andak, dernek hakkında tahkikat açıldığı zaman şahit olarak ifadesi alınmak üzere aranmışsa da Fransa'ya gittiğinden bulunamamış ve daha sonra eşiyle birlikte İtalya'ya gittiği öğrenilmiştir.¹⁴⁹²

Tevfik Sadullah: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; "*mahkûm komünistlerden Naci Sadullah*"ın kardeşi olan şahıs hakkında, komünist olduğuna dair bir bilgi elde edilememiştir. 1948 yılında yanında çalıştığı Amerikalı mühendislerle konuşurken Hükümet icraatını ağır biçimde eleştirmiştir.¹⁴⁹³

Yaşar Kemal (Kemal Sadık Gökçeli): Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Yaşar Kemal, 1944 yılında Seyhan Ortaokulunda öğrenciyken o sırada sıkıyönetim bölgesi dışına çıkarılan Abidin Dino ile yakın teması ve komünistlik yüzünden bir takım öğrenciler ile kavga etmesi üzerine okuldan çıkarılmıştır. 2 Mart 1950 günü Adana Tepebağ Mahallesi Demir Sapmaz öğrenci yurdunda tuvalet kapısına kurşun kalemle "*orak çekiç*" resmi ve üzerine "*yaşasın komünizm*" ibaresi yazan bir öğrenci, sorgusu sırasında kendisini bu işe teşvik edenler arasında Kemal Sadık Gökçeli'nin de bulunduğunu söylemiştir., Bunun üzerine evinde yapılan aramada komünizmle ilgili birçok yerli eser bulunan Gökçeli tutuklanarak Kozan Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilmiş ve Temmuz ayında serbest bırakılmıştır. Adana'da Abidin Dino ve Raşit Kemali ile sıkı temaslar yapan Gökçeli, kardeşi ve Tekin adlı bir şahısla beraber "komünist Kadirli İlçe Komitesini" kurmuş, 1948 yılında Geveze gazetesi sahibi Remzi Gürcan'ın delaletiyle Vatan gazetesi Çukurova muhabirliğine atanmış, folklor tetkikleri yapmak üzere sık sık muhtelif vilayetlerin köylerine geziler düzenlemiştir. 1951 yılında ressam Arif Dino ve Behçet Kemal Çağlar'ın delaletiyle Cumhuriyet gazetesine redaktör olarak girmiş, aynı sene gazete adına Diyarbakır'da röportajlar yapmış ve gazeteye gönderdiği yazılarda "Yaşar Kemal" takma adını kullanmaya başlamıştır. 1952 yılında Cumhuriyet gazetesinde köy, köylü ve amelenin yaşayış ve çalışmaları hakkında, Türkiye'de sefalet olduğunu belirten yazılar kaleme almış ve bu yazılar bir iki gün sonra Moskova radyosu tarafından da yayımlanmıştır. 1952 Haziranında Suriye ve Lübnan'a Cumhuriyet

¹⁴⁹² BCA, 010.09.476.1375.2/ 9.

¹⁴⁹³ BCA, 010.09.22.63.3/ 131.

gazetesi hesabına bir seyahat yapan Gökçeli, 24 Temmuz'da Beyrut'tan Şam'a geçmiş ve komünist Tito hükümetinin nişanını taşıyan "El Evluro" gazetesinin Türkiye muhabirliği üzerine almıştır. 6 Temmuz 1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "süpürge" başlıklı yazısında Çukurova'daki toprak işçisinin yaşantısının "ağaya süpürge olmaktan" ileri gidemediğini açıklamak istemiş ve aynı yıl yazdığı "Bereketli Topraklar" adlı kitabın solcular tarafından "komünizmi gayet güzel müdafaa etmektedir" şeklinde duyurulmuştur. Muhtelif zamanlarda Mehmet Ali Aybar, Naci Sadullah Daniş, Cevat Fehmi Mahmut ve diğer bazı solcularla devamlı temas halinde olan Gökçeli, Paris'te bulunan Abidin Dino'yla da mektuplaşmıştır. 1953 yılında yazmış olduğu "İnce Mehmet" adlı romana Türkiye'deki yazarlar tarafından armağan verildiği gibi, kitap, Nazım Hikmet, Zekeriya Sertel gibi şahısların tesiri ile Rusça, Bulgarca ve Çinceye tercüme ettirilmiş ve Unesco bu romanı muhtelif dillerde yayımlatmak üzere teşebbüse geçmiştir. 28 Mart 1960 tarihli gazeteler, Fransa'da çıkan "Combat" adlı gazetenin Nobel Ödülü için "Yaşar Kemal"i aday gösterdiğinden ve "İnce Mehmet" romanın Fransızcaya tercüme ettirip bastırılacağından bahsetmiştir.¹⁴⁹⁴ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; 1946 senesinde Adana'da Ortaokulda öğrenciyken "komünist Abidin Dino" ile teması bulunmasından dolayı komünist olduğundan şüphelenilen Yaşar Kemal arkadaşları tarafından dövülmüştür. 1950 senesinde öğrenci yurdunun tuvalet kapısına "orak çekiç" şekli yaptığından ve "yaşasın komünizm" yazdığından dolayı Adliyeye verilmiş ve tutuklanmış olmasına rağmen yargılanması sonunda takipsizlik kararı alınmıştır. Ayrıca, Moskova radyosu 1952 tarihli bir yayınında Yaşar Kemal'den övgüyle bahsetmiştir. Cumhuriyet gazetesinde birçok yazısı çıktığı gibi eserleri de olan şahsın "İnce Memet" adlı romanı Moskova'da Rusça'ya çevrilmiş ve bu durum Rus radyosu tarafından da yayınlanmıştır.¹⁴⁹⁵

4.1.3.4. Çuval Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Çuval dergisi sahibi M. Güner Sanlı tarafından Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığına gönderilen 29 Nisan 1960 tarihli yazıda; derginin Mart ayından itibaren yayınına tatil ettiği ve bu bakımdan dergi kadrosunda 1 Nisan 1960 tarihinde çalışan

¹⁴⁹⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 127-128.

¹⁴⁹⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 6-7.

kimsenin olmadığı bildirilmiştir.¹⁴⁹⁶ Buna rağmen Tahkikat Basın Alt Komisyonunun, dergi çalışanları hakkında (muhtemelen İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla) malumat elde ettiği ve bu bilgileri emniyet ve istihbarat kurumlarına iletip şahıslar hakkında bilgi talep ettiği anlaşılmaktadır. Dergi çalışanlarından yalnızca Adnan Veli Kanık ile ilgili Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından bilgi gönderilmiştir.

Adnan Velî Kanık: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Kanık,1940 yılında İtalyan askeri ataşesi ile teması olduğundan bahis ile “*servise hizmet arz etmiş*” fakat bu mesaisi arasında İtalyanlara da, onları memnun edecek bilgiler verdiği anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat sonunda 1940’dan beri İtalyanlara, Temmuz 1941’den beri de Sovyetlere hizmet ettiği anlaşılan Kanık, 2 Nolu Askerî Mahkeme tarafından 27 Şubat 1946’da 3 sayılı kararla ölüm cezasına çarptırılmasına rağmen karar Askerî Yargıtay tarafından bozulmuş, bunun üzerine 2 Nolu Askerî Mahkeme tarafından 30 sene hapis cezasına çarptırılmış ve cezasını çekmekte iken af kanunundan faydalanarak 26 Temmuz 1951’de Ankara Cezaevinden tahliye edilmiştir. Vatan gazetesindeki yazıları ile ağabeyi Orhan Veli Kanık’ın yerini doldurduğunu kendisine söyleyen bir dostuna, “*bu sözleri Komünistlerin bir kanaati olarak kabul ettiğini*” belirterek teşekkür ettiği ve “*Vatan gazetesinde ancak bu kadar yapabildiğini*” söylemiş olduğu haber alınan Adnan Veli Kanık, “*servis*” tarafından üzerinde durulan şahıslardan biri olmuştur.¹⁴⁹⁷

4.1.3.5. Dünya Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.19: Dünya gazetesi çalışanları

Adı-Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
Falih Rıfık Atay	H. Hilmi	İstanbul-1311	Başyazar		Sahip
Bedii Faik Akın	M. Faik	Bandırma-1337	Yazar		Sahip
Hayri Alpar	Hilmi	İskenderun-1332	Hukuk Müşaviri	1302.66	Yok
Adnan Benk	Kemal	Paris-1338	Sanat Tenkitçisi	900.09	Telif Ücreti
İhsan Barlas	M. Sait	İstanbul-1894	Yazar		Telif Ücreti
Gönül Akın	M. Şevket	Ankara-1929	Mütercim	662.59	30.9.1959 Süresiz
Yekta Ragıp Önen	M. Ragıp	İstanbul-1321	Yazı İşleri Müdürü	1050	1.11.1955 Süresiz
Sami Karaöven	Yusuf	Keçiler-1340	Yazı İşleri Müdürü	1050	1.8.1957

¹⁴⁹⁶ BCA, 010.09.468.1354.3/ 163.

¹⁴⁹⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 156.

					Süresiz
Hikmet Çağlayan	M. Ali	İstanbul-1929	Yazı İşleri Müdürü	1050	15.1.1960 Süresiz
Sait Şenol	Behçet	İstanbul-1341	Foto Muhabiri	837.16	1.1.1955 Süresiz
Osman Özcan	Hüseyin	İstanbul-1928	Foto Muhabiri	791.32	8.10.1959
Suna Dorsan	Şahabettin	Üsküdar-1935	Ressam	531.21	1.1.1960 Süresiz
T. Kutsi Makal	Mehmet	Acıpayan-1937	Telefoncu Ve Arşiv Memuru	581.27	6.4.1959 Süresiz
B. Lütfü Çiftçi	Adnan	Ankara-1934	Ankara Muhabiri	1105.79	
Selçuk Altan	Suphi	Burdur-1935	Ankara Muhabiri	862.32	20.5.1959
Oktay Ekşi	Hüseyin	Mesudiye-1934	Ankara Muhabiri	963.78	1.12.1955 Halen Asker
Teoman Akaygün	Aziz	Elazığ-1931	Ankara Muhabiri	648.87	25.7.1959 Süresiz
Maruf Evren	Zeki	Adapazarı-1936	Muhabir	560	17.4.1958 Halen Asker
Gültekin Güzelbeyoğlu	Sabri	Gaziantep-1927	Muhabir	726.59	1.11.1959 Süresiz
Güngör Göktan	Ziya	Bartın-1934	Muhabir	642.08	25.3.1957 Süresiz
Semih Benli	O. Nejat	Alaca-1929	Muhabir	697.30	7.8.1957 Süresiz
Özer Öztep	Afif	İzmit-1930	Muhabir	706.60	15.7.1957 Süresiz
Orhan Beksayar	Şakir	İstanbul-1931	Muhabir	642.08	12.3.1957 Halen Asker
Rıdvan Yelekcı	Mehmet	İstanbul-1934	Muhabir	791.32	5.2.1960 Süresiz

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 177.

Tablo 4.20: Dünya gazetesi taşra muhabirleri

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Şehir	Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Şehir
Ahmet İnan	İbiş	Kasaba 1330	Alaşehir	Doğan Görkey	İlhan	Foça 1927	Kırklareli
Hilmi Becerik	Osman	Aydın 1926	Aydın	Hamit Gürol	Mehmet	Kastamonu 1337	Kastamonu
H.Basri Atılganer	Recep	Bandırma 1934	Bandırma	Demir Uz	Neş'et	Kırşehir 1938	Kırşehir
Nihat Alp	Mehmet	Bayburt 1336	Bayburt	Mehmet Özrendeci	Ahmet	Kayseri 1928	Kayseri
Ekrem Balıbek	Ömer	Balıkesir 1933	Balıkesir	Mehmet Gülşen	Ali	Kütahya 1318	Kütahya
Saffet Taşdoğan	Ali	Bolu 1336	Bolu	Rıdvan Bülbül	Halil	Konya 1932	Konya
Misbah Yardım	Cemil	Batman 1337	Batman	Ömer Özkaya	Mehmet	Adana 1315	Manisa
Ekrem Çelebi	Nezir	Bitlis 1937	Bitlis	Mithat Özdoğan	Rasih	Niğde 1315	Niğde
Yılmaz Akbulut	Cevdet	Kasaba 1937	Bingöl	Niyazi Genç	Hüsnü	Pazar 1332	Pazar
Akif Leblebioğlu	Ali	Çorum 1339	Çorum	Fahri Yılmaz	Muzaffer	Palu 1330	Palu
Mehmet Cantürk	Hüseyin	Tutrakan 1916	Çanakkale	Selami Savaş	Ahmet	Burhaniye 1926	Sakarya
Erol Özbal	Ahmet	Denizli 1933	Denizli	Hayat İlhan	Şükrü	Siirt 1929	Siirt
Vahap	Ali	Darende	Darende	İlter	İsmail	Samsun	Samsun

Olgun		1926		Nur		1930	
İhsan Özüağ	Ahmet	Edirne 1934	Edirne	Özdemir Kıralı	Hakkı	Sürmene 1928	Sarıkamış
Hüseyin Ercan	Abdullah	Aşutka 1934	Erzincan	Abdullah Zobaroğlu	Kamil	Söğüt 1337	Söğüt
Yılmaz Büyükerşen	İhsan	Eskişehir 1936	Eskişehir	Naci İpek	Halil	Urfa 1930	Urfa
Emrah Sağdıç	Mustafa	Üsküdar 1929	Edremit	Mehmet Fenk	Rıza	Tarsus 1926	Tarsus
Hikmet Çakır	Mehmet	Hopa 1929	Hopa	Seyran Çelebi	Tahsin	Sürmene 1937	Tekirdağ Malkara
Ahmet Perker	Kâşif	Üsküdar 1336	İskenderun	Mehmet Tanır	Şakir	Tekirdağ 1927	Tekirdağ
Besim Akınsar	Mehmet	Çeşme 1336	İzmir	Vefsi Teker	Mahmut	Vezirköprü 1932	Vezirköprü
Galip Yavaşca	Ahmet	Kilis 1320	Kilis	Enver Güvener	Mustafa	İstanbul 1324	Zonguldak

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 175-176.

Hikmet Bil¹⁴⁹⁸: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Gazetecilik ve avukatlık yapan Hikmet Bil'in 1944 senesinde komünist Zekeri-Sabiha Sertel çiftinin sahibi oldukları Tan gazetesinde yazılar yazdığı ve Sertellerle sıkı temas içinde olduğu tespit edildiği halde, Bil'in komünistliğine dair bilgi elde edilememiştir. "Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti"ne başkanlık yaptığı sırada, 6-7 Eylül hadiseleri dolayısıyla, yabancı devletler aleyhinde düşmanca hareketlerde bulunmak suçundan İstanbul Örfi İdare Mahkemesi tarafından tutuklanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştır.¹⁴⁹⁹

Sami Karaören: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Yedek Levazım ve Maliye Okulu Komutanlığı 1956 Mayısında Karaören'in komünist zanlısı olduğunu bildirmiş, o tarihten beri şahsın bu yolda bir faaliyeti bulunduğu dair bilgi gelmemiştir.¹⁵⁰⁰ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgide ise; Karaören'in durumunun, komünistlikten şüpheli bazı kimselerle temasta bulunmasından dolayı, aynı ideolojiye sahip olması sebebiyle, takip altına alındığı açıklanmıştır.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁸ Dünya Gazetesinden verilen bilgilerde Hikmet Bil'e dair bir kayda rastlanılmamasına rağmen, Tahkikat Komisyonu şahsın isminin karşısına "Dünya Gazetesi" ibaresini koymuştur.

¹⁴⁹⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 13.

¹⁵⁰⁰ BCA, 010.09.22.63.3/ 134.

¹⁵⁰¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 6.

Özer Öztep: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; gazetelere İstanbul’da gizli bir komünist faaliyetinin meydana çıkarıldığına dair yalan haber veren Öztep hakkında adli takibata geçilmiştir.¹⁵⁰²

4.1.3.6. Kim Dergisi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.21: Kim dergisi çalışanları

Adı-Soyadı	Baba-Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)
Ali İhsan Gögüş	Hasan Celal-Emine	Gaziantep-1339	Dergi Sahibi	
Orhan Birgit	Fehmi-Güzide	Kars-1927	Dergi Sahibi	
Özcan Ergüder	Nazif-Nebahat	Çanakkale-1929	Dergi Sahibi	
Sadun Tanju	Mucip-Ayşe	Çarşamba-1924	Yazar	600
Müfit Duru	Ali Cahit-Hayriye	Kadıköy-1928	Yazar	400
Galip Sandalcı	Mehmet Galip-Afife Şemsa	Bakırköy-1922	Yazar	25 (Yazı Başı)
Sırrı Ergüder	Sabit-Rahime	Erzincan-1928	Düzeltilici	75 (Sayı Başı)
Ayhan Erer	Şevket-Pakize	Antalya-1929	Ressam	150 (Kapak Başı)
Osman Özcan	Hüseyin-Zeynep	İstanbul-1928	Foto Muhabiri	400
Nezih Yener	Mahmut-Düşüze	İstanbul-1337	Yazar	250

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 227.

Ali İhsan Gögüş: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Gögüş, CHP’lilerin 29.10.1957 tarihinde Gaziantep’te yaptıkları gösterilere katılmış ve hakkında tutuklama kararı verilmiştir.¹⁵⁰³

Ferruh Doğan Akdilek¹⁵⁰⁴: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgilere göre; Akdilek’in 1956 yılında bastırıldığı “Asrileşen Köy” adlı kitabındaki karikatürler milli menfaatlere zarar verecek ve milli hisleri rencide edecek tarzda görülmüş ve toplattırılmıştır. Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı, Akdilek’in bu nedenle mahkemeye verilmesine rağmen, kendisi hakkında men-i mukakeme kararı alındığını ve şahsın “hafif sol temayüllü” olduğunun gözlemlendiğini de bildirmiştir.¹⁵⁰⁵

Müfit Duru: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Duru, 1957 yılında Biga’nın Karabiga nahiyesinde düzenlenen MP Kongresinde “*iktidarda hangi parti olursa olsun köy köy dolaşacağız, despot idareyi kökünden yakacağız*” şeklindeki

¹⁵⁰² BCA, 010.09.22.63.3/ 135.

¹⁵⁰³ BCA, 010.09.476.1375.2/ 12.

¹⁵⁰⁴ Kim dergisinden verilen bilgilerde Akdilek hakkında bir kayda rastlanılamamasına rağmen, Tahkikat Komisyonu şahsın isminin karşısına “Kim Dergisi” kaydını düşmüştür. Aynı durum Şahap Balcıoğlu için de geçerlidir.

¹⁵⁰⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 159; BCA, 010.09.476.1375.2/ 10.

konuşmasından ötürü adliyeye verilmiş ve dava takipsizlik kararı ile sonuçlanmıştır.¹⁵⁰⁶

Orhan Birgit: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Birgit, 3.1.1954 tarihli Hürriyet gazetesinde “Politika Pazarı” köşesinde Hikmet Bil imzalı “Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nün çıkarmış olduğu broşür” başlıklı yazıyı, aynı gün gerçekleştirilen CMP Babaeski kongresinde okumuştur. Yazının 29. paragrafına atıfta bulunarak, Patrik Atenagoras’un “*geçenlerde Başbakan Menderes bile kendisi ile konuştuğumuz zaman bana isminin Rumcadan geldiğini söyledi. Böylece anladım ki Menderes ismi Meandoros’dan geliyormuş*” dediğini aktarmış ve İstanbul’daki Rumca gazeteleri hatırlatarak “*bugünkü hınçların Atatürk ve İnönü’nün Yunanlara vurduğu darbeden ileri geldiğini*” söylemiştir. Konuşmasının devamında, Menderes Hükümetinin, Atatürk’ün fikirlerini “Ticanilerden” daha beter bir şekilde, nasıl yok edeceğini düşünmekte olduğunu beyan etmiş ve 1954 yılında milliyetçi bir Başbakana sahip milliyetçi bir hükümet kuracaklarını sözlerine eklemiştir.. Bu söylemlerinden dolayı adliyeye verilen Birgit hakkında, 14.2.1954 günü düzenlenen CHP Çorlu Kongresinde, Başbakan’dan “*mentegoras*” diye söz etmesi ve Hükümetin petroleri Amerika’ya satacağını iddia etmesi üzerine adli takibat başlatılmış ve bu takibat takipsizlik kararıyla sonuçlanmıştır. Orhan Birgit, “6-7 Eylül Hadiselerinde” suçlu olarak adı geçenlerden biridir.¹⁵⁰⁷

Şahap Balcıoğlu: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Balcıoğlu, 1953 senesi Ağustos-Eylül aylarında Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlamış ve Kim dergisinde ismi çıktıktan sonra Cumhuriyet gazetesinden çıkarılmıştır. Millî duyguların bir işe yaramadığı fikrini benimsemiş olup, dostları onun hakkında; “*Türklükten başka neye dâhil olduğunuzu söylerseniz memnuniyet duyacağı*” ve “*vatandaşlar arasında ikilik yaratabilecek her türlü cepheyi benimseyebileceği*” bilgisini vermiştir.¹⁵⁰⁸

¹⁵⁰⁶ BCA, 010.09.476.1375.2/ 10.

¹⁵⁰⁷ BCA, 010.09.476.1375.2/ 12-13.

¹⁵⁰⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 160.

4.1.3.7. Milliyet Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.22: Milliyet gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Baba ve Ana Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi	Mukavele Süresi
Abdi İpekçi	Cevdet Havva	İstanbul 1929	Yazı İşleri Müdürü	3500	15.9.1954	Süresiz
Hasan Yılmaz	İ. Hilmi F. Seniha	İstanbul 1929	Yazı İşleri Müdürü	2000	20.12.1953	Süresiz
Hikmet Güldelen	Kadri Seniye	Selanik 1341	Sekreter	1350	21.9.1956	Beş Sene
Dinçer Güner	Abdürrefi Nefise	İstanbul 1934	Sekreter	1145	1.10.1957	Beş Sene
Nurhan Aytul	A. Muhtar N. Bedia	İstanbul 1930	İstihbarat Şefi	1600	10.6.1958	Beş Sene
İlhami Soysal	Tevfik Nebiye	Ereğli 1928	Muhabir	2400	25.6.1959	On Sene
Doğan Özgüden	Kadri Müveddet	Kalecik 1936	Muhabir	1380	23.3.1959	Beş Sene
Erdoğan Örtülü	M. Muhsin Vasfiye	Ankara 1931	Muhabir	1250	1.8.1958	Beş Sene
Esen Kaftan	Mustafa Nilüfer	İzmir 1933	Muhabir	1230	1.3.1958	Beş Sene
İbrahim Örs	Şükrü Emine	Trabzon 1928	Muhabir	1085	1.5.1953	Süresiz
Metin Doğanalp	İbrahim Habibe	İstanbul 1338	Muhabir	1070	1.7.1958	Beş Sene
Orhan Tokatlı	M. Ali Münüre	İstanbul 1930	Muhabir	1055	1.10.1959	Beş Sene
Necmi Onur	Ruhi Pakize	Harput 1341	Muhabir	1035	1.10.1956	Beş Sene
Nedret Selçuker	Sami Bedriye	Bursa 1923	Muhabir	1085	23.7.1954	Süresiz
Ertuğrul Ünal	Hasan Dursine	Uluborlu 1926	Muhabir	995	15.7.1953	Süresiz
Vasfiye Özkoçak	İbrahim Rabia	Bayburt 1339	Muhabir	1000	1.3.1960	Beş Sene
Oğuz Ongen	H. Rıfat F. Reşide	İstanbul 1931	Muhabir	975	1.8.1956	Beş Sene
Mete Akyol	H. Hüsnü Ayşe	Selimiye 1935	Muhabir	940	1.10.1959	Beş Sene
Halit Çapın	Ömer Emine	Çanakkale 1936	Muhabir	935	1.1.1960	Beş Sene
Ekrem Altınkaynak	Mümin Ayşe	Samsun 1933	Muhabir	745	1.6.1958	Beş Sene
Ömer Pakar	M. Cemal H. Samia	İstanbul 1938	Muhabir	635	1.7.1959	Beş Sene
Rafet Genç	Mustafa Hanife	Ankara 1935	Muhabir	600	1.7.1959	Beş Sene
Namık Sevik	Ömer Fatma	İstanbul 1340	Spor Sekreteri	1700	1.5.1956	Beş Sene
Kenan Şengül	Yunus Elmas	Gönen 1931	Spor Sekreteri	970	1.4.1959	Beş Sene
Necmi Tanyolaç	Abdullah Hayriye	İskeçe 1928	Spor Muhabiri	1600	1.8.1957	Beş Sene
Orhan Türel	O. İlhami Zeliha	İstanbul 1926	Spor Muhabiri	1100	1.2.1958	Beş Sene

Yavuz Bayraktar	Hasan Kadriye	İstanbul 1929	Spor Muhabiri	1100	1.12.1955	Beş Sene
Kahraman Bapçum	Ethem İkbal	İstanbul 1341	Spor Muhabiri	750	1.10.1956	Beş Sene
Özdemir Kalpakçioğlu	Mehmet Selma	Gümölcine 1928	Spor Muhabiri	705	1.9.1959	Beş Sene
Nurhan Aydın	A. Rıza E. Hediye	İstanbul 1932	Spor Muhabiri	705	1.9.1959	Beş Sene
Nevzat Kızılcın	M. Ali Hatice	İzmir 1926	Spor Muhabiri	550	1.7.1958	Beş Sene
Nezih Alkiş	Yakup Fatma	İstanbul 1938	Spor Muhabiri	450	6.1.1960	Beş Sene
Bedri Koraman	Hamit Melahat	Bafra 1928	Ressam	3200	28.7.1954	Süresiz
Nezih İzmiroğulları	Rasim Zekiye	İstanbul 1338	Ressam	2000	1.5.1956	Süresiz
Orhan Alkaya	Bekir Zehra	Kırcaali 1327	Ressam	1100	1.8.1956	Beş Sene
Turhan Selçuk	Kasım Hikmet	Milas 1338	Karikatürist	2710	8.5.1957	Süresiz
Bedirhan Çınar	Hikmet Nuriye	Isparta 1345	Memleket İstihbarat Şefi	1250	3.5.1950	Süresiz
Nejat Kontaytekin	Şevki Hikmet	Konya 1929	Tele-Fotocu	700	1.12.1955	Beş Sene
Necdet Günkut	Cevdet Lütfiye	Kilis 1933	Radyocu	1010	1.12.1959	Beş Sene
Fahir Yurdadöner	Arif Zehra	Suriye 1339	Radyocu	450	1.11.1958	Beş Sene
Nedim Güney	A. Rıza Ümmügölüm	İzmit 1327	Arşiv Memuru	615	1.8.1952	Süresiz
Mirna Mavridis	Frans Anna	İstanbul 1934	Arşiv Memuru	450	15.12.1957	Beş Sene
Nursen Erenkara	S. Natık Sabahat	İstanbul 1935	Mütercim	650	23.7.1954	Süresiz
Yusuf Başalan	Mahmut Emine	Elmalı 1340	Telefoncu	745	1.10.1953	Süresiz

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 259-260.

Tablo 4.23: Milliyet gazetesi taşra muhabirleri

Adı-Soyadı	Bölgesi	Adı-Soyadı	Bölgesi	Adı-Soyadı	Bölgesi
İlhan Akalın	Babaeski	Kemal Akça	Gönen	Aydemir Noyan	Nazilli
Orhan Baycan	Kırşehir	Özcan Değirmenci	Gönen	İsmail Yavuz	Artvin
Selahattin Gök	Kastamonu	Necati Akgün	Bilecik	Tahsin Güngör	Hopa
Cihan Sevinç	Manisa	Abdullah Zobaroglu	Söğüt	Ahmet Ekrem Balıbek	Balıkesir
Ahmet Cevdet Sidal	Akhisar	Sabri Türkozan	Bursa	Mukbil Öztunalı	Bandırma
Tuğrul Türel	Alaşehir	Feridun Özbek	Gemlik	Nihal Çıkrıkçioğlu	Erdek
Aktuğ Emiroğlu	Salihli	Alaattin Eratalar	Bolu	Saadettin Yağlı	Edremit
Şaban Baskın	Turgutlu	Ali Hikmet Özkök	Akçakoca	Emrah Sağdıç	Edremit
Turan Kurt	Malatya	Hilmi Baysal	Düzce	Selami Savaş	Adapazarı
Ali Saim Emirmahmudoğlu	Maraş	Beşir Karaoğlu	Bitlis	Şevket Köroğlu	Karasu
Bedii Mungan	Mardin	Yılmaz Akbulut	Bingöl	Rıfat Küçük	Adıyaman
Kazım Erbil	Mersin	Rıza Erdem	Burdur	Muzaffer Görktan	Afyon
Mehmet Fenk	Tarsus	Osman Şan	Burdur	Celal Köken (Foto)	Afyon
Rahmi Özkan	Muş	Misbah Yardun	Batman	Ahmet Çakmak (Foto)	Dinar
Saim Fikret	Varto	Necmettin	Çanakkale	Namık Kitapçı	Amasya

Hekimoğlu		Şenay			
Mehmet Kemal Barut	Bodrum	İsmail Müştak Bilici	Ezine	Suphi Türel	Antalya
Mithat Özdoğan	Niğde	Muazzam Alparslan	Çankırı	Yücel Demir	Alanya
Uğur Gürsoy	Ordu	Mahmut Galip Erdemli	Çorum	Kemal Karaömeroğlu	Antakya
M. Kemal Özdere	Fatsa	Mithat Düzgün	Çatalca	İsmail Aydın	Aydın
Yusuf Kenan Murat	Rize	Mehmet Mercan	Diyarbakır	Bedri Dorak	Kuyucak
İlter Nur	Samsun	Muharrem Baylar	Batman	Yusuf Karaoğlu	Kars
Ahmet Turan Gürel	Sivas	Erol Özbal	Denizli	Nuri Sarıışık	Kütahya
Mehmet Kalkanoğlu	Şarkışla	Oğuz Vural	Ergani	İsmail Erkmen	Tavşanlı
Suat İlhan	Siirt	Rıza Ataktürk	Edirne	Ali İhsan Tuna	Konya
Necdet Atabek	Tekirdağ	Mustafa Gürses	Uzunköprü	Salih Özçelebi	Akşehir
Sabri Karanis	Trabzon	Refik Eren	Elazığ	Mahir İba	Karaman
Fethi Günesen	Tokat	Erdoğan Bayraktar	Eskişehir	Enver Bolayır	Kırıkkale
Mümtaz Turgut Topbaşı	Zile	Osman Gürel	Erzincan	Ahmet Cemal Sonadam	Osmaniye
Sezai Kendirci	Urfa	Ahmet Ersöz	Giresun	Cemalettin Ünlü	Gölcük
Hikmet Aksoy	Vakfikebir	Mehmet Reşad Zorbaşı	Gaziantep	Ahmet Ersadıç	Hereke
Ömer Yıldırım	Van	Muzaffer Akalar	Kilis	Ahmet Perker	İskenderun
Celal Aral	Yozgat	Fahri Yılmaztürk	Gümüşhane	Hakkı Öner	Isparta
Orhan Haraç	Yalova	İlhan Sargın	Hakkâri	Zekai Komşuağlu	Isparta
Nejat Muhsinoğlu	Zonguldak	Mehmet Ergüz	Ödemiş	Abdullah Satoğlu	Kayseri
Hüseyin Ünalçen	Safranbolu	Sabri Karagözler	Tire	Yaşar Görkberk (Foto)	İzmit
Salim Salim Erdal	Kırıkkale	Avni Öz'ek	İzmit	Şahin Gürtunç	Adana

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 262-264.

Bedirhan Çınar: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 14 Eylül 1957 tarihli Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan “İstanbul’da bir komünist çetesi meydana çıkarıldı” tarzındaki haberin, yapılan inceleme sonucunda, Milliyet gazetesi muhabirlerinden Bedirhan Çınar tarafından çeşitli gazetelere havadis mahiyetinde yazdırılmış olduğu öğrenilmiştir. Çınar, gerçeğe aykırı böyle bir haberi yaymış olması bakımından dikkat çekmiştir.¹⁵⁰⁹

Çetin Altan¹⁵¹⁰: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; CHP içinde nüfuzu bulunan, “çok geveze ve rastgele konuşan bir tip” olup, komünist

¹⁵⁰⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 136.

¹⁵¹⁰ Milliyet gazetesinden verilen bilgilerde Çetin Altan’a dair bir kayda rastlanılmamaktadır. Buna rağmen Tahkikat Komisyonu Altan’ın isminin karşısında “Milliyet Gazetesi” ibaresine yer vermiştir. Aynı durum, Leyla Erduran için de geçerlidir.

değil, geniş hürriyet taraftarı ve iktisadi alanda “*nisbi devletçi*” dir. Aziz Nesin ve Cahit Irgat ile yakın arkadaşlık sürdürmektedir.¹⁵¹¹

İlhami Soysal: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Sosyal, Atatürk Lisesinin 10.sınıfında okurken komünist fikirli olduğu düşüncesiyle kendisine mecburi tasdikname verildiğinden Bursa Erkek Lisesine kaydolmuş ve 1950 yılında okuldan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca, bazı arkadaşları tarafından not defterinde Nazım Hikmet’in şiirlerinin yazılı olduğunun bildirilmesi üzerine not defteri ile birlikte adliyeye verilmiş ve hakkında takipsizlik kararı alınmıştır.¹⁵¹² Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; 1948 yılında Karadeniz Ereğlisi Kaymakamlığı İlhami Soysal hakkında inceleme yapılması için Ankara Valiliğine başvurmuş ve Ankara Valiliği Soysal’ın solculuğuna dair bir husus elde edememiştir. 24 Kasım 1956 tarihli Son Havadis gazetesinde çıkan dört resim ile altında “batı yalanı” başlığını taşıyan ve Batılıları küçük düşürücü mahiyette görülen yazı hakkında yapılan inceleme sonunda, resimlerin Şark Haberler Ajansı tarafından Son Havadis gazetesi yazı işleri müdürü İlhami Soysal’a gönderildiği öğrenilmiştir. 1956 senesindeki bir konuşmasında, Bursa’dayken sol ideoloji için çok çalıştığını ve polisten korkulmamasını söyleyen şahıs, Cemil Sait Barlas’a ait olan Pazar Postası gazetesinde de çalışmıştır.¹⁵¹³

Leyla Erduran: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; tercüme işleriyle uğraşan ve daha çok sol tandanslı tiyatro eserlerini tercüme eden Leyla Erduran, İstanbul’daki müstehcen yayınlar arasında bulunan “Çağlayan” adlı yayının sahibi Refik Erduran’ın ablasıdır ve Refik Erduran “*tanınmış komünistlerden*” Kemal Tahir ile sıkı bir arkadaşlık yürütmektedir.¹⁵¹⁴

Necmi Onur: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Onur, 1951 senesinde Kasımpaşa Camikebir Semt Ocağı binasında propaganda maksadı ile düzenlenen toplantıda milli dayanışmayı kırıncı özellikte bir konuşma yapmasından dolayı adliyeye verilmiş ve dava takipsizlikle sonuçlanmıştır.¹⁵¹⁵

¹⁵¹¹ BCA, 010.09.22.63.3/ 138.

¹⁵¹² BCA, 010.09.476.1375.2/ 5.

¹⁵¹³ BCA, 010.09.22.63.3/ 137.

¹⁵¹⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 139.

¹⁵¹⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 7.

Turan Selçuk: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Selçuk, 25 Mart 1955 tarihli Milliyet gazetesinde “*statdan ilhamlar*” lejantlı karikatüründe “orak çekiç” benzeri bir resim çizmiştir.¹⁵¹⁶

4.1.3.8. Tercüman Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.24: Tercüman gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Adı Soyadı	Vazifesi	Ücreti (Lira)
Peyami Safa	Yazar	4000	Ayhan Tümalp	Muhabir	858.60
Faruk Yener	Yazar	135.29 Telif	Türkan Akbaş	Muhabir	762.63
Ergun Sav	Yazar	141.17 Telif	Uğur Reyhan	Muhabir	646.07
Haldun Taner	Yazar	352.94 Telif	Selami T. Genç	Muhabir	693.60
İlhan K. Mimaroglu	Yazar	70.58 Telif	Erdoğan Kıral	Muhabir	617.79
Riad Esin	Yazar	141.17 Telif	Soner Girgin	Muhabir	597.13
Suat Erginer	Yazar	225.52 Telif	Aydoğdu İltter	Muhabir	636.29
Eflatun Nuri	Karikatürist	705.88 Telif	Orhan İyiler	Muhabir	392.04
Kamuran Şenel	Yazar	582.35 Telif	Esen Yalçın	Muhabir	676.35
Kadircan Kafılı	Yazar	3176.50 Telif	Vedia Bleda	Yurt İçi İstihbarat	509.19
Ali Nuran	Mütercim	967.25	Selahattin Sonat	Ankara Muhabiri	1721.90
Selahattin Nilav	Mütercim	646.07	Özdemir Doğu	Ankara Muhabiri	476.77
Semih Tuğrul	Yazı İşleri Müdürü	2374.90	M. Yaşar Bostancı	Ankara Muhabiri	1114.51
Tevfik Erol	Yazı İşleri Muavini	1667.05	Mustafa Turhanoğlu	İzmir Muhabiri	324.73
Tuncer Etcioğlu	Yazı İşleri Sekreteri	858.60	Özden Kızak	İzmir Muhabiri	240.80
İsmet Gümüşdere	Foto Muhabiri	1712.90	Muammer Övünç	İzmir Muhabiri	1322.09
Çetin Sansar	Foto Muhabiri	1188.38	Ergüder Tırnova	İzmir Muhabiri	191.77
Sebahattin Can	Foto Muhabiri	1072.25	Erkin Yanan	İzmir Muhabiri	191.77
Hidayet Konak	Foto Muhabiri	661.34	Necati Karakaya	Spor Muhabiri	1541.45
Erdoğan Peközkay	Foto Muhabiri	676.35	Tevfik Arkun	Spor Yazarı	808.30
Suna Dursun	Ressam	509.19	Doğan Şener	Spor Muhabiri	1013.92
Şahap Ayhan	Ressam	1076.34	Hürmet Uşaklı	Spor Muhabiri	866.88
Osman Filiz	Ressam	755.43	Yalçın Toker	Spor Muhabiri	815.85
Tahsin Kapısız	Ressam	509.19	Orhan Ayhan	Spor Muhabiri	509.19
Nurten Kurar	Santral	428.87	Ömer Karadağ	Spor Muhabiri	227.13
Ruhi Çeviker	Santral	904.09	İsmail Erşin	Spor Muhabiri	177.74
Ayten Uygur	Arşiv Memuru	309.19	Ali Rıza Alp	Düzeltilici	622.09
Salim Bayar	İstihbarat Şefi	1345.20	Seyit Güleş	Düzeltilici	553.97
Tarık Yaşa	Muhabir	858.60	Ümit Hong	Düzeltilici	509.19
Nabi Atakurt	İdare Müdürü	2013.15			

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 206-207.

¹⁵¹⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 141.

Tablo 4.25: Tercüman gazetesi taşra muhabirleri

Adı - Soyadı	Bölgesi	Adı - Soyadı	Bölgesi	Adı - Soyadı	Bölgesi
Çoban Yurtçu	Adana	İsmail Açıcıoğlu	Edremit	İbrahim Altaşlı	Kırkağaç
Sabri Hacer	Amasya	İhsan Özüağ	Edirne	Tevfik Işık	Keşan
Ahmet Kalafat	Akhisar	Refik Eren	Elâzığ	Şenol Ünal	Kuyucak
Mithat Özkök	Akçakoca	Bedrettin Oral	Erbaa	Nihat Tuncel	Malatya
Tayfun Baykara	Aksaray (Niğde)	Ahmet Güneş	Erdek	Hasan Daldal	Mecitözü
Huri Dağtekin	Antalya	Ahmet Polat	Erzurum	Enis Şengör	Milâs
Şeref Çalışkantürk	Alaşehir	Kemal Akdeniz	Eskişehir	Refii Alkor	Manisa
Hulusi Şenel	Aydın	Ahmet Ortaer	Ereğli (Konya)	Mazhar Sabuncuoğlu	Muş
Sahih Özçelebi	Akşehir	Emin Aruk	Gaziantep	Tahir Keskin	Muğla
Dursun Yıldız	Artvin	Hüsametdin Küley	Gemlik	Kemal Fedai Coşkuner	Ödemiş
Selâmi Savaş	Adapazarı	Mehmet Semercioğlu	Geyve	Hayat İlhan	Siirt
Mehmet Karapınar	Bafra	Mecdi Şeheri	Hopa	Galip Terim	Sivas
Muammer Coşkuner	Bakırmadeni	Ali Dilek	Hınıs	Kemal Kızıltan	Samsun
Ekrem Balıbek	Balıkesir	Selahattin Kutlu	İskenderun	Fuat Sezer	Suruç
Süreyya Başaran	Besni	Mehmet Ali Sezer	İskenderun	Abdullah Zobaroğlu	Söğüt
Sezai Suda	Biga	Ali Ertek	İnönü	Ali Gündüz	Salihli
Saffet Taşdöğen	Bolu	Ali Sargın	İznik	Mehmet Fenk	Tarsus
İ. Hakkı Ekmekçioğlu	Bitlis	A. Turan Atasever	Iğdır	Ahmet Korkubilmez	Turgutlu
Hacı Şimşek	Bor	Kemal Fazlağaoğlu	Kilis	Sabri Karagözler	Tire
Osman Şan	Burdur	Sıtkı Uluata	Konya	Hasan Erata	Trabzon
Erdoğan Binyücel	Bursa	Yusuf Alkan	Kozlu	M. Nuri Okutan	Urfa
Bedri Akbulut	Bingöl	Nazmi Civan	Kırklareli	Necdet Güner	Ürgüp
Galip Erdemli	Çorum	Hikmet Uluçay	Karabük	Muammer Gökmen	Ula
Erol Özbal	Denizli	Gazi Conkbayır	Kütahya	Hikmet Aksoy	Vakfikebir
Reşit Şişman	Diyarbakır	Ali Sezer	Kırkkale	Müfit Bekiroğlu	Van
Doğan Erkılıç	Yozgat	Enver Güvener	Zonguldak		

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 202-204.

Haldun Taner: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Taner'in 1954 yılında Varlık yayınlarından çıkan “*Şişhaneye Yağmur Yağıyor*” adlı romanının 86. sayfasında subay ailelerini aşağılayıcı mahiyette cümleler görülmüştür. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü asistanı iken 1955 yılında istifa eden Taner, Tercüman gazetesi yazı kadrosuna girmiş ve bir taraftan da öğretmenlikle meşgul olmuştur. Annesi bir toplantıda Taner ile gelininin Moskova'ya gittiklerini ve oradan Viyana'ya geçeceklerini söylemiştir. Ayrıca, 1955 yılında Viyana'dan Tercüman

gazetesine yazılar gönderen Taner'in, Tercüman gazetesinde “*Deve Kuşundan Mektuplar*” sütununda yazı ve şiirlerinin çıkmıştır.¹⁵¹⁷

Mehmet Semih Tuğrul: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; yedek subaylığını Kore’de yapan ve 1952 senesi Mart ayında terhis edilerek Türkiye’ye dönen Tuğrul, Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisinde bir müddet asistanlık yapmış ve aldığı ücret yeterli gelmediğinden 1954 senesinde bu işten ayrılarak gazeteciliğe başlamıştır. Sinema konuları ile de ilgilenen Tuğrul, Burhan Arpat ve Hüsamettin Bozok’un kurdukları “Film Dostları Cemiyeti”ne üyedir.¹⁵¹⁸ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; 1953 senesinde çıkan sol eğilimli “Küçük Dergi”nin idareci ve yazarlarından olan Tuğrul, sinema konuları ile ilgilenmiş ve Film Dostları Derneğinin faal üyeliğini yapmıştır. Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisinde asistan iken buradan ayrılmış, daha sonra Tercüman gazetesine girerek gazetenin yazı işleri müdürü olmuştur. Gazetede film eleştirileri yapmış ve solcu olarak tanınan şahıslarla teması görülmüşse de yazılarında sol ideolojiyi benimsediğine dair bir husus gözlemlenmemiştir.¹⁵¹⁹

4.1.3.9. Yeni Sabah Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.26: Yeni Sabah gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Baba ve Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Brüt, Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
Alp Zirek	Zekeriya Münire	İstanbul 16.5.1929	Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlu Müdürü	2396,65	Gazetenin Sahibi
Mehmet Bayat Yanardağ	M. Şevket Ulviye	Kıbrıs 1330	Baş Sekreter, Yazı İşleri Müdürü	1327,47	18.8.1952 Süresiz
Oğuz Akkan	Hüseyin Şöhret	Erenköy 1951	Sekreter, Yazı İşleri Müdürü	1374,51	16.8.1957 Süresiz
Vural Sözer	Cemal Saadet	Kilyos 1933	Sekreter	897,36	1.5.1958 Süresiz
İrfan Türksever	Ömer Nazire	Ödemiş 1928	Sekreter, Muhabir	903,44	2.7. 1954 Süresiz
Azmi Nihat Erman	M. Nihat Süreyya	İstanbul 1329	Yazar	844,30	18.8.1952 Süresiz
Sefa Kılıçoğlu	Abdülnafî E.Mediha	İstanbul 1327-1329	Yazar	650	1.6.1959 Süresiz
Nezihe Araz	Rıfat Müzeyyen	Konya 1922	Yazar	1005,64	1.9.1957 Süresiz
Tevfik Alper	İ. Hakkı Hacer	Uşak 1341	İstihbarat Telsizcisi	700	1.1.1960 Süresiz
Kazım	Kadir	İstanbul	İstihbarat Şefi	1112,41	2.7.1955

¹⁵¹⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 142.

¹⁵¹⁸ BCA, 010.09.476.1375.2/ 4.

¹⁵¹⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 143.

Üzen	Latife	1929			Süresiz
Kemal Savcı	M. Fikri Naciye	Konya 1926	Polis Muhabiri	897,36	5.4.1956 Süresiz
İsmail Sivri	Talat Hikmet	Kırkağaç 1927	Muhabir	929,30	1.4.1957 Süresiz
Teoman Orberk	M. Sami F. Rayikan	İstanbul 1933	Muhabir	624,24	1.1.1959 Süresiz
Oğuz Toktamış	Haydar Sıdıka	Erzurum 1339	Muhabir	557,58	1.6.1957 Süresiz
İ. Hakkı Özgür	Ş. Ali Fatma	Kemaliye 1926	Spor Muhabiri	1467,25	15.2.1954 Süresiz
İskender Ayvalık	Kazım Hidayet	Mitroviça 1933	Muhabir	713,38	15.3.1958
Güner Bayrak	Muzaffer Mükerrerem	Üsküdar 1934	Muhabir	929,30	1.12.1955
Kemal Kınacıoğlu	Mustafa Zekiye	Urfa 1933	Muhabir	729,35	15.8.1959
Emel Ülkü	Selami Nüzhet	Malkara 1931	Muhabir	545,10	8.11.1959
Yener Tuğrul	Mehmet F. Dürdane	İstanbul 1937	Muhabir	454,90	1.1.1960
Alâeddin Ören	İ Hakkı H.Didar	İstanbul 1334	Muhabir	560,26	24.6.1954
Şemsi Kuseyri	Faik Mevlude	Antakya 1926	Muhabir	897,36	23.5.1958
Ahmet Vedii Evsal	A. Muhtar Seniye	İstanbul 1930	Dış İstihbarat Muhabiri	1005,64	1.3.1960
İlhan Engin	M. Kazım Vasfiye	Tekirdağ 1341	Muhabir	973,33	16.3.1960
Salih Selahattin Uygur	M. Macit Hamide	Ayvalık 1927	Mütercim	10104,30	8.7.1959
Hakkı Devrim	Ruhi Saniye	Eskişehir 1929	Magazin Servisi Şefi	1889,90	1.8.1957
Müeddep Erkmen	Ahmet Saffet	Kırklareli 1341	Fotoğraf Servisi Şefi	1374,51	1.1.1958
Abidin Sirius Tapaner	Ahmet	İstanbul 1938	Foto Muhabiri	799,24	15.2.1958
Çetin Özkırım	R. Aşki İhsane	Eskişehir 1930	Ressam ve Sinema Yazarı	1076,34	1.4.1959
Abdullah Turhan	Süleyman Asiye	Akçaabat 1933	Ressam	574,56	16.2.1959
Hikmet Alp	Hüseyin Nazife	Müreفته 1928	Ressam	340,91	23.10.1957
Oğuz Aral	İsmail Meliha	Silivri 1936	Karikatürist	511,45	15.12.1956
Orhan Bahaeddin Yüksel	Şevket Fatma	Sivas 1340	Arşiv Şefi	967,25	Yok
Fatma Eşrefi	İsmail Ş. Kamer	Saratof-Çin 1936	Arşiv Memuru	524,24	Yok
Yalçın Kılan	M. Akif F.Saliha	İstanbul 1935	Ankara Bürosu Foto Laborantı	595	1.10.1959
Asım Müfettişoğlu	Celalettin Fatma	Ayancık 1324	Düzeltilici	646,07	18.8.1952
M. Daniş Korok	Remzi Saffet	İstanbul 1321	Düzeltilici	573,17	1.8.1953
M. Arif Gökpınar	Mustafa Şerife	İstanbul 1327	Düzeltilici	526,93	11.8.1953
Zeki Uysaloğlu	Mahmut Faika	İstanbul 1321	Düzeltilici	527,04	13.10.1954

M. Nezih Demirkent	Nurettin Sabiha	İstanbul 1930	Spor Servisi Şefi	1188,38	26.11.1953
Ali Hendekçi	İbrahim Melahat	İzmir 1934	Spor Muhabiri	787,90	16.3.1960
Atilla Karsan	S. Zeki Saliha	Anbarlı 1937	Spor Muhabiri	799,24	16.3.1960
Seyfettin Turhan	Sefer Cemile	Karacabey 1339	Ankara Muhabiri	2020	1.5.1959
Kamuran Özbir	Hayri Leman	Eskişehir 1927	Ankara Muhabiri	1229,35	1.3.1954
Alpay Erdinç	Kemal Rifat	İstanbul 1937	Ankara Muhabiri	790,64	1.7.1959
Hüseyin Ezer	İbrahim Hacer	Eskişehir 1919	Ankara Foto Muhabiri	415,10	
Derviş İlpars	Abdullah Afet	Kıbrıs 1335	Adana Muhabiri, Adana Türksözü Gazetesinde Çalışmakta	189,51	Yok
Ahmet Gültaş	Hasan	Bodrum 1337	İzmir Foto Muhabiri	245	Yok
Erdoğan Sungur	Lütfi Şerife	Buldan 1927	İzmir Spor Muhabiri, Ege Ekspres Gazetesi	130	
Şemsi Katiltan			İzmir Muhabiri, Ege Ekspres Gazetesine Çalışmakta	455,43	

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 266-276.

Tablo 4.27: Yeni Sabah gazetesinde telif ücreti karşılığında çalışanlar

Adı Soyadı	Yazı Türü	Yazı Başına Ücret (Lira)	Adı Soyadı	Yazı Türü	Yazı Başına Ücret (Lira)
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil	Fıkra	47,06	Dr. Nezihi Onaran	Tıp Postası	29,41
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil	Tiyatro Yazısı	35,29	Dr. Kazım Arısan	Tıp Postası	29,41
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil	Tiyatro-Fıkra	70,59	Fecri Ebcioğlu	Müzik Kulübü	35,29
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil	Makale	58,82	Bijen Zirek	Laf Lafı Açar	58,82
Prof. Şükrü Baban	Dış Politika Makaleleri	35,29	Sevda Sezer	Tefrika Romanlar	40 (Net Telif)
Altan Erbulak	Karikatür	35,29	Zahir Güvemli	Sanat Dünyamız	47,06
Altan Erbulak	Cafer İle Hürmüz	20 (Net Telif)	Coşkun Özarı	Spor Yazıları	47,06
Nüveyre Gültekin	Tefrika Romanlar	25 (Net Telif)	Sabiha Bozcalı	Tefrika Resimleri	35,29
Zeynep Berk	Kadımlarla Başbaşa	50 (Net Telif)	Şeref Gürsoy	Magazin Yazıları (Opera)	47,06
Dr. Sami Irmak	Tıp Postası	29,41			

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 277.

Tablo 4.28: Yeni Sabah gazetesi taşra muhabirleri

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Bölgesi	Asıl İşi
Selani Savaş	H. Nazmi	Burhaniye 1926	Adapazarı	"Akşam Haberleri" Gazetesinin Sahibi
Ali	Necati	Afyon	Afyon	"Sebat" Gazetesinin Sahibi

Türkkeskin		1329		
H. Tayfur Baykan	Fevzi	Aksaray 1933	Aksaray (Niğde)	Aksaray Ortaokul Öğretmeni
Huri Dağtekin	Cemal	Antalya 1928	Antalya	Antalya “İleri” Gazetesinin Muhabiri
Suphi Neş’et Türel	Tevfik	Antalya 1927	Antalya	Antalya “İleri” Gazetesinin Yayın Müdürü
Kadri Lafçioğlu	İ. Hakkı	Akhisar 1341	Akhisar	“Akhisar Postası” Gazetesinin Yazar ve İdare Müdürü
Salih Özçelebi	Ömer	Akşehir 1341	Akşehir	Serbest Ticaret
İsmail Aydın	Cemal	Aydın 1932	Aydın	“Kıroba” Gazetesinin Yazı İşleri ve Sorumlu Müdürü
Sokrat İncesu	İstavri	İncesu 1310	Bozcaada	Manifaturacı
Yılmaz Akbulut	Cevdet	Bingöl 1937	Bingöl	P.T.T. Memuru
H. Basri Atılğaner	Recep	Bandırma 1934	Bandırma	Bandırma “Ufuk” Gazetesinin Muhabiri
Abdurrahman Utücü	Cezail	Bitlis 1927	Bitlis	Müteahhit-Taksi Sahibi
Osman Şan	Mehmet	Bucak 1341	Burdur	“Yeni Turan” Gazetesinin Sahibi
Ekrem Balıbek	Kazım	Balıkesir 1933	Balıkesir	“Balıkesir Postası” Gazetesinin Yayın Müdürü
Erdoğan Binyücel	Rüştü	İstanbul 1927	Bursa	“Yeni Ant” Gazetesinin İstihbarat Şefi
Saffet Taşdoğan	Ali	Bolu 1336	Bolu	“Abant” Gazetesinin Sahibi
Mehmet Cantürk	Hüseyin	Romanya Tutraka	Çanakkale	
Muazzam Alpaslan	Fethi	Çankırı 1339	Çankırı	Yeni Çankırı Gazetesi Sahibi
Akif Leblebicioğlu	Hacı Ali	Çorum 1339	Çorum	Çorum “Hür Yol” Gazetesinin Sahibi ve Yayın Müdürü
İsmet Naci Günersel	Necmettin	İstanbul 1926	Çatalca	Tüccar
M. Tarhan Toker	Emin	Buldan 1323	Denizli	Denizli Lisesi Tarih Öğretmeni
Ömer Karacadağlı	Bayram	Malatya	Diyarbakır	Serbest Ticaret
Hikmet Savaş	Fuat	Uşak 1929	Eskişehir	Sakarya Gazetesi
Refik Eren	Şefik	Kığı 1927	Elazığ	DSİ 9. Bölge Müdürlüğü Kütüphane ve Arşiv Şefi
Ahmet Polat	Şamil	İspir 1338	Erzurum	Erzurum “Hürsözü” Gazetesinin Sahibi
İhsan Özüağ	Ahmet	Edirne 1934	Edirne	Serbest Meslek
Nazif Efe	Mustafa	Finike 1333	Finike	Çiftçi
M. Gündoğdu Göğüş	Hasan	Gaziantep 1328	Gaziantep	Kitap, Kırtasiye ve Gazete Bayii
Arif Kaveller	Süleyman	Gelibolu 1929	Gelibolu	T.C. Kara Yollarında Memur
Ahmet Perker	Kâşif	İstanbul 1336	İskenderun	“İskenderun Körfez” Gazetesinde
Semahat Gürtunca	Osman	İstanbul 1339	İnegöl	İnegöl Orta Okul Türkçe Öğretmeni
Nedim Akkaya	Lütfi	Karamürsel 1926	Kocaeli	“Türkyolu” Gazetesinin İstihbarat Şefi
Kemal	Hasan	Kars	Kars	Serbest Meslek

Akın		1933		
Ali Ulvi Coşkun	Hüseyin	Vize 1326	Kırklareli	Emekli Ziraat Mütchassısı
Rıza Yasav	Ahmet	Kırkağaç 1929	Kırkağaç	“Kırkağaç Postası” Gazetesinin ve Ümit Matbaasının Sahibi
Enver Ziya Altayoğlu	Y. Ziya	Kırıkhan 1932	Kırıkhan	Gazete Bayii
Rıdvan Bülbül	Halil	Konya 1932	Konya	“Demokrat Konya” Gazetesinin Yazı İşleri Müdürü
Ali Galip Seyhun	Mehmet	İstanbul 1930	Kayseri	Kayseri Posta Kutusu 25
Sabahattin Kösel	Hıdır	Mersin 1338	Mersin	
A.Turan Kurt	Hasan	Hekimhan 1934	Malatya	
Seyran Çebi	Tahsin	Sürmene 1937	Malkara	
Hayri Refii Alkor	Muharrem	İstanbul 1929	Manisa	Kitapçı
Bekir Baydar	Hüseyin	M. Kemal Paşa 1337	Mustafa Kemalpaşa	Oto Tamircisi
Süleyman Yarar	Mehmet	Kemaller Bulgaristan 1931	Nazilli	Madran Gazetesinde
Ahmet Yılmazcan	Mehmet	Pazarcık 1930	Pazarcık-Maraş	Çiftçi
Abdullah Zobaroglu	Kamil	Söğüt 1337	Söğüt	Ziraat
Mehmet Kalkanoğlu	Mustafa	Şarkışla 1929	Şarkışla-Sivas	Serbest Meslek
Fuat Yazgan	Hamdi	Siirt 1337	Siirt	“Demokrat Siirt” Gazetesinin Sahibi
Hayat İlhan	Şükrü	Siirt 1929	Siirt	“Siirt Ekspres” Gazetesinin Sahibi ve Sorumlu Müdürü
A.Turan Gürel	Mehmet	Sivas 1926	Sivas	Devlet Demir Yollarında Memur
Mehmet Fenk	Rıza	Tarsus 1926	Tarsus	Memur
Orhan Karaali	Ömer Lütfi	Trabzon 1337	Trabzon	Memur
Ahmet Korkubilmez	Ali	Turgutlu 1335	Turgutlu	
Mümin Eski	İlyas	Çengeller 1936	Yalova	İlkokul Öğretmeni
M. Nejat Muhsinoğlu	M. Ragıp	Beylerbeyi 1332	Zonguldak	“Küçük” Gazetesinin Sahibi

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 192-193.

İlhan Bardakçı¹⁵²⁰: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Bardakçı, 1959 yılında Türkiye’ye gelen Tass muhabiri İvan Ougolkov ile aynı sene Konsolosluk Kâtibi sıfatıyla gelen Vitali Becinaki’yi yabancı basın muhabirlerine tanıtmak amacıyla Sovyet Tass Ajansı Temsilciliği tarafından 13.2.1959 günü

¹⁵²⁰ Yeni Sabah gazetesinden verilen bilgilerde İlhan Bardakçı’ya dair bir kayda rastlanılmamasına rağmen, Emniyet Genel Müdürlüğü şahıs hakkında malumat vermiştir. Birçok gazetede yazılar yayımladığı bilinen Bardakçı hakkında verilen bilgileri, Yeni Sabah gazetesi başlığı altında sunmayı uygun gördük.

verilen kokteyle katılmıştır. Ayrıca, Çekoslovak Haberler Ajansı'nın (C.T.K.) Türkiye yerel muhabirliğini almak istemiş ve bu hareketinin uygun görülmediğinin Dışişleri Bakanlığında bildirilmiştir.¹⁵²¹

Kemal Kınacıoğlu: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Kınacıoğlu'nun “*Kürt mefkûreli*” oluşundan şüphe edilmiştir. Gazetecilik okulunu bitirme tezine Kürtçe kelimeler yazmış olması bu şüpheyi doğrulamıştır ve bu sebeple gözlemlenmektedir.¹⁵²² Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; “*Kürt ve kürtçü*” olarak tanınan Kınacıoğlu, 1951 senesinde İstanbul Gazetecilik Okulundan mezun olmuş, öğrenciyken öğretmenin bütün sınıfa verdiği bir muhabirlik vazifesinde kendisini “kürdistan”ın bir muhabiri olarak göstermiş ve gazetesine Kürtçe bir telgraf yollamıştır.¹⁵²³

Kemal Savcı: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Savcı, 1953 senesinde TBMM'nin manevi şahsiyetine hakaret etmiş olduğundan adliyeye verilmiş ve dava beraat ile sonuçlanmıştır. CHP İstanbul Gençlik Kolu Sekreterliğini de yapmış olan Savcı, 1953 yılında düzenlenen bir CHP toplantısında,

“DP'liler bize şehirli değil köylü lazım diyorlarmış, köylünün refahı da sağlanmamıştır. İşçinin asıl hakkı olan grev hakkı da verilmemiştir. Dalkavuk bir Meclisten memleket menfaatini temsil edecek kanun çıkamaz, her gün kapatılmakla tehdit ediliyoruz, CHP Gençlik Kolu günden güne gene genişlemektedir” şeklinde konuşmuştur.¹⁵²⁴

Mehmet Daniş Korok: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Korok'un, üsteğmen iken sarhoşluk sebebiyle ordudan ilişkisi kesilmiştir. 17.9.1947 tarihinde postanede telgraf çekmek isterken, görevli memurun kendisine vaktin geç olduğunu söylenmesi üzerine “*burası ne biçim medeni memleket, demokrasi nerede, böyle hükümetin, böyle Cumhuriyetin ve böyle memurun ağzının ortasına*” diyerek Hükümetin manevi şahsiyetini aşağıladığından adliyeye verilmiş ve dava takipsizlik kararı ile sonuçlanmıştır.¹⁵²⁵

¹⁵²¹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 8.

¹⁵²² BCA, 010.09.476.1375.2/ 10.

¹⁵²³ BCA, 010.09.22.63.3/ 146.

¹⁵²⁴ BCA, 010.09.476.1375.2/ 6.

¹⁵²⁵ BCA, 010.09.476.1375.2/ 12.

Nezihe Araz: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin felsefe bölümünden mezun olan Araz, 7.6.1943 tarihinde aynı bölümde “komünist zanlısı Profesör Pertev Naili Boratav”ın yanına asistan olarak atanmıştır. Ankara’da sol fikirli kimseler tarafından kurulan ve daha sonra feshedilen “Türkiye Gençler Derneğine” üye olan ve 1947 yılında derneğin yönetim kurulu başkanlığına seçilen Araz, öğrencileri bu derneğe üye olmaları için teşvik etmiştir.¹⁵²⁶ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; Araz, Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesinde öğrenciyken Türkiye Komünist Partisinin bir organı olduğu bilinen “Türkiye Gençler Derneği”ne üye olmuş ve faaliyet göstermiştir. Aynı fakültede hakkında solculuktan takibat yürütülen Behice Boran’ın asistanlığını yapmış olan Araz’ın, 1951 yılında Sayıştay’da şube şefliği yapmış olan ve komünist olarak tanınan Celal Araz’ın ablası olduğu öğrenilmiştir. Sol fikirli olarak tanınmasına rağmen, son birkaç senedir ele aldığı konularda siyasi bakımdan herhangi bir eğilim göze çarpmamış ve hatta “Hz. Muhammed’in Hayatı” ve “Anadolu Evliyalari” gibi dini eserler kaleme almıştır.¹⁵²⁷

Şükrü Baban: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Kürt Teali Cemiyeti kurucularından olan Baban, Yeni Sabah gazetesinde yazarlık yapmış ve gazete sahibi Safa Kılıçlıoğlu ile çok samimi ahbab olmuştur. 1945 yılında Hükümetin toprak reformu tasarısı aleyhinde yazılar yazmıştır. 1957 yılında İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Enstitüsü Müdürüken düzenlemek istediği “Türkiye’de Sendikalizm Güçlükleri” konulu konferansı yasaklanmıştır. Gazetede “diplomat” rumuzu ile kaleme aldığı makaleler, Türk-Amerikan dostluğunu zedeleyici özelliktedir.¹⁵²⁸

Vedii Evsal: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Evsal’ın, bir topluluktaki münakaşa esnasında komünizmin “iyi bir akide” olduğunu söylediğine dair bir duyum alınmış olmasına rağmen, ne duyumu teyit eden başka bir habere ne de şahsın bu yolda bir faaliyette bulunduğunu gösteren bir hareketine rastlanılmamıştır.¹⁵²⁹

¹⁵²⁶ BCA, 010.09.476.1375.2/ 5.

¹⁵²⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 145.

¹⁵²⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 144.

¹⁵²⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 147.

4.1.4. İzmir'deki Basın Kuruluşlarının Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

4.1.4.1. Demokrat İzmir Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.29: Demokrat İzmir gazetesi çalışanları

Adı-Soyadı	Vazifesi	Brüt Ücreti (Lira)	Mukavele Süresi
Adnan Düvenci	Gazetenin Sahibi		
Şeref Bakşık	Yazı İşleri Müdürü	1322	Yıllık
Ahmet Angın	Mütercim	760	Yıllık
Saim Yöğnük	Muhabir-Gece Sekreteri	930	Yıllık
Fevzi Eroğlu	Zabıta ve Adliye Muhabiri	579	Yıllık
Özdemir Hazar	Arşivci	623	Yıllık
Adnan Öney	Şehir Muhabiri	494	Yıllık
Muammer Erol	Muhabir	579	Yıllık
Abdullah Bozkurt	Muhabir	450	Yıllık
Mustafa Aydar	Düzeltilici	487	Yıllık
Nihat Dağdelen	Düzeltilici	560	Yıllık
Hüseyin Baradan	Fotoğrafçı	623	Yıllık
Ziya Hanhan	Fıkra Yazarı	950	Mukavelesiz
Mehmet İter	Spor Yazarı	600	Mukavelesiz
Şevket Özçelik	Ticari Haber Yazarı	360	Mukavelesiz
Oktay Köse	Ticari Haber Yazarı	360	Mukavelesiz
Erol Şarman	Spor Yazarı	360	Mukavelesiz
Naci Danış	Fıkra Yazarı	700	Mukavelesiz
Şükrü Koç	Mütercim	530	Mukavelesiz
Beydo Baykal	Spor Yazarı	295	Mukavelesiz
Muzaffer Yurtçu	Ankara Muhabiri	360	Mukavelesiz
Sait Arif Terzioğlu	Ankara Muhabiri	710	Mukavelesiz
Cahit Albayrak	Balıkesir Muhabiri	118	Mukavelesiz
Naci Gelendost	Eskişehir Muhabiri	118	Mukavelesiz
Zuhal Önal	Adana Muhabiri	118	Mukavelesiz
Nuri Dağteki	Antalya Muhabiri	118	Mukavelesiz
Erol Özbal	Denizli Muhabiri	118	Mukavelesiz
Müfit Duru	İstanbul Muhabiri	1180	Mukavelesiz
Nedim Akı	Ankara Spor Muhabiri	118	Mukavelesiz
Ömer Özkaya	Manisa Muhabiri	118	Mukavelesiz
Muammer Taylan	Ankara Muhabiri	200	Mukavelesiz

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 189-190.

Adnan Düvenci: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Düvenci, gazetenin 18.6.1956 tarihli nüshasında Ziya Hanhan tarafından kaleme alınan ve Başbakan Menderes'i hedef alan "İnsaf Be Paşam" başlıklı yazıdan dolayı, İzmir Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi Hanhan ile Düvenci'yi birer sene hapis ve üçer bin lira ağır para cezasına çarptırmıştır.¹⁵³⁰ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından

¹⁵³⁰ BCA, 010.09.476.1375.2/ 12.

verilen bilgiye göre ise; Düvenci, 1948 yılında Demokrat İzmir gazetesinin imtiyaz sahibi olduğu esnada etrafındakiler tarafından “*Salon Marxist*” olarak adlandırılmıştır. 1959 senesinde Demokrat İzmir gazetesinde Rauf Onursal adındaki şahsı küçük düşürdüğü yazısından dolayı bir sene hapse ve 3000 lira para cezasına mahkûm olan Düvenci, gazetede bulunan bazı solcu yazarları gözetmiştir.¹⁵³¹

Ahmet Angın: Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre; Angın, Girit muhacirlerinden olup ve Çanakkale’de iskân edilmiştir. Sol fikirli kimseler tarafından İstanbul’da kurulan “Yüksek Tahsil Gençler Derneği”nin üyelerindedir. 1941 senesinde İstanbul’da öğrenciyken evinde yapılan aramada “*komünistliğe*” dair bazı eserler bulunmuş ve 1951 senesinde Çanakkale’deki evinde “*komünistliğe*” dair bazı belgeler bulunduğundan adliyeye verilmiştir. Komünist ruh ve fikirli oluşundan dolayı durumuyla yakından ilgilenilmektedir.¹⁵³² Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre ise; Angın’ın, 1950 senesinde Haydarpaşa Lisesinde öğrenciyken, evinde ve üzerinde yapılan aramada Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı’nın eserleri bulunmuştur. Solcular tarafından kurulmuş olan “Yüksek Tahsil Gençlik Derneği”ne üye olan Angın hakkında, gerek bu derneğin komünizm faaliyetinde bulunduğuunun anlaşılmasına gerekse evinde ve üzerinde yapılan aramada bulunanların savcılığa iletilmesine rağmen, takipsizlik kararı verilmiştir.¹⁵³³

Ahmet Muammer Erol: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; İzmir 2. Ceza Hâkimliği tarafından “*komünistlik ve sabotaj*” suçuna iştirakten 24 Temmuz 1958 tarihinde şahıs hakkında tutuklama kararı verilmiş, 12 Ağustos 1959 tarihinde 500 lira kefaletle tahliye edilmesine rağmen mahkeme süreci devam etmiştir.¹⁵³⁴

Naci Sadullah Daniş (Daniş Balkara): Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; İzmirli “Uşakızade” Sadullah’ın oğlu olan şahıs, Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra 1932 yılında matbuat hayatına atılmış ve çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazmıştır. 1935 yılında Hafta adlı dergide yayımlanan “Nazım Hikmet”

¹⁵³¹ BCA, 010.09.22.63.3/ 151.

¹⁵³² BCA, 010.09.476.1375.2/ 2.

¹⁵³³ BCA, 010.09.22.63.3/ 148.

¹⁵³⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 150.

başlıklı yazısında Nazım Hikmeti bir kahraman gibi tanıtmış ve devlet otoritesi aleyhine daha kuvvetli bir cereyan vücuda getirmek amacına hizmet ettiği gerekçesiyle mahkemeye verilmiş ve hakkında takipsizlik kararı alınmıştır. Dr. Rıza Nur aleyhine hakaret içeren yayın yapması sebebiyle altı ay hapse mahkûm edilince, kendisini Nazım Hikmet'in hapis bulunduğu Bursa Cezaevine naklettirmeye çalışmıştır. Ayrıca, 1948 yılında gizli Türkiye Komünist Partisinin İzmir il idare komitesi tarafından çıkarılan haftalık bir gazetenin yayını teşvik etmiş, Komünist Partisi elemanları ile temas ve konuşmalar yapması ve kendi evinde yapılan gizli toplantılarda fikirler beyan etmesi üzerine gizli Türkiye Komünist Partisine girmekten 1952 yılında tutuklanmış ve yargılanması sonunda “men-i muhakeme” kararı almıştır. Bir zamanlar, yurt dışında bulunan “*malum komünistlerden*” Zekeriya Sertel ile temasta bulunmuş ve Tass Ajansı muhabiri ile görüşmüştür. Tan gazetesinde çalıştığı sıralarda adresine Rusya'dan Türkçe basılmış “Komünist Partisi Tarihi ve Stalin” başlıklı kitaplar gönderilen Sadullah, komünist fikirli olarak tanınmış, komünist ve komünistlikten şüpheli şahıslarla sıkı temas halinde bulunmuştur.¹⁵³⁵

Özdemir Hazar: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; 1954 yılında İzmir'de Doğan Kitabevinin sahipliğini yapan, Ağaç ve Kervan isimli dergiler çıkaran, aynı yıl içinde Varan 1 isimli gazetenin yazı işleri müdürlüğünü üstlenen Hazar, zaman zaman İstanbul'daki Yedi Tepe dergisine şiir ve yazılar göndermiştir. Demokrat İzmir gazetesinin 18 Aralık 1958 tarihli sayısında yayımlanan “*peynir ekmek ve işçiler*” adlı yazısı dikkat çekici görülmüş olup, edebiyat muhitinde sol fikirli olarak tanınan şahıslarla temas halinde bulunmuştur.¹⁵³⁶

Ziya Hanhan: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Meslek Mektebi mezunu olan ve eskiden sorgu hâkimliği yapan Hanhan, Tire'de sorgu hâkimiyken birçok defa “irtikâp” suçu işlemiş ve babasının arkadaşı olan bir Adliye Başmüfettişi sayesinde mahkûm olmaktan kurtulmuşsa da meslekten çıkarılmıştır. İzmir'de yayımlanan Demokrat İzmir gazetesinde yazdığı bir yazıdan dolayı 1957

¹⁵³⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 153.

¹⁵³⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 152.

yılında bir sene hapis yatan Hanhan, aynı gazete kadrosu içinde bulunan solcu şahıslarla temas halinde bulunmuştur.¹⁵³⁷

4.1.4.2. Sabah Postası Gazetesi Çalışanları Hakkındaki Bilgiler

Tablo 4.30: Sabah Postası gazetesi çalışanları

Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Vazifesi	Ücreti (Lira)	Mukavele Tarihi ve Süresi
Orhan Rahmi Gökçe	Hamza	Tire 1319	İmtiyaz Sahibi ve Başyazar	622	1.1.1960 Bir Sene
Orhan Alp Nurhat	Osman Remzi	Gelibolu 1340	Yazı İşleri Sorumlu Müdürü	622	1.1.1960 Bir Sene
Behçet Karayazıcı	Rifat	Çine 1340	Sekreter	493	1.1.1960 Bir Sene
Ahmet Gültaş	Hasan	Bodrum 1337	Foto Muhabiri	400	1.1.1960 Bir Sene
Ergüder Tırnova	İhsan	İstanbul 1938	Spor Sekreteri ve Muhabiri	450	1.1.1960 Bir Sene
Agâh Bartu	Abdurrahman	Afyon 1328	Muhabir ve Yazar	450	1.1.1960 Bir Sene
Ömer Seyfettin Özgenel	Halil	Mersin 1329	Muhabir	450	1.1.1960 Bir Sene
Kemal Kurşunluoğlu	-	-	Ankara Muhabiri	808	Yok
Egemen Bostancı	-	-	İstanbul Muhabiri	743	Yok

Kaynak: BCA, 010.09.468.1354.3/ 195.

Ömer Seyfettin Özgenel: Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatından verilen bilgiye göre; Özgenel, İzmir’de Mustafa Kuloğlu ile birlikte Ege Ajansının kurucularından olup, halkı kışkırtıcı tarzda haberler yaymayı adet edinmiştir. Muhitinde iyi bir şöhrete sahip değildir.¹⁵³⁸ Emniyet Genel Müdürlüğünden verilen bilgiye göre ise; Özgenel, 1954 senesinde Cumhuriyet gazetesinde ve İzmir’de yayımlanan CHP organı Sabah Postası gazetesinin 18.5.1954 tarihli nüshasında “İzmir’de Fes Giyenler Çoğaldı” başlıklı yalan ve maksatlı haberler yayımlamıştır. Bu yüzden adliyeye verilmişse de İzmir Cumhuriyet Savcılığı hakkında takipsizlik kararı almıştır.¹⁵³⁹

¹⁵³⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 149.

¹⁵³⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 154.

¹⁵³⁹ BCA, 010.09.476.1375.2/ 4.

4.2. İstanbul'da Faaliyet Gösteren Bazı Basın Kuruluşlarının Çalışma Usulleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler

11 Mayıs 1960 tarihinden itibaren İstanbul'da çalışmaya başlayan Tahkikat Basın Alt Komisyonu, Çalışma Bakanlığı Teftiş Kurulu vasıtasıyla, İstanbul'da faaliyet gösteren muhalif basın kuruluşlarından Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Vatan ve Yeni Sabah gazetelerinin çalışma usulleri hakkında tahkikat yürütmüştür.

18-20 Mayıs 1960 tarihleri arasında ilgili kuruluşların iş yerlerine giden Çalışma Bakanlığı görevlileri, kuruluşların 3008 sayılı İş Kanunu ve 5953 sayılı Basın İş Kanunu ile Sigorta Kanunları mevzuatına uygun biçimde faaliyet yürütüp yürütmedikleri denetleyerek, mevzuata aykırı bulunan hususlar hakkında tutanak tutmuşlardır. Tutanaklar doğrultusunda, mevzuat gereğince ilgili basın kuruluşlarına uygulanması gereken müeyyideleri de tespit eden Çalışma Bakanlığı görevlileri, basın kuruluşlarının mevzuata aykırı çalışma usullerini ve öngörülen müeyyideleri 23 Mayıs 1960 tarihli bir raporla Tahkikat Basın Alt Komisyonuna iletmışlerdir.¹⁵⁴⁰ Komisyonun, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi öncesinde, hazırlanan bu rapor doğrultusunda her hangi bir adım atıp atmadığı tarafımızdan tespit edilememiştir.

Kanaatimize göre; Tahkikat Basın Alt Komisyonunun yaptırttığı bu tahkikat, Meclis tahkikatının kapsam ve hedefini aşan bir uygulamadır ve tamamen İstanbul'daki muhalif basın kuruluşlarını yıldırma ve belki de faaliyetlerini sonlandırmayı amaçlamaktadır.

4.3. Taşra Basınının Faaliyetleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler

Tahkikat Komisyonunun Meclis tahkikatının “bir kısım basın” faaliyetleriyle ilgili alakalı bölümünde, Ankara, İstanbul ve İzmir'de faaliyet gösteren bazı basın kuruluşlarının ve Anadolu Ajansı çalışanlarının hakkında ayrıca İstanbul'daki bazı basın kuruluşlarının çalışma usulleri hakkında elde ettiği bilgilerden yukarıda bahsettik. Komisyon, tahkikatın basın ayağında taşrada faaliyet gösteren basın hakkında da bilgi toplamış ve bunu İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla yapmıştır.

¹⁵⁴⁰ BCA, 010.09.476.1374.6/ 1-25.

İçişleri Bakanlığına 22 Nisan 1960 tarihinde 9 sayılı bir tezkere gönderen Komisyon; Ankara, İstanbul ve İzmir haricindeki tüm vilayetlerde çıkan süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının Valilikler marifetiyle incelettirilerek, Meclis tahkikatına hedef olan faaliyet ve neşriyatla alakalı olanların tespit edilmesini ve bunların asılları ya da örneklerinin Komisyona gönderilmesini istemiştir.¹⁵⁴¹

Komisyonun bu talebi, Bakanlık tarafından 1/399 sayılı genelgeye dönüştürülerek, Ankara, İstanbul ve İzmir haricindeki altmış dört vilayete iletilmiştir.¹⁵⁴² Genelge kapsamında inceleme başlatan valilikler, elde ettikleri sonuçları muhtelif zamanlarda Bakanlığa iletmişlerdir. Genelgeye cevap olarak gönderilen yazılar incelendiğinde, valiliklerin inceleme işi için özel heyetler meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Bu heyetler vilayetleri dâhilinde faaliyet gösteren süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarını inceleme altına alarak, inceleme sonucunda elde ettikleri bilgileri rapor halinde vilayet makamlarına sunmuşlardır.

Genelge gönderilen vilayetlerin otuz beşi, incelemeler neticesinde vilayet dâhilinde çıkan süreli yayınlarda Meclis tahkikatına konu olan faaliyet ve neşriyata rastlanılmadığı bilgisini vermiştir. Amasya, Bursa ve İçel Vilayetlerinden gönderilen cevap yazıları tarafımızdan tespit edilememiş olmakla beraber; geriye kalan yirmi altı vilayet, incelemeler neticesinde şehirde çıkan süreli yayınlar içerisinde Meclis tahkikatına konu olan faaliyet ve neşriyatına rastlanılanlar hakkında bilgi vermiş ve tahkikatla alakalı olduğu düşünülen yayınların birer örneğini Tahkikat Komisyonuna iletmek üzere Bakanlığa göndermiştir.

Bu vilayetlerden bazılarının, Bakanlığa gönderilen süreli yayın nüshaları üzerinde incelemeye takılan yazı ve haberleri belirten işaretlemeler yaptığı görülürken, incelemeye takılan kısımları rapor halinde belirtmekle yetinen vilayetler de olmuştur. Ayrıca, bakanlığa süreli yayın nüshalarını yolladığı halde, hiçbir ayrıntı ve fazladan bilgiye yer vermeyen vilayetler de bulunmaktadır. Bu tür nüshalar tarafımızdan analiz edilirken, Meclis tahkikatına konu olabilecek türden yazı ve haberler dikkate alınmaya çalışılmıştır.

¹⁵⁴¹ BCA, 010.09.20.56.8/ 20.

¹⁵⁴² BCA, 010.09.20.56.8/ 20.

Bakanlığa gönderilen nüshaların bizde oluşturduğu kanaat, vilayetlerin 1/399 sayılı genelgeyi anlamlandırmak hususunda sorun yaşamış olmalarıdır. Genelgede var olan ifadeler göz önüne alındığında bu durum pek de yadsınacak bir durum değildir. Çünkü ilgili genelgede Tahkikata konu olan faaliyet ve neşriyatın kapsamı ve sınırları hakkında bilgi verilmemiştir. Basının Tahkikat hakkında yayın yapmasının da yasaklandığı bir ortamda, vilayetlere Tahkikat hususunda ayrıntılı bilgi verilmemiş olması, kanaatimizce vilayetleri karmaşık bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Belki de bu sebeple, CHP başta olmak üzere muhalefet hakkında herhangi bir habere (toplantı ve kongre haberleri ile DP'den istifalar ve CHP'ye katılımlar hakkında haberler gibi) yer veren gazete nüshalarının büyük bir oranda bakanlığa yollandığı görülmektedir. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, toplantı ve kongre haberlerinin içeriğinde muhalefet mensuplarının DP iktidarını eleştiren söylemlerine de yer verilmiştir. Vilayetlerin incelemesine takılan nüshalarda; DP iktidarının farklı alanlardaki politika ve uygulamalarını eleştiren, ayrıca, iktidarı baskıcı bir yönetim tarzı kurmakla, muhalefeti sindirmeye çalışmakla, söz ve düşünce hürriyetini yok etmekle, milli iradeyi yok sayarak iktidarda kalmaya çalışmakla, suiistimallere göz yummakla, Amerikalılara çeşitli imtiyazlar sağlamakla, vatandaşlar arasına ayrılık sokmakla, ülkeyi partizanca idare etmekle, dini siyasete alet etmekle, devlet vasıtalarını DP menfaatine kullanmakla itham eden yazı, haber, şiir ve karikatürlere rastlanmaktadır.

Tahkikat Komisyonu, İçişleri Bakanlığının kendisine ulaştırdığı bilgiler dâhilinde, bazı gazeteler ve bu gazetelerin çalışanları hakkında, gazetelerin çıktığı şehrin vilayet makamıyla ya da Cumhuriyet Savcılığıyla yaptığı yazışmalar sayesinde ayrıntılı bilgi talep etmiştir. Vilayetlerden gelen bilgilerin ele alındığı kısımda bu yazışmalar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Bu noktada bahsetme gereği duyduğumuz bir diğer husus, Tahkikat Komisyonunun haklarında vilayetlerden bilgi gönderilen süreli yayınlara uyguladığı yaptırımlardır. Komisyonun, Adana'daki "Yeni Adana" ve "Türksözü" gazeteleri ile Antalya'daki "Antalya", Eskişehir'deki "Bizim Sakarya" ve Kayseri'deki "Cop" gazeteleri hakkında muhtelif zamanlarda gazetenin faaliyetinin durdurulması ve basıldığı matbaanın kapatılması yönünde karar vermiştir. Komisyon sadece ismini zikrettiğimiz bu gazeteler değil faaliyetini durdurduğu diğer gazeteler hakkında

verdiği kararda da hiçbir gerekçe belirtmemiş, kararın tahkikatın selameti için alındığını ifade etmekle yetinmiştir. Faaliyeti durdurulan gazetelerden Bizim Sakarya, 6 Mayıs 1960 tarihinde yayın hayatına başlamasına rağmen, 20 Mayıs 1960 tarihinde Komisyonunun yukarıda bahsedilen kararına muhatap olmuştur. Basın kuruluşlarının Tahkikat Komisyonu kararlarıyla baskılandığı bir dönemde faaliyete geçen gazetenin, Komisyonun varlığına rağmen DP iktidarını hedef almak üzerine kurulu bir yayın politikası izlediği görülmektedir. Cop gazetesi ise, 24 Şubat 1960 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Kayseri Valiliği Cop gazetesinin 24 Şubat-11 Mayıs tarihleri arasında çıkarılan 23 sayısı İçişleri Bakanlığına iletmiştir. DP iktidarına muhalif bir çizgide olan Cop gazetesi, kendisini siyasi mizah gazetesi olarak tanımlamış ve yayınlarında mizahın ötesinde yer yer müstehcenliğe kayan imalı bir üslup kullanmıştır. Gazetenin Tahkikat Komisyonunun varlığı ve kararlarına rağmen DP iktidarını ve bilhassa Başbakan Menderes'i hedef alan yayınlarını aksatmadan sürdürdüğü görülmektedir. Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 18 Mayıs 1960 tarihli kararıyla Cop gazetesinin faaliyetini durdurmuş ve basıldığı matbaayı kapatmıştır. Antalya gazetesinin durumu ise daha farklıdır. Antalya Valiliği, muhalif bir çizgide olan gazetenin 23 Ekim 1957-24 Mart 1960 tarihleri arasında çıkan yüz otuz beş nüshasını Tahkikat Komisyonuna iletmek üzere İçişleri Bakanlığına göndermiştir. Valilik yazısının tarihi ve gazetenin incelemeye takılan sayılarının Tahkikat Komisyonunun oluşturulma tarihinin öncesine denk geldiği göz önünde bulundurulduğunda, gazetenin Tahkikat Komisyonu kararlarına muhalif neşriyattan ya da kararlara rağmen DP iktidarı aleyhine faaliyet göstermekten kapatılmadığı anlaşılmaktadır. Gazetenin faaliyeti Tahkikat Komisyonunun 20 Mayıs 1960 tarihli kararıyla durdurulmuştur.

Vilayetlerin 1/399 sayılı genelgeye cevap verdiği cevaplar aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere, otuz beş vilayet mntıkları dâhilinde çıkan süreli yayınlarda genelgede bahsedilen hususlara rastlanılmadığı, yirmi altı vilayet ise, rastlanıldığı bilgisini vermiştir. Adana ve Balıkesir Vilayetleri, incelemeye takılan nüshaları Bakanlığa gönderdiklerine dair birer üst yazı göndermişlerse de, bu vilayetlerin Bakanlığa ilettikleri rapor ya da nüshalar tarafımızdan tespit edilememiştir. Amasya, Bursa ve İçel Vilayetlerinden gönderilen her hangi bir yazıya da tarafımızdan ulaşamamıştır. Çalışmamızın bu kısmında,

yukarıda bahsettiğimiz yirmi altı vilayetten Adana ve Balıkesir haricindekilerin İçişleri Bakanlığına gönderdikleri bilgiler alfabetik sırayla ele alınmıştır.

Tablo 4.31: İçişleri Bakanlığı'nın taşra basınının faaliyetleri hakkında yayımladığı genelgeye vilayetlerden verilen cevaplar¹⁵⁴³

Adana**	Bitlis*	Erzincan*	Kastamonu**	Muğla**	Tekirdağ**
Adıyaman*	Bolu**	Erzurum*	Kayseri**	Muş*	Tokat**
Afyon*	Burdur*	Eskişehir**	Kırklareli*	Nevşehir*	Trabzon**
Ağrı*	Bursa***	Gaziantep**	Kırşehir*	Niğde*	Tunceli*
Amasya***	Çanakkale**	Giresun*	Kocaeli*	Ordu**	Urfa*
Antalya**	Çankırı**	Gümüşhane*	Konya*	Rize*	Uşak*
Artvin**	Çorum*	Hakkâri*	Kütahya**	Sakarya**	Van*
Aydın**	Denizli**	Hatay*	Malatya*	Samsun*	Yozgat*
Balıkesir**	Diyarbakır*	Isparta**	Manisa*	Siirt**	Zonguldak*
Bilecik*	Edirne**	İçel***	Maraş**	Sinop*	
Bingöl*	Elazığ*	Kars**	Mardin*	Sivas**	

Kaynak: BCA, 010.09.7.21.2; 7.23.1; 18.52.1; 20.56.8; 22.63.3; 461.1333.2; 462.1335.1; 471.1362.7; 472.1363.1; 472.1363.6; 472.1363.7; 472.1363.8; 472.1364.1; 472.1364.2; 472.1364.3; 472.1364.4; 472.1364.5; 473.1365.1; 473.1365.2; 473.1365.3; 473.1366.7; 474.1369.1; 475.1371.1; 475.1371.4; 475.1371.5; 475.1372.2; 475.1372.3; 475.1372.5; 475.1372.6; 475.1372.7; 476.1374.3; 476.1374.7.

4.3.1. Antalya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Antalya Valiliği, İçişleri Bakanlığına gönderdiği 7 Mayıs 1960 tarihli yazıyla, 1/399 sayılı genelge kapsamında yapılan incelemeler hakkında malumat vermiştir. Yazıda, Antalya'da Antalya, Hürses, İleri ve Şelale adlı günlük gazetelerin yayımlanmakta olduğu, bunlardan Hürses gazetesinin 20 Nisan 1959 tarihinde yayın hayatına başladığı ve şehirde ara sıra yayın yapan Düdük isimli bir mizah gazetesinin bulunduğu rapor edilmiştir. Valilikte oluşturulan bir heyetin adı geçen gazeteleri dikkatle incelediğini belirten valilik, Meclis tahkikatıyla alakalı bulunan yazıların başına çarpı işareti konulduğunu açıklamıştır.

Antalya Valiliği, Antalya gazetesinin 23 Ekim 1957-24 Mart 1960 tarihli arasında çıkan yüz otuz beş adet nüshasını, üzerlerinde işaretlemeler yaparak İçişleri Bakanlığına göndermiştir. İncelemeye takılan yazılar hakkındaki bilgiler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

¹⁵⁴³ (*) Genelgede belirtilen hususlara vilayet genelinde rastlanmadı, bakanlığa bildirildi.

(**) Genelgede belirtilen hususlara vilayet genelinde rastlandı, elde edilen bilgi bakanlığa sunuldu.

(***) Genelgeye cevap verilmedi ya da cevap tespit edilemedi.

Tablo 4.32: Antalya gazetesinin incelemeye takılan nüshaları

Tarih	İncelemeye Takılan Yazı	Tarih	İncelemeye Takılan Yazı
23/10/1957	“Antalya’dan yükselen hürriyetin sesi”	18/3/1959	“D.P Kurucularına Açık Mektup”
31/10/1957	“Antalya talebelerinden ÇARIKLIYA”	21/3/1959	“Galip Sayılır Bu Yolda Mağlup”
2/11/1957	“Yankı -(2)”	24/3/1959	“Komik Siyaset”
4,5/11/1957	“Şerefli Suç-(1,2)”	25/3/1959	“İrtica-(2)”
7/11/1957	“Hesap Başına”	27/3/1959	“Bamyanın Fezaili”
14-31/11/1957	“Parti Aşkı-(1-12)”	30/3/1959	“Hayırlı Olsun”
1-13/1/1958	“Parti Aşkı-(13-19)”	2/4/1959	“Son Zafer”
8/1/1958	“Dikiz Aynasından”	3/4/1959	“Demokrasi nimetleri...”
10/1/1958	“Kaşıntrı”	14-16/4/1959	“Din İstismarcılığı Karşısında Menderes-(1-3)”
15/1/1958	“Rüzgarın Cilvesi”	17/4/1959	“İftira”
23/1/1958	“Nihayet”	20/4/1959	“Otorite”
29/1/1958	“Amme mevzuunda emirlere itaat”	21/4/1959	“Açık Hesaplaşma”
31/1/1958	“Değişen Politika”	23/4/1959	“D.P. Bilmeceleri-(3)”
6/3/1958	“Adalette Ölçü”	29/4/1959	“Ekmek”
4/4/1958	“Fedai”	1/5/1959	“Hoşa Giden Hakikatler”
23/5/1958	“Otobüsler”	7/5/1959	“D.P. Bilmeceleri-(4)”
3/6/1958	“Takdir ve Tekdir..”	8/5/1959	“Milletin olgunluğu” “Demokratlar Haklı”
4/6/1958	“İmar sabotajları”	9/5/1959	“Siyaset”
5/6/1958	“Orman Meselesi”	12/5/1959	“Gizli Maksatlar”
23/7/1958	“Dahiliye Vekilimize”	14-18/5/1959	“Lüzum-(1-3)”
13/8/1958	“Okumanın Envarı”	22/5/1959	“Zavallı Parti”
21/8/1958	“Türk Basını ve Vazifeleri-(3)”	25/5/1959	“Tahkikat”
30/8/1958	“Tam Çark”	27/5-6/6/1959	“Ateş Gazetesi-(1-9)”
3/9/1958	“Belediyemizin dikkat nazarına”	5-6/6/1959	“Menderesin Gözüyle Son Hadiseler-(1-2)”
4/9/1958	“Sıra Kimde Oyunu”	8/6/1959	“Bir Hezeyan”
9/9/1958	“İthal Malı Mütchassis...”	10-12/6/1959	“D.P. Bilmeceleri-(5-6)”
10/9/1958	“Meclis ve Ringi”	25/6/1959	“Hangisi mühim?..” “D.P. ve Gençlik Aşısı”
12/9/1958	“Şampiyonluk Yolunda”	26/6/1959	“Yeni bir DP Zaferi?!..”
13/9/1958	“Adalet ve arka”	30/6/1959	“Menderesin Gözüyle Meclis Tahkikatı”
15/9/1958	“Yok efendim!..”	2-14/7/1959	“Tedbirler ve Tertipler-(1-4)”
16/9/1958	“Yüksek tahsil imtiyaz değildir!..”	11/7/1959	“Efendiler Ne İstiyorsunuz”
18/9/1958	“Feleğin Cilvesi”	13/7/1959	“Muvaffak Oldular”
19/9/1958	“Alkışlanan Polis”	29/7/1959	“Binilen Dal”
26/9/1958	“Basın”	30/7/1959	“Görülmemiş Kalkınma”
27/9/1958	“Günün Panoraması”	31/7/1959	“Kundakçılık”
6/10/1958	“Sakat Zihniyet”	1/8/1959	“Realite”
7/10/1958	“Sakınan Göze Çöp Batmaz”	31/8/1959	“Kocamı Uğurlarken”
16/10/1958	“Tedai”	7-10/9/1959	“Hukuk Dışı İdare Edilen Bir Parti: DP-(1-3)”
4/11/1958	“Han Duvarları”	23/10/1959	“Burhanettin Onat’a Açık Mektup”
3/12/1958	“Basın”	11/12/1959	“Eisenhower Atatürk-İnönü devrini müdafaa etti”

4/12/1958	“Acaba kimin?”	2/1/1960	“Kanuna Dair”
16/12/1958	“Fabrikalarımız” “	11/2/1960	“İş Bilenin”
18/12/1958	“Aradaki Fark”	25/2/1960	“Anlayış Farkı”
19/12/1958	“ZAM, ZAM...”	8-24/3/1960	“Komik Teşebbüsler-(1-5)”
25/12/1958	“Milletin Huzurunda-(2)	9/3/1960	“6816 Sayılı Kanun”
29/12/1958	“ADRES!..”	16/3/1960	“Sayın Tefvik İleriye...”
8/1/1959	“Suçlu kim?”	23/3/1960	“Hanhan ve Albayrak’a Açık Mektup”
29/1/1959	“T.B.M. Meclisi Azalığı”		

Kaynak: *Antalya*, 23 Ekim 1957-24 Mart 1960.

4.3.2 Artvin Vilayetinden Verilen Bilgiler

Artvin Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 9 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yazıda, Vilayet genelinde çıkmakta olan süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının üç kişilik bir heyet tarafından incelendiği, heyetin hazırladığı raporun ve Meclis tahkikatıyla alakalı hususlar içerdiği tespit edilen üç gazete nüshasının yazıya ilişik olarak sunulduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁴⁴

Raporda, verilen emir üzerine Hür Çoruh, 7 Mart, Fener, Doğu Postası ve Halkçı gazetelerinin incelendiği, 26 Şubat 1960 tarihli Hür Çoruh gazetesindeki “*Yaran Devrinde*” başlıklı şiirin, 6 Ekim 1958 tarihli 7 Mart gazetesindeki CHP Borçka İlçe Kongresine ait yazının ve aynı gazetenin 14 Mart 1960 tarihli nüshasındaki CHP Murgul Bucak Kongresi hakkındaki yazının incelemeye değer mahiyette görüldüğü açıklanmıştır.¹⁵⁴⁵

Hür Çoruh gazetesinde yayımlanan Tahsin Güngör imzalı “*Yaren Devrinde*” başlıklı şiirin dizeleri şöyledir;¹⁵⁴⁶

*“Pazara gidilmez, sebze alınmaz
Çamaşır yıkanmaz sabun alınmaz
Zamane patrona yerden salınmaz
Köylü ah çekiyor yaran devrinde.*

*Kürsüde hayali rakamlar sayın
Radyodan manasız haberler yayın
Açlığa mahkûmsun yoksa bir dayın
Böylece yaşanır yaran devrinde*

¹⁵⁴⁴ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 24.

¹⁵⁴⁵ *BCA*, 010.09.20.56.8/ 25.

¹⁵⁴⁶ *Hür Çoruh*, 26 Şubat 1960.

*Bir külah şekerle bir miktar para
Durmadan açılır kapanmaz yara
Başımız tamamen girmiş dara
Hala yaşıyoruz patron devrinde*

*Türedi efeler zevki sefada
İşçisi köylüsü bin bir cefada
Böyle akıl olur öyle kafada
Biz de yaşıyoruz yaran devrinde.”*

7 Mart gazetesinin, “C.H.P Murgul Bucak Kongresi Çok Başarılı Geçti” manşetiyle çıkan nüshasında incelemeye konu olan satırlar, yine haber metninden anlaşıldığı üzere daha önce DP’den ayrılmış olan Aslan Atabey’e aittir. Atabey, konuşmasında “nerede o hürriyet, eşitlik ve adalet” ifadesini kullanmıştır.¹⁵⁴⁷ Gazetenin ikinci sütununun son satırlarında yer alan bu ifadenin altı çizilmiştir.

7 Mart gazetesinin 6 Ekim 1958 sayılı nüshası ise, CHP Borçka İlçe Kongresi ile ilgilidir. Kongrede konuşanlardan İsmail Çağal’ın DP’lileri ‘*namuslu namussuz*’ şeklinde tanımlaması ve bu sözlerin kongre dışına “*DP’ye oy verenler namussuzdur*” şeklinde intikal etmesi, gazetenin haber metninde yer almıştır.¹⁵⁴⁸ CHP Kars milletvekili Rasim Alker’in partisinin oy peşinde hareket etmediğine dair sözleri de komisyon tarafından işaretlenmiştir.

4.3.3. Aydın Vilayetinden Verilen Bilgiler

Aydın Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 5 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yazıda, Nazilli’de Azmi Eştem tarafından çıkarılan Kervan gazetesinin CHP propagandası yaptığı, Ankara ve İstanbul basını ile yabancı basında yer alan DP iktidarı aleyhindeki yazıları alıntılaman gazetede Azmi Eştem’in aynı türden yazılarının yayımlandığı, bu nedenle hakkında beş defa adli takibat açılan Eştem’in Başbakan Menderes’e neşren hakaret suçundan 13 ay 10 gün cezaya çarptırıldığı ve 18 Nisan 1960 tarihinden beri Nazilli Cezaevinde olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, vilayet merkezindeki Hür Aydın, Cicoba, Ses; Nazilli’deki Demokrat Nazilli,

¹⁵⁴⁷ 7 Mart, 14 Mart 1960.

¹⁵⁴⁸ 7 Mart, 6 Ekim 1958.

Madran, Hürses ve Söke'deki Gürses gazetelerinin iktidar taraftarı ya da tarafsız oldukları belirtilmiştir.¹⁵⁴⁹

4.3.4. Bolu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Bolu Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 28 Nisan 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir.¹⁵⁵⁰ Söz konusu yazıda, 1957 seçimlerinden sonra çıkan gazetelerin incelendiği ve incelemelerde dikkat edilecek hususları içerdiği tespit edilen gazetelerin ilişik olarak gönderildiği belirtilmiştir. Bu gazeteler; Yeni Düzce (25 Aralık 1959, 25 Ocak 1960 ve 12 Nisan 1960 tarihli) , Bolu Ekspres (8 Haziran 1959 tarihli) ve Düzce Postası (8 Haziran 1959 ve 11 Nisan 1960 tarihli)'dir.

25 Aralık 1959 tarihli Yeni Düzce gazetesi, "*Hendek C.H.P. İlçe Kongresi Yapıldı*" manşetiyle çıkmıştır. Kongrede söz alanlardan CHP Düzce ilçe teşkilatından Bilal Benekay'ın, DP'nin dini istismar ettiğine yönelik ifadesinin incelemeyi yapan kurul tarafından altı çizilmiştir. Ayrıca konuşmacılardan Mustafa Mahcup'un, bir DP'linin Konya'da yaptığı konuşma esnasında CHP'nin seçimleri kazanıp iktidara gelmesi halinde camilerde rakı içileceğine ve namazın üç rekâta indirileceğe dair propaganda yaptığını belirten sözlerinin, yine Mahcup'un halkın DP tarafından "*kalkınma ninnisi ile uyutulduğu*" tarzındaki ifadelerinin ve 1957 seçimlerinde Bolu'dan milletvekili adayı olan CHP'li Aziz Etisoy'un, Başbakan Menderes'in "*Ben kendime sabık vekil dedirtmeyeceğim*" dediğini belirterek, bu kadar cüretli bir şahsın CHP de bulunamayacağına değinen sözlerinin altı çizilmiştir.¹⁵⁵¹

8 Haziran 1959 tarihli Bolu Ekspres gazetesinde, "*Düzce C.H.P Gençlik kolu kongresinde dört Mebus sert birer konuşma yaptı*" başlıklı bir haberin yer aldığı görülmektedir. Haberde CHP Düzce Gençlik Kolu toplantısına CHP milletvekilleri Avni Doğan, Ferda Güley, Bülent Ecevit ve İlyas Seçkin'in katıldığı bilgisi yer almaktadır. İnönü'nün Ege seyahatinde yaşanan olayların tertipçisinin bizzat Başbakan ve İçişleri Bakanı olduğuna ve bu nedenle olaylar hakkında Meclis tahkikatı açılmadığına dair gazetede yer alan iddiaların, inceleme yapan kurul

¹⁵⁴⁹ BCA, 010.09.473.1365.3/ 4.

¹⁵⁵⁰ BCA, 010.09.475.1372.5/ 1.

¹⁵⁵¹ Yeni Düzce, 25 Aralık 1959.

tarafından altı çizilmiştir.¹⁵⁵² Aynı haberin daha teferruatlı biçimde manşetten verildiği 8 Haziran 1959 tarihli Düzce Postası gazetesinde de, İnönü'nün Ege seyahatindeki yaşanan hadiseler ile ilgili iddia yer almaktadır.¹⁵⁵³

Yeni Düzce gazetesinin 12 Nisan 1960 tarihli sayısı ise, “*C.H.P. 4 Ocakın Kongresini Yaptı*” manşetiyle çıkmış ve “*Söz Alan Hatipler İktidarı Şiddetle Tenkit Ettiler*” başlıklı haber birinci sayfadan verilmiştir. Haberde Düzce merkez ilçesine bağlı ocakların kongrelerinin yapıldığı haberi vardır. Kongrenin haber metninde İlçe Başkanı Kazım Demir, Bilal Benekay ve Hasan Tonyalı'nın konuşmalarına geniş yer verilmiştir. Kazım Demir, Vatan Cephesi'ni tenkit ederken, Benekay DP'nin iktidardan uzaklaştırılması için 70-100 yaşına kadar her vatandaşın çalışmak zorunda olduğunu beyan etmiştir. Hasan Tonyalı'nın “*kalkınma teranesi*” ifadesi, gazetenin genel görüşü olarak beşinci sütunda paragrafı başı olarak yazılırken, bu ifadenin altı incelemeyi yapan kurul tarafından çizilmiştir.¹⁵⁵⁴

11 Nisan 1960'ta çıkan Düzce Postası gazetesi de “*C.H.P. Düzce Merkez Mahalle Ocak Kongreleri Bir Arada Yapıldı*” başlığıyla çıkmıştır. Gazete, kongrede söz alan konuşmacılardan Kemal Demir'in iktidara yönelik eleştirilerine yer vermiştir. Demir, İnönü'nün Uşak'ta ve Kayseri'de karşılaştığı hadiselerin tertipçisinin iktidar olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵⁵

25 Ocak 1960 sayılı Yeni Düzce gazetesinde, başyazar Dr. Haydar Seçkin'in ‘Hakiki Vatan Cephesi ve Devlet Radyosu’ başlıklı köşe yazısı yayımlanmıştır. Yazıda, devlet radyosu “*DP genel merkezine takılmış bir hoparlör*” şeklinde tanımlanarak eleştirilmiştir.¹⁵⁵⁶

4.3.5. Çanakkale Vilayetinden Verilen Bilgiler

Çanakkale Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yazıda, 1957 seçimlerinden sonra Çanakkale'de çıkan gazeteler incelendiğinde Meclis tahkikatına hedef olacak mahiyette bir şeye rastlanılmadığı

¹⁵⁵² *Bolu Ekspres*, 8 Haziran 1959.

¹⁵⁵³ *Düzce Postası*, 8 Haziran 1959.

¹⁵⁵⁴ *Yeni Düzce*, 12 Nisan 1960.

¹⁵⁵⁵ *Düzce Postası*, 11 Nisan 1960.

¹⁵⁵⁶ *Yeni Düzce*, 25 Ocak 1960.

lakin sekiz adet gazete nüshasının bir kere de Tahkikat Komisyonu tarafından incelenmek üzere, Valilik tarafından görevlendirilen heyetin hazırladığı raporla beraber ilişik olarak sunulduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵⁷

Emniyet Müdürü Vedat Sokullu, Sivil Müdafaa Müdürü Ahmet Perk ve Maarif Müdür Muavini Hikmet Sayın'dan oluşan heyetin hazırladığı raporda; Çanakkale merkezinde çıkan İnkılâp gazetesinin 12 Kasım 1959 tarihli, Gelibolu'da çıkan Yeni Gelibolu gazetesinin 3 Mart 1958, 21 Kasım 1958, 22 Haziran 1959 ve 9 Kasım 1959 tarihli, Biga'da çıkan Biga'da Sabah gazetesinin 11 Mart 1959 ve 17 Şubat 1960 tarihli sayıları ile Bayramiç'de çıkan Birlik gazetesinin 3 Aralık 1958 tarihli nüshalarının üzerinde durulması gerektiği düşünülen kısımları belirtilmiş¹⁵⁵⁸ ve ilgili nüshalar işaretlenmiş halde İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir.¹⁵⁵⁹

İnkılâp gazetesinin 12 Kasım 1959 tarihli sayısında, Turan Bakır imzalı “*Demokrasi, Millet Her Şeyi Bilmesidir...*” başlıklı yazı işaretlenmiştir. Yazıda, ispat hakkı ve radyonun tek taraflı kullanımı eleştirilmektedir.¹⁵⁶⁰

Yeni Gelibolu gazetesinin 3 Mart 1958 tarihli sayısında yayımlanan ‘T.K.’ imzalı “*Meclisten Gelen Sille Sesleri*” başlıklı yazıda, 23 Şubat 1958 tarihinde TBMM’de meydana gelen kavgalı oturum aktarılmış, ardından iktidarın meclis çoğunluğunu elde tuttuğu halde DP grubunun muhalefete tahammülsüz davrandığı yorumuna yer verilmiştir.¹⁵⁶¹ 21 Kasım 1958 tarihli Yeni Gelibolu gazetesinde “T.K.” imzalı “*Güvenlik İstiyoruz*” başlığıyla çıkan yazıda, 1957 seçimlerden sonra ülkede gerginliğin sona ermediğine, iktidar partisinin ilçe ve bucak idarecilerinin mülki amir gibi davrandığına ve (Demokrat Parti adı zikredilmeden) bazı yolsuzlukların partiye sırtını yaslayan çevreler tarafından yapıldığına dair iddialar yer almaktadır.¹⁵⁶² Yeni Gelibolu gazetesinin 22 Haziran 1959 tarihli sayısında Cahit Albayrak Ateş imzalı “*Kurban Olduk*” başlıklı yazıda ekonomik şartlardan şikâyet edilmektedir.¹⁵⁶³ 9 Kasım 1959 tarihli Yeni Gelibolu gazetesinde yayımlanan Avukat Ahmet Gönödoğdu

¹⁵⁵⁷ BCA, 010.09.472.1363.6/ 5.

¹⁵⁵⁸ BCA, 010.09.472.1363.6/ 6.

¹⁵⁵⁹ BCA, 010.09.472.1363.6/ 7, 9-15.

¹⁵⁶⁰ *İnkılâp*, 12 Kasım 1959.

¹⁵⁶¹ *Yeni Gelibolu*, 3 Mart 1958.

¹⁵⁶² *Yeni Gelibolu*, 21 Kasım 1958.

¹⁵⁶³ *Yeni Gelibolu*, 22 Haziran 1959.

imzalı “*Seçimler Öne Alınmalıdır Ancak*” başlıklı yazıda ise, DP’nin nisbi temsil sistemini kabul etmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁵⁶⁴

Teksir makinasında basılarak yayımlandığı anlaşılan Biga’da Sabah gazetesinin 17 Şubat 1960 tarihli sayısı, “*Demokrasi Baştakileri Başıboş Bırakmama San’atıdır*” manşetiyle çıkmıştır. Gazetenin ana sayfasında “*Dertleşme*” başlığı altında eleştirel bir yazıya yer verilmiştir. Yazıda şu ifadeler kullanılmıştır;

“Nutuk bombardımanlarının uğultuları boş cüzdancımızın derinliklerinde akisleniyor. Memleketi refaha erişirme yarışına girenlerin hepsinin altında koca koca otomobiller, evlerinde aşçılar, uşaklar var. Onları da bir gün bizim durumumuza soksak, sanırım ki şehir meydanlarında saadet edebiyatı yapmaya değil, beş on kuruş borç almak için kalantor bir arkadaş aramaya giderler. Yağ yok diyorsun, fabrika var diyorlar. Peynir yok, santral var. Kuzum bakkal Nuri Efendi, ucuz tarafından biraz fabrika ile biraz santral verir misin? Bu ricada bulunmak için bakkal Nuri Efendiye kadar gitmeye hacet yok, evdeki radyo, siyaset tezgâhında günde dört defa kalıp kalıp, tartısız, pazarlıksız sadece bunları kesiyor. Haksızlık onlarda değil, insanoğlunun teşekkülâtındadır. Ne yazık ki henüz kulaklarımızla doyup ağızımızla dinlemeyi beceremiyoruz. Çoğu gitmiş azı kalmış, bilinmez bir gelecekte mesut olacaktıydık. Şairin beyitini kim öğretmişse öğretmiş bunlara: ümit fakirin ekmeği, ye Mehmet ye...”¹⁵⁶⁵

3 Aralık 1958 tarihli Birlik gazetesinde ise; Yahya Gürbüz imzalı “*Hata, tutulan yolda imiş*” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda ekonomik gidişattan şikâyet edilirken, iktidarın 1950 senesindeki prensiplerini terk ettiği düşüncesi işlenmiştir.¹⁵⁶⁶

4.3.6. Çankırı Vilayetinden Verilen Bilgiler

Çankırı Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 27 Nisan 1960 tarihli yazıda, 1957 seçimlerinden sonra Çankırı’da çıkan süreli yayınların incelenmesi işi için Çankırı Emniyet Müdürü Selahattin Tugal’ın görevlendirildiği belirtilmiş ve Tugal’ın bu hususta valiliğe verdiği rapor Bakanlığa takdim edilmiştir.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶⁴ *Yeni Gelibolu*, 9 Kasım 1959.

¹⁵⁶⁵ *Biga’da Sabah*, 17 Şubat 1960.

¹⁵⁶⁶ *Birlik*, 3 Aralık 1958.

¹⁵⁶⁷ *BCA*, 010.09.476.1374.3/ 1-5.

Raporda, Çankırı'daki süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki nüshaları üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, Çankırı Cumhuriyet Savcılığının ilgili yayınların siyasetle ilgili yazılarında suç unsuru tespit etmediği ifade edilmiştir. Buna rağmen Çankırı'da muhalif olarak bilinen Devrim gazetesinin yayınlarının kendisi tarafından “*ehemmiyetle*” incelendiğini açıklayan Tugal, inceleme neticesinde gazetenin bazı nüshalarının tenkit ve temas ettiği konu başlıklarını gösteren bir liste hazırlamıştır.¹⁵⁶⁸ Çankırı Valiliğinin, Tugal'ın raporu üzerine Devrim gazetesi hakkında Çankırı Cumhuriyet Savcılığından bilgi aldığı anlaşılmaktadır. Savcılıktan valiliğe gönderilen 26 Nisan 1960 tarihli yazıda, 1957 yılından o güne kadar Devrim gazetesi hakkında her hangi bir takibat yapılmadığı bildirilmiştir.¹⁵⁶⁹

Tablo 4.33: Devrim gazetesinin (Çankırı) incelemeye takılan nüshaları

Tarih	Başlık veya Özet	Açıklama
30 Ocak 1957	Övünme merakı	Çankırı, imza Mahir Ceylan
13 Şubat 1957	Biz böyle düşünüyoruz, etek öpmeyeceğiz	Hürsöz gazetesinden
20 Şubat 1957	Dalkavuk	Hüryol gazetesi, Mahir Ceylan
20 Mart 1957	Çankırı demokratları arasında kaynaşma	Çankırı, imza yok
27 Mart 1957	İstiyoruz	Çankırı, imza yok
3 Nisan 1957	Gençliğin galebesi	Çankırı, imza yok
5 Ocak 1959	Vatanperverlik anlayışı	Zonguldak mahreçli
7 Ocak 1959	Güçbirliği	Çankırı, imza yok
12 Ocak 1959	Türk gazetecilerinin hapse atıldığını bütün dünya bilmektedir	İzmir mahreçli, imza yok
26 Ocak 1959	İleri mi geri mi?	Sakarya'daki Arı gazetesinden
30 Ocak 1959	Diyorlar ki C.H.P. gelirse ne yapacak	Vatan, Vedat Dicleli
9 Şubat 1959	Fiske, güve yeniği	Çankırı, OR-GE imzalı
25 Şubat 1959	Bingöl'ün Pülümür köylerinde türeyen eşkıyalar köyleri ateşe verdiler	Bingöl mahreçli
4 Mart 1959	Partizan idareye son verip bütün vatandaşlara eşit muamele edilsin	Çankırı mahreçli
20 Mart 1959	Veto	Bartın'daki Ocak gazetesinden
6 Nisan 1959	Halkevi hasreti	Dünya gazetesi, Bedii Faik
13 Nisan 1959	Partiler yeni bir faaliyet devresine girecek	Ankara mahreçli
15 Nisan 1959	Din adamları	İstanbul mahreçli
4 Mayıs 1959	İnönü'nün İzmir gezisi ve İnönü'nün Kıbrıs'a daveti	Çankırı
6 Mayıs 1959	Hürriyet hürriyet, mukavemet cephesi kurulacak	İzmir mahreçli
8 Mayıs 1959	Kafana çal taş. Sürüklüyorlar, radyolar tafsilatlı yayınlarda bulundular	İzmir mahreçli
13 Mayıs 1959	İnönü'nün gezisi hadiseleri, televizyonlar	New York mahreçli
19 Mayıs 1959	Vesikalar konuşuyor ve İnönü'nün kişiliği	Çankırı mahreçli
21 Mayıs 1959	C.H.P.nin istedikleri	Çankırı mahreçli
19 Mart 1960	Maharet	Çankırı mahreçli
24 Mart 1960	Düşündükçe köşesinde, bazı şartlar	Çankırı mahreçli
25 Mart 1960	C.H.P. iktidara gelirse İnönü Başbakan olacak	Uşak mahreçli

Kaynak: BCA, 010.09.476.1374.3/ 4.

¹⁵⁶⁸ BCA, 010.09.476.1374.3/ 2-4.

¹⁵⁶⁹ BCA, 010.09.476.1374.3/ 5.

4.3.7. Denizli Vilayetinden Verilen Bilgiler

Denizli Valiliği, I/399 sayılı genelgeye 6 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yazıda, Vilayet dâhilinde yayımlanan Denizli, Yeni Denizli, Akşam, Demokrat Denizli, Hür Buldan, Buldan Sesi, Yeşil Çivril gazetelerinin 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının incelendiği belirtilmiştir. İnceleme sonucunda ilgili gazetelerin kötü, olumsuz ve yıkıcı özellikte bir yayımına rastlanılmadığı, buna rağmen tenkit edici mahiyet taşıyan 12 adet Denizli gazetesinin ve Akşam gazetesinde yayımlanan bir karikatürün ilişik olarak sunulduğu açıklanmıştır.¹⁵⁷⁰ Bakanlığa gönderilen Denizli gazetesinin 1959 senesi nüshaları 8, 17 Ağustos, 17, 29 Eylül, 30 Ekim, 2 Kasım, 11, 19, 26 Aralık; 1960 senesi nüshaları 3 Şubat, 15 Mart, 5 Nisan tarihli, Akşam gazetesi ise, 30 Haziran 1959 tarihlidir.¹⁵⁷¹ Söz konusu nüshaların bazılarının üzerinde işaretlemeler yapıldığı görülmektedir. Aşağıda bu nüshalardan bazı örnekler verilmiştir.

8 Ağustos 1959 tarihli gazetede, “*Radyo Tekzip Ediliyor*” başlıklı bir haber dikkat çekmektedir. Haberde, radyonun CHP Kızılhisar teşkilatının “vatan cephesine” geçtiğine dair bir haber yaptığı ancak bunun doğru olmadığı anlatılmıştır.¹⁵⁷² 17 Ağustos 1959 tarihli gazetede, manşetten büyük puntolarla “*C.H.P. Teşkilatı dün İstanbul’da 7 İlçe 9 Ocak Kongresi yaptı*” ifadesine yer verilmiş ve CHP milletvekili Kasım Gülek’in kongrelerden birinde yaptığı konuşmada DP’lileri “*Ar Demokratları, Kâr Demokratları, Zor Demokratları*” şeklinde sınıflandırdığı aktarılmıştır.¹⁵⁷³ 17 Eylül 1959 tarihli gazetede, Hulusi Dülgeroğlu imzalı “*Bunlar Kimin İçin*” başlıklı yazının işaretlendiği görülmektedir. Uşak ve Geyikli olaylarıyla ilgili yorumlara yer verilen yazıda “*Bugün bazılarının dediği gibi memlekette bir komitacılık havası esmektedir. Acaba bu muhalefetten mi gelmektedir? Eğer öyle olsaydı komitacının hedefi muhalefet ve onun mensupları olmazdı.*” ifadelerine yer verilmiştir.¹⁵⁷⁴ 30 Ekim 1959 tarihli gazetede Attila Sezener imzalı “*Demirkıratmış*” başlıklı yazı işaretlenmiştir. Yazıda, adliyede görülen bir davada tecavüze uğradığı iddia edilen on dört yaşındaki bir kız ile annesinin, on altı yaşında bir gençten şikâyetçi olması ve

¹⁵⁷⁰ BCA, 010.09.472.1363.8/ 45.

¹⁵⁷¹ BCA, 010.09.472.1363.8/ 57-69.

¹⁵⁷² *Denizli*, 8 Ağustos 1959.

¹⁵⁷³ *Denizli*, 17 Ağustos 1959.

¹⁵⁷⁴ *Denizli*, 17 Eylül 1959.

doktor raporunda tecavüz bulgusuna rastlanmaması üzerine annenin “biz demirkıratız” diyerek gencin tutuklanmasını istediği aktarılmıştır. Yazının sonuç bölümünde “D.P'nin bazı alt kademeleri vatandaşlarımıza eğer böyle fikirler aşıyorlarsa asla şerefli bir iş yapmıyorlardır” cümlesine yer verilmiştir.¹⁵⁷⁵ 3 Şubat 1960 tarihli gazetede, CHP Honaz kongresinde konuşan İl Başkanı Hüdayi Oral'ın; “Aç bir insan için hürriyet lükstür diyenler baraj felsefeleriyle bizi ortaçağ devlet anlayışının karanlıklarına götürmektedir diyor” tarzındaki sözleri aktarılmıştır.¹⁵⁷⁶ 5 Nisan 1960 tarihli gazetede, 31 Mart 1960 günü Kızılcabölük'te yapılan CHP Ocak kongrelerinde konuşan İl Başkanı Hüdayi Oral'ın; “Teşkilat olarak DP'nin kanun dışı hareketleriyle mücadeleye hazırız. Vatandaşlarımızın haysiyet ve şerefiyle oynayan radyo tecavüzlerine son vereceğiz. Zorla vatan cephesinde kaydedilen vatandaşlarımızı siyasi esaretten kurtararak Hürriyetlerini iade edeceğiz.” şeklindeki sözlerine yer verilmiştir.¹⁵⁷⁷ Akşam gazetesinin 30 Haziran 1959 tarihli sayısında yayımlanan Ekrem Arkan imzalı karikatürde, Başbakan Menderes'in nutuk çekmesi “946-954 Söz Hürriyeti”, demir parmaklıklar arkasındaki bir gazeteci “954-957 Basın hürriyeti”, İsmet İnönü'nün başına taş gelmesi “957-959 Taşlama hürriyeti” vurgusuyla yan yana sıralanmış ve karikatürün altında “Hürriyet Kalkınması!!!” ibaresine yer verilmiştir.¹⁵⁷⁸

Şekil 4.1: Akşam gazetesinde (Denizli) yayımlanan “Hürriyet Kalkınması!!!” ibareli karikatür

Kaynak: Akşam (Denizli), 30 Haziran 1959.

¹⁵⁷⁵ Denizli, 30 Ekim 1959.

¹⁵⁷⁶ Denizli, 3 Şubat 1960.

¹⁵⁷⁷ Denizli, 5 Nisan 1960.

¹⁵⁷⁸ Akşam, 30 Haziran 1959.

4.3.8. Edirne Vilayetinden Verilen Bilgiler

Edirne Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 26 Nisan 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Valilik, şehirde çıkan günlük gazetelerin tümünün iktidarı desteklediğini, haftada bir çıkan İbret gazetesinin 405 (8 Ağustos 1958) , 407 (22 Ağustos 1958), 417 (31 Ekim 1958), 419 (14 Kasım 1958), 422 (5 Aralık 1958), 425 (26 Aralık 1958) ve 445 (22 Mayıs 1959) sayılı nüshalarının sert tenkit içerdiğinin belirlendiğini ve bu nüshaların¹⁵⁷⁹ Tahkikat Komisyonu tarafından incelenmek üzere ekte sunulduğunu bildirmiştir.¹⁵⁸⁰

405 sayılı gazetenin manşeti, “İktisadi tedbirlere ait kararlar birbirini takip ediyor” şeklindedir ve gazetede iktidarı eleştiren bir yazıya rastlanılmamaktadır.¹⁵⁸¹ 407. sayıda, “D.P. Ocak kongrelerine hiç alaka yok” başlıklı bir habere yer verilmiştir.¹⁵⁸² 417. sayıda, DP iktidarının eleştirildiği avukat Yalçın Tuna imzalı “Bir Tariz Politikasının Vahim Neticeleri!” başlıklı makale işaretlenmiştir.¹⁵⁸³ 419. sayıda, S. Tütün imzalı “Naçizane bir tavsiye” başlıklı yazı işaretlenmiştir. Yazıda, Edirne’ye hizmet almak maksadıyla DP Edirne teşkilatından bir heyetin Ankara’ya ziyarette bulunacağından bahsedilerek, ilgili heyetin Edirne’ye gereken hizmetleri götüremeyen bakanlıklar yerine doğrudan Başbakan Menderes’e gitmesi tavsiye edilmiştir. Yazıda, Edirne’ye yapılan hizmetler meselesi üzerinden Başbakan Menderes’in siyasi konumunun eleştirildiği görülmektedir. Bu husus yazının son bölümünde yer alan şu ifadelerle belirginlik kazanmaktadır; “Zira bu memlekette vatandaşın ve vatandaşlar topluluğunun sinesinde barındıran şehir ve kasabaların huzura kavuşması ve kalkınabilmesi bir tek kişinin elindedir. Bütçe, mütçe onun elinde oyuncak gibidir.”¹⁵⁸⁴ “Lalapaşa Hür. Partisi C.H.P’ye katıldı” manşetiyle çıkan 422. sayıda, “Ara Sıra” başlıklı köşedeki S. Tütün imzalı yazı işaretlenmiştir. Yazıda, İnönü’nün “Milli Şef” olduğu döneme atıfta bulunularak, Menderes’in de aynı çizgide olduğu iddia edilmiştir.¹⁵⁸⁵ “Hükümetin mali siyaseti sert tenkitlere uğruyor” manşetiyle çıkan 425. sayıda, “Reisi cumhura hakaret” başlıklı yazı

¹⁵⁷⁹ BCA, 010.09.461.1333.2/ 11-17.

¹⁵⁸⁰ BCA, 010.09.461.1333.2/ 10.

¹⁵⁸¹ İbret, 8 Ağustos, 1958.

¹⁵⁸² İbret, 22 Ağustos 1958.

¹⁵⁸³ İbret, 31 Ekim 1958.

¹⁵⁸⁴ İbret, 14 Kasım 1958.

¹⁵⁸⁵ İbret, 5 Aralık 1958.

işaretlenmiştir. Yazıda, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a hakaret ettiği gerekçesiyle hakkında dava açılan Ahmet Yılmaz’ın HP’den ayrılarak DP’ye geçtiği ve “vatan cephesi”ne kaydolduğu yazmaktadır.¹⁵⁸⁶ 445. sayıda, Ulus gazetesinden alıntı yapılan Sadun Tanju imzalı “*Yapma*” başlıklı yazı işaretlenmiştir. Yazıda, DP iktidarının fikir ve düşünce hürriyetini yok ettiği, basına sansür uyguladığı ve bu suretle vatandaşların ülke gerçeklerini öğrenmesine mani olduğu iddia edilmiştir.¹⁵⁸⁷

4.3.9. Eskişehir Vilayetinden Verilen Bilgiler

Eskişehir Valiliği, 1/399 sayılı İçişleri Bakanlığı genelgesine 26 Nisan 1960 tarihli yazıyla¹⁵⁸⁸ cevap vermiştir. Yazıda 1957 seçimlerinden itibaren Eskişehir’de çıkan gazetelerde tahkikata hedef olan konuların neşredildiği 134 adet Sakarya gazetesi, 10 Adet Porsuk gazetesi, 37 adet Halk Yolu gazetesi ve 4 adet Hürbilek gazetesi nüshasının ilişik olarak sunulduğu¹⁵⁸⁹ belirtilmiştir. Valilik ayrıca, tahkikat konularını barındıran ve suç içerdiği kanaatiyle adliyeye iletilen bazı gazete nüshalarının geçirmekte olduğu adli sürece ait aşağıda verdiğimiz çizelgeyi de bakanlığa sunmuştur.

Tablo 4.34: Eskişehir’de 1957’den itibaren adliyeye intikal ettirilen gazete nüshaları

Gazetenin Tarihi-Sayısı	Cumhuriyet Savcılığına Verildiği Tarih	Mevzuu	Sonuç
Sakarya Gazetesi			
16 Nisan 1959-3158	16 Nisan 1959	“Esmersoy’u arıyoruz, Emniyet 1. Şube teşkilatı niçin verimsizdir” başlıklı yazı.	Beraat
6 Mayıs 1959-3175	6 Mayıs 1959	“Turfanda” başlıklı fıkra (“Savaş” imzasıyla yazılmış)	Henüz sonuç alınmadığı
10 Ağustos 1959-3253	10 Ağustos 1959	“Yakacağız Menderes” başlıklı yazı	Henüz sonuç alınmadığı
4 Eylül 1959-3274	4 Eylül 1959	“Olaylardan İlhamlar” ve “Taşlanıyoruz” başlıklı yazı	Takipsizlik
19 Mart 1960	19 Mart 1960	“Refik Koraltan Dansöz İnci Birolun Göğsüne Binlik Yapıştırdı” başlıklı yazı	Suç unsuru görülmedi
19 Nisan 1960-3465	19 Nisan 1960	“Zabıta Vukuatı” başlıklı yazı	Henüz sonuç alınmadı
20 Nisan 1960-3466	21 Nisan 1960	“Açık Bir Haksızlık” ve Demokrat Parti Tek Parti Yolundadır” başlıklı yazı	Henüz sonuç alınmadı

¹⁵⁸⁶ *İbret*, 26 Aralık 1958.

¹⁵⁸⁷ *İbret*, 22 Mayıs 1959.

¹⁵⁸⁸ *BCA*, 010.09.474.1369.1/ 68.

¹⁵⁸⁹ Bahsi geçen nüshalar Tahkikat Komisyonuna ait evrak içerisinde tespit edilememiştir.

21 Nisan 1960-3467	21 Nisan 1960	Tahkikat Komisyonu kararlarına aykırı yayın yapmak	Henüz sonuç alınmadı
Hürbilek Gazetesi			
28 Şubat 1957-5	7 Mart 1957	“İlim Müesseselerinin Sustuğu, Siyaset Adamlarının Konuşmadığı ve Basının Yazmadığı yerde Sendikacılardan Fedakârlık Beklemeye Kimsenin Hakkı Yoktur” başlıklı yazı	Sonucu bildirilmemiştir.
13 Nisan 1957-2	19 Nisan 1957	“İsimli Grev İstemiyoruz” başlıklı yazı	Beraat
29 Nisan 1957-12	29 Nisan 1957	“Birlikler Kapanırken”, “Derdimiz” ve “Üzülmeyen” başlıklı yazı	Beraat
Halk Yolu Gazetesi			
21 Temmuz 1959-412	21 Temmuz 1959	“C.H.P. Akarbaşı Ocak Kongresi Heyecanlı Oldu” başlıklı yazı	Suç unsuru görülmediği
22 Eylül 1959-421	23 Eylül 1959	“Sen Kimsin” başlıklı yazı	Takipsizlik

Kaynak: BCA, 010.09.474.1369.1/ 73-74.

Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığı ile Eskişehir Valiliği arasındaki yazışmalar incelendiğinde, Komisyonun Valiliğe yazdığı 7 Mayıs 1960 tarih ve 117 sayılı yazıyla¹⁵⁹⁰; Eskişehir’de çıkan muhalif gazetelerde yazılarına rastlanılan Abdülkadir Atilla, Celal Kağnıcıoğlu ve Vural Fuat Savaş isimli şahısların kimliklerinin, gazetecilik haricinde uğraştıkları işlerin, tahsillerinin, askerlik yapıp yapmadıklarının, Emniyet tarafından özel olarak takip edilip edilmediklerinin, çeşitli zamanlarda çıkardıkları gazetelere resmi ilan verilip verilmediğinin, bu gazetelerin baskı ve satış miktarının ve kimler tarafından finanse edildiğinin acele olarak Komisyona bildirilmesini istediği görülmektedir.

Eskişehir Valiliği, yukarıda bahsedilen yazıya 9 Mayıs 1960 tarihli bir yazıyla¹⁵⁹¹ cevap vermiştir. Söz konusu yazıda:

1- Eskişehir’de çıkan gazetelerde yazıları görülen şahıslardan Abdülkadir Atilla diye bahsedilen şahsın asıl isminin Abdülkadir Gürol olduğu; Gürol ve ismi geçen diğer şahısların geçmişteki ve mevcut durumlarını bildiren ve çalıştıkları gazetelere ait bilgileri içeren yazıların ilişik¹⁵⁹² olarak sunulduğu;

2- Şahıslardan Abdurrahman Ünügür’ün gazetecilik haricinde Güzeli Matbaası ile Güzeliş Kitabevini çalıştırdığı, diğer şahısların başka bir işle uğraşmadığı;

¹⁵⁹⁰ BCA, 010.09.7.23.1/ 13.

¹⁵⁹¹ BCA, 010.09.7.23.1/ 6.

¹⁵⁹² Bkz. BCA, 010.09.7.23.1/ 7-12.

3- Abdülkadir Gürol'un lise, Celalettin Kağnıcıoğlu'nun orta, Abdurrahman Ünügür'ün orta, Naci Gelendost'un orta tahsilli ve Vural Fuat Savaş'ın halen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde son sınıf öğrencisi olduğu;

4- Vural Fuat Savaş haricindeki şahısların askerliklerini yaptıkları;

5-Şahısların Emniyetin tuttuğu “fişe” dâhil olmadıkları, ancak çalıştıkları gazetelerde daima Hükümeti, devlet büyüklerini ve devlet memurlarını tenkit etmeleri ve yazılarının suç unsuru barındırması sebebiyle bütün yayınlarının daima göz önünde bulundurulduğu;

6- Sakarya gazetesine 1958 yılında 10998, 1959 yılında (Eylül ayına kadar) 4290 Liralık ilan verildiği, gazetenin hiçbir yazısında memleket yararına bir fikrin bulunmadığı, bilakis vatandaşları birbirine düşman etmek için tahrik edici, devleti ve devlet büyüklerini küçük düşürücü yazılar yayımlayarak “*memleket severlikten*” uzaklaşmış bulunduğu. Ayrıca, bu nedenle ilgili gazetenin 1 Eylül 1959 tarihinden itibaren resmi ilanlarının kesildiği ve diğer gazetelere resmi ilan verilmediği;

7- 15 günde bir çıkan Hürbilek gazetesinin 400, haftada bir çıkan Halk Yolu gazetesinin 300, Sakarya gazetesinin 325 nüsha olarak basıldığı ve bunların CHP Ocak ve Bucakları ile taşra abonelerine postayla gönderilerek dağıtıldığı, şehirde ancak 40-50 adet satılabilen gazetelerin, CHP ileri gelenlerinden bazı tüccar ve avukatların nakdi yardımlarıyla desteklendiği ve günlük çıkan Sakarya gazetesinin 7 Mayıs 1960 tarihinden itibaren haftada bir gün çıkmaya başlaması üzerine bazı CHP'lilerin yardımıyla 6 Mayıs 1960 tarihinden itibaren “Bizim Sakarya” isimli günlük bir gazetenin çıkmaya başladığı rapor edilmiştir.

Eskişehir Valiliğinin, Tahkikat Basın Alt Komisyonuna Bizim Sakarya gazetesi hakkında 12 Mayıs ve 20 Mayıs 1960 tarihlerinde iki adet bilgilendirme yazısı gönderdiği anlaşılmaktadır. 12 Mayıs tarihli ilk yazıda¹⁵⁹³; 6 Mayıs 1960 tarihinde yayın hayatına başlayan Bizim Sakarya gazetesinin o güne kadar çıkan nüshalarından birer adedinin ilişik olarak sunulduğu ve bunlardan; 6 Mayıs 1960 tarihli ve 1 sayılı nüshanın dördüncü sayfasının birinci sütunundaki “*Atatürk diyor ki*”, 7 Mayıs 1960 tarihli ve 2 sayılı nüshanın birinci sayfasındaki “*Bir diktatör daha devrildi*” ve 9

¹⁵⁹³ BCA, 010.09.7.23.1/ 3.

Mayıs 1960 tarihli ve 3 sayılı nüshanın birinci sayfasının birinci ve ikinci sütunlarındaki “*Sende bir gün yıkılacaksın Menderes*” başlıkları altında yayımlanan yazıların, içerikleri bakımından suç teşkil edeceği değerlendirildiğinden, birer nüshalarının Eskişehir Cumhuriyet Savcılığına verildiği açıklanmıştır. 20 Mayıs 1960 tarihli yazıda¹⁵⁹⁴ ise, Bizim Sakarya gazetesi ve gazetenin basıldığı matbaalar hakkında bilgi verilmiş, ayrıca gazetenin 20 Mayıs 1960 tarihine kadar ki nüshalarının birer örneği Komisyona sunulmuştur. İlgili yazıda; Celal Kağnıcıoğlu tarafından çıkarılmakta olan ve Abdülkadir Gürol’un sorumlu müdürlüğünü üstlendiği Bizim Sakarya gazetesinin, 13 Mayıs 1960 tarihine kadar Abdurrahman Ünügür’e ait olan Güzeliş Matbaasında basılmakta iken, matbaada arıza meydana geldiği bahanesiyle daha sonra Mustafa Özdemir’e ait olan Yeni Matbaada basılmaya başlandığı belirtilmiştir. Kağnıcıoğlu ve Gürol’un yazılarında daima CHP’yi destekledikleri, mesnetsiz şekilde iktidarı tenkit edip, asılsız ve uydurma haberlerle vatandaşlar arasında nifak soktuklarına değinilen yazıda; gazetede çıkan yazıların suç teşkil edecekleri değerlendirilerek Eskişehir Cumhuriyet Savcılığına iletildiği lakin savcılığın her defasında yazılarda suç unsuru barındırmadığını valiliğe bildirdiği açıklanmıştır. Gazeteler incelendiği takdirde Tahkikat Komisyonu kararlarına aykırı yayın yaptıklarının anlaşılacağına değinen valilik, Tahkikat Komisyonundan, Bizim Sakarya gazetesinin yayınına son verilmesine ve gazetenin baskısını yapan matbaalarının kapatılmasına müsaade edilmesine yönelik bir karar çıkartmasını talep etmiştir.

Tahkikat Komisyonu, 20 Mayıs 1960 tarihinde aldığı 24 sayılı kararla¹⁵⁹⁵ Bizim Sakarya gazetesinin yayınının tatil edilmesine ve gazetenin basılmakta olduğu matbaaların kapatılmasına karar vermiştir. Tahkikat Komisyonu, gazete ve matbaa kapatma kararlarının tümünde olduğu gibi, Bizim Sakarya gazetesiyle ilgili verdiği kararda da yalnızca “*tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla*” ibaresine yer vermiştir.

Bizim Sakarya gazetesinin basımını yapan Güzeliş Matbaası ve Yeni Matbaanın kapatılması sonrasında, matbaa sahiplerinin Tahkikat Komisyonuna başvurdukları da anlaşılmaktadır. Tahkikat Komisyonu Başkanlığına 21 Mayıs 1960 tarihli bir telgraf

¹⁵⁹⁴ BCA, 010.09.7.23.1/ 4.

¹⁵⁹⁵ BCA, 010.09.4.11.1/ 54.

çeken Güzeliş Matbaası sahibi Abdurrahman Ünügür, matbaasının hiçbir resmi tebliğ olmaksızın Komisyon kararından bahisle kapatıldığını, kendisine şifahi olarak verilen izahattan kapatma kararının Bizim Sakarya gazetesiyle alakalı olduğunu öğrendiğini belirtmiştir. Baskı ücretlerini dikkate alarak gazeteyi basmaktan vazgeçtiğine değinen Ünügür, Tahkikat Komisyonuna verilen noksan ve hatalı bilgilere dayanılarak alınan kapatma kararının bir kez daha gözden geçirilmesini ve hem kendisinin hem de çalışanlarının mağduriyetinin giderilmesini talep etmiştir.¹⁵⁹⁶ Yeni Matbaa ve Demokrat Yeni Haber gazetesi sahibi Vedat Hazer ise, Komisyona gönderdiği 21 Mayıs tarihli telgrafta; Güzeliş Matbaasında basılmakta olan Bizim Sakarya gazetesinin, matbaadaki makinanın kırılması sebebiyle gazetenin beş gün kendi matbaalarında basılması yönündeki rica neticesinde, dört nüshasını bastıklarını belirtmiş ve esasen prensiplerine uymayan bu gazeteyi hiçbir surette matbaalarında dizip basmayacaklarını taahhüt ederek “*ekmek kapıları*” olan matbaanın açılmasını istemiştir.¹⁵⁹⁷

Yukarıda, Eskişehir Valiliğinin Bizim Sakarya gazetesinin 6,7 ve 9 Mayıs 1960 tarihli nüshalarında suç unsuru barındırdığını düşündüğü yazıların başlıklarını vermiştik. Gazetenin 6-20 Mayıs 1960 tarihlerindeki nüshaları incelendiğinde, özellikle “diktatörlük” söylemi üzerinden Başbakan Menderes’e yoğun eleştirilerin yapıldığı, mevcut iktidarın yolsuzlukla itham edildiği ve DP iktidarının yıkılacağı fikrinin işlendiği görülmektedir. Örneğin, 11 Mayıs 1960 tarihinde “*Sefillerin hırsız elleri kelepçe bekliyor!*” manşetiyle çıkan gazetede, “*her gün suiistimal ve her saat yolsuz bir hareket dedikodusu duymaktan iğrenen yoksul halk, gerçek mücrimleri bilmek arzusundadır*” şeklinde bir yoruma yer verilerek, Türk basımına ispat hakkı tanınması gerektiği dile getirilmiştir.¹⁵⁹⁸ Aynı nüshada Abdülkadir Gürol tarafından kaleme alınan “*Yıkacağız Menderes!*” başlıklı bir şiire de yer verilmiştir. Şiir şu mısralardan oluşmaktadır:

*“Devrinde aciz kaldı vatandaşlar geçimden,
Bu yüzden korkuyorsun yoklamadan seçimden,
Sevap ve günahını geçirdim süzgecimden,
Vardığım sonuç şudur: Karşına çıkacağız,
Menderes ilk seçimde sizleri yıkacağız!*”

¹⁵⁹⁶ BCA, 010.09.7.23.1/ 17-18.

¹⁵⁹⁷ BCA, 010.09.7.23.1/ 19-20.

¹⁵⁹⁸ *Bizim Sakarya*, 11 Mayıs 1960.

*Fikirler cebir ile susturulmak istensin,
İdeal sahipleri pusterulmak istensin,
Millet bu bedende can, sen bu bedende tensin,
Ahdettik meşru yoldan karşına çıkacağız,
Menderes ilk seçimde sizleri yıkacağız!*

*Kalmadı alakamız ayrılıverdin bizden,
Rafa koydun tüzüğü çıktın çizilen izden,
Demokrasi yolunda hayır kalmadı sizden,
Farz olmuştur bizlere karşına çıkacağız,
Menderes ilk seçimde sizleri yıkacağız!”¹⁵⁹⁹*

DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinin onuncu yıldönümü olan 14 Mayıs 1960 tarihinde “*Böyle mi Olacaktı*” manşetiyle çıkan gazetede, on yıl önce 14 Mayıs'ta heyecanlı, ümitli ve neşe içinde insanlarla dolu olan sokakların, 14 Mayıs'ın onuncu yıldönümünde sessizliğe büründüğü ve bu durumun özellikle Başbakan Menderes'i düşündürmesi gerektiği dile getirilmiştir. Abdülkadir Gürol tarafından kaleme alınan yazının sonunda Menderes'e şu mısralarla hitap edildiği görülmektedir;

*“Şefi yıkmak için çıktık yola, bütün demokratlar girip kol kola,
Dört yıl gece gündüz vermeden mola, gittiğimiz aynı yöndü Menderes!
Bağlandık ümitle peşinden koştuk, seninle sevindik seninle coştuk,
Dokuz yüz elliye kadar ne hoştuk, şimdi ümidimiz söndü Menderes!
Hürriyet olmuştu dillerde bayrak, tek gaye eşitlik, tek emeldi hak,
İnanılır şey mi? Şimdi gel gör bak,
Diktatör şeflere döndü Menderes!”¹⁶⁰⁰*

14 Mayıs tarihli gazetenin “*olaylar ve alaylar*” isimli köşesinde bir de “*Onuncu Yıl Marşı*” yer almıştır. Marş şu dizelerden oluşmaktadır:

*“Girdik açığözlükle on yılda her salaşa,
On yılda on beş milyar borç yaptık uçan kuşa.
Ne gelişme yarabbi partimiz on yaşında,
On yılda on beş milyoner her sokağın başında.
Devri sabıkta eğer bir varsa biz yüz ettik,
İkinci Fatih olup İstanbul'u düz ettik.
Pek sayın nutukçular meydanlarda buyurdu,
Vatan Cepheleriyle doldurduk bütün yurdu.
Dersanesiz, okulsuz, öğretmensiz kitleyiz,*

¹⁵⁹⁹ *Bizim Sakarya*, 11 Mayıs 1960.

¹⁶⁰⁰ *Bizim Sakarya*, 14 Mayıs 1960.

Biz koltuğa alıştık gitmeyiz de gitmeyiz.

*Güneş batarken bizler ay oluruz doğarız,
Hele biri gık desin partimizden kovarız.*

*Çizerek viskilerle kalkınma haritasını,
Bir atlatabilseydik şu seçim vartasını.*

*Yine eski ruh olup dağdan dağa esseydik,
Tezveren Dede için bin bir kurban kesseydik.*

*Biz hesapsız, kitapsız, plansız bir kitleyiz,
Gitmeyiz de gitmeyiz, gitmeyiz de gitmeyiz.*

*Gitmeyiz de gitme...
Git... gitme... git...”¹⁶⁰¹*

Bizim Sakarya gazetesinin 17 Mayıs tarihli nüshasında, DP'nin 1946 ve 1950 milletvekili Genel Seçimlerinde kullandığı, Selçuk Milar tarafından hazırlanan “Yeter! Söz Milletindir!” afişine gönderme yapılan bir figürde Başbakan Menderes'in eleştirildiği görülmektedir. Figürün altında Abdülkadir Gürol'un şu mısraları yer almaktadır;

*“Size nasıl aldandık, nasıl inandık kandık?
Söz Milletin dediniz olduk eskiden beter.
Tam on seneden sonra dünü hasretle andık,
Şimdi sana diyoruz, Yeter Menderes yeter!”¹⁶⁰²*

Şekil 4.2: Bizim Sakarya gazetesinde (Eskişehir) yayımlanan “Yeter” ibareli figür

Kaynak: *Bizim Sakarya*, 17 Mayıs 1960.

¹⁶⁰¹ *Bizim Sakarya*, 14 Mayıs 1960.

¹⁶⁰² *Bizim Sakarya*, 17 Mayıs 1960.

19 Mayıs 1960 tarihli Bizim Sakarya gazetesinde ise, Vural Fuat Savaş'ın kaleme aldığı “İktidar Mürtecileri” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Yazıda, “siyasi mürteciler, mürtecilerin en korkuncu, en azgını ve en iğrencidir. İktidar sandalyasını vazife yeri diye değil, metreslerinin aşk yatağı ve kuvvete dayanan yolsuzlukların vasıtası olarak görmekte-dirler” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Savaş, son çeyrek asırda var olmuş siyasi mürtecilerin birincisinin Hitler sonuncusunun ise, Güney Kore lideri Sigman Rhee olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰³ Gazetenin aynı nüshasında Sigman Rhee üzerinden Türkiye siyaseti eleştirisi yapanlardan bir diğeri de Celalettin Kağnıcıoğlu olmuştur. Kağnıcıoğlu, “Görüşler” isimli köşede yayımladığı “Aradaki fark” başlıklı yazıda şu ifadelere yer vermiştir;

“41 yıl evvel bugün 19 Mayıs 1919’da Atatürk, Türk milletini esirlikten kurtarmak, hürriyet ve eşit haklarla huzur içinde yaşatmak için Samsun’a çıktı. Bugün ise, milletini bir birine kırdıran, kendi öz vatanında bir kısım vatandaşına esir muamelesi yapmak için ortaya nice diktatörler çıktı. Sigman Rhee vesaire gibi.”¹⁶⁰⁴

4.3.10. Gaziantep Vilayetinden Verilen Bilgiler

Gaziantep Valiliği 1/399 sayılı genelgeye 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla¹⁶⁰⁵ cevap vermiştir. Yazıda, şehir merkezi ve ilçelerdeki muhalif basının 1957 seçimlerinden sonra Gaziantep’te meydana gelen olayların ardından faaliyetlerine ara verdiğinin anlaşıldığı açıklanmıştır. Ayrıca, şehirde CHP’liler tarafından 2 Mart 1960 tarihinden itibaren haftada iki gün çıkarılan Gaziantep adlı bir gazetenin varlığından bahsedilerek, bu gazetenin çıkan 15 sayısı üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Meclis tahkikatıyla alakalı görülen yazılar belirtilmiş ve yazıların yayımlandığı nüshaların birer örneği¹⁶⁰⁶ bakanlığa iletilmiştir. Bahsi geçen yazılar ve yazıların yayımlandığı nüshalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.35: Gaziantep gazetesinde (Gaziantep) incelemeye takılan yazılar

Gazetenin Tarihi-Sayısı	Yazının Başlığı
16 Mart 1960-5	“Menderes’in niyeti, namuslular ve namussuzların cesareti” (M. Güner Samlı imzalı)
16 Mart 1960-5	“Yalan Söyleyen Parti” (Avukat Orhan Barlas imzalı)

¹⁶⁰³ Bizim Sakarya, 19 Mayıs 1960.

¹⁶⁰⁴ Bizim Sakarya, 19 Mayıs 1960.

¹⁶⁰⁵ BCA, 010.09.472.1363.7/ 1.

¹⁶⁰⁶ BCA, 010.09.472.1363.7/ 3-10.

19 Mart 1960-6	“Amerikalı Morrison ve Türk Adliyesine İndirilen Darbe” (Avukat Şefik Kargınar imzalı)
19 Mart 1960-6	“Koraltan, dansöz Birol’un göğsüne binlik yapıştırdı”
23 Mart 1960-7	“1000 üniversiteli C.H.P.ye girdi. Profesörler ve Orgeneraller İnönü’yü evinde ziyaret ettiler”
23 Mart 1960-7	“Mayındaki ölümler avukat tutmuyor, D.P.nin Yakasından Tutacak” (Abdülkadir Göğüş imzalı)
6 Nisan 1960-10	“C.H.P. Genel Sekreteri Aksal Gaziantep” “İstiraplarınız Uzun Sürmiyecektir. Şafak Sökmek üzeredir”, “50 Milyar Lira İmkân Sağlandı. Buna Rağmen Karşılaştığımız Durum Sadece Mahrumiyettir”
13 Nisan 1960-12	“Köprülü: “946’yı yaratanların hepsi bugün DP.de, hatta başındadır” Karaosmanoğlu: “Bu memlekette insanlığın hakkı tanınıncaya kadar döğüşeceğiz, mücadele edeceğiz” dedi”
16 Nisan 1960-13	“Demokrasiyi Önleme Yolları” (Avukat Orhan Barlas imzalı)
16 Nisan 1960-13	“Yırtılan Emirler” (Muazzez Sarı imzalı)
20 Nisan 1960-14	“Akıbet Tokmağı” (Osman Mercimek imzalı)
23 Nisan 1960-15	“C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü’nün teşkilata telgrafı. Vazifenize daha büyük bir gayretle devam edeceksiniz”

Kaynak: BCA, 010.09.472.1363.7/ 1, 3-10; *Gaziantep*, 16 Mart 1960; 19 Mart 1960; 23 Mart 1960; 6 Nisan 1960; 6 Nisan 1960; 13 Nisan 1960; 16 Nisan 1960; 20 Nisan 1960; 23 Nisan 1960.

4.3.11. Isparta Vilayetinden Verilen Bilgiler

Isparta Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 6 Mayıs 1960 tarihli yazıyla¹⁶⁰⁷ cevap vermiştir. Yazıda, genelge kapsamında yürütülen tahkikatın neticelerini gösteren bir liste¹⁶⁰⁸ ile Yeni Isparta gazetesinin 15 Temmuz 1959 ve 17 Ekim 1959 tarihli nüshalarının¹⁶⁰⁹ ilişik olarak sunulduğu belirtilmiştir. Bahsedilen listede, Yeni Isparta gazetesi yazarlarından Emin Akan’ın, 15 Temmuz 1959 tarihli nüshada yayımlanan “*Masal, Vav, Cim*” başlıklı yazısı sebebiyle, kötü niyetle, maksadı aşan ve resmi makamlara hakaret içeren neşriyatta bulunmak suçundan Toplu Basın Mahkemesi tarafından derdest edildiği; gazetenin diğer yazarı M. Turhan Özgül’ün ise, 17 Ekim 1959 tarihli nüshada yayımlanan “*Dün ve Bugün*” başlıklı yazısı sebebiyle, kötü niyetle, maksadı asan neşriyatta bulunmak suçundan adliyeye verildiği ve davanın beraatla sonuçlandığı açıklanmıştır. Yukarıda bahsedilen yazılar haricinde, 15 Temmuz 1959 tarihli nüshada, bir hafta önce düzenlenen CHP Eğirdir İlçe Kongresi hakkında bilgi verilmiş ve konuşmacılardan CHP Bölge Müfettişi milletvekili Muslihittin Yılmaz Mete’nin “*Vatandaşa farklı muamele yapan her idare amiri acizdir tynetsizdir*” şeklindeki sözleri manşete taşınmıştır.¹⁶¹⁰ 17 Ekim 1959 tarihli nüshada ise, bir süre önce gazete yayımlanan “*Masal, Vav, Cim*” başlıklı yazı sebebiyle yazar Emin Akan, yazı işleri müdürü Hakkı Özsüt ve gazete sahibi

¹⁶⁰⁷ BCA, 010.09.474.1369.1/ 163.

¹⁶⁰⁸ BCA, 010.09.474.1369.1/ 164.

¹⁶⁰⁹ BCA, 010.09.474.1369.1/ 165-166.

¹⁶¹⁰ *Yeni Isparta*, 15 Temmuz 1959.

Mehmet Çelik'in Cumhuriyet Savcılığında ifade verdikleri okuyuculara duyurulmuştur.¹⁶¹¹

4.3.12. Kars Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kars Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 3 Mayıs 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına iletmiştir. Yazıda, Kars'ta faaliyet gösteren Ekinci gazetesinin “*Devlet büyüklerine tecavüzkâr neşriyat yapmak ihtiyatında*” olduğu açıklanmış ve gazetenin bazı nüshalarının yazıya ekli¹⁶¹² olarak sunulduğu belirtilmiştir.¹⁶¹³

Cengiz Ekinci'nin sahibi olduğu Ekinci gazetesi günlük yayın yapan bir gazetedir. Gazetenin bakanlığa gönderilen 1958 yılına ait nüshalarının ilki 26 Aralık 1958 tarihlidir. “*C.H.P. il Kongresi Bugün*” manşetiyle çıkan gazetede, manşetin altında “*İnönü Kars İl Kongresine bir mesaj gönderdi, Kongrenin büyük ilgi toplayacağı tahmin ediliyor*” satırları yer almaktadır. Kongrede yapılan konuşmalardan bazı bölümlerin aktarıldığı gazetede, “*Arpaçay CHP Kongresinde Ekinci Şöyle dedi*” başlıklı bir haber bulunmaktadır. Haberin alt metninde, Cengiz Ekinci'nin kongrede sarf ettiği “*Gözümüz o zaman kör oldu ki 27 yıllık inkılaplar partisini; 3,5 yıllık köksüz bir partinin ayağına verdik*” tarzındaki sözler aktarılmıştır.¹⁶¹⁴ 27 Aralık 1958 tarihli gazetede, “*İnönü'nün Karşılara mesajı*” manşeti atılmıştır. Mesajdan alıntılanan “*Bütün memleketin sevgilisi Karşılar Serhatte Cumhuriyet Halk Partisinin davalarına dil olacaksınız*” cümlesi alt başlık olarak öne çıkarılmıştır.¹⁶¹⁵ 29 Aralık 1958 tarihli gazetede, kongre haberlerinin devamı mahiyetinde olan, “*C.H.P İl Kongresine Gönderilen Teller*” başlıklı bir haber yer almıştır.¹⁶¹⁶ 1959 senesine ait ilk nüsha 6 Temmuz tarihlidir. “*C.H.P'nin Yusuf paşa ocak kongresi D.P. 'nin il kongresi kadar ilgi topladı*” başlığıyla çıkan gazetenin alt başlığında CHP Kars milletvekillerinin kongreye katıldığı ve muhalefetin iktidardan şikâyetçi olduğu hususların gözden geçirildiği bilgisi yer almaktadır. Aynı nüshada, “*İnönü'nün son beyanatına da Neşir yasağı kondu*” başlıklı bir haber yer almaktadır. Gazetenin

¹⁶¹¹ *Yeni Isparta*, 17 Ekim 1959.

¹⁶¹² *BCA*, 010.09.472.1364.2/ 23-35.

¹⁶¹³ *BCA*, 010.09.472.1364.2/ 1.

¹⁶¹⁴ *Ekinci*, 26 Aralık 1958.

¹⁶¹⁵ *Ekinci*, 27 Aralık 1958.

¹⁶¹⁶ *Ekinci*, 29 Aralık 1958.

manşeti “C.H.P. Kaleiçi Kongresi” şeklindedir. Alt başlıkta, “Muhalefete ümit bağlayan halkın ne kadar halkı olduğunu gösterdi. İkinci, Yeltekin, Yeniaras, Atalay birer konuşma yaptılar” ifadesi yer almıştır. Gazetenin en sol sütununda ise, “Muhalefete lanet okuyan vali” başlıklı bir haber bulunmaktadır.¹⁶¹⁷ 11 Ağustos 1959 tarihli nüshada, C.H.P Yenimahalle Gençlik Kolu Kongresine katılan CHP Kars milletvekilleri Osman Yeltekin ve Mehmet Hazer’in konuşmalarından bölümlere yer verilmiştir. Yeltekin’in “D.P. vatandaşları iki kuruşluk bir menfaat için beli bükük, dizi kırık hale getirmek yolundadır” ve Hazer’in “Demokrasilerde iktidarın bir elinde sopa bir elinde yem olmaz. Kanun olur” şeklindeki sözleri manşetten verilmiştir.¹⁶¹⁸ 7 Eylül tarihli gazete, “C.H.P. Sukapı Ocak Kongresi Yüzlerce Hemşerinin Huzuru ile Yapıldı” manşetiyle çıkmış ve kongrede söz alan CHP milletvekillerinin iktidarı sert bir şekilde eleştirdiği belirtilmiştir.¹⁶¹⁹ 8 Eylül tarihli gazetede, CHP Sukapı Ocak Kongresine katılan CHP milletvekili Osman Yeltekin’in konuşmasına tam metin halinde yer verilmiştir. Konuşmada; DP’nin CHP’yi dinsizlikle suçlaması sert bir dille eleştirilmiştir.¹⁶²⁰ 26 Ekim tarihli gazetede, CHP İstasyon Ocak Kongresine katılan milletvekili Sırrı Atalay’ın konuşması tam metin halinde verilmiş ve şahsın “Ya Demokratik bir nizamın garantilerine kavuşacağız yahut bir zümrenin tahakkümüne, bir avuç insanın keyfine boyun eğeceğiz.” şeklindeki sözleri manşete taşınmıştır.¹⁶²¹ 27 Ekim tarihli gazetede de Atalay’ın ilgili konuşmasına yer verilerek, konuşmadan alıntılanan “İhtiraslarına esir olan bazı korkaklar vicdanlarını kiralık emtia pazarı vatan cephesi ocaklarına teslim edebilirler. Bunların üstünde bu milletin haysiyetli yüreği, uyanık şuuru yükselmektedir” ifadelerini manşete taşınmıştır.¹⁶²² Gazetenin 28 Ekim tarihli nüshasında, Sırrı Atalay’ın “Milletimizin engin sağduyusu taahhütlerimizin kefaletini teşkil edecektir. Vaadlerimiz D.P. nin masal vaadleri olmayacaktır” şeklindeki ifadeleri manşete taşınmıştır.¹⁶²³ 29 Ekim’de “Cumhuriyetin XXXVI Yılı Büyük Milletimize Kutlu Olsun!” manşetiyle çıkan gazetede, manşetin hemen altında Sırrı Atalay’ın “Hürriyet davasına hizmet edenlerin en ulvisini cesaretle ifa eden Kars’a şeref borcunu CHP

¹⁶¹⁷ İkinci, 6 Temmuz 1959.

¹⁶¹⁸ İkinci, 11 Ağustos 1959.

¹⁶¹⁹ İkinci, 7 Eylül 1959.

¹⁶²⁰ İkinci, 8 Eylül 1959.

¹⁶²¹ İkinci, 26 Ekim 1959.

¹⁶²² İkinci, 27 Ekim 1959.

¹⁶²³ İkinci, 28 Ekim 1959.

iktidara geldiği gün eda edecektir” ifadelerine yer verilmiştir.¹⁶²⁴ 30 Ekim 1959 tarihli gazete, Kars’ın 1878-1918 yılları arasında Çarlık Rusya sınırlarında kaldığına atıfla “Kırk Yıllık Kara Günler 39 Yıl evvel bugün ebedi aydınlığa dönüştü” manşetiyle çıkmıştır. İlgili nüshada, “Vatandaşın inanç ve vicdanına musallat olan idare amirleri yarın bizim önümüzde yerlere eğilecekler” başlıklı DP iktidarını tenkit eden bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda, “kalp krizi geçiren hasta misali vatan cephesi kuvvet iğneleri, radyo hapları, partizan tazyik ve keyfilik şurubu ile idame-i hayat etmeye didinen D.P. yi bir seçim krizi alıp götürecektir” ifadeleri yer almaktadır.¹⁶²⁵

4.3.13. Kastamonu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kastamonu Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 4 Mayıs 1960 tarihli telgrafla İçişleri Bakanlığı’na iletmiştir. Telgrafta, Kastamonu’da 1957 seçimlerinden sonra yayımlanmış gazetelerden Tosya’da çıkan Tosya Postası ve Hakkın Sesi gazetelerinin birer sayılarında Meclis tahkikatına konu olan muhtevaya rastlanıldığı ifade edilmiştir.¹⁶²⁶ İlişik olarak bakanlığa sunulan Hakkın Sesi gazetesi 30 Nisan 1960 tarihlidir. Gazetede Dr. Fahri Keçecioglu imzalı “Estağfirullah” başlıklı köşe yazısında Kastamonu Valisine yönelik tenkitler yer almaktadır.¹⁶²⁷ 31 Ekim 1958 tarihli Tosya Postası gazetesinde ise, CHP Kastamonu İl Kongresine katılan milletvekilleri Kasım Gülek ve Suphi Baykam’ın DP iktidarının ekonomi politikalarını ve Basın Kanununu eleştirdikleri konuşmalarına yer verilmiştir.¹⁶²⁸

4.3.14. Kayseri Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kayseri Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 27 Nisan 1960 tarihli telgrafla¹⁶²⁹ cevap vermiştir. Telgrafta yalnızca, yirmi adet gazetenin İçişleri Bakanlığına postalandığı belirtilmiştir. Bahsedilen gazetelerin Kayseri’de Çarşamba ve cumartesi günleri çıkarılan “Cop” ve haftalık “Emmi” isimli siyasi mizah gazeteleri ile haftalık “Ses” isimli gazete olduğu görülmektedir. Valilik, 24 Şubat 1960 tarihinde yayın hayatına

¹⁶²⁴ *Ekinci*, 29 Ekim 1959.

¹⁶²⁵ *Ekinci*, 30 Ekim 1959.

¹⁶²⁶ *BCA*, 010.09.472.1364.1/ 1.

¹⁶²⁷ *Hakkın Sesi*, 30 Nisan 1960.

¹⁶²⁸ *Tosya Postası*, 31 Ekim 1958.

¹⁶²⁹ *BCA*, 010.09.473.1365.2/ 78.

başlayan Cop gazetesinin 24 Şubat-23 Nisan 1960 tarihleri arasında çıkarılan on sekiz sayısını, 27 Şubat 1960 tarihinde yayın hayatına başlayan Emmi gazetesinin ilk sayısını ve Ses gazetesinin 1 Ocak 1960 tarihli 32. sayısını bakanlığa iletmiştir.¹⁶³⁰

Emmi gazetesinin ilgili nüshası, “Ezanlar da D.P.nin Sesiymiş!” manşetiyle çıkmıştır. Manşetin hemen altında “Höbek Köyünden Hafız Ali, Ezan sesleri V.C. Başkanının İcraatını Beş Vakit Dünyaya İlan Etmektedir, Diyor!” başlıklı bir yazıya¹⁶³¹ yer verilmiştir. “Vatan Cephesi”nin “V.C.” şeklinde tanımlandığı yazıda, Höbek köyü DP Gençlik Teşkilatı adına başkan Hafız Ali Hübekli tarafından “Vatan Cephesi” başkanlığa çekilen;

“Vatan sathında her gün durmadan yükselen minarelerindeki ezan sesleri, sizin icraatınızı beş vakitte dünyaya ilan etmektedir. Bu sesler, muhaliflerimizi çileden çıkararak, camiileri yapamazsınız, hademei hayratın maaşına az zaman yapıyorsunuz diye gafletlerini umumi efkâra ilan ediyorlar.”

şeklindeki telgrafa yer verilerek, “Vatan Cephesi”ne kaydolanlara imtiyaz sağladığına ve dinin siyasete alet edildiğine yönelik eleştiriler yapılmıştır. Yazı şu ifadelerle son bulmaktadır;

“Hafız Ali'nin telgrafından çakabildiğimiz hakikatlere dayanarak bir avuç muhalife (!) biz de bir öğüt verelim: Be bre derbeder vatandaşım; ne var bu kadar diretecek? Niye çileden çıkar, küplere binip ayyuka çıkmayı denersin? Neden kendini sıkır durursun? Gir şu V.C.ye de kurtul!..”

1 Ocak 1960 tarihli Ses gazetesinin, “Hasbihal” isimli köşede Mustafa N. Çeven tarafından kaleme alınan “Yeni Yıla Girerken” başlıklı yazı¹⁶³² işaretlenerek İçişleri Bakanlığına gönderildiği anlaşılmaktadır. 1959 senesinde yaşanan olaylar üzerinden DP iktidarının eleştirildiği yazıda şu ifadelere yer verilmiştir;

“Neşir yasakları, tekzipler, kapanan gazeteler, kapatılan gazeteciler, “Hilton”lar, Geyikli-İzmir-İstanbul hadiseleri, cip, cop, dipçik, bomba, kamçı, Uşak hadiseleri, bir devir açan, bir vatan kurtaran başa atılan taş, başı bandajlı politikacılar, eski bir generale hücum eden serseriler güruhu, hilafet isteyen yobazlar, meclis kavgaları, vatan içinde vatandaşa karşı açılan vatan cepheleri, yalan, dolan, palavra edebiyatı,

¹⁶³⁰ BCA, 010.09.473.1365.2/ 79-120.

¹⁶³¹ Emmi, 27 Şubat 1960, s.1,3.

¹⁶³² Ses, 1 Ocak 1960, s.1.

ipten, sehpadan bahseden nutuklar, “siyaset şakileri” diye vasıflandırılan masum kişiler, otomobil saltanatı, döviz kaçakçılığı, adam öldürmek için verilen emirler, toplantı yasakları, gösteri yürüyüşü kanunu, baymak, yırtma, adam çiğnetme serkeşlikleri, nurculuk, tarikatlar, Atatürk Üniversitesinde Atatürk’e hakaretler, sansür, kazınan sayfalar, zamlar, zamlar, zamlar ve daha neler neler. İşte 1959 beyler... Allah bari 1960 yılını milletimiz için hayırlı ve uğurlu etsin.”

Yukarıda Cop gazetesinin valilik yazısından önce çıkarılan tüm nüshalarının İçişleri Bakanlığına gönderildiğinden söz etmiştik. İlgili nüshalar incelendiğinde, söz konusu gazetenin tüm neşriyatını DP iktidarını eleştirmek üzerine temellendirdiği ve mizahın ötesinde kinayeli ve müstehcenliğe kayan bir üslup benimsediği görülmektedir. Kayseri Valiliği, Cop gazetesi nüshalarının ön kısmına çarpı işareti koyarak Bakanlığa göndermiştir. Kanaatimize göre bu, gazetenin tümünün incelemeye tabi tutulması gerektiği anlamını taşımaktadır.

Tahkikat Basın Alt Komisyonu ile Kayseri Valiliği arasındaki yazışmalardan görülmektedir ki, Cop gazetesi hakkındaki bilgiler İçişleri Bakanlığı tarafından kendisine iletilen Komisyon, Valiliğe gönderdiği 9 Mayıs 1960 tarih ve 122 sayılı yazıyla, Cop gazetesinin basım ve dağıtım işleri ile yetkilileri ve çalışanları hakkında bilgi istemiştir.¹⁶³³ İlgili yazıya 11 Mayıs tarihli bir yazıyla¹⁶³⁴ cevap veren Valilik, haftada iki defa yayımlanan ve 500 adet basılıp tamamı satılan gazetenin Kayseri dışına gönderilmediğini, ayrıca gazetenin sahibinin ve sorumlu müdürünün serbest muhasebecilik yapan Mehmet Özrendeci, başyazarının ise Mustafa Nejat Çeven olduğunu ve gazetede devamlı yazı yazan başka bir kimsenin bulunmadığını açıklamıştır. Başyazar Çeven’in şahsi şeref ve haysiyete dokunan, gerçek maksatlarını gizleyen müstehcen yazılar yazdığını belirten Valilik, gazetenin 27 Nisan-11 Mayıs arasında çıkarılan 19,20,21,22 ve 23. sayılarını¹⁶³⁵, ayrıca Cop gazetesi hakkında açılan basın davalarının ne safhada olduğuna dair Kayseri Cumhuriyet Savcılığı tarafından hazırlanan 11 Mayıs 1960 tarihli bir raporu¹⁶³⁶ da Komisyona iletmiştir. Savcılık raporunda Cop gazetesinin;

¹⁶³³ BCA, 010.09.476.1374.7/ 1.

¹⁶³⁴ BCA, 010.09.476.1374.7/ 1-2.

¹⁶³⁵ BCA, 010.09.476.1374.7/ 4-8.

¹⁶³⁶ BCA, 010.09.476.1374.7/ 3.

1- 24 Şubat 1960 tarihli ve 1 sayılı nüshasındaki “*Kıymet*” başlıklı yazının Asım Yahyabeyoğlu’na neşir yoluyla hakaret edildiği iddiasıyla, gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Özrendeci hakkında toplu basın asliye ceza mahkemesinde dava açıldığı ve duruşmaların devam etmekte olduğu beyan edilmiştir. Yazıda şu ifadeler yer verilmiştir; “*Gazeteci Aydın Nisari, elektrik şubesi müdürü Asım Yahyabeyoğlu’na bir kitap hediye ediyordu. Kitabın üzerine şunları yazdı. “Ciğerim Asım Yahyabeyoğlu’na...” Ve hemen ilave etti: pek sevinme, benim ciğerim peş para etmez.*”¹⁶³⁷

2- 12 Mart 1960 tarihli ve 6 sayılı nüshasındaki “*Duymayan kulaklar duysun!...Görmeyen gözler görsün!... Konya’da Müslümanlık taslayanlar iftardan sonra çıplak kadın oynattı*” başlıklı yazının, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu, DP milletvekilleri Samet Ağaoğlu (Manisa) ve Emin Kalafat (Çanakkale) ile Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, İstanbul Valisi Ethem Yetkiner ve İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün haklarında şeref ve itibar kırıcı hususları barındırdığının görüldüğünden, gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Özrendeci hakkında takibata geçildiği lakin Benderlioğlu ve Ağaoğlu’nun yazılı muvafakatları alınmadığından tahkikatın sonuçlandırılmadığı açıklanmıştır. Söz konusu yazıda şu ifadeler yer verilmiştir;

“[...] bu iftar, başta nurebaşı Saidi Kürdi olmak üzere V.C. iktidarının ileri gelenleri için “Müslüman” demekten, “İslam dininin koruyucuları” demekten gırtlakları yırtılan “dindar” vatandaşlar tarafından görülecek şeydi. Birkaç kişi oruçlarını bozduktan sonra kervansarayda viskili, çırılçıplak kadınlı iftar yemeğini asıl bu vatandaşlar görmelilerdi. O zaman İsmet Paşa’nın “Konya’da Müslümanlık taslayanlar, Ankara barlarında çıplak kadın oynatırlar” sözünü neden sarfettiğini anarlardı [...]”¹⁶³⁸

3- 13 Nisan 1960 tarihli ve 15 sayılı nüshasındaki Mustafa Nejat Çeven imzalı “Gel gayri Menderes” başlıklı yazının Başbakan Menderes’i küçük düşürecek nitelikte bulunduğundan, ilgililer hakkında takibat başlatılması için Başbakan Menderes’in yazılı muvafakatının alınmasına girişildiği belirtilmiştir. Başlığı itibariyle müstehcen çağrışımlar yapan yazıda şu ifadeler yer verilmiştir;

¹⁶³⁷ Cop, 24 Şubat 1960.

¹⁶³⁸ Cop, 12 Mart 1960.

“[...] Gel paşa Menderes, gel gayri.. Davulunan karşılayacaklar seni. Zurnayınan. İstasyondan, Kışkırtıya kadar talebe ve halk dizilecek yoluna. Fabrikaları belkide tatil edecekler. Memurlara da izin verecekler [...] Sana ziyafet verecekler akşamınan. Şarabınan, irakıyınan değil; Ramazaniyelik viskiyinen. Ondan sonra da “yüz de yüz kazanırız” diyecekler, gözüne girecekler. Daha ne meddahlık yapacaklar kim bilir. [...] Tren durmaz, mani olunmaz, yollara barikat kurulmaz.. Gel gayri. Gel paşa Menderes. Seni beklিয়ে beklিয়ে karasu indi dizlerime. Gel gayri!..”¹⁶³⁹

1/B Nolu Tahkikat Alt Komisyonu, 18 Mayıs 1960 tarihli ve 5 sayılı kararıyla; tahkikatın selameti açısından Cop gazetesi neşriyatının durdurulmasına ve gazetenin basılmakta olduğu matbaanın kapatılmasına karar vermiştir.¹⁶⁴⁰ Bu kararın ilginç yönü, faaliyeti durdurulan diğer gazeteler hakkındaki kararların Tahkikat Komisyonu Başkanlığı tarafından alınmış olmasına rağmen, Cop gazetesiyle alakalı kararın Tahkikat Komisyonuna bağlı bir Alt Komisyon tarafından alınmasıdır.

Söz konusu kararın ardından, Cop gazetesinin basımını yapan Sümer Matbaasının sahibi Mehmet Yenenaga'nın 18, 20 Mayıs 1960 tarihlerinde Tahkikat Komisyonuna başvurarak; matbaasında Devlete ait resmi işleri yapmakta olduğunu, DP taraftarı “Hâkimiyet” ve “İstiklal” gazetelerini de bastığını, hiçbir siyasi partiye bağlı bulunmadığını, yirmi kişilik ekibinin mağdur durumda olduğunu belirttiği ve Cop gazetesini bir daha basmayacağını taahhüt ederek matbaasının açılmasını talep ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁴¹ 20 Mayıs'ta matbaa sahibine cevap veren 1/B Nolu Tahkikat Alt Komisyonu Başkanlığı, kapatma kararının Meclis tahkikatının selameti için alındığını ve matbaanın açılmasına gerekçe olarak gösterilen hususların Meclis tahkikatıyla alakalı bulunmaması sebebiyle ilgili talebin kabul edilmediğini açıklamıştır.¹⁶⁴²

4.3.15. Kütahya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Kütahya Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 6 Mayıs 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Valilik, şehirde Meclis tahkikatına hedef olan faaliyet ve neşriyatla alakalı süreli yayın bulamadığını ancak şehirde CHP mensupları tarafından 7 Şubat 1960 tarihinde Hür

¹⁶³⁹ Cop, 13 Nisan 1960.

¹⁶⁴⁰ BCA, 010.09.22.65.1/ 190.

¹⁶⁴¹ BCA, 010.09.22.65.1/ 189.

¹⁶⁴² BCA, 010.09.22.65.1/ 189.

Kütahya adlı haftalık bir gazete çıkarılmaya başlanmışsa da gazetenin faaliyetlerinin 18 Şubat 1960'da sahipleri tarafından durdurulduğunu açıklamıştır. Gazetenin 11 sayıdan oluşan koleksiyonunu¹⁶⁴³ bakanlığa gönderen Valilik, bu sayılarda tahkikatla alakalı yayın bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁶⁴⁴ Valiliğin, ilgili gazete hakkında bakanlığa yanlısı bilgi verdiği görülmektedir. Gazetenin ilk sayısı 7 Şubat 1960, son sayısı 18 Nisan 1960 tarihlidir ve koleksiyonu 7,8,15,22,29 Şubat, 7,16,21,30 Mart, 4,11,18 Nisan tarihli sayılardan oluşmaktadır. Gazetenin 5. sayısının 7 Mart tarihli olması gerekirken, hata sonucu 7 Şubat tarihli çıktığı da görülmektedir.

TBMM'nin, CHP ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı kararı alması üzerine faaliyetini sonlandırdığı anlaşılan Hür Kütahya gazetesinin, Kütahya Valiliğinin gazete hakkında temkinli ifadeler sunmuş olmasına rağmen, yayın politikasını tamamen DP karşıtlığı üzerine temellendirdiği anlaşılmaktadır. Aşağıda gazetenin yayınlarından bazı örneklerle yer verilmiştir.

Hür Kütahya gazetesinin 8 Şubat 1960 tarihli ilk sayısında, manşette “*Memleketimizde Bugün Yeni Bir Hayat Tarzının Mücadelesi Hüküm Sürmektedir*” ifadesi öne çıkartılırken, bu ifadenin İsmet İnönü'nün gazeteye gönderdiği tebrik yazısından alıntılandığı anlaşılmaktadır. Manşetin hemen altında bulunan “*yazan İsmet İnönü*” imzalı paragrafta, Kütahya'da yeni bir gazetenin çıkarılması teşebbüsünü tebrik eden yazı yer almaktadır. Birinci sayının sağ alt köşesindeki “*Yolunu Şaşırın Resmi Arabalar*” başlıklı yazıda, DP Tavşanlı İlçe Kongresinde resmi plakalı araçların yer alması tenkit edilmiştir.¹⁶⁴⁵ 15 Şubat tarihli gazetede, bir hafta önce düzenlenen CHP Kongre İl Kongresi hakkında bilgi verilmiş ve İsmet İnönü'nün kongrede yaptığı konuşmadan alıntılanan “*Millet, Düriüst olmayan Seçim Yollarına Gitmek İsteyenleri Baş Aşağı Getirecektir*” söylemi manşetten duyurulmuştur. İlgili sayıda Mehmet Erbil imzalı ‘*Düşeceklerdir*’ başlıklı bir köşe yazısı da bulunmaktadır. Yazıda, DP'nin olası bir seçimde yenilmesi halinde hileye başvurabileceği iddia edilmiştir.¹⁶⁴⁶ Muhtelif vilayetlerde incelenen gazetelerin önemli bir kısmındaki buna benzer söylemler içeren yazılar 1/399 sayılı genelge kapsamında değerlendirilirken, Kütahya Valiliğinin bu uygulamaya gitmemesi,

¹⁶⁴³ BCA, 010.09.473.1365.1/ 14-24.

¹⁶⁴⁴ BCA, 010.09.473.1365.1/ 13.

¹⁶⁴⁵ Hür Kütahya, 8 Şubat 1960.

¹⁶⁴⁶ Hür Kütahya, 15 Şubat 1960.

valiliğin bakanlıktan gelen Tahkikat Komisyonu direktifine temkinli yaklaştığı yahut direktifi net olarak algılayamadığı ihtimalini düşündürmektedir. 22 Şubat tarihli Hür Kütahya gazetesi, ana sayfanın tamamını DP eleştirisine ayırmıştır. Manşette, Gediz ilçesinde gerçekleştirilen altı muhtarlık seçiminde DP lehine memur baskısı yapıldığı iddiası işlenmiş, sol birinci sütunda “devlet radyosu”nun iktidar tarafından tek taraflı olarak kullanılmasını eleştiren “*Buna Eşit Muamele mi Derler?*” başlıklı başyazı ve sağ en alt köşede “vatan cephesi”ni eleştiren “Bir Hatıra” başlıklı kısa yazı yer almıştır.¹⁶⁴⁷ 29 Şubat tarihli sayıda, 21 Şubat 1960 tarihinde düzenlenen CHP Simav Bölge Toplantısı hakkında bilgi verilmiş ve toplantıda konuşan CHP Kütahya İl Başkanı Rifat Çini’nin; “*Hürriyet dilenmekle değil, mücadele ile elde edilir. Dağdaki çobanımızdan Ankara’daki milletvekillerine varıncaya kadar aynı hak ve hürriyetleri vereceğiz*” şeklindeki sözleri okuyucuya aktarılmıştır.¹⁶⁴⁸ 7 Mart 1960 tarihli sayıda, Başbakan Menderes’in 1960 bütçesinin kabul edildiği Meclis oturumunda yaptığı muhalefeti hedef alan konuşmaya karşılık olarak CHP Meclis Grubu tarafından yayımlanan tebliğ tam metin halinde aktarılmıştır. İlgili sayıda, “Adalet İstiyoruz” başlıklı imzasız bir yazı dikkat çekmektedir. Yazıda, DP’nin korkutma ve sindirme politikası izlediğine yönelik iddialara yer verilmiştir.¹⁶⁴⁹ 21 Mart tarihli sayıda, “*Sayın İnönü Şehrimize Gelecek*” manşeti atılırken, “*Sayı ile Kendine Gel!*” başlıklı yazıda, şehirdeki iktidar taraftarı Demokrat Kütahya gazetesine hücum edilmiştir.¹⁶⁵⁰ 30 Mart tarihli gazetede, “*DP Genel başkanı Adnan Menderes’e açık mektup*” başlıklı bir eleştirel bir yazı bulunmaktadır. Yazıda, özellikle Menderes’e mutad “Başvekil” unvanı yerine “parti genel başkanı” şeklinde hitap edilmesi dikkat çekicidir.¹⁶⁵¹ 4 Nisan tarihli sayıda, “*D.P Türk Milleti Demek Değildir*” manşetinin altında yer alan imzasız bir yazı ön plana çıkarılmıştır. Yazıda, pancar üreticilerinin alacakları meselesinin, seçimlerde DP idarecileri tarafından baskı unsuru olarak kullanılabileceği iddiası işlenmiştir.¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁷ Hür Kütahya, 22 Şubat 1960.

¹⁶⁴⁸ Hür Kütahya, 29 Şubat 1960.

¹⁶⁴⁹ Hür Kütahya, 7 Mart 1960.

¹⁶⁵⁰ Hür Kütahya, 21 Mart 1960.

¹⁶⁵¹ Hür Kütahya, 30 Mart 1960.

¹⁶⁵² Hür Kütahya, 4 Nisan 1960.

4.3.16. Maraş Vilayetinden Verilen Bilgiler

Maraş Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını, iki parça halinde İçişleri Bakanlığına iletmıştır. Valilik, 2 Mayıs 1960 tarihli telgrafla¹⁶⁵³ Maraş'ta yayımlanan Hizmet isimli günlük gazetenin 22,23,31 Ekim 1957 ve 03 Ocak.1958 tarihli sayıları¹⁶⁵⁴ ile 5 Mayıs 1960 tarihli telgrafla¹⁶⁵⁵ Işık isimli haftalık gazetenin 15,22 Şubat, 7,14,21,28 Mart ve 11,18 Nisan tarihli sayılarının¹⁶⁵⁶ Meclis tahkikatıyla alakalı bulunup incelenmek üzere bakanlığa gönderildiğini açıklamıştır. Aşağıda bahsi geçen gazetelerin yayınlarından bazı örnekler verilmiştir.

Hizmet gazetesinin 3 Ocak 1958 tarihli sayısında, Saim Emirmahmudoğlu imzalı “Demokrat Partiyi kapatmak için kanuni sebepler mevcutmuş!” başlıklı bir yazı yer almaktadır. Bu yazının içeriği Hizmet gazetesinin DP taraftarı olduğu hissini uyandırmaktadır. Yazıda, gazetenin 18 Ekim tarihli (yıl belirtilmemiştir) nüshasında “*Sivrisinek*” mahlasıyla bir yazının yayımlandığı, yazıda CHP iktidarında bakanlık yapan Kemali Bayazıt'ın 1950 seçimleri öncesinde Maraş'ta yaptığı bir konuşmada “*biz istesek iki maddelik bir kanunla Demokrat Partiyi kapatırız*” diyerek tehditler savurduğunun hatırlatıldığı ve bunun üzerine gazeteye cevap yazısı gönderen Bayazıt'ın, böyle bir söz söylediğini hatırlamadığını beyan ettikten sonra; “*Amma kanuni sebepler mevcut olmasına rağmen D.P. nin iktidarımız devrinde kapanmamış olması partiyi kapatmak istemediğimizin delili sayılmaz mı?*” ifadesini kullandığı açıklanmıştır. Bu ifadelerin bir nevi itiraf olduğuna değinen yazar, Bayazıt'ın CHP teşkilatı içinde görev almaya devam ettiğinden hareketle, şahsın DP hakkındaki kanaat ve kararının CHP'nin kanaat ve kararı manasına geleceğini ve CHP'nin iktidara gelmesi halinde DP'yi kapatmak için “*kolları sıvayacağını*” iddia etmiştir. Yazara göre bu hadise, “*Hürriyet ve Demokrasi havariliği rolü oynayan CHP merkezinin iç yüzünü aksettirmesi ve halen ne zihniyette olduğunu meydana koyması bakımından çok ibret veridir.*”¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵³ BCA, 010.09.475.1372.3/ 22.

¹⁶⁵⁴ BCA, 010.09.475.1372.3/ 23. Evrak içinde gazetenin yalnızca 3 Ocak 1958 tarihli nüshası bulunmaktadır.

¹⁶⁵⁵ BCA, 010.09.475.1372.3/ 13.

¹⁶⁵⁶ BCA, 010.09.475.1372.3/ 14-21.

¹⁶⁵⁷ Hizmet, 3 Ocak 1958.

Bakanlığa gönderilen Işık gazetesi nüshalarının ilki 15 Şubat 1960 tarihli olup, gazetenin birinci sütununda “*Jip ve Jop*” başlıklı bir yazı bulunmaktadır. “Kuşçuoğlu” imzalı yazının birinci paragrafı, parantez içinde tamamı büyük harflerle yazılarak öne çıkarılmıştır. Paragrafta şu ifadeler yer verilmiştir: “*Demokrasi düzeni ile idare edildiği iddia edilen bir memlekette siyasi toplantılarda halk polisin jip ve joplarıyla dağıtılıyorsa orada namuslu idareden bahsetmek abes olur. Çünkü polisin jopu, siyasi maksatlara alet olduğu takdirde hiçbir zaman demokrasi denen namuslu idarenin dayanaklarından olamaz*”¹⁶⁵⁸ 22 Şubat 1960 tarihli sayıda, CHP lideri İnönü’nün başına taş atıldığı iddia edilen “Uşak olaylarının” müzakere edildiği 15 Şubat 1960 tarihli TBMM oturumu hakkında bilgi verilerek, muhalefete mensup bir milletvekilinin müzakereler esnasında dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında sarf ettiği “*Dr. Gedik’in yeri Dâhiliye Vekâleti koltuğu değil yüce divandır*” ifadesi manşete taşınmıştır.¹⁶⁵⁹ 7 Mart 1960 tarihli gazetede, “*Alo ! Alo ! Burası Bıktıranpost radyosu*” başlıklı bir haberde, “devlet radyosu”nun “vatan cephesi”ne hizmet ettiği iddiası mizahi bir üslupla ele alınmıştır.¹⁶⁶⁰ 14 Mart tarihli gazetede, Osman Bölükbaşı’nın Kırşehir’in Muncur kazasında yaptığı bir konuşmada sarf ettiği “*İninden kaçarak uluyan çakallar değil kükremesini bilen arslanlar olalım*” ifadesi başlığa taşınmıştır.¹⁶⁶¹ 21 Mart tarihli sayıda, “Kuşçuoğlu” imzasıyla çıkan “*Neredeler*” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Yazıda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun yalnızca muhalefet partilerine karşı uygulandığı iddia edilmiştir. Yazının sonunda şu ifadeler yer verilmiştir: “*Neden kanunu demokrat mebusa ve vekile de tatbik etmediniz? Sizin dışınız yalnız masuma mı geçer? Yoksa onlar kanunun üstünde midirler? Kendilerinin kanunun fevkinde sananlar elbet mahkûm olacaklardır.*” 28 Mart tarihli gazetede, “vatan cephesi” oluşumunu tiye alan bir yazı yer almaktadır. Doğum yapan bir kadının tasvir edildiği yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

“V.C.sine kaydını istemiş: Zavallı kadın doğum sancuları içinde kıvranırken, ana rahminden bir ses gelmiş: - eeh! İğaa! İğaa! İğaa. Kadının ebeliğini yapan da mübarek müfrit bir D.P.li imiş. Bu sesi hemen manalandırmış: - Ayol; bu yavru, doğuncaya kadar V.C. de yer

¹⁶⁵⁸ *Işık*, 15 Şubat 1960.

¹⁶⁵⁹ *Işık*, 22 Şubat 1960.

¹⁶⁶⁰ *Işık*, 7 Mart 1960.

¹⁶⁶¹ *Işık*, 14 Mart 1960.

*kalmayacağından “beni şimdiden sıraya koyun” diye V.C. ye kaydını istiyor.”*¹⁶⁶²

Gazetenin 18 Nisan 1960 tarihli sayısında ise, “Kuşçuoğlu” imzalı “*Bilvasıta Silahlı Tecaviüz*” başlıklı başyazı dikkat çekmektedir. Yazıda, “*Milli adalet ve savunmaya itimadı olmayan*” iktidar mensuplarının devrilmekten korktukları için Türkiye’ye yetmiş bin Amerikan askeri getireceğine yönelik ortaya atılan bir iddianın işlendiği görülmektedir.¹⁶⁶³

4.3.17. Muğla Vilayetinden Verilen Bilgiler

Muğla Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Yazıda, vilayet dâhilinde çıkarılan süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının incelendiği ve bunlardan 19 Ocak 1959-7 Eylül 1959 tarihleri arasında haftalık olarak çıkarılan ve 34. sayısından sonra faaliyetini sonlandıran “Muğlada Halk” isimli gazetenin devamlı olarak iktidarı hedef alır mahiyette yayın yaptığının anlaşıldığı açıklanmıştır.¹⁶⁶⁴ Bahsi geçen gazetenin 31 nüshasının valilik yazısına ilişik olarak bakanlığa gönderildiği görülmektedir.¹⁶⁶⁵

Gazetenin yayınları incelendiğinde, örneğin 11 Mayıs 1959 tarihli sayıda manşetten verilen “*Selamlayan Subay*” başlıklı yazıda, CHP Lideri İnönü’nün İzmir’de bir kıta asker ve bir teğmen tarafından selamlanması üzerine teğmenin ifadesinin alınmasının eleştirildiği görülmektedir. Yazıda, her gencin kendine bir kahraman seçtiği belirtilerek, İnönü gibi büyük zaferler kazanmış bir kumandanı kendine kahraman olarak seçmeyen genç bir askerin ancak “*üniformasını dolduramayan bir çapulcu olacağı*” yorumuna yer verilmiş ve İnönü’nün İzmir’de askerler tarafından selamlanması “*ordunun zindeliğinin ispatı*” olarak ifade edilmiştir. “*Anlayamadılar*” başlıklı imzasız yazıda ise; “*C.H.P. nin milli davaları saran güneş gibi şaşaalı bir tüzüğü*”nün olduğu ve bunun halk tarafından anlaşılması halinde DP iktidarının son bulacağı anlatılmıştır. İktidarın toplantı ve gösterileri yasaklamakla ve “*dipçikle*” korunamayacağına değinilen yazıda, “*Türkiye’de D.P.yi iktidardan düşürecek*

¹⁶⁶² *Işık*, 21 Mart 1960.

¹⁶⁶³ *Işık*, 18 Nisan 1960.

¹⁶⁶⁴ *BCA*, 010.09.472.1364.4/ 23.

¹⁶⁶⁵ *BCA*, 010.09.472.1364.4/ 24-54.

fikirler varken ne Roma yürüyüşü ne de Bağdat işi olmayacaktır” denilerek ihtilal karşıtı bir söylem ortaya konmuştur.¹⁶⁶⁶

4.3.18. Ordu Vilayetinden Verilen Bilgiler

Ordu Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 25 Nisan 1960 tarihli yazıyla¹⁶⁶⁷ cevap vermiştir. Yazıda, 1957 seçimlerinden sonra vilayet dâhilinde çıkarılan süreli yayınların incelendiği ve Meclis tahkikatına mevzu teşkil eden maddelerle alakalı yazıları içeren gazetelerin yazıya ilişik olarak gönderildiği açıklanmıştır. Valilik, “Fatsa ve Ünye Postası” adlı haftalık siyasi gazetenin 5 Ocak 1959, 4 Ocak 1960, 18 Ocak 1960, 8 Şubat 1960, 8 Nisan 1960; “Ordu Postası” adlı günlük siyasi gazetenin 1 Kasım 1957, 16 Aralık 1957, 9 Temmuz 1958, 16 Temmuz 1958, 1 Ekim 1958, 11 Ekim 1958, 15 Ekim 1958; “Fatsa Postası” adlı haftalık siyasi gazetenin 14 Nisan 1958, 23 Haziran 1958, 5 Ocak 1959; Çarşamba ve cumartesi günleri çıkan “Ata Yolu” adlı siyasi gazetenin 8 Temmuz 1959, 15 Temmuz 1959, 19 Ağustos 1959, 26 Eylül 1959, 30 Eylül 1959, 3 Ekim 1959, 24 Ekim 1959, 11 Kasım 1959, 6 Ocak 1960, 9 Ocak 1960 tarihli nüshalarını bakanlığa iletmiştir.¹⁶⁶⁸

Çalışmamızın bu noktasında, yukarıda künyesini sunduğumuz gazetelerin yayınlarından birkaç örnek vermemiz yerinde olacaktır. Fatsa ve Ünye Postası gazetesinin 8 Nisan 1960 tarihli nüshasında gazetenin sahibi Azmi Atasoy tarafından kaleme alınan “*Bilumum Mebusların haiz oldukları haklar eşit değil midir?*” başlıklı yazıda; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun yalnızca muhalefete mensup milletvekillerine karşı uygulandığı, iktidara mensup milletvekillerinin hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadıkları ifade edilerek, adil olmayan bu tavırdan vazgeçilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁶⁹

23 Haziran 1958 tarihli Fatsa Postası gazetesinde avukat Sadettin Gündüz tarafından kaleme alınan “*Muhalefetin Rolü*” başlıklı yazıda; muhalif partilerin iktidarın icraatını denetleyen ve tenkit eden birer siyasi teşekkül olduğundan bahsedilerek, çeşitli kanun ve tedbirlerle muhalif görüş ve fikirlerin önü kesildiği takdirde, çok

¹⁶⁶⁶ *Muğlada Halk*, 11 Mayıs 1959.

¹⁶⁶⁷ *BCA*, 010.09.473.1366.7/ 21.

¹⁶⁶⁸ *BCA*, 010.09.473.1366.7/ 22-46.

¹⁶⁶⁹ *Fatsa ve Ünye Postası*, 8 Nisan 1960.

partili siyasi hayatın temeli olan demokrasinin tam manasıyla hayata geçirilemeyeceği ifade edilmiştir. Yazıda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında San Francisco Konferansına imza atarak demokrasi cephesinde katılan ve çok partili siyasi hayata geçmeyi taahhüt eden Türkiye’de, o günden beri partiler arasında bir istikrarın sağlanamadığı gibi muhalif partilerin layık oldukları hürriyet ve istiklale de kavuşamadıkları belirtilmiştir.¹⁶⁷⁰

Ordu Postası gazetesinin 15 Ekim 1958 tarihli nüshasında Temel Uzlu tarafından kaleme alınan “Acaba nedendir..” başlıklı yazıda; Başbakan Menderes’in Manisa’da yaptığı bir konuşmada sözü muhalif gazetelere getirerek “bir baraj açarız gazetelerin bir köşesinde buna yer vermezler acaba bu nedendir?” diye sorduğundan bahsedilmiş ve Menderes’in bu sözlerine birkaç soruyla karşılık verilmiştir. Yazının ilgili kısımlarında şu ifadeler kullanılmıştır;

“Adnan Menderes’in şikâyet ettiği bu gazetelere iktidarda bulunan Demokrat Parti zihniyeti ilan verdirmiyor. Acaba, bu nedendir? [...] hapishanede yatanlar hep bu C.H.P.li, yani muhalif gazetecilerdir. Acaba bu nedendir? [...] muhalif gazetelere üvey evlat muamelesi yapılarak, kâğıt kıskanıla kıskanıla verilmektedir. Acaba bu nedendir? C.H.P den istifa ederek D.P.ye geçen vatandaşları gazetesinde yazanların iktidar tarafından arkası sığınmakta, ilan ve kâğıt istihkakı arttırılmakta, ama D.P den istifa ederek C.H.P.ye geçenlerin isimlerini yazan gazetecilerin ifadeleri alınmaktadır. Acaba bu nedendir? 1950 den evvel Türkiyede çıkan gazetelerin yüzde doksan dokuzu D.P yi desteklerken, şimdi kala kala Ankarada “Zafer” İstanbulda “Havadis” gazetesinden başka iktidarı tutan gazete kalmamıştır. Acaba bu nedendir?”¹⁶⁷¹

9 Ocak 1960 tarihli Ata Yolu gazetesi, “C.H. Partisinden istifa eden yoktur” manşetiyle çıkmıştır. Manşetin hemen altında verilen haberde; CHP Fatsa teşkilatından istifa eden kimsenin olmadığı ve radyo yayınlarına itibar edilmemesi gerektiği belirtilerek, CHP Fatsa teşkilatının sarsılmaz bir bünyeye sahip ve dimdik ayakta duran bir varlık olduğu vurgulanmıştır. “Kıyamet CHP milletvekillerinin başında koparken her 10 DP mebusundan 3’ü otomobil sahibi oldu” başlıklı haberde; milletvekillerin bedelsiz ithal veya özel izinle yurda soktukları otomobiller konu edilmiştir. Bu otomobillerden ancak yüzde yirmisinin CHP milletvekillerine ait olduğu halde her on DP’li vekilden üçünün bu yolla edinilmiş otomobile sahip

¹⁶⁷⁰ Fatsa Postası, 23 Haziran 1958.

¹⁶⁷¹ Ordu Postası, 15 Ekim 1958.

olduğu iddia edilmiştir. Yazıda, basın bu konuda CHP’li vekiller aleyhinde yazılar yayımlarken, DP’li vekilleri kayırması da eleştirilmiştir. Aynı nüshada, Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu imzalı “*Kastı mahsus*” başlıklı bir yazı da yayımlanmıştır. Yazıda, muhalif görüşlü vatandaşların her söz ve hareketinde kötü bir kasıt arandığı belirtilmiş ve bu hususun eleştirisi yapılırken şu ifadeler kullanılmıştır;

“...Şimdi bütün devirlerin yığın yığın suçları toplandı bu devrin muhalefetine üstüne bu devrin muharririnin ve iyilik isteyen vatandaşlarının üstüne yığıldı, şimdi kastı mahsus sahibi odur. Onun her isteği, her söylediği iyi şey bir kötü niyetin, bir zararlı emelin neticesidir. O yıkmak ister, batırmak ister. O, vatan, millet hatta şeref ve namus tanımaz. Onun her sözünün altında bütün ithamların tahriklerin ve sukutların meydana gelmesine özleyiş vardır. Onun her sözü vatanın yıkılması, onun her tenkidi milletin en büyük menfaatlerinin mahvolması içindir. Bugünkü telakki ve düşünce de bu... [...] Hele bunların üstüne bir de güven de ben de vatandaşım! Ne oluyorsunuz! diye çileden çıkar gibi bir hal al, görürsün o zaman görürsün. Kastı mahsusun bütün bütün zehir olur, bin belaya maruz kalırsın, hainlik, hainlik damgası bile yersin!”¹⁶⁷²

4.3.19. Sakarya Vilayetinden Verilen Bilgiler

Sakarya Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 29 Nisan 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yazıda, Sakarya merkezi ve çevresinde çıkarılan gazetelerin koleksiyonlarının bulunmadığı ve Meclis tahkikatına hedef olan faaliyet ve neşriyatla alakalı yazılar yayımlaması muhtemel olan “*muhaliif*” “Akşam Haberleri” isimli günlük siyasi gazetenin, gazete sahibinin Basın Kanununun 12. maddesini gerekçe göstererek Emniyet Müdürlüğüne günlük nüshalardan vermemesi sebebiyle, incelettirilemediği açıklanmıştır.¹⁶⁷³

Sakarya Valiliğinin İçişleri Bakanlığına iletildiği bu bilgi üzerine harekete geçen Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 5 Mayıs 1960 tarihli toplantısında aldığı 2 numaralı kararla; Akşam Haberleri gazetesinin Komisyon tarafından incelenmesi lüzumlu görüldüğünden, gazetenin 1 Ocak 1957 tarihinden sonra çıkarılan tüm nüshalarının iki gün içinde Sakarya Valiliğine teslim ettirilmesine karar vermiştir.¹⁶⁷⁴ İlgili karar 5 Mayıs 1960 tarihli ve 97 sayılı yazıyla Sakarya Cumhuriyet Savcılığına bildiren

¹⁶⁷² *Ata Yolu*, 9 Ocak 1960.

¹⁶⁷³ *BCA*, 010.09.22.63.3/ 114.

¹⁶⁷⁴ *BCA*, 010.09.21.62.6/ 1.

Komisyon, savcılıktan bu kararı infaz etmesini ve sonucu kendisine bildirmesini istemiştir.¹⁶⁷⁵ Durum hakkında 5 Mayıs 1960 tarihli ve 96 sayılı yazıyla Sakarya Valiliğine bilgi veren Komisyon, Akşam Haberleri gazetesinin 1 Ocak 1957 tarihinden sonra çıkarılan nüshalarının Sakarya Cumhuriyet Savcılığı vasıtasıyla valilik makamına iletileceğini bildirmiş ve gazetenin incelettilererek sonucun Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁶⁷⁶ Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 5 Mayıs 1960 tarihinde Sakarya Cumhuriyet Savcılığına 94 sayılı bir yazı daha göndererek, Akşam Haberleri gazetesi hakkında o güne kadar basın suçundan takibat yapılmadığının ve yapılmış ise muamelenin ne aşamada olduğunun bildirilmesini, ayrıca suç içeren yazı örneklerinin gönderilmesini talep etmiştir.¹⁶⁷⁷

94 sayılı Komisyon yazısına 7 Mayıs 1960 tarihinde cevap veren Sakarya Cumhuriyet Savcılığı, Akşam Haberleri gazetesinin sahibi ve sorumlu müdürü olan Selami Savaş hakkında; 1-) 7 Mayıs 1955 tarihinde 5680 sayılı Basın Kanununa muhalefetten Sakarya Toplu Basın Mahkemesinde kamu davası açıldığını ve davanın Basın Kanununun 35/1. maddesine göre düşmesine karar verildiğini; 2-) gazetenin 16 Nisan 1960 tarihli nüshasında Kemal Saraçoğlu'nun şeref ve haysiyetini kırarak hakarete bulunulmasından dolayı Basın Kanununun 16. maddesi gereğince 6 Mayıs 1960 tarihli iddianame ile kamu davası açıldığını açıklamıştır.¹⁶⁷⁸

Sakarya Valiliği, Cumhuriyet Savcılığı emriyle Emniyet Müdürlüğü tarafından toplattırılarak kendisine teslim edilen Akşam Haberleri gazetesi nüshalarını incelemek üzere valilik Hukuk İşleri Müdürü Münip Özdemir, Emniyet Müdürü İlhami Aksoy ve Maarif Müdürü Şevket Erdem'den oluşan bir komisyon meydana getirmiştir. İlgili komisyon, incelemeler neticesinde hazırladığı 13 Mayıs 1960 tarihli raporda¹⁶⁷⁹; Akşam Haberleri gazetesi nüshalarından 25 tanesinin Tahkikat Komisyonunun hedef aldığı faaliyet ve neşriyatla alakalı sayılmasının muhtemel görüldüğünü lakin kendilerinin (gazeteyi inceleyen komisyonun) ilgili nüshaların

¹⁶⁷⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 111. Bu yazıya 7 Mayıs 1960 tarihinde cevap veren Sakarya Cumhuriyet Savcılığı; Akşam haberleri gazetesinin 1 Ocak 1957 tarihinden sonraki nüshalarından gazete idarehanesinde mevcut olanların Emniyet Müdürlüğü tarafından toplattırılarak valiliğe teslim edildiğini açıklamıştır. BCA, 010.09.22.63.3/ 72.

¹⁶⁷⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 112.

¹⁶⁷⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 113.

¹⁶⁷⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 79. Savcılık davalara ait iddianame örneklerini de Komisyona iletmiştir. BCA, 010.09.22.63.3/ 81, 107-109.

¹⁶⁷⁹ BCA. 010.09.22.63.3/ 71.

Tahkikat Komisyonunun hedef aldığı faaliyet ve neşriyatla alaka derecesi hakkında kesin bir karara varamadıklarını açıklamıştır. Akşam Haberleri gazetesinin incelemeye takılan 25 adet nüshası¹⁶⁸⁰, Sakarya Valiliği tarafından 16 Mayıs 1960 tarihinde Tahkikat Basın Alt Komisyonuna gönderilmiştir.¹⁶⁸¹

Tablo 4.36: Akşam Haberleri (Sakarya) gazetesinin incelemeye takılan nüshaları

Tarihi (1958)	Tarihi (1959)		Tarihi (1960)	
3 Mart 1958	24 Nisan 1959	29 Aralık 1959	14 Ocak 1960	6 Nisan 1960
16 Nisan 1958	13 Mayıs 1959	30 Aralık 1959	15 Ocak 1960	7 Nisan 1960
18 Nisan 1958	27 Mayıs 1959		8 Şubat 1960	8 Nisan 1960
30 Mayıs 1958	22 Haziran 1959		24 Mart 1960	12 Nisan 1960
31 Mayıs 1958	29 Eylül 1959		25 Mart 1960	14 Nisan 1960
	19 Ekim 1959		4 Nisan 1960	15 Nisan 1960

Kaynak: BCA. 010.09.22.63.3/ 68.

Yukarıda künyesini verdiğimiz nüshalar incelendiğinde, Akşam Haberleri gazetesinin özellikle 1960 yılında DP iktidarına karşı sert bir muhalefet çizgisi takip ettiği görülmektedir. Sakarya Valiliği tarafından oluşturulan komisyon, Tahkikat Basın Alt Komisyonuna gönderilmek üzere belirlediği nüshalar üzerinde herhangi bir işaretleme yapmamıştır. Gazetenin incelemeye takılan nüshalarında var olan yazı ve haberlerden birkaç örnek vermek gerekirse; 3 Mart 1958 tarihli gazetede Cihat Baban imzalı “*Sende bir gün yıkılacaksın Menderes!..*” başlıklı yazı dikkat çekmektedir.¹⁶⁸² 30 Mayıs ve 31 Mayıs 1958 tarihli gazetelerde ise, Amerikan askerlerinin Mersin ve Adana’da alkollü vaziyette asayışı bozan ve halkta rahatsızlık uyandıran hareketlerinden bahsedilmiştir.¹⁶⁸³ 13 Mayıs 1959 tarihinde, Uşak hadiseleri sebebiyle DP Geyve teşkilatından istifalar olduğunu¹⁶⁸⁴ ve 27 Mayıs 1959 tarihinde, 1952 senesinde Erzurum’daki Tortum şelalesine kurulan hidroelektrik santralının malzemesinin kar ve yağmur sebebiyle bozulduğunu okuyucularına duyuran gazete¹⁶⁸⁵; 30 Aralık 1959 tarihinde yayımladığı “*DP’li Olmamanın çilesi!..*” başlıklı haberde, DP’li olan ve olmayan vatandaşlara memurlar tarafından farklı muamele yapıldığı ve DP’lilerin kayırıldığını iddia etmiştir.¹⁶⁸⁶ 14 Ocak tarihinde,

¹⁶⁸⁰ BCA. 010.09.22.63.3/ 82-106.

¹⁶⁸¹ BCA. 010.09.22.63.3/ 69.

¹⁶⁸² Akşam Haberleri, 3 Mart 1958.

¹⁶⁸³ Akşam Haberleri, 30,31 Mayıs 1958.

¹⁶⁸⁴ Akşam Haberleri, 13 Mayıs 1959.

¹⁶⁸⁵ Akşam Haberleri, 27 Mayıs 1959.

¹⁶⁸⁶ Akşam Haberleri, 30 Aralık 1959.

"İnönü, dün Menderese tekrar verdi" başlıklı bir haber yayımlayan gazete, İnönü ve Menderes arasında bir haftadan beri yaşanan söz düellosundan bahsederek, İnönü'nün bir gün önce sarf ettiği; "Din istismarcılarının hususiyetlerini ben B.M.M. kürsüsünde ifade ettim. Bunlar Ankara barlarında çıplak kadın seyredeler, Konya meydanlarında dindarlık taslarlar. Böyle siyasetçilerin elinde millet kaderinin kazaya uğramaması başlıca emelimizdir." şeklindeki sözlere yer vermiştir.¹⁶⁸⁷ 9 Şubat 1960 tarihinde "Devletin malı Demokrat Parti emrinde" başlıklı bir haber yapan gazete, Sakarya Valisinin Devlet vasıtalarını DP emrine tahsis ettiğini iddia etmiştir.¹⁶⁸⁸ 6,7 ve 8 Nisan 1960 tarihlerinde Kayseri olayları sebebiyle vatandaşların DP'den istifa edip CHP'ye geçtiğine dair haberler yayımlayan gazete¹⁶⁸⁹; 15 Nisan 1960 tarihli nüshada, vatandaşların "Vatan Cephesi Fabrikası" şeklinde isimlendirdiği belirtilen Sakarya'daki demiryolu fabrikasında işçilere mesai saatlerinde zorla DP'nin yayın organı Zafer gazetesinin okutulduğunu duyurmuştur.¹⁶⁹⁰

4.3.20. Siirt Vilayetinden Verilen Bilgiler

Siirt Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını, 17 Mayıs 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına bildirmiştir.¹⁶⁹¹ Valilik, Siirt'te çıkarılan süreli yayınlara ait koleksiyonların tetkik edilmesi için Vali Muavini ve Emniyet Müdüründen oluşan bir heyet kurmuştur. Heyetin incelemeleri sonucunda, genelge kapsamına girdiği düşünülen gazete nüshaları ve heyetin valiliğe sunduğu rapor yazıya ekli halde gönderilmiştir.¹⁶⁹² Bahsi geçen raporda, şehir merkezinde çıkan Siirt Ekspres, Siirt Sesi, Demokrat Siirt ve Siirt gazeteleri ile Batman'da çıkan Raman Postası ve Batman Sesi gazetelerinin incelendiği belirtilmiştir. Bunlardan Siirt Ekspres gazetesinin on yedi, Siirt Sesi gazetesinin iki nüshası bakanlığa gönderilmiştir.¹⁶⁹³ 27 Ağustos 1957 tarihli Siirt Ekspres gazetesi, "Demokrat Parti baklayı ağzından çıkardı" manşetiyle çıkmıştır. Alt başlıkta "Demokrat Partinin

¹⁶⁸⁷ Akşam Haberleri, 14 Ocak 1960.

¹⁶⁸⁸ Akşam Haberleri, 9 Şubat 1960.

¹⁶⁸⁹ Akşam Haberleri, 6,7,8 Nisan 1960.

¹⁶⁹⁰ Akşam Haberleri, 15 Nisan 1960.

¹⁶⁹¹ BCA, 010.09.7.21.2/ 1.

¹⁶⁹² BCA, 010.09.7.21.2/ 2.

¹⁶⁹³ BCA, 010.09.7.21.2/ 3-21.

kopardığı vaveyla korku ve endişesinin ifadesidir” cümlesi yer almaktadır.¹⁶⁹⁴ 11 Ekim 1957’de gazete “*D.P. ve Vaad Ettiği Hürriyet*” manşetini atmıştır. Manşetin altında çerçeve levha içinde “*İnsanın tabi hakkı olan hürriyet ve saadeti veremeyen hükümetin manası nedir?*” ifadesi ile başlayan yazı Hayat İlhan imzalıdır.¹⁶⁹⁵ 13 Kasım 1957 tarihli sayıda da Hayat İlhan’ın yazısı incelemeye takılmıştır. Yazının başlığı “*Anayasa ’ya göre meclis müzakerelerinde alenilik esastır*” şeklindedir.¹⁶⁹⁶ 15 Kasım 1957 tarihli gazetenin manşeti “*Atatürk’ün Anladığı Türk Gençliği*”dir. Bu sayıda Hayat İlhan imzalı “*Hileli Şeriyeye*” başlıklı yazı incelemeye takılmıştır. Yazının içeriğinde dönemin DP Adıyaman milletvekilinin okuma yazma bilmediği iddia edilmiştir.¹⁶⁹⁷ 6 Aralık 1957 tarihli nüshada Hayat İlhan imzalı “*Ne Ala Memleket*” başlıklı yazı¹⁶⁹⁸, 9 Aralık 1957 tarihli nüshada ise, gazetenin imtiyaz sahibi Suat İlhan’ın “*Bu Rakamlar Geleceğimizin Karanlığını Aydınlatamaz*” başlıklı yazısı¹⁶⁹⁹ incelemeye takılmıştır. Bakanlığa gönderilen Siirt Ekspres gazetesinin 1958 yılına ait sayılarının ilki 10 Temmuz tarihlidir. İmzasız, “*Ne Dediler Ne Yaptılar*” başlıklı yazıda, 1957 seçimleri sonrasında yaşanan sürece dair tenkitler sıralanmıştır.¹⁷⁰⁰ 15 Temmuz 1958 tarihli sayıda, Orhan Çamlıdere imzalı “*Gençlik*” başlıklı yazının bazı satırları incelemeyi yapan tarafından işaretlenmiştir. İşaretlenen satırlarda şu ifadeler yer almaktadır: “*Bu anlaşmazlıklar çok defa kan akıtmakla halel edilir. İç ihtilaller, parti kavgaları, iktidarı çekememezlik, hükümet tenkitleri ve milli davalar, ancak gençlik teşekkülleri tarafından halledilecek şeylerdir.*”¹⁷⁰¹

26 Temmuz 1958 tarihli sayıda, Suat İlhan’ın kaleme aldığı “*Milletin Radyosu*” başlıklı yazı¹⁷⁰², 18 Ağustos tarihli sayıda, Orhan Çamlıdere imzalı “*Robot’a*”¹⁷⁰³ başlıklı yazı ve 4 Eylül tarihli sayıda Çamlıdere’nin “*Robot’a*” başlıklı yazısının devamı incelemeye takılmıştır.¹⁷⁰⁴ 30 Eylül tarihli sayıda, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “*Demokrasiye Paydos*” başlıklı yazısı alıntı yapılarak

¹⁶⁹⁴ *Siirt Ekspres*, 27 Ağustos 1957.

¹⁶⁹⁵ *Siirt Ekspres*, 11 Ekim 1957.

¹⁶⁹⁶ *Siirt Ekspres*, 12 Kasım 1957.

¹⁶⁹⁷ *Siirt Ekspres*, 15 Kasım 1957.

¹⁶⁹⁸ *Siirt Ekspres*, 06 Aralık 1957.

¹⁶⁹⁹ *Siirt Ekspres*, 09 Aralık 1957.

¹⁷⁰⁰ *Siirt Ekspres*, 10 Temmuz 1958.

¹⁷⁰¹ *Siirt Ekspres*, 15 Temmuz 1958.

¹⁷⁰² *Siirt Ekspres*, 26 Temmuz 1958.

¹⁷⁰³ *Siirt Ekspres*, 18 Ağustos 1958.

¹⁷⁰⁴ *Siirt Ekspres*, 04 Eylül 1958.

yayınlanmış ve bu sayı söz konusu yazı sebebiyle incelemeye takılmıştır.¹⁷⁰⁵ 23 Ekim 1958 tarihli gazetede, “vatan cephesine” yönelik eleştirilerin yer aldığı “*Vatan Cephesi*” başlıklı yazı incelemeye takılmıştır.¹⁷⁰⁶ 5 Kasım 1958 tarihli sayıda, “*Taş*” imzalı “*35 Yaş*” başlıklı yazının işaretlendiği görülmektedir. Yazıda, “*Cumhuriyet Türkiye’si*”nde yaşayan vatandaşlar “*Genç Adam*” şeklinde tasvir edilerek, “*Genç Adam*”ın yaşam serüveni, sıkıntıları ve uğradığı haksızlıklar muhalefet cihetinden eleştirel bir üslupla ele alınmıştır. Gazetenin düşünce yapısını net biçimde yansıttığını düşündüğümüz bu yazıda şu ifadelere yer verilmiştir;

“[...] *Bu genç adam; ana, baba ve Atatürk’ü beraber heceledi. [...] okumaya (A) harfinden, yazmaya (Atatürk) kelimesinden başladı. [...] tabiatın rahat mevkiinden değil, savaş ampullerinin endişeli ışığında yetişti. Ama vesika ekmeğinin karanlıklarından hayata atılan bu genç adamı, bir demokrasi kazanına kurban ettiler [...] Okuldan çıktığı gün, öğrendiklerinin istimlaki ile karşıladılar onu! 1923’ten başlayan (yirmi yedi yılı) öğreten (yirmi yedi yılı) inandıran ağızlar o (yirmi yedi yılı) karalıyor, yaratılan (Milli Şef’i) yıkıyor, kitapları yakıyordu. Genç adam bir sabah Arapça ezanla uyandı. Yavrusunu yiyen kediler gibi, o ağızlar, o kalemler bu defa genç adama; gerdikleri kara çarşafın ardında gizlenen, aklını ödeyerek girebileceği bir (cennet sathının) kapılarını açtılar! Genç adam cüzdanını değil, kollarını kabartmayı; göbeğini değil göğsünü şişirmeyi seçti! Şimdi; bu gencin bir aylık alın teri, bir gecelik eğlencede garson yamaklarının avucunda bahşiş; ceketindeki zifos, tramvay kuyruğunda beklerken geçen kadillakların hızı; midesindeki rahatsızlık, (yok) ların hazımsızlığıdır! Kolundaki çiçek aşısından, cebindeki (nüfus hüviyet cüzdanına) kadar Cumhuriyet Türkiye’sinin içinden olan bu genç adam, şimdi, elinde Atatürk’ün Nutuk’u Cumhuriyetin 36 ncı yılına başlıyor. Kutlu olsun.”¹⁷⁰⁷*

Gazetenin 7 Kasım 1958 tarihli nüshasındaki, Hayat İlhan imzalı “*Bir vehm’in ifadesi*” başlıklı yazı¹⁷⁰⁸; 10 Kasım 1958 tarihli nüshadaki Sadun Tanju’dan alıntı yapılan “*Kimde var o cesaret*” başlıklı yazı¹⁷⁰⁹ ve son olarak 19 Kasım 1958 tarihli nüshadaki, “*Sırrı Atalay Konuşuyor*” başlıklı yazı¹⁷¹⁰ da Siirt Valiliği tarafından oluşturulan heyetin incelemesine takılmıştır.

¹⁷⁰⁵ *Siirt Ekspres*, 30 Eylül 1958.

¹⁷⁰⁶ *Siirt Ekspres*, 23 Ekim 1958.

¹⁷⁰⁷ *Siirt Ekspres*, 05 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁸ *Siirt Ekspres*, 7 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁹ *Siirt Ekspres*, 10 Kasım 1958.

¹⁷¹⁰ *Siirt Ekspres*, 19 Kasım 1958.

Bakanlığa gönderilen Siirt Sesi gazetesi nüshaları, 3 Ocak 1957 ve 16 Nisan 1957 tarihlidir. 3 Ocak tarihli nüshadaki, Suat İlhan imzalı “*Gülek şahsı değil ismi dahi sizi korkutur*” başlıklı yazı¹⁷¹¹ ile 16 Nisan tarihli nüshadaki, Falih Rıfkı Atay’dan alıntılanan “*Erken Seçim*” başlıklı yazı¹⁷¹² incelemeye takılmıştır.

4.3.21. Sivas Vilayetinden Verilen Bilgiler

Sivas Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 4 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Vilayet merkezinde çıkan Anadolu, Doğu, Haber, Sebat, Ulaş ve Yurt gazeteleri ile Divriği’de çıkan Demokrat Divriği ve Hakikat gazetelerinde Hükümet icraatının aleyhinde bir yayına rastlanılmadığını ve bu gazetelerin DP’yi desteklediğini belirten valilik; Sivas’ta 1 Aralık 1945-29 Eylül 1959 tarihleri arasında faaliyet gösteren Ülke gazetesinin CHP’nin yayın organı olduğunu açıklamıştır.¹⁷¹³

Valilik, Ülke gazetesinin 17 Ekim 1958 tarihli nüshasını¹⁷¹⁴ Tahkikat Komisyonuna iletmek üzere İçişleri Bakanlığına göndermiştir. İlgili nüshada, bir gün önce düzenlenen CHP Sivas İl Kongresi hakkında bilgi verilmiş ve kongreye katılan CHP milletvekillerinin konuşmalarını okuyuculara aktarmıştır. Bahsedilen kongreye CHP lideri İsmet İnönü’nün de iştirak ettiği ve bir konuşma yaptığı anlaşılmaktadır. “*İnönü A.Menderes’in Burdur konuşmasına cevap verdi*” manşetiyle çıkan gazetede, İnönü’nün; “*Demokratik rejim, fırsat bekleyenlerin kendi arzu ettikleri rejimi kurmak için bir vasıta değildir*”, “*Türk Milletinin sövme rejimi altında yaşayan bir cemiyet olarak teşhir edilmesine bu memlekette hiç bir vatanperver razı olmayacaktır*” şeklindeki sözleri ana sayfadan verilmiştir.¹⁷¹⁵

4.3.22. Tekirdağ Vilayetinden Verilen Bilgiler

Tekirdağ Valiliği, 1/399 sayılı genelgeye 26 Nisan 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Çorlu’daki Trakya Ekspres gazetesi ile Tekirdağ’daki Köyün Sesi, Demokrat Tekirdağ ve Demokrat Trakya gazetelerinin iktidar organı olduğu belirten Valilik, ayrıca, Tekirdağ’daki Yeni İnan gazetesinin 27 Ekim 1957 tarihinden

¹⁷¹¹ *Siirt Sesi*, 03 Ocak 1957.

¹⁷¹² *Siirt Sesi*, 16 Nisan 1957.

¹⁷¹³ *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 62.

¹⁷¹⁴ *BCA*, 010.09.475.1371.5/ 72.

¹⁷¹⁵ *Ülke*, 17 Ekim 1958.

sonraki koleksiyonlarının incelendiğini ve gazetenin beş nüshasının yazıya ekli olarak gönderildiğini bildirmiştir. Bu nüshaların 1/399 sayılı genelge kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususunda tereddüt yaşandığına değinen Valilik, gazetelerin genelgeyle alakalı olduğu düşünülen kısımlarının kırmızı kalemle işaretlendiğini açıklamıştır.¹⁷¹⁶

Sahibi ve sorumlu müdürü Fahir Taner olan Yeni İnan gazetesi, Tekirdağ'da muhalif yayınlar yapan bir gazetedir. Gazetenin 29 Aralık 1958 tarihli sayısında, bir gün önce düzenlenen CHP il ve ilçe kongreleri hakkında bilgi verilmiştir. Kongrelere katılan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in, CHP'nin pek yakında iktidara gelerek hırsızlardan hesap soracağına dair sözlerine gazetenin üst başlığında yer verilmiştir.¹⁷¹⁷ 21 Temmuz 1958 tarihli sayıda, bir gün önce düzenlenen CHP Eyüp İlçe Kongresine katılan İsmet İnönü'nün konuşmasından bazı bölümler aktarılmış ve İnönü'nün vatandaşları milli birliğe davet ettiği belirtilmiştir.¹⁷¹⁸ 28 Temmuz 1958 tarihli sayıda, Orta Doğu'da gelişen hadiseler üzerine CHP'nin TBMM'yi olağanüstü toplanmaya çağırdığı açıklanarak, İnönü'nün bu hususta verdiği, iktidarın dış politikasını da eleştiren demece yer verilmiştir.¹⁷¹⁹ 14 Mayıs 1958 tarihli sayıda, bir gün önce toplanan CHP Meclis Grubunun yolsuzluk iddialarını takip etme kararı aldığı duyurulmuştur.¹⁷²⁰ 21 Nisan 1959 tarihli sayıda ise, Strasburg'da düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısına katılan CHP'li Kasım Gülek'in verdiği bir demeç okuyucuya aktarılmıştır. Gülek, TBMM'de alınan karar üzerine muhalefete mensup partilerin Avrupa Parlamentosuna temsilci gönderemeyeceğine değinerek, bu soruna bir çare bulunması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷²¹

4.3.23. Tokat Vilayetinden Verilen Bilgiler

Tokat Valiliği, 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 3 Mayıs 1960 tarihli yazı ile İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Tokat'ta çıkan süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının incelendiğini belirten Valilik, inceleme neticesinde Zile'de çıkan Genç Bora gazetesinin koleksiyonundan

¹⁷¹⁶ BCA, 010.09.475.1372.5/ 2.

¹⁷¹⁷ *Yeni İnan*, 29 Aralık 1958.

¹⁷¹⁸ *Yeni İnan*, 21 Temmuz 1958.

¹⁷¹⁹ *Yeni İnan*, 28 Temmuz 1958.

¹⁷²⁰ *Yeni İnan*, 14 Mayıs 1958.

¹⁷²¹ *Yeni İnan*, 21 Nisan 1959.

ayrılan 1 Ağustos 1959, 10 Şubat 1960, 11 Mart 1960 ve 21 Nisan 1960 tarihli nüshaların ilişikte sunulduğu ifade etmiştir.

1 Ağustos 1959 tarihli sayıda, Sabri Ünal Erkol'un "*Artık Yeter*" başlıklı yazısının işaretlendiği görülmektedir. Yazıda, yaşana gelen tüm sorunlara rağmen hürriyet ve kalkınmadan bahsetmeye devam eden DP'nin, millet iradesini yok sayarak ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak eğiliminde olduğu ve bu amaçla basın, adliye, üniversite ve muhalefete karşı baskı tedbirleri aldığı iddia edilmiştir. Yazıda özellikle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun muhalefeti susturmak için kullanılması eleştirilmiştir.¹⁷²² 10 Şubat 1960 tarihli sayıda, "*Dün Öpülen Ellere Bugün Tükürülür mü?*" manşetli yazının işaretlendiği görülmektedir. Yazıda, DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesinin başta İsmet İnönü olmak üzere muhalefet mensupları hakkında itham, iftira ve hakarete varan ifadeler kullandığına değinilmiş ve bu durum sert bir dille eleştirilmiştir. Aynı sayıda, Sabri Ünal Erkol imzalı "*Kahpe Kuklalar*" başlıklı yazı da işaretlenmiştir. Yazıda, isim verilmeksizin "*siz*" diye hitap edilen bir kitlenin, kendini öne atmaksızın "*satılmış sokak serserilerini ve şakileri*" kullanarak, muhalefeti sindirmek için şiddet ve eşkıyalığa başvurduğu iddiası işlenmiştir. Demokrat İzmir gazetesinin tahrip edilmesinin, gazeteci Sadun Tanju'nun "*kamçılanmasının*", Yeni Sabah gazetesi sahiplerinden Safa Kılıçlıoğlu'nun dövülmesinin, İsmet İnönü'ye suikast girişimlerinin ve benzer daha birçok hadisenin "*siz*" diye hitap edilen kitle tarafından organize edildiğine değinilen yazıda, fikirlerin zorbalıkla yok edilemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁷²³ 11 Mart 1960 tarihli sayıda, "*Silahsız Müdahale-Bu Antlaşmanın sebebi hikmeti nedir!*" başlıklı haberin ve gazetenin imtiyaz sahibi Sabri Ünal Erkol tarafından kaleme alınan "*Eller Niçin Kalkıyor*" başlıklı yazının işaretlendiği görülmektedir. "*Silahsız Müdahale*" başlıklı haberde, DP Hükümeti ile ABD iktidarı arasında bir silahsız müdahale antlaşmasının imzalandığını ve bu antlaşmaya göre; Türkiye'de bir hükümet darbesi ya da iç isyan meydana gelirse hükümetin ABD'den yardım talep edebileceği ve bu talebe karşılık ABD'nin Türkiye'ye asker yollayabileceği iddia edilmiştir. "*Eller Niçin Kalkıyor*" başlıklı yazıda ise; DP milletvekillerinin Başbakan Menderes'ten korktukları ve makamlarını kaybetmek istemedikleri için, suiistimalleri örtmek ve denk olmayan bütçeyi onaylamak amacıyla Meclis oylamalarında "*el kaldırdıkları*", bir başka

¹⁷²² *Genç Bora*, 1 Ağustos 1959.

¹⁷²³ *Genç Bora*, 10 Şubat 1960.

deyişle Menderes'in tahakkümü altına girdikleri iddia edilmiş ve bu durum ağır bir dille eleştirilmiştir. Yazının sonunda, CHP'nin milletin oyuyla iktidara gelmesi halinde bu vekilleri Menderes'in dahi kurtaramayacağı ifade edilmiştir.¹⁷²⁴ 21 Nisan 1960 sayılı nüshada, "*Alnımızın Yazıları*" manşetinin altında bazı şiir ve deyişlerden derlenen beş mısra bulunmaktadır. İnceleme esnasında işaretlenen mısralar şöyledir: "*Millet yoludur, hak yoludur, tuttuğumuz yol/ Ey hak yaşa, ey sevgili millet yaşa, varol! / Zalimin zulmü varsa, mazlumun Allahı var! / Felek her türlü esbabı cefasın toplasın gelsin / Dönersek kahpeyiz millet yolunda azimetten!*" Gazetede, "*Prof. Dr. Fuat Köprülü Diyor ki: Önü ile bu mücadelenin içinde bulunmak şereftir*" başlıklı bir haber dâhilinde, Köprülü'nün DP'den ayrıldıktan sonra iktidarı tenkit eden beyanlarına da yer verilmiştir. Ayrıca, Tahkikat Komisyonunun neşir yasağına tepki olarak, Sabri Erol Erkol'un "*Alnımız Açık*" başlıklı ve alt kısmında "*Yüzümüz Ak!*" ibaresine yer verilen yazısı boş bırakılmıştır.¹⁷²⁵

4.3.24. Trabzon Vilayetinden Verilen Bilgiler

Trabzon Valiliği 1/399 sayılı genelge kapsamında yürütülen incelemelerin sonuçlarını 25 Nisan 1960 tarihli yazıyla İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Yazıda, Trabzon merkezinde çıkarılan Halk gazetesinin 28 Mart 1960 tarihli nüshasının birinci sayfasında avukat Kemal Yılmaz imzalı "*Savulun Amerikalı geliyor*" başlıklı bir makalenin yayımlandığı ve aynı yazıya Hizmet gazetesinin 7 Nisan 1960 tarihli nüshasında da yer verildiği açıklanmıştır. Türk-Amerikan dostluğunu ve Türk dış politikasını zedeleyici tarzdaki ilgili yazının, CHP sözcülüğünü ve taraftarlığı yapan her iki gazete tarafından peş peşe yayımlanmış olmasının kötü bir maksadın delili olduğunu ifade eden Valilik, yazının gerekli takibatın yapılması için Cumhuriyet Savcılığına iletildiğini, tahkikat ve takibatın devam etmekte olduğunu ve 1957 seçimlerinden sonra Trabzon genelinde çıkarılan süreli yayınlarda yukarıda bahsedilenler haricinde yıkıcı gaye ve propaganda içeren bir yayına rastlanılmadığını beyan etmiştir.¹⁷²⁶

¹⁷²⁴ *Genç Bora*, 11 Mart 1960.

¹⁷²⁵ *Genç Bora*, 21 Nisan 1960.

¹⁷²⁶ *BCA*, 010.09.475.1372.7/ 2-3.

Yukarıda bahsi geçen “*Savulun Amerikalı geliyor*” başlıklı yazıda¹⁷²⁷, DP iktidarının Amerika’dan aldığı yardımlar sebebiyle, Amerikalılara adli imtiyaz sağladığı, Türkiye’de suç işleyen Amerikalıların Türk mahkemelerinde yargılanmadığı, Amerikan mahkemelerinin Türkiye’de suç işleyen Amerikalılara işlediği suça karşılık gelemeyecek derecede az ceza verdiği iddia edilmiştir. Yazıda, Amerikalı Albay Morrison’un Ankara’da yaptığı trafik kazası da gündeme getirilmiştir. Bir Türk askerinin hayatını kaybetmesi ve on askerin yaralanmasıyla neticelenen kaza sonrası Morrison’a yalnızca 1200 Dolar para cezası verilmesini ve bu cezanın taksitlendirilmesini ağır biçimde eleştiren yazı da şu ifadelerle yer verilmiştir;

“Türk Adaleti, Türk kanı, Türk Askeri bu kadar bedava mı harcanacak kıymetlerdir. Türk Askerinin akan kanı, bize boğazımızı doyurmak için verilen buğdaylara sayılacak dolarların karşılığı mıdır? D.P. İktidarı bu anlayıştadır. Ve hakikattan her sahada bu derece tegalül etmiştir. Seçimler yakındır. Allah Kerimdir.”

Başbakan Menderes, DP Meclis Grubunun “CHP ve bir kısım basın faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı” açılmasına onay verdiği 12 Nisan 1960 tarihli grup toplantısında, Trabzon milletvekili Fikri Karanis’in kendisine ilettiğini belirttiği 28 Mart 1960 tarihli “Halk” gazetesinde yayımlanan “*Savulun Amerikalı geliyor*” başlıklı yazıyı gündeme getirmiştir. Yazının bazı kısımlarını milletvekillerine okuyan Menderes, bu yazıyı “*İnönü’nün ve partisinin ne aşağılık, ne bayağı ve ne namussuzca yollardan propaganda*” yaptığına bir örnek olarak göstermiş ve bu tür yazılara karşı tepkisini; “*Bunlar yazılanlar, ya yazılmayanlar?.. Allah kahhar ismiyle kahretsin namussuzları. (İnşallah sesleri) Namussuz, alçaklar. Namusumuzu, şerefimizi, haysiyetimizi, insanlığımızı bunlardan dava edeceğiz.*” diyerek ortaya koymuştur.¹⁷²⁸

4.4. Hoffer İlançılık Kolektif Şirketi Hakkında Elde Edilen Bilgiler

Tahkikat Basın Alt Komisyonunun yürüttüğü tahkikatın son ayağı Hoffer İlançılık Kolektif Şirketi hakkındaki tahkikattır. Yassıada Mahkemesi Yüksek Adalet Divanında görülen Anayasayı İhlal Davasının 30 Mayıs 1961 tarihli oturumunda tahkikatla ilgili bilgi veren Basın Alt Komisyonu Başkanı Bahadır Dülger; 20 milyon

¹⁷²⁷ *Halk*, 28 Mart 1960, s.1; *Hizmet*, 7 Nisan 1960, s.1-2.

¹⁷²⁸ *DPMGTT*, 12 Nisan 1960, s.100-103.

Liralık basın ilan pastasının 14 milyon Liralık kısmını elinde bulunduran ve bu ilanları istediği gibi dağıtan “Yahudi” sermayeli şirketin, bu gücü kullanarak İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir’deki basın kuruluşlarını etki ve baskı altına aldığı meselesi üzerinde durduklarını açıklamıştır.¹⁷²⁹

Komisyon, Hoffer şirketiyle alakalı tahkikat esnasında, şirketin faaliyetleri hakkında daha önceki dönemlerde hazırlanmış olan resmi raporlardan ve şirketle çalışan kurumlardan elde ettiği bilgilerden faydalanmıştır.

Komisyonun Hoffer şirketi hakkında topladığı evrak içinde, Basın Genel Müdürlüğünün dönemin Başbakanlık makamına sunduğu 17 Ocak 1942 tarihli bir rapor dikkat çekmektedir. Rapor, Başbakanlığın ilan işlerinin araştırılması hususunda verdiği emir üzerine, Basın İstımlak Kooperatifi Müdürü Kemalettin İren tarafından hazırlanmıştır. Raporda Hoffer şirketi hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Şirketin ortaklarından Samanon’un, bu işe “Baba Tahir” adlı kişinin çıkardığı gazetede küçük reklamlar yayımlatmakla başladığı, daha sonra İkdam ve Sabah gazetelerine daha büyük ilanlar verdiği ve ilan şirketlerinin Avrupa’daki değer ve önemini bilen kayın biraderi Hoffer ile çalışmaya başlayarak, işlerini ilan komisyonculuğundan ilan ticaretine dönüştürdükleri ve bu iş için gereken sermayeyi temin etmek amacıyla Samanon’un kayın biraderi Hulli’yi kendilerine ortak ettikleri açıklanmıştır. Hoffer-Samanon-Hulli firması meydana geldikten sonra, Hoffer’in yabancı işletmelere, Samanon’un yerli kuruluşlara başvurusuyla temin edilen ilanların, pazarlıkla gazetelere verilmeye başlandığı ve firmanın, ilanların yayımlanması sebebiyle aldıkları %25 komisyon haricinde, müşteriden alınan parayla gazeteye ödenen ücret arasındaki farkı da kendisine alarak, ilan işini yalnız kendi menfaatine yarayan bir şekilde dönüştürdüğü belirtilmiştir. Raporda, zamanla büyük bir güce ulaşan Hoffer şirketinin, yurt içi ve yurt dışındaki nüfuzunu kullanarak, kurulan diğer şirketlerin faaliyet göstermesine mani olduğu beyan edilmiştir.¹⁷³⁰

Hoffer şirketiyle alakalı evrak içinde, Tahkikat Komisyonuna sunulan 12 Mayıs 1960 tarihli bir rapor daha bulunmaktadır. “T.B.M.M. Hususi” antetli kağıtlara yazılan raporun TBMM’nin hangi şubesi tarafından hazırlandığı belirtilmemiştir. Raporda,

¹⁷²⁹ *YYADTAİD*, C.2, s.835; Asker, *a.g.e.*, s.456-457.

¹⁷³⁰ *BCA*, 010.09.21.62.7/ 12-22.

özel ilan işleriyle uğraşan şirketlerin, aldıkları ticari ilanları diledikleri gazetelere verdikleri ve ilan sahiplerinin ilanların hangi gazetelere verileceğini ilan şirketlerine bıraktığı belirtilmiştir. Şirketlerin, ilanların verileceği gazeteleri, gazete tirajlarına göre belirlediği iddia edilmesine rağmen, bu iddianın gerçeklerle uyuşmadığına değinilmiş ve örnek olarak, İstanbul'daki gazetelerin 1959 senesinde aldıkları ilan tutarının tirajlarıyla bağlantılı olmaması gösterilmiştir. Resmi ve ticari ilanların neşri hususunda yürürlükte olan kararnamenin, ticari ilanlarda Resmi İlan Şirketlerine % 5, özel şirketlere % 10 oranında kazanç hakkı vermesine rağmen, başta Hoffer şirketi olmak üzere belli başlı ilan şirketlerinin resmi ilanlardaki % 10 komisyon haricinde makbuz karşılığında % 10 oranında bir tahsilat daha yaptıkları açıklanmıştır. Ticari ilan şirketlerinin en büyüğü olan Hoffer şirketinin, son zamanlarda, ilan işlerini kontrol eden Resmi İlanlar şirketine aylık ödemeleri yapmayarak ya da ödemeleri geciktirerek, mali bir sıkıntı oluşmasına ve Resmi İlanlar Şirketine duyulan güvenin sarsılmasına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir.¹⁷³¹

Bahsedilen raporlar ve belki daha birçoğu sayesinde Hoffer şirketi hakkında çeşitli bilgilere ulaşan Komisyonun, gerek şirketle gerekse şirkete iş veren firmalarla çeşitli yazışmalar yaptığı görülmektedir.

Örneğin, Tahkikat Basın Alt Komisyonu, Hoffer İlanlık Kolektif Şirketine gönderdiği 13 Mayıs 1960 tarih ve 7 sayılı yazıda¹⁷³²; şirketin Nisan ayı boyunca ilanlarının yayımlanmasına aracılık ettiği ve ilanlarını yaptığı bütün tüzel ve gerçek şahısların (yabancı memleketlerdeki dâhil) ayrıntılı adreslerini içeren bir listenin 16 Mayıs 1960 günü saat 10.30'a kadar Komisyona iletilmesini istemiştir.

Şirketin yukarıda belirtilen talebe ne şekilde cevap verdiği tarafımızdan tespit edilememiş olmakla beraber, Tahkikat Basın Alt Komisyonunun, 17 Mayıs 1960 tarihinde gerek İstanbul gerekse yurt genelinde faaliyet gösteren bazı ticari kurumlara 26 sayı numaralı bir yazı gönderdiği anlaşılmaktadır. Yazıda; kurum adına Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarında İlanlık Kolektif Şirketi vasıtasıyla gazetelerde yaptırılan ilanlar karşılığında ilgili şirkete ödenen meblağların aylık tutarının, ödenen faturaların tarih ve numaralarının, ayrıca kurumun ilanların

¹⁷³¹ BCA, 010.09.21.62.7/ 3-4.

¹⁷³² BCA, 010.09.21.62.7/ 2.

gazetelerde yer alma biçimini gösteren bir plana sahip olup olmadığının ve varsa bu planın 20 Mayıs 1960 günü saat 10.30'a kadar Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁷³³ Yazıya muhatap olan kurumlar, cevaplarını muhtelif zamanlarda Komisyona iletmişlerdir.¹⁷³⁴ Kurumların neredeyse tamamı, ilanların hangi gazetelere, ne şekilde verileceği hususunda bir plana sahip olmadıklarını açıklamışlardır.

24 Mayıs 1960 tarihinde, İlançılık Kolektif Şirketine 77 sayılı bir yazı¹⁷³⁵ daha gönderen Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 27 Mayıs 1960 günü saat 15.00'a kadar Komisyona,

1-Şirketin 16 Mayıs 1960 tarihli yazısına ekli olarak gönderdiği listelerde yer alan ilan sahibi müşterilerin, şirkete ya da şirketle beraber çalışan aracılarla verdikleri ilanların gazetelerde yayımlanma şekline dair bir talimat verip vermediklerinin bildirilmesini,

2-Talimat veren ilan sahiplerinin verdikleri talimatın birer örneğinin gönderilmesini,

3-Talimat vermeyen müşterilerin ilanlarının gazetelere verilme şeklini belirleyen şirket sorumlusunun isim ve kimliğinin bildirilmesini,

4-Şirketin ve şirket ortaklarının hangi bankalarla işlem yaptıklarının ve mevduatlarını hangi bankalara yatırdıklarının bildirilmesini istemiştir. Şirketin bu yazıya 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde cevap verip vermediği tarafımızdan tespit edilememiştir.

Hoffer şirketiyle alakalı evrak içerisinde, Türkiye'de faaliyet gösteren ilan şirketlerine verilen ilan tutarlarını ve şirketlerin gazetelere ne miktarda ilan verdiğini gösteren çizelgeler de mevcuttur.¹⁷³⁶ Bunlardan bir örnek vermek gerekirse; 1960 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren hususi ilan şirketlerinin toplamda iki milyon üç yüz elli bin Liralık ilan dağıttıkları ve bu ilanların bir milyon iki yüz doksan bin Liralık kısmının Hoffer şirketi tarafından dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Hoffer şirketinin ilan dağıtımında iktidara muhalifliğiyle bilinen gazetelere öncelik

¹⁷³³ BCA, 010.09.468.1354.1/ 33.

¹⁷³⁴ BCA, 010.09.468.1354.1/ 1-32; BCA, 010.09.476.1375.3/ 1-2.

¹⁷³⁵ BCA, 010.09.21.62.7/ 1.

¹⁷³⁶ BCA, 010.09.476.1375.3/ 3-19

verdiği anlaşılmaktadır. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse; 1960 yılı Şubat ayında gazetelere toplamda beş yüz kırk beş Liralık ticari ilan dağıtan şirketin, muhalif Cumhuriyet gazetesine yüz on sekiz bin Liraya varan ilan ücreti öderken, iktidarın yayın organı Zafer gazetesine otuz dokuz bin Lira ödediği anlaşılmaktadır.¹⁷³⁷

4.5. Basın Kuruluşları Hakkında Yapılan İhbarlar

“CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkında” yürütülen Meclis tahkikatı esnasında, Tahkikat Komisyonuna bazı basın kuruluşları ve mensupları hakkında ihbarlar yapılmıştır. Bu ihbarlardan üç tanesi taşrada faaliyet gösteren gazetelerden Dinar Sesi, Son Haber ve Yeni Ant gazeteleri hakkındadır. Söz konusu ihbarlar DP teşkilatı mensupları tarafından yapılmıştır. Bahsi geçen gazetelerin tümünün, DP iktidarına muhalif bir çizgide olduğu ve Tahkikat Komisyonunun bu gazeteler hakkında (ihbarların ardından) farklı zamanlarda aldığı kararlarla, gazete neşriyatının tatil edilmesi ve gazetenin basıldığı matbaanın kapatılması yönünde karar verdiği görülmektedir. Bu kararların gerekçesi hakkında bilgi vermeyen Tahkikat Komisyonu, kararların “*tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla*” alındığını açıklamakla yetinmiştir. Matbaa sahiplerinden bazıları Komisyona müracaat ederek matbaalarının açılmasını talep etmiş olsalar dahi Komisyonun bu hususta bir icraatı olmamıştır. İhbara konu olan bir diğer gazete ise Tercüman’dır. İhbarın muhatabı bizzat Tercüman gazetesi değil, gazetenin yazı işleri müdürüdür. Tahkikat Komisyonunun Tercüman gazetesi hakkında her hangi bir yaptırıma başvurmadiği anlaşılmaktadır.

4.5.1. Dinar Sesi Gazetesi (Afyon) Hakkında Yapılan İhbar

Dinar Sesi gazetesi hakkındaki ihbar, DP Afyon milletvekili Mustafa Öztürk tarafından yapılmıştır. Öztürk, “*T.B.M.M. Hususi*” antetli bir kağıda eski yazıyla kaleme aldığı ve Dinar’dan Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar’a gönderdiği 17 Mayıs 1960 tarihli mektupta; bir nüshasını mektuba ilişik olarak sunduğu 16 Mayıs 1960 tarihli Dinar Sesi gazetesinin¹⁷³⁸ 2. sayfasında “*Ankara mektupları*” başlıklı bir yazının bulunduğunu, paralı hastanelerden bahsedilen bu yazı hakkında, aslı olmayan bir hadise dolayısıyla halkın tahrik edildiği ve Tahkikat

¹⁷³⁷ BCA, 010.09.476.1375.3/ 16,19.

¹⁷³⁸ BCA, 010.09.22.63.3/ 67.

Komisyununun yasak kararlarının çiğnendiği kanaatine sahip olduğunu açıklamıştır. CHP Dinar İlçe Başkanı Bahattin İzgi'nin sahibi olduğu bu gazetenin ilçede “*zehir saçtığını*” ifade eden Öztürk, gönderdiği gazete nüshasının incelenmesini ve suç unsuru bulunduğu takdirde gazete hakkında gereken tahkikatın yapılmasını talep etmiştir.¹⁷³⁹

Afyon Valiliğinin Dinar Sesi gazetesi hakkında İçişleri Bakanlığına bir rapor sunup sunmadığını tespit edemedik. Lakin Tahkikat Komisyonu, yukarıda bahsedilen 17 Mayıs 1960 tarihli ihbardan üç gün sonra aldığı 20 Mayıs 1960 tarihli ve 24 sayılı kararla; “*Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla*” Dinar Sesi gazetesinin neşriyatının tatiline ve gazetenin basılmakta olduğu matbaanın kapatılmasına karar vermiştir.¹⁷⁴⁰

Dinar Sesi gazetesini basan matbaanın kapatılması üzerine, matbaa sahibi Mehmet Yılmaz'ın bir mektupla¹⁷⁴¹ Tahkikat Komisyonu Başkanlığına müracaat ettiği görülmektedir. Dinar Sesi gazetesini ücret karşılığında basmakta olduğu matbaanın Tahkikat Komisyonunun kararı üzerine 21 Mayıs 1960 tarihinde polisler tarafından mühürlendiğini açıklayan Yılmaz, siyasi kanaati itibariyle muhalif bir kişi olmadığını, ilkokul mezunu olduğunu, “*ne yazı yazdığını ne de tahsilini aşan yazıları anladığını*”, Dinar Sesi gazetesini borçlarını ödeyebilmek için bastığını, gazetede yayımlanan yazılarla hiçbir alakasının bulunmadığı ve siyasetle ilgilenmediğinin tüm Dinar halkı ve DP teşkilatı tarafından bilindiğini belirterek, kendisinin ve ailesinin “*perişan olmaması için*” Komisyondan matbaasının açılması yönünde karar vermesini istemiş ve matbaa açıldığı takdirde bir daha gazete basmayacağını taahhüt etmiştir. Komisyonun söz konusu talebi değerlendirip değerlendirmedeği hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

4.5.2. Son Haber Gazetesi (İçel) Hakkında Yapılan İhbar

Son Haber gazetesi hakkındaki ihbar DP İçel İl Yönetim Kurulu Başkanı Yakup Çukuroğlu tarafından yapılmıştır. Çukuroğlu, Tahkikat Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 23 Nisan 1960 tarihli ve 1/399 sayılı yazıyla; CHP'nin Mersin ilçesindeki

¹⁷³⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 66.

¹⁷⁴⁰ BCA, 010.09.4.11.1/ 54.

¹⁷⁴¹ BCA, 010.09.478.1379.7/ 4. Mektupta tarih belirtilmemiştir.

yayın organı olduğunu belirttiği Son Haber gazetesinin 7,12,15,20 ve 21 Nisan 1960 tarihli nüshalarını Komisyona iletmiştir.¹⁷⁴² Yazısında, İçel’de köylere varıncaya kadar her yerde Türk kızlarının Amerikalılara satıldığına dair propagandalar yapıldığını açıklayan Çukuroğlu, 12 Nisan 1960 tarihli Son Haber gazetesinde “*Kimmiş bu komünist olanlar?*” başlığıyla yayımlanan yazıyı bu tür propagandalara örnek olarak göstermiştir. “*Koca vilayet köyünde bir Amerikalının bir Türk kızını harnup ağacı altında hayâsızca okşadığını*” bildiren yazının, CHP Mersin İlçe Yönetim Kurulu üyelerinden avukat İbrahim Hocoğlu tarafından kaleme alındığına da değinen Çukuroğlu, Son Haber gazetesinde yayımlanan diğer yazılar incelendiği takdirde Meclis tahkikatına fayda sağlayacak bilgiler elde edileceğine dair kanaatini dile getirmiştir.¹⁷⁴³

DP İçel İl Yönetim Kurulu Başkanlığının ilgili yazısı, bize göre dikkat çekici hususlar barındırmaktadır. Bunların ilki söz konusu yazının 1/399 sayılı olmasıdır. Çünkü bu sayı, İçişleri Bakanlığının 1957 seçimlerinden sonra yayımlanan süreli yayınların incelettirmesi hususunda valiliklere gönderdiği genelgenin de sayısıdır. Dikkat çeken bir diğer husus ise, il başkanlığı tarafından Tahkikat Komisyonuna iletilen nüshalarda Meclis tahkikatıyla alakalı görülen yazı ve haberlerin işaretlenmiş olmasıdır. İçel Valiliğinin 1/399 sayılı İçişleri Bakanlığı genelgesine cevap verdiği her hangi bir yazıyı tespit edemediğimizi de belirterek diyebiliriz ki, bu hususlar bize (uzak bir ihtimal olsa dahi) 1/399 sayılı genelgeye İçel Valiliği yerine DP İçel İl Başkanlığının da bir cevap vermiş olabileceğini düşündürmektedir.

DP İçel İl Başkanlığının Tahkikat Komisyonuna iletildiği Son Haber gazetelerinde işaretlediği yazı ve haberler şunlardır: 7 Nisan 1960 tarihli gazetede, İhsan Tufan imzalı “*Cumhuriyet Türkiyesi Güney Afrika Değildir*” başlıklı yazı¹⁷⁴⁴; 12 Nisan 1960 tarihli gazetede, İhsan Tufan imzalı “*Ne yapabilirler*” ve İbrahim Hocoğlu imzalı “*Kimmiş bu komünist olanlar?*” başlıklı yazılar ile “*İdarenin baskısı ve partizanlığa dayanamayan DP. liler istifa ederek CHP. Ne kayıt olmuşlar*” başlıklı haber¹⁷⁴⁵; 15 Nisan 1960 tarihli gazetede, 14 Nisan 1960 tarihinde düzenlenen CHP Polatlı İlçe Kongresinde konuşan CHP milletvekili Kasım Gülek’in, “*Midecilerin*”

¹⁷⁴² BCA, 010.09.461.1333.3/ 3-8.

¹⁷⁴³ BCA, 010.09.461.1333.3/ 2.

¹⁷⁴⁴ Son Haber, 7 Nisan 1960.

¹⁷⁴⁵ Son Haber, 12 Nisan 1960.

1950 senesinden itibaren DP'ye girdiğine ve bunlardan hesap sorulacağına dair sözlerine yer verilen “*Midecilerden Hesap Sorulacaktır!..*” başlıklı haber ve İhsan Tufan imzalı “*Tahrikçi dedikleri Kimdir*” başlıklı yazı¹⁷⁴⁶; 20 Nisan 1960 tarihli gazetede, 19 Nisan 1960 tarihinde Ankara Kızılay'da meydana gelen olaylara değinen “*Ankarada polis halka copla hücum etti*” başlıklı haber ve İhsan Tufan imzalı “*Huzursuzluğun Tek Sorumlusu Demokrat Partidir*” başlıklı yazı¹⁷⁴⁷; 21 Nisan 1960 tarihli gazetede, CHP Lideri İnönü tarafından CHP İl Başkanlıklarına gönderilen, aniden gelecek bir seçim için parti teşkilatının hazır bulunmasına dair telgrafın aktarıldığı “*İnönü C.H.P. İl Başkanlarına bir Telgraf gönderdi*” başlıklı haber ve İhsan Tufan imzalı “*Tarihimiz ibretle doludur*” başlıklı yazı.¹⁷⁴⁸

Tahkikat Komisyonu 20 Mayıs 1960 tarihli ve 24 sayılı kararıyla; “*tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla*” Son Haber gazetesinin neşriyatının tatiline ve basılmakta olduğu matbaanın kapatılmasına karar vermiştir.¹⁷⁴⁹

4.5.3. Yeni Ant Gazetesi (Bursa) Hakkında Yapılan İhbar

Bursa'da faaliyet gösteren Yeni Ant gazetesi hakkındaki ihbar, DP Bursa İl Yönetim Kurulu İkinci Başkanı Baha Cemal Zağra tarafından yapılmıştır. Zağra, Ankara'daki DP Genel Yönetim Kurulu Başkanlığına gönderdiği 21 Nisan 1960 tarihli yazıda; Bursa'da CHP'nin yayın organı olarak faaliyet gösterdiğini belirttiği Yeni Ant gazetesinin 19 Nisan 1960 tarihli nüshasını yazıya ekli olarak sunduğunu ifade etmiş, ilgili nüshanın Tahkikat Komisyonuna iletilmesini ve Yeni Ant gazetesi hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁷⁵⁰

Gazetenin 19 Nisan 1960 tarihli nüshasında, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin Neşir Yasağı*” ibaresi manşetten verilmiştir. Manşetin altında Derviş Sami Taşman imzalı “*Aziz Milletimize İnanıyoruz*”, Yalçın Kaya imzalı “*Bayır aşığı*”, Sadrettin Çanga imzalı “*Otuzbeşler ve Onbeşler*” ve Ünal Komman imzalı

¹⁷⁴⁶ *Son Haber*, 15 Nisan 1960.

¹⁷⁴⁷ *Son Haber*, 20 Nisan 1960.

¹⁷⁴⁸ *Son Haber*, 21 Nisan 1960.

¹⁷⁴⁹ *BCA*, 010.09.4.11.1/ 54.

¹⁷⁵⁰ *BCA*, 010.09.478.1379.3/ 9.

“*Açık mektup*” başlıklı yazıların, başlıkları verilmesine rağmen yerlerinin boş bırakıldığı görülmektedir.¹⁷⁵¹

Gazete hakkındaki ihbar eline ulaşan Tahkikat Basın Alt Komisyonu, Bursa Valiliğine gönderdiği 7 Mayıs 1960 tarihli ve 118 sayılı yazıyla; yukarıda başlıklarını verdiğimiz yazıların asıllarının gazeteden alınıp Komisyona gönderilmesini, ayrıca yazarların kimliklerinin, hususiyetlerinin, başka bir işle meşgul olup olmadıklarının ve gazetenin hangi saatlerde basıldığı, dizildiği ve baskıya verildiğinin acele olarak Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁷⁵²

Tahkikat Komisyonu, Bursa Valiliğine gönderdiği yazının cevabını beklemezsiniz, 9 Mayıs 1960 tarihli ve 17 numaralı kararıyla; “*tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla*” Yeni Ant gazetesinin neşriyatının tatiline ve basılmakta olduğu matbaanın kapatılmasına karar vermiştir.¹⁷⁵³ Bursa Valiliğinin şehirdeki süreli yayımlar hakkında İçişleri Bakanlığına bir rapor verip vermediği tarafımızdan tespit edilemediği için, yukarıdaki kararın yalnızca söz konusu ihbar dolayısıyla mı alındığı hususunda bir sonuca varmamız mümkün olmamıştır.

17 numaralı Komisyon kararının ardından Yeni Ant gazetesinin sahibi ve gazetenin basımını yapan Tasman Komandit Şirketinin ortağı olan Derviş Sami Taşman, 9 Mayıs 1960 tarihli telgrafla Tahkikat Komisyonu Başkanlığına müracaat ettiği

¹⁷⁵¹ *Yeni Ant*, 19 Nisan 1960.

¹⁷⁵² *BCA*, 010.09.478.1379.3/ 8. Valilik bu yazıya 14 Mayıs 1960 tarihli yazıyla cevap vermiştir. Yeni Ant gazetesinin 19 Nisan 1960 tarihli nüshasında başlıkları verildiği halde boş bırakılan yazıların, gazetede ve matbaada yapılan tüm aramalara rağmen elde edilemediğini belirten valilik, gazetenin her gün saat 20.00’da dizilmeye başlanıp, 02.20’de baskıya verildiğini ve 06.00’da satışa çıkarıldığını açıklamıştır. Cevapta gazetenin yazarları hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre; a) Derviş Sami Taşman’ın, Ankara Lisesinden mezun olduğu, askerliğini yedek subay olarak yaptığı, 1 Mayıs 1945 tarihinde kayıt olduğu CHP’nin çeşitli kademelerinde görev aldığı, 1957 milletvekili seçiminde Bursa’dan CHP adayı olarak gösterildiği, her hangi bir suçtan sanık veya mahkûm olmadığı; b) Yalçın Kaya’nın, ortaokul mezunu olduğu, askerliğini er olarak yaptığı, terhis olduktan sonra İstanbul’da *Yenisabah* ve Bursa’da *Yeni Ant* ile *Ekspress Akşam Postası* gazetelerinde muhabirlik yaptığı, 1956 senesinde Necip Fazıl Kısakürek’e neşren hakaret suçundan beş ay hapis, 833 Lira 33 kuruş ağır para cezasına çarptırıldığı ve cezasının infaz edildiği, 1956 senesinde neşren hakaret suçundan aldığı başka bir cezanın temyizde bozulduğu ve beraat ettiği; c) Sadrettin Çanga’nın, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olduğu, askerliğini yedek subay olarak yaptığı, Bursa’da 1952 yılında çıkarılan “*Hukuk Dünyası*” isimli “*ilmi ve mesleki gazetenin*” yazı işleri müdürlüğünü yaptığı, *Yeni Ant* gazetesinde de yazılar yazdığı, CHP Bursa İl Yönetim Kurulu üyelerinden olup, 1957 milletvekili seçimlerinde Bursa’dan CHP adayı olarak gösterildiği, her hangi bir suçtan sanık veya mahkûm olmadığı; d) Ünal Komman’ın, 1959 senesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduğu, CHP Bursa gençlik kollarında görev aldığı, her hangi bir suçtan sanık veya mahkûm olmadığı belirtilmiştir. *BCA*, 010.09.478.1379.3/ 6-7.

¹⁷⁵³ *BCA*, 010.09.4.11.1/ 71.

anlaşılmaktadır. Bursa Valiliğinin söz konusu kararı yanlış anlayarak ve kararın sınırları dışına çıkarak, gazetenin basımından başka işler de yapan matbaanın tümünü mühürlediğini ve böylece matbaanın tüm ticari faaliyetine mani olduğunu belirten Taşman, Komisyondan bu yanlışlığın düzeltilmesi yönünde karar almasını talep etmiştir.¹⁷⁵⁴ Müracaatı dikkate alan Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığı, Bursa Valiliğine gönderdiği 16 Mayıs 1960 tarihli yazıyla, bir sureti yazıya ilişik olarak gönderilen müracaatın incelettirilmesini ve sonucun Komisyona bildirilmesini istemiştir.¹⁷⁵⁵ Valiliğin bu yazıya cevap verip vermediği tespit edilememiştir. Zaten 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile, konulan yasaklar anlamsız hale gelmiş ve kendiliğinden kalkmıştır.

4.5.4. Tercüman Gazetesi (İstanbul) Yazı İşleri Müdürü Hakkında Yapılan İhbar

Tercüman gazetesi yazarlarından Peyami Safa, Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığına gönderdiği mektupta¹⁷⁵⁶, gazetenin yazı işleri müdürü Semih Tuğrul hakkında ihbarda bulunmuştur.

Safa ihbarında; Semih Tuğrul'un, Tahkikat Komisyonunun teşekkülünden önce ve sonra, memleketin emniyeti ve selameti için faydalı bulduğu bazı yazılarını gazeteye koymadığını ve böylece halkı ve gençliği aydınlatma imkânını elinden aldığını belirtmiştir. Tercüman gazetesiyle imzalamış olduğu sözleşmenin dördüncü maddesine göre; bir yazısının yayımlanması hususunda yazı işleriyle anlaşmazlığa düştükleri takdirde, meselenin gazetenin hukuk müşavirinin kararına bırakılması gerektiğine değinen Safa, bu hükme aykırı hareket eden Semih Tuğrul'un, kendisine ait yazılar hakkında, her hangi birine danışmaksızın yayımlamama kararı aldığını ve yazılarını imha etmek suretiyle kendisine geri vermediğini iddia etmiştir.¹⁷⁵⁷

Safa, ne mevzuata ne de Tahkikat Komisyonu kararlarına aykırı olmadığı halde gazetenin yayımlamadığı ve imha edilmeden önce ele geçirerek Komisyona sunma fırsatı bulunduğu "*Bugünkü Dünyada Basın Hürriyeti*"¹⁷⁵⁸ başlıklı yazısının, gazete

¹⁷⁵⁴ BCA, 010.09.478.1379.3/ 2.

¹⁷⁵⁵ BCA, 010.09.478.1379.3/ 1.

¹⁷⁵⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 13. Mektupta tarih belirtilmemiştir.

¹⁷⁵⁷ BCA, 010.09.22.63.3/ 13.

¹⁷⁵⁸ İlgili yazı için bkz. BCA, 010.09.22.63.3/ 9-10.

sahibinin onayıyla yazı işlerine sunduğu “*Türk milletinin yüksek şuurunu metheden*” başmakalesinin, yeni hazırlanan Üniversite Kanununun üniversiteleri daha iyi bir duruma getireceğine dair yazısının ve Tahkikat Komisyonunun Anayasaya aykırı olarak meydana getirildiğini savunan profesörlere cevap vermek maksadıyla kaleme aldığı bir diğer yazısının da yine hiçbir mevzuat ve karara aykırı olmadığı halde yayımlanmadığını belirtmiştir.

Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanı Bahadır Dülger’in telefon ederek kendisinden isteği bu yazıları, Komisyona iletmek üzere gazetenin idare müdüründen istediğine değinen Safa, yazılarının Semih Tuğrul tarafından imha edildiğini öğrendiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵⁹

Bu ihbara itibar eden Tahkikat Basın Alt Komisyonu Başkanlığı, İstanbul Cumhuriyet Savcılığına gönderdiği 6 Mayıs 1960 tarihli ve 112 sayılı yıldırım telgrafla; Semih Tuğrul’un en seri vasıtayla Komisyon nezdinde hazır bulundurulmasını istemiştir.¹⁷⁶⁰

4.6. Basın Kuruluşlarıyla Alakalı Sorgu İşlemleri

Çalışmamızın 3. Bölümünde Tahkikat Komisyonunun “kulak gazetesi” teşkilatı ile İstanbul’da meydana gelen öğrenci olayları dolayısıyla sorguya çektiği basın mensuplarının ifadelerine yer verilmişti. Komisyon “kulak gazetesi” teşkilatı hakkında yayın yapan Akis dergisinin çalışanlarından Kurtul Altuğ, Atilla Bartınlıoğlu, Egemen Bostancı ve Coşkun Kırca’yı şahit sıfatıyla sorgulamıştır. İstanbul olayları dolayısıyla şahit sıfatıyla sorguya çekilenler ise; Dünya gazetesinden Bedii Faik, Vatan gazetesinden Mesut Özdemir ve Orhan Sami Güvenç ile Kim dergisinden Özcan Ergüder’dir. Komisyon, ismi geçen basın kuruluşlarının Tahkikat Komisyonunun kurulmasını takip eden süreçte yayımladığı yazıların İstanbul olaylarının meydana gelmesinde etkili olup olmadığını araştırmıştır. Sorgular neticesinde, ilgili kuruluşların teşkilat yapıları ve yayın politikaları hakkında da bazı bilgiler elde edilmiştir.

¹⁷⁵⁹ BCA, 010.09.22.63.3/ 13.

¹⁷⁶⁰ BCA, 010.09.24.71.2/ 134.

Tahkikat Komisyonunun basın kuruluşları hakkında yaptığı sorgular, yukarıda bahsettiklerimizle sınırlı kalmamıştır. Komisyon, çeşitli zamanlarda Ulus, Yeni Gün ve Tercüman gazetelerinin bazı çalışan ve ilgililerini de şahit sıfatıyla sorguya çekmiştir. Çalışmamızın bu kısmında, bahsedilen sorgulara yer verilmiştir.

Ulus’la alakalı sorguların sebebi; Tahkikat Komisyonunun 18 Nisan 1960 tarihli ve 3 numaralı neşir yasağı kararına rağmen, İsmet İnönü’nün 18 Nisan 1960 tarihli Meclis oturumunda sarf ettiği sözlere yer veren 19 Nisan tarihli Ulus gazetesinin basılıp, el altından ülkenin muhtelif bölgelerine yayılmasıdır. Bu bağlamda ifadesine başvurulmuş şahıslar; Ulus’un basıldığı matbaanın sahibi Gazanfer Kurt, gazetenin yazı işleri müdürleri Erdoğan Tamer, Nihat Subaşı ve Cenap Yalçın Çetiner, müessese müdürü Muhittin Erkan, işletme müdürü Muzaffer Erdost, baş makinist Seyfettin Görez, Ankara başbayii Sadettin Kocatürk ve Ankara garaj bayii çalışanı Turan Fırtına’dır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Tahkikat Komisyonu, 29 Nisan 1960 tarihinde almış olduğu 10 numaralı kararla; Ulus gazetesi neşriyatının durdurulmasına ve gazeteyi basan matbaanın kapatılmasına karar vermiştir.

Yeni Gün’le alakalı sorguların sebebi; gazetenin eski çalışanlarından “Hava ve Turizm” dergisi sekreteri Rüstem Işın’ın 5 Ağustos 1959 tarihinde Yeni Gün gazetesi hakkında Ankara Milli Korunma Savcılığı ve Ankara Defterdarlığına yaptığı ihbardır. İhbarda; gazetenin, kendisine tahsis edilen 12.000 Dolar karşılığında ithal ettiği bazı malları karaborsaya sürdüğü iddia edilmiştir.¹⁷⁶¹ Bu ihbarın izini süren Komisyon, ihbar sahibi Rüstem Işın, gazetenin eski müessese müdürü Ferruh Sanır ve eski ilan memuru Fevzi Akdağ ile Umumi Mağazalar müessesi müdürü Necmi Ataman ve İstanbul Bankası Ankara merkez müdürü vekili Ziyaaddin Soyupak’ı şahit sıfatıyla sorguya çekmiştir.

Tahkikat Komisyonu, Tercüman gazetesi yazı işleri müdürü Semih Tuğrul’u da şahit sıfatıyla sorguya çekmiştir. Sorgunun sebebi, gazete yazarlarından Peyami Safa’nın Tuğrul hakkında Tahkikat Basın Alt Komisyonuna yaptığı ihbardır. Tahkikat Komisyonunun Yeni Gün ve Tercüman gazeteleriyle ilgili sorgular neticesinde herhangi bir karar alıp almadığı tarafımızdan tespit edilememiştir. Tahkikat Basın Alt Komisyonu tarafından yapılan sorgulara aşağıda yer verilmiştir.

¹⁷⁶¹ BCA, 010.09.22.65.1/ 250.

4.6.1. Tercüman Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Semih Tuğrul'un Sorgusu

9 Mayıs 1960 tarihinde ifade veren Tuğrul, Tercüman Gazetesi'nin politik yönünü gazetenin sahibi Cemal Ünal'la görüşerek belirlediklerini, 1956 senesinde gazeteye yazı işleri müdürü olduğunu, Peyami Safa'nın gazeteye girdikten sonra Tarık Buğra'yı da yazı işleri müdürü olarak gazeteye soktuğunu, bunun üzerine kendisinin gazeteden ayrıldığını ve daha sonra Cemal Ünal'ın ısrarıyla gazeteye dönerek yazı işleri müdürlüğü görevini yeniden üstlendiğini beyan etmiştir.¹⁷⁶²

Gazetede yayımlanacak makale ve tefrikaları belirleme sorumluluğunun kendisine ait olduğunu söyleyen Tuğrul, gazetenin sözleşmeli muhabirlerinin yazılarından, yayımlanması hususunda çekince hissettikleri olduğunda (genellikle Peyami Safa'nın yazılarında bu durumla karşı karşıya kaldığını belirterek) bu yazıları Cemal Ünal'a göstererek onun onayına başvurduğunu ve hatta böyle yazıları ona imzalattığını ifade etmiştir.¹⁷⁶³

Peyami Safa'nın yazılarının gazetede yer almayış sebebi olarak, Safa'nın birkaç gündür "*ortadan kaybolmasını*" gösteren Tuğrul, Safa'nın üniversitelerin durumu ve DP Meclis Grubunun kararları ile alakalı iki yazısını, üniversiteleri tahrik edici ve Tahkikat Komisyonunun yasak kararlarına aykırı mahiyette bulduğundan Cemal Ünal'ın onayı ile yayımlamadığını belirtmiştir.¹⁷⁶⁴ Peyami Safa'nın "*bu günkü dünyada basın hürriyeti*" başlıklı yazısının sonundaki "*halkı aldatmayalım, hür milletlerde de hürriyetin başı boş bırakılmıyor*" ifadesini biraz yumuşatmak istediklerine değinen Tuğrul, Safa'nın yazılarının hiçbir yerine müdahale edilmemesine yönelik talebi üzerine gazete sahibi ile görüşüğünü ve bu yazının gazeteye konmaması üzerine karar aldıklarını söylemiştir.¹⁷⁶⁵

Tuğrul'un ifadesinden anlaşıldığına göre, kendisine Melih Cevdet Anday ve Mehmet Sefa hakkında da sorular yöneltilmiştir. Tercüman gazetesinde her iki şahsa ait birkaç tefrikanın yayımlanmış olduğunu belirten Tuğrul, gazetede 7-8 ay fıkra muhabirliği yapan Anday'ın fıkralarında şüphe uyandıracak bir duruma rastlamadığını, şahsa ait edebi değer taşımayan aşk ve macera romanlarını gazeteye

¹⁷⁶² BCA, 010.09.22.63.3/ 11.

¹⁷⁶³ BCA, 010.09.22.63.3/ 11.

¹⁷⁶⁴ BCA, 010.09.22.63.3/ 11.

¹⁷⁶⁵ BCA, 010.09.22.63.3/ 11-12.

yer doldurmak maksadıyla koyduklarını ve romanlarını kendi ismiyle yazan Anday'ın ilk iki romanında "Murat Tek" mahlasını kullandığını ifade etmiştir. Mehmet Sefa'yı tanımadığını belirten Tuğrul, şahsa ait romanların, tefrikaları okumak görevini kendisiyle beraber yürüten Tevfik Erol tarafından beğenilip gazetede yayımlandığını söylemiştir.¹⁷⁶⁶

4.6.2. Ulus Gazetesiyle Alakalı Sorgular

Muzaffer Erdost, Sadettin Kocatürk ve Seyfettin Görez 21 Nisan 1960 tarihinde sorgulanmışlardır. Muzaffer Erdost, 18 Nisan gecesi gece yarısından sonra matbaaya geldiğini, neşir yasağından haberi olmadığını, saat 01.10'dan 05.15'e kadar yirmi bine yakın gazete basıldığını, Bülent Ecevit ve Hasan Tez gibi birçok CHP milletvekilinin saat 01.00'den itibaren matbaaya geldiğini belirtmiştir. Bülent Ecevit'in kendisine, gazetenin normal yollarla dağıtılmayacağını ve dağıtım işine karışmamalarını söylemesi üzerine durumu müessese müdürü Muhittin Erkan'a bildirdiğini değinen Erdost, Erkan'dan aldığı emir doğrultusunda dağıtım işine karışmadığından söz etmiştir. Erdost ifadesinin devamında, polislerin gazeteyi toplamak için saat 05.15'de matbaaya geldiğini, toplama emrini ikinci yazı işleri müdürü Cenap Çetinel'in imzaladığını, polislerin matbaadaki üç bine yakın gazeteye el koyup makine dairesindeki kalıpları tahrip ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁶⁷

Seyfettin Görez, 18 Nisan günü saat 22.30'da gazeteye geldiğini, saat 01.00'den 04.30'a kadar aralıksız olarak basıma devam ettiklerini, o gün basılan gazetelerin, sayılma işlemi dahi yapılmadan dışa çıkarılarak CHP milletvekilleri tarafından götürüldüğünü ve sadece garajlar bayisine iki yüz elli kadar gazete verildiğini, diğer gazetelerin zabıta memurları tarafından alındığını anlatmıştır. 19 Nisan günü durumu matbaa sahibi Gazanfer Kunt'a bildirdiğine ve kendisinden benzer bir vaka olduğunda durumdan haberdar edilmesi hususunda emir aldığına değinen Görez, 19 Nisan akşamındaki basım işlemine matbaa ortaklarından Tuğrul Aşıroğlu'nun nezaret ettiğini de sözlerine eklemiştir.¹⁷⁶⁸

¹⁷⁶⁶ BCA, 010.09.22.63.3/ 12.

¹⁷⁶⁷ BCA, 010.09.22.65.1/ 60.

¹⁷⁶⁸ BCA, 010.09.22.65.1/ 57.

Görez'in ifadesi üzerine Komisyon, garaj bayii çalışanı Turan Fırtına'nın da ifadesine başvurmuştur. Fırtına, her gün saat 04.30-05.00 saatlerinde Ulus gazetesi matbaasından aldığı üç yüz elli adet gazeteyi şehirlerarası garajında satmak üzere bayii Halil Karataş'a götürdüğünü, 18 Nisan gecesini gazeteleri daha çok milletvekillerinin aldığını, kendisine sadece iki yüz adet gazete verildiğini ve kendisinden başka hiçbir bayinin gazete alamadığını, ayrıca yolda kendisini çeviren polisler tarafından İsmet Paşa Karakoluna götürdüğünü ve elindeki gazeteleri karakola teslim ettiğini söylemiştir.¹⁷⁶⁹

Sadettin Kocatürk, on beş günden beri Ankara'da dağıtılmak üzere on üç bin civarında Ulus gazetesi aldığını, 19 Nisan günü sabaha karşı matbaaya gittiğinde gazetenin polisler tarafından toplandığını anlayarak durumu orada gazete bekleyen yüz kadar gazete dağıtıcısına bildirdiğini ve kendisinin de gazete alamadığını ifade etmiş, ayrıca garaj bayii çalışanını o esnada matbaada görmediğini de ifadesine eklemiştir.¹⁷⁷⁰

22 Nisan 1960 tarihinde devam eden sorgularda, Gazanfer Kunt, Muhittin Erkan, Nihat Subaşı, Erdoğan Tamer ve Cenap Yalçın Çetiner ifade vermişlerdir. Muhittin Erkan, Meclis müzakerelerine dair yayım yasağını evinde radyodan dinlediğini ve bunun üzerine telefonla arayarak danıştığı Nihat Subaşı'nın kendisine mevzuatın gerektirdiği şekilde hareket edileceğini bildirdiğini söylemiştir. Saat 04.00 civarında kendisini arayan işletme müdürü Muzaffer Erdost'un, yasak yazıların yayımlanması sebebiyle gazetelerin milletvekilleri tarafından alındığına dair bilgi verdiğini, Erdost'a yasakla ilgili tebligatın yapıp yapılmadığını sorduğunu, Erdost'un tebligat yapılmadığını söylemesi üzerine gazetelerin milletvekilleri tarafından alınması hususunda ellerinden bir şey gelmeyeceğini kendisine iletildiğini beyan etmiştir. Yayım yasağının gazeteye tebliğ edildiğini sonradan Nihat Subaşı'dan öğrendiğine değinen Erkan, ayrıca basılan gazete miktarından henüz haberdar olmadığını ve o günkü gazeteye ait kalıp ve matrislerin tahrip edilip edilmediği hususunda malumatı bulunmadığını da sözlerine eklemiştir.¹⁷⁷¹

¹⁷⁶⁹ BCA, 010.09.22.65.1/ 59.

¹⁷⁷⁰ BCA, 010.09.22.65.1/ 58.

¹⁷⁷¹ BCA, 010.09.22.65.1/ 56.

Erkan'ın ardından Nihat Subaşı, Erdoğan Tamer ve Cenap Yalçın Çetiner'in ifadesi alınmıştır. Nihat Subaşı, 18 Nisan günü Mecliste meydana gelen olaylardan Meclis muhabirleri Doğan Kasaroğlu ve Teoman Karahun vasıtasıyla haberdar olduğunu, Muhittin Erkan'ın kendisini arayarak müzakereler hakkında neşir yasağı konulup konulmayacağını sorduğunu, kendisinin de bunun olası bir durum olduğunu ve gerçekleşmesi halinde karara uymak gerektiğini Erkan'a bildirdiğini beyan etmiştir. Saat 21.30 da gazeteye geldiği zaman neşir yasağı konusunda Erdoğan Tamer ile münakaşa ettiklerini, kendisinin yasak gelmesi durumunda yazıları basmamayı düşünmesine rağmen, Tamer'in, Anayasanın 20. maddesi gereğince, zabıtlardan çıkarılmayan beyanların yayımlanmasında bir sakınca olmadığı yönünde ısrar ettiğini ve sorumluluk almamak için isminin Tamer tarafından gazetenin o günkü nüshasından çıkarıldığını ifade etmiştir. Yasak kararı çıktıktan sonra Tamer'le tekrar görüştüğünü ve onu ikna etmeye çalışsa da başarılı olamadığını anlatan Subaşı, saat 01.00 civarında aralarında Bülent Ecevit, Hasan Tez, Muammer Akpınar ve Suphi Baykam da olduğu yirmiye aşkın milletvekilinin otomobilleriyle gelerek basılacak gazetelerin kendileri tarafından dağıtılacağını haber verdiklerini bildirmiştir. Baskı işlemi başladıktan sonra milletvekillerinin gerek hususi gerekse ticari araçlara gazeteleri yüklediklerine değinen Subaşı, yasak kararının Erdoğan Tamer'e tebliğ edilmek istendiğini lakin Tamer'in formalite noksanlığını gerekçe göstererek tebligatı imzalamadığını ve emir üzerindeki düzeltmeler yapılana kadar geçen süre boyunca gazetenin dağıtımına devam edildiğini ifade etmiştir. Polisler tarafından üç bine yakın gazeteye el konulduğunu söyleyen Subaşı, basılan gazetelerin milletvekilleri aracılığıyla Ankara dışına intikal ettirilmiş olabileceğini beyan etmiştir.¹⁷⁷²

Erdoğan Tamer, yayım yasağı kararının 19 Nisan gününün ilk saatlerinde kendisine ulaştığını, yasak kararlarına uymak gerektiğini bildiğinden yasağa konu olan yazıları gazeteden çıkarmak için teşebbüste bulunduğunu fakat gazetenin sahip olduğu şirketin hissedarlarından Ankara milletvekili Bülent Ecevit ve Muammer Akpınar'ın kendisine bu hususta mâni olarak yazıların gazetede mutlak suretle çıkacağını söylediklerini beyan etmiştir. Tahkikat Komisyonunun ilk üç tebliğinin ve Meclis zabıtlarıyla alakalı Anayasa maddesinin gazeteye kendisi tarafından konulduğundan

¹⁷⁷² BCA, 010.09.22.65.1/ 54-55.

bahseden Tamer, Turhan Feyzioğlu ve Muammer Akpınar'a danışarak yaptığı bu eylemin maksadının, Meclis zabıtlarına uygun olan beyanatların yayımlanabileceğini belirtmek olduğunu dile getirmiştir. Tamer, o gün kaç adet gazete basıldığına ve basılan gazetelerin ne kadarının dağıtıldığına dair bir bilgisi olmadığını da sözlerine eklemiştir.¹⁷⁷³

Cenap Yalçın Çetiner, 18 Nisan akşamı radyo dinlemediklerinden dolayı Komisyonun yasak kararından haberdar olmadıklarını ve yasak haberinin kendilerine vatandaşlar tarafından bildirildiğine değinmiş, yasak haberini aldıktan sonra Erdoğan Tamer'in gazetede değişiklik yapmaya karar verdiğini fakat karar kendilerine tebliğ edilmeden önce gazeteye gelen milletvekillerinin "*gazete bizimdir*" diyerek, yasağa muhatap olan yazıların gazeteye konması hususunda CHP Merkez Yönetim Kurulu tarafından karar alındığını kendilerine beyan ettiklerini ve bunun üzerine gazetenin yasak kararını dikkate almaksızın basılmasına karar verildiğini söylemiştir. Çetinel, gazeteyi toplamaya gelen polisleri Bülent Ecevit'in karşıladığını, Ecevit'in itirazları nedeniyle toplatma kararının gün ışıyana kadar uygulanmadığını ve kararın daha sonra kendisi tarafından imzalandığını ifade etmiştir. Toplama kararına kadar basılan gazeteleri götüren milletvekillerinden Avni Yurdabayrak, Muammer Akpınar ve Ferda Güley'i hatırladığını söyleyen Çetiner, Ulus gazetesinin siyasi kimliğinin, CHP Genel Merkezinde Kemal Satır ve Bülent Ecevit'in de içinde bulunduğu beş kişilik bir heyet tarafından oluşturulduğu ve heyetin verdiği talimatların Nihat Subaşı vasıtasıyla gazeteye iletildiğini beyan etmiştir. Çetiner ifadesini, 19 Mayıs 1960 tarihli Ulus gazetesinin CHP milletvekillerinin nezareti altında meydana getirildiğini belirterek nihayete erdirmiştir.¹⁷⁷⁴

Aynı gün ifadesi alınan Gazanfer Kunt, Ankara Telgraf, Gazetecilik ve Matbaacılık Ortaklığının sahibi olduğu Ankara Telgraf Gazetesi Ortaklığının sahibi ve yazı işleri müdürü olduğunu belirtmiştir. Ulus gazetesini hangi suretle bastıklarına dair soru üzerine, gazeteyi (bir nüshasını Komisyona taktim ettiği) 1 Ocak 1959 tarihli mukavele gereği basmakta olduklarını beyan etmiştir. Kunt'a, Tahkikat Komisyonu oluşturulduktan sonra Ulus gazetesinin kanunlara aykırı, yasakları bozucu ve

¹⁷⁷³ BCA, 010.09.22.65.1/ 52-53.

¹⁷⁷⁴ BCA, 010.09.22.65.1/ 50-51.

TBMM'nin manevi şahsiyetini zedeleyici yayınları karşısında matbaa sahibi olarak ne yaptığı sorulmuştur. Kunt bu soruya, Ulus gazetesinin kanunsuz ve meşru olmayan yayınlarını önlemek maksadıyla tedbir almayı daha önce düşünemediklerini belirterek cevap vermiştir. Gazete ile alakalı hadiseler meydana geldikten sonra, gazete sorumlularıyla görüşerek, onları matbaada suç barındıran yayınlar hazırlanmaması yönünde ikaz ettiğini ve aksi halde ortaya çıkacak maddi ve manevi sorumluluğun gazeteye ait olduğuna dair bir de ihtarname hazırladığını söyleyen Kunt, yasak yayınların basımına mani olmak amacıyla matbaayı Emniyet Müdürlüğü'nün denetimine açtığını, baş makinisti uyardığını ve en son çare olarak Komisyondan bu hususta talimat istemeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Komisyon Kunt'a, 19 Nisan 1960 tarihli gazetenin basımı esnasında neler yaşandığını da sormuştur. O gün sabah saat 08.00'da matbaaya geldiğini, gazeteyi hazırlayan personel ve dağıtmak isteyen milletvekillerinin dağıtıma mani olmak isteyen görevlilerle sabaha kadar mücadele ettiğini o esnada öğrendiğini ve bu hususta başka bilgisi olmadığını beyan eden Kunt, ayrıca 19, 20 Nisan tarihli Ulus gazetesi yayınlarını ve benzerlerini Komisyon kararlarına aykırı bulduğunu ve tasvip etmediğini dile getirmiştir.¹⁷⁷⁵

4.6.3. Yeni Gün Gazetesiyle Alakalı Sorgular

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, Yeni Gün gazetesiyle alakalı sorgular, gazetenin eski çalışanı Rüstem Işın'ın 5 Ağustos 1959 tarihli ihbarı sebebiyle yapılmıştır. İhbardan haberdar olan Tahkikat Basın Alt Komisyonu, 21 Nisan'da Ankara Defterdarlığı ile Ankara Emniyet Müdürlüğüne ve 26 Nisan'da Maliye Bakanlığına yazı göndererek, ihbar dolayısıyla her hangi bir işlem yapılıp yapılmadığını sormuştur.¹⁷⁷⁶ Bu yazılara cevap verilip verilmediği tarafımızdan tespit edilememiştir.

Komisyon, 27 Nisan 1960 tarihinde Rüstem Işın, Ferruh Sanır ve Fevzi Akdağ'ı, 28 Nisan'da Ziyaaddin Soyupak'ı, 29 Nisan'da Necmi Ataman'ı şahit sıfatıyla sorguya çekmiştir.

Rüstem Işın, ifadesine 25 Nisan'da kapısı çalan polislerin kendisine Milli Korunma Savcılığı tarafından ifadeye çağrıldığını ve daha önce hiçbir tebligat almadığını

¹⁷⁷⁵ BCA,010.09.23.66.1/2-3.

¹⁷⁷⁶ BCA, 010.09.22.65.1/ 245,250.

söyleyerek başlamıştır. Yeni Gün gazetesinin karaborsaya sattığı malların İstanbul'daki Caino Firması tarafından ithal edildiğini, bunlardan on kadar rotatif mürekkebinin hiçbir zaman gazeteye gelmediğini, gelmiş olsaydı bütün fazla malların depolandığı Umumi Mağazalar müessesesine ait depolarda bulunmasının icap edeceğini belirten Işın, mürekkeplerin gazeteye gelmediğini gazetenin o dönemki genel yayın müdürü Atıf Sakar'la birlikte yönetim kurulu huzurunda gazete sahibi Fethi Çelikbaş'a ihbar ettiklerini lakin bir sonuç alamadıklarını ifade etmiştir. İhbar sebebiyle bir buçuk ay sonra gazeteden ayrılmak zorunda kaldığına değinen Işın, ithal mallar arasında seksen ton bobin kâğıdının olduğunu, bunun beş tonunun "Gündüz" gazetesinin sahibi Selim Baban'a verildiğini, geriye kalan kâğıtlardan ne kadarının gazeteye geldiğini bilmediğini, bu hususta gazete memurlarından Fevzi Akdağ'dan bilgi alınabileceğini söylemiştir. İthal edilen mallar arasında klişe yapmaya yarayan çinkoların da olduğunu, bunların gazetenin klişelerini yapan işyerlerine ulaşmadığını ve tamamının İstanbul'da bırakılıp karaborsaya sürüldüğünü iddia eden Işın, ithal malların o dönem müessese müdürü olan Ferruh Sanır'ın imzasıyla gümrükten çekildiğini, o sıralarda Sanır'ın yerine müdürlüğe Haşim Bingöl'ün getirildiğini ve mallara Bingöl'ün vaziyet ettiğini anlatmıştır. Çinkoların uzun müddet gümrükçüye ait yazıhane de bekledikten sonra ortadan kaybolduğunu söyleyen Işın, bir önceki gün bu konuda Cumhuriyet Savcılığına ifade verirken, gazetenin sahibi Fethi Çelikbaş'a yaptığı ihbardan söz ettiğini fakat savcının bu sözleri zapta geçirme gereği duymadığını açıklamıştır.¹⁷⁷⁷

Ferruh Sanır, 1958 senesi Ocak-Kasım ayları arasında Yeni Gün gazetesinin müessese müdürlüğünü yaptığını ve Aralık ayında kendi isteğiyle görevi bıraktığını açıklamıştır. Gazetenin ithal ettiği malların kendisi görevdeyken gümrüğe geldiğini lakin gazetenin gümrüğe ödeyecek miktarda parası olmadığından görevi bıraktığı zamana kadar malların gümrükten çıkarılmadığını belirten Sanır, bu nedenle malların karaborsaya sürülüp sürülmediği hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁷⁸

Fevzi Akdağ, Yeni Gün gazetesinde yedi sekiz ay ilan memuru olarak çalıp, 1958 Nisan'ında bu görevden ayrıldığını belirtmiştir. Görevi esnasında gazetenin İstanbul Bankası aracılığıyla bir miktar kâğıt ithal ettiğini, kâğıtların gümrükten çekilmesiyle

¹⁷⁷⁷ BCA, 010.09.25.72.1/ 20-21.

¹⁷⁷⁸ BCA, 010.09.22.65.1/ 257.

bizzat meşgul olan “Gündüz” gazetesi sahibi Selim Baban’a beş ton kâğıt verildiğini, diğer kâğıtların İstanbul’dan Ankara’ya götürülerek Umumi Mağazalar deposuna kaldırıldığını ve ihtiyaç duyuldukça buradan alınıp kullanıldığını anlatan Akdağ, ayrıca gazetenin klişelerini hazırlamak için Desen matbaasıyla mukavele yaptığını, matbaaya klişe yapımı için gazete tarafından çinko verilmediğini ve kendisi görevden ayrıldıktan sonra gazetenin mürekkep ithal ettiğini duyduğunu açıklamıştır.¹⁷⁷⁹

Ziyaaddin Soyupak, Yeni Gün gazetesinin İstanbul Bankasıyla dört adet akreditif muamelesi yaptığını, 13.800 Dolarlık ilk akreditif karşılığında beyaz kâğıt, 905 Dolarlık ikinci akreditif karşılığı tip metal, 284,60 Dolarlık üçüncü akreditif karşılığında mukavva ve 713,717 Franklık dördüncü akreditif karşılığında kırmızı ve siyah mürekkep ithal edildiğini açıklamıştır. Ayrıca, gümrüğe gelir gelmez çekilen bu malların serbest piyasaya sürüldüğü hakkında bilgisinin olmadığını belirtmiştir.¹⁷⁸⁰

Necmi Ataman, Yeni Gün gazetesinin 1957-1959 arasında Umumi Mağazalar müessesesi depolarına verip, depolardan kısım kısım çektiği kâğıt ve mürekkeplerin resmi kayıtlarını Komisyona sunduğunu ve bu hususta söyleyeceği başka bir şeyin olmadığını ifade etmiştir.

¹⁷⁷⁹ BCA, 010.09.22.65.1/ 256.

¹⁷⁸⁰ BCA, 010.09.22.65.1/ 255.

SONUÇ

1950 seçimleri sonucunda Türkiye siyasetindeki dinamikler yer değiştirmiştir. Yirmi yedi yıl yönetimi elinde bulunduran CHP muhalefet konumuna gelirken, idare DP eline geçmiştir. On senelik iktidarı süresince DP, ana muhalefet partisi konumundaki CHP ile genel itibariyle gergin bir ilişki yürütmüştür.

1950 ve 1954 seçimlerinden ezici bir üstünlükle çıkan DP zaman içerisinde otoriter bir yapıya bürünmeye başlamıştır. DP, 1957 seçimlerinden de iktidar olarak çıkmış olmasına rağmen, bu seçimde CHP büyük bir sıçrama göstermiş ve Meclisteki sandalye sayısını büyük oranda artırmıştır. Halkın siyasi tercihindeki bu yönelim, gerek iktidar gerekse muhalefet partisinin politikalarında belirgin farklılıklar yaratmıştır. Yeniden güven kazanmaya başlayan CHP iktidara karşı daha sert bir siyaset izleme yolunu seçerken, iktidar da muhalefetin bu tutumuna karşı daha baskıcı bir karaktere bürünmüştür.

DP iktidarının son döneminde, iç siyasette meydana gelen hadiselerin yanı sıra dış dünyada bilhassa Orta Doğuda yaşanan gelişmeler iktidar-muhalefet ilişkilerinde belirgin bir rol oynamıştır. “Dokuz Subay Hadisesi” Türk ordusu içinde iktidar karşıtı cuntaların varlığını işaret ederken, özellikle 14 Temmuz 1958’de Irak’ta ordu eliyle meydana getirilen hükümet darbesi DP iktidarı üzerinde derin izler bırakmış ve bu gelişme sonrası Türk siyasetine “ihtilal” söylemi hâkim olmuştur. İktidar, ana muhalefet partisi CHP’nin, seçim yoluyla iktidara gelemeyeceğini anladığı için yeraltı faaliyeti gösterdiğini, mevcut Hükümeti gayri meşru usullerle devirmeyi amaçladığını, Irak’ta meydana gelen darbenin Türkiye’de de gerçekleşmesinin mümkün olduğu kanaatini vatandaşlara aşılama gayret ettiğini ve başta basın olmak üzere farklı dinamikleri bu amaç doğrultusunda harekete geçirdiğini iddia etmiştir. Hakkındaki iddiaları kabullenmeyen CHP ise, iktidarı, mevcut anayasa ve kanunları rafa kaldırarak, hürriyetleri kısıtlayarak ve baskı idaresi kurarak, anayasal düzeni ortadan kaldırmaya çalışmakla itham etmiştir. İktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı yapıcılıktan uzak ve negatif bir dil kullandığı bu dönemde, Türk siyasi hayatının ilerleyen süreçlerinde de varlığını devam ettirecek olan bir söylem sorunu kendisini göstermiştir.

DP, gayri meşru usullerle hareket ettiğini savunduğu CHP'nin faaliyetlerinin önüne geçebilmek adına bir takım tedbirlere başvurmuştur. Bunun ilk örneği, DP Meclis Grubunun 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğidir. Tebliğde; DP'nin iktidara geldiği günden itibaren gayri meşru usuller takip ederek yeniden iktidara gelmenin yollarını arayan CHP'nin, Irak'taki hadiselerin ardından faaliyetlerini arttırdığı ifade edilmiş ve CHP meşru usullerle faaliyet göstermesi hususunda “son kez” ihtar edilmiştir. Söz konusu tebliğ, bir nevi ultiमतom niteliği taşımaktadır.

Tebliğin yayımlanmasını takip eden süre zarfında, DP Meclis Grubu iç politikada daha fazla inisiyatif almaya başlamıştır. İç politikaya hâkim olmak ve CHP'nin faaliyetlerinin önünü almak isteyen Grup, bu hususta alınacak tedbirleri belirlemek için kendi bünyesinde bir “Tedbirler Komisyonu” meydana getirmiş ve komisyondan bir rapor hazırlamasını istemiştir. Talep doğrultusunda hazırlanan komisyon raporunda, Cemiyetler Kanunu, Bayrak Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Basın Kanunu ve Meclis İçtüzüğünde bazı düzenlemeler yapılması önerilmiştir. 24 Aralık 1958 tarihinde DP Meclis Grup Başkanlığına sunulan rapor, uygulamaya konulmak bir yana, DP Meclis Grubu Genel Kuruluna dahi getirilmemiştir.

1959 senesinden itibaren giderek gerginleşen siyasi ortam içinde, CHP ileri gelenlerinin halkla bütünleşme çabaları Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi kısıtlayıcı ögelerle karşılaşmış ve yaşanan hadiseler neticesinde büsbütün gerilen siyasi ortamda DP iktidarı muhalefetin önünü alabilmek için farklı yollara başvurmuştur.

CHP lideri İnönü'nün 29 Nisan 1959 tarihinde çıktığı “Ege Taarruzu” diye isimlendirilen gezileri esnasında ve sonrasında Ankara'ya dönüşüne kadar yaşanan hadiseler siyasi tansiyonu yükseltirken, bilhassa 1960 senesi Nisan ayının hemen başında Kayseri'de yaşanan hadiseler bardağı taşıran son damla olmuştur. Ana muhalefet partisi CHP'nin yaşanan olaylarda mağdur taraf olarak gözükmesi ve bu suretle kamuoyu nazarında biraz daha güç kazanması iktidar partisinde memnuniyetsizlik yaratmıştır.

DP milletvekilleri iç siyasette meydana gelen gelişmeler hakkındaki memnuniyetsizliklerini 7 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup Toplantısında gündeme

getirmişlerdir. Toplantı esnasında CHP'nin gayri meşru usullerle iktidar aleyhine menfi faaliyet yürüttüğünden şikayet eden milletvekillerinin yer yer hükümetin iç siyasetteki hamlelerini eleştirmekten geri durmadıkları da gözlemlenmiştir. Bu eleştiriler Başbakan Menderes tarafından sert bir şekilde karşılık bulmuştur. Hükümetin sınırlı yetkilere sahip olduğunu, kanunların gerektiği gibi işletilmediği, adli mercilerin iktidara karşı muhalif bir takındığı ve bu sebeple CHP ve onunla birlikte hareket eden basın gayri meşru faaliyetlerinin gerektiği gibi cezalandırılmadığını savunan Menderes, CHP'nin yıkıcı olduğu iddia edilen faaliyetlerinin bir Meclis tahkikatına konu edileceği ilk kez bu toplantıda duyurmuş, Grubun iç siyasette insiyatifi ele almasını ve Meclis tahkikatına destek vermesini istemiştir.

Meclis tahkikatı hakkında hazırlanan önerge 12 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantısında gündeme gelmiştir. Önergenin Gruptaki müzakeresi esnasında, tahkikat sonunda CHP'nin kapatılması, parti ileri gelenlerinin siyasetten uzaklaştırılması ve hususi mahkemelerin kurulması gibi uç sayılabilecek istekler yanında, Meclis tahkikatına şekil verecek önerilerde de bulunulmuştur. Bunlardan Isparta milletvekili Hamdi Ongun'un, CHP ve basının faaliyetleri hakkında iki ayrı komisyon kurulması ve CHP ile ilgili tahkikatın 1957 senesi esas alınarak yapılması hususundaki talepleri bire bir hayata geçirilmiştir. Bahsi geçen Grup toplantısında Başbakan Menderes'in ilginç söylemler ortaya attığı da görülmektedir. Amaçlarının siyasi düzeni değiştirmek olmadığını belirten Menderes, demokratik düzeni devam ettirebilmek için "zeminin temizlenmesi" gerektiğini vurgulamış, aksi takdirde yapılacak bir seçimin ülkeyi kanlı bir mücadele ortamına sürükleyeceğini belirterek, siyasi hayat düzene girdikten sonra yapılacak seçimlerde vatandaşların CHP'yi tasfiye edeceğini savunmuştur. Suçluların cezasız kalmasına göz yumamayacaklarını belirten Menderes, Meclisin gerekirse, Anayasanın "kuvvetler birliği" ilkesinden aldığı güçle, hususi mahkemeler kurarak kendi kanunlarını uygulayabileceğini dahi savunmuştur.

Menderes'in yoğun telkinleri sonucu DP Meclis Grubundan geçen önerge, 18 Nisan 1960 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelmiş ve müzakere edilmiştir. Müzakereler sonunda TBMM, 2247 sayılı Kararla "*CHP İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı*" açılmasına karar vermiştir.

Meclis tahkikatı kavramına Türk Anayasa metinleri içerisinde ilk kez 1924 Anayasasında, ilgili Anayasanın 22. maddesinde yer verilmiştir. Bununla beraber, Türkiye'deki anayasal süreç dâhilinde Parlatentonun, 1924 Anayasası öncesinde de, Meclis tahkikatı tanımında yer alan soruşturma ve araştırma kurumlarından istifade ettiği görülmektedir. Bu durum, Türk modernleşmesinin Meşrutiyetten Cumhuriyete uzanan sürekliliğinin Anayasal düzendeki yansımalarına bir örnek olarak gösterilebilir. 1924 Anayasası döneminde, Meclis tahkikatı kurumu, Meclis İctüzüğünün on altıncı babında yer alan maddelerle (169-177. maddeler) düzenlenmiş ve iki farklı Meclis tahkikatı türü ortaya konmuştur. İctüzükte Bakanların cezai ve hukuki sorumluluklarını konu alan Meclis tahkikatının esas, yöntem ve işleyişi hakkında bilgi verilirken; bu durumun, yalnızca bilgi edinmeyi amaçlayan Meclis tahkikatı için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. 177. maddeye göre açılan ilk Meclis tahkikatı örneğinde bu eksiklik göze çarpmış ve mesele Meclis Anayasa Komisyonunun içtihadıyla çözüme kavuşmuştur. Bu bağlamda, 177. maddeye göre açılan Meclis tahkikatını yürüten Komisyonun, diğer türdeki Meclis tahkikatını yürüten Komisyonla aynı yetkilere sahip olmasına karar verilmiştir. Bu karar çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Zira böyle bir kararın varlığına ve kararın Meclis temayülü halini aldığına dair ipuçlarına rağmen; karar doğrultusunda CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkındaki tahkikatı yürüten Komisyona ilk aşamada verilen yetkiler, tahkikatın muhatabı olan CHP'nin anayasaya aykırılık söylemine konu olmuştur.

1924 Anayasası döneminde, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar toplam on üç Meclis tahkikatı açılmıştır. Bunların dokuzu, Meclis İctüzüğünün 169-176. maddeleri uyarınca açılmış olup, içlerinden dördü Yüce Divana intikal ettirilmiştir. Meclis İctüzüğünün 177. maddesi uyarınca, aşağıda isimleri verilen dört adet Meclis tahkikatı açılmıştır: 1- *“TBMM ve bağlanıkları ile milli saraylar, kasırlar ve köşklerdeki eşya hakkında Meclis tahkikatı”* 2- *“Van Vilayetinin Özalp kazasından 32 vatandaşın bilâmuhakeme öldürülmesi hâdisesi hakkında meclis Tahkikatı”* 3- *“Kromit Limitet Şirketine ve bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından verilen kredi hakkında Meclis tahkikatı”* 4- *“CHP ile bir kısım basının faaliyetleri hakkında Meclis tahkikatı.”*

TBMM resmi sitesinde, yukarıda isimlerini sıraladığımız dört adet tahkikatı yürüten Komisyonların hiçbirisinin rapor vermediği bilgisi yer almaktadır. Çalışmamızda, bu bilginin doğru olmadığı kanıtlanmıştır. Üçüncü ve dördüncü sıradaki tahkikat örnekleri, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde tamamlanamamıştır. Dolayısıyla Komisyonlar bir rapor meydana getirememiştir. Oysaki birinci sıradaki tahkikatı yürüten Komisyon faaliyetini tamamlamış ve raporunu Meclis Başkanlığına sunmuştur. Rapor TBMM Genel Kurulunda müzakere edilmiştir. İkinci sıradaki tahkikatın durumu daha farklıdır. Tahkikatı yürüten Komisyon bir rapor hazırladığı ve raporu Meclis Başkanlığına sunduğu halde, bu raporun 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde TBMM Genel Kuruluna getirilmediği çalışmamızda tespit edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan Meclis tahkikatı, kendine özgü hususiyetler içermektedir. Öncelikle, Meclis İçtüzüğü'nün 177. maddesi uyarınca açılan söz konusu tahkikatın, maddede öngörülen bilgi edinme faaliyetinin sınırlarını aşarak, yargısal sonuçlar almaya yöneldiği anlaşılmaktadır. İktidar mensuplarının özellikle 7, 12 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grup toplantılarında ve 18 Nisan 1960 tarihli TBMM oturumunda ileri sürdükleri düşünceler bunun en açık delilidir. Söz konusu tahkikat, DP'nin 1954'den itibaren büründüğü otoriter kimliğin en belirgin ve nihai sonucudur. İktidar partisinin bu tahkikatla, en büyük siyasi rakibi olan CHP'yi ve onunla birlikte hareket eden unsurları köşeye sıkıştırmayı, sindirmeyi hatta tamamen etkisiz hale getirmeyi amaçladığı söylenebilir. Tahkikatın bir diğer ilginç yönü, tahkikatı yürütmekle görevlendirilen Komisyonun yapısıdır. 1924 Anayasası döneminde açılan diğer Meclis tahkikatı örneklerinde, tahkikat vazifesinin ya TBMM daimi komisyonlarından birine ya da Teşkilatı Esasiye ve Adalet Komisyonlarından oluşan "Karma Komisyona" verildiği görülmektedir. Zamanla Meclis temayülü halini alan bu uygulamanın en temel sebebi, Meclis topluluğu içinden on beş kişilik bir komisyon belirlenmesinin güçlüğüdür. 18 Nisan 1960 tarihli Meclis tahkikatı esnasında Meclis temayülleri dışına çıkılarak, ilk defa on beş kişiden oluşan bir Komisyon kurulmuştur. Ne gariptir ki, adı Meclis tahkikatı olmasına rağmen tahkikatla vazifelendirilen Komisyon yalnızca iktidara mensup milletvekillerinden oluşmuştur. Bu durumda Komisyonun, aynı zamanda hem davacı hem de hâkim rolüne büründüğü anlaşılmaktadır. Komisyon üyelerinin hepsi hukuk kökenli olup,

tamamına yakını Meclis tahkikatı öncesindeki süreçte DP bünyesinde kurulan ve CHP'nin yıkıcı olduğu iddia edilen faaliyetleri hakkında araştırma yürüten komisyonlarda görev almıştır.

Tahkikat Komisyonu, CHP ile bir kısım basın faaliyetleri hakkında iki ayrı tahkikat yürütmüş ve bu doğrultuda Tahkikat Komisyonu kendi içinde görev taksimi yapmıştır. CHP ile alakalı tahkikat CHP Alt Komisyonu, basın ile alakalı tahkikat Basın Alt Komisyonu tarafından idare edilmiştir.

CHP ile ilgili tahkikatta, Komisyonun İçişleri Bakanlığına gönderdiği tezkerelerle faaliyet alanına giren konular hakkında malumat talep ettiği görülmektedir. Tezkereler doğrultusunda tüm vilayetlere genelgeler yollayan Bakanlık, vilayetlerden gelen bilgileri Komisyona iletmiştir. Bu bağlamda, başta milletvekilleri olmak üzere CHP mensuplarının 1957 seçimlerinden itibaren iktidar aleyhine yürüttüğü iddia edilen “kara propagandalar” hakkında bilgi elde edilmiştir. Esasen iktidar, bilhassa CHP kongre ve toplantılarında ortaya konan söylemlerden tahkikat öncesinde de haberdardır. Çünkü bu kongre ve toplantılar hükümet komserleri tarafından izlenmiş ve hazırlanan tutanaklar düzenli biçimde İçişleri Bakanlığına iletilmiştir. Tahkikat neticesinde, CHP'nin iktidar karşıtı propagandalarının en ücra yerleşim birimlerine kadar nüfuz ettiği ve tüm vilayetlerde benzer nitelikte olduğu ortaya konmuştur. Propagandalarda yer alan söylemlerin CHP milletvekili ve teşkilat mensupları tarafından resmi ve gayri resmi toplantı ve görüşmeler vesilesiyle vatandaşlara aktarıldığını söylemek mümkündür. Bu hususlar, Tahkikat Komisyonunun, söz konusu propagandaların aynı merkezden yani CHP Genel Merkezinden yayıldığına ve CHP'nin sistematik bir faaliyeti olduğuna dair iddiasını güçlendirmektedir. “Bizim radyo” adı verilen komünizm yanlısı yayın politikası yürüten radyonun CHP'ye aitmiş gibi gösterilip, dinlenmesinin telkin ve teşvik edildiğine dair bir iki istisna dışında bilgi elde edilememiştir. Vilayetlerin büyük bir kısmı, ilgili radyonun mntıkaları dâhilinde dinlenmediğini bildirmiştir. “Bizim radyonun” dinlendiği belirten vilayetlerden gelen bilgilerden, söz konusu radyonun ülke gerçeklerini saptırmadan verdiği dair propaganda yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Komisyon, vilayetlerden 1957 seçimlerinden itibaren CHP mensupları tarafından meydana getirilen olaylar ve işlenen suçlar hakkında da bilgi toplamıştır. Adliyeye intikal eden olayların büyük bir çoğunluğu hakkında takipsizlik ya da beraat kararı verildiği

anlaşılmaktadır. Bu kararların hukuksal gerekçeler mi yoksa yargıçların iktidar aleyhine partizanca tutumlarıyla mı verildiği hususu tartışmaya açıktır. Lakin iktidar mensuplarının ikinci ihtimali daha gerçekçi bulduklarını da belirtmek gerekir.

CHP ile ilgili tahkikatta, İçişleri Bakanlığı aracılığıyla elde edilen bilgilere ek olarak, ülkenin farklı yörelerinden Tahkikat Komisyonuna gönderilen, başta CHP mensupları olmak üzere muhalif kesimin DP iktidarı aleyhindeki faaliyetleriyle alakalı, ihbar içerikli mektup ve telgraflardan da bilgi elde edilmiştir. Bazı ihbarlarda, adli mercilerin DP mensupları aleyhinde partizanca hareket ettiklerinden bahsedildiği de görülmektedir. İhbarların çoğunun DP teşkilatına mensup şahıslar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Başbakan Menderes'in radyo konuşmaları ve DP teşkilatının Tahkikat Komisyonuna yardımcı olma gayreti bu hususta etkili olmuştur. İhbarlarda, iktidar aleyhine faaliyet ve propaganda yürüten devlet memurları, ordu mensupları, CHP milletvekilleri ve mensupları hakkında bilgi verilmiştir. İhbarlara konu olan faaliyet ve propagandalar incelendiğinde, bunların ülkenin farklı bölgelerinde aynı nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. İhbarların çoğunu dikkate alan Tahkikat Komisyonu, bu ihbarları ilgili gördüğü devlet kurumlarına ve yargı organlarına ileterek gerekli işlemlerin yapılmasını ve sonuç hakkında kendisine bilgi verilmesini talep etmiştir. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde bu taleplerin birçoğuna cevap verilmesi pek mümkün olmamıştır. Gerek ihbarlar, gerekse vilayetlerden elde edilen bilgiler dikkate alındığında, iktidar aleyhine yürütülen propagandaların halka kolayca nüfuz edebilecek ve bu ölçüde etkili olabilecek tarzda oldukları görülmektedir. CHP'lilerin, DP ve Hükümete karşı bir çeşit psikolojik harp yürüttükleri anlaşılmaktadır. Propagandalara malzeme yapılan hususlardan, Türk kadınlarının, iffet, şeref ve namuslarını hedef alan iddiaların kabul edilemez olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Tahkikat Komisyonunun, faaliyet yürüttüğü süre zarfında Ankara ve İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları, Kayseri'de meydana gelen olaylar ve yapılan propagandalar, CHP içinde kurulan "kulak gazetesi" teşkilatı ve CHP milletvekili Selim Soley hakkında gelen ihbar hakkında da tahkikat yürütmüştür. Her bir tahkikat sırasında (gerektiğinde olay mahalline giderek) birçok şahsı şahit sıfatıyla sorguya çeken Komisyon, "kulak gazetesi" teşkilatı hakkında sorguya çektiği şahıslardan Akis dergisi yazı işleri müdürü Kurtul Altuğ ve emekli Albay Cemal Yıldırım

hakkında, şahitlik ettikleri konu hakkında bilgi vermekten kaçındıkları iddiasıyla tutuklama kararı vermiştir. Bu karar, içeriği bakımında bir istisnadır, başka her hangi bir şahıs hakkında bu tür bir yaptırıma gidilmemiştir. Tahkikat esnasında “kulak gazetesinin” CHP bünyesinde kurulan ve DP’ye halk nazarında değer kaybettirmeyi amaçlayan bir teşkilat olduğuna dair bilgiler elde edilmiştir. Kayseri’de yürütülen tahkikat esnasında, bilhassa “bizim radyo” hakkında bilgi toplanmıştır. Tahkikatın geneli dikkate alındığında, komünist bir faaliyet olduğu ve yurt dışından idare edildiği belirlenen “bizim radyo” yayınları hakkında Kayseri’den elde edilen bilgiler, radyoya ait frekans bilgilerinin vatandaşlar arasında kulaktan kulağa aktarıldığını ve özellikle muhalif kesimin uğrak yeri olan kahvelerde bu radyonun toplu halde dinlendiğini ortaya koymaktadır. Vatandaşlara “bizim radyonun” CHP’ye ait olduğuna dair telkinlerde bulunduğu iddiasında olan Tahkikat Komisyona, bu iddianın aksini kanıtlayan bazı bilgiler de ulaşmıştır. Bazı vilayetlerden gelen raporlarda, söz konusu radyonun zaman zaman CHP aleyhinde de yayın yaptığı yönünde bilgi verilmiştir. Ankara ve İstanbul’da meydana gelen öğrenci olayları hakkında yürütülen tahkikatta, öğrencilerin CHP teşkilatı mensupları tarafından tahrik ve teşvik edildiğine dair bilgiler elde edilmekle beraber, bu bilgilerin, muhataplarını yargısal süreçlerle karşı karşıya bırakacak mahiyette olmadığını da belirtmek gerekir. Esasen bu durum, tahkikatın geneli itibariyle de geçerlidir. Zira bir şahsın diğeri hakkında yaptığı suçlamalar dahi, ortaya atılan iddiaların gerçekliği ve kanıtlanabilirliği derecesinde makbul sayılıp, dikkate alınabilir. Bu noktada, Tahkikat Komisyonu tarafından elde edilen bilgilerin büyük çoğunluğunun, doğal olarak iktidar safında yer alan unsurlardan sağlandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Kanaatimize göre, o dönemin şartları içinde devlet kurumlarından gelen bilgilerin objektifliği dahi tartışma konusu olabilir. Tahkikatın belirli aşamaları, benzer problemlerin tahkikata karar verenlerin zihninde oluşmuş olabileceğini düşündürmektedir. Biraz uç bir yorum olarak şu söylenebilir; ülke sathına yayılan iktidar aleyhindeki kara propagandaların tek merkezden idare edildiği izlenimini verecek türde benzerlik taşıdığını kanıtlamaya gayret eden Komisyon, kanaatimize göre hem bu iddiasını kanıtlamış hem de farklı yörelerden gelen benzer nitelikteki bilgiler aracılığıyla, kendisine sunulan bilgilerin bir nevi doğru ve objektif olduğunu da ispat etme yoluna gitmiştir. Farklı yöre ve zamanlarda düzenlenen CHP kongreleri

hakkında tutulan komiser raporlarının içeriğinin, bu görüşümüzü destekler nitelikte olduğu kanaatindeyiz.

Vilayetlerden gelen bilgiler ve Komisyona iletilen ihbarlar göz önüne alındığında, esasen TBMM'nin bir alt unsuru olan Tahkikat Komisyonunun, toplumun bazı kesimleri tarafından bir üst makam şeklinde algılandığı da görülmektedir. Türk basınının Komisyon hakkında haber verme özgürlüğünden mahrum bırakılması ve Komisyon kararlarının niteliği, bize göre bu algının oluşmasına etki eden en temel faktördür. Bazı vatandaşların, henüz Tahkikat Komisyonunun kurulmadığı bir ortamda, CHP mensuplarının faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak, bu faaliyetleri tutanak altına alıp adli mercilere iletmediği görülmektedir. Birkaç istisna dâhilinde dahi olsa, söz konusu tutanaklardan bazılarının, Tahkikat Komisyonunun bu tutanaklardan haberdar olması akabinde adli merciler tarafından işleme konulduğu da gözlemlenmiştir. Bu durum karşısında, Tahkikat Komisyonunun adli merciler üzerinde bir baskı ya da çekince oluşturduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.

CHP ile alakalı tahkikat neticesinde elde edilen bilgiler, tahkikatı yürüten Alt Komisyon tarafından rapor haline getirilmiştir. Komisyon, ülkede yayılan “kara propagandanın” önüne geçilebilmesi adına CHP lideri İsmet İnönü'ye bazı görevler düştüğüne kanaat getirmiş ve rapor içinde 14 maddelik bir öneri paketine yer vererek, maddelerde yer alan açıklamaların İnönü tarafından kamuoyuna bildirilmesini önermiştir. Bu öneri paketi, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi yapılmadan önce CHP liderine sunulsaydı ne olabilirdi? Komisyonun, ülke geneline yayılan “kara propagandaların” belli bir merkezden idare edildiğini ve bu merkezin CHP Genel Merkezi olduğunu kanıtladığı göz önünde bulundurulursa, İnönü'nün öneri paketinde yer alan açıklamaları yapmasının mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Komisyon bu ihtimali göz önünde bulundurarak, İnönü'nün söz konusu açıklamaları yapmaya yanaşmaması veya açıklama yaptığı halde eski muhalefet usullerini devam ettirmesi halinde yasama, yürütme ve yargıyla alakalı bazı tedbirler alınacağını ve yargısal tedbirlerin parti yetkilileri ile bizzat partinin manevi şahsiyetiyle alakalı olacağını belirtmiştir. Bu açıklamalar, Tahkikat Komisyonunun CHP'yi kapatmaya ve yetkililerini siyasetten uzaklaştırmaya kadar varabilecek önlemler öngördüğü ihtimalini akıllara getirmektedir. Milletvekillerinin Meclis tahkikatı vesilesiyle DP Meclis Grup toplantılarında ileri sürdükleri görüşler göz önüne alındığında, bu

önlemlerin hayata geçirilmesinin mümkün olabileceği de aşikârdır. Ne var ki, söz konusu raporun hazırlanmasından kısa bir süre sonra meydana gelen 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi, bahsedilen ihtimallerin tümünü ortadan kaldırmıştır.

Meclis tahkikatının, CHP'nin faaliyeti hakkındaki tahkikat haricindeki diğer ayağını, "bir kısım basın" hakkında yürütülen tahkikat meydana getirmiştir. Bir kısım basın tabiriyle, DP iktidarına muhalif olan basının kastedildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu tahkikat, daha önce bahsettiğimiz üzere; Tahkikat Komisyonu bünyesinden oluşturulan Tahkikat Basın Alt Komisyonu tarafından yürütülmüştür. 11 Mayıs 1960 tarihine kadar Ankara'da faaliyet yürüten ilgili Alt Komisyon, daha sonra İstanbul'a taşınmıştır.

Tahkikat esnasında, en başta muhalif basının iktidar aleyhinde yayımladığı gerçek dışı veya halkı tahrik edecek tarzda haber ve yazılar araştırılmıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir'deki muhalif basın hakkında belirli ölçülerde malumat sahibi olan Komisyon, taşradaki muhalif basın hakkında İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla bilgi toplamaya gayret etmiştir. Bu bağlamda Bakanlığa bir tezkere yollayan Komisyon, Ankara, İstanbul ve İzmir haricindeki vilayetlerde faaliyet gösteren süreli yayınların 1957 seçimlerinden sonraki koleksiyonlarının Valilikler tarafından incelettirilmesini ve Meclis tahkikatının hedefindeki faaliyet ve neşriyatla alakalı içeriğe sahip olan yayınların tespit edilerek, bir örneklerinin Komisyona iletilmesini istemiştir. Bu talep doğrultusunda, her bir vilayette inceleme işini yürütecek heyetler meydana getirilmiş ve incelemelerin sonuçları Komisyona ulaştırılmak üzere Bakanlığa iletilmiştir. Bu çerçevede, yazı, haber, şiir, karikatür içeren birçok gazete nüshasının Komisyona ulaştırıldığı görülmektedir. Söz konusu nüshalar göz önünde bulundurulduğunda, vilayetlerde oluşturulan inceleme heyetlerinin Meclis tahkikatıyla alakalı olabilecek yayınların tespiti noktasında zihin karışıklığı yaşadığı ve karar verme işini Komisyona bıraktığı anlaşılmaktadır. Hakaret ve itham içeren yayınların yanı sıra, CHP propagandası ya da DP aleyhindeki bilgilere yer veren yayınlar da Tahkikat kapsamında değerlendirilerek Komisyona gönderilmiştir. Gelinek noktada iktidara muhalif olmanın suç olarak algılandığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Oysaki belirli ölçüler dâhilinde yapılan eleştirilerin suç unsuru olarak değerlendirilmemesi gerekirdi.

Tahkikat Komisyonunun, iktidar aleyhindeki yayınların peşine düşmesinin temel sebebi, bu yayınların arkasında yer alan gerçek niyeti tespit etme çabasıdır. Basının belirli kademelerine komünist unsurların sızdığı kanaatinde olan Komisyon, bu unsurları tespit etme yoluna gitmiştir. Taşradan gelen bilgiler dâhilinde, sistematik biçimde iktidar karşıtlığı yürüten gazetelerin çalışanları hakkında, gazetenin çıkmakta olduğu vilayetten ya da savcılık makamından ayrıntılı bilgi talep edilmiştir. Ankara, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren bazı basın kuruluşları hakkında daha farklı bir yol izlendiği görülmektedir. Bu şehirlerdeki iktidara muhalif basın kuruluşları ile Anadolu Ajansına yazı yollayan Komisyon, bu kurum ve kuruluşlardan, merkez ve taşradaki çalışanlarının kimlik bilgilerini istemiştir. Gelen bilgiler dâhilinde basın mensupları hakkında derlediği bilgileri liste halinde istihbarat ve emniyet birimlerine gönderen Komisyon; Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğünden listede ismi bulunan şahıslarla ilgili bilgi istemiştir. Her iki kurumdan gelen bilgilere bakıldığında, hakkında malumat verilenlerin; büyük oranda sol kesime mensup kişiler olduğu, diğerlerinin ise; Kemalist/liberal kanattan veya siyasi eğilimi tespit edilememekle beraber iktidara muhalif kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Verilen bilgilerde, özellikle solcuların faaliyetleri ve sol kesimin birbiriyle sürdürdükleri yakın ilişkiler ortaya konmuştur.

CHP’nin yayın organı olan Ulus gazetesi ile Akis ve Forum dergileri doğal olarak iktidarın takibatı altında olmuştur. Ne var ki iktidar, takibatı genişleterek basındaki sol ağırlıklı yazarları da takibata dâhil etmiştir. Şahısların çok az bir kısmı ne CHP’li ne de solcu iken, bunların mevcut veya geçmişteki kusurlarından dolayı takibata takıldığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki devletin sola karşı sertlik politikası yalnız DP iktidarına has bir özellik değildir. Bunun, özellikle 1945’ten beri CHP iktidarı döneminden başlayan ve DP’nin devralıp, devam ettirdiği bir politika olduğu hatırlanmalıdır.

Tahkikat Komisyonuna bazı basın kuruluşlarının faaliyetleri hakkında ihbarlar da gelmiştir. İhbar edilen üç gazetenin de Komisyon kararıyla faaliyetine ara verilmiş ve basıldıkları matbaalar kapatılmıştır. Kapatılan gazetelerden Afyon’da faaliyet gösteren Dinar Sesi gazetesinin, Afyon Valiliğinin şehirde tahkikata konu olacak tarzda yayın yapan süreli yayın olmadığı yönünde rapor göndermiş olmasına rağmen, Komisyonun ilgili kararına muhatap olduğu anlaşılmaktadır. Bu karar, Tahkikat

Komisyonu tarafından Türkiye’de faaliyet gösteren süreli yayınlardan 14’ü hakkında uygulamaya geçirilmiştir. Faaliyeti durdurulan süreli yayınlardan bazılarının basıldığı matbaaların, bastıkları gazeteyle aralarında olan sözleşmeyi fesih ettiklerini Komisyona ispat etmeleri sonrasında yeniden faaliyete geçirildikleri anlaşılmaktadır. Tahkikat Komisyonunun, yayın durdurma kararlarında bir standart oluşturamadığı da ortadadır.

Tahkikat Komisyonu, basın ile ilgili sorgu işlemleri de yürütmüştür. Bu sorguların birçoğu, “kulak gazetesi” teşkilatı ile 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde İstanbul’da meydana gelen öğrenci olayları sebebiyle yapılmıştır. Muhafif dergi ve gazetelerde çıkan yazıların olaylara etkisini araştıran komisyon, bu sorgular vasıtasıyla söz konusu gazete ve dergilerin yayın politikası ve teşkilat yapıları hakkında da bilgi elde etmiştir. Bu sorgular haricinde, Ulus gazetesinin 19 Nisan 1960 tarihli nüshasının Komisyon kararlarına aykırı içerikle basılması ve basılan gazetelerin usulsüz şekilde dağıtılması hakkında yapılan sorgular dikkat çekmektedir. Sorgu işlemleri sonucunda, CHP milletvekillerinin bu gazetenin toplatılmadan önce dağıtılmasında önemli roller oynadığı ortaya konmuştur. Basınla alakalı sorgu işlemlerinde genel olarak iktidarın işine yarayacak bilgilere ulaşamadığını ancak edinilen bilgilerin okuyucuya ayrıntıda katkı sağlayacağını belirtmek isteriz.

Tahkikat Basın Alt Komisyonunun, İstanbul’da faaliyete geçmesiyle birlikte, şehirde iktidara muhalif olan bazı basın kuruluşlarının mali mevzuat ve iş mevzuatına uygun hareket edip etmediklerini de inceleme altına almıştır. İncelemeler sonucunda, kuruluşların belirli ölçülerde ilgili mevzuata aykırı faaliyet yürüttükleri tespit edilmiştir.

Basın ile alakalı tahkikatın bir diğer ayağını, Hoffer İlançılık Kolektif Şirketi ile alakalı tahkikat oluşturmuştur. Tahkikat sonunda, Türkiye’deki ticari ilan işine büyük oranda hâkim olan şirketin, bu ilanları dağıtırken muhalif basına ayrıcalık verdiği tespit edilmiştir. Bu husus, şirketin muhalif basına destek vermesi sebebiyle tahkikat kapsamına alındığı kanaatini güçlendirmektedir.

Tahkikat Komisyonu, faaliyet yürüttüğü süre zarfında birçok karara imza atmış ve bu kararlar ülkede var olan siyasi bunalımı daha da arttırmıştır. Meydana getirilme aşamasında kendisine verilen yetkilerle ülkenin siyasi havasını dilediği gibi kontrol

altına alamayan Tahkikat Komisyonuna, sonradan çıkarılan 7468 sayılı Kanunla, Anayasanın üstünde olduğu iddia edilen bir takım yeni yetkiler tanınmıştır. İlgili Kanunun Meclisten geçmesiyle beraber, Türk Demokrasi Tarihi'nin kırılma noktalarından biri olan 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar, birçok siyasal ve toplumsal hadise meydana gelmiştir. İstanbul ve Ankara'da meydana gelen öğrenci olaylarını Örfi İdare vasıtasıyla kontrol altına alma yoluna giden iktidar, bu olayları kontrol altına alınca iç politikaya tamamen hâkim olduğunu düşünmüştür. Bu hissiyatın bilhassa Başbakan Menderes tarafından benimsendiği ve DP Meclis Grubuna empoze edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Irak'ta meydana gelen askeri müdahale sonrasında ilk zamanlar büyük bir endişeye kapılan Menderes'in, zaman içerisinde, Türkiye'de de benzer bir hadisenin meydana gelebilme ihtimalini zihninden uzaklaştırmaya başladığı ve özellikle Türk ordusunun böyle bir hareketin içinde bulunmayacağını benimsediği anlaşılmaktadır. Ne var ki Türk ordusu, emir komuta zinciri dışında 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesini gerçekleştirmiştir. Askeri Müdahale sebebiyle TBMM dağıtılmış ve *“CHP İle Bir Kısım Basının Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı”* nihayete erdirilememiştir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

1.1.1. Yassıda Mahkemesi Kararları Fonu (10.09.0.0)

BCA, 010.09.4.11.1; 4.11.2; 4.12.1; 7.21.2; 7.23.1; 8.24.1; 9.28.4; 10.30.2; 12.36.2; 17.51.1; 18.52.1; 20.56.3; 20.56.8; 21.59.10; 21.62.4; 21.62.6; 21.62.7; 21.62.8; 22.63.3; 22.64.1; 22.65.1; 23.66.1; 23.67.1; 24.71.2; 25.72.1; 86.260.1; 87.262.2; 87.263.1; 88.265.2; 88.266.1; 88.267.1; 88.267.2; 88.267.3; 90.276.3; 124.390.3; 124.390.4; 127.398.6; 459.1330.10; 461.1332.4; 461.1332.6; 461.1332.7; 461.1333.1; 461.1333.2; 461.1333.3; 461.1333.5; 461.1333.6; 461.1334.1; 461.1334.2; 462.1335.1; 465.1346.1; 467.1351.6; 468.1354.1; 468.1354.3; 469.1356.9; 470.1360.2; 471.1362.6; 471.1362.7; 471.1362.8; 472.1363.1; 472.1363.5; 472.1363.6; 472.1363.7; 472.1363.8; 472.1364.1; 472.1364.2; 472.1364.3; 472.1364.4; 472.1364.5; 472.1365.5; 473.1365.1; 473.1365.2; 473.1365.3; 473.1365.4; 473.1365.5; 473.1365.6; 473.1365.7; 473.1365.8; 473.1366.5; 473.1366.6; 473.1366.7; 473.1367.1; 474.1369.1; 474.1369.2; 474.1370.1; 474.1370.2; 475.1371.1; 475.1371.2; 475.1371.4; 475.1371.5; 475.1371.6; 475.1372.1; 475.1372.2; 475.1372.3; 475.1372.4; 475.1372.5; 475.1372.6; 475.1372.7; 476.1374.1; 476.1374.2; 476.1374.3; 476.1374.4; 476.1374.6; 476.1374.7; 476.1375.1; 476.1375.2; 476.1375.3; 477.1378.3; 478.1379.3; 478.1379.4; 478.1379.7.

2. RESMİ YAYINLAR

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı Tutanaqları (TBMMBTT)

TBMMBTT, Dn.1, C.2, B.8.

2.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)

TBMMTD, Dn.9, C.11, B.18; Dn.9, C.11, B.19; Dn.9, C.11, B.20; Dn.9, C.14, B.53; Dn.9, C.14, B.54; Dn.9, C.14, B.55; Dn.9, C.15, B.68; Dn.9, C.18, B.22; Dn.9, C.19, B.25.

2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

TBMMZC, D.1, C.24, İ.129; D.1, C.24, İ.130; D.3, C.1, İ.22; D.3, C.2, İ.36; D.10, C.6, İ.53; D.10, C.13, İ.91; D.11, C.1, İ.10; D.11, C.4, İ.85; D.11, C.4, İ.86; D.11, C.11, İ.36; D.11, C.11, İ.39; D.11, C.12, İ.51; D.11, C.13, İ.52; D.11, C.13, İ.58; D.11, C.13, İ.60; D.11, C.13, İ.61; D.11, C.13, İ.68; D.11, C.13, İ.69

2.4. T.C. Resmi Gazete

Resmi Gazete, 13 Haziran 1936, Sayı:3329; 24 Temmuz 1950, Sayı:7564; 5 Nisan 1952, Sayı: 8078; 8 Mayıs 1952, Sayı: 8104; 8 Haziran 1956, Sayı: 9327; 20 Şubat 1960, Sayı:10437; 7 Nisan 1960, Sayı:10474; 25 Mayıs 1960, Sayı:10513; 31 Mart 2005, Sayı: 25772.

3. BASILMAMIŞ YAYINLAR

3.1. Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısı Tutanakları (DPMGTT)

DPMGTT, 11 Ağustos 1958, C.235, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

DPMGTT, 7 Nisan 1960, (BCA, 010.09.86.260.1.)

DPMGTT, 12 Nisan 1960, C.302, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

DPMGTT, 21 Nisan 1960, (BCA, 010.09.87.262.2.)

DPMGTT, 2 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.265.2.)

DPMGTT, 3 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.266.1/ 46-174.)

DPMGTT, 4 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.267.1.)

DPMGTT, 5 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.267.2.)

DPMGTT, 11 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.267.3.)

DPMGTT, 25 Mayıs 1960, (BCA, 010.09.88.266.1/ 1-42.)

3.2. Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları Anayasayı İhlal Davası (YYADTAİD)

YYADTAİD, C.2, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

4. TEZLER

AKSU Cevat, *Dar-ı Şura-yı Askeri Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

AKYILDIZ Ali, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

BAYBURT Deniz, *27 Mayıs İhtilâlini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikât Komisyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

GÜN Önder, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP – CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

KAPICI Ferhat, *Meclis Soruşturması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

KÖYBAŞI Serkan, *Türk Parlamentosu Hukuku Açısından Meclis Araştırması Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

ÖZCAN Mehmet Şah, *Lozan Konferansı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2011.

SEZER Yusuf, *Meclis Soruşturması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

UYAR Hakkı, *Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1998.

ÜRÜN Özgül Özkan, *Parlamentar Hükümet Sisteminde Denetimin Etkinleştirilmesi: Soru, Genel Görüşme, Meclis Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2016.

5. TELİF ESERLER

AFYONCU Erhan, ÖNAL Ahmet, DEMİR Uğur, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.

AHMAD Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 2007.

_____, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

AHMAD Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

AKÇURA Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

AKIN Rıdvan, *T.B.M.M Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ALBAYRAK Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

- ANADOL Cemal, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004.
- ARCAYÜREK Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- ARMAOĞLU Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 11.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- ASKER Ayşe, *Askeri Darbeye Doğru-Demokrat Partinin Tahkikat Komisyonu Girişimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2013.
- AYBARS Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 2000.
- _____, *Tek Adam*, C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- _____, *Tek Adam*, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- BALKAYA İhsan Sabri, *Ali Fethi Okyar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- BAŞGİL Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966.
- BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- BİBEROĞLU M. Kemal, *Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri*, Demokratlar Kulübü Yayınları No:10, Ankara 1996.
- BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, *Demirkırat*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.
- BORATAV Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- _____, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- BURÇAK Rıfıkı Salim, *Yassıada Ve Öncesi*, Çam Matbaası, Ankara 1976.
- ÇAVDAR Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- _____, *Türk Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Ankara 2008.
- ÇEVİK Zeki, *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- DEMİR Şerif, *Düello Menderes ve İnönü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

- DEMİREL Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- DEMİREL Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- DEMİNER Mehmet Arif, *6 Eylül 1955-Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1999.
- DOKUYAN Sabit, SAKİN Serdar, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ENGİN Vahdettin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- ERER Tekin, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Yayınları, İstanbul 1963.
- EROĞUL Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014.
- ERTAN Temuçin Faik, *Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.
- FİNDLEY Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- GOLOĞLU Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi-IV: Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, Ankara 1971.
- _____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II: Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara 1974.
- GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa 2010.
- GÜL Teoman, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- GÜNEŞ İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1985.
- GÜNEŞ Turan, *Parlamentar Rejimin Bugünkü Mânası ve İşleyişi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1956.
- GÜNGÖR Süleyman, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.
- İBA Şeref, *Osmanlı'dan Günümüze... Meclis İçtüzük Metinleri*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2007.
- İĞDEMİR Uluğ, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye, C.2*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Devlet-i Aliyye*, C.3, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Devlet-i Aliyye*, C.4, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

İSLAM Nadir Lâtif, *Türkiyede Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Ankara 1966.

JÄSCHKE Gotthard, *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.

JORGA Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

KABASAKAL Mehmet, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

KAFAOĞLU A.Başer, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, 2005.

KARAKUŞ Emin, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hür Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1977.

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C.6, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C.8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

KARAMUSTAFAOĞLU M. Tuncer, *Yasama Meclisinde Komisyonlar*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1965.

KARPAT Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996.

KAYNAR Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

KEYDER Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

KİLİ Suna, GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, *Türk Anayasa Metinleri: “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

KİLİ Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

- KİRİŞCİOĞLU Nusret, *12 Mart: İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporum*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.
- KOÇ Yunus, YEŞİL Fatih, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- KOÇAK Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- LEWİS Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Türk Metin Kıratlı Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2012.
- Nutuk*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961.
- OKYAR Osman, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Fethi Okyar’ın Anıları; Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1999.
- ONAR Erdal, *Meclis Araştırması*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.
- ÖZ Esat, *Tek Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- ÖZBUDUN Ergun, *Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükûmeti Murakebe Vasıtaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962.
- _____, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992.
- ÖZDAĞ Ümit, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2004.
- RAMSOUR Ernest Edmondson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 2009.
- PARKER R.A.C., *II. Dünya Savaşı*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2009.
- ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara 2011.
- SÜKAN Faruk, *Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları TBMM 1950-1960*, Kültür Ofsed Limited Şirketi, Ankara 1991.
- TOKER Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973): Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- _____, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973): DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

_____, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

TUNCER Erol, *1950 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2010.

TUNCER Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, İstanbul 2012.

TUNÇAY Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

TURAN Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/1, Bilgi Yayınevi, 1999.

_____, *Türk Devrim Tarihi*, C.4/2, Bilgi Kitabevi, Ankara 1999.

Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), C.1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.2, Ed. Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.

WEİSBAND Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, 1974.

YEŞİL Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

YETKİN Çetin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, Kilit Yayınları, Ankara 2011.

_____, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

ZÜRCHER Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi, Kolektif, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

6. MAKALELER

AK Gökhan, "Dokuz Subay Olayı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss.285-292.

- AKGÜL L. Hilal, “DP Hükümeti’nin Kore Savaşı’na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti”, *Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri*, Der. Mehmet Ali Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, ss.97-115.
- AKYILDIZ Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *TDVİA*, C.28, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss.250-251.
- ARSLAN Zehra, “Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957 - 27 Mayıs 1960)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.204, Haziran 2013, ss.33-82.
- BULUT Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, C.2, S.4, Yaz 2009, ss.125-145.
- ÇAKMAK Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *History Studies*, C.7, S.3, Eylül 2015, ss.1-21.
- ESEN Selin, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, C.24, S.267, ss.167-192.
- GAZEL Ahmet Ali, “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Bahar 2005, ss.267-294.
- _____, “Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Meclis Araştırması (Anket Parlamenter)”, *OTAM*, 2004, S.15, ss.309-331.
- İNALCIK Halil, “Senedi-i ittifak ve Gülhane Hatt-ı Hûmayunu”, *Bellekten*, C.XXVIII, S.112, Ekim 1964, ss.603-611.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Babıali”, *TDVİA*, C.4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, ss.378-386.
- KAYA Ayşe Elif Emre, “Demokrat Parti Döneminde Basın – İktidar İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.1, S.39, 2010, ss.93-118.
- KILINÇKAYA Derviş, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi”, *CTAD*, Yıl 8, S.15 (Bahar 2012), ss.3-18.
- KOÇAK Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi -4- Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yay. Yön. Sina Akşın, Cem Yayınevi, 1989, ss.85-173.
- KÜÇÜK Cevdet, “Abdülmecid”, *TDVİA*, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, ss.259-263.
- ÖNGİDER Seyfi, “Kemalist Rejimin İnşası: Takrir-i Sükûn Kanunu”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C.9, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss.312-318.

ÖZBUDUN Ergun, “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, ss.219-248.

_____, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.1, S.2, Mart 1985, ss.475-503.

SARI Çağhan, “27 Mayıs’a Uzanan Süreçte Vatan Cephesi”, *Abdullah Satuk Buğra Koçlar Armağanı*, Serhad Yayınevi, Konya 2016, ss.98-124.

SAYARI Sabri, “The Chancing Party System”, *Politics, Parties, And Elections In Turkey*, Ed.Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, Lynne Rienner Publishers, London 2002, ss.9-32.

ŞATIROĞLU Ayşen, “San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye’nin Yer Arayışı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.12, İstanbul 2006, ss.23-40.

ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesinin Siyasal Etkileri ve Önemi-Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2012/2, S.16, ss.77-100.

UNAT Kadri, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.48, Güz 2011, ss.839-867.

UZUN Hakan, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.26, 2013-Bahar, ss.139-161.

_____, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.25, 2012-Güz, ss.101-139.

7. SÜRELİ YAYINLAR

Antalya (Antalya)

Akis (Ankara)

Akşam (Denizli)

Akşam Haberleri (Sakarya)

Ata Yolu (Ordu)

Biga’da Sabah (Çanakkale)

Birlik (Çanakkale)

Bizim Sakarya (Eskişehir)

Bolu Ekspres (Bolu)

Cop (Kayseri)
Cumhuriyet (İstanbul)
Denizli (Denizli)
Düzce Postası (Bolu)
Ekinci (Kars)
Emmi (Kayseri)
Fatsa Postası (Ordu)
Fatsa ve Ünye Postası (Ordu)
Genç Bora (Tokat)
Hakkın Sesi (Kastamonu)
Halk (Trabzon)
Hizmet (Maraş)
Hizmet (Trabzon)
Hür Çoruh (Artvin)
Hür Kütahya (Kütahya)
Işık (Maraş)
İbret (Edirne)
İnkılâp (Çanakkale)
Milliyet (İstanbul)
Muğlada Halk (Muğla)
Ordu Postası (Ordu)
Ses (Kayseri)
Siirt Ekspres (Siirt)
Siirt Sesi (Siirt)
Son Haber (İçel)
Tosya Postası (Kastamonu)
Ulus (Ankara)

lke (Sivas)

Yeni Ant (Bursa)

Yeni Düzce (Bolu)

Yeni Gelibolu (Çanakkale)

Yeni Isparta (Isparta)

Yeni İnan (Tekirdağ)

Zafer (Ankara)

Gaziantep (Gaziantep)

7 Mart (Artvin)

8. SÖZLÜKLER

SAMİ Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, ağrı Yayınları, İstanbul.

9. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/demokrat-parti-doneminde-iktidar-muhalefet-iliskileri-1950-1960/> (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2017)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.sorgu_sonuc?taksim_no=10&kullanici_id=16703580&sonuc_sira=140&bulunan_kayit=137&metin_arama= (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2018)

<http://beylikova.bel.tr/tarihce>, (Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2017)

<http://www.omerlim.com/?pnum=25&pt=K%C3%B6ylerimiz>, (Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2017)

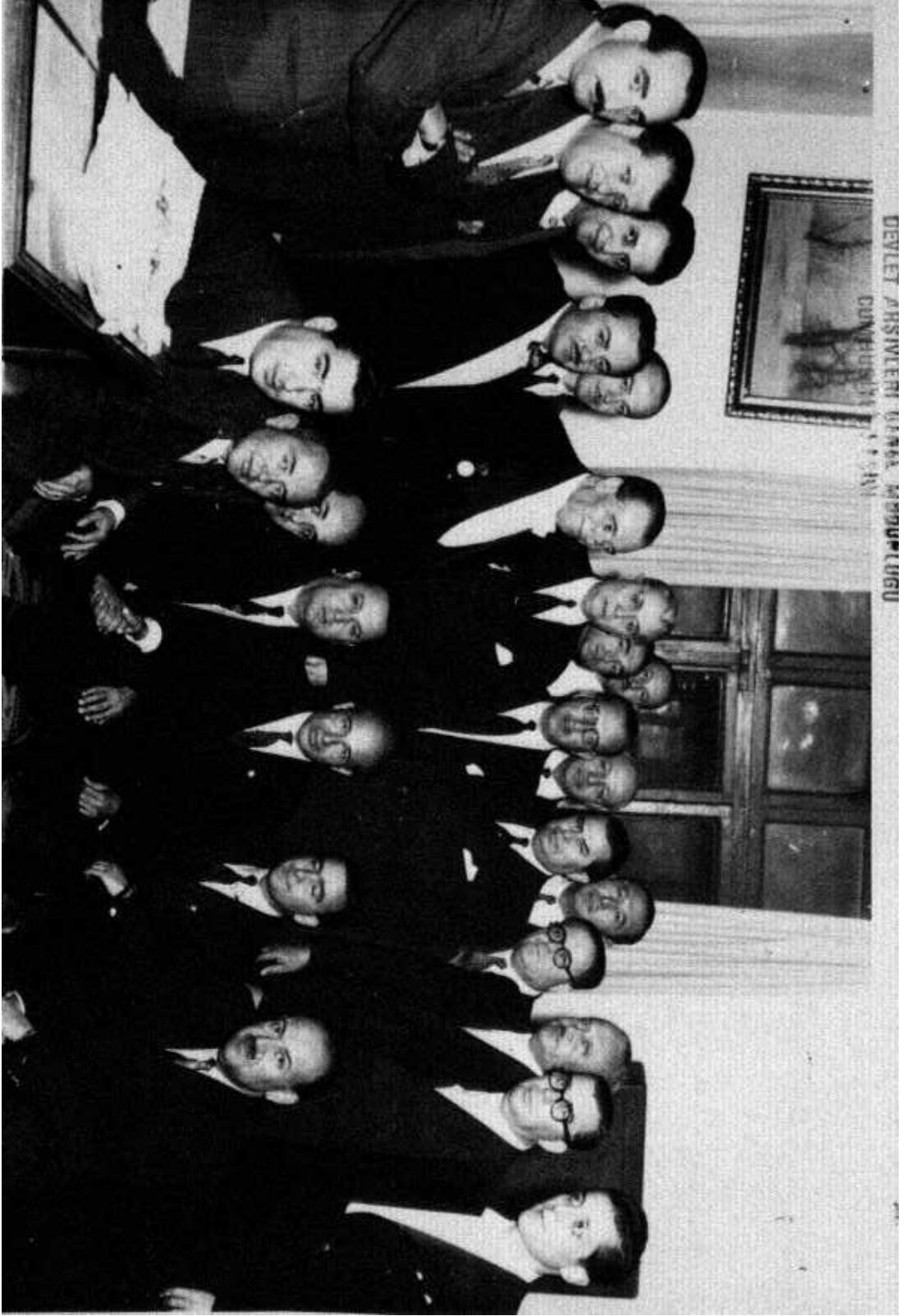
EKLER

Ek-1: Tahkikat Komisyonu Üyelerinin Toplu Halde (İki Üye Eksik) Fotoğrafi

Kaynak: BCA, 010.09.8.24.1/ 42.

Ek-2: Tahkikat Komisyonu Üyelerinin TBMM Başkanı Refik Koraltan'la Fotoğrafi

Kaynak: BCA, 010.09.8.24.1/ 43.

Ek-3: Tahkikat Komisyonu Üyelerinin Başbakan Adnan Menderes'le Fotoğrafi

Kaynak: BCA, 010.09.8.24.1/ 44.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Mehmet Şah ÖZCAN
Doğum Yeri	Sinop/Ayancık
Doğum Tarihi	14.10.1982

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (x) ÜDS (...) TOEFL (...) EILTS (...)
	2010 Bahar

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Araştırma Görevlisi
Tecrübe Süresi	Şubat 2009-Mayıs 2009, Eylül 2011-Halen devam ediyor
Çalıştığı Kurum	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Araştırma Görevlisi (YÖK kanununun 35. maddesi ile görevlendirme)
Tecrübe Süresi	Mayıs 2009-Eylül 2011

İLETİŞİM

Adres	Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü
E-mail	msozcan@karatekin.edu.tr

